

อิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองกับการรับรองสิทธิเสรีภาพในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 4 – ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475)

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR) เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR) are the thesis authors' files submitted through the University Graduate School.

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชานิติศาสตร์
คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2559
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

INFLUENCE OF THAI POLITICAL CULTURE AND THE RECOGNITION OF RIGHTS AND
LIBERTIES IN RATANAKOSIN ERA (FROM THE REIGN OF KING RAMA IV – BEFORE THE
REVOLUTION OF 1932)

Mr. Kasidet Meeyen

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Laws Program in Laws
Faculty of Law
Chulalongkorn University
Academic Year 2016
Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

อิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองกับการรับรองสิทธิเสรีภาพในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 4 – ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475)

โดย

นายกษิด์เดช มีเย็น

สาขาวิชา

นิติศาสตร์

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ศาสตราจารย์ ดร.เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์

คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทมหาบัณฑิต

..... คณบดีคณะนิติศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร.นันทวัฒน์ บรมานันท์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์ พิเศษ ธงทอง จันทรางศุ)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ศาสตราจารย์ ดร.เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ณรงค์เดช สรุโฆษิต)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(อาจารย์สุรสิทธิ์ โกศลนาวิน)

กษัตริ์เดช มีเย็น : อิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองกับการรับรองสิทธิเสรีภาพในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 4 – ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475) (INFLUENCE OF THAI POLITICAL CULTURE AND THE RECOGNITION OF RIGHTS AND LIBERTIES IN RATANAKOSIN ERA (FROM THE REIGN OF KING RAMA IV – BEFORE THE REVOLUTION OF 1932)) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: ศ. ดร.เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, 548 หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองกับการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชน โดยการวิเคราะห์และเปรียบเทียบอิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนในประเทศตะวันตก ได้แก่ ประเทศอังกฤษ ประเทศสหรัฐอเมริกาและประเทศฝรั่งเศส กับอิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองไทยต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพของชาวสยามในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 4 – ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475)

จากการศึกษาจะพบว่าวัฒนธรรมทางการเมืองไทยที่ประกอบด้วยวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยม วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอนุรักษนิยม วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมและวัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมีนิยมได้ฝังรากลึกในสังคมสยามมาอย่างช้านานและส่งผลกระทบต่อ การรับรองสิทธิเสรีภาพของชาวสยามเป็นอย่างมาก โดยไม่ว่าจะเป็นการรับรองสิทธิเสรีภาพที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรหรือไม่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร ทั้งก่อนและหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์ณลูกทาสลูกไทย พ.ศ. 2417 การรับรองสิทธิเสรีภาพก็ยังคงอยู่ภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองไทยไม่เสื่อมคลาย แม้อิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกจะเข้ามาสู่สยามประเทศแล้วก็ตาม แต่วัฒนธรรมทางการเมืองดังกล่าวก็หาได้มีผลเป็นการยกเลิกหรือเฟิกถอนต่อวัฒนธรรมทางการเมืองไทยไม่ ภายใต้บริบทดังกล่าวจึงทำให้สิทธิเสรีภาพของชาวสยามล้อมรอบไปด้วยวัฒนธรรมทางการเมืองไทยซึ่งปรากฏผ่านการบัญญัติกฎหมายและการตีความกฎหมาย กระทั่งกลายเป็นอุปสรรคหรือกบฏในการจำกัดหรือลดทอนสิทธิเสรีภาพของชาวสยาม อันทำให้กฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพของชาวสยามไม่ประสบความสำเร็จสมดังความมุ่งหวังหรือเจตนารมณ์ของกฎหมาย

สาขาวิชา นิติศาสตร์

ปีการศึกษา 2559

ลายมือชื่อนิติ
.....

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก
.....

5785955434 : MAJOR LAWS

KEYWORDS: POLITICAL CULTURE / RIGHT AND LIBERTY

KASIDET MEEYEN: INFLUENCE OF THAI POLITICAL CULTURE AND THE RECOGNITION OF RIGHTS AND LIBERTIES IN RATANAKOSIN ERA (FROM THE REIGN OF KING RAMA IV – BEFORE THE REVOLUTION OF 1932). ADVISOR: KRIENKRAI CHAROENTHANAVAT, 548 pp.

This thesis studies on relationship between the recognition of rights and liberties and political culture. The thesis methodology analyzes in influence of political culture on recognition of rights and liberties of citizen between the Thai political culture (From the reign of King Rama IV – before the revolution of 1932) and western democracy political culture such as Britain, United State of America and Republic of French.

According to the study, The old Thai political culture was established on sub political cultures such as authoritarian political culture, charismatic, Thai feudalism, and patronage system. Thai political culture has an a lot of influence on the recognition of the rights and liberties especially in writing and unwritten law. Actually, before and after the promulgating of “Pikad Kasian ayu luke tard luke tai Act. BE. 2417” the recognition of rights and liberties was always influenced by Thai political culture.

In addition, After western democratic political culture had flowed into Thailand in 2475 BE. It didn't make any change in the old Thai political culture. So after 2475 B.E., Thai political culture was made up from the old one and the new one. This kind of political culture effects on a legislative process and law interpretation that limited and deprived the recognition of the rights and liberties of Thai people.

Field of Study: Laws

Academic Year: 2016

Student's Signature

Advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ด้วยเพราะความเมตตาและความกรุณาจาก ศาสตราจารย์ ดร. เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์ ที่ท่านได้สละเวลาอันมีค่ารับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา วิทยานิพนธ์ อีกทั้งตลอดเวลาของการทำวิทยานิพนธ์นั้น ผู้วิจัยได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้หรือ เทคนิคในด้านต่างๆ อันเป็นประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์ และผู้วิจัยยังได้ตระหนักถึงความ ตั้งใจและความทุ่มเทของท่านเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ ความเพียรพยายามในการทำวิทยานิพนธ์ ฉบับนี้จะหาเกิดขึ้นไม่ หากปราศจากแรงคิดและกำลังใจจากท่าน

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณศาสตราจารย์ (พิเศษ) ธงทอง จันทรางศุ ที่กรุณา รับเป็นประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ รวมถึงรองศาสตราจารย์ ดร.ณรงค์เดช สรุโฆษิต และ อาจารย์สุรสีห์ โกศลนาวิน ที่กรุณา รับเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์นี้ ซึ่งท่านได้ตรวจสอบเนื้อหา วิทยานิพนธ์อย่างถี่ถ้วน ตลอดจนการให้คำชี้แนะที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อวิทยานิพนธ์ให้ ครบถ้วนบริบูรณ์ยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ คุณมานะพล - คุณเพชรรา มีเย็น ผู้เป็นบิดาและ มารดาของผู้วิจัย สำหรับความรัก ความห่วงใย กำลังใจและการสนับสนุนที่มีให้แก่ผู้วิจัยตลอดมา ไม่เสื่อมคลาย

นอกจากนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณกรุงเทพมหานครที่เล็งเห็นถึงความสำคัญของ การศึกษา ในการมอบทุนการศึกษาให้แก่ผู้วิจัย เพื่อสร้างสรรค์ผลงานทางวิชาการที่เป็นประโยชน์ ต่อมหาชน

สุดท้ายนี้ ผู้วิจัยขอขอบคุณเจ้าหน้าที่หลักสูตรนิติศาสตร์มหาบัณฑิต คณะ นิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในการให้ความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกแก่ผู้วิจัยมา โดยตลอด และเจ้าหน้าที่ประจำห้องระบบสืบค้นข้อมูลเพชรรัตน คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย รวมทั้งขอขอบคุณเพื่อนพ้องน้องพี่ในสายกฎหมายมหาชนที่เป็นกำลังใจและ ช่วยเหลือกันตลอดมา สำหรับที่ขาดไม่ได้ต้องขอขอบคุณจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่ได้เปิดโอกาส ในการศึกษาแก่ผู้วิจัย

ท้ายที่สุดนี้ หากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีคุณค่าและประโยชน์ทางวิชาการมากน้อย ประการใด ผู้วิจัยขอมอบความดีนี้ให้เป็นกตเวทิตาแต่บิดา มารดา ครูบาอาจารย์ที่ได้ประสิทธิ์ ประสาทความรู้และอบรมสั่งสอนผู้วิจัยมาแต่หนหลัง ในส่วนข้อบกพร่องหรือผิดพลาดอันจะพึงมี ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอน้อมรับไว้แต่เพียงผู้เดียว

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญรูป	1
สารบัญตาราง.....	1
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
1.3 สมมติฐาน	3
1.4 ขอบเขตการวิจัย	4
1.5 วิธีดำเนินการวิจัย.....	4
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	4
บทที่ 2 แนวความคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการเมืองกับแนวความคิดว่าด้วยการรับรองสิทธิเสรีภาพ.....	1
2.1 แนวความคิดเรื่องวัฒนธรรมทางการเมือง.....	1
2.1.1 ความหมาย ประเภท และที่มาของวัฒนธรรมทางการเมือง.....	2
2.1.1.1 ความหมายของวัฒนธรรมทางการเมือง.....	2
2.1.1.2 ลักษณะและประเภทของวัฒนธรรมทางการเมือง	8
2.1.1.3 ที่มาของวัฒนธรรมทางการเมือง.....	13
2.1.2 รูปแบบของวัฒนธรรมทางการเมือง.....	16
2.1.2.1 วัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แบบตะวันตก (ระบอบเก่า).....	17

2.1.2.1.1	วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยม.....	20
2.1.2.1.2	ระบบศักดินาสวามิภักดิ์ (ระบบฟิวตัล).....	23
2.1.2.1.3	ระบบอุปถัมภ์	25
1.	ความหมายของระบบอุปถัมภ์.....	25
2.	ที่มาของระบบอุปถัมภ์.....	26
3.1	ลักษณะเฉพาะของความสัมพันธ์.....	26
3.2	โครงสร้างของระบบอุปถัมภ์.....	28
2.1.2.2	วัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตก	32
2.1.2.2.1	หลักสิทธิเสรีภาพ	34
2.1.2.2.2	หลักความเสมอภาค.....	34
2.1.2.2.3	หลักปัจเจกชนนิยม	36
2.1.2.2.4	หลักสากลนิยม.....	36
2.1.2.2.5	หลักนิติรัฐ.....	37
2.1.2.2.6	หลักการฟังเสียงข้างมากโดยคุ้มครองเสียงข้างน้อย.....	40
2.1.2.2.7	หลักการคานและดุลอำนาจ	41
2.1.2.2.8	การมีส่วนร่วมทางการเมือง.....	42
2.1.2.2.9	หลักรัฐธรรมนูญนิยม	44
2.1.2.3	วัฒนธรรมทางการเมืองไทยในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (ระบอบเก่า) ..	45
2.1.2.3.1	วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยม	46
2.1.2.3.2	วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์.....	48
2.1.2.3.3	วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยม.....	50
2.1.2.3.4	วัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมีนิยม	53
2.2	แนวความคิดว่าด้วยการรับรองสิทธิเสรีภาพ.....	55

2.2.1 ความหมายของสิทธิ	55
2.2.1.1 สิทธิในความหมายของสยาม	55
2.2.1.2 สิทธิในความหมายของตะวันตก	57
2.2.2 ความหมายของเสรีภาพ.....	57
2.2.2.1 เสรีภาพในความหมายของสยาม	57
2.2.2.2 เสรีภาพในความหมายของตะวันตก.....	59
2.2.3 ความหมายของอิสราภาพ.....	60
2.2.3.1 อิสราภาพในความหมายของสยาม	60
2.2.3.2 อิสราภาพในความหมายของตะวันตก	62
2.3 แนวความคิดที่มีอิทธิพลต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพของชาวสยามในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์.....	62
2.3.1 หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา.....	63
2.3.1.1 วรรณะ	63
2.3.1.2 กฎแห่งกรรม	65
2.3.1.3 เบญจศีล เบญจธรรม.....	66
2.3.1.4 พรหมวิหาร 4.....	68
2.3.1.5 อคติ	68
2.3.1.6 อปรีหานิยธรรม.....	69
2.3.1.7 สังคหัตถ์.....	71
2.3.2.1 การปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์	72
2.3.2.2 แนวความคิดเทวราชาและธรรมราชา	74
2.3.2.3 ระบบศักดินา.....	82
2.3.2.4 ระบบอุปถัมภ์.....	84
2.3.3 รูปแบบการรับรองสิทธิเสรีภาพ	85

2.3.3.1 การรับรองสิทธิเสรีภาพที่เป็นลายลักษณ์อักษร.....	86
2.3.3.1.1 กฎหมายตราสามดวง.....	86
ก) โครงสร้างกฎหมายตราสามดวง	88
ข) ความสำคัญ ของกฎหมายตราสามดวง.....	89
2.3.3.1.2 ประมวลกฎหมายสารบัญญัติและวิธีสบัญญัติ.....	91
2.3.3.1.3 พระราชบัญญัติ พระราชกำหนด พระราชกฤษฎีกาและ กฎหมายลำดับรองต่างๆ.....	92
2.3.3.2 การรับรองสิทธิเสรีภาพที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร.....	94
2.3.3.2.1 พระราชดำริหรือพระราชดำรัสของพระมหากษัตริย์	94
2.3.3.2.2 ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีและความเชื่อ	96
1) ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี	96
2) ความเชื่อเรื่องผีसाงเทวดา.....	97
2.4 แนวความคิดการรับรองสิทธิเสรีภาพของตะวันตก	98
2.4.1 อิทธิพลของศาสนาคริสต์	98
2.4.1.1 คำสอนของศาสนาคริสต์ในเรื่องความเสมอภาค	99
2.4.1.2 คำสอนของศาสนาคริสต์ในเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์.....	100
2.4.1.3 แนวความคิดของศาสนาคริสต์ในเรื่องการจำกัดการใช้อำนาจรัฐ	101
2.4.2 แนวความคิดของสำนักกฎหมายฝ่ายธรรมชาติ	104
2.4.2.1 แนวความคิดว่าด้วยกฎหมายธรรมชาติ	104
2.4.2.2 ลักษณะและรูปแบบของสิทธิเสรีภาพตามแนวความคิดกฎหมายธรรมชาติ.	109
2.4.3 แนวความคิดของนักปรัชญา	110
2.4.3.1 ทฤษฎีสัญญาประชาคม.....	110
2.4.3.1.1 แนวความคิดของโทมัส ฮอบส์.....	111

2.4.3.1.2 แนวความคิดของจอห์น ล็อก	113
2.4.3.1.3 แนวความคิดของฌอง ชัค รูโซ.....	115
2.4.3.2 หลักการแบ่งแยกอำนาจอธิปไตยของมองเตสกีเออ	117
2.4.4 แนวความคิดของสำนักกฎหมายฝ่ายบ้านเมือง	120
2.4.4.1 หลักการ แนวความคิดและทฤษฎีของสำนักกฎหมายฝ่ายบ้านเมือง	121
2.4.4.2 ความหมายและการรับรองสิทธิเสรีภาพตามกฎหมายฝ่ายบ้านเมือง	124
2.4.4.3 ความแตกต่างระหว่างสิทธิเสรีภาพตามกฎหมายฝ่ายธรรมชาติและ กฎหมายฝ่ายบ้านเมือง.....	126
2.4.4.4 กฎหมายฝ่ายบ้านเมืองกับการรับรองและคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของ ประชาชน	127
2.4.4.4.1 ประเทศอังกฤษ.....	127
1. Magna Carta ค.ศ.1215.....	127
2. Petition of Right ค.ศ.1628	130
3. Habeas Corpus ค.ศ.1679	131
4. Bill of Rights ค.ศ.1689.....	132
5. Act of Settlement ค.ศ. 1701	135
2.4.4.4.2 ประเทศสหรัฐอเมริกา.....	135
1. คำประกาศอิสรภาพของอเมริกา วันที่ 4 กรกฎาคม ค.ศ. 1776.....	135
2. รัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา	138
3. Bill of Rights ค.ศ.1789.....	139
2.4.4.4.3 ประเทศฝรั่งเศส : คำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ฝรั่งเศส ลงวันที่ 26 สิงหาคม ค.ศ.1789.....	142
1. หลักสิทธิมนุษยชน	143

2. หลักปัจเจกชนนิยม	145
3. หลักสากลนิยม.....	145
4. อำนาจอธิปไตยเป็นของชาติ.....	146
5. แนวความคิดการควบคุมการใช้อำนาจรัฐ.....	146
6. แนวความคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน.....	146
7. แนวความคิดเจตจำนงร่วมกันของปวงชน.....	146
2.5 อิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองต่อระบบกฎหมาย ระบบการเมืองของรัฐและการ รับรองสิทธิเสรีภาพ.....	147
2.5.1 ความหมายของระบบกฎหมาย ระบบการเมือง และการรับรองสิทธิเสรีภาพ	147
2.5.1.1 ความหมายของระบบกฎหมาย.....	147
2.5.1.1.1 ระบบกฎหมายในความหมายของตะวันตก	147
2.5.1.1.2 ระบบกฎหมายในความหมายของสยาม	148
1. ระบบกฎหมายก่อนการปฏิรูปกฎหมาย	149
2. ระบบกฎหมายภายหลังการปฏิรูปกฎหมาย	152
2.5.1.2 ความหมายของระบบการเมือง.....	154
2.5.1.2.1 ระบบการเมืองในความหมายของตะวันตก	154
2.5.1.2.2 ระบบการเมืองในความหมายของสยาม	156
1. ระบบการเมืองก่อนการปฏิรูปการเมือง.....	156
2. ระบบการเมืองหลังการปฏิรูปการเมือง	158
2.5.1.3 ความหมายของการรับรองสิทธิเสรีภาพ.....	162
2.5.2 อิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองไทยต่อระบบกฎหมายและระบบการเมืองของ รัฐ	163
2.5.2.1 อิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองไทยต่อระบบกฎหมาย	163
2.5.2.1.1 อำนาจอธิปไตยของพระมหากษัตริย์ต่อระบบกฎหมาย	163

2.5.2.1.2	การนำวัฒนธรรมทางการเมืองบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษร	164
2.5.2.2	อิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองไทยต่อระบบการเมือง	165
2.5.2.2.1	การเมืองแบบรวมศูนย์อำนาจ	166
2.5.2.2.2	การเมืองเป็นเรื่องของผู้ปกครอง	167
2.5.2.2.3	ระบบการเมืองให้อำนาจและเอกสิทธิ์แก่ผู้ปกครอง.....	168
2.5.2.2.4	การรวมกลุ่มทางการเมือง.....	169
2.5.3	อิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกต่อระบบกฎหมาย และระบบการเมืองของรัฐ.....	170
2.5.3.1	อิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกต่อระบบ กฎหมาย	171
2.5.3.1.1	การนำวัฒนธรรมทางการเมืองบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษร	171
2.5.3.1.2	การเสริมสร้างเกียรติสภาพและความสัมฤทธิ์ผลของกฎหมายที่ บัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษร.....	172
2.5.3.2	อิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกต่อระบบ การเมือง	173
2.5.3.2.1	การสร้างความปลอดภัยทางการเมือง	173
2.5.3.2.2	การกระตุ้นหรือริเริ่มให้มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง	175
2.5.4	อิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพ.....	176
2.5.4.1	อิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองไทยต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพ	176
2.5.4.2	อิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกต่อการ รับรองสิทธิเสรีภาพ.....	176
บทที่ 3	วัฒนธรรมทางการเมืองแบบตะวันตกกับการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชน	178
3.1	การเมืองการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์	178
3.1.1	ความหมายของการเมืองการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์	178

3.1.2 แนวความคิดการเมืองการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์	178
3.1.3 หลักการสำคัญของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์.....	181
3.1.3.1 หลักกรรมศูนย์อำนาจการปกครอง	181
3.1.3.2 พระราชอำนาจสูงสุด.....	182
3.1.3.3 ระบบชนชั้น	182
3.2 การเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย	183
3.2.1 ความหมายของระบอบประชาธิปไตย	183
3.2.2 แนวความคิดที่มีอิทธิพลต่อระบอบประชาธิปไตย	184
3.2.3 ระบอบประชาธิปไตยในยุคกรีกและโรมัน	186
3.2.4 หลักการสำคัญของระบอบประชาธิปไตย.....	188
3.2.4.1 หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน	189
3.2.4.2 หลักสิทธิเสรีภาพ.....	189
3.2.4.3 หลักความเสมอภาค	190
3.2.4.4 หลักการปกครองโดยกฎหมาย	191
3.2.4.5 หลักการฟังเสียงข้างมากโดยคุ้มครองเสียงข้างน้อย	191
3.3 วัฒนธรรมทางการเมืองอังกฤษกับการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชน.....	192
3.3.1 วิวัฒนาการทางการเมืองการปกครองของประเทศอังกฤษ	192
3.3.1.1 การเมืองการปกครองของประเทศอังกฤษในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์	193
3.3.1.1.1 การเมืองการปกครองในยุคแองโกล – แซกซอน	193
3.3.1.1.2 การเมืองการปกครองในยุคนอร์มัน	194
3.3.1.1.3 การเมืองการปกครองในยุคกำเนิดมหัศจรรย์แมกนาคาร์ตา	196
3.3.1.2 การเมืองการปกครองของประเทศอังกฤษในระบอบประชาธิปไตย	197
3.3.1.2.1 ต้นกำเนิดของระบอบรัฐสภา.....	197

3.3.1.2.2 ความรุ่งโรจน์ของสถาบันพระมหากษัตริย์ในยุคราชวงศ์ทิวดอร์ .	199
3.3.1.2.3 ความขัดแย้งระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับรัฐสภาในยุค ราชวงศ์สจวร์ต	200
3.3.1.2.4 การล้มเลิกระบบกษัตริย์และการสถาปนาระบบสาธารณรัฐ.....	201
1) การล้มเลิกระบบกษัตริย์	201
2) การสถาปนาระบบสาธารณรัฐ	201
3.3.1.2.5 การสถาปนาระบบกษัตริย์ใหม่และการปฏิวัติอันรุ่งโรจน์	202
1) การสถาปนาระบบกษัตริย์ใหม่.....	202
2) การปฏิวัติอันรุ่งโรจน์	203
3.3.1.2.6 การเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองของประชาชน	204
3.3.2 แนวความคิดที่มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมทางการเมืองอังกฤษ.....	205
3.3.2.1 แนวความคิดที่มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมทางการเมืองอังกฤษในระบอบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ : แนวความคิดสัญญาประชาคมของโทมัส ฮอบส์...	205
3.3.2.2 แนวความคิดที่มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมทางการเมืองอังกฤษในระบอบ ประชาธิปไตย	207
3.3.2.2.1 แนวความคิดเสรีนิยมคลาสสิก	207
1) แนวความคิดเสรีนิยมทางการเมืองของจอห์น ล็อค	207
2) แนวความคิดเสรีนิยมทางเศรษฐกิจของอดัม สมิท	208
3.3.2.2.1 แนวความคิดเสรีนิยมสำนักประโยชน์นิยม	209
1) แนวความคิดอรรถประโยชน์นิยมของเจเรมี เบนแธม	209
2) แนวความคิดของจอห์น สจวร์ต มิลล์.....	211
3.3.2.2.3 แนวความคิดแบบอนุรักษนิยม.....	212
1) แนวความคิดของเดวิด ฮูม	213
2) แนวความคิดของเอ็ดมันด์ เบิร์ก	213

3.3.3	วัฒนธรรมทางการเมืองอังกฤษ.....	214
3.3.3.1	วัฒนธรรมทางการเมืองอังกฤษในระบบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์.....	215
3.3.3.1.1	พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์.....	215
3.3.3.1.2	ระบบชนชั้น.....	216
3.3.3.1.3	ระบบศักดินาสวามิภักดิ์.....	217
3.3.3.1.4	ระบบอุปถัมภ์.....	218
3.3.3.1.5	ระบบอำนาจนิยม.....	218
3.3.3.1.6	ระบบบารมีนิยม.....	219
3.3.3.2	วัฒนธรรมทางการเมืองอังกฤษระบอบประชาธิปไตย.....	219
3.3.3.2.1	หลักการเชื่อมโยงแห่งอำนาจ.....	219
3.3.3.2.2	การมีส่วนร่วมทางการเมือง.....	221
3.3.3.2.3	การจำกัดอำนาจของรัฐ.....	223
	1. หลักความชอบด้วยกฎหมาย.....	225
	2. หลักความเสมอภาคต่อกฎหมาย.....	225
	3. หลักการคุ้มครองสิทธิโดยศาล.....	225
3.3.3.2.4	การเคารพต่อฝ่ายค้าน.....	228
3.3.4	การนำวัฒนธรรมทางการเมืองอังกฤษที่เกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพนำมา บัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษร.....	229
3.3.4.1	Magna Carta ค.ศ.1215.....	229
3.3.4.2	Petition of Right ค.ศ.1628.....	230
3.3.4.3	Habeas Corpus ค.ศ.1679.....	232
3.3.4.4	Bill of Rights ค.ศ. 1689.....	234
3.3.4.5	Act of Settlement ค.ศ.1701.....	235

3.4	วัฒนธรรมทางการเมืองสหรัฐอเมริกากับการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชน	236
3.4.1	วิวัฒนาการทางการเมืองการปกครองของสหรัฐอเมริกา	236
3.4.1.1	ยุคอาณานิคมของอังกฤษ	236
3.4.1.2	ยุคการประกาศอิสรภาพ ค.ศ.1776.....	242
3.4.1.3	ยุคการร่างรัฐธรรมนูญ.....	245
3.4.2	แนวความคิดที่มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมทางการเมืองสหรัฐอเมริกา	247
3.4.2.1	แนวความคิดเสรีนิยมทางการเมืองของจอห์น ล็อก.....	247
3.4.2.2	แนวความคิดของมองเตสกีเออ	248
3.4.2.3	แนวความคิดของฌอง ชัค รูสโซ	248
3.4.3	วัฒนธรรมทางการเมืองสหรัฐอเมริกาต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพภายใต้หลักการสำคัญทางกฎหมายมหาชน	249
3.4.3.1	การยอมรับสิทธิมนุษยชน	249
3.4.3.2	การมีส่วนร่วมทางการเมือง	251
3.4.3.3	การจำกัดอำนาจของรัฐ.....	252
	1) การรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน.....	256
	2) การตรวจสอบการใช้อำนาจของรัฐ.....	256
	3) การเสริมสร้างเสถียรภาพและประสิทธิภาพให้รัฐบาล.....	257
3.4.4	การนำวัฒนธรรมทางการเมืองสหรัฐอเมริกาที่เกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพภายใต้หลักการสำคัญทางกฎหมายมหาชนนำมาบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษร.....	259
3.4.4.1	คำประกาศอิสรภาพของอเมริกา ค.ศ.1776.....	259
3.4.4.2	รัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา ค.ศ. 1787	264
	1) วัฒนธรรมทางการเมืองในการยอมรับสิทธิมนุษยชน	265
	2) วัฒนธรรมทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมือง.....	265
	3) วัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐ.....	267

3.4.4.3 Bill of Rights ค.ศ. 1789	271
3.5 วัฒนธรรมทางการเมืองฝรั่งเศสกับการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชน	272
3.5.1 วิวัฒนาการทางการเมืองการปกครองของฝรั่งเศส.....	272
3.5.1.1 ยุคก่อนการปฏิวัติฝรั่งเศสปี ค.ศ.1789	272
3.5.1.1.1 การเมืองการปกครอง	273
3.5.1.1.2 ระบบทางสังคม	277
3.5.1.1.3 ระบบเศรษฐกิจและการคลัง	281
3.5.1.2 การปฏิวัติฝรั่งเศสและยุคสาธารณรัฐที่ 1 ในปี ค.ศ.1789 – 1799	284
3.5.1.3 ยุคจักรวรรดิในปี ค.ศ.1800 – 1814	294
3.5.1.4 ยุคแห่งการฟื้นฟูระบอบกษัตริย์ในปี ค.ศ.1814 – 1848.....	295
3.5.1.5 ยุคสาธารณรัฐที่ 2 ในปี ค.ศ. 1848 – 1870.....	296
3.5.1.6 ยุคสาธารณรัฐที่ 3 ในปี ค.ศ.1870 – 1946.....	297
3.5.2 แนวความคิดที่มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยฝรั่งเศส.....	298
3.5.2.1. แนวความคิดของมองเตสกิเออ	298
3.5.2.2 แนวความคิดของฌอง ชัค รูโซ	299
3.5.2.3 แนวความคิดของวอลแตร์	300
3.5.2.4 แนวความคิดของดีเดอโรต์.....	301
3.5.2.5 แนวความคิดของซีเอเยส์.....	301
3.5.3 วัฒนธรรมทางการเมืองของฝรั่งเศส	302
3.5.3.1 วัฒนธรรมทางการเมืองฝรั่งเศสก่อนการปฏิวัติฝรั่งเศส ค.ศ.1789	302
3.5.3.1.1 หลักการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่สถาบันกษัตริย์.....	303
3.5.3.1.2 ระบบชนชั้น.....	304
3.5.3.1.3 ระบบศักดินาสวามิภักดิ์	304

3.5.3.1.4 ระบบอุปถัมภ์	305
3.5.3.1.5 ระบบอำนาจนิยม	306
3.5.3.1.6 ระบบบารมีนิยม	306
3.5.3.2 วัฒนธรรมทางการเมืองฝรั่งเศสหลังการปฏิวัติฝรั่งเศส ค.ศ.1789 ภายใต้ หลักสำคัญทางกฎหมายมหาชน	307
1) การยอมรับสิทธิมนุษยชน	307
2) การมีส่วนร่วมทางการเมือง	309
3) การจำกัดอำนาจของรัฐ	310
3.5.4 การนำวัฒนธรรมทางการเมืองฝรั่งเศสภายใต้หลักการที่สำคัญทางกฎหมายมหาชน ที่เกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพนำมาบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษร	312
3.5.4.1 คำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ.1789	312
1. วัฒนธรรมทางการเมืองการยอมรับสิทธิมนุษยชน	313
2. วัฒนธรรมทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมือง	315
3. วัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐ : หลักนิติรัฐ	316
3.5.4.2 การรับรองสิทธิเสรีภาพในยุคสาธารณรัฐที่ 1	317
3.5.4.2.1 รัฐธรรมนูญฉบับลงวันที่ 3 กันยายน ค.ศ.1791	318
3.5.4.2.2 รัฐธรรมนูญฉบับลงวันที่ 24 มิถุนายน ค.ศ.1793 (ฉบับมองตาญ ยาร์ด)	321
3.5.4.2.3 รัฐธรรมนูญฉบับลงวันที่ 22 สิงหาคม ค.ศ.1795	323
3.5.4.3 การรับรองสิทธิเสรีภาพในยุคจักรวรรดิ : รัฐธรรมนูญฉบับลงวันที่ 13 ธันวาคม ค.ศ.1799 (ฉบับนโปเลียน)	325
3.5.4.4 การรับรองสิทธิเสรีภาพในยุคแห่งการฟื้นฟูระบอบกษัตริย์	326
3.5.4.4.1 รัฐธรรมนูญฉบับลงวันที่ 4 มิถุนายน ค.ศ.1814	326
3.5.4.4.2 รัฐธรรมนูญฉบับลงวันที่ 14 สิงหาคม ค.ศ.1830	328

3.5.4.5 การรับรองสิทธิเสรีภาพในยุคสาธารณรัฐที่ 2 : รัฐธรรมนูญฉบับลงวันที่ 4 พฤศจิกายน ค.ศ. 1848	331
3.5.4.6 การรับรองสิทธิเสรีภาพในยุคอาณาจักรที่ 2 : รัฐธรรมนูญฉบับลงวันที่ 14 มกราคม ค.ศ.1852.....	333
3.5.4.7 การรับรองสิทธิเสรีภาพในยุคสาธารณรัฐที่ 3 : รัฐธรรมนูญฉบับ ค.ศ. 1875	334
3.6 เปรียบเทียบวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยอังกฤษ สหรัฐอเมริกา และฝรั่งเศส ภายใต้หลักการสำคัญทางกฎหมายมหาชนที่เกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชน	337
3.6.1 วัฒนธรรมทางการเมืองการยอมรับสิทธิมนุษยชน.....	337
3.6.2 วัฒนธรรมทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมือง	338
3.6.3 วัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐ.....	341
1. ความแตกต่างในแง่ของบ่อเกิดของกฎหมาย	342
2. ความแตกต่างในแง่ของการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐาน.....	342
3. ความแตกต่างในแง่ของการควบคุมตรวจสอบการตรากฎหมาย	343
4. ความแตกต่างในแง่ของการมีศาลปกครองและศาลรัฐธรรมนูญ.....	345
5. ความแตกต่างในแนวความคิดเรื่องการแบ่งแยกอำนาจ	346
3.6.4 วัฒนธรรมทางการเมืองการเคารพต่อฝ่ายค้าน	348
บทที่ 4 วัฒนธรรมทางการเมืองกับการรับรองสิทธิเสรีภาพในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 4 – ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475).....	352
4.1 การรับรองสิทธิเสรีภาพก่อนและหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ. 2417	353
4.1.1 การรับรองสิทธิเสรีภาพก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ. 2417.....	353

4.1.1.1	ความเป็นมาก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณลูกทาสลูก ไทย พ.ศ. 2417	354
4.1.1.2	การรับรองสิทธิเสรีภาพที่เป็นกฎหมายลายลักษณ์อักษร.....	354
4.1.1.2.1	การรับรองสิทธิเสรีภาพของชนชั้นต่างๆ.....	354
	1) การรับรองสิทธิของเจ้านาย.....	355
	2) การรับรองสิทธิของขุนนาง.....	357
	3) การรับรองสิทธิเสรีภาพของไพร่.....	359
	4) การรับรองสิทธิเสรีภาพของทาส	361
4.1.1.2.2	การรับรองกรรมสิทธิ์	363
4.1.1.2.3	การรับรองสิทธิสตรีและเด็ก.....	366
	1) สิทธิเสรีภาพของสตรีฝ่ายในราชสำนัก.....	366
	2) สิทธิสตรีว่าด้วยเรื่องทรัพย์สิน	367
	3) สิทธิสตรีว่าด้วยการเลือกคู่ครอง.....	368
	4) สิทธิของภรรยาและบุตร	371
4.1.1.2.4	การรับรองสิทธิในกระบวนการยุติธรรม	373
4.1.1.2.5	การรับรองสิทธิเสรีภาพในด้านเศรษฐกิจ.....	376
4.1.1.2.6	การรับรองสิทธิเสรีภาพในสวัสดิภาพและความปลอดภัย	378
	1) สิทธิที่ปราศจากการถูกข่มเหง.....	378
	2) ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์.....	379
	3) สิทธิของบุคคลผู้เสียจริต	380
	4) การสร้างความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจ	382
4.1.1.2.7	สิทธิในการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง	383
4.1.1.2.8	การรับรองสิทธิเสรีภาพในด้านการศึกษา	384

4.1.1.2.9 การรับรองสิทธิเสรีภาพในด้านอื่นๆ	385
1) การรับรองสิทธิการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร.....	385
2) การรับรองเสรีภาพในการนับถือศาสนา	387
3) การรับรองสิทธิเสรีภาพจากการยกเลิกประเพณีและแบบพิธี ที่ล้าสมัย	388
4.1.1.3 การรับรองสิทธิเสรีภาพที่ไม่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร	390
4.1.1.3.1 การรับรองสิทธิเสรีภาพของบุคคลในส่วนโบราณราชประเพณี ...	390
4.1.1.3.2 การรับรองสิทธิเสรีภาพในด้านเศรษฐกิจ.....	391
4.1.2 การรับรองสิทธิเสรีภาพหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณลูกทาสลูก ไทย พ.ศ. 2417.....	392
4.1.2.1 การเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่การสร้างความเท่าเทียมหลังการประกาศใช้ พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ.2417	393
4.1.2.1.1 การยกเลิกระบบไพร่.....	393
4.1.2.1.2 การยกเลิกระบบทาส	397
4.1.2.2 สภาพการรับรองสิทธิเสรีภาพหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์ เกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ. 2417	401
4.1.2.2.1 การรับรองสิทธิเสรีภาพที่เป็นกฎหมายลายลักษณ์อักษร	403
1) การรับรองสิทธิในกระบวนการยุติธรรม	403
1.1) การรับรองสิทธิเสรีภาพที่ปรากฏในกฎหมาย สารบัญญัติ.....	403
1.2) การรับรองสิทธิเสรีภาพที่ปรากฏในกฎหมาย วิธีสบัญญัติ	409
2) การรับรองสิทธิเสรีภาพของสตรีและเด็ก.....	419
2.1) สิทธิเสรีภาพของสตรี	419

2.2) สิทธิเด็ก 429	
3) การรับรองสิทธิเสรีภาพในสวัสดิภาพและความปลอดภัย	431
4) การรับรองสิทธิเสรีภาพในทางเศรษฐกิจ	436
4.1) การรับรองสิทธิเสรีภาพด้านการประกอบอาชีพ	436
4.2) การลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ	439
4.3) การรับรองสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา.....	440
5) การรับรองสิทธิในด้านการศึกษา	444
6) การรับรองสิทธิในด้านการสาธารณสุข	449
7) การรับรองกรรมสิทธิ์.....	451
7.1) สิทธิในที่ดิน	451
7.2) สิทธิในการได้รับค่าทดแทนจากการเวนคืนอสังหาริมทรัพย์	452
8) สิทธิในการมีส่วนร่วมทางการเมือง	453
9) การรับรองสิทธิเสรีภาพในด้านอื่นๆ	457
9.1) การรับรองและส่งเสริมเสรีภาพในการนับถือศาสนา.....	457
9.2) สิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลจากการยกเลิกกรรมเนียมที่ล้าสมัย.....	459
9.3) การรับรองเสรีภาพในการเดินทาง.....	460
4.1.2.2.2 การรับรองสิทธิเสรีภาพที่ไม่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร	461
1) การรับรองเสรีภาพของสื่อสารมวลชน.....	461
2) การรับรองสิทธิในเสรีภาพในการแต่งกาย	463
3) การรับรองสิทธิในด้านการสาธารณสุข	464

4.2 วิเคราะห์วัฒนธรรมทางการเมืองไทยที่ส่งผลต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพ.....	465
4.2.1 วัฒนธรรมทางการเมืองไทยที่ส่งผลต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิกัดเกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ.2417	465
4.2.1.1 วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมที่ส่งผลต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพ.....	465
4.2.1.1.1 สิทธิเสรีภาพของชนชั้นต่างๆ.....	465
4.2.1.1.2 สิทธิในทรัพย์สิน.....	467
4.2.1.1.3 สิทธิกระบวนการยุติธรรม	468
4.2.1.1.4 สิทธิการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร	471
4.2.1.1.5 สิทธิทางด้านการศึกษา	471
4.2.1.1.6 สิทธิเสรีภาพของบุคคลจากการยกเลิกประเพณีและแบบพิธีที่ล้าสมัย	472
4.2.1.1.7 สิทธิเสรีภาพที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร : สิทธิเสรีภาพของบุคคลในส่วนราชประเพณีโบราณ	474
4.2.1.2 วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์ที่ส่งผลต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพ.....	475
4.2.1.2.1 สิทธิในกระบวนการยุติธรรม	475
4.2.1.2.2 สิทธิในการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง	477
4.2.1.2.3 สิทธิเสรีภาพที่ไม่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร : การรับรองสิทธิเสรีภาพในด้านเศรษฐกิจ	478
4.2.1.3 วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมที่ส่งผลต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพ.....	480
4.2.1.3.1 สิทธิสตรีและเด็ก.....	480
4.2.1.3.2 สิทธิในกระบวนการยุติธรรม	481
4.2.1.3.3 เสรีภาพในการนับถือศาสนา	482
4.2.1.3.4 การสร้างความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจ	483
4.2.1.4 วัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมีนิยมที่ส่งผลต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพ.....	483

4.2.1.4.1	สิทธิเสรีภาพที่ไม่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร : สิทธิเสรีภาพใน ด้านเศรษฐกิจ.....	483
4.2.1.4.2.	สิทธิเสรีภาพในสวัสดิภาพและความปลอดภัย	484
4.2.2	วัฒนธรรมทางการเมืองไทยที่ส่งผลต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพหลังการประกาศใช้ พระราชบัญญัติพิกัดเกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ.2417	486
4.2.2.1	วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมที่ส่งผลต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพ.....	487
4.2.2.1.1.	การแบ่งชนชั้นทางสังคม	487
4.2.2.1.2	สิทธิในกระบวนการยุติธรรม	490
4.2.2.1.3	สิทธิเสรีภาพของสตรี	493
4.2.2.1.4	สิทธิในทางเศรษฐกิจ.....	496
4.2.2.1.5	สิทธิทางด้านการศึกษา	498
4.2.2.1.6	สิทธิในด้านการสาธารณสุข.....	499
4.2.2.1.7	สิทธิในทรัพย์สิน.....	501
4.2.2.1.8	สิทธิเสรีภาพของบุคคลจากการยกเลิกประเพณีและแบบพิธีที่ ล้าสมัย	502
4.2.2.2	วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์ที่ส่งผลต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพ.....	503
4.2.2.2.1	สิทธิเสรีภาพในทางเศรษฐกิจ	503
4.2.2.2.2	การเลือกปฏิบัติต่อศาสนา.....	504
4.2.2.3	วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมที่ส่งผลต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพ	505
4.2.2.3.1	สิทธิเสรีภาพที่ปรากฏในกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ : การสร้าง ความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจ	505
4.2.2.3.2	สิทธิเสรีภาพของสตรีและเด็ก.....	506
4.2.2.3.3	สิทธิเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ : สิทธิในการได้รับค่าทดแทนจากการเวนคืน อสังหาริมทรัพย์	508

4.2.2.3.5 สิทธิเสรีภาพในสวัสดิภาพและความปลอดภัย	510
4.2.2.3.6 การมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง	511
4.2.2.4 วัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมีนิยมที่ส่งผลต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพ..	511
4.2.2.4.1 สิทธิในกระบวนการยุติธรรม	511
4.2.2.4.2 การมีส่วนร่วมทางการเมือง.....	513
4.3 เปรียบเทียบวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกกับวัฒนธรรมทางการเมืองไทยที่ส่งผลถึงการรับรองสิทธิเสรีภาพในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก่อนและหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ.2417.....	514
บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	521
5.1 บทสรุป	521
5.2 ข้อเสนอแนะ	526
รายการอ้างอิง	529
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์	548

สารบัญรูป

รูป 1 โครงสร้างความสัมพันธ์ในแนวดิ่งของระบบอุปถัมภ์	29
รูป 2 โครงสร้างความสัมพันธ์ในแนวนอนของระบบอุปถัมภ์.....	30
รูป 3 แผนภูมิลำดับศักดิ์กฎหมายในกฎหมายตราสามดวง.....	151

สารบัญตาราง

ตาราง 1 แสดงการยึดถือวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกและ วัฒนธรรมทางการเมืองไทย.....	520
---	-----

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วัฒนธรรมทางการเมืองเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาทางการเมือง กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและมีอิทธิพลต่อการกำหนดการใช้อำนาจทางการเมือง อันส่งผลกระทบต่อระบบกฎหมายและระบบการเมืองของรัฐ การพัฒนาทางการเมืองใดจะประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด จึงขึ้นอยู่กับกระบวนการเปลี่ยนแปลงและเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองที่สอดคล้องกับเป้าหมายของอุดมการณ์ทางการเมืองของสังคมเป็นสำคัญ กล่าวคือ หากสังคมใดมีวัฒนธรรมทางการเมืองที่สอดคล้องกับเป้าหมายของอุดมการณ์ทางการเมืองของสังคม ก็จะเกิดมรรคเกิดผลทำให้สังคมนั้นสามารถพัฒนาการเมืองได้ตรงตามเป้าหมายของอุดมการณ์ทางการเมืองนั้นๆ เช่น หากสังคมนั้นประชาชนมีวัฒนธรรมทางการเมืองที่สอดคล้องกับเป้าหมายของอุดมการณ์ทางการเมืองที่เป็นประชาธิปไตยแล้ว จะส่งผลทำให้วัฒนธรรมทางการเมืองดังกล่าวเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย อันเป็นการเสริมสร้างการปกครองที่เป็นประชาธิปไตย ในทำนองเดียวกันนั้น หากสังคมใดมีวัฒนธรรมทางการเมืองที่ไม่สอดคล้องกับเป้าหมายของอุดมการณ์ทางการเมืองของสังคม ก็อาจจะทำให้สังคมนั้นไม่สามารถพัฒนาการเมืองได้ตรงตามเป้าหมายของอุดมการณ์ทางการเมืองนั้นๆ

โดยในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 4 – ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475) อยู่ภายใต้การปกครองที่มีกษัตริย์เป็นผู้ปกครองและมีสิทธิ์ขาดในการบริหารประเทศหรือระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute Monarchy) ในระบอบการปกครองนี้ กษัตริย์ก็คือกฎหมาย กล่าวคือ ที่มาของกฎหมายทั้งปวงอยู่ที่กษัตริย์ คำสั่ง ความต้องการต่าง ๆ ล้วนมีผลเป็นกฎหมาย กษัตริย์มีอำนาจในการปกครองแผ่นดินและพลเมืองโดยอิสระ โดยไม่มีกฎหมายหรือองค์กรใดๆ จะห้ามปรามได้ การรับรองสิทธิเสรีภาพก็เช่นเดียวกันกล่าวคือ การรับรองสิทธิเสรีภาพของชาวสยามในยุคนี้ย่อมเป็นไปตามคำสั่ง หรือความต้องการของกษัตริย์ด้วยกันทั้งสิ้น ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับประชาชนเป็นไปในลักษณะที่กษัตริย์ในฐานะผู้ปกครองมีอำนาจอยู่เหนือประชาชนในฐานะผู้อยู่ใต้การปกครอง ภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยม วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินา

นิยม วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์และวัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมีนิยม อันเป็น วัฒนธรรมทางการเมืองไทย

วัฒนธรรมทางการเมืองแบบไทยนั้นให้ความสำคัญกับศักดินาแห่งชนชั้นเป็นตัวกำหนดสิทธิ ต่างๆ นั้น ทำให้รูปแบบการรับรองสิทธิเสรีภาพเป็นไปโดยมีการให้การรับรองสิทธิเสรีภาพซึ่งยึดโยงกับ ระบบชนชั้น ทำให้ชนชั้นผู้อยู่ใต้การปกครองไม่ได้มีส่วนร่วมในการปกครองบ้านเมืองและไม่ได้รับการ รับรองสิทธิเสรีภาพได้เท่าเทียมกับชนชั้นผู้ปกครอง แต่เนื่องด้วยสภาพของสังคมไทยอันเป็นระบบ อุปถัมภ์ที่พึ่งพาอาศัยกันระหว่างชนชั้นปกครองกับผู้อยู่ใต้ปกครองมาตลอด ถึงแม้ผู้อยู่ใต้ปกครองซึ่ง จะเสียสิทธิมากกว่าผู้ปกครองก็ยังคงดำรงอยู่ได้โดยไม่แสดงท่าทีต่อต้านคัดค้านชนชั้นปกครองอย่าง รุนแรงเช่นในซีกตะวันตก ซึ่งลักษณะการรับรองสิทธิเสรีภาพในลักษณะข้างต้นปรากฏให้เห็นได้ใน เอกสารทางประวัติศาสตร์ที่เป็นลายลักษณ์อักษรและไม่เป็น ลายลักษณ์อักษรในช่วงกรุง รัตนโกสินทร์ตอนต้น

สำหรับแนวความคิดการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนในแบบตะวันตกนั้นได้รับอิทธิพล จากแนวความคิดกฎหมายธรรมชาติและแนวความคิดของนักปรัชญาในแต่ละยุคสมัย ผ่าน กระบวนการต่อสู้ทางการเมืองและการเรียกร้องของประชาชนในฐานะผู้อยู่ใต้การปกครองต่อกษัตริย์ หรือรัฐในฐานะผู้ปกครอง อันนำไปสู่การนำแนวความคิดว่าด้วยสิทธิเสรีภาพของประชาชนมาบัญญัติ เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งส่งผลทำให้แนวความคิดว่าด้วยสิทธิเสรีภาพของประชาชนในสังคมตะวันตก ถูกหล่อหลอมผ่านกระบวนการทางการเมือง จนกลายเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตย แบบตะวันตก

จนกระทั่งมีการแพร่ขยายแนวความคิดว่าด้วยการรับรองสิทธิเสรีภาพภายใต้วัฒนธรรมทาง การเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกได้มาถึงประเทศสยาม ส่งผลทำให้เกิดการกระทบกันระหว่าง วัฒนธรรมทางการเมืองไทยกับวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตก อันมีผลต่อสภาพ สังคม เศรษฐกิจ การเมือง และบทกฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับการรับรองสิทธิเสรีภาพ ของชาวสยามในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองไทยที่มีอยู่เดิมเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ แม้ สภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และบทกฎหมายต่างๆ ในด้านการรับรองสิทธิเสรีภาพของชาวสยาม ในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์จะได้มีการยกเลิก หรือเปลี่ยนแปลงไปแล้วก็ตาม แต่แนวความคิดเรื่อง วัฒนธรรมทางการเมืองไทยยังคงฝังรากลึก ไม่เสื่อมคลายไปจากสังคมไทย

ด้วยเหตุนี้ ผู้ศึกษาจึงเลือกศึกษาในเชิงการวิเคราะห์ลักษณะวัฒนธรรมทางการเมืองไทยและวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกที่มีอิทธิพลต่อแนวความคิดการรับรองสิทธิเสรีภาพและศึกษาถึงสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และบทกฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับการรับรองสิทธิเสรีภาพภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองไทย รวมทั้งการรับรองสิทธิเสรีภาพของชาวสยามภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองไทยกับการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกมีความแตกต่างกัน

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาถึงแนวความคิด ที่มา และพัฒนาการของวัฒนธรรมทางการเมืองของประเทศไทยกับวัฒนธรรมทางการเมืองของประเทศตะวันตก รวมทั้งการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนในยุคเดียวกัน

2. เพื่อวิเคราะห์สภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และกฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 4 – ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475) ภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองไทย

3. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการรับรองสิทธิเสรีภาพของชาวสยามในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 4 – ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475) ภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองไทยกับการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกในยุคเดียวกัน

1.3 สมมติฐาน

ในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 4 – ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475) อยู่ภายใต้การปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อันเป็นจุดกำเนิดของวัฒนธรรมทางการเมืองไทยที่เห็นได้ชัด เช่น วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยม วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมและวัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมีนิยม ซึ่งสะท้อนผ่านกฎหมายที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรและไม่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร สิ่งเหล่านี้มีอิทธิพลต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์เป็นอย่างมาก ในขณะที่แนวความคิดว่าด้วยการรับรองสิทธิเสรีภาพภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกได้เข้ามามีบทบาทในประเทศสยาม

1.4 ขอบเขตการวิจัย

ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาแนวความคิด ที่มาและพัฒนาการเรื่องวัฒนธรรมทางการเมือง อันเป็นศาสตร์ในทางรัฐศาสตร์ ซึ่งนำมาประยุกต์ในทางกฎหมายมหาชน รวมทั้งลักษณะ ที่มา และแนวความคิดการรับรองสิทธิเสรีภาพของชาวสยามในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 4 – ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475) โดยศึกษาถึงสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และบทกฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับการรับรองสิทธิเสรีภาพภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองไทยและวิเคราะห์เปรียบเทียบกับการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกในยุคเดียวกัน

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีการศึกษาแบบวิจัยเอกสาร (Documentary research) โดยการศึกษาค้นคว้าจากหนังสือ ตำรากฎหมาย บทความ วิทยานิพนธ์ เอกสารต่างๆ ในสาขานิติศาสตร์ สาขารัฐศาสตร์ และสาขาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องในเรื่องดังกล่าว

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงความสำคัญของแนวคิด ที่มา และพัฒนาการของวัฒนธรรมทางการเมืองในประเทศไทยและประเทศตะวันตก และการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนในยุคเดียวกัน
2. ทำให้ทราบถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองไทยที่ส่งผลต่อรูปแบบการรับรองสิทธิเสรีภาพในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 4 – ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475)
3. ทำให้ทราบถึงผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบการรับรองสิทธิเสรีภาพในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 4 – ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475) ภายใต้วัฒนธรรมการเมืองไทยกับการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกในยุคเดียวกัน
4. ทำให้ทราบและเข้าใจถึงรากฐานของแนวความคิดวัฒนธรรมทางการเมืองไทย ที่ยังคงมีอิทธิพลเหนือรัฐธรรมนูญหรือบทกฎหมายต่างๆ ในปัจจุบัน

บทที่ 2

แนวความคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการเมืองกับแนวความคิดว่าด้วยการรับรองสิทธิเสรีภาพ

การจะศึกษาถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองกับการรับรองสิทธิเสรีภาพในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 4 – ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475) จำต้องศึกษาถึงแนวความคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการเมืองและแนวความคิดว่าด้วยการรับรองสิทธิเสรีภาพเป็นปฐมภูมิเสียก่อน เพื่อนำไปสู่การอธิบายในหัวข้อที่ว่าอิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองนั้นได้มีบทบาทต่อระบบกฎหมาย ระบบการเมืองของรัฐและการรับรองสิทธิเสรีภาพอย่างไร ในรูปแบบเช่นใด ดังจะได้อธิบายต่อไป

2.1 แนวความคิดเรื่องวัฒนธรรมทางการเมือง

แนวความคิดเรื่องวัฒนธรรมทางการเมือง (Political Culture) เป็นศาสตร์ในทางรัฐศาสตร์ที่ถูกนำมาใช้ในการอธิบายให้เห็นถึงระบบการเมืองต่างๆ ระบบ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาทางการเมือง กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและมีอิทธิพลต่อการกำหนดการใช้อำนาจทางการเมือง วัฒนธรรมทางการเมืองจึงเป็นส่วนประกอบของระบบกฎหมาย ระบบการเมืองของรัฐ รวมถึงส่งผลต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชน ดังนั้น การพัฒนาทางการเมืองใดจะประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด จึงขึ้นอยู่กับกระบวนการเปลี่ยนแปลงและเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองที่สอดคล้องกับเป้าหมายของอุดมการณ์ทางการเมืองของสังคมเป็นสำคัญ กล่าวคือ หากสังคมใดมีวัฒนธรรมทางการเมืองที่สอดคล้องกับเป้าหมายของอุดมการณ์ทางการเมืองของสังคม ก็จะเกิดมรรคเกิดผลทำให้สังคมนั้นสามารถพัฒนาการเมืองได้ตรงตามเป้าหมายของอุดมการณ์ทางการเมืองนั้นๆ เช่น หากสังคมนั้นประชาชนมีวัฒนธรรมทางการเมืองที่สอดคล้องกับเป้าหมายของอุดมการณ์ทางการเมืองที่เป็นประชาธิปไตยแล้ว จะส่งผลทำให้วัฒนธรรมทางการเมืองดังกล่าวเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย อันเป็นการเสริมสร้างการปกครองที่เป็นประชาธิปไตย ในทำนองเดียวกันนั้น หากสังคมใดมีวัฒนธรรมทางการเมืองที่ไม่สอดคล้องกับเป้าหมายของอุดมการณ์ทางการเมืองของสังคม ก็อาจจะทำให้สังคมนั้นไม่สามารถพัฒนาการเมืองได้ตรงตามเป้าหมายของอุดมการณ์ทางการเมืองนั้นๆ

ในบทความชื่อ “Comparative Political Systems” ซึ่งพิมพ์เผยแพร่ในปี ค.ศ. 1956 เกเบรียล อัลมอนด์ (Gabriel A. Almond) ผู้บุกเบิกผู้หนึ่งทางวิชารัฐศาสตร์ได้ตั้งข้อสังเกตที่น่าสนใจว่า “ระบบการเมืองต่างๆ ระบบมีรากฐานอยู่ที่แนวทางอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นผลที่การฝึกอบรมมีต่อการแสดงออกทางการเมือง” ข้อสังเกตที่สำคัญนี้มีเนื้อหาที่เป็นแก่นว่า “ระบบ” การเมืองแต่ระบบนั้นอันที่จริงแล้วมิได้เป็นผลผลิตของสิ่งที่เปลี่ยนแปลงลักษณะอักษร เช่น กฎหมาย รัฐธรรมนูญหรือคำสั่งของผู้ปกครองเท่ากับเป็นภาพสะท้อนของสิ่งที่อยู่ลึกลงไปกว่า อันได้แก่วัฒนธรรม จารีตประเพณีและความรู้สึกนึกคิดของคนในประเทศนั้นๆ สิ่งเหล่านี้ Almond เรียกว่า “วัฒนธรรมทางการเมือง”

ด้วยเหตุนี้ การที่จะเข้าถึงวัฒนธรรมทางการเมืองของประเทศใดประเทศหนึ่งจึงจำเป็นต้องศึกษาหาความเป็นมาของบุคคลภายในประเทศ ศึกษาค่านิยมของบุคคล ความเชื่อ ความเข้าใจในสิ่งแวดล้อม ทัศนคติ ซึ่งแสดงออกและไม่แสดงออก ความรู้สึกที่มีต่อเพื่อนมนุษย์และเพื่อนร่วมชาติ ความสำนึกในความเป็นชาติ¹

2.1.1 ความหมาย ประเภท และที่มาของวัฒนธรรมทางการเมือง

จากที่ได้กล่าวมาเป็นปฐมบทของวัฒนธรรมทางการเมืองมาแล้วนั้น เพื่อให้ทราบความละเอียดจึงควรศึกษาถึงวัฒนธรรมทางการเมืองว่าให้ความหมายเช่นไร มีกี่ประเภทและมีที่มาอย่างไร นั้น ซึ่งจะกล่าวดังนี้

2.1.1.1 ความหมายของวัฒนธรรมทางการเมือง

คำว่า “วัฒนธรรมทางการเมือง” เป็นคำศัพท์เฉพาะทางรัฐศาสตร์ มาจากภาษาอังกฤษว่า “Political Culture” โดยคำว่า “วัฒนธรรม” มาจากภาษาอังกฤษว่า “Culture” ซึ่งมีรากศัพท์จากภาษาลาติน คือ Cultura อันหมายถึง การเพาะปลูกหรือการปลูกฝัง² ส่วนภาษาไทย

¹ กมล สมวิเชียร, ประชาธิปไตยกับสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2520), หน้า 39,41.

² จำนง อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ, สังคมวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ 13, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2549), หน้า 15.

นั่น คำว่า “วัฒนธรรม” มาจากคำสองคำ คือ คำว่า “วัฒน” มาจาก “วฒฺณ” ในภาษาบาลี³ อันหมายถึงความเจริญ ความงอกงาม และคำว่า “ธรรม” มาจาก “ธฺรม” ในภาษาสันสกฤต อันหมายถึง⁴ คุณความดี ความจริง ความยุติธรรม ความถูกต้อง เมื่อนำทั้งสองคำสมาสกัน จึงเกิดคำว่า “วัฒนธรรม” หมายถึง สิ่งที่ทำให้ความเจริญงอกงามให้แก่หมู่คณะ วิถีชีวิตของหมู่คณะ ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติและศีลธรรมอันดีของประชาชน พฤติกรรมและสิ่งที่คนในหมู่พลิตสร้างขึ้นด้วยการเรียนรู้จากกันและกันและร่วมใช้อยู่ในพวกของตน และหากพิจารณาพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2553 มาตรา 4 “วัฒนธรรม” หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิต ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม จารีตประเพณี พิธีกรรม และภูมิปัญญา ซึ่งกลุ่มชนและสังคมได้ร่วมกันสร้างสรรค์ สังคม ปลูกฝัง สืบทอด เรียนรู้ ปรับปรุงและเปลี่ยนแปลง เพื่อให้เกิดความเจริญงอกงาม ทั้งด้านจิตใจและวัตถุ อย่างสันติสุขยั่งยืน แต่ความหมายดังกล่าวเป็นความหมายในทางภาษาศาสตร์ มิใช่ความหมายทางสังคมมานุษยวิทยา

คำว่า “วัฒนธรรมทางการเมือง” ประกอบด้วยคำสองคำ คือ คำว่า “วัฒนธรรม” และคำว่า “การเมือง”

คำว่า “วัฒนธรรม” ในทางสังคมมานุษยวิทยาได้ให้ความหมายที่แตกต่างกันออกไป ดังเช่น

Alfred Kroeber และ Clyde Kluckhohn ได้รวบรวมให้ความหมายต่างๆ ของคำว่า “วัฒนธรรม” ไว้ในหนังสือชื่อ “Culture : A Critical Review of Concept Definition” ที่พิมพ์ใน ปี ค.ศ. 1952 พบว่ามีผู้ให้ความหมายขอคำนี้ไว้ถึง 175 ความหมาย ซึ่งสามารถจำแนกออกได้เป็น 2 ประเภท คือ⁵

³ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), หน้า 1103.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 597.

⁵ จำนง อติวัฒนสิทธิ์, อ่างแล้ว, หน้า 16.

ความเห็นของพวกเขา Totalist View ให้ความหมายว่า วัฒนธรรมหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่รวมเอาความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศิลธรรม กฎหมาย ประเพณี ความสามารถและนิสัยอื่นๆ ที่มนุษย์ได้มาในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม

พวกเขา Mentalist View ให้ความหมายว่า วัฒนธรรมในฐานะที่เป็นระบบความคิดหรือในลักษณะระบบความรู้และความเชื่อมั่นที่คนในสังคมได้รับรู้ มีประสบการณ์ และตัดสินใจในรูปของการกระทำร่วมกัน

วัฒนธรรม หมายถึง รากฐานร่วมกันของชาติหรือของกลุ่มสังคมแกนหลักที่แน่นอนซึ่งประกอบไปด้วยภาษา วิถีชีวิต ความชำนาญ คุณค่า และปัจจัยของความเป็นมาในอดีตของชาตินั้นๆ⁶

ดังนั้น วัฒนธรรม จึงเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตของสังคมหรือกลุ่มคน ซึ่งยึดถือเป็นแบบแผนของชีวิตร่วมกันและสามารถเรียนรู้และถ่ายทอดสืบกันไปด้วยการอบรมสั่งสอน จนกลายเป็นทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อและความรู้ต่อไปในอนาคต

ส่วนคำว่า “การเมือง” นั้นมาจากภาษาอังกฤษคือ “Politic” ซึ่งมาจากภาษาละตินคือ “Polis” อันหมายถึง เมือง หรือนคร และตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายว่า (1) งานที่เกี่ยวกับรัฐหรือแผ่นดิน เช่น วิชาการเมือง ได้แก่วิชาว่าด้วยรัฐ การจัดส่วนแห่งรัฐและการดำเนินการแห่งรัฐ (2) การบริหารประเทศเฉพาะที่เกี่ยวกับนโยบายในการบริหารประเทศ เช่น การเมืองระหว่างประเทศ ได้แก่ การดำเนินนโยบายต่างประเทศ (3) กิจการอำนาจหรือควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน เช่น ตำแหน่งการเมือง ได้แก่ ตำแหน่งซึ่งมีหน้าที่อำนาจ (คณะรัฐมนตรี) หรือ ควบคุม (สภาผู้แทนราษฎร) การบริหารแผ่นดิน⁷ ส่วนในทางรัฐศาสตร์ Roland Pennock และ David Smith ได้อธิบายว่า “การเมือง” หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวกับอำนาจ

⁶ Charles DEBBASCH et auteurs, *Lexique De Politique*, (Paris, Dalloz, 1992), p.134 อ้างถึงใน เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน ว่าด้วยรัฐ รัฐธรรมนูญ และกฎหมาย, พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2555), หน้า 147.

⁷ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554, หน้า 597.

สถาบันและองค์กรในสังคม ซึ่งได้รับการยอมรับว่ามีอำนาจเด็ดขาดครอบคลุมสังคมนั้น ในการสถาปนาและทำนุรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม มีอำนาจในการทำให้จุดประสงค์ร่วมกันของสมาชิกในสังคมได้บังเกิดผลขึ้นมา และมีอำนาจในการประนีประนอมความคิดเห็นที่แตกต่างของสังคม⁸ สอดคล้องกับความเห็นของ Devid Easton ที่มองว่าการเมืองเป็นเรื่องของการจัดสรรทรัพยากรของรัฐหรือสิ่งที่มีคุณค่าทางสังคม (The authoritative allocation of values to society)⁹ และ Gabriel Almond ได้กล่าวว่า ระบบการเมืองคือระบบของการปฏิสัมพันธ์ที่เราจะพบเห็นในสังคมที่มีความเป็นอิสระทั้งหลาย ซึ่งทำหน้าที่บูรณาการ (integration) และปรับตัวเอง (adaptation) (ทั้งภายในระบบและเมื่อต้องเปรียบเทียบกับระบบอื่น) โดยการใช้อำนาจหรือชุดที่จะใช้อำนาจบังคับที่ชอบธรรมตามกฎหมาย¹⁰ การเมืองจึงเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยการปกครองรัฐเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายและวัตถุประสงค์สูงสุดของสังคมนั้น¹¹

เมื่อนำความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” และ “การเมือง” ในข้างต้นประกอบด้วยกัน สามารถให้คำจำกัดความว่า “วัฒนธรรมทางการเมือง” ซึ่งหมายถึง ระบบการกระทำ (action system) ต่างๆ ที่ทำให้เกิดพฤติกรรมทางสังคม (social behavior) ของผู้คนในสังคม พฤติกรรมทางสังคมเป็นพฤติกรรมที่คนแต่ละคนในสังคมนั้นกระทำขึ้นไปในทิศทางเดียวกันต่อการกระทำของ

⁸ Roland Pennock & David Smith, Political Science, (New York : McMillan, 1964), p.9. อ้างถึงใน กิตติศักดิ์ เจิมสิทธิประเสริฐ, การประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ 9 ประจำปี 2550 “เรื่อง วัฒนธรรมการเมือง จริยธรรม และการปกครอง”, (กรุงเทพฯ : ศูนย์การพิมพ์ แก่นจันทร์, 2550), หน้า 209.

⁹ W.J.M. Mackenzie, Politics and Social Science, (Middlesex : Penguin Book, 1967), p.203.

¹⁰ W.S. Runciman, Social Science and Political Theory, second edition, (London : Cambridge University Press, 1969) p.35. อ้างถึงในวิชัย ต้นศิริ, วิวัฒนาการของระบอบประชาธิปไตย, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 24.

¹¹ Charles DEBBASCH et auteurs, Lexique De Politique, (Paris, Dalloz, 1992), p.138. อ้างถึงใน เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน ว่าด้วยรัฐ รัฐธรรมนูญ และกฎหมาย, พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2555), หน้า 148.

ตน ด้วยเหตุดังกล่าวจึงกล่าวว่า วัฒนธรรมทางการเมืองเป็นระบบการกระทำร่วมกันของคนในสังคมก็คือสิ่งที่เป็น “ความเหมือนร่วมกันของสาธารณะ” หรือ “ความเห็นร่วมกันของสาธารณะ” (public commonness) ที่มีต่อสภาวะแวดล้อมทางการเมือง¹²

สำหรับความหมายของ “วัฒนธรรมทางการเมือง” สามารถให้ความหมายได้ทั้งในแง่ความหมายอย่างแคบ และความหมายอย่างกว้าง กล่าวคือ

วัฒนธรรมทางการเมืองในความหมายอย่างแคบ หมายถึง แนวโน้มด้านความรู้สึกนึกคิดที่มีต่อปรากฏการณ์ทางการเมือง¹³ หรือกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมทางการเมืองของสังคมประกอบด้วย ระบบความเชื่อถือ สัญลักษณ์ที่แสดงออก และค่านิยมซึ่งให้กรอบความหมายต่อสถานการณ์ทางการเมือง

ส่วนวัฒนธรรมทางการเมืองในความหมายอย่างกว้าง หมายถึง วิถีชีวิต วิถีความคิด ความเคยชิน ค่านิยมของคนในสังคมรัฐที่มีอิทธิพลต่อสัมพันธ์ภาพเชิงอำนาจทางการเมืองของรัฐ วัฒนธรรมทางการเมืองในนัยดังกล่าว จึงมีอิทธิพลอยู่เหนือความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใช้อำนาจการเมืองด้วยกัน และก่อให้เกิดผลต่อเนื่องหรือผลกระทบต่อระบบการเมืองการปกครองของรัฐ

นอกจากนี้ ในทางวิชาการได้มีการให้คำจำกัดความของคำว่า “วัฒนธรรมทางการเมือง” ในหลากหลายแง่มุม ดังนี้

วัฒนธรรมทางการเมือง หมายถึง ความคิด ค่านิยม ความเชื่อ วรรณกรรม ศาสนา และปรัชญาของกลุ่มคน รวมถึงกฎกติกาที่ใช้ชี้นำความประพฤติของผู้คนและวัตถุที่พบอยู่กับกลุ่มคนเหล่านั้น¹⁴

¹² อภิญา รัตนมงคลมาศและวิวัฒน์ คติธรรมนิตย์, คนไทยกับการเมืองปีติถาวิปโยค, (กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายศึกษา, 2547), หน้า 158-159.

¹³ Almonds and Powell, Comparative Politics, (Boston and Toronto : Little, Brown and Company, 1966), pp.16-17. อ้างถึงใน วิชัย ต้นศิริ, วัฒนธรรมทางการเมืองและการปฏิรูป, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายศึกษา, 2547), หน้า 21.

¹⁴ W.LaVerne Thomas and Robert J. Anderson, Sociology : The Study of Human Relationships, (New York : Harcourt Brance Jovanovich, 1972), p.41.

วัฒนธรรมทางการเมือง หมายถึง ค่านิยม ความเชื่อและทัศนคติต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
กับกิจกรรมทางการเมือง¹⁵

วัฒนธรรมทางการเมือง หมายถึง สิ่งประกอบด้วยความเชื่อและทัศนคติ จารีต
ประเพณี อุดมการณ์ทางการเมืองและคุณค่าๆ ที่อยู่ภายใต้การประพฤติกปฏิบัติในระบบการเมืองนั้นๆ
โดยวัฒนธรรมทางการเมืองถูกกำหนดขึ้นหรือได้รับอิทธิพลจากภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ ซึ่งวางอยู่
บนรากฐานเหตุการณ์โดยส่วนรวมและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล โดยผ่านกระบวนการหล่อหลอม
ให้แก่ประชาชนและผู้นำทางการเมืองได้มีการรับรู้ในทางการเมืองและระบบการเมือง โดยมุ่งเน้นใน
ด้านการพฤติกรรมทางการเมืองของผู้นำทางการเมือง ลักษณะประจำชาติ ตลอดจนแนวความคิด
ร่วมกันของประชาคมเป็นสำคัญ¹⁶

วัฒนธรรมทางการเมือง หมายถึง การรับรู้ทางการเมืองและทัศนคติต่างๆ ที่มีต่อ
ส่วนใดส่วนหนึ่งของระบบการเมือง ซึ่งมีอิทธิพลต่อบทบาททางการเมืองหรือพฤติกรรมทางการเมือง
บุคคล¹⁷

กล่าวโดยสรุปจะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมทางการเมือง คือ ระบบความเชื่อถือ สัญลักษณ์
ที่แสดงออก และค่านิยมซึ่งให้กรอบความหมายต่อสถานการณ์ทางการเมืองของรัฐ วิถีชีวิต วิถี
ความคิด ความเคยชิน ค่านิยมของคนในสังคมที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรรผลประโยชน์ระหว่างบุคคลใน
สังคม อันมีอิทธิพลต่อการใช้อำนาจทางการเมือง ระบบการเมืองการปกครอง ระบบกฎหมายของรัฐ
รวมถึงเป็นปัจจัยต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชน

¹⁵ Thinapan Nakata, The Problem of Democracy in Thailand : A Study of Political Culture and Socialization of College Students, (Bangkok : Praepittaya International, 1975), pp.15-18.

¹⁶ Lucian W. Pye, Political culture and political development, Ed. by Lucian W. Pye and Sidney Verba, (Princeton, N.J. : Princeton University Press, 1972), pp. 7-8

¹⁷ Gabriel A. Almond & S. Verba, The Civic Culture : Political Attitudes and Democracy in Five Nations, (Boston : Little, Brown and Company, 1965), p.12.

2.1.1.2 ลักษณะและประเภทของวัฒนธรรมทางการเมือง

ประเภทของวัฒนธรรมทางการเมืองย่อมแตกต่างกันออกไปตามระบบการเมืองของแต่ละสังคม โดย Lucian W. Pye ได้อธิบายถึงลักษณะของวัฒนธรรมทางการเมืองไว้ 4 ประการ ดังนี้¹⁸

1. วัฒนธรรมทางการเมืองเกี่ยวข้องกับความคิด ความรู้สึก และการประเมินคุณค่าของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีต่อบุคคลอื่นๆ ในระบบการเมือง ทั้งที่มีต่อสถาบันการเมืองต่างๆ ในระบบการเมือง เช่น การที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลให้ความไว้วางใจหรือความศรัทธาต่อนักการเมืองหรือสถาบันรัฐสภา เป็นต้น

2. วัฒนธรรมทางการเมืองเกี่ยวข้องกับความคิด ความรู้สึก และการประเมินคุณค่าของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกับสัมพันธภาพเชิงอำนาจระหว่างประชาชนในฐานะชนชั้นผู้ถูกปกครองกับผู้นำทางการเมืองในฐานะชนชั้นผู้ปกครอง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการยอมรับหรือการต่อต้านการมีอำนาจและการใช้อำนาจของผู้ปกครอง

3. วัฒนธรรมทางการเมืองเกี่ยวข้องกับความคิด ความรู้สึก และการประเมินคุณค่าของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ยึดมั่นในหลักอิสรภาพและสิทธิและเสรีภาพทางการเมือง หรือยึดมั่นในหลักความสัมพันธ์แบบอำนาจนิยมหรือความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์

4. วัฒนธรรมทางการเมืองเกี่ยวข้องกับความคิด ความรู้สึก และการประเมินคุณค่าของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีความสอดคล้องต้องกัน อันนำไปสู่การสร้างสรรค์ความเป็นเอกภาพทางการเมืองและให้ความจงรักภักดีต่อระบบการเมืองโดยรวม

Walter A. Rosenbaum ได้จำแนกมิติของวัฒนธรรมทางการเมือง ออกเป็น 3 มิติ ดังนี้¹⁹

¹⁸ วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน, เอกสารการสอนชุดวิชาปัญหาการพัฒนาการเมืองไทย หน่วยที่ 4 : วัฒนธรรมทางการเมืองกับการพัฒนาการเมืองไทย, พิมพ์ครั้งที่ 7, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2551), หน้า 151-152.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 152.

มิติที่แรก วัฒนธรรมทางการเมืองของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีต่อโครงสร้างทางการเมืองหรือสถาบันทางการเมืองต่างๆ เช่น ความคิดหรือความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อรัฐบาลหรือนโยบายของรัฐบาล เป็นต้น

มิติที่สอง วัฒนธรรมทางการเมืองของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีต่อบุคคลอื่นหรือกลุ่มบุคคลอื่นๆ ในระบบการเมือง เช่น ความคิดหรือความรู้สึกของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีต่อนักการเมืองคนใดคนหนึ่ง เป็นต้น มิติของวัฒนธรรมทางการเมืองในส่วนนี้จะเป็มิติที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเอกภาพหรือความร่วมมือของบุคคลต่างๆ ในระบบการเมืองอันจะนำไปสู่เสถียรภาพทางการเมือง

มิติที่สาม วัฒนธรรมทางการเมืองของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในแง่ของการประเมินความสามารถ (Capacity) ทางการเมืองหรือศักยภาพทางการเมืองของตนเอง เช่น การที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลมีความคิดหรือความรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของระบบการเมือง จึงมีความสำนึกทางการเมือง มีความรู้ความเข้าใจการเมือง จึงเห็นว่าการกระทำทางการเมืองหรือพฤติกรรมทางการเมืองของตนเองเป็นสิ่งที่สำคัญหรือเป็นหน้าที่ของตน

ส่วนประเภทของวัฒนธรรมทางการเมืองนั้น Almond และ Verba ได้จำแนกประเภทของวัฒนธรรมทางการเมืองเป็น 3 ลักษณะ คือ²⁰

1) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบคับแคบ (The parochial political culture) เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองของบุคคลที่ไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบการเมืองเลย ไม่มีการรับรู้ ไม่มีความเห็น และไม่ใส่ใจต่อระบบการเมือง ไม่คิดว่าตนเองมีความจำเป็นต้องมีส่วนร่วมทางการเมือง

ลักษณะวัฒนธรรมทางการเมืองแบบคับแคบจะพบได้ในประเทศด้อยพัฒนาที่ประชาชนส่วนใหญ่กลุ่มคนที่ยากจนและไร้การศึกษา ประชาชนเหล่านี้จะขาดโอกาสในการรับรู้และเข้าใจบทบาทของตนต่อระบบการเมืองและมักจะถูกปลูกฝังด้วยความเชื่อดั้งเดิมแต่โบราณว่าเรื่อง

²⁰ Gabriel A. Almond & S. Verba, The Civic Culture : Political Attitudes and Democracy in Five Nations, (Boston : Little, Brown and Company, 1965), pp.16-17 อ้างถึงใน สมบัติ อารังธัญวงศ์, การเมือง : แนวความคิดและการพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ 18, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เสมาธรรม, 2553), หน้า 306-310.

การปกครองเป็นเรื่องของเจ้านาย ทำให้ผู้ปกครองสามารถครองอำนาจโดยไม่ถูกตรวจสอบจากประชาชน

2) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้า (The subject political culture) เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองของบุคคลที่มีความรู้ความเข้าใจต่อระบบการเมืองโดยทั่วไป แต่ไม่สนใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองในทุกกระบวนการ และไม่มีความรู้สึกว่าตนเองมีความหมายหรืออิทธิพลต่อระบบการเมือง บุคคลเหล่านี้จะยอมรับอำนาจรัฐ เชื่อฟัง และปฏิบัติตามกฎหมายของรัฐโดยุษฎี

ลักษณะวัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้าจะพบได้ในประเทศกำลังพัฒนา แม้ประชาชนส่วนใหญ่จะคงยากจน แต่กลุ่มคนชั้นกลางที่ได้รับการศึกษาและมีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมเหนือกว่าจะเป็นกลุ่มคนที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบการเมืองโดยทั่วไป แต่จะถูกปลูกฝังให้ยอมรับอำนาจรัฐ เคารพและปฏิบัติตามกฎหมายโดยไม่เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง เพราะถือว่าอำนาจทางการเมืองเป็นอำนาจของผู้ปกครอง ประชาชนทั่วไปควรมีหน้าที่เชื่อฟังและปฏิบัติตามกฎหมายเท่านั้น

3) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม (The participant political culture) เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองของบุคคลที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบการเมืองเป็นอย่างดี เห็นคุณค่าและความสำคัญในการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง ทั้งนี้ เพื่อควบคุม กำกับ และตรวจสอบให้ผู้ปกครองทำการปกครองเพื่อสนองตอบความต้องการของประชาชน

ลักษณะของวัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วมจะพบเห็นได้ในกลุ่มชนชั้นกลางส่วนใหญ่ของประเทศอุตสาหกรรมหรือประเทศที่พัฒนาแล้วหรือในประเทศกำลังพัฒนา กลุ่มคนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบการเมืองและตระหนักถึงคุณค่าและบทบาทของตนที่มีต่อระบบการเมือง ต้องการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองเพื่อควบคุมกำกับ และตรวจสอบการบริหารของผู้ปกครองให้เป็นไปตามความต้องการของประชาชน เพราะประชาชนส่วนใหญ่เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยที่แท้จริง

อย่างไรก็ตาม Almond และ Verba อธิบายอย่างน่าสนใจว่าจะเป็นการยากที่จะชี้ให้เห็นว่าสังคมต่างๆ ประชาชนทั้งประเทศมีวัฒนธรรมทางการเมืองเป็นแบบหนึ่งแบบใดโดยเฉพาะ ทั้งนี้ เพราะประชาชนในสังคมต่างๆ มักมีความแตกต่างกันในเรื่องฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งจะมีผลต่อความรู้ความเข้าใจทางการเมืองของบุคคลเหล่านั้นด้วย Almond และ Verba สรุปว่าในสังคม

ต่างๆ ประชาชนจะมีลักษณะวัฒนธรรมทางการเมืองแบบผสมผสาน (Mixed political culture) ได้แก่

ก) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบคับแคบผสมแบบไพร่ฟ้า (The parochial-subject culture) เป็นแบบที่ประชาชนส่วนใหญ่ยอมรับอำนาจของผู้นำเผ่า หัวหน้าหมู่บ้านหรือเจ้าของที่ดิน แต่ประชาชนได้พัฒนาความจงรักภักดีไปสู่ระบบการเมืองที่มีขอบเขตกว้างขวางกว่าเผ่า หมู่บ้าน และเจ้าของที่ดิน โดยยอมรับอำนาจของรัฐบาลกลางให้อยู่เหนือกว่า แต่ประชาชนก็ยังไม่สนใจเรียกร้องสิทธิทางการเมือง หรือแม้ได้รับสิทธิก็ยังไม่สนใจ รวมถึงไม่คิดว่าตนจะมีบทบาทหรืออิทธิพลต่อระบบการเมือง กล่าวคือ ประชาชนยังคงความเป็นอยู่แบบดั้งเดิม แต่ไม่ยอมรับอำนาจเด็ดขาดของหัวหน้าเผ่าอย่างเคร่งครัด แต่หันมายอมรับระเบียบกฎหมายของรัฐบาลกลาง

ข) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้าผสมแบบมีส่วนร่วม (The subject-participant culture) เป็นแบบที่ประชาชนบางส่วนเริ่มให้ความสนใจที่จะเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมือง โดยคิดว่าตนมีบทบาทและมีอิทธิพลที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองได้ จึงเกิดการเรียกร้องสิทธิทางการเมืองขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็ยังมีประชาชนอีกบางส่วนยังคงเมินเฉยและไม่สนใจที่จะมีส่วนร่วมทางการเมือง ในรูปแบบนี้ในระยะแรกอาจทำให้ระบบการเมืองไม่มั่นคง แต่หากดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่องจะมีอิทธิพลให้กลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้าหรือแบบอำนาจนิยมเปลี่ยนท่าทีและทัศนคติหันมาสนใจเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองในที่สุด

ค) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบคับแคบผสมแบบมีส่วนร่วม (The parochial-participant culture) เป็นรูปแบบที่เกิดอยู่ในประเทศเกิดใหม่ และเป็นปัญหาในการพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมือง กล่าวคือ ประชาชนในประเทศเหล่านี้ส่วนมากจะมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบคับแคบ แต่จะถูกปลุกเร้าในเรื่องผลประโยชน์ทางเชื้อชาติ ศาสนา ทำให้เกิดความสนใจที่จะเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง เพื่อคุ้มครองประโยชน์เฉพาะกลุ่มของตน การพยายามเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองเพื่อรักษาประโยชน์ของกลุ่มตนอาจนำไปสู่ความขัดแย้งทางการเมือง โดยกลุ่มชนหนึ่งอาจมีแนวความคิดเอนเอียงไปทางอำนาจนิยม ในขณะที่อีกกลุ่มหนึ่งอาจเอนเอียงไปทางประชาธิปไตย ลักษณะความขัดแย้งนี้ทำให้โครงสร้างทางการเมืองไม่อิงอยู่กับรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง

Almond และ Verba ได้เขียนหนังสือ *The Civic Culture : Political Attitudes and Democracy in Five Nations* (1989) ว่า²¹ “วัฒนธรรมทางการเมืองมีได้หลายรูปแบบ หากแต่รูปแบบที่เหมาะสมหรือเอื้อต่อระบอบประชาธิปไตยมากที่สุด กลับไม่ใช่วัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วมอย่างบริสุทธิ์ แต่เพียงอย่างเดียว เพราะหากประชาชนทั่วทั้งประเทศพากันเรียกร้องเอาทุกอย่างที่ต้องการ ความสงบเรียบร้อยก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้ เนื่องจากปัจเจกชนแต่ละคนย่อมมีความต้องการในการเรียกร้องที่แตกต่างกันไป ดังนั้น จึงไม่มีทางเป็นไปได้เลยที่ทุกคนจะได้รับความพึงพอใจสูงสุดหรือได้รับการตอบสนองข้อเรียกร้องทุกอย่างได้”

ทั้ง Almond และ Verba จึงได้เสนอตัวแบบ (Model) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบผสมที่ถือว่า เอื้อต่อการสถาปนาระบอบประชาธิปไตยแบบเสรีนิยม (Liberal Democracy) ที่มีมั่นคงหรือมีเสถียรภาพ รูปแบบนี้คือ “วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง” (Civic Culture) ตามตัวแบบนี้ เกิดขึ้นจากการศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบวัฒนธรรมทางการเมืองของประเทศต่างๆ โดยมีข้อสรุปว่า ระบอบประชาธิปไตยที่มั่นคงหรือมีเสถียรภาพน่าจะเกิดขึ้นในสังคมหรือประเทศที่มี “วัฒนธรรมแบบพลเมือง” อันเป็นการผสมผสานของตัวแบบวัฒนธรรมทางการเมืองทั้ง 3 รูปแบบเข้าด้วยกัน คือ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบค้ำแคบหรือแบบท้องถิ่น วัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้า และวัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม โดยวัฒนธรรมพลเมืองมีแนวโน้มไปวัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วมมากกว่าแบบค้ำแคบหรือแบบท้องถิ่น และแบบไพร่ฟ้า ทำให้ประชาชนมีความกระตือรือร้นสนใจเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมือง

แต่ขณะเดียวกันวัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้า ก็โน้มนำให้ประชาชนมีความสำนึกในความเป็น “ราษฎร” ที่อยู่ภายใต้การปกครอง กล่าวคือ สร้างทัศนคติหรือความเชื่อให้ยอมรับอำนาจอันชอบธรรมของผู้ปกครอง ไม่ตั้งต้นที่จะเรียกร้องให้มีการแก้ไขปัญหาดังตรงตามต้องการของตนทุกประการ ผลที่ตามมาคือ ความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองจึงไม่ถูกทำลายมากเกินไปจนก่อให้เกิดความวุ่นวายจากเหตุการณ์เรียกร้องทางการเมืองต่างๆ นอกจากนี้ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบค้ำแคบหรือแบบท้องถิ่นที่ยังหลงเหลืออยู่ ก็ทำให้พลเมืองไม่ถูกครอบงำโดยวัฒนธรรมแบบอื่นๆ จากส่วนกลางเสียทั้งหมด

²¹ พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, *สังคมวิทยาการเมือง*, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2556), หน้า 240-241.

Almond และ Verba จึงสรุปว่า วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองจึงน่าจะเอื้อต่อระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีความมั่นคงหรือมีเสถียรภาพมากที่สุด เพราะวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองเป็นส่วนผสมของกิจกรรมทั้งในส่วนที่มีความกระตือรือร้นและในส่วนที่อยู่เฉยๆ ไม่ได้ตื่นแล้ว ในที่สุดก็จะก่อให้เกิดความสมดุลระหว่างสิ่งที่เรียกว่า “ภาระหน้าที่” (Obligation) กับการปฏิบัติให้เป็นไปตามสัญญา (Performance) ของรัฐบาลในที่สุด

นอกจากนี้ ยังได้มีนักวิชาการบางท่านได้เสนอวัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม น่าจะเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วมกึ่งโดยอ้อม (Semi-Direct Participant) และวัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วมพหุการเมือง (Plural Participant)²² วัฒนธรรมทางการเมืองแบบแรกมักปรากฏในประเทศที่มีพัฒนาการทางการเมืองที่ยาวนานหรือประเทศที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมีความกระตือรือร้นในการใช้สิทธิส่วนร่วมในทางการเมืองและมีความพร้อมทางด้านองค์ความรู้และภูมิปัญญาทางการเมือง สำหรับวัฒนธรรมทางการเมืองที่มีความหลากหลายของกลุ่มต่างๆ ซึ่งแต่ละกลุ่มต่างมีความต้องการที่จะใช้สิทธิในการมีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งหรือมากกว่าหนึ่งรูปแบบ และมักจะใช้สิทธิในการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับใดระดับหนึ่งหรือหลายๆระดับ ตรงนี้ทำให้เกิด “พหุการเมือง” (Plural Politics)

2.1.1.3 ที่มาของวัฒนธรรมทางการเมือง

จากที่ได้กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมทางการเมืองแบบหนึ่งอาจมีความเหมาะสมหรือสอดคล้องกับสังคมนั้นๆ แต่วัฒนธรรมทางการเมืองเช่นนั้นก็อาจไม่เหมาะสมหรือสอดคล้องกับอีกสังคมหนึ่งก็ได้ โดยการที่สังคมจะมีวัฒนธรรมทางการเมืองเป็นเช่นไรนั้นย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยที่เป็นเหตุส่งเสริมให้เกิดวัฒนธรรมทางการเมือง ทั้งนี้ เราสามารถจำแนกปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดลักษณะของวัฒนธรรมทางการเมืองได้ 2 ประการ คือ ปัจจัยทางจิตวิทยา และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการอบรมกล่อมเกลาทางการเมืองในระดับต่างๆ ของสังคม

²² วัชรรา ไชยสาร, การเมืองภาคประชาชน : พัฒนาการการมีส่วนร่วมในทางการเมืองประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมและพหุการเมือง, (กรุงเทพฯ : สำนักประสานงานการเมือง สำนักนายกรัฐมนตรี, 2545), หน้า 35-38.

ประการแรก ปัจจัยทางจิตวิทยาที่กำหนดวัฒนธรรมทางการเมืองของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล อาจจำแนกได้ดังนี้²³

1. การรับรู้ (Perception) หมายถึง ทรรศนะของบุคคลหรือกลุ่มคนที่มีต่อสิ่งต่างๆ ของการเมือง เช่น การชอบหรือไม่ชอบนักการเมืองหรือพรรคการเมือง เป็นต้น การรับรู้ดังกล่าวนี้มีที่มาจากประสบการณ์ของบุคคลหรือกลุ่มตนเองหรืออาจมาจากผู้อื่นหรือสถาบันทางสังคมต่างๆ ก็ได้

2. ทักษคติ (Attitude) หมายถึง ท่าทีหรือแนวโน้มของความรู้สึกของบุคคลหรือกลุ่มคนที่มีต่อสิ่งต่างๆ ของการเมือง ทั้งนี้ ท่าทีหรือแนวโน้มในการตอบสนองของบุคคลหรือกลุ่มคนมีที่มาจากความรู้สึก อารมณ์ และความรู้

3. ความเชื่อ (Belief) หมายถึง ความคิดหรือความเข้าใจของบุคคลหรือกลุ่มคนต่อสิ่งต่างๆ ของการเมือง ซึ่งนำไปสู่การแสดงออกซึ่งพฤติกรรมทางการเมือง

4. ค่านิยม (Value) หมายถึง ความรู้สึกนึกคิดในเชิงประเมินค่าของบุคคลหรือกลุ่มคนที่มีต่อสิ่งต่างๆ ของการเมือง ทั้งนี้ เป็นผลมาจากประสบการณ์ของบุคคลหรือกลุ่มคนที่จะสร้างมาตรฐานหรือเกณฑ์ในการตัดสินเพื่อแสดงออกซึ่งพฤติกรรมการเมืองอย่างใดอย่างหนึ่ง ค่านิยมอาจจำแนกได้ 2 ประเภท คือ ค่านิยมส่วนบุคคล (Personal Value) และค่านิยมของสังคม (Social Value)

5. การเรียนรู้ (Learning) หมายถึง กระบวนการในการได้รับซึ่งประสบการณ์ทางการเมืองของบุคคลหรือกลุ่มคนที่ส่งผลให้การแสดงออกซึ่งพฤติกรรมทางการเมืองของบุคคลหรือกลุ่มคนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

6. การจูงใจ (Motivation) หมายถึง กระบวนการกระตุ้นหรือเร่งเร้าผลักดันให้บุคคลหรือกลุ่มคนแสดงออกซึ่งพฤติกรรมทางการเมือง ทั้งนี้ แรงจูงใจอาจแบ่งได้เป็น 2 ชนิด คือ แรงจูงใจภายใน ซึ่งหมายถึง ความพึงพอใจของบุคคลหรือกลุ่มคนในการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมทางการเมือง และแรงจูงใจภายนอก ซึ่งหมายถึงการได้รับผลประโยชน์หรือสิ่งตอบแทนจากบุคคลหรือกลุ่มคน

²³ วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน, เอกสารการสอนชุดวิชาปัญหาการพัฒนาการเมืองไทย หน่วยที่ 4 : วัฒนธรรมทางการเมืองกับการพัฒนาการเมืองไทย, หน้า 153-154.

7. ความต้องการ (Wants) หมายถึง แรงผลักดันที่ทำให้บุคคลหรือกลุ่มคนแสดงออกซึ่งบทบาทหรือพฤติกรรมทางการเมือง

8. บุคลิกภาพ (Personality) หมายถึง ผลรวมของความคิด ความเชื่อ ค่านิยม นิสัย และทัศนคติที่บุคคลหรือกลุ่มคนสั่งสมมาจากการเรียนรู้และสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ บุคลิกภาพมีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดความแตกต่างในการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมทางการเมืองของบุคคลหรือกลุ่มคน

จึงอาจสรุปได้ว่าวัฒนธรรมทางการเมืองของบุคคลหรือกลุ่มคนเป็นผลมาจากปัจจัยต่างๆ ทางจิตวิทยาเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม ปัจจัยต่างๆ ทางจิตวิทยาจะเป็นอย่างไรย่อมเป็นไปตามการอบรมหล่อหลอมเลาทางการเมือง

ประการที่สอง ปัจจัยที่เกี่ยวกับการหล่อหลอมเลาทางการเมือง โดยการหล่อหลอมเลาทางการเมืองเป็นวิธีการสำคัญในการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองของบุคคลหรือกลุ่มคนในทางที่เป็นจริงซึ่งสามารถจำแนกกระบวนการหล่อหลอมเลาทางการเมืองได้ ดังนี้²⁴

1. ครอบครัว (Family) เป็นตัวแทนที่สำคัญที่สุดในการให้การเรียนรู้ทางการเมืองที่ใกล้ชิดนับตั้งแต่วัยเด็ก ซึ่งมีผลโดยตรงต่อการกำหนดทัศนคติ ค่านิยม และพฤติกรรมทางการเมืองในวัยผู้ใหญ่ การหล่อหลอมเลาทางการเมืองในระดับครอบครัวยังเป็นตัวการสำคัญในการสร้างบุคลิกภาพทางการเมือง (political personality)

2. กลุ่มเพื่อน (Peer Groups) เป็นกลุ่มทางสังคมกลุ่มหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการเป็นตัวแทนของการหล่อหลอมเลาทางการเมือง กลุ่มเพื่อนมีฐานะที่แตกต่างจากครอบครัวในลักษณะของการมีฐานะที่เท่าเทียม นอกจากนี้ กลุ่มเพื่อนยังมีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นการเรียนรู้และให้ประสบการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นโดยตรงและบทบาทของกลุ่มเพื่อน ในการทำหน้าที่เป็นตัวแทนในการหล่อหลอมเลาทางการเมืองนั้นมักมีลักษณะไม่เป็นทางการ แต่อาจเป็นครั้งคราวตามประเด็นตามโอกาสของปรากฏการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้น

3. โรงเรียนและสถาบัน (Schools) เป็นตัวแทนในการหล่อหลอมเลาทางการเมืองแบบทุติยภูมิและมีลักษณะเป็นทางการ กล่าวคือ เป็นเรื่องเป็นราวมากกว่าครอบครัวและกลุ่มเพื่อน สถาบันการศึกษา ในที่นี้ได้แก่ โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย หรือสถาบันการศึกษาที่เรียกชื่ออย่าง

²⁴ พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, อ้างแล้ว, หน้า 225-231.

อื่น ซึ่งทำหน้าที่ในด้านการกลมเกลียวทางการเมือง โดยผ่านกระบวนการเรียนการสอนตามหลักสูตร การศึกษาในแต่ละระดับอันถือว่าการกลมเกลียวทางการเมืองโดยตรง

4. สื่อมวลชน (Mass Media) เป็นตัวแทนที่สำคัญยิ่งในการกลมเกลียวทางการเมือง ในสังคมสมัยใหม่และสื่อมวลชนยังเป็นอารยธรรมสมัยใหม่ของสังคมอุตสาหกรรม สื่อมวลชนในขณะนี้ ได้แก่ หนังสือพิมพ์ วารสาร นิตยสาร จุลสาร รายการวิทยุ โทรทัศน์ และสื่อทางออนไลน์สมัยใหม่ในรูปแบบต่างๆ เป็นต้น สื่อมวลชนทำหน้าที่ในการเสนอข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์การเมืองที่เกิดขึ้นทั้งภายในประเทศและนอกประเทศ รวมทั้งการทำหน้าที่ในการวิเคราะห์เหตุการณ์ทางการเมืองและการเสนอแนะทางเลือกอีกด้วย

5. รัฐบาล (Government) เป็นหน่วยการกลมเกลียวทางการเมืองที่สำคัญ เพราะเกือบทุกอย่างที่รัฐบาลกระทำจะทำให้ประชาชนเกิดปฏิกิริยาทั้งทางบวกและลบ รัฐบาลจึงต้องพยายามอธิบายสิ่งที่รัฐบาลกระทำ เพื่อให้ประชาชนทราบและทำทุกอย่างเพื่อให้ประชาชนสนับสนุน

ดังนั้น วัฒนธรรมทางการเมืองของบุคคลหรือกลุ่มคนในแต่ละสังคมย่อมได้รับ อิทธิพลจากภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของสังคม ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี และศาสนา โดยผ่าน กระบวนการอบรมกลมเกลียวทางการเมือง ซึ่งกลไกทางสังคมที่ทำหน้าที่อบรมกลมเกลียวทางการเมืองจะทำหน้าที่ถ่ายทอดวัฒนธรรมทางการเมืองจากชนรุ่นหนึ่งไปสู่ชนอีกรุ่นหนึ่งอย่างต่อเนื่อง และเป็นไปตามพลวัตของการเปลี่ยนแปลงแห่งสภาพแวดล้อมทางการเมืองอยู่เสมอ

2.1.2 รูปแบบของวัฒนธรรมทางการเมือง

ในแต่ละประเทศหรือสังคมต่างๆ จะมีวัฒนธรรมทางการเมืองที่มีลักษณะเด่นหรือเป็น เอกลักษณ์ที่บ่งชี้ถึงประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของประเทศหรือสังคมนั้นๆ ผ่านกระบวนการเรียนรู้ และถ่ายทอด อบรมกลมเกลียวทางการเมืองและสังคม อันส่งผลทำให้ในแต่ละประเทศหรือสังคม ต่างๆ มีวัฒนธรรมทางการเมืองที่มีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ หากจำแนกกระแสหลักของ วัฒนธรรมทางการเมืองโดยพิจารณาจากระบบการเมืองการปกครองเป็นเกณฑ์ สามารถจำแนกได้ 2 รูปแบบหลักๆ กล่าวคือ วัฒนธรรมทางการเมืองในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์หรือวัฒนธรรมทางการเมืองในระบบเก่าที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินาสวามิภักดิ์หรือ ระบบฟิวต์ล ความสัมพันธ์ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ ระบบอำนาจนิยมและระบบบารมีนิยม และ วัฒนธรรมทางการเมืองในระบบประชาธิปไตยที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักสิทธิเสรีภาพ หลักความ

เสมอภาค หลักปัจเจกชนนิยม หลักสากลนิยม หลักนิติรัฐหลักนิติธรรม การมีส่วนร่วมทางการเมือง และหลักการฟังเสียงข้างมากโดยคุ้มครองเสียงข้างน้อย

2.1.2.1 วัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แบบตะวันตก (ระบอบเก่า)

ในอดีตสังคมก่อนการกำเนิดรัฐนั้น กลุ่มคนหรือเผ่าพันธุ์ต่างๆ จะมีการรวมตัวกัน อย่างหลวมๆ โดยเป็นรูปแบบการปกครองแบบที่ไม่สลับซับซ้อน ซึ่งระดับการรวมตัวทางการเมืองมี น้อยและเป็นการอยู่รวมตัวกันภายในกลุ่มคนหรือเผ่าพันธุ์เท่านั้น โดยมีหัวหน้ากลุ่มหรือหัวหน้าเผ่าที่ เข้มแข็ง เก่งกาจ กล้าหาญซึ่งเป็นผู้ได้รับการยอมรับจากคนในกลุ่มหรือเผ่าเป็นผู้ปกครอง บุคคล เหล่านี้ถือว่าเป็นหัวหน้าที่มีหน้าที่จะต้องรับผิดชอบกลุ่มคนหรือเผ่าพันธุ์หรือเผ่าของตน เพื่อให้เกิด ความเป็นระเบียบเรียบร้อยให้บุคคลต่างๆ ภายใต้การดูแลของตนอยู่ร่วมกันโดยปกติสุข ไม่ทะเลาะ วิวาทบาดหมางกัน ดังจะเห็นได้จากสังคมในดึกดำบรรพ์ และต่อมาในสมัยคริสตกาลจำนวนกลุ่มหรือ เผ่าลดน้อยถอยลง เนื่องจากกลุ่มคนหรือเผ่าต่างๆ เหล่านี้ได้รวมตัวกันทำให้มีขนาดใหญ่ขึ้นจน กลายเป็นนครรัฐ (City State) เช่น นครรัฐกรีก นครรัฐโรมัน เป็นต้น การปกครองดังกล่าวเป็น เปลี่ยนแปลงจากหัวหน้ากลุ่มหรือหัวหน้าเผ่าเป็นการปกครองโดยระบบกษัตริย์ และกลายเป็นการ ปกครองแบบจักรวรรดิ (Empire) ที่ลักษณะการปกครองเป็นการรวมอำนาจเบ็ดเสร็จและล้นพ้นไว้ที่ จักรพรรดิเพียงพระองค์เดียว การปกครองแบบจักรวรรดินี้ อาจเรียกได้ว่าเป็นการปกครองแบบ ทหาราชเบ็ดเสร็จโดยการใช้กำลังในการปกครอง²⁵ โดยเมื่อจักรวรรดิโรมันล่มสลายในราวปลาย คริสต์ศตวรรษที่ 5 ยุโรปก็ย่างเข้าสู่ยุคมืด (Dark Ages) กินเวลานานร่วมพันปี จากนั้นราวปลาย คริสต์ศตวรรษที่ 14 เป็นต้นมายุโรปเริ่มเข้าสู่ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา (Renaissance) โดยประเทศที่มี กษัตริย์ที่เข้มแข็งและตั้งมั่นอยู่ในชัยภูมิที่ดีก็สามารถตั้งตนเป็นใหญ่รวบรวมเอาแคว้นเล็กแคว้นน้อย เข้ามาอยู่ใต้อำนาจมากขึ้นเรื่อยๆ ดังเช่น ราชวงศ์กษัตริย์ฝรั่งเศสที่ตั้งตนเป็นใหญ่เหนือดินแดนของชน ชาวฝรั่งเศสโดยการรวบรวมอำนาจจากเจ้าแคว้นครองนครต่างๆ ให้มาอยู่ใต้พระราชอำนาจของกษัตริย์ที่

²⁵ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน ว่าด้วยรัฐ รัฐธรรมนูญ และกฎหมาย, พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2555), หน้า 23.

กรุงปารีสได้²⁶ ด้วยเหตุดังกล่าวจึงก่อให้เกิดการปกครองแบบใหม่ขึ้นที่เรียกว่า “ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์” (Absolute Monarchy) อันเป็นระบอบที่กษัตริย์มีอำนาจอธิปไตยสูงสุดเด็ดขาด ล้นพ้นและไม่ถูกยับยั้งด้วยกฎหมายหรือสิ่งอื่นใด

เมื่อได้ศึกษาถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ในทุกรัฐจะมีอำนาจหนึ่งที่รู้จักกันในนามว่าอำนาจการเมือง (le Pouvoir politique) เป็นอำนาจที่เกิดขึ้นในสังคมการเมืองของรัฐ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างระเบียบและวินัยให้เกิดขึ้นภายในสังคมการเมืองของรัฐ การที่จะให้มีระเบียบและวินัยในรัฐได้นั้นจะต้องมีอำนาจบังคับเกิดขึ้นและอำนาจดังกล่าวนี้รู้จักกันในนาม “อำนาจการเมือง” ดังนั้น อำนาจการเมืองจึงเป็นเงื่อนไขของระเบียบและวินัย ส่วนสิทธิเสรีภาพของประชาชนนั้นเป็นสิ่งที่อยู่ในระเบียบและวินัย กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการใช้เสรีภาพนั้นต้องอยู่ภายใต้ระเบียบกฎเกณฑ์ของสังคมนั้น อำนาจการเมืองจึงเป็นส่วนผสมระหว่างอำนาจกับสังคมการเมือง ดังนั้น อำนาจการเมืองจึงเป็นปรากฏการณ์ทางสังคม เพราะเหตุที่ว่าไม่ได้อยู่นอกกรอบของสังคม และถ้าสังคมปราศจากอำนาจดังกล่าว สังคมนั้นก็เป็นสังคมที่ไม่มีชีวิตชีวาและใกล้ถึงกาลอวสานในที่สุด²⁷

ในทุกสังคมการเมือง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจะดำรงอยู่ได้ก็ด้วยการจัดการของอำนาจการเมืองที่รับภาระดูแลผลประโยชน์ของส่วนรวม แต่อำนาจการเมืองนี้ก็มีรูปแบบที่แตกต่างกันแล้วแต่ยุคแต่ละสมัย เช่น ในกลุ่มชนโบราณ อำนาจดังกล่าวนี้ได้รับความยินยอมและยอมรับจากกลุ่มชนในเผ่า อันเนื่องมาจากอำนาจนี้ไปผูกติดหรือยึดอยู่กับจารีตประเพณีและความเชื่อความศรัทธาที่ผู้คนในเผ่านั้นยอมให้อยู่เหนือตนเอง และถ้ามาในยุคสังคมที่พัฒนาขึ้นอีก ความจำเป็นทางเศรษฐกิจและความมั่นคง การอยู่รอดและความปลอดภัยในชีวิตที่ทำให้ต้องมีหัวหน้ากลุ่มที่มีตัวอำนาจเสียเอง มีอภิสิทธิ์เหนือคนอื่น และมีเอกสิทธิ์เฉพาะตัวเท่านั้น ทั้งนี้ เป็นเพราะว่าอาศัยคุณสมบัติส่วนตัวเท่านั้นที่เป็นฐานแห่งอำนาจ เอกสิทธิ์และอภิสิทธิ์ ดังนั้น ในยุคดังกล่าวอำนาจการเมืองจึงผูก

²⁶ ปรีดี เกษมทรัพย์, นิติปรัชญา, พิมพ์ครั้งที่ 10, (กรุงเทพฯ : คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2552), หน้า 166.

²⁷ George Burdeau, Droit constitutionnel et institutions politiques, (Paris, LGDJ, 1968), p.11 อ้างถึงใน เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน ว่าด้วยรัฐธรรมนูญและกฎหมาย, พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2555), หน้า 138-139.

ติดอยู่กับคุณสมบัติส่วนบุคคลเป็นสำคัญ อำนาจดังกล่าวนี้จึงได้ชื่อว่าเป็นอำนาจของบุคคลที่มีความแตกต่างจากบุคคลอื่นอันเนื่องมาจากคุณสมบัติ (Le Povouior individualisé หรือ le Pouvoir personalisé) บุคคลที่ถืออำนาจนี้ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ถ้าผู้ที่อยู่ภายใต้อำนาจนี้ไม่ยอมรับบุคคลนั้น ซึ่งอาจมีการต่อต้านเกิดขึ้นหรือมีบุคคลที่มีความเข้มแข็งกว่ามาล้มล้างได้ โดยเมื่อบุคคลสลายไป อำนาจก็สลายตามไปด้วย ดังนั้น อำนาจการเมืองในรูปแบบดังกล่าวจึงขาดความต่อเนื่อง การที่นำอำนาจไปผูกยึดติดกับคุณสมบัติของบุคคลนั้น บุคคลนั้นจึงเป็นเจ้าของอำนาจหรือเป็นผู้ทรงสิทธิ โดยใช้อำนาจอย่างไรก็ได้หรือจะไม่ใช้อำนาจเลยก็ได้ ขึ้นอยู่กับความพอใจของบุคคลเป็นที่ตั้ง อำนาจดังกล่าวจึงขาดความชอบธรรมและขาดเสถียรภาพ เมื่อเป็นดังนี้ อำนาจการเมืองในยุคนี้จึงมิได้เป็นอำนาจอสูสุด (la souveraineté) ที่เรียกว่า “อำนาจอธิปไตย” การที่จะนำอำนาจการเมืองดังกล่าวไปยึดติดอยู่กับตัวบุคคลนั้น มีทั้งผลดีและผลเสีย กล่าวคือ ถ้าบุคคลดังกล่าวเป็นคนดี มีศีลธรรมแล้ว โดยตรรกะก็จะปกครองโดยใช้อำนาจการเมืองไปในทางที่ดีและก่อประโยชน์ให้กับผู้ที่อยู่ใต้การปกครองไปด้วย แต่ถ้าบุคคลนั้นเป็นคนไม่ดี ก็อาจก่อให้เกิดความเดือดร้อนและเสียหายให้แก่ผู้ที่อยู่ใต้การปกครองไปด้วย ดังนั้น การที่นำอำนาจการเมืองไปยึดติดอยู่กับตัวบุคคลก็จะทำให้เกิดความเสี่ยงแก่ผู้ที่อยู่ใต้การปกครอง เพราะทุกสิ่งทุกอย่างนั้น ขึ้นอยู่กับผู้ปกครองเป็นสำคัญ ต่อมาจึงเกิดแนวความคิดที่จะแยกอำนาจการเมืองดังกล่าวออกจากตัวบุคคลไปให้กับรัฐ²⁸ เมื่ออำนาจการเมืองดังกล่าวเป็นของรัฐ หรือที่เรียกว่า “อำนาจอธิปไตย” (la souveraineté) โดยที่คนในประชาคมแห่งรัฐให้การยอมรับและมอบอำนาจให้แก่กษัตริย์ตามแนวความคิดสัญญาประชาคม กษัตริย์จึงเป็นผู้ใช้อำนาจอสูสุดของรัฐหรืออำนาจอธิปไตยแต่เพียงผู้เดียวและเป็นผู้กำหนดระเบียบแบบแผนการปกครองของสังคมนั้น กษัตริย์จึงเป็นรัฐาธิปัตย์ เราจึงเรียกรูปแบบการปกครองแบบนี้ว่า “การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์” (la monarchie absolute) ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมทางการเมืองแบบระบบศักดินาสวามิภักดิ์หรือระบบฟิวดัล ระบบอุปถัมภ์ ระบบอำนาจนิยมและระบบบารมีนิยม

²⁸ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน ว่าด้วยรัฐ รัฐธรรมนูญ และกฎหมาย, หน้า 138-139.

2.1.2.1.1 วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยม

“อำนาจ” โดยทั่วไปคือความสามารถของบุคคลหนึ่งที่ทำให้บุคคลหนึ่งทำตามในสิ่งที่ต้องการอยากให้ทำ ความสามารถดังกล่าวปรากฏอยู่ในหลายวิธีการ คือ การบังคับด้วยกำลัง ข่มขู่ กดดัน หรือการชักจูงใจหรือโน้มน้าวจิตใจด้วยวิธีการต่างๆ เช่น เงิน อารมณ์หรือความรัก ความดูดีมี (Affection) ความแข็งแรงทางร่างกาย สถานภาพทางกฎหมาย การครอบครองข้อมูล ข่าวสารที่สำคัญ รอยยิ้มพริ้มใจ การมีพันธมิตรที่เข้มแข็ง การมีจิตใจที่เข้มแข็ง ข้อกำหนดตามกฎหมายและอื่นๆ เป็นต้น²⁹

ตามความเชื่อดั้งเดิม ผู้ที่มีอำนาจจะต้องเป็นผู้ที่มีความเข้มแข็ง แข็งแรง หรือมีความเหนือกว่าใดๆ จึงเห็นได้ว่าตามรูปแบบสังคมตั้งแต่บรรพกาลนั้น มนุษย์ที่มีพลังกำลังที่เหนือกว่า ย่อมสามารถช่วงชิงการเป็นผู้นำกลุ่มหรือเผ่าชนได้ การที่ผู้นำกลุ่มต้องแสดงงอกถึงความแข็งแรงที่เหนือกว่าใคร ก็เพื่อให้คนในกลุ่มรู้สึกยำเกรงและหวาดกลัวในพลังกำลังที่มีเหนือกว่า ดังนั้น ผู้ที่มีพลังกำลังที่เหนือกว่าใครก็จะได้รับความเคารพยำเกรง ซึ่งสิ่งนี้เรียกว่า “อำนาจ” ผู้ยำเกรงในอำนาจของผู้ที่เหนือกว่าจึงต้องเชื่อฟังและยอมรับในการนำของผู้มีอำนาจ ต่อมาก็มีพยายามที่จะรักษาอำนาจให้คงทน หรือสืบทอดต่อไปให้ได้อย่างยาวนานที่สุด จึงทำให้เกิดความคิดที่จะปลุกฝังเรื่อง “ความเชื่อ” ให้กับผู้อยู่ใต้การปกครองโดยวิธีการสร้างบารมีให้เกิดขึ้น ความเชื่อนับเป็นพลังอำนาจอย่างหนึ่งที่สามารถสะกดให้ผู้ที่มีความเชื่อในสิ่งใดก็ตามเกิดความศรัทธาต่อสิ่งนั้นโดยุษฎีผู้ปกครองจึงมักอาศัยความเชื่อมาสร้างบารมีให้กับตน และสิ่งที่เหมาะสมในการนำมาใช้อย่างได้ผลที่สุด ก็คือ ความเชื่อเรื่อง “พระเจ้าและสวรรค์” ด้วยความเชื่อนี้ ผู้ที่หมายต้องการเป็นผู้มีอำนาจอย่างสูงส่งและเพิ่มพูนบารมีให้กับตนเอง จึงได้ใช้ความเชื่อในเรื่องนี้มาเป็นกุศโลบายในการสร้างเสริมอำนาจให้เพิ่มพูนและแข็งแรงยิ่งขึ้น โดยการปลุกความเชื่อให้เกิดขึ้นว่า ผู้นำของเขาเป็นผู้ได้รับการสืบทอดพลังอำนาจมาจากสวรรค์ หรือผู้สืบทอดเชื้อสายมาจากเทพเจ้า (Divinity) จึงมีความแข็งแรงและพลังอำนาจเหนือใคร และด้วยสิ่งนี้จึงได้มีการสถาปนาตำแหน่ง “กษัตริย์” (King) ขึ้นเป็นผู้นำ

²⁹ วรรณธรรม กาญจนสุวรรณ, เสนีย์ คำสุขและธโรธร ตู้อองคำ, เอกสารการสอนชุดวิชาปัญหาการเมืองไทยปัจจุบัน หน่วยที่ 9-15 : หน่วยที่ 9 ปัญหาการเมืองไทยด้านกระบวนการทางการเมือง, พิมพ์ครั้งที่ 8, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2551), หน้า 20-21.

ทางจิตวิญญาณ ความเชื่อ และผู้นำทางสังคม ในสังคมบรรพกาลส่วนใหญ่จะมีความเชื่อว่ากษัตริย์หรือประมุขเป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากสวรรค์ทั้งสิ้น

คำว่า “อำนาจ” มาจากภาษาอังกฤษว่า “Power” ซึ่งมีรากศัพท์มาจากภาษาละตินคือ “Potere” ซึ่งหมายถึง “สมรรถภาพ” ส่วนในภาษาไทยนั้น คำว่า “อำนาจ” หมายถึง “สิทธิ” “ความสามารถหรือสิ่งที่สามารถทำหรือบันดาลให้เกิดสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้” “กำลังหรือพลัง” “ความรุนแรง” “การบังคับบัญชา”

Karl Mark, Max Weber, Talcott Parsons หรือนักสังคมศาสตร์ท่านอื่นๆ ต่างได้ให้ความหมายของคำว่า “อำนาจ” ไปในทิศทางเดียวกันก็คือ สมรรถภาพในความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่เกิดขึ้นจากการตัดสินใจและมีผลต่อความสัมพันธ์ทางสังคมมนุษย์ และจากความหมายข้างต้น มีข้อพิจารณาหลายประการ ดังนี้

ประการแรก อำนาจ คือ สมรรถภาพในความสัมพันธ์ของมนุษย์ หมายความว่า อำนาจจะเกิดขึ้นก็โดยความสัมพันธ์ของบุคคล มิใช่เพียงลำพัง และโดยความเป็นจริงนั้นอำนาจเกี่ยวข้องกับตำแหน่งทางสังคมหรือตำแหน่งทางการเมืองของบุคคล หรือที่เรียกว่า “บทบาททางการเมืองหรือบทบาททางสังคม” อยู่เสมอ คำว่า “สมรรถภาพ” ในที่นี้ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Capacity” ซึ่งหมายถึง ความสามารถที่จะผลักดันคนอื่นให้กระทำตามที่ตนปรารถนา บางคนเรียก “สมรรถภาพ” ว่า “อิทธิพล” ในลักษณะดังกล่าวนี้ อำนาจจึงเป็นพลังอย่างหนึ่งที่มีอยู่ในตำแหน่งทางการเมืองและสังคมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ อำนาจเป็นสมรรถภาพที่ทำให้เกิดอิทธิพล อิทธิพลจะเกิดขึ้นก็โดยมีอำนาจหนุนหลัง

ประการที่สอง คำว่า “ที่เกิดจากการตัดสินใจ” นั้นเป็นองค์ประกอบของความหมายที่สำคัญอย่างหนึ่งของอำนาจ กล่าวคือ โดยทั่วไปแล้ว ผู้มีอำนาจต่างคาดหวังว่าการตัดสินใจทั้งหลายของตนจะมีผลทำให้บุคคลอื่นหรือกลุ่มบุคคลอื่นปฏิบัติตาม ทั้งผู้ใช้อำนาจและผู้ใต้อำนาจต่างถือว่าการกระทำของตนเองนั้นถูกต้องชอบธรรมและเหมาะสม อย่างไรก็ตาม ผู้มีเห็นแย้งว่าผู้ใช้อำนาจและผู้อยู่ใต้อำนาจบางคนอาจใช้อำนาจนั้นอย่างไม่ชอบธรรม ไม่ถูกต้อง หรือไม่เหมาะสมก็ได้ จากปัญหาดังกล่าวทำให้มีการแยกแยะอำนาจเป็นสองประการ คืออำนาจที่เป็นพลังอำนาจกับอำนาจหน้าที่ โดยถือว่าอำนาจหน้าที่นั้นมีความชอบธรรมในการสั่งการและบุคคลที่ปฏิบัติตามยอมรับในความถูกต้อง ส่วนอำนาจที่เป็นพลังอำนาจนั้นเป็นศักยภาพที่ไม่จำเป็นต้องมีความชอบธรรมก็ได้ จึง

กล่าวได้ว่า “อำนาจหน้าที่นั้นจะสอดคล้องกับหลักศีลธรรม ยุติธรรมและเป็นเหตุเป็นผลมากกว่าอำนาจที่เป็นพลังอำนาจ”

ดังจะเห็นได้ว่า อำนาจเป็นคุณลักษณะอย่างหนึ่งในบทบาททางสังคมของบุคคลไม่ใช่เป็นคุณลักษณะเฉพาะตัวปัจเจกบุคคล บุคคลจะมีอำนาจก็ต่อเมื่อเขาดำรงตำแหน่งหน้าที่ในทางสังคมอย่างใดอย่างหนึ่ง การตัดสินใจหรือไม่ตัดสินใจในบทบาทที่เขาดำรงอยู่จะมีผลกระทบต่อบุคคลอื่น

ประการที่สาม คำว่า “มีผลต่อความสัมพันธ์ทางสังคมมนุษย์” นั้น หมายถึง ผลที่เกิดขึ้นจากการใช้อำนาจในลักษณะของการตัดสินใจนั้นจะมีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทั้งหลายของบุคคลในระบบการเมือง ไม่ว่าผลกระทบดังกล่าวจะเกิดขึ้นโดยทันทีทันใด หรือเกิดผลต่อเมื่อบุคคลหมดสิ้นอำนาจไปแล้วก็ตาม

วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมจึงเป็นวัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญกับอำนาจในการปกครองของตัวบุคคลมาก โดยที่วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมนี้ผู้ใช้ อำนาจจะเป็นผู้ที่กำหนดนโยบายต่างๆ ในการบริหารงานของประเทศและเกิดขึ้นภายใต้สังคมที่มีการปกครองแบบอำนาจนิยมหรือแบบเผด็จการ เช่น การปกครองของสังคมคอมมิวนิสต์ รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และรัฐเผด็จการทั้งหลายและพลเรือน เป็นต้น ลักษณะการปกครองของรัฐเหล่านี้อำนาจการปกครองทั้งหมดเป็นของผู้ปกครอง หรืออาจเรียกว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของผู้ปกครอง การบริหารประเทศล้วนเป็นไปตามอารมณ์และความต้องการของผู้ปกครองเป็นหลัก ประชาชนจะถูกตัดขาดออกจากการมีส่วนร่วมทางการเมือง การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนจะเกิดขึ้นได้เฉพาะในกรณีที่เป็นการร้องเรียนหรือคำสั่งของผู้ปกครอง เพื่อแสดงการสนับสนุนเจตนารมณ์ของผู้ปกครองเท่านั้น นอกจากนี้ประชาชนจะถูกปลูกฝังให้เชื่อว่าประชาชนที่ดีหรือพลเมืองที่ดีจะต้องเชื่อฟัง ยอมรับ และปฏิบัติตามกฎระเบียบที่ผู้ปกครองกำหนด หน้าที่ในการบริหารประเทศเป็นของผู้ปกครอง ประชาชนไม่ควรเข้ามายุ่งเกี่ยว ประชาชนที่ดีต้องมีวินัยไม่กระทำการเรียกร้อง อันจะก่อให้เกิดความสับสนวุ่นวายต่อประเทศ นอกจากนี้ผู้ปกครองมักจะกำหนดโทษต่อผู้ที่พยายามฝ่าฝืนแสดงบทบาททางการเมืองอีกด้วย ด้วยเหตุนี้ประชาชนส่วนใหญ่จึงเกรงกลัวต่อการแสดงออกทาง

การเมือง โดยเฉพาะการคัดค้านผู้ปกครองจะเป็นเรื่องอันตรายและน่าสะพึงกลัวมาก ผู้ใดละเมิดก็อาจมีโทษร้ายแรงถึงชีวิต³⁰

2.1.2.1.2 ระบบศักดินาสวามิภักดิ์ (ระบบฟิวดัล)

คำว่า “Feudalism” นั้นมาจากคำภาษาละตินว่า Feodum หรือ Feudum ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า Fee หรือ Fief แปลว่า ที่ดินเนื้อที่หนึ่งซึ่งบุคคลยึดถือทำกินจากเจ้าขุนมูลนายโดยมีความเคารพเชื่อฟังหรือการรับใช้เป็นสิ่งของตอบแทนสิทธิ์ที่ได้ใช้ที่ดินนั้น³¹ นับแต่จักรวรรดิโรมันล่มสลายลงมา อำนาจที่เป็นศูนย์กลางแห่งการปกครองของยุโรปเป็นอันสิ้นสุดลง ความเจริญรุ่งเรืองและความสงบสุขที่มีอยู่ทั่วไปติดต่อกันเป็นเวลานานนับพันปีก็พลอยสิ้นสุดลงไปด้วย บรรดาผู้มีกำลังในท้องถิ่นต่างๆ ต่างก็ตั้งตนเป็นใหญ่ เกิดมีการพุ่งรบแย่งชิงความเป็นใหญ่และแย่งชิงทรัพย์สินสมบัติกันตามท้องถิ่นในยุโรป โดยไม่มีใครมีอำนาจที่ยิ่งใหญ่เพียงพอที่จะควบคุมให้อยู่ในความสงบได้อย่างในสมัยจักรวรรดิโรมัน บรรดาผู้นำท้องถิ่นที่มีความเข้มแข็งก็ต้องคุมกันอยู่เป็นหมู่เป็นเหล่า เพื่อรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของตนและบริวาร การที่ต้องคุมกันอยู่ในลักษณะระวางภัย เช่นนี้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคมมีลักษณะเป็นแบบนายกับบ่าว หรือหัวหน้ากับลูกน้อง ฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ให้ความคุ้มครอง (Patron) อีกฝ่ายหนึ่งเป็นผู้รับใช้หรือเป็นผู้ย่อย (Client) คนมีกำลังน้อยจึงเข้ามาขอตัวสวามิภักดิ์ต่อผู้มีกำลังกล้าแข็งกว่า ทำให้ความสัมพันธ์นั้นเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสองคนซึ่งมีฐานะทางสังคมที่ไม่เท่าเทียมกัน ในขณะที่เดียวกันก็เป็นความสัมพันธ์ซึ่งต่างฝ่ายต่างได้ประโยชน์ตอบแทนซึ่งกันและกัน

ระบบศักดินาสวามิภักดิ์หรือระบบฟิวดัล เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลแบ่งได้เป็น 2 รูปแบบ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นผู้ปกครองด้วยกัน (Vassalage System) และ ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นผู้ปกครองและชนชั้นผู้ถูกปกครอง (Manorial System)

ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นผู้ปกครองเป็นความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างบุคคลสองคนด้วยกัน (Vassalage System) ซึ่งเป็นชนชั้นผู้ปกครองด้วยกันเอง โดยฐานะของชนชั้น

³⁰ สมบัติ อารังธัญวงศ์, การเมือง : แนวความคิดและการพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ 18 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เสมาธรรม, 2553), หน้า 315-316.

³¹ ศีกฤทธิ์ ปราโมช, ฝรั่งเศสศักดินา, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยามรัฐ, 2529), หน้า 3.

ปกครองเกิดจากความสามารถทางทหาร และความสัมพันธ์นี้เองคนที่อยู่ในฐานะที่เหนือกว่าหรือเป็นผู้ปกครอง ได้แก่ ลอร์ด (Lord) หรือขุนนางผู้ใหญ่ และผู้ที่อยู่ในฐานะต่ำกว่าหรือผู้อยู่ใต้ปกครอง คือ แวสเซิล (Vassalage) หรือขุนนางผู้น้อย โดยระบบแวสเซิลเกิดจากการที่กษัตริย์ซึ่งไม่มีรายได้ที่เป็นเงินตรา จึงพยายามหาวิธีที่จะปกครองพลเมือง (Subject) ของตน และพบทางออกด้วยการมอบภาระการดูแลที่ดินในครอบครองส่วนใหญ่ให้แก่อัศวินที่ไว้วางใจ เพื่อแลกเปลี่ยนกับการบริการทางทหารและด้านอื่นๆ และเมื่อแวสเซิลได้รับมอบที่ดินมาจากกษัตริย์แล้วก็จะเก็บที่ดินเอาไว้จำนวนหนึ่ง เพื่อเอาไว้อาจจะเอาที่ดินไปแจกจ่ายต่อไป ความสัมพันธ์ดังกล่าวมีลักษณะคล้ายรูปปิรามิด โดยมีกษัตริย์หรือ overlord หรือ suzerain อยู่ที่ยอดของปิรามิด อันเป็นระบบความสัมพันธ์ที่ลดหลั่นกันลงไป³² ทั้งนี้สิ่งที่ผู้ปกครองให้แก่ผู้อยู่ใต้การปกครองได้แก่ “ที่ดิน” และผู้อยู่ใต้การปกครองมีพันธะหน้าที่ที่จะต้องตอบแทนแก่ผู้ปกครองคือ การช่วยรบ การดูแลป้อมค่ายหรือปราสาทของผู้ปกครอง การเสียภาษี เป็นต้น

ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นผู้ปกครองและชนชั้นผู้อยู่ใต้การปกครอง (Manorial System) คือ ระบบความสัมพันธ์ระหว่างขุนนาง (Lord) และชาวนา (Serf) ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสองคนเช่นเดียวกัน โดยพื้นฐานดังกล่าวเกิดจากการทำให้ผลผลิตซึ่งเกิดจากแรงงานของชาวนามาเป็นเครื่องค้ำจุนชีวิตความเป็นอยู่ของพระมหากษัตริย์ ขุนนางและพระหรือชนชั้นปกครอง เพื่อให้ชนชั้นปกครองมีรายได้เลี้ยงชีวิตจากที่ดิน ส่วนชนชั้นผู้อยู่ใต้การปกครองหรือชาวนาที่อาศัยอยู่ในที่ดินของขุนนางมีหน้าที่ต้องให้ผลผลิตจากที่ดิน (Demesne) และค่าเช่าที่ดิน (Tenement) ซึ่งเก็บในรูปของผลผลิตหรือแรงงาน เมื่อเป็นเช่นนี้ส่งผลทำให้ชาวนาถูกบังคับให้อยู่ติดกับที่ดินของขุนนาง ชาวนาเหล่านี้ไม่มีชีวิตที่เป็นอิสระปราศจากสิทธิและเสรีภาพในด้านต่างๆ แม้กระทั่งสิทธิในชีวิต ร่างกาย อนามัยหรือทรัพย์สินต่างๆ มีเพียงสิทธิบางประการที่เกี่ยวพันกับ

³² กุลลดา เกษบุญชู มีดี, วิวัฒนาการรัฐอังกฤษ ฝรั่งเศส ในกระแสเศรษฐกิจโลกจากระบบฟิวดัลถึงการปฏิวัติ, (กรุงเทพฯ : โครงการผลิตตำราและเอกสารการสอน คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า 10-12.

ระบบดังกล่าว เช่น สิทธิที่จะไม่ถูกขับไล่ออกจากที่ดินหรือสิทธิที่จะปฏิเสธไม่ให้บริการเกินกว่าข้อตกลงในสัญญา เป็นต้น³³ เพื่อแลกเปลี่ยนกับการได้รับความคุ้มครองในด้านต่างๆ โดยขุนนาง

ระบบศักดินาสวามิภักดิ์หรือระบบฟิวดัลนั้น ขุนนาง (Lord) ต่างๆ จะได้รับกรรมสิทธิ์ในที่ดินอย่างเด็ดขาดและเป็นกรรมสิทธิ์ตกทอดไปหลายชั่วอายุคน จึงกลายเป็นสิ่งที่เพิ่มพูนอำนาจทางเศรษฐกิจและทางการเมืองของขุนนางแต่ละตระกูลมากขึ้นในระยะยาว โดยมีปัจจัยสำคัญที่ช่วยก็คือ กฎหมายและประเพณีในการสืบทอดมรดก³⁴ ระบบศักดินาสวามิภักดิ์จึงเป็นระบอบการปกครองที่กำหนดสิทธิและหน้าที่ของบุคคลโดยอาศัยการใช้ที่ดินและความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้การปกครอง อันก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำหรือความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ และเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ในเชิงอุปถัมภ์ขึ้น อันถือเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แบบตะวันตก

2.1.2.1.3 ระบบอุปถัมภ์

1. ความหมายของระบบอุปถัมภ์

คำว่า “ผู้อุปถัมภ์” (Patron) เป็นคำที่มีมาจากภาษาสเปน หมายถึง บุคคลผู้มีอำนาจ สถานภาพ ฉันทานุมัติ (Sanction) และอิทธิพล คำนี้อาจใช้เรียกนายจ้างหรือผู้สนับสนุนการจัดพิธีกรรมต่างๆ และแม้กระทั่งนักบุญองค์อุปถัมภ์ โดยที่บุคคลเหล่านี้จะต้องเข้ามาเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับผู้ที่มีอำนาจต่อยกกว่าหรือเป็น “ผู้รับอุปถัมภ์” (Client) ที่ต้องการความช่วยเหลือและการปกป้อง ทั้งนี้ ผู้อุปถัมภ์หวังว่าจะได้รับผลประโยชน์ตอบแทนไม่ว่าในรูปของเงินทอง สินค้า ความจงรักภักดี การสนับสนุนทางการเมืองและบริการในรูปแบบต่างๆ จากผู้รับอุปถัมภ์ ความสัมพันธ์เช่นนี้จึงเป็นความสัมพันธ์ในเชิงต่างตอบแทนซึ่งกันและกัน (Reciprocal Relationship) โดยอาจแสดงออกมาในรูปที่เป็นสัญญาแบบทางการ (Formal Contract) ที่มีการกำหนดสิทธิและข้อผูกพันของทั้งสองฝ่ายอย่างชัดเจน ซึ่งโดยทั่วไปในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสองฝ่ายก็คือ ผู้อุปถัมภ์

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

³⁴ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ศักดินากับพัฒนาการของสังคมไทย, (กรุงเทพฯ : นำอักษรการพิมพ์, 2519), หน้า 35.

และผู้รับอุปถัมภ์ โดยผู้รับอุปถัมภ์มักจะเป็นผู้เสียเปรียบเพราะโดยความหมายแล้ว ด้วยเหตุที่ว่าผู้รับอุปถัมภ์เป็นผู้ที่อ่อนแอกว่าทั้งในแง่เศรษฐกิจ สังคมและการเมือง³⁵

2. ที่มาของระบบอุปถัมภ์

ความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน อันเนื่องมาจากการเจริญเติบโตของระบบศักดินาสวามิภักดิ์หรือระบบฟิวดัล (Feudalism) ในยุโรปตะวันตกผ่านความสัมพันธ์ส่วนตัวและการฝากตัวเป็นผู้รับอุปถัมภ์ระหว่างเจ้าของที่นากับชาวนา และได้กลายมาเป็นรากฐานของการจัดระเบียบองค์กรทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองภายใต้ระบบศักดินาสวามิภักดิ์ โดยมีข้อผูกพันระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์เป็นพื้นฐานของระบบการเช่าที่นาและผลผลิตทางการเกษตร³⁶

3. ลักษณะเฉพาะของความสัมพันธ์และโครงสร้างของระบบอุปถัมภ์

3.1 ลักษณะเฉพาะของความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์³⁷

ระบบความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์สามารถจำแนกลักษณะเฉพาะได้เป็น 4 ประการ คือ

1. การใช้ประโยชน์ในทรัพย์สินร่วมกัน โดยแต่ละคนต่างช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อย่างไรก็ตามทรัพย์สินอาจเป็นของบุคคลคนเดียวหรืออยู่ในความควบคุมของบุคคลคนเดียว

³⁵ แอนโทนี ฮอลล์, ระบบอุปถัมภ์ : ความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์ แนวคิดและคำศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 3, อมรา พงศาพิชญ์และปรีชา คุวินทร์พนธ์ (บรรณาธิการ), (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า 27.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 27.

³⁷ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, การเมืองกับการบริหาร, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2523), หน้า 39-41.

2. เนื่องจากเป็นความสัมพันธ์ที่ประกอบด้วยบุคคลเพียงสองคน ผลประโยชน์ที่แลกเปลี่ยนกันจึงเป็นผลประโยชน์ที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจงเป็นการส่วนตัว

3. มีการให้ประโยชน์เป็นพิเศษต่อบุคคลบางคนมากกว่าคนอื่น ๆ เพราะลักษณะและระดับของปฏิสัมพันธ์ของแต่ละคู่สัมพันธ์นั้นมีความแตกต่างกัน

4. เนื่องจากความสัมพันธ์เช่นนี้มีลักษณะเปราะบาง เพราะขึ้นอยู่กับตัวบุคคลมากกว่าหลักการ ดังนั้น การที่จะรักษาเสถียรภาพของความสัมพันธ์ไว้ได้ก็ต้องการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ต่อกันอย่างต่อเนื่อง โดยที่แต่ละคนต่างมีของที่อีกฝ่ายหนึ่งไม่มีและของที่ทั้งสองฝ่ายมีนั้นจะต้องเป็นสิ่งที่อีกฝ่ายหนึ่งต้องการด้วย

ข้อสังเกต คือ ความสัมพันธ์เช่นนี้เกิดขึ้นได้ก็เพราะบุคคลในสังคมมีความแตกต่างกันอย่างมากทั้งในด้านสถานะทางสังคม อำนาจ และความมั่นคง ซึ่งเมื่อนำมาพิจารณาในระบบการเมือง ความสัมพันธ์ดังกล่าวจะก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางการเมืองและโครงสร้างทางการเมืองอันมีลักษณะพิเศษดังนี้

1. ระบบนี้ขึ้นอยู่กับตัวผู้นำหรือผู้อุปถัมภ์เพียงคนเดียว โดยผู้นำเป็นผู้รวบรวมลูกน้อง

2. การก่อตัวและโครงสร้างของระบบ มีผู้นำเป็นจุดศูนย์กลางที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์และก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมระหว่างลูกน้อง โดยต่างคนถือว่ามีนายคนเดียวกัน

3. ผลประโยชน์ที่ทำให้ผู้อุปถัมภ์และลูกน้องมีความสัมพันธ์ต่อกัน เป็นผลประโยชน์ที่เฉพาะเจาะจงเป็นการส่วนตัว และต่างฝ่ายต่างคงความสัมพันธ์ต่อกันไว้ด้วยการแสวงหาผลประโยชน์ของแต่ละคน

4. ผลประโยชน์ที่ต่างแสวงหาจะผันแปรไปตามความแตกต่างทางฐานะ อำนาจ ดังเห็นได้ชัดเจนว่า ในขณะที่ผู้อุปถัมภ์ต้องการอำนาจ ชื่อเสียงและเกียรติยศ ลูกน้องก็ต้องการความคุ้มครองหรือความปลอดภัย รวมถึงทรัพย์สินเงินทอง ดังนั้น ถ้าผู้อุปถัมภ์ต้องการมีอำนาจ มีเกียรติยศ หรือมีชื่อเสียง ก็ต้องมีลูกน้องหรือบริวาร ในขณะเดียวกันถ้าลูกน้องต้องการความคุ้มครองให้ปลอดภัยจากการประกอบกิจการต่างๆ รวมทั้งต้องการเงินเป็นพิเศษ ก็ต้องหาผู้อุปถัมภ์ตน ด้วยเหตุนี้ สายใยแห่งความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์กับลูกน้องแต่ละคนจึงขึ้นอยู่กับการตอบแทนซึ่งกันและกัน โดยที่แต่ละฝ่ายต่างพยายามทำให้อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่ามีค่าหรือมี

ความเหมาะสมที่จะเป็นผู้อุปถัมภ์หรือเป็นลูกน้อง และเมื่อฝ่ายหนึ่งเห็นว่าการลงทุนของตนไม่คุ้มทุนก็อาจถอนตัวออกจากการเป็นผู้อุปถัมภ์หรือลูกน้องได้ โดยที่ผู้อุปถัมภ์ยกเลิกให้ประโยชน์แก่ลูกน้อง ส่วนลูกน้องก็หันไปหาผู้อุปถัมภ์รายใหม่ต่อไป

5. ความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ มักประกอบด้วยการมีลูกน้องมากมายหลายระดับชั้น ตั้งแต่ระดับที่ใกล้ชิดผู้อุปถัมภ์มากที่สุดเป็นลำดับไปจนถึงผู้ที่อยู่จกคุ้นเคยกันเพียงผิวเผิน ลูกน้องผู้ใกล้ชิดหรือผู้อุปถัมภ์หรือเจ้านายอย่างมากที่สุดก็มักจะมีลูกน้องของตนเองด้วย เขาถึงกลายเป็นผู้อุปถัมภ์รายย่อยๆ ในระบบนี้ด้วย ลูกน้องประเภทนี้จะมีอิทธิพลมากเพราะเขาสามารถทำการติดต่อกับเจ้านายแทนลูกน้องคนอื่นๆ ได้ ในทางกลับกันเขาก็เป็นผู้ติดต่อกับลูกน้องแทนเจ้านายด้วย อย่างไรก็ตาม เนื่องจากความสัมพันธ์แบบนี้เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสองคนที่จะต้องมีการพบปะติดต่อกัน ดังนั้น ผู้ที่จะมาเป็นลูกน้องก็ต้องแน่ใจว่าเขาสามารถเข้าถึงผู้อุปถัมภ์ได้

6. จากความสัมพันธ์ที่มีลักษณะดังกล่าวข้างต้น ก็ทำให้ความสัมพันธ์แบบนี้มีการเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลง และมีความไม่มั่นคงอยู่ในระดับสูง ดังจะเห็นได้ว่าในยามที่ผู้อุปถัมภ์ได้ดำรงตำแหน่งที่ควบคุมผลประโยชน์สำคัญซึ่งสามารถแจกจ่ายให้แก่ลูกน้องได้มาก เขาก็จะมีลูกน้องเป็นบริวารอย่างมากมาย แต่ถ้าเขามาได้อยู่ในตำแหน่งสำคัญดังกล่าวหรือตกอับ จำนวนลูกน้องก็จะลดลงอย่างรวดเร็วตามไปด้วย

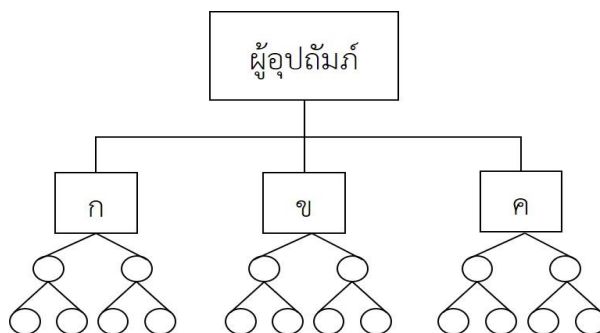
3.2 โครงสร้างของระบบอุปถัมภ์³⁸

เราอาจจำแนกโครงสร้างของความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ มี 2 ลักษณะ คือ โครงสร้างความสัมพันธ์ในแนวตั้งของระบบอุปถัมภ์และโครงสร้างความสัมพันธ์ในแนวนอนของระบบอุปถัมภ์

1) โครงสร้างความสัมพันธ์ในแนวตั้งของระบบอุปถัมภ์
โครงสร้างความสัมพันธ์ในแนวตั้งของระบบอุปถัมภ์อาจจะอยู่ในลักษณะที่ผู้อุปถัมภ์คนหนึ่ง อุปถัมภ์ผู้รับอุปถัมภ์หลายๆ คน หรือเป็นโครงสร้างกลุ่มอุปถัมภ์แบบพีระมิด คือ ผู้อุปถัมภ์คนหนึ่งอุปถัมภ์

³⁸ ชยกร แก้วมาก, “การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองไทย,” (ปริญญาณิตยสารมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552), หน้า 78-79.

ผู้รับอุปถัมภ์กลุ่มหนึ่งและผู้รับอุปถัมภ์กลุ่มนั้นก็อุปถัมภ์บริวารของตนต่อไปอีกทอดหนึ่ง เรียกว่า ความสัมพันธ์ในแนวตั้ง (vertical affiliation) ผู้อุปถัมภ์กับผู้รับอุปถัมภ์จะมีฐานะไม่เท่าเทียมกันเสมอ เพราะถ้าฐานะเท่ากันจะไม่เกิดผลใดๆ จากการอุปถัมภ์ จากความสัมพันธ์ที่อยู่ในแนวตั้งและตั้งอยู่ใน ความสัมพันธ์ส่วนตัวทำให้ขาดเสถียรภาพ ถ้าผู้อุปถัมภ์ตายลงจะทำให้กลุ่มแตกแยกทันที

รูป 1 โครงสร้างความสัมพันธ์ในแนวตั้งของระบบอุปถัมภ์

จากภาพแสดงระบบอุปถัมภ์ข้างต้น จะเห็นได้ว่าผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์อย่าง ก ข และ ค อาจมีฐานะที่แตกต่างกันและได้รับอุปถัมภ์ที่ไม่เท่ากัน ต่อมาเมื่อ ก ข และ ค เดิมในฐานะผู้รับอุปถัมภ์กลายเป็นผู้อุปถัมภ์ โดยได้รับอุปถัมภ์ผู้อื่นไว้ในอุปถัมภ์อีก และผู้ที่อยู่ในอุปถัมภ์ของ ก ข และ ค ก็อาจรับผู้อื่นไว้ในอุปถัมภ์ได้อีกได้เช่นเดียวกัน และเป็นลักษณะสายโยงใยกันไปเรื่อยๆ ในแนวตั้ง ซึ่งผู้อุปถัมภ์อาจขอความช่วยเหลือจากกลุ่มใหญ่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ได้ โดยการบอกเพียง ก ข และ ค เท่านั้น แม้ว่าผู้อุปถัมภ์เหล่านั้นอาจไม่รู้จักกันเลยก็ได้ แต่ก็ถือว่าอยู่ในสายสัมพันธ์แห่งการอุปถัมภ์ หรือถ้าผู้รับอุปถัมภ์ในสายของ ก ต้องการความช่วยเหลือก็สามารถร้องขอผ่านสายที่โยงใยเหนือขึ้นไปเรื่อยๆ การอุปถัมภ์หรือการช่วยเหลือดังกล่าวจึงนับได้ว่าเป็นการให้ความช่วยเหลือจากข้างบนลงสู่ข้างล่าง เมื่อข้างล่างเรียกร้องหรือต้องการความช่วยเหลือจากข้างบน ทั้งนี้ เมื่อผู้อุปถัมภ์ตายลงภายในสายสัมพันธ์ก็จะแตกสายแยกออกเป็นสาย ก ข และ ค หรืออาจมีรวมกัน เป็น ก กับ ข หรือ ข กับ ค หรือ ก กับ ค ก็ได้

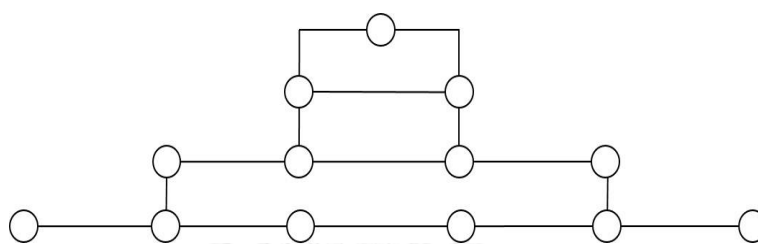
2) โครงสร้างความสัมพันธ์ในแนวนอนของระบบอุปถัมภ์

โครงสร้างความสัมพันธ์อีกแบบหนึ่งของระบบอุปถัมภ์

คือความสัมพันธ์ในแนวนอนหรือความสัมพันธ์ในแนวราบ (Horizontal affiliation) ความสัมพันธ์

ลักษณะนี้มีน้อยมากในสังคมสยาม โดยมีการเลือกหัวหน้ากลุ่ม และหากหัวหน้ากลุ่มตายลงก็จะมี การเลือกหัวหน้ากลุ่มคนใหม่มาแทน

การรวมกลุ่มในแนวนอนหรือแนวราบจึงเป็นการรวมกลุ่ม ของคนที่มีฐานะที่ใกล้เคียงกัน โดยมีการเลือกหัวหน้ากลุ่มกันตามลำดับชั้นจนกระทั่งได้หัวหน้ากลุ่ม สูงสุด การรวมกลุ่มในแนวราบอ่อนแอมากในสังคมสยาม เนื่องจากทำให้กลุ่มมีความอ่อนแอและขาดพลังในสังคม ดังจะเห็นได้จากโครงสร้างความสัมพันธ์ในแนวนอนของระบบอุปถัมภ์

รูป 2 โครงสร้างความสัมพันธ์ในแนวนอนของระบบอุปถัมภ์

2.1.2.1.4 ระบบบารมีนิยม

คำว่า “บารมี” (Charisma) มีรากศัพท์มาจากภาษากรีก หมายถึงพรสวรรค์ (Gift) โดย Max Weber ได้อธิบายคำว่า “บารมี” ว่าเป็นพรสวรรค์อันเป็นคุณลักษณะเฉพาะของบุคลิภาพ ซึ่งทำให้ผู้นั้นแตกต่างจากบุคคลทั่วไปและได้รับยกย่องว่ามีอำนาจเหนือธรรมชาติและเหนือมนุษย์ หรืออย่างน้อยก็มีอำนาจหรือคุณสมบัติพิเศษบางอย่างซึ่งคนธรรมดาไม่มี และถือว่าเป็นคุณสมบัติที่มาจากแหล่งศักดิ์สิทธิ์หรือมีความพิเศษ ทำให้บุคคลผู้นั้นได้รับยกย่องว่าเป็นผู้นำ โดยบารมีเป็นสิ่งพิเศษที่เกิดขึ้นภายในตัวบุคคล และนำมาใช้ให้เกิดขบวนการใหม่หรือโครงสร้างใหม่ และผู้นำที่มีบารมีอาจใช้สิทธิอำนาจถ่วงดุลระบบบริหารที่เคร่งครัดอันเป็นพลังผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แม้ว่าบารมีจะปรากฏในตัวบุคคล แต่ผู้นำที่มีบารมีสามารถสื่อสารให้เห็นความศักดิ์สิทธิ์ในตนเองซึ่งทำให้ผู้ตามรู้สึกว่าเป็นหน้าที่ที่ต้องตอบสนอง ทั้งนี้ บารมีเป็นสิ่งที่ไม่ถาวร อาจหมดสิ้นไปเมื่อผู้นำเสียชีวิตหรือเมื่อผู้นำอ้างบัญชาของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ด้วยเหตุนี้ ผู้นำจึงพยายามปรับสิทธิอำนาจบารมีให้เป็นสิทธิอำนาจนิติธรรมหรือสิทธิอำนาจประเพณี เพื่อจะได้มีผู้สืบ

ทอดเจตนาธรรมเนียมต่อหรือส่งผลต่อการรับรู้ของผู้ตาม บารมีจึงก่อให้เกิดความจงรักภักดี การรับมีความรู้สึกร่วมและความศรัทธาให้กับผู้ตาม³⁹

ในส่วนของนักวิชาการไทยได้มีผู้ให้ความหมายของคำว่า “บารมี” ว่าบารมีเป็นผลได้สืบเนื่องที่เกิเกิดขึ้นมาจากการภาวะผู้นำแบบบารมีมากขึ้นและส่งผลกระทบต่อการทำงานให้เกิดผลลัพธ์ต่อองค์กร ซึ่งผลลัพธ์หรือผลประโยชน์นั้นปฏิสัมพันธ์กันระหว่างผู้นำและผู้ใต้บังคับบัญชา ก่อให้เกิดไม่จำเป็นเสมอไปที่จะเป็นไปในแนวทางที่ดี เหมาะสมหรือได้รับการยอมรับต่อสังคม⁴⁰ ระบบบารมีนิยมจึงเป็นผลสืบเนื่องมาจากวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินาสวามิภักดิ์หรือระบบพิวตล วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์และวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยม วัฒนธรรมทางการเมืองเหล่านี้ที่ได้สร้างระบบชนชั้นปกครองกับชนชั้นผู้อยู่ใต้การปกครองขึ้น ทำให้ผู้อยู่ใต้การปกครองต้องเกรงกลัวต่ออำนาจของผู้ปกครองหรือผู้ใต้การปกครองต้องการได้รับการอุปถัมภ์ค้ำชูจากผู้ปกครอง เพื่อให้ได้รับการคุ้มครองและให้ประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งจากผู้ปกครอง อันนำไปสู่วัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมีนิยมในที่สุด

ดังนั้น วัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมีนิยมจึงหมายถึง ความคิด ความเชื่อหรือค่านิยมที่ค่านึงถึงคุณสมบัติเฉพาะของปัจเจกบุคคลให้แตกต่างจากปัจเจกบุคคลอื่น อันทำให้บุคคลนั้นได้รับการมองว่าเป็นผู้มีความสามารถเหนือกว่าคนอื่นหรืออย่างน้อยก็มีคุณสมบัติแตกต่างจากคนอื่น ซึ่งวัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมีนี้เองเกิดขึ้นจากการยอมรับโดยผู้อื่นด้วย วัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมีนิยมจึงเป็นฐานสำคัญทางการเมืองและทางสังคมซึ่งสามารถวัดได้จากจำนวนผู้อยู่ใต้การปกครองที่อยู่ในอาณัติของตน ดังนั้น การที่ผู้ปกครองมีบริวารที่อยู่ในอาณัติหรือผู้ติดตามเป็นจำนวนมากก็เป็นดัชนีชี้วัดถึงบารมีนิยมของผู้ปกครองนั้น นอกจากนี้ การบังคับบัญชาคนหรือการคุมคนเป็นจำนวนมากก็เป็นเครื่องวัดบารมีอีกตัวหนึ่ง แต่บารมีที่แท้จริงก็คือการมีคนที่มีความภักดีและมีความผูกพันไม่ว่าจะเป็นลักษณะถาวรด้วยความรู้สึกส่วนตัว หรือการเอื้ออำนวยประโยชน์ต่างตอบแทนที่ลงตัวก็ตาม

³⁹ Max Weber, The Theory of Social and Economic Organization, (New York : Free Press, 1969), pp.358-359.

⁴⁰ วิเชียร วิททยอุดม, ภาวะผู้นำ ฉบับก้าวหน้ายุค, (กรุงเทพฯ : ธีระฟิล์มและไซเท็กซ์, 2548), หน้า 149.

2.1.2.2 วัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตก

การที่จะทราบถึงวัฒนธรรมทางการเมืองของแต่ละประเทศเป็นเช่นไรนั้นจำเป็นต้องศึกษาถึงประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของประเทศนั้นๆ เช่น การที่จะทราบถึงวัฒนธรรมทางการเมืองของประเทศฝรั่งเศสว่ามีลักษณะเป็นเช่นไรก็จำเป็นต้องศึกษาถึงประวัติศาสตร์ของประเทศฝรั่งเศสว่าการที่ประชาชนและผู้ปกครองของประเทศฝรั่งเศสให้ความสำคัญแก่หลักสิทธิมนุษยชน หลักความเสมอภาค หลักนิติรัฐ หลักรัฐธรรมนูญนิยม เพราะเหตุที่ว่า การปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์หรือระบบเก่า (l'ancien régime) ประชาชนชาวฝรั่งเศสได้รับความไม่เป็นธรรมภายใต้การปกครองดังกล่าว เช่น ประชาชนไม่ได้รับความเสมอภาค สิทธิเสรีภาพถูกกดขี่โดยผู้ปกครองได้ใช้อำนาจอย่างไม่เป็นธรรมกับประชาชน หรือในประเทศสหรัฐอเมริกาเมื่อคราวอาณานิคมอเมริกาอยู่ภายใต้การปกครองจากเจ้าอาณานิคมอังกฤษ ซึ่งประชาชนชาวอเมริกาถูกกดขี่ข่มเหง ถูกดูถูกและเหยียดหยันจากเจ้าอาณานิคมอังกฤษเป็นอย่างมาก เมื่อชาวอเมริกาเห็นว่าการปกครองในระบบเก่าไม่สอดคล้องกับระบบความคิด ความเชื่อ หรือค่านิยมของชาวอเมริกาแล้ว ระบบการปกครองแบบเก่าก็ไม่สามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ สิ่งเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดจิตสำนึกในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมและได้พยายามต่อต้าน อันนำไปสู่การล้มล้างจิตสำนึกในสังคมและวิถีประชาในระบบการปกครองแบบเก่า หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและยกเลิกวัฒนธรรมทางการเมืองในระบบเก่าไปสู่การกำเนิดวัฒนธรรมทางการเมืองในระบบใหม่ก็คือ วัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตก ดังนั้น วัฒนธรรมทางการเมืองที่สอดคล้องกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยจึงเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองแบบตะวันตกที่มีมาจากผลพวงทางประวัติศาสตร์ของประเทศนั้นเป็นหลักในเบื้องต้น

จะเห็นได้ว่าในแต่ละรัฐหรือแต่ละประเทศต่างก็มีวัฒนธรรมทางการเมืองที่เป็นไปในลักษณะของตนอันสอดคล้องกับระบบความคิด ความเชื่อ และค่านิยมของคนในรัฐนั้นๆ และการแบ่งค่ายทางความคิดในเรื่องวัฒนธรรมทางการเมืองนี้สามารถแบ่งได้เป็นสองค่ายความคิด คือ ค่ายความคิดทางตะวันตก ซึ่งได้แก่ ประเทศทางตะวันตก และค่ายความคิดทางตะวันออก ได้แก่ ประเทศทางตะวันออกแตกต่างกันไป ส่งผลทำให้ระบบความคิด ความเชื่อ และค่านิยมของคนทั้งสองค่ายความคิดจึงแตกต่างกันออกไป

สำหรับคำว่า “วัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตก” เกิดจากการนำกลุ่มคำสองกลุ่มคำมาผสมผสานกัน คือคำว่า “วัฒนธรรมทางการเมืองตะวันตก” กับคำว่า “ประชาธิปไตยแบบตะวันตก” โดยคำว่า “วัฒนธรรมทางการเมืองตะวันตก” หมายถึง ความรู้สึกนึกคิด ค่านิยม วิถีชีวิต วิถีความคิด ความเคยชินที่มีความรู้สึกร่วมกันจนกลายเป็นพฤติกรรมทางสังคมของคนตะวันตกและมีอิทธิพลต่อสถานะแวดล้อมทางการเมืองในรัฐตะวันตก ส่วนคำว่า “ประชาธิปไตยแบบตะวันตก” จะแสดงโดยนัยถึงระบอบการปกครองที่อำนาจสูงสุดของรัฐเป็นของประชาชน ประชาชนจึงเป็นผู้ปกครองแผ่นดิน และเป็นการให้ความสำคัญกับหลักสิทธิเสรีภาพ หลักความเสมอภาค หลักปัจเจกชนนิยม หลักสากลนิยม หลักนิติรัฐหรือหลักนิติธรรม หลักการฟังเสียงข้างมากโดยค้ำครองเสียงข้างน้อยและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน

โดยวัฒนธรรมทางการเมืองตะวันตกในระบอบเก่าอาจจะมีความเหมาะสมกับการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่อาจจะไม่สอดคล้องกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งในช่วงรอยต่อทางประวัติศาสตร์การเมืองตะวันตกจะเห็นได้ว่าระบอบการปกครองระบอบประชาธิปไตยเกิดขึ้นภายหลังการล่มสลายของการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อันแสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมทางการเมืองตะวันตกในระบอบการปกครองแบบเก่าได้เปลี่ยนแปลงความรู้สึก ความคิด ค่านิยม ความเคยชินของประชาชนที่มีต่อผู้ปกครองรัฐ (พระเจ้าแผ่นดิน) ระบบกฎหมาย ระบบการปกครองอำนาจรัฐในระบอบเก่าเริ่มหมดความสำคัญลงไปที่ละเล็กทีละน้อย และเหตุที่มีเปลี่ยนแปลงไปดังกล่าวก็เนื่องมาจากเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นถึงการใช้อำนาจของผู้ปกครองรัฐที่กระทบสิทธิเสรีภาพของประชาชนจนทำให้ประชาชนเริ่มมีแนวคิดต่อต้านการปกครองแบบเก่าเกิดขึ้น ความเชื่อแบบเก่าก็ไม่เชื่ออย่างที่เคยเชื่อและเริ่มมีความคิดที่แตกต่างออกไปจากเดิม ค่านิยมในสังคมแบบเก่าก็ได้รับการต่อต้านความเคยชินที่มีมาในระบบเก่าก็รู้สึกว่าจะไม่เคยชินอีกต่อไป สิ่งเหล่านี้ได้ส่งผลต่อการกำหนดพฤติกรรมทางสังคมของคนในสังคมตะวันตกในช่วงนั้นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จากเหตุการณ์ประวัติศาสตร์การเมืองสำคัญของโลกสองเหตุการณ์ คือ การประกาศเอกราชของอเมริกาในปี ค.ศ.1776 และการปฏิวัติครั้งใหญ่ของฝรั่งเศสในปี ค.ศ.1789 ซึ่งทั้งสองเหตุการณ์ได้วางรากฐานของระบอบประชาธิปไตยเป็นครั้งแรก⁴¹

⁴¹ เกรียงไกร เจริญนาวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน ว่าด้วยรัฐ รัฐธรรมนูญ และกฎหมาย, หน้า 152-153.

ทั้งนี้ วัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกถือว่าเป็นเชื้อพื้นเชื้อไฟที่มีอิทธิพลต่อการสถาปนาหลักกฎหมายมหาชนที่เกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนที่สำคัญๆ เช่น

2.1.2.2.1 หลักสิทธิเสรีภาพ

สำหรับแนวความคิดว่าด้วยสิทธิเสรีภาพของประชาชนในตะวันตกนั้นได้รับอิทธิพลจากศาสนาคริสต์ สำนักกฎหมายฝ่ายธรรมชาติ อย่างเช่นต์ โทมัส อีควินส์, ฮิวโก โกรติอุส แนวความคิดของนักปรัชญา อย่าง โทมัส ฮอบส์, จอห์น ล็อก, รัสโซ และมองเตสกิเออ เป็นต้น ผ่านกระบวนการต่อสู้เรียกร้องทางการเมืองและการเรียกร้องของประชาชนในฐานะผู้ปกครองต่อรัฐในฐานะผู้ปกครอง อันนำไปสู่การนำแนวความคิดว่าด้วยการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนมาบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษร ดังปรากฏในมหาบัตรแมกนาคาร์ตา คำประกาศอิสรภาพของอเมริกา หรือคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมืองฝรั่งเศส

การรับรองสิทธิเสรีภาพมีด้วยกันในหลายๆ ด้าน อาทิ การรับรองสิทธิเสรีภาพในชีวิตและร่างกาย สิทธิเสรีภาพในทางความคิดและการแสดงออก เสรีภาพในการนับถือศาสนา สิทธิเสรีภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ เสรีภาพในชีวิตส่วนตัว สิทธิเสรีภาพในการรวมกลุ่ม เป็นต้น โดยประเทศที่มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยจะถือว่าสิทธิเสรีภาพของประชาชนทุกคนในสังคมเป็นหัวใจของการเมืองการปกครอง ดังนั้น ระบอบการเมืองการปกครองเช่นนี้จึงให้ความสำคัญกับการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนไว้ในกฎหมายสูงสุดของประเทศ นั่นก็คือ “รัฐธรรมนูญ” หรืออย่างน้อยก็ในคำปราชญ์ของรัฐธรรมนูญซึ่งก็ถือว่ามีผลเป็นรัฐธรรมนูญด้วยเช่นกัน โดยการบัญญัติหลักสิทธิเสรีภาพไว้ในรัฐธรรมนูญก็เพื่อเป็นการสร้างหลักประกันให้กับประชาชนที่จะได้รับการคุ้มครองจากรัฐ และหากมีการละเมิดสิทธิเสรีภาพของประชาชนก็ย่อมได้รับการเยียวยาจากองค์กรของรัฐ นอกจากนี้ การบัญญัติหลักสิทธิเสรีภาพในรัฐธรรมนูญก็ได้ก่อกำเนิดให้เกิดหลักรัฐธรรมนูญนิยมขึ้นอีกด้วย

2.1.2.2.2 หลักความเสมอภาค

ความเสมอภาคถือได้ว่าเป็นหลักการพื้นฐานของระบอบประชาธิปไตยและในบางครั้ง ถือได้ว่าเป็นหลักการพื้นฐานที่สุด พื้นฐานเสียยิ่งกว่าหลักเสรีภาพ ทั้งนี้ เพราะความเสมอภาคก็คือมนุษย์ (l'egalité c'est l'homme) ความเสมอภาคทำให้การใช้เสรีภาพเป็นไปอย่างทั่วถึง

ถ้าเสรีภาพเป็นเสรีภาพที่คนบางกลุ่มเข้าถึงได้ ในขณะที่คนบางกลุ่มบางคนเข้าถึงไม่ได้ ในกรณีดังกล่าวก็ไม่ถือว่ามีเสรีภาพแต่ประการใด ความเสมอภาคจึงเป็นพื้นฐานของเสรีภาพและเป็นหลักประกันในการทำให้เสรีภาพเกิดขึ้นจริงจัง⁴²

หลักความเสมอภาคนั้นมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับหลักเสรีภาพเนื่องจากเป็นหลักการที่จะทำให้การใช้เสรีภาพเป็นไปอย่างเสมอกันทุกผู้ทุกคน แต่หากเสรีภาพสามารถใช้ได้เพียงบุคคลบางคนเท่านั้นในขณะที่คนบางกลุ่มบางคนเข้าถึงไม่ได้ ในกรณีดังกล่าวก็ไม่ถือว่ามีเสรีภาพแต่ประการใด ดังนั้น หลักความเสมอภาคภายใต้กฎหมายจึงเป็นหลักการที่ทำให้การปฏิบัติต่อบุคคลที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นๆ อย่างเท่าเทียมกันหรือไม่เลือกปฏิบัติ⁴³ โดยหลักความเสมอภาคนั้นองค์กรต่างๆ ของรัฐ รวมทั้งฝ่ายปกครองจะต้องปฏิบัติต่อบุคคลที่เหมือนกันในสาระสำคัญอย่างเดียวกันและปฏิบัติต่อบุคคลที่แตกต่างกันในสาระสำคัญที่แตกต่างกันออกไปตามลักษณะของแต่ละคน การปฏิบัติต่อบุคคลที่เหมือนกันในสาระสำคัญแตกต่างกันก็ดี หรือการปฏิบัติต่อบุคคลที่แตกต่างกันในสาระสำคัญอย่างเดียวกันก็ดีย่อมขัดต่อหลักความเสมอภาค⁴⁴ กล่าวคือ สิ่งที่เหมือนกันต้องใช้หลักเกณฑ์อย่างเดียวกันพิจารณา สิ่งที่แตกต่างกันต้องใช้หลักเกณฑ์ที่แตกต่างกันพิจารณา จึงจะเสมอภาค ดังนั้น สิ่งที่เหมือนกันหากใช้หลักเกณฑ์ที่แตกต่างกันพิจารณาหรือสิ่งที่แตกต่างกันหากใช้หลักเกณฑ์ที่เหมือนกันพิจารณาย่อมเป็นการเลือกปฏิบัติและขัดต่อหลักความเสมอภาค ความเสมอภาคในกฎหมายจึงเป็นหลักพื้นฐานของความยุติธรรม เพราะเป็นหลักการที่เรียกร้องให้มีการปฏิบัติต่อบุคคลที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นๆ อย่างเท่าเทียมกัน โดยการที่จะพิจารณาว่ามีการปฏิบัติอย่างเสมอภาคหรืออย่างเท่าเทียมกันหรือไม่นั้นจำเป็นที่จะต้องมีการเปรียบเทียบว่าการปฏิบัติต่อบุคคลหนึ่งเหมือนหรือแตกต่างจากอีกบุคคลหนึ่งหรือไม่ โดยก่อนที่จะมีการเปรียบเทียบว่ามีการปฏิบัติต่อบุคคลหนึ่ง

⁴² สมคิด เลิศไพฑูรย์, “หลักความเสมอภาค,” วารสารนิติศาสตร์ 30 (มิถุนายน 2543): 164-165.

⁴³ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, “หลักความเสมอภาค” ใน รวมบทความกฎหมายมหาชน จากเว็บไซต์ www.pub-law.net, (กรุงเทพฯ : สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ, 2547), หน้า 376.

⁴⁴ วรพจน์ วิศรุตพิชญ์, หลักการพื้นฐานของกฎหมายปกครอง, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2540), หน้า 38.

เหมือนหรือต่างจากอีกบุคคลหนึ่งหรือไม่นั้น จะต้องพิจารณาสิ่งที่นำมาเปรียบเทียบกับกันก่อนว่ามีลักษณะเหมือนหรือคล้ายกันพอที่จะนำมาเปรียบเทียบกับกันได้หรือไม่⁴⁵

หลักความเสมอภาคจึงเป็นหลักที่ใช้ในการควบคุมไม่ให้รัฐใช้อำนาจตามอำเภอใจและเป็นหลักที่ใช้ในการตรวจสอบการกระทำทั้งหลายของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นการออกกฎหมายของฝ่ายนิติบัญญัติ การกระทำของฝ่ายปกครองหรือการพิจารณาคดีของศาลให้ชอบด้วยกฎหมาย

2.1.2.2.3 หลักปัจเจกชนนิยม

หลักปัจเจกชนนิยมเป็นหัวใจที่สำคัญอย่างหนึ่งของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย โดยเป็นผลมาจากอารยธรรมกรีกโบราณที่มีความเจริญรุ่งเรืองตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และเป็นอีกหนึ่งปรัชญาที่ชื่นชมในความเป็นมนุษย์ ชื่นชมความรู้ความสามารถ ความมีเหตุผลของมนุษย์และเป็นหลักการที่สะท้อนถึงความเชื่อที่มีความสำคัญที่สุดของมนุษย์ในฐานะปัจเจกบุคคลที่ตรงกันข้ามกับกลุ่มทางสังคมหรือหมู่คณะ โดยมนุษย์ได้รับพิจารณาเป็นประการแรกและเหนือสิ่งอื่นใดในฐานะปัจเจกบุคคล กล่าวคือ หลักปัจเจกชนนิยมให้ความสำคัญกับมนุษย์แต่ละคน สิทธิเสรีภาพความสำเร็จของมนุษย์แต่ละคน ประโยชน์ของรัฐที่เป็นการรวมกันของประโยชน์ของมนุษย์แต่ละคน ดังนั้น ตามแนวความคิดของหลักปัจเจกชนนิยม มนุษย์แต่ละคนต้องมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันตามกฎหมายธรรมชาติและกฎหมายบ้านเมือง มนุษย์แต่ละคนสามารถกำหนดตนเองได้ตามใจปรารถนาโดยรัฐมีหน้าที่ส่งเสริมสิ่งเหล่านี้ หลักปัจเจกชนนิยมจึงเป็นหลักที่ให้คุณค่ามนุษย์แต่ละคนในฐานะที่เป็นปัจเจกชนซึ่งผู้มีอำนาจ (ฝ่ายปกครอง) ต้องยอมรับและจำกัดการใช้อำนาจของตน

หลักปัจเจกชนนิยมนี้เป็นผลมาจากหลักกฎหมายธรรมชาติที่มนุษย์แต่ละคนมีสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาคซึ่งรัฐต้องเคารพและจะกระทำการใดๆ ไปลดทอนหรือล่วงละเมิดต่อสิทธิเสรีภาพเหล่านี้ไม่ได้

2.1.2.2.4 หลักสากลนิยม

นอกจากหลักปัจเจกชนนิยมแล้วก็ยังคงมีหลักสากลนิยมที่เป็นหลักพื้นฐานของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย โดยหลักสากลนิยมเกิดขึ้นจากผลสะท้อนของหลักปัจเจกชน

⁴⁵ บรรเจิด สิงคะเนติ, สารานุกรมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 เรื่อง ความเสมอภาค, หน้า 3.

นิยม กล่าวคือ หลักปัจเจกนิยมเป็นหลักที่ทำให้คุณค่าของมนุษย์แต่ละคนมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน โดยมีเอกลักษณ์และมีความเป็นหนึ่งเดียวในตัวมนุษย์แต่ละคนในฐานะที่เป็นปัจเจกชนหรือเอกบุคลนิยมแล้ว ก็ยังส่งผลถึงมนุษย์ทุกคนเป็นการทั่วไปหรือเรียกได้ว่าเป็นหลักการที่เป็นสากลด้วย หลักสากลนิยมนี้ไม่เลือกว่ามนุษย์ผู้นั้นจะอยู่ในสถานะใด สังคมแบบไหนหรือเป็นพลเมืองของประเทศชาติใดหรือแม้ปราศจากเจตนาร่วมกันก็ตามก็ย่อมต้องได้รับสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค กรรมสิทธิ์ ความมั่นคงปลอดภัยหรือการต่อต้านการกดขี่ข่มเหง เป็นต้น หลักสากลนิยมนี้จึงมีส่วนช่วยส่งเสริมและสนับสนุนต่อการเกิดขึ้นของวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกเป็นอย่างดี

2.1.2.2.5 หลักนิติรัฐ

หลักนิติรัฐเป็นหลักที่สำคัญของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย โดยหลักดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับทฤษฎีอำนาจอธิปไตย ทั้งในทางลบและในทางบวก กล่าวคือ ในทางลบนั้นเป็นหลักการที่โต้แย้งทฤษฎีอำนาจอธิปไตยดั้งเดิมของฌอง โบแดง ซึ่งเป็นผู้เรียกอำนาจอธิปไตยในการปกครองว่า “อำนาจอธิปไตย” (Sovereignty) โดยให้ลักษณะของอำนาจอธิปไตยว่าปราศจากขอบเขต ภาวะ สูงสุดล้นพ้นและแสดงออกโดยการออกและยกเลิกกฎหมาย⁴⁶ อำนาจอธิปไตยจึงแบ่งแยกมิได้และเป็นนิรันดร์ ผู้ใช้อำนาจอธิปไตยจึงอยู่นอกกฎหมาย ฉะนั้น อำนาจอธิปไตยย่อมเป็นของรัฐมิใช่ของราชกรและผู้ใช้อำนาจอธิปไตย ได้แก่ พระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นตัวแทนของรัฐ พระมหากษัตริย์จึงทรงเป็นรัฐอธิปไตย

ในสมัยโบราณ การปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อำนาจของรัฐทั้งปวงอยู่กับพระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์จึงทรงเป็นผู้มีอำนาจอธิปไตยสูงสุดของแผ่นดิน โดยทรงเป็นทั้งเจ้าแผ่นดินและเจ้าชีวิตของสรรพสิ่งทั้งในปวงราชอาณาจักรของพระองค์ พระมหากษัตริย์และข้าราชการบริพารจะมีฐานะอยู่นอกกฎหมาย คือ เป็นผู้ออกกฎหมายแต่ไม่อยู่ภายใต้บังคับแห่งกฎหมายที่ตนเองออก กฎหมายในสมัยนั้นจึงมีขึ้นเพื่อใช้บังคับเฉพาะแต่ประชาชน (ผู้อยู่ใต้การปกครอง) มิใช่กับพระมหากษัตริย์และข้าราชการบริพาร (ฝ่ายปกครอง) ด้วยเหตุนี้ถ้ากฎหมายดังกล่าวได้รับการนำมาบังคับใช้กับประชาชนและก่อให้เกิดความเสียหายเดือดร้อนแล้วและผู้ปกครองใช้อำนาจตามกฎหมาย

⁴⁶ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, กฎหมายมหาชน เล่ม 1 วิวัฒนาการทางปรัชญาและลักษณะของกฎหมายมหาชนยุคต่างๆ, พิมพ์ครั้งที่ 10, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552), หน้า 30.

อย่างไม่เป็นธรรม การกระทำดังกล่าวเป็นเหตุให้ต่อมาเกิดแนวความคิดต่อต้านการปกครองแบบ กษัตริย์หรือระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ขึ้น อันนำไปสู่การประกาศอิสรภาพของอเมริกาหรือการ ปฏิวัติใหญ่ในฝรั่งเศส และได้ก่อให้เกิดแนวคิดของการปกครองโดยกฎหมาย (ของประชาชน) ขึ้น ภายใต้อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน จากจุดนี้เองที่หลักนิติรัฐถือกำเนิดขึ้นมาในรัฐสมัยใหม่

ในขณะเดียวกัน หลักนิติรัฐมีความสัมพันธ์กับอำนาจอธิปไตยในทางบวก กล่าวคือ หลักนิติรัฐเป็นหลักที่จำกัดการใช้อำนาจอธิปไตยที่เกิดขึ้นจากการจำกัดอำนาจของตนเอง ของพระมหากษัตริย์ ไม่ว่าจะด้วยความยินยอมหรือไม่ก็ตามและการจำกัดอำนาจรัฐดังกล่าวกระทำ โดยกฎหมายของรัฐที่ตราขึ้นโดยประชาชน การจำกัดอำนาจรัฐดังกล่าวมีขึ้นเพื่อความอยู่รอดของรัฐ ดังนั้น กฎหมายของประชาชนจึงเป็นสิ่งกำหนดขอบเขตการใช้อำนาจของรัฐ ซึ่งก็คือ การควบคุมการใช้ อำนาจรัฐ หลักนิติรัฐจึงมีขึ้นเพื่อปกป้องสิทธิเสรีภาพของประชาชน ในอีกมุมหนึ่งก็ปกป้องฝ่ายรัฐ ด้วยเช่นกัน หลักนิติรัฐจึงไปได้ด้วยการปกครองในระบอบเสรีประชาธิปไตย

กาแร เดอ มัลแบร์ (R. Carré de Malberg) นักนิติศาสตร์ชาวฝรั่งเศส กล่าว⁴⁷

“นิติรัฐ (Etta de droit หรือ Legal State หรือ Rechtsstat) เป็นรัฐที่ต้อง ยอมตนอยู่ใต้กฎหมายที่กำหนดการกระทำของรัฐต่อปัจเจกชนในสองนัย คือ กฎเกณฑ์ ประเภทแรก กำหนดสิทธิเสรีภาพของประชาชน และกฎหมายประเภทที่สอง กำหนดวิธีการและมาตรการซึ่งรัฐ หรือหน่วยงานสามารถใช้เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนด รวมเป็นกฎหมายสองชนิดที่มีผลร่วมกัน นั่นก็คือการจำกัดอำนาจรัฐ โดยการให้อำนาจนั้นอยู่ภายใต้ระบบกฎหมายที่รัฐกำหนด ซึ่งลักษณะเด่น ที่สุดประการหนึ่งของหลักนิติรัฐก็คือ รัฐ(ฝ่ายปกครอง) ไม่สามารถใช้วิธีการอื่นได้นอกจากที่ระบบ กฎหมายที่ใช้บังคับอยู่ในเวลานั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมายที่รัฐสภาตราขึ้น กระทำการใดๆ ต่อ ปัจเจกชนได้ หลักนี้ส่งผลปรัยทำให้เกิดขึ้นสองประการ คือ ประการแรก เมื่อรัฐเข้าไปมีนิติสัมพันธ์กับ ปัจเจกชนรัฐหาอาจกระทำการฝ่าฝืน หรือหลีกเลี่ยงกฎหมายที่ใช้บังคับอยู่ได้ไม่ ประการที่สอง คือ ใน นิติรัฐที่พัฒนาจนสมบูรณ์แบบแล้วนั้น รัฐไม่อาจกระทำการใดเป็นการบังคับปัจเจกชนโดยที่เขาไม่ สมควรใจได้ เว้นแต่จะมีกฎหมายที่รัฐสภาตราขึ้น (loi) ให้อำนาจไว้เท่านั้น กล่าวคือนัยหนึ่งก็คือ รัฐไม่

⁴⁷ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, คำอธิบายกฎหมายมหาชน เล่ม 3 : ที่มาและนิติวิธี, (กรุงเทพฯ : นิติ ธรรม, 2538), หน้า 279-280.

สามารถใช้มาตรการใดๆ ต่อประชาชนได้ เว้นแต่กฎหมายที่รัฐสภาตราขึ้นจะให้อำนาจไว้โดยตรงหรือโดยปริยาย”

กล่าวโดยสรุปคือ นิติสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนต้องอยู่ภายใต้บังคับแห่งกฎหมายและฝ่ายรัฐ (ฝ่ายปกครอง) จะกระทำการใดๆ ที่ไปกระทบต่อสิทธิเสรีภาพของปัจเจกชนโดยไม่สมควรใจไม่ได้ ซึ่งหากรัฐได้กระทำการไปกระทบต่อสิทธิเสรีภาพปัจเจกชนแล้วก็ย่อมก่อให้เกิดความเสียหายแก่ปัจเจกชนขึ้น ดังนั้นรัฐจะต้องมีวิธีการเยียวยาแก้ไขต่อไป

กาแร เดอ มัลแบร์ ยังกล่าวต่อไปอีกว่า

“ดังนั้น นิติรัฐจึงเป็นรัฐที่ให้หลักประกันแก่ปัจเจกชนว่าเมื่อใดก็ตามที่รัฐละเมิดหลักนี้ ปัจเจกชนสามารถไปสู่ผู้มีอำนาจวินิจฉัยคดีเพื่อให้เพิกถอนการกระทำหรือเปลี่ยนแปลงหรือให้เลิกใช้การกระทำนั้นๆ ของฝ่ายปกครองที่ละเมิดกฎหมายได้ เพราะฉะนั้นระบบนิติรัฐจึงเป็นระบบที่สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ของพลเมือง และมีวัตถุประสงค์หลักในการป้องกันและแก้ไขการใช้อำนาจตามอำเภอใจของเจ้าหน้าที่ของรัฐและเพื่อจะให้นิติรัฐเป็นความจริงขึ้นมาได้ ก็มีความจำเป็นที่ประชาชนต้องสามารถดำเนินคดีกับการกระทำของรัฐทุกประเภทที่มีชอบและที่ทำให้ปัจเจกชนเสียหาย”

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า หลักนิติรัฐเป็นหลักที่ควบคุมการใช้อำนาจรัฐ โดยสามารถจำแนกหลักเกณฑ์ของหลักนิติรัฐได้ 2 ประการ ดังนี้

ประการแรก ประชาชนต้องมีสิทธิและหน้าที่ที่ได้รับการรับรองโดยกฎหมาย ซึ่งรัฐและองค์กรของรัฐที่จะกระทำการใดๆ จะต้องอาศัยอำนาจที่กฎหมายบัญญัติให้ไว้เท่านั้น กล่าวคือ รัฐหรือฝ่ายปกครองจะได้รับการคุ้มครองต่อเมื่อรัฐได้กระทำการตามที่กฎหมายให้อำนาจไว้ แม้ว่าจะเป็นการละเมิดต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชนก็ตาม

ประการที่สอง รัฐต้องกำหนดให้มีการเยียวยาหรือการแก้ไขความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการที่รัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐกระทำการนอกขอบเขตแห่งกฎหมายและการกระทำนั้นได้กระทบต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน ซึ่งต้องจัดให้มีองค์กรหรือผู้วินิจฉัยในการทำหน้าที่ดังกล่าว เช่น ศาลปกครอง ศาลรัฐธรรมนูญ เป็นต้น

ดังนั้นในรัฐที่เป็นนิติรัฐ (Legal State) จึงหมายถึง รัฐที่ยอมตนอยู่ภายใต้กฎหมาย อันเป็นแนวความคิดที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อควบคุมการกระทำของรัฐมิให้ดำเนินไปตามอำเภอใจของผู้มีอำนาจทางการเมือง ซึ่งการใช้อำนาจของรัฐต้องอยู่ภายใต้กรอบแห่งกฎหมายที่ได้วางไว้

ล่วงหน้า บนพื้นฐานความเชื่อว่าการกระทำในลักษณะดังกล่าวนี้จะช่วยสามารถปกป้องสิทธิเสรีภาพของประชาชนให้ดำรงได้อย่างมั่นคง⁴⁸ ด้วยเหตุนี้การใช้อำนาจของรัฐหรือฝ่ายปกครองในประเทศที่ยึดถือหลักนิติรัฐก็จะใช้อำนาจให้สอดคล้องกับความเป็นธรรมตามกฎหมาย กล่าวคือ เป็นการใช้อำนาจที่สร้างความเป็นธรรมให้แก่ทุกๆ คนในรัฐโดยไม่มีการเลือกปฏิบัติ ไม่มีการเลือกชนชั้นวรรณะ ไม่มีการเลือกข้างเลือกกลุ่ม ไม่ละเมิดหรือขัดต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน โดยหากประเทศที่ถือปฏิบัติเช่นนั้นก็แสดงว่าเป็นประเทศที่เคารพต่อหลักนิติรัฐอย่างแท้จริง ดังนั้น ประเทศนั้นจึงต้องมีนิติธรรม (Rule of law) ในนิติรัฐ

2.1.2.2.6 หลักการฟังเสียงข้างมากโดยคุ้มครองเสียงข้างน้อย

การปกครองในระบอบประชาธิปไตยเป็นการปกครองของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อผลประโยชน์ของประชาชน ดังนั้น ในการตัดสินใจใดๆ ก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นการตัดสินใจของประชาชนในการกำหนดตัวผู้ปกครอง หรือการตัดสินใจของฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการ เมื่อมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันแล้วก็ให้ถือเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ ทั้งนี้ เพื่อให้แน่ใจว่าการตัดสินใจเหล่านั้นสะท้อนถึงความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง โดยถ้าเป็นเรื่องสำคัญมากจะพยายามให้มีเสียงข้างมากจำนวนมากจริงๆ แต่ถ้าเป็นเรื่องทั่วไปก็ให้ใช้เสียงข้างมากธรรมดา (Simple Majority) เป็นเกณฑ์การตัดสินใจ

อย่างไรก็ตาม แม้ในระบอบประชาธิปไตยจะถือเอาเสียงข้างมากเป็นสำคัญ แต่เพื่อป้องกันไม่ให้ผู้ที่คุมเสียงส่วนใหญ่ในทางการเมืองใช้เสียงข้างมากไปในทางตรงกันข้ามกับความต้องการของประชาชน ดังที่เรียกว่า “เผด็จการรัฐสภา” จึงได้มีการกำหนดหลักของเสียงข้างมาก และให้เคารพต่อเสียงข้างน้อย (Minority right) โดยหลักการดังกล่าวได้เปิดโอกาสให้เสียงข้างน้อยสามารถวิพากษ์วิจารณ์ข้อเสนอของฝ่ายเสียงข้างมากได้อย่างเต็มที่ ทั้งนี้ เพื่อสะท้อนให้ประชาชนเห็นว่าการตัดสินใจหรือการลงมติของฝ่ายเสียงข้างมากเป็นไปโดยสุจริตใจ และเป็นไปเพื่อประโยชน์ของประชาชนส่วนใหญ่อย่างแท้จริง และแม้ว่าการแสดงความคิดเห็นของฝ่ายเสียงข้างน้อยในที่สุดเมื่อลงมติจะต้องพ่ายแพ้ลง แต่ถ้าเสียงข้างน้อยทำให้ประชาชนเชื่อ หรือเข้าใจได้ว่าเสียงข้างมากมิได้

⁴⁸ สมชาย ปรีชาศิลป์กุล, นิติรัฐที่ไร้นิติธรรม, [Online]. มติชนออนไลน์, 2553, แหล่งที่มา : http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1273498892&catid=02 [13 พฤษภาคม 2559]

ตัดสินใจเพื่อประโยชน์ของประชาชนส่วนใหญ่ แต่มุ่งเพื่อประโยชน์ของพรรคพวกตน กรณีเช่นนี้ประชาชนมีสิทธิที่จะปฏิเสธการตัดสินใจของรัฐบาลได้ หลักการนี้จึงเป็นไปเพื่อควบคุมการใช้เสียงข้างมากมิให้กลายเป็นเผด็จการรัฐสภาและเพื่อประกันว่าการตัดสินใจของรัฐบาลจะต้องเป็นไปเพื่อตอบสนองต่อประโยชน์ของประชาชนส่วนใหญ่อย่างแท้จริง⁴⁹

2.1.2.2.7 หลักการคานและดุลอำนาจ

หลักการแบ่งแยกอำนาจเป็นหลักการที่สืบเนื่องมาจากแนวความคิดที่ไม่ต้องการให้อำนาจรวมอยู่ที่บุคคลหนึ่งบุคคลใดหรือองค์กรหนึ่งองค์กรใด เนื่องจากที่บุคคลหนึ่งหรือองค์กรหนึ่งผูกขาดอำนาจไว้โดยเฉพาะก็อาจอันตรายจากการใช้อำนาจโดยมิชอบหรือเป็นการใช้อำนาจตามอำเภอใจ ซึ่งทำให้ผู้อยู่ใต้การปกครองอาจถูกกดขี่ข่มเหงหรือถูกสิทธิเสรีภาพได้ ดังนั้น เพื่อเป็นการสร้างหลักประกันสิทธิเสรีภาพของประชาชน จึงได้หาวิธีการเพื่อหลีกเลี่ยงการผูกขาดการใช้อำนาจดังกล่าว กระทั่งได้ก่อกำเนิด “หลักการแบ่งแยกอำนาจ” ขึ้น โดยมองเตสกีเออ (Montesquieu) ได้นำเสนอแนวความคิดในการแบ่งแยกการใช้อำนาจออกเป็น 3 อำนาจคือ⁵⁰

ประการแรก รัฐมีอำนาจออกกฎหมายมาบังคับการดำเนินชีวิตของประชาชนทั่วไป อำนาจในการออกกฎหมาย การแก้ไขกฎหมายและการยกเลิกกฎหมายนั้นคือ “อำนาจนิติบัญญัติ”

ประการที่สอง รัฐมีอำนาจในการดูแลรักษาความปลอดภัยภายในและภายนอกประเทศและใช้กำลัง เพื่อให้ประชาชนเคารพกฎหมาย ภารกิจนี้เป็นภารกิจที่เป็นการปฏิบัติตามบทบัญญัติของกฎหมาย อำนาจดังกล่าวคือ “อำนาจบริหาร”

ประการที่สาม รัฐจำเป็นต้องจัดให้มีการลงโทษบุคคลเมื่อมีการกระทำความผิดกฎหมายและจัดให้มีการพิพากษาวินิจฉัยข้อพิพาทระหว่างเอกชนผู้อยู่ใต้กฎหมาย อำนาจนี้เรียกว่า “อำนาจตุลาการ”

⁴⁹ สมบัติ อารังธัญวงศ์, การเมืองไทย, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เสมาธรรม, 2549), หน้า 683-684.

⁵⁰ ออมร จันทรสมบุรณ์, กฎหมายปกครอง, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2544), หน้า 51-52.

ทั้งนี้ โดยหลักการและทฤษฎีการแบ่งแยกอำนาจไม่จำเป็นต้องให้องค์กรใช้อำนาจทั้งสามมีความเท่าเทียมกัน อำนาจใดอำนาจหนึ่งอาจอยู่เหนืออีกอำนาจได้ แต่มีข้ออยู่เหนือกว่าในลักษณะที่เด็ดขาดสมบูรณ์ กล่าวคือจะต้องมีมาตรการที่เป็นหลักประกันในการดำเนินการตามอำนาจในแต่ละองค์กร คือ มีการคานและดุลอำนาจ (Check and Balance) ระหว่างกัน ด้วยเหตุนี้ถ้าปราศจากการแบ่งแยกอำนาจ การปกครองโดยถือกฎหมายเป็นใหญ่ก็เป็นไปไม่ได้ และจุดสำคัญของหลักการแบ่งแยกอำนาจก็คือการถ่วงดุลหรือคานอำนาจนั่นเอง

2.1.2.2.8 การมีส่วนร่วมทางการเมือง

การมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นรากฐานที่สำคัญของการพัฒนาการเมือง การปกครองในระบอบประชาธิปไตย โดยในระบอบประชาธิปไตยนั้นประชาชนจะให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองมากกว่าการปกครองในระบบเผด็จการ แต่ก็มีอาจหมายความว่าไม่มีการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระบอบเผด็จการหรืออำนาจนิยมเลย

ทั้งนี้มันักวิชาการทั้งในประเทศและต่างประเทศได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมทางการเมืองไว้อย่างมากมาย ทั้งในแง่มุมมองของความเหมือนกันและแตกต่างกัน หรือในมุมมองที่กว้างและแคบซึ่งขึ้นอยู่กับจุดยืนและแนวทัศน์ของนักคิดเหล่านั้น ดังนั้น จึงอาจสรุปความหมายของการมีส่วนร่วมทางการเมืองได้ว่า การมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นการกระทำที่มีจุดมุ่งหมายที่จะเข้าไปมีอิทธิพล* ต่อการตัดสินใจหรือกำหนดนโยบายของรัฐบาลหรือภารกิจต่างๆ ที่รัฐบาลกระทำ หรือการเลือกผู้นำรัฐบาล ทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น การกระทำนั้นไม่ว่าจะโดยทางตรงหรือทางอ้อมก็ตาม⁵¹ โดยการมีส่วนร่วมทางการเมืองมีข้อสังเกตที่น่าสนใจหลายประการ ดังนี้⁵²

ประการแรก การมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นเรื่องของกิจกรรมไม่ใช่เป็นเรื่องของทัศนคติ ความคิด ความรู้สึก หรือความเชื่อทางการเมือง แม้ว่าทัศนคติทางการเมืองมีผลต่อรูปแบบหรือการแสดงออกของการมีส่วนร่วมทางการเมือง แต่ก็ไม่ใช่เป็นกิจกรรม

⁵¹ พรอัมรินทร์ พรหมเกิด, อ้างแล้ว, หน้า 136-137.

⁵² สุจิต บุญบงการ, การพัฒนาทางการเมืองไทย : ปฏิสัมพันธ์ระหว่างทหาร สถาบันทางการเมือง และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), หน้า 36-38.

ประการที่สอง การมีส่วนร่วมทางการเมืองใช้สำหรับประชาชน ส่วนนักการเมืองหรือผู้นำทางการเมืองนั้น การเกี่ยวข้องกับการเมืองเรียกได้ว่าเป็นงานอาชีพของเขา ซึ่งเป็นเรื่องของการมีบทบาททางการเมือง (Political Role) การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนจึงแตกต่างจากบทบาททางการเมืองของนักการเมือง

ประการที่สาม การมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นเรื่องของการแสดงออก เพื่อให้มีผลต่อการตัดสินใจของรัฐบาลหรือผู้นำประเทศ หรือเพื่อมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของรัฐบาล

ประการสุดท้าย แม้ว่าผู้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองจะมีวัตถุประสงค์เพื่อกดดันรัฐบาล แต่ก็อาจไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตัดสินใจของรัฐบาลแต่อย่างใดก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับอำนาจทางการเมืองของผู้มีส่วนร่วมว่าจะมีศักยภาพมากน้อยเพียงใด และรวมถึงฝ่ายรัฐบาลว่าจะเผชิญกำลังมีความเข้มแข็งมากน้อยเพียงใด

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมทางการเมืองมีความสำคัญไม่น้อย โดยความสำคัญประการแรกการมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นการยอมรับความสามารถของประชาชนในการตัดสินใจที่จะกำหนดอนาคตของตนเอง การแสดงออกทางการเมืองเพื่อกดดันหรือสนับสนุนนโยบายของรัฐหรือรัฐบาลนั้นย่อมเป็นการกำหนดอนาคตของตนเองด้วย ทั้งเป็นการยอมรับว่าประชาชนมีความสามารถมากพอที่ทราบได้ว่ารัฐควรทำอะไรอันเป็นผลต่อการดำรงชีวิตของตน

ประการที่สอง การมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นการยอมรับความเป็นพลเมืองของประชาชน กล่าวคือเป็นการยอมรับว่าประชาชนเป็นส่วนหนึ่งของระบบการเมืองและมีสิทธิในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของรัฐบาล

ประการที่สาม การมีส่วนร่วมทางการเมืองช่วยสร้างความชอบธรรมแก่รัฐบาล เนื่องจากการมีส่วนร่วมทางการเมืองทำให้ประชาชนยอมรับในรัฐบาล รวมทั้งการตัดสินใจของรัฐบาล เพราะประชาชนได้มีส่วนในการตัดสินใจนั้นๆ ด้วย

ประการสุดท้าย การมีส่วนร่วมทางการเมืองอาจมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของอำนาจทางการเมือง หรือเปลี่ยนแปลงสภาพทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม

2.1.2.2.9 หลักรัฐธรรมนูญนิยม⁵³

หลักรัฐธรรมนูญนิยม (Constitutionalism) เป็นแนวคิดที่จะใช้รัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษรให้เป็นเครื่องมือในการกำหนด รูปแบบการปกครองและกำหนดกลไกอันเป็นโครงสร้างพื้นฐาน (Infra-structure) ในการจัดองค์กรบริหารของรัฐสมัยใหม่ ซึ่งการใช้รัฐธรรมนูญเป็นเครื่องมือในการจัดองค์กรบริหารของรัฐสมัยใหม่นั้น มีวัตถุประสงค์ในลำดับแรก คือ เพื่อจำกัดอำนาจผู้ปกครองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน และในปัจจุบันได้มีวัตถุประสงค์ในการสร้างเสถียรภาพและประสิทธิภาพให้กับรัฐบาล โดยวัตถุประสงค์ข้อนี้ต้องการใช้รัฐธรรมนูญเป็นกลไกที่จะทำให้รัฐบาลสามารถบริหารบ้านเมืองให้เป็นไปโดยเรียบร้อยต่อเนื่อง และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมได้ และวัตถุประสงค์ประการสุดท้ายคือ เพื่อสร้างความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม เนื่องจากแม้ว่าการบัญญัติกฎหมายจะต้องเคารพถึงหลักความเสมอภาคต่อหน้ากฎหมายก็ตาม แต่ความไม่เท่าเทียมกันในทางปฏิบัติ เนื่องจากสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคม จึงต้องอาศัยหลักการในรัฐธรรมนูญที่เป็นกฎเกณฑ์สูงสุดของประเทศมาเป็นกฎเกณฑ์คุ้มครองผู้อ่อนแอกว่า ดังนั้นจะเห็นได้ว่าวัตถุประสงค์ของกระแสหลักรัฐธรรมนูญนิยมนี้มีการสร้างความเชื่อมโยงระหว่างรัฐในฐานะผู้ปกครองซึ่งมีอำนาจสูงสุดกับประชาชนผู้อยู่ใต้ปกครอง โดยรัฐจะต้องให้การรับรองและคุ้มครองซึ่งสิทธิเสรีภาพของผู้ใต้ปกครอง และประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการปกครองหรือในการใช้อำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ ทั้งนี้จะต้องมีการสร้างระบบควบคุมตรวจสอบการใช้อำนาจและมีการปรับปรุงโครงสร้างทางการเมืองให้มีเสถียรภาพเพื่อจะได้บรรลุวัตถุประสงค์ของหลักรัฐธรรมนูญนิยมที่มีแนวคิดในการสร้างมาตรการขึ้นมาเพื่อแก้ไข ข้อบกพร่องของรัฐธรรมนูญฉบับเก่านั้นเอง

นอกจากนี้ หากพิจารณาแนวคิดรัฐธรรมนูญนิยมในรูปแบบการปกครองระบอบประชาธิปไตยแล้ว อาจกล่าวได้ว่า แนวคิดรัฐธรรมนูญนิยมเป็นแนวคิดที่รองรับหลักการในรูปแบบการปกครอง ระบอบประชาธิปไตย โดยการใช้รัฐธรรมนูญในลักษณะที่รัฐธรรมนูญนั้นคือ “สัญญาประชาคม” (Social Contract) ที่มีวัตถุประสงค์ในการจำกัดอำนาจผู้ปกครองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน โดยหากรัฐธรรมนูญฉบับใดปรากฏหลักรัฐธรรมนูญนิยม ย่อมแสดงว่า

⁵³ ปรางทิพย์ พรวัฒนกิจ, “รูปแบบขององค์กรวางรัฐธรรมนูญตามแนวคิดรัฐธรรมนูญนิยมที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทย,” (ปริญญานิตศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556), หน้า 34-35.

รัฐธรรมนูญฉบับนั้นมีเนื้อหาสาระในการประกันสิทธิเสรีภาพของประชาชนและเป็นการวางหลักเกณฑ์ในการใช้อำนาจของผู้ปกครอง ในทางกลับกันหากรัฐธรรมนูญฉบับใดไม่ปรากฏแนวคิดรัฐธรรมนูญนิยมขึ้นแล้วก็อาจเกิดภาวะที่ผู้ปกครองรุกรานหรือแทรกแซงสิทธิและเสรีภาพของประชาชน รวมถึงเกิดการใช้อำนาจตามอำเภอใจ ซึ่งก็มักปรากฏให้เห็นอยู่เสมอ และในภายหลังหลักรัฐธรรมนูญนิยมยังพัฒนาให้เป็นที่ไปเพื่อสร้างเสถียรภาพและประสิทธิภาพให้กับรัฐบาลในระบบการเมือง โดยการใช้รัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษรเป็นกลไกที่จะทำให้รัฐบาลบริหารบ้านเมืองให้เป็นที่ไปโดยเรียบร้อยต่อเนื่องและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมได้

ดังนั้น จึงอาจสรุปได้ว่าหลักกฎหมายมหาชนที่กล่าวมาข้างต้นนี้เป็นหลักการพื้นฐานที่สำคัญอันเป็นผลมาจากการสะท้อนของวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย โดยหลักการดังกล่าวมักปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมผ่านการบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น มหาบัตรแมกนาคาร์ต้า คำประกาศอิสรภาพของอเมริกา คำประกาศสิทธิมนุษยชน และพลเมืองฝรั่งเศส หรือรัฐธรรมนูญ เป็นต้น

2.1.2.3 วัฒนธรรมทางการเมืองไทยในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (ระบอบเก่า)

ดังได้อธิบายแล้วว่าแม้ว่าจะได้มีการแบ่งประเภทของวัฒนธรรมทางการเมืองออกเป็น 3 ประเภท คือวัฒนธรรมทางการเมืองแบบดั้งเดิมจำกัดวงแคบ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้าและวัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วมก็ตาม แต่ในความเป็นจริงแล้วสามารถกล่าวได้ว่าไม่มีสังคมการเมืองใดที่มีวัฒนธรรมทางการเมืองประเภทใดประเภทหนึ่งแต่เพียงอย่างเดียว แต่ในทุกสังคมย่อมต้องมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบผสมผสาน (Mixed political culture)

โดยวัฒนธรรมทางการเมืองไทยก็มีลักษณะของการผสมผสานดังเช่นที่กล่าวมาแล้วด้วยกัน กล่าวคือ วัฒนธรรมทางการเมืองไทยเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองที่ผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้าและวัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม แต่ในทางปฏิบัติปรากฏว่าสังคมสยามมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้ามากกว่าแบบมีส่วนร่วม จึงเป็นผลให้วัฒนธรรมทางการเมืองไทยมีแนวโน้มไปทางวัฒนธรรมทางการเมืองศักดินานิยม วัฒนธรรมทาง

การเมืองแบบอุปถัมภ์ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมและวัฒนธรรมทางการเมืองบารมีนิยมมากกว่าวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย⁵⁴

2.1.2.3.1 วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยม

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ทางสังคมสยามจะเห็นได้ว่าระบบไพร่และระบบศักดินามีผลโดยตรงต่อการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองของไทยให้ยึดมั่นในความสัมพันธ์แบบไพร่กับเจ้านาย ซึ่งเป็นความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ (Patron – Client Relationship) ที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันของบุคคลในสังคมสยาม การจัดลำดับชั้นทางสังคมแบบศักดินาที่ลดหลั่นตามลำดับศักดินา โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมาส่งผลทำให้ฐานะทางสังคมหรือระบบความสัมพันธ์ในสังคมสยามมีความแตกต่างกันตามโครงสร้างของลำดับศักดินา กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ทรงมีลำดับนาสูงสุด รองลงมาตามลำดับก็คือ พระบรมวงศานุวงศ์ เจ้านายและขุนนางตามลำดับชั้น ไพร่ซึ่งหมายถึงราษฎรโดยทั่วไปนั้นมีลำดับแห่งศักดินาต่ำสุด แต่จะมีสิทธิทางกฎหมายก็ต่อเมื่อได้ลงทะเบียนสังกัดเจ้านายหรือขุนนาง โดย/ไพร่ซึ่งเป็นสามัญชนส่วนใหญ่ของสังคมที่ต้องได้รับการอุปถัมภ์คุ้มครองจากเจ้านาย ทำให้ไพร่สยามต้องเคยชินกับการมีเจ้านายและการยอมรับอำนาจมาโดยตลอด ส่วนทาสนั้นเป็นชนชั้นที่ต่ำสุด⁵⁵

ระบบศักดินานิยมจึงเป็นระบบที่ให้ความสำคัญกับระบบสถานะทางสังคมของแต่ละบุคคลโดยที่สถานะทางบุคคลในสังคมจะถูกกำหนดโดยที่นาที่ตัวเองถือครอง อย่างไรก็ตามจำนวนที่นาที่ถือครองได้นั้นจะถูกกำหนดโดยศักดินา โดยที่บุคคลจะมีศักดินาเท่าไรนั้นบรรดาศักดิ์ของแต่ละบุคคลจะเป็นตัวกำหนดดังปรากฏในกฎหมายตราสามดวง พระอัยการตำแหน่งนาพลเรือนและพระอัยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง เช่น เจ้าพระยามีศักดินา 5,000 เจ้าพระยาจะถือศักดินามากกว่านี้ไม่ได้ เพราะจะทำให้ระบบการจัดชนชั้นในสังคมเสียกระบวนไป ระบบศักดินานิยมนี้เองที่เป็นเครื่องมือในการจัดลำดับชนชั้นในสังคม โดยบุคคลยังมีศักดินามากเท่าไรร่สถานะทางสังคมก็ย่อมสูงขึ้นตามไปเท่านั้น

⁵⁴ วิวัฒน์ เอี่ยมไพร่วัน, เอกสารการสอนชุดวิชาปัญหาการพัฒนาการเมืองไทย หน่วยที่ 4 : วัฒนธรรมทางการเมืองกับการพัฒนาการเมืองไทย, หน้า 172.

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 163.

ทั้งนี้ แม้จะมีการยกเลิกระบบศักดินา ระบบไพร่และทาสช่วงปลายรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124 ไปแล้วก็ตาม แต่ระบบดังกล่าวที่ได้ฝังรากลึกอยู่ในสังคมไทยอย่างช้านานจนกลายเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมก็ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ถึงปัจจุบัน และได้ส่งผลกระทบต่อลักษณะของ วัฒนธรรมทางการเมืองไทย 4 ประการ⁵⁶ คือ

ประการแรก การคงอยู่ของความสัมพันธ์แบบระบบอุปถัมภ์ในแทบทุกระดับของสังคม

ประการที่สอง การยึดถือในระบบอาวุโสทำให้ผู้มีอาวุโสต่ำกว่าไม่กล้าโต้แย้ง ผู้มีอาวุโสสูงกว่า

ประการที่สาม การยอมรับตนเองในฐานะเป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินซึ่งมีผลทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ขาดความสำนึกในทางการเมือง

ประการสุดท้าย การมีลักษณะเป็นผู้ตามที่ดีมีผลทำให้ขาดความคิดริเริ่ม และความเป็นตัวของตัวเอง ไม่กล้าแสดงความคิดเห็นที่ขัดแย้งต่อผู้มีอาวุโสและผู้ให้การอุปถัมภ์

ด้วยเหตุนี้ ระบบศักดินานิยมในสังคมสยามจึงเป็นพื้นฐานทางสังคมและกลายเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองไทยแบบที่ยอมรับในอำนาจที่เหนือกว่าของบุคคล (อภิสิทธิ์) ยอมรับในความแตกต่างและความไม่เท่าเทียมกันในสังคม ยอมรับในความแตกต่างของความเป็นคน ยอมรับฐานะทางสังคมตามลำดับแห่งศักดินาและยอมรับในความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ (เจ้านายกับบ่าวไพร่หรือเจ้านายกับลูกน้องและบริวาร) ดังนั้น พื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมทางการเมืองไทยภายใต้ระบบศักดินาจึงมีผลต่อการกำหนดความคิด ความรู้สึก ค่านิยมและทัศนคติของราษฎรชาวสยามที่ยอมรับในอำนาจที่เหนือกว่าของบุคคลและยอมรับในความแตกต่างในฐานะทางสังคมของบุคคลที่ไม่เท่าเทียมกัน

⁵⁶ ณรงค์ พ่วงพิศ, เอกสารการสอนชุดวิชาปัญหาพัฒนาการทางการเมืองไทย หน่วยที่ 2 : วิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์กับการพัฒนาการทางการเมืองไทย, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2551), หน้า 47-144.

2.1.2.3.2 วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์

ระบบอุปถัมภ์เป็นผลมาจากความเชื่อของชาวสยามในเรื่องบุญกรรมและเรื่องตายแล้วเกิดใหม่ ทำให้ชาวสยามยอมรับความแตกต่างของระดับชนชั้นว่าเป็นสิ่งธรรมดาและการยึดถือชนชั้นนั้นก็เป็นการจัดลำดับบุคคลในสังคม โดยความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์นั้นเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ที่มีทรัพยากรที่แตกต่างกันซึ่งทรัพยากรในที่นี้ไม่ได้หมายรวมถึงแต่ทรัพย์สินเงินทองเท่านั้น แต่ยังหมายถึงอำนาจทางการเมืองและสิทธิพิเศษอื่นๆ อีกด้วย หรือเป็นการแลกเปลี่ยนที่ไม่เท่าเทียมกันและไม่เหมือนกันระหว่างคนสองสถานภาพ⁵⁷

สำหรับคำจำกัดความของคำว่า “ระบบอุปถัมภ์” หมายถึงความสัมพันธ์คู่ในลักษณะที่ผู้อุปถัมภ์มีฐานะเหนือกว่าผู้รับอุปถัมภ์ คุณลักษณะของความสัมพันธ์อยู่ที่ความเป็นมิตรที่ต้องพึ่งพาซึ่งกันและกัน และการแข่งขันเพื่อเข้าถึงทรัพยากรที่ต้องการ⁵⁸ ดังนั้น ความสัมพันธ์ดังกล่าวจึงเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างเจ้าขุนมูลนายฝ่ายหนึ่ง กับข้าทาสบริวารอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งเป็นความสัมพันธ์กันในระบบมูลนาย-ไพร่ตามกฎหมายตราสามดวง และเป็นความสัมพันธ์อุปถัมภ์แบบเป็นทางการ ส่วนความสัมพันธ์อุปถัมภ์ในรูปแบบอื่น เรียกว่า “ความสัมพันธ์อุปถัมภ์แบบไม่เป็นทางการ”⁵⁹ ซึ่งไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์อุปถัมภ์แบบใดก็ตามจะเห็นได้ว่าภายใต้ระบบอุปถัมภ์มีระบบศักดินาซ่อนอยู่ด้วยกัน

โดยปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลก่อให้เกิดความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ก็คือ ค่านิยมของสังคมสยามในเรื่อง “การให้” เพื่อหวังจะได้รับ “ความช่วยเหลือ ความคุ้มครอง” เป็นการตอบแทน “การให้” จึงนับเป็นสิ่งสำคัญในการก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้อยู่ใต้

⁵⁷ นิธิ เอียวศรีวงศ์, อ่านวัฒนธรรมทางการเมืองไทย, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2547), หน้า 99.

⁵⁸ อคิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว., ระบบอุปถัมภ์ : ระบบอุปถัมภ์และโครงสร้างชนชั้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นในระบบอุปถัมภ์, อมรา พงศาพิชญ์และปรีชา คุวินทร์พนธ์ (บรรณาธิการ), พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า 229.

⁵⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 160.

การอุปถัมภ์ สังคมสยามจึงเป็นสังคมที่เน้นและยอมรับความแตกต่างในเรื่องฐานะของบุคคล⁶⁰ นอกจากนี้ ค่านิยมเรื่อง “กตัญญูกตเวทิตา” ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีส่วนช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ในสังคมสยาม กล่าวคือ เมื่อผู้อุปถัมภ์ให้ความคุ้มครองช่วยเหลือผู้อยู่ใต้การอุปถัมภ์แล้ว ฝ่ายผู้ได้รับความช่วยเหลือย่อมรำลึกบุญคุณของผู้ให้การช่วยเหลือ และพยายามที่จะทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดเป็นการตอบแทน⁶¹

ดังนั้นจึงอาจสรุปได้ว่า การจัดลำดับชั้นของความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ในสังคมสยามแบ่งออกได้เป็น 2 ระดับใหญ่ๆ คือ มูลนายกับไพร่ และมูลนายกับพระมหากษัตริย์ โดยบรรดาไพร่เป็นผู้อยู่ใต้การอุปถัมภ์ของมูลนาย ส่วนขุนนางทั้งหมดก็เป็นผู้อยู่ใต้การอุปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์ โดยพระมหากษัตริย์ทรงเป็นมูลนายสูงสุดและทรงควบคุมความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ทั้งปวงในสังคม แม้ต่อมาจะได้มีการยกเลิกระบบศักดินา ระบบไพร่และทาสในตอนปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้วก็ตาม แต่ ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์หรือวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์ก็ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ในสังคมสยาม ทั้งนี้วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์ได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปจากเดิมที่เป็นการอุปถัมภ์ด้วยโครงสร้างฐานันดรทางสังคม (social hierarchical structure) มาเป็นการอุปถัมภ์ค้าชู้ด้วยเงินตรา (cash nexus)⁶²

โดยนักวิชาการไทยหลายท่านยอมรับว่ามีระบบอุปถัมภ์ในสังคมสยาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวงราชการที่ยังคงมีอยู่อย่างชัดเจน เช่น ระบบพรรคพวกที่เป็นผู้แสวงหาประโยชน์ร่วมกันของผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ และระบบอุปถัมภ์ยังขยายออกนอกวงราชการไปสู่วงการอื่นๆ ด้วย เช่น ในวงการการค้าและการพาณิชย์ ซึ่งต้องการผูกขาดการค้าหรือความสะดวกรวดเร็วในการรับบริการจากทางราชการ ก็อาจต้องมีการจ่ายส่วยหรือค่าตอบแทนเล็กน้อยให้แก่เจ้าหน้าที่ ดังที่เรียกกันว่า “ค่าน้ำร้อนน้ำชา” หรือในการดำเนินการต่างๆ นั้น ราษฎรก็อาจต้องมียินน้ำใจเล็กๆ น้อยๆ ให้แก่เจ้าขุนมูลนาย เพื่อที่จะให้กิจการของตนไหลลื่นไปได้ด้วยดี ซึ่งเรื่องนี้คน

⁶⁰ อคิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว., สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527), หน้า 136.

⁶¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 132.

⁶² เกรียงไกร เจริญนาวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน ว่าด้วยรัฐ รัฐธรรมนูญ และกฎหมาย, หน้า 159.

ทั่วไปมองว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย แต่หากมาพิจารณาถึงความเป็นจริงแล้วจะพบว่า ระบบเช่นนี้เองที่ก่อให้เกิดการทุจริตต่อหน้าที่ในระบบราชการในกาลต่อมา

2.1.2.3.3 วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยม

การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์โดยหลักการแล้วก็คือ การปกครองที่มีลักษณะของการปกครองแบบอำนาจนิยม โดยผู้ปกครองมีอำนาจสูงสุดเด็ดขาด และในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของสยามก็ได้รับการวางพื้นฐานและมีวิวัฒนาการเรื่อยมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ลักษณะเช่นนี้ทำให้พระมหากษัตริย์ในฐานะผู้ปกครองพระราชอาณาจักรจึงทรงมีพระราชอำนาจสูงสุดเด็ดขาดและเป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจทั้งปวง ประกอบกับการที่พระองค์ทรงเป็นสมมติเทพด้วยแล้ว พระมหากษัตริย์ของสยามจึงมีแบบแผนของทัศนคติ ความเชื่อและค่านิยมที่แตกต่างไปจากไพร่ฟ้าประชาราษฎร์⁶³

ทั้งนี้ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมและวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองที่นำไปสู่วัฒนธรรมการรวมกลุ่มและการเล่นพรรคเล่นพวก กล่าวคือ เมื่อเจ้าขุนมูลนายในสายสัมพันธ์อุปถัมภ์ได้มีอำนาจขึ้นมา บรรดาข้าทาสบริวารของเจ้าขุนมูลนายนั้นก็พลอยมีอำนาจวาสนาไปด้วย และในทางตรงกันข้ามเมื่อเจ้าขุนมูลนายตกต่ำลง บรรดาข้าทาสบริวารก็พลอยตกต่ำตามลงไปด้วย ซึ่งคนที่อยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์สายเดียวกันก็ย่อมช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันมากกว่าจะไปช่วยเหลือผู้ที่อยู่ในสายอุปถัมภ์อื่น⁶⁴ ลักษณะดังกล่าวจะเห็นได้ว่ามีแนวความคิดเรื่องอำนาจเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ดังนั้น อำนาจในสังคมสยามจึงเป็นสิ่งที่กำหนดความถูกต้องหรือความชอบธรรมตามกฎหมาย อันนำไปสู่คำกล่าวที่ว่า “กฎหมาย คือ อำนาจ” ดังปรากฏ

⁶³ David K. Wyatt, The Politics of Reform in Thailand : Education in the Reign of King Chulalongkorn, (New Heaven : Yale University Press, 1969), p.3. อ้างถึงใน วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน, เอกสารการสอนชุดวิชาปัญหาการพัฒนาการเมืองไทย หน่วยที่ 4 : วัฒนธรรมทางการเมืองกับการพัฒนาการเมืองไทย, พิมพ์ครั้งที่ 7, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2551), หน้า 176.

⁶⁴ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, สังคมเศรษฐกิจไทยในทศวรรษ 2550 : ยุทธศาสตร์การพัฒนาในกระแสโลกาภิวัตน์, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2542), หน้า 84.

ผ่านคำสอนทางกฎหมายที่ว่า “กฎหมาย คือ คำสั่งของผู้มีอำนาจปกครองบ้านเมือง”^{*} แต่ในความเป็นจริงกฎหมายต้องคือความถูกต้องและความชอบธรรม

ดังนั้น วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมจึงเป็นสิ่งที่กำหนดมาตรฐานของความถูกต้องชอบธรรมโดยอาศัยอำนาจเป็นเกณฑ์ ทั้งนี้ภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองดังกล่าว “ความเห็น” ของผู้มีอำนาจย่อม “ถูกต้อง” มากกว่าความเห็นของผู้ไร้อำนาจ ความถูกต้องมิได้ถูกกำหนดขึ้นด้วยเหตุผลและข้อเท็จจริง ด้วยเหตุนี้ สังคมที่ถูกครอบงำด้วยวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมจึงมีค่านิยมที่ยกย่องผู้มีอำนาจ โดยผู้ทรงอำนาจมักมีแนวโน้มที่จะใช้อำนาจแสดงความเป็นใหญ่แห่งตน⁶⁵ โดยมีปัจจัยต่างๆ เป็นกลไกที่สร้างเสริมลักษณะวัฒนธรรมทางการเมืองของพระมหากษัตริย์ให้มีลักษณะแบบอำนาจนิยม ดังนี้⁶⁶

ประการแรก ศาสนาฮินดูและศาสนาพราหมณ์ในส่วนที่เกี่ยวกับความคิดทางการเมืองแบบเทวราชาทำให้พระมหากษัตริย์มีฐานะประดุจเทพเจ้า พระราชอำนาจของพระองค์ที่สูงสุดเด็ดขาดมาจากการที่ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ มิใช่มาจากการยินยอมมอบอำนาจของอาณาประชาราษฎร์ การสืบทอดตำแหน่งและอำนาจเป็นไปตามแบบแผนและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ศาสนาฮินดูและศาสนาพราหมณ์ได้กำหนดให้กษัตริย์ทรงอยู่ในวรรณะสูงสุดและมีหน้าที่โดยเฉพาะคือ การทำสงครามป้องกันพระราชอาณาจักรและรักษาความสงบเรียบร้อยทางสังคม

* สอดคล้องกับแนวความคิดของสำนักกฎหมายบ้านเมือง (Legal Positivism) โดย John Austin (ค.ศ.1790-1859) นักปรัชญาชาวอังกฤษ กล่าวว่า “กฎหมายเป็นคำสั่งของรัฐบาลิปตย์” กล่าวคือ กฎหมายคือคำสั่งของผู้มีอำนาจปกครองบ้านเมือง อันเป็นแนวความคิดที่มีอิทธิพลต่อความคิดทางกฎหมายในประเทศไทยผ่านคำสอนของพระองค์เจ้ารพีพัฒน ซึ่งมีความสอนว่า “กฎหมายคือคำสั่งทั้งหลายของผู้ปกครอง (ผู้มีอำนาจ) ต่อราษฎรทั้งหลายเมื่อไม่ทำตามแล้วตามธรรมดาต้องโทษ” (สมยศ เชื้อไทย, นิติปรัชญาเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ 17, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2557), หน้า 131.)

⁶⁵ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, อ้างแล้ว, หน้า 83.

⁶⁶ วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน, เอกสารการสอนชุดวิชาปัญหาการพัฒนาการเมืองไทย หน่วยที่ 4 : วัฒนธรรมทางการเมืองกับการพัฒนาการเมืองไทย, หน้า 176.

โดยทรงมีพระราชอำนาจในการตราตัวบทกฎหมายเพื่อคุ้มครองชีวิตและทรัพย์สินของไพร่ฟ้า
ประชาราษฎร์ ดังนั้น ศาสนาพราหมณ์และศาสนาฮินดูจึงมีอิทธิพลในการกำหนดที่มาของความชอบ
ธรรมของพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้ปกครองที่ทรงมีพระราชอำนาจอันล้นพ้นเหนือชีวิตอาณา
ประชาราษฎร์

ประการที่สอง ความคิดทางการเมืองแบบธรรมราชาที่พระมหากษัตริย์ทรง
รับมาจากพระพุทธศาสนา คือ หลักธรรมที่ผู้ปกครองพึงใช้ในการปกครองประชาชนให้ได้รับความ
ยุติธรรมและความผาสุกทั่วหน้ากัน ได้แก่ ทศพิธราชธรรม ราชจรรยาวัตรและจักรวรรดิวัตร อันเป็น
แนวทางที่กำหนดลักษณะการเป็นผู้ปกครองที่ดีของพระมหากษัตริย์นั้น ก็เป็นปัจจัยอีกประการหนึ่งที่
เสริมสร้างความชอบธรรมทางการเมืองของพระมหากษัตริย์และเสถียรภาพของการปกครองระบอบ
สมบูรณาญาสิทธิราชย์

ประการที่สาม ระบบศักดินาของไทยที่มีอิทธิพลในการกำหนดลำดับชั้นทาง
สังคมและสิทธิหน้าที่ ตลอดจนผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของมวลสมาชิกในสังคัมสยามก็เป็นปัจจัย
ประการสำคัญที่สร้างเสริมฐานะขององค์พระมหากษัตริย์ให้ทรงอยู่สูงสุด ถึงแม้ว่ากฎหมายศักดินาจะ
มิได้กำหนดให้พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ในลำดับศักดินาสูงสุด เพราะถือว่าทรงเป็นเจ้าของศักดินาทั้ง
ปวงอยู่แล้วและทรงเป็นเจ้าของแผ่นดินทั้งหมดในพระราชอาณาจักร แต่ในทางปฏิบัติพระมหากษัตริย์
จะทรงมีพระราชอำนาจสูงสุดในการแต่งตั้งขุนนางและข้าราชการให้มีศักดินาและตำแหน่งต่างๆ
ตามที่พระองค์ทรงมีพระราชวินิจฉัย และลำดับศักดินายังเป็นตัวกำหนดการลงโทษโดยการปรับไหม
แก่บรรดาขุนนาง ข้าราชการและไพร่อีกด้วย ดังนั้น ระบบศักดินาในทางเป็นจริงก็คือ ข้อกำหนดที่
เป็นแนวทางให้พระมหากษัตริย์ทรงใช้พระราชวินิจฉัยในการจัดสรรแบ่งปันสิ่งที่มีคุณค่าในทางสังคม
กล่าวคือ ศักดินาเป็นเครื่องชี้กรรมสิทธิ์ในการครอบครองที่ดิน ตำแหน่งและหน้าที่ทางราชการ
อำนาจในการควบคุมกำลังไพร่พลของขุนนางข้าราชการ สิทธิและหน้าที่ตามกฎหมาย และเป็น
เครื่องชี้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่แต่ละชั้นทางสังคมพึงจะได้รับ

ดังนั้น ภายใต้การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระมหากษัตริย์
ในฐานะผู้นำที่ทรงมีพระราชอำนาจสูงสุดเด็ดขาดและเป็นล้นพ้น พระองค์จึงทรงมีวัฒนธรรมทาง
การเมืองแบบอำนาจนิยม ทั้งนี้ เพราะศาสนาพราหมณ์ ฮินดู พระพุทธศาสนาและระบบศักดินาที่ล้วน
เป็นกลไกในการสร้างและส่งเสริมฐานะและบทบาททางการเมืองของพระมหากษัตริย์ให้มีวัฒนธรรม
ทางการเมืองแบบอำนาจนิยม ดังจะเห็นได้จากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและการบริหารราชการ

แผ่นดินจะเป็นผลมาจากพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ การสืบทอดอำนาจโดยสันติหรือการใช้กำลังรุนแรงก็จะจำกัดภายในพระราชวงศ์และขุนนางชั้นสูงเท่านั้น

สำหรับวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมนี้ได้รับปลูกฝังและถ่ายทอดให้แก่ราษฎรชาวสยาม ทำให้ราษฎรส่วนใหญ่ยอมรับสิทธิในการปกครองของผู้มีอำนาจ โดยถือว่าผู้ได้มาซึ่งอำนาจและผู้ใช้อำนาจเป็นผู้มีบุญวาสนาและนำไปสู่การยอมรับว่าเป็นผู้มีบารมีโดยปริยายจึงต้องให้การเคารพเชื่อฟังและอ่อนน้อมต่อผู้มีอำนาจและพร้อมที่จะมอบอำนาจสิทธิเด็ดขาดแก่ผู้นำในการบริหารจัดการนโยบายต่างๆ ของประเทศ แม้ว่าบุคคลนั้นจะได้อำนาจมาโดยไม่ถูกต้องหรือไม่ชอบธรรมก็ตาม หรือแม้จะเป็นการใช้อำนาจไปในทางที่ผิดก็ตามก็ห้ามผู้ใดจะทักท้วงต่อสิ่งดังกล่าวไม่ขณะเดียวกันเมื่อเห็นว่าใครที่มีอำนาจก็พร้อมที่จะเข้าไปสวามิภักดิ์ขอรับการอุปถัมภ์ รวมถึงในเรื่องสิทธิเสรีภาพของราษฎรชาวสยามจะมีลักษณะเป็นการกำหนดหรือให้สิทธิเสรีภาพจากเบื้องบน (ผู้มีอำนาจหรือผู้ปกครอง) ลงมาสู่เบื้องล่าง (ผู้อยู่ใต้การปกครอง) มากกว่าจะมีการเรียกร้องหรือริเริ่มมาจากเบื้องล่างขึ้นไป อีกทั้งวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมยังส่งผลถึงต่อระบบราชการเป็นอย่างมาก โดยผู้มีอำนาจมักจะเข้าไปแทรกแซงและนำคนของตนเข้าไปมีตำแหน่งเพื่อที่ตนจะได้คงอำนาจไว้ได้นานที่สุด

2.1.2.3.4 วัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมีนิยม

คำว่า “บารมี” (Charisma) ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายว่า⁶⁷ คุณความดีที่ควรบำเพ็ญมี 10 ประการ คือ ทาน ศีล เนกขัมมะ (การออกจากกาม คือ บวช) ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิภูฐาน เมตตา อุเบกขา เรียกว่า ทศบารมี คุณความดีที่ได้บำเพ็ญมาหรือคุณสมบัติที่ทำให้ยิ่งใหญ่ อันเป็นความหมายในทางที่ดีหรือทางบวก

แต่ในขณะที่ “บารมีนิยม” มักจะเชื่อมโยงกับความหมายในทางลบ อันหมายถึงคุณสมบัติโดยเฉพาะของปัจเจกบุคคลซึ่งแตกต่างจากปัจเจกบุคคลอื่น อันทำให้บุคคลนั้น

⁶⁷ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554, หน้า 670.

ได้รับการมองว่าเป็นผู้มีความสามารถเหนือกว่าคนอื่นหรืออย่างน้อยก็มีคุณสมบัติแตกต่างจากคนอื่น ซึ่งบารมีนี้เกิดขึ้นจากการยอมรับโดยผู้อื่นด้วย⁶⁸ บารมีจึงเป็นอำนาจที่ใช้สั่งคนได้และซื้อใจคนได้

ในสังคมสยาม ราษฎรส่วนใหญ่จะอยู่ในกลุ่มพวกพ้องกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดเสมอ โดยเมื่อผู้นำได้กลายเป็นผู้มีอำนาจวาสนา ผู้นำจะต้องให้ความคุ้มครองและให้ผลประโยชน์แก่ลูกน้องได้ ส่วนลูกน้องก็ต้องตอบแทนด้วยการสนับสนุนและให้บริการแก่ผู้นำ จึงส่งผลทำให้ราษฎรชาวสยามให้การยอมรับหรือนับถือผู้มีบารมี เพื่ออาศัยบารมีปกป้องผลประโยชน์ของตน ด้วยเหตุนี้ความจงรักภักดีต่อพวกพ้องของตน จึงมีความสำคัญเหนือกว่าผลประโยชน์ส่วนรวมของสังคม⁶⁹

สำหรับวัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมีนิยมได้มีอิทธิพลต่อระบบราชการสยามเป็นอย่างมากและมีความสัมพันธ์กันมาเป็นเวลานาน โดยสังเกตได้จากการที่ขุนนางผู้ใหญ่ในสมัยก่อนนั้นมักจะมีการเลี้ยงผู้คนไว้เป็นจำนวนมาก โดยที่ใครมีบริวารมากก็จะถือว่ามิบุญบารมีมาก และการที่จะมีบารมีมากนั้นจำเป็นที่จะต้องอุปถัมภ์ผู้คนเป็นจำนวนมากเช่นกัน โดยการที่จะอุปถัมภ์คนเป็นจำนวนมากนั้นก็จำเป็นที่จะต้องมีปัจจัยทางเศรษฐกิจเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ดังนั้น การดูว่าใครมีบารมีมากจึงต้องดูว่าคนนั้นมีทรัพย์สินเงินทองและข้าทาสบริวารมากแค่ไหนด้วย โดยหากผู้ใดเพียบพร้อมไปด้วยปัจจัยดังกล่าวก็ย่อมส่งผลทำให้ผู้นั้นกลายเป็นผู้ที่จะมีบารมีเป็นเงาตามตัวด้วย นอกจากนี้ ในสังคมสยามนั้นนิยมคนดีคนเก่ง การที่คนเหล่านั้นได้รับการยอมรับนับหน้าถือตาก็คือเพราะคนเหล่านั้นมีลักษณะที่แตกต่างจากคนอื่น ๆ หรืออาจกล่าวได้ว่าคนเหล่านั้นเป็นผู้มีบารมี อย่างไรก็ตาม เมื่อบุคคลที่มีบารมีคนเดิมสิ้นอำนาจลง บรรดาลูกน้องทั้งหลายก็จะพากันแสวงหาผู้มีบารมีคนใหม่ต่อไป และเป็นเช่นนี้เรื่อยไปจนถึงปัจจุบันที่อาจจะต่างกันในส่วนของการค่านิยมที่เปลี่ยนไปจากเดิมที่เคยนิยมข้าราชการว่าเป็นผู้มีบารมีก็กลับกลายเป็นนักธุรกิจหรือพ่อค้าที่มีกำลังทรัพย์มากซึ่งอาจขยายไปถึงบรรดาผู้มีอิทธิพลต่างๆ ที่สามารถเลี้ยงลูกน้องของตนเองได้มากด้วย ทั้งนี้ในระบบราชการนั้นก็ยังคงยอมรับนับถือผู้มีบารมีเช่นกัน โดยเฉพาะข้าราชการผู้ใหญ่ที่มีผลต่อส่วนได้ส่วนเสียของผู้ย่อย เป็นต้น

⁶⁸ Max Weber, *On charisma and institution building : Selected papers*, (Chicago : University of Chicago Press, 1968), page xviii.

⁶⁹ ทินพันธุ์ นาคะตะ, *ประชาธิปไตยไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : โครงการเอกสารและตำรา คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2543), หน้า 48.

กล่าวโดยสรุป วัฒนธรรมทางการเมืองไทยเป็นผลผลิตของวิวัฒนาการทางการเมืองอันเป็นผลมาจากความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของสยามประเทศ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านกฎหมาย การเมือง การปกครองหรือเศรษฐกิจ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ได้หล่อหลอมทำให้เกิดวัฒนธรรมทางการเมืองไทยขึ้น ซึ่งลักษณะวัฒนธรรมทางการเมืองไทยดังกล่าวก็ย่อมเป็นอุปสรรคต่อระบบกฎหมาย ระบบการเมืองหรือการรับรองสิทธิเสรีภาพของราษฎรชาวสยาม

2.2 แนวความคิดว่าด้วยการรับรองสิทธิเสรีภาพ

แนวความคิดว่าด้วยการรับรองสิทธิเสรีภาพของสยามและตะวันตกอาจมีความแตกต่างกันตามความเป็นมาทางประวัติศาสตร์และรากฐานทางความคิดของแต่ละประเทศ แต่หลักการโดยรวมแล้วต่างก็มุ่งหมายสะท้อนภาพถึงการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนเช่นเดียวกัน โดยมีทฤษฎีหลักการและแนวความคิดที่สนับสนุนและส่งเสริมเกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชน ดังนี้

2.2.1 ความหมายของสิทธิ

2.2.1.1 สิทธิในความหมายของสยาม

ความหมายดั้งเดิมคำว่า “สิทธิ” ที่ปรากฏในหลักฐานโบราณของสยามประเทศนั้น มิได้มีความหมายใกล้เคียงกับ “สิทธิ” ในปัจจุบัน โดยศาสตราจารย์อิชิอิ โยเนโอะ ได้ความหมายคำว่า “สิทธิ” ในสมัยโบราณที่หมายถึง⁷⁰ “ความสำเร็จ หรืออำนาจอันชอบธรรม” ความหมายดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า “สิทธิ” คือ⁷¹ อำนาจหรืออภิสิทธิ์ของผู้มีอำนาจ ซึ่งเป็นของผู้ปกครองหรือหัวหน้าครอบครัวหรืออาวุโสและการประกันความเป็นระเบียบสังคมว่าอยู่ที่ผู้ใหญ่ ดังนั้น สิทธิจึงเป็นอำนาจอันชอบธรรมและความสำเร็จ โดยสิทธิมักจะเชื่อมโยงสัมพันธ์กับอำนาจลึกลับ เช่น ไสยศาสตร์ อิทธิฤทธิ์ สิทธิจึงเป็นคำที่รัฐไทยเดิมที่ใช้ในบริบทของอำนาจและอิทธิฤทธิ์มาแต่โบราณ ดังเช่นในกฎหมายตราสามดวง พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือนและพระไอยการตำแหน่งนาทหาร

⁷⁰ อิชิอิ โยเนโอะและคณะ, ดรรรชนีค้นคำในจารึกสุโขทัย, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2532), หน้า 50.

⁷¹ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, ความคิดทางการเมืองไพร่กระฎุมพีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ รวมบทความว่าด้วยประวัติศาสตร์ความคิดการเมืองไทยสมัยใหม่, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2549), หน้า 82.

ลักษณะเด่นของสิทธิในสังคมศักดินาไทย คือการที่สิทธิหรืออำนาจอันชอบธรรมนี้ ได้มาและมีอยู่ตามฐานะและยศถาบรรดาศักดิ์ของคนนั้นๆ โดยหากพิจารณาในโครงสร้างสังคมศักดินาที่วางอยู่บนระบบอุปถัมภ์ สิทธิจึงเท่ากับอภิสิทธิ์ของชนชั้นนา⁷² หรือกล่าวได้ว่า “สิทธิ” แบบสยามเดิมนั้น หมายความว่าสิทธิในการปกครองของผู้ปกครองเหนือราษฎรผู้ถูกปกครอง แบบผู้ใหญ่ต่อผู้น้อยด้วยการใช้อำนาจหรือบางครั้งก็ใช้ความเมตตาที่ผู้ปกครองได้มอบให้แก่ผู้อยู่ใต้การปกครอง⁷³ เช่น สิทธิของพระมหากษัตริย์ในการได้รับความเคารพเชื่อฟังและปฏิบัติต่อจากผู้อยู่ใต้การปกครอง สิทธิของขุนนางที่ได้มีตำแหน่งปกครอง เช่น ไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน ไม่ต้องเสียภาษี การได้ผลประโยชน์จากแรงงานไพร่และทรัพย์สินอื่นๆ เป็นต้น สิทธิจึงไม่อาจได้มาด้วยการอ้างหรือเรียกร้องเอาได้โดยผู้อยู่ใต้การปกครองและไม่ใช่ว่าที่อ้างและเรียกร้องได้ตามธรรมชาติ ในทางตรงกันข้ามไพร่และทาสกลับยอมรับสิทธิของผู้ปกครอง เพื่อให้ได้รับประโยชน์และการคุ้มครองจากผู้ปกครองจนกลายเป็นสิทธิของราษฎร เช่น สิทธิในการได้รับความคุ้มครองจากมูลนาย สิทธิในการขึ้นศาล สิทธิในการเก็บภาษี เป็นต้น หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ตามพันธะผูกพัน สิทธิดังกล่าวจึงก่อให้เกิดวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์ขึ้นภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานานิยม

กระทั่งเมื่อมีการปฏิรูปกฎหมายในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คำว่า “สิทธิ” จึงมีความหมายกระเด็นไปทางตะวันตก ดังที่พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงษ์ประพันธ์ให้ความหมายว่า⁷⁴ สิ่งใดบุคคลทั่วไปเรียกร้องเอาได้ บุคคลมีสิทธิ right ในสิ่งนั้น สิทธิตามศัพท์แปลว่า ความสำเร็จ ความที่เราอาจเรียกร้องเอาได้สำเร็จ สอดคล้องกับพจนานุกรมฉบับ

⁷² ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, กำเนิดและความเป็นมาของสิทธิมนุษยชน, (กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2549), หน้า 15.

⁷³ นพนิต สุริยะ, “สิทธิและหน้าที่ในประเทศไทย : ภาพสะท้อนจากด้านประวัติศาสตร์”, ใน สู่สิทธิมนุษยชน! สิทธิหรือหน้าที่ในประเทศไทยปัจจุบัน, วิมลศิริ ชำนาญเวชและวิฑิต มันทาภรณ์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535), หน้า 19.

⁷⁴ นคราธิพงษ์ประพันธ์, พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น, วิทยทัศน์พระองค์วรวรรณฯ : ครบ 110 ปี วันประสูติ 25 สิงหาคม 2544, (กรุงเทพฯ : มูลนิธินคราธิพงษ์ประพันธ์-วรวรรณ, 2544), หน้า 243.

ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมาย “สิทธิ” หมายถึง⁷⁵ อำนาจอันชอบธรรม อำนาจที่กฎหมายรับรองให้กระทำการใดๆ โดยสุจริตได้อย่างอิสระ แต่ต้องไม่กระทบกระเทือนถึงสิทธิของคนอื่น

2.2.1.2 สิทธิในความหมายของตะวันตก

“สิทธิ” (Right) คือ อำนาจที่กฎหมายรับรองให้แก่บุคคลในอันที่จะกระทำการเกี่ยวข้องกับทรัพย์สินหรือบุคคลอื่น โดยเป็นอำนาจที่กฎหมายรับรองให้แก่บุคคลหนึ่งในอันที่จะเรียกร้องให้ผู้อื่นอีกคนหนึ่งหรือหลายคนกระทำการบางอย่างบางประการให้เกิดประโยชน์แก่ตน⁷⁶ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ สิทธิเป็นประโยชน์ที่กฎหมายรับรองและคุ้มครองให้ โดยเป็นกรณีที่ถูกกฎหมายบัญญัติให้ประโยชน์แก่บุคคลไว้โดยเจาะจงและกฎหมายได้คุ้มครองประโยชน์นี้ ซึ่งบุคคลผู้ได้รับประโยชน์สามารถใช้สิทธิทางศาล⁷⁷ เช่น สิทธิในครอบครัว สิทธิความเป็นอยู่ส่วนตัว สิทธิในเกียรติยศ ชื่อเสียง สิทธิในการเลือกอาชีพ ถิ่นที่อยู่ การเดินทาง สิทธิในทรัพย์สิน เป็นต้น

2.2.2 ความหมายของเสรีภาพ

2.2.2.1 เสรีภาพในความหมายของสยาม

แนวความคิดเรื่องเสรีภาพในบริบทของสังคมสยามในช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นปรากฏผ่านพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงหม่อมแอนนา เลียวโนเวนส์ ในเรื่องแนวความคิดของทาสกับเสรีภาพ กล่าวคือ คำว่า “เสรีภาพ”⁷⁸

⁷⁵ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554, หน้า 1232.

⁷⁶ วรพจน์ วิศรุตพิชญ์, สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ, (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2538), หน้า 21.

⁷⁷ หยุด แสงอุทัย, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป, พิมพ์ครั้งที่ 19, แก้ไขปรับปรุงโดยสมยศ เชื้อไทย, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2556), หน้า 168.

⁷⁸ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, “แนวพระราชดำริเรื่องทาสและเสรีภาพ,” ศิลปวัฒนธรรม 25 3 (มกราคม 2547): 82–94.

หมายถึงอำนาจของเอกชนผู้เป็นใหญ่ที่มีเหนือคนอื่นๆ ทั้งหมด เป็นการให้อำนาจอย่างไม่มีขอบเขต แต่มีพันธะแก่ผู้ปกครองและมูลนายทั้งหลายที่จะต้องดูแลทาสของตนให้มีที่อยู่อาศัย มีอาหารการกิน และอาจรวมถึงให้การศึกษาด้วย หรือหมายถึง “ให้เป็นอิสระแก่ตน” หรือ “ให้พึ่งตนเองเป็นใหญ่” นัยก็คือ การมีอำนาจเหนือตนเอง

กระทั่ง พ.ศ. 2461 คำว่า “เสรีภาพ” ซึ่งแปลมาจากจากศัพท์ฝรั่งว่า “Freedom” ได้ถือกำเนิดขึ้น โดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง “เสรีภาพทะเล” (Freedom of the Seas) ภายใต้พระบรมนามาภิไธย “รามจิตติ” ซึ่งได้ทรงอภิปรายถึงกฎหมายระหว่างประเทศและปัญหาแนวคิดเกี่ยวกับเสรีภาพแห่งทะเลในการเดินเรือที่เมื่อเกิดสงครามกันในทะเลหลวงอันไม่มีประเทศใดเป็นเจ้าของต่างฝ่ายต่างได้รับเสรีภาพในการคุ้มครองดูแลเท่าเทียมกัน ซึ่งประเทศเยอรมนีเสนอแนวความคิดอย่างหนึ่ง ส่วนพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงไม่เห็นด้วยกับแนวความคิดเสรีภาพแห่งทะเลของดังกล่าว บทพระราชนิพนธ์นี้เรื่องนี้ตีพิมพ์ในวารสารสมุทรสาร เล่มที่ 42 เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2461⁷⁹

กล่าวกันว่ามีส่วนสำคัญของเจ้านายที่แข่งขันกันในการแต่ง แปลและคิดศัพท์ภาษาต่างประเทศโดยเฉพาะศัพท์กฎหมายมาเป็นภาษาไทยที่ถูกต้องและเหมาะสมถึงกันหลายสำนัก อาทิ สำนักที่นำโดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สำนักสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณฯ สำนักสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ สำนักกรมพระจันทบุรีฯ และสำนักของกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ และอื่นๆ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงคิดคำว่า “เสรีภาพ” ขึ้นโดยแปลจากเรื่อง Freedom of the Seas ที่ได้กล่าวมาข้างต้น ส่วนสำนักกรมพระจันทบุรีฯ ชัดข้องเพราะตามพจนานุกรมบาลีคำว่า “เสรี” แปลว่า “อิสระ, ดื้อดึง” หรือในภาษาอังกฤษที่ว่า self-will, independence ในสันสกฤต “เสรี” แปลว่า “อิสระตามใจชอบ” และมักใช้ในทางไม่สู้ดีนัก คล้ายๆ กับที่ในภาษาอังกฤษใช้คำว่า license ซึ่งนัยก็คือหมายถึง คนเสเพลคนที่ทำตามอารมณ์ตนเองเป็นใหญ่ ส่วนเสด็จในกรมพิทยาลงกรณ์ ทรงให้ความเห็นว่าในภาษาบาลี คำว่า “เสรี” แปลว่า เอาแต่ใจตน ไม่ยอมใคร แต่สมเด็จพระยาเทวะวงศ์ฯ ได้อธิบายว่า ในพระพรซึ่งรัชกาลที่ 4 พระราชทานเสด็จพ่อ ทรงใช้คำว่า “เสรี” ซึ่งมีความหมายว่า ให้พึ่งตนเองเป็นใหญ่และไม่ใช่เป็นคนเสเพล โดย

⁷⁹ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, กฎหมายทะเลจากสมุทรสาร : เสรีภาพแห่งทะเล, (ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 2461), หน้า 1-33.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ก็ทรงเห็นด้วยที่จะใช้คำว่า “เสรีภาพ” เป็นคำที่ใช้สำหรับ “Freedom” ได้⁸⁰

การเกิดขึ้นของคำว่า “เสรีภาพ” ในบริบทสังคมการเมืองสยามนั้น ได้แสดงออกถึงการต่อสู้โต้แย้งระหว่างสองความหมาย ความหมายแรกคือ การหมายถึงอำนาจของเอกชนผู้เป็นใหญ่ที่เหนือคนอื่นๆ ทั้งหมด อันเป็นแนวคิดเดิมที่ให้อำนาจไม่มีขอบเขต (แต่มีพันธะ) แก่ผู้ปกครองและผู้ใหญ่ ส่วนความหมายอย่างหลังหมายถึงอำนาจและสิทธิอำนาจ (ที่มีขอบเขต) ของคนๆ หนึ่งที่มีเหนือตนเอง โดยไม่ไปครอบงำหรือลิดรอนสิทธิของคนอื่น⁸¹ ซึ่งความหมายอย่างหลังมีความหมายกระเตื้องไปทางเสรีภาพเชิงปัจเจกชนแบบตะวันตกเป็นอย่างมาก นั่นคือ “เป็นอิสระแก่ตนเอง” หรือ “พึ่งตนเองเป็นใหญ่” อันสอดคล้องกับความเห็นของพลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศ์ ประพันธ์ที่ว่า “เสรีภาพ” หมายถึง⁸² สิทธิที่จะทำอะไรก็ได้โดยปลอดอุปสรรค อีกทั้งพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ก็ได้บัญญัติความหมายไปในทางเดียวกัน คือ⁸³ ความสามารถที่จะกระทำการใดๆ ได้ตามที่ตนปรารถนาโดยไม่มีอุปสรรคขัดขวาง

2.2.2.2 เสรีภาพในความหมายของตะวันตก

เสรีภาพ (Liberty) หมายถึง สภาพการหรือสภาวะของบุคคลที่มีอิสระในการกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งหรือไม่กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยความประสงค์ของตนเอง (self-determination) และไม่อยู่ภายใต้ความครอบงำหรือแทรกแซงของบุคคลอื่น⁸⁴ โดยเสรีภาพนั้น

⁸⁰ นราธิพงศ์ประพันธ์, พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น, อ้างแล้ว, หน้า 170-171.

⁸¹ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, สิทธิและเสรีภาพในประวัติศาสตร์การเมืองไทย, หน้า 131.

⁸² เรื่องเดียวกัน, หน้า 243.

⁸³ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554, หน้า 1256.

⁸⁴ เกรียงไกร เจริญนาวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน ว่าด้วยรัฐ รัฐธรรมนูญ และกฎหมาย, หน้า 182.

จะต้องไม่เป็นการฝ่าฝืนต่อกฎหมาย และย่อมต้องคำนึงถึงกฎเกณฑ์ต่างๆ ของสังคม ขนบธรรมเนียม และวัฒนธรรม⁸⁵

สอดคล้องกับคำว่า “เสรีภาพ” ในความหมายที่ปรากฏในมาตรา 4 ของคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ. 1789⁸⁶ “เสรีภาพคือ ความสามารถที่จะกระทำการใดก็ได้ที่ไม่เป็นการรบกวนผู้อื่น ดังนั้นการใช้สิทธิตามธรรมชาติของมนุษย์แต่ละคนจะมีก็แต่เพียงข้อจำกัดเฉพาะที่ต้องยอมให้สมาชิกอื่นของสังคมสามารถใช้สิทธิเหล่านี้เช่นเดียวกัน ข้อจำกัดเช่นนี้จะกำหนดขึ้นได้ก็แต่โดยบทกฎหมายเท่านั้น”

2.2.3 ความหมายของอิสรภาพ

2.2.3.1 อิสรภาพในความหมายของสยาม

คำว่า “อิสรภาพ” (สะกดด้วย ศ) เดิมหมายถึงผู้เป็นใหญ่ (พระอิศวร) คำว่า “อิสรภาพ” ปรากฏอยู่ในมาตราหนึ่งบทพระไอยการทาช ฎหมายตราสามดวง ว่า⁸⁷ “ถ้าผู้แลพ่อแม่นายเงิน เอาซื้อลูกเมียข้าคนใส่ในกรมธรรมาชยท่านว่าเปนสิทธิ แม้นว่าเจ้าสินบอาก็ดีมิได้บอกก็ดีแก้ตัวเรือนเบี้ย ซึ่งมีชื่ออยู่ในกรมธรรม์นั้นท่านว่าเปนสิทธิได้โดยกระบิลเมืองท่านเหตุว่าเจ้าผู้พ่อแม่นายเงินนั้นเปนอิสรภาพแล” และในมาตราสอง “เมื่อกี้ดีลูกก็ดีเอาชื่อ พ่อและแม่แลผู้ใส่ในกรมธรรม์ชยท่านว่ามีเปนสิทธิเลย เหตุว่าเมียกับลูกนั้นมิได้เปนอิสระแก่ผู้แลพ่อแม่ท่านเลย” จะเห็นได้ว่าคำว่า “อิสรภาพ” จึงหมายถึงผู้มีอำนาจและเป็นธรรมสูงสุดในรัศมีของตนเอง เรียกสั้นๆ คือ ผู้เป็นใหญ่ หมายถึงผู้ปกครองอาณาจักร นั่นก็คือพระมหากษัตริย์ลงมาถึงหัวหน้าครอบครัวได้แก่พ่อหรือผู้

⁸⁵ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, สิทธิ เสรีภาพและหน้าที่ของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย, (กรุงเทพฯ : สำนักการพิมพ์สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2546), หน้า 10.

⁸⁶ เกรียงไกร เจริญนาวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน ว่าด้วยรัฐ รัฐธรรมนูญ และกฎหมาย, หน้า 326.

⁸⁷ ราชบัณฑิตยสถาน, กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 1, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2550), หน้า 861.

โดยนัยนี้อิศรภาพให้ความรู้ถึงสิทธิและเสรีภาพของผู้มีสิทธิในการปฏิบัติหน้าที่อันจำเป็นต่อการคงอยู่ด้วยดีอย่างสงบเรียบร้อยของชุมชนหรือส่วนร่วม⁸⁸

คำว่า “อิศรภาพ” แต่เดิมจึงไม่ได้มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “อิศรภาพ” ในสมัยหลัง โดยในช่วงที่มีการต่อสู้กับลัทธิอาณานิคม แนวความคิดทางการเมืองแบบใหม่ได้สร้างความหมายใหม่ให้แก่คำว่า “อิศรภาพ” ดังเห็นได้จากบทนำของหนังสือพิมพ์จินโนสยามสารศัพท์ ฉบับวันที่ 11 พฤศจิกายน ร.ศ. 129 (พ.ศ. 2463) ได้กล่าวถึงสถานการณ์ในตอนนั้นไว้ตอนหนึ่งว่า “...ในตะวันออกนอกจากญี่ปุ่นซึ่งเป็นนักเลงโต ก็ยังมีแต่ไทยแลจีนที่อุสาหรักษาชาติตนโดยความเป็นอิศรภาพมาได้ จีนนั้นถึงจะเปนอิศรภาพอยู่ ก็ตกอยู่ในความปกครองของกระษัตริย์แมนจู จึงยกเสีย...จึงมีไทยผู้เดียวที่พระเจ้าแผ่นดินปกครองโดยอิศรภาพ ประเทศอื่นๆ สูญเสียความเป็นอิศรภาพไปหมด” คำว่า “อิศรภาพ” ได้นำมาใช้แทนที่ความหมายดั้งเดิม ซึ่งมีความหมายนัยที่ต่อต้านและตรงกันข้ามกับอาณานิคมหรือเมืองขึ้นหรือการขาดสิทธิเสรีภาพ (ของเป็นผู้ใหญ่)⁸⁹ นั่นเอง นอกจากนี้ คำว่า “อิศรภาพ” ยังปรากฏในบทพระราชนิพนธ์เรื่องกฎหมายนานาประเทศ บทที่ 1 ว่าด้วยเรื่อง “อิศรภาพ” (อินดิเพนเด็นซ์) ความว่า⁹⁰ “ที่กล่าวกันว่าประเทศหนึ่งประเทศใดเป็นอิศรประเทศนั้น หมายความว่าประเทศนั้นมีอำนาจที่จะจัดการต่างๆ ทั้งนอกเมืองและในเมืองได้โดยไม่มีประเทศอื่นขัดขืน ถ้าไม่ประพฤติดังไรให้เป็นที่เดือดร้อนแก่ประเทศอื่นๆ....เพราะฉะนั้นจึงไม่นับว่าการที่ประเทศหนึ่งประเทศใดจะถูกตัดอำนาจชั่วคราวนั้น ได้เสียอิศรภาพเลย...” จากบทพระราชนิพนธ์ดังกล่าว พระองค์ได้ทรงกำกับคำว่า “อิศรภาพ” เป็นภาษาอังกฤษ คือ อินดิเพนเด็นซ์ (Independent) ย่อมถือได้อย่างชัดเจนว่า “อิศรภาพ” ก็คือ ความเป็นใหญ่, ความเป็นไทแก่ตัว, การปกครองตนเอง⁹¹ หรือเรียกอีกอย่างว่า “การมีอิสระทางความคิด การตัดสินใจและการกระทำ โดยไม่อยู่ภายใต้อำนาจหรือ

⁸⁸ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, สิทธิและเสรีภาพในประวัติศาสตร์การเมืองไทย, หน้า 90.

⁸⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 92.

⁹⁰ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, หัวข้อกฎหมายนานาประเทศ แพนกคดีเมือง, (กรุงเทพฯ : คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 25.

⁹¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554, หน้า 1416-1417.

อาณัติของสิ่งอื่นใดและเป็นสภาวะที่ปราศจากพันธะทั้งปวง” สอดคล้องกับเทียนวรรณที่เริ่มใช้คำว่า “อิสรภาพ” ในความหมายใหม่ ดังที่เขาได้กล่าวถึงการปลดปล่อยจากคุกเป็นการ “โปรดเกล้าฯ ให้มีอิสรภาพแก่ตนโดยยุติธรรม” อันเป็นตอกย้ำให้เห็นชัดถึงความหมายของคำว่า “อิสรภาพ” กระทั่งมีการเปลี่ยนแปลงรูปคำเป็นคำว่า “อิสรภาพ” (สะกดด้วย ส) แต่ก็ยังคงมีความหมายเช่นเดิม

2.2.3.2 อิสรภาพในความหมายของตะวันตก

อิสรภาพ (Freedom) หมายถึง สภาวะหนึ่งปราศจากอุปสรรคหรือสิ่งยึดเหนี่ยวต่อการที่จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือในอีกความหมายหนึ่งก็คือความเป็นมนุษย์จะกระทำอะไรก็ได้ ตามที่ตนเองต้องการสำหรับคำว่า “อิสรภาพ” และ “เสรีภาพ” (Liberty) นั้นมักจะมีการแทนใช้แทนกันได้ เสมือนเป็นคำๆ เดียวกัน เนื่องจากสองคำนี้มีความหมายใกล้เคียงกัน แต่การใช้คำไม่เหมือนกันนั้นมีที่มาจากภาษาที่ภาษาอังกฤษไปยืมคำในภาษาอื่นมาใช้กล่าวคือ คำว่า “เสรีภาพ” เป็นคำมาจากภาษาลาตินว่า Libertas ที่แปลว่า เป็นอิสระ (Free) ส่วนคำว่า “อิสรภาพ” มีที่มาจากภาษาอังกฤษโบราณ (Old English) ว่า Freihals ที่แปลว่า “Free neck” (ผู้ที่คอไม่มีโซ่ตรวน)⁹² อิสรภาพในสังคมตะวันตกปัจเจกชนมีความเป็นอิสระดูแลตนเองและไม่อยู่ใต้อำนาจหรือการก้ำก๋ายของผู้ใด (Autonomous)

2.3 แนวความคิดที่มีอิทธิพลต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพของชาวสยามในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์

ในสยามประเทศมีแนวความคิดต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพของชาวสยาม ไม่ว่าจะเป็นหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาหรือหลักธรรมของผู้ปกครอง ซึ่งจะมีรายละเอียดเนื้อหาที่แตกต่างกัน แม้โดยหลักการแนวความคิดเหล่านี้จะไม่ได้ระบุอย่างชัดเจน แต่ก็ย่อมสะท้อนหรือมีแง่มุมของการรับรองสิทธิเสรีภาพของราษฎรชาวสยาม

⁹² สิริพรรณ นกสวน สวัสดิ์, คำและแนวคิดในประชาธิปไตยสมัยใหม่, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท, 2557), หน้า 167.

2.3.1 หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา

2.3.1.1 วรรณะ⁹³

หลักการทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญประการหนึ่ง ก็คือคนมิได้มีวรรณะหรือฐานะสูงต่ำเพราะชาติกำเนิดเป็นเหตุที่ทำให้เกิดความไม่เสมอภาค เลือกปฏิบัติและสิทธิเสรีภาพของมนุษย์เหมือนกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่มีความเชื่อว่ามี การแบ่งมนุษย์ออกเป็นสี่เหล่าอย่างใหญ่ๆ หรือวรรณะทั้งสี่ล้วนสืบสกุลการแบ่งชนชั้นวรรณะ ด้วยการสมพงศ์กันอยู่ในวรรณะของตนได้แก่ (1) พราหมณ์ ผู้รู้คัมภีร์พระเวท หรือปัญญาชน ถือเป็นวรรณะสูงสุด (2) กษัตริย์ คือ นักรบ นักการปกครอง (3) แพศย์ พ่อค้าวานิช (4) ศูทร กรรมกร ผู้รับจ้างเป็นแรงงานหรือคนรับใช้ชั้นต่ำถ้าสมพงศ์กันนอกวรรณะถือว่าต่ำต้อยที่สุด เรียกว่าจันทรเป็น การกตขี้นชั้นลงไปเป็นชั้นๆ⁹⁴ โดยความเชื่อในเรื่องวรรณะดังกล่าวเป็นความเชื่อที่ถูกโจมตีมากที่สุด เนื่องจากนัยสำคัญของระบบวรรณะย่อมหมายถึง ความเชื่อเรื่องความไม่เท่าเทียมกันในความเป็นมนุษย์ ความแตกต่างในศักยภาพทั้งทางสติปัญญาและจิตวิญญาณของคนซึ่งส่งผลให้คนที่อยู่ในวรรณะสูงกว่า (มีโอกาส) แสวงหาประโยชน์หรือกตขี้นครอบำคนที่อยู่ในวรรณะต่ำได้อย่างมากมายและเป็นการถาวร⁹⁵

แต่สำหรับในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้มนุษย์เลิกดูหมิ่นเหยียดหยามกันโดยถือเอาวรรณะเป็นเครื่องแบ่งชั้นวรรณะกันอย่างรุนแรง พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้เลิกความคิดในเรื่องชั้นวรรณะโดยสิ้นเชิง เช่น ในสิลวิมิงสชาติก (ปัจจนินบาตชาติก สุตตันตปิฎก เล่ม 27

⁹³ สรภัทร สีระสาพร, “ความสำคัญของคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ. 1789 ของฝรั่งเศสที่มีต่อทบบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540,” (ปริญญา นิติตาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติตาสตร คณะนิติตาสตร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2547), หน้า 46-47.

⁹⁴ ส.ศิริรักษ์, สถาบันพระมหากษัตริย์กับอนาคตของประเทศไทย, (กรุงเทพฯ : สถาบันสันติประชาธรรม, 2539), หน้า 7.

⁹⁵ จริญญา โฆษณานันท์, สิทธิมนุษยชนไร้พรมแดน : ปรัชญากฎหมายและความเป็นจริงทางสังคม, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์นิติตธรรม, 2556), หน้า 12.

หน้า175) ทรงตรัสว่า⁹⁶ “ชาติ วรรณะ เป็นของเปล่า ศิลต่างหากที่เป็นของสูงสุด หากไม่มีศีลแล้วสุตะจะไม่มีประโยชน์อะไรอีกทั้งพระองค์ยังทรงตรัสว่า คนจะดีเพราะกรรม คือการกระทำอันเกิดจากเจตนาจะชั่วก็เพราะกรรม ชาติวุฒิเป็นเพียงตัวเอื้อ เช่น คนมีอำนาจทำกรรมได้ยิ่งใหญ่กว่าคนไร้อำนาจ ถ้ากษัตริย์ทำปาณาติบาต ลักขโมย ประพฤติผิดในกาม และกล่าวคำมุสาวาท ก็เลวร้ายดังเช่นพราหมณ์ แพศย์ ศูทรที่ทำเช่นนั้นเหมือนกันไม่มีข้อยกเว้น และในทางตรงกันข้ามถ้าชนชั้นใดทำคุณงามความดี ผลแห่งความดีนั้นๆ ก็ย่อมได้แก่เขา ไม่ว่าจะเขามีชาติกำเนิดเป็นประการใดก็ตาม⁹⁷ ดังนั้นบุคคลทุกคนไม่ว่าวรรณะใดย่อมมีสิทธิเท่าเทียมกันหมด เพราะถือว่าบุคคลใดจะดีหรือเลวอยู่ที่การกระทำ คนทุกชั้นจึงมีสิทธิทำความดีเท่ากันหมด ดังพุทธภาษิตที่ว่ากษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร จัณฑาล และคนงานชั้นต่ำ ประพฤติธรรมในโลกนี้แล้วย่อมเสมอกันในสวรรค์ชั้นไตรทิพย์ สิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงลักษณะการยอมรับนับถือความเท่าเทียมกัน⁹⁸ ในทางพระพุทธศาสนา

จากหลักการทางพระพุทธศาสนาดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการยอมรับในสิทธิเสรีภาพของคนทุกคนโดยเท่าเทียมกันปราศจากความเหลื่อมล้ำต่ำสูงทางชาติกำเนิด โดยเกณฑ์ในการตัดสินคนย่อมเป็นไปตามความประพฤติดีหรือชั่วของบุคคลนั้นๆ ดังจะเห็นได้ชัดเจนจากชนชั้นปกครองของไทยก็ไม่เคยตั้งตัวเป็นคนละชั้นวรรณะเหมือนในสังคมฮินดู หรือสังคมยุโรปที่คอยเบียดเบียนประชาชนจัดประชาชนเข้าเป็นชนชั้นผู้ถูกปกครองเลย เพราะสังคมไทยเป็นสังคมเปิดคนดีมีโอกาสเลื่อนฐานะทางสังคมได้เสมอไม่มีวรรณะกีดกัน แม้กษัตริย์และขุนนางไทยจะยังมีความเป็นปुरुชนอยู่มาก⁹⁹

⁹⁶ กุลพล พลวัน, สิทธิมนุษยชนในสังคมไทย, (ม.ป.ท : ม.ป.พ., 2543), หน้า 18-19.

⁹⁷ ส.ศิริรักษ์, ลोकกราบชนชั้นปกครองไทย, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กัณฑ์, 2541), หน้า 53.

⁹⁸ ปรีชา ช่างขวัญยืน, ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 109.

⁹⁹ ออมร รักษาสัตย์, ประชาธิปไตยหลายรส, (ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 2532), หน้า 19.

2.3.1.2 กฎแห่งกรรม¹⁰⁰

“กรรม” หมายถึงการกระทำ กฎแห่งกรรมเป็นกฎศีลธรรม ซึ่งทำให้มนุษย์ได้รับผลจากการกระทำของตนเสมอ กฎแห่งกรรมเป็นกฎธรรมชาติ การให้คุณหรือให้โทษเป็นไปตามการกระทำไม่มีพระเจ้าเข้ามาเกี่ยวข้อง คนทุกคนสร้างลักษณะชะตาชีวิตของตนเอง ทุกคนต้องเป็นไปตามกฎไม่ว่าจะประสงค์หรือไม่ก็ตาม¹⁰¹ ถึงแม้ว่ากรรมจะติดตัวคนเรามากก็หาใช่สิ่งบงการชีวิตจนขาดเสรีภาพไม่ คนยังมีเสรีภาพเท่าเทียมกันในการละความชั่วและทำความดี และควรกำหนดฐานะคนให้แตกต่างกันตามการละชั่วและการทำดี ความยุติธรรมในพุทธศาสนาจึงมิใช่อยู่ที่ความเท่าเทียมกันแต่อยู่ที่ใครทำกรรมอย่างไรควรได้รับผลอย่างนั้น¹⁰²

อย่างไรก็ตาม ความเชื่อเรื่องบุญกรรมในลักษณะข้ามภพ ข้ามชาติ ก็มีอิทธิพลสำคัญโดยใช้เป็นเหตุอ้างถึงสถานภาพและอำนาจของผู้ปกครอง ชาวพุทธโดยทั่วไปเชื่อในเรื่องบุญกรรมตามกฎแห่งกรรมและใช้อธิบาย ความไม่เสมอภาคในสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของบุคคลและการมีอำนาจของบุคคลในชาติหน้า ผู้ที่มีบุญมาก คือผู้ที่ได้สะสมบุญมามากและสามารถแบ่งผลบุญให้แก่บุคคลอื่นในชาตินี้ได้ ชาวพุทธเชื่อว่าผู้ปกครองเป็นผู้ที่มีบุญมากจึงได้เป็นกษัตริย์และสามารถแบ่งผลบุญให้แก่ผู้ใต้การปกครองได้¹⁰³ เท่ากับเป็นการสร้างความชอบธรรมให้กับผู้ปกครองและผู้ใต้การปกครองจึงต้องยอมรับถึงความยากลำบากของตนเอง เพราะเป็นการชดใช้กรรมเก่านั้นว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องยุติธรรมแล้ว

ดังนั้น หลักเรื่องกฎแห่งกรรมในทางพระพุทธศาสนาจึงถือได้ว่าเป็นหลักการที่สะท้อนให้เห็นถึงสภาพการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ หลักการดังกล่าวที่มีความเชื่อในบุญกรรมในชาติก่อนได้ถูกนำมาอธิบายถึงสภาพความไม่เท่าเทียมกันของ

¹⁰⁰ สรภัทร สิริสาพร, อ้างแล้ว, หน้า 47-48.

¹⁰¹ ปรีชา ช่างขวัญยืน, ปรัชญาแห่งอุดมการณ์ทางการเมือง, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 58.

¹⁰² ปรีชา ช่างขวัญยืน, ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก, หน้า 127.

¹⁰³ สมบูรณ์ สุขสำราญ, พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527), หน้า 30-31.

ประชาชนในสังคมได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะแนวความคิดในเรื่องบุญกรรมในชาติปางก่อนถูกนำมาอธิบายถึงความไม่เท่าเทียมกันของคนในสังคม ซึ่งก่อให้เกิดการยอมรับในระบอบการปกครองได้โดยง่ายและไม่มีข้อโต้แย้ง อีกทั้งการเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมก็เป็นการส่งเสริมให้คนตระหนักรู้ เรามีสิทธิของเราอยู่แล้ว เรายังหวงแหนสิทธิของเราเพียงใด คนอื่นก็ยอมหวงแหนสิทธิของเขาเพียงนั้นเช่นกัน

2.3.1.3 เบญจศีล เบญจธรรม

เบญจศีลและเบญจธรรมเป็นหลักปฏิบัติขั้นพื้นฐานที่เป็นธรรมชาติ ซึ่งบุคคลใดได้ปฏิบัติแล้วย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้ทำให้สังคมมีแต่ความสงบสุข มีความรักความเสียสละ ไม่เป็นผู้ทำลายสังคมและไม่เป็นผู้ที่ทำลายตัวเอง การปฏิบัติเบญจศีลและเบญจธรรมนับว่าเป็นสิ่งที่สำคัญมาก เนื่องจากเบญจศีลและเบญจธรรมเป็นหลักเบื้องต้นแห่งการปฏิบัติเพื่อให้เกิดการบรรลุธรรมทางพระพุทธศาสนา ก่อให้เกิดความสงบ สันติ เป็นการขจัดกิเลสเบื้องต้นให้สิ้นไป

(ก) เบญจศีล หรือ ศีล 5 คือการรักษากาย วาจา ใจ ให้เรียบร้อยเป็นหลักการดำเนินชีวิต ขั้นพื้นฐานตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญที่สุดของมนุษย์ในสังคมเป็นข้อบังคับในการประพฤติปฏิบัติให้ตั้งอยู่ในคุณงามความดีไม่กระทำชั่วทั้งทางกาย ทางวาจาและทางใจ อันจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนต่อตนเองและผู้อื่น เบญจศีล หรือ ศีล 5 มีข้อดังนี้¹⁰⁴

ข้อที่ 1 ละเว้นจากการฆ่าสัตว์ หมายถึง การไม่ทำร้าย ทรมาน รังแกผู้อื่นหรือสัตว์ทั้งหลายให้ได้รับความเดือดร้อน ไม่ว่าจะด้วยตนเองหรือจ้างวานผู้อื่นให้กระทำ หรือกระทำด้วยวาจา และการคิดอาฆาตพยาบาทผู้อื่นก็เป็นสิ่งควรละเว้น

ข้อที่ 2 ละเว้นจากการลักทรัพย์สิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้มาเป็นของตน หมายถึง การไม่ลักขโมย คดโกงยึดเอาทรัพย์ของผู้อื่นมาเป็นของตน โดยวิธีหยิบฉวยหรือล่อลวงให้ผู้อื่นมอบทรัพย์สิ่งของแก่ตน นอกจากนี้ยังจ้องละเว้นการมีจิตละโมภอยากได้สิ่งของผู้อื่นโดยวิธีการไม่สุจริตอีกด้วย

ข้อที่ 3 ละเว้นจากการประพฤตินอกใจ หมายถึง การไม่ล่วงละเมิดบุคคลที่มีใจคู่ครองของตนในทางชู้สาว ด้วยกาย วาจา ใจ

¹⁰⁴ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ 15 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สหธรรมิก, 2552), หน้า 769-770.

ข้อที่ 4 ละเว้นจากการพูดเท็จ หมายถึง การไม่พูดในสิ่งที่ไม่เป็นความจริง ไม่พูด
 ส่อเสียดผู้อื่นให้ได้รับความเสียหาย ไม่พูดคำหยาบ และไม่พูดเพื่อจ้อไร้สาระ ไม่มีประโยชน์

ข้อที่ 5 ละเว้นจากการดื่มเครื่องดองของเมา หมายถึง การไม่ดื่มสุราและสิ่งเสพติด
 อื่นๆ

เบญจศีลจึงเป็นธรรมที่นำไปให้เกิดเป็นมนุษย์ ดังนั้น ความเป็นมนุษย์จึงวัดกันด้วย
 ความมีศีล นั่นคือ ผู้ใดมีศีลครบ 5 ข้อ จัดว่าเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ดังนั้น ศีลทุกข้อจึงมีความสำคัญไม่
 น้อยกว่ากันหากขาดข้อใดข้อหนึ่งไปก็จะทำให้ขาดเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

(ข) เบญจธรรมหรือเรียกอีกอย่างว่า “เบญจกัลยาณธรรม” คือธรรมอันดีงามควร
 ปฏิบัติ 5 ประการที่ให้ผู้ปฏิบัติเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยคุณธรรมทั้งทางกายกรรม วาจกรรมและ
 มโนกรรม หลักเบญจธรรมจะส่งผลให้ผู้ปฏิบัติและผู้รับผลของการกระทำมีความสุขสงบในการ
 ดำเนินชีวิต มี 5 ประการดังนี้¹⁰⁵

- 1) เมตตาการุณา คือ ความรัก ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น
- 2) สัมมาอาชีวะ คือ การประกอบสัมมาชีพ
- 3) กามสังวร คือ การสำรวมในกาม
- 4) สัจจะ คือ การพูดความจริง
- 5) สติสัมปชัญญะ คือ ความระลึกได้และความรู้ตัว

เบญจศีลเบญจธรรม เป็นธรรมคู่กัน ส่งเสริม เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน กล่าวคือ เมื่อมี
 ศีลแล้วต้องมีธรรม เบญจศีลเบญจธรรมเป็นหลักจริยธรรมขั้นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ให้
 เกิดความสงบสุข เบญจศีลเบญจธรรมจึงเป็นหลักธรรมของมนุษย์ทุกคน ทั้งนี้ หากมองในแง่ของสิทธิ
 เสรีภาพ เบญจศีลเบญจธรรมจัดว่าเป็นหลักธรรมที่สะท้อนความสำคัญที่เกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพขั้น
 พื้นฐานที่สำคัญต่อการดำรงชีวิต อันช่วยควบคุมสังคมให้เกิดความสงบเรียบร้อย ลดปัญหาการละเมิด
 สิทธิเสรีภาพของผู้อื่น¹⁰⁶

¹⁰⁵ บุญมี แทนแก้ว, พุทธปรัชญาเถรวาท, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โอ.เอส.พรินติ้ง, 2545), หน้า
 85.

¹⁰⁶ ธีระโชติ เกิดแก้ว, “สิทธิมนุษยชนในพระพุทธศาสนา,” วารสาร มจร.วิชาการ 6
 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2545): 61.

2.3.1.4 พรหมวิหาร 4

หลักธรรมสำคัญของผู้ปกครอง เป็นธรรมสำหรับทุกคนที่จะต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม ในฐานะเป็น “พรหม” คือ เป็นผู้ที่มีศรัทธาภาพในการที่จะสร้างสรรค์และธำรงรักษาสังคมไว้ หลักธรรมข้อนี้ นับว่าเป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้เป็นใหญ่หรือผู้ปกครอง มีด้วยกัน 4 ประการ คือ

- 1) เมตตา ความรักปรารถนาดี มีไมตรีต่อประชาชนหรือผู้อยู่ใต้ปกครอง กล่าวคือ ปรารถนาให้เขาเหล่านั้นมีความสุขโดยทั่วหน้า
- 2) กรุณา ความสงสาร คิดช่วยเหลือให้ประชาชนหรือผู้อยู่ใต้ปกครองพ้นจากทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงประชารวมถึงสัตว์ทั้งปวงด้วย
- 3) มุทิตา ความพลอยยินดีเมื่อประชาชนหรือผู้อยู่ใต้ปกครองปกครองประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน ก็รู้สึกชื่นชมยินดีกับความสำเร็จของเขาเหล่านั้น
- 4) อุเบกขา ความวางใจเป็นกลางอันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง ไม่เข้าเต็มเมื่อผู้อื่นประสบกับความทุกข์ พิจารณาเห็นการกระทำของเขาเหล่านั้นตามหลักแห่งกรรม คือการกระทำของเขาเองว่า เขาเป็นผู้กระทำขึ้น อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ

จะเห็นได้ว่า หลักธรรมนี้เป็นคุณสมบัติประจำใจสำหรับผู้ปกครองที่จะต้องมุ่งธรรมสูงสุดดุจพรหม กล่าวคือ ผู้มีใจคอกว้างขวาง เยือกเย็น ไม่สร้างความวุ่นวายให้แกใคร มีบุคลิกลักษณะน่านิยมนับถือเป็นที่พึ่งของสังคมได้ มีน้ำใจที่ประเสริฐเปี่ยมด้วยมนุษยธรรม มองโลกในแง่ดีซึ่งจะทำให้มีชื่อเสียงจรจายออกไป อันสะท้อนถึงการรับรองคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน โดยเฉพาะหลักธรรมข้อแรกในเรื่องความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์¹⁰⁷ เมื่อสังคมหรือรัฐใดก็ตามที่นักปกครอง มีเมตตา กรุณาธรรมแล้วนั้น สังคมหรือรัฐนั้น ก็ย่อมมีแต่ความสงบร่มเย็น ผู้ใต้บังคับบัญชา บริวารผู้ใกล้ชิดและผู้อยู่ในการปกครองย่อมมีความสุข

2.3.1.5 อคติ

เมื่อตั้งอยู่ในหลักพรหมวิหาร 4 ในประการที่เกี่ยวกับอุเบกขาแล้ว ตัวผู้ปฏิบัติก็พร้อมที่จะรักษาตนเองไว้ไม่ให้ล่วงอคติ คือ การออกนอกทางที่ควรจะไป หรือความประพฤตินอกทาง

¹⁰⁷ ปรีชา ช่างขวัญเย็น, ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก, หน้า 122.

แห่งธรรม ที่แปลง่ายๆ ว่าลำเอียง 4 ประการ¹⁰⁸ อคติ 4 จึงนับว่าเป็นหลักที่สำคัญสำหรับนักปกครองที่จะต้องละเว้น โดยผู้ปกครองจะต้องนำมาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม โดยอคติมี 4 ประการ ดังนี้¹⁰⁹

- 1) ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะชอบ เพราะพอใจหรือเพราะรักในผู้นั้น จึงทำให้ผู้นั้นได้ดีเป็นคนเด่นในสังคม
- 2) โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง ไม่ชอบหนา ไม่พอใจในผู้นั้น แม้เขาทำดีเพียงใด ความดีก็ไม่ปรากฏ
- 3) โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลงหรือเขลา ไม่รู้ความจริง ไม่เห็นความดีของเขา มักจะเห็นผิดพลาดไป
- 4) ภยากติ ลำเอียงเพราะขลาดกลัว อาจจะถูกแล้วเพราะเขามีเงินมีทอง มีอำนาจ มีญาติ พี่ น้องใหญ่โตกว้างขวางในสังคม¹¹⁰

2.3.1.6 อปรินิยธรรม

อปรินิยธรรมเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญต่อการบริหารบ้านเมืองมากที่สุด ผู้ปกครองจำเป็นจะต้องมี เพราะเป็นหลักธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อมของบ้านเมืองและเป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว ถ้าผู้ปกครองขาดจริยธรรมข้อนี้ อาจทำให้ประเทศชาติเสื่อมและแตกความสามัคคีกัน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “รัชชูปริทานิยธรรม” โดยอปรินิยธรรม มี 7 ประการ ดังนี้

¹⁰⁸ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), นิติศาสตร์แนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ 13, (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2557), หน้า 109.

¹⁰⁹ ที.ปา. (พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อัฏฐกนิบาต) (ไทย) 11/311/288. อ้างถึงใน ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์, “การศึกษาวิเคราะห์การเมืองการปกครองในคัมภีร์พระพุทธศาสนา,” (ปริญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553), หน้า 56.

¹¹⁰ บุญมี แทนแก้ว, อ้างแล้ว, หน้า 113.

1) หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ การประชุมพบปะปรึกษาหารือมีความจำเป็นที่จะช่วยระดมความคิดเห็น หาข้อยุติร่วมกัน การวางระเบียบกติกาทางสังคมหรือแม้กระทั่งการปรับความเข้าใจระหว่างกัน ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อระบบการปกครอง

2) พร้อมเพรียงกันในการเข้าประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม ตลอดถึงความพร้อมเพรียงในการทำกิจการงานทุกอย่างที่ได้ทำร่วมกัน อันจะเป็นผลให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีในหมู่คณะไม่แบ่งแยกเป็นฝักฝ่าย

3) ไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ได้บัญญัติไว้ การให้ความเคารพยึดถือปฏิบัติในกฎระเบียบกติกาที่ตกลงกันไว้อย่างเคร่งครัดที่สมาชิกในสังคมใดร่วมกันบัญญัติหรือตกลงกันไว้ เป็นการชี้ให้เห็นถึงการให้ความเคารพในกฎเกณฑ์ที่ได้บัญญัติเอาไว้ในอดีตที่ดีงาม ซึ่งบรรพชนคนรุ่นก่อนได้ร่วมกันตกลงบัญญัติเอาไว้ หากเพิกถอนสิ่งที่ดีงามเหล่านั้นก็จะเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการขาดความเคารพยำเกรงในสิ่งที่ดีงามนั้น อันอาจจะส่งผลไปสู่ความขัดแย้งทางสังคมในภายหลังก็ได้

4) การให้ความเคารพยำเกรง นับถือให้เกียรติผู้ใหญ่ของบ้านเมืองและยอมรับฟังข้อคิดเห็น ไม่ละเลยต่อคำแนะนำตักเตือนของท่าน ในฐานะที่ท่านเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ยาวนาน ขอนี้มีลักษณะคล้ายกับข้อ 3 ต่างกัน แต่ข้อนี้เน้นที่ตัวบุคคล ในขณะที่ข้อ 3 เน้นที่หลักการ

5) การให้เกียรติคุ้มครอง ปกป้องสตรีมิให้ถูกข่มเหงรังแก หลักการข้อนี้มุ่งถึงการปกป้องการละเมิดสิทธิสตรี ซึ่งสังคมดั้งเดิมถือว่าสตรีนั้นไม่ค่อยมีปากมีเสียงหรือมีบทบาทในสังคม แต่อย่างไรก็ตาม สตรีก็มีบทบาทในครอบครัว หากสตรีไม่ได้รับการคุ้มครองก็อาจจะกระทบกระเทือนถึงความดีงามภายในสังคมได้

6) การให้ความเคารพบูชาสักการะเจดีย์ ปุชนียสถาน ปุชนียวัตถุ อนุสาวรีย์ประจำชาติ อันเป็นเครื่องเตือนความทรงจำ รั้งใจให้ทำความดี เป็นศูนย์รวมจิตใจทำให้เกิดความสามัคคีของชนในชาติ ไม่ปล่อยใจประเพณีหรือการบูชาต่างๆ ที่เคยกระทำกันต่อปุชนียสถานเหล่านั้นสูญหายไป

7) การให้การอารักขา บำรุง คุ้มครอง ปกป้องอันชอบธรรมแก่สมณพราหมณ์ บรรพชิต นักบวชผู้ทรงศีลธรรมอันบริสุทธิ์ ข้อนี้เป็นการชี้ให้เห็นถึงการให้ความสำคัญของสถาบันศาสนา อันเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน หากผู้ปกครองไม่ให้ความสำคัญก็ถือว่าขาดสรรพกำลังในการช่วยบริหารบ้านเมืองให้เกิดความสันติสุขร่มเย็น

2.3.1.7 สังคหัตถุ

เป็นหลักธรรมแห่งการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว คือ ยึดเหนี่ยวบุคคล จริยธรรมข้อนี้เหมาะสำหรับผู้ปกครองในการผูกน้ำใจคนไว้ เพราะผู้ปกครองมีความจำเป็นต้องปกครองและบริหารคนเป็นจำนวนมาก หลักพุทธจริยธรรมนี้ในทางปกครองเรียกว่า “พระคุณ” ซึ่งต้องใช้คู่กับพระเดช ซึ่งหมายถึง อำนาจหรือกำลังของผู้ปกครอง สังคหัตถุ 4 ประกอบด้วย¹¹¹

1) ทาน การให้ปันสิ่งของที่ควรให้ คือ ผู้ปกครองจะต้องมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันถ้วนสิ่งของ ตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน

2) ปิยวาจาหรือเปยยะวัชชะ วาจาเป็นที่รักหรือวาจาซาบซึ้งใจ คือผู้ปกครองจะต้องกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคีให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐาน จูงใจให้นิยมยินยอมตาม

3) อัถถจริยา การประพฤติประโยชน์ คือ ผู้ปกครองจะต้องช่วยข่วยช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ให้กับผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครอง

4) สมานัตตตา ความมีตนเสมอต้นเสมอปลาย คือ ผู้นำรัฐจะต้องประพฤติตนเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลายและเสมอในสุขทุกข์ โดยร่วมรับรู้แก้ไข ตลอดถึงการวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะบุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี

คำสอนทางพระพุทธศาสนาที่กล่าวมาข้างต้นจึงนับได้ว่ามีส่วนสำคัญต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพของบุคคลเป็นอย่างมาก

2.3.2 ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้การปกครอง

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์มีโครงสร้างสังคมเช่นเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยา กล่าวคือ มีการกำหนดโครงสร้างทางสังคมตามศักดินา ซึ่งเท่ากับเป็นการกำหนดสิทธิหน้าที่ ความรับผิดชอบและ

¹¹¹ ที.ปา. (พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค) (ไทย) อ่างถึงใน ชลากร เทียนส่องใจ, การประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ 9 ประจำปี 2550 “เรื่อง วัฒนธรรมการเมือง จริยธรรม และการปกครอง” : จริยธรรมผู้นำรัฐตามหลักพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : ศูนย์การพิมพ์แก่นจันทร์ , 2550), หน้า 638.

ฐานะของชนกลุ่มต่างๆ ให้แตกต่างกัน โดยแบ่งเป็นชนชั้นผู้ปกครอง ได้แก่พระมหากษัตริย์และเจ้าขุนมูลนาย และชนชั้นผู้อยู่ใต้การปกครอง ได้แก่ ไพร่และทาส ส่งผลทำให้สิทธิเสรีภาพของผู้อยู่ใต้การปกครองจึงถูกกำหนดโดยชนชั้นปกครองโดยประโยชน์ที่ชนชั้นผู้อยู่ใต้การปกครองได้รับคือความมั่นคงปลอดภัยในการดำเนินชีวิตและการรุกรานจากภายนอกประเทศ

จนกระทั่งภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงยกเลิกระบบไพร่และทาสนั้น ซึ่งส่งผลกระทบต่อทำให้ขุนนางผู้มีศักดินาที่มีอำนาจในการควบคุมไพร่สิ้นสุดลง แต่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้การปกครองมิได้เสื่อมหายคลายลงไป เพราะยังคงเป็นการปกครองในระบอบการสมบูรณาญาสิทธิราชย์เช่นเดิม โดยราษฎรก็ไม่มีอำนาจหรือมีส่วนร่วมทางการเมืองในการปกครองประเทศแต่ประการใด กล่าวคือ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้การปกครองเป็นไปในรูปของขุนนางข้าราชการในฐานะผู้ปกครองกับราษฎรในฐานะผู้อยู่ใต้การปกครอง โดยผู้อยู่ใต้การปกครองจะต้องเคารพ เชื่อฟังและปฏิบัติตามในสิ่งที่ผู้ปกครองกำหนด รวมถึงการรับรองสิทธิเสรีภาพก็เช่นเดียวกันย่อมถูกกำหนดหรือหยิบยื่นให้จากชนชั้นปกครองเท่านั้น โดยเหตุที่การรับรองสิทธิเสรีภาพถูกกำหนดจากเบื้องบนก็เพราะราษฎรมิได้แสดงตนในการต่อสู้เรียกร้องสิทธิเสรีภาพ ทำให้สิทธิเสรีภาพนั้นไม่ได้เกิดจากประสบการณ์ทางการเมืองของราษฎรเองหรือกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ดังกล่าวตั้งอยู่บนสถานภาพของบุคคลซึ่งไม่เท่าเทียมกันจากการกำหนดของชนชั้นปกครอง อันเนื่องมาจากการที่ราษฎรถูกปลูกฝังเรื่องวัฒนธรรมทางการเมืองไทยอย่างแนบแน่น

2.3.2.1 การปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

การเมืองการปกครองในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั้น มีลักษณะเช่นเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ได้รับอิทธิพลมาจากขอม ซึ่งขอมก็ได้รับอิทธิพลมาจากพราหมณ์มาอีกทอดหนึ่ง โดยถือตามคติแบบเทวราชา* ว่าพระมหากษัตริย์เป็นสมมติเทพต่างไปจากสามัญชน พระมหากษัตริย์ทรงมีฐานะเทียบเท่าพระศิวะหรือพระวิษณุ อำนาจจึงขึ้นอยู่กับพระมหากษัตริย์แต่พระองค์เดียว โดยทรงเป็นทั้งเจ้าชีวิตของราษฎรและเจ้าแผ่นดิน อย่างไรก็ตามคตินี้ก็ถูกเจือจางลงด้วยคตินุทธานยาน โดยเฉพาะคติ “มหาชนสมมติ” ที่แปรมาเป็น “อเนกชนนิกรสโมสรสมมติ” คือ พระมหากษัตริย์ไม่ใช่เทพแท้จริง แต่เป็นเพราะคนทั้งได้หลายสมมติขึ้น จึงต้องทรงดำรงพระจริยาวัตรในธรรมให้เป็นธรรม

* โปรดดูหัวข้อ 2.2.4.6.2 แนวความคิดเทวราชาและธรรมราชา

ราชา** คติพราหมณ์และพุทธที่ผสมกันนี้ทำให้พระราชสถานะของพระมหากษัตริย์เป็นไปอย่างที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสรุปไว้ว่า¹¹² “พระบรมราชานุภาพของพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามนี้ไม่ได้ปรากฏในกฎหมายอันหนึ่งอันใด ด้วยเหตุที่ถือว่าเป็นที่ล้นพ้น ไม่มีข้อสั่งอันใดจะเป็นผู้บังคับขัดขวางได้” จากพระราชดำรัสนี้เน้นให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ถือว่าเป็นองค์อธิปัตย์แต่เพียงพระองค์เดียวและทรงมีพระราชอำนาจล้นพ้นในปกครองบ้านเมือง อีกทั้งทรงอยู่เหนือกฎหมายจึงไม่ทรงกระทำผิดใดๆ เลยอันเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงหลัก “The King can do no wrong” โดยเฉพาะในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงตั้งอำนาจการปกครองต่างๆ กลับคืนมาสู่สถาบันพระมหากษัตริย์ ด้วยเหตุนี้การปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475) จึงเป็นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างแท้จริง

จะเห็นได้ว่าการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ส่งผลทำให้สิทธิเสรีภาพของราษฎรมีอยู่อย่างจำกัด ทั้งนี้เนื่องจากข้อจำกัดของระบบการเมืองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งเป็นระบบปิดหรือทำให้สังคมเป็นสังคมแนวดิ่งที่บุคคลมีอำนาจไม่เท่าเทียมและลดหลั่นเป็นชั้นๆ¹¹³ อีกทั้งความสัมพันธ์ระหว่างราษฎรและผู้ปกครองแผ่นดินที่เป็นไปในรูปแบบที่ราษฎรต้องยอมรับต่ออำนาจของผู้ปกครองแผ่นดินแต่เพียงอย่างเดียว โดยมิได้มีโอกาสเสนอความคิดเห็นหรือเสนอความคิดเห็นเป็นอย่างอื่น จึงนับได้ว่าระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นการสั่งสมทัศนคติในเรื่องอำนาจปกครองเป็นของผู้ปกครองเท่านั้น ส่วนการรับรองสิทธิเสรีภาพของราษฎรก็เป็นการกำหนดจากเบื้องบนลงมาโดยสิทธิเสรีภาพมิได้เกิดจากการต่อสู้เรียกร้องของราษฎรแต่ประการใด สังคมสยามจึงคุ้นเคยกับคติของสิทธิที่ถูกกำกับหรือถูกทำให้เป็นหน้าที่มากกว่าสิทธิที่เป็นอำนาจโดยสมบูรณ์ของปัจเจกชนบนพื้นฐานของความเป็นมนุษย์และเหตุผลนิยม¹¹⁴

** โปรดดูหัวข้อ 2.2.4.6.2 แนวความคิดเทวราชาและธรรมราชา

¹¹² ชัยอนันต์ สมุทวณิชและชัตติยา กรรณสูต (รวบรวม), เอกสารการเมืองการปกครองไทย พ.ศ. 2417-2477, (กรุงเทพฯ : สถาบันสยามศึกษา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2532), หน้า 98.

¹¹³ จรัญ โฆษณานันท์, สิทธิมนุษยชนไร้พรมแดน : ปรัชญากฎหมายและความเป็นจริงทางสังคม, หน้า 13.

¹¹⁴ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, กำเนิดและความเป็นมาของสิทธิมนุษยชน, หน้า 48.

2.3.2.2 แนวความคิดเทวราชาและธรรมราชา

แนวความคิดทางการเมืองและสังคมสยามในสมัยโบราณซึ่งได้ตกทอดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและมีอิทธิพลต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยสืบต่อมาจนปัจจุบัน ได้แก่ คติเทวราชาและธรรมราชา คติทั้งสองมีพื้นฐานทางความคิดแตกต่างกัน แต่ทั้งสองคติก็มีความคล้ายคลึงกันในบางส่วน กล่าวคือ เป็นคติเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในสังคมที่แบ่งคนเป็นลำดับชั้น พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจสูงสุดในพระราชอาณาจักร โดยทรงเป็นเจ้าของชีวิตที่กำหนดทุกสิ่งทุกอย่าง นอกจากนี้ยังมีลัทธิที่อ้างว่าพระมหากษัตริย์มีความชอบธรรมที่จะปกครองประเทศเพราะได้รับอำนาจมาจากพระเจ้า (Divine Right of King)¹¹⁵ แต่ก็ทรงมีหน้าที่จรรโลงธรรม คือดูแลให้คนทั้งหลายดำเนินชีวิตเป็นไปตามหลัก “ธรรม” ซึ่งคนในรัฐมีสถานภาพแตกต่างกันอันเนื่องจากมี “กรรม” ในอดีตไม่เหมือนกัน โดยจะต้องทำหน้าที่ตามสถานภาพทางสังคมของตนเพื่อให้เกิดระเบียบและความสงบสุขในรัฐ¹¹⁶

แนวคิดเทวราชาเป็นแนวคิดทางการเมืองที่สำคัญซึ่งสยามได้รับอิทธิพลจากประเทศกัมพูชาในพุทธศตวรรษที่ 21 เมื่อคราวกรุงศรีอยุธยาเข้าไปมีอำนาจเหนือกัมพูชา คติเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์แบบกัมพูชาซึ่งได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดูของอินเดียได้กลายมาเป็นแนวคิดทางการเมืองที่สำคัญของกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์สืบต่อมา

คติแบบเทวราชาหรือเรียกอีกอย่างว่า “ลัทธิไศเลนทร์” คือพระมหากษัตริย์เป็น “พระเจ้าอยู่หัว” กล่าวคือพระมหากษัตริย์เป็น “พระเจ้า” มีฐานะเป็นสมมติเทพ ทรงเป็นผู้อวดารจากสวรรค์ และ “อยู่หัว” คือมีฐานะสูงสุดและเหนือกว่าราษฎรในทุกด้านเปรียบประดุจเทพเจ้าหรืออยู่เหนือข้าแผ่นดิน ยิ่งกว่านั้นทรงเป็นเจ้าของชีวิตของข้าแผ่นดินด้วย โดยพระมหากษัตริย์ในฐานะ

¹¹⁵ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง, พิมพ์ครั้งที่ 10, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2557), หน้า 1.

¹¹⁶ อรรถจักร สัตยานุรักษ์, ประมวลสาระชุดวิชาแนวความคิดทางการเมืองและสังคม : แนวความคิดทางการเมืองและสังคมของไทย 1, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2547), หน้า 279.

ผู้ปกครองทรงไว้พระราชอำนาจสูงสุด ล้นพ้นและเด็ดขาด ดังปรากฏชัดเจนในพระราชกำหนดเกณฑ์ตราขึ้นในรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกษฐ์ เมื่อปี พ.ศ. 2283 มีความที่น่าสนใจมีปรากฏดังนี้¹¹⁷

“อนึ่ง แผ่นดินเป็นใหญ่แต่สมเด็จพระมหากษัตริย์ ด้วยเหตุว่าพระมหากษัตริย์เจ้านั้นเป็นสมมติเทวดา จะให้ผู้อย่างใหญ่เป็นผู้น้อยๆ ผู้น้อยเป็นผู้อย่างใหญ่ก็ได้ ถ้าสมเด็จพระมหากษัตริย์มีพระราชโองการ ด้วยกิจสิ่งใดๆ ก็ดี ดุจดั่งขวานฟ้า ถึงมาทว่าผ่าถูกต้องต้นไม้และภูเขาไม้อาจสามารถทนทานได้ ย่อมจะหักทำลายไป ถ้าจะมีพระราชโองการตรัสสั่งให้ห้ามสิ่งใดก็ขาดเป็นสอิหสิ่งนั้น”

แนวคิดเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ตามคตินี้ปรากฏชัดในวรรณคดีเรื่องรามายณะหรือรามเกียรติ์ ซึ่งมีอิทธิพลกับศิลปวัฒนธรรมของไทยหลายแขนง โดยนามของ “พระราม” ก็ได้นำมาใช้เป็นพระนามของพระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาว่า “สมเด็จพระรามธิบดี” ในขณะที่นามกรุงศรีอยุธยานั้นเองก็สอดคล้องกับนามเมืองของพระรามในเรื่องรามเกียรติ์ วรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ของไทยเน้นการทำหน้าที่ของข้าราชการและทหารด้วยความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์เป็นพิเศษ ดังนั้นศีลธรรมที่คนทั้งหลายพึงยึดถือและปฏิบัติต่อพระมหากษัตริย์โดยเคร่งครัด

ดังนั้น ในฐานะที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเทวราช เมื่อมีพระบรมราชโองการแล้ว พระบรมราชโองการนั้นถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผู้ใดจะขัดขืนมิได้ แม้แต่จะวิจารณ์หรือแสดงความคิดเห็นในทางใดๆ ก็ไม่ได้ทั้งสิ้น และเพื่อให้ความเป็นเทพเจ้าของพระมหากษัตริย์เป็นที่ตระหนักอยู่เสมอ จึงมีพระราชพิธีที่ตอกย้ำยืนยันความศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์เป็นระยะๆ ส่วนพระราชวังที่ประทับและเครื่องราชูปโภคทั้งปวงถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ กิริยามารยาท เช่น การหมอบกราบ การถวายบังคม การใช้ราชาศัพท์ซึ่งมีถ้อยคำจำนวนมากเป็นภาษาเขมร การกำหนดบทลงโทษที่รุนแรงและการประพฤติปฏิบัติต่างๆ อันเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ล้วนเต็มไปด้วยกฎเกณฑ์ที่ซับซ้อน สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นไปเพื่อยืนยันให้ทุกคนตระหนักรับรู้ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเทพเจ้าที่ศักดิ์สิทธิ์และควรคู่กับความเคารพสักการะจากคนทั้งหลาย ภาพลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ในสายตาของราษฎรจึงมีความศักดิ์สิทธิ์ ลึกลับและน่าสะพรึงกลัว ในแง่นี้จึงสะท้อนให้เห็นช่องว่างทางชนชั้นระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎรที่หดแคบลงของการเคารพต่อเสรีภาพ ความเป็นไทและความเสมอภาคของราษฎร¹¹⁸

¹¹⁷ จริญญา โฆษณานันท์, ปรัชญากฎหมายไทย, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2541), หน้า 162-163.

¹¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 149.

ส่วน**คติจักรพรรดิและธรรมราชา** คตินี้จัดได้เป็นชั่วตรงข้ามกับคติเทวราชา โดยมีพื้นฐานมาจากความคิดในฝ่ายพระพุทธศาสนาซึ่งสยามได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนานิกายลัทธิเถรวาทตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา ความคิดนี้ถือว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำหรือทรงเป็นประธานในการจรโลงธรรม คือ การดูแลให้คนทั้งหลายในรัฐประพฤติตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา หากผู้ใดประพฤติผิดหลักธรรม พระมหากษัตริย์ก็จะทรงทำหน้าที่ตัดสินคดีความและลงทัณฑ์แก่ผู้กระทำความผิดอย่างยุติธรรม แต่หากได้วิเคราะห์ที่ในรายละเอียดลงลึกไปแล้วจะพบว่าระหว่างคติจักรพรรดิและคติธรรมราชามีความแตกต่างกันอยู่บ้าง กล่าวคือ จักรพรรดิราชาเชื่อว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นจักรพรรดิเพราะทรงครอบครองแก้วเจ็ดประการ ได้แก่ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว แก้วมณีโชติ นางแก้ว ขุนคลังแก้วและขุนพลแก้ว เพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งแก้วเจ็ดประการนี้พระมหากษัตริย์ต้องบำเพ็ญ “จักรวรรดิวัตร” ซึ่งหมายถึง กิจวัตรที่พระจักรพรรดิพึงปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอหรือเป็นการปฏิบัติหน้าที่ของผู้ปกครองที่ยิ่งใหญ่ อันเป็นหลักธรรมที่ช่วยให้ผู้ปกครองดำเนินกุศโลบายในทางการเมืองสำหรับวัตถุประสงค์ของหลักจักรวรรดิวัตรนั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขอย่างแท้จริงของสังคมโดยส่วนรวม โดยมุ่งสอนให้ผู้นำรัฐใช้อำนาจเพื่อสร้างสรรค์ความสงบสุขและระบบเศรษฐกิจที่ดีของราษฎร และจุดมุ่งหมายสำคัญคือ การอธิบายถึงวิธีการที่จะใช้อำนาจทางการเมืองเพื่อราษฎร ซึ่ง**หลักจักรวรรดิวัตร**มีด้วยกัน 12 ประการ ดังนี้¹¹⁹

1) ธรรมาธิปไตย พระราชาหรือผู้ปกครองต้องยึดถือธรรมเป็นธงชัยในการปกครองประเทศ เคารพ ยำเกรงธรรม โดยผู้ปกครองต้องยึดหลักของความจริงความถูกต้อง เมื่อมีผู้มาร้องขอความช่วยเหลือต่างๆ ตลอดจนการแบ่งปันวัตถุสิ่งของต่างๆ ต้องให้ความเป็นธรรมทั้ง 2 ฝ่าย ไม่ลำเอียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งและจัดการรักษาป้องกันให้ความคุ้มครองอันชอบธรรมอย่างนี้

2) อันโตชน พระราชาหรือผู้ปกครองต้องให้ความคุ้มครองรักษาอันเป็นธรรมแก่อันโตชนหรือชนภายใน เช่น พระมเหสี พระโอรส พระธิดา ตลอดจนบุคคลที่ใกล้ชิด หรือผู้ปรนนิบัติรับใช้ ผู้ปฏิบัติราชการในพระองค์ทั้งหมด โดยการอบรมสั่งสอนให้อยู่ในความสงบเรียบร้อยดีงาม

¹¹⁹ ที.ปา. (พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาต) (ไทย) 11/84/6. อ้างถึงใน ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์, อ้างแล้ว, หน้า 51-53.

3) พลกาย พระราชาหรือผู้ปกครองต้องให้ความคุ้มครองรักษาแก่กำลังพล เช่น ทหาร ข้าราชการ ตำรวจโดยเป็นธรรม และสงเคราะห์เหล่าทหารใหม่ขวัญกำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่ พร้อมทั้งจัดหายุทธโธปกรณ์ไว้พร้อมสรรพ

4) ชัตติยะ พระราชาหรือผู้ปกครองต้องเอาใจใส่เจ้าหัวเมืองต่างๆ คือ ต้องให้ความคุ้มครองเอาใจใส่ดูแลเจ้าเมืองที่เป็นเมืองขึ้นให้สามารถดำเนินการปกครองไปได้อย่างราบรื่น ตลอดถึงชนชั้นผู้ปกครองชั้นผู้ใหญ่ทั้งหลายให้สามารถดำเนินการปกครองด้วยตนเองได้ ซึ่งเมื่อเกิดมีปัญหาขึ้นมาก็สามารถให้ความช่วยเหลือ ตลอดถึงเป็นที่ปรึกษาได้อย่างทันทางที่

5) อนุยนต์ พระราชาหรือผู้ปกครองต้องให้ความคุ้มครองแก่อนุยนต์หรือข้าราชการ บริหาร ผู้ตามเสด็จว่าเขามีปัญหาอะไรบ้างในทางปฏิบัติพร้อมทั้งหาความช่วยเหลือด้วยการลงพื้นที่ติดตามผลงานอย่างใกล้ชิด

6) พรหมณคฤหบดี พระราชาหรือผู้ปกครองต้องให้ความอนุเคราะห์นักปราชญ์และคฤหบดี คือ ส่งเสริมนักวิชาการและผู้ประกอบอาชีพวิชาการพอค่า เกษตรกร ด้วยวิธีการจัดหาทุนทรัพย์และอุปกรณ์ในการประกอบอาชีพให้

7) เนคมชนบท พระราชาหรือผู้ปกครองต้องเอาใจใส่ชาวชนบท คือให้ความคุ้มครองแก่ราษฎรทั้งปวง ทั้งในเมืองหรือในท้องถิ่นห่างไกล ตลอดถึงชายแดน โดยไม่ทอดทิ้งให้อยู่ตามยถากรรมและต้องให้ความเป็นธรรมเสมอเหมือนกัน

8) สมณพรหมณ พระราชาหรือผู้ปกครองต้องให้ความอุปถัมภ์คุ้มครองแก่พระสงฆ์บรรพชิต นักบวช สมณะซึ่งพรหมณด้วยการทำนุบำรุงพระศาสนา โดยเฉพาะพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้สืบต่ออายุพระพุทธศาสนา โดยให้ความความอุปถัมภ์คุ้มครองตามสมควรแก่สมณะวิสัยพอควร

9) มิคปกษี พระราชาหรือผู้ปกครองต้องให้ความคุ้มครองแกนกและเนื้อสัตว์ที่ควรสงวนทั้งหลาย เพื่อมิให้สูญพันธุ์ ป้องกันการทำร้ายจากพวกที่ไม่หวังดี

10) มา อธรรมการ พระราชาหรือผู้ปกครองป้องกันมิให้เกิดการอันอธรรมทุกชนิดเกิดขึ้นในพระราชอาณาจักร ปราบปรามผู้มีอิทธิพลต่างๆ มิให้มีการกระทำทุจริตผิดกฎหมายบ้านเมืองอันจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชนอยู่ในรัฐโดยเด็ดขาด เช่น พวกมิถฉาชีพ พวกฆาตกร ที่มีขึ้นในราชอาณาจักรหรือเขตการปกครองของตน สิ่งที่เป็นเหตุนำมาซึ่งความชั่วร้าย ไม่ได้ทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชนต้องป้องกันมิให้บังเกิดขึ้นในแว่นแคว้นในประเทศของตน ผู้ปกครองต้องกำจัดอย่างเด็ดขาด

11) ธนานุประทาน พระราชาหรือผู้ปกครองต้องแบ่งปันทรัพย์เฉลี่ยให้แก่ประชาชนผู้ยากไร้ มิให้มีผู้ขัดสนขาดแคลนอยู่ในแคว้นแคว้นโดยมิได้รับการเหลียวแลหรือช่วยเหลือตามสมควร หรือการกระจายรายได้ให้แก่ประชาชนสม่าเสมอกันมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ไม่ปล่อยให้ความเจริญกระจุกอยู่เฉพาะสวนใดสวนหนึ่งของประเทศเท่านั้น โดยที่ผู้ปกครองต้องหาอาชีพที่อิสระ สุจริตให้แก่พวกเขาให้พวกเขาสามารถช่วยเหลือตนเองได้ ด้วยการให้คำปรึกษาอยู่เบื้องหลัง

12) สมณพราหมณปริปุจฉา พระราชาหรือผู้ปกครองต้องขยันเข้าหาสมณพราหมณให้มีความสนใจศาสนาและศีลธรรม หมั่นปรึกษาไตร่ถามสมณพราหมณผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ นักวิชาการผู้ที่มีความรู้ความสามารถดี ต้องแสวงหาปัญญา ความรู้และคุณธรรมอยู่เสมอ มีที่ปรึกษาที่ดี บริสุทธิ์ มีคุณธรรม เพื่อใหรูซัด รู้แจ้งและรู้อย่างถูกต้อง ในการวินิจฉัยข้อปัญหาต่างๆ ในสิ่งที่ควรกระทำและในสิ่งที่ควรเว้นจากหลักธรรมเหล่านี้ที่ประกอบขึ้นเพื่อแสดงให้เห็นถึงบทบาท หน้าที่และคุณธรรมของพระราชาหรือนักปกครองที่มีระดับสูง คำสอนในทางพระพุทธศาสนานั้นสามารถกล่าวได้ว่า ผู้ปกครองเป็นนักปกครองที่เข้าใจถึงปัญหาของผู้ใต้การปกครองหรือบุคคลทั่วไปและมีวิธีการแก้ปัญหาเหล่านั้น ด้วยความถูกต้องและตั้งอยู่ในธรรม ทำให้ประชาชนส่วนมากมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เศรษฐกิจและสังคมในประเทศที่ตนปกครองนั้น สามารถพัฒนาไปได้อย่างรวดเร็ว ทุกคนมีความสุข ประเทศชาติมั่นคงเพราะเกิดจากผู้ปกครองตั้งอยู่ในจักรวรรดิ

ส่วน**คติธรรมราชานัน** แต่เดิม “ธรรมราชา” หมายถึงพระพุทธเจ้า ในเวลาต่อมาคำนี้ถูกนำมาใช้กับพระมหากษัตริย์หรือพระราชาที่ทำให้คนทั้งหลายยินดีด้วยเหตุที่ทรงถึงพร้อมด้วยทศพิธราชธรรม ต่อมาได้มีการนำเอาแนวความคิดเรื่อง “ราชาธิราช” มารวมเข้ากับคติธรรมราชา กลายเป็น “ธรรมิกราชาธิราช” เพื่อเน้นความเป็นใหญ่เหนือราชาทั้งหลายคล้ายกับพระจักรพรรดิ โดย**ทศพิธราชธรรม**เป็นธรรม 10 ประการดังนี้¹²⁰

1) ทาน (ให้ปันช่วยไปประชา) คือ บำเพ็ญตนให้เป็นผู้ให้ โดยมุ่งปกครองหรือทำงานเพื่อให้เขาได้ มิใช่เพื่อจะเอาจากเขา เอาใจใส่อำนวยความสะดวก จัดสรรความสงเคราะห์ อนุเคราะห์ให้ประชาราษฎร์ได้รับประโยชน์สุข มีความสะดวกปลอดภัย ตลอดจนให้ความช่วยเหลือแก่ผู้เดือดร้อน ประสบทุกข์ และให้ความสนับสุนนแก่คนที่ทำความดี

¹²⁰ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), ธรรมนุญชีวิต : พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม, พิมพ์ครั้งที่ 121, (กรุงเทพฯ : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, 2553), หน้า 27-28.

2) คีล (รักษาความสุจริต) คือ ประพฤติดีงาม สรรวมกายและวาจา ประกอบแต่การสุจริต รักษาจิตดีคุณ ประพฤติให้ควรเป็นตัวอย่าง และเป็นที่เคารพนับถือของประชาราษฎร์ มิให้มีข้อที่ผู้ใดจะดูแคลนหยามหมิ่นได้

3) ปริจจาคะ (บำเพ็ญกิจด้วยความเสียสละ) คือ สามารถเสียสละความสุขสำราญส่วนตนตลอดจนชีวิตของตนได้ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

4) อาชชวะ (ปฏิบัติภาระโดยซื่อตรง) คือ ซื่อตรงทรงสัตย์ ไร้มารยา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน

5) มัทวะ (ทรงความอ่อนโยนเข้าถึงคน) คือ มีอัธยาศัยไมเยื่อหยิ่ง หยาบคาย กระด้าง ถือตน มีความสง่าแต่ท่วงทีกิริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม ควรได้รับความรักภักดี แต่มีขาดความยำเกรง

6) ตปะ (พันมัวเมาด้วยเผากิเลส) คือ แผดเผากิเลส ตัณหา มิให้เข้ามาครอบงำจิต ระวังยับยั้งข่มใจ ไม่หลงไหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและการปรนเปรอ มีความเป็นอยู่สม่ำเสมอหรือเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ สามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียร ทำกิจในหน้าที่ให้สมบูรณ์

7) อักโกธะ (ถือเหตุผลไม่โกรธา) คือ การไม่กราดเกรี้ยวไม่วินิจฉัยความและกระทำการด้วยอำนาจความโกรธ มีเมตตาประจําใจไว้ ระวังความเคืองชุน วินิจฉัยความและกระทำการด้วยจิตอันสุขุมราบเรียบตามธรรม

8) อวิหิงสา (มือหิงสานำร่มเย็น) คือ ไม่หลงระเรีงอำนาจ ไม่บีบคั้นกดขี่ มีความกรุณา ไม่หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชาราษฎร์ผู้ใด ด้วยอาศัยความอาฆาตมาดร้ายหรือความเกลียดชังเป็นส่วนตน

9) ชันติ (ชนะเช็ญด้วยขันติ) คือ อดทนต่องานที่ตรากตรำ อดทนต่อความเหนื่อยยากถึงจะลำบากกาย น่าเหนื่อยหน่ายเพียงไรก็ไม่ทอดถอย ถึงจะถูกยั่ว ถูกหยันด้วยถ้อยคำเสียดสีถากถางอย่างไรก็ไม่หมกกำลังใจ ไม่ยอมละทิ้งกิจกรรมนี้ที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม

10) อวิโรธนะ (มิปฏิบัติคลาดจากธรรม) คือ ประพฤติมิให้ผิดจากประศาสนธรรม อันถือประโยชน์สุขความดีความงามของรัฐและราษฎร์เป็นที่ตั้งอันใด ประชาราษฎร์ปรารถนาโดยชอบธรรมก็ไม่ขัดขืน การใดจะเป็นไปโดยชอบธรรมเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนก็ไม่ขัดขวาง วางตนเป็นหลัก หนักแน่นในธรรมคงที่ ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหวเพราะถ้อยคำดีร้าย ลากสักการะหรืออิฏฐารมณ อธิฏฐารมณใด ๆ ตั้งมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือ ความเที่ยงธรรมก็ดี นิติธรรม คือ

ระเบียบแบบแผน หลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามก็ดี ไม่ประพடுத்தให้คลาดเคลื่อนวิบัติไป

ทศพิธราชธรรมนี้มีค่าเป็นธรรมะ 10 ประการสำหรับผู้ปกครองและมีฐานะเป็นธรรมที่ผู้ปกครองหรือพระมหากษัตริย์ควรปฏิบัติเพื่อยังความสงบสุขร่มเย็นแก่ปวงประชา อีกทั้งเป็นหลักธรรมที่ทำหน้าที่ควบคุมการใช้อำนาจของผู้ปกครอง และปกป้องมิให้ผู้อยู่ใต้การปกครองต้องอยู่ภายใต้การใช้อำนาจโดยพลการอันมิชอบของพระมหากษัตริย์ และทำให้พระมหากษัตริย์มีความพร้อมในการทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองรัฐ ตามหลักราชสังคหวัตถุ ซึ่ง**ราชสังคหวัตถุ**เป็นหลักธรรมของผู้ครองแผ่นดิน หลักธรรมข้อนี้ถือได้ว่าเป็นหลักธรรมในการวางนโยบายในการปกครองและบริหารงานของรัฐที่มุ่งเพื่อเกื้อกูลต่อการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของประชาชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีมีคุณประโยชน์มากขึ้น หลักราชสังคหวัตถุประกอบด้วย¹²¹

1) สัสสมะระ คือ ฉลาดในการบำรุงธัญญาหาร พระราชาหรือผู้ปกครองต้องมีการบำรุงบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองทางด้านเศรษฐกิจให้มีภาวะเศรษฐกิจดีมีผลผลิตพืชพันธุ์สมบูรณ์ ในการส่งเสริมอาชีพและการผลิตของประชาชนให้มีความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ

2) ปุริสมะระ คือ ฉลาดบำรุงขาราชการ พระราชาหรือผู้ปกครองต้องมีความเป็นผู้ฉลาดในการรับคนเข้ามารับราชการ เพื่อมาทำหน้าที่ในการบริหารของรัฐ รู้จักคัดเลือกคนและจัดสรรตำแหน่งให้เหมาะสมกับความรู้ความสามารถ ปูนบำเหน็จความชอบในบางโอกาส รู้จักส่งเสริมคนดีเปิดโอกาสให้คนดีเขามารับราชการ

3) สัมมาปาสะ คือ ผู้กปรสานปวงประชา พระราชาหรือผู้ปกครองต้องมีความฉลาดในการแก้ปัญหาสังคม รู้จักผูกสมานรวมใจของประชาชน รู้จักการสงเคราะห์โดยดำเนินการบริหารให้เป็นไปตามความประสงค์ของราษฎร มีการส่งเสริมอาชีพด้วยวิธีการต่างๆ แก่ประชาชน

4) วาจาเปยยะ คือ มีวาจาอันดีุดดีมีใจ พระราชาหรือผู้ปกครองต้องมีวาจาไพเราะอ่อนหวาน ชวนฟัง ประกอบด้วยเหตุผลมีประโยชน์เป็นทางแห่งสามัคคี รู้จักใช้คำพูดให้เหมาะสมกับคนฟังตามวัยภาวะ รู้จักโน้มน้าวให้ทำความดี ยกย่องการทำความดี หมายความว่า ผู้ปกครองจะต้อง

¹²¹ อัง.อรรถก. (พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อังคุตทนิบาต) (ไทย) 23/1/194-195. อ้างถึงใน ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์, อ้างแล้ว, หน้า 53-54.

กล่าววาทจาอันอ่อนหวาน ควรตีมิไว้ในใจ ทำความเป็นที่รักให้เกิดแก่ทุกคนที่ได้มีโอกาสเขาหา ด้วยการ ทักทายปราศรัยแก่บุคคลทุกคน ทุกชั้น ไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่ผู้น้อย โดยควรแก่ฐานะและภาวะอันสมควร อย่างไรก็ตาม คติจักรพรรดิและคติธรรมราชาทั้งสองแนวความคิดนี้แตกต่างกันใน รายละเอียดปลีกย่อย คือ ธรรมราชาเน้นบทบาทของพระมหากษัตริย์ทางด้านศาสนาพุทธมากกว่า ขณะที่เทวสิทธิ์หรือเทวราชาจะเน้นบทบาทของกษัตริย์ในด้านอำนาจราชศักดิ์และมีอิทธิพลจาก ศาสนาพราหมณ์มาก¹²²

จะเห็นได้ว่าหลักธรรมสำหรับพระมหากษัตริย์ดังกล่าวล้วนแต่สะท้อนให้เห็นถึง แนวความคิดเรื่องการรับรองสิทธิเสรีภาพได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะราษฎรผู้อยู่ใต้การปกครอง กล่าวคือ ถึงแม้พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจสูงสุดเด็ดขาด (Absolute Monarchy) โดย ปราศจากการทัดทานต่อรองจากราษฎรหรือกลุ่มอิทธิพลในสังคม แต่พระองค์ยังคงอยู่ภายใต้ข้อจำกัด ของหลักธรรมดังกล่าว ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก็เป็นการจำกัดพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ลง เพื่อ ป้องกันการใช้อำนาจตามอำเภอใจของพระมหากษัตริย์ในอันจะนำมาสู่การลดทอนสิทธิเสรีภาพของ ราษฎร ซึ่งสะท้อนถึงรับรองสิทธิเสรีภาพให้แก่ราษฎร และถึงแม้จะมีได้มีสภาพบังคับให้พระองค์ต้อง ปฏิบัติตาม แต่ก็ถือว่าเป็นหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติตามหลักธรรมดังกล่าว มิฉะนั้นแล้วก็จะมิมีผู้ทักท้วงว่าเป็น ต้นเหตุให้เกิดวิกฤติซ้ำซากหนักหน่วง ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูหรืออาจเกิดจลาจลกบฏจนถึงกับมีผู้ ยกเป็นเหตุชิงราชสมบัติ ล้มล้างราชบัลลังก์ได้ โดยการอ้างว่าเพราะพระมหากษัตริย์องค์เดิมไม่อยู่ใน ธรรมจึงต้องล้มล้างราชบัลลังก์จึงเป็นการอ้างความชอบธรรมเพื่อเข้าสู่อำนาจให้ดูน่าเชื่อถือ สมเหตุสมผล และเพื่อได้รับศรัทธาจากราษฎร ในทำนองเดียวกับที่สมัยหลังๆ มักอ้างว่า “ด้วยเหตุผล ปรากฏเป็นที่แน่ชัดว่าความมั่นคงของชาติถูกคุกคาม” เพราะฉะนั้นจึงเข้ายึดอำนาจรัฐ¹²³ แต่ใน ทำนองตรงกันข้าม ถ้าหากพระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งความยุติธรรมและปกครองบ้านเมืองให้ราษฎรมี

¹²² ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล, ผลกระทบแนวคิดตะวันตกที่มีต่อแนวคิดทางการเมืองไทย ช่วง พ.ศ.2369-2454, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ฟ้าสีโก, 2522), หน้า 15.

¹²³ วิษณุ เครืองาม, “สิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ”, ใน สู่สิทธิมนุษยชน! สิทธิหรือหน้าที่ใน ประเทศไทยปัจจุบัน, วิมลศิริ ชำนาญเวชและวิฑิต มันทาภรณ์ ,บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535), หน้า 30.

ความร่วมมือเป็นสุขได้ ผู้คนต่างก็นึกถึงพระมหากษัตริย์คุณก็พากันสร้างบุญสร้างกุศลถวาย เพื่อจะได้ทรงมีพระชนม์ชีพยาวนาน¹²⁴

แนวคิดธรรมราชาแม้จะเป็นสิ่งที่เกิดในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (แม้กษัตริย์ที่มีฐานะเป็นเทวราชา (สมมติเทพ) ก็ต้องเป็นธรรมราชาด้วยในขณะเดียวกัน) แต่ก็แนวคิดที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ในทุกระบอบการปกครองเพราะเจตนารมณ์ในการปกครองไม่ว่าจะเป็นระบอบใดก็ตามก็ล้วนแต่ต้องการผู้นำที่มีธรรมในการปกครองทั้งสิ้น ซึ่งเป็นเจตนารมณ์เดียวกันกับระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่มีธรรมราชาเป็นผู้ปกครอง¹²⁵ ดังนั้น จึงทำให้พระราชสถานะของพระมหากษัตริย์ไทยเป็นอย่างไรที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสรุปไว้ว่า¹²⁶

“อนึ่ง พระบรมราชานุภาพของพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามนี้ ไม่ได้มีปรากฏในกฎหมายอันหนึ่งอันใดด้วยเหตุที่ถือว่าเป็นที่ล้นพ้นไม่มีข้อใดสิ่งอันใดหรือผู้ใดจะเป็นผู้บังคับขัดขวางได้ แต่เมื่อว่าตามความที่เป็นจริงแล้ว พระเจ้าแผ่นดินทรงประพฤติการอันใดก็ต้องเป็นไปตามทางที่สมควรและที่เป็นยุติธรรม”

2.3.2.3 ระบบศักดินา

คำว่า “ศักดินา” หมายถึง เครื่องกำหนดสิทธิและหน้าที่ระหว่างบุคคลต่างๆ ในสังคม บุคคลจะมีสิทธิและหน้าที่ในสังคมมากน้อยเพียงใด ก็ย่อมต้องพิจารณาจากศักดินาของบุคคลนั้นเป็นเกณฑ์

ระบบศักดินา* เป็นระบบที่จัดแบ่งวรรณะโดยพิจารณาจากสิทธิการถือครองที่นาของบุคคลต่างๆ ในสังคม โดยในแต่ละชนชั้นจะถือครองที่นาได้ตามบรรดาศักดิ์ของบุคคลนั้นๆ

¹²⁴ ศรีศักร วัลลิโภดม, กฎหมายตราสามดวงกับความเชื่อของไทย, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2545), หน้า 34.

¹²⁵ ปรีชา ช่างขวัญยืน, ธรรมรัฐ-ธรรมราชา, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2557) หน้า 208.

¹²⁶ ชัยอนันต์ สมุทวณิชและชัตติยา กรรณสูต (รวบรวม), อ้างแล้ว, หน้า 98.

* ระบบศักดินาไทยก็ต่างจากระบบศักดินาฝรั่งหลายประการ อาทิ ของฝรั่งถือเอาที่ดินเป็นเครื่องกำหนดความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคมจริงๆ แต่ของไทยใช้ “ศักดิ์” มากกว่าที่ดิน (นา) ระบบ

กล่าวคือ ในกฎหมายตราสามดวงได้มีการแบ่งบุคคลในสังคมสยามเป็น 2 ชั้นด้วยกัน กล่าวคือ ชั้นแรก คือ “ชนชั้นผู้ปกครองหรือที่เรียกว่า ผู้ดีหรือนาย” ประกอบด้วยพระมหากษัตริย์ มุลนาย เจ้านายและขุนนาง โดยในชนชั้นนี้จะเป็นผู้ถือศักดินาตั้งแต่ 400 ขึ้นไป และชนชั้นที่สอง คือ “ชนชั้นผู้อยู่ใต้การปกครอง หรือที่เรียกว่า ไพร่” ชั้นนี้ประกอบด้วยไพร่และทาสซึ่งเป็นผู้ถือศักดินาน้อยกว่า 400 และเมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นตามระบบศักดินาจะเห็นได้ว่าระบบดังกล่าวได้ก่อให้เกิดความแตกต่างระหว่างชนชั้นอย่างแท้จริง กล่าวคือ ชั้นปกครองมักจะอาศัยอำนาจแสวงหาประโยชน์ด้วยวิธีการขูดรีดราษฎรผู้อยู่ใต้การปกครอง อีกนัยหนึ่งก็ทำให้เกิดชนชั้นผู้ได้เปรียบและชนชั้นผู้เสียเปรียบในสังคม โดยถึงแม้ว่าสภาพของบุคคลตามระบบศักดินาจะสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามความสามารถหรือความประพฤติหรือไม่ดีของบุคคลนั้นๆ ซึ่งจะส่งผลให้มีการเพิ่มขึ้นหรือลดลงของศักดินาได้ก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติเป็นไปได้ยากเพราะกฎหมายจะกำหนดหลักเกณฑ์ให้เจ้าขุนมูลนายเป็นผู้ควบคุมไพร่ การปกป้องผลประโยชน์ของมูลนาย จึงเป็นเรื่องการปกป้องผลประโยชน์ของตนเอง ดังนั้น ในระดับชนชั้นปกครองก็อาจสามารถเลื่อนฐานะขึ้นลงได้เช่นเดิม ส่วนไพร่และทาสนั้น ไพร่อาจกลายเป็นทาสและทาสก็อาจกลายเป็นไพร่ได้ โดยทางปฏิบัติแล้วย่อมทำได้ง่ายกว่าการเลื่อนฐานะข้ามระหว่างชนชั้น¹²⁷ โดยภาพความเป็นอยู่ของบุคคลทุกระดับภายใต้ระบบศักดินานี้ได้มีอิทธิพลต่อการสร้างพฤติกรรมและทัศนคติที่จำเป็นต่อการอยู่รอดของชาว

ของฝรั่งเศสเฉพาะ “เจ้าศักดินา” จึงมีที่ดินและทาสติดที่ดินไม่มีสิทธิมีที่ดินเลย แต่ระบบศักดินาไทยแม้ทาสผู้ประกอบอาชีพอิสระที่ไม่ใช่ไพร่ เช่น นายโรงละครที่ไม่ได้รับราชการก็มีศักดินาถึง 30-40 ยิ่งกว่านั้น ระบบศักดินาฝรั่งเศสเป็นการสืบทอด “ศักดิ์” และ “นา” ตลอดไป แต่ระบบศักดินาไทยเป็นระบบ “สังคมที่มีความเคลื่อนไหว” คือถึงแม้ว่าสังคมไทยในสมัยนั้นจะมีชนชั้นสูงและชั้นชนต่ำซึ่งมีฐานะตลอดจนสิทธิและหน้าที่แตกต่างกันก็ดี ชนชั้นเหล่านั้นก็เป็นชนชั้นที่ไม่มีเสถียรภาพ หรือความถาวรแต่อย่างใด (บวรศักดิ์ อูวรรณโณ, กฎหมายมหาชน เล่ม 2 : การแบ่งแยกกฎหมายมหาชน-เอกชนและพัฒนาการกฎหมายมหาชนในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 151-152.)

¹²⁷ ณรงค์ พ่วงพิศ, ประวัติศาสตร์การปกครองและการเมืองไทย, (กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ มศว. ประสานมิตร, 2527), หน้า 6.

สยามด้วยการยอมรับฐานะของตนเอง การยอมเชื่อฟังและการเกรงกลัวอำนาจการเชื่อฟังผู้ปกครอง โดยไม่คัดค้านท้าทายแต่อย่างใด

อิทธิพลของระบบศักดินาที่สำคัญ คือ การอุดหนุนหรือเทิดทูนความเชื่อเรื่องเจ้าชีวิต หรือความยึดถือความเชื่อในเรื่องชาติกำเนิดของขุนนางผู้ใหญ่เหนือสามัญชน ซึ่งมีผลอย่างมากต่อการ เหนี่ยวรั้งไม่ให้เกิดการเติบโตทางความคิดหรือความสำนึกในด้านคุณค่าที่เสมอภาคกันของปัจเจกชน หรือสิทธิเสรีภาพขั้นมูลฐานของมนุษย์ที่ไม่ขึ้นอยู่กับบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ระบบดังกล่าวได้ถูกหล่อ หลอมมานานับร้อยๆ ปี ทำให้โดยพื้นฐานแล้วชาวสยามจึงมีแนวโน้มของการอ่อนน้อมต่อผู้ปกครอง มากกว่าที่จะตั้งคำถามเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพทางแพ่งหรือทางการเมืองของตนอย่างจริงจัง¹²⁸ และก็ ย่อมจะเกิดค่านิยม ระเบียบหรือประเพณีในหมู่ไพร่ ซึ่งในระยะหลังต่อมาถึงแม้จะมีการยกเลิกระบบ ไพร่ไปแล้ว แต่วัฒนธรรมทางไพร่ก็ยังหลงเหลืออยู่ในสังคมสยามจนกลายเป็นอุปสรรคในการ พัฒนาการทางการเมืองไทย¹²⁹ ดังนั้น ในสังคมสยามอดีตความเกี่ยวเนื่องระหว่างระบบศักดินานิยม และระบบอุปถัมภ์จึงแยกกันไม่ออก ซึ่งก็นำไปสู่ระบบอำนาจนิยมและระบบบารมีนิยม

2.3.2.4 ระบบอุปถัมภ์

ในสังคมศักดินาความสัมพันธ์ระหว่างมูลนายกับไพร่ได้ก่อให้เกิดการอุปถัมภ์ซึ่งกัน และกันขึ้นขึ้นกล่าวคือ มูลนายมีหน้าที่ให้ความคุ้มครองดูแลไพร่ ดังจะเห็นได้จากกฎหมายตราสามดวง บทพระโอบายการลักษณะรับฟ้องได้ระบุให้ผู้สังกัดมูลนายเท่านั้นที่บ้านเมืองจึงจะให้ความคุ้มครองหรือ ดูแลรักษาชีวิตและทรัพย์สินของตน ดังนั้น ไพร่จึงต้องมีความผูกพันและจงรักภักดีต่อมูลนายของตน มากและเมื่อมูลนายมีไพร่อยู่ในสังกัด มูลนายก็ต้องใส่ใจดูแลบรรดาไพร่ทั้งหลายให้มีความสุขปลอดภัย จากการถูกรังแกข่มเหงจากผู้อื่น และหากในกรณีที่ไพร่เกิดไปมีเรื่องมีราวที่ต้องขึ้นศาลเป็นคดีความ กับผู้อื่น มูลนายก็อาจส่งทนายไปแก้คดีให้ได้ จึงเท่ากับว่ามูลนายเป็นผู้อุปถัมภ์ไพร่ของตน ด้วยเหตุนี้

¹²⁸ จรัญ โฆษณานันทน์, กฎหมายกับสิทธิเสรีภาพในสังคมไทย เส้นขนานจาก 2475 ถึงปัจจุบัน, (กรุงเทพฯ : กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, 2528), หน้า 57.

¹²⁹ ณรงค์ พ่วงพิศ, เอกสารการสอนชุดวิชาปัญหาพัฒนาการทางการเมืองไทย หน่วยที่ 1-7 : หน่วยที่ 2 วิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์กับพัฒนาการทางการเมืองไทย, พิมพ์ครั้งที่ 3, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2532), หน้า 60.

ไพร่จึงต้องปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ เพื่อเป็นการตอบแทนมูลนาย นอกเหนือไปจากหน้าที่ตามกฎหมายอีกด้วย เช่น ต้องสละแรงงานช่วยทำงานให้มูลนาย แสวงหาสิ่งของต่างๆ ให้มูลนายตามที่มีมูลนายต้องการ หรือให้ความคุ้มครองมูลนายเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ทางการเมือง เป็นต้น¹³⁰

ลักษณะความสัมพันธ์แบบนี้มีผู้ให้คำจำกัดความไว้ว่าเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสองบุคคลที่ไม่ใช่ญาติ แต่อยู่ในฐานะที่ผู้หนึ่งเป็นผู้อยู่เหนือกว่าอีกผู้หนึ่ง คำอธิบายที่อาจดีที่สุดก็คือ “ความเป็นมิตรโดยที่ฝ่ายหนึ่งมีฐานะต่ำกว่า” “ความเป็นมิตร” ในที่นี้จึงหมายถึง “การอาศัยความเป็นมิตรเป็นเครื่องมือเพื่อวัตถุประสงค์บางอย่าง” เป็นความสัมพันธ์ส่วนตัวที่มีการแสวงหาทรัพยากรเป็นสำคัญ ทรัพยากรนี้อาจเป็นทรัพยากรธรรมชาติหรือทรัพยากรในสังคมก็ได้ โดยไพร่ต้องการให้นายคุ้มครองตนให้พ้นจากเงื้อมมือของขุนนางหรือข้าราชการอื่นๆ เนื่องจากในขณะนั้นบ้านเมืองไม่มีกองตำรวจในการรักษาความปลอดภัย ดังนั้นอำนาจการจับกุมจึงตกอยู่กับข้าราชการทั้งหมดที่เป็นขุนนางหรือข้าราชการ ซึ่งไพร่ที่ไม่มีนายอาจถูกจับได้เพราะเป็นการละเมิดต่อพระอัยการที่บัญญัติไว้ในกฎหมายตราสามดวงในข้อที่ได้จดทะเบียนขึ้นอยู่กับนายผู้ใดเลย อีกทั้ง นายทำหน้าที่เป็นเพียงผู้เชื่อมโยงระหว่างไพร่และหลวงเท่านั้น เพราะการที่ไพร่จะเข้าถึงศาลยุติธรรมได้จะต้องผ่านนาย และการร้องทุกข์ของไพร่ต่อหลวงจะกระทำได้ก็โดยผ่านนายเท่านั้น ถ้าไม่มีนายไพร่ก็ไม่สามารถอยู่ได้¹³¹

2.3.3 รูปแบบการรับรองสิทธิเสรีภาพ

การรับรองสิทธิเสรีภาพของราษฎรชาวสยามในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว-ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475) มีทั้งที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรและไม่เป็นลายลักษณ์อักษร อาทิ กฎหมายตราสามดวง ประมวลกฎหมายสารบัญญัติและกฎหมายวิธีสบัญญัติ เช่น พระราชบัญญัติ พระราชกำหนดหรือกฎหมายลำดับรองต่างๆ พระราชดำริ และพระราชโองการของพระมหากษัตริย์ ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีและความเชื่อเรื่องผีสง สี่ง

¹³⁰ ณรงค์ พ่วงพิศ, เอกสารการสอนชุดวิชาปัญหาพัฒนาการทางการเมืองไทย หน่วยที่ 1-7 : หน่วยที่ 2 วิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์กับพัฒนาการทางการเมืองไทย, หน้า 61.

¹³¹ อคิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว., สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416, หน้า 120-121.

เหล่านี้ล้วนส่งเสริมและสนับสนุนการมีสิทธิเสรีภาพเป็นอย่างมาก แม้ในสมัยดังกล่าวจะเป็นการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็ตาม แต่พระมหากษัตริย์ก็ยังทรงโอบอ้อมสิทธิเสรีภาพให้แก่ราษฎรในหลายๆ ด้าน เพื่อให้ทัดเทียมกับประเทศตะวันตกและเหมาะสมกับสภาพสังคมสยาม

2.3.3.1 การรับรองสิทธิเสรีภาพที่เป็นลายลักษณ์อักษร

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นการรับรองสิทธิเสรีภาพที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรในระยะแรกเป็นการสืบทอดมาจากแนวความคิดทางกฎหมายตราสามดวง บทพระอัยการต่างๆ กระทั่งสยามต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงตามกระแสของชาติมหาอำนาจตะวันตกจึงทำให้การรับรองสิทธิเสรีภาพเริ่มจึงเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมและปรากฏในรูปของประกาศต่างๆ ของพระมหากษัตริย์ โดยพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ใช้พระราชวินิจฉัยในการตราประกาศต่างๆ และเมื่อล่วงสู่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวการรับรองสิทธิเสรีภาพเริ่มเป็นการบัญญัติให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้นตามแนวความคิดของสำนักกฎหมายบ้านเมือง (Positive Law) หรือเป็นกฎหมายสมัยใหม่อย่างชาติตะวันตก

2.3.3.1.1 กฎหมายตราสามดวง

สำหรับกฎหมายที่ใช้บังคับกันอยู่ในต้นกรุงรัตนโกสินทร์นั้นเป็นกฎหมายที่ใช้บังคับอยู่ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ในคราวเมื่อเสียกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ.2310 ดัวยกฎหมายต่างๆ ได้ถูกทำลายเป็นจำนวนมากหรือประมาณเก้าหรือสิบส่วนจะมีคงเหลืออยู่ก็เพียงส่วนเดียวเท่านั้น โดยต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ได้มีการนำเอากฎหมายในสมัยกรุงศรีอยุธยามาใช้บังคับต่อไป ซึ่งกฎหมายต่างๆ ได้รับการปรับปรุงแก้ไข โดยอาศัยการจดจำและคัดลอกกันมาตามเอกสารที่หลงเหลือจากการถูกทำลาย หรืออาศัยหลักฐานที่ได้จากการสืบสวนฟังคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่บ้าง เช่น ผู้ที่ได้เคยอยู่ในคณะตุลาการศาลแต่ครั้งเดิม¹³² หรือจากคำวินิจฉัยเรื่องต่างๆ ของพระมหากษัตริย์ เป็นต้น

จนกระทั่งได้เกิดคดีขึ้นเรื่องหนึ่งและมีการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โดยเป็นคดีฟ้องหย่าของชาวบ้านธรรมดา แต่ที่มีความสำคัญในทางประวัติศาสตร์

¹³² ร.แลงการ์ด, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, ชาญวิทย์ เกษตรศิริและวิวัลย์ พงศ์พินิตานนท์ (บรรณาธิการ), (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2553), หน้า 19.

กฎหมายก็คือ ผลจากคดีนี้เป็นต้นเหตุให้นำมาซึ่งการชำระสะสางกฎหมายในสมัยนั้น สำหรับคดีที่วานี้เกิดขึ้นในปี พ.ศ.2347 โดยเป็นคดีที่อำแดงป้อมพ้องหย่านายบุญศรีช่างเหล็กหลวง ทั้งๆ ที่ตนได้ทำคู่กับนายราชาอรุณและศาลได้พิพากษาให้หย่าได้ตามที่อำแดงป้อมพ้อง ซึ่งอาศัยการพิจารณาคดีตามตัวบทกฎหมายที่ว่า “ชายหาผิดมิได้ หญิงขอหย่า ท่านว่าเป็นหญิงหย่าชายได้” ทำให้ศาลพิพากษาให้อำแดงป้อมพ้องหย่ากับนายบุญศรีได้ และเมื่อผลของคดีเป็นเช่นนี้ นายบุญศรีจึงได้นำเรื่องขึ้นทูลเกล้าถวายฎีกาต่อพระเจ้าแผ่นดิน พระองค์ทรงเห็นด้วยกับฎีกาว่าคำพิพากษาของศาลนั้นว่าขัดหลักความยุติธรรม ซึ่งทรงสงสัยว่าการพิจารณาพิพากษาคดีจะถูกต้องตรงตามตัวบทกฎหมายหรือไม่ จึงมีพระบรมราชโองการให้เทียบกฎหมายทั้ง 3 ฉบับ คือ ฉบับที่ศาลใช้กับฉบับที่หอหลวงและฉบับที่ห้องเครื่อง ซึ่งก็ปรากฏข้อความตรงกันทุกประการ โดยเมื่อเป็นดังนี้จึงทรงมีพระราชดำริว่ากฎหมายนั้นไม่เหมาะสมและอาจมีความคลาดเคลื่อนจากการคัดลอก จึงสมควรที่จะจัดให้มีการชำระสะสางกฎหมายใหม่เหมือนกับการสังคายนาพระไตรปิฎก¹³³

ในการชำระกฎหมายครั้งนั้นโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรรมการทั้งหมด 11 คน ประกอบด้วยอาลักษณ์ 4 คน ลูกขุน 3 คน ราชบัณฑิต 4 คน เพื่อชำระและพิจารณาสอบสวนตัวบทกฎหมายที่ใช้อยู่กับคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ให้สอดคล้องตรงความกัน โดยหลังจากการชำระสะสางเสร็จแล้วอาลักษณ์ได้เขียนด้วยหมึกบนสมุดข่อย รวม 6 ชุด ชุดละ 41 เล่ม 3 ชุดแรกเป็นต้นฉบับแท้เรียกว่า “ฉบับหลวง” ซึ่งเขียนเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2348 และบนปกแต่ละเล่มจะประทับตราพระราชสีห์ตราพระคชสีห์และตราบัวแก้ว โดยแยกเก็บไว้ที่หอหลวง ศาลหลวงและห้องเครื่องแห่งละ 1 ชุด ส่วนอีก 3 ชุดที่มีได้ประทับตรา เรียกว่า “ฉบับรองทรง” ซึ่งเขียนเมื่อ พ.ศ. 2350 สำหรับฉบับรองทรงนี้ใช้สำหรับอ่านเขียนคัดลอกและเอาออกใช้เวลาตัดสินคดี เพื่อถนอมฉบับตัวจริงมิให้ชอกช้ำบุบสลายเร็ว¹³⁴

¹³³ แสวง บุญเฉลิมวิภาส, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, พิมพ์ครั้งที่ 14, (กรุงเทพฯ : วิทยุชน, 2558), หน้า 117-120.

¹³⁴ ศูนย์ข้อมูลกฎหมายกลาง สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 200 ปี กฎหมายตราสามดวง, (ม.ป.พ. : 2547), หน้า 3.

กฎหมายตราสามดวงจึงเป็นการนำเอากฎหมายยุคเก่าในลักษณะต่างๆ ที่กระจัดกระจายอยู่ตามทีต่างๆ มารวบรวมไว้ในที่เดียวกันและชำระสะสางเสียใหม่ให้สอดคล้องกับความ เป็นธรรมและบริบทของสังคมสยาม

ก) โครงสร้างกฎหมายตราสามดวง

ในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เป็นเสมือนกฎหมายสูงสุดของประเทศที่แม่องค์พระมหากษัตริย์ก็ต้องยึดถือเป็นหลักในการตราพระราชศาสตร์ ทำให้ในการตราพระราชศาสตร์นั้นจะขัดหรือแย้งกับหลักการในพระธรรมศาสตร์ไม่ได้ สำหรับพระธรรมศาสตร์ได้กำหนดให้พระมหากษัตริย์นำมูลคดีทั้ง 39 ประการมาเป็นหลักในการตราพระราชศาสตร์ ซึ่งถือว่าเป็นสาขาคดีต่างๆ โดยในโครงสร้างกฎหมายตราสามดวงประกอบด้วย 3 ส่วน คือ¹³⁵

1. พระธรรมศาสตร์ (มูลคดี) ถือเป็นกฎหมายสูงสุดหรือเป็นแม่บทใหญ่แห่งกฎหมายซึ่งจัดไว้ 1 หมวด โดยพระธรรมศาสตร์เป็นหลักที่สืบเนื่องมาจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมนัสสารทธานุภาพต้องใช้ฤทธิ์เหาะไปจดจำเนื้อความที่จารึกเป็นภาษาบาลีขนาดเท่ากายคชสารจากกำแพงจักรวาลมาแต่งเป็นคัมภีร์พระธรรมศาสตร์

2. พระราชศาสตร์ (สาขาคดี) เนื่องจากพระมหากษัตริย์ไม่สามารถกำหนดมูลคดีขึ้นมาใหม่ได้ โดยจะถูกจำกัดไว้เพียงมูลคดี 39 ประการตามบาลีพระธรรมศาสตร์ แต่ก็ทรงสามารถนำมูลคดีนั้นๆ มาตั้งสาขาคดีเป็นพระอัยการหมวดต่างๆ แจกแจงรายละเอียดจัดเป็นบทบ้าง มาตราต่างๆ บ้าง รวมเรียกว่าพระราชศาสตร์ ซึ่งพระราชศาสตร์ประกอบด้วย สาขาคดีจากมูลคดีแห่งผู้พิพากษาและตุลาการ 10 ประการ มี 5 หมวดและสาขาคดีจากมูลคดีวิวาท 29 ประการ มี 13 หมวด

3. พระราชนิติศาสตร์ (สาขาคดี) เป็นกฎหมายของฝ่ายบริหาร เพื่อใช้เป็นกฎเกณฑ์ในการปกครองบ้านเมือง หรือเป็นกฎเกณฑ์ที่เกี่ยวกับราชประเพณี หรือกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการปกครองดูแลสงฆ์ รวมถึงเป็นพระบรมราชวินิจฉัยอันเป็นบรรทัดฐานในอรรถคดีต่างๆ ซึ่งจัดไว้เป็น 8 หมวด

¹³⁵ กฤษณา บุญยสมิต, กฎหมายตราสามดวง : แว่นส่องสังคมไทย ผลงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ลำดับที่ 2 “โครงสร้างกฎหมายตราสามดวง : การพิจารณาใหม่”, วินัย พงศ์ศรีเพียร (บรรณาธิการ), (กรุงเทพฯ : เพื่อฟ้า, 2547), หน้า 47-49, 63.

ข) ความสำคัญ ของกฎหมายตราสามดวง¹³⁶

1. กฎหมายตราสามดวงมีลักษณะเป็นกฎหมายของนักกฎหมาย กล่าวคือกฎเกณฑ์ส่วนใหญ่ของกฎหมายตราสามดวงโดยเฉพาะในส่วนที่เป็นพระธรรมศาสตร์เป็น กฎเกณฑ์ที่มีลักษณะทั่วไปและมีฐานะสูงกว่าจารีตประเพณี กฎเกณฑ์เหล่านี้เกิดจากการใช้เหตุผล ประชุมแต่งของนักนิติศาสตร์อินเดีย และได้รับการสืบทอดพัฒนาต่อมาโดยนักนิติศาสตร์มอญและไทย ตามลำดับ

2. กฎหมายตราสามดวงมีลักษณะเป็นกฎหมายธรรมชาติโดยที่ กฎหมายตราสามดวงได้แสดงไว้ในนิทานต้นเรื่องพระธรรมศาสตร์ว่าคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ได้มี การ จารึกไว้ในกำแพงจักรวาล ซึ่งพระมโนสารฤาษีได้เหาะไปพบเข้าและจดจำนำมาเขียนไว้ ดังนั้นพระ ธรรมศาสตร์จึงเป็นของศักดิ์สิทธิ์ และเป็นที่ไม่เปลี่ยนแปลงชั่วนิรันดร์ที่มนุษย์ไม่อาจแก้ไข เปลี่ยนแปลงกฎหมายชนิดนี้ได้

3. ไม่เป็นการนิติบัญญัติโดยแท้ โดยตามที่ปรากฏในกฎหมายตรา สามดวงนั้น พระมหากษัตริย์มิได้มีอำนาจบัญญัติกฎหมายอย่างแท้จริง เนื่องจากพระองค์มีพระราช ภาระในการดูแลความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองและบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ราษฎร โดยอาศัยบท กฎหมายที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวงเป็นสำคัญ โดยหากมีความจำเป็นที่จะต้องออกกฎหมาย ใหม่หรือแก้ไขเปลี่ยนแปลงกฎหมายที่มีอยู่เดิมก็จะต้องคำนึงถึงหลักที่มีอยู่ในพระธรรมศาสตร์

4. ความนับถือตัวบทกฎหมาย จากคดีอ้าแดงป้อมฟ้องหย่านาย บุญศรีช่างเหล็กหลวงที่ปรากฏอยู่ในประกาศพระราชปรรณของกฎหมายตราสามดวงได้มีข้อสังเกตที่ สำคัญประการหนึ่งที่ว่า ลูกขุนที่พิจารณาพิพากษาคดีนี้ได้พิจารณาพิพากษาไปตามตัวบทกฎหมาย ที่ว่า “ชายหาผิดมิได้ หญิงขอหย่า ท่านว่าเป็นหญิงหย่าชายหย่าได้” โดยเคร่งครัด และแม้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจะทรงเห็นว่าเป็นบทกฎหมายที่ไม่เป็นธรรม แต่เมื่อ ลูกขุนได้พิจารณาพิพากษาคดีนี้ไปตามตัวบทกฎหมายดังกล่าว ทำให้ลูกขุนเหล่านั้นได้รับความ

¹³⁶ ปรีดี เกษมทรัพย์, เอกสารประกอบการสัมมนาประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เรื่องปัญหาและ แนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมายในประเทศไทย, จัดโดยคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อ พ.ศ. 2528, หน้า 7-9. อ้างถึงใน แสง บุญเฉลิมวิภาส, ประวัติศาสตร์ กฎหมายไทย, พิมพ์ครั้งที่ 14, (กรุงเทพฯ : วิทยุชน, 2558), หน้า 121-125.

คุ้มครองมิต้องรับผิดชอบในผลแห่งคดีที่ไม่เป็นธรรมนั้นได้ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชก็ได้แต่ทรงแก้ไขคำพิพากษาในคดีนี้ให้ถูกต้องเป็นธรรมขึ้น และทรงโปรดเกล้าให้มีการชำระสะสางตัวบทกฎหมายให้ถูกต้องดุจเดิมเท่านั้น

5. ไม่ใช่ประมวลกฎหมายที่มีเนื้อหาครอบคลุมทุกด้าน กฎหมายตราสามดวงอาจถือได้ว่าเป็นประมวลกฎหมาย แต่ก็เป็นการรวบรวมกฎหมายแบบเก่าซึ่งเป็นที่รวมของกฎหมายที่ปรุงแต่งโดยนักกฎหมายและจารีตประเพณีที่สำคัญเท่านั้น อันแตกต่างจากประมวลกฎหมายแบบใหม่ที่มีตัวบทกฎหมายซึ่งมีเนื้อหาครอบคลุมชีวิตสังคมทุกด้าน

6. กฎหมายเป็นคู่มือในการชี้ขาดตัดสินคดี โดยกฎหมายตราสามดวงเป็นกฎหมายที่เกิดขึ้นจากการพิจารณาพิพากษาคดีและใช้ในการพิจารณาพิพากษาคดีหลัก ซึ่งไม่ใช่กฎหมายที่เขียนขึ้นในลักษณะตำรากฎหมาย กฎหมายตราสามดวงจึงเป็นคู่มือของเจ้าหน้าที่บ้านเมืองในการบังคับใช้กฎหมาย ไม่ใช่ตำราที่บุคคลทั่วไปจะร่ำเรียนได้

กฎหมายตราสามดวงที่ชำระสะสางในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้บังคับใช้จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กระทั่งได้มีการตรากฎหมายตามแบบอย่างตะวันตก สำหรับการบังคับใช้กฎหมายตราสามดวงนั้น หากมีกฎหมายที่กำหนดไว้เป็นการเฉพาะก็บังคับใช้ตามกฎหมายนั้น แต่หากไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้ก็ต้องกลับมาใช้กฎหมายตราสามดวงต่อไป ดังนั้นกฎหมายตราสามดวงจึงเปรียบเสมือน “ต้นเค้า” หรือภาษาชาวบ้านเรียกว่า “ยาหม้อใหญ่” ของกฎหมายทั้งปวง

เมื่อพิจารณาในกฎหมายตราสามดวงแล้วจะเห็นได้ว่าเป็นกฎหมายที่บ่งบอกถึงความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจระหว่างสถาบันการปกครองประเภทต่างๆ และเป็นบ่งบอกถึงความสัมพันธ์ของรัฐกับประชาชน ประเพณีและพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ตลอดจนสะท้อนปัญหาบางประการซึ่งเกิดขึ้นภายใต้การปกครองแบบดั้งเดิมหรือภายใต้สังคมที่ยึดถือระบบศักดินาเป็นหลักตามพระอัยการตำแหน่งนาพลเรือนและพระอัยการตำแหน่งนาทหารหัวเมืองที่ได้กำหนดสิทธิและหน้าที่ของราษฎรให้แตกต่างกันไป ตามศักดินาที่กำหนดขึ้นของแต่ละบุคคล ซึ่งความแตกต่างของฐานะบุคคลในสังคมตามจำนวนศักดินาที่ตนถือครองไว้จะมีผลต่อจำนวนไพร่พลที่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชา โดยผู้ที่มีศักดินาต่ำกว่าจะต้องเคารพต่อผู้ที่มีศักดินาสูงกว่า กฎหมายตราสามดวงจึงสะท้อนถึงโครงสร้างทางสังคมที่มีความเหลื่อมล้ำหรือความไม่เท่าเทียมกันในสังคม สิ่งดังกล่าวได้

ส่งผลกระทบต่อสิทธิเสรีภาพของราษฎรด้วยทั้งในแง่ของการรับรองสิทธิเสรีภาพและการจำกัดสิทธิเสรีภาพ

2.3.3.1.2 ประมวลกฎหมายสารบัญญัติและวิธีสบัญญัติ

นับแต่ชาติตะวันตกได้เข้ามามีอิทธิพลในสยามประเทศอย่างชัดเจนในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นได้ทำให้สยามประเทศได้ยอมรับกฎหมายสมัยใหม่จากตะวันตกอันเนื่องมาจากสนธิสัญญาเบาว์ริง โดยเฉพาะในเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขต สยามจึงจำเป็นต้องมีการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายให้ทันสมัยอย่างชาติตะวันตก อาจกล่าวได้ว่าพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์องค์แรกที่ได้ริเริ่มปรับปรุงระบบกฎหมายตามแบบตะวันตกและการดังกล่าวเริ่มเห็นเด่นชัดเป็นรูปธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงเริ่มต้นนำหลักกฎหมายอังกฤษมาใช้ในกฎหมายวิธีสบัญญัติก่อน กล่าวคือ ในปี พ.ศ.2437 ทรงได้ประกาศยกเลิกการพิจารณาโทษแบบจารีตนครบาล โดยประกาศใช้พระราชบัญญัติพิจารณาความมีโทษทางอาญาขึ้นใช้แทนและได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติกระบวนพิจารณาความแพ่งด้วย หลังจากนั้นทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อตรวจชำระและร่างประมวลกฎหมายสารบัญญัติขึ้นตามแบบอย่างประเทศภาคพื้นยุโรปหรือระบบซีวิลลอว์ (Civil Law) เพื่อรวบรวมบทบัญญัติของกฎหมายว่าด้วยลักษณะเดียวกันซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในพระราชกำหนดกฎหมายต่างๆ เข้าไว้เป็นหมวดหมู่เดียวกันและยกร่างขึ้นใหม่ เช่น ในทางอาญาได้ยกร่างประมวลกฎหมายอาญาตามแบบอย่างของประเทศในภาคพื้นยุโรปโดยบัญญัติหลักเกณฑ์ทั่วไปเกี่ยวกับความผิดทางอาญา การแบ่งโทษของความผิด การลงโทษ การกำหนดโทษ การกระทำผิดหลายบทหรือหลายกรรม การนับโทษหรือแม้กระทั่งการกระทำความผิดของเด็กและเยาวชน กฎหมายดังกล่าวเรียกว่า “กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ.127” และหลังจากที่ได้มีการประกาศใช้กฎหมายลักษณะอาญาเมื่อวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ.2451 และมีการได้จัดทำประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ในลำดับต่อมา โดยประกาศใช้บังคับบรรพ 1 และบรรพ 2 เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ.2467 และได้ทยอยประกาศใช้บังคับตามลำดับเรื่อยมาจนครบ บรรพ 6 ในปี พ.ศ.2478

ส่วนประมวลกฎหมายวิธีสบัญญัตินั้นในหลังจาก ร.ศ.113 ที่ได้มีการประกาศใช้กฎหมายลักษณะพยานและพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษทางอาญาสำหรับใช้ไปพลางก่อนตามลำดับนั้นก็ได้มีการยกร่างกฎหมายวิธีสบัญญัติจนกระทั่งในวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2478 ได้มีการประกาศใช้พระธรรมนูญศาลยุติธรรม ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งและประมวล

กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาซึ่งมีความคล้ายคลึงกับระบบกฎหมายของประเทศต่างๆ ในภาคพื้นยุโรป

สำหรับรูปแบบในการรับรองสิทธิเสรีภาพที่ปรากฏในประมวลกฎหมายสารบัญญัตินั้นได้ให้ความสำคัญกับมนุษย์ทุกคนเป็นบุคคลและเป็นตัวการของกฎหมาย มิใช่ทาสอีกต่อไป นั่นก็คือการรับรู้ถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ บุคคลทุกคนย่อมมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันในทางกฎหมายหรือที่เรียกว่า “เสมอภาคต่อหน้ากฎหมาย” (Equality before the law) โดยการรับรองสิทธิเสรีภาพของบุคคลทุกคน ไม่ว่าจะเป็นสิทธิในกรรมสิทธิ์ สิทธิในการแต่งงาน สิทธิในการทำมาหากิน เป็นต้น และในประมวลกฎหมายอาญาได้เปลี่ยนแปลงแนวความคิดให้ถูกต้องตามหลักมนุษยธรรม โดยคำนึงถึงสิทธิเสรีภาพของผู้เสียหาย อีกทั้งบทบัญญัติของกฎหมายก็ได้บัญญัติความผิดและกำหนดโทษไว้อย่างชัดเจนอันสอดคล้องกับสุภาษิตกฎหมายโรมันที่ว่า “ไม่มีโทษ โดยไม่มีกฎหมาย” (Nulla Poena, Sine Lege) ส่วนการรับรองสิทธิเสรีภาพที่ปรากฏในประมวลกฎหมายวิธีสบัญญัติก็มีความคิดสมัยใหม่เน้นทางกฎหมายและวิธีพิจารณาความทั้งทางแพ่งและอาญา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาและกฎหมายพยานได้ยกเลิกการใช้วิธีแบบจารีตนครบาล ทำให้เห็นได้ว่ากฎหมายดังกล่าวได้คำนึงถึงสิทธิเสรีภาพ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ การพิจารณาคดีต้องกระทำโดยเปิดเผย ฟังความทุกฝ่าย การสืบพยานต้องชอบด้วยเหตุผลและให้ถือว่าหลักว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะได้พิสูจน์ว่าได้กระทำความผิดจริง จึงจะลงโทษได้ อันเป็นการรับรองสิทธิเสรีภาพในแนวทางของกฎหมายสมัยใหม่

2.3.3.1.3 พระราชบัญญัติ พระราชกำหนด พระราชกฤษฎีกาและกฎหมายลำดับรองต่างๆ

แต่เดิมแนวคิดเรื่องการนิติบัญญัติหรือการตรากฎหมายนั้นพระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจในการตรากฎหมาย อันเนื่องมาจากพระราชสถานะที่เป็นองค์อธิปัตย์ แต่ขณะเดียวกันการตรากฎหมายก็จำเป็นต้องอิงอยู่กับพระธรรมนูญซึ่งเป็นกรอบของการตรากฎหมาย กระทั่งเกิดพัฒนาการของการนิติบัญญัติสมัยใหม่ตามแบบอย่างตะวันตกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่นับเป็นยุคเริ่มต้นของการที่พระมหากษัตริย์ทรงถือว่าทรงมีพระราชอำนาจในการตรากฎหมายหรืออำนาจนิติบัญญัติโดยพลตินัย หรือจะกล่าวได้ว่าเป็นการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ทรงเป็นองค์อธิปัตย์อย่างแท้จริง อันเกิดจากผลกระทบ

จากสังคมภายในและแนวคิดของตะวันตกทำให้การนิติบัญญัติในสมัยของพระองค์เป็นการที่พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจทางนิติบัญญัติได้อย่างเต็มที่โดยปราศจากการควบคุมของ “พระธรรมศาสตร์” และพัฒนาการต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติเคาน์ซิลออฟสเตต คือ ที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน โดยมีพระราชประสงค์ต้องการสร้างองค์กรที่มีการปรึกษาหารือและตัดสินใจร่วมกันในการตรากฎหมายหรืออีกนัยก็คือ การสร้างองค์กรนิติบัญญัติ โดยทรงมุ่งใช้การนิติบัญญัติเป็นเครื่องมือในการดึงอำนาจรัฐเข้าสู่ส่วนกลางด้วยทรงค่อยๆ วางรากฐานให้กฎหมายเป็นใหญ่ อีกทั้งในทางสัญลักษณ์การกำเนิดขององค์กรเช่นนี้ย่อมถือได้ว่าเป็นการยืนยันอำนาจและความสำคัญของการตรากฎหมายที่เป็นพระราชอำนาจของพระองค์ ซึ่งพระองค์จะมอบให้องค์กรหรือบุคคลใดเป็นผู้ช่วยก็แล้วแต่ และพระองค์มิใช่เป็นเพียงแค่ผู้ปกป้องหรือตีความคำสอนของพระธรรมศาสตร์เท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังมีการปฏิรูประบบกฎหมายด้วยแล้ว โครงสร้างทางกฎหมายใหม่ที่กว้างขวางล้วนทำให้อุดมคติของกฎหมายโบราณต้องลบลือลง โดยกฎหมายที่เกิดจากการยืนยันอำนาจในการตรากฎหมายโดยอย่างเด็ดขาดของพระมหากษัตริย์ ย่อมมิใช่เพียงแต่ “ราชศาสตร์” หรือ “กฎหมายชั่วคราว” ที่อาจถูกเปลี่ยนแปลงแก้ไขหรือยกเลิกโดยพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ที่พบว่ากฎหมายชั่วคราวนั้น ๆ ขัดแย้งกับพระธรรมศาสตร์¹³⁷ ดังจะเห็นได้จากเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติ พระราชกำหนด พระราชกฤษฎีกา* และกฎหมายลำดับรองต่างๆ นั้นจะมีได้มีการอ้างอิงจากพระธรรมศาสตร์ในกฎหมายตราสามดวงแต่อย่างใด อย่างเช่นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้ตราพระราชบัญญัติพิทักษ์ณุลูกทาสลูกไท ร.ศ.93 (พ.ศ.2417) พระราชบัญญัติเลิกทาส ร.ศ.124 (พ.ศ. 2448) พระราชบัญญัติการออกโฉนดที่ดิน ร.ศ.127 (พ.ศ.2452) พระราชกฤษฎีกาในการจัดซื้อที่ดิน

¹³⁷ David M. Engel, Law and Kingship in Thailand During the Reign of King Chulalongkorn, (Ann Arbor : Center for South and Southeast asian Studies, University of Michigan, c1975), pp. 120-121. อ้างถึงใน จรัญ โฆษณานันท์, ปรัชญากฎหมายไทย, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2541), หน้า 353.

* พระราชกฤษฎีกาตามความหมายในสมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง หมายถึงกฎหมายที่ออกโดยพระมหากษัตริย์และไม่จำเป็นต้องอาศัยอำนาจจากกฎหมายอื่นใด ทั้งถือว่าเป็นกฎหมายสำคัญด้วย

สร้างทางรถไฟสายตะวันออก ตำบลเหนือคลองมหานาคตลอดขึ้นไปถึงแม่น้ำบางปะกง ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448) หรือแม้แต่ประกาศการเรียนหนังสือ ร.ศ. 104 (พ.ศ. 2428) เป็นต้น พระราชบัญญัติ พระราชกำหนด พระบรมราชโองการ พระราชกฤษฎีกาหรือกฎหมายลำดับรองต่างๆ เช่น ข้อบังคับกรมตำรวจ ก็นับได้ว่าเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการรับรองสิทธิเสรีภาพให้เหมาะสมแก่กาลสมัยในสังคมสยาม

2.3.3.2 การรับรองสิทธิเสรีภาพที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร

แม้จะมีการรับรองสิทธิเสรีภาพเป็นปรากฏเป็นกฎหมายลายลักษณ์อักษรต่างๆ แต่ในบางสถานการณ์กฎหมายลายลักษณ์อักษรเหล่านั้นก็ไม่สามารถตราหรือบัญญัติให้ครอบคลุมได้ในทุกๆ เรื่อง ซึ่งทำให้เกิดช่องโหว่ของกฎหมายได้ พระมหากษัตริย์จึงอาศัยพระราชดำริหรือคำสั่งๆ เป็นเครื่องมือขึ้นหนึ่งในการรับรองสิทธิเสรีภาพต่างๆ มาเสริมเพิ่มเติมให้แก่กฎหมายลายลักษณ์อักษรให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น หรือแม้แต่ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีและความเชื่อเรื่องผีสงที่ราษฎรเคารพนับถือและปฏิบัติมานั้นก็กลายเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงการรับรองสิทธิเสรีภาพเช่นเดียวกัน

2.3.3.2.1 พระราชดำริหรือพระราชดำรัสของพระมหากษัตริย์

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้อยู่ภายใต้กฎหมายตราสามดวง แต่พระองค์ก็ทรงได้รับอิทธิพลหลักธรรมของผู้ปกครองและความเป็นธรรมราชา โดยทรงเห็นว่าพระมหากษัตริย์เปรียบเสมือนบิดาของราษฎรและมีหน้าที่บำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ราษฎรทั้งปวง ซึ่งพระองค์ก็ไม่ค่อยให้ความสำคัญกับคติแบบเทวราชามากนัก สำหรับในยุคระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น คำว่า “พระราชดำริ” โดยรูปคำราชาศัพท์ของคำกริยาจะหมายถึง ความคิดหรือความดำริของพระมหากษัตริย์ ซึ่งหากดูเพียงผิวเผินก็อาจทำให้เข้าใจได้ว่าพระราชดำริไม่ได้เป็นกฎหมายแต่ประการใด แต่หากพิจารณาจากการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชดำรัสแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองของแผ่นดิน พ.ศ. 2430 ความตอนหนึ่งว่า¹³⁸ “พระบรมราชานุญาตของพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามนี้ไม่ได้ปรากฏในกฎหมายอันหนึ่งอันใด ด้วยเหตุที่ถือว่าเป็นที่ล้นพ้น ไม่มีข้อสั่งอันใดจะเป็นผู้บังคับขัดขวางได้” จากพระราชดำรัสดังกล่าวจึงพออนุมานได้ว่า

¹³⁸ ชัยอนันต์ สมุทวณิชและชัตติยา กรรณสูต (รวบรวม), เอกสารการเมืองการปกครองไทย พ.ศ. 2417-2477, (กรุงเทพฯ : สถาบันสยามศึกษา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2532), หน้า 98.

พระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ถือเป็นองค์อธิปัตย์ผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจนิติบัญญัติ บริหารและตุลาการ ซึ่งการอนุমানดังกล่าวก็สอดคล้องกับหลักอำนาจสูงสุดเด็ดขาดเป็นของ พระมหากษัตริย์และพระมหากษัตริย์ถือได้ว่าเป็นน้ำพุแห่งความยุติธรรม (Fountain of Justice) ใน โลกตะวันตก พระมหากษัตริย์จึงเป็นต้นกำเนิดแห่งสิ่งทั้งปวงและสายธารแห่งความยุติธรรม เมื่อเป็น เช่นนี้ผู้วิจัยจึงอนุমানว่าข้อความหรือสิ่งต่างๆ ที่เป็นพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์ ไม่ว่าจะ เป็นพระบรมราชโองการ พระราชดำริหรือพระราชดำรัส* ก็พอถือว่าเป็นกฎหมายในยุคสมัยนั้นได้ ซึ่ง ประชากรราษฎรทั้งหลายต้องเคารพเชื่อฟังอย่างมิต้องสงสัย

ดังจะเห็นได้จากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ ทรงถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ร่วมกับเชื้อพระวงศ์และข้าราชการ โดยไม่ถือองค์เป็นสมมุติเทพอัน คักดิ์สิทธิ์ ซึ่งสะท้อนถึงทฤษฎีสัญญาประชาคม (Social Contract) แบบตะวันตก ความเสมอภาคของ ผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้การปกครอง การปรับเปลี่ยนธรรมเนียมการแต่งกายจากการสวมผ้าเพียงชิ้นเดียว โดยให้สวมเสื้อกระบอกตอนเข้าเฝ้า ในการกรณีการเข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์ของชาวต่างประเทศนั้นก็ มีพระราชดำริให้แสดงความเคารพด้วยการยืนแทนการหมอบคลานและสามารถนั่งเก้าอี้เวลาเข้าเฝ้า ได้ หรือการที่ทรงมีพระราชดำริที่จะพระราชทานสิทธิในการศึกษาให้แก่บุตรหลานของราษฎร เป็นต้น หรือรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีพระราชดำริให้ปรับปรุง ประเพณีการไว้

* สำหรับคำว่า “พระราชดำรัส” โดยรูปคำราชาศัพท์หมายถึง “คำพูด” ของพระมหากษัตริย์ แต่ก็คงอยู่ในขอบข่ายเดียวกันกับพระราชดำริ คือถือได้ว่าเป็นกฎหมายเช่นเดียวกัน โดยได้มีการยืนยัน ว่าพระราชดำรัสเป็นกฎหมาย ซึ่งปรากฏผ่าน “ร่างพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยราชประเพณีสยาม” ที่ร่าง ขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน “มาตรา 3 พระเจ้าแผ่นดินมีพระราช ศึกदानุภาพเป็นอาทิ...(3) พระราชดำรัสได้ประกาศแล้วย่อมเป็นกฎหมายสำหรับแผ่นดิน...” เสน่ห์ จามริก, การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ, (กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2529), หน้า 16.

นอกจากนี้ กฎหมายตราสามดวง บทพระราชกำหนด มาตรา 50 บัญญัติว่า “อนึ่งแผ่นดินเปน ใหญ่แต่สมเด็จพระมหากระษัตริ์ ด้วยเหตุว่าพระมหากระษัตริ์เจ้านั้น เปนสมมุติเทวดาจะให้ผู้ใหญ่เปน ผู้น้อยๆ เปนผู้ใหญก็ได้ ถ้าสมเด็จพระมหากระษัตริ์มีพระราชโองการด้วยกิจสิ่งใดๆ ก็ดี ดุจตั้งขวานฟ้า ถึงมาทว่าผ่าถูกต้องต้นไม้แลภูเขา มีอาจษามาตจะทนทานได้ย่อมจหักทำลายไป...”

ทรงผมและการแต่งกายของชาวสยามให้เป็นไปตามสากลนิยม ทรงได้มีพระราชดำรัสไว้ก่อนเสด็จสวรรคตให้ยกเลิกธรรมเนียม “การโกนผมไว้ทุกข์” เป็นต้น

พระราชดำริและพระราชดำรัสของพระมหากษัตริย์นับได้ว่ามีส่วนเป็นอย่างมากในการรับรองสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ให้แก่ราษฎร ทั้งยังเป็นการเติมเต็มที่ทำให้บทบัญญัติกฎหมายลายลักษณ์อักษรหรือการรับรองสิทธิเสรีภาพของราษฎรบริบูรณ์ยิ่งขึ้น เพื่อให้เป็นก้าวอย่างที่สำคัญของการพัฒนาการปกครองในระบอบประชาธิปไตยในอนาคต

2.3.3.2.2 ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีและความเชื่อ

ในสังคมของชาวสยามยังมีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ถือตามคติความเชื่อดั้งเดิมที่ได้ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษ โดยถือว่าสิ่งเหล่านี้เป็น “สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่จริงหรือเหนือธรรมชาติ” ซึ่งไม่อาจพิสูจน์ได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ แต่สิ่งดังกล่าวก็มีอิทธิพลเหนือความคิดและการกระทำของชาวสยาม การแสดงออกของความเชื่ออาจทำได้โดยสร้างสิ่งสมมุติขึ้น เช่น ผีसाง เทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรืออาจแสดงออกในรูปข้อห้ามข้อนิยม ตลอดจนคำสอนต่างๆ สิ่งเหล่านี้จึงมีส่วนช่วยในการจัดระเบียบสังคมโดยเป็นส่วนหนึ่งของปทัสถานทางสังคม (Social Norms) ที่ปรากฏออกมาในรูปพฤติกรรมในชีวิตประจำวัน ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรมและวัฒนธรรมต่างๆ จึงอาจกล่าวได้ว่า ความเชื่อมีส่วนอย่างมากในการกำหนดวิถีชีวิตและพัฒนาการของคนในสังคม¹³⁹ อันเป็นสิ่งที่สนับสนุนทำให้ชาวสยามเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบอันดี ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ซึ่งส่งผลทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบไม่ขัดแย้งหรือเกิดการละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น

1) ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี

“ขนบธรรมเนียม” (Custom) “จารีตประเพณี” (Tradition) บางทีเรียกว่า “มรดกทางสังคม” (Social Heritage) หรือ “มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage)

¹³⁹ สุทธิ โคมิน, สนิท สมัครการและสุภาวงศ์ จันทวานิช, เอกสารการสอนชุดวิชาพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมของการเมืองไทย หน่วยที่ 8 - 15 : หน่วยที่ 9 ปทัสถานทางสังคมกับการเมืองไทย, พิมพ์ครั้งที่ 8, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2539), หน้า 576.

มรดกทางสังคมและวัฒนธรรมย่อมเกิดจากภูมิหลังของชาวสยาม¹⁴⁰ โดยเป็นความรู้สึกสำนึกที่ฝังลึก ในจิตใจของชาวสยามว่าต้องทำอะไรจึงจะเป็นการถูกต้องในสถานะเช่นนั้น เพราะถูกปลูกฝังและหล่อหลอมด้วยวัฒนธรรมไทยที่สืบทอดกันมาในอดีต ดังนั้น ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีจึงเป็นข้อปฏิบัติเฉพาะเรื่อง ซึ่งส่วนใหญ่เกิดจากความสัมพันธ์คนตามสถานะ (Status) ประจำของแต่ละคนที่ บ่งบอกว่าคนๆ หนึ่ง ในสถานะหนึ่งต้องปฏิบัติต่อคนอื่นที่อยู่ในสถานะอีกสถานะหนึ่งได้อย่างไร เช่น สามเณรียาต้องปฏิบัติต่อกันอย่างไร บิดามารดาต้องปฏิบัติต่อกันอย่างไรต่อบุตร หรือบุคคลต้องปฏิบัติต่อกันอย่างไรต่อบุคคลอื่น เป็นต้น อันเป็นการตอกย้ำถึงการต้องเคารพสิทธิเสรีภาพของบุคคล อีกทั้ง ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณียังเป็นสิ่งที่กำหนดมิให้บุคคลล่วงละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น โดยถ้ามีการละเมิดเกิดขึ้นคนในสังคมจะมีความรู้สึกร่วมกันว่าเป็นการกระทำที่ผิดหรือไม่ถูกต้องและจะรวมตัวกันลงโทษผู้กระทำผิดอย่างจริงจัง¹⁴¹ สิ่งดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นถึงการรับรองสิทธิเสรีภาพในหลายๆ ด้านของชาวสยาม

2) ความเชื่อเรื่องผีसाงเทวดา

ความเชื่อเรื่องผีดำรงอยู่ในสังคมสยามมาช้านาน ความเชื่อดังกล่าวใช้อธิบายหรือแสดงที่มาของสิ่งที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ต่างๆ ที่มนุษย์ไม่อาจเข้าใจด้วยสัมผัสทั้งห้า โดยมีมูลเหตุจูงใจว่าผีसाงเทวดาอาจบันดาลให้เกิดความสุขสำเร็จหรือทุกข์ร้ายโรคร้ายไข้เจ็บแก่คนเราได้ ความเชื่อเรื่องผีจึงเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวสยามโดยได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพุทธและถูกสืบทอดให้เห็นเด่นชัดด้วยอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ ผ่านพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ จนทำให้สังคมอวลไปด้วยความเชื่อเรื่องผีसाงเทวดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ความเชื่อนี้เอง ไม่ว่าจะ เป็นผีฟ้า ผีเมือง ผีบรรพบุรุษ ผีบ้าน ผีเรือนหรือผีอื่นๆ เช่น รุกขเทวดา ผีसाงนางไม้ เป็นต้น¹⁴² ได้เข้ามามีบทบาทปรากฏสภาพเสมือน “ธรรมะ” หรือหลักพื้นฐานของกฎหมาย¹⁴³ ซึ่งส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของชาวสยามในสังคมที่ถูกตีกรอบให้อยู่ในกรอบของการกระทำใดๆ ที่ไม่ให้กระทบต่อสิ่งที่เห็นว่า

¹⁴⁰ สมยศ เชื้อไทย, คำอธิบายวิชากฎหมายแพ่ง : หลักทั่วไป, พิมพ์ครั้งที่ 21, (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2558), หน้า 45.

¹⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 51.

¹⁴² สุนทรื โคมิน, สนิท สัมครการและสุภางค์ จันทวานิช, อ้างแล้ว, หน้า 578-580.

¹⁴³ จรัญ โฆษณานันท์, ปรัชญากฎหมายไทย, หน้า 185.

ไม่ถูกต้อง หรือเป็นการเหนี่ยวนำต่อจิตใจไม่ให้เกิดความผิดต่างๆ ความเชื่อเหล่านี้เป็นการควบคุมความประพฤติของชาวสยามให้อยู่ในธรรมะหรือกฎเกณฑ์ที่ไว้วาง เมื่อมิให้มีการกระทำความผิด ซึ่งสะท้อนถึงการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของชาวสยามได้เป็นอย่างดี

จากการวิเคราะห์จะเห็นได้ว่ารูปแบบการรับรองสิทธิเสรีภาพของชาวสยามสามารถจำแนกได้หลายประเภทด้วยกันไม่ว่าจะเป็นการรับรองสิทธิเสรีภาพที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น การวางหลักเกณฑ์อย่างชัดเจนตามตัวบทกฎหมายต่างๆ หรือตัวบทกฎหมายนั้นๆ อันสะท้อนถึงการรับรองสิทธิเสรีภาพที่เป็นการประกันสิทธิเสรีภาพให้มีความแน่นอนชัดเจน และการรับรองสิทธิเสรีภาพที่ไม่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรซึ่งมีอิทธิพลหรือบทบาทที่ช่วยเกื้อหนุนหรือส่งเสริมต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพเช่นเดียวกัน สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเครื่องมือสำคัญในการรับรองสิทธิเสรีภาพของชาวสยาม

2.4 แนวความคิดการรับรองสิทธิเสรีภาพของตะวันตก

การศึกษาที่มาของแนวความคิดว่าด้วยสิทธิเสรีภาพในสังคมตะวันตกนั้นจำเป็นต้องศึกษาถึงรากฐานทางความคิด ซึ่งส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากศาสนาคริสต์เป็นประการแรก แนวความคิดสำนักกฎหมายฝ่ายธรรมชาติและนักปรัชญากฎหมายทั้งหลายเป็นประการที่สอง และแนวความคิดของสำนักกฎหมายฝ่ายบ้านเมืองเป็นประการที่สาม สิ่งเหล่านี้ได้เป็นที่มาแห่งรากฐานของแนวความคิดในการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนทั้งสิ้น

2.4.1 อิทธิพลของศาสนาคริสต์

ในสังคมตะวันตกคำสอนของศาสนจักรได้ครอบงำเหนืออาณาจักรและมีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของประชาชนเป็นอย่างมาก โดยคำสอนของศาสนาคริสต์ได้กล่าวว่า “ทุกคนเสมอเหมือนกันในสายตาของพระเจ้า มนุษย์ทั้งหลายต่างก็เป็นบุตรของพระเจ้าด้วยกันทุกคน” แนวความคิดดังกล่าวได้สะท้อนถึงการรับรองสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาคเท่าเทียมกัน ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และการจำกัดการใช้อำนาจรัฐ ตามแนวความคิดของศาสนาคริสต์นั้น อำนาจอสูงสุดจึงเป็นของพระเจ้า เป็นเจ้าอันส่งผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดที่ว่า “มนุษย์อยู่ภายใต้บังคับของสังคม” มาเป็น “มนุษย์อยู่ภายใต้บังคับของพระเจ้า”

2.4.1.1 คำสอนของศาสนาคริสต์ในเรื่องความเสมอภาค

คำสอนของศาสนาคริสต์ในเรื่องความเสมอภาคของมนุษย์ที่กล่าวว่า “มนุษย์ทุกคนมีความเสมอภาคเหมือนกันในสายตาของพระเจ้า เพราะมนุษย์ทั้งหลายต่างก็เป็นบุตรของพระเจ้า เป็นเจ้าด้วยกันทุกคน” ได้รับการกล่าวพรรณนาเสริมโดยเซนต์ปอล (Saint Paul) ผ่านคำสอนของพระเยซูคริสต์ในตอนหนึ่งว่า “ไม่มีทั้งยิวหรือกรีก ไม่มีทาสหรือชนเสรี ไม่มีชายหรือหญิง เพราะพระเจ้าทั้งปวงเป็นหนึ่งในพระเยซูคริสต์” และยังคงกล่าวอีกตอนหนึ่งว่า “ไม่มีข้อแตกต่างระหว่างยิวและกรีก เพราะพระเจ้าพระองค์เดียวกันเหนือคนทั้งปวง เป็นที่อุดมสมบูรณ์สำหรับคนทั้งปวงที่เข้าเฝ้าพระองค์”¹⁴⁴ คำสอนดังกล่าวสะท้อนให้เห็นคุณค่าของหลักแห่งความเสมอภาคของมนุษย์ที่ศาสนาคริสต์พยายามต่อสู้มาตั้งแต่เริ่มแรกในขณะก่อกำเนิด โดยเฉพาะในสังคมชาวกรีกและชาวโรมันกับการแบ่งแยกสถานะของมนุษย์ในขณะนั้น เช่น การแบ่งแยกพวกยิวว่าเป็นมนุษย์ที่ไม่ได้รับเลือกจากพระเจ้า เป็นเจ้า หรือการแบ่งแยกชาวกรีกกับมนุษย์ที่ไม่ใช่ชาวกรีกที่เรียกว่า “คนเถื่อนไร้อารยธรรม” และการแบ่งแยกมนุษย์ออกเป็น “เสรีชน” กับ “ทาส” สิ่งเหล่านี้คือการแบ่งแยกความเป็นมนุษย์จากความแตกต่างไม่ว่าจะเป็นเชื้อชาติ สีผิว ฐานะทางสังคม การศึกษา หรือเพศ อันเป็นความแตกต่างโดยผิวเผินที่กำหนดขึ้นมาเองหลังจากที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์แล้ว จึงถือได้ว่าความแตกต่างเหล่านี้ ไม่มีความสำคัญในตัวเอง ตรงกันข้ามการเปรียบเทียบแบ่งแยกความแตกต่างของมนุษย์กลับกลายเป็นบ่อเกิดของการละเมิดศักดิ์ศรีของมนุษย์ด้วยกันเอง ดังนั้น คัมภีร์ไบเบิลจึงเน้นเสมอว่าทุกคนมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์และมีสิทธิเสรีภาพเสมอภาคเท่าเทียมกัน¹⁴⁵ เพราะพระเจ้าเป็นเจ้าเป็นผู้สวมศักดิ์ศรีให้กับมนุษย์ทำให้มนุษย์มีศักดิ์ศรีได้ เนื่องจากพระเจ้าเป็นเจ้าทรงประทานแก่นมนุษย์ ซึ่งการจะเข้าใจความหมายให้ลึกซึ้งจำเป็นต้องเข้าใจพื้นฐานของศาสนาคริสต์ในเรื่องของพระเจ้าเป็นผู้ทรงสร้างโลก

¹⁴⁴ เอ็ม.เจ.ฮาร์มอน, ความคิดทางการเมืองจากเปเลโต้ถึงปัจจุบัน, แปลโดย เสน่ห์ จามริก, (กรุงเทพฯ : สถาบันวิถึทรรศน์, 2555), หน้า 127.

¹⁴⁵ พินิจ รัตนกุล, “สิทธิมนุษยชนและวัฒนธรรม,” วารสารภาษาและวัฒนธรรม (กรกฎาคม-ธันวาคม 2525) : 64-84.

สร้างสรรค์สิ่งต่างๆ รวมทั้งมนุษย์ พระเจ้าจึงเป็นผู้ที่รัก ดูแล ห่วงใย เอาใจใส่มนุษย์ ซึ่งพระองค์ทรงมอบหลายสิ่งหลายอย่างให้แก่มนุษย์และสิ่งที่สำคัญอย่างหนึ่งนั่นก็คือ “ศักดิ์ศรี”¹⁴⁶

ดังนั้น คำสอนของศาสนาคริสต์จึงสะท้อนให้เห็นว่ามนุษย์ทุกคนไม่ว่าเพศ เชื้อชาติ วัยหรือคุณสมบัติอื่นๆ ของบุคคลย่อมมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันในสายตาของศาสนาคริสต์ทั้งสิ้น อันสอดคล้องกับหลักแห่งความเสมอภาค

2.4.1.2 คำสอนของศาสนาคริสต์ในเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

ตามนัยแห่งคำสอนของพระเยซูคริสต์นั้น ร่างกายของมนุษย์มีคุณค่าอยู่ในตัว เนื่องจากมนุษย์คือสัตว์โลกที่พระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้าของสร้างขึ้นมาตามรูปแบบเช่นเดียวกับพระองค์ ดังนั้น ร่างกายมนุษย์จึงได้รับมอบอำนาจมาจากพระเจ้าเป็นผู้ให้ให้มีศักดิ์ศรีสมกับรูปแบบของพระเจ้า ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ดังกล่าวย่อมทำให้มนุษย์ไม่อาจยอมรับอำนาจของรัฐว่ามีเหนือความเป็นอยู่ของมนุษย์ทุกกรณีโดยไม่มีข้อยกเว้น กล่าวคือ ศาสนาคริสต์ปรารถนาให้มนุษย์ปลีกตัวห่างจากความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับมนุษย์ชนิดที่มนุษย์ต้องศิโรราบให้กับรัฐ และให้มนุษย์ตัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับรัฐชนิดที่รัฐครอบคลุมความเป็นอยู่ส่วนตัวของมนุษย์ทั้งสิ้น¹⁴⁷

“ศักดิ์ศรี” ในความเข้าใจของศาสนาคริสต์ จึงหมายถึง ความเมตตาของพระเจ้า ซึ่งเกี่ยวกับข้อเท็จจริงในทางศาสนาคริสต์ว่า มนุษย์ถูกสร้างขึ้นตามวัตถุประสงค์ของพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้าของ ศักดิ์ศรีของมนุษย์มีอาจถูกทำลายหรือถูกพรากไปได้โดยการกระทำของบุคคลอื่น หากแต่ถูกทำลายได้โดยบาปของตนเอง ศักดิ์ศรีในความหมายของศาสนาคริสต์จึงเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า¹⁴⁸ ดังคำสอนที่ว่ามนุษย์ทุกคนเสมอเหมือนกันในสายตาของพระเจ้า

¹⁴⁶ เสรี หล่อกันภัยและชนะจิตต์ อีสมันยี, ศักดิ์ศรี ศักยภาพ สิทธิและเสรีภาพของมนุษย์ในทัศนะของคริสเตียน, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2542), หน้า 255-6.

¹⁴⁷ วีระ โลจายะ, กฎหมายสิทธิมนุษยชน, พิมพ์ครั้งที่ 9, (กรุงเทพฯ : ฝ่ายตำราและอุปกรณ์การศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2531), หน้า 6.

¹⁴⁸ Albert Bleckmann, Staatsrecht II-Die Grundrechte, 4. Aufl., 1997, S.542 ff. อ้างถึงใน บรรเจิด สิงคะเนติ, หลักพื้นฐานเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์, พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2558), หน้า 88.

เพราะต่างเป็นบุตรของพระเป็นเจ้าทุกคน คำสอนในเรื่องศักดิ์ศรีหรือคุณค่าของความเป็นมนุษย์ใน ความหมายที่มนุษย์คือสัตว์โลกที่พระผู้เป็นเจ้าสร้างขึ้นตามรูปแบบหรือฉายาของพระองค์ (Image of God) มนุษย์จึงไม่อาจยอมให้อำนาจรัฐอยู่เหนือมนุษย์ชนิดที่ปราศจากเงื่อนไข โดยนัยดังกล่าวเมื่อถือว่ามนุษย์คือ “ฉายาของพระเจ้า” โดยมีศักดิ์ศรีอันศักดิ์สิทธิ์ที่ได้รับจากพระเจ้า ความเป็นมนุษย์จึงเป็นสิ่งสูงส่ง มนุษย์จึงเป็นศูนย์กลางของสรรพสิ่ง และมนุษย์ไม่อาจปฏิบัติต่อมนุษย์เหมือนไม่ใช่มนุษย์ หรือไม่มองมนุษย์ด้วยกันเหมือนสัตว์ (หรือสิ่งธรรมชาติอื่นใดที่พระเจ้าสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์มนุษย์) ตรงกันข้ามมนุษย์ต้องรู้จักมีความเคารพต่อกันหรือรู้จักรับใช้กันและกัน¹⁴⁹

ดังนั้น คำสอนในศาสนาคริสต์ที่สอนให้มนุษย์สำนึกในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์จึง เท่ากับสอนให้มนุษย์ปฏิเสธที่จะยอมตกอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐชนิดที่ปราศจากเงื่อนไข กล่าวอีกนัย หนึ่ง รัฐจะต้องไม่ครอบงำกิจกรรมทั้งหมดของมนุษย์ในรัฐ โดยเฉพาะแล้วมนุษย์ที่นับถือศาสนา คริสต์¹⁵⁰ อยากรู้ก็ตามแนวความคิดของศาสนาคริสต์ในเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นี้ได้มีการขยาย ความจนกลายเป็นแนวความคิดในเรื่องการจำกัดอำนาจของรัฐอีกด้วย

2.4.1.3 แนวความคิดของศาสนาคริสต์ในเรื่องการจำกัดการใช้อำนาจรัฐ

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพลเมืองของรัฐในยุโรปยุคโบราณจะถือว่าพลเมืองของรัฐ เป็นส่วนหนึ่งของรัฐและในขณะเดียวกันพลเมืองของรัฐก็ถือว่ารัฐมีเหตุผลในการดำรงอยู่ พลเมืองของ รัฐจึงไม่อาจเรียกร้องสิทธิใดๆ ที่เกิดโดยสามัญสำนึกส่วนบุคคลจากรัฐได้ สิ่งดังกล่าวส่งผลทำให้รัฐมี อำนาจอย่างไม่มีข้อจำกัด กอปรกับพลเมืองยังไม่ตระหนักถึงคุณค่าของสิทธิเสรีภาพของตนเท่าที่ควร จึงเป็นโอกาสที่ศาสนจักรจะเข้ามามีบทบาทในการจำกัดการใช้อำนาจรัฐหรือทำให้อาณาจักรตกอยู่ ภายใต้อำนาจของศาสนจักร โดยแนวความคิดในเรื่องการจำกัดการใช้อำนาจรัฐนั้นไม่ปรากฏชัดเจน หรือมีการบัญญัติไว้โดยตรงในคำสอนของศาสนาคริสต์ แต่ปรากฏผ่านการแปลความจากคำสอนทาง ศาสนาเป็นสำคัญ

¹⁴⁹ จรัญ โฆษณานันท์, สิทธิมนุษยชนไร้พรมแดน : ปรัชญากฎหมายและความเป็นจริงทาง สังคม, หน้า 99-101.

¹⁵⁰ วีระ โลจายะ, อ่างแล้ว, หน้า 8.

จากความคิดที่ว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างสรรพสิ่งพระองค์จึงเป็นศูนย์กลางของจักรวาล อันเป็นต้นกำเนิดของสรรพสิ่งทั้งปวง ดังนั้น ระเบียบกฎเกณฑ์ทั้งหลายของโลกและจักรวาลก็ล้วนแต่เป็นไปตามโครงการอันศักดิ์สิทธิ์ตามพระประสงค์ของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของทุกสิ่งด้วยเหตุนี้ฝ่ายอาณาจักรก็ดี ฝ่ายศาสนาก็ดีก็ล้วนแต่เกิดขึ้นตามพระประสงค์ของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ สิ่งต่างๆ จึงมีความเกี่ยวข้องกันและมีอาจแยกออกจากกันได้ โดยถือว่าเป็นสิ่งเดียวกันที่แสดงออกให้ปรากฏในลักษณะที่ต่างกันเท่านั้น ซึ่งด้านหนึ่งก็คือด้านการปกครองทางธรรมและเป็นเรื่องของการปลูกฝังศรัทธาต่อพระเจ้า ส่วนอีกด้านหนึ่งก็คืออำนาจปกครองทางโลก คือรักษาความสงบ ระวังการขัดแย้งต่อสู้กัน และศาสนจักรยังได้อ้างพระคัมภีร์ไบเบิลตอนหนึ่งเมื่อพระเยซูทรงมอบหมายให้เซนต์เปโตรเป็นตัวแทนของพระองค์ตั้งศาสนจักรขึ้นว่า “ท่านคือเปโตร (แปลว่าก้อนหิน) บนศิลานี้ เราจะตั้งคริสตจักรของเราไว้... เราจะมอบลูกกุญแจแผ่นดินสวรรค์ให้ไว้แก่ท่าน ท่านจะกล่าวห้ามสิ่งใดในโลกสิ่งนั้นก็จะถูกห้ามในสวรรค์ เมื่อท่านจะกล่าวอนุญาตสิ่งใดในโลก สิ่งนั้นจะกล่าวอนุญาตในสวรรค์ด้วย” โดยพระวาจาของพระเยซูดังกล่าวนี้นี้ ศาสนจักรจึงอ้างตนว่าเป็น “ผู้แทนหรือผู้ว่าต่างของพระเจ้า” (Vicar of God) แล้วใช้เป็นหลักฐานในการตีความว่า ศาสนจักรในฐานะผู้แทนของพระเจ้าเป็นเจ้าของและผู้ชี้ทางสวรรค์ และยอมเป็นหน้าที่คอยควบคุมการปกครองของฝ่ายอาณาจักรโดยอาณัติของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของอีกด้วย เมื่อใดที่ฝ่ายอาณาจักรมิได้ดำเนินการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของพระเจ้า ศาสนจักรในฐานะผู้แทนของพระองค์จึงอาจเรียกอำนาจปกครองคืนมาเสียและประกาศคว่ำบาตรฝ่ายอาณาจักร คือ ตัดออกจากศาสนานั่นเป็นผลทำให้ราษฎรหมดหน้าที่ที่จะต้องเชื่อฟังฝ่ายอาณาจักรอีกต่อไปก็ได้¹⁵¹ ด้วยเหตุนี้ฝ่ายอาณาจักรจึงต้องขึ้นต่อฝ่ายศาสนจักร

ดังที่ พระสันตะปาปาองค์หนึ่งกล่าวว่า “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่ได้รับการปฏิบัติด้วยความเคารพจากพระเจ้า และไม่อนุญาตให้ผู้ใดล่วงละเมิดโดยไม่ถูกลงโทษหรือก่อให้เกิดอุปสรรคจนมนุษย์ไม่อาจไปสู่ความสมบูรณ์ เพื่อชีวิตนิรันดร์”¹⁵² ดังนั้น รัฐต้องไม่ล่วงละเมิดหรือแทรกแซงในขอบเขตของปัจเจกชน แนวความคิดของศาสนาคริสต์จึงสร้างเขตแดนระหว่างรัฐกับปัจเจกชน โดย

¹⁵¹ ปรีดี เกษมทรัพย์, อ้างแล้ว, หน้า 145-146.

¹⁵² เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2556), หน้า 124.

ปัจเจกชนไม่อยู่ภายใต้ของสังคมรัฐ แต่อยู่ภายใต้สังคมพระเจ้า อันสะท้อนได้ถึงการศึกษาศาสนาคริสต์มีอิทธิพลต่อการควบคุมการใช้อำนาจรัฐ

กล่าวโดยสรุป จะเห็นได้ว่าศาสนาคริสต์นั้นมีความตั้งใจในการรับรองสิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนและมีลักษณะเป็นการส่งเสริมสิทธิเสรีภาพ ตลอดจนการจำกัดการใช้อำนาจรัฐ แต่ถ้ามองพิจารณาจากประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองในอดีตซึ่งจะเห็นได้ว่าในบางครั้งศาสนานั้นก็เป็นผู้รุกรานและส่งเสริมในการลดละสิทธิเสรีภาพของประชาชนเสียเองด้วยซ้ำ โดยในบางยุคของอดีตโบราณดูเหมือนคริสตจักรจะแสดงบทบาทที่ขัดแย้งในตัวเอง ซึ่งภาพรวมก็มีแนวโน้มไปในทางส่งเสริมระบบอำนาจนิยมหรือเผด็จการมากกว่าจะส่งเสริมสิทธิมนุษยชน ทั่วๆ ไปในช่วงเริ่มต้นของการเผยแผ่ศาสนา ศาสนาคริสต์ได้เคยถูกบังคับข่มเหงจากอำนาจรัฐอย่างรุนแรง เช่น การประหารด้วยการตรึงกางเขนของพระเยซูและการประกาศสั่งหารนักบุญพอล (Saint Paul : อัครสาวกแห่งคริสเตียน ผู้นำสูงสุดในการเผยแผ่คริสต์ศาสนา) ตลอดจนชาวคริสต์จำนวนมากจากน้ำมือของโรมัน¹⁵³ เป็นต้น และต่อมาเมื่ออิทธิพลของศาสนจักรเข้าครอบงำฝ่ายอาณาจักร ทำให้กษัตริย์ยอมรับว่าเป็นสาวกของพระเจ้า เป็นเจ้า ขณะที่พระสันตะปาปาก็เป็นตัวแทนของพระเจ้าเป็นเจ้า ซึ่งแม้กษัตริย์ก็ต้องเคารพเชื่อฟังพระสันตปาปาในฐานะผู้สถาปนากษัตริย์อีกทีหนึ่ง¹⁵⁴ จึงถือได้ว่าเป็นความสำเร็จอันสูงสุดของศาสนจักรที่อำนาจสูงสุดตกอยู่ในมือของศาสนจักรโรมันคาทอลิกอย่างแท้จริง ดังนั้น ฝ่ายที่มีความเห็นตรงข้ามกับศาสนจักรก็จะถูกขจัดออกไปโดยวิธีการไต่สวนของศาสนาโดยวิธีการทารุณโหดร้ายหรือข่มขู่ทำร้าย เพื่อให้สารภาพความผิด และบุคคลที่มีความคิดความเห็นที่ตรงกันข้ามกับศาสนจักรก็จะถูกกำจัดการใช้เสรีภาพทางความคิดในความผิดฐานที่เป็นปฏิปักษ์กับศาสนา นอกจากนี้ จากทฤษฎีเทวสิทธิ์ที่อยู่เบื้องหลังอำนาจของกษัตริย์ก็สร้างปัญหาทางด้านสิทธิเสรีภาพ โดยทฤษฎีนี้สนับสนุนให้ประชาชนต้องเชื่อฟังรัฐและผู้ปกครองรัฐ ไม่ว่าจะเป็นการใช้อำนาจปกครองอย่างไม่เป็นธรรมก็ตาม ประชาชนก็ไม่มีอำนาจต่อต้านต่อการปกครองดังกล่าว เพราะจะถือว่าเป็นการต่อต้านพระเจ้าด้วย ซึ่งการที่มีผู้ปกครองที่ไม่ดีนั้นถือว่าเป็นพระประสงค์ของพระเจ้าที่เป็นการลงโทษสำหรับบาปของ

¹⁵³ เอ็ม.เจ.ฮาร์มอน, อ้างแล้ว, หน้า 117.

¹⁵⁴ จรัญ โฆษณานันท์, สิทธิมนุษยชนไร้พรมแดน : ปรัชญากฎหมายและความเป็นจริงทางสังคม, หน้า 101.

ประชาชนและเป็นการไถ่บาปให้แก่ประชาชน แนวความคิดดังกล่าวจะเป็นการตรงกันข้ามกับการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน¹⁵⁵

คำสอนของศาสนาคริสต์จึงมีอิทธิพลต่อแนวความคิดการรับรองสิทธิเสรีภาพของตะวันตก ทั้งในด้านบวก คือ การรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน และด้านลบ คือ การละเมิดสิทธิเสรีภาพของประชาชนด้วยเช่นกัน

2.4.2 แนวความคิดของสำนักกฎหมายฝ่ายธรรมชาติ

ตามแนวความคิดของสำนักกฎหมายฝ่ายธรรมชาติที่เชื่อว่านอกจากกฎหมายที่ฝ่ายบ้านเมืองกำหนดขึ้นมาแล้วยังมีกฎหมายอีกประเภทหนึ่งคือ กฎแห่งธรรมชาติซึ่งเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ โดยมิได้เกิดจากการรังสรรค์หรือปรุงแต่งจากมนุษย์ กฎหมายฝ่ายธรรมชาติจึงเป็นกฎหมายที่ใช้ได้โดยไม่มี การจำกัดเวลาและสถานที่ ดังที่ ฌอง ริเวโร อธิบายไว้ว่า “กฎหมายธรรมชาตินี้มีฐานะเหนือรัฐ กล่าวคือ รัฐต้องเคารพกฎหมายธรรมชาติ กฎหมายธรรมชาติที่รัฐบัญญัติขึ้นจะมีสภาพบังคับก็ต่อเมื่อ สอดคล้องกับกฎหมายธรรมชาติ และไร้สภาพบังคับหากว่าขัดแย้งกับกฎหมายธรรมชาติ”¹⁵⁶ โดยนัย กลับกันสามารถอธิบายได้ว่ากฎหมายบ้านเมืองจะไม่มีสภาพบังคับ หากบทบัญญัติขัดหรือแย้งกับ กฎหมายธรรมชาติ

2.4.2.1 แนวความคิดว่าด้วยกฎหมายธรรมชาติ

แนวความคิดในเรื่องกฎหมายธรรมชาตินี้กำเนิดมาจากนักปรัชญาของกรีกโบราณที่ยึดโยงกับแนวคิดเชิงอุดมคติหรืออภิปรัชญาของกฎหมายธรรมชาติตะวันตกในสมัยศตวรรษที่ 5 ก่อนคริสตกาล โดยเฉพาะในเรื่องการวางรากฐานทางความคิดที่สร้างความชอบธรรมต่ออำนาจรัฐที่ไม่เป็นธรรม การยืนยันยึดในความเป็นสากล (Universality) ของกฎหมายธรรมชาติและความเชื่อมั่นศรัทธาของความมีเหตุผลในธรรมชาติ รวมทั้งความเชื่อในเหตุผลของมนุษย์ว่าเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ

¹⁵⁵ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักกฎหมายว่าด้วยสิทธิเสรีภาพ, (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2547), หน้า 37-38.

¹⁵⁶ Jean Rivero, *Les Libertés Publiques Tome 1 Les droits de l’homme*, Paris, PUF, p.42. อ้างถึงใน เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักกฎหมายว่าด้วยสิทธิเสรีภาพ, (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2547), หน้า 38.

ในครั้งที่แอนติโกนิ (Antigone ราว 496-406 ก่อนคริสตกาล) ตัวละครเอกซึ่งเป็นสตรีในงานวรรณกรรมคลาสสิกของโซโฟครีส (Sophocles) ที่แสดงถึงความขัดแย้งระหว่างความเชื่อในจารีตประเพณีที่ตกทอดกันมาซึ่งถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเป็นสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติฝ่ายหนึ่ง กับคำสั่งของผู้มีอำนาจในบ้านเมืองอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งแอนติโกนิได้ยืนหยัดความกล้าหาญของเธอ โดยการท้าทายอำนาจหรือราชโองการของกษัตริย์ Creon ที่ห้ามจัดฝังศพของพี่ชายเธอ เนื่องจากพี่ชายเธอเป็นกบฏในการชิงราชสมบัติ จึงต้องนำศพลอยให้แร้งกากิน แต่แอนติโกนิไม่ปฏิบัติตามคำสั่งห้าม ทำให้แอนติโกนิต้องถูกลงโทษฐานขัดคำสั่ง ทั้งนี้ พระราชาก็ได้ตรัสถามถึงเหตุที่ขัดคำสั่งดังกล่าว แอนติโกนิได้อธิบายเหตุว่า¹⁵⁷

“ข้าพเจ้าจัดฝังศพตามกฎหมายซึ่งมีได้มีอยู่ทุกวันนี้ หรือวันก่อนนี้เท่านี้ แต่เป็นกฎหมายที่มีมาแต่โบราณและมีอยู่ชั่ววันรันดร์ ไม่มีใครรู้ว่ากฎหมายนี้มีมาแต่เมื่อใดและข้าพเจ้าก็จะไม่เกรงกลัวต่อความพิโรธโกรธาของมนุษย์หน้าไหนทั้งสิ้น ในการที่จะยืนหยัดเชิดชูกฎหมายอันศักดิ์สิทธิ์นี้”

แอนติโกนิมิได้อ้างถึงความเป็นธรรมในการขัดขืนอำนาจหรือคำสั่งที่ไม่เป็นธรรม แต่อ้างกฎหมายหรือหลักความเป็นธรรมตามธรรมชาติซึ่งเธอเชื่อมั่นว่าสูงส่งและศักดิ์สิทธิ์กว่าคำสั่งของมนุษย์หรือผู้เป็นผู้ปกครอง อันสะท้อนให้เห็นว่าคนกรีกนั้นมีความเชื่อว่ากฎหมายที่แท้จริงนั้นอยู่นอกมนุษย์และไม่อยู่ภายใต้อำนาจของบุคคลใดๆ

ต่อมานักปรัชญาในสำนักสโตอิกส์ (Stoics) ได้นำแนวความคิดในเรื่อง “กฎหมายธรรมชาติ” ไปปรับเข้ากับหลักปรัชญาในสำนักของตน โดยเชื่อว่าการดำรงชีวิตและการกระทำที่ต่าง ๆ ของมนุษย์ต้องสอดคล้องกับธรรมชาติ นั่นคือการดำเนินชีวิตตามเหตุผลที่มนุษย์มีตามธรรมชาติ การกระทำที่ไร้เหตุผลเป็นการกระทำที่ขัดต่อธรรมชาติ ซึ่งเป็นสิ่งไม่ดีและย่อมนำมาซึ่งความทุกข์¹⁵⁸ และคำสอนที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ เมื่อโลกและจักรวาลล้วนแต่อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์เดียวกัน มนุษย์ทุกคนจึงเป็นสิ่งที่มีความหมายและรู้ศีลธรรม รู้ผิดชอบชั่วดีเหมือนกัน มีคุณภาพและศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน การแบ่งคนออกเป็นเชื้อชาติว่าเป็นกรีกส่วนหนึ่ง ส่วนชาติอื่นเป็นคนป่า (Barbarian) ส่วน

¹⁵⁷ ปรีดี เกษมทรัพย์, อ้างแล้ว, หน้า 93.

¹⁵⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 122.

หนึ่งเป็นนาย อีกส่วนหนึ่งเป็นทาส จึงเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องตามหลักกฎหมายธรรมชาติ (Law of Nature) จึงเรียกคำสอนนี้ว่า “ลัทธิสากลนิยม”¹⁵⁹

ถัดมาเป็นความคิดของซีเซโร (Cicero 106-43 ก่อนคริสตกาล) นักกฎหมายและนักการเมืองที่มีชื่อเสียงของโรมัน ได้อธิบายหลักปรัชญาว่าด้วยกฎหมายธรรมชาติไว้อย่างชัดเจนว่า¹⁶⁰

กฎหมายที่แท้จริง คือเหตุผลที่ถูกต้องสอดคล้องกับธรรมชาติ แม้ชานในทุกสิ่งทุกอย่างสม่ำเสมอเป็นนิรันดร์ เป็นกฎหมายที่ก่อให้เกิดหน้าที่ที่จะต้องทำโดยคำสั่งหรือห้ามมิให้กระทำความชั่วโดยข้อห้าม เป็นหน้าที่อันศักดิ์สิทธิ์ที่เราจะต้องไม่พยายามที่จะบัญญัติกฎหมายให้ขัดแย้งกับกฎหมายนี้ กฎหมายนี้ไม่อาจที่จะถูกตัดทอนแก้ไขหรือเพิกถอนยกเลิกเสียได้ อันที่แท้จริงแล้วไม่ว่าวุฒิสภาหรือประชาชนก็ไม่มีอำนาจที่จะปลดเปลื้องเราให้พ้นจากบังคับของกฎหมายนี้ และเราไม่จำเป็นต้องฟังบุคคลหรือสิ่งอื่นใด นอกจากตัวของเราเองที่จะเป็นผู้อธิบายให้เห็นว่ากฎหมายนั้นคืออะไร หรือตีความว่ากฎหมายนั้นมีความหมายอย่างไร กฎหมายนี้ไม่เป็นอย่างหนึ่งที่กรุงโรมและเป็นอีกอย่างที่เขาอื่น เป็นอย่างหนึ่งในขณะนี้และเป็นอีกอย่างหนึ่งในสมัยอื่นๆ แต่ยังคงเป็นกฎหมายอันหนึ่งอันเดียวไม่เปลี่ยนแปลงเป็นนิรันดร์และผูกพันบังคับทุกชาติทุกภาษาทุกยุคทุกสมัย”

แนวความคิดในเรื่องกฎหมายธรรมชาติของซีเซโร ถือว่ากฎหมายธรรมชาติคือเหตุผลที่ถูกต้องสอดคล้องกับธรรมชาติ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับมนุษย์ทุกชาติทุกภาษา อันเป็นรากฐานการปกครองบ้านเมืองในทุกยุคทุกสมัย

เมื่อเกิดการล่มสลายของอาณาจักรโรมันในคริสต์ศตวรรษที่ 6 แนวความคิดเรื่อง “เหตุผล” ในปรัชญากฎหมายธรรมชาติกรีก-โรมันได้กลายเป็นแนวความคิดที่แสดงออกมาในรูปของความเชื่อของศาสนาคริสต์ หรือปรัชญากฎหมายธรรมชาติเชิงคริสเตียน (Christian Natural Law) กล่าวคือ ผู้นำความคิดฝ่ายคริสเตียนนำเอาแนวความคิดพื้นฐานเรื่องเหตุผลในกฎหมายธรรมชาติดั้งเดิมมาตีความใหม่ให้อยู่ใต้เจตจำนงหรือเอากฎหมายธรรมชาติอิงกับศาสนา ดังความเชื่อที่ถือเอาพระเจ้าเป็นสิ่งสูงสุดเหนือธรรมชาติทั้งปวง ฝ่ายคริสตจักรไม่ได้ปฏิเสธ “เหตุผล” หากถือว่า “ความศรัทธา” ในพระเจ้ากับ “เหตุผล” ของมนุษย์เป็นสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้ เพราะเหตุผลเป็น

¹⁵⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 123.

¹⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 125.

คุณสมบัติธรรมชาติที่พระเจ้าประทานให้แก่มนุษย์ ในขณะที่เดียวกันมนุษย์จะมีเหตุผลอันสมบูรณ์ไม่ได้ หากไม่มีความศรัทธาในพระเจ้า

เซนต์ โทมัส อไควนัส (Saint Thomas Aquinas 1226-1274) นักบุญคนสำคัญคนหนึ่งของคริสต์ศาสนา ได้อาศัยแนวความคิดของนักปรัชญาในสมัยกรีกโบราณและแนวความคิดของคริสต์ศาสนาในเรื่องความศรัทธาความเชื่อต่อพระเจ้าหรือเจตจำนงของพระเจ้า โดยเชื่อมั่นว่าเหตุผลเป็นพื้นฐานที่นำไปหาความจริงสูงสุด แต่เมื่อยังไม่อาจหาเหตุผลได้ก็เป็นจุดเริ่มต้นของศรัทธาความเชื่อในพระเจ้า เหตุผลจึงมีหน้าที่รับใช้ความเชื่อ โดยอาจสรุปได้ว่ากฎหมายธรรมชาตินั้นเป็นเหตุผลที่สมบูรณ์ถูกต้องมากกว่าในการค้นหากฎหมายธรรมชาติที่ปรากฏอยู่ใน “เหตุผลหรือเจตจำนงของพระเจ้า” ด้วยเหตุนี้หลักธรรมหรือเจตจำนงของพระเจ้าจึงเป็นที่มาของกฎหมายธรรมชาติ¹⁶¹ อีกทั้งเซนต์ โทมัส อไควนัสยังได้แบ่งแยกกฎหมายออกเป็น 4 ประเภท คือกฎหมายนิรันดร (Eternal Law) กฎหมายธรรมชาติ (Natural Law) กฎหมายศักดิ์สิทธิ์ (Divine Law) และกฎหมายมนุษย์ (Human Law) โดยกฎหมายมนุษย์จะต้องสอดคล้องกับกฎหมายธรรมชาติ ถ้ากฎหมายมนุษย์ขัดต่อกฎหมายธรรมชาติ กฎหมายมนุษย์ย่อมไม่มีคุณค่าจะนับเป็นกฎหมายได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ รัฐต้องเคารพกฎหมายธรรมชาติ

ภายหลังจากการเสื่อมอิทธิพลของปรัชญากฎหมายธรรมชาติเชิงคริสต์ศาสนาราวคริสต์ศตวรรษที่ 17 ความเสื่อมถอยในท่าทีความคิดของนักปรัชญาอย่าง เซนต์ โทมัส อไควนัส ได้รับการปฏิเสธในเชิงทฤษฎีสัญญาประชาคม ปรัชญากฎหมายธรรมชาติเชิงคริสเตียนได้กลับสภาพเป็นแนวความคิดแบบฆราวาส (Secular Natural Law) อีกครั้งหนึ่ง

ต่อมาฮิวโก โกรติอุส (Hugo Grotius 1583-1645) นักปราชญ์และผู้ก่อตั้งทฤษฎีกฎหมายธรรมชาติสมัยใหม่ ได้เสนอแนวความคิดที่เกี่ยวกับกฎหมายธรรมชาติขึ้นมาใหม่ โดยโกรติอุสเชื่อว่ากฎหมายธรรมชาตินั้นมีโครงสร้างที่มีลักษณะอิสระ ไม่จำเป็นต้องอ้างอิงในทางศาสนาว่าเป็นสิ่งที่สืบเนื่องมาจากเจตจำนงของพระเจ้า โดยกฎหมายธรรมชาติแตกต่างจากศาสนาและกฎหมายธรรมชาติแตกต่างจากศีลธรรม ซึ่งถือว่าเป็นคนละประเด็นกัน เนื่องจากศีลธรรมเป็นเรื่องของจิตใจมนุษย์แต่ละคน แต่กฎหมายธรรมชาตินี้มีที่มาจากมนุษย์ มนุษย์เป็นผู้สร้างกฎหมายธรรมชาติให้เกิดขึ้น

¹⁶¹ จรัญ โฆษณานันท์, นิติปรัชญา, พิมพ์ครั้งที่ 18, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2557), หน้า 136-137.

ถึงแม้พระเจ้าจะเป็นผู้สร้างมนุษย์ให้เกิดขึ้น แต่มนุษย์ที่สร้างขึ้นโดยพระเจ้านั้น พระเจ้าไม่สามารถเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์ที่มนุษย์สร้างขึ้นได้ กฎหมายธรรมชาติที่มีที่มาจากมนุษย์จึงไม่มีการเปลี่ยนแปลงและเป็นสากลใช้กับทุกคนได้¹⁶²

โกรติอุสยังได้เสนออีกว่า การที่มนุษย์จะรู้ว่าข้อกำหนดกฎเกณฑ์ใดเป็นกฎหมายธรรมชาติหรือไม่นั้นจะต้องพิจารณาไว้ 2 ประการ คือ¹⁶³

ประการแรก คือ การทบทวนข้อกำหนดกฎเกณฑ์อันเป็นปัญหาว่ามีสภาพที่มีเหตุผลและสอดคล้องกับธรรมชาติของสังคมหรือไม่ หรือกล่าวได้ว่าต้องอาศัยความมีเหตุผลของธรรมชาติของมนุษย์เป็นตัวก่อกำเนิดกฎหมายธรรมชาติ

ประการที่สอง คือ การสังเกตพิจารณาข้อกำหนดกฎเกณฑ์ อันมีลักษณะเป็นสากลของธรรมชาติต่างๆ ย่อมทำให้ทราบได้ว่าข้อกำหนดกฎเกณฑ์ใดเป็นกฎหมายธรรมชาติ

นอกจากนี้ โกรติอุสยังได้เสนอแนวความคิดเรื่อง “สภาวะตามธรรมชาติ” (State of nature) และวางรากฐานของความชอบธรรมในการปกครองบน “หลักสัญญาประชาคม” (Social Contract) โดยการที่จะเข้าใจกฎหมายธรรมชาตินั้นจำเป็นต้องเข้าใจสภาวะตามธรรมชาติของมนุษย์ในสมัยที่มนุษย์ยังไม่ได้มีชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมมนุษย์ โดยสภาวะตามธรรมชาติของมนุษย์ในสมัยนั้นมนุษย์เป็นอิสระมิได้อยู่ภายใต้การบังคับจากสิ่งใดหรืออำนาจใด แต่เมื่อมนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นสังคมจึงได้ทำข้อตกลงไว้ระหว่างกันเพื่อก่อตั้งสังคมขึ้น ข้อตกลงนี้เรียกว่า “สัญญาประชาคม” หรือจะกล่าวได้ว่ารัฐนั้นเกิดจากการที่อิสระทั้งหลายได้มาเข้ากันเป็นสมาคมอันบริบูรณ์ที่อิสระชนทั้งหลายเหล่านั้นจะได้อยู่ร่วมกัน (Common Interest) เพื่อการใช้สิทธิทั้งหลายของตนและเพื่อประโยชน์ร่วมกันของคนเหล่านั้น โดยทั่วไปนั้นชนทั้งหลายยอมโอนอำนาจสูงสุดในการปกครองของตนให้แก่ผู้ถืออำนาจปกครองทั้งหมดและผู้ปกครองยอมได้มาซึ่งอำนาจปกครองนั้น โดยเสมือนกับเป็นสมบัติส่วนตัวของตน ด้วยเหตุนี้ผู้ปกครองจึงไม่ต้องตกอยู่ในบังคับหรือควบคุมจากสิ่งใด อย่างไรก็ตาม ผู้ปกครองจึงต้องผูกพันที่จะต้องปฏิบัติตามกฎหมายธรรมชาติและกฎหมายนานาชาติ¹⁶⁴

¹⁶² เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักกฎหมายว่าด้วยสิทธิเสรีภาพ, หน้า 39.

¹⁶³ วีระ โลจายะ, อ่างแล้ว, หน้า 20.

¹⁶⁴ ปรีดี เกษมทรัพย์, อ่างแล้ว, หน้า 197.

จากแนวความคิดของโกติอุส ถือเป็นต้นกำเนิดสภาวะตามธรรมชาติและตามมาด้วยแนวความคิดสัญญาประชาคม ซึ่งมีอิทธิพลต่อนักปรัชญาอย่าง โทมัส ฮอบส์, จอห์น ล็อกและฌอง ชัค รุสโซที่ได้นำแนวความคิดสัญญาประชาคมมาใช้ในการอธิบายแนวความคิดว่าด้วยการกำเนิดรัฐและข้อจำกัดของอำนาจรัฐและแนวความคิดว่าด้วยสิทธิเสรีภาพของประชาชน ดังจะอธิบายในหัวข้อถัดไป

2.4.2.2 ลักษณะและรูปแบบของสิทธิเสรีภาพตามแนวความคิดกฎหมายธรรมชาติ¹⁶⁵

จากแนวความคิดกฎหมายธรรมชาติ แสดงให้เห็นว่าแนวความคิดว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพนั้น ได้มีพัฒนาการมานานแล้วตั้งแต่ยุคกรีกโบราณ และบรรดานักปรัชญาก็ได้แสดงแนวความคิดว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของมนุษย์ต่อเนื่องเรื่อยมา รวมทั้งแนวความคิดในเรื่องการจำกัดอำนาจของผู้ปกครองหรือรัฐ โดยที่แนวความคิดว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพเป็นสิ่งกระตุ้นให้มนุษย์ตระหนักถึงสิทธิและเสรีภาพที่ตนมีอยู่ และไม่ยอมให้รัฐหรือผู้ปกครองมาละเมิดสิทธิและเสรีภาพดังกล่าวได้ ตลอดจนลุกขึ้นต่อสู้ต่อการใช้อำนาจของรัฐหรือผู้ปกครองที่ก้าวล่วงสิทธิและเสรีภาพของตน จนเกิดความพยายามที่จะกำหนดและสร้างสิทธิและเสรีภาพด้านต่างๆ ที่มนุษย์ต้องการได้รับจากรัฐในฐานะที่เป็นมนุษย์ และเพื่อแสดงถึงพื้นฐานของแนวความคิดว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพ นักปรัชญาต่างๆ มักจะอ้างเสมอว่าสิทธิดังกล่าวเป็น “สิทธิตามธรรมชาติ” ซึ่งสืบเนื่องมาจากแนวความคิดว่าด้วยกฎหมายธรรมชาติ

ทั้งนี้ แนวความคิดเรื่องกฎหมายธรรมชาติ ทำให้แนวความคิดว่าด้วยสิทธิตามธรรมชาติซึ่งมีแนวความคิดว่ามนุษย์เกิดมาอย่างเท่าเทียมกันและพระเจ้าซึ่งเป็นผู้สร้างมนุษย์ขึ้นมาได้มอบสิทธิบางประการแก่มนุษย์ โดยสิทธิเหล่านี้ไม่อาจโอนให้แก่กันได้ และไม่ว่าใครก็ไม่อาจล่วงละเมิดได้ สิทธิเหล่านี้ ได้แก่ สิทธิในชีวิต เนื้อตัวร่างกาย เสรีภาพ และสิทธิที่จะหาความสุข โดยรัฐหรือผู้ปกครองทั้งหลายจำต้องกระทำทุกอย่างเพื่อให้มนุษย์มีสิทธิเหล่านี้อย่างเต็มที่ เพื่อให้มนุษย์อยู่ในสังคมร่วมกันได้อย่างสงบสุข นักปรัชญาในยุคก่อนจึงให้ความสำคัญกับสิทธิตามธรรมชาติเป็นอย่างมากในฐานะที่เป็นสิ่งที่เคียงคู่กับกฎหมายธรรมชาติ

¹⁶⁵ ชยกร แก้วมาก, อ้างแล้ว, หน้า 21-22.

อย่างไรก็ตาม เมื่อสิทธิตามธรรมชาติเป็นผลสืบเนื่องมาจากแนวความคิดกฎหมายธรรมชาติ แม้จะได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางว่าสิทธิตามธรรมชาตินี้เป็นสิทธิเด็ดขาดที่ติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่กำเนิด แต่นั่น ก็เป็นเพียงแนวความคิดในทางวิชาการเท่านั้น เพราะในทางปฏิบัติกลับไม่เป็นเช่นนั้นเลย แนวความคิดว่าด้วยสิทธิตามธรรมชาติดูจะไม่มีผลอย่างใดเลยในความเป็นจริง เนื่องจากมีลักษณะเป็นเพียงแนวความคิดที่เป็นนามธรรม และเป็นเรื่องอุดมคติอย่างมากทั้งยังไม่มีกำบังคุ้มครองสิทธิดังกล่าวอย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรม ดังนั้น นักปรัชญาบางกลุ่มจึงไม่เห็นด้วยกับแนวความคิดนี้ โดยเฉพาะนักปรัชญาในสำนักกฎหมายฝ่ายบ้านเมืองที่เน้นความเป็นรูปธรรมและสภาพบังคับที่แท้จริงของกฎหมาย โดยมีรูปแบบการรับประกันในลักษณะที่เป็นสิทธิและเสรีภาพของมนุษย์จึงขาดความชัดเจน อย่างไรก็ตาม แนวความคิดว่าด้วยสิทธิตามธรรมชาตินี้จะมีข้อต่อตรงที่เป็นแนวความคิดที่เป็นนามธรรม และมักเกิดปัญหาในการนำมาใช้ในทางปฏิบัติ แต่แนวความคิดดังกล่าวก็ถูกนำมาใช้ในการเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพเรื่อยมาจนแนวความคิดว่าด้วยสิทธิตามธรรมชาตินี้มีความชัดเจนเป็นรูปธรรม และสามารถปรับใช้ในทางปฏิบัติได้มากยิ่งขึ้นในปัจจุบัน

2.4.3 แนวความคิดของนักปรัชญา

แนวความคิดกฎหมายธรรมชาติในยุคถัดมาเป็นยุคแห่งการอาศัยหลักเหตุผลตามธรรมชาติ เป็นเครื่องแยกแยะหลักเกณฑ์ทางกฎหมายให้ละเอียดอ่อนยิ่งขึ้น และขณะเดียวกันก็มีการใช้หลักเหตุผลตามธรรมชาติวิพากษ์วิจารณ์การกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายของผู้ปกครองหรือกษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ถืออำนาจเด็ดขาดและใช้อำนาจล่งกล้าสิทธิตามธรรมชาติของประชาชนมากขึ้นทุกที โดยกฎหมายธรรมชาติได้กลายมาเป็นหลักการที่นักปรัชญาได้หยิบยกขึ้นเป็นหลักต่อสู้เพื่อปกป้องสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ รวมถึงการจำกัดอำนาจของรัฐ¹⁶⁶ ซึ่งปรากฏผ่านทฤษฎีสัญญาประชาคมของโทมัส ฮอบส์, จอห์น ล็อกและฌอง ชัค รูสโซ และหลักการแบ่งแยกอำนาจอริบไตของมองเตสกีเออ

2.4.3.1 ทฤษฎีสัญญาประชาคม

จากที่ได้กล่าวมาในหัวข้อ 2.2.6.2.1 ที่ได้มีการพัฒนาปรับปรุงแนวความคิดกฎหมายธรรมชาติในแบบของโกรติอุส คือแนวความคิดที่ว่าด้วย “สภาวะตามธรรมชาติและสัญญาประชาคม”

¹⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 206.

ซึ่งมีอิทธิพลต่อนักปรัชญาในยุคต่อมาและในที่สุดนำไปสู่การเปลี่ยนรูปแบบทฤษฎีสัญญาประชาคมดังต่อไปนี้

2.4.3.1.1 แนวความคิดของโทมัส ฮอบส์

โทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes 1588-1679) นักปรัชญาชาวอังกฤษที่มองว่าสภาวะตามธรรมชาติของมนุษย์นั้นเปรียบเสมือนเป็นหมาป่าที่จะต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดของตนเองซึ่งโดยธรรมชาติของตัวมันเองเปรียบดังมนุษย์ต่างก็มีธรรมชาติของการอยู่รอดด้วยตนเองดังเช่นหมาป่าที่ออกล่าเหยื่อ ดังนั้น โดยสัญชาตญาณของมนุษย์ย่อมมีความเห็นแก่ตัวเป็นที่ตั้ง มีความเลวหยาบช้าและโหดร้าย อีกทั้งต่างก็ไม่มี ความไว้วางใจซึ่งกันและกันและต่างก็ต้องระวังว่าตนเองจะถูกทำร้ายจากอีกฝ่ายหนึ่ง โดยทุกคนต่างปกป้องและรักษาชีวิตของตนเองเพื่อให้มีชีวิตดำรงอยู่ต่อไปได้ในสังคมเช่นนั้น ทุกคนจึงต่างกำหนดกฎเกณฑ์ของตนเองและต่างเป็นผู้ทำหน้าที่ตัดสินข้อขัดแย้งของตนเองกับผู้อื่น ดังที่ฮอบส์ได้กล่าวไว้ว่า “สิ่งที่คนเราต้องการยอมถือว่าดี สิ่งที่คนเราเกลียด ถือว่าเลว ซึ่งในสภาวะธรรมชาติแล้ว จะขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคลจะตัดสินใจเอาเอง จะไม่มีสิ่งใดดีหรือเลว บริสุทธิ์และไม่มิกฎที่จะใช้ร่วมกันได้”¹⁶⁷ ดังนั้น การที่จำต้องอยู่ในสภาวะดังกล่าว ถือว่าเป็นภาวะตามธรรมชาติของมนุษย์ ดังนั้น ทุกคนจึงมีสิทธิธรรมชาติที่จะรักษาตัวเองให้อยู่รอดด้วยการคุกคาม การทำร้าย การประหารชีวิตผู้อื่นที่มาล่วงละเมิดสิทธิของตน

แนวความคิดของฮอบส์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงมุมมองที่ว่ามนุษย์นั้นโดยธรรมชาติแล้วต่างก็มีความเห็นแก่ตัวเป็นที่ตั้งและต่างทำตัวตามต้นขาของตนเองเพื่อก่อให้เกิดความมั่นคงและความปลอดภัยในชีวิต โดยการที่ทุกคนสามารถกระทำดังกล่าวได้ก็เพราะว่าทุกคนมีสิทธิตามธรรมชาติอย่างเท่าเทียมกัน ดังที่ฮอบส์ได้กล่าวว่า “คนเราตามธรรมชาติมีความเท่าเทียมกัน ธรรมชาติได้สร้างให้คนเรามีความเท่าเทียมกันทั้งในทางกายและในทางจิตใจ ถึงแม้ว่าโดยภายนอกแล้ว บางคนอาจจะมีร่างกายแข็งแรง หรือบางคนดูฉลาดกว่าผู้อื่น แต่โดยรวมคนเราจะไม่แตกต่างกัน

¹⁶⁷ ทินพันธ์ นาคะตะ, นักคิดผู้ยิ่งใหญ่ของโลก ปรัชญาและทฤษฎีการเมือง, พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพฯ : โครงการเอกสารและตำราสมาคมรัฐประศาสนศาสตร์ นิด้า, 2543), หน้า 58. ถอดความจาก Thomas Hobbes, Leviathan : Or the matter, Form and Power of a Commonwealth Ecclesiastical and Civil, Edit by Michael Oakeshot with an introduction by Richard S.Peter, (New York : collier Books, 1967), pp.48-49.

มากนัก จนไม่อาจถือเอาประโยชน์ใดที่ผู้อื่นจะไม่ทำสิ่งนั้นบ้าง จะเห็นได้ว่าคนอ่อนแอก็อาจสังหารคนที่แข็งแรงที่สุดได้ด้วยการใช้เล่ห์กลหรือสมคบกับผู้อื่น ส่วนความฉลาดย่อมเกิดจากประสบการณ์ซึ่งถ้าใช้เวลาพอๆ กัน คนทั้งหลายก็ย่อมจะมีสิ่งนั้นได้เท่าๆ กัน เราอาจยอมรับว่ามีหลายคนที่มีไหวพริบหรือรู้มากกว่า แต่ก็จะคิดว่ามีอยู่ไม่กี่คนที่ฉลาดเท่ากับตัวเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่ทุกคนพอใจในส่วนแบ่งที่มีอยู่ก็ย่อมแสดงให้เห็นถึงความเท่าเทียมกันดังกล่าวของมนุษย์นั่นเอง”¹⁶⁸

อย่างไรก็ตาม ฮอบส์เห็นว่า ความเท่าเทียมกันดังกล่าวนี้ นำพามาซึ่งความยุ่งยากและก่อให้เกิดความขัดแย้งซึ่งกันและกัน โดยทุกคนต่างคิดว่ามีความเท่าเทียมกัน ดังนั้น เมื่อต้องการสิ่งใดมาเป็นของตนเองต่างก็ต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งนั้น โดยต่างหวังอย่างเท่าเทียมกันว่าต่างจะได้อะไรมาบ้าง ทั้งนี้ การแก่งแย่งดังกล่าวก็ย่อมมีผู้ผิดหวังและผู้สมหวังปะปนกันไป และเมื่อทุกคนต่างกลัวการผิดหวัง ดังนั้น ทุกคนต่างก็พยายามแสวงหาทุกวิถีทางที่จะทำให้ตนเองสมหวังด้วยการเอาชนะกันและกันให้ได้ สภาวะดังกล่าวได้ก่อให้เกิดข้อพิพาทขึ้นและความมั่นคง ความปลอดภัยในชีวิตของทุกคนต่างตกอยู่ในสภาวะอันตราย สภาวะอันตรายดังกล่าวนี้เองที่มนุษย์เมื่อไม่มีสังคมก็จัดเป็นสภาวะตามธรรมชาติที่ไม่มีระเบียบหรือกฎเกณฑ์ใดๆ มาควบคุม¹⁶⁹ และเป็นสภาวะทางสงคราม ทั้งนี้เพื่อหลีกเลี่ยงสภาวะดังกล่าว มนุษย์ทุกคนจึงต่างต้องตระหนักและขจัดสภาวะนี้ให้หายไป และเพื่อก่อให้เกิดสันติภาพขึ้นมาทุกคนในประชาคมจึงต้องก่อพันธสัญญาขึ้นมาซึ่งกันและกัน เพื่อให้มีสันติภาพเกิดขึ้น กล่าวคือ ทุกคนต้องละเสรีภาพส่วนที่เป็นการละเมิดสิทธิของผู้อื่น โดยเสรีภาพส่วนที่ละนี้จะมามีค่าเท่ากับสิทธิของตนที่จะไม่ถูกผู้อื่นละเมิด โดยหากต่างคนต่างรักษาสิทธิของตน ซึ่งทุกคนต่างก็เป็นปัจเจกชนก็อาจทำให้ไม่สามารถควบคุมการละเมิดสิทธิดังกล่าวได้ ดังนั้น การรักษาสิทธิส่วนนี้ของทุกคนจึงต้องรวมกันเข้าเป็นพลังอันมหาศาลที่จะใช้รักษาสิทธิของทุกคนโดยผ่านรัฐ โดยผู้ที่ละเมิดสิทธิของผู้อื่นจะต้องถูกลงโทษด้วยพลังดังกล่าวอันเป็นอำนาจของรัฐนั่นเอง

ตามความเห็นของฮอบส์แล้ว จะเห็นได้ว่าพันธสัญญาดังกล่าวนี้เป็นพันธสัญญาที่ทุกๆ คนในประชาคมนั้นต่างหันหน้าเข้ามาทำสัญญากันเองไม่ใช่เป็นพันธสัญญาที่ประชาชนแห่งประชาคมนั้นทำกับรัฐ โดยรัฐเข้ามาเกี่ยวข้องเป็นผู้ใช้อำนาจตามพันธสัญญาและเป็นผู้ได้รับ

¹⁶⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 59.

¹⁶⁹ ปรีชา ช่างขวัญยืน, ปรัชญาแห่งอุดมการณ์ทางการเมือง, หน้า 125.

มอบหมายให้รักษาตามพันธสัญญาดังกล่าวเท่านั้นไม่ใช่ในฐานะผู้ร่วมก่อพันธสัญญา ดังนั้น รัฐจึงเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดและเด็ดขาดเหนือทุกคนในประชาคมและเป็นนิรันดร์ที่ไม่มีอำนาจใดมาจำกัดได้

แต่เนื่องจากรัฐเป็นสิ่งที่เป็นามธรรมจึงจำเป็นต้องมีบุคคลหนึ่งที่เป็นตัวแทนของรัฐในการใช้อำนาจดังกล่าว ซึ่งเรียกว่า “รัฐอธิปไตย” ขึ้นมาทำหน้าที่ดังกล่าว โดยทุกคนในประชาคมจะต้องยอมรับและเชื่อฟังรัฐอธิปไตยอย่างดุขฎี แนวความคิดดังกล่าวนี้ได้สะท้อนถึงทฤษฎีสัญญาสวามิภักดิ์ (Pactum Subjectiones)¹⁷⁰ อันทฤษฎีที่ส่งเสริมต่อการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (la Monarchie absolue)¹⁷¹ อีกทั้งภาระหน้าที่ของรัฐอธิปไตยตามความเห็นของฮอบส์ คือให้ความปลอดภัยแก่ปวงชน เพื่อก่อให้เกิดเสถียรภาพและเป็นหลักประกันสิทธิตามธรรมชาติของทุกๆ คนในประชาคมนั้น

ดังนั้น รัฐจึงเกิดขึ้นจากเจตนาของมนุษย์มิได้เกิดขึ้นตามธรรมชาติและเพื่อรักษาสีทธิตามธรรมชาติของมนุษย์ รัฐจึงมีหน้าที่คุ้มครองและปกป้องสิทธิตามธรรมชาติดังกล่าว โดยการตรากฎหมายเพื่อเป็นมาเป็นกลไกในการคุ้มครองและปกป้องสิทธิตามธรรมชาติของทุกคนในประชาคม การตรากฎหมายดังกล่าวรัฐอาจนำกฎธรรมชาติมาบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษรก็ได้ เพื่อให้กฎหมายธรรมชาติได้รับการรับรองจากฝ่ายบ้านเมือง

2.4.3.1.2 แนวความคิดของจอห์น ล็อก

จอห์น ล็อก (John Locke ค.ศ. 1632 – 1704) นักปรัชญาอังกฤษผู้มีชื่อเสียงที่สำคัญอีกท่านหนึ่งเช่นเดียวกับฮอบส์ได้ตั้งต้นความคิดของตนเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์จากสภาวะธรรมชาติและสัญญาประชาคม กล่าวคือ มนุษย์ทุกคนต่างคนต่างอยู่ ทุกคนต่างก็มีเสรีภาพตามธรรมชาติและทุกคนต่างมุ่งแสวงหาความมั่นคงแห่งชีวิตของตนเอง อย่างไรก็ตาม มีข้อแตกต่างทางความคิดที่สำคัญของระหว่างล็อกกับฮอบส์ ก็คือ ฮอบส์ถือว่ามนุษย์ในสภาวะธรรมชาติต้องแก่งแย่งต่อสู้เหมือนอยู่ในสงครามตลอดเวลา แต่ล็อกมองในแง่ที่ดีกว่าฮอบส์ คือมองว่าสภาวะธรรมชาติของมนุษย์นั้นไม่ได้เป็นสภาวะของการต่อสู้แย่งชิงรบรากันเพื่อที่จะให้บรรลุถึงความปรารถนาของตนเอง แต่เป็นสภาวะที่มีแต่ความเสมอภาค มีสันติภาพ ทุกคนต่างก็ตระหนักถึงกฎหมายธรรมชาติและเมื่อ

¹⁷⁰ ปรีดี เกษมทรัพย์, อ้างแล้ว, หน้า 201.

¹⁷¹ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน, หน้า 36.

เกิดความขัดแย้งระหว่างกันแล้ว ทุกคนต่างก็บังคับการตามสิทธิที่ตนมีอยู่ตามธรรมชาติและลงโทษผู้กระทำผิดด้วยตนเอง¹⁷²

อีกทั้งตามความคิดเห็นของลือคนนั้นมีสองพันธสัญญาที่ประชาชนทำขึ้น (แต่ชอบส่องว่ามีหนึ่งพันธสัญญาเท่านั้น) พันธสัญญาแรกเป็นพันธสัญญาที่ประชาชนทำกันเอง เพื่อหาหนทางแก้ไขความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างกันเองและเพื่อความมั่นคงแห่งชีวิตของแต่ละคน ในกรณีดังกล่าวตรงกับแนวคิดของฮอบส์ ส่วนพันธสัญญาที่สองนั้นเป็นพันธสัญญาที่ประชาชนทำกับรัฐ ในพันธสัญญาที่สองนี้เองที่เป็นจุดแตกต่างกับฮอบส์ กล่าวคือ ฮอบส์ไม่ได้มองว่าการที่ประชาชนมอบอำนาจให้ไปรัฐไปนั้นเป็นการที่ประชาชนเข้าทำพันธสัญญากับรัฐ แต่เป็นกรณีที่ประชาชนนั้นหากคนกลางมาใช้อำนาจสูงสุดดังกล่าว รัฐเป็นคนกลางที่ถูกสมมุติขึ้นเพื่อใช้อำนาจดังกล่าวโดยมีตัวแทนที่เรียกว่ารัฐธาติปัตย์ ซึ่งเป็นการส่งเสริมระบอบสวามิศักดิ์ รัฐจึงมิใช่คู่พันธสัญญา เพราะรัฐมีอำนาจเหนือกว่าทุกคนในประชาคม ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ส่วนลือคนนั้นมองว่ามีพันธสัญญาที่สองก็ด้วยเหตุผลที่ว่าพันธสัญญาแรกจะเกิดมรรคเกิดผลได้ต่อเมื่อประชาชนในประชาคมยินยอมรับสภาพปกครองและเพื่อให้การยินยอมดังกล่าวไปได้ด้วยดี จึงต้องมีการควบคุมอำนาจของรัฐโดยกฎหมายที่ออกมาจากฝ่ายนิติบัญญัติ รัฐนั้นจะต้องเคารพกฎหมายที่ตราขึ้นมา ถ้ารัฐละเมิดกฎหมาย ประชาชนก็มีสิทธิที่จะลงโทษ (Sanction) รัฐได้ จากจุดนี้เองที่สะท้อนให้เห็นว่าเป็นพันธสัญญาที่สองที่ประชาชนทำกับรัฐ ทำให้รัฐไม่ได้อยู่เหนือประชาชนเลย เพราะรัฐเข้ามาเป็นคู่พันธสัญญากับประชาชนนั่นเอง พันธสัญญาดังกล่าวจึงเป็นพันธสัญญาสหภาพ (Pactum Unionis)¹⁷³ และลือคนสรุปอีกว่าอำนาจทุกชนิดในสังคมมีข้อจำกัด โดยข้อจำกัดที่สำคัญของอำนาจก็คือ การคุ้มครองเสรีภาพและกรรมสิทธิ์¹⁷⁴

ดังนั้น การเกิดขึ้นของรัฐตามแนวความคิดของลือคนนั้น เพื่อให้มนุษย์อยู่ภายใต้กฎหมาย โดยถ้าไม่มีกฎหมายก็ไม่มีเสรีภาพ การมีเสรีภาพนั้นก็คือการพ้นจากการบีบบังคับหรือการทำร้ายโดยคนอื่น กฎหมายจึงเป็นหลักประกันแห่งเสรีภาพ ความเห็นดังกล่าวของลือคนทำให้เห็นว่าเสรีภาพตามธรรมชาติของมนุษย์นั้นต้องถูกจำกัดโดยกฎหมายเพื่อความสงบและมั่นคงในชีวิต

¹⁷² ปรีดี เกษมทรัพย์, อ้างแล้ว, หน้า 208.

¹⁷³ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน, หน้า 72.

¹⁷⁴ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, กฎหมายมหาชน เล่ม 1 วิวัฒนาการทางปรัชญาและลักษณะของกฎหมายมหาชนยุคต่างๆ, หน้า 52.

ของทุกคน ถ้าไม่มีการทำสัญญาประชาคมกันแล้วมนุษย์ก็จะใช้เสรีภาพอย่างไม่มีขอบเขตจนอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในประชาคมนั้นได้ และการที่รัฐเข้ามาเป็นคู่กรณีในพันธสัญญากับประชาชนก็เพื่อที่จะมาคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพตามกฎหมาย โดยถ้ารัฐไม่เคารพต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชนก็เท่ากับรัฐละเมิดพันธสัญญาดังกล่าวจึงเป็นผลทำให้ประชาชนสามารถยกเลิกหรือเพิกถอนรัฐได้¹⁷⁵ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่ารัฐจะออกกฎหมายที่มีวัตถุประสงค์เป็นการกระทบกระเทือนหรือละเมิดต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชนดังกล่าวไม่ได้

2.4.3.1.3 แนวความคิดของฌอง ซัก รุสโซ

ฌอง ซัก รุสโซ (Jean Jacques Rousseau ค.ศ. 1712 – 1778) นักคิดทางการเมืองที่ยิ่งใหญ่คนหนึ่ง โดยเมื่อมีการกล่าวถึงทฤษฎีสัญญาประชาคมแล้วจะต้องมีการกล่าวถึงรุสโซเป็นอันดับต้นๆ โดยแนวความคิดเกี่ยวกับสภาวะตามธรรมชาติกับสัญญาประชาคมของรุสโซนั้นตั้งต้นคล้ายๆ กันกับความคิดของฮอบส์และล็อก แต่รุสโซมองแง่ดีกว่า กล่าวคือ รุสโซมองว่าคนเราตามสภาวะธรรมชาติดั้งเดิมนั้นมีความดีความบริสุทธิ์อย่างยิ่ง ไม่มีคนเอาไรต์เอาเปรียบและทุกคนมีจิตใจสูง โอ้อ้อมอารี ไม่เห็นแก่ตัว โดยคนในสภาพดังกล่าวสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างสอดคล้องกับธรรมชาติ แต่เมื่อเกิดระบบกรรมสิทธิ์ขึ้นได้ทำให้มนุษย์แต่ละคนเกิดความชั่วร้าย เพราะกรรมสิทธิ์นำมาซึ่งความไม่เสมอภาคของมนุษย์ ซึ่งความจำเป็นที่ต้องคุ้มครองกรรมสิทธิ์ทำให้คนยุคโบราณจัดตั้งรูปแบบการปกครองขึ้นเพื่อป้องกันตนเองจากคนยากจน รัฐบาลในยุคนี้จึงกลายเป็นรัฐบาลที่นำมาซึ่งความไม่เสมอภาคและไม่เป็นธรรมเป็นอย่างมาก จนกระทั่งมนุษย์ต้องหารูปแบบการปกครองแบบใหม่ มนุษย์จึงได้จัดตั้งสังคมใหม่ขึ้น โดยจากจุดนี้เองที่รุสโซเห็นว่าเป็นสถานการณ์ที่บังคับให้ทุกๆ คนจำต้องมารวมตัวกันเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของทุกๆ คนในประชาคมนั้นโดยการทำสัญญาประชาคม ดังที่รุสโซได้เขียนว่า “มนุษย์เกิดมามีเสรีภาพ แต่ทุกหนทุกแห่งเขาอยู่ในเครื่องพันธนาการ”¹⁷⁶ จึงเป็นการสะท้อนถึงความคิดของรุสโซเป็นอย่างดีว่าเขายอมรับเสรีภาพตามธรรมชาติของมนุษย์ทุกคนว่ามีอยู่อย่างไม่จำกัดและเมื่อไม่มีการจำกัดเสรีภาพตามธรรมชาติดังกล่าว มนุษย์ทุกคนต่างก็พยายามใช้เสรีภาพตามธรรมชาติของตนเองอย่างไร้ขอบเขต จนก่อให้เกิดความไม่

¹⁷⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 72.

¹⁷⁶ ฌอง ฌาคส์ รุสโซ, สัญญาประชาคม, แปลและเรียบเรียงโดย จินดา จินตนะเสรี, (กรุงเทพฯ : ศิริพรการพิมพ์, 2522), หน้า 21.

มันคงในชีวิตของแต่ละคน ดังนั้น จึงมีความจำเป็นที่มนุษย์ทุกคนในประชาคมจะต้องหันหน้าเข้าหากัน เพื่อทำข้อตกลงหรือวางกฎเกณฑ์ของการอยู่ร่วมกันในสังคมขึ้นมา โดยกฎเกณฑ์ดังกล่าวจึงเป็นกฎเกณฑ์ที่จำกัดการใช้เสรีภาพอย่างไร้ขอบเขตของทุกคน ดังนั้น เสรีภาพที่แท้จริงของรุสโซ้นั้นก็คือเสรีภาพที่เกิดขึ้นตามกฎเกณฑ์ของประชาคมนั้น ซึ่งเรียกว่า “เสรีภาพในฐานะพลเมือง” (Civil Liberty) สัญญาประชาคมของรุสโซ่จึงเป็นสัญญาเชิงศีลธรรม (Le contrat Moral) ซึ่งเป็นสัญญาที่ก่อกำเนิดมาจากทุกๆ คนในประชาคมนั้นและแต่ละคนต่างก็มีข้อผูกพันด้วยกันสองประการคือ ประการแรก ข้อผูกพันกับตนเอง ประการที่สอง ข้อผูกพันกับรัฐ¹⁷⁷

รุสโซ่มองว่าการที่เกิดข้อผูกพันกับรัฐนั้นเป็นจุดกำเนิดหรือการสร้างรัฐให้เกิดขึ้นมาเพราะทุกคนต่างเข้าทำสัญญาประชาคมกันนั้นไม่ใช่การที่ทุกคนมอบเสรีภาพของตนเองให้แก่ผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ แต่เป็นการมอบให้กับรัฐ ดังที่รุสโซ่กล่าวว่า “เราแต่ละคนมอบร่างกายและพลังทั้งหมดที่ตนมีเข้าอยู่ภายใต้คำบัญชาสูงสุดของเจตนารมณ์ส่วนรวม และในอำนาจร่วมกันของเราเราขอรับสมาชิกแต่ละคนฐานะที่เป็นส่วนหนึ่ง ซึ่งจะแบ่งแยกมิได้ของสังคม”¹⁷⁸ ดังนั้น รัฐจึงเป็นการรวมกันของทุกๆ คนในประชาคมนั้นและ เจตนารมณ์ร่วมกันของทุกคนก็คือ อำนาจอธิปไตยที่เป็นของทุกๆ คน ดังนั้น ตามทัศนะของรุสโซ่อำนาจอธิปไตยไม่สามารถจำหน่ายโอนไปให้ผู้ใดได้และไม่สามารถแบ่งแยกออกไปได้และจำกัดไม่ได้ เพราะอำนาจดังกล่าวเป็นของทุกคนในประชาคมนั้น ตรงจุดนี้เองที่รุสโซ่เป็นผู้ก่อให้เกิดแนวความคิดที่ว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนและก่อให้เกิดระบอบการปกครองที่เรียกว่า “การปกครองในระบอบประชาธิปไตยทางตรง” (la démocratie directe) กล่าวคือ รุสโซ่ให้ความสำคัญกับฝ่ายนิติบัญญัติเป็นอย่างมาก เพราะเกิดจากการเข้าสัญญาประชาคมของประชาชนทุกคน ซึ่งประชาชนเป็นผู้บัญญัติกฎหมายที่มีผลบังคับใช้กับทุกคนในประชาคมนั้นและผลที่ตามมาก็คือ ฝ่ายบริหารเป็นเพียงอำนาจที่รองลงมาและได้อำนาจมาจากฝ่ายนิติบัญญัติ ส่วนฝ่ายตุลาการเป็นเพียงหน้าที่อย่างหนึ่งของรัฐบาลเท่านั้น รัฐบาลจึงเปรียบเสมือนเป็นผู้ที่ได้รับมอบหมายจากเจตนารมณ์ส่วนรวมของประชาชนอันเป็นองค์อธิปัตย์ให้ทำงานเท่านั้น

รุสโซ่ยังมองอีกว่าเจตจำนงร่วมของประชาชนจะถูกต้องหรือไม่นั้นก็ต่อเมื่อต้องเป็น “เจตนาร่วมกัน” (General Will) เพราะทุกคนในสังคมมีความประสงค์เหมือนกันหรือเสี่ยง

¹⁷⁷ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน, อ่างแล้ว, หน้า 72-73.

¹⁷⁸ ทินพันธ์ นาคะตะ, อ่างแล้ว, หน้า 79.

ส่วนใหญ่ เจตจำนงร่วมกันนี้ไม่ได้หมายถึงทุกคน แต่หมายถึงเสียงส่วนใหญ่ซึ่งใช้คำว่า “Majority” อันแสดงให้เห็นว่าอาจมีเสียงข้างน้อยก็ได้ โดยถ้าเสียงส่วนน้อยไม่เห็นกับเจตจำนงร่วมจะอย่างไรหรือเสียงข้างน้อยจำเป็นต้องเคารพเสียงส่วนใหญ่หรือไม่ หรือแม้จะโต้แย้งได้หรือไม่ว่าตนเองไม่มีสิทธิเสรีภาพ คำตอบคือไม่ได้เนื่องจากวัตถุประสงค์ของการที่คนทุกคนมาทำสัญญากับคนในสังคมเพื่อคุ้มครองคนส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นการมุ่งในเจตจำนงร่วมกันเคารพในเจตจำนงร่วมกันหรือเสียงส่วนใหญ่ของประชาชน¹⁷⁹

ดังนั้น มนุษย์จะมีเสรีภาพก็ต่อเมื่อสังคมปกครองแบบประชาธิปไตยทางตรงที่แต่ละคนมีส่วนสร้างเจตจำนงร่วมด้วยตนเองจึงเท่ากับเป็นเหตุผลในเรื่องการเคารพเชื่อฟังเจตจำนงร่วม หรือเป็นการเคารพเชื่อฟังกันเองเช่นกัน แนวคิดเจตจำนงร่วมกันของรูสโซจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญยิ่งของการมีส่วนร่วมของสมาชิกในสังคมนั้นๆ ดังนั้นมนุษย์ในสังคมตามแนวความคิดของรูสโซจึงศิโรราบกับเจตจำนงร่วมกันเท่านั้น ด้วยเหตุดังกล่าวจึงขยายความได้ว่าสิ่งที่จำกัดเสรีภาพได้นั้นสิ่งนั้นจะต้องออกมาจากเจตจำนงร่วมกันของคนในสังคมนั้นก็คือ ตัวแทนของประชาชนซึ่งก็คือ ฝ่ายนิติบัญญัตินั่นเอง

2.4.3.2 หลักการแบ่งแยกอำนาจอธิปไตยของมองเตสกีเออ

มองเตสกีเออ (Montesquieu ค.ศ. 1689 –1755) นักปรัชญาผู้มีชื่อเสียงและมีอิทธิพลต่อแนวความคิดการแบ่งแยกการใช้อำนาจรัฐและแนวความคิดการควบคุมการใช้อำนาจหรือตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ โดยมองเตสกีเออได้รับแนวความคิดมาจากนักปรัชญาต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวความคิดของจอห์น ล็อก จึงได้เขียนหนังสือชื่อ “เจตนารมณ์แห่งกฎหมาย” (L’Esprit des lois) และได้รับการตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1748 หนังสือเล่มนี้มองเตสกีเออใช้เวลาเขียนถึง 20 ปี โดยเขียนขึ้นมาจากประสบการณ์ที่ช่วงหนึ่งของชีวิตได้ไปใช้ชีวิตอยู่ที่ประเทศอังกฤษและหลังจากกลับมาพำนักที่ประเทศฝรั่งเศสเป็นการถาวร มองเตสกีเออนิยมชมชอบรัฐธรรมนูญอังกฤษเป็นอย่างมาก จนเข้าใจและวิเคราะห์ถึงลักษณะการดำเนินงานของสถาบันต่างๆ ของประเทศอังกฤษอย่างพิถีพิถันอย่างร้ายแรง กล่าวคือ ในระบอบการปกครองของอังกฤษมีอยู่ด้วยกัน 2 อำนาจใหญ่ๆ คือ อำนาจบริหารกับอำนาจนิติบัญญัติ แต่มองเตสกีเออมองว่ามีอยู่ 3 อำนาจ คืออำนาจนิติบัญญัติซึ่ง

¹⁷⁹ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักกฎหมายว่าด้วยสิทธิเสรีภาพ, หน้า 44.

ออกกฎหมาย อำนาจบริหารซึ่งควบคุมนโยบายภายนอก (การทูตและการทหาร) และนโยบายภายใน หรือการคุ้มครองความมั่นคงส่วนรวมและอำนาจบริหาร ซึ่งทำการลงโทษอาชญากรและออมชอมตกลงข้อพิพาทระหว่างบุคคล¹⁸⁰ ทว่าความผิดพลาดดังกล่าวได้ก่อให้เกิดทฤษฎีหนึ่งขึ้น นั่นก็คือ “ทฤษฎีการแบ่งแยกอำนาจอิตาลี”

สำหรับในหนังสือดังกล่าวได้อธิบายคำว่า “Esprit” หรือเจตนารมณ์ว่าหมายถึงหลักการต่างๆ เหตุผลต่างๆ พลังผลักดันต่างๆ รวมตลอดถึงแนวโน้มชี้้นำต่างๆ¹⁸¹ อันเป็นการค้นหาเจตนารมณ์แห่งกฎหมายของประเทศอังกฤษในช่วงเวลาหนึ่ง และกล่าวถึงทฤษฎีว่าด้วยรัฐบาลหรือการปกครอง ระบอบกษัตริย์ ระบอบสาธารณรัฐ ระบอบทรราชย์ ทฤษฎีว่าด้วยเสรีภาพทางการเมือง รัฐธรรมนูญอังกฤษ ความสำคัญของระบอบการปกครองภายใต้รัฐธรรมนูญและหลักการแบ่งแยกอำนาจ โดยเฉพาะหลักการแบ่งแยกอำนาจมองเตสกิเออได้เขียนไว้ว่า “เมื่อใดอำนาจนิติบัญญัติและอำนาจบริหารรวมอยู่ที่คนๆ เดียวกันหรือองค์กรเจ้าหน้าที่เดียวกัน อิสระภาพย่อมไม่อาจมีได้ เพราะจะเกิดความหวาดกลัว เนื่องจากกษัตริย์หรือสภาเดียวกันอาจบัญญัติกฎหมายแบบทรราชย์ และใช้กฎหมายบังคับอย่างทรราชย์เช่นเดียวกันอิสระภาพจะไม่มีอยู่ ถ้าอำนาจตุลาการไม่แยกออกจากอำนาจนิติบัญญัติและบริหาร ถ้าหากรวมอยู่กับนิติบัญญัติ ชีวิตและอิสระภาพของคนในบังคับจะอยู่ภายใต้การควบคุมแบบพลการ เพราะตุลาการอาจประพฤติดังวิธีรุนแรงและกดขี่ ทุกสิ่งทุกอย่างจะถึงซึ่งอวสาน ถ้าหากคนหรือองค์กรเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็ชนชั้นสูงหรือประชาชนจะใช้อำนาจทั้งสามเหล่านี้ คือ อำนาจบัญญัติกฎหมาย อำนาจบริหารนโยบายสาธารณะและอำนาจพิจารณาคดีของบุคคล”¹⁸² ดังนั้นภายใต้หลักการแบ่งแยกอำนาจนี้ ฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหารและฝ่ายตุลาการต้องสามารถควบคุมและยับยั้งการใช้อำนาจซึ่งกันและกัน ทั้งนี้ เพราะทั้งสามอำนาจมิได้มีการแบ่งแยกกันอย่างเด็ดขาด หากแต่มีการถ่วงดุลและคานอำนาจ (Check and Balance) ระหว่างกัน ซึ่งหนึ่งในวัตถุประสงค์ของการแบ่งแยกอำนาจก็เพื่อให้สิทธิเสรีภาพของประชาชนได้รับความคุ้มครองจากการใช้อำนาจของ

¹⁸⁰ เอ็ม.เจ.ฮาร์มอน, อ้างแล้ว, หน้า 396.

¹⁸¹ Chevallier, *Les grandes oeuvres politiques*, p.100 อ้างถึงใน พงษ์เพ็ญ ศกุนตาภัย, *ทฤษฎีการเมืองยุคใหม่*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (นนทบุรี : สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2547), หน้า 101.

¹⁸² เอ็ม.เจ.ฮาร์มอน, อ้างแล้ว, หน้า 396-397.

องค์กรของรัฐ ด้วยเหตุนี้จึงต้องไม่มีอำนาจใดอำนาจหนึ่งอยู่เหนืออำนาจหนึ่งอย่างเด็ดขาดและให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งดำเนินการเพื่อให้บรรลุภารกิจจากการใช้อำนาจทั้งปวงแต่เพียงฝ่ายเดียว¹⁸³ นอกจากนี้มองเตสกิเออได้เสนอแนวความคิดในการแยกบุคคลผู้ใช้อำนาจแต่ละอำนาจให้เป็นอิสระจากกัน¹⁸⁴ ในทางตรงกันข้ามหากอำนาจตกอยู่ในมือของบุคคลคนๆ เดียวหรือคณะบุคคลเดียวกัน อาจนำไปสู่สิ่งที่เรียกว่า “เผด็จการแบบทรราชย์”

อย่างไรก็ตาม แนวความคิดการแบ่งแยกอำนาจของมองเตสกิเออแม้จะยังไม่ได้เสนอให้มีการกำหนดถึงองค์กรที่จะมาใช้อำนาจตุลาการอย่างเด่นชัดก็ตาม แต่ตามแนวความคิดของเขาก็ได้แสดงให้เห็นปรากฏอย่างเด่นชัดแล้วว่าอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการควรเป็นอิสระจากกัน โดยเน้นการคานและดุลระหว่างทั้งสามอำนาจร่วมด้วย ในเวลาต่อมา เซอร์ วิลเลียม แบล็คสโตน (Sir. William Blackstone) ผู้พิพากษาชาวอังกฤษได้พัฒนาแนวความคิดของมองเตสกิเออโดยเน้นความมีอยู่ของอำนาจตุลาการในลักษณะของอีกองค์กรหนึ่งนอกจากอำนาจนิติบัญญัติและอำนาจบริหาร¹⁸⁵ และกลุ่มบุคคลที่ใช้อำนาจตุลาการนี้ต้องได้รับการแต่งตั้งเข้ามาโดยกษัตริย์ แต่มิใช่จะให้อำนาจตามอำเภอใจ¹⁸⁶ ทั้งนี้ แบล็คสโตนก็มีได้เสนอให้มีการคานและดุลกันของอำนาจเขานำเสนอเพียงความอิสระของศาลเท่านั้น

¹⁸³ บรรเจิด สิงคะเนติ, หลักพื้นฐานของสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ตามรัฐธรรมนูญใหม่, (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2543), หน้า 24.

¹⁸⁴ สมยศ เชื้อไทย, คำอธิบายหลักรัฐธรรมนูญทั่วไป, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2535), หน้า 146.

¹⁸⁵ M.J.C. Vile, Constitutionalism and the Separation of Power 35-36 (1967) อ้างถึงใน ชัยวัฒน์ วงศ์วัฒนศานต์, หนังสืออนุสรณ์งานศพ ศ.ดร.สมภพ โทตรกิตย์ : หลักการแบ่งแยกอำนาจ (Separation of Powers), (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2540) หน้า 312.

¹⁸⁶ William Blackstone Sir, Commentaries on the Law of England, vol.1 p.269 (1765, Professional Books Limited, reprint 1982) อ้างถึงในชัยวัฒน์ วงศ์วัฒนศานต์, หนังสืออนุสรณ์งานศพ ศ.ดร.สมภพ โทตรกิตย์ : หลักการแบ่งแยกอำนาจ (Separation of Powers), (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2540) หน้า 313.

จึงอาจกล่าวได้ว่าแนวความคิดของมองเตสกีเออได้มีอิทธิพลครอบงำระบบการเมืองในศตวรรษที่ 19 และต้นศตวรรษที่ 20 เป็นอย่างมาก โดยแนวความคิดของเขาได้ทำให้คนยุคหลังต่างมุ่งความสนใจไปสู่จุดเดียวกันก็คือเป็นการก่อให้เกิดขบวนการรัฐธรรมนูญนิยมขึ้น ซึ่งจะเห็นได้จากปฏิญญาว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ.1789 มาตรา 16 ว่า “ไม่ว่าในสังคมใดก็ตามหากไม่มีการค้ำประกันเสรีภาพของปวงชนและไม่มีการแบ่งแยกอำนาจแล้วไซ้ร้ สังคมนั้นหากรัฐธรรมนูญไม่”¹⁸⁷ หลักการดังกล่าวได้ปรากฏเป็นรูปธรรมชัดเจนในการร่างรัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกาเมื่อปี ค.ศ.1787 ที่ได้มีการนำหลักการแบ่งแยกอำนาจของมองเตสกีเออมาใช้อย่างเคร่งครัด และยังคงมีอิทธิพลมาจนถึงปัจจุบัน¹⁸⁸

แนวความคิดของมองเตสกีเออดังกล่าวให้สะท้อนเห็นถึงการให้ความสำคัญกับการสร้างหลักประกันในสิทธิเสรีภาพแก่ผู้อยู่ใต้การปกครองจากการใช้อำนาจของรัฐ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการกำหนดขอบเขตการใช้อำนาจของรัฐมิให้มีอำนาจมากเกินไปจนสามารถใช้อำนาจกระทบสิทธิเสรีภาพของประชาชนได้ อีกทั้งเป็นพื้นฐานของแนวความคิดการควบคุมและตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐอีกด้วย

2.4.4 แนวความคิดของสำนักกฎหมายฝ่ายบ้านเมือง

หลังจากที่สำนักกฎหมายธรรมชาติได้เจริญรุ่งเรืองถึงขนาดที่มีการแนวความคิดและคำสอนของสำนักกฎหมายธรรมชาติ (Natural Law) มาบัญญัติเป็นกฎหมายบ้านเมืองในรูปประมวลกฎหมายสำคัญๆ ของยุโรปในศตวรรษที่ 18 และ 19 และปรากฏว่ามีกฎหมายลายลักษณ์อักษรเป็นจำนวนมากจนทำให้เกิดความเข้าใจโดยทั่วไปว่ากฎหมายบ้านเมืองทั้งระบบประกอบไปด้วย กฎหมายลายลักษณ์อักษรที่บัญญัติขึ้นเป็นส่วนสำคัญ รวมทั้งรู้สึกต่อไปว่ากฎหมายที่บัญญัติขึ้นแท้ที่จริงนั้นจะเป็นไปตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ อันเป็นทำนองว่ารัฐธรรมนูญจะบัญญัติกฎหมายอย่างไรก็ได้ตามใจชอบ ฉะนั้นแนวโน้มทางความคิดเกี่ยวกับการบัญญัติกฎหมายจึงค่อยๆ แปรเปลี่ยน ซึ่งในระยะ

¹⁸⁷ โกลินทร์ วงศ์สุรวัฒน์, ความเป็นมาของระบบการปกครองในระบบรัฐสภาและระบบรัฐสภาในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ : เจริญวิทยาการพิมพ์, 2518), หน้า 2.

¹⁸⁸ เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ์, หลักรัฐศาสตร์, ครั้งที่ 9, (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2516), หน้า 306.

ก่อนหน้านั้นมีความคิดว่าการบัญญัติกฎหมายนั้นเป็นการบัญญัติไปตามเหตุผล (Reason) ตามธรรมชาติอันเป็นแนวความคิดของสำนักกฎหมายธรรมชาติ กระทั่งมีความคิดใหม่โดยเห็นว่าการบัญญัติกฎหมายนั้นบัญญัติไปตามเจตจำนง (Will) ของรัฐอธิปัตย์ โดยกฎหมายแทนที่จะเป็นเรื่องของเหตุผล (Reason) กลับกลายเป็นเรื่องของเจตจำนง (Will) ด้วยเหตุนี้กฎหมายจึงเป็นเรื่องของอำนาจ (Power) หลังจากนั้นแนวความคิดทางกฎหมายในศตวรรษที่ 19 จึงค่อยๆ เปลี่ยนแปลงจากทฤษฎีกฎหมายที่ถือเหตุผลเป็นใหญ่ (Rational Theory of Law) ไปเป็นทฤษฎีกฎหมายที่ถือเจตจำนงเป็นใหญ่ (Will Theory of Law) หรือกฎหมายที่ถือว่ากฎหมายถือคำสั่ง (Command Theory of Law)¹⁸⁹ ซึ่งเป็นแนวความคิดของสำนักกฎหมายบ้านเมือง

2.4.4.1 หลักการ แนวความคิดและทฤษฎีของสำนักกฎหมายฝ่ายบ้านเมือง

แนวความคิดสำนักกฎหมายบ้านเมืองได้ปฏิเสธกฎหมายที่สูงกว่า (Higher Law) หรือกฎหมายธรรมชาติ (Natural Law) และยอมรับว่ากฎหมายที่แท้จริงคือกฎหมายบ้านเมืองหรือกฎหมายที่ใช้บังคับอยู่ (Positive Law) เท่านั้น สำหรับกฎหมายบ้านเมือง (Positive Law) เป็นกฎหมายที่ตั้งอยู่โดยอาศัยกฎหมายที่สูงกว่า เนื่องจากถือว่ารัฐอธิปัตย์มีอำนาจสูงสุดที่จะออกกฎหมายใดก็ได้ โดยไม่อาจโต้แย้งได้ถึงความถูกต้อง ความผิด ความดี ความชั่ว ความยุติธรรม ความอยุติธรรม เพราะถือว่าสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นจากกฎหมายที่รัฐอธิปัตย์มีอำนาจบัญญัติขึ้น ด้วยเหตุนี้จึงมีผู้กล่าวว่า “กฎหมายของรัฐอธิปัตย์ไม่อาจเป็นความยุติธรรมได้ เพราะกฎหมายของรัฐอธิปัตย์นั่นเองเป็นผู้กำหนดความยุติธรรมความอยุติธรรม ความถูกต้องความผิด ความดีความชั่ว” (The sovereign’s law can not be unjust, since they define justice and injustice right and wrong, good and evil) ซึ่งเป็นการปฏิเสธความคิดเรื่องความเป็นธรรมอันเป็นรากฐานความคิดทางกฎหมาย¹⁹⁰ แนวความคิดดังกล่าวจึงแตกต่างจากแนวความคิดของกฎหมายธรรมชาติ (Natural Law) อย่างสิ้นเชิง โดยสำนักกฎหมายธรรมชาติเห็นว่ากฎหมายบ้านเมืองหรือกฎหมายมนุษย์จะต้องสอดคล้องกับกฎหมายธรรมชาติ ถ้ากฎหมายบ้านเมืองขัดต่อกฎหมายธรรมชาติ กฎหมายบ้านเมือง

¹⁸⁹ ปรีดี เกษมทรัพย์, อ้างแล้ว, หน้า 247.

¹⁹⁰ สมยศ เชื้อไทย, นิติปรัชญาเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ 17, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2557), หน้า 124.

ยอมไม่มีคุณค่าจะนับเป็นกฎหมายและประชาชนยอมมีสิทธิไม่เชื่อฟังคำสั่งหรือกฎเกณฑ์ของผู้ปกครองได้ (The Right of Disobedience)

นักปรัชญาผู้มีอิทธิพลทางความคิดของสำนักกฎหมายบ้านเมืองมากที่สุดอย่างจอห์น ออสติน (John Austin 1790-1859) เห็นว่า “กฎหมายบ้านเมือง” (Positive Law) คือกฎหมายที่ถูกกำหนดขึ้นโดยผู้ที่มีอำนาจสูงสุดทางการเมือง เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดความประพฤติของผู้ที่อยู่ใต้อำนาจในทางการเมือง หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ “กฎหมายคือคำสั่งของรัฐฐาธิปัตย์” จากความหมายดังกล่าวทำให้เห็นได้ว่ากฎหมายเป็นคำสั่งชนิดหนึ่งซึ่งออสตินได้ให้คำนิยามของ “คำสั่ง” (Command) เอาไว้ว่า “ถ้าท่านแสดงเจตจำนงของท่านออกมาว่าข้าพเจ้าจะต้องกระทำการหรือละเว้นจากการกระทำการบางอย่าง ซึ่งถ้าหากข้าพเจ้าฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามเจตจำนงเช่นนั้นของท่านแล้ว ท่านจะก่อให้เกิดผลร้ายอย่างไรอย่างหนึ่งแก่ข้าพเจ้า” ส่วนผลร้ายนั้นจะหนักเบามากน้อยแค่ไหนไม่เป็นข้อสำคัญ ผลร้ายที่นำมาซึ่งให้ฝ่ายที่รับคำสั่งปฏิบัติตามนี้เรียกว่า “สภาพบังคับ” (Sanction) ส่วนบุคคลที่อาจจะได้รับผลร้ายนี้จะต้อง “ถูกผูกพัน” (to be bound) หรือ “ถูกบังคับ” (to be obliged) หรือ ตกอยู่ในหน้าที่ (to be under a duty) แต่อย่างไรก็ตามไม่ได้หมายความว่า การที่ผู้มีอำนาจเหนือออกคำสั่งให้ผู้อยู่ภายใต้อำนาจกระทำการหรือละเว้นจากการกระทำบางอย่างจะถือว่าเป็นกฎหมายที่แท้จริงไปเสียทั้งหมด เฉพาะคำสั่งทั่วไป (general command) ซึ่งบังคับบุคคลคนหนึ่งหรือหลายคนให้กระทำการหรือละเว้นจากการกระทำอย่างหนึ่งอย่างใดที่ไม่ใช่เป็นการเฉพาะเจาะจงเพียงครั้งหนึ่งคราวเดียว หรืออีกนัยหนึ่งคำสั่งที่วางกฎเกณฑ์ (imposes a rule) เท่านั้น จึงจะถือว่าเป็น “กฎหมายที่แท้จริง”¹⁹¹

แนวความคิดของออสตินมีอิทธิพลต่อความคิดทางกฎหมายในประเทศสยามผ่านการถ่ายทอดคำสอนใน “เล็คเชอร์ว่าด้วยกฎหมาย” ของกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ที่พระองค์ทรงตอบคำถามเรื่องกฎหมายคืออะไร ซึ่งพระองค์ได้อธิบายปรัชญากฎหมายดังกล่าวอย่างชัดเจนว่า “กฎหมายนั้นคือ คำสั่งทั้งหลายของผู้ปกครองว่าการแผ่นดินต่อราษฎรทั้งหลาย เมื่อไม่ทำตามแล้ว ตามธรรมดาต้องโทษ” อีกทั้งพระองค์ได้ยืนยันว่ากฎหมายโดยธรรมชาติแยกได้ออกจากเรื่องศีลธรรมหรือความยุติธรรม ความสมบูรณ์หรือการดำรงอยู่ของกฎหมาย มิได้ขึ้นอยู่กับการณ์ที่ต้องตอบสนองต่อหลักคุณค่าทางศีลธรรมอันหนึ่งอันใด ดังความที่ว่า “เราจะต้องระวังอย่าเอากฎหมายไปปนกับความดี

¹⁹¹ เรื่องเดียวกัน, 129-130.

ความชั่ว ถ้าความยุติธรรม กตหมายเป็นคำสั่งแบบที่เราจะต้องประพฤติตาม แต่กตหมายนั้นบางทีก็จะชั่วได้ ถ้าไม่เป็ญยุติธรรมก็ได้ ความคิดว่าอะไรดีอะไรชั่ว ถ้าอะไรเป็ญยุติธรรม อะไรไม่ยุติธรรม มีบ่อที่จะเกิดขึ้นหลายแห่งเช่นตามศาสนาต่างๆ แต่กตหมายนั้นเกิดขึ้นได้แห่งเดียว คือจากผู้ปกครองแผ่นดิน ถ้าที่ผู้ปกครองแผ่นดินอนุญาตเท่านั้น”¹⁹²

จากคำสอนของสำนักกฎหมายบ้านเมือง (Legal Positivism) ทำให้เกิดแนวความคิดว่ากฎหมายเป็นเรื่องของคำสั่งของรัฐและถือว่ารัฐเป็นผู้ทรงอำนาจสูงสุดและไม่ตกอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ใดๆ ดังนั้นกฎหมายของรัฐจึงเป็นสิ่งที่ถูกต้องที่สุดโดยไม่มีกฎหมายอื่นเหนือกว่ากฎหมายจึงเป็นเรื่องของเจตจำนงของรัฐหรือผู้มีอำนาจ มิใช่เป็นเรื่องของ “ความดีชั่ว-ถูกผิด” ในตัวเอง หรือเป็นเรื่องของความยุติธรรมกลางๆ (ภาวะวิสัย) ที่ไม่ขึ้นอยู่กับจิตใจของใคร เพราะคำสั่งนั้นจะต้องเป็นเรื่องที่ “ผู้มีอำนาจเหนือกว่า” สามารถที่จะบังคับผู้อยู่ใต้อำนาจให้จำยอมที่จะต้องปฏิบัติตามเจตจำนงของผู้มีอำนาจได้ อีกทั้งกฎหมายเป็นเรื่องของเจตจำนง (Will) ของมนุษย์ มิใช่เรื่องของเหตุผลของมนุษย์ ดังนั้น กฎหมายจะมีเนื้อความอย่างไรก็ได้ มีความยุติธรรมหรือไม่ มิใช่เป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณา เพราะเป็นเรื่องของอำนาจ ผู้มีอำนาจจะสั่งอย่างไรก็ได้และถ้ามีการฝ่าฝืนก็จะใช้อำนาจลงโทษ ดังนั้น กฎหมายจึงเป็นสิ่งที่ถูกต้องเสมอ กฎหมายจึงเป็นกฎเกณฑ์ที่แยกไปจากศีลธรรมและความยุติธรรมโดยเด็ดขาด นักกฎหมายในสำนักความคิดนี้จึงกล่าวอยู่เสมอว่า “นี่เป็นความยุติธรรมตามกฎหมาย” ซึ่งมีความหมายโดยปริยายว่าความยุติธรรมตามกฎหมายนั้นอาจไม่เป็น “ธรรมตามเหตุผลธรรมดาที่มนุษย์สามัญสามารถจะรู้สึกได้”¹⁹³ ก็ได้ อย่างไรก็ตามหากยึดถือแนวความคิดสำนักกฎหมายบ้านเมืองโดยเชื่อว่า รัฐอธิปไตยสามารถบัญญัติกฎหมายกำหนดทุกสิ่งทุกอย่างได้ตามใจชอบ โดยไม่คำนึงถึงเหตุผลธรรมชาติของมนุษย์อื่นๆ ความคิดดังกล่าวย่อมเป็นอันตรายต่อระบบกฎหมาย หรือเป็นการทำลายสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชนอย่างร้ายแรง และก็จะเป็ญอันตรายต่อความสงบสุขของสังคม แต่ทั้งนี้ แนวความคิดสำนักกฎหมายบ้านเมืองได้เน้นการบัญญัติกฎหมายหรือทำให้กฎหมายมีลักษณะเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งผลให้กฎหมายนั้นๆ มีความชัดเจน แน่นนอน อันก่อให้เกิดความมั่นคงแห่งการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชน

¹⁹² จรัญ โฆษณานันท์, ปรัชญากฎหมายไทย, หน้า 369-370

¹⁹³ สมยศ เชื้อไทย, อ้างแล้ว, หน้า 136.

2.4.4.2 ความหมายและการรับรองสิทธิเสรีภาพตามกฎหมายฝ่ายบ้านเมือง

จากที่ได้กล่าวความหมายของคำว่า “สิทธิและเสรีภาพ” ในหัวข้อ 2.2.1.2 และ 2.2.2.2 นั้นซึ่งเป็นความหมายโดยทั่วไป แต่หากพิจารณาให้ถี่ถ้วนแล้ว สิทธิตามกฎหมายฝ่ายบ้านเมือง คือ ประโยชน์หรืออำนาจตามที่รัฐธรรมนูญหรือกฎหมายลายลักษณ์อักษรได้บัญญัติให้การรับรองและคุ้มครองแก่บุคคลในอันที่จะกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือไม่กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง รวมทั้งก่อให้เกิดสิทธิเรียกร้องที่จะไม่ให้บุคคลอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรของรัฐเข้ามาแทรกแซงในขอบเขตแห่งสิทธิตามรัฐธรรมนูญหรือกฎหมายลายลักษณ์อักษรอื่นๆ¹⁹⁴

ส่วนความหมายของ “เสรีภาพตามกฎหมายฝ่ายบ้านเมือง” คืออำนาจหรือประโยชน์ที่รัฐธรรมนูญหรือกฎหมายลายลักษณ์อักษรอื่นใดได้บัญญัติให้การรับรองและคุ้มครองแก่บุคคลในการกำหนดตนเองโดยอิสระที่จะกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งหรือไม่กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยตนเอง โดยไม่ต้องให้รัฐหรือบุคคลอื่นดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อส่งเสริมหรือเอื้ออำนวยให้การใช้เสรีภาพของตนบรรลุหรือสะดวกขึ้น รัฐหรือบุคคลอื่นมีหน้าที่เพียงว่าไม่ต้องเข้าไปรบกวนการใช้เสรีภาพของบุคคลเท่านั้น¹⁹⁵

การรับรองสิทธิเสรีภาพตามกฎหมายฝ่ายบ้านเมืองนั้น หมายถึง สิทธิเสรีภาพของปัจเจกชน (l'individu) ที่รัฐได้ให้การรับรองและคุ้มครองให้ตามที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร¹⁹⁶ เนื่องจากมนุษย์ทุกคนตั้งแต่เกิดจะมีสิทธิเสรีภาพต่างๆ เช่น เสรีภาพในการเดินทาง เสรีภาพในเรื่องเพศ สิทธิในชีวิตร่างกาย เป็นต้น สิทธิเสรีภาพดังกล่าวจึงเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ตามสัญชาตญาณของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้ รัฐหรือฝ่ายปกครองนั้นจึงจำเป็นต้องยอมรับ เคารพ รับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนหรือผู้อยู่ใต้การปกครองทุกคน โดยการยอมรับของรัฐหรือฝ่ายบ้านเมืองนั้นจึงบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษรหรือบัญญัติไว้เป็นกฎหมายสูงสุดของบ้านเมือง นั่นก็คือ “รัฐธรรมนูญ” เพื่อเป็นการสร้างหลักประกันของการมีอยู่และการใช้สิทธิเสรีภาพของประชาชนให้หนักแน่นมั่นคง

¹⁹⁴ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน ว่าด้วยรัฐ รัฐธรรมนูญ และกฎหมาย, หน้า 181-182.

¹⁹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 182.

¹⁹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 171.

กว่าการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพตามแนวความคิดของสำนักกฎหมายธรรมชาติ ในขณะที่หากไม่มีกฎหมายบ้านเมืองบัญญัติรับรองและคุ้มครองแล้ว สิทธินั้นๆ ก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้ เช่น สิทธิบัตร หรือสิทธิในสิ่งประดิษฐ์ ซึ่งบุคคลย่อมจะอ้างสิทธิดังกล่าวไม่ได้

ทั้งนี้ หากกล่าวถึงสิทธิเสรีภาพโดยทั่วไปตามแนวความคิดกฎหมายฝ่ายบ้านเมืองและสิทธิมนุษยชน (กฎหมายธรรมชาติ) ศาสตราจารย์ฌอง ริเวโร (Jean Révéro) ได้เสนอความแตกต่างระหว่างสิทธิเสรีภาพตามกฎหมายบ้านเมืองกับสิทธิมนุษยชนไว้ 2 ประการ คือ¹⁹⁷

ประการแรก สิทธิและเสรีภาพตามกฎหมายบ้านเมืองและสิทธิมนุษยชนไม่อยู่ในแบบแผนเดียวกันคือแนวความคิดของสิทธิมนุษยชนที่แท้จริงนั้นมาจากกฎหมายธรรมชาติ แนวความคิดนี้กล่าวว่า มนุษย์นั้นเป็นผู้ทรงสิทธิตามกฎหมายธรรมชาติทั้งหมดและทุกๆ คนจะต้องเคารพสิทธิตามกฎหมายธรรมชาติดังกล่าว ในทางตรงกันข้ามฝ่ายกฎหมายบ้านเมืองนั้นไม่ค่อยให้ความสำคัญเท่าใดนัก ถึงแม้จะมีการยอมรับในเรื่องดังกล่าวอยู่บ้างก็เป็นเพียงการยอมรับในหลักการสำคัญๆ เท่านั้น ดังได้ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร

ประการที่สอง สิทธิและเสรีภาพตามกฎหมายบ้านเมืองและสิทธิมนุษยชนไม่ได้มีเนื้อหาอย่างเดียวกันทั้งหมด กล่าวคือ สิทธิและเสรีภาพตามกฎหมายฝ่ายบ้านเมืองนั้นเป็นสิทธิมนุษยชนโดยสภาพ โดยนัยนี้ คือมีอำนาจที่จะเลือกใช้หรือไม่ก็ได้ อย่างไรก็ตาม มีสิทธิมนุษยชนบางประเภทที่ผู้ทรงสิทธิดังกล่าวไม่สามารถมีโอกาสเลือกได้มากนัก แต่ในขณะเดียวกันก็ได้สร้างและกำหนดให้รัฐเป็นผู้ดำเนินการดังกล่าวให้แก่ประชาชนผู้ทรงสิทธินั้น เช่น มาตรฐานความปลอดภัยและความมั่นคงโดยเฉพาะเรื่องสุขภาพ หรือเรื่องการทำงานทำ เป็นต้น หากพิจารณาในรูปแบบดังกล่าวจะพบว่าสิทธิเสรีภาพตามกฎหมายบ้านเมืองนั้นเป็นสิทธิมนุษยชนแต่ไม่ใช่สิทธิมนุษยชนทุกชนิด จะต้องเป็นสิทธิเสรีภาพตามกฎหมายบ้านเมือง อย่างไรก็ตามคงต้องยอมรับว่าการที่สำนักกฎหมายฝ่ายบ้านเมืองบัญญัติรับรองสิทธิมนุษยชนในรูปของกฎหมายลายลักษณ์อักษรนั้นทำให้การรับรองสิทธิมนุษยชนมีคุณค่ามากยิ่งขึ้น ปัจจุบันจึงมีการเรียกร้องให้มีการยอมรับการมีสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ รวมทั้งเรียกร้องให้มีการรับรองสิทธิใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นตามพัฒนาการของสังคม โดยกฎหมายลายลักษณ์อักษร จึงมีการพัฒนาแนวความคิดนี้ให้กว้างขวางและเกิดผลในทางปฏิบัติมากยิ่งขึ้นในสมัยต่อมา

¹⁹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 192-193.

2.4.4.3 ความแตกต่างระหว่างสิทธิเสรีภาพตามกฎหมายฝ่ายธรรมชาติและกฎหมายฝ่ายบ้านเมือง

สิทธิเสรีภาพตามตามกฎหมายฝ่ายธรรมชาติและกฎหมายฝ่ายบ้านเมืองมีความสัมพันธ์กันอยู่และเป็นความสัมพันธ์ที่ค่อนข้างจะคลุมเครือเพราะเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและสิทธิตามธรรมชาติที่ได้นำรวมมาสู่ในความขัดแย้งอันยึดติดอยู่กับอำนาจรัฐที่ต้องการเชื่อมแนวความคิดระหว่างกฎหมายเป็นคำสั่งของรัฐสู่ปฏิบัติตามแนวความคิดของสำนักกฎหมายฝ่ายบ้านเมืองที่เป็นการสร้างรากฐานของการจัดองค์กรของรัฐ การใช้อำนาจของรัฐในฐานะผู้ปกครองกับการก่อสร้างความสงบสุขให้แก่สังคมและประชากรของรัฐนั้นตามแนวความคิดของสำนักกฎหมายฝ่ายธรรมชาติ

ในศตวรรษที่ 18 ได้มีแนวความคิดว่ารัฐควรจำกัดตนเองในฐานะเป็นผู้สร้างองค์กรของรัฐและคุ้มครองปกป้องปัจเจกชนทั้งหลายโดยไม่ยุ่งเกี่ยวกับชีวิตส่วนบุคคล หรือความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกชนด้วยกันตราบเท่าที่ระเบียบทางการเมืองและทางสังคมนั้นไม่ได้รับการกระทบกระเทือน การใช้อำนาจรัฐดังกล่าวจึงไม่ได้อยู่ในฐานะผู้รับใช้สังคม แต่อยู่ในฐานะที่ควบคุมและครอบงำความสัมพันธ์ในสังคมนั้นๆ เพื่อสร้างความเป็นเอกภาพของรัฐ รัฐจึงเป็นเพียงผู้เดียวที่รับประกันความเป็นเอกภาพของรัฐได้ ทั้งนี้ รัฐต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวมด้วย เพราะผลประโยชน์ส่วนรวมย่อมสะท้อนถึงความเป็นเอกภาพของรัฐ โดยถ้าผลประโยชน์ส่วนรวมได้รับการกระทบกระเทือนก็อาจมีผลกระทบต่อความเป็นเอกภาพของรัฐด้วยเช่นกัน รัฐจึงไม่อาจยึดติดอยู่กับแนวความคิดว่าด้วยสิทธิเสรีภาพที่เป็นหลักคุ้มครองของปัจเจกชนโดยไม่กำหนดข้อสงวนไม่ได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ รัฐจะยอมรับแนวความคิดว่าด้วยสิทธิเสรีภาพได้ก็ต่อเมื่อได้กำหนดข้อสงวนไว้¹⁹⁸ ดังนั้นการบัญญัติสิทธิเสรีภาพไว้ในกฎหมายบ้านเมืองนั้นจึงมีข้อจำกัดในทางกฎหมายและทางปฏิบัติที่บ้านเมืองได้สร้างขึ้น แต่ขณะเดียวกันฝ่ายบ้านเมืองก็พยายามแสดงให้เห็นว่าไม่ได้ละเลยหลักว่าด้วยสิทธิเสรีภาพเช่นกัน

จากแนวความคิดดังกล่าวจะเห็นได้ว่าการยอมรับหลักว่าด้วยสิทธิเสรีภาพซึ่งเป็นสิทธิตามธรรมชาตินั้นจะต้องมีการแปรสภาพมาเป็นกฎหมายลายลักษณ์อักษรโดยฝ่ายบ้านเมือง

¹⁹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 196-197.

เสียก่อน ดังนั้น การรับรองสิทธิเสรีภาพเป็นลายลักษณ์อักษรหรือบัญญัติเป็นกฎหมายของสำนักกฎหมายบ้านเมืองจึงเป็นการยอมรับในภาวะที่เป็นนามธรรมว่าเป็นสิทธิเสรีภาพที่เกิดแต่โดยสภาพธรรมชาติของมนุษย์ที่รัฐไม่สามารถปฏิเสธได้และรัฐไม่สามารถเข้าไปยกเลิกหรือเพิกถอนสิทธิเสรีภาพเหล่านั้นได้ แต่รัฐอาจจะมีอำนาจจำกัดสิทธิเสรีภาพบางประเภทได้ ถ้ามีกฎหมายให้อำนาจรัฐไว้ ซึ่งตรงกับแก่นของหลักว่าด้วยการรับรองสิทธิเสรีภาพ ก็คือ “รับรองสิทธิเสรีภาพเป็นหลัก จำกัดสิทธิเสรีภาพเป็นข้อยกเว้น” และแม้ว่าจะมีความแตกต่างระหว่างสิทธิเสรีภาพตามกฎหมายฝ่ายธรรมชาติและกฎหมายฝ่ายบ้านเมืองดังที่กล่าวข้างต้น แต่ก็ได้มีการออมชอมทางความคิดของสองสำนักกฎหมาย เพื่อมุ่งประสานประโยชน์ในการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชน

2.4.4.4 กฎหมายฝ่ายบ้านเมืองกับการรับรองและคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน

แนวความคิดการรับรองสิทธิเสรีภาพของตะวันตกเริ่มตั้งแต่อิทธิพลของศาสนาคริสต์ตลอดจนแนวความคิดสำนักกฎหมายฝ่ายธรรมชาติและนักปรัชญาต่างๆ อย่าง อีควอนัส โกรติอุส ฮอบส์ ล็อก รุสโซ และมองเตสกีเออที่มีอิทธิพลต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนในกฎหมายลายลักษณ์อักษรที่มีขึ้นเป็นครั้งแรกก็คือ คำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ลงวันที่ 26 สิงหาคม ค.ศ.1789 เพราะประเทศในสากลต่างก็ยกย่องคำประกาศดังกล่าวและถือเป็นแบบอย่างในการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชน แต่อันที่จริงแล้วการมีคำประกาศที่เกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพประกาศขึ้นก่อนหน้านั้นเป็นครั้งแรกในประเทศอังกฤษ (แม้จะไม่ชัดเจนเท่าใดนัก) ในปี ค.ศ. 1215 และตามมาด้วยประเทศสหรัฐอเมริกาในปี ค.ศ.1776 รวมถึงรัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษรของอเมริกา

2.4.4.4.1 ประเทศอังกฤษ

1. Magna Carta ค.ศ.1215

มหาบัตรแมกนาคาร์ตาเป็นพันธสัญญาระหว่างกษัตริย์กับขุนนางพวกบารอน พันธสัญญานี้มีสาระสำคัญในการจำกัดอำนาจกษัตริย์ในการเรียกเก็บภาษีอากรหรือเรียกเรื่องเงินทองจากราษฎร โดยพระองค์ได้ทำการรบกับฝรั่งเศสในปี ค.ศ. 1214 และเพื่อกลับมาขุนนางก็แข็งข้อกับพระองค์ เนื่องจากการที่พระเจ้าจอห์นทำสงครามทำให้เงินทองพระคลังหมดเป็นเหตุให้พระองค์ต้องรวบรวมเงินทองและกลับไปต่อสู้กับฝรั่งเศสอีกครั้ง ขุนนางจึงไม่พอใจและบอกพระองค์ว่าถ้าไม่สนองตอบข้อเรียกร้องของตน ดังที่ ปรากฏในมหาบัตรแมกนาคาร์ตา พวกขุนนางก็

จะประกาศสงครามกับพระเจ้าจอห์นและยึดปราสาทราชวังทั้งหมด พระเจ้าจอห์นจึงยอมทำตามข้อเสนอของขุนนางโดยลงพระนามในมหาบัตรบัตรแมกนาคาร์ตา (Magna Carta หรือ The Great Charter) ในเดือนมิถุนายน ปี ค.ศ.1215 มหาบัตรฉบับนี้มีทั้งหมด 63 มาตรา โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะจัดการกระทำที่ไม่ชอบทั้งปวงของพระเจ้าจอห์นให้หมดสิ้นไป¹⁹⁹

มหาบัตรแมกนาคาร์ตาได้กำหนดสาระสำคัญเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้การปกครอง ขอบเขตอำนาจของผู้ปกครองและสิทธิเสรีภาพของประชาชนไว้ 3 ประการคือ²⁰⁰

ประการแรก เป็นปฏิรูปโครงสร้างของมหาสภาที่ประกอบด้วย ขุนนาง ผู้ครองเมืองหรือเจ้าของที่ดิน ซึ่งพระมหากษัตริย์จะได้เชิญมาร่วมปรึกษาหารือเป็นส่วนบุคคล นอกจากนี้ให้เชิญขุนนางตำแหน่งอัศวินจากแต่ละเมืองเข้าร่วมประชุมมหาสภาด้วย นับว่าเป็นก้าวแรกที่ทำให้สิทธิแก่ขุนนางระดับต่ำเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองประเทศ ซึ่งจะเป็นก้าวต่อไปของการปกครองในระบอบรัฐสภา

ประการที่สอง บทบัญญัติให้ความคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน ซึ่งเป็นการจำกัดอำนาจของพระมหากษัตริย์และขุนนางลง โดยประชาชนจะถูกจับกุมคุมขังหรือถูกปฏิบัติโดยมิชอบด้วยกฎหมาย เนรเทศหรือละเมิดสิทธิเสรีภาพมิได้ เว้นแต่ได้มีกฎหมายกำหนดว่าการกระทำเช่นนั้นผิดกฎหมาย และการพิจารณาพิพากษาคดีต้องเป็นไปตามกฎหมายที่กำหนดไว้ในขณะนั้น

บทบัญญัติดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนให้มีความแน่นอน ชัดเจน โดยการบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษร อันเป็นการสร้างความเชื่อมั่นหรือการไว้วางใจว่าประชาชนจะมีหลักประกันความมั่นคงในสิทธิเสรีภาพ

ประการที่สาม เป็นบทบัญญัติที่ป้องกันการกระทำที่มีชอบด้วยกฎหมายและทำนองครองธรรมของพระมหากษัตริย์ โดยถ้าหากพระมหากษัตริย์ปกครองด้วยความไม่ชอบธรรมหรือละเมิดกฎหมายหรือสัญญาที่กำหนดไว้ พวกขุนนางอาจจัดตั้งสภาเพื่อพิจารณาการ

¹⁹⁹ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักกฎหมายว่าด้วยสิทธิเสรีภาพ, หน้า 50.

²⁰⁰ Karl Loewenstein, *British Cabinet Government*, (London : Oxford University Press, 1967), p.19.

กระทำของพระมหากษัตริย์ และถ้าหากจำเป็นในกรณีที่พระมหากษัตริย์ไม่ยอมปฏิบัติต่อกฎหมายอย่างร้ายแรง ก็อาจมีการใช้กำลังอาวุธได้

บทบัญญัติในข้อนี้เท่ากับเป็นการให้ความชอบธรรมในการต่อต้านการกระทำที่ไม่เป็นไปตามบทบัญญัติการปกครองและเป็นการจำกัดอำนาจของพระมหากษัตริย์โดยกฎหมาย

บทบัญญัติประการที่สามนี้สะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดในการควบคุมการใช้อำนาจรัฐ เพื่อป้องกันมิให้รัฐกระทำใดๆ ตามอำเภอใจ อันเป็นการก้าวล้ำหรือเข้ามาล่วงละเมิดต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน ดังนั้นแนวความคิดดังกล่าวจึงมีขึ้นเพื่อปกป้องและคุ้มครองประชาชน และนำสู่แนวความคิดว่าด้วยการควบคุมฝ่ายปกครอง

ทั้งนี้ สาระสำคัญหรือหัวใจของมหาบัตรแมกนาคาร์ตา ก็คือ การเก็บภาษีอากรใดๆ จะต้องได้รับความยินยอมหรือเห็นชอบจากมหาสภาก่อนอันสะท้อนแนวความคิดในการควบคุมการใช้อำนาจตามอำเภอใจของรัฐ อีกทั้งการปกครองประเทศจะต้องให้ประชาชนทุกคนมีส่วนร่วม ซึ่งถือเป็นรากฐานที่สำคัญของการพัฒนาระบบประชาธิปไตยในภาษาอังกฤษ

อย่างไรก็ตาม ประชาชนโดยทั่วไปยังมิได้รับประโยชน์จากบทบัญญัตินี้ เนื่องจากบทบัญญัตินี้มิได้ให้สิทธิแก่ประชาชนทั่วไป แต่เป็นการประกันสิทธิของพวกเขาขุนนางเท่านั้น แต่หากมองในฐานะผู้ปกครองนั่นก็คือ พระมหากษัตริย์ และผู้อยู่ใต้การปกครองก็คือ ขุนนางหรือประชาชนทั่วไป ย่อมสะท้อนได้ว่าผู้อยู่ใต้การปกครองทุกคนมีสิทธิเสรีภาพตามมหาบัตรนี้โดยตลอดทั่วกัน มหาบัตรฉบับนี้ทำให้ชาวอังกฤษได้รับสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกันหมดเหมือนหนึ่งว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกของอังกฤษ และตั้งแต่ปี ค.ศ.1215 เป็นต้นมาทั้งพระมหากษัตริย์และขุนนางต้องอยู่ภายใต้กฎหมายที่ใช้ร่วมกันหรือที่วราชอาณาจักร ที่เรียกว่า “คอมมอนลอว์” (Common Law) โดยพระมหากษัตริย์ทรงไม่อยู่เหนือกฎหมายของรัฐ และถ้าพระมหากษัตริย์ไม่ปฏิบัติตามมหาบัตรนี้ประชาชนของพระองค์สามารถสงวนสิทธิให้พระองค์ปฏิบัติตาม ด้วยเหตุนี้จึงมักมีผู้กล่าวอ้างว่ามหาบัตรแมกนาคาร์ตาของอังกฤษเป็นจุดกำเนิดของการมีอิสระและเสรีภาพของพลเมืองชาวอังกฤษ ทั้งๆ ที่โดยเนื้อแท้แล้วเป็นเอกสารที่สะท้อนการประนีประนอมในการแบ่งสรรอำนาจระหว่างกษัตริย์กับขุนนางเท่านั้น²⁰¹ และส่งเสริมให้พวกขุนนางมีอำนาจต่อรองมากยิ่งขึ้น

²⁰¹ จรัญ โฆษณานันท์, สิทธิมนุษยชน ไร้พรมแดน: ปรัชญากฎหมายและความเป็นจริงทางสังคม, หน้า 190.

2. Petition of Right ค.ศ.1628

ในสมัยพระเจ้าชาร์ลที่ 1 พระองค์พยายามที่จะเสริมสร้างอำนาจของพระองค์ให้อยู่เหนือรัฐสภา แต่ถูกคัดค้านและต่อต้านจากสภาสามัญ ด้วยเหตุดังกล่าว สภาสามัญจึงเรียกร้องให้พระเจ้าชาร์ลที่ 1 เคารพสิทธิเสรีภาพของสมาชิกสภาสามัญ โดยเฉพาะสิทธิในการอภิปรายโดยไม่ถูกจับกุมคุมขังจนเกิดความขัดแย้งระหว่างกษัตริย์กับรัฐสภา ต่อมาพระเจ้าชาร์ลที่ 1 ได้เรียกประชุมรัฐสภา 2 ครั้ง คือในปี ค.ศ.1625-1626 เพื่ออนุมัติการใช้จ่ายให้พระองค์ แต่ก็ถูกปฏิเสธโดยรัฐสภา พระองค์จึงได้ไปบังคับกักเงินเอาเก็บเศรษฐี อันเป็นการสร้างความไม่พอใจให้แก่ประชาชน กระทั่งในปี ค.ศ.1628 พระองค์ได้เรียกประชุมรัฐสภาอีกครั้ง รัฐสภาจึงเรียกร้องจากพระเจ้าชาร์ลที่ 1 เพื่อขอสิทธิให้ประชาชน โดยการตรา The Petition of Right ในปี ค.ศ.1628 อันมีสาระสำคัญดังนี้²⁰²

1. บุคคลไม่พึงถูกบังคับให้ฯ สิ่งของ ให้กู้ บังคับให้กู้ หรือเสียภาษีโดยมิได้รับความยินยอมจากประชาชนตามที่กฎหมายของรัฐสภาบัญญัติไว้
2. บุคคลที่เป็นอิสระไม่พึงถูกพิพากษาประหารชีวิต หรือตัดอวัยวะหรือจำคุกหรือคุมขังก่อนฟังคำพยานหลักฐาน อันเป็นการขัดต่อทบัญญัติของกฎหมายของประเทศ
3. เอกชนจะต้องไม่ถูกบังคับให้รับทหารเข้าอยู่อาศัยในบ้านของตน
4. กษัตริย์ไม่พึงออกคำสั่งให้พิจารณาโทษพลเรือนตามกฎหมายการศึกษาดังเช่นที่ทหารกระทำในเวลาสงคราม

The Petition of Right นับเป็นเอกสารทางการเมืองที่เป็นลายลักษณ์อักษรอีกชิ้นหนึ่งซึ่งเป็นการตอกย้ำให้พระมหากษัตริย์หรือรัฐจะต้องประพฤติปฏิบัติภายใต้กรอบที่กฎหมายกำหนด พระมหากษัตริย์หรือรัฐจึงมีอำนาจอยู่เหนือกฎหมายได้ อันสะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดของหลักนิติธรรมในประเทศอังกฤษ กล่าวคือบุคคลทุกคนย่อมเสมอภาคกันตามกฎหมาย ไม่มีบุคคลหนึ่งบุคคลใดอยู่เหนือกฎหมาย หรือมีอภิสิทธิ์ใดๆ ทั้งสิ้น ไม่ว่าบุคคลนั้นจะเป็นขุนนาง หรือราชกรรมาชิกก็ตาม และสิทธิเสรีภาพแห่งมนุษยชนต้องได้รับการยอมรับนับถือ อีกทั้งบุคคลทุกคนจะมีความผิดได้ต่อเมื่อมีกฎหมายบัญญัติไว้ และจะต้องได้รับการพิจารณาพิพากษาจากศาลสถิต

²⁰² วิษณุ เครืองาม, กฎหมายรัฐธรรมนูญ, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์นิติบรรณการ, 2530), หน้า 112.

ยุติธรรมที่มีอำนาจอิสระและเด็ดขาดในการชี้ขาดตัดสินตามกฎหมายบ้านเมือง²⁰³ นอกจากนี้กฎหมายดังกล่าวยังเป็นการปกป้องคุ้มครองกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของเอกชนด้วย

3. Habeas Corpus ค.ศ.1679

กฎหมายฉบับนี้บัญญัติขึ้นในสมัยพระเจ้าชาร์ลที่ 2 อันเนื่องมาจากคดี Jenkes ซึ่งเป็นผู้ที่ถูกจับกุมจากการที่ได้ปราศรัยเรียกร้องการประชุมสภา โดยเขาถูกคุมขังเป็นเวลานานหลายเดือนและไม่ได้รับการประกันตัว²⁰⁴ ผลจากคดีนี้ทำให้รัฐสภาประกาศใช้ The Habeas Corpus Act ในปี ค.ศ.1679 เพื่อเป็นการสร้างหลักประกันในความมั่นคงของสิทธิของประชาชนในการจับกุมคุมขังโดยไม่มีเหตุผลหรือเป็นเวลาที่ยาวนาน โดยก่อนการจับกุมจะต้องมีหมายเรียกตัวจากเจ้าหน้าที่เพื่อพิสูจน์ว่าการจับกุมนั้นชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ รวมถึงยังมีการประกันตัวระหว่างการพิจารณาคดีได้อีกด้วย นอกจากนี้ยังได้บัญญัติถึงความรับผิดชอบของศาลในกรณีเกิดความผิดพลาดจากการออกหมายเรียกอีกด้วย โดยกฎหมายฉบับนี้มีสาระสำคัญสรุปได้ดังต่อไปนี้²⁰⁵

1. บุคคลทั้งหลายที่ถูกจับกุมในสภาพที่เห็นได้ว่าเป็นการไม่ชอบด้วยกฎหมายหรือบุคคลอื่นใดที่มีส่วนได้เสียเกี่ยวข้องกับบุคคลนั้น อาจยื่นคำร้องขอโดยแสดงหลักฐานต่อผู้พิพากษาให้ทำการไต่สวนพิจารณาว่าการคุมขังบุคคลดังกล่าวนั้นเป็นการชอบด้วยกฎหมายหรือไม่

2. ผู้พิพากษาที่ได้รับคำร้องจะออกหมายเรียกที่มีชื่อว่า Habeas Corpus ad subjicidum เพื่อเรียกบุคคลที่ถูกกล่าวหาว่าคุมขังผู้อื่นไว้โดยไม่ชอบด้วยกฎหมายมาศาล และให้นำตัวผู้ถูกคุมขังมาศาลด้วยตามวันและเวลาที่กำหนดและให้บุคคลที่ถูกกล่าวหาชี้แจงแสดงเหตุผลว่าการคุมขังนั้นๆ เป็นการชอบด้วยกฎหมาย

²⁰³ เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว., “การกักตัวอันธพาลโดยเจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหารขัดต่อรัฐธรรมนูญหรือไม่,” วารสารบทบัญญัติ เล่มที่ 27 ตอนที่ 3 (2513): 629.

²⁰⁴ กนกทิพย์ ใสสะอาด, “การคุ้มครองสิทธิผู้ถูกคุมขังโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย,” (ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2550), หน้า 53.

²⁰⁵ วีระ โลจายะ, อ้างแล้ว, หน้า 31-32.

3. หากว่าคำชี้แจงแสดงเหตุผลของบุคคลผู้ถูกกล่าวหาปราศจากข้อสนับสนุนอันพอเพียงในทางกฎหมาย ผู้พิพากษาจะมีคำสั่งให้ปล่อยตัวผู้ถูกคุมขังโดยมิชักช้าหรืออาจปล่อยตัวโดยมีประกันก็ได้

4. มีการกำหนดโทษในทางอาญาไว้อย่างรุนแรงสำหรับการไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของผู้พิพากษาข้าราชการทั้งหลายที่ขัดขืนไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของผู้พิพากษานั้น นอกจากจะต้องรับโทษทางอาญาแล้วยังอาจถูกพิพากษาให้ชดใช้ค่าเสียหายให้แก่ผู้เสียหายอีกด้วย

บทบัญญัติดังกล่าวนับเป็นจุดเริ่มต้นของการประกันสิทธิของบุคคลในกระบวนการยุติธรรม อันเป็นการป้องกันการกระทบต่อสิทธิของบุคคลที่ต้องสูญเสียอิสรภาพในช่วงเวลาใดช่วงเวลาหนึ่ง จึงต้องบัญญัติให้พระมหากษัตริย์หรือรัฐห้ามกระทำการอย่างหนึ่งอย่างใด นอกเหนือจากที่กฎหมายบัญญัติให้อำนาจไว้เท่านั้น อีกทั้งยังสะท้อนถึงการควบคุมมิให้รัฐหรือฝ่ายปกครองกระทำการตามอำเภอใจ อันอาจละเมิดต่อสิทธิของบุคคลในกระบวนการยุติธรรมอีกด้วย และต่อมาบทบัญญัตินี้ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของสิทธิมนุษยชน

4. Bill of Rights ค.ศ.1689

กฎหมายฉบับนี้ตราขึ้นโดยพระเจ้าวิลเลียมที่ 3 แห่งออเรนจ์เมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1689 โดยก่อนที่พระเจ้าวิลเลียมที่ 3 จะขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์อังกฤษ รัฐสภาได้ร่างคำแถลงรับรองสิทธิของประชาชน หรือ Bill of Rights ขึ้นมาฉบับหนึ่ง และให้พระองค์ลงพระนามรับรองผูกพันพระองค์เป็นคู่สัญญากับรัฐสภาว่าจะไม่กระทำการใดล่วงสิทธิประชาชนและสมาชิกรัฐสภาดังที่พระเจ้าชาร์ลที่ 2 อีก²⁰⁶ เพื่อแลกเปลี่ยนกับการยอมรับของรัฐสภาต่อสิทธิในการขึ้นครองบัลลังก์เป็นพระมหากษัตริย์ กฎหมายดังกล่าวแม้จะดูเหมือนกับการเอื้อประโยชน์ต่อกลุ่มชนชั้นหนึ่ง แต่หากกล่าวโดยรวมแล้วย่อมจัดได้ว่าเป็นเอกสารทางกฎหมายซึ่งมีความสำคัญอยู่มาก เนื่องจากเป็นบทบัญญัติที่มีจุดมุ่งหมายในการยกเลิกระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่พระมหากษัตริย์ใช้

²⁰⁶ วิษณุ เครืองาม, กฎหมายรัฐธรรมนูญ, หน้า 108.

อำนาจโดยพลการ ไม่แน่นอน และหันมายึดความชอบธรรมทางอำนาจตามรัฐธรรมนูญในระบบ
รัฐสภา²⁰⁷ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้²⁰⁸

1. การที่พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจดใช้กฎหมายก็ดี หรือใช้
กฎหมายก็ดี โดยมิได้รับความยินยอมจากรัฐสภา เป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย
2. การที่พระมหากษัตริย์ไม่ปฏิบัติตามกฎหมายก็ดีหรือการนำ
กฎหมายที่ยกเลิกแล้วมาใช้ก็ดีเป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย
3. คำสั่งตั้งศาลพิจารณาเกี่ยวกับศาสนา ตลอดจนคำสั่งและการ
จัดตั้งศาลให้มีลักษณะทำนองเดียวกันเป็นคำสั่งที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย
4. การที่พระมหากษัตริย์ทรงใช้พระราชอำนาจเรียกเก็บเงิน
สำหรับค่าใช้จ่ายในกิจการของพระองค์ โดยมิได้รับความยินยอมจากรัฐสภาก็ดี เรียกเก็บเงินเกิน
ระยะเวลาที่รัฐสภาอนุมัติก็ดีหรือเรียกเก็บเงินโดยวิธีอื่น นอกจากที่ได้รับอนุมัติ หรือจะได้รับอนุมัติ
จากรัฐสภาก็ดี เป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย
5. ประชาชนมีสิทธิที่จะร้องทุกข์ต่อพระมหากษัตริย์ได้ การจำกัด
เสรีภาพเช่นนี้ก็ดี และการดำเนินคดีฐานร้องทุกข์ก็ดีเป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย
6. การจัดให้มีกองทัพประจำการในราชอาณาจักรในยามสงบ โดย
มิได้รับความยินยอมจากรัฐสภาเป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย
7. บุคคลซึ่งนับถือศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ พึงมีอาวุธสำหรับ
ป้องกันตนตามที่กฎหมายบัญญัติ
8. การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรพึงให้เป็นการ
กระทำด้วยความสมัครใจ
9. เสรีภาพในการพูดและอภิปราย หรือการดำเนินการใดๆ ใน
รัฐสภานั้นไม่พึงนำไปฟ้องร้องเป็นคดีในศาลใดศาลหนึ่ง

²⁰⁷ จรัญ โฆษณานันท์, สิทธิมนุษยชน ไร้พรมแดน: ปรัชญากฎหมายและความเป็นจริงทาง
สังคม, หน้า 191.

²⁰⁸ วิษณุ เครืองาม, กฎหมายรัฐธรรมนูญ, หน้า 112-114.

10. การเรียกประกันตัวจำเลยมากไปก็ดี การกำหนดค่าปรับมากเกินไปก็ดี หรือการลงโทษอย่างทารุณโหดร้ายและผิดธรรมดาที่ดีเป็นสิ่งที่ไม่พึงกระทำ

11. ผู้ที่เป็นลูกขุนต้องลงทะเลเบียน และประกาศเป็นทางการโดยถูกต้อง และในคดีความผิดฐานกบฏ ผู้ที่จะเป็นลูกขุนต้องเป็นผู้ที่มีกรรมสิทธิในที่ดิน

12. การปรับและการริบทรัพย์บุคคลก่อนมีคำพิพากษาเป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายและเป็นโมฆะ

13. รัฐสภาพึงจัดให้มีการประชุมอย่างต่อเนื่อง เพื่อแก้ไขปรับปรุงกฎหมายให้ดีขึ้นอยู่เสมอ

นอกจากนี้ กฎหมายฉบับนี้ยังได้บัญญัติให้พระเจ้าวิลเลียมและพระนางแมรีแห่งออเรนจ์เป็นกษัตริย์ร่วมกันตลอดพระชนมายุ หรือพระองค์ใดพระองค์หนึ่งในกรณี que otro พระองค์หนึ่งสวรรคต แต่มีเงื่อนไขว่าในระหว่างที่สองพระองค์ยังมีชีวิตอยู่ จะต้องให้พระเจ้าวิลเลียมแห่งออเรนจ์เป็นผู้ทรงใช้พระราชอำนาจ นอกจากนี้ ยังมีข้อจำกัดต่อไปอีกว่าสำหรับทายาทที่เกิดจากพระนางแมรี เจ้าหญิงแอนน์แห่งเดนมาร์กและทายาทที่เกิดจากเจ้าหญิงแอนน์ และทายาทของพระเจ้าวิลเลียม จะต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขดังต่อไปนี้

1. บุคคลซึ่งสนับสนุนพระสันตะปาปาก็ดี หรือบุคคลซึ่งสมรสกับบุคคลซึ่งสนับสนุนพระสันตะปาปาก็ดี ไม่มีสิทธิได้รับราชสมบัติ

2. พระมหากษัตริย์และพระบรมราชินีทุกพระองค์จะต้องปฏิบัติตามว่าจะไม่ปฏิบัติตามพิธีกรรมบางอย่างในทางศาสนา และลัทธิบางอย่างของศาสนาโรมันคาทอลิก

3. การยกเว้นไม่ใช้กฎหมายฉบับใดฉบับหนึ่งก็ดี หรือไม่ใช้ส่วนใดส่วนหนึ่งของกฎหมายฉบับใดฉบับหนึ่งก็ดี จะกระทำมิได้ เว้นแต่มีบทบัญญัติอนุญาตไว้ในกฎหมาย

โดยสาระสำคัญของกฎหมายฉบับนี้ได้สะท้อนแนวความคิดว่าด้วยการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพในหลายๆ ประการ เช่น หลักความเป็นอิสระในการพิจารณาคดี สิทธิของบุคคลในกระบวนการยุติธรรม เสรีภาพในการพูดหรือเอกลิทธิเกี่ยวกับความมีอิสระในการพูด (Privilege of Freedom of Speech) ในการประชุมสภา การมีเสรีภาพในการตัดสินใจทางการเมือง หรือการควบคุมฝ่ายปกครอง เป็นต้น

5. Act of Settlement ค.ศ. 1701

ปี ค.ศ.1701 ได้เกิดปัญหาเรื่องการสืบราชบัลลังก์ขึ้นเพราะขาดผู้
มีคุณสมบัติตามกฎหมายเจียรบาลเดิม ด้วยเหตุนี้รัฐสภาจึงได้ตรากฎหมายว่าด้วยการสืบราชบัลลังก์ขึ้น
โดยชื่อว่า “The Act of Settlement 1701” กฎหมายฉบับนี้ได้แสดงความเด็ดขาดของรัฐสภาใน
การกำหนดการสืบราชสมบัติของราชวงศ์ว่าต้องได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภาเสียก่อน และการ
สืบราชสมบัติต้องให้เพศชายขึ้นครองราชย์ก่อน เว้นเสียว่าไม่มีเพศชายจึงให้เพศหญิงขึ้นครองราชย์ได้
นอกจากนี้ได้บัญญัติรับรองและคุ้มครองผู้พิพากษา ไม่ว่าจะจากการก้าวล่วงของฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติ
บัญญัติ โดยการถอดถอนผู้พิพากษาออกจากตำแหน่งได้ต่อเมื่อพระมหากษัตริย์ปลดหรือถอดถอนโดย
ความยินยอมของรัฐสภาเท่านั้นหรือการที่ผู้พิพากษาต้องปราศจากอคติในการพิจารณาคดี เป็นต้น
และเงื่อนไขในการปกครองในระบอบที่พระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญอีกด้วย

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าพระราชบัญญัตินี้เป็นการกุมอำนาจของ
พระมหากษัตริย์อย่างแท้จริง อันเป็นการถ่วงดุลอำนาจของพระมหากษัตริย์หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งเป็น
การควบคุมและต่อต้านอำนาจของพระมหากษัตริย์และต่อต้านอำนาจของศาลยุติธรรมที่สนับสนุน
พระมหากษัตริย์โดยรัฐสภา สังเกตได้จากบทบัญญัติที่กล่าวมาข้างต้นเป็นพยานหลักฐานได้เป็นอย่างดี
ถึงการที่ฝ่ายนิติบัญญัติไม่มีความไว้นื้อเชื่อใจในระบบของศาลยุติธรรม²⁰⁹ ส่งผลให้อำนาจของ
รัฐสภาเป็นอำนาจสูงสุด (Supremacy of Parliament) อีกทั้งบทบัญญัติดังกล่าวยังก่อให้เกิดหลัก
ความเป็นอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีของศาล เพื่อให้ศาลทำหน้าที่ในการตรวจสอบและถ่วงดุล
(Check and Balance) ได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันเป็นการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนอีก
ทางหนึ่ง

2.4.4.4.2 ประเทศสหรัฐอเมริกา

1. คำประกาศอิสรภาพของอเมริกา วันที่ 4 กรกฎาคม ค.ศ. 1776

ก่อนการประกาศอิสรภาพของสหรัฐอเมริกาในปี ค.ศ.1776 ความ
ขัดแย้งระหว่างอังกฤษกับ 13 อาณานิคมในอเมริกาเหนือมักเกิดขึ้นอยู่เสมอ โดยเฉพาะเรื่องการเก็บ
ภาษีซึ่งฝ่ายอาณานิคมไม่เห็นด้วย เนื่องจากไม่มีผู้แทนของตนอยู่ในรัฐสภาอังกฤษ ดังนั้น อังกฤษจึงไม่

²⁰⁹ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักกฎหมายว่าด้วยสิทธิเสรีภาพ, หน้า 54.

มีสิทธิหรืออำนาจในการจัดเก็บภาษีจากชาวอาณานิคม ดังคำกล่าวที่ว่า “ไม่เสียภาษี ถ้าไม่มีผู้แทน” (No taxation without representation) อีกทั้งยังขัดแย้งกับกฎบัตรในการจัดตั้ง 13 อาณานิคมอเมริกาเหนือด้วย ในขณะที่อังกฤษกลับอ้างว่าชาวอาณานิคมมีหน้าที่เสียภาษีในฐานะเป็นพลเมืองอังกฤษ

ในปี ค.ศ.1767 รัฐสภาอังกฤษออก Townshend Acts มาเพื่อยืนยันอำนาจในการจัดเก็บภาษีจากชาวอาณานิคม พระราชบัญญัติดังกล่าวได้สร้างความไม่พอใจต่อชาวอาณานิคมเป็นอย่างมาก กระทั่งเกิดการต่อต้านอังกฤษโดยมีเมืองบอสตันเป็นจุดศูนย์กลาง โดยการต่อต้านดังกล่าวนำไปสู่เหตุการณ์สังหารหมู่ในเมืองบอสตัน (Boston Massacre) ในปี ค.ศ.1770 และในปี ค.ศ.1773 รัฐสภาอังกฤษออกกฎหมายภาษีใบชา เพื่อจัดเก็บภาษีเกี่ยวกับใบชาจาก 13 อาณานิคม ทำให้ความขัดแย้งระหว่างชาวอาณานิคมกับอังกฤษมีมากยิ่งขึ้นนำไปสู่การปะทะกันระหว่างอังกฤษกับ 13 อาณานิคม ในเหตุการณ์ Boston Tea Party และการถกเถียงเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพและพระราชอำนาจของกษัตริย์อังกฤษในดินแดนอาณานิคม เมื่อเหตุการณ์สงบลง อังกฤษได้ตราพระราชบัญญัติ The Intolerable Acts เพื่อลงโทษผู้ที่ต่อต้านอังกฤษ ชาวอาณานิคมจึงทำการต่อต้านโดยเรียกประชุมสภาคอนติเนนทอล ในปี ค.ศ.1774 และในปีถัดมากองทัพอังกฤษก็ได้ปะทะกับกองกำลังของฝ่ายอาณานิคมที่เล็กซิงตันและคองคอร์ด อันเป็นการจุดชนวนของการเกิดสงครามระหว่างอังกฤษกับ 13 อาณานิคมอเมริกาในเวลาต่อมา และในวันที่ 4 กรกฎาคม ค.ศ. 1776 ผู้แทนของ 13 อาณานิคมก็ได้พร้อมใจกันประกาศเอกราชจากอังกฤษ โดยร่วมลงนามในคำประกาศอิสรภาพของอเมริกา (Declaration of Independence)

สาระสำคัญของคำประกาศอิสรภาพอเมริกา (Declaration of Independence) ได้สะท้อนแนวความคิดว่าด้วยการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพในหลายๆ ประการ อาทิ หลักสิทธิเสรีภาพและหลักความเสมอภาค โดยจากข้อความในเนื้อหาของคำประกาศว่า “เราเชื่อมั่นความจริงเหล่านี้เป็นสัจธรรมที่ประจักษ์ชัดในตัวเอง คือ สัจธรรมที่ว่ามนุษย์ทุกคนได้ถูกสร้างขึ้นมาเท่าเทียมกัน ที่ว่าทุกคนได้รับมอบจากพระเจ้าผู้สร้างให้มีสิทธิบางประการที่ไม่สามารถถูกเพิกถอนออกไปได้ ในบรรดาสีทธิเหล่านี้ ได้แก่ สิทธิในชีวิต ในเสรีภาพ และในการแสวงหาความสุข”²¹⁰

²¹⁰ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, กฎหมายมหาชน เล่ม 1 วิวัฒนาการทางปรัชญาและลักษณะของกฎหมายมหาชนยุคต่างๆ, หน้า 63.

และเป็นการยืนยันการรับรองสิทธิเสรีภาพตามธรรมชาติของมนุษย์ว่าทุกคนมีอิสระและเสรีภาพอย่างเท่าเทียมกันและไม่สามารถถูกเพิกถอนได้ เช่น สิทธิที่จะต่อต้านการกดขี่ข่มเหง นอกจากนี้เมื่อพิจารณาจากข้อความที่ว่า “เมื่อมีการใช้อำนาจเกินความเหมาะสม มีการแย่งอำนาจจากประชาชนไป และเกิดขึ้นต่อเนื่องสม่ำเสมอมาเป็นเวลาช้านาน โดยมีวัตถุประสงค์เดียวกันเพื่อให้ประชาชนตกอยู่ใต้อำนาจทรราชอันล้นพ้นนั้น จึงเป็นสิทธิและหน้าที่ของประชาชนที่จะปฏิเสธการปกครองนั้นเสีย”²¹¹ หรือสิทธิการก่อตั้งรัฐบาลเพื่อปกป้องประโยชน์สุขและความปลอดภัยของประชาชน โดย “ประชาชนมีสิทธิที่จะเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองนั้น หรือทำลายเสีย แล้วสถาปนารูปแบบการปกครองแบบใหม่ขึ้นตามหลักการและรูปแบบที่ประชาชนเห็นว่าเหมาะสมที่สุด”²¹² ข้อความดังกล่าวย่อมสะท้อนให้เห็นว่าประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยอย่างแท้จริง ดังนั้นประชาชนจึงมีสิทธิที่จะแต่งตั้งหรือเพิกถอนผู้แทน รัฐบาลหรือระบอบการปกครองนั้นๆ ได้

อีกทั้ง เมื่อพิจารณาจากคำประกาศอิสรภาพอเมริกาก็จะพบเนื้อหาที่เป็นการสะท้อนถึงหลักปัจเจกชนนิยม เนื่องจากได้มีการกล่าวถึงประชาชนหรือบุคคลขึ้น เช่น “ประชาชนมีสิทธิที่จะเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองนั้น”²¹³ และสะท้อนถึงหลักสากลนิยมที่ให้ความสำคัญกับมนุษย์ทุกคนเป็นการทั่วไป เช่น “มนุษย์ทุกคนได้ถูกสร้างขึ้นมาเท่าเทียมกัน”²¹⁴

แนวความคิดว่าด้วยการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพข้างต้นสะท้อนแนวความคิดของนักปรัชญาชาวอังกฤษอย่างจอห์น ล็อกได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ประกาศอิสรภาพฉบับนี้สอดคล้องกับหลักปรัชญาทางการเมืองของอังกฤษ ซึ่งเป็นหลักปรัชญาที่อังกฤษใช้บังคับให้กษัตริย์ของตนถึงสองพระองค์สละราชสมบัติในศตวรรษที่ 17 เพื่อให้ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพมากขึ้น ดังนั้นชาวอาณานิคมจึงอ้างหลักปรัชญาดังกล่าวว่ามีสิทธิที่จะทำตามอย่างที่ยกขูดได้เคยทำมาก่อน²¹⁵

²¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 64.

²¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 64.

²¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 64.

²¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 64.

²¹⁵ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน, หน้า 41.

2. รัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา

รัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกาเป็นผลมาจากการพยายามแก้ความล้มเหลวของสมาพันธรัฐที่ตั้งขึ้นตามรัฐธรรมนูญฉบับก่อน คือรัฐธรรมนูญของ 13 อาณานิคมในปี ค.ศ. 1781 (The Articles of Confederation) ซึ่งสถาปนารูปแบบรัฐในแบบสมาพันธรัฐ โดยเป็นรูปแบบทำให้รัฐบาลกลางมีความอ่อนแอ อำนาจยังคงอยู่ที่แต่ละมลรัฐ โดยสมาพันธรัฐคงมีเพียงรัฐสภาที่มีผู้แทนมาจากแต่ละมลรัฐ และแต่ละมลรัฐสามารถส่งผู้แทนได้ตั้งแต่ 2 ถึง 7 คน แต่ในการลงมติผู้แทนทั้งหมดที่มาจากมลรัฐใด มีเพียงหนึ่งเสียงซึ่งเป็นเสียงของมลรัฐที่ตนเป็นผู้แทนในการลงมติเท่านั้น ไม่ได้มีเสียงตามจำนวนผู้แทน การบริหารงานจัดตั้งในรูปแบบของคณะกรรมการที่จัดตั้งโดยรัฐสภาก็ไม่ได้มีการจัดตั้งฝ่ายบริหารและฝ่ายตุลาการในระดับสหรัฐ หรือรัฐธรรมนูญไม่ได้ให้อำนาจรัฐสภาในการออกกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการค้าขายระหว่างมลรัฐหรือการเก็บภาษีอากร เป็นต้น²¹⁶ ทำให้เกิดการประชุมแก้ไขรัฐธรรมนูญที่เมืองฟิลาเดลเฟีย ซึ่งการประชุมนี้เน้นว่ามีใช้การประชุมเพื่อให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญ แต่เป็นการประชุมเพื่อจัดทำรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ โดยมีสาระสำคัญคือ การกำหนดรูปแบบการบริหารปกครองประเทศแบบรัฐบาลกลางที่ประกอบด้วยฝ่ายบริหาร ฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายตุลาการ และเมื่อร่างรัฐธรรมนูญได้รับความเห็นชอบจากสภาร่างรัฐธรรมนูญแล้ว จึงต้องส่งให้แต่ละมลรัฐให้สัตยาบัน โดยในขั้นนี้ทั้งฝ่ายรัฐเล็กๆ ที่ไม่ยอมให้รัฐใหญ่มากครอบงำหรือพวกต่อต้านสหรัฐ (Anti Federalists) เห็นว่าควรให้อำนาจกับมลรัฐมากกว่าที่จะให้อำนาจกับรัฐบาล ยิ่งไปกว่านั้นยังขัดต่อเจตจำนงของการปฏิวัติอเมริกาและไม่มีบทบัญญัติว่าด้วยสิทธิเสรีภาพของประชาชน กับพวกสนับสนุนร่างรัฐธรรมนูญ (Federalists) เพราะเห็นว่าเพื่อให้อำนาจที่เข้มแข็งแก่รัฐบาลกลาง²¹⁷ ทั้งนี้ทั้งสองฝ่ายต่างมีความเห็นที่แตกต่างกันเป็นอย่างมาก แต่ก็สามารถประนีประนอมกันเป็นผลสำเร็จ จนมีการให้สัตยาบันครบทุกมลรัฐและประกาศใช้เป็นรัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา เมื่อวันที่ 17 กันยายน ค.ศ. 1787 รัฐธรรมนูญดังกล่าวจึงอาจเรียกได้ว่าเป็น “รัฐธรรมนูญฉบับประนีประนอม”

²¹⁶ มานิตย์ จุมปา, หลักกฎหมายรัฐธรรมนูญ, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2559), หน้า 121.

²¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 123-124.

แม้ว่ารัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกาจะไม่ได้บัญญัติแนวความคิดว่าด้วยการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนไว้โดยตรงทั้งหมด แต่รัฐธรรมนูญก็ยังปรากฏสิทธิบางประการ และหลักที่เกี่ยวกับการจัดสรรโครงสร้างอำนาจของประเทศ ซึ่งสะท้อนถึงแนวความคิดว่าด้วยการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนไว้โดยอ้อม ดังนี้

1. โดยในรัฐธรรมนูญมาตรา 1 ข้อ 9 ได้บัญญัติห้ามมิให้บัญญัติกฎหมายที่มีผลเป็นการย้อนหลัง ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า กฎหมายจะต้องได้รับการตราขึ้นให้มีผลบังคับใช้ในอนาคต ไม่ใช่ตราขึ้นเพื่อใช้บังคับย้อนหลังไปในอดีต หรือที่เรียกว่า สิทธิที่จะไม่ถูกลงโทษย้อนหลัง

2. อำนาจอธิปไตยมาจากประชาชน กล่าวคือ ในระบบการปกครองที่มีรัฐธรรมนูญเป็นใหญ่ของสหรัฐอเมริกา ถือว่าอำนาจของรัฐได้รับมาจากประชาชน (Popular Sovereignty) ฝ่ายบริหาร ฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายตุลาการได้เข้ามาบริหารประเทศโดยความยินยอมของประชาชนตามหลักสัญญาประชาคม (Social Contract) ของจอห์น ล็อก ดังปรากฏชัดในคำปรารภของรัฐธรรมนูญประโยคแรกว่า “เราประชาชนแห่งสหรัฐ” ซึ่งเป็นการเน้นให้เห็นว่าสหรัฐอเมริกาปกครองโดยประชาชน²¹⁸ อำนาจอธิปไตยจึงของปวงชน

3. หลักการแบ่งแยกการใช้อำนาจอธิปไตยและหลักการคานและดุลอำนาจ เป็นหลักการที่มีความสำคัญต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตยเป็นอย่างมาก โดยรัฐธรรมนูญได้บัญญัติการแบ่งแยกอำนาจเป็น อำนาจบริหาร อำนาจนิติบัญญัติและอำนาจตุลาการ และการแบ่งแยกอำนาจระหว่างรัฐบาลกลางกับรัฐบาลมลรัฐ ซึ่งการแบ่งแยกอำนาจดังกล่าวเป็นการนำไปสู่การถ่วงดุลและการตรวจสอบการใช้อำนาจ (Check and Balance) ซึ่งกันและกัน อันสะท้อนถึงสิทธิเสรีภาพของประชาชนจะได้รับการคุ้มครองจากการใช้อำนาจขององค์กรของรัฐ

3. Bill of Rights ค.ศ.1789

เมื่อประกาศใช้รัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกาแล้วได้มีข้อวิพากวิจารณ์กันมากกว่ารัฐธรรมนูญฉบับใหม่ยังคงไม่สมบูรณ์ เพราะบัญญัติแต่เพียงกลไกการปกครองประเทศและการจัดองค์กรทางการเมือง แต่ไม่มีบทบัญญัติว่าด้วยการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน ซึ่งในหลายๆ มลรัฐได้ตั้งข้อสงวนนี้ในเรื่องไว้ตั้งแต่เมื่อคราวให้สัตยาบันแก่ร่าง

²¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 125.

รัฐธรรมนูญ กระทั่งจอร์จ วอชิงตัน ได้ขอให้มลรัฐต่างๆ ให้สัตยาบันแก่วางรัฐธรรมนูญไปก่อน เพราะประเทศจำเป็นต้องมีชื่อแปะของบ้านเมือง และมีกฎเกณฑ์การปกครองประเทศโดยเร็ว พร้อมกับให้คำมั่นว่าจะเร่งร่างบทบัญญัติรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพให้เป็นบทบัญญัติเพิ่มเติม (Amendment) หรือภาคผนวกของรัฐธรรมนูญฉบับใหม่โดยเร็วที่สุด²¹⁹ หลังจากที่ร่างรัฐธรรมนูญได้รับการให้สัตยาบันครบทุกมลรัฐและประกาศใช้บังคับแล้ว จึงมีการร่างบทบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญในปี ค.ศ. 1789 ใช้ชื่อว่า “Bill of Rights” และในปลายปี ค.ศ. 1791 บทบัญญัติดังกล่าวซึ่งมี 10 ฉบับได้รับการให้สัตยาบันรับรองและกลายเป็นส่วนหนึ่งของรัฐธรรมนูญสหรัฐอเมริกา โดยบรรจุนายการสิทธิเสรีภาพของบุคคลที่รัฐต้องการให้การรับรองและคุ้มครอง โดยมีสาระสำคัญดังนี้²²⁰

1. การปกป้องเสรีภาพในการนับถือศาสนา สภาคองเกรสจะบัญญัติกฎหมายให้มีการสถาปนาศาสนา (ประจำชาติ) ไม่ได้ การรับรองสิทธิเสรีภาพในการพูด การพิมพ์ การโฆษณา การร่วมชุมนุมโดยสงบ รวมทั้งสิทธิที่จะยื่นเรื่องราวร้องทุกข์ต่อรัฐบาล (เสรีภาพในการนับถือศาสนา การพูด การตีพิมพ์ การชุมนุม สิทธิในการร้องเรียน เสรีภาพสิทธิเสรีภาพ)
2. สิทธิของประชาชนที่จะมีและถือศาสตราวุธ โดยมีจุดประสงค์ดั้งเดิมเพื่อคงไว้ซึ่งกองกำลังอาสาสมัครฝ่ายพลเรือนเพื่อปกป้องความมั่นคงของรัฐที่เป็นเสรี (สิทธิในการมีอาวุธ)
3. สิทธิในเคสดานของประชาชนที่จะไม่ถูกล่วงล้ำจากฝ่ายทหาร (สิทธิในกรรมสิทธิ์และทรัพย์สิน)
4. สิทธิเสรีภาพที่จะมีความปลอดภัยในร่างกายและเคสดานที่จะไม่ถูกตรวจค้นหรือยึดทรัพย์สิน เว้นแต่จะมีหมายค้นหรือยึดตามแต่กรณี โดยที่หมายดังกล่าวต้องระบุรายละเอียดการค้นหรือยึดที่แน่นอนชัดเจน (การคุ้มครองบุคคลจากการถูกค้นและยึด)
5. การพิจารณาความผิดของบุคคลในคดีมีโทษประหารชีวิตหรืออาชญากรรมอันน่าอัปยศจะกระทำมิได้ หากมิได้กระทำต่อหน้าคณะลูกขุน สิทธิที่จะไม่ถูกพิจารณา

²¹⁹ วิษณุ เครืองาม, กฎหมายรัฐธรรมนูญ, หน้า 134.

²²⁰ J. W. Paltason, *Understanding the Constitution*, Fort Worth, (Harcourt Brace College Publishers, 1979) อ้างถึงใน จรัญ โฆษณานันท์, สิทธิมนุษยชนไร้พรมแดน : ปรัชญา กฎหมายและความเป็นจริงทางสังคม, หน้า 207-208.

พิพากษาโทษซ้ำในความผิดอันเดียวกันอันจะเป็นอันตรายต่อชีวิตหรือร่างกายของเขา สิทธิที่จะไม่ถูกบังคับในคดีอาญาในการเป็นพยานปรักปรำตนเอง สิทธิที่จะไม่ถูกทรมานชีวิต อีสุภาพหรือทรมานซึ่งมิได้เป็นไปตามครรลองของกระบวนการที่เป็นธรรมแห่งกฎหมาย รวมทั้งทรัพย์สินส่วนบุคคลจะถูกนำไปใช้เพื่อประโยชน์สาธารณะ โดยปราศจากค่าทดแทนอันเป็นธรรมมิได้ (สิทธิในคดีอาญา)

6. สิทธิที่จะได้รับการพิจารณาคดีอาญาอย่างรวดเร็วและเปิดเผย โดยคณะลูกขุนที่เป็นกลางของรัฐซึ่งความผิดได้เกิดขึ้น สิทธิที่จะได้รับแจ้งถึงลักษณะและสาเหตุของข้อกล่าวหา สิทธิที่จะได้รับการสืบพยานโจทก์ต่อหน้า สิทธิที่จะมีกระบวนการบังคับให้พยานฝ่ายตนมีโอกาสเบิกความ และสิทธิที่จะได้รับการช่วยเหลือแก้ต่างคดีจากการมีทนายความ (สิทธิในการได้รับการพิจารณาคดีอย่างยุติธรรมในคดีอาญา)

7. สิทธิที่จะได้รับการพิจารณาโดยคณะลูกขุน ข้อเท็จจริงที่ลูกขุนพิจารณาแล้วห้ามมิให้ศาลใดๆ ของสหรัฐนำขึ้นมาพิจารณาใหม่อันต่างไปจากกฎเกณฑ์แห่งกฎหมายคอมมอนลอว์ (สิทธิในการได้รับการพิจารณาคดีโดยคณะลูกขุนในศาลแพ่ง)

8. ห้ามมิให้กำหนดค่าประกันหรือค่าปรับสูงเกินควร รวมทั้งห้ามมิให้มีการลงโทษที่ทารุณโหดร้ายและผิดปรกติวิสัย (การประกันตัว การปรับและการลงโทษ)

9. การระบุแจกแจงสิทธิอันแน่นอนในรัฐธรรมนูญ (ตามกล่าวมาข้างต้น) จะนำมาตีความให้เป็นการปฏิเสธหรือรีดลอนสิทธิอื่นๆ ที่ประชาชนมีอยู่หาได้ไม่ (สิทธิซึ่งสงวนไว้โดยประชาชน)

10. อำนาจต่างๆ ที่รัฐธรรมนูญมิได้มอบหมายให้แก่สหรัฐ หรือที่มิได้ห้ามรัฐไม่ให้มี ให้สงวนรักษาไว้แก่รัฐต่างๆ หรือแก่ประชาชน (อำนาจซึ่งสงวนไว้โดยมลรัฐและประชาชน)

สิทธิเสรีภาพดังกล่าวข้างต้นที่ได้บัญญัติเพิ่มเติมไว้ในรัฐธรรมนูญถือเป็นหลักประกันให้แก่ประชาชนได้เป็นอย่างดีว่าการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนจะมีความชัดเจนและมีความมั่นคงแน่นอน แม้กระทั่งรัฐก็จำต้องเคารพต่อสิทธิเสรีภาพนี้เพื่อเป็นการสร้างความไว้เนื้อเชื่อใจที่ประชาชนมีต่อการใช้อำนาจรัฐ

2.4.4.4.3 ประเทศฝรั่งเศส : คำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ฝรั่งเศส ลงวันที่ 26 สิงหาคม ค.ศ.1789

ในเดือนสิงหาคม ค.ศ.1789 เกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจเงินเกลี้ยงท้องพระคลัง เหตุการณ์นี้เป็นผลให้พระเจ้าหลุยส์ที่ 16 เรียกประชุมสภาฐานันดร (les états généraux) ที่ประกอบไปด้วยนักบวช ขุนนาง และฐานันดรที่สาม ซึ่งมีการประชุมครั้งสุดท้ายเกิดขึ้นในปี ค.ศ.1714 โดยการเรียกประชุมสภาฐานันดรในครั้งนี้ เพื่อเป็นการขอความเห็นชอบและยินยอมในการเก็บเงินภาษีเข้าพระคลัง แต่ด้วยพระและขุนนางกลับไม่ยอมร่วมประชุมกับฐานันดรที่สาม ขณะที่ฐานันดรที่สามพยายามประสานให้ร่วมประชุมกันให้ได้และเมื่อสองฐานันดรไม่ร่วมประชุมด้วยซีเอเยส์ (สมาชิกในฐานันดรที่สาม) จึงเสนอให้ฐานันดรที่สามประชุมกันเอง โดยประชุมในวันที่ 17 มิถุนายน ค.ศ.1789 และได้มีการเปลี่ยนชื่อฐานันดรที่สามเป็น “สภาแห่งชาติ” และสภาแห่งชาติได้เริ่มทำงานโดยการเก็บภาษีใดๆ จะต้องได้รับความยินยอมจากสภาแห่งชาติเสียก่อน เมื่อเป็นเช่นนี้พระเจ้าหลุยส์ที่ 16 จึงได้พยายามขัดขวางการประชุมดังกล่าวโดยสั่งปิดห้องประชุมสภา แต่ก็ไม่ได้เกิดผลแต่อย่างใด ฐานันดรที่สามจึงหนีไปประชุมที่สนามเทนนิสในพระราชวังแวร์ซายแทนและได้มีการสาบานกันว่าจะช่วยกันร่างรัฐธรรมนูญจนกว่าจะได้รัฐธรรมนูญฉบับสมบูรณ์ ซึ่งต่อมาพระและขุนนางบางส่วนได้มาเข้าร่วมกับฐานันดรที่สาม หลังจากนั้นจึงได้มีการเปลี่ยนชื่อเป็น “สภาจัดทำรัฐธรรมนูญแห่งชาติ” เมื่อเป็นเช่นนี้พระเจ้าหลุยส์ที่ 16 จึงมีคำสั่งให้สิ่งที่ฐานันดรที่สามทำไปทั้งหมดนั้นเป็นโมฆะและสั่งให้ฐานันดรที่สามกลับมาเข้าร่วมประชุมตามเดิม แต่ปรากฏว่าไม่มีใครมาร่วมประชุมด้วยเลย พระองค์จึงมีคำสั่งให้ทหารล้อมทั่วทั้งกรุงปารีส การกระทำครั้งนี้เองได้ก่อให้เกิดแนวความคิดว่าต้องให้มีการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนและเมื่อมีแนวความคิดก็ต้องมีอะไรสักอย่างหนึ่งที่ทำให้การรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนชาวฝรั่งเศส โดยผู้เสนอแนวคิดนี้ก็คือ มูติเยร์ที่กล่าวว่าถึงเวลาต้องมีการเสนอหลักการที่เป็นพื้นฐานให้แก่สังคมและเป็นพื้นฐานให้แก่รัฐธรรมนูญ

ในช่วงเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1789 นั้นเอง ประชาชนได้ร่วมกันก่อหวอดและเคลื่อนไหวขึ้นในกรุงปารีสขึ้น และต่อมาในวันที่ 14 กรกฎาคม ค.ศ.1789 ก็ได้มีการบุกเข้าทำร้ายคุกบาสติลลงซึ่งคุกนี้ถือเป็นสัญลักษณ์ของการกดขี่ข่มเหงประชาชนชาวฝรั่งเศส และได้มีการเสนอให้มีการร่างคำประกาศว่าด้วยสิทธิเสรีภาพของประชาชนเกิดขึ้นจริงๆ ก่อนการร่างรัฐธรรมนูญฉบับแรกโดยมอบหมายให้สภาร่างรัฐธรรมนูญทำหน้าที่ร่างคำประกาศดังกล่าว ต่อมาสภาร่างรัฐธรรมนูญก็เริ่มร่างคำประกาศ สำหรับในการร่างคำประกาศนี้ได้รับอิทธิพลทางความคิดของซีเอเยส์ มิราโบ มูนิเยร์

และนายพลเดอลาฟาแยตต์ เป็นหลัก ซึ่งนักคิดทั้งสี่ท่านนี้ก็ไม่ค่อยลงรอยกันในทางความคิด แต่ในคำประกาศนี้ก็ได้ซึมซับแนวความคิดของซีเอเยสเป็นส่วนใหญ่ซึ่งแสดงให้เห็นว่าซีเอเยสมีอิทธิพลต่อการร่างคำประกาศเป็นอย่างมาก ต่อมาในวันที่ 26 สิงหาคม ค.ศ.1789 จึงได้มีการประกาศใช้ประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมืองฝรั่งเศสอย่างเป็นทางการ สำหรับคำประกาศนี้มีเนื้อหาหลักที่แสดงถึงหลักการพื้นฐานของการปฏิวัติ อันได้แก่ หลักสิทธิมนุษยชนและหลักสิทธิเสรีภาพที่ชาวฝรั่งเศสถูกปฏิเสธจากชนชั้นปกครอง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การปฏิเสธการกดขี่ข่มเหงจากชนชั้นปกครองนั่นเอง ทั้งนี้ ภายใต้คำขวัญที่ว่า “เสรีภาพ เสมอภาพ ภราดรภาพ” และคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมืองฝรั่งเศสนี้เองที่ต่อมาได้รับการรับรองและปรากฏอยู่ในคำปรารภของรัฐธรรมนูญของฝรั่งเศส นอกจากนี้คำประกาศดังกล่าวยังได้มีอิทธิพลต่อการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนในประเทศต่างๆ จนแนวความคิดว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพกลายเป็นหลักสากลที่นานาชาติต่างให้การยอมรับ²²¹

จากเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ที่ได้กล่าวมาข้างต้นได้แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของแนวความคิดว่าด้วยสิทธิเสรีภาพของประชาชนในสังคมตะวันตกที่สำคัญคือ การต่อสู้ทางการเมืองและการเรียกร้องทางการเมืองของประชาชนในฐานะผู้อยู่ใต้การปกครองต่อรัฐในฐานะผู้ปกครอง เพื่อให้อำนาจทางการเมืองหรืออำนาจปกครองถ่ายเทลงไประชาชนส่วนใหญ่ของสังคม อันนำไปสู่การนำแนวความคิดว่าด้วยสิทธิเสรีภาพของประชาชนมาบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษร โดยคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมืองฝรั่งเศสมีเนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพ ดังต่อไปนี้²²²

1. หลักสิทธิมนุษยชน

คำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมืองฝรั่งเศสได้แสดงความคิดของเสรีนิยมและปัจเจกชนนิยมซึ่งเป็นเน้นถึงการรับรองสิทธิมนุษยชนในสิริรูปแบบ คือ เสรีภาพ กรรมสิทธิ์ ความมั่นคงปลอดภัย และการต่อต้านการกดขี่ข่มเหง สังเกตเห็นได้ว่าเป็นการรับรองสิทธิ

²²¹ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน, หน้า 44.

²²² เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน ว่าด้วยรัฐ รัฐธรรมนูญและกฎหมาย, หน้า 204-208.

ปัจเจกชนเท่านั้นไม่ปรากฏเป็นการรับรองสิทธิของกลุ่มชน สิทธิเหล่านี้เป็นกรอบของการอ้างอิงเพื่อความหมายของเสรีภาพขั้นพื้นฐาน

สำหรับคำว่า “เสรีภาพ” ได้ปรากฏในข้อ 4 ของคำประกาศดังนี้ “เสรีภาพคือ ความสามารถที่จะกระทำการใดก็ได้ที่ไม่เป็นการรบกวนผู้อื่น ดังนั้นการใช้สิทธิตามธรรมชาติของมนุษย์แต่ละคนจะมีก็แต่เพียงข้อจำกัดเฉพาะที่ต้องยอมให้สมาชิกอื่นของสังคมสามารถใช้สิทธิเหล่านี้เช่นเดียวกัน ข้อจำกัดเช่นนี้จะกำหนดขึ้นได้ก็แต่โดยบทกฎหมายเท่านั้น” จากบทบัญญัติดังกล่าวให้ทำให้เห็นได้ว่าการใช้เสรีภาพนั้นจะต้องไม่ไปรบกวนสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่นด้วย ในขณะที่เดียวกันก็ต้องมีกฎหมายรองรับด้วย และในข้อ 5 บัญญัติว่า “กฎหมายมีสิทธิที่จะห้ามเฉพาะการกระทำที่ไม่เป็นการรบกวนสังคมเท่านั้น สิ่งใดที่ไม่มีกฎหมายห้าม ใครจะมาห้ามไม่ให้ทำย่อมทำไม่ได้และในทำนองกลับกัน บุคคลย่อมไม่ถูกบังคับให้กระทำการในสิ่งที่กฎหมายไม่ได้สั่งให้กระทำ” และบทบัญญัติต่อไปนี้ได้ย้ำให้เห็นถึงการยอมรับหลักการดังกล่าว เช่น เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ตามข้อ 10 และเสรีภาพในการติดต่อสื่อสาร ไม่ว่าจะพูด เขียนและตีพิมพ์ได้โดยอิสระ ตามข้อ 11 เป็นต้น

คำว่า “กรรมสิทธิ์” ได้รับการบัญญัติไว้เป็นครั้งแรกในข้อ 17 “กรรมสิทธิ์เป็นสิทธิอันศักดิ์สิทธิ์และจะละเมิดมิได้ บุคคลไม่อาจถูกพรากกรรมสิทธิ์ไปจากตน เว้นแต่เมื่อมีความจำเป็นเป็นสาธารณะที่กำหนดโดยกฎหมาย และภายใต้เงื่อนไขการให้ค่าทดแทนก่อนการเวนคืนและค่าทดแทนนั้นต้องเป็นธรรม”

คำว่า “ความมั่นคงปลอดภัย” หลักการดังกล่าวได้รับนิยมเปรียบเสมือนเป็นหลักแห่งการรับประกันสถานะของปัจเจกบุคคลโดยชอบด้วยกฎหมายและแสดงให้เห็นถึงสิทธิที่มีต่อความยุติธรรมหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ สิทธิทางศาลหรือสิทธิที่มีตามกระบวนการยุติธรรมที่ปัจเจกบุคคลควรจะได้รับและจะเห็นได้ว่าสิทธิในเรื่องดังกล่าวได้รับการยอมรับดังปรากฏอยู่ในข้อ 7, 8 และ 9 ตามลำดับ และยังเน้นย้ำให้เห็นถึงหลักการแบ่งแยกอำนาจในฐานะที่สกัดให้เห็นถึงอำนาจทางการเมืองของรัฐและอำนาจทางตุลาการ เช่น นิติกรรมทางปกครองทุกชนิดอาจถูกเพิกถอนได้ถ้าไม่ชอบด้วยกฎหมาย หลักที่ว่าบุคคลที่จะถูกตัดสินให้กระทำความผิดของเขามีสิทธิป้องกันตนเองได้ เป็นต้น

ส่วนคำว่า “การต่อต้านการกดขี่ข่มเหง” ปรากฏในข้อ 2 ที่ถือว่าเป็นวัตถุประสงค์ของสังคมการเมืองทุกสังคมอันเป็นไปเพื่อการคุ้มครองและรักษาสิทธิธรรมชาติ ซึ่งเป็น

การต่อต้านการกดขี่ข่มเหงนั้นได้รับการยอมรับตามวิสัยทัศน์ของแนวความคิดปัจเจกชนนิยม และสามารถนำมาใช้อย่างเอกัตถะได้

2. หลักปัจเจกชนนิยม

เมื่อพิจารณาจากชื่อของคำประกาศที่เน้นถึงสิทธิของมนุษย์แต่ละคนและพลเมืองแต่ละคนซึ่งอยู่ในรูปเอกพจน์ อันแสดงให้เห็นว่าคำประกาศให้ความสำคัญกับสิทธิและเสรีภาพของปัจเจกชนแต่ละคน หรือแม้แต่ในบทบัญญัติของคำประกาศก็ให้ความสำคัญกับปัจเจกชนเช่นกัน เช่น

“ข้อ 7 บุคคลไม่อาจถูกกล่าวหา จับกุม หรือคุมขังได้...”

“ข้อ 11 การติดต่อสื่อสารกันทางความคิดและความเห็นเป็นสิทธิที่มีค่าที่สุดประการหนึ่งของมนุษย์แต่ละคน...”

“ข้อ 9 บุคคลย่อมได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าบริสุทธิ์ จนกว่าจะมีการประกาศว่ามีความผิด...”

“ข้อ 10 บุคคลย่อมหวั่นเกรงสิ่งใดในการแสดงความคิดเห็นแม้จะเป็นเรื่องทางศาสนาก็ตาม ถ้าการแสดงออกนั้นไม่กระทบกระเทือนความสงบเรียบร้อยที่กำหนดโดยกฎหมาย”

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าเนื้อหาของคำประกาศให้ความสำคัญกับบุคคลมนุษย์หรือพลเมืองเป็นสำคัญ

3. หลักสากลนิยม

คำประกาศดังกล่าวมีความเป็นสากลนิยมโดยสังเกตเห็นได้ว่าการใช้คำที่ดูเป็นนามธรรมหรือเป็นคำกลางๆ เช่น มนุษย์ พลเมือง ชาติ สังคม เจตนารมณ์ร่วมกัน เป็นต้น ทำให้เห็นได้ว่าคำประกาศนั้นเจตนาที่ต้องการใช้หรือมีผลกับทุกๆ คน ไม่ใช่เฉพาะชาวฝรั่งเศสเท่านั้น เช่น “ข้อ 1 มนุษย์ทุกคนเกิดมาและดำรงอยู่อย่างมีอิสระและเสมอภาคกันในสิทธิ...” และ “ข้อ 2 วัตถุประสงค์ของสังคมการเมืองทุกสังคมย่อมเป็นไปเพื่อการคุ้มครองรักษาสิทธิตามธรรมชาติซึ่งไม่มีอายุความของมนุษย์” เป็นต้น

4. อำนาจอธิปไตยเป็นของชาติ

แนวความคิดของอำนาจอธิปไตยเป็นของชาติเป็นแนวความคิดของซีเอเยส์ที่เน้นความเป็นชาติซึ่งเป็นที่ยอมรับของทุกคน คนที่มีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกัน นั้นแสดงให้เห็นว่าความเป็นรัฐที่อำนาจอธิปไตยเป็นของรัฐหรือชาติและความเป็นนิติบุคคลของรัฐหรือชาติเกิดขึ้น ดังนั้น องค์การของรัฐทุกองค์จึงเป็นผู้แทนของรัฐในการใช้อำนาจและการใช้อำนาจดังกล่าวต้องไม่เกินกว่ากรอบแห่งอำนาจที่กฎหมายกำหนดไว้ อันเป็นการสร้างความคุ้มครองประชาชนจากอำนาจรัฐมิให้รัฐเข้ามาแทรกแซงสิทธิเสรีภาพของประชาชน

5. แนวความคิดการควบคุมการใช้อำนาจรัฐ

แนวความคิดการควบคุมการใช้อำนาจรัฐเป็นแนวความคิดที่สอดคล้องกับหลักการแบ่งแยกอำนาจอธิปไตยของมองเตสกีเอ อันเป็นแนวความคิดที่แบ่งแยกการใช้อำนาจอธิปไตยออกเป็น 3 อำนาจคือ อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหารและอำนาจอตุการ โดยทั้ง 3 อำนาจนี้สามารถคานและดุลอำนาจซึ่งกันและกัน เพื่อป้องกันการใช้อำนาจโดยมิชอบหรือกลายเป็นทรราช หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เพื่อคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน ดังปรากฏใน “ข้อ 16 สังคมใดไม่มีการให้หลักประกันในการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ หรือไม่มีการแบ่งแยกการใช้อำนาจอธิปไตย ถือว่ามีรัฐธรรมนูญไม่ได้”

6. แนวความคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

แนวความคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหลักการประการหนึ่งของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย หรือการปกครองโดยประชาชน แนวความคิดดังกล่าวปรากฏใน “ข้อ 6...พลเมืองทุกคนมีสิทธิออกกฎหมายโดยตนเองเข้ามามีส่วนร่วมโดยตรงหรือโดยผ่านผู้แทน...” และ “ข้อ 14 พลเมืองทุกคนมีสิทธิกำหนดความจำเป็นที่ต้องมีภาษีอากรประเภทใด ให้ความเห็นชอบภาษีอากร ติดตามการใช้ภาษีอากร กำหนดจำนวนภาษีฐานภาษี การชำระและระยะเวลาการเก็บอากร ทั้งนี้ โดยเข้าร่วมในการกระนั้นด้วยตนเอง หรือโดยผ่านผู้แทนราษฎร”

7. แนวความคิดเจตจำนงร่วมกันของปวงชน

แนวความคิดเจตจำนงร่วมกันของปวงชนเป็นแนวความคิดของรูสโซที่ว่า กฎหมายเป็นเจตจำนงร่วมกันของประชาชน ใช้บังคับเป็นการทั่วไป เสมอภาคและเท่าเทียมกัน ทั้งนี้ กฎหมายต้องไม่ใช่โดยเลือกปฏิบัติอันขัดต่อหลักความเสมอภาค ดังปรากฏใน “ข้อ 6

กฎหมาย คือ เจตนารมณ์ร่วมกันของประชาชน...กฎหมายต้องเป็นสิ่งที่เหมือนกันสำหรับทุกคน...พลเมืองทุกคนย่อมเสมอภาคเท่าเทียมกันตามกฎหมาย...”

2.5 อิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองต่อระบบกฎหมาย ระบบการเมืองของรัฐและการรับรองสิทธิเสรีภาพ

เมื่อวัฒนธรรมทางการเมืองของสังคมใดมีอิทธิพลต่อการดำรงและการดำเนินชีวิตของคนในสังคมนั้น วัฒนธรรมทางการเมืองจึงเป็นส่วนหนึ่งของสังคมซึ่งย่อมมีอิทธิพลสำคัญต่อระบบกฎหมาย ระบบการเมืองของรัฐและการรับรองสิทธิเสรีภาพ อันเนื่องมาจากระบบความเชื่อ ระบบคุณค่าและวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมที่ให้การยอมรับต่อสิ่งดังกล่าว

2.5.1 ความหมายของระบบกฎหมาย ระบบการเมือง และการรับรองสิทธิเสรีภาพ

2.5.1.1 ความหมายของระบบกฎหมาย

คำว่า “ระบบ” ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายว่า²²³ กลุ่มของสิ่งซึ่งมีลักษณะประสานเข้าเป็นสิ่งเดียวกันตามหลักแห่งความสัมพันธ์ที่สอดคล้องกัน ด้วยระเบียบของธรรมชาติหรือหลักเหตุผลวิชาการ “ระบบกฎหมาย” จึงหมายถึงการจำแนกหมวดหมู่สาระเนื้อหาของกฎหมาย รวมตลอดถึงวิธีการขั้นตอนการใช้กฎหมาย²²⁴

2.5.1.1.1 ระบบกฎหมายในความหมายของตะวันตก

ระบบกฎหมาย หมายถึง ระบบ (System) ของกฎเกณฑ์ทั้งหลายทั้งหมดตามลำดับศักดิ์ของกฎหมาย ตามทฤษฎีบริสุทธิ์แห่งกฎหมาย (The Pure Theory of Law)²²⁵ กล่าวคือ กฎหมายเป็นกฎเกณฑ์หรือบรรทัดฐานที่กำหนดความประพฤติของมนุษย์ โดยกฎเกณฑ์หรือบรรทัดฐานนั้นมีการจัดลำดับชั้นต่างๆ และเรียงลำดับกันเป็นขั้นๆ (Hierarchy) หรือที่เรียกว่า “ลำดับ

²²³ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554, หน้า 979.

²²⁴ ชาคริต อนันทรวัน, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556), หน้า 82.

²²⁵ จรัญ โฆษณานันท์, นิติปรัชญา, หน้า 64.

ศักดิ์ของกฎหมาย” ซึ่งกฎหมายที่ให้อำนาจในการออกกฎหมายอื่นจะต้องมีลำดับศักดิ์สูงกว่ากฎหมายที่ออกตามอำนาจที่ให้และไล่เรียงตามลำดับจนไปถึงกฎหมายที่มีลำดับต่ำสุด การเกี่ยวพันดังกล่าวได้ก่อให้เกิดระบบกฎหมายขึ้น

โดยระบบกฎหมายของรัฐถือว่ารัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดของรัฐ และเป็นที่มาของกฎหมายทั้งปวงของรัฐกล่าวคือ รัฐธรรมนูญเป็นบรรทัดฐานขั้นพื้นฐาน หรือ grundnorm ที่มีศักดิ์และฐานะสูงกว่ากฎหมายอื่นทั้งหมด²²⁶ เพราะรัฐธรรมนูญจะกำหนดองค์กร กระบวนการและรูปแบบของกฎหมายอื่นๆ ในระบบกฎหมายทั้งหมด เช่น รัฐธรรมนูญมอบอำนาจให้ฝ่ายนิติบัญญัติในการตราพระราชบัญญัติและพระราชบัญญัติมอบอำนาจให้ฝ่ายบริหารในการตราพระราชกฤษฎีกา โดยที่พระราชกฤษฎีกามอบอำนาจรัฐมนตรีออกกฎกระทรวงหรือประกาศกระทรวงเป็นเช่นนี้ไปตลอดสาย ดังจะเห็นได้ว่ากฎหมายลำดับรองจะต้องอาศัยกฎหมายในลำดับชั้นที่สูงขึ้นไปเป็นทอดๆ เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ของกฎหมาย และเป็นการก่อให้เกิดกฎเกณฑ์แห่งกฎหมายย่อยๆ ขึ้นในระบบกฎหมาย²²⁷ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ระบบกฎหมายได้กำหนดให้กฎหมายในลำดับที่ต่ำกว่าจะขัดหรือแย้งต่อกฎหมายในลำดับชั้นที่สูงกว่ามิได้ อันสะท้อนถึงการควบคุมการใช้อำนาจของรัฐที่ต้องการอำนาจมิให้มีการใช้อำนาจนอกกรอบที่กฎหมายกำหนดไว้ เพื่อเป็นการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนด้วยทางหนึ่ง

2.5.1.1.2 ระบบกฎหมายในความหมายของสยาม

เนื่องจากวิทยานิพนธ์นี้ศึกษาในช่วงระหว่างรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ซึ่งในระบบกฎหมายในช่วงเวลาดังกล่าวมีการเปลี่ยนแปลงระบบกฎหมายเป็นการใหญ่ จึงควรแบ่งการศึกษาระบบกฎหมายเป็น 2 ช่วงเวลา ดังนี้

²²⁶ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน, หน้า 167.

²²⁷ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, กฎหมายมหาชน เล่ม 1 วิวัฒนาการทางปรัชญาและลักษณะของกฎหมายมหาชนยุคต่างๆ, หน้า 7.

1. ระบบกฎหมายก่อนการปฏิรูปกฎหมาย

ในสยามประเทศ (รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว-ก่อนการปฏิรูปกฎหมาย) เป็นการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อันมีกฎหมายตราสามดวงเป็นกฎหมายแม่บทและเปรียบเสมือนกฎหมายสูงสุดของประเทศ หรือรัฐธรรมนูญอย่างทางประเทศตะวันตก ซึ่งกฎหมายก็คือธรรมะ โดยถือว่ากฎหมายกับธรรมะเป็นเรื่องเดียวกัน แยกจากกันไม่ได้ในความคิดทำนองเดียวกับความคิดของสำนักกฎหมายธรรมชาติ (Nature law School) ของทางตะวันตก²²⁸

กฎหมายต่างๆ ที่ได้ประมวลไว้ในกฎหมายตราสามดวงนี้ได้แก่

1. พระธรรมศาสตร์ ถือเป็นแม่บทของระบบกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมของสยาม รวมถึงการรับรองสิทธิเสรีภาพ โดยพระธรรมศาสตร์ได้กำหนดมูลคดีเป็น 2 ประเภทคือ มูลคดีแห่งผู้พิพากษาและตระลาการ 10 ประการ อันเป็นกฎหมายแม่บทเกี่ยวกับศาลและวิธีพิจารณาความ และมูลคดีวิวาท 29 ประการ อันเป็นกฎหมายแม่บทที่กำหนดสิทธิและหน้าที่ของบุคคลที่เกิดกรณีพิพาทต่อกัน รวมทั้งสิ้นเป็น 39 ประการ

2. พระราชศาสตร์ เป็นสาขาคติมาจากมูลคดี 39 ประการดังกล่าวข้างต้นโดยพระธรรมศาสตร์กำหนดให้พระมหากษัตริย์นำมูลคดีทั้ง 39 ประการนี้เป็นหลักในการบัญญัติสาขาคติต่างๆ อันได้แก่บรรดาพระราชบัญญัติซึ่งพระมหากษัตริย์ได้ตราขึ้น และสาขาคติอันมีลักษณะเป็นพระราชศาสตร์ต้องไม่ขัดหรือแย้งกับหลักการในพระธรรมศาสตร์²²⁹

3. พระราชนิติศาสตร์ คือกฎหมายเกี่ยวกับการบริหารปกครอง กฎเกณฑ์เกี่ยวกับราชประเพณี กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการปกครองดูแลสงฆ์ พระบรมราชวินิจฉัยอันเป็นบรรทัดฐานในอรรถคดีต่างๆ ที่พระมหากษัตริย์บัญญัติขึ้น นอกเหนือจากที่มีกำหนดไว้ในมูลคดี 39 ประการ

ดังนั้น การตรากฎหมายใดๆ ออกมานั้นพระมหากษัตริย์จะต้องยึดมั่นต่อพระธรรมศาสตร์ซึ่งเป็นส่วนแรกสุดของกฎหมายตราสามดวง หรือแม้กระทั่งการแก้ไขหรือยกเลิกกฎหมายพระมหากษัตริย์ทรงต้องอาศัยหรืออ้างเหตุผลหรือธรรมะที่ปรากฏในกฎหมายตรา

²²⁸ ปรีดี เกษมทรัพย์, อ้างแล้ว, หน้า 49.

²²⁹ แสง บุญเฉลิมวิภาส, อ้างแล้ว, หน้า 88.

สามดวง ดังจะปรากฏให้เห็นเมื่อคราวที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยคดีอำแดงป้อมฟ้องหย่านายบุญศรีว่ากฎหมายเก่าที่นำมาปรับใช้ในคดีนี้ไม่น่าจะถูกต้อง และทรงโปรดให้ชำระคัมภีร์พระธรรมศาสตร์และบทพระอัยการทั้งหลายเสียใหม่ ในครั้งนั้นพระองค์มิได้ทรงถือว่าพระองค์มีพระราชอำนาจที่จะเปลี่ยนแปลงแก้ไขกฎหมายเก่าได้ แต่เพียงแก้ไขบทที่คลาดเคลื่อนเพราะมีผู้ดัดแปลงให้ผิดไปให้ต้องตรงกับหลักความยุติธรรมตามพระธรรมศาสตร์เท่านั้น²³⁰ หรือพระอัยการลักษณะเบ็ดเสร็จซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายตราสามดวงได้บัญญัติรวบรวมกฎหมายอาญาและกฎหมายแพ่งที่เป็นกรณีพิพาทของประชาชน เช่น การบุกรุก การละเมิด เป็นต้น หรืออย่างพระอัยการกระบลศึกเป็นกฎหมายอาญาบังคับกรณีออกศึกสงคราม การเกณฑ์ทหาร ส่วนวิธีการขั้นตอนการใช้กฎหมายนั้นเป็นการใช้กฎหมายในระบบไตสวน เช่น การดำเนินการพิพากษาคดีโจทก์ จำเลย ตระลาการ ต่างแสวงหาพยานหลักฐานเพื่อพิสูจน์ความจริงโดยมีขบวนการวิธีพิจารณาคดี²³¹ จึงกล่าวได้ว่า กฎหมายตราสามดวงเป็นที่มาของระบบกฎหมายทั้งปวง

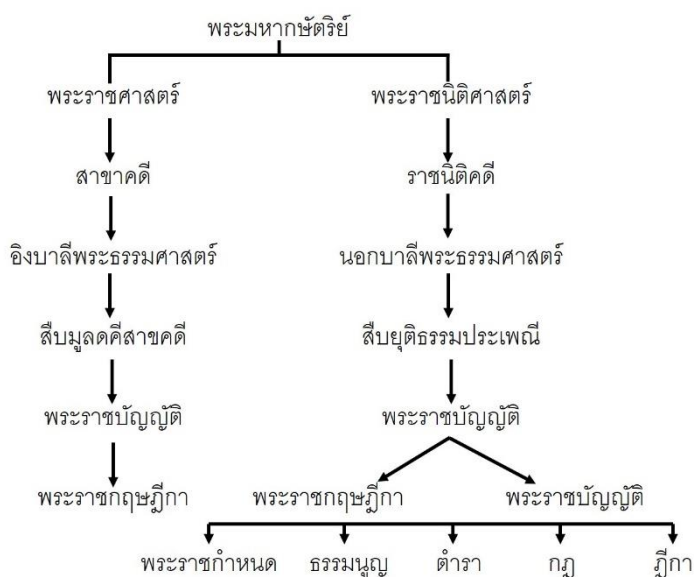
อีกทั้ง กฎหมายทุกประเภทในกฎหมายตราสามดวงนับแต่พระธรรมศาสตร์ไปเรียกรวมว่า พระราชกำหนดบทพระอัยการ โดยการกำหนดและเรียกชื่อกฎหมายต่างๆ เป็นพระราชบัญญัติ พระราชกฤษฎีกา พระราชกำหนด ธรรมนูญ ตำรา กฎและฎีกา เป็นนัยของการจัดลำดับชั้นของกฎหมาย²³²

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

²³⁰ กิตติศักดิ์ ปรกติ, การปฏิรูประบบกฎหมายไทยภายใต้อิทธิพลยุโรป, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2556), หน้า 59-60.

²³¹ ชาคริต อนันทราวัน, อ้างแล้ว, หน้า 82.

²³² กฤษฎา บุญยสมิต, อ้างแล้ว, หน้า 14.

รูป 3 แผนภูมิลำดับศักดิ์กฎหมายในกฎหมายตราสามดวง²³³

จากแผนภูมิลำดับศักดิ์กฎหมายในกฎหมายตราสามดวงแสดงให้เห็นได้ว่าลักษณะของกฎหมายตราสามดวงมีความเป็นเอกลักษณ์โดยเฉพาะ กล่าวคือ การตรากฎหมายต่างๆ จะต้องอาศัยอำนาจหรือสืบสาขามาจากพระราชศาสตร์หรือพระราชนิติศาสตร์ที่บัญญัติไว้ในกฎหมายตราสามดวง และแม้กระทั่งพระราชโองการ พระราชดำริหรือคำสั่งใดๆ ของพระมหากษัตริย์ก็จัดเป็นกฎหมายด้วยกันทั้งสิ้น สิ่งเหล่านี้ล้วนประกอบรวมเข้ากันเป็นระบบกฎหมาย ทั้งนี้ ระบบกฎหมายในสมัยดังกล่าวมิได้มีจัดลำดับศักดิ์หรือความสูงต่ำของกฎหมาย และมีได้ถือว่ากฎหมายใดๆ มีลำดับศักดิ์สูงหรือต่ำหรือมีคุณค่ามากกว่ากัน เมื่อเป็นเช่นนั้น กฎหมายทุกกฎหมายจึงมีลำดับศักดิ์หรือคุณค่าเท่าเทียมกันอันเป็นเอกลักษณ์โดยเฉพาะตัวของระบบกฎหมายสยาม

นอกจากนี้ หากนำระบบกฎหมายของตะวันตกเปรียบเทียบกับระบบกฎหมายสยามก่อนการปฏิรูปกฎหมายแล้วจะพบว่าระบบกฎหมายทั้งสองระบบมีความแตกต่างกันโดยสิ้นเชิงและมีอำนาจระบบกฎหมายทั้งสองมาเปรียบเทียบกันได้ เนื่องจากระบบกฎหมายของตะวันตกเป็นระบบกฎหมายสมัยใหม่ (Modernization) ที่นำเอาทฤษฎีความบริสุทธิ์แห่งกฎหมาย (The Pure Theory of Law) เป็นเครื่องกำหนดลำดับศักดิ์หรือคุณค่าของกฎหมาย โดยมีรัฐธรรมนูญ

²³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

เป็นที่มาของกฎหมายทั้งปวง ในขณะที่ระบบกฎหมายของสยามมิได้ถือตามทฤษฎีดังกล่าวอย่างประเทศตะวันตก แต่ถือว่ากฎหมายทุกกฎหมายมีลำดับศักดิ์หรือคุณค่าเสมอกัน อีกทั้งยังถือว่ากฎหมายตราสามดวงหรือพระมหากษัตริย์เป็นที่มาของกฎหมายทั้งปวง สิ่งนี้ทำให้เห็นได้ว่าระบบกฎหมายสยามมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่มีอาจเปรียบเทียบกับระบบกฎหมายของตะวันตกได้

2. ระบบกฎหมายภายหลังการปฏิรูปกฎหมาย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนับเป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิรูปกฎหมายให้เป็นแบบสมัยใหม่ (Modernization) อย่างนานาอารยประเทศ และในรัชสมัยของพระองค์ยังถือเป็นการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างแท้จริง ดังนั้น การตรา การแก้ไขเพิ่มเติมหรือการยกเลิกกฎหมาย รวมถึงการดำเนินการต่างๆ จึงมิได้อาจอิงอยู่กับพระธรรมศาสตร์ในกฎหมายตราสามดวงอย่างเช่นในอดีต อันเนื่องมาจากกฎหมายตราสามดวงเป็นกฎหมายเก่า ถ้าหลัง บางครั้งก็ไม่เป็นธรรมและไม่ได้มีการรวบรวมเป็นหมวดหมู่ พระองค์จึงได้ทรงปฏิรูประบบกฎหมายทั้งระบบ โดยในขั้นต้นได้มีการปรับปรุงระบบกฎหมายตามอย่างระบบคอมมอนลอว์ (Common Law) ของประเทศอังกฤษ แต่หลังจากนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยที่จะใช้ระบบกฎหมายซีวิลลอว์ (Civil Law) ของประเทศภาคพื้นยุโรป หรือระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษร (Written Law) หรือระบบประมวลกฎหมาย (Code Law) เพราะใกล้เคียงกับกฎหมายเก่าและเพราะเห็นตัวอย่างญี่ปุ่นที่สำเร็จมาแล้ว ทั้งการจัดทำประมวลกฎหมายเองก็ดูจะอาศัยเวลาไม่มากเท่าการสร้างระบบกฎหมายคอมมอนลอว์²³⁴ อันทำให้เกิดความเห็นต่างจากพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ที่ได้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับการทำโค้ด (Code) ความตอนหนึ่งว่า²³⁵

²³⁴ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, กฎหมายมหาชน เล่ม 2 : การแบ่งแยกกฎหมายมหาชน-เอกชนและพัฒนากฎหมายมหาชนในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 75.

²³⁵ หจช. หนังสือกระทรวงยุติธรรม ร.5 ย.23/3 (ลงวันที่ 2 ธันวาคม ร.ศ.122) พระราชหัตถเลขากรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อ้างถึงใน แสง บุญเฉลิมวิภาส, อ้างแล้ว, หน้า 205-206.

“ด้วยเรื่องทำโค๊ตสำหรับเมืองไทยนั้นได้พูดคุยกันระหว่างผู้แนะนำกฎหมายหลายคนกับข้าพระพุทธเจ้า เป็นเรื่องยืดยาวนานแล้ว ความเห็นของมิสเตอร์แบล็ก เป็นความเห็นอย่างอังกฤษ เห็นว่า ไม่มีควรมีโค๊ต ความเห็นของข้าพเจ้านั้นออกจะรักโค๊ต แต่ก็ทราบอยู่ในสมัยนี้โค๊ตนั้นยากกว่าทำรถไฟสายเมืองเพชรบุรี ฤาบ่อน้ำสำหรับกรุงเทพฯ โค๊ตเมืองเยอรมันกินเวลา 20 ปี โค๊ตญี่ปุ่น 15 โค๊ตเมืองอินเดียยังไม่ครบแล้ว ประการที่สองกินเงินมากที่ในเวลานี้คลังไม่ยอมเป็นแน่...

อีกประการหนึ่งที่มีข้อพูดคุยกันในระหว่างผู้แนะนำกฎหมายนั้นถึงแม้ว่าเราสามารถจะร่างโค๊ตขึ้นได้ คงจะไม่เป็นที่พอใจแก่ราชการทั่วหน้า โค๊ตนั้นมีประโยชน์แก่ราษฎรแต่เป็นการตรึงตัวข้าราชการเจ้าหน้าที่ทุกกระทรวงทบวงกรมลงเป็นแนวเส้นบรรทัด สงสัยว่าราชการยังดำเนินไปไม่ถึงกาลสมัยนั้น สังเกตดูประกาศทั้งหลายแหล่งที่ได้ทำมาในระหว่าง 3 ปีนี้ มีปอลิซีเดินตรงกันข้ามกับปอลิซีของโค๊ต ข้าพระพุทธเจ้าเข้าใจว่ามิสเตอร์แบล็กถูกถึงเรื่องนี้เมื่อได้เขียนรายงานอ้างว่า กฎหมายของไทยยึดได้ (อีลาสติก) สมกับกาลสมัยอันที่เป็นอยู่ จะหาวิธียึดได้น้อยอย่างเช่นมีโค๊ตแล้ว คงจะต้องกระทบการทุกแห่งที่เป็นอยู่”

สำหรับการรับเอาระบบกฎหมายซีวิลลอว์เข้ามาเป็นต้นแบบในการชำระสะสางระบบกฎหมายของสยามและการร่างประมวลกฎหมายต่างๆ นั้น เป็นผลทำให้เกิดการยกเลิกการใช้กฎหมายตราสามดวงและเปลี่ยนแปลงระบบกฎหมายของสยามโดยยึดแบบอย่างตะวันตก ทั้งนี้ โครงสร้างของระบบกฎหมายในสมัยใหม่แบ่งได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ

1. กฎหมายสารบัญญัติ หมายถึง กฎหมายที่บัญญัติเกี่ยวกับสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบของบุคคล หรือข้อห้ามต่างๆ ทั้งในทางแพ่งและในทางอาญา เช่น ประมวลกฎหมายอาญา ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์
2. กฎหมายวิธีสบัญญัติ หมายถึง กฎหมายที่บัญญัติถึงกระบวนการหรือขั้นตอนในการยุติข้อพิพาทที่เกิดขึ้นตามกฎหมายสารบัญญัติ เช่น ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง หรือกฎหมายว่าด้วยพระธรรมนูญศาลยุติธรรม

ดังนั้น กฎหมายทั้งสองประเภทนี้มักใช้อย่างสอดคล้องไปด้วยกัน โดยไม่แยกใช้แต่อย่างประเภทใดประเภทหนึ่ง เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ของระบบกฎหมายจึงถือได้ว่า

กฎหมายสารบัญญัติและกฎหมายวิธีสบัญญัติเป็นโครงสร้างของระบบกฎหมายที่สยามนำมาใช้ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วจะเห็นได้ว่าระบบกฎหมายของสยามภายหลังการปฏิรูปกฎหมายจะมีลักษณะเช่นเดียวกับระบบกฎหมายของตะวันตก คือ เป็นกฎหมายสมัยใหม่ (Modern Law) ที่มีหลักเกณฑ์เป็นสากลเหมาะสมกับกาลสมัยและสามารถใช้แก้ปัญหาใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นได้²³⁶ อันเนื่องมาจากการที่สยามได้รับอิทธิพลจากชาติตะวันตกในการตราตัวบทกฎหมายต่างๆ

2.5.1.2 ความหมายของระบบการเมือง

ดังอธิบายในข้างต้นแล้วว่า “ระบบ” หมายถึง กลุ่มของสิ่งซึ่งมีลักษณะประสานเข้าเป็นสิ่งเดียวกัน ตามหลักแห่งความสัมพันธ์ที่สอดคล้องกันด้วยระเบียบของธรรมชาติหรือหลักเหตุผลวิชาการ ส่วนคำว่า “การเมือง” หมายถึงงานที่เกี่ยวกับรัฐหรือแผ่นดิน การบริหารประเทศเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับนโยบายในการบริหารประเทศหรือกิจการอำนาจหรือควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน ดังนั้น “ระบบการเมือง” จึงหมายถึงระบบที่ว่าด้วยโครงสร้างทางการเมือง ความชอบธรรมของผู้ปกครอง อุดมการณ์ทางการเมืองหรือกิจกรรมอื่นในสังคม แต่ทั้งนี้ความหมายของระบบการเมืองของตะวันตกกับระบบการเมืองของสยามก็มีความแตกต่างกันดังจะกล่าวต่อไป

2.5.1.2.1 ระบบการเมืองในความหมายของตะวันตก

ระบบการเมือง (Political System) เป็นการแบ่งประเภทของโครงสร้างรัฐบาล ข้อพิจารณาทางอุดมการณ์หรือเบื้องหลังของทฤษฎีที่เป็นแรงบันดาลใจให้แก่ระบบการเมืองนั้นหรืออีกนัยหนึ่งก็คือองค์รวมทั้งหมดของกลไกทางรัฐธรรมนูญของกลุ่มพลังทางการเมืองเหนือกลไกทางรัฐธรรมนูญและเจตนารมณ์ของสถาบันการเมือง²³⁷ ซึ่งกล่าวได้ว่า รัฐธรรมนูญเป็นที่มาของระบบ

²³⁶ แสง บุญเฉลิมวิภาส, อ้างแล้ว, หน้า 249.

²³⁷ Charles Cadoux, Droit constitutionnel et institutions politiques : Théorie générale des institutions politiques, 4 édition, Cujas, 1995, Pp. 337-338. อ้างถึงใน ชาญชัย แสงศักดิ์, กฎหมายมหาชน : วิวัฒนาการของกฎหมายมหาชนในต่างประเทศและในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2557), หน้า 252.

การเมืองเพราะรัฐธรรมนูญเป็นผู้จัดตั้งสถาบันหรือองค์กรทางการเมืองของรัฐขึ้น อีกทั้งรัฐธรรมนูญยังเป็นที่มาของความชอบธรรมและเป้าหมายแห่งอุดมการณ์ทางการเมือง ด้วยรายละเอียด 3 ประการต่อไปนี้²³⁸

ประการแรก ระบบการเมืองในตะวันตกเกิดขึ้นจากการที่รัฐธรรมนูญให้อำนาจการเมืองเป็นอำนาจสูงสุด สืบสภาพจากการเป็นของบุคคลหรือผู้ปกครองมาเป็นของรัฐ ซึ่งเป็นสถาบันที่มีสถานะหรือนิติบุคคลทางกฎหมาย และในรัฐก็จะมีผู้ปกครองเป็นตัวแทนของรัฐในการใช้อำนาจการเมืองซึ่งเป็นอำนาจสูงสุดของรัฐ

ดังนั้น รัฐจึงเป็นผู้แยกเจตนาของผู้ปกครองของรัฐในฐานะตัวแทนของรัฐ ออกจากผู้ปกครองของรัฐในฐานะส่วนตัว กล่าวโดยนัยก็คือรัฐเป็นผู้กำหนดตำแหน่งของผู้ปกครองรัฐ เช่น พระมหากษัตริย์ ตำแหน่งประธานาธิบดี ตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ตำแหน่งรัฐมนตรี ตำแหน่งประธานรัฐสภา ตำแหน่งประธานสภาผู้แทนราษฎร ตำแหน่งประธานวุฒิสภา ซึ่งตำแหน่งเหล่านี้ รัฐเป็นผู้กำหนดวิธีการได้มาและวิธีการพ้นจากตำแหน่ง จนถึงการกำหนดบทบาท อำนาจหน้าที่ของตำแหน่ง ด้วยเหตุดังกล่าวบุคคลที่มาสวมตำแหน่งก็จะมีอำนาจหน้าที่และบทบาทตามตำแหน่งที่รัฐกำหนด เมื่อบุคคลนั้นสิ้นสภาพไปก็จะมีบุคคลอื่นเข้ามาสวมตำแหน่งดังกล่าวแทนที่ ด้วยเหตุนี้จึงต้องมีการแยกเจตนาของผู้ดำรงตำแหน่งออกในฐานะบุคคลธรรมดาออกจากเจตนาของผู้ดำรงตำแหน่งในฐานะที่เป็นผู้ปกครอง

ถ้าสังเกตจะเห็นได้ว่าตำแหน่งของผู้ปกครองทั้งหลายของรัฐนั้นต่างก็ต้องมีสถาบันหรือองค์กรของรัฐที่ตนสังกัดอยู่ เช่น สถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันประธานาธิบดี สถาบันรัฐสภา เป็นต้น ซึ่งเป็นสถาบันหรือองค์กรของรัฐ ดังนั้น การแสดงออกซึ่งบทบาท อำนาจหน้าที่ก็เป็นการแสดงออกผ่านสถาบันหรือองค์กรของรัฐที่รัฐธรรมนูญจัดให้มีขึ้นหรือจัดสร้างตามทฤษฎีอำนาจในการก่อตั้งองค์กรสูงสุดทางการเมืองหรืออำนาจในการจัดให้มีรัฐธรรมนูญ (le pouvoir constituant)

239

ประการที่สอง ในระบบการเมืองตะวันตก รัฐธรรมนูญจะกำหนดการได้มาซึ่งตำแหน่งของผู้ปกครองรัฐ ไม่ว่าจะเป็นการได้มาจากการเลือกตั้งหรือการแต่งตั้ง เช่น ตำแหน่ง

²³⁸ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, คำอธิบายกฎหมายมหาชน เล่ม 3 : ที่มาและนิติวิธี, หน้า 26.

²³⁹ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน, หน้า 209-210.

นายกรัฐมนตรีแห่งสหราชอาณาจักรมีที่มาจาก การลงคะแนนเลือกโดยสมาชิกสภาสามัญอันเป็นตัวแทนของประชาชน ตำแหน่งประธานาธิบดีแห่งสหรัฐอเมริกาที่มีที่มาจาก การเลือกตั้งของประชาชนทั้งประเทศ หรือตำแหน่งประธานาธิบดีแห่งฝรั่งเศสในสมัยสาธารณรัฐที่ 3 รัฐธรรมนูญได้กำหนดให้ มาจากการรับเลือกจากสภานิติบัญญัติ เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้ผู้ปกครองรัฐย่อมถือได้ว่ามีความชอบธรรมตามรัฐธรรมนูญ ทั้งในด้านที่มาของผู้ปกครองและการใช้อำนาจของผู้ปกครอง

ประการที่สาม รัฐธรรมนูญตะวันตกได้กำหนดเป้าหมายแห่งอุดมการณ์ทางการเมืองของสถาบันทั้งปวงของรัฐที่เป็นประชาธิปไตย กล่าวคือ รัฐธรรมนูญตะวันตกได้วางกลไกหรือหลักการที่สำคัญอันเป็นเป้าหมายแห่งอุดมการณ์ทางการเมืองของสังคมนั้นๆ เพื่อให้สังคมนั้นสามารถพัฒนาการเมืองได้ตรงตามเป้าหมายแห่งอุดมการณ์ทางการเมืองที่เป็นประชาธิปไตย ซึ่งจะก่อให้เกิดวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตก อันเป็นการเสริมสร้างการปกครองที่เป็นประชาธิปไตย เช่น รัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกาที่มีบทบัญญัติว่าด้วยการรับรองเสรีภาพในการแสดงออก ในการประชุม ในการร้องทุกข์และในการรวมตัวกัน ซึ่งย่อมแสดงให้เห็นว่ารัฐธรรมนูญได้กำหนดเป้าหมายแห่งอุดมการณ์ทางการเมืองโดยให้มีการคัดค้านหรือต่อต้านผู้ปกครองได้ หรือรัฐธรรมนูญแห่งฝรั่งเศส ฉบับปี ค.ศ.1946 ได้วางหลักประกันมิให้ฝ่ายบริหารแทรกแซงฝ่ายตุลาการ เพื่อให้ฝ่ายตุลาการมีความเป็นอิสระในการพิจารณาตรวจสอบการกระทำทั้งปวงที่อาจก้าวล่วงหรือละเมิดสิทธิเสรีภาพของประชาชนได้ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป ระบบการเมืองของตะวันตกจึงหมายถึง ระบบที่เกี่ยวกับการจัดโครงสร้างทางการเมือง เช่น การกำหนดการได้มาของตำแหน่ง การพ้นจากตำแหน่งและการกำหนดบทบาท อำนาจหน้าที่ของตำแหน่งต่างๆ เป็นต้น อันเป็นการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองต่อผู้ปกครอง เพื่อให้บรรลุต่อเป้าหมายแห่งอุดมการณ์ทางการเมืองที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ

2.5.1.2.2 ระบบการเมืองในความหมายของสยาม

1. ระบบการเมืองก่อนการปฏิรูปการเมือง

ระบบการเมืองของสยามเป็นไปในลักษณะที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจสูงสุด เด็ดขาด หรือที่เรียกว่า “การปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์” ตามแนวความคิดที่ว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของพระมหากษัตริย์ โดยระบบการเมืองในช่วงรัชสมัย

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงก่อนการปฏิรูปการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ระบบการเมืองส่วนใหญ่ นำเอาหลักการดั้งเดิมที่มีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาใช้ในการปกครองแผ่นดิน กล่าวคือ การนำเอากฎหมายตราสามดวงซึ่งเป็นกฎหมายที่กำหนดระบบการเมืองของสยามมาใช้ตามหลักการ เช่น การกำหนดโครงสร้างทางการเมืองตามระบบอัศรมหาเสนาบดี คือมีสมุหกลาโหม สมุหนายก และมีเสนาบดีจตุสดมภ์ที่แบ่งเป็น เวียง วัง คลังและนา รวมถึงหัวเมืองชั้นใน หัวเมืองชั้นนอกและประเทศราชทั้งหลาย โดยแต่ละหน่วยงานมีอำนาจหน้าที่ในการนิติบัญญัติ การบริหารและการตุลาการเบ็ดเสร็จเด็ดขาดอยู่ในหน่วยงานเดียวกัน ทำให้ในภาพรวมของระบบการเมืองเป็นระบบการเมืองแบบรวมอำนาจ คือ ไม่ได้แยกอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหารและอำนาจตุลาการออกจากกัน โดยถือว่าอำนาจในระบบการเมืองเป็นอำนาจอันหนึ่งอันเดียวกัน องค์พระมหากษัตริย์จึงทรงเป็นทุกๆ อย่าง²⁴⁰ อันสะท้อนให้เห็นถึงอุดมการณ์ทางการเมืองในระบบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างแท้จริง ฉะนั้นจึงนับได้ว่ากฎหมายตราสามดวงและพระมหากษัตริย์จึงเป็นที่มาของระบบการเมืองของสยาม

กล่าวโดยสรุป ระบบการเมืองก่อนการปฏิรูปการเมือง หมายถึง ระบบที่เกี่ยวกับการจัดโครงสร้างหรือสถาบันทางการเมืองแบบรวมศูนย์อำนาจทางการเมือง โดยมิได้มีการกำหนดหลักเกณฑ์ในเรื่องของการได้มาของตำแหน่ง การพ้นจากตำแหน่ง การกำหนดบทบาทอำนาจหน้าที่หรือการดำเนินงานขององค์กรหรือสถาบันการเมืองต่างๆ ที่มีได้มีความแน่นอนชัดเจน ผนวกกับระบบการเมืองที่มีได้มีการแยกอำนาจทางการเมืองออกจากตัวบุคคลไปเป็นขององค์กรหรือสถาบันทางการเมือง ตามแนวความคิดของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แบบเดิม

โดยเมื่อนำระบบการเมืองของตะวันตกกับระบบการเมืองของสยามก่อนการปฏิรูปการเมืองเปรียบเทียบกันจะพบว่าระบบการเมืองของตะวันตกได้กำหนดโครงสร้างองค์กรที่มีการแบ่งแยกการใช้อำนาจโดยในแต่ละอำนาจก็กำหนดถึงการได้มาของอำนาจหรือตำแหน่ง การพ้นจากอำนาจหรือตำแหน่ง หรือการจัดสรรการใช้อำนาจต่างๆ เพื่อเป็นการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองให้กับผู้ปกครอง ซึ่งสิ่งเหล่านี้ในประเทศตะวันตกจะถูกกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญอันเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ นอกจากนี้ระบบการเมืองของตะวันตกได้แยกเจตนาของผู้ปกครองของรัฐในฐานะตัวแทนของรัฐออกจากผู้ปกครองของรัฐในฐานะส่วนตัว แต่ในขณะที่

²⁴⁰ แสง บุญเฉลิมวิภาส, อ่างแล้ว, หน้า 105.

ระบบการเมืองของสยามได้มีการกำหนดโครงสร้างองค์กรเช่นเดียวกัน แต่ไม่ได้มีการแบ่งแยกการใช้อำนาจขององค์กรหรือสถาบันทางการเมืองอย่างในประเทศตะวันตก ทั้งนี้ระบบการเมืองสยามได้ถูกกำหนดไว้ในกฎหมายตราสามดวง และอาจถูกกำหนดจากพระมหากษัตริย์ได้อีกด้วย นอกจากนี้ระบบการเมืองของสยามถือว่ารัฐกับผู้นปกครองเป็นสิ่งเดียวที่มีอาจแยกจากกันได้ ดังคำกล่าวที่ว่า “รัฐคือตัวข้า”

2. ระบบการเมืองหลังการปฏิรูปการเมือง

ช่วงภายหลังการปฏิรูประบบการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นได้มีการทยอยยกเลิกระบบการเมืองที่บัญญัติไว้ในกฎหมายตราสามดวง และหันมาใช้ระบบการเมืองตามแบบตะวันตกแทน กล่าวคือ นับแต่การปฏิรูประบบการเมืองของสยามได้มีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลง หรือยกเลิกโครงสร้างทางการเมืองแบบดั้งเดิม เนื่องจากระบบการเมืองแบบเดิมมีความล้าสมัย ขาดความเป็นเอกภาพ ทำให้ไม่เหมาะสมกับสถานการณ์เรื่องความเป็นรัฐประชาชาติ (National State) ดังพระราชดำรัสที่ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดินว่า²⁴¹ “...การปกครองบ้านเมืองซึ่งเป็นไปในปัจจุบันนี้ ยังไม่เป็นวิธีปกครองที่จะให้การตั้งปวงเป็นไปสะดวกได้แต่เดิมมาแล้ว ครั้นเมื่อล่วงมาถึงปัจจุบันนี้ บ้านเมืองยิ่งเจริญขึ้นกว่าแต่ก่อนหลายเท่า การปกครองอย่างเก่านั้นก็ยังไม่สมกับความต้องการของบ้านเมืองหนักขึ้นทุกที” อีกทั้งแนวความคิดเรื่องประชาธิปไตยที่เริ่มหลั่งไหลเข้ามาในสยาม กอปรกับการแสวงหาอาณานิคมของชาติมหาอำนาจ ด้วยเหตุนี้จึงได้นำระบบการเมืองแบบตะวันตกมาเป็นต้นแบบในการปฏิรูประบบการเมืองของสยามโดยการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงระบบการเมือง ดังนี้

1. การทำให้ระบบการเมืองทั้งปวงกลับคืนสู่พระมหากษัตริย์

หรือเป็นการรวมศูนย์อำนาจ (Centralization) ทางการเมืองไว้ที่รัฐบาลกลางอย่างในประเทศตะวันตก โดยดึงอำนาจรัฐทั้งปวงจากขุนนางต่างๆ และเพื่อการถ่วงดุลอำนาจของกลุ่มอำนาจเก่า จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติเคาน์ซิลออฟสเตต พ.ศ.2417 (Council of State) คือ สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินที่ทำหน้าที่ถวายคำปรึกษาและเสนอความเห็นทางด้านนิติบัญญัติ และตราพระราชบัญญัติปริวีเคาน์ซิล พ.ศ.2417 (Privy Council) คือ สภาที่ปรึกษาในพระองค์เพื่อถวายคำปรึกษาส่วนพระองค์ ซึ่งใช้สถาบันทางการเมืองดังกล่าวเป็นเครื่องมือในการดึงอำนาจให้มาอยู่ที่

²⁴¹ ชัยอนันต์ สมุทวณิชและชัตติยา กรรณสูต (รวบรวม), อ้างแล้ว, หน้า 73.

องค์พระมหากษัตริย์ ดังได้มีพระราชปรารภไว้ในพระราชดำรัสตอบความเห็นของผู้จะให้เปลี่ยนแปลงการปกครอง จ.ศ.1247 (พ.ศ.2428) ความตอนหนึ่งว่า²⁴²

“ราชการในเมืองเรา นี้ ถ้าจะเปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ การแต่เดิมๆ มานั้น การเอกเสกคิวตี (Executive) กับลียิสเลตีฟ (Legislative) รวมอยู่ในเจ้าแผ่นดินกับเสนาบดีโดยมาก แต่ครั้งมาเมื่อริเณซี (Regency) ในตอนต้นอำนาจนั้นก็อยู่แก่ริเเนต์แลเสนาบดีทั้งสองอย่าง ครั้นภายหลังมาเมื่อเราค่อยมีอำนาจขึ้น ตำแหน่งเอกเสกคิวตีนั้นเป็นที่หวงแหนของริเเนต์แลเสนาบดี แต่ลียิสเลตีฟนั้นหาใครจะมีผู้ใดชอบใจไม่ เราจึงได้จับอุดหนุนการลียิสเลตีฟขึ้นจนถึงมีเคาน์ซิลที่ปรึกษาทำกฎหมายเนืองๆ เป็นต้น จนตกลงเสนาบดีเป็นคอเวอร์เมนต์ เรากลายเป็นหัวหน้าของพวกลียิสเลตีฟเคาน์ซิล เป็นออปโปสิชัน (Opposition) ของคอเวอร์เมนต์โดยตรง เมื่อการภายหลังมา มีเหตุการณ์ในการคอเวอร์เมนต์มากขึ้น เป็นโอกาสที่เราจะได้แทรกมือลงไปได้บ่อยๆ เราจึงได้ถืออำนาจเอาเอกเสกคิวตีได้ที่ละน้อยละน้อยจนภายหลังตามลำดับมาจนถึงบัดนี้ เรากลายเป็นตัวคอเวอร์เมนต์...”

ความดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึง การจัดตั้งสถาบันทางการเมืองขึ้นในรูปแบบของสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินนี้ ฉะนั้น อำนาจทางการเมืองที่ถูกใช้โดยผ่านทางองค์กรหรือสถาบันทางการเมืองนี้ ก็คือ “อำนาจนิติบัญญัติ” ซึ่งถือว่าเป็นพระราชอำนาจของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งดำรงอยู่ในฐานะพระประมุขของประเทศโดยแท้ ดังที่ทรงมีพระราชปรารภว่า “เรากลายเป็นหัวหน้าของพวกลียิสเลตีฟเคาน์ซิล” เมื่อเป็นเช่นนี้การกำหนดอำนาจหน้าที่ให้สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินเป็นองค์กรหรือสถาบันทางการเมืองที่เป็นผู้ใช้อำนาจนิติบัญญัตินั้นจะสอดคล้องกับแนวความคิดทางกฎหมายมหาชนสมัยใหม่อันเป็นรากฐานของการปกครองแบบประชาธิปไตยในอนาคต ตามแนวทฤษฎีการแบ่งแยกอำนาจอริปไตย ที่กำหนดให้อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหารและอำนาจตุลาการจะต้องแยกออกจากกันอย่างอิสระ²⁴³

²⁴² ชัยอนันต์ สมุทวณิชและ (รวบรวม), อ้างแล้ว, หน้า 63.

²⁴³ เอกลักษณ์ ลิ้มศิริลักษณ์, “แนวความคิดทางกฎหมายมหาชนในประเทศไทย ว่าด้วยอำนาจรัฐตั้งแต่ พุทธศักราช 2411 ถึง พุทธศักราช 2475,” (ปริญญาเนติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2546), หน้า 126.

นอกจากนี้ อำนาจทางการเมืองที่ถูกใช้โดยผ่านทางองค์กรหรือสถาบันทางการเมืองทั้งสองนี้คือ “**อำนาจบริหาร**” โดยสภาที่ปรึกษาทั้งสองสถาบันนี้ทำหน้าที่เปรียบเสมือนเป็นผู้ช่วยของพระมหากษัตริย์ทางการเมืองในการกำกับดูแลอำนาจบริหาร ซึ่งใช้กลไกทางกฎหมายเป็นเครื่องมือสำคัญในการบัญญัติกฎหมาย เพื่อควบคุมการใช้อำนาจของเสนาบดีกระทรวงและขุนนางต่างๆ จนทำให้เสนาบดีและขุนนางต่างๆ มีอำนาจลดน้อยลงไปเรื่อยๆ กระทั่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสามารถควบคุมอำนาจบริหารไว้ที่พระองค์ได้ พระองค์จึงทรงดำรงตำแหน่งเป็นหัวหน้ารัฐบาลหรือตั้งพระราชปรารภที่ว่า “**เราได้กลายเป็นตัวคอเวอร์เมนต์**” จึงเป็นผลทำให้อำนาจการเมืองในการปกครองประเทศกลายเป็นของพระมหากษัตริย์อย่างบริบูรณ์

สำหรับอำนาจต่อมาคือ **อำนาจตุลาการ** ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นในปี พ.ศ.2434 และรวบรวมศาลที่เคยกระจัดกระจายตามกระทรวงทั้งหลายเข้ามาอยู่ที่เดียวกัน แล้วดำเนินการปฏิรูปศาลให้เป็นระบบสมัยใหม่²⁴⁴ ที่แยกอำนาจรัฐในส่วนของอำนาจตุลาการออกจากอำนาจนิติบัญญัติและอำนาจบริหาร โดยมอบให้แก่ศาลยุติธรรมเป็นผู้ใช้อำนาจดังกล่าว ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าได้ปรากฏแนวความคิดในการจัดตั้งสถาบันทางการเมืองขึ้นแล้วและเพื่อให้สถาบันศาลเป็นผู้ใช้อำนาจตุลาการแทนพระมหากษัตริย์²⁴⁵ ซึ่งเป็นการกระทำภายใต้พระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์ โดยถือว่าพระราชอำนาจทางตุลาการก็ยังเป็นพระราชอำนาจโดยเด็ดขาดของพระมหากษัตริย์แต่เพียงพระองค์เดียว

แนวความคิดในการแบ่งแยกอำนาจระหว่างสถาบันทางการเมืองทั้งสามที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนำมาใช้ในการจัดระบบการเมืองทำให้สามารถรวมศูนย์อำนาจรัฐเข้าสู่องค์พระมหากษัตริย์ได้อย่างแท้จริง จึงทำให้ประเทศสยามเป็นการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างสมบูรณ์ และส่งผลทำให้พระมหากษัตริย์ทรงพระราชสถานะเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยหรือรัฐอธิปไตยของประเทศ

2. การปฏิรูประบบการเมือง โดยการปรับปรุงระบบการบริหารราชการแผ่นดินตามแนวความคิดของประเทศตะวันตก ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ปรับเปลี่ยนระบบบริหารราชการส่วนกลางโดยการยกเลิกระบบจตุสดมภ์แล้วสถาปนาระบบกรมขึ้น

²⁴⁴ แสง บุญเฉลิมวิภาส, อ้างแล้ว, หน้า 174, 178-184.

²⁴⁵ เอกลักษณ์ ลิ้มศิริลักษณ์, อ้างแล้ว, หน้า 136

เมื่อปี พ.ศ.2435 มีทั้งสิ้น 12 กรม เช่น กรมมหาดไทย กรมพระกลาโหม กรมท่า เป็นต้น ต่อมาจึงถูกยกฐานะเป็นกระทรวง และถือว่าเป็นการรวมศูนย์อำนาจทางการเมืองการปกครองเข้าสู่องค์พระมหากษัตริย์ได้อย่างแท้จริง การตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ.2440 เพื่อปรับเปลี่ยนระบบบริหารราชการส่วนภูมิภาคเป็นมณฑล จังหวัด อำเภอ ตำบลและหมู่บ้าน รวมถึงการจัดตั้งการปกครองส่วนท้องถิ่นอย่าง “สุขาภิบาล” ขึ้นในปี พ.ศ.2448 ก็ได้สะท้อนให้เห็นว่าอำนาจในการปกครองทั้งหลายถูกรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางและขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์แต่เพียงพระองค์เดียว

อนึ่ง ได้มีการปฏิรูปสถาบันการเมืองที่สำคัญก็คือ การยกเลิกตำแหน่งวังหน้าและสถาปนาตำแหน่ง “มกุฎราชกุมาร (Crown Prince)” ขึ้นแทน เพื่อกำหนดกฎเกณฑ์การเข้าสู่ตำแหน่งของพระราชทายาทในการสืบราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์ต่อไป ครั้นต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้ตรา “กฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พระพุทธศักราช 2467” ในการยืนยันพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในการแต่งตั้งพระราชทายาทและการจัดลำดับชั้นผู้ควรสืบราชสันตติวงศ์

การปรับปรุงระบบการบริหารราชการแผ่นดินดังกล่าวได้ก่อให้เกิดองค์กรหรือสถาบันทางการเมืองอันเป็นการยึดเอาคติของรัฐธรรมนูญของตะวันตกเป็นแบบแผน สิ่งเหล่านี้ทำให้เห็นได้ว่าระบบการเมืองหลังการปฏิรูปการเมืองนั้น กฎหมายต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นพระราชบัญญัติพระราชโองการหรือคำสั่งใดๆ ของพระมหากษัตริย์เป็นเครื่องมือหนึ่งในการกำหนดระบบการเมืองที่มีการแยกอำนาจทางการเมืองออกจากตัวบุคคลไปเป็นของสถาบันทางการเมืองที่เรียกว่า “รัฐ” โดยวางกฎเกณฑ์ให้องค์กรหรือสถาบันการเมืองต่างๆ อยู่ภายใต้การควบคุมจากพระมหากษัตริย์เพียงพระองค์เดียว นอกจากนี้ พระมหากษัตริย์ยังทรงเป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตยในฐานะรัฐอธิปัตย์อีกด้วย ซึ่งส่งผลให้พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการก่อตั้งองค์กรทางการเมือง (Pouvoir Constituant) ตามแนวความคิดของซีเอเยส์

กล่าวโดยสรุป ระบบการเมืองหลังการปฏิรูประบบการเมืองจึงหมายถึง ระบบที่เกี่ยวกับการจัดโครงสร้างหรือสถาบันทางการเมือง เช่น การกำหนดการได้มาของตำแหน่ง การพ้นจากตำแหน่ง การกำหนดบทบาทอำนาจหน้าที่ของตำแหน่งต่างๆ การดำเนินงานของสถาบันการเมือง ไม่ว่าจะเป็นการอำนวยการหรือควบคุมการบริหารราชการแผ่นดินที่มีการแยก

อำนาจทางการเมืองออกจากตัวบุคคลไปเป็นของสถาบันทางการเมืองที่เรียกว่า “รัฐ” ภายใต้การปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่สมบูรณ์

ดังนั้น หากเปรียบเทียบระบบการเมืองก่อนการปฏิรูประบบการเมืองกับระบบการเมืองหลังการปฏิรูประบบการเมืองจะเห็นได้ถึงความแตกต่างอย่างชัดเจนทั้งในเรื่องการกำหนดโครงสร้างองค์กรหรือสถาบันแห่งอำนาจทางการเมือง การใช้อำนาจขององค์กรหรือสถาบันอำนาจทางการเมือง หรือแม้แต่การแสดงออกขององค์กรหรือสถาบันอำนาจทางการเมืองซึ่งดำรงอยู่ในขอบข่ายแห่งพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์

อย่างไรก็ดี หากเปรียบเทียบระบบการเมืองของตะวันตกกับระบบการเมืองของสยามหลังการปฏิรูปการเมืองจะเห็นได้ว่าระบบการเมืองของสยามมีลักษณะของการจัดรูปแบบเช่นเดียวกับระบบการเมืองของตะวันตก ด้วยมีการจัดรูปแบบโครงสร้างการเมืองที่เน้นการกำหนดองค์กรหรือสถาบันการเมือง การใช้อำนาจขององค์กรหรือสถาบันการเมือง การกำหนดการได้มาของผู้ใช้อำนาจหรือการพ้นจากตำแหน่งของผู้ใช้อำนาจ เพื่อให้ผู้ปกครองหรือผู้ใช้อำนาจมีความชอบธรรมในทางการเมือง แต่ทั้งนี้ระบบการเมืองของสยามในห้วงเวลาดังกล่าวยังคงอุดมการณ์ทางการเมืองภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อันแตกต่างจากประเทศตะวันตกที่เน้นอุดมการณ์ทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย

2.5.1.3 ความหมายของการรับรองสิทธิเสรีภาพ

สำหรับความหมายของสิทธิและเสรีภาพ ดังได้อธิบายแล้วในหัวข้อ 2.2.1 ความหมายของสิทธิ และหัวข้อ 2.2.2 ความหมายของเสรีภาพ

ส่วนการรับรองสิทธิเสรีภาพ หมายถึง การบัญญัติรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนให้ปรากฏเป็นเอกสารลายลักษณ์อักษร เพื่อเป็นการสร้างหลักประกันว่าสิทธิเสรีภาพของประชาชนจะมีความแน่นอนชัดเจน รัฐหรือผู้ปกครองจะละเมิดหรือก้าวล่วงถึงสิทธิเสรีภาพของประชาชนไม่ได้ เว้นแต่กฎหมายจะให้อำนาจไว้ โดยการรับรองสิทธิเสรีภาพนี้มักจะบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญเป็นส่วนใหญ่ จึงกล่าวได้ว่าการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนเป็นหัวใจที่สำคัญของรัฐธรรมนูญ และถือว่ารัฐธรรมนูญในฐานะที่เป็นหลักประกันสิทธิเสรีภาพนี้ต้องอยู่เหนือผู้ปกครองและการใช้อำนาจ

ปกครอง²⁴⁶ เช่น มหาบัตรแมกนาคาร์ต้า รัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกา หรือคำประกาศสิทธิมนุษยชน และพลเมืองฝรั่งเศส เป็นต้น หรือในประเทศไทย การรับรองสิทธิเสรีภาพจะปรากฏในกฎหมายตราสามดวง หรือประมวลกฎหมายต่างๆ เป็นต้น

2.5.2 อิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองไทยต่อระบบกฎหมายและระบบการเมืองของรัฐ

วัฒนธรรมทางการเมืองไทย ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยม วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมและวัฒนธรรมทางการเมืองบารมีนิยม วัฒนธรรมทางการเมืองเหล่านี้มีอิทธิพลกับระบบกฎหมาย ระบบการเมืองของรัฐและการรับรองสิทธิเสรีภาพที่แสดงออกด้วยร่องรอยแห่งความเชื่อ ทศนคติ คุณค่าและวิถีชีวิตของประชาชน ด้วยเหตุนี้วัฒนธรรมทางการเมืองไทยจึงแทรกซึมอยู่ในระบบกฎหมาย ระบบการเมืองของรัฐและการรับรองสิทธิเสรีภาพอย่างแนบแน่น

2.5.2.1 อิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองไทยต่อระบบกฎหมาย

ในสยามประเทศ (รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว-ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475) เป็นการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจสูงสุดภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองไทยซึ่งมีอิทธิพลต่อระบบกฎหมาย ไม่ว่าจะเป็นกฎหมายตราสามดวง หรือประมวลกฎหมายต่างๆ

2.5.2.1.1 อำนาจอธิปไตยของพระมหากษัตริย์ต่อระบบกฎหมาย

อำนาจอธิปไตย หมายถึงอำนาจซึ่งแสดงความเป็นใหญ่ ความเป็นอิสระ ความไม่ขึ้นอยู่กับใครหรือต้องเชื่อฟังคำสั่ง คำบัญชาของผู้ที่อยู่เหนือตนโดยปราศจากความยินยอมของตน²⁴⁷ หรือเรียกได้ว่าเป็นอำนาจสูงสุดในการปกครองรัฐ²⁴⁸

²⁴⁶ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, กฎหมายมหาชน เล่ม 1 วิวัฒนาการทางปรัชญาและลักษณะของกฎหมายมหาชนยุคต่างๆ, หน้า 28.

²⁴⁷ วิษณุ เครืองาม, กฎหมายรัฐธรรมนูญ, หน้า 8.

²⁴⁸ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน, หน้า 81.

เนื่องด้วยกฎหมายตราสามดวงได้บัญญัติให้พระมหากษัตริย์ทรงเป็น “เจ้าแผ่นดิน” เนื่องจากพระมหากษัตริย์ทรงมีศักดินาอสงไขยหรือทรงมีศักดินาสูงสุดกว่าผู้ใดทั้งแผ่นดิน เมื่อเป็นเช่นนี้พระมหากษัตริย์จึงทรงมีพระราชอำนาจสูงสุดและเป็นผู้นำวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยม ประกอบกับการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่เกื้อหนุนให้อำนาจอธิปไตยเป็นของพระมหากษัตริย์ โดยการที่อำนาจอธิปไตยเป็นของพระมหากษัตริย์ได้ทำให้เกิดความต่อเนื่องในการสืบราชสมบัติ นอกจากนี้จุดเริ่มต้นและจุดสำคัญที่สุดของอำนาจอธิปไตยจึงแสดงออกด้วยการบัญญัติกฎหมายและยกเลิกกฎหมาย ด้วยเหตุนี้ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมจึงมีอิทธิพลต่อระบบกฎหมายเป็นอย่างมาก

อีกทั้งในยุคหลังการปฏิรูปกฎหมายครั้งใหญ่ที่ได้ยกเลิกการใช้กฎหมายตราสามดวงและระบบศักดินา คือ นับแต่การปฏิรูปกฎหมายทำให้สยามประเทศใช้ระบบประมวลกฎหมายเช่นประเทศตะวันตก และมีได้มีการยึดโยงกับระบบศักดินาแต่อย่างเดิม แต่ด้วยพระราชสถานะของพระมหากษัตริย์ยังคงทรงเป็นองค์อธิปัตย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จึงทรงมีอำนาจล้นพ้นในการปกครองบ้านเมือง ทั้งยังทรงอยู่เหนือกฎหมายทั้งปวงจึงไม่ทรงอาจกระทำผิดใดๆ ได้เลย อันเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงหลัก The King can do no wrong หลักการดังกล่าวย่อมเห็นได้ว่าพระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยม

2.5.2.1.2 การนำวัฒนธรรมทางการเมืองบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษร

ในอดีตวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยม วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมและวัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมีนิยมถูกนำมาบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษรในลักษณะของกฎหมาย นั่นก็คือ กฎหมายตราสามดวง กล่าวคือ กฎหมายตราสามดวงนำวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมบัญญัติไว้ในลักษณะของพระอัยการตำแหน่งนาพลเรือนและพระอัยการตำแหน่งนาทหารหัวเมืองที่ได้กำหนดหน้าที่และสิทธิของราษฎรให้แตกต่างกันไปตามศักดินาที่กำหนดขึ้นของแต่ละบุคคล อีกทั้งกฎหมายตราสามดวงยังนำวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์บัญญัติไว้ในลักษณะที่ผู้อยู่ใต้การปกครองอย่างไร้และทาสต้องรับใช้ราชการแผ่นดิน โดยไพร่ต้องไปขึ้นทะเบียนสังกัดมูลนาย เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนกับการที่ได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย เพราะในพระอัยการลักษณะรับฟ้องบัญญัติว่า “ราษฎรมาร้องฟ้องด้วยคดีประการใดๆ แลมิได้ตั้งสังกัดมูลนาย ออย่าพึงรับไว้บังคับบัญชาเป็นอันขาดทีเดียว...” ส่งผลทำให้ไพร่

ต้องสังกัดมูลนาย และไปได้กลายเป็นความสัมพันธ์ระหว่างนายกับบ่าว ดังได้อธิบายในหัวข้อที่

2.1.2.3.2 วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์

สำหรับผลพวงจากการการนำวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมและวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์บัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษรได้ทำให้เกิดวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมและวัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมีนิยมขึ้น โดยเมื่อมูลนายมีไพร่พลในสังกัดจำนวนมากทำให้เกิดวัฒนธรรมการรวมกลุ่มและการเล่นพรรคเล่นพวก มูลนายผู้นั้นก็กลายเป็นผู้มีอำนาจ โดยมูลนายเป็นผู้กำหนดความถูกต้องและความเป็นธรรมตามกฎหมาย ดังคำกล่าวที่ว่า “กฎหมายคืออำนาจ” อีกทั้งการบัญญัติรับรองสิทธิเสรีภาพของราษฎรก็มักจะเกิดขึ้นจากผู้มีอำนาจเพียงเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้มีอำนาจจึงใช้อำนาจในการบัญญัติกฎหมายต่างๆ เพื่อเป็นการเสริมสร้างบารมีให้แก่ตนและพวกพ้อง

นอกจากนี้ เมื่อมีการปฏิรูประบบกฎหมายในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมและวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์จะไม่ค่อยปรากฏให้เห็นเด่นชัดมากนักในการนำมาบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษร แต่วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมและวัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมีนิยมกลับมีปรากฏขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษร นั่นก็คือ คำสอนของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ที่ว่า “กฎหมายคือคำสั่งของรัฏฐาธิปัตย์” ดังนั้น รัฏฐาธิปัตย์หรือผู้มีอำนาจจึงใช้อำนาจในการบัญญัติกฎหมาย เพื่อเป็นการสร้างหรือส่งเสริมความมั่นคงในอำนาจและบารมีต่อไป

ระบบกฎหมายจึงเป็นไปในลักษณะที่รับเอาวัฒนธรรมทางการเมืองดังกล่าวมาบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษร อันส่งผลทำให้กฎหมายต่างๆ แฝงไปด้วยวัฒนธรรมทางการเมืองไทย กอปรกับเมื่ออยู่ภายใต้การปกครองในระบอบแบบเก่าหรือโครงสร้างทางการเมืองแบบเก่า วัฒนธรรมทางการเมืองไทยจึงดำรงอยู่ในระบบกฎหมายได้เป็นอย่างดี เพราะอาจมีความสอดคล้องกับระบบการปกครองและโครงสร้างทางสังคมในอดีต

2.5.2.2 อิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองไทยต่อระบบการเมือง

วัฒนธรรมทางการเมืองไทยมีอิทธิพลโดยตรงต่อระบบการเมืองของรัฐเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเมืองแบบรวมศูนย์อำนาจ การเมืองเป็นของผู้ปกครอง การรวมกลุ่มทางการเมือง หรือแม้กระทั่งอำนาจและเอกสิทธิ์แก่ผู้ปกครองในระบบการเมือง ดังจะได้อธิบายต่อไป

2.5.2.2.1 การเมืองแบบรวมศูนย์อำนาจ

วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมเป็นจุดกำเนิดแห่งระบบการเมืองแบบรวมศูนย์อำนาจ กล่าวคือ การเมืองการปกครองของสยามที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ การปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งเป็นการปกครองโดยพระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจสูงสุด ล้นพ้นและทรงเป็นเจ้าของศักดินาทั้งปวง พระมหากษัตริย์จึงเป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจ (Centralization) โดยทรงเป็นพระประมุขฝ่ายบริหาร ฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายตุลาการ และมีเจ้านายและขุนนาง ผู้มีศักดินาตามบรรดาศักดิ์ของบุคคลนั้นๆ เป็นกลไกหนึ่งของการใช้อำนาจต่อชนชั้นผู้อยู่ใต้การปกครอง คือ ไพร่และทาส วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมจึงก่อให้เกิดการรวมศูนย์แห่งอำนาจหรืออำนาจทางการเมืองกระจุกตัวอยู่กับชนชนปกครองเท่านั้น วัฒนธรรมทางการเมืองดังกล่าวจึงเป็นปัจจัยส่งเสริมให้เกิดวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมและวัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมีนิยม โดยเมื่ออำนาจทางการเมืองรวมศูนย์อยู่กับเจ้านายและขุนนาง บุคคลเหล่านี้ก็อาจใช้อำนาจนิยมในการผลักดันหรือสนับสนุนให้ผู้อยู่ใต้การอุปถัมภ์คำชูของตนให้ได้รับตำแหน่งแห่งหนในทางการเมือง ซึ่งส่งผลทำให้ผู้อยู่ใต้การอุปถัมภ์มีความเชื่อว่าเจ้านายและขุนนางผู้นั้นเป็นผู้มีอำนาจและบารมีที่สามารถช่วยเหลือเกื้อกูลให้ได้เลื่อนยศ ตำแหน่งและมีความก้าวหน้าได้

ต่อมาในยุคที่มีการปฏิรูปแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยที่ทรงรวบรวมอำนาจการบริหารราชการแผ่นดินในด้านต่างๆ เข้าสู่ส่วนกลาง เพื่อต่อสู้กับกระแสจักรวรรดินิยมนั้น วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมก็ยังคงปรากฏอยู่ในระบบราชการและข้าราชการที่ถือเป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจและการใช้อำนาจเหนือราษฎร ดังจะเห็นได้จากการปรับปรุงระบบการศาลให้รวมศูนย์แทนระบบศาลกระจายอำนาจเดิม การเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองส่วนกลางจากจตุสดมภ์มาเป็นกระทรวง ทบวง กรม ในปี พ.ศ. 2435 การรวบรวมอำนาจปกครองหัวเมืองที่อยู่ในลักษณะค่อนข้างหลวงและกระจายอำนาจมาเป็นระบบมณฑลเทศาภิบาลที่อำนาจอยู่ที่ส่วนกลาง การปรับปรุงระบบกองทัพ ดำรงไว้ให้ขึ้นอยู่กับส่วนกลาง การตั้งอำนาจทางการเมืองคลังเข้าสู่ส่วนกลาง ตลอดจนการจัดการจัดการทางเศรษฐกิจอื่นๆ เช่น การให้สัมปทานป่าไม้ ขุดคลองเข้าสู่ส่วนกลาง เป็นต้น²⁴⁹ สิ่งเหล่านี้ล้วนมีอิทธิพลก่อให้เกิดวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์ วัฒนธรรม

²⁴⁹ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, กฎหมายมหาชน เล่ม 2 : การแบ่งแยกกฎหมายมหาชน-เอกชนและพัฒนากฎหมายมหาชนในประเทศไทย, หน้า 160-161.

ทางการเมืองแบบอำนาจนิยมและวัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมีนิยมขึ้น โดยข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ มักใช้อำนาจที่ระบบการเมืองรวมศูนย์อำนาจอยู่ที่ตนทำการอุปถัมภ์ค้ำชูหรือส่งเสริมให้พรรคพวกของตนได้ดำรงตำแหน่ง หรือที่เรียกว่า “การฝาก” เข้าสู่ระบบการเมือง อันเป็นการเสริมสร้างอำนาจและบารมีของตน

2.5.2.2.2 การเมืองเป็นเรื่องของผู้ปกครอง

จากประวัติศาสตร์การปกครองสยามประเทศนั้นจะเห็นได้ว่าสังคมสยามในทางการเมืองเป็นสังคมที่ยึดถือวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยม อันเป็นผลเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์ โดยในสังคมแบบนี้จะยึดหลัก “อำนาจคือธรรม” โดยที่ความชอบธรรมถูกกำหนดโดยอำนาจปัจจุบันที่ผู้มีอำนาจมีอยู่ ความเห็นของผู้มีอำนาจย่อมถูกต้องมากกว่าความเห็นผู้ไร้อำนาจ ความถูกผิดมิได้ถูกกำหนดด้วยเหตุผลและข้อเท็จจริง คนในสังคมยกย่องผู้มีอำนาจในปัจจุบัน และผู้แพ้และตกจากอำนาจย่อมเป็นผู้ผิดเสมอในสายตาของสังคม อีกทั้งเมื่อมีอำนาจแล้ว ผู้มีอำนาจก็จะใช้อำนาจเพื่อแสดงความยิ่งใหญ่โดยการกำหนดและชี้ขาดทางเลือกของสังคม²⁵⁰ ซึ่งระบบเช่นนี้เป็นมาแต่โบราณกาล ดังที่มีสรุปไว้อย่างดีว่า²⁵¹ “ประวัติศาสตร์ของราชอาณาจักรไทย ได้ชี้ให้เห็นถึงความพยายามซ้ำแล้วซ้ำเล่าในการที่จะควบคุมการแจกจ่ายกำลังไพร่พลตามสิ่งที่เรียกว่าหลักแห่งอำนาจ (Authority Code) ตำแหน่งต่างๆ วางตามระบบศักดินา”

โดยแม้จะมีการยกเลิกระบบศักดินาไปแล้วก็ตาม แต่วัฒนธรรมทางการเมืองดังกล่าวก็ยังไม่เสื่อมคลายไปจากระบบความคิด ความเชื่อของคนส่วนใหญ่ในสังคมที่ยอมรับนับถือเกรงกลัวอำนาจ ซึ่งมีผลทำให้ผู้กุมอำนาจทางการเมืองสามารถใช้อำนาจเด็ดขาด อันเป็นการตอกย้ำถึงความไม่เท่าเทียมกันของบุคคลและการนิยมยกย่องเกรงกลัวอำนาจ

นอกจากนี้ วัฒนธรรมดังกล่าวยังส่งผลทำให้ชาวสยามมีเชื่อวาระบบการเมืองเป็นเรื่องของชนชั้นสูงหรือถือระบบศักดินาตามลำดับชั้นของสังคม ส่วนราษฎรไม่ว่าจะเป็นไพร่หรือทาสไม่มีสิทธิที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมือง กล่าวคือ เริ่มตั้งแต่การสืบราชบัลลังก์โดยยึดสายโลหิตเป็นหลัก ผนวกกับแนวความเชื่อเรื่องบุญวาสนา ซึ่งยอมเป็นการขีดเส้นแบ่งให้ชัดเจนได้ยิ่งขั้นว่าผู้ที่เกิดมาอยู่ในชนชั้นปกครองย่อมถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีบุญวาสนาเหนือราษฎรสามัญ ฉะนั้น จึงมีความ

²⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 83.

²⁵¹ อคิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว., สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 – 2416, หน้า 264.

เหมาะสมและชอบธรรมที่จะเป็นผู้ปกครอง ส่วนผู้ที่เกิดมาเป็นราษฎรสามัญชนนั้น เพราะไม่มีบุญวาสนาเพียงพอจึงเป็นผู้อยู่ใต้การปกครองต่อไป อีกทั้ง หากเมื่อได้ผู้ปกครองที่ดี มีคุณธรรมก็ถือว่าเป็นบุญของราษฎร ขณะเดียวกันหากได้ผู้ปกครองที่ไม่ดี ไม่มีคุณธรรมแล้วนั้น ก็ต้องถือว่าเป็นเคราะห์กรรมของราษฎรที่จะต้องยอมรับต่อไป จึงอาจกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมทางการเมืองไทยเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองแบบคับแคบที่ผู้นำทางการเมืองไม่ต้องทำให้ชาวสยามทั่วไปเข้ามายุ่งเกี่ยวกับสถาบันการเมืองระดับสูงหรือสถาบันพระมหากษัตริย์ ส่วนชาวสยามทั่วไปก็ไม่ได้มีความรู้ความเข้าใจในระบบการเมือง ตลอดจนไม่จำเป็นต้องรับรู้การปฏิบัติการของสถาบันพระมหากษัตริย์หรือองค์กรปกครองระดับสูง²⁵²

ในแง่นี้วัฒนธรรมทางการเมืองไทยจึงสนับสนุนให้ระบบการเมืองเป็นเรื่องของบรรดาเจ้านายขุนนาง และเป็นเรื่องของการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์หรืออำนาจของบรรดาชนชั้นปกครองเท่านั้น ไม่ใช่เรื่องของราษฎรแต่อย่างใด

2.5.2.2.3 ระบบการเมืองให้อำนาจและเอกสิทธิ์แก่ผู้ปกครอง²⁵³

ความสัมพันธ์ของระบบอุปถัมภ์ที่ฝังรากลึกมาในสังคมเศรษฐกิจแบบศักดินาสยามโบราณเป็นเหตุสำคัญทำให้ผู้เป็นข้าราชการที่มีอำนาจเป็น “เจ้าคนนายคน” ซึ่งอุปถัมภ์ค้ำชูปกป้องและผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์ต้อง “เคารพเชื่อฟัง” และตอบแทนให้ผู้อุปถัมภ์ โดยบรรดาขุนนางทั้งหลายสามารถควบคุมอำนาจรัฐไว้แทบทุกด้าน ซึ่งอาศัยระบบอุปถัมภ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ จนถึงขั้นชี้ขาดการขึ้นเสวยราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ตั้งที่ทรงเล่าพระราชทานสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารว่า “...ในเวลานั้นอายุพ่อเพียง 15 ปีกับ 10 วัน ...ฝ่ายญาติข้างพ่อ คือ เจ้านายทั้งปวงก็ตกอยู่ในอำนาจของสมเด็จพระเจ้าพระยา และต้องรักษาตัวรักษาชีวิตอยู่ด้วยกันทุกพระองค์...”²⁵⁴ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า “ขุนนาง” มีความสำคัญสูงยิ่ง

²⁵² พลศักดิ์ จิรไกรศิริ, เอกสารการสอนชุดวิชาปัญหาการเมืองไทยปัจจุบัน : หน่วยที่ 11 ปัญหาการเมืองด้านวัฒนธรรมทางการเมือง, พิมพ์ครั้งที่ 8, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2551), หน้า 165.

²⁵³ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, กฎหมายมหาชน เล่ม 2 : การแบ่งแยกกฎหมายมหาชน-เอกชนและพัฒนากฎหมายมหาชนในประเทศไทย, หน้า 187-189.

²⁵⁴ ชัยอนันต์ สมุทวณิชและชัตติยา กรรณสูตร (รวบรวม), อ้างแล้ว, หน้า 104.

ในระบบการผลิตแบบอุปถัมภ์นี้ โดยเฉพาะตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์ แม้ในกลางรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะได้ทรงสถาปนารัฐชาติและระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แล้ว ความสำคัญของข้าราชการก็ทำได้เสื่อมถอยลงไปมากไม่

วัฒนธรรมการผลิตของสังคมอุปถัมภ์เช่นนี้ แม้จะมีปัจจัยจากภายนอก คือ การอพยพเข้ามาของคนจีนเพื่อประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจก็ดี การที่ประเทศต้องเปิดออกสู่โลก การค้าเสรีเพราะมีการทำลายระบบผูกขาดโดยเฉพาะมีการทำลายระบบผูกขาดโดยพระคลังข้างที่ อันเป็นผลมาจากสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. 2398 ก็น่าจะ “ทุนนิยม” จีนและสยามที่เกิดขึ้นมาก็ตกเข้าอยู่ในวังวนของระบบอุปถัมภ์ด้วย

ระบบอุปถัมภ์และทุนนิยมอภิสิทธิ์ที่ต้องพึ่งอำนาจของข้าราชการนี่เองที่ทำให้สภาพการเมืองสยามมีลักษณะให้อำนาจและเอกสิทธิ์แก่ระบบราชการและข้าราชการ โดยเฉพาะการใช้ดุลยพินิจได้อย่างกว้างขวางมาก ทั้งยังไม่มีระบบการควบคุมการใช้อำนาจ โดยที่เป็นเช่นนี้ เพราะ “นาย” ย่อมหวงกันอำนาจเอาไว้เพื่อประโยชน์ในการ “ให้อุปถัมภ์” แก่บริวารเดิมและสร้างบริวารใหม่ ในขณะที่บริวารเดิมและใหม่ต่างก็ได้ประโยชน์จากการอุปถัมภ์นี้ กลายเป็นระบบการเมืองที่ให้อำนาจและเอกสิทธิ์แก่ผู้ปกครองเท่านั้น

2.5.2.2.4 การรวมกลุ่มทางการเมือง

โดยหลักการ การรวมกลุ่มทางการเมืองจัดเป็นส่วนหนึ่งของระบบการเมือง มักแสดงออกในรูปของการรวมกลุ่มเพื่อจัดตั้งอิทธิพล กลุ่มผลประโยชน์ ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งของการรวมกลุ่มทางการเมืองก็คือ การมีวัฒนธรรมทางการเมืองที่สอดคล้องและเอื้ออำนวยต่อการรวมกลุ่มหรือการเกิดกลุ่มนั้น วัฒนธรรมทางการเมืองเป็นปัจจัยทางการเมืองที่สำคัญต่อการกำเนิดการแสดงบทบาทและเสถียรภาพของการรวมกลุ่มทางการเมืองผนวกเป็นแรงจูงใจในความรู้สึกร่วมกันในการเรียกร้องและพิทักษ์ผลประโยชน์และการแสดงของอุดมการณ์ทางการเมืองในรูปแบบต่างๆ การรวมกลุ่มทางการเมืองจึงเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับพัฒนาการทางการเมืองของสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ลักษณะและรูปแบบของวัฒนธรรมทางการเมืองของสังคมนั้นๆ

วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยม วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมและวัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมีนิยมเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการรวมกลุ่มทางการเมืองในระบบการเมืองไทย ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มกบฏ กลุ่มผลประโยชน์ก็ตาม กล่าวคือ วัฒนธรรมทางการเมืองไทยที่เป็นแบบไพร่ฟ้าได้สะท้อนให้เห็นว่าชาว

สยามมีความคิด ความรู้สึกหรือค่านิยมที่แฝงไว้ด้วยการยอมรับเจ้าใหญ่ นายโตผู้มีศักดิ์นาในรูปแบบต่างๆ อำนาจของผู้มีอำนาจเหนือตน การยึดถือตัวบุคคล การยึดมั่นในความสัมพันธ์แบบส่วนตัว การยึดตัวตน (Self) เป็นใหญ่ การเล่นพรรคเล่นพวกและการใช้บารมี เป็นต้น ซึ่งวัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้าจึงเป็นวัฒนธรรมการเมืองที่แสดงออกถึงการยอมรับในระบบความไม่เท่าเทียมกันของบุคคลในสังคม โดยพื้นฐานทางสังคมของสยามที่ยึดระบบความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นระบบศักดินาตามลำดับชั้นของสังคมก็มีผลประการสำคัญที่ทำให้ชาวสยามยอมรับในฐานะและอำนาจที่เหนือกว่า²⁵⁵ นอกจากนี้การรวมกลุ่มทางการเมืองก็เกิดขึ้นในเฉพาะพวกพ้องของตน เพื่อสร้างฐานอำนาจทางการเมือง เมื่อพิจารณาในแง่วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยม วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมและวัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมี นิยมจึงมีบทบาทสำคัญในการรวมกลุ่มทางการเมืองในสยามประเทศเป็นอย่างมาก

2.5.3 อิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกต่อระบบกฎหมายและระบบการเมืองของรัฐ

คำว่า “วัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตก” หมายถึง ความรู้สึกนึกคิด ค่านิยม วิถีชีวิต วิถีความคิด ความเคยชินที่มีความรู้สึกร่วมกันจนกลายเป็นพฤติกรรมทางสังคมของคนตะวันตก โดยมีอิทธิพลต่อสภาวะแวดล้อมทางการเมืองในรัฐตะวันตก โดยแสดงนัยถึงระบอบการปกครองที่อำนาจสูงสุดของรัฐเป็นของประชาชน ประชาชนเป็นผู้ปกครองแผ่นดิน และเป็นการให้ความสำคัญกับหลักสิทธิเสรีภาพ หลักความเสมอภาค หลักปัจเจกชนนิยม หลักสากลนิยม หลักนิติรัฐหรือหลักนิติธรรม หลักการฟังเสียงข้างมากโดยคุ้มครองเสียงข้างน้อย หลักการคานและดุลอำนาจ และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ดังได้อธิบายในหัวข้อ 2.1.2.2 วัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตก ทั้งนี้ วัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกถือเป็นส่วนประกอบที่เป็นนามธรรมและเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการพัฒนาระบบกฎหมายและระบบการเมืองของรัฐในประเทศตะวันตกให้เป็นรูปธรรมที่ปรากฏเห็นได้จากการกระทำหรือผลของการกระทำนั้น

²⁵⁵ วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน, เอกสารการสอนชุดวิชาปัญหาการพัฒนาการเมืองไทย หน่วยที่ 4 : วัฒนธรรมทางการเมืองกับการพัฒนาการเมืองไทย, หน้า 185-186.

2.5.3.1 อิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกต่อระบบ

กฎหมาย

วัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกมีอิทธิพลต่อระบบกฎหมายทั้งระบบ โดยเฉพาะกฎหมายสูงสุดของประเทศ นั่นก็คือ “รัฐธรรมนูญ” ที่เป็นเช่นนี้เพราะกฎหมายอื่นทั้งหมดมีที่มาจากรัฐธรรมนูญทั้งสิ้น²⁵⁶ กล่าวคือ วัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกมีอิทธิพลเป็นอย่างยิ่งต่อการร่างรัฐธรรมนูญของประเทศตะวันตก และเมื่อรัฐธรรมนูญได้ซึมซับเอาวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกมาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐธรรมนูญ ก็จะส่งผลทำให้กฎหมายในลำดับรองต่างๆ ที่มีที่มาจากรัฐธรรมนูญได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกตามไปด้วย

2.5.3.1.1 การนำวัฒนธรรมทางการเมืองบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษร

วัฒนธรรมทางการเมืองเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีการจัดทำรัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษร แต่เดิมนั้นสังคมส่วนใหญ่ตกอยู่ภายใต้การปกครองในระบอบกษัตริย์ กษัตริย์ในฐานะผู้ปกครองมีสิทธิขาดในการบริหารราชการแผ่นดิน โดยถือว่าคำสั่งการใดๆ ของกษัตริย์ถือเป็นกฎหมาย ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับประชาชนเป็นไปในลักษณะที่กษัตริย์ในฐานะผู้ปกครองมีอำนาจอยู่เหนือประชาชนผู้อยู่ใต้การปกครอง ภายใต้การปกครองในระบอบกษัตริย์นี้ได้ส่งผลทำให้สิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของผู้อยู่ใต้การปกครองมักจะถูกกดขี่ข่มเหง ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ได้รับการดูถูกเหยียดหยันจากผู้ปกครอง ในสภาพแวดล้อมเช่นนี้เองที่แนวความคิดว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพได้ถือกำเนิดและพัฒนาขึ้นมา ทั้งจากอิทธิพลของศาสนาและแนวความคิดของนักปรัชญาซึ่งเป็นผลทำให้ทัศนคติของประชาชนที่มีต่อผู้ปกครองและการใช้อำนาจของผู้ปกครองเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยประชาชนให้ความสำคัญกับสิทธิเสรีภาพ ตลอดจนศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์มากยิ่งขึ้น วัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่จึงได้เข้ามาแทนที่วัฒนธรรมทางการเมืองแบบเก่า และนำไปสู่การนำแนวความคิดว่าด้วยสิทธิเสรีภาพของประชาชนมาบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษร²⁵⁷ อย่างเช่นในประเทศอังกฤษ ได้แก่ Magna Carta, Petition of Right, Habeas Corpus, Bill of Rights หรือ Act

²⁵⁶ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, คำอธิบายกฎหมายมหาชน เล่ม 3 : ที่มาและนิติวิธี, หน้า 25.

²⁵⁷ ชยกร แก้วมาก, อ้างแล้ว, หน้า 90-91.

of Settlement ในประเทศสหรัฐอเมริกา ได้แก่ คำประกาศอิสรภาพของอเมริกา, รัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา หรือ Bill of Rights และในประเทศฝรั่งเศส ได้แก่ คำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมืองฝรั่งเศส ตลอดจนการมีรัฐธรรมนูญในที่สุด ดังนั้น วัฒนธรรมทางการเมืองจึงมีส่วนสำคัญต่อการถือกำเนิดขึ้นมาของรัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษรที่แพร่หลายอยู่ในปัจจุบัน

2.5.3.1.2 การเสริมสร้างเสถียรภาพและความสัมฤทธิ์ผลของกฎหมายที่บัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษร

วัฒนธรรมทางการเมืองเป็นปัจจัยสำคัญต่อเสถียรภาพและความสัมฤทธิ์ผลของรัฐธรรมนูญ โดยการที่สังคมใดประชาชนมีวัฒนธรรมทางการเมืองที่สอดคล้องกับเป้าหมายหรืออุดมการณ์ที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญก็จะเป็นผลให้บทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญได้รับความเคารพและปฏิบัติตาม โดยหลักการตามของแนวความคิดรัฐธรรมนูญนิยม ไม่ว่าจะเป็นการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐและการเสริมสร้างเสถียรภาพของรัฐบาล ตลอดจนระบบกฎหมายทั้งระบบจึงได้รับการยอมรับทั้งจากประชาชนและผู้ปกครอง อันส่งผลต่อเสถียรภาพและความสัมฤทธิ์ผลของรัฐธรรมนูญ²⁵⁸ เช่น ในประเทศสหรัฐอเมริกาที่มีรัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษรที่อยู่ควบคู่กับระบบการเมืองการปกครองของอเมริกามาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1789 ทำให้เห็นได้ว่ารัฐธรรมนูญดังกล่าวมีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมทางการเมืองสหรัฐอเมริกาที่ประชาชนยึดมั่นและมีความเชื่อในเรื่องสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค หลักประชาธิปไตย หลักนิติรัฐ หลักความเป็นกฎหมายสูงสุดของรัฐธรรมนูญ เป็นต้น หรือประเทศฝรั่งเศส แม้มีการเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญในหลายๆ ครั้ง แต่การเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญในแต่ละครั้งก็เป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมทางการเมืองฝรั่งเศสในแต่ละช่วงเวลา แต่โดยหลักการใหญ่แล้ววัฒนธรรมทางการเมืองฝรั่งเศสก็ให้ความสำคัญกับสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาคหรือความมั่นคงของสถาบันบุคคล เป็นต้น ในทางกลับกันหากประชาชนมีวัฒนธรรมทางการเมืองที่ขัดแย้งกับเป้าหมายหรืออุดมการณ์ที่รัฐธรรมนูญบัญญัติไว้ก็แล้ว รัฐธรรมนูญย่อมถูกเพิกเฉยจากประชาชน โดยเฉพาะจากผู้ปกครองอันนำไปสู่การล้มล้างรัฐธรรมนูญในที่สุด ดังที่ปรากฏให้เห็นจากการเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญของประเทศไทยนับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา

²⁵⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 91.

2.5.3.2 อิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกต่อระบบการเมือง

วัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกมีอิทธิพลต่อระบบการเมืองของประเทศทางตะวันตกเป็นอย่างมาก โดยวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกมักจะปรากฏในรูปของ รัฐธรรมนูญ กล่าวคือ ในรัฐธรรมนูญส่วนใหญ่ได้บัญญัติถึงระบบการเมืองที่แฝงไปด้วยวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตก โดยมีการแยกเจตนาของผู้ปกครองรัฐในฐานะตัวแทนของรัฐออกจากผู้ปกครองของรัฐในฐานะส่วนตัว เช่น ตำแหน่งพระมหากษัตริย์ ตำแหน่งประธานาธิบดี ตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ตำแหน่งรัฐมนตรี ตำแหน่งประธานรัฐสภา ตำแหน่งประธานผู้แทนราษฎร หรือตำแหน่งประธานวุฒิสภา เป็นต้น ทั้งยังกำหนดวิธีการได้มาและวิธีการออกจากตำแหน่ง จนถึงกำหนดบทบาท อำนาจหน้าที่ของตำแหน่ง และเมื่อบุคคลนั้นสิ้นไปก็จะมีบุคคลอื่นเข้ามาสวมตำแหน่งดังกล่าวทันที²⁵⁹ ซึ่งประชาชนในประเทศตะวันตกจะมีความคิดหรือค่านิยมต่อวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกดังกล่าวเป็นอย่างดี อันส่งผลทำให้สังคมได้หลอหลอมพฤติกรรมของบุคคลในการใช้อำนาจในระบบการเมืองด้วย

2.5.3.2.1 การสร้างความชอบธรรมทางการเมือง

วัฒนธรรมทางการเมืองเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการสร้างเสริมความชอบธรรมทางการเมือง (Political Legitimacy) ให้กับระบบการเมือง ทั้งนี้ ไม่ว่าระบบการเมืองนั้นๆ จะมีลักษณะเป็นแบบเผด็จการหรือแบบประชาธิปไตยก็ตาม ซึ่งจะเป็นผลให้ระบบการเมืองนั้นๆ สามารถคงอยู่ได้อย่างราบรื่น เพราะประชาชนจะให้การสนับสนุนและให้ความร่วมมือกับรัฐบาลโดยการเชื่อฟังคำสั่งและกฎหมายต่างๆ เพื่อเป็นการรักษาระเบียบของสังคมการเมืองที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า ลักษณะธรรมชาติที่วัฒนธรรมทางการเมืองของประชาชนเป็นอยู่ในสังคมแต่ละขณะนั้นมักจะมีลักษณะที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้นและเป็นอยู่ในแต่ละขณะอยู่เสมอ เช่น กรณีการปฏิวัติของสาธารณรัฐประชาชนจีนในปี ค.ศ.1949 เมื่อพรรคคอมมิวนิสต์ยึดอำนาจรัฐได้แล้ว ก็ได้ปลูกฝังวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่ที่สอดคล้องกับอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ให้เป็นวัฒนธรรมหลักของสังคมแทนที่วัฒนธรรมแบบดั้งเดิม ทั้งนี้ก็เพื่อให้ประชาชนจีนหันมาสนับสนุนและร่วมมือกับ

²⁵⁹ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน, หน้า 209-210.

รัฐบาลคอมมิวนิสต์นั่นเอง²⁶⁰ หรือกรณีในประเทศอังกฤษที่เหล่าขุนนางได้เรียกร้องต่อพระเจ้าจอห์น ให้ลงนามในมหาบัตรแมกนาคาร์ตา เพื่อจำกัดอำนาจของกษัตริย์ในการเรียกเก็บภาษีจากราษฎร หรือในประเทศสหรัฐอเมริกาที่ได้ทำสงครามกับประเทศอังกฤษ เพื่อเรียกร้องการจัดเก็บภาษีเงินกระท่งนำไปสู่การประกาศอิสรภาพของอเมริกาในปี ค.ศ. 1776 รวมถึงในประเทศฝรั่งเศสที่ประชาชนได้มีการเรียกร้องสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาคและภราดรภาพ ทำให้เกิดการปฏิวัติฝรั่งเศสในปี ค.ศ. 1789 โดยในช่วงรอยต่อทางประวัติศาสตร์การเมืองตะวันตกจะเห็นได้ว่า ระบอบการปกครองระบอบประชาธิปไตยเกิดขึ้นภายหลังจากการล่มสลายของการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมทางการเมืองตะวันตกในระบอบเก่าได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความรู้สึก ความคิด ค่านิยม วิถีชีวิต ความเคยชินของคนในสังคมในระบอบการปกครองแบบเก่าก็ได้รับการสั่นคลอนและเริ่มเปลี่ยนแปลงตามไป กล่าวคือ ความรู้สึก ความคิด ค่านิยม วิถีชีวิต ความเคยชินของประชาชนที่มีต่อผู้ปกครองรัฐหรือระบบการเมือง อันเนื่องมาจากเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่ผู้ปกครองใช้อำนาจจนกระทั่งกระทบกระเทือนต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน ทำให้ประชาชนไม่มีความเชื่อหรือเหลื่อมใสในการปกครองแบบเก่า และทำการต่อต้านการปกครองแบบเก่า²⁶¹ ประกอบกับในช่วงเวลาดังกล่าวได้มีแนวความคิดว่าด้วยสิทธิเสรีภาพของประชาชน โดยนักปรัชญาต่างๆ จำนวนมาก จึงเกิดกระบวนการต่อสู้ทางการเมืองและการเรียกร้องสิทธิเสรีภาพของผู้อยู่ใต้การปกครองต่อผู้ปกครอง อันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของระบบการเมืองจากระบบการเมืองแบบเก่าไปสู่ระบบการเมืองแบบใหม่โดยชอบธรรม โดยวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยก็ได้เข้ามามีความสำคัญกับจิตสำนึกของคนในสังคมแทนที่วัฒนธรรมทางการเมืองแบบเก่าอย่างสอดคล้องกลมกลืนกับระบบการเมืองแบบใหม่คือ ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่เกิดขึ้น²⁶² วัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกจึงมีความสำคัญต่อการสร้างความชอบธรรมทาง

²⁶⁰ วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน, เอกสารการสอนชุดวิชาปัญหาการพัฒนาการเมืองไทย หน่วยที่ 4 : วัฒนธรรมทางการเมืองกับการพัฒนาการเมืองไทย, หน้า 156.

²⁶¹ เกรียงไกร เจริญธนาวิวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน ว่าด้วยรัฐ รัฐธรรมนูญ และกฎหมาย, หน้า 152.

²⁶² ชยกร แก้วมาก, อ่างแล้ว, หน้า 89.

การเมือง โดยใช้เป็นเครื่องมือหรือเหตุปัจจัยในการกำหนดระบบการเมืองให้มีความชอบธรรมต่อการปกครอง

2.5.3.2.2 การกระตุ้นหรือริเริ่มให้มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

วัฒนธรรมทางการเมืองเป็นปัจจัยสำคัญในการกระตุ้นหรือริเริ่มให้มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเกิดขึ้น ในประเด็นนี้จะเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากความคิดตะวันตก ซึ่งส่วนมากมักปรากฏเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองของชนชั้นผู้นำ (Elite) ที่เข้ามาแทนที่วัฒนธรรมทางการเมืองแบบเก่า โดยเมื่อประชาชนในสังคมเห็นว่าสภาพของระบบการเมืองที่เป็นอยู่ล้าสมัยด้อยประสิทธิภาพ ไม่สามารถแก้ไขปัญหาและตอบสนองความต้องการของประชาชนได้ จึงต้องมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเกิดขึ้น²⁶³ เช่น การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของประเทศอังกฤษ ประเทศสหรัฐอเมริกา และประเทศฝรั่งเศส ภายใต้ประวัติศาสตร์ทางการเมืองแบบเก่าที่ประชาชนรู้สึกว่าจะไม่ได้รับความเป็นธรรม สิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานได้รับการกดขี่ข่มเหง คักคืดศรีแห่งความเป็นมนุษย์ได้รับการดูถูกและเหยียดหยามจากชนชั้นปกครอง การกระทำเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญที่กระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ทำให้ประชาชนเริ่มต่อต้านและล้มล้างระบอบการเมืองการปกครองแบบเก่าไปในที่สุด และวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกได้เข้ามาแทนที่ระบบการเมืองการปกครองแบบเก่า ดังที่ศาสตราจารย์ ดร.บวรศักดิ์ อุวรรณโณ สรุปว่า²⁶⁴ “วัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกมีเสาหลัก 4 ประการ คือการยึดมั่นในสิทธิเสรีภาพ การเคารพความเสมอภาค การเชื่อในหลักนิติธรรมหรือกฎหมาย และการฟังคนส่วนใหญ่โดยคุ้มครองคนส่วนน้อย เสาหลักทั้งสี่ประการเป็นหลักการที่สำคัญของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยแบบตะวันตกและนานาอารยประเทศที่ยึดมั่นต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตยในปัจจุบัน”

²⁶³ วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวรรณ, เอกสารการสอนชุดวิชาปัญหาการพัฒนาการเมืองไทย หน่วยที่ 4 : วัฒนธรรมทางการเมืองกับการพัฒนาการเมืองไทย, หน้า 156.

²⁶⁴ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, การสร้างธรรมาภิบาล (Good Governance) ในสังคมไทย, (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2542), หน้า 174.

2.5.4 อิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพ

2.5.4.1 อิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองไทยต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพ

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยม วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอนุรักษนิยม วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมและวัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมีนิยมเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ส่งผลต่อระบบกฎหมายและระบบการเมืองของรัฐแล้ว วัฒนธรรมทางการเมืองดังกล่าวก็ย่อมส่งผลการรับรองสิทธิเสรีภาพของชาวสยามด้วยเช่นกัน ดังจะได้กล่าวในบทที่ 4 ต่อไป อีกทั้งเมื่อวัฒนธรรมทางการเมืองไทยได้เกิดการเผชิญหน้ากับวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกก็ได้ทำให้เกิดการปะทะกันของทั้งสองวัฒนธรรมทางการเมือง โดยปรากฏจากแนวความคิดเรื่องทาสกับเสรีภาพของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในจดหมายส่วนพระองค์ถึงหม่อมแอนนา เลียวโนเวนส์²⁶⁵ ในบริบทของสังคมสยามในรัชสมัยรัชกาลที่ 4 ในคำว่า “เสรีภาพ” หมายถึงอำนาจของเอกชนผู้เป็นใหญ่ที่มีเหนือคนอื่น ๆ ทั้งหมด เป็นการใช้อำนาจอย่างไม่มิชอบเขต แต่มีพันธะแก่ผู้ปกครองและมูลนายทั้งหลายที่จะต้องดูแลทาสของตนให้มีที่อยู่อาศัย มีอาหารการกินและอาจรวมถึงให้การศึกษาด้วย แต่คำว่า “เสรีภาพ” ในบริบทของตะวันตก หมายถึงอำนาจของบุคคลที่จะกำหนดตนเอง (Self Determination) ไม่อยู่ภายใต้การขัดขวาง โดยอำนาจนี้บุคคลย่อมเลือกวิถีชีวิตของตนได้ด้วยตนเองตามที่ใจปรารถนา จะเห็นได้ว่าคำว่า “เสรีภาพ” ในมุมมองของวัฒนธรรมทางการเมืองไทยกับวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกยังมีความแตกต่างกัน ซึ่งส่งผลต่อการกำหนดพฤติกรรมทางการเมืองของคนในสังคมและการรับรองสิทธิเสรีภาพอีกด้วย

2.5.4.2 อิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพ

ในช่วงรอยต่อทางประวัติศาสตร์ทางการเมืองตะวันตกจะเห็นได้ว่าการปกครองในระบบประชาธิปไตยเกิดขึ้นภายหลังการล่มสลายของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อันเนื่องมาจากการที่ประชาชนที่อยู่ภายใต้การปกครองแบบเก่ารู้สึกว่าจะไม่ได้รับความเป็นธรรม สิทธิเสรีภาพขั้น

²⁶⁵ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, “แนวพระราชดำริเรื่องทาสและเสรีภาพ,” *ศิลปวัฒนธรรม* 25 3 (มกราคม 2547): 82–94.

พื้นฐานได้รับการกดขี่ข่มเหง ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ได้รับการดูถูกและเหยียดหยันจากชนชั้นปกครอง การกระทำเหล่านี้ทำให้ประชาชนเริ่มมีแนวความคิดในการต่อต้านเกิดขึ้น เมื่อประชาชนไม่เชื่ออย่างที่เคยเชื่อและเริ่มมีความคิดที่แตกต่างออกไป ค่านิยมในสังคมเก่าก็ได้รับการต่อต้าน ความเคยชินที่มีมาในระบบเก่าก็รู้สึกว่าจะไม่เคยชินอีกต่อไป ส่งผลเหล่านี้ได้ส่งผลต่อการกำหนดพฤติกรรมทางสังคมของคนในสังคมตะวันตกในช่วงเวลานั้น และก่อให้เกิดการยึดถือในสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค นิติรัฐนิติธรรม และการพึ่งคนส่วนใหญ่โดยคุ้มครองคนส่วนน้อย อันถือว่าเป็นหลักการของวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตก ซึ่งวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกนี้เองที่มีอิทธิพลต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพของชาวตะวันตก ทั้งนี้ ในประเทศอังกฤษ ประเทศสหรัฐอเมริกา และประเทศฝรั่งเศส โดยแต่ละประเทศจะมีวัฒนธรรมการเมืองที่แตกต่างกันในรายละเอียดตามประวัติศาสตร์ความเป็นมาของแต่ละประเทศ ดังจะได้กล่าวในบทที่ 3 ต่อไป

บทที่ 3

วัฒนธรรมทางการเมืองแบบตะวันตกกับการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชน

3.1 การเมืองการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

3.1.1 ความหมายของการเมืองการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute Monarchy) คือ ระบอบการเมืองการปกครองที่มีพระมหากษัตริย์เป็นผู้ปกครอง โดยพระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจเด็ดขาดในการบริหารปกครองประเทศ ระบอบการเมืองการปกครองเช่นนี้ พระมหากษัตริย์ก็คือกฎหมาย กล่าวคือ ที่มาของกฎหมายทั้งปวงอยู่ที่พระมหากษัตริย์ คำสั่งหรือความต้องการต่างๆ ล้วนมีผลเป็นกฎหมาย²⁶⁶ อีกทั้งพระมหากษัตริย์ก็ยังทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการปกครองแผ่นดินและประชาชนโดยอิสระเสรี มีต้องอยู่ภายใต้อำนาจของผู้ใดและแม้แต่กฎหมายที่พระองค์ได้ทรงบัญญัติขึ้นไว้ก็ตาม นอกจากนี้ ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ไม่มีรัฐธรรมนูญหรือกฎหมายใดๆ ที่จะอยู่เหนือกว่าคำสั่งขาดของพระมหากษัตริย์ได้ การเมืองการปกครองเช่นนี้พระมหากษัตริย์จึงทรงเป็นรัฐอธิปัตย์ ซึ่งรัฐที่ปกครองโดยพระมหากษัตริย์นี้เองจะเรียกว่า “รัฐกษัตริย์” ตามหลักเทวสิทธิ (Divine Right of Kings) และทฤษฎีว่าด้วยอำนาจอธิปไตย (Theory of Sovereignty)

3.1.2 แนวความคิดการเมืองการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

แนวความคิดการเมืองการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของประเทศทางตะวันตกได้กำเนิดขึ้นจากการที่บทบาทของฝ่ายศาสนจักรถูกลดทอนอำนาจโดยฝ่ายอาณาจักรที่มีความเข้มแข็งและต่อต้านอำนาจสูงสุดของพระเจ้า กอปรกับการที่พระมหากษัตริย์ในยุคนั้นต่างได้ตั้งตัวเป็นใหญ่ในดินแดนต่างๆ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากนักปรัชญาทางการเมืองด้วยกันหลายท่านที่ได้

²⁶⁶ อมร รักษาสัตย์, พระราชอำนาจตามกฎหมาย, [Online]. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548, แหล่งที่มา :

http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=230&articlegroup_id=66

[21 ธันวาคม 2559]

เสนอแนวความคิดเรื่องอำนาจสูงสุดเป็นของพระมหากษัตริย์ อาทิ ฌอง โบแดง (Jean Bodin) หรือ โทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes) เป็นต้น

ฌอง โบแดง (Jean Bodin) ได้เสนอแนวความคิดที่ว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของพระมหากษัตริย์ โดยอำนาจอธิปไตย (Sovereignty) มีลักษณะเป็นอำนาจที่ปราศจากขอบเขต ถาวร สูงสุดล้นพ้น และแสดงออกโดยการออกและยกเลิกกฎหมาย อำนาจอธิปไตยจึงแบ่งแยกมิได้และเป็นนิรันดร์ โดยนัยนี้องค์อธิปัตย์จึงอยู่เหนือกฎหมาย เพราะเป็นผู้ออกและยกเลิกกฎหมาย²⁶⁷ ในทัศนะคติของโบแดงอำนาจอธิปไตยเป็นของพระมหากษัตริย์ มิใช่เป็นของประชาชน โดยถือว่าพระมหากษัตริย์เป็นตัวแทนของรัฐ พระองค์จึงทรงเป็นรัฐอธิปัตย์ ตามหลัก res publica ซึ่งจักรพรรดิโรมันเคยประกาศว่าตนมีอำนาจสูงสุด โดยเป็นเจ้าของรัฐและเป็นตัวแทนของรัฐ²⁶⁸ ซึ่งเหตุผลประการสำคัญที่โบแดงสนับสนุนให้พระมหากษัตริย์เป็นรัฐอธิปัตย์เนื่องจากเหตุผลสามประการ ดังนี้²⁶⁹

ประการแรก ระบอบการปกครองที่มีพระมหากษัตริย์เป็นผู้มีอำนาจสูงสุดเป็นระบอบที่สอดคล้องกับธรรมชาติมากที่สุด เนื่องจากกฎธรรมชาติทั้งหมดนำไปสู่ความมีอำนาจสูงสุดโดยบุคคลเพียงคนเดียว

ประการที่สอง ในทางทฤษฎีแล้ว อำนาจอธิปไตยอาจจะอยู่ที่มวลชน อยู่ที่คนกลุ่มน้อยหรืออยู่ที่คนๆ เดียวได้ทั้งนั้น แต่ในทางปฏิบัติแล้วจะมีแต่ในการปกครองโดยพระมหากษัตริย์เท่านั้นที่อำนาจอธิปไตยเป็นอำนาจเด็ดขาด แบ่งแยกไม่ได้ จะได้มาซึ่งองค์การที่เหมาะสมมีฐานอำนาจที่แข็งแกร่ง รวมตลอดถึงหลักประกันความถาวร หรือกล่าวได้ว่าอำนาจอธิปไตยจะดำรงอยู่ได้ก็แต่ใน

²⁶⁷ บวรศักดิ์ อูวรรณโณ, กฎหมายมหาชน เล่ม 1 วิวัฒนาการทางปรัชญาและลักษณะของกฎหมายมหาชนยุคต่างๆ, พิมพ์ครั้งที่ 10, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552), หน้า 30.

²⁶⁸ วิษณุ เครืองาม, กฎหมายรัฐธรรมนูญ, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์นิติบรรณการ, 2530), หน้า 215-217.

²⁶⁹ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2556), หน้า 86.

การปกครองโดยพระมหากษัตริย์เท่านั้น เพราะรัฐอธิปไตยในรัฐจะมีได้ก็แต่เพียงหนึ่งเดียว ถ้ามีสองหรือสามแล้ว รัฐอธิปไตยจะไม่มีแม้แต่สักคนที่จะอำนาจสูงสุดได้อย่างแท้จริง

ประการที่สาม การปกครองที่มีพระมหากษัตริย์เป็นผู้มีอำนาจสูงสุดให้หลักประกันที่สูงสุดในการเลือกเฟ้นคนเก่งคนดีให้เข้ามาช่วยในกิจการของรัฐ เพราะคนฉลาดและมีความรู้ความเข้าใจในกิจการของรัฐ

นอกจากนี้ แม้ว่าพระมหากษัตริย์จะไม่ต้องผูกพันกับกฎหมายที่ตนเองตราขึ้น แต่ก็ยังคงอยู่ภายใต้บังคับของกฎหมายธรรมชาติ กฎหมายศักดิ์สิทธิ์ และหลักทั่วไปของกฎหมายตลอดจนข้อสัญญาที่ทำไว้กับกษัตริย์ต่างชาติหรือเอกชน²⁷⁰ โดยแนวความคิดที่ให้อำนาจอธิปไตยเป็นของพระมหากษัตริย์จึงเป็นแนวความคิดที่มีอิทธิพลต่อการก่อเกิดการเมืองการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นอย่างมาก

โทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes) เป็นอีกผู้หนึ่งได้สนับสนุนให้อำนาจอธิปไตยเป็นของพระมหากษัตริย์ โดยใช้ทฤษฎีสัญญาประชาคม* (Social Contract) กล่าวคือ ฮอบส์มองว่าเมื่อมนุษย์ได้เข้ามาทำสัญญาประชาคมและยินยอมพร้อมใจกันมอบอำนาจให้แก่ผู้ปกครองที่มีอำนาจสูงสุดที่เรียกว่า “รัฐอธิปไตย” เพื่อให้รัฐอธิปไตยใช้อำนาจอธิปไตยซึ่งเป็นอำนาจที่สูงสุดภายในรัฐ เต็มขาดแบ่งแยกไม่ได้ และไม่อยู่ภายใต้บังคับแห่งกฎหมายใดๆ อีกทั้งยังแสดงออกผ่านการออกกฎหมายและการยกเลิกกฎหมาย ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับอำนาจอธิปไตยของโบแดง ด้วยเหตุนี้สัญญานี้จึงเรียกว่า “สัญญาสวามิภักดิ์”

นอกจากนี้ การที่มนุษย์ได้มอบอำนาจของตนให้แก่รัฐอธิปไตย โดยที่รัฐอธิปไตยไม่ได้ร่วมทำสัญญาประชาคมด้วยแล้วก็เท่ากับว่ามนุษย์ได้ให้อำนาจของตนแก่รัฐอธิปไตยซึ่งไม่อาจจะเรียกร้องคืนกลับมาได้ รัฐอธิปไตยจึงสามารถใช้อำนาจอธิปไตยได้อย่างอิสระเสรี โดยไม่มีพันธะผูกพันกับประชาชนแต่ประการใด แนวความคิดข้างต้นจึงเป็นการส่งเสริมให้มีการใช้อำนาจอธิปไตยโดยรัฐอธิปไตยแต่เพียงคนเดียวและไม่อาจถดถอยได้ แม้บุคคลนั้นจะเป็นทรราชย์และใช้อำนาจโดยยุดิธรรมก็ตาม แนวความคิดของฮอบส์นี้มีอิทธิพลต่อการเมืองการปกครองเป็นอย่างมาก เนื่องจากคำอธิบาย

²⁷⁰ วรพจน์ วิศรุตพิชญ์ และจตุรนต์ ธีระวัฒน์, “อำนาจอธิปไตยกับกฎหมายระหว่างประเทศ โดย Luzius WILDHABER,” วารสารนิติศาสตร์ ปีที่ 16 ฉบับที่ 4 (2529): 117.

* โปรดดูหัวข้อ 2.4.3.1.1 แนวความคิดของโทมัส ฮอบส์

ของฮอบส์ได้สร้างความชอบธรรมของรัฐธรรมนูญที่ตามทฤษฎีสัญญาสวามิภักดิ์ อันช่วยสนับสนุนการเมืองการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นอย่างยิ่ง

สำหรับแนวความคิดที่ให้อำนาจอธิปไตยเป็นของพระมหากษัตริย์นั้นได้มีอิทธิพลในการก่อให้เกิดการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และระบบศักดินาสวามิภักดิ์ขึ้น²⁷¹ และเป็นผลทำให้มีการจัดสถาบันของอำนาจรัฐหรืออำนาจทางการเมืองขึ้น โดยทำให้อาณาจักรที่เดิมเป็นของตัวบุคคลเคลื่อนย้ายไปเป็นของสถาบันและเป็นของนิติบุคคลที่เรียกว่า “รัฐ” (State) ดังนั้น บุคคลนั้นจึงเป็นผู้ใช้อำนาจสูงสุดหรืออำนาจอธิปไตย ซึ่งเป็นการอำนาจแทนรัฐและในนามรัฐเท่านั้น นอกจากนี้โดยลักษณะของอำนาจอธิปไตยที่เป็นอำนาจอันสูงสุด ล้นพ้น แบ่งแยกไม่ได้ สมบูรณ์เด็ดขาด และไม่สามารถโอนแก่กัน ทำให้ไม่มีอำนาจอื่นใดที่จะทำลายอำนาจอธิปไตยนี้ได้เลย จึงก่อให้เกิดการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute Monarchy) อย่างเด็ดขาด

3.1.3 หลักการสำคัญของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute Monarchy) เป็นระบอบการปกครองที่มีกษัตริย์เป็นผู้ปกครอง โดยพระองค์ทรงไว้ซึ่งอำนาจอธิปไตยสูงสุด เด็ดขาดและล้นพ้นในการบริหารปกครองประเทศ โดยการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนย่อมเกิดขึ้นจากกษัตริย์ในฐานะผู้ปกครองจะเป็นที่ยึดมั่นผู้ให้แก่ประชาชนเท่านั้น ในเบื้องต้นจึงอาจสรุปหลักการที่สำคัญๆ ของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ดังนี้

3.1.3.1 หลักรวมศูนย์อำนาจการปกครอง

หลักรวมศูนย์อำนาจการปกครอง (Centralization) เป็นหัวใจสำคัญของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ กล่าวคือ หลักรวมศูนย์อำนาจการปกครองเป็นการรวมศูนย์อำนาจในทุกด้าน ทั้งในด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและวิถีทางดำรงชีวิตทั้งปวงเข้าสู่ศูนย์กลาง โดยให้อยู่ในอำนาจของคนเพียงคนเดียว ซึ่งก็คือ “กษัตริย์” โดยกษัตริย์ทรงเป็นองค์อธิปัตย์มีอำนาจในการตรากฎหมาย หรืออำนาจนิติบัญญัติ อำนาจในการบังคับให้เป็นไปตามกฎหมาย หรืออำนาจบริหาร และอำนาจในการตัดสินคดี หรืออำนาจตุลาการ ดังนั้น หลักรวมศูนย์อำนาจการปกครองจึงทำให้อำนาจของรัฐมีความมั่นคง อันก่อให้เกิดความเป็นเอกภาพของชาติ (National unity) ในรัฐได้ และทำให้รัฐ

²⁷¹ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน, หน้า 87.

สามารถอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนผู้อยู่ใต้การปกครองอย่างเสมอภาคกัน (Equality) ภายใต้แบบแผนและมาตรฐาน (Uniformity) เดียวกัน

3.1.3.2 พระราชอำนาจสูงสุด

การรวมศูนย์อำนาจการปกครองเข้าสู่องค์พระมหากษัตริย์ได้ส่งผลทำให้กษัตริย์กลายเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจสูงสุด เด็ดขาด และล้นพ้นในการปกครองประเทศ หรือทรงเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย ซึ่งแสดงออกผ่านกฎหมาย กล่าวคือ พระมหากษัตริย์คือกฎหมาย ที่มาของกฎหมายทั้งปวงอยู่ที่พระมหากษัตริย์ คำสั่ง ความต้องการต่าง ๆ ล้วนมีผลเป็นกฎหมาย ไม่มีกฎหมายหรือสิ่งอื่นใดจะอยู่เหนือพระราชอำนาจของพระองค์ได้ พระองค์จึงทรงเป็นรัฐอธิปไตย หรือเป็นตัวแทนของรัฐ ดังที่จักรพรรดิโรมันเคยประกาศว่าตนมีอำนาจสูงสุด เป็นเจ้าของรัฐและเป็นตัวแทนรัฐ (res publica) หรือพระเจ้าหลุยส์แห่งฝรั่งเศสเคยตรัสว่า “รัฐคือข้า” (Etat c'est moi)²⁷² ซึ่งทุกสิ่งทุกอย่างล้วนมาจากพระราชอำนาจทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการประกาศสงคราม การทำสัญญาสันติภาพ การแต่งตั้งข้าราชการระดับสูง การตัดสินคดีชั้นสูง การอภัยโทษ หรือการออกภาษี เป็นต้น

3.1.3.3 ระบบชนชั้น

โครงสร้างทางสังคมในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้จำแนก “บุคคล” เป็นสองชนชั้นใหญ่ๆ คือ ชนชั้นปกครอง (The Ruler) หมายถึง พระมหากษัตริย์ ราชวงศ์ และขุนนาง กับชนชั้นผู้อยู่ใต้การปกครอง (The Ruled) ซึ่งหมายถึง ประชาชนทั่วไป โดยระบบชนชั้นได้เกิดขึ้นจากปัจจัยต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นระบบศักดินาสวามิภักดิ์หรือระบบพิวตัลหรือความสัมพันธ์ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ค้ำชูที่ได้กำหนดความสัมพันธ์ที่มีลักษณะเป็นสัญญาต่อกัน (Contractual) คือทั้งสองฝ่ายต่างก็ทำสัญญาว่าจะรักษาไว้ซึ่งพันธะที่มีต่อกัน สำหรับที่กล่าวมานี้ได้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของชนชั้นปกครองกับชนชั้นผู้อยู่ใต้การปกครอง และได้กลายเป็นการยึดถือปฏิบัติในการจัดโครงสร้างทางสังคม นอกจากนี้ระบบชนชั้นยังถือว่าเป็นระบบที่สร้างขึ้นมาเพื่อแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างมนุษย์ด้วยกันเองอีกด้วย อันส่งผลต่อการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

²⁷² วิษณุ เครืองาม, กฎหมายรัฐธรรมนูญ, หน้า 217.

3.2 การเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

ระบอบประชาธิปไตยนับเป็นการปกครองระบอบหนึ่งที่สังคมต่างๆ ได้ยึดถือเป็นหลักสำหรับการปกครองประเทศและสำหรับการสร้างความชอบธรรมให้แก่รัฐบาล ทั้งนี้ถือกันว่าระบอบประชาธิปไตยเป็นการปกครองที่ดีที่สุดอย่างหนึ่ง ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนร่วมขึ้นมาและเชื่อว่าการปกครองโดยคนส่วนมากดีกว่าการปกครองโดยคนเดียวหรือส่วนน้อย

3.2.1 ความหมายของระบอบประชาธิปไตย

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายของคำว่า “ประชาธิปไตย”²⁷³ คือ “ระบอบการปกครองที่ถือมติปวงชนเป็นใหญ่, การถือเสียงข้างมากเป็นใหญ่” หรือแปลจากคำภาษาอังกฤษว่า “democracy” ซึ่งมาจากภาษากรีกโบราณว่า “demokratia” อีกทอดหนึ่งอันเกิดจากการผสมของคำว่า “demos” ที่แปลว่าประชาชน (people) และคำว่า “kratein” หรือ “kratos” ที่แปลว่าการปกครอง (rule)²⁷⁴ ดังนั้น โดยรากศัพท์ดั้งเดิม “demokratia” หรือ “democracy” จึงแปลว่าการปกครองโดยประชาชน (to rule by the people หรือ government by the people)²⁷⁵ หรือกล่าวได้ว่า ประชาธิปไตยเป็นการปกครองซึ่งประชาชนเป็นทั้งผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง²⁷⁶

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

²⁷³ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2556), หน้า 703.

²⁷⁴ Tony Bennett, Lawrence Grossberg, Meaghan Morris, New keywords : a revised vocabulary of culture and society, (Oxford : Blackwell, 2005), p.72.

²⁷⁵ วิสุทธิ์ โทธิแท้, แนวคิดพื้นฐานของประชาธิปไตย, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า, 2554), หน้า 1.

²⁷⁶ สมยศ เชื้อไทย, คำอธิบายหลักรัฐธรรมนูญทั่วไป, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2535), หน้า 93.

3.2.2 แนวความคิดที่มีอิทธิพลต่อระบอบประชาธิปไตย

แนวความคิดที่มีอิทธิพลต่อระบอบประชาธิปไตยมีด้วยกันหลากหลายซึ่งแสดงออกผ่านนักปรัชญาทางการเมืองการปกครอง อาทิ **อริสโตเติล (Aristotle)** ลูกศิษย์ของเพลโตได้นำแนวความคิดของเพลโตมาคิดวิเคราะห์ค้นหาเหตุผลประกอบข้อมูล ดังปรากฏเป็นผลงานที่โด่งดังอย่าง *Politics* ที่ได้เป็นการกล่าวถึงระบอบการเมืองการปกครองของนครรัฐเอเธนส์และนครรัฐต่างๆ ในยุคกรีก โดยอริสโตเติลได้กล่าวว่าในระบบประชาธิปไตย อำนาจสูงสุดหรืออำนาจอธิปไตยอยู่ในมือของประชาชนทั้งหมด และแม้ระบบประชาธิปไตยจะไม่ใช่ระบบที่ดีที่สุด แต่ก็สามารถสร้างความปลอดภัยให้กับประชาชนได้มากที่สุด²⁷⁷ เนื่องจากการปกครองตามกฎหมายที่เรียกว่า “รัฐธรรมนูญ” (Constitution) และเป็นการปกครองตามหลักการปกครองโดยคนจำนวนมาก เพื่อประโยชน์ของทุกคน โดยยึดมั่นในหลักนิติธรรม (Rule of Law)

ต่อมาแนวความคิดเรื่องอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน (People Sovereignty) ได้ถือกำเนิดขึ้นนับแต่สมัยจักรวรรดิโรมัน เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากนักปรัชญาของพวกสโตอิกส์ในเรื่องที่เกี่ยวกับกฎธรรมชาติและความเท่าเทียมกันของมนุษย์ โดย**ซีเซโร (Cicero)** ได้กล่าวว่า อำนาจสูงสุดในรัฐหนึ่งตกอยู่แก่ประชาชนทั้งหมดของรัฐ²⁷⁸ แต่แนวความคิดดังกล่าวกลับมิได้รับสนับสนุนแต่อย่างใด ด้วยเหตุที่เป็นแนวความคิดที่ขัดต่อทฤษฎีเทวสิทธิ์ (The Theory of Divine Right)

กระทั่งเมื่อเข้าสู่ยุคของนักคิดนักปรัชญาต่างๆ ได้ปรากฏแนวความคิดเรื่องอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนอย่างชัดเจน โดยนักปรัชญาอย่าง**จอห์น ล็อก (John Locke)** ผู้ที่เห็นต่างจากทฤษฎีเทวสิทธิ์ ได้เสนอทฤษฎีสัญญาประชาคม* และส่วนหนึ่งของทฤษฎีดังกล่าวก็ยังเป็นการจัดรูปแบบการปกครองรัฐโดยบุคคลหรือคณะบุคคล ซึ่งอำนาจสูงสุดในการปกครองรัฐเป็นของประชาชน ภายใต้การถือเสียงข้างมาก (Majority) ของประชาชน แต่ขณะเดียวกันประชาชนยังมีสิทธิ

²⁷⁷ Saul K. Padover, *The Meaning of democracy: an appraisal of the American experience*, (New York : Praeger, 1973), p.79.

²⁷⁸ เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ์, *หลักรัฐศาสตร์*, พิมพ์ครั้งที่ 9, (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2516), หน้า 142.

* โปรดดูหัวข้อ 2.4.3.1.2 แนวความคิดของจอห์น ล็อก

ในการปฏิบัติหรือเปลี่ยนแปลงผู้ปกครองได้หากมีการล่วงละเมิดต่อสิทธิเสรีภาพหรือพันธะสัญญา ฉะนั้นอำนาจสูงสุดหรืออำนาจอธิปไตยจึงเป็นของประชาชน

นอกจากนั้น นักปรัชญาผู้มีแนวความคิดเช่นเดียวกันจอห์น ล็อค คือ **ฌอง ชัค รูสโซ (Jean Jacques Rousseau)** ที่ได้เสนอแนวความคิดทฤษฎีสัญญาประชาคม** และเป็นผู้ที่ก่อกำเนิดระบอบการปกครองที่เรียกว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตยทางตรง (Direct Democracy) ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาระบอบประชาธิปไตยและส่งผลที่สำคัญคือ²⁷⁹

1) ประชาชนแต่ละคนมีสิทธิที่จะเลือกผู้ปกครอง ทั้งนี้ เพราะเป็นการแสดงออกซึ่งส่วนแห่งอำนาจอธิปไตยของตนอันนำมาซึ่งหลักที่รู้จักกันก็คือ การเลือกตั้งอย่างทั่วถึง (Universal Suffrage) เพราะถือว่าการเลือกตั้งเป็นสิทธิของทุกคน มิใช่เป็นหน้าที่จึงมีอาจมีการจำกัดสิทธิได้ ดังที่รูสโซกล่าว ว่า “สิทธิการเลือกตั้งเป็นสิทธิที่ไม่มีอะไรจะมาพรากไปจากประชาชนได้”

2) การมอบอำนาจของราษฎรให้ผู้แทนนั้น เป็นการมอบอำนาจในลักษณะที่ผู้แทนต้องตกอยู่ภายใต้เอาณัติของประชาชนผู้เลือกตั้ง ผู้แทนแต่ละคนไม่ถือว่าเป็นผู้แทนของประชาชนทั้งประเทศ แต่เป็นผู้แทนของประชาชนในเขตเลือกตั้งของตน ผู้แทนต้องตกอยู่ภายใต้คำสั่งและการควบคุมจากผู้เลือกตั้ง

3) ทฤษฎีอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนเป็นทฤษฎีที่สนับสนุนอำนาจของประชาชน สนับสนุนให้ประชาชนใช้อำนาจได้ตลอดเวลา ทฤษฎีนี้จึงปฏิเสธระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

อย่างไรก็ตามยังมีนักปรัชญาผู้มีอิทธิพลต่อระบอบประชาธิปไตยอีกท่านหนึ่งก็คือ **ซีเอเยส์ (Siéyès)** ที่มองว่าอำนาจอธิปไตยนี้เป็นของชาติ (National Sovereignty) และไม่สามารถแบ่งแยกได้ อันส่งผลทำให้ประชาชนแต่ละคนไม่ได้เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย อีกทั้งยังถือว่าประชาชนมีสิทธิในการเลือกตั้งผู้แทนของตน เพื่อเข้าไปใช้อำนาจอธิปไตยในนามของชาติเท่านั้น ไม่ใช่ผู้แทนของประชาชนและผู้แทนดังกล่าวเป็นอิสระจากอำนาจประชาชน โดยมีอำนาจกระทำการใดๆ ในนามรัฐได้ ซึ่งเป็นผลทำให้เกิดทฤษฎีของการเป็นผู้แทน (Representative Theory) ที่เป็นการสนับสนุนการ

** โปรดดูหัวข้อ 2.4.3.1.3 แนวความคิดของฌอง ชัค รูสโซ

²⁷⁹ สมคิด เลิศไพฑูรย์, กฎหมายเลือกตั้ง ตามรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน, (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2542), หน้า 12-13.

ปกครองประชาธิปไตยทางอ้อม (Indirect Democracy) อันแตกต่างจากทฤษฎีอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนโดยสิ้นเชิง อย่างไรก็ตาม แม้จะมีความแตกต่างของทั้งสองแนวความคิด แต่ทั้งสองแนวความคิดก็ล้วนเป็นรากฐานที่ส่งเสริมและสนับสนุนการปกครองในระบอบประชาธิปไตยได้เป็นอย่างดี

3.2.3 ระบอบประชาธิปไตยในยุคกรีกและโรมัน

แนวความคิดเรื่อง “ประชาธิปไตย” ปรากฏเป็นครั้งแรกผ่านการเมืองการปกครองของนครรัฐกรีก โดยการปกครองของกรีกนั้นเป็นการปกครองแบบนครรัฐ (City State) อย่างนครรัฐเอเธนส์ที่ปกครองแบบประชาธิปไตยทางตรง (Direct Democracy) สถานะของประชากรประกอบไปด้วยราษฎร (Citizens) ทาส (Slaves) และคนต่างด้าว (Metics) ประชาธิปไตยโดยตรงของนครรัฐเอเธนส์ประกอบด้วยสถาบันการเมืองการปกครองที่สำคัญคือ²⁸⁰

1) สภาราษฎร (The General Assembly of Citizens หรือ Ecclesia) ที่ประกอบด้วยราษฎรชายอายุ 20 ปีขึ้นไปทุกคนซึ่งมีอยู่ทั้งสิ้นประมาณ 20,000 – 30,000 คน ส่วนราษฎรที่เหลือเป็นราษฎรหญิงและราษฎรเด็กชายอายุต่ำกว่า 20 ปีนั้นไม่มีสิทธิทางการเมือง

สภาราษฎรเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยของนครรัฐ ถือว่าเป็นสถาบันนิติบัญญัติโดยทำหน้าที่ในการออกกฎหมาย ควบคุมและอภิปรายเกี่ยวกับการบริหารและการต่างประเทศ โดยปรกติสภาราษฎรจะประชุมกันปีละประมาณ 10-40 ครั้ง ตามความจำเป็น ถึงแม้ว่าราษฎรชายอายุ 20 ปีขึ้นไปทุกคนจะมีสิทธิเข้าประชุมและออกเสียง แต่โดยทั่วไปมักจะมีผู้สมัครใจเข้าร่วมประชุมประมาณ 6,000-7,000 คนเท่านั้น

2) คณะมนตรีห้าร้อย (The Council of Five Hundred หรือ Boule) ซึ่งเป็นสถาบันบริหารทำหน้าที่บริหารนครรัฐตามกฎหมายที่ออกโดยสภาราษฎรและเป็นผู้จัดเตรียมระเบียบวาระการประชุมของสภาราษฎรด้วย คณะมนตรีประกอบด้วยจำนวน 500 คน มาจากการจับฉลากของราษฎรชายอายุ 30 ปีขึ้นไปทุกคนที่ไม่เคยทำหน้าที่นี้ถึง 2 คราว (คราวละ 1 ปี) การจับฉลากนั้นแบ่งไปตามเผ่าพันธุ์สำคัญ 10 เผ่าให้ได้เผ่าละ 50 คนในแต่ละคราว เมื่อได้ครบ 500 คนแล้วก็มาแบ่งเป็น 10 กลุ่มๆ ละ 50 คนที่มีสมาชิกผสมผสานจากทุกเผ่าแล้วแต่ละกลุ่มจะผลัดเปลี่ยนกันทำหน้าที่จนครบทั้ง

²⁸⁰ วิสุทธิ์ โปธิแทน, อ้างแล้ว, หน้า 10-11.

10 กลุ่ม โดยในกลุ่มที่ทำหน้าที่นั้นจะต้องจับฉลากกันเองเป็นหัวหน้าประจำวัน ละ 5 คนทุกวันไม่ให้ซ้ำกัน

3) ศาลราษฎร (Court หรือ Jury หรือ Heliaia) เป็นสถาบันตุลาการ ทำหน้าที่ในการวินิจฉัยตัดสินชี้ขาดตัดสินคดีความทั้งหลายตามกฎหมาย ศาลราษฎรนี้จะมีจำนวนหลากหลายศาล โดยผู้พิพากษาทั้งหมดนั้นมาจากการจับฉลากระหว่างกันเองในหมู่ราษฎรชายอายุ 30 ปีขึ้นไปที่ไม่ได้เป็นสมาชิกคณะมนตรีห้าร้อย ในขณะที่นั้นรวมทั้งหมดคราวละ 6,000 คน โดยดำรงตำแหน่งคราวละ 1 ปี แต่อาจจับฉลากเข้ามาใหม่ในคราวต่อไปได้ เมื่อได้จำนวนทั้งหมดแล้วก็จะมีการรวมกลุ่มผู้พิพากษาเป็นคณะต่างๆ จำนวนต่ำสุด 201 คน คณะสูงสุด 1,001 คน เพื่อพิจารณาตามความหนักเบาของคดี ผู้พิพากษาแต่ละคณะทำหน้าที่เป็นทั้งผู้ไต่สวน เป็นทั้งลูกขุนที่ชี้ขาดความถูกต้องและเป็นผู้ตัดสินกำหนดโทษ โดยยึดเสียงข้างมากเป็นเสียงชี้ขาดอย่างไม่มีอุทธรณ์ ฎีกาได้อีก

4) คณะสิบนายพล (The Board of Ten Generals) เป็นตำแหน่งประจำทางทหารสูงสุด 10 คน ทำหน้าที่และควบคุมการรบ ผู้ดำรงตำแหน่งทั้ง 10 มาจากการเลือกตั้งของราษฎรผู้มีสิทธิทางการเมือง มีวาระการดำรงตำแหน่งครั้งละ 1 ปีและมีสิทธิได้รับเลือกอีกครั้งก็ได้ตราบเท่าที่ราษฎรส่วนใหญ่ยังสนับสนุนอยู่ นายพลทหาร 10 คนนี้จะเลือกกันเองเป็นหัวหน้า 1 คน และเนื่องจากบางคนได้รับการสนับสนุนจากราษฎรยาวนานต่อเนื่องหลายปี ทำให้กลายเป็นบุคคลสำคัญในการเมืองการปกครองของนครรัฐ ทั้งๆ ที่ตำแหน่งนี้ไม่ใช่ตำแหน่งทางการเมือง

เมื่อนครรัฐกรีกล่มสลายลง นครรัฐโรมันจึงถือกำเนิดขึ้นกระทั่งพัฒนาเป็นจักรวรรดิโรมัน โดยอาณาจักรโรมันได้รับมรดกตกทอดหลายๆ อย่างมาจากสมัยกรีก หนึ่งในนั้นก็คือระบบการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่ประกอบไปด้วย²⁸¹

1) สภาขุนนาง (Senate) เป็นกลุ่มของบุคคลที่มีอิทธิพลและประสบการณ์ของนคร ซึ่งมีบทบาทสำคัญที่สุดในการเมือง และฝ่ายบริหารคือ Magistrat²⁸² ซึ่งมีหลายประเภท แต่ที่รู้จักกันดีคือ

²⁸¹ วิชัย ต้นศิริ, วิวัฒนาการของระบอบประชาธิปไตย, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 61-63.

²⁸² บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, กฎหมายมหาชน เล่ม 1 วิวัฒนาการทางปรัชญาและลักษณะของกฎหมายมหาชนยุคต่างๆ, หน้า 9.

ระบบกงสุล คือ ให้มีผู้บริหารสูงสุด 2 คน เรียกว่า กงสุล (Consuls) ต่างมีอำนาจเท่าๆ กัน เพื่อคานอำนาจกันไว้ และให้มีการเลือกตั้งกงสุลทุกๆ ปี โดยมีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับนโยบายการทำสงคราม การแต่งตั้งแม่ทัพ การแต่งตั้งผู้บริหารต่างๆ

2) สภาของชนชั้นอัศวิน (Equites) หรือสภาเซนจูรี โดยคัดเลือกมาจากการมีทรัพย์สินสมบัติ (ที่ดิน) จึงจะมีสิทธิमानั่งในสภานี้ได้ และหน้าที่ของสภาของชนชั้นอัศวินจะเป็นผู้เลือกตั้งกงสุลและการลงคะแนนเสียงใช้วิธีลงคะแนนแบบกลุ่ม คือ 1 เซนจูรีมี 1 คะแนน นอกจากนี้ยังมีอำนาจในการพิจารณากฎหมายตามที่กงสุลจะเสนอมา

3) สภาคิวเรีย (สภาดั้งเดิม) ประกอบด้วยหน่วยย่อยของแต่ละเผ่าพงศ์ดั้งเดิมที่มี 3 เผ่า เป็นสภาที่กำเนิดมาให้สมัยกษัตริย์ และในสมัยสาธารณรัฐมีอำนาจหน้าที่รับทราบและเห็นชอบด้วยกับการแต่งตั้งผู้บริหารในตำแหน่งต่างๆ

4) สภาประชาชน ประกอบด้วยประชาชนผู้มีสิทธิของความเป็นพลเมืองที่เป็นชายทั้งหมดที่มีภูมิลำเนาในเขตเลือกตั้ง 35 เขตเลือกตั้ง ซึ่งแต่ละเขตก็ทำหน้าที่การปกครองท้องถิ่นและเก็บภาษีให้แก่รัฐบาลกลาง สภาประชาชนนี้ต่อมามีอำนาจหน้าที่ในการเลือกผู้บริหารระดับล่างและบทบาทในการออกกฎหมายและวินิจฉัยคดีความในบางประการที่เกี่ยวกับประชาชนทั่วไป

นอกจากนี้ สภาประชาชนยังมีองค์กรที่ซ่อนอยู่ที่เรียกว่า “สมัชชาของชนชั้นกรรฎุมพี” (Pleb) คือพลเมืองที่มีฐานะค่อนข้างยากจน สมัชชาของชนชั้นกรรฎุมพีนี้ได้พยายามต่อสู้เพื่อสิทธิการมีส่วนร่วมจนกระทั่งในที่สุดก็มีสิทธิในการแสดงประชามติ มีสิทธิที่จะร่างกฎหมายและมีสิทธิที่จะเลือกผู้แทนที่เรียกว่าทริบูน (Tribune) ซึ่งจะมีอำนาจในการที่จะยับยั้งการดำเนินงานหรือคำวินิจฉัยของผู้บริหารในเรื่องภายในของกรุงโรม

3.2.4 หลักการสำคัญของระบอบประชาธิปไตย

ในรัฐเสรีประชาธิปไตยทั้งหลายได้ให้การยกย่องระบอบประชาธิปไตยว่าเป็นระบอบการปกครองที่สามารถรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาคของประชาชนได้ดีที่สุด เพราะถือว่าการปกครองของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชนหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นการปกครองที่มีหลักการ วิธีการและวัตถุประสงค์ในการปกครองที่มีพันธะอยู่กับประชาชนส่วนใหญ่ จึงอาจสรุปหลักการที่สำคัญของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยได้ดังต่อไปนี้

3.2.4.1 หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน

หลักอำนาจอธิปไตยของปวงชนเป็นเสมือนหัวใจของระบอบประชาธิปไตยกล่าวคือ ประชาชนเท่านั้นที่เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยที่แท้จริง ประชาชนจึงมอบอำนาจซึ่งการเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยโดยการใช้สิทธิในการกำหนดตัวผู้ปกครองหรือผู้แทนที่มีความรู้ความสามารถเข้ามาใช้อำนาจอธิปไตยแทนตน ผ่านการใช้อำนาจอธิปไตยโดยประชาชนโดยตรง เช่น การออกเสียงเลือกตั้งหรือการออกเสียงประชามติ และผ่านการใช้อำนาจอธิปไตยขององค์กรของรัฐในทางนิติบัญญัติ บริหารและตุลาการ หรือการใช้อำนาจอธิปไตยโดยอ้อม ซึ่งองค์กรดังกล่าวถือว่ามีความเชื่อมโยงมาจากประชาชน ดังนั้นการใช้อำนาจขององค์กรของรัฐจึงเป็นการใช้อำนาจของประชาชนนั่นเอง ทั้งนี้ ผู้ปกครองหรือผู้แทนจำต้องคำนึงถึงประโยชน์ของประชาชนเป็นสูงสุดด้วยเช่นกัน ดังคำกล่าวที่ว่า “การปกครองของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชน”

นอกจากนี้ การที่ประชาชนยินยอมมอบอำนาจส่วนหนึ่งของตนให้ผู้แทนไปเพื่อจัดตั้งรัฐบาลหรือเพื่อกิจกรรมทางการเมืองอื่นใดแล้ว แต่ประชาชนยังคงสถานภาพความเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย เมื่อประชาชนไม่เห็นชอบกับการกระทำหรือสิ่งอื่นใดนั้น ประชาชนก็มีสิทธิถอนตนออกจากตำแหน่งหรือล้มเลิกรัฐบาลได้ ดังปรากฏในคำประกาศอิสรภาพของอเมริกาที่ว่า “...เมื่อใดรัฐบาลไม่ว่าในรูปแบบใดกลายเป็นอุปสรรคทำลายเป้าประสงค์ นั้นย่อมเป็นสิทธิของประชาชนที่จะเปลี่ยนแปลงหรือล้มล้างรัฐบาลนั้น เพื่อจัดตั้งรัฐบาลใหม่...”²⁸³ จะเห็นได้ว่าหลักแห่งอำนาจอธิปไตยของปวงชนนี้เน้นความเสมอภาค เพราะไม่มีใครเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยมากกว่ากัน²⁸⁴ ทุกคนจึงมีสิทธิในอำนาจอธิปไตยอย่างเท่าเทียมกัน

3.2.4.2 หลักสิทธิเสรีภาพ*

หลักสิทธิเสรีภาพเป็นหลักการหนึ่งในระบอบประชาธิปไตยที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก โดยในประเทศที่มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตย รัฐธรรมนูญถือเป็นเครื่องมือขึ้นสำคัญที่

²⁸³ มานิตย์ จุมปาและพรสันต์ เลี้ยงบุญเลิศชัย, รัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา คำอธิบายเรียงมาตราพร้อมคำพิพากษาศาลฎีกา, (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2552), หน้า 23.

²⁸⁴ วิษณุ เครืองาม, กฎหมายรัฐธรรมนูญ, หน้า 219.

* โปรดดูหัวข้อ 2.2 แนวความคิดว่าด้วยการรับรองสิทธิเสรีภาพ

รัฐเสรีประชาธิปไตยทั้งหลายจะต้องรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนโดยการบัญญัติไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อเป็นการสร้างหลักประกันให้กับประชาชนว่าสิทธิเสรีภาพที่ได้รับการรับรองและคุ้มครองในรัฐธรรมนูญนั้นจะมีได้อาจถูกล่วงละเมิดโดยรัฐหรือผู้ใดก็ตาม และหากมีการกระทำอย่างหนึ่งอย่างใดที่เป็นการก้าวล้ำหรือละเมิดต่อสิทธิเสรีภาพดังกล่าว ก็ย่อมจะนำมาซึ่งความรับผิดชอบต่อไป อนึ่งหลักสิทธิเสรีภาพข้างต้นก็อาจมีข้อจำกัดด้วยเช่นกัน หากการใช้สิทธิเสรีภาพนั้นเป็นการก่อให้เกิดผลกระทบหรือทำลายสิทธิของผู้อื่น ผู้นั้นก็มิได้ใช้สิทธิเสรีภาพได้

3.2.4.3 หลักความเสมอภาค*

หลักความเสมอภาคถือเป็นรากฐานของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันเป็นหน้าที่ที่รัฐจะต้องสร้างหลักประกันให้แก่ประชาชนทุกคนให้ได้รับความเสมอภาคอย่างเท่าเทียมกัน (equal protection under law) โดยไม่มีการเลือกปฏิบัติหรือไม่นำเอาเรื่องเชื้อชาติ สีผิว รูปร่าง หน้าตา ศาสนา ภาษาพูด หรือแม้แต่ความคิดเห็นทางการเมืองมาเป็นอุปสรรคขวางกั้นหรือเป็นข้อจำกัด อันจะส่งผลทำให้ประชาชนสามารถใช้สิทธิเสรีภาพอย่างเต็มที่และเท่าเทียมกัน ในขณะเดียวกันหากมีการกระทำบางประการที่อาจเป็นการเลือกปฏิบัติหรือสร้างไม่เท่าเทียมกัน แต่การกระทำเช่นนั้นมิมีเหตุผลที่หนักแน่นควรค่าแก่การรับฟังด้วย เช่น การเลือกปฏิบัติเพื่อประโยชน์มหาชน หรือการเลือกปฏิบัติที่มุ่งลดความเหลื่อมล้ำที่ดำรงอยู่ เป็นต้น ก็มิอาจถือได้ว่าเป็นการกระทำที่ขัดต่อหลักความเสมอภาค ทั้งนี้ หลักความเสมอภาคนอกจากเป็นหลักการที่รับรองให้ต้องปฏิบัติต่อบุคคลทุกคนอย่างเท่าเทียมกันแล้ว ยังอาจสะท้อนถึงการควบคุมฝ่ายปกครองแบบป้องกัน ในแง่ที่ว่า เป็นหลักเกณฑ์ที่เจ้าหน้าที่ต้องพิจารณาก่อนออกคำสั่งหรือการกระทำทางปกครอง หรือแบบแก้ไข หากศาลปกครองนำไปใช้ปรับกับข้อเท็จจริงแห่งคดีที่เกิดขึ้น²⁸⁵

* โปรดดู หัวข้อ 2.1.2.2.2 หลักความเสมอภาค

²⁸⁵ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน, หน้า 134.

3.2.4.4 หลักการปกครองโดยกฎหมาย**

การปกครองโดยกฎหมายหรือที่เรียกว่า “หลักนิติรัฐ” (Rechtsstats หรือ Legal State) เป็นการเอากฎหมายเป็นใหญ่มาจำกัดการใช้อำนาจของผู้ปกครอง การใช้อำนาจของผู้ปกครองต้องอยู่ภายใต้กรอบของกฎหมาย จึงมีการกล่าวกันว่า ในนิติรัฐนั้น ผู้ปกครองที่แท้จริงคือกฎหมาย ไม่ใช่มนุษย์ (Government of laws, not of men) ผู้ใช้อำนาจรัฐไม่ว่าจะอยู่ในตำแหน่งสูงต่ำอย่างไรก็ตาม ก็ต้องอยู่ภายใต้กฎหมาย เพราะผู้ใช้อำนาจรัฐเป็นเพียงผู้รับใช้กฎหมายและมีหน้าที่ดำเนินการปกครองให้เป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติไว้เท่านั้น ดังคำกล่าวที่ว่า “Be you never so high, the law is above you”²⁸⁶ อีกทั้งผู้ปกครองจำต้องถูกควบคุมและตรวจสอบให้การใช้อำนาจปกครองอยู่ในความพอดีอีกด้วย สำหรับกฎหมายที่กล่าวในข้างต้นจะต้องเป็นกฎหมายที่มาจากประชาชนตามหลักการในระบอบประชาธิปไตย ด้วยเหตุนี้หลักการปกครองโดยกฎหมายจึงเป็นหลักการที่เกื้อหนุนต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตย และยังเป็นการมุ่งรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนอย่างแท้จริง

3.2.4.5 หลักการฟังเสียงข้างมากโดยคุ้มครองเสียงข้างน้อย

การปกครองในระบอบประชาธิปไตยถือว่าประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ว่าประชาชนเป็นหน่วยที่เป็นเนื้อเดียวกันและมีเจตจำนงทางการเมืองที่เป็นเอกภาพ²⁸⁷ ซึ่งหากยึดถืออย่างเคร่งครัดแล้วนั้น การดำเนินกิจกรรมทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดตัวผู้ปกครองหรือรัฐบาล หรือการบัญญัติกฎหมายต่างๆ จำต้องได้รับมติที่เป็นเอกฉันท์จากประชาชนทุกคน แต่ในทางปฏิบัติหาเป็นเช่นนั้นได้ไม่ เพราะประชาชนทุกคนย่อมมีความคิดเห็นที่มี

** โปรดดู หัวข้อ 2.1.2.2.5 หลักนิติรัฐ

²⁸⁶ วรพจน์ วิศรุตพิชญ์, เอกสารประกอบการบรรยายหลักสูตรพนักงานคดีปกครองระดับกลาง รุ่นที่ 19 หัวข้อ วิชาสิทธิมนุษยชนและสิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ, วิทยาลัยตุลาการและข้าราชการ ฝ่ายศาลปกครอง, หน้า 4.

²⁸⁷ วรเจตน์ ภาคีรัตน์, คำสอนว่าด้วยรัฐและหลักกฎหมายมหาชน, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2557), หน้า 212.

ความแตกต่างกัน และเพื่อให้การดำเนินกิจกรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยดำเนินไปได้ จึงต้องอาศัยหลักการเสียงข้างมาก (Majority Rule) เป็นเกณฑ์ตัดสิน เพื่อให้สะท้อนถึงความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ แม้กระทั่งการดำเนินกิจกรรมของฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหารหรือฝ่ายตุลาการ เมื่อมีความคิดเห็นแตกต่างกันให้ถือเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม แม้ระบอบประชาธิปไตยจะยึดหลักเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ แต่จะต้องให้ความเคารพและคุ้มครองเสียงข้างน้อยด้วย (Minority Right) ทั้งนี้ เพื่อเป็นหลักประกันว่าฝ่ายเสียงข้างมากจะไม่ใช้ความมีจำนวนมากกว่าละเมิดต่อเสียงข้างน้อย จึงต้องให้ฝ่ายเสียงข้างน้อยมีสิทธิในการแสดงความคิดเห็น เพื่อเป็นการควบคุม กำกับและตรวจสอบเจตนารมณ์ในการตัดสินใจของฝ่ายเสียงข้างมากว่าเป็นไปเพื่อประโยชน์ของประชาชนอย่างแท้จริงหรือไม่ อีกทั้งจะต้องให้สิทธิที่ฝ่ายเสียงข้างน้อยจะมีโอกาสเป็นฝ่ายเสียงข้างมากในอนาคตอีก²⁸⁸ เช่น การรับฟังความเห็นของพรรคฝ่ายค้าน การไม่จำกัดให้มีพรรคการเมืองพรรคเดียว การไม่สนับสนุนกลุ่มผลประโยชน์ใดเพียงกลุ่มเดียว การเปิดโอกาสให้มีการแสดงความคิดเห็นได้โดยอิสระ เป็นต้น

3.3 วัฒนธรรมทางการเมืองอังกฤษกับการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชน

3.3.1 วิวัฒนาการทางการเมืองการปกครองของประเทศไทย

ลักษณะสำคัญของระบบการเมืองอังกฤษเริ่มต้นมาตั้งแต่สมัยยุคกลาง โดยสถาบันการปกครองประกอบด้วยสถาบันหลัก คือ สถาบันพระมหากษัตริย์และรัฐสภา ซึ่งถือเป็นสถาบันตัวแทนการปกครองที่ทรงอิทธิพลที่สุดของประเทศ นอกจากนี้ยังประกอบด้วยระบบศาลยุติธรรม (System of Court) และหลักกฎหมาย (Rule of Law) ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของการปกครองประเทศที่ยึดถือเป็นมรดกมาจนถึงปัจจุบัน

²⁸⁸ สมบัติ อารังธัญวงศ์, การเมือง : แนวความคิดและการพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ 18, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เสมาธรรม, 2553), หน้า 270.

3.3.1.1 การเมืองการปกครองของประเทศอังกฤษในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

3.3.1.1.1 การเมืองการปกครองในยุคแองโกล – แซกซอน²⁸⁹

ประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองอังกฤษเริ่มต้นในศตวรรษที่ 5 และ 6 เมื่อชนเผ่าเยอรมันที่เรียกว่า แองเกิล (Angle) แซกเซิน (Saxon) และจูท (Jute) บุกรุกและเข้ามาตั้งรกรากในอาณาบริเวณที่เรียกว่า บริเตน (Britain) อันได้แก่อังกฤษและเวลส์ในปัจจุบัน ในช่วงเวลาดังกล่าวซึ่งเป็นชัยชนะของพวกนอร์มัน (Norman) ได้มีการต่อสู้และเป็นปฏิปักษ์กันตลอดเวลา ระหว่างหัวหน้าเผ่าต่างๆ (Tribal Chiefs) และผู้ชนะจะเรียกตัวเองว่า “กษัตริย์” (Kings) แต่ทว่าอำนาจและเขตแดนของแต่ละเผ่าที่แท้จริงนั้นยากที่จะเรียกว่า “อาณาจักร” (Kingdoms) พระเจ้าอัลเฟรดมหาราช (Alfred the Great, ศ.ศ. 871-899) ทรงปกป้องอังกฤษทั้งประเทศได้สำเร็จจากการรุกรานของกษัตริย์ดัช (The Danes) แต่ในที่สุดชัยชนะก็เป็นของกษัตริย์ คนุท (Canute, ค.ศ. 1017-1035) แห่งสแกนดิเนเวีย พระองค์เป็นกษัตริย์พระองค์แรกที่ได้รวบรวมให้อาณาจักรอังกฤษเป็นอาณาจักรเดียวที่อยู่ภายใต้การปกครองของพระองค์²⁹⁰

ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์และศาสนาคริสต์ในรูปแบบต่างๆ ดำรงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน โดยเริ่มตั้งแต่ยุคก่อนนอร์มัน (Pre-Norman Period) จากศตวรรษที่ 8 เป็นต้นมา พระมหากษัตริย์อังกฤษยอมรับว่าพระมหากษัตริย์ปกครองโดยพระประสงค์ของพระเจ้า (by the Grace of God) และปฏิญาณตนขึ้นสู่บัลลังก์ต่อพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ

ในช่วงเริ่มต้นของยุคกลาง การปกครองอาศัยฝ่ายนิติบัญญัติที่เป็นทางการน้อยมาก ส่วนใหญ่จะเป็นการปกครองโดยยึดถือจารีตประเพณีปฏิบัติ และพระมหากษัตริย์จะมีอำนาจจำกัดในการตีความจารีตประเพณีสำหรับการปกครอง และการใช้กฎหมายนั้นอาจกระทำโดยการปรึกษาสภาที่ปรึกษา หรือไม่ก็ตาม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ อย่างไรก็ตามภายใต้โครงสร้างของสังคมอังกฤษ หลักการของ “เสรีชน” (Freeman) คือกฎแฉสำคัญ

²⁸⁹ สมบัติ อารังธัญวงศ์, การเมืองอังกฤษ, พิมพ์ครั้งที่ 13, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เสมาธรรม, 2558), หน้า 29-31.

²⁹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

แต่เมื่อสิ้นสุดยุคสมัยของแองโกล-แซกซอน เเสรีชนในอังกฤษจำนวนมากได้กลายสภาพไปมีฐานะเหมือนกึ่งทาส แต่สถานะของเสรีชนก็ยังเป็นหลักการสำคัญของสังคม จากศตวรรษที่ 10 เป็นต้นมา ระบบศักดินา (Feudalism) เริ่มมีความแข็งแกร่งขึ้น โดนอำนาจของของกลุ่มตระกูลเจ้าของที่ดิน เป็นการขยายความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของที่ดินและทาสที่อาศัยที่ดินทำกินของสังคมศักดินาให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

3.3.1.1.2 การเมืองการปกครองในยุคนอร์มัน²⁹¹

การเมืองการปกครองในยุคนอร์มัน ก็คือ การจัดระบบการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจ โดยรวมศูนย์อำนาจการปกครองไว้ที่พระมหากษัตริย์แต่ผู้เดียว (Central Monarchy) ภายหลังจากชัยชนะของพระเจ้าวิลเลียมที่ 1 ที่เฮสติ้งส์ (Hastings) ในปี ค.ศ.1066 พวกนอร์มันได้นำระบบการเมืองที่ใช้อย่างประสบความสำเร็จในส่วนอื่นๆ ของภาคพื้นยุโรปมาใช้กับเกาะอังกฤษในศตวรรษที่ 13 พระมหากษัตริย์ต้องเผชิญหน้ากับกลุ่มศักดินาบาโรน (Feudal Barons) แต่เนื่องจากระบบกษัตริย์คือศูนย์กลางแห่งอำนาจและมีความแข็งแกร่งมาก ดังนั้นแทนที่กลุ่มศักดินาบาโรนจะเปลี่ยนแปลงระบบกษัตริย์การณกลับกลายเป็นว่า กลุ่มศักดินาบาโรนต้องการขอสนับสนุนจากพระมหากษัตริย์ ดังนั้นความขัดแย้งเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญที่เกิดขึ้นจึงไม่ใช่ประเด็นเกี่ยวกับประสิทธิภาพหรือกลไกของการรวมศูนย์อำนาจของรัฐบาล แต่เป็นความขัดแย้งเกี่ยวกับ “ใครจะเป็นผู้ควบคุมอำนาจของรัฐบาลกลาง” ดังนั้นอังกฤษจึงแตกต่างจากประเทศอื่นๆ บนพื้นยุโรป

พวกนอร์มันมิใช่ประสบความสำเร็จเฉพาะทางทหารเท่านั้น ตั้งแต่สมัยพระเจ้าวิลเลียมที่ 1 และรัชทายาทที่สืบราชบัลลังก์ต่อมาได้เสริมสร้างรากฐานของการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่พระมหากษัตริย์อย่างมั่นคง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในทางตุลาการ (The Royal Court) ทำให้การทำลายของระบบศักดินาต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ไม่ประสบความสำเร็จ ในขณะเดียวกันพวกนอร์มันก็ได้นำระบบศักดินาของตนมาใช้ในอังกฤษด้วย กล่าวคือ ที่ดินทั้งหมดเป็นของพระมหากษัตริย์ กษัตริย์วิลเลียมที่ 1 ได้แบ่งที่ดินที่พระองค์ยึดไว้ในครอบครองของพระองค์ โดยตรงประมาณ 2 ใน 3 ของมูลค่าที่ดิน และ 2 ใน 7 เป็นของศาสนจักรและเป็นรางวัลสำหรับผู้จงรักภักดี รวมทั้งผู้ช่วยเหลือทางการเงินแก่พระองค์และแก่ทหารที่ร่วมในการรบและส่วนที่เหลือเป็นผู้ติดตามพระองค์รวมทั้งข้าทาสของพระองค์ด้วย ซึ่งที่ดินที่พระองค์พระราชทานให้เหล่านี้สามารถ

²⁹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 32-34.

มอบต่อให้แก่ทายาทเป็นมรดกได้ด้วย โดยหลักการพื้นฐานของกฎหมายในการกระจายการถือครองที่ดิน คือ “สิทธิของผู้ชนะ” การกระทำดังกล่าวก่อให้เกิดผลตามมา 2 ประการคือ

ประการแรก ก่อให้เกิดระบบเช่าช่วงที่ดินจากเจ้าของที่ดินเพื่อให้เช่าต่อ (Feudal Sub-tenancies) ซึ่งเป็นโครงสร้างทางสังคมทั้งในลักษณะของสังคมลำดับชั้น (Hierarchy) และสังคมพหุ (Pluralist) ซึ่งสามารถพบได้ในสังคมศักดินาอื่นๆ

ประการที่สอง การเกิดขึ้นของระบบความสัมพันธ์ระหว่างขุนนางเจ้าของที่ดินและพระมหากษัตริย์ ทำให้ระบบการเมืองอังกฤษแสดงความสัมพันธ์อย่างชัดเจนระหว่างเรื่องสาธารณะและเรื่องเศรษฐกิจกับชนชั้นปกครอง

ในศตวรรษที่ 11 และ 12 พระมหากษัตริย์พยายามแสวงหาการสนับสนุนจากระบบศักดินาโดยการจัดตั้งสภาที่ปรึกษาขึ้นเรียกว่า “มหาสภา” (The Great Council) ซึ่งพัฒนามาจากสภาคูเรีย รีจิส (Curia Regis) ทั้งนี้เพื่อแสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์มิได้ตัดสินใจด้วยพระองค์แต่เพียงผู้เดียว แต่ได้ปรึกษากับคณะที่ปรึกษากับคณะที่ปรึกษามาแล้วเป็นอย่างดี ในตอนต้นคณะที่ปรึกษาจะได้รับแต่งตั้งจากเชื้อพระวงศ์ และผู้ทรงคุณวุฒิทั้งพวกพระและขุนนาง ส่วนการปรึกษาจะกระทำมากหรือน้อยย่อมขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะตัวของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ มหาสภาทำหน้าที่ให้คำปรึกษาแก่พระมหากษัตริย์ทั้งในเรื่องการบริหาร นิติบัญญัติและตุลาการ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของพัฒนาการทางการเมืองการปกครองของอังกฤษ เพราะในศตวรรษที่ 13 และ 14 มหาสภาได้พัฒนาเป็นสภาองคมนตรี (Privy Council) จนกระทั่งกลายเป็นคณะรัฐมนตรี (Cabinet) ในปัจจุบัน ในสมัยพระเจ้าเฮนรีที่ 2 ได้มีการวางรากฐานเพิ่มเติมให้อำนาจของพระมหากษัตริย์มีมากขึ้น เช่น การมีการปรับปรุงด้านการเงินและการภาษี แต่การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือ พระองค์ได้ทรงดำเนินการส่งคณะตุลาการจากส่วนกลางเดินทางไปตัดสินคดีความตามท้องถิ่นต่างๆ อันเป็นการช่วยให้มีการใช้กฎหมายแบบเดียวกันทั่วประเทศที่เรียกกันว่า Common Law และกฎหมายท้องถิ่นต่างๆ ถูกยกเลิกไป อีกทั้งยังได้พยายามขยายอำนาจเข้าไปในศาสนจักร โดยการออก Constitutions of Clerendon ที่ให้ศาลของพระมหากษัตริย์มีส่วนร่วมในการพิจารณาโทษของพระ²⁹² และพระองค์ยังได้จัดตั้งศาลฎีกาและกระทรวงการคลัง ซึ่งเป็นสถาบันราชการที่ได้รับการ

²⁹² จรุง สุภาพและคณะ, การเมืองการปกครองยุโรป, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2523) หน้า 15.

พัฒนาอย่างเต็มที่ และข้าราชการที่ปฏิบัติงานในกระทรวงนี้ถือว่าเป็นข้าราชการชั้น 1 ขุนนางที่ดูแลกระทรวงนี้เป็นผู้มีอำนาจมากเพราะเป็นที่ปรึกษาที่ใกล้ชิดของกษัตริย์เฮนรีที่ 2

3.3.1.1.3 การเมืองการปกครองในยุคกำเนิดมหัศจรรย์แห่งคาร์ตา

เมื่อพระเจ้าริชาร์ดที่ 1 สิ้นพระชนม์ พระอนุชาของพระองค์ คือ พระเจ้าจอห์น ขึ้นครองราชย์สมบัติต่อจากพระองค์ พระเจ้าจอห์นทรงใช้อำนาจเพื่อผลประโยชน์ส่วนพระองค์ จนเกิดความเดือดร้อนแก่บรรดาขุนนาง ฝ่ายสงฆ์ ข้าราชการ พ่อค้าและประชาชน นอกจากนี้พระองค์ยังได้ดำเนินนโยบายต่างประเทศผิดพลาด โดยเป็นศัตรูกับประเทศฝรั่งเศสและยังทำทลายอำนาจของพระสันตะปาปา ทำให้อังกฤษเกิดวิกฤตการณ์ทางการเมืองทั้งภายในและภายนอกประเทศ นอกจากนี้พระเจ้าจอห์นยังปกครองประเทศในลักษณะกดขี่ประชาชนโดยการบังคับเรียกเก็บภาษีมากขึ้น เพราะต้องการเงินมาทำสงครามจำนวนมาก ถ้าผู้ใดขัดขวางหรือไม่เห็นด้วยก็ใช้วิธีรุนแรงบังคับ ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชน รวมทั้งไม่ให้ความสำคัญแก่มหาสภาและละเมิดข้อผูกพันต่างๆ ที่เป็นเสมือนรัฐธรรมนูญของอังกฤษสมัยนั้น ความขัดแย้งระหว่างพระมหากษัตริย์และบรรดาขุนนางได้นำไปสู่การรวมกำลังของขุนนางเพื่อต่อต้านและบังคับให้พระมหากษัตริย์ลงนามในเอกสารสำคัญ เรียกว่า “บทบัญญัติแมกนาคาร์ตา” (Magna Carta) ในปี ค.ศ.1215²⁹³

บทบัญญัติแมกนาคาร์ตาได้กำหนดสาระสำคัญเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้การปกครอง ขอบเขตอำนาจของผู้ปกครองและสิทธิเสรีภาพของประชาชนไว้ 3 ประการคือ²⁹⁴

ประการแรก ปกป้องโครงสร้างของมหาสภา ประกอบด้วย ขุนนาง ผู้ครองเมืองหรือเจ้าของที่ดิน ซึ่งพระมหากษัตริย์จะได้เชิญมาร่วมปรึกษาหารือเป็นส่วนบุคคล นอกจากนี้ให้เชิญขุนนางตำแหน่งอัศวินจากแต่ละเมืองเข้าร่วมประชุมมหาสภาด้วย นับว่าเป็นก้าวแรกที่ทำให้สิทธิแก่ขุนนางระดับต่ำเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองประเทศ ซึ่งจะเป็นก้าวต่อไปของการปกครองในระบบรัฐสภา

²⁹³ สมบัติ อารังธัญวงศ์, การเมืองอังกฤษ, หน้า 34-36.

²⁹⁴ Karl Loewenstein, *British Cabinet Government*, (London : Oxford University Press, 1967), p.19.

ประการที่สอง บทบัญญัติให้ความคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของเสรีชน ซึ่งเป็นการจำกัดอำนาจของพระมหากษัตริย์และขุนนางลง โดยประชาชนจะถูกจับกุมคุมขังหรือถูกปฏิบัติโดยมิชอบด้วยกฎหมาย เนรเทศหรือละเมิดสิทธิเสรีภาพมิได้

ประการที่สาม เป็นบทบัญญัติที่ป้องกันการกระทำที่มิชอบด้วยกฎหมาย และทำนองครองธรรมของพระมหากษัตริย์ ซึ่งถ้าหากพระมหากษัตริย์ปกครองด้วยความไม่ชอบธรรมหรือละเมิดกฎหมายหรือสัญญาที่กำหนดไว้ พวกขุนนางอาจจัดตั้งสภาเพื่อพิจารณาการกระทำของพระมหากษัตริย์ โดยอาจใช้กำลังอาวุธได้ ถ้าหากจำเป็นในกรณีที่พระมหากษัตริย์ไม่ยอมบทบัญญัติในข้อนี้เท่ากับเป็นการให้ความชอบธรรมต่อการต่อต้านการกระทำที่ไม่เป็นไปตามบทบัญญัติการปกครองและเป็นการจำกัดอำนาจของพระมหากษัตริย์โดยกฎหมาย

อย่างไรก็ตามประชาชนโดยทั่วไปยังมิได้รับประโยชน์จากบทบัญญัตินี้ เนื่องจากบทบัญญัตินี้มิได้ให้สิทธิแก่ประชาชนทั่วไป แต่เป็นการประกันสิทธิของพวกขุนนาง และเป็นการจำกัดการขยายอำนาจของพระมหากษัตริย์และส่งเสริมให้พวกขุนนางมีอำนาจต่อรองมากขึ้น

3.3.1.2 การเมืองการปกครองของประเทศอังกฤษในระบอบประชาธิปไตย

3.3.1.2.1 ต้นกำเนิดของระบอบรัฐสภา²⁹⁵

ในช่วงเวลาที่เกิดความขัดแย้งระหว่างขุนนางศักดินา (Feudal Lords) และการรวมศูนย์อำนาจของพระมหากษัตริย์ (Central Monarchy) จนกระทั่งนำไปสู่สงครามระหว่างบารอน (Barons) และพระมหากษัตริย์อย่างต่อเนื่อง ซึ่งบางครั้งมีความรุนแรงมากแต่ไม่สามารถจะบ่อนทำลายโครงสร้างทางการเมืองอังกฤษได้และพยายามปรับตนเองให้มีความยืดหยุ่นกับอำนาจของทั้งสองฝ่าย จนในที่สุดรัฐสภาที่มีความมั่นคงมากพอที่จะเป็นชี้ขาดปัญหาความขัดแย้งระหว่างสองฝ่ายได้

ในสมัยพระเจ้าเอ็ดเวิร์ดที่ 1 พระองค์ได้เรียกประชุมรัฐสภาภายหลังปี ค.ศ. 1295 มากกว่า 4 ครั้ง ซึ่งสมาชิกรัฐสภาในขณะนั้นประกอบด้วยขุนนางจำนวนน้อย และมีชนชั้นกลางจากเมืองต่างๆ (Town) เข้ามาเป็นตัวแทนมากขึ้น นอกจากนี้ยังได้สร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดมากยิ่งขึ้นระหว่างพระมหากษัตริย์และชนชั้นนายทุน ในสมัยของพระเจ้าเอ็ดเวิร์ดที่ 3 รัฐสภาได้ทำหน้าที่ในการให้สัตยาบันแก่ข้อตกลงระหว่างบารอนและพระมหากษัตริย์ใน ค.ศ.1311, ค.ศ.1322 และ ค.ศ.

²⁹⁵ สมบัติ อารังธัญวงศ์, การเมืองอังกฤษ, หน้า 42-43.

1327 นอกจากนี้ยังได้ผ่านร่างพระราชบัญญัติที่มีชื่อเสียงแห่งยอร์กในปี ค.ศ.1322 ซึ่งกำหนดให้การเปลี่ยนแปลงใดๆ เกี่ยวกับพระบรมราชโองการและการบริหารของพระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์จะต้องแถลงต่อรัฐสภา (The King-in-Parliament) วิวัฒนาการดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการเพิ่มขึ้นของอิทธิพลทางการเมืองของสามัญชนที่รวมกันเป็นส่วนหนึ่งของรัฐสภา โดยถึงแม้ว่าพระมหากษัตริย์จะทรงพระราชอำนาจในการบัญญัติกฎหมายโดยไม่ต้องขอความเห็นชอบจากรัฐสภา แต่ภาระในการบัญญัติกฎหมายก็มากขึ้นและอำนาจของรัฐสภาก็เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งรัฐสภาอยู่ในฐานะที่มีอำนาจเหนือกว่าพระมหากษัตริย์ในการบัญญัติกฎหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎหมายเกี่ยวกับการเงิน และจากปี ค.ศ.1340 เป็นต้นมา มาตรการต่างๆ ที่ไม่เกี่ยวกับการเก็บภาษีศักดินาจะต้องได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภา และในปี ค.ศ.1340-1341 รัฐสภาได้แต่งตั้งผู้ตรวจสอบเงินแผ่นดินเพื่อตรวจสอบบัญชีของพระมหากษัตริย์อีกด้วย

ในสมัยพระเจ้าเฮนรีที่ 6 ระหว่างปี ค.ศ.1422-1460 กระบวนการบัญญัติกฎหมายได้ถูกกำหนดโดยกลุ่มสามัญชนในรัฐสภาเพื่อนำไปสู่การอภิปรายในรัฐสภา กระบวนการเสนอกฎหมายเพื่อนำไปสู่การอภิปรายของรัฐสภาได้กลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติจนกระทั่งถึงศตวรรษที่ 17

ในศตวรรษที่ 14 การทำงานของรัฐสภาได้เริ่มแสดงให้เห็นถึงการแบ่งแยกระหว่างกลุ่มขุนนาง (Lords) และกลุ่มสามัญชน (Common) แม้ว่าโดยทางการจะมีเพียงสภาเดียว แต่ในประชุมที่พระราชวังเวสต์มินสเตอร์ (Palace of Westminster) ทั้งสองฝ่ายจะนั่งกันอยู่คนละด้าน โดยฝ่ายขุนนางและพระจะนั่งอยู่สภาที่ปรึกษาของพระมหากษัตริย์ในฐานะของมหาสภา (Great Council) เสมือนหนึ่งว่าเป็นการสืบทอดสภาที่ปรึกษาหรือมหาสภาในอดีต ซึ่งนำไปสู่การเริ่มต้นการแบ่งแยกของสภาขุนนาง (House of Lords) และสภาสามัญ (House of Common) ที่ปรากฏในปัจจุบัน นอกจากนี้สมาชิกจากสภาสามัญยังได้แต่งตั้งตัวแทนของตนให้ทำหน้าที่ประธานสภา (Speaker) เพื่อทำหน้าที่ประสานงานกับพระมหากษัตริย์อีกด้วย

ในปี ค.ศ.1376 สภาสามัญได้เสนอต่อรัฐสภาซึ่งได้ชื่อว่าเป็นรัฐสภาที่ดี (Good Parliament) ในขณะนั้นให้ทำการถอดถอนขุนนาง 2 คน (Impeachment) โดยสภาสามัญทำหน้าที่เป็นอัยการและสภาขุนนางทำหน้าที่เป็นตุลาการ ซึ่งขุนนางทั้ง 2 ถูกกล่าวหาว่าแสวงหากำไรจากการทำสงคราม ทำให้รัฐสภาได้รับความชื่นชมเป็นอย่างมาก

3.3.1.2.2 ความรุ่งโรจน์ของสถาบันพระมหากษัตริย์ในยุคราชวงศ์ ทิวดอร์²⁹⁶

พระมหากษัตริย์ในสมัยราชวงศ์ทิวดอร์ (ค.ศ.1485-1603) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยพระเจ้าเฮนรีที่ 7 และ 8 และพระนางเจ้าอลิซาเบธที่ 1 เป็นช่วงเวลาที่มีอำนาจปกครองมาก บทบาทและอำนาจหน้าที่ของรัฐสภาได้ตกลงชั่วคราวระยะเวลาหนึ่ง พระมหากษัตริย์มีฐานะทางการเงินดีและมีการใช้จ่ายอย่างประหยัด จึงไม่ต้องพึ่งพาอาศัยรัฐสภาในการหาเงินและไม่ได้เรียกประชุมรัฐสภาเลย ซ้ำยังได้รวบอำนาจมาไว้กับพระองค์มากขึ้น จนมีผู้เรียกการปกครองในสมัยนี้ว่า ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของทิวดอร์ (Tudor Absolutism) ซึ่งนับว่าเป็นยุคที่รุ่งโรจน์มากของสถาบันพระมหากษัตริย์อังกฤษ

ช่วงเวลาที่อยู่ภายใต้การปกครองของราชวงศ์ทิวดอร์ รัฐสภาในระยะต้นๆ มิได้เรียกร้องสิทธิในการมีส่วนร่วมในการกำหนดหรือตัดสินใจในนโยบายการบริหารประเทศ หรือริเริ่มการบัญญัติกฎหมายอย่างแท้จริง บทบาทสำคัญเหล่านี้ตกอยู่กับพระมหากษัตริย์ แต่รัฐพยายามใช้สิทธิของตนเข้ามามีส่วนร่วมโดยการอภิปรายร่างกฎหมายที่ริเริ่มและเสนอโดยพระมหากษัตริย์ ซึ่งบางครั้งจะต้องมีการแก้ไขปรับปรุงในร่างกฎหมายนั้น และให้ความเห็นชอบในที่สุด ซึ่งรัฐสภามีบทบาทในการริเริ่มและเสนอร่างกฎหมายด้วยตนเองประมาณกลางศตวรรษที่ 16

ในสมัยนี้เองที่สมาชิกรัฐสภาได้รับอภิสิทธิ์ในขณะปฏิบัติหน้าที่บางประการ เช่น ความคุ้มครองป้องกันมิให้ถูกคุมขังในสมัยประชุม สิทธิเสรีภาพในการอภิปราย สิทธิของรัฐสภาในการกำหนดวินัยสำหรับสมาชิก นอกจากนี้ รัฐสภาได้บัญญัติกฎหมายที่สำคัญๆ หลายฉบับ ซึ่งจำกัดการใช้อำนาจโดยพลการและอภิสิทธิ์ของกษัตริย์ โดยมีความสำคัญว่าการกระทำใดๆ ของพระมหากษัตริย์และองคมนตรี (หรือรัฐมนตรี) จะต้องอยู่ภายใต้ขอบเขตของกฎหมาย ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของระบบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ

²⁹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 44,49.

3.3.1.2.3 ความขัดแย้งระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับรัฐสภาในยุค

ราชวงศ์สจิวต²⁹⁷

หลังจากพระนางเจ้าอลิซาเบธที่ 1 สวรรคตแล้ว ราชวงศ์สจิวตได้ปกครองอังกฤษต่อมา ในสมัยราชวงศ์สจิวตนี้การต่อสู้ทางการเมืองระหว่างพวกราชวงศ์ด้วยกันและระหว่างพระมหากษัตริย์กับสภาสามัญทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น เช่น ในสมัยพระเจ้าเจมส์ที่ 1 พระองค์พยายามเสริมสร้างสถาบันพระมหากษัตริย์ให้มีอำนาจสูงสุดเหนือรัฐสภาและให้ความสำคัญแก่คณะองคมนตรีมากกว่าสภาสามัญ ซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้งกับสภาสามัญบ่อยครั้ง สภาสามัญพยายามขัดค้ำอำนาจของพระมหากษัตริย์อย่างเต็มที่และเรียกร้องให้พระมหากษัตริย์เคารพในสิทธิเสรีภาพของสมาชิกสภาสามัญ แต่พระมหากษัตริย์เห็นว่าสิทธิเสรีภาพจะพึงมีขึ้นอยู่กับอำนาจของพระองค์และได้ปฏิเสธข้อเรียกร้องของสภาสามัญ ซึ่งสภาสามัญได้ตอบด้วยการไม่อนุมัติงบประมาณรายจ่าย แต่พระมหากษัตริย์ไม่สนใจและได้เรียกเก็บภาษีโดยพลการ โดยอ้างว่าพระมหากษัตริย์มีสิทธิ์ที่จะทำเช่นนั้นได้ เมื่อสภาสามัญคัดค้านก็ถูกยุบสภา หรืออย่างในสมัยพระเจ้าชาร์ลที่ 1 พระองค์ทรงประสบปัญหาเช่นเดียวกับพระเจ้าเจมส์ที่ 1 รัฐสภาก็คงเรียกร้องให้มีมาตรการป้องกันสิทธิและเสรีภาพในการอภิปรายโดยไม่ถูกจับกุมคุมขัง เมื่อพระองค์ต้องการเงินจึงเรียกประชุมรัฐสภาขึ้นอีก 2 ครั้ง คือในปี ค.ศ.1625 และ ค.ศ.1626 แต่ก็ต้องปิดสภาทั้ง 2 ครั้งเพราะรัฐสภาไม่ยอมพิจารณาเรื่องการเงิน แต่มุ่งที่จะสอบสวนพฤติกรรมของพระองค์ พระองค์จึงหันไปให้วิธีบังคับกู้เงินเอาจากคนร่ำรวย ทำให้ประชาชนไม่พอใจ พระองค์จึงเรียกประชุมอีกครั้งในปี ค.ศ.1628 จึงเป็นโอกาสให้รัฐสภาบังคับให้พระองค์ยอมเซ็นเอกสารที่สำคัญฉบับหนึ่งเรียกว่า “สิทธิแห่งการฎีกา ค.ศ.1628” (The Petition of Right) ซึ่งนับว่าเป็นกฎหมายรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชน โดยกฎหมายนี้ห้ามพระมหากษัตริย์เก็บภาษีโดยมิได้รับอนุมัติจากรัฐสภา ห้ามใช้กฎอัยการศึก (Martial Law) ในยามปกติ ห้ามจำคุกบุคคลใดโดยไม่มีเหตุอันชอบธรรม และห้ามใช้กำลังทหารกับพลเรือน พระองค์เห็นไม่มีทางชนะได้ จึงประนีประนอมด้วย กระทั่งทำให้ชาวอังกฤษได้รับเสรีภาพอีกครั้ง

²⁹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 51-52.

3.3.1.2.4 การล้มเลิกระบบกษัตริย์และการสถาปนาระบบสาธารณรัฐ²⁹⁸

1) การล้มเลิกระบบกษัตริย์

ในช่วงเวลาที่พระเจ้าชาร์ลที่ 1 หลบหนีไป ทำให้ประเทศอังกฤษต้องปกครองโดยปราศจากพระมหากษัตริย์ สถานการณ์ดังกล่าวซึ่งเกิดขึ้นโดยปราศจากการเตรียมพร้อมทางการเมือง ทำให้เกิดความจำเป็นต้องรับรูปแบบของรัฐสภาใหม่ ซึ่งทางทฤษฎีการเมืองเรียกว่า “รัฐบาลโดยรัฐสภา” (Government by Assembly) แต่รูปแบบที่เกิดขึ้นในอังกฤษนี้มีได้เป็นไปตามหลักการของการถ่วงอำนาจระหว่างฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติ กล่าวคือ ทั้งอำนาจบริหารและอำนาจนิติบัญญัติถูกรวมไว้ในองค์กรเดียวกันคือ “รัฐสภา” และพระมหากษัตริย์ถูกแยกออกจากการใช้อำนาจทั้งหลายทั้งปวงของรัฐ การเผชิญหน้าระหว่างพระเจ้าชาร์ลที่ 1 และรัฐสภาได้ก่อให้เกิดสงครามกลางเมืองขึ้นในระหว่างปี ค.ศ.1642-1646 โดยกลุ่มที่จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์เรียกตนเองว่า “คาวาเลียร์” (Cavalier) และกองกำลังฝ่ายรัฐสภาเรียกตนเองว่า “ราวน์ดเฮดส์” (Roundheads) กองกำลังฝ่ายรัฐสภาที่จัดตั้งขึ้นในรูปแบบใหม่อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของผู้นำทางทหาร คือ นายพลโอลิเวอร์ ครอมเวลล์ (Oliver Cromwell) และนายพลโทมัส แฟร์แฟก (Thomas Fairfax) สงครามการเมืองยุติลงโดยฝ่ายรัฐสภาเป็นฝ่ายได้รับชัยชนะ และกบฏสก็อตได้จับตัวพระเจ้าชาร์ลที่ 1 ส่งมอบให้แก่รัฐสภาในปี ค.ศ.1647 ต่อมาในปี ค.ศ.1648 ได้เกิดสงครามกลางเมืองครั้งที่ 2 ขึ้นอีกครั้ง ในที่สุดกลุ่มที่สนับสนุนระบบสาธารณรัฐ (Republican) ในกองทัพได้รับชนะและได้นำตัวพระเจ้าชาร์ลที่ 1 ขึ้นสู่การพิจารณาของศาลพิเศษ และพระเจ้าชาร์ลถูกตัดสินให้ประหารชีวิต ส่งผลให้มีการประกาศยกเลิกระบบกษัตริย์ของประเทศอังกฤษ

2) การสถาปนาระบบสาธารณรัฐ

ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1649 ได้ประกาศยกเลิกระบบกษัตริย์และสถาปนาและประกาศให้อังกฤษเป็น “จักรภพ” (Commonwealth) ซึ่งหมายถึงเป็นประเทศสาธารณรัฐที่อำนาจอธิปไตยเป็นของตนเอง

ภายใต้การปกครองของระบบสาธารณรัฐ กลุ่มผู้สนับสนุนได้เสนอแนวทางการปกครองเรียกว่า “ข้อตกลงของประชาชน” (The Agreement of the People) โดย

²⁹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 56-61.

ต้องการให้ประชาชนมีอธิปไตยโดยไม่จำกัด (Unrestricted Sovereignty) ซึ่งสภามีหน้าที่ในการแสดงเจตจำนงของประชาชน และรัฐบาลจะต้องบริหารโดยความเห็นชอบของประชาชน ส่วนสภาควรมีสภาเดียวและจัดให้มีการเลือกตั้งบ่อยๆ เพื่อให้ประชาชนได้ตรวจสอบผู้แทนของตน ถ้าเป็นไปได้ควรจัดให้มีการเลือกตั้งทุกปี นอกจากนี้ สิทธิของปัจเจกชนจะต้องไม่ถูกละเมิดแม้กระทั่งโดยกฎหมาย ซึ่งหลักการดังกล่าวเป็นเป้าหมายหลักของรัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐประชาธิปไตย

การปกครองดังกล่าวที่กำหนดให้รัฐสภาใช้อำนาจอธิปไตยอย่างไม่จำกัดนั้นได้กลายเป็นรัฐสภาพระราชัยในที่สุด กระทั่งนายพลครอมเวลล์ได้นำกองกำลังยึดรัฐสภาในปี ค.ศ. 1650 และจัดตั้งรัฐสภาใหม่ขึ้นที่เรียกว่า “บาร์โบน” (Barebone) หรือ “รัฐสภาเล็ก” (Little Parliament) หลังจากนั้นไม่ถึง 3 เดือน สมาชิกสภาก็ลาออกเพื่อเปิดโอกาสให้กับนายพลครอมเวลล์จัดตั้งรัฐบาลใหม่ โดยรัฐบาลประกอบไปด้วยนายพลครอมเวลล์ในฐานะ “ผู้พิทักษ์” และสภาโดยทั่วไปอาจกล่าวได้ว่ารัฐธรรมนูญของครอมเวลล์เป็นเผด็จการ แต่ภายใต้บริบทของทฤษฎีรัฐธรรมนูญสมัยใหม่ อย่างไรก็ตามระบบใหม่ที่ครอมเวลล์นำมาใช้ต้องประสบกับความล้มเหลวในที่สุดเกิดความขัดแย้งระหว่างสภากับผู้พิทักษ์จนกระทั่งนายพลครอมเวลล์ถึงแก่อนิจกรรมในปี ค.ศ. 1657 ทำให้ประเทศอังกฤษต้องตกเข้าสู่ยุคซึ่งร้ายแรงกว่าทุกครั้งที่เกิดขึ้นมาในอดีต อันนำไปสู่การรวสานของระบบสาธารณรัฐในประเทศอังกฤษ หลังจากนั้นจึงได้ฟื้นฟูระบบกษัตริย์ขึ้นมาใหม่โดยราชวงศ์สจวร์ตได้กลับมาครองราชย์ต่อไป

3.3.1.2.5 การสถาปนาระบบกษัตริย์ใหม่และการปฏิวัติอันรุ่งโรจน์²⁹⁹

1) การสถาปนาระบบกษัตริย์ใหม่

เมื่อระบบสาธารณรัฐล่มสลายไป ราชวงศ์สจวร์ตก็กลับมามีบทบาทในการปกครองใหม่ในปี ค.ศ. 1660 โดยกฎหมายและระเบียบต่างๆ ในการปกครองแบบเก่าได้ถูกรื้อฟื้นกลับมาใช้อีก พระเจ้าชาร์ลที่ 2 ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์ก็ยังคงพึ่งพาอาศัยรัฐสภาในการบัญญัติกฎหมายและการจัดเก็บภาษีเช่นเคย อีกทั้งเกิดการรวมตัวทางการเมืองขึ้น คือ กลุ่มทอรี (Tory) ที่สนับสนุนพระมหากษัตริย์ และกลุ่มวิก (Whig) ที่สนับสนุนสมาชิกรัฐสภา โดยฝ่ายพระมหากษัตริย์ได้ถูกจำกัดอำนาจลงโดยรัฐสภา แต่พระมหากษัตริย์ยังสามารถรักษาและเพิ่มพูนอำนาจของตนได้นอก

²⁹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 61-70.

วิถีทางรัฐสภา เช่น การใช้ระบบอุปถัมภ์แก่กองกำลังทหารและขุนนาง นอกจากนี้พระมหากษัตริย์ยังมีอำนาจในการแต่งตั้งโยกย้ายกองกำลังทหารได้โดยไม่ต้องผ่านความเห็นชอบของรัฐสภา พระมหากษัตริย์มีสิทธิที่จะยับยั้งกฎหมายได้ในชั่วระยะเวลาหนึ่ง และมีสิทธิที่จะให้มีการยกเว้นการปฏิบัติตามกฎหมายที่ผ่านรัฐสภาในบางกรณีอีกด้วย

วิวัฒนาการที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การรื้อฟื้นองคมนตรีขึ้นมาอีกครั้ง และองคมนตรีในยุคนี้รับมอบหมายอำนาจมากกว่าที่เคยเป็นมา โดยคณะองคมนตรีประกอบด้วย กลุ่มแรกเป็นพวกขุนนางใกล้ชิดและได้รับความไว้วางใจจากพระมหากษัตริย์ มีหน้าที่ให้คำปรึกษาหารือในเรื่องนโยบายการปกครอง กลุ่มที่สองเป็นหัวหน้าหน่วยงานที่สำคัญๆ เช่น การคลังและเป็นเสนาบดี หรือรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างๆ และการบริหารงานนี้ไม่ต้องขึ้นตรงต่อรัฐสภา ซึ่งได้ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างรัฐสภากับพระมหากษัตริย์มากขึ้น รัฐสภาจึงได้พยายามจะตัดทอนอำนาจพิเศษของพระมหากษัตริย์ลง โดยพวกวิกและพวกคัดค้านกฎหมายบังคับให้เข้าศาสนาคริสต์นิกายเชิร์ช ออฟ อิงแลนด์ ทำให้พระเจ้าชาร์ลที่ 2 ได้ยุบสภาลงและมีการเลือกตั้งสมาชิกรัฐสภาใหม่ และรัฐสภาชุดนี้เรียกร้องให้พระมหากษัตริย์เรียกประชุมทุกปีและให้ยุบกองกำลังทหาร พระเจ้าชาร์ลที่ 2 ไม่ยอมทำตาม ทำให้สถานการณ์ขัดแย้งเกือบจะกลายเป็นสงครามกลางเมือง แต่ในที่สุดรัฐสภาก็ถูกยุบและพระเจ้าชาร์ลที่ 2 สามารถปกครองและใช้อำนาจได้โดยไม่มีรัฐสภาคอยคานอำนาจ จนกระทั่งพระองค์สวรรคตในปี ค.ศ.1685

พระมหากษัตริย์องค์ต่อมาและองค์สุดท้ายของราชวงศ์สจวร์ต คือพระเจ้าเจมส์ที่ 2 พระองค์ทรงต้องการจะปกครองประเทศแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute Monarchy) นอกจากนี้พระองค์ยังต้องการให้ประเทศอังกฤษเป็นคาทอลิก โดยปัญหาเรื่องศาสนานี้ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชนทั่วไป จนพระเจ้าเจมส์ที่ 2 ได้หลบหนีออกนอกประเทศและเป็นการสิ้นสุดการปกครองของราชวงศ์สจวร์ต

2) การปฏิวัติอันรุ่งโรจน์

การโค่นล้มราชวงศ์สจวร์ตนับเป็นการปฏิวัติอันรุ่งโรจน์ของอังกฤษ (Glorious Revolution) เพราะเป็นยุคของการวางพื้นฐานการปกครองระบบรัฐสภาในปัจจุบัน การต่อสู้ทางการเมืองนับจากนั้นมาจำกัดอยู่ภายใต้ขอบเขตของรัฐธรรมนูญและครรลองของกฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ได้รับการยอมรับ การปฏิวัติอันรุ่งโรจน์นี้เป็นจุดสิ้นสุดการปกครองของ

พระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยฝ่ายรัฐสภาเป็นฝ่ายที่มีอำนาจเหนือพระมหากษัตริย์ เช่น รัฐสภามีอำนาจในการเลือกและแต่งตั้งพระมหากษัตริย์ หรือมีอำนาจพิจารณาร่างกฎหมาย ซึ่งถือเป็นรากฐานสำคัญของการปกครองระบบรัฐสภา รวมทั้งการกำหนดขอบเขตอำนาจของพระมหากษัตริย์และสิทธิเสรีภาพของประชาชน ได้แก่ การจำกัดสิทธิของพระมหากษัตริย์และการคุ้มครองสิทธิของประชาชน

3.3.1.2.6 การเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองของประชาชน³⁰⁰

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญก็คือ ระบบการเลือกตั้งแบบเดิมซึ่งไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครอง ถึงแม้ว่าพระมหากษัตริย์จะมีบทบาทและอิทธิพลในการปกครองประเทศน้อยลงและศูนย์กลางแห่งอำนาจได้มาอยู่ที่รัฐสภาและคณะรัฐมนตรีแล้วก็ตาม รัฐสภาก็ยังไม่เป็นประชาธิปไตยอย่างเต็มที่ ซึ่งสภาขุนนางที่ประกอบด้วยสมาชิกจากการสืบสายโลหิตยังคงมีอำนาจ ส่วนสภาสามัญนั้นยังไม่มีลักษณะเป็นตัวแทนของปวงชนอย่างแท้จริง เนื่องจากสมาชิกประกอบไปด้วยขุนนางหรือเจ้าของที่ดินที่มั่งคั่งเป็นส่วนใหญ่ ทำให้ชนชั้นกลางที่มีเป็นจำนวนมากเรียกร้องให้มีการปฏิรูประบบการเลือกตั้งใหม่ เพื่อให้พวกตนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมและปกป้องผลประโยชน์ของตนด้วย กระทั่งมีการปฏิรูปการเมืองเกิดขึ้นโดยรัฐสภาได้ผ่านพระราชบัญญัติการปฏิรูปการเมือง ค.ศ. 1832 (Reform Act) หรือที่เรียกว่าพระราชบัญญัติผู้แทนราษฎร ค.ศ. 1832 (Representation of the People Act) ที่เป็นการขยายสิทธิเลือกตั้งให้กับชนชั้นกลางได้มีส่วนในการใช้อำนาจทางการเมืองร่วมกับเจ้าของที่ดิน ผู้มีสิทธิเลือกตั้งสามารถใช้สิทธิของตนได้โดยเสรี โดยไม่มีอิทธิพลหรืออำนาจผูกขาดมาแทรกแซง สภาสามัญมีความเป็นอิสระและเป็นตัวแทนของประชาชนได้มากขึ้น อีกทั้งเป็นแรงผลักดันสำคัญให้กลุ่มการเมืองเปลี่ยนรูปแบบเป็นพรรคการเมืองที่มีการจัดองค์กรทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติเป็นกลไกนำประชาชนให้มีส่วนร่วมในทางการเมืองมากขึ้น นอกจากนี้ยังได้มีการปฏิรูปการเมืองครั้งใหญ่อีก 2 ครั้ง คือ ใน ค.ศ. 1918 และ 1948 ซึ่งเป็นความพยายามอย่างต่อเนื่องของพรรคการเมืองทุกฝ่ายที่ต้องการให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมือง โดยไม่คำนึงถึงเรื่องเพศ เศรษฐกิจ ชนชั้นและอาชีพ

³⁰⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 71-76.

3.3.2 แนวความคิดที่มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมทางการเมืองอังกฤษ

ลักษณะพื้นฐานทางวัฒนธรรมทางการเมืองที่สนับสนุนรัฐบาลที่มีประสิทธิภาพมีหลายประการ แต่สิ่งที่สำคัญก็คือ แนวความคิด ความเชื่อ และทัศนะของประชาชนต่ออำนาจทางการเมือง สิ่งเหล่านี้ได้รับอิทธิพลมาจากนักปรัชญาการเมืองที่สำคัญๆ ของอังกฤษและของยุโรปผ่านการถ่ายทอด การสั่งสอนและการดูซึมแนวความคิดทางการเมืองของนักปราชญ์คนสำคัญๆ เหล่านี้ได้ก่อรูปและฝังในความคิดของคนอังกฤษและกลายเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองที่สำคัญของคนอังกฤษสืบมา ซึ่งแนวความคิดของนักปรัชญาในช่วงเวลาหนึ่งก็อาจสนับสนุนหรือมีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมทางการเมืองแบบหนึ่ง ในขณะที่เดียวกันนักปรัชญาอีกบางกลุ่มก็จุดประกายทางความคิดต่อเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมทางการเมือง

3.3.2.1 แนวความคิดที่มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมทางการเมืองอังกฤษในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ : แนวความคิดสัญญาประชาคมของโทมัส ฮอบส์

โทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes : 1588-1679) ทฤษฎีการเมืองของฮอบส์ต้องการหาทางสร้างความสงบสุขขึ้นในสังคม จึงให้ความสำคัญต่อการปกครองและการเชื่อฟัง โดยวางอยู่บนแนวความคิดเรื่องธรรมชาติมนุษย์โหดร้ายเห็นแก่ตัว ในภาวะธรรมชาติที่มนุษย์ไม่มีสถาบันการเมือง ทุกคนจะไม่มีความสุขกลายเป็นภาวะของสงครามระหว่างคนแต่ละคนเพื่อรักษาความอยู่รอด

หากแต่มนุษย์ยังมีเหตุผลและต้องการความสุขด้วย จึงทำให้เกิดความต้องการสร้างภาวะที่ดีกว่าขึ้นมา นั่นคือสังคมการเมือง หรือ “Civil Society” ในเป็นพันธสัญญาที่มนุษย์ทุกคนจำเป็นต้องยอมรับร่วมกันเพื่อให้เกิดสันติภาพ แต่ถึงแม้จะมีพันธสัญญานี้แล้ว ก็ได้หมายความว่า มนุษย์ทุกคนจะต้องทำตามสัญญาโดยเต็มใจ หากมนุษย์คนใดละเมิดสัญญานี้แล้วก็ยอมถูกลงโทษได้ และเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายแห่งสันติภาพอันจะนำชีวิตไปสู่ความสุข มนุษย์จึงจำเป็นต้องมาทำสัญญาร่วมกันโดยยอมสละสิทธิเสรีภาพตามธรรมชาติให้กับผู้ปกครอง นั่นก็คือองค์อธิปัตย์ เพื่อให้ทำหน้าที่

ในการบัญญัติกฎหมายสำหรับจัดระเบียบให้สมาชิกของรัฐอยู่ร่วมกันอย่างสันติ³⁰¹ เพราะถ้าไม่ให้รัฐมีอำนาจสูงสุดในการปกครอง ธรรมชาติมนุษย์ก็จะบ่อนทำลายรัฐและการปกครองลงไปอีกในที่สุด³⁰²

สำหรับสัญญาที่ทำขึ้นนั้นเป็นสัญญาระหว่างประชาชนกับประชาชน ไม่ใช่สัญญาที่ประชาชนกับองค์อภิปัตย์ องค์อภิปัตย์จึงไม่ใช่คู่สัญญาของประชาชน องค์อภิปัตย์จึงเป็นบุคคลที่สาม³⁰³ (third party) ดังนั้น แม้องค์อภิปัตย์จะกระทำให้เกิดความเสียหายต่อประชาชน ประชาชนก็ไม่มีสิทธิเรียกร้องหรือโค่นล้มองค์อภิปัตย์ตราบที่องค์อภิปัตย์ยังสามารถคุ้มครองประชาชนให้มีความปลอดภัย องค์อภิปัตย์จึงเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดและเด็ดขาดเหนือทุกๆ คนในประชาคมนั้นและเป็นนิรันดร์ โดยไม่มีอำนาจใดมาจำกัดได้

ในทัศนะของฮอบส์คิดว่าองค์อภิปัตย์ควรมีรูปแบบเป็นราชาธิปไตยหรือการปกครองในระบอบกษัตริย์ เพราะเป็นรูปแบบที่ก่อให้เกิดการแข่งขันกันทางอำนาจน้อยกว่ารูปแบบคณาธิปไตยหรือประชาธิปไตย และย่อมเป็นเรื่องง่ายกว่าที่บุคคลคนเดียวจะปฏิบัติการเด็ดขาดและไม่ขัดกันเอง การปกครองรูปแบบนี้ทำให้ระบอบกษัตริย์มีความเข้มแข็งในการรักษาความสงบสุขของมนุษย์ทุกๆ คน

อิทธิพลทางความคิดของฮอบส์ส่งผลต่อการสร้างหรือดำรงอยู่ของวัฒนธรรมการเมืองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ระบบชนชั้น ระบบศักดิ์นาสวามิภักดิ์ ระบบอุปถัมภ์ ระบบอำนาจนิยมและระบบบารมีนิยม ซึ่งวัฒนธรรมการเมืองเหล่านี้ได้หล่อหลอมความคิด ความเชื่อ ค่านิยมหรือทัศนคติของประชาชนอังกฤษต่อระบบการเมืองการปกครอง รวมถึงสิทธิเสรีภาพของประชาชนด้วย เช่นนี้แล้วจึงทำให้วัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สามารถยืนยงอยู่ในประเทศอังกฤษได้อย่างยาวนานหลายศตวรรษ

³⁰¹ สมบัติ อารังธัญวงศ์, การเมือง : แนวความคิดและการพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ 18, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เสมาธรรม, 2553), หน้า 141.

³⁰² ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, พัฒนาการของตะวันตกทางด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมือง, (กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540), หน้า 12.

³⁰³ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง, พิมพ์ครั้งที่ 10, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2557), หน้า 17.

3.3.2.2 แนวความคิดที่มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมทางการเมืองอังกฤษในระบอบประชาธิปไตย

แนวความคิดของนักปรัชญามีอิทธิพลต่อการจัดประภายทางความคิด ความเชื่อ ค่านิยมของประชาชนชาวอังกฤษที่ต้องการหาทางออกให้สังคมจากทางตันของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แบบสุดขั้ว ซึ่งได้เร่งเร้าต่อการกำเนิดความคิด ความเชื่อ ค่านิยมแบบใหม่หรือการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย อันส่งผลต่อการพัฒนาหลักกฎหมายมหาชนที่เกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้แบ่งประเภทแนวความคิดที่มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมทางการเมืองอังกฤษในระบอบประชาธิปไตยเป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ คือ แนวความคิดเสรีนิยมคลาสสิก แนวความคิดเสรีนิยมสมัยใหม่และแนวความคิดแบบอนุรักษนิยม

3.3.2.2.1 แนวความคิดเสรีนิยมคลาสสิก

พื้นฐานของแนวความคิดเสรีนิยมคลาสสิก (Classical Liberalism) เกิดจากสภาพเศรษฐกิจสังคม ตั้งแต่ประมาณช่วงกลางศตวรรษที่ 17 อันเป็นผลของการพัฒนาของวิทยาการต่างๆ การยอมรับแนวคิดมนุษยนิยม ปัจเจกชนนิยม การปฏิรูปทางศาสนา ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในประเทศอังกฤษได้ทำให้ประชาชน พ่อค้า นักอุตสาหกรรม เริ่มมีสิทธิมีเสียงในการปกครองและมีความพยายามประท้วงต่อต้านการแทรกแซงและผูกขาดของภาครัฐที่เป็นอุปสรรคต่อการค้าเสรี อาทิ การตั้งกฎเกณฑ์ข้อบังคับ การผูกขาดให้อภิสิทธิ์กับชนชั้นสูง เป็นต้น รวมทั้งเรียกร้องสิทธิเสรีภาพทางเศรษฐกิจและการเมืองการปกครอง ซึ่งแนวความคิดเสรีนิยมคลาสสิกของจอห์น ล็อก และอดัม สมิท ก็นับว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงแนวความคิด ความเชื่อของประชาชนให้กลายเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่

1) แนวความคิดเสรีนิยมทางการเมืองของจอห์น ล็อก

จอห์น ล็อก (John Locke 1632-1704) ได้เขียนหนังสือ Second Treatise of Civil Government ก่อนการปฏิวัติอันรุ่งโรจน์ในปี ค.ศ.1688 ซึ่งขับไล่พระเจ้าเจมส์ที่ 2 ออกจากบัลลังก์แล้วเชิญพระเจ้าวิลเลียมกับพระนางแมรีขึ้นครองราชย์สมบัติของอังกฤษต่อไป งานของล็อกตีพิมพ์ในปี ค.ศ.1690 โดยล็อกได้เสนอความคิดที่ตรงกันข้ามกับฮอบส์ กล่าวคือ เพื่อการแก้ไขจุดบกพร่องของมนุษย์ภายใต้กฎแห่งธรรมชาติ มนุษย์จึงได้ตกลงได้ใจมาทำสัญญาาร่วมกันเพื่อจัดตั้งสังคมขึ้น โดยเมื่อมีสังคมการเมืองเกิดขึ้นแล้ว มนุษย์จึงจัดตั้งตัวแทนขึ้นมาทำหน้าที่ในการ

บัญญัติกฎหมายในการตัดสินคดีและการบังคับใช้กฎหมาย การจัดตั้งตัวแทนนี้เป็นเสมือนการจัดตั้งทรีสต์ กล่าวคือ ประชาชนเป็นเจ้าของผู้จัดตั้งและผู้รับประโยชน์จากทรีสต์ ในขณะที่ตัวแทนหรือสถาบันการปกครองทำหน้าที่เป็นผู้บริหารทรีสต์ ผู้บริหารจึงมีหน้าที่ในการดำเนินการเพื่อประโยชน์ของประชาชน³⁰⁴ ไม่ว่าจะป็นชีวิต เสรีภาพและทรัพย์สิน แต่ไม่มีสิทธิละเมิดอำนาจประชาชนหรือปัจเจกชนได้ นอกจากนี้เมื่อมีความจำเป็นอันมิอาจเลี่ยงได้ เพื่อรักษาเสรีภาพและทรัพย์สินของประชาชน นอกเหนือจากนั้นต้องปล่อยให้ประชาชนจัดการกันเอง³⁰⁵ หรืออาจกล่าวได้ว่า รัฐมีหน้าที่ในการปกป้องและคุ้มครองชีวิต เสรีภาพและทรัพย์สินของประชาชน มิใช่เพื่อกดขี่ข่มเหงประชาชน ซึ่งถ้าเมื่อใดประชาชนถูกกดขี่ข่มเหงจากรัฐ เมื่อนั้นประชาชนย่อมมีสิทธิที่จะต่อต้านและล้มล้างรัฐได้ อันสะท้อนถึงรัฐที่เป็นเสรีประชาธิปไตยอย่างแท้จริง แนวความคิดดังกล่าวได้กลายเป็นต้นความคิดของวัฒนธรรมทางการเมืองที่เป็นการจำกัดอำนาจของรัฐ

อีกทั้ง ล็อคเสนอให้สิทธิทางการเมืองเป็นของประชาชนหรือประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจสูงสุดและให้สถาบันการปกครองแบ่งแยกอำนาจชัดเจน คือ ฝ่ายบริหาร ฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายตุลาการ โดยฝ่ายนิติบัญญัติมีอำนาจสูงสุดแต่ไม่เบ็ดเสร็จ (Supreme power not absolute power) และสถาบันการปกครองเหล่านี้มีเพียงหน้าที่ดำเนินการเพื่อผลประโยชน์ของประชาชน ผู้มีอำนาจสูงกว่าฝ่ายนิติบัญญัติคือประชาชน ดังนั้น ในความคิดของล็อคประชาชน คือ เจ้าของอำนาจอธิปไตย³⁰⁶

2) แนวความคิดเสรีนิยมทางเศรษฐกิจของอดัม สมิธ

อดัม สมิธ (Adam Smith 1723-1790) เป็นผู้ขยายความคิดเสรีนิยมคลาสสิกต่อจากล็อค และขยายแนวคิดทางการเมืองไปเป็นแนวคิดทางเศรษฐกิจ ซึ่งปรากฏในหนังสือของเขาชื่อได้เขียนหนังสือชื่อ Wealth of Nations อันเป็นใจความสำคัญของทฤษฎีเศรษฐกิจการเมือง กล่าวคือ การผลิตและการแลกเปลี่ยนจะดำเนินไปได้โดยดีผลดีที่สุดถ้าให้มนุษย์สามารถใช้เสรีภาพตามธรรมชาติ โดยการกระทำของมนุษย์แต่ละคนเอง ซึ่งเกิดจากสัญชาตญาณความรักตัวและความเห็นแก่ตัว โดยการที่มนุษย์แลกเปลี่ยนกันก็เพื่อผลประโยชน์ของตัวเอง และมนุษย์เก็บหอมรอม

³⁰⁴ สมบัติ อารังธัญวงศ์, การเมือง : แนวความคิดและการพัฒนา, หน้า 170-171.

³⁰⁵ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, อ้างแล้ว, หน้า 31.

³⁰⁶ สมบัติ อารังธัญวงศ์, การเมือง : แนวความคิดและการพัฒนา, หน้า 171.

ริบก็เพื่อยกฐานะความเป็นอยู่ในด้านต่างๆ ของตนเองให้ดีขึ้น แต่ผลที่ได้ก็คือการขยายตัวของ การแบ่งงานกันทำ การเพิ่มประสิทธิภาพของการผลิตและการเพิ่มผลผลิตของประเทศ การกระทำดังกล่าวเป็นการกระทำเพื่อตัวของมนุษย์เองแต่ได้ก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคมด้วย³⁰⁷ อีกทั้งรัฐบาลมีหน้าที่เป็นเพียงคนกลางที่พิทักษ์รักษากฎเกณฑ์ของสังคมและให้ความยุติธรรมแก่มนุษย์อย่างเสมอภาคเท่าเทียม รวมทั้งให้บริการกิจการรากฐานของเศรษฐกิจและสังคมบางประการเท่านั้น อาทิ การป้องกันประเทศ การบริการสาธารณะ เป็นต้น นอกจากนี้จะต้องให้เป็นหน้าที่ของปัจเจกชนที่จะดำเนินการตามความต้องการของตน ความคิดดังกล่าวจึงเป็นรากฐานของความคิดเสรีนิยมที่เน้นเสรีภาพของมนุษย์ในทางเศรษฐกิจและการเมืองและมีส่วนในการพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐขึ้น

3.3.2.2.1 แนวความคิดเสรีนิยมสำนักประโยชน์นิยม

สำนักความคิดเสรีนิยมได้นำเอาความคิดประโยชน์นิยม (Utilitarianism) เข้าแทนที่หลักสิทธิธรรมชาติในเวลาต่อมา โดยอธิบายใหม่ว่า เสรีภาพส่วนบุคคลนั้นเป็นอุดมคติ เพราะสามารถนำไปสู่ความสุขสูงสุดของมนุษย์ เสรีภาพจึงเป็นเพียงเครื่องมือไปสู่เป้าหมายสุดท้ายคือ ความสุข ซึ่งแทนที่เสรีภาพจะเป็นจุดหมายปลายทางหรือเป็นอุดมคติในตัวของมันเอง อย่างที่จอห์น ล็อกเสนอ ฉะนั้นตามหลักของสำนักเสรีนิยมแบบประโยชน์นิยม การแทรกแซงของรัฐจึงมีได้มากกว่าสิทธิเสรีนิยมแบบธรรมชาติ สำหรับนักปรัชญาคนสำคัญของสำนักความคิดนี้ก็คือ เจเรมี เบนแธม และจอห์น สจ๊วต มิลล์ ผู้ที่ปฏิวัติทางความคิดแบบดั้งเดิมหรือเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ให้กลายเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย

1) แนวความคิดอรรถประโยชน์นิยมของเจเรมี เบนแธม

เจเรมี เบนแธม (Jeremy Bentham 1748-1832) ผู้นำทางความคิดเรื่องอรรถประโยชน์ หรือประโยชน์นิยม เริ่มต้นอธิบายถึงหลักอรรถประโยชน์ในหนังสือที่ชื่อ Introduction to the Principles of Morals and Legislation ซึ่งเป็นเรื่องที่ว่าด้วยความมีเหตุผลของมนุษย์ โดยมนุษย์จะแสวงหาความพอใจ (pleasures) และหลีกเลี่ยงความเจ็บปวด (pains) ความ

³⁰⁷ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, อ้างแล้ว, หน้า 37.

พอใจและความเจ็บปวดในที่นี้ไม่ได้หมายถึงร่างกายเท่านั้น แต่หมายรวมถึง ความพอใจและความไม่พอใจอันเกี่ยวเนื่องกับความคิด ปัญญา ความงาม ศาสนา ศิลธรรม ฯลฯ³⁰⁸ ดังนั้นสิ่งที่จะถือเป็นความดีหรือความชั่วอยู่ที่ว่าสิ่งนั้นได้สร้างความสุขหรือความทุกข์ให้เกิดแก่มนุษย์ และเมื่อนำมาปรับใช้กับในทางทฤษฎีกฎหมาย จึงย่อมให้เกิดผลลัพธ์ที่เน้นบทบาทของรัฐในการออกกฎหมายที่จะสร้างหรือส่งเสริมความสุขให้เกิดแก่สังคมอย่างมากที่สุด ดังสำนวนที่ว่า “ความสุขสูงสุดแก่คนจำนวนมากที่สุด” (The greatest happiness of the greatest number)³⁰⁹ ดังนั้นความสุขจึงเป็นตัวกำหนดความถูกต้องหรือความดีรวมถึงเชื่อในเรื่องของความสุขหรือผลประโยชน์ของปัจเจกชนเป็นหลักใหญ่ นอกจากนี้ การที่จะประกันความสุขที่จะเกิดขึ้นแก่ชุมชนกฎหมายต้องเขียนขึ้นเพื่อเป้าหมายสำคัญ 4 ประการ³¹⁰

1. จัดหาปัจจัยสำหรับการดำรงอยู่
2. สร้างสรรค์ความมั่งคั่งสมบูรณ์
3. ให้ความเสมอภาค
4. รักษาความมั่นคง

ในบรรดาเป้าหมายทั้ง 4 ประการนี้ เบนแรมให้ความสำคัญต่อเรื่องความมั่นคงของบุคคลมากที่สุด ซึ่งความมั่นคงนี้เรียกร้องให้รัฐบาลปกป้องร่างกาย ชื่อเสียง ทรัพย์สิน และสถานภาพของบุคคล ถัดจากเรื่องความมั่นคงก็เป็นความเสมอภาค โดยความเสมอภาคในที่นี้หมายถึง ความเสมอภาคในโอกาส มิใช่ความเสมอภาคในเงื่อนไข โดยที่ความเสมอภาคจะเป็นตัวเปิดทางให้เอกชนทุกคนได้แสวงหาความสุขของตัวเองและมีชีวิตอยู่ตามแบบที่ตัวเองปรารถนา และผลของแนวความคิดเหล่านี้ที่มีส่วนในการจุดชนวนการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองการยอมรับสิทธิมนุษยชนขึ้น

ทั้งนี้รัฐจึงมีบทบาทในการให้ความสุข ให้บริการและให้ความปลอดภัยแก่ประชาชน การบริหารงานของรัฐจึงควรมีการกระจายออกไป เพื่อมิให้มีการขาดผูกไว้ในที่ใดที่หนึ่ง สำหรับรายได้ประชาชาติ (Wealth of the nation) ที่เกิดขึ้นและได้มานั้นก็ควรจะให้มีการ

³⁰⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 89.

³⁰⁹ จรัญ โฆษณานันท์, นิติปรัชญา, พิมพ์ครั้งที่ 18, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2557), หน้า 210.

³¹⁰ เรื่องเดียวกัน, 211.

กระจายเพื่อให้บังเกิดประโยชน์แก่คนจำนวนมากที่สุด โดยเชื่อกันว่าแนวความคิดเช่นนี้เป็นเหตุผลที่พรรคเลเบอร์และพรรคลิเบอรัลใช้เป็นหลักการและเหตุผลที่สร้างโครงการของรัฐสวัสดิการขึ้นในประเทศอังกฤษ³¹¹

2) แนวความคิดของจอห์น สจิวต มิลล์

จอห์น สจิวต มิลล์ (John Stuart Mill 1806-1837) นักปรัชญาและนักเศรษฐศาสตร์การเมืองที่มีชื่อเสียงและมีอิทธิพลต่อประเทศอังกฤษ โดยในหนังสือ Utilitarianism มิลล์ได้เสนอว่าความพอใจบางประเภทมีคุณค่าสูงกว่าบางประเภท และความพอใจสูงสุดคือการส่งเสริมเกียรติของมนุษย์ การกระทำที่เพิ่มและส่งเสริมเกียรติของมนุษย์ คือการกระทำที่ดีและการให้มีเสรีภาพ และในหนังสือ On Liberty มิลล์ยังระบุอีกว่าสิ่งที่เขากลัวว่าจะทำลายเสรีภาพที่สำคัญไม่ใช่รัฐบาล แต่คือสังคมโดยมติมหาชน หรือสังคมทรราชย์ (Social Tyranny) และวิธีการป้องกันการกดขี่ของมติมหาชนก็คือ ให้มีการคิดและแสดงความคิดเห็นถกเถียงกันได้โดยเสรี การห้ามแสดงความคิดเห็นจึงเป็นสิ่งที่ผิดและอันตราย อีกทั้งการจำกัดเสรีภาพของบุคคลจะกระทำได้อต่อเมื่อมีการใช้เสรีภาพที่เกินกว่าขอบเขตจนส่งผลกระทบต่อบุคคลอื่น³¹² ดังนั้นปัจเจกชนจึงมีอำนาจในตัวเองอย่างเต็มที่

สำหรับหลักการรณประโยชน์นิยมนี้ได้รับรองและให้คุณค่าแก่เสรีภาพด้วยความเชื่อมั่นว่ามนุษย์มีเสรีภาพในด้านต่างๆ โดยเฉพาะเสรีภาพในด้านมโนธรรม เสรีภาพในความคิด ความรู้สึกและการแสดงออก เสรีภาพของชีวิตส่วนตัวในการกำหนดแนวทางชีวิตที่ตนปรารถนา เสรีภาพในการสมาคมหรือรวมกลุ่ม เสรีภาพเหล่านี้ย่อมเป็นเสรีภาพขั้นพื้นฐานของปัจเจกชน

โดยการเน้นความสำคัญสูงสุดของเสรีภาพดังกล่าวย่อมส่งผลกระทบต่ออยู่มาต่อการปฏิรูปแก้ไขกฎหมาย เนื่องจากการวางเงื่อนไขอันเข้มงวดมิให้ตราหรือแก้ไขกฎหมายที่เป็นการควบคุมการใช้เสรีภาพ หรือแทรกแซงพฤติกรรมการดำเนินชีวิตของเอกชน เฉพาะ

³¹¹ สมบูรณ์ สุขสำราญ, เอกสารการสอนชุดวิชา 82426 การเมืองการปกครองในยุโรปและอเมริกา, พิมพ์ครั้งที่ 3, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2531), หน้า 628.

³¹² ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, อ้างแล้ว, หน้า 99-101.

อย่างยิ่งในส่วนของกฎหมายอาญาหรือกฎหมายที่มีบทลงโทษทางอาญาทั้งหลาย³¹³ ซึ่งแนวความคิดเกี่ยวกับเรื่องเสรีภาพของมิลล์มีบทบาทสำคัญต่อวัฒนธรรมทางการเมืองการยอมรับสิทธิมนุษยชนที่ปรากฏในเอกสารทางการเมืองทั้งหลาย

ส่วนในด้านระบบเศรษฐกิจนั้น มิลล์ได้ให้ความสำคัญกับปัจเจกชนมากกว่ารัฐบาลในลักษณะที่มีเงื่อนไขว่า แต่ละคนสามารถพัฒนาความสามารถพิเศษของตน เพื่อใช้ให้เป็นประโยชน์แก่สังคม แต่ละคนจะสามารถใช้ความสามารถพิเศษได้ดีที่สุด ถ้าหากเขามีโอกาสที่จะใช้โดยมิลล์นิยมเห็นความสำเร็จของมนุษย์ในการมีชีวิตแบบกระตือรือร้น (active life) มากกว่าการยอมรับเชื่อฟังปฏิบัติตาม (passive obedience) แต่เพียงอย่างเดียว ด้วยเหตุนี้ รัฐบาลที่ส่งเสริมให้บุคคลได้มีส่วนร่วมในการแสดงออก ถือเป็นตัวอย่างที่ดีมากกว่าการให้ประชาชนมัวแต่คอยปฏิบัติตามคำสั่งของผู้ปกครองแต่เพียงฝ่ายเดียว

ในด้านการปกครอง มิลล์เห็นว่าการปกครองที่ดีควรเป็นรัฐบาลโดยผู้แทนราษฎร (Representative government) โดยจุดหมายปลายทางของรัฐบาลก็คือ การทำให้ประชาชนมีชีวิตที่ดีขึ้น ซึ่งในระบบผู้แทนนั้นผู้แทนราษฎรจะต้องเป็นผู้ปกครองและในการปกครององค์การที่ทำหน้าที่ทางนิติบัญญัติ บริหารและตุลาการจำเป็นต้องอาศัยผู้ที่มีความรู้ความสามารถสูง ผู้ที่มีประสบการณ์ ตลอดจนเป็นผู้ที่ได้รับการฝึกฝนอบรมมาเป็นอย่างดี อาจกล่าวได้ว่ามิลล์เชื่อมั่นใ้ผู้ปกครองที่มีความเชี่ยวชาญ หรือมีความสามารถพิเศษ (expert) นอกจากนี้ทฤษฎีผู้แทนของมิลล์ยังถือหลักว่า ผู้แทนควรจะได้รับผิดชอบในความคิดและผลประโยชน์ของสาธารณะทั้งหมด มิใช่เป็นผู้แทนไปตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดเท่านั้น มิลล์จึงเป็นนักคิดที่มีหัวก้าวหน้าเกี่ยวกับสิทธิในการออกเสียงเลือกตั้งทั่วไป ในขณะที่นักปรัชญาท่านอื่นยังเห็นว่าการเมืองควรเป็นเรื่องเฉพาะเพศชาย แต่มิลล์กลับเสนอให้แก้ไขกฎหมายเลือกตั้งเสียใหม่โดยให้สิทธิในการออกเสียงเลือกตั้งทั่วไปเท่าเทียมกันทั้งหญิงและชาย

3.3.2.2.3 แนวความคิดแบบอนุรักษนิยม

แม้แนวความคิดแบบอนุรักษนิยมได้ทวนกระแสความรู้สึกของประชาชนในขณะนั้นที่ให้ความสำคัญกับแนวความคิดเสรีนิยม โดยปฏิเสธต่อการยอมรับและเชื่อถือในหลักเหตุผล และหันมาให้ความสำคัญและสนับสนุนต่อลัทธิประจักษ์นิยม (Empiricism of Empirical Study) อัน

³¹³ จรัญ โฆษณานันท์, อ้างแล้ว, หน้า 225.

หมายถึง การยึดถือหลักการจากการสังเกต (Observation) และประสบการณ์ (Experience) เข้ามาแทนที่ แต่แนวความคิดแบบอนุรักษนิยมก็ยังคงเน้นการให้ความสำคัญกับความเป็นเอกภาพในการปกครอง โดยมีการเคารพความคิดเห็นที่แตกต่างและเชิดชูสิทธิเสรีภาพของประชาชนตราบเท่าที่ไม่ละเมิดหรือบั่นทอนเอกภาพของการปกครอง สำหรับบุคคลสำคัญที่เป็นแกนนำในการเสนอแนวความคิดนี้ก็คือ เดวิด ฮูม และเอ็ดมันด์ เบิร์ก ผู้ก่อชนวนเชื้อไฟต่อการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมทางการเมืองแบบเก่าและหันมาให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่

1) แนวความคิดของเดวิด ฮูม

เดวิด ฮูม (David Hume 1711-1776) เป็นนักคิดที่มีอิทธิพลต่อการเมืองการปกครองของประเทศอังกฤษเป็นอย่างมาก ฮูมเห็นว่าโดยธรรมชาติของมนุษย์ที่มีการผสมผสานระหว่างความเห็นแก่ตัวหรือความชั่วกับความโอบอ้อมอารี แต่ในส่วนของความชั่วนั้นจะต้องหาวิธีการควบคุมให้มนุษย์ที่เกี่ยวข้องในทางการเมืองปฏิบัติตนให้ดีเพื่อก่อให้ประโยชน์แก่สาธารณชน และ “เหตุผล” เป็นเพียงทาสผู้รับใช้ของตัณหาความอยากต่างๆ ในตัวมนุษย์เท่านั้น โดยที่ความต้องการทั่วไปของมนุษย์ล้วนวางอยู่บนเรื่องการแสวงหาความสุข ความพึงพอใจให้แก่ตัวเอง ความรู้สึกทางศีลธรรมจึงถูกกำหนดขึ้นโดยเรื่องความสนุกสนานและความเจ็บปวด และคุณค่าทางศีลธรรมของการกระทำก็ขึ้นอยู่กับว่าจะนำความสุขมาให้แก่ผู้กระทำหรือไม่เท่านั้น³¹⁴ และฮูมอธิบายอีกว่าความยินยอมของประชาชนในการปกครองประเทศเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เสรีภาพของประชาชนโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เสรีภาพในการพิมพ์เป็นสิ่งสำคัญ³¹⁵

2) แนวความคิดของเอ็ดมันด์ เบิร์ก³¹⁶

เอ็ดมันด์ เบิร์ก (Edmund Burke 1729-1797) นักปรัชญาและนักการเมืองแบบอนุรักษนิยม เบิร์กให้ทัศนะว่ามนุษย์มีความเท่าเทียมกันโดยธรรมชาติของการเกิด

³¹⁴ David Hume, On Human Nature and the Understanding, Antony Flew (ed), (Collier Books, 1962), pp. 171-285. อ้างถึงใน จรัญ โฆษณานันท์, นิติปรัชญา, หน้า 215.

³¹⁵ จรุง สุภาพและคณะ, การเมืองการปกครองยุโรป : อังกฤษ ฝรั่งเศส เบนเนลักซ์, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2523), หน้า 22.

³¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 22.

แต่มนุษย์ยังคงมีความแตกต่างกันในระดับของความฉลาด (Wisdom) ต่อการดำเนินไปสู่การมีชีวิตที่ดี ในส่วนของคนฉลาดนั้นจะอาศัยประสบการณ์จากผลงานหรือพฤติกรรมต่างๆ ที่บรรพบุรุษได้เคยมี บทบาทไว้แล้วในสังคม เบิร์กยอมรับว่าการเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นเรื่องของระเบียบธรรมชาติ แต่การเปลี่ยนแปลงนั้นจะให้ผลดีที่สุดก็ต่อเมื่อเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างเชื่องช้าเป็นระเบียบทีละเล็กละ น้อยและคงความต่อเนื่องกันกับอดีต การเปลี่ยนแปลงในอนาคตก็จะต้องกระทำโดยอาศัยรากฐาน เดียวกัน การเปลี่ยนแปลงโดยสิ้นเชิงและการปฏิวัติ อาจทำลายดุลยภาพของโครงสร้างทางสังคมให้ พินาศเสื่อมสูญลงได้ ซึ่งถือว่าเป็น “การชิงสุกก่อนห่าม” ทำให้เห็นว่าเบิร์กไม่เห็นด้วยอย่างรุนแรงของ นักปฏิวัติฝรั่งเศส

อีกทั้งเขายังมีความคิดที่ว่ารัฐควรมีหน้าที่ปกครองและให้ความ ค้ำครองปกป้องภัย ซึ่งหน่วยงานของรัฐบาลจะต้องทำหน้าที่เหล่านี้และพิทักษ์ประโยชน์สูงสุดของ ประชาชนเป็นที่ตั้ง นอกจากนี้ เบิร์กยังมีความเชื่อและศรัทธาในระบบการมีผู้แทนของปวงชน แต่เขา เห็นว่าผู้แทนของประชาชนและรัฐบุรุษทั้งหลายนั้นควรมีอำนาจตัดสินใจอย่างเด็ดขาดในการรักษา ประโยชน์ของประชาชน เพราะถือว่าได้รับฉันทานุมัติมาจากประชาชนแล้ว หากประชาชนไม่ชอบใจก็ อย่ายกเข้ามาในสมัยต่อไป ความคิดของเบิร์กก็น่าจะหมายถึงพรรคการเมืองในฐานะเป็นตัวแทนที่ ประชาชนอาจจะเลือกเข้าไปทำหน้าที่ทางการเมืองแทนตนได้

โดยสรุป อิทธิพลของนักปรัชญาทั้งหลายได้มีส่วนสำคัญอย่างยิ่ง ต่อการกำเนิดแนวความคิด ทฤษฎีที่มีผลต่อการสร้างความเชื่อ ค่านิยม กระทั่งกลายเป็นวัฒนธรรม ทางการเมืองซึ่งสะท้อนต่อหลักกฎหมายมหาชนต่างๆ ที่เกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค หรือสิทธิมนุษยชนและการควบคุมการใช้อำนาจรัฐ อันปรากฏให้เห็นอยู่ในเอกสารทางการเมือง ทั้งหลายของอังกฤษเสมอมา

3.3.3 วัฒนธรรมทางการเมืองอังกฤษ

ประเทศอังกฤษเป็นประเทศหนึ่งที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน โดยในช่วงแรก ประเทศอังกฤษได้ปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ส่งผลทำให้วัฒนธรรมทางการเมือง แสดงออกในลักษณะที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนอันทรงไว้ซึ่งระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และในช่วงต่อมา เมื่อความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อ ค่านิยมของประชาชนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมส่งผลทำให้ได้

ก่อกำเนิดวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่ที่มีความสอดคล้องกับระบอบการเมืองการปกครอง นั่นคือ ระบอบประชาธิปไตย

3.3.3.1 วัฒนธรรมทางการเมืองอังกฤษในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ด้วยระบบความเชื่อ การแสดงออกและค่านิยมที่มีต่อการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจและสังคมอังกฤษในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้เป็นสิ่งที่กระตุ้นต่อการกำเนิด วัฒนธรรมทางการเมืองอังกฤษขึ้น ดังจะกล่าวต่อไป โดยวัฒนธรรมทางการเมืองนี้ได้เป็นแรงหนุนนำ ทำให้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ดำรงอยู่ได้มาช้านาน

3.3.3.1.1 พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์

ในสมัยแองโกลแซกซอน พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์มิได้อยู่บน พื้นฐานของพระราชสิทธิ์ทางกฎหมาย หรือการมีเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพที่จะบังคับให้การปกครอง บังเกิดผล แต่ฐานอำนาจของพระองค์ขึ้นอยู่กับจารีตประเพณีหรือหลักศีลธรรม ประกอบกับความเชื่อ ในทางศาสนาคริสต์ที่ยกย่องว่าพระมหากษัตริย์เป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากพระผู้เป็นเจ้าหรือพระผู้เป็น เจ้าได้ผู้เลือกให้ทำหน้าที่ในการปกครองดูแลประชาชน สิ่งดังกล่าวได้ทำให้พระมหากษัตริย์ทรงได้รับการ สนับสนุนเป็นอย่างมาก การปกครองดังกล่าวจึงเป็นแบบเทวกษัตริย์ (Theocratic Kingship) ที่ อำนาจที่แท้จริงมาจากเบื้องบนสู่เบื้องล่าง โดยพระมหากษัตริย์ทรงถืออำนาจมาจากพระเจ้า มิได้มา จากประชาชน ดังนั้น พระมหากษัตริย์จึงทรงมีพระราชอำนาจสูงสุด เด็ดขาด และไม่ถูกยับยั้งด้วย กฎหมายใดๆ ซึ่งพระมหากษัตริย์จะเป็นผู้ใช้อำนาจสูงสุดหรืออำนาจอธิปไตยแทนรัฐ ตามแนวความคิด ของฌอง โบแตงในเรื่องอำนาจอธิปไตยเป็นของพระมหากษัตริย์และของโทมัส ฮอบส์ ในเรื่องเดียวกัน แต่เป็นการมองผ่านทฤษฎีสัญญาประชาคมแล้วนั้นก็จะส่งผลทำให้เกิดการปกครองในระบอบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์และระบบศักดินาสวามิภักดิ์ขึ้น เพื่อให้มีความต่อเนื่องในการสืบราชสมบัติ ต่อไป

พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ที่สำคัญ ได้แก่ พระราชอำนาจในการที่จะตรากฎหมาย ยกเลิกกฎหมายและแก้ไขเปลี่ยนแปลงกฎหมาย พระราชอำนาจในการที่จะทำ สงครามและสันติภาพ พระราชอำนาจในการที่จะเก็บภาษีอากร พระราชอำนาจในการที่จะแต่งตั้ง เจ้าหน้าที่ พระราชอำนาจในการที่จะอภัยโทษ พระราชอำนาจในการที่จะพิพากษาคดี เป็นต้น โดย พระราชอำนาจต่างๆ เหล่านี้ล้วนอยู่ในพระราชอำนาจในอันที่จะตรากฎหมาย ยกเลิกกฎหมายและ

แก้ไขเปลี่ยนแปลงกฎหมาย ที่เรียกว่า อำนาจแห่งองค์ อธิปไตย³¹⁷ และทรงอยู่เหนือกฎหมายทั้งปวงจึงจะไม่อาจทรงกระทำความผิดใดๆ เลย อันเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงหลัก The King can do no wrong

ความเชื่อ ค่านิยมหรือทัศนคติในเรื่องพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์นี้เป็นลักษณะวัฒนธรรมทางการเมืองที่สำคัญของอังกฤษในยุคที่เป็นการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ช่วยหล่อหลอมให้ประชาชนยินยอมพร้อมใจยอมรับต่อการใช้พระราชอำนาจดังกล่าวโดยคุณฎี ปราศจากข้อโต้แย้งแต่อย่างใด แม้การใช้พระราชอำนาจจะเป็นการกระทบต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชนก็ตาม

3.3.3.1.2 ระบบชนชั้น

วัฒนธรรมทางการเมืองเรื่องระบบชนชั้นในอังกฤษได้มีวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์มาอย่างยาวนาน โดยระบบศักดินาสวามิภักดิ์หรือระบบฟิวดัลมีส่วนสำคัญในการจัดโครงสร้างทางสังคมอังกฤษ ทั้งนี้ได้มีการแบ่งชนชั้นออกเป็น 3 ชนชั้นใหญ่ๆ คือ ชนชั้นพระมหากษัตริย์ ชนชั้นขุนนางผู้มีบรรดาศักดิ์ไม่ว่าจะเป็นดยุก (Duke) มาร์ควิส (Marquess) เอิร์ล (Earl) ไวเคานต์ (Viscount) หรือบารอน (Baron) และชนชั้นสามัญชน หรือแม้แต่ในระบบรัฐสภาของอังกฤษยังประกอบด้วยสมาชิกจากสามฐานันดรด้วยกัน คือ กลุ่มชนชั้นสูงหรือขุนนาง (Nobility) กลุ่มพระ (Clergy) และกลุ่มสามัญชน (Commoners) ดังนั้น การจัดโครงสร้างทางสังคมดังกล่าวย่อมเป็นเครื่องสะท้อนได้เป็นอย่างดีว่าสังคมอังกฤษในอดีตเป็นสังคมที่มีความเชื่อ ค่านิยมหรือทัศนคติที่สนับสนุนและส่งเสริมต่อการเกิดชนชั้นทางสังคมอย่างน้อย 2 ชนชั้น คือ ชนชั้นผู้ปกครองและชนชั้นผู้อยู่ใต้การปกครอง โดยชนชั้นผู้ปกครองจะทำหน้าที่ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวกับการปกครอง ส่วนชนชั้นผู้อยู่ใต้การปกครองมีหน้าที่ในการได้รับการดูแลหรือควบคุมจากชนชั้นผู้ปกครอง รวมถึงสิทธิเสรีภาพของชนชั้นผู้อยู่ใต้การปกครองย่อมได้รับการมอบให้ของชนชั้นผู้ปกครองเท่านั้น **ดังนั้นกระบวนการดังกล่าวจึงได้หล่อหลอมทำให้เกิดวัฒนธรรมทางการเมืองเรื่องระบบชนชั้นขึ้น ภายใต้ทัศนะของประชาชนที่น้อมรับในความแตกต่างหรือความไม่เสมอภาคทางชนชั้น**

³¹⁷ ปรีดี เภษมทรัพย์, นิติปรัชญา, พิมพ์ครั้งที่ 10, (กรุงเทพฯ : คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2552), หน้า 169.

3.3.3.1.3 ระบบศักดินาสวามิภักดิ์

วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินาสวามิภักดิ์เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองที่ถือระบบการถือครองที่ดิน โดยมีพันธะผูกพันซึ่งกันและกันระหว่างเจ้าของที่ดินกับผู้อยู่อาศัยในที่ดิน ดังได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อ 3.3.1.1.2 การเมืองการปกครองในยุคนอร์มัน ซึ่งที่ดินได้เริ่มเปลี่ยนแปลงจากที่เป็นกรรมสิทธิ์ของเจ้าของรายย่อยๆ หลายรายมาตกอยู่ในมือของเจ้าของรายเดียว ส่วนผู้ที่เป็นเจ้าของเดิมก็เปลี่ยนสภาพมาเป็นผู้เช่าแทน³¹⁸ ระบบศักดินาสวามิภักดิ์ถูกนำมาใช้ในอังกฤษในปี ค.ศ. 1066 ในคราวที่พระเจ้าวิลเลียมแห่งแคว้นนอร์มันดีของประเทศฝรั่งเศสยกทัพมาพิชิตเกาะอังกฤษ และจัดรูปแบบการปกครองโดยใช้ระบบศักดินาสวามิภักดิ์หรือระบบฟิวดัล และการนำระบบศักดินาสวามิภักดิ์มาใช้ในการปกครองนั้นทำให้การปกครองอังกฤษเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือเปลี่ยนแปลงจากการปกครองประเทศที่อยู่ในรูปแบบของ เทวภคัตริย์ที่อำนาจทั้งหมดอยู่ที่พระมหากษัตริย์ กลายมาเป็นการปกครองในรูปแบบการกระจายอำนาจคือ กระจายให้ขุนนางในอาณาจักรของตน³¹⁹ ด้วยเหตุเพราะเพื่อให้ขุนนาง (Lord) ผู้ได้รับที่ดินจากพระมหากษัตริย์จำต้องมีภาระหน้าที่ในการให้ความช่วยเหลือทางการทหาร (Knight's Service) อันเป็นการตอบแทนในการที่ได้รับที่ดินทำกิน อีกทั้งขุนนางยังต้องขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์อีกทีหนึ่ง ซึ่งหลังจากที่ได้รับที่ดินมาแล้วนั้นขุนนางก็จะแบ่งส่นปันส่วนให้แก่ลูกน้องหรือผู้อยู่ภายใต้การปกครองทั้งหลายของตนเป็นเช่นนี้ไปตลอดสาย เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างขุนนางผู้เป็นเจ้าของที่ดินกับผู้อยู่ใต้การปกครองทั้งหลาย ซึ่งกลายมาเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินาสวามิภักดิ์

เมื่อชาวอังกฤษได้ดำรงชีวิตอยู่ในระบบการเมืองปกครอง เศรษฐกิจและสังคมภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินาสวามิภักดิ์ ย่อมส่งผลทำให้ชาวอังกฤษมีความเชื่อ ความศรัทธาหรือค่านิยมที่นิยมชมชอบฐานะทางสังคมที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้

³¹⁸ สุนัย มโนมัยอุดม, ระบบกฎหมายอังกฤษ, พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพฯ : โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2559), หน้า 29.

³¹⁹ ฌักทร์พร สิงห์ประเสริฐ, “พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในการยับยั้งร่างกฎหมาย,” (ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552), หน้า 87

การปกครอง ซึ่งการยอมรับเช่นนี้เป็นไปเพื่อความสัมพันธ์ที่ต่างฝ่ายต่างได้ประโยชน์ตอบแทนซึ่งกันและกัน

3.3.3.1.4 ระบบอุปถัมภ์

ด้วยสังคมอังกฤษถือวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินาสวามิภักดิ์ อันส่งผลทำให้โครงสร้างทางสังคมอังกฤษแบ่งได้เป็น 2 ชั้น นั่นก็คือ ชั้นผู้ปกครองหรือผู้อุปถัมภ์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเจ้าของที่ดิน ได้แก่ ลอร์ด (Lord) อัศวิน (Knight) หรือขุนนางผู้ใหญ่ กับผู้อยู่ใต้การปกครองหรือผู้รับอุปถัมภ์ ได้แก่ ขุนนางผู้น้อยหรือชาวนา โดยทั้งผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์ต่างมีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ต่อกันทั้งในความสัมพันธ์ส่วนตัวและการผูกตัวเป็นผู้รับการอุปถัมภ์ระหว่างชาวากับเจ้าของที่ดินภายใต้ระบบศักดินาสวามิภักดิ์ ดังนั้นวัฒนธรรมทางการเมืองระบบอุปถัมภ์ของอังกฤษจึงเป็นการจัดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสองคนที่มีสถานภาพแตกต่างกัน โดยฝ่ายที่มีตำแหน่ง อำนาจ หรือทรัพยากรมากกว่าเป็นผู้อุปการะส่วนอีกฝ่ายหนึ่งที่มาพึ่งพิงขอความคุ้มครอง หรือรับการอุปถัมภ์ค่าเช่าด้วยประการต่างๆ เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างคนสองคน วัฒนธรรมทางการเมืองระบบอุปถัมภ์ของอังกฤษจึงสะท้อนให้เห็นถึงการยอมรับในสิทธิเสรีภาพหรือความเสมอภาคที่มีความแตกต่างกัน

3.3.3.1.5 ระบบอำนาจนิยม

ระบบอำนาจนิยมของประเทศไทยเกิดขึ้นจากปัจจัยหนุนนำคือ จากวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินาสวามิภักดิ์และระบบอุปถัมภ์ที่ได้ทำให้พระมหากษัตริย์มี อุดมการณ์ทางการเมืองแบบเผด็จการ ในลักษณะที่พระมหากษัตริย์สามารถใช้อำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดเหนือรัฐ บุคคลหรือกลุ่มคนใดๆ โดยต้องการดำรงไว้ซึ่งเป้าหมายสูงสุด คือการรักษาอำนาจของพระองค์ ไม่ว่าจะทางสังคม เศรษฐกิจหรือการเมืองการปกครอง โดยมีได้คำนึงต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชนแต่อย่างใด เช่น การที่พระเจ้าจอร์จทรงใช้พระราชอำนาจในฐานะเจ้าของอำนาจอธิปไตยในการกดขี่บังคับเรียกเก็บภาษีจากประชาชน หรือแม้แต่การที่พระเจ้าเจมส์ที่ 2 ผู้ที่มีแนวคิดเทวสิทธิ์อย่างรุนแรง ทรงมีความประสงค์ให้ประเทศอังกฤษเป็นนับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก พระองค์จึงใช้พระราชอำนาจในการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ด้วยเหตุนี้การใช้พระอำนาจของพระมหากษัตริย์จึงเป็นการกำหนดกฎระเบียบ มาตรการต่างๆ เพื่อจำกัดหรือควบคุมการดำเนินประโยชน์หรือกิจกรรมของบุคคลทั้งหลายในสังคมอังกฤษ อีกทั้งวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินา

สวามิภักดิ์ถูกนำมาใช้ในการทำให้ผู้อยู่ใต้การปกครองยอมรับในการใช้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ หรือที่เรียกว่าระบบศักดินาสวามิภักดิ์ภายใต้ระบบอำนาจนิยม

3.3.3.1.6 ระบบบารมีนิยม

สืบจากมาจากการที่ชาวอังกฤษมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินาสวามิภักดิ์ ระบบอุปถัมภ์และระบบอำนาจนิยมได้ก่อให้เกิดวัฒนธรรมทางการเมืองอีกรูปแบบหนึ่งก็คือ วัฒนธรรมทางการเมืองระบบบารมีนิยม กล่าวคือ ในสังคมอังกฤษจะให้การยอมรับนับถือบุคคลผู้ที่เพียบพร้อมไปด้วยยศบรรดาศักดิ์ อำนาจวาสนาหรือทรัพย์สินเงินทอง โดยถ้าบุคคลใดประกอบด้วยคุณสมบัติดังกล่าวข้างต้นบุคคลนั้นก็ย่อมเป็นผู้ที่มีบารมี เพราะบุคคลเหล่านั้นมีลักษณะที่แตกต่างจากคนอื่น ๆ และโดยมากเมื่อเป็นผู้มีบารมีแล้ว บุคคลนั้นก็มักจะใช้บารมีไปในการสร้างอิทธิพลหรืออำนาจให้แก่ตนเอง ซึ่งสังเกตได้จากจำนวนของผู้อยู่ใต้การปกครองหรือเครือข่ายต่างๆ ในอาณัติของผู้มีบารมี เพื่อผู้มีบารมีจะเป็นชนชั้นผู้มีอิทธิพลที่จะได้รับสิทธิประโยชน์ต่างๆ ในการนี้ผู้อยู่ใต้การปกครองก็พร้อมที่จะยอมรับหรือเป็นส่วนหนึ่งของผู้มีบารมีด้วยความจงรักภักดีและผูกพัน ไม่ว่าจะเป็นลักษณะถาวรด้วยความรู้สึกส่วนตัวหรือการเอื้ออำนาจประโยชน์ต่างตอบแทนที่ลงตัวก็ตาม ดังเช่นพระมหากษัตริย์ เจ้าศักดินา ผู้อุปถัมภ์หรือผู้มีอำนาจถูกมองว่าเป็นผู้มีบารมีเนื่องจากบุคคลเหล่านี้มีอำนาจพิเศษเหนือกว่าบุคคลอื่น

3.3.3.2 วัฒนธรรมทางการเมืองอังกฤษระบอบประชาธิปไตย

จากประวัติศาสตร์ทางการเมืองการปกครอง อิทธิพลทางความคิดทางการเมืองในอดีตได้ทำให้วัฒนธรรมทางการเมืองอังกฤษเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปจากเดิมที่เป็นวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (ระบอบเก่า) มาเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย (ระบอบใหม่) อันเป็นการให้ความสำคัญถึงสิทธิเสรีภาพของประชาชน แม้ว่าประเทศอังกฤษจะไม่มีรัฐธรรมนูญที่เป็นลายลักษณ์อักษร แต่ด้วยวัฒนธรรมทางการเมืองที่จะกล่าวต่อไปนี้ได้ส่งผลทำให้ประเทศอังกฤษเป็นประเทศที่มีระบอบประชาธิปไตยที่แข็งแกร่งประเทศหนึ่งของโลก

3.3.3.2.1 หลักการเชื่อมโยงแห่งอำนาจ

หลักการเชื่อมโยงแห่งอำนาจ (Fusion of Powers) หมายถึง การใช้อำนาจอธิปไตยทั้งสาม คือ อำนาจอธิปไตย อำนาจบริหารและอำนาจตุลาการที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดเช่น พระมหากษัตริย์ใช้อำนาจบริหารโดยคำแนะนำของคณะรัฐมนตรี และคณะรัฐมนตรี

จะต้องได้รับการสนับสนุนจากสภาสามัญ ถ้าสภาสามัญไม่สนับสนุนโดยการลงมติไม่ไว้วางใจเมื่อใด คณะรัฐมนตรีต้องลาออก ในทำนองเดียวกัน คณะรัฐมนตรีก็มีอำนาจเสนอให้พระมหากษัตริย์ยุบสภาสามัญได้ เมื่อเห็นว่าสภานั้นปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบ ส่วนในด้านตุลาการนั้นก็มีความสัมพันธ์กับอำนาจอื่นๆ ได้ เช่น ฝ่ายบริหารเป็นผู้เสนอจัดตั้งศาล รัฐสภาเป็นผู้ออกกฎหมายให้จัดตั้งศาล ในขณะที่เดียวกัน ศาลก็มีอำนาจบังคับผู้ละเมิดกฎหมาย

โดยหลักการดังกล่าว การขัดแย้งระหว่างอำนาจนิติบัญญัติกับอำนาจบริหาร จึงเกือบไม่เกิดขึ้นเลยในอังกฤษ ทั้งนี้ เพราะอังกฤษมีพรรคการเมืองใหญ่เพียง 2 พรรค ฉะนั้นการเลือกตั้งทั่วไปแต่ละครั้งจะทำให้พรรคใดพรรคหนึ่งมีเสียงข้างมากเสมอ และโดยธรรมเนียมปฏิบัติ พระมหากษัตริย์จะทรงแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีจากพรรคการเมืองที่มีเสียงข้างมากในสภาสามัญเสมอ ประกอบกับพรรคการเมืองในประเทศอังกฤษใช้ระบิยวินัยเคร่งครัด เช่นลูกพรรคจะลงคะแนนเสียงในสภาสามัญขัดแย้งกับมติของพรรคไม่ได้ ส่วนระบบการเมืองของสหรัฐอเมริกาถือหลักแบ่งแยกอำนาจเด็ดขาด (Separation of Power) คืออำนาจอธิปไตยทั้งสามแยกออกจากกันโดยเด็ดขาด ฝ่ายบริหารยุบสภาไม่ได้ และฝ่ายนิติบัญญัติลงมติไม่ไว้วางใจฝ่ายบริหารไม่ได้เช่นเดียวกัน ความขัดแย้งระหว่างฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติจึงมักเกิดขึ้นเสมอ โดยเฉพาะเมื่อประธานาธิบดีกับเสียงข้างมากในรัฐสภาเป็นคนละพรรค

ทั้งนี้ ระบบการเมืองอังกฤษเป็นระบบที่รักษาดุลอำนาจระหว่างฝ่ายบริหารกับฝ่ายนิติบัญญัติได้เป็นอย่างดี โดยฝ่ายบริหารมีสิทธิริเริ่มร่างกฎหมาย ส่วนอำนาจการพิจารณาและอำนาจการอนุมัติขั้นสุดท้ายเป็นของรัฐสภาและไม่ต้องปรึกษากับรัฐบาลก่อน ในการปฏิบัติดังกล่าว คณะรัฐมนตรีได้กระทำไปโดยอาศัยอำนาจของพระมหากษัตริย์ ประกอบกับการมีระเบียบวินัยของพรรคที่เคร่งครัด ทำให้อำนาจคณะรัฐมนตรียิ่งใหญ่ไพศาลมาก แม้รัฐสภาไม่มีหน้าที่ดังกล่าวนี้แต่มีหน้าที่ปฏิบัติเพื่อให้แน่ใจว่าการกระทำของฝ่ายบริหารก่อนที่จะให้ความยินยอมนั้น มักได้มีการพิจารณาโดยรอบคอบแล้ว³²⁰

หลักการเชื่อมโยงแห่งอำนาจจึงถือเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองอย่างหนึ่งของประเทศอังกฤษที่ถือกำเนิดจากอิทธิพลของ “หลักการแบ่งแยกอำนาจ” (Separation of

³²⁰ สุรพล ราชภัฏทาร์กซ์และพจนาลัย ไชยรังษี, การเมืองในสหรัฐอเมริกา อังกฤษและฝรั่งเศส, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2550), หน้า 161.

Power) อันเป็นหลักประกันในการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน เพื่อให้อำนาจเหล่านี้สามารถทำการ “ตรวจสอบและถ่วงดุล” (Check and Balance) ระหว่างอำนาจ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งยังเป็นการต่อต้านวัฒนธรรมทางการเมืองเรื่องพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์อีกด้วย

3.3.3.2.2 การมีส่วนร่วมทางการเมือง

วัฒนธรรมทางการเมืองเรื่องการมีส่วนร่วมทางการเมืองในประเทศอังกฤษ เกิดขึ้นจากวิวัฒนาการทางการเมืองที่ชนชั้นกลางหรือสามัญชนจากเมืองต่างๆ ถูกรับเลือกจากประชาชนในท้องถิ่นของตนเข้ามาเป็นตัวแทนของประชาชน เพื่อประกอบขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของรัฐสภา โดยทำหน้าที่ในการบัญญัติกฎหมายหรือให้ความเห็นชอบในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับระบบการเมือง หรือแม้แต่การรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน ส่งผลทำให้วัฒนธรรมทางการเมืองดังกล่าวได้สะท้อนให้เกิดหลักอำนาจสูงสุดเป็นของรัฐสภา (The Supremacy of Parliamentary) อันเป็นหลักสำคัญต่อแนวความคิดเกี่ยวกับอำนาจอธิปไตยในประเทศอังกฤษ

สำหรับรัฐสภา (Parliament) เป็นสถาบันหลักที่มีความสำคัญยิ่งต่อระบบการเมืองการปกครองอังกฤษ โดยรัฐสภาประกอบด้วยพระมหากษัตริย์ สภานางและสภาสามัญ สำหรับสภานางมีสมาชิก 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ ผู้นำฝ่ายคริสตจักรและขุนนาง ส่วนสภาสามัญมาจากการเลือกตั้งของประชาชนภายในประเทศ เพื่อเป็นตัวแทนของประชาชน โดยไม่จำกัดชนชั้นวรรณะ เพื่อทำหน้าที่หนึ่งในอำนาจอธิปไตย หรือฝ่ายนิติบัญญัติ

รัฐสภาอังกฤษมีหลักอำนาจอธิปไตยเป็นของรัฐสภา หมายถึงรัฐสภาภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งอังกฤษมีสิทธิในการที่จะบัญญัติกฎหมายหรือไม่บัญญัติกฎหมายใดๆ และไม่มีบุคคลใดหรือองค์กรใดจะได้รับการยอมรับโดยกฎหมายอังกฤษที่จะมีสิทธิล้มล้างกฎหมายที่บัญญัติโดยรัฐสภา³²¹ ทำให้มีผู้กล่าวว่า “รัฐสภาอังกฤษสามารถทำอะไรได้ทุกอย่าง เว้นแต่ทำผู้หญิงให้เป็นผู้ชาย และทำผู้ชายให้เป็นผู้หญิง” (Parliament can do everything but make a woman a man and a woman) และศาลก็ไม่อาจพิพากษาการกระทำของรัฐสภาให้เป็นโมฆะได้ โดยกระบวนการแก้ไขรัฐธรรมนูญก็ไม่ยุ่งยากซับซ้อน ซึ่งสามารถแก้ไขได้เพียงการออกกฎหมายธรรมดาเท่านั้น ส่วนการใช้สิทธิยับยั้งร่างกฎหมายของพระมหากษัตริย์ก็ไม่มีอำนาจยับยั้งร่างกฎหมายใดๆ ได้หรือกระทำแต่

³²¹ สมบัติ อารังธัญวงศ์, การเมืองอังกฤษ, หน้า 97.

เพียงในนาม ฉะนั้น รัฐสภาสามารถออกกฎหมายอย่างไรก็ได้ทั้งสิ้น เช่น อาจขยายอายุของสภาออกไปตลอดกาล หรืออาจจะปลดพระมหากษัตริย์ออกจากราชบัลลังก์ หรืออาจจะเปลี่ยนประเทศอังกฤษเป็นสาธารณรัฐก็ได้ เป็นต้น³²²

หลักนี้ได้ส่งผลทำให้ศาลอังกฤษไม่มีอำนาจที่จะตรวจสอบว่ากฎหมายที่รัฐสภาตราขึ้นชอบด้วยรัฐธรรมนูญหรือกฎหมายหรือไม่ รวมถึงถ้ากฎหมายนั้นๆ ละเมิดหรือก้าวล่วงต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชนด้วย และเมื่อหลักอำนาจอธิปไตยเป็นของรัฐสภาอยู่เหนือกว่าหลักนิติธรรมเสียแล้ว ก็ไม่มีอะไรเป็นเครื่องประกันสิทธิเสรีภาพของประชาชนจากการคุกคามโดยรัฐสภาได้ แต่ในทางปฏิบัติก็ไม่ได้เป็นเช่นนั้น เพราะตามจารีตประเพณีแล้วรัฐสภาจะไม่ตรากฎหมายที่ขัดหรือแย้งต่อหลักนิติธรรม ยิ่งไปกว่านั้นโดยเหตุที่การตรากฎหมายของรัฐสภาย่อมขึ้นอยู่กับการสนับสนุนของรัฐบาลและพรรคการเมืองที่เป็นรัฐบาลย่อมเป็นพรรคการเมืองที่ครองเสียงข้างมากในสภาผู้แทนราษฎร หากพรรคการเมืองที่เป็นรัฐบาลซึ่งครองเสียงข้างมากสนับสนุนให้ตรากฎหมายที่กระทบต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชนอย่างรุนแรงแล้ว ผลที่จะเกิดขึ้นจากการเลือกตั้งครั้งถัดมามีแนวโน้มที่คาดหมายได้ในที่สุด³²³

นอกจากนี้ แม้ว่าฝ่ายบริหารมีสิทธิยุบสภาได้ แต่นั่นก็ไม่ได้หมายความว่าฝ่ายบริหารมีอำนาจสูงกว่าฝ่ายนิติบัญญัติ การกระทำอย่างนี้เป็นแต่เพียงเปิดโอกาสให้ฝ่ายบริหารยุบสภา เพื่อให้ประชาชนเลือกตั้งกันใหม่ในกรณีที่เกิดความขัดแย้งกันทั้งสองฝ่าย แม้ฝ่ายบริหารจะคิดว่าตนเป็นฝ่ายถูกก็คาดหวังว่าฝ่ายของตนจะได้รับเลือกตั้งเข้ามามากกว่า แต่ถ้าประชาชนเลือกผู้แทนฝ่ายตรงกันข้ามเข้ามาก็ย่อมแสดงให้เห็นว่าประชาชนไม่สนับสนุนผู้แทนชุดเก่า และฝ่ายบริหารจะยุบสภาซ้ำอีกไม่ได้ (ในเหตุการณ์เดียวกัน) ซึ่งส่งผลทำให้ต้องลาออกเท่านั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าอำนาจสุดท้ายยังเป็นของรัฐสภาอยู่ โดยที่เป็นเช่นนี้เพราะชาวอังกฤษถือว่า สภาผู้แทนเป็นตัวแทนของปวงชนและเป็นศูนย์กลางการปฏิบัติหน้าที่ในนามของประเทศโดยส่วนรวม ซึ่งตรงกันข้ามกับระบบการเมืองของสหรัฐอเมริกาที่ถือว่า สมาชิกรัฐสภาผู้แทนของแต่ละเขตเลือกตั้งประธานาธิบดีเท่านั้นที่เป็นตัวแทนของประเทศโดยส่วนรวม กล่าวโดยที่สุดแล้วประชาชนอังกฤษจึงเป็นผู้กำหนดทิศทางการบริหารประเทศ การตรากฎหมาย และกลายเป็นระบอบประชาธิปไตยที่แบ่งบาน

³²² สุรพล ราชภัฏทาร์กซ์และพจนาลัย ไชยรังษี, อ้างแล้ว, หน้า 162.

³²³ วรเจตน์ ภาศิริรัตน์, อ้างแล้ว หน้า 198.

วัฒนธรรมทางการเมืองเรื่องการเมืองมีส่วนร่วมทางการเมืองได้ทำลายล้างซึ่งวัฒนธรรมทางการเมืองเรื่องพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ระบบชนชั้น ระบบศักดินา สวามิภักดิ์ ระบบอุปถัมภ์ ระบบอำนาจนิยมและระบบบารมีนิยม หรือวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และได้สถาปนา “หลักอำนาจสูงสุดเป็นของรัฐสภา” (The Supremacy of Parliamentary) เพื่อให้รัฐสภามีอำนาจเหนือพระมหากษัตริย์ในการตรากฎหมายขึ้นใช้บังคับ รวมถึงการบัญญัติรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนและการควบคุมการใช้อำนาจรัฐอีกด้วย

3.3.3.2.3 การจำกัดอำนาจของรัฐ

วัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐนี้เกิดขึ้นจากประวัติศาสตร์ที่ชาวอังกฤษถูกกดขี่ข่มเหงหรือถูกรังแกอย่างไม่เป็นธรรมจากชนชั้นปกครอง จึงเกิดเป็นความเชื่อ ค่านิยมหรือทัศนคติที่เป็นปฏิปักษ์ต่อการใช้อำนาจโดยมิชอบด้วยกฎหมาย อันก่อให้เกิดวัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐขึ้น ซึ่งสังคมอังกฤษได้พัฒนาสร้างหลักการที่สะท้อนถึงหลักกฎหมายมหาชนก็คือ “**หลักนิติธรรม**” (Rule of Law) ที่ถือเป็นหลักที่แสดงให้เห็นว่าเป็นการปกครองโดยกฎหมาย มิใช่เป็นการปกครองโดยบุคคล โดยปรากฏชัดเจนครั้งแรกในศตวรรษที่ 17 ในหนังสือ Common Wealth of Oceana เมื่อปี ค.ศ. 1656 ผลงานของ James Harrington โดยเสนอหลักการที่ว่า “รัฐต้องปกครองโดยกฎหมายที่ทุกคนในสังคมร่วมกันจัดทำขึ้น และไม่มีใครถูกปกครองโดยผู้อื่น เว้นแต่โดยกฎหมายเพื่อประโยชน์ร่วมกัน” แต่หากอาจสืบสาวย้อนกลับไปได้ถึงยุคกลาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งย้อนกลับไปถึง ค.ศ.1215 ซึ่งเป็นปีที่พระเจ้าจอห์นได้ลงนามในเอกสารสำคัญที่ชื่อว่ามหาบัตรแมกนาคาร์ตา (Magna Carta) เอกสารฉบับนี้เป็นพันธสัญญาที่กษัตริย์อังกฤษให้ไว้แก่บรรดาขุนนางของพระองค์ในการที่จะจำกัดพระราชอำนาจของพระองค์ลง อาจกล่าวได้ว่ามหาบัตรแมกนาคาร์ตาเป็นก้าวสำคัญแห่งประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองของมนุษย์ที่จะนำไปสู่การปกครองโดยกฎหมายเป็นใหญ่ในเวลาต่อมา เนื่องจากเอกสารฉบับนี้เป็นเอกสารทางกฎหมายฉบับแรกที่ทำให้หลักการปกครองโดยกฎหมายได้รับการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร และการประกันสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลเป็นไปอย่างชัดเจน นอกจากนี้การปกครองโดยกฎหมายยังได้ปรากฏในเอกสารทางการเมืองในหลายๆ ฉบับ อาทิ Petition of Rights ค.ศ.1628 Habeas Corpus ค.ศ. 1679 หรือ Bill of Rights ค.ศ.1689 เป็นต้น

กระทั่งศตวรรษที่ 19 หลักการปกครองโดยกฎหมายได้ถูกทำให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายถึงความสำคัญอย่างเป็นระบบขึ้นครั้งแรก โดยนักกฎหมายอังกฤษ คือ A.V.Dicey ที่มองว่า ประชาชนทุกคนต้องเสมอภาคกันต่อหน้ากฎหมาย ประชาชนไม่ว่าจะอยู่ในฐานะใดก็ตามย่อมต้องตกอยู่ภายใต้กฎหมายปกติธรรมดาของแผ่นดิน ซึ่งบรรดาศาลธรรมดาทั้งหลายจะเป็นผู้รักษากฎหมายนั่นเอง³²⁴ หลักการปกครองโดยกฎหมายจึงเป็นหลักการที่สำคัญในรัฐธรรมนูญของอังกฤษที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร³²⁵ โดย Dicey เห็นว่าบรรดาการกระทำทั้งหลายทั้งปวงของรัฐและฝ่ายปกครองจะต้องอยู่ภายใต้บังคับของกฎหมาย โดยจะต้องไม่กระทำการก้าวล่วงสิทธิเสรีภาพของประชาชนตามอำเภอใจ หากปรากฏว่ารัฐบาลหรือฝ่ายปกครองกระทำการอันขัดต่อกฎหมาย การกระทำดังกล่าวย่อมต้องถูกฟ้องคดียังศาลยุติธรรมหรือศาลธรรมดาได้ เพราะรัฐบาลหรือเจ้าหน้าที่ย่อมจะมีสิทธิพิเศษใดๆ เหนือกว่าประชาชนไม่ได้ อันส่งผลทำให้ทุกคนต้องตกอยู่ภายใต้กฎหมายและภายใต้ศาลเดียวกันตามหลักความเสมอภาคต่อหน้ากฎหมาย³²⁶ แนวความคิดดังกล่าวนำมาซึ่งการปฏิเสศการจัดตั้งศาลปกครองหรือองค์กรอื่นซึ่งไม่ใช่ศาลยุติธรรมหรือศาลธรรมดา นอกจากนี้ ประชาชนทุกคนมีสิทธิป้องกันตนเองได้โดยไม่ถูกลงโทษในทันที นอกเสียจากมีกฎหมายระบุอย่างชัดแจ้งและได้กำหนดโทษเอาไว้แล้วและการจะนำผู้กระทำผิดมาลงโทษนั้นต้องปฏิบัติตามกระบวนการยุติธรรมซึ่งมีกฎเกณฑ์ที่กำหนดเอาไว้แน่นอน ซึ่งศาลจะเป็นผู้ปกป้องประชาชนในการกระทำของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ก้าวล่วงสิทธิของพลเมืองอันเป็นการขัดต่อกฎหมาย

วัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ค่อยๆ หมดความสำคัญลงไปด้วยเหตุเพราะการที่ประชาชนชาวอังกฤษเริ่มมีความเชื่อ ค่านิยมหรือทัศนคติและยึดถือปฏิบัติต่อการปกครองโดยกฎหมาย จนกระทั่งการปกครองโดยกฎหมายได้กลายเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองหนึ่งที่สำคัญในระบอบประชาธิปไตยอังกฤษ และวัฒนธรรมทางการเมือง

³²⁴ Albert Venn Dicey, Introduction to the study of the law of the constitution, 10th ed, (London : The Macmillan Press, 1973) p.187-203.

³²⁵ จรัญ โฆษณานันท์, สิทธิมนุษยชนไร้พรมแดน : ปรัชญากฎหมายและความเป็นจริงทางสังคม, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2556), หน้า 193.

³²⁶ วรเจตน์ ภาคีรัตน์, อ้างแล้ว, หน้า 197

การจำกัดอำนาจรัฐได้พัฒนาหลักการที่สำคัญในการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนชาวอังกฤษ คือ “หลักนิติธรรม” (Rule of Law) ซึ่งต้องประกอบด้วย 3 หลัก ดังนี้³²⁷

1. หลักความชอบด้วยกฎหมาย

หลักนิติธรรมรับรองความสูงสุดของกฎเกณฑ์ทางกฎหมายที่ศาลได้กำหนดไว้ในคำพิพากษาของศาลหรือที่รัฐสภาได้กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติ โดยไม่ยอมรับอำนาจดุลพินิจอำเภอใจหรือเอกสิทธิ์ของรัฐบาล หลักนิติธรรมหมายความว่า บุคคลหนึ่งบุคคลใดจะถูกลงโทษ ถูกจำกัดเสรีภาพ ถูกประหารชีวิต หรือถูกกระทบกระเทือนต่อสิทธิของตนได้ก็ต่อเมื่อเป็นผลของกฎเกณฑ์ทางกฎหมายที่ศาลหรือรัฐสภาได้กำหนดไว้เท่านั้น บุคคลหนึ่งบุคคลใดไม่อาจถูกลงโทษโดยอาศัยอำนาจดุลพินิจหรือเอกสิทธิ์ของรัฐบาลได้

2. หลักความเสมอภาคต่อกฎหมาย

หลักนิติธรรมหมายความว่า ไม่มีบุคคลใดอยู่เหนือกฎหมายและบุคคลทุกคนไม่ว่าจะมีฐานะหรือตำแหน่งอะไร ย่อมอยู่ภายใต้กฎหมายธรรมดาของแผ่นดินและอยู่ในอำนาจพิจารณาตัดสินของศาลธรรมดาของอังกฤษ

3. หลักการคุ้มครองสิทธิโดยศาล

ในประเทศภาคพื้นทวีปยุโรป สิทธิเสรีภาพของประชาชนได้รับการรับรองโดยรัฐธรรมนูญที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่รัฐสภาตราขึ้น แต่ในอังกฤษหลักนิติธรรมหมายความว่า สิทธิเสรีภาพของประชาชนได้รับการรับรองคุ้มครองโดยคำพิพากษาของศาล ซึ่งใช้โอกาสในการพิจารณาพิพากษาคดีวางหลักทั่วไปของรัฐธรรมนูญอังกฤษ หลักประกันสิทธิเสรีภาพของประชาชนมิได้เกิดจากปณิธานสิทธิเสรีภาพของประชาชน แต่เกิดจากสิทธิของประชาชนซึ่งถูกล่วงละเมิดในสิทธิเสรีภาพของตนโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ในอันที่จะยื่นฟ้องคดีต่อศาลเพื่อให้ศาลคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของตนได้ ไม่ว่าจะเป็นการล่วงละเมิดเสรีภาพของตนโดยเอกชนหรือโดยเจ้าหน้าที่รัฐก็ตาม

³²⁷ ชาญชัย แสงศักดิ์, กฎหมายมหาชน : วิวัฒนาการของกฎหมายมหาชนในต่างประเทศและในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2557), หน้า 113-114.

ในอังกฤษสิทธิเสรีภาพของประชาชนจะมีได้จริงก็ต่อเมื่อประชาชนมีสิทธิที่จะฟ้องคดีต่อศาลตามหลัก
 สุภาษิตที่ว่า “remedies precede rights” คือการเยียวยาโดยการฟ้องคดีต่อศาลมาก่อนการได้รับ
 สิทธิ

สำหรับการที่จะทำให้หลักนิติธรรมเป็นจริงได้นั้นต้องมีลักษณะ
 สำคัญตามที่ลอน แอล ฟูลเลอร์ (Lon L. Fuller) ได้อธิบายว่า³²⁸

1. กฎหมายจะต้องใช้บังคับเป็นการทั่วไปกับบุคคลทุกคน ไม่เว้น
 แม้แต่องค์กรเจ้าหน้าที่ของรัฐ
 2. กฎหมายจะต้องได้รับการประกาศใช้อย่างเปิดเผย
 3. กฎหมายจะต้องได้รับการตราขึ้นให้มีผลบังคับใช้ในอนาคต ไม่ใช่
 ตราขึ้นเพื่อใช้บังคับย้อนหลังไปในอดีต
 4. กฎหมายจะต้องได้รับการตราขึ้นโดยมีข้อความชัดเจน เพื่อ
 หลีกเลี่ยงมิให้เกิดการบังคับใช้ที่ไม่เป็นธรรม
 5. กฎหมายจะต้องไม่มีข้อความที่ขัดแย้งกันเอง
 6. กฎหมายจะต้องไม่เรียกร้องให้บุคคลปฏิบัติในสิ่งที่ไม่อาจเป็นไปได้
 7. กฎหมายต้องมีความมั่นคงตามสมควร แต่ก็จะต้องเปิดโอกาสให้
 แก้ไขให้สอดคล้องกับสภาพของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้
 8. กฎหมายที่ได้รับการประกาศใช้แล้วจะต้องได้รับการบังคับให้
 สอดคล้องต้องกัน กล่าวคือต้องบังคับการให้เป็นไปตามเนื้อหาของกฎหมายที่ได้ประกาศใช้แล้วนั้น
- หลักดังกล่าวได้กลายเป็นเสมือนหลักสิทธิมนุษยชนหรือเป็น
 รากฐานในการปกป้องสิทธิมนุษยชน หรือสิ่งที่นิยมเรียกกันว่ามากกว่าอิสระเสรีภาพพลเมืองและ

³²⁸ Lon L. Fuller, *The Morality of Law*, (New Haven : Yale University Press, 1979),
 46-91.

เสรีภาพขั้นพื้นฐาน (Civil Liberties and Fundamental Freedom) ในประเทศอังกฤษเป็นเวลายาวนาน³²⁹

นอกจากนี้ วัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐยังสะท้อนถึง**หลักรัฐธรรมนูญนิยม**³³⁰ อีกด้วย โดยแม้ประเทศอังกฤษจะไม่มีรัฐธรรมนูญที่เป็นลายลักษณ์อักษรแต่ก็ถือว่าประเทศอังกฤษมีหลักรัฐธรรมนูญนิยม กล่าวคือประเทศอังกฤษมีการปกครองโดยจารีตประเพณีมาช้านาน เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่ผู้ปกครองประพฤติผิดจารีตประเพณี จึงมีความพยายามที่จะทำให้ผู้ปกครองกลับไปสู่จารีตประเพณีเดิม ซึ่งจะเห็นได้จากเหตุการณ์ที่พระเจ้าจอห์นประพฤติผิดประเพณีการปกครองอังกฤษ โดยการบังคับเรียกเก็บภาษีจากประชาชนที่ปราศจากความยินยอมของบรรดาขุนนาง ทำให้ขุนนางเหล่านั้นบังคับให้พระเจ้าจอห์นลงนามในเอกสารชิ้นหนึ่งที่เรียกว่า “มหาบัตรแมกนาคาร์ตา” อันมีฐานะเป็นเอกสารที่นำเอากฎหมายจารีตประเพณีมาบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรให้ชัดเจนว่าพระมหากษัตริย์ต้องปฏิบัติตามจารีตประเพณีที่มีมาแต่โบราณ เช่น การจำกัดพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในการเรียกเก็บภาษีอากร และการกำหนดให้พระมหากษัตริย์เคารพต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน โดยให้การรับประกันว่าจะไม่จับกุม เนรเทศ ยึดทรัพย์ หรือลงโทษ ประชาชนจนกว่าจะมีคำตัดสินของศาลว่าได้กระทำความผิดต่อกฎหมายบ้านเมือง

หลังจากนั้นก็มีการกระทำในทำนองเดียวกันนี้อีกหลายครั้งกระทั่งปรากฏเป็นเอกสารลายลักษณ์อักษร เช่น The Petition of Right* หรือ Bill of Rights** ซึ่งเอกสารเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นแนวคิดพื้นฐานของแนวคิดรัฐธรรมนูญนิยม 2 ประการ กล่าวคือ ประการแรกคือการแสดงความพยายามในการนำกฎหมายลายลักษณ์อักษรมาใช้แทนที่จารีตประเพณีที่มีความไม่แน่นอนเพื่อจำกัดอำนาจผู้ปกครอง และการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนผู้อยู่ภายใต้การปกครอง

³²⁹ จรัญ โฆษณานันท์, สิทธิมนุษยชนไร้พรมแดน : ปรัชญากฎหมายและความเป็นจริงทางสังคม, หน้า 193.

³³⁰ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, คำอธิบายวิชากรกฎหมายรัฐธรรมนูญ, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2556), หน้า 21-23.

* โปรดดูหัวข้อ 2.4.4.4.1 ประเทศอังกฤษ 2. Petition of right ค.ศ. 1628

** โปรดดูหัวข้อ 2.4.4.4.1 ประเทศอังกฤษ 4. Bill of Rights ค.ศ. 1689

และประการที่สองคือ เอกสารข้างต้นนี้อยู่บนพื้นฐานความคิดที่ว่า ผู้ปกครองคือพระมหากษัตริย์ต้องปกครองประชาชนตามจารีตประเพณีที่เป็นเสมือนสัญญาสังคมที่ได้รับการยอมรับมาในอดีต เมื่อผู้ปกครองไม่ทำตามคำมั่นสัญญานั้น ผู้ที่อยู่ภายใต้ปกครอง คือ ขุนนางและประชาชนย่อมมีสิทธิที่จะเรียกร้องให้ผู้ปกครองปฏิบัติตามสัญญาที่เคยมา ส่วนการเสริมสร้างเสถียรภาพและประสิทธิภาพให้รัฐบาลนั้นพึงจะปรากฏภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ดังจะได้อธิบายต่อไป

3.3.3.2.4 การเคารพต่อฝ่ายค้าน

ในระบบการเมืองของอังกฤษ สถาบันการเมืองที่ทรงอำนาจทางการเมืองหรือที่ เป็นผู้ปกครองประเทศที่แท้จริงก็คือ นายกรัฐมนตรีที่ได้รับสนับสนุนโดยเสียงข้างมากในสภาผู้แทนราษฎรนั่นเอง แต่นายกรัฐมนตรีไม่อาจใช้อำนาจทางการเมืองได้ตามใจชอบเพราะยังต้องถูกควบคุมโดยฝ่ายค้าน กล่าวคือ วัฒนธรรมทางการเมืองอังกฤษที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การให้ความไว้วางใจซึ่งกันและกันระหว่างพรรคการเมืองใหญ่สองพรรค ซึ่งระบบการเลือกตั้งพรรคทั้งสองมีโอกาสสลับสับเปลี่ยนกันขึ้นสู่อำนาจทางการเมือง โดยการมีเสียงข้างมากในสภาผู้แทนราษฎรและได้เป็นรัฐบาล ส่วนอีกพรรคหนึ่งที่มีเสียงข้างน้อยก็จะทำหน้าที่เป็นฝ่ายค้านในสภาผู้แทนราษฎร โดยคอยตรวจสอบการทำงานของรัฐบาลและพร้อมที่จะเป็นรัฐบาล หากได้รับคะแนนเสียงนิยมจนมีเสียงข้างมากในสภาผู้แทนราษฎรในการเลือกตั้งครั้งต่อไป จึงเกิดวัฒนธรรมทางการเมืองที่พรรคที่มีเสียงข้างมากในสภาผู้แทนราษฎรจะได้เป็นรัฐบาลและรัฐบาลจะให้ความเคารพต่อฝ่ายค้านเพราะรู้ดีว่า พรรครัฐบาลในวันนี้อาจพ่ายแพ้การเลือกตั้งทั่วไปครั้งต่อไป แล้วตกเป็นพรรคฝ่ายค้านได้เช่นกัน

ด้วยเหตุนี้ พรรคฝ่ายค้านจึงกลายเป็นสถาบันที่ได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการโดยจารีตประเพณีทางรัฐธรรมนูญของอังกฤษ โดยหัวหน้าพรรคฝ่ายค้านจะได้รับตำแหน่ง “หัวหน้าฝ่ายค้านในพระองค์” และได้รับค่าตอบแทนประจำตำแหน่งดังกล่าว ในกรณีที่มีปัญหาทางการเมืองที่สำคัญของประเทศที่จะต้องได้รับการเห็นพ้องต้องกัน นายกรัฐมนตรีก็ต้องปรึกษารื้อหัวหน้าฝ่ายค้าน ในการจัดวาระการประชุมของสภาผู้แทนราษฎรก็ต้องปรึกษารื้อกับพรรคฝ่ายค้าน³³¹

³³¹ ชาญชัย แสงวงศ์ดี, กฎหมายรัฐธรรมนูญ : แนวคิดและประสบการณ์ของต่างประเทศ, พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2559), หน้า 153-154.

ดังนั้น การที่นักการเมืองและประชาชนชาวอังกฤษให้การยอมรับและยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดต่อการให้ความเคารพต่อฝ่ายค้าน สิ่งนี้ได้กลายเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองของประเทศอังกฤษ เมื่อเป็นเช่นนี้วัฒนธรรมทางการเมืองเรื่องการเคารพต่อฝ่ายค้านถูกนำไปพัฒนาให้เป็นหลักการประชาธิปไตยในระบบรัฐสภาอย่างหนึ่งของประเทศอังกฤษ คือ “หลักเสียงข้างมากโดยคำนึงถึงเสียงข้างน้อย”

3.3.4 การนำวัฒนธรรมทางการเมืองอังกฤษที่เกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพนำมาบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษร

3.3.4.1 Magna Carta ค.ศ.1215

มหาบัตรแมกนาคาร์ตา (Magna Carta หรือ The Great Charter) เกิดขึ้นจากวิกฤติการระหว่างพระเจ้าจอห์นและชนชั้นขุนนาง ในปี ค.ศ. 1215 ดังได้กล่าวในหัวข้อ 2.4.4.1 ประเทศอังกฤษ 1. Magna Carta ค.ศ.1215 มาแล้วนั้น มหาบัตรแมกนาคาร์ตานั้นเป็นรากฐานที่สำคัญของรัฐธรรมนูญอังกฤษและเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์การเมืองของอังกฤษที่สะท้อนภาพให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบเก่า กล่าวคือแต่เดิมนั้นพระเจ้าจอห์นทรงถือว่าพระองค์เองนั้นเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยและทรงอยู่ในชนชั้นปกครอง พระองค์จึงทรงใช้พระราชอำนาจในการออกกฎหมายเพื่อจัดเก็บภาษีอากรจากชนชั้นผู้อยู่ใต้การปกครองเมื่อใดก็ได้ แต่การกระทำของพระองค์ได้ก่อให้เกิดการกระทบกระเทือนต่อสาระสำคัญของสิทธิเสรีภาพ ทำให้ประชาชนไม่พอใจกับการกระทำในครั้งนี้ ซึ่งนับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงต่อความรู้สึก ความคิด ค่านิยม ความเคยชินของผู้อยู่ใต้การปกครองที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมและละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อยู่ใต้การปกครองอย่างร้ายแรง ด้วยเหตุนี้ วัฒนธรรมทางการเมืองดังกล่าวจึงมิได้ดำรงอยู่ได้อย่างต่อไป

สำหรับวัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐได้สะท้อนซึ่งหลักนิติธรรมที่ถือกำเนิดขึ้นภายใต้ความสำนึกของผู้อยู่ใต้การปกครองที่ต้องการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบเก่า โดยมหาบัตรแมกนาคาร์ตาได้วางหลักการปกครองให้พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ภายใต้กฎหมาย ซึ่งการกระทำใดๆ ต้องมีกฎหมายเป็นฐานแห่งอำนาจ หรือการจำกัดพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในการจัดเก็บภาษีอากรซึ่งต้องได้รับความเห็นชอบจากมหาสภาก่อนนั้น รวมถึงกำหนดให้พระมหากษัตริย์จำต้องเคารพต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน ไม่ว่าจะเป็นการประกันสิทธิเสรีภาพ การรับรองว่าจะไม่มีการจับกุมคุมขัง เนรเทศ ยึดทรัพย์หรือลงโทษอื่นใดต่อประชาชนจนกว่า

จะมีคำพิพากษาคัดสินจากผู้พิพากษาว่ามีความผิดตามที่กฎหมายได้บัญญัติไว้ ซึ่งสิ่งดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึง**หลักรัฐธรรมนูญ**อีกด้วย

นอกจากนี้ มหาบัตรแมกนาคาร์ตายเป็นจุดเริ่มต้นของ**วัฒนธรรมทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมือง**โดยการปกครองระบบรัฐสภาและประชาธิปไตย อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการควบคุมการใช้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในการจัดเก็บภาษี โดยรัฐสภานี้จะประกอบด้วยพระขุนนาง ซึ่งมีการเพิ่มเติมผู้แทนแต่ละแคว้นและประชาชนเข้าไปด้วย เพื่อประชุมร่วมกันในการให้คำปรึกษาหารือแก่พระมหากษัตริย์ในการกำหนดนโยบายและการบัญญัติกฎหมาย แต่หน้าที่หลักของรัฐสภาคือการตรวจสอบรายจ่ายของพระมหากษัตริย์ โดยเมื่อพระมหากษัตริย์เรียกประชุมสภาเพื่อขออนุมัติภาษี สภาก็จะทำการตรวจสอบรายจ่ายทั้งหมดและกลายเป็นที่ยอมรับในเวลาต่อมาว่าอำนาจในการเรียกเก็บภาษีนี้อยู่ที่รัฐสภา³³² ก่อนที่จะกลายมาเป็น**หลักอำนาจสูงสุดของรัฐสภา**ที่อำนาจสูงสุดจะกลายเป็นของรัฐสภา นอกจากนี้มหาบัตรแมกนาคาร์ตายังถือเป็นการยุติของวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (ระบอบเผด็จการ) ของพระมหากษัตริย์และยังเปรียบเสมือนที่มาของปฏิญญาว่าด้วยสิทธิมนุษยชนด้วย

3.3.4.2 Petition of Right ค.ศ.1628

ด้วยวัฒนธรรมทางการเมืองในเรื่องพระราชอำนาจเป็นของพระมหากษัตริย์ในฐานะที่พระองค์เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย วัฒนธรรมทางการเมืองในเรื่องชนชั้น วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินาสวามิภักดิ์ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยม วัฒนธรรมทางการเมืองเหล่านี้มีผลต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน กล่าวคือ การที่ถือพระองค์ว่าทรงเป็นพระมหากษัตริย์ ทรงเป็นเจ้าของศักดินาทั้งปวงทำให้พระองค์ใช้พระราชอำนาจได้ตามอำเภอใจโดยมิได้ฟังเสียงคัดค้านจากรัฐสภาแต่อย่างใด หรือที่เรียกว่าทรงเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย ซึ่งจากประวัติศาสตร์ความเป็นมาและความสำคัญของ Petition of Right หรือบทบัญญัติแห่งการจำกัดสิทธิในหัวข้อ 2.4.4.4.1 ประเทศอังกฤษ 2. Petition of right ค.ศ.1628 ที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น จะเห็นได้ว่าการที่พระเจ้าชาร์ลที่ 1 มีความประสงค์ที่จะจัดเก็บภาษีจากประชาชนเพิ่มเติม เพื่อต้องการป้องกันและปราบปรามการรุกรานจากต่างประเทศ โดยรัฐสภามียินยอมพิจารณาเรื่องดังกล่าวแต่กลับมุ่งจะสอบสวนพฤติกรรมของพระองค์

³³² ฌักทร์พร สิงห์ประเสริฐ, อ้างแล้ว, หน้า 94.

เมื่อเป็นเช่นนี้ พระองค์จึงนำวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ระบบชนชั้น ระบบศักดินาสวามิภักดิ์ อำนาจนิยมและบารมีนิยมที่ทรงถืออยู่มาใช้กระทำการบังคับเงินกู้จากประชาชน คนจนถูกบังคับให้เป็นทหาร โดยส่งกองทัพเข้าอยู่อาศัยบ้านเรือนของประชาชนเพื่อเป็นการบีบบังคับ ส่วนคนรวยจะถูกจับกุมถ้าไม่ถวายเงินกู้และจะถูกจับกุมคุมขังจนกว่าจะยอม ทำให้พระเจ้าชาร์ลที่ 1 ได้รับเงินเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ แม้มหาบัตรแมกนาคาร์ตาจะบัญญัติห้ามมิให้พระมหากษัตริย์นำวัฒนธรรมทางการเมืองในเรื่องดังกล่าวมาใช้แล้วก็ตาม แต่ก็ทำให้เกิดผลมรรคเกิดผลไม่ กลับยิ่งเพิ่มพูนเป็นทวี

เหตุการณ์ดังกล่าวนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางความคิดของผู้อยู่ใต้การปกครองอังกฤษอีกครั้ง โดยเห็นว่าวัฒนธรรมทางการเมืองเช่นนั้นมิอาจดำรงอยู่ต่อไปได้ อันเนื่องมาจากวัฒนธรรมทางการเมืองนั้นส่งผลกระทบต่อสิทธิเสรีภาพของผู้อยู่ใต้การปกครองเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือพระเจ้าชาร์ลที่ 1 ได้เรียกประชุมรัฐสภาอีกครั้งหนึ่งในปี ค.ศ.1628 โดยก่อนการเรียกประชุมรัฐสภาได้เรียกร้องให้มีการปล่อยตัวผู้ต้องหาที่ถูกจำคุกเพราะไม่ยอมร่วมมือในเรื่องเงินกู้ ในประชุมรัฐสภาในครั้งนีสมาชิกรัฐสภาได้โจมตีการจับกุมคุมขังและการจำกัดสิทธิโดยพลการ อันสะท้อนให้เห็นว่าพระองค์ได้ละเมิดต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน ทำให้ผู้อยู่ใต้การปกครองต้องหาวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่เข้ามาแทนที่วัฒนธรรมทางการเมืองแบบเก่า ซึ่งผู้อยู่ใต้การปกครองหรือรัฐสภาจึงใช้วิธีการถวายฎีกาขอพระราชทานสิทธิหรือ ที่เรียกว่า “Petition of Right”

โดยสาระสำคัญของฎีกาดังนี่ยังคงอยู่ภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่ คือ วัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐอันสะท้อนผ่านหลักนิติธรรมและหลักรัฐธรรมนูญ กล่าวคือ Petition of Right เป็นฎีกาที่ย้ำเตือนให้พระมหากษัตริย์จะต้องประพฤติปฏิบัติอยู่ภายใต้กรอบหรือบังคับของกฎหมาย โดยจะต้องไม่กระทำการก้าวล่วงสิทธิเสรีภาพของประชาชนตามอำเภอใจไม่ว่าจะเป็น การบังคับให้กู้เงิน ถวายเงิน หรือเสียภาษีโดยปราศจากความเห็นชอบจากรัฐสภา อีกทั้งยังสนับสนุนสิทธิเสรีภาพของประชาชนในแง่กระบวนการยุติธรรมเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากบทบัญญัติที่กล่าวว่าบุคคลไม่ควรต้องถูกคุมขังโดยมิได้มีการแสดงสาเหตุของการคุมขังนั้น และหมายศาลเพื่อให้ผู้รับหมายอธิบายสาเหตุที่มีการควบคุมตัวบุคคล หรือ Writ of Habeas Corpus ควรใช้ได้กับทุกคดีเพื่อให้ศาลตรวจสอบสาเหตุของการคุมขังนั้น และถ้าคำตอบที่ได้รับมิได้แสดง

สาเหตุแห่งการคุมขัง ผู้ถูกคุมขังโดยกษัตริย์หรืออภิรัฐมนตรีสภา (Privy Council) ก็ควรได้รับการปล่อยตัว³³³

อีกทั้งยังได้นำหลักการแบ่งแยกอำนาจออกไปโดยภายใต้อิทธิพลของ **วัฒนธรรมทางการเมืองการเชื่อมโยงแห่งอำนาจหรือหลักการแบ่งแยกอำนาจ** กล่าวคือ เมื่อพระราชอำนาจการเมืองหรือในการจัดระเบียบสังคมอยู่ที่พระมหากษัตริย์หรือฝ่ายบริหาร ซึ่งต้องขึ้นอยู่กับคุณสมบัติส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์เป็นสำคัญแล้ว การที่รัฐสภาหรือฝ่ายนิติบัญญัติได้ตรากฎหมายขึ้นมาจำกัดพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์หรือฝ่ายบริหาร จึงเป็นปรากฏการณ์หนึ่ง que แสดงให้เห็นถึงความไม่ชอบธรรมของพระราชอำนาจทางการเมืองที่แสดงออกจากพระมหากษัตริย์หรือฝ่ายบริหาร จนรัฐสภาหรือฝ่ายนิติบัญญัติต้องมีการใช้กฎหมายลายลักษณ์อักษรเพื่อจำกัดการใช้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์หรือฝ่ายบริหาร นั้นแสดงได้อย่างชัดเจนถึงการเชื่อมโยงแห่งอำนาจที่ฝ่ายนิติบัญญัติสามารถตรวจสอบและถ่วงดุล (Check and Balance) ฝ่ายบริหารได้อย่างชัดเจน

3.3.4.3 Habeas Corpus ค.ศ.1679

Habeas Corpus จัดเป็นกฎหมายที่แฝงด้วยวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่ที่เข้ามาแทนที่วัฒนธรรมทางการเมืองแบบเก่า กล่าวคือ เมื่อราชวงศ์สจวร์ตโดยพระเจ้าชาร์ลที่ 2 ได้กลับเข้ามามีอำนาจอีกครั้งหนึ่ง แม้พระมหากษัตริย์จะถูกจำกัดพระราชอำนาจโดยรัฐสภา แต่พระมหากษัตริย์ยังคงรักษาและเพิ่มพูนอำนาจของพระองค์ได้โดยวิถีทางนอกรัฐสภาผ่านวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์ เช่น การที่พระมหากษัตริย์ให้ความอุปถัมภ์ค้ำชูแก่กองกำลังทหารและขุนนางคนสำคัญๆ ทั้งส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น ทำให้พระมหากษัตริย์ได้รับความจงรักภักดีตอบแทนจากพวกทหาร นอกจากนี้พระองค์ยังใช้วัฒนธรรมทางการเมืองในเรื่องพระราชอำนาจในการแต่งตั้งโยกย้ายกองกำลังทหารได้โดยไม่ต้องผ่านความเห็นชอบของรัฐสภา การยับยั้งกฎหมาย (Veto) การยกเว้นการปฏิบัติตามกฎหมายที่ผ่านรัฐสภาในบางกรณีอีกด้วย³³⁴ หรือการใช้พระราชอำนาจในทางที่เป็นการละเมิดสิทธิเสรีภาพของประชาชน อาทิ การจับกุมคุมขังประชาชนหรือสมาชิกรัฐสภาตาม

³³³ บุญศรี มีวงศ์อุโฆษ , กฎหมายรัฐธรรมนูญ, พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพฯ : โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2559), หน้า 44.

³³⁴ สมบัติ อารังธัญวงศ์, การเมืองอังกฤษ, หน้า 62.

อำเภอใจของพระมหากษัตริย์หรือเจ้าหน้าที่รัฐ โดยปราศจากหมายศาล ทั้งที่ Petition of Right ได้บัญญัติรับรองไว้เป็นหลักประกันแล้วก็ตาม แต่พระมหากษัตริย์หรือเจ้าหน้าที่รัฐก็ยังคงละเมิดต่อพันธสัญญาดังกล่าวอีก อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมีนิยมที่ปรากฏผ่านการรวมกลุ่มทางการเมืองที่สนับสนุนพระมหากษัตริย์ที่เรียกว่า “พรรคทอรี” (Tory) ซึ่งส่วนใหญ่จะมาจากเหล่าขุนนางที่ถือครองที่ดิน โดยพระมหากษัตริย์จะใช้พระราชอำนาจในทางที่เป็นการให้คุณประโยชน์แก่พรรคทอรี ส่งผลทำให้พรรคทอรีเคารพนับถือในบารมีขององค์พระมหากษัตริย์เป็นอย่างมาก

วัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่ที่แฝงอยู่ใน Habeas Corpus ได้สะท้อนวัฒนธรรมทางการเมืองในหลายๆ เรื่อง กล่าวคือ Habeas Corpus นับเป็นจุดเริ่มต้นของการประกันสิทธิเสรีภาพของบุคคลในกระบวนการยุติธรรม โดยการให้สิทธิแก่บุคคลทุกคนที่ถูกจับกุมย่อมมีสิทธิที่จะฟ้องร้องปกป้องตนเองต่อศาลโดยคำฟ้องที่เรียกว่า writ of habeas corpus ได้ทันที³³⁵ หรือการประกันตัวระหว่างพิจารณาคดี รวมถึงบัญญัติความรับผิดชอบของศาลในกรณีเกิดความผิดพลาดจากการออกหมายเรียก อันสะท้อนถึงวัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐผ่านหลักนิติธรรมและหลักรัฐธรรมนูญนิยมอย่างชัดเจน โดยพระมหากษัตริย์หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐทั้งปวงจำต้องไม่ก้าวล่วงต่อสิทธิเสรีภาพของบุคคลหรือการจับกุมคุมขังบุคคลใดๆ จะต้องขอด้วยกฎหมาย หากไม่แล้วการกระทำดังกล่าวย่อมถูกฟ้องเป็นคดีต่อศาลปกติธรรมดาของแผ่นดินหรือศาลยุติธรรม Habeas Corpus จึงนับว่าเป็น “การควบคุมฝ่ายปกครอง” อีกทางหนึ่ง

อีกทั้ง Habeas Corpus ยังปรากฏให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมืองหรือหลักอำนาจสูงสุดของรัฐสภา กล่าวคือ จากเหตุการณ์ต่างๆ เช่นในคดี Cony's Case คดี William Penn and William Mead หรือคดี Francis Jenkes* ที่พระมหากษัตริย์หรือเจ้าหน้าที่รัฐได้กระทำการคุกคามต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน เช่นนี้แล้วรัฐสภาจึงตรากฎหมายที่มีชื่อว่า “Habeas Corpus” เมื่อปี ค.ศ.1679 เพื่อควบคุมการใช้วัฒนธรรมทางการเมืองเรื่องอำนาจ

³³⁵ Thomas Fleiner/Fleiner, Lidija R. Basta Fleiner, *Allgemeine Staatslehre*, (Berlin Heideberg : Springer, 2004), S.229 อ้างถึงใน วรเจตน์ ภาคิรินทร์, อ้างแล้ว, หน้า 195.

* สามารถศึกษาเพิ่มเติมได้ที่ บุญศรี มีวงศ์อุโฆษ, การยกสิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญเพื่อใช้สิทธิทางศาล, รายงานผลการวิจัยเสนอต่อศาลรัฐธรรมนูญ, พิมพ์ครั้งที่ 2 , 2549, หน้า 20-25.

ของพระมหากษัตริย์ และรัฐสภายังสามารถให้การรับประกันต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชนโดยบทบัญญัติของกฎหมายอีกด้วย ทำให้เห็นได้ว่ารัฐสภามีอำนาจสูงสุดในการตรากฎหมายทั้งปวง นอกจากนี้ยังสะท้อนถึง **วัฒนธรรมทางการเมืองการเชื่อมโยงแห่งอำนาจหรือหลักการแบ่งแยกอำนาจ** ที่ทั้งอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหารและอำนาจตุลาการมีความเชื่อมโยงในเชิงการ **คานและดุล (Check and Balance)** อำนาจมากกว่าจะทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างการใช้อำนาจ โดยฝ่ายนิติบัญญัติได้ตรา Habeas Corpus ขึ้นเพื่อควบคุมการใช้อำนาจของฝ่ายปกครอง ขณะเดียวกันหากฝ่ายปกครองได้กระทำการละเมิดต่อกฎหมายก็ย่อมต้องถูกพิจารณาพิพากษาจากฝ่ายตุลาการ ดังนั้น Habeas Corpus จึงได้ก่อเกิดการเชื่อมโยงแห่งอำนาจขึ้นในประเทศอังกฤษ

3.3.4.4 Bill of Rights ค.ศ. 1689

ก่อนการกำเนิด Bill of Rights ขึ้น ประเทศอังกฤษต้องประสบกับปัญหาหลากหลายประการด้วยกัน อันเนื่องมาจากวัฒนธรรมทางการเมืองแบบเก่าในเรื่องพระราชอำนาจที่พระเจ้าเจมส์ที่ 2 ใ้พระราชอำนาจในการปกครองประเทศโดยทรงรวมอำนาจในการปกครองประเทศแต่เพียงพระองค์เดียวหรือเป็นการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute Monarchy) กอปรกับการที่พระองค์มีพระราชประสงค์ที่เผยแพร่คำสอนของศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกออกไปให้กว้างขวาง จึงใ้พระราชอำนาจในการดำเนินนโยบายใ้พวกนิกายโรมันคาทอลิกเข้ามาเป็นทหาร รัชการ แม้กระทั่งเป็นบิชอป³³⁶ เป็นต้น

Bill of Rights ซึ่งจัดเป็นกฎหมายฉบับหนึ่งที่อุดมไปด้วยกระแสแห่งการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน อันเป็นผลมาจากการนำ **วัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐมาบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษรผ่านหลักนิติธรรมและหลักรัฐธรรมนูญนิยม** เช่นกฎหมายใดๆ ที่ลิดรอนสิทธิเสรีภาพของประชาชนจะนำกลับมาใช้บังคับไม่ได้ การจัดเก็บภาษีใดๆ ต้องประกาศเป็นกฎหมายและได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภา การเลือกตั้งจะต้องเป็นไปโดยเสรี โดยปราศจากการแทรกแซงของพระมหากษัตริย์ รัฐสภามีสิทธิเสรีภาพเต็มที่ในการอภิปราย สิทธิเสรีภาพ

³³⁶ กุลลดา เกษบุญชู มีดี, วิวัฒนาการรัฐอังกฤษ ฝรั่งเศส ในกระแสเศรษฐกิจโลกจากระบบฟิวต์ลถึงการปฏิวัติ, (กรุงเทพฯ : โครงการผลิตตำราและเอกสารการสอน คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า 360.

ของประชาชนจะถูกจำกัดได้เฉพาะกรณีประเทศชาติตกอยู่ในสภาวะฉุกเฉิน การมีกองกำลังทหารในยามปกติจะต้องได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภา สิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลได้รับการประกันโดยกฎหมาย ประชาชนที่ถูกจับกุมมีสิทธิที่จะได้รับการพิจารณาพิพากษาตามกระบวนการยุติธรรมและโดยคณะลูกขุน³³⁷ เป็นต้น เหล่านี้ล้วนแต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ที่ประชาชนรู้สึกกว่าสิทธิเสรีภาพถูกกดขี่เข้มแข็งจากชนชั้นปกครอง หรือมีการกระทำการที่ไม่สอดคล้องกับหลักนิติธรรม

3.3.4.5 Act of Settlement ค.ศ.1701

Act of Settlement หรือกฎหมายเถียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ได้สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมืองหรือหลักอำนาจสูงสุดของรัฐสภาปรากฏชัดขึ้น กล่าวคือ รัฐสภาได้บัญญัติกฎหมายเถียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ไว้อย่างชัดเจนว่าให้เจ้าหญิงโซเฟียเป็นทายาทลำดับถัดไปที่จะสืบราชสมบัติในกรณีที่เจ้าหญิงแอนน์แห่งเดนมาร์กและเจ้าวิลเลียมไม่มีรัชทายาท³³⁸ ภายใต้เงื่อนไขต่างๆ ที่รัฐสภากำหนดขึ้น เช่น การห้ามนับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกแต่ต้องนับถือศาสนาคริสต์นิกายของอังกฤษ (Church of England) เท่านั้น การห้ามปฏิบัติพิธีกรรมบางอย่างในทางศาสนาและลัทธิบางอย่างตามที่กฎหมายกำหนด เป็นต้น ดังนั้น การเข้าสู่การเป็นผู้มีอำนาจหรือการเป็นพระมหากษัตริย์จะมีได้ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติส่วนตัวของคุณสมบัติส่วนบุคคลอีก หากจะเป็นไปตามกฎเกณฑ์ที่บัญญัติไว้ และเมื่อการจะเข้าสู่การเป็นผู้มีอำนาจเกิดขึ้นโดยกฎเกณฑ์แล้ว อำนาจที่มีอยู่จึงมิได้เป็นเอกสิทธิ์ส่วนตัวของบุคคลอีก แต่อำนาจได้กลายเป็นของสถาบันที่เรียกว่า “รัฐ” พระมหากษัตริย์เป็นเพียงผู้มีหน้าที่ในการใช้อำนาจแทนรัฐเท่านั้น³³⁹ โดยรัฐสภามีอำนาจมากจนกระทั่งสามารถกำหนดตัวพระมหากษัตริย์ของประเทศได้ ทำให้พระมหากษัตริย์ในยุคนี้มิได้มีพระราชอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดเหมือนดังในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อีกต่อไป อันเป็นการแสดงให้ถึงรูปแบบการปกครองแบบใหม่ คือการปกครองในระบอบประชาธิปไตยโดยรัฐสภาที่เริ่มหยั่งรากฝังลึกกลายเป็นการปกครองที่เป็นเอกลักษณ์ของประเทศอังกฤษ

³³⁷ สมบัติ อารังธัญวงศ์, การเมืองอังกฤษ, หน้า 65.

³³⁸ วิษณุ เครืองาม, กฎหมายรัฐธรรมนูญ, หน้า 114.

³³⁹ ฌักทรีพร สิงห์ประเสริฐ, อ่างแล้ว, หน้า 109-110.

นอกจากนี้ กฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ยังสะท้อนถึง **วัฒนธรรม** **ทางการเมืองการเชื่อมโยงแห่งอำนาจหรือหลักการแบ่งแยกอำนาจ** กล่าวคือ การบัญญัติรับรอง และคุ้มครองผู้พิพากษาจากการก้าวล่วงของฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติ โดยการถอดถอนผู้พิพากษาออกจากตำแหน่งได้ต่อเมื่อพระมหากษัตริย์ปลดหรือถอดถอนโดยความยินยอมของรัฐสภาเท่านั้น หรือการที่ผู้พิพากษาต้องปราศจากอคติในการพิจารณาคดี จะเห็นได้ว่ากฎหมายฉบับนี้มุ่งรับรองและคุ้มครองผู้พิพากษา เพื่อให้ผู้พิพากษามีหลักประกันในความมั่นคงและความเป็นอิสระในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดี อันเป็นการป้องกันการถูกแทรกแซงโดยพระมหากษัตริย์ ทำให้อำนาจศาลทำหน้าที่ในการเชื่อมโยงระหว่างอำนาจนิติบัญญัติและอำนาจบริหาร โดยการ **ตรวจสอบและถ่วงดุล (Check and Balance)** อำนาจเหล่านี้ อันเป็นการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนอีกทางหนึ่ง

เอกสารทางการเมืองเหล่านี้ล้วนแต่เป็นเครื่องยืนยันถึงร่องรอยแห่งความเป็นมาของความไม่เหมาะสมกับสภาพของวัฒนธรรมทางการเมืองแบบเก่า ประชาชนจึงจำเป็นต้องสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่ให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไป เพื่อมุ่งรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนในแง่มุมต่างๆ กระทั่งประเทศอังกฤษเป็นประเทศหนึ่งในตะวันตกที่มีวัฒนธรรมทางการเมืองอันเป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ประเทศหนึ่ง

3.4 วัฒนธรรมทางการเมืองสหรัฐอเมริกากับการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชน

3.4.1 วิวัฒนาการทางการเมืองการปกครองของสหรัฐอเมริกา

ก่อนที่จะทราบถึงวัฒนธรรมทางการเมืองสหรัฐอเมริกาจำเป็นจะต้องเรียนรู้ถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของประเทศสหรัฐอเมริกาเสียก่อนเป็นปฐมบท เพื่อจักได้เข้าใจถึงวัฒนธรรมทางการเมืองสหรัฐอเมริกาได้อย่างถ่องแท้ ในที่นี้จะขอกล่าวถึงวิวัฒนาการทางการเมืองการปกครองของสหรัฐอเมริกาโดยสังเขป ทั้งนี้ได้แบ่งการอธิบายเป็น 3 ยุคด้วยกัน คือ ยุคอาณานิคมของอังกฤษ ยุคการประกาศอิสรภาพ ค.ศ.1776 และยุคการร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งถือว่ามีส่วนสำคัญต่อวัฒนธรรมทางการเมืองสหรัฐอเมริกาเป็นอย่างมาก

3.4.1.1 ยุคอาณานิคมของอังกฤษ

การก่อตั้งอาณานิคมของอังกฤษเริ่มต้นด้วยการที่บริษัทเอกชนในประเทศอังกฤษ เช่น บริษัทลอนดอน บริษัทแมสซาชูเซตส์เมย์ เป็นต้น มุ่งหวังจะได้ผลกำไรโดยการก่อตั้งอาณานิคม

ในโลกใหม่ขึ้นในปี ค.ศ.1607 ด้วยการส่งคนที่ไม่ม้งานทำในประเทศอังกฤษมาตั้งอาณานิคมใหม่ โดยเริ่มตั้งถิ่นฐานตามชายฝั่งมหาสมุทรแอตแลนติก บริเวณเจมส์ทาวน์ รัฐเวอร์จิเนีย ส่วนสาเหตุใหญ่ที่ทำให้ชาวอังกฤษอพยพมาอยู่ในทวีปอเมริกา มี 3 ประการ คือ³⁴⁰

(1) สาเหตุทางด้านการเมือง

ในขณะนั้นประเทศอังกฤษมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งใหญ่จากการปกครองระบอบกษัตริย์มาเป็นระบอบสาธารณรัฐในสมัยของโอลิเวอร์ ครอมเวลล์ (Oliver Cromwell) การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งใหญ่นี้ทำให้ชาวอังกฤษไม่มั่นใจในสถานการณ์การเมืองในประเทศของตน จึงอพยพไปตั้งรกรากในทวีปอเมริกา

(2) สาเหตุทางเศรษฐกิจ

ในศตวรรษที่ 16-17 ประเทศอังกฤษเกิดปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำทั่วประเทศ เนื่องจากปัญหาการว่างงาน สินค้ามีราคาแพงและไม่เพียงพอกับความต้องการของประชาชน อีกทั้งเมื่อชาวอังกฤษเห็นชาวสเปนมั่งคั่งด้วยทองคำที่ขนไปจากทวีปอเมริกา จึงต้องการเข้าไปแสวงหาความมั่งคั่งร่ำรวยในทวีปอเมริกาบ้าง

(3) สาเหตุทางศาสนา

อิทธิพลของการปฏิรูปศาสนาที่เกิดขึ้นในยุโรปได้แพร่หลายเข้ามายังประเทศอังกฤษ ทำให้ชาวอังกฤษส่วนหนึ่งหันมานับถือนิกายโปรเตสแตนต์สาขาต่างๆ ในขณะที่ชาวอังกฤษอีกส่วนหนึ่งยังคงนับถือแคทอลิกเหมือนเดิม ทำให้ชาวอังกฤษเกิดการแตกแยกกันเอง โดยแต่ละกลุ่มก็ต้องการให้กษัตริย์สนับสนุนกลุ่มของตน กลุ่มที่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากกษัตริย์ก็มักจะถูกกลั่นแกล้งและไม่ได้รับเสรีภาพในการนับถือศาสนา ทำให้พวกนี้ต้องการอพยพไปในทวีปอเมริกา เพื่อแสวงหาเสรีภาพในการนับถือศาสนาที่ตนต้องการ

อาณานิคม 13 แห่งในทวีปอเมริกาเริ่มก่อตั้งขึ้นตั้งแต่ ค.ศ.1607 จนถึง ค.ศ.1732 โดยอยู่ทางตะวันออกของเทือกเขาแอปพาเลเชียนทั้งสิ้น ทั้งนี้ได้แบ่งออกเป็น 3 ภาคใหญ่ๆ คือ³⁴¹

³⁴⁰ สุริย์ พงษ์จันทร์, ประวัติศาสตร์สหรัฐอเมริกา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, 2526), หน้า 10-12.

³⁴¹ ปาน พิงสุจริต, ประวัติศาสตร์สหรัฐอเมริกา, (กรุงเทพฯ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2523), หน้า 18-19

อาณานิคมภาคเหนือ หรืออาณานิคมนิวอิงแลนด์ (The Northern Colonies หรือ The New England Colonies) ประกอบด้วยอาณานิคม 4 แห่ง คือ แมสซาชูเซตส์ นิวแฮมเชียร์ ไรด ไอแลนด์และคอนเนกตัตต์

อาณานิคมภาคกลาง (The Middle Colonies) ประกอบด้วยอาณานิคม 4 แห่ง คือ นิวยอร์ค นิวเจอร์ซีย์ เพนซิลเวเนียและเดลาแวร์

อาณานิคมภาคใต้ (The Southern Colonies) ประกอบด้วยอาณานิคม 5 แห่ง คือ เวอร์จิเนีย แมริแลนด์ นอร์ทแคโรไลนา เซาท์แคโรไลนาและจอร์เจีย

ลักษณะของการจัดตั้งอาณานิคมในทวีปอเมริกา แบ่งออกได้ 5 ประเภท คือ³⁴²

1) อาณานิคมที่เกิดจากการดำเนินงานของเอกชน หรือที่เรียกว่า อาณานิคมแบบหุ้นส่วน (Joint-Stock Company) เป็นอาณานิคมที่ก่อตั้งขึ้นโดยบริษัทการค้าใหญ่ๆ ในอังกฤษ เพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากดินแดนใหม่ โดยบริษัทเหล่านี้จะได้รับกฎบัตร (Charter) จากษัตริย์ของอังกฤษให้เป็นผู้จัดระเบียบการปกครองในอาณานิคม แต่ในระยะหลังจะกลายสภาพมาเป็นอาณานิคมส่วนพระมหากษัตริย์ (Royal Colony) ทั้งสิ้น เช่น อาณานิคมเวอร์จิเนียที่จัดตั้งโดยบริษัทลอนดอน หรืออาณานิคมแมสซาชูเซตส์ที่จัดตั้งโดยบริษัทแมสซาชูเซตส์เบย์ เป็นต้น ลักษณะการปกครองในอาณานิคมเหล่านี้จะขึ้นอยู่กับนโยบายของบริษัท

2) อาณานิคมส่วนพระมหากษัตริย์ (Royal Colony) อาณานิคมเหล่านี้มักเกิดจากการยึดกฎบัตร (Charter) ที่กษัตริย์เคยพระราชทานให้แก่ผู้หนึ่งผู้ใดกลับคืน ลักษณะการปกครองและนโยบายการปกครองในอาณานิคมเหล่านี้จะขึ้นอยู่กับรัฐสภาของอังกฤษ โดยอังกฤษจะส่งคนมาปกครองโดยตรง

3) อาณานิคมที่กษัตริย์พระราชทานให้แก่ขุนนาง พระญาติ และผู้ใกล้ชิด เพื่อเป็นบำเหน็จรางวัลความดีความชอบ อาณานิคมประเภทนี้เรียกว่า The Proprietary Colony เช่น อาณานิคมนิวยอร์ค อาณานิคมนิวเจอร์ซีย์ อาณานิคมเพนซิลวาเนีย อาณานิคมเดลาแวร์ เป็นต้น แต่อาณานิคมเหล่านี้ต่อมาจะกลายเป็นอาณานิคมแบบ The Royal Colony ทั้งสิ้น

³⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 19. และ สุรีย์ พงษ์จันทร์, อ้างแล้ว, หน้า 27-28.

4) อาณานิคมที่เกิดจากการที่ชาวอาณานิคมไม่พอใจลักษณะหรือรูปแบบการปกครองและการให้เสรีภาพในการนับถือศาสนาในอาณานิคมนั้น จึงพากันอพยพมาตั้งอาณานิคมใหม่ขึ้น เช่น อาณานิคมโรดไอแลนด์ อาณานิคมคอนเนตทิคัต อาณานิคมนิวแฮมเชียร์ ลักษณะการปกครองในอาณานิคมเหล่านี้จะเป็นประชาธิปไตยมากกว่าแห่งอื่นๆ แต่สุดท้ายก็จะกลายเป็น The Royal Colony เช่นกัน

5) อาณานิคมที่เกิดจากเหตุผลทางการเมือง เช่น การตั้งอาณานิคมจอร์เจียให้เป็นดินแดนกันชนสกัดกั้นการขยายอำนาจของสเปน เป็นต้น

การจัดการปกครองของอาณานิคมในระบายนั้นเป็นการปกครองแบบตัวใครตัวมัน โดยแต่ละอาณานิคมก่อตั้งไม่พร้อมกันและได้รับอำนาจจากรัฐบาลอังกฤษไม่เหมือนกัน โดยเมื่อตั้งถิ่นฐานแล้วแต่ละอาณานิคมก็มีข้อตกลงหรือสัญญาาระหว่างผู้อพยพเข้ามาไม่เหมือนกัน ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้หลักการปกครองตนเองของท้องถิ่นและเสรีภาพบริบูรณ์ในการนับถือศาสนา รวมทั้งการขอแยกรัฐกับศาสนาออกจากกัน แม้ว่าอาณานิคมเหล่านี้จะมีการปกครองตนเอง โดยมีการเลือกตั้งสภาแห่งอาณานิคม มีการเลือกข้าหลวงผู้ปกครองอาณานิคม และมีรัฐธรรมนูญของตนเอง แต่โดยภาพรวมแล้วอาณานิคมเหล่านี้ก็ยังคงถือว่าเป็นดินแดนของอังกฤษในฐานะเมืองขึ้น อยู่ภายใต้กฎหมายอังกฤษ

สำหรับมูลเหตุสำคัญที่ทำให้ชาวอาณานิคมทำสงครามประกาศอิสรภาพจากอังกฤษนั้นก็เป็ผลสืบเนื่องมาจากสงคราม 7 ปี (Seven Year's War หรือ French Indian War) ระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศส ซึ่งผลของสงครามนี้อังกฤษเป็นฝ่ายชนะเมื่อปี ค.ศ. 1763 ทำให้ฝรั่งเศสเสียอาณานิคมของตนในทวีปอเมริกาให้แก่อังกฤษ ซึ่งการได้ดินแดนมากมายในครั้งนี้ทำให้อังกฤษต้องประสบปัญหาเกี่ยวกับการดูแลและรักษาความสงบเรียบร้อยเป็นอย่างมาก เพราะต้องใช้งเงินเป็นจำนวนมาก อังกฤษต้องจึงหันมาใช้นโยบายเข้มงวดกับชาวอาณานิคม ทั้งในด้านการปกครองที่รัฐสภาอังกฤษเข้ามาควบคุมมากขึ้น และด้านเศรษฐกิจ ซึ่งอังกฤษดำเนินนโยบายการค้าตามทฤษฎีพาณิชย์นิยม (Mercantilism) ที่ยึดหลักการขายให้มากที่สุดและซื้อให้น้อยที่สุด ขณะเดียวกันอังกฤษก็ออกกฎหมายเพื่อประโยชน์ของตนเอง และเพื่อเก็บภาษีจากชาวอาณานิคมมากขึ้น³⁴³ เช่น ในปี ค.ศ. 1684

³⁴³ ปาน พิงสุจริต, อ้างแล้ว, หน้า 27-28. และ อมร รักษาสัตย์และคณะ, ประชาธิปไตย : อุดมการณ์ หลักการ และแบบอย่างการปกครองหลายประเทศ, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 104.

อังกฤษออกกฎหมายการเดินเรือ เพื่อควบคุมการเดินเรือของชาวอาณานิคมหรือปี ค.ศ.1764 ออกกฎหมาย 2 ฉบับ คือ พระราชบัญญัติน้ำตาล (The Sugar Act) ซึ่งมีสาระสำคัญเพื่อลดภาษีน้ำตาลขาเข้าลง ขณะเดียวกันอังกฤษก็เข้มงวดกับการตรวจเก็บภาษีและการจับกุมพวกหนีภาษี กฎหมายดังกล่าวส่งผลกระทบต่อธุรกิจหลายประเภทที่ต้องใช้น้ำตาลเป็นวัตถุดิบ และการออกพระราชบัญญัติเงินตรา (The Currency Act 1764) ก็บังคับให้อาณานิคมใช้ทองคำและเงินแทนธนบัตรในการดำเนินการค้าและเสียภาษีกับอังกฤษและ ในปี ค.ศ.1765 ได้มีการออกกฎหมายแสตมป์ (The Stamp Act) เพื่อเก็บภาษีจากชาวอาณานิคมเพิ่มขึ้น โดยบังคับให้ต้องติดแสตมป์ในใบสัญญาและสิ่งพิมพ์อื่นๆ ทำให้อาณานิคม 9 แห่ง จัดประชุมผู้แทนเพื่อต่อต้านกฎหมายนี้ โดยอ้างหลักการว่ารัฐสภาอังกฤษไม่มีสิทธิที่จะเรียกเก็บภาษีจากชาวอาณานิคม โดยที่ชาวอาณานิคมมิได้มีตัวแทนอยู่ในรัฐสภาอังกฤษ (No Taxation without Representation) อันเป็นผลให้อังกฤษยอมยกเลิกกฎหมายนี้ในปีต่อมา และในปีเดียวกันอังกฤษได้ออกกฎหมายชื่อว่า The Quartering Act 1765 ที่กำหนดให้ชาวอาณานิคมจัดหาที่พักและเลี้ยงดูทหารที่เข้ามาตั้งมั่นอยู่ในอาณานิคม และในปี ค.ศ.1767 ได้มีการออกกฎหมายชื่อ The Townshend Act โดยเป็นการเรียกเก็บภาษีจากสินค้าหลายอย่าง เช่น ทองแดง ตะกั่ว กระจก กระดาษ สีและซาจากชาวอาณานิคม ซึ่งถูกชาวอาณานิคมต่อต้านด้วยการงดซื้อและบริโภคสินค้าที่มาจากอังกฤษ เพื่อบีบบังคับให้อังกฤษยกเลิกกฎหมายฉบับนี้ ในระยะนี้เป็นช่วงที่มีการประท้วงและการจลาจล จนถึงวันที่ 5 มีนาคม ค.ศ.1771 เกิดการปะทะกันอย่างรุนแรงที่เมืองบอสตัน เรียกเหตุการณ์นี้ว่า “การประหารหมู่ที่บอสตัน” (Boston Massacre) ยิ่งทำให้สถานการณ์ระหว่างอังกฤษและชาวอาณานิคมยิ่งทวีความตึงเครียดมากขึ้น อังกฤษพยายามคลี่คลายสถานการณ์ด้วยการยกเลิก The Townshend Act แต่ยังคงเก็บภาษีใบชาตามเดิม แต่ชาวอาณานิคมยังคงประท้วงไม่ยอมซื้อใบชาจากอังกฤษ ทำให้บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษประสบกับการขาดทุน บริษัทดังกล่าวจึงร้องขอให้รัฐสภาอังกฤษช่วยเหลือ ด้วยเหตุนี้ รัฐสภาอังกฤษจึงได้ออกพระราชบัญญัติใบชา (Tea Act) ในปี ค.ศ. 1773 เพื่ออนุญาตให้บริษัทอินเดียตะวันออกผูกขาดการขายใบชาในอาณานิคมทั้งหมด โดยไม่ต้องเสียภาษี เพื่อให้ขายใบชาได้ในราคาถูกกว่าใบชาของชาติอื่นๆ ซึ่งบรรดาผู้นำทางการเมืองของอาณานิคมเห็นว่าพระราชบัญญัติใบชาเป็นกบฏของรัฐบาลอังกฤษที่ทำให้ชาวอาณานิคมยอมรับสิทธิในการเรียกเก็บภาษีของรัฐสภา ชาวอาณานิคมไม่พอใจกับกบฏของเมืองแม้นครั้งนี้ จึงรวมตัวกันต่อต้าน จนเมื่อวันที่ 16 ธันวาคม ค.ศ.1773 เกิดเหตุการณ์ที่เรียกว่า “การเลี้ยงน้ำชาที่บอสตัน” (The Boston Tea Party) โดยที่ชาวเมืองบอสตันปลอมตัวเป็นอินเดียแดงขึ้นไปบนเรือบรรทุกใบชาของอังกฤษที่

จอตเทียบท่าอยู่ และชนหีบใบชาทิ้งทะเล จากเหตุการณ์นี้ทำให้รัฐสภาอังกฤษออกพระราชบัญญัติกำหนดภาระหนักหรือพระราชบัญญัติกดขี่ (Coercive หรือ Intolerable Act) ในปี ค.ศ.1774 เพื่อลงโทษชาวอาณานิคมรวม 5 ฉบับ ซึ่งจุดมุ่งหมายที่อังกฤษออกพระราชบัญญัติเพื่อลงโทษชาวอาณานิคมมากมายเช่นนี้ก็เพื่อให้ชาวอาณานิคมยอมรับต่ออำนาจสูงสุดของรัฐสภาอังกฤษ รวมทั้งไม่ให้อาณานิคมอื่นๆ เอาเยี่ยงอย่าง แต่การกระทำดังกล่าวก็ถูกต่อต้านจากชาวอาณานิคมและทำให้ชาวอาณานิคมรวมตัวกันต่อสู้ โดยมีผู้แทนของอาณานิคมต่างๆ มาร่วมประชุมกัน 50 คน เรียกว่า “การประชุมสภาแห่งภาคพื้นทวีปครั้งที่ 1” (The First Continental Congress) ที่เมืองฟิลาเดลเฟีย ในวันที่ 5 กันยายน - 26 ตุลาคม ค.ศ.1774 ที่นับเป็นการเริ่มต้นขบวนการต่อสู้เพื่อเอกราชที่ชัดเจนขึ้น

สัมพันธ์ระหว่างอังกฤษและชาวอาณานิคมก็ยังไม่ดีขึ้น โดยอังกฤษได้ส่งทหารเข้าไปในอาณานิคมเพิ่มขึ้น และเกิดการปะทะกันเริ่มรุนแรงขึ้น ชาวอาณานิคมจึงเรียก “การประชุมสภาแห่งภาคพื้นทวีปครั้งที่ 2” (The Second Continental Congress) ในวันที่ 19 เมษายน ค.ศ.1775 สภาแห่งภาคพื้นทวีปหรือที่เรียกว่า สภาคองเกรสแห่งอาณานิคม (The Continental Congress) ได้สั่งให้เปิดเมืองท่าทุกเมืองเพื่อค้าขายกับต่างชาติอย่างเสรี และในเดือนพฤษภาคมในปีเดียวกันสภาคองเกรสก็ได้สั่งให้สภาแห่งท้องถิ่นของทุกอาณานิคมเตรียมร่างรัฐธรรมนูญและจัดตั้งรัฐบาลของแต่ละรัฐ โดยในวันที่ 7 มิถุนายน ค.ศ.1776 ริชาร์ด เฮนรี ลี ผู้แทนจากเวอร์จิเนียได้ยื่นข้อเสนอสามประการต่อสภาคองเกรส สำหรับข้อเสนอประการแรกเป็นข้อเสนอให้ประกาศอิสรภาพอย่างเป็นทางการที่กล่าวว่า “อาณานิคมที่รวมกันเหล่านี้มีสิทธิและโดยสิทธิควรที่จะได้เป็นรัฐที่มีอิสระและเป็นเอกราช พวกเขาไม่มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์อังกฤษอีกต่อไป และความสัมพันธ์ทางการเมืองทั้งปวงระหว่างพวกเขากับรัฐบาลอังกฤษได้สิ้นสุดและควรจะสิ้นสุดลงโดยสิ้นเชิง” ซึ่งก็ได้รับอนุมัติจากสภาคองเกรส และในวันที่ 10 มิถุนายน ค.ศ.1776 สภาคองเกรสก็ได้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้น 5 คน เพื่อร่างคำประกาศอิสรภาพประกอบด้วย โทมัส เจฟเฟอร์สัน, เบนจามิน แฟรงกลิน, จอห์น อัดัมส์, โรเจอร์ เซอร์แมน และโรเบิร์ต ลิฟวิงสตัน หลังจากนั้นสภาคองเกรสได้ลงมติรับคำประกาศอิสรภาพหลังจากที่มีการแก้ไขเพิ่มเติมอีกเล็กน้อย และในวันที่ 4 กรกฎาคม ค.ศ.1776 ผู้แทนของอาณานิคมทั้งหมดได้ลงนามร่วมกันในคำประกาศอิสรภาพ (Declaration of Independence) ซึ่งถือว่าเป็นเอกสารประวัติศาสตร์ที่สำคัญมากฉบับหนึ่งของสหรัฐอเมริกา โดยการทำสงครามประกาศอิสรภาพชาวอาณานิคมได้รับความช่วยเหลือจากต่างชาติ เช่น สเปน เนเธอร์แลนด์และฝรั่งเศส ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งสำคัญที่ทำให้ชาวอาณานิคมได้รับชัยชนะ

3.4.1.2 ยุคการประกาศอิสรภาพ ค.ศ.1776

ภายหลังจากการประกาศอิสรภาพของชาวอาณานิคมเมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม ค.ศ. 1776 การปกครองของอาณานิคมมีลักษณะเป็นการรวมตัวของรัฐอิสระอย่างหลวมๆ ไม่มีหน่วยงานหรือรัฐบาลกลางที่จะรับผิดชอบการบริหาร สภาคองเกรสแห่งอาณานิคม (The Continental Congress) จึงต้องทำหน้าที่รับผิดชอบในการบริหารงานของอาณานิคม แต่ก็ต้องประสบปัญหาและความยากลำบากในการดำเนินการหลายประการ เนื่องจาก³⁴⁴

1) สภาคองเกรสแห่งอาณานิคมมีลักษณะเป็นหน่วยงานในระหว่างสงคราม จึงได้รับการรับรองจากบรรดาอาณานิคมโดยพฤตินัย แต่ไม่มีรัฐธรรมนูญหรือกฎหมายกำหนดอำนาจหน้าที่ไว้อย่างชัดเจน สภาคองเกรสจึงมีอำนาจตามที่เข้าใจเองว่ามีอำนาจตามที่อาณานิคมทั้ง 13 แห่งจะมอบหมายให้พิจารณาเรื่องราวร้องทุกข์ที่เกิดขึ้น

2) บรรดาอาณานิคมทั้ง 13 แห่ง ต่างถือว่าตนเป็นรัฐอิสระที่มารวมกันเพื่อประท้วงอังกฤษเท่านั้น แต่ละอาณานิคมจึงถือว่าตนมีอำนาจอธิปไตยและใช้อำนาจอธิปไตยอย่างกว้างขวางในทุกกรณีรวมถึงการเข้าแทรกแซงการบริหารงาน และการต่างประเทศของสภาคองเกรสด้วย

3) คณะผู้แทนจากอาณานิคมต่างๆ มีการเปลี่ยนตัวบุคคลในคณะผู้แทนบ่อยครั้ง และมาประชุมในสภาคองเกรสก็มาในฐานะผู้แทนทางการทูตของแต่ละอาณานิคม และการออกเสียงก็ออกเสียงเป็นคณะไม่ใช่ออกเสียงแต่ละบุคคล

ด้วยเหตุนี้ ภายหลังจากการประกาศอิสรภาพ ชาวอเมริกาจึงต้องการจัดรูปแบบของรัฐบาลใหม่ให้มีอำนาจในการบริหารอย่างแท้จริงและโดยถูกต้องตามกฎหมาย สภาคองเกรสจึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นชุดหนึ่ง ภายใต้การนำของจอห์น ดิกกินสัน เพื่อจัดทำกำหนด “รูปแบบของสมาพันธ์” หรือรัฐธรรมนูญของสหพันธ์อาณานิคม (United Colonies) เสนอสภาคองเกรส³⁴⁵ และสภาคองเกรสได้อนุมัติให้ประกาศใช้บทบัญญัติแห่งสมาพันธ์รัฐและสหภาพสถาพร (Articles of the Confederation and Perpetual Union) เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน ค.ศ.1777 แต่กว่าที่รัฐทั้ง

³⁴⁴ ปาน พิงสุจริต, อ้างแล้ว, หน้า 35.

³⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 35.

13 รัฐจะยอมรับรองบทบัญญัตินี้ใช้เวลาเกือบ 4 ปี โดยบทบัญญัตินี้ผลใช้บังคับจริงๆ เมื่อต้นปี ค.ศ. 1781

บทบัญญัติแห่งสมาพันธรัฐและสหภาพสหภาพนี้มีลักษณะเป็นเพียงรัฐธรรมนูญแบบสมาพันธรัฐ ซึ่งเป็นเพียงการรวมกันของชุมชนหรือสมาคมของเอกราชเท่านั้น มีลักษณะคล้ายกับสมาพันธรัฐสวิสเซอร์แลนด์ และจักรภพแห่งรัฐอิสระของอดีตสหภาพโซเวียตรัสเซีย โดยยังคงไม่มีองค์กรบริหารหรือรัฐบาลกลางที่แท้จริง มีแต่สภาผู้แทนมลรัฐต่างๆ เท่านั้น³⁴⁶

หลักการอันเป็นสาระสำคัญของบทบัญญัติแห่งสมาพันธรัฐ คือ³⁴⁷

1) กำหนดให้มีรัฐสมาชิกเพียงสภาเดียว โดยรัฐสภานี้จะทำหน้าที่ทั้งทางด้านนิติบัญญัติและด้านบริหาร และมีอำนาจหน้าที่หลายประการคือ การประกาศสงคราม การทำสนธิสัญญาสันติภาพและการทำสนธิสัญญาพันธมิตรกับต่างประเทศ อำนาจในการกำหนดวงเงินงบประมาณประจำปี การจัดสร้างและทำนุบำรุงกองทัพบกและกองทัพเรือ (แต่ไม่มีอำนาจที่จัดตั้งกองทหารแห่งชาติในยามปกติ) การตัดสินข้อพิพาทระหว่างรัฐบาลตามวิธีการที่กำหนดไว้ในบทบัญญัติ และการปกครองชาวอินเดียนแดง

2) แต่ละมลรัฐจะมีผู้แทนในรัฐสภาของสมาพันธรัฐได้อย่างมากไม่เกิน 7 คน และอย่างน้อยมีได้รัฐละ 2 คน แต่การออกเสียงในรัฐสภานั้นทุกมลรัฐมีจะคะแนนเสียงรัฐละ 1 เสียงเท่านั้น

3) การแก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติแห่งสมาพันธรัฐจะทำได้ต่อเมื่อทุกรัฐเห็นด้วยเท่านั้น และข้อแก้ไขหรือเพิ่มเติมจะนำออกใช้ได้ต่อเมื่อมลรัฐอย่างน้อย 9 มลรัฐเห็นชอบรับรองข้อแก้ไขหรือบทเพิ่มเติมนั้นๆ

4) ตามบทบัญญัติของสมาพันธรัฐได้ระบุไว้ในตอนต้นว่า การรวมเป็นประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นการรวมกันแบบสันติบาตของมลรัฐต่างๆ (League of States) ซึ่งแต่ละมลรัฐยังคงมีอำนาจอธิปไตยอย่างสมบูรณ์ ส่วนรัฐสภาของสมาพันธรัฐทำหน้าที่ที่รัฐบาลกลางมีอำนาจอย่างจำกัด และไม่มีอำนาจควบคุมเอกชน รวมทั้งไม่มีอำนาจที่จะออกกฎหมายเก็บภาษีจากประชาชนโดยตรง และไม่มีอำนาจแต่งตั้งทหาร

³⁴⁶ อมร รักษาสัตย์และคณะ, อ้างแล้ว, หน้า 102-103.

³⁴⁷ ปาน พึ่งสุจริต, อ้างแล้ว, หน้า 36-37.

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าบทบัญญัติแห่งสมาพันธรัฐมีข้ออ่อนหลายประการ คือ บทบัญญัติแห่งสมาพันธรัฐไม่ได้ให้อำนาจแก่รัฐสภาแห่งสมาพันธรัฐในการควบคุมเอกชน โดยสมาพันธรัฐมีลักษณะเป็นเพียงสันนิบาตหรือสมาคมของรัฐที่แต่ละรัฐมีอำนาจอธิปไตยอย่างสมบูรณ์ ดังนั้น รัฐบาลแห่งสมาพันธรัฐจึงมีอำนาจจำกัดและมีอำนาจควบคุมบางส่วนเหนือรัฐแต่ละรัฐได้เท่านั้น แต่โดยภาพรวมก็ไม่มีอำนาจเหนือเอกชนที่อยู่ในรัฐต่างๆ โดยเฉพาะในเรื่องการเก็บภาษี นอกจากนี้ รัฐบาลแห่งสมาพันธรัฐมีสิทธิกำหนดจำนวนภาษีในปีหนึ่งๆ ได้ แต่ไม่มีสิทธิออกกฎหมายเก็บภาษีจากประชาชนโดยตรง แต่มีอำนาจทำได้เพียงออกกฎหมายเพื่อขอแบ่งภาษีจากรัฐต่างๆ ได้เท่านั้น โดยรัฐบาลของแต่ละรัฐจะเป็นผู้ออกกฎหมายเก็บภาษีโดยตรงจากประชาชนในรัฐของตน และในเรื่องการทหาร รัฐสภาแห่งสมาพันธรัฐมีอำนาจเพียงกำหนดโควตาจำนวนทหารที่แต่ละรัฐจะเรียกเกณฑ์ได้ แต่การแต่งตั้งนายทหาร การฝึกอบรบทหาร การพลีการทหาร และระบบทหารทั้งหมดยังอยู่ภายใต้อำนาจของแต่ละรัฐที่จะดำเนินการตามที่เห็นเหมาะสม โดยรัฐสภาของสมาพันธรัฐจะเข้าไปเกี่ยวข้องไม่ได้

นอกจากนี้ ข้อจำกัดอำนาจของรัฐสภาของสมาพันธรัฐคือ รัฐสภาไม่มีอำนาจบังคับให้รัฐต่างๆ ปฏิบัติตามได้ และในการใช้อำนาจสำคัญๆ นั้น รัฐสภาของสมาพันธรัฐจะต้องได้รับความเห็นชอบจากรัฐต่างๆ อย่างน้อย 9 มลรัฐขึ้นไป หรือจำนวนสองในสามของจำนวนรัฐทั้งหมด และแม้จะสามารถมีมติออกมาได้ก็ไม่มีบทบัญญัติใดๆ ที่กำหนดให้รัฐแต่ละรัฐต้องปฏิบัติตามดังนั้น

ด้วยเหตุนี้ ในกรณีที่รัฐสภาของสมาพันธรัฐไม่อาจหาเงินได้เพียงพอ เนื่องจากรัฐสภาขาดอำนาจในการจัดเก็บภาษี รัฐสภาของสมาพันธรัฐจึงใช้วิธีหาเงินโดยการขอความช่วยเหลือจากต่างประเทศ และจัดพิมพ์ธนบัตรขึ้นใหม่ ซึ่งไม่ใช่วิธีการแก้ปัญหาก็ถูกต้อง และที่สำคัญคือรัฐสภาของสมาพันธรัฐไม่สามารถควบคุมการค้าและการพาณิชย์ระหว่างรัฐต่างๆ ได้ โดยอำนาจในการควบคุมการค้าขึ้นขึ้นอยู่กับรัฐบาลของแต่ละรัฐ จึงทำให้เกิดปัญหาทางการค้าขึ้น เพราะแต่ละรัฐต่างแข่งขันกันเองหรือกำหนดอัตราภาษีและพิธีการทางค้าที่แตกต่างกัน จึงนับเป็นการสร้างความลำบากให้กับบริษัทการค้าต่างประเทศเป็นอย่างยิ่ง สิ่งเหล่านี้เป็นปัญหาที่สำคัญในการบริหารประเทศภายใต้รัฐธรรมนูญที่เรียกว่า บทบัญญัติแห่งสมาพันธรัฐและสหภาพสถาพร (Articles of the Confederation and Perpetual Union) บรรดาผู้นำของมลรัฐต่างๆ ในสหรัฐอเมริกาจึงได้ร่วมประชุมเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว

3.4.1.3 ยุคการร่างรัฐธรรมนูญ

ดังได้ศึกษาแล้วว่าภายหลังจากที่ประกาศใช้บทบัญญัติแห่งสมาพันธรัฐ (The Articles of Confederation) มาตั้งแต่ปี ค.ศ.1777 ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่างๆ มีแต่ความยุ่งยาก เพราะรัฐสภาแห่งสมาพันธรัฐมีลักษณะเป็นเพียงองค์กรทางนิติบัญญัติ แต่ไม่มีรัฐบาลกลางที่มีอำนาจจัดการให้เป็นไปตามข้อตกลง โดยรัฐต่างๆ มีอำนาจอธิปไตยอย่างสมบูรณ์ มีอำนาจเจรจาติดต่อกับต่างประเทศ และในหลายๆ รัฐก็มีกองทัพเป็นของตนเอง รวมถึงมีระบบการเงินและเหรียญกษาปณ์เป็นของตนเองอีกด้วย ในด้านการค้าพาณิชย์ก็เกิดปัญหาขึ้นมากมาย โดยแต่ละรัฐต่างแก่งแย่งผลประโยชน์กัน ไม่ว่าจะเป็นการทำสงครามตั้งกำแพงภาษีต่อกัน การแก่งแย่งกันเข้าควบคุมล่าน้ำและทางเดินเรือ นอกจากนี้ ปัญหาต่างๆ ที่ทับถมมาตั้งแต่สมัยยังเป็นอาณานิคมของอังกฤษ ก็เพิ่มพูนและทวีความรุนแรงมากขึ้น สภาพการณ์ดังกล่าวทำให้ประเทศต่างๆ ในยุโรป เห็นว่าสภาพการณ์ภายในของสหรัฐอเมริกา รวมทั้งกระทำการอันเป็นปฏิปักษ์ต่อชาวอเมริกัน³⁴⁸

จากที่การปกครองอาณานิคมในรูปแบบสมาพันธรัฐเป็นการรวมตัวกันอย่างหลวมๆ ทำให้รัฐบาลของสมาพันธรัฐอ่อนแอ บรรดาบุคคลชั้นนำของอาณานิคมจึงเห็นว่า สภาพเช่นนี้คงไม่สามารถทำให้เกิดประเทศที่มั่นคงมีเสถียรภาพและมีความเจริญก้าวหน้าได้ จึงพยายามเผยแพร่แนวความคิดที่จะก่อตั้งเป็นประเทศแบบสหพันธรัฐ (Federal) ที่สามารถรวมกันตั้งรัฐบาลกลางได้ โดยในปี ค.ศ.1786 รัฐเวอร์จิเนียในฐานะรัฐหนึ่งของสมาพันธรัฐแห่งอเมริกาได้ออกคำเชิญรัฐอื่นๆ ให้มาร่วมประชุมที่เมืองแอนนาโพลิส โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อพิจารณาแก้ปัญหาเรื่องการค้าและการพาณิชย์อันเกิดจากข้อขัดแย้งของข้อบังคับของรัฐต่างๆ แต่การประชุมก็ล้มเหลว เพราะมีผู้แทนจำนวน 12 คน จาก 5 รัฐคือ นิวยอร์ก นิวเจอร์ซีย์ เพนซิลวาเนีย เดลาแวร์และเวอร์จิเนียเท่านั้นที่เข้าร่วมประชุม และมีเพียง 3 รัฐเท่านั้นที่เข้าร่วมประชุมโดยมีอำนาจทางกฎหมายอย่างสมบูรณ์³⁴⁹ โดยที่

³⁴⁸ อเล็กซานเดอร์ แฮมิลตัน, เจมส์ เมดิสันและจอห์น เจย์, เดอะเฟเดอรัลลิสต์เปเปอร์ : เอกสารความคิดทางการเมืองของอเมริกัน, สมบัติ จันทรวงศ์, บรรณาธิการแปลและเขียนบทนำ, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530), หน้า 6.

³⁴⁹ สมบัติ จันทรวงศ์, มหาชนรัฐและประชาธิปไตย : ความคิดทางการเมืองอเมริกัน ค.ศ. 1776-1800, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528), หน้า 111.

ประชุมไม่อาจเจรจาตกลงกันในเรื่องของปัญหาอันเป็นวัตถุประสงค์ของการประชุมได้เลย เพราะการที่จะกระทำการดังกล่าวจะต้องได้รับความร่วมมือจากทุกๆ รัฐ ซึ่งจะต้องมีการมอบอำนาจที่กว้างขวางกว่าเดิมให้แก่ตัวแทนของรัฐที่เข้าร่วมประชุม แต่อย่างไรก็ดี ผู้แทนที่มาเข้าร่วมประชุมมองเห็นปัญหาร่วมกันว่า การแก้ไขปัญหาทางการค้าพาณิชย์ระหว่างรัฐต่างๆ นั้นเป็นเรื่องที่ไม่อาจกระทำได้ โดยไม่มีแก้ไขโครงสร้างทางการเมืองตามบทบัญญัติแห่งสมพันธรัฐเสียใหม่ เนื่องจากอำนาจในการควบคุมทางการค้าพาณิชย์นั้นเป็นเรื่องที่ใหญ่โตกว้างขวางและเกี่ยวข้องกับระบบบริหารโดยทั่วไปของสมพันธรัฐด้วย การจะแก้ไขปัญหานี้จึงต้องมีการปรับระบบสมพันธรัฐให้สอดคล้องกันด้วย ดังนั้น ที่ประชุมจึงมีมติให้รัฐทุกรัฐแต่งตั้งผู้แทนไปร่วมประชุมที่เมืองฟิลาเดลเฟีย ในเดือนพฤษภาคมของปีถัดมา เพื่อพิจารณาแก้ไขบทบัญญัติแห่งสมพันธรัฐให้สอดคล้องกับความจำเป็นของสมพันธรัฐ

หลังจากนั้น ที่ประชุมแห่งเมืองแอนนาโพลิสได้รายงานข้อเสนอแนะจากการประชุมดังกล่าวยังสภานิติบัญญัติของรัฐที่ส่งผู้แทนมาร่วมประชุม และเสนอต่อไปยังสภาองเกรสแห่งอาณานิคม ซึ่งสภาองเกรสมิมีมติในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1787 ให้มีการจัดประชุมพิเศษขึ้นตามขั้นตอนในข้อเสนอของที่ประชุมเมืองแอนนาโพลิส เพื่อพิจารณาแก้ไขบทบัญญัติแห่งสมพันธรัฐ ซึ่งบรรดารัฐทั้งหลาย ยกเว้นโรดไออร์แลนด์ก็ได้เลือกตัวแทนของรัฐไปร่วมประชุม โดยปรากฏว่ามีผู้แทนจากรัฐต่างๆ มาร่วมประชุมมากที่สุดจำนวน 55 คนจาก 12 รัฐ ที่ได้รับคัดเลือกมาโดยสภานิติบัญญัติของแต่ละรัฐ และในบรรดาตัวแทนของรัฐต่างๆ ที่ได้รับเลือกไปประชุมครั้งนี้ มีตัวแทน 8 คน เป็นผู้ที่เคยไปร่วมประชุมที่เมืองแอนนาโพลิสมาแล้ว

การที่สภาองเกรสมิมีมติให้จัดการประชุมพิเศษเพื่อแก้ไขบทบัญญัติแห่งสมพันธรัฐ และสภานิติบัญญัติของรัฐต่างๆ ไม่คัดค้าน แต่กลับให้ความร่วมมือในการส่งผู้แทนมาร่วมประชุมพิเศษที่เมืองฟิลาเดลเฟีย ทั้งๆ ที่โดยปกติรัฐต่างๆ จะหวาดระแวงและไม่เห็นด้วยกับการที่จะให้มีองค์กรใดที่อยู่เหนือกว่าสภานิติบัญญัติของรัฐนั้น ด้วยอาจจะเป็นเพราะในขณะนั้นยังไม่ได้มีข้อเสนอที่ชัดเจน มีแต่เพียงข้อเสนอให้มีการประชุมเพื่อแก้ไขปรับปรุงบทบัญญัติแห่งสมพันธรัฐอย่างกว้างๆ เท่านั้น นอกจากนี้ อาจเป็นเพราะเห็นว่าในท้ายที่สุดสภานิติบัญญัติของแต่ละรัฐก็คงยังเป็นผู้ให้สัตยาบันแก่การแก้ไขบทบัญญัติแห่งสมพันธรัฐอยู่นั่นเอง ประกอบกับการเกิดเหตุการณ์จลาจลของกลุ่มชาวไร่ชาวนาทางภาคตะวันตกของรัฐแมสซาชูเซตส์ที่ไม่พอใจรัฐบาลในเรื่องการปลดหนี้ โดยเดเนียลเชสส์ อดีตนายทหารสมัยสงครามปฏิวัติเป็นผู้นำในการเข้าทำการยึดอำนาจจากรัฐบาล แม้รัฐบาลจะสามารถปราบปรามได้ แต่เหตุการณ์ดังกล่าวส่งผลให้ผู้นำชาวอาณานิคมมีจิตใจโน้มเอียงไปในทาง

สนับสนุนในการสร้างรัฐบาลกลางที่เป็นรัฐบาลแห่งชาติที่เข้มแข็งยิ่งขึ้น นอกจากนี้ สภาพทั่วไปทางการคลังและการค้าทั้งภายในและภายนอกประเทศที่อยู่ในสภาพระส่ำระสาย อันเป็นผลเนื่องจากความไม่มีประสิทธิภาพและไม่มีเหตุผลในระบบการเรียกเก็บค่าใช้จ่ายจากรัฐต่างๆ ตามมูลค่าของที่ดินที่ยังไม่อาจตกลงราคากันได้ รวมทั้งความไม่มีเอกภาพในนโยบายการค้าของรัฐต่างๆ ตลอดจนความจำเป็นเร่งด่วนที่จะต้องหยุดยั้งระบบการออกเงินตราเป็นธนบัตรสำหรับค่าใช้จ่ายของรัฐต่างๆ และความห่วงใยในเรื่องความมั่นคงของประเทศอเมริกา และสันติภาพระหว่างรัฐต่างๆ การปลอดจากการถูกแทรกแซงจากภายนอก ก็เป็นปัจจัยสำคัญที่เสริมให้รัฐต่างๆ กระตือรือร้นที่จะแก้ไขบทบัญญัติแห่งสมาพันธรัฐ³⁵⁰

โดยเมื่อสภาองเกรสได้จัดตั้งสภาคอนเวนชันที่มิจอร์จ วอชิงตัน เป็นประธานและสมาชิกส่วนใหญ่ซึ่งเป็นนักปรัชญาและนักการเมืองคนสำคัญของอเมริกาอย่างโทมัส เจฟเฟอร์สัน เมดิสัน ฯลฯ ต่างเห็นพ้องต้องกันว่าจะต้องแก้ไขบทบัญญัติแห่งสมาพันธรัฐและยกร่างรัฐธรรมนูญขึ้นกระทั้งในวันที่ 17 กันยายน ค.ศ.1787 ที่ประชุมลงมติเอกฉันท์ยอมรับร่างรัฐธรรมนูญ ส่งผลให้เกิดรัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษรของโลกปัจจุบัน และมีผลใช้บังคับมาตราบเท่าทุกวันนี้

3.4.2 แนวความคิดที่มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมทางการเมืองสหรัฐอเมริกา

การพัฒนาวัฒนธรรมทางการเมืองสหรัฐอเมริกาส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากการรับนำเอาแนวความคิดของปรัชญาต่างๆ มาผ่านกระบวนการแปรรูปเป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อสถาปนาให้วัฒนธรรมทางการเมืองมีความมั่นคงและเป็นรากฐานที่สำคัญของระบอบประชาธิปไตย ดังนั้น นักปรัชญาจึงถือเป็นปัจจัยหนึ่งซึ่งช่วยในการบ่มเพาะและเสริมสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองสหรัฐอเมริกาที่เป็นประชาธิปไตยได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3.4.2.1 แนวความคิดเสรีนิยมทางการเมืองของจอห์น ล็อก *

ความคิดทางการเมืองของจอห์น ล็อก (John Lock) มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมทางการเมืองการยอมรับสิทธิมนุษยชนของสหรัฐอเมริกาในยุคการประกาศอิสรภาพในปี ค.ศ. 1776 เป็น

³⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 113-114.

* โปรดดูหัวข้อ 2.2.6.3.1 ทฤษฎีสัญญาประชาคม และหัวข้อ 3.3.2.2.1 แนวความคิดเสรีนิยมคลาสสิก

อย่างมาก จนอาจกล่าวได้ว่าพัฒนาการของระบอบประชาธิปไตยที่ดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงในสหรัฐอเมริกาได้รับอิทธิพลจากความคิดทางการเมืองของจอห์น ล็อกเป็นสำคัญ

3.4.2.2 แนวความคิดของมองเตสกีเออ**

ผลงานของมองเตสกีเออมีอิทธิพลเป็นอย่างมากต่อหลักการแบ่งแยกอำนาจของประชาธิปไตย ภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจรัฐ ซึ่งส่งต่อความคิดทางการเมืองของประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการร่างรัฐธรรมนูญของอเมริกาที่ผู้ร่างรัฐธรรมนูญได้มีการนำเอาแนวความคิดหลักการแบ่งแยกการใช้อำนาจของประชาธิปไตยไปใช้อย่างเคร่งครัด เพื่อให้เกิดการถ่วงดุล และคานอำนาจ (Check and Balance) อันเป็นการปกป้องสิทธิเสรีภาพของประชาชนจากการใช้อำนาจของฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดที่มากเกินไป

3.4.2.3 แนวความคิดของฌอง ชัค รูสโซ***

ความคิดของรูสโซที่นำเสนอไว้ในทฤษฎีสัญญาประชาคม ดังได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 นั้น เป็นการยอมรับต่อวัฒนธรรมทางการเมืองการยอมรับสิทธิมนุษยชนและวัฒนธรรมทางการเมืองมีส่วนร่วมทางการเมือง อันถือว่าเป็นความคิดทางการเมืองที่มุ่งเน้นในการยกย่องคุณค่าแห่งเสรีภาพ และความเสมอภาคของมนุษย์ และด้วยความเชื่อมั่นในคุณค่าแห่งเสรีภาพของมนุษย์ดังกล่าว รูสโซจึงกำหนดให้อำนาจของประชาธิปไตยเป็นอำนาจที่จะโอน แบ่งแยก หรือมีองค์กรใดมาคั่นกลางมิได้ ดังนั้นประชาชนจึงมีหน้าที่โดยตรงในการใช้อำนาจของประชาธิปไตย³⁵¹ หรือ ประชาธิปไตยโดยตรงโดยประชาชน³⁵² หรือที่อาจจะเรียกได้ว่า “อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน” ส่วนการออกกฎหมายโดยเจตนาารมณ์ร่วมกันของรูสโซมี 2 วิธี คือ ประชาชนออกเอง หรือมีผู้เสนอแล้วให้ประชาชนออกเสียงประชามติ (Referendum)

** โปรดดูหัวข้อ 2.2.6.3.2 หลักการแบ่งแยกอำนาจของมองเตสกีเออ

*** โปรดดูหัวข้อ 2.2.6.3.1 ทฤษฎีสัญญาประชาคม

³⁵¹ สมบัติ อารังธัญวงศ์, การเมือง : แนวความคิดและการพัฒนา, หน้า 208.

³⁵² บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, กฎหมายมหาชน เล่ม 1 วิวัฒนาการทางปรัชญาและลักษณะของกฎหมายมหาชนยุคต่างๆ, หน้า 54.

3.4.3 วัฒนธรรมทางการเมืองสหรัฐอเมริกาต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพภายใต้หลักการสำคัญทางกฎหมายมหาชน

วัฒนธรรมทางการเมืองของสหรัฐอเมริกาถือเป็นรากฐานที่สำคัญประการหนึ่งของการพัฒนาระบบประชาธิปไตยที่มีประสิทธิภาพและเสถียรภาพ ตลอดจนการมีรัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษรเพียงฉบับเดียวที่บังคับใช้มาเป็นเวลาช้านาน เนื่องจากประเทศสหรัฐอเมริกามีวัฒนธรรมทางการเมืองที่สอดคล้องต้องตรงกันกับความรู้สึกนึกคิด ทศนคติ และค่านิยมของชาวอเมริกัน สิ่งเหล่านี้จึงทำให้เกิดการหล่อหลอมและเกิดมักเกิดผลต่อระบอบประชาธิปไตยของประเทศสหรัฐอเมริกาได้เป็นอย่างดี

3.4.3.1 การยอมรับสิทธิมนุษยชน

ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 17 และ 18 ประชาชนชาวอเมริกาได้เกิดความต้องการทั่วไปที่จะให้มีการรับรองสิทธิเสรีภาพที่ปัจเจกชนมีอยู่ตามกฎหมายธรรมชาติ (Natural Law) และต้องการให้สิทธิเสรีภาพนี้ได้รับความคุ้มครองเป็นกฎหมายลายลักษณ์อักษรอย่างชัดเจน ความรู้สึกหรือความเชื่อเช่นนี้ได้ก่อให้เกิดพฤติกรรมและการแสดงออกให้เห็นถึงการยอมรับต่อสิทธิเสรีภาพในสังคมอเมริกัน ซึ่งได้ถูกกล่อมเกลามาและกลายเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองในการยอมรับสิทธิมนุษยชนขึ้น โดยเมื่อมีการร่างรัฐธรรมนูญหรือกฎหมายอื่นใดวัฒนธรรมทางการเมืองในการยอมรับสิทธิมนุษยชนก็ย่อมจะปรากฏให้เห็นผ่านทางหลักการทางกฎหมายมหาชน เช่น

หลักเสรีภาพ ด้วยได้รับแนวความคิดนี้ผ่านอิทธิพลของนักปรัชญาการเมืองคนสำคัญของอังกฤษ คือ จอห์น ล็อก (John Lock) ที่กล่าวว่าเสรีภาพเป็นสิทธิสำคัญประการหนึ่งในสามประการ นอกจากสิทธิในชีวิตและสิทธิในทรัพย์สิน สิทธิทั้งสามประการนี้เป็นสิทธิซึ่งจะถูกเพิกถอนเสียมิได้ เนื่องจากเป็นสิทธิตามธรรมชาติของมนุษย์ (Natural Rights) เพราะก่อนที่จะมีรัฐบาลปกครองมนุษย์เกิดมาในสภาพธรรมชาติ ซึ่งมนุษย์รู้สึกว่าจะไม่ปลอดภัย จึงรวมกันเป็นสังคมจัดตั้งรัฐบาลขึ้นปกครอง ดังนั้นหน้าที่ของรัฐบาลก็เพื่อปกป้องคุ้มครองชีวิต เสรีภาพ และทรัพย์สินของประชาชนมิใช่เพื่อกดขี่ข่มเหงประชาชน ถ้าเมื่อใดประชาชนถูกกดขี่ข่มเหงจากรัฐบาล เมื่อนั้นประชาชนย่อมมีสิทธิที่จะต่อต้านและล้มล้างรัฐบาลได้

โรเบิร์ต อี เลน ได้จำแนกหลักเสรีภาพในทฤษฎีของคณอมอเมริกันออกเป็น 3 ประการ คือ³⁵³

1) วัฒนธรรมทางการเมืองเรื่องเสรีภาพในด้านโอกาส ซึ่งสัมพันธ์กับความคิดในเรื่องความเท่าเทียมกัน หมายความว่าไม่มีใครได้มาขัดขวางความเจริญก้าวหน้าของประชาชนได้ ด้วยเหตุนี้จึงเน้นความสำคัญของปัจเจกชนเป็นอย่างมาก

2) วัฒนธรรมทางการเมืองเรื่องเสรีภาพในการกระทำเหมือนกับผู้อื่น ในที่นี้เน้นเสรีภาพในการบริโภค (Freedom of Consumption) เป็นสำคัญ ซึ่งตรงกับความคิดของเดวิด ริสแมน (David Riesman) ที่ว่า คณอมอเมริกันในยุคปัจจุบันมีแนวโน้มที่จะปฏิบัติตามคนอื่น ๆ ในสังคม

3) วัฒนธรรมทางการเมืองเรื่องเสรีภาพในการต่อต้านรัฐบาลในกรณีที่ถูกกดขี่ข่มเหง เสรีภาพดังกล่าวนี้รวมถึงเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นและแสดงออกซึ่งความคิดเห็นนั้น ได้แก่ เสรีภาพในการพูด การเขียน และการประชุม อย่างไรก็ตาม เสรีภาพของประชาชนในสังคมจะต้องอยู่ภายใต้กฎหมายเสมอ ทั้งนี้ เพื่อมิให้บุคคลหนึ่งมีเสรีภาพมากเกินไปจนล่วงละเมิดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลอื่น ๆ ได้ ด้วยเหตุนี้ เมื่อบุคคลมีเสรีภาพแล้วก็ต้องมีหน้าที่และความรับผิดชอบควบคู่ไปด้วยเสมอ

หลักความเสมอภาค ด้วยชาวอเมริกันเชื่อว่าทุกคนถูกสร้างขึ้นอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกันอันเป็นการแสดงให้เห็นถึงการยอมรับถึงความเท่าเทียมกันต่อสิทธิของมนุษย์ตามธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นความเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมายและความเท่าเทียมกันภายในโอกาส ประเทศสหรัฐอเมริกาจึงไม่มีระบบการแบ่งชนชั้นทางสังคมเช่นประเทศอังกฤษหรือฝรั่งเศส ดังนั้นชาวอเมริกันจึงได้รับความเสมอภาคเท่าเทียมกันภายใต้บทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญหรือกฎหมาย นอกจากนี้หลักความเสมอภาคยังเป็นเครื่องมือในการควบคุมการใช้อำนาจของฝ่ายปกครองและการตรวจสอบการกระทำของฝ่ายปกครองหรือหน่วยงานรัฐหรือการพิจารณาคดีของศาล³⁵⁴ อีกด้วย

³⁵³ Robert E. Lane, The Idea of Freedom in American Politics, (New York : Holt, 1970), p.41 อ้างถึงใน สมบัติ อารงธัญวงศ์, การเมืองอเมริกา, พิมพ์ครั้งที่ 14, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เสมอธรรม, 2556), หน้า 394.

³⁵⁴ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน, หน้า 128.

หลักปัจเจกชนนิยม เนื่องจากชาวอเมริกันเชื่อในสิทธิของมนุษย์ เคารพในเสรีภาพ และความเท่าเทียมกัน ชาวอเมริกันจึงให้ความสำคัญในปัจเจกชนนิยมมากกว่าการให้ความสำคัญต่อรัฐบาล สำหรับหลักปัจเจกชนนิยมเป็นหลักที่ถือว่ามนุษย์แต่ละคนทุกคนมีฐานะแห่งความเป็นมนุษย์เช่นเดียวกัน มนุษย์แต่ละคนมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน มีเอกลักษณ์ มีความเป็นหนึ่งเดียวในตัวของมนุษย์แต่ละคน แนวคิดนี้จึงมีส่วนช่วยสนับสนุนส่งเสริมการรับรองสิทธิมนุษยชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งทำให้มนุษย์ทุกคนในสังคมเล็งเห็นถึงคุณค่าของตนและตระหนักถึงสิทธิเสรีภาพของตนมากยิ่งขึ้น มนุษย์แต่ละคนจึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นปัจเจกชนหรือเอกบุคลนิยมและรัฐย่อมต้องให้การรับรองคุ้มครองปัจเจกชนทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน เพราะมนุษย์แต่ละคนจึงมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน เช่นนี้แล้วชาวอเมริกันจึงมีความเชื่อและทัศนคติทางการเมืองที่มีลักษณะเฉพาะของแต่ละคนเป็นของตัวเอง คือ การมีสิทธิ หน้าที่และศักดิ์ศรีอยู่ในตนเอง สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ช่วยส่งเสริมให้ชาวอเมริกันรักษาสีทธิของตน³⁵⁵ อีกทั้งยังเป็นสิ่งกระตุ้นย้าเตือนมิให้มีการละเมิดสิทธิของบุคคลอื่นอีกด้วย

หลักสากลนิยม สืบเนื่องจากการที่ประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นประเทศที่มีพื้นฐานของวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยที่นอกจากการให้ความสำคัญกับหลักปัจเจกนิยมแล้วยังนำไปสู่การสร้างหลักสากลนิยมอีกด้วย สำหรับหลักสากลนิยมนี้เป็นสิ่งที่ชาวอเมริกันให้การยอมรับกับมนุษย์ทุกคนเป็นการทั่วไป โดยไม่เลือกเชื้อชาติ ศาสนาหรือสิ่งอื่นใด ไม่ว่ามนุษย์จะมีความแตกต่างกันเพียงไรก็ย่อมต้องได้รับสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค กรรมสิทธิ์ การแสวงหาความสุขหรือความมั่นคงปลอดภัยเฉกเช่นเดียวกันในฐานะที่เป็นมนุษย์

3.4.3.2 การมีส่วนร่วมทางการเมือง

จากประวัติศาสตร์ความเป็นมาของประเทศสหรัฐอเมริกาในการรังสรรค์ความเป็นอิสระภาพจากพันธะต่างๆ หรือการบัญญัติด้วยบทกฎหมายลายลักษณ์อักษรทั้งปวงล้วนกำเนิดเกิดขึ้นจากประชาชนเสมอมา ไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อมก็ตาม ด้วยแนวความคิดทฤษฎีสัญญาประชาคมของรูโซส่งผลทำให้ชาวอเมริกันได้สร้างมโนคติเกี่ยวกับการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองบ้านเมือง ด้วยเหตุนี้จึงถือกำเนิดวัฒนธรรมทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมืองขึ้นมาโดยได้แสดงให้เห็นจากหลักอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน ซึ่งแสดงออกผ่านการบัญญัติกฎหมายหรือ

³⁵⁵ สมบัติ อารังธัญวงศ์, การเมืองอเมริกา, หน้า 396-397.

การกระทำที่ต้องอาศัยอำนาจหรือความยินยอมจากประชาชน เพื่อให้กฎหมายหรือการกระทำนั้นมีความชอบธรรมในการใช้บังคับ และเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการควบคุมรัฐหรือฝ่ายปกครองมิให้มีการใช้อำนาจตามอำเภอใจหรือนอกขอบข่ายแห่งกฎหมาย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของมนุษย์แต่ละบุคคล นอกจากนี้ ผลจากการที่อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนแล้วยังได้สถาปนาหลักรัฐบาลโดยความยินยอมของประชาชนขึ้นมาอีกด้วย

นอกจากนั้น วัฒนธรรมทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมืองยังมุ่งรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพตามธรรมชาติให้เป็นไปตามสิทธิเสรีภาพตามกฎหมายที่ปัจเจกชนพึงต้องมีเป็นกฎเกณฑ์ที่กำหนดขึ้นจากเจตนารมณ์ร่วมกันของประชาชนชาวอเมริกัน และหากถ้ารัฐไม่เคารพหรือละเมิดต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชนนั้นก็หมายความว่ารัฐละเมิดพันธสัญญาดังกล่าว อันเป็นผลให้ประชาชนสามารถยกเลิกหรือเพิกถอนรัฐได้

3.4.3.3 การจำกัดอำนาจของรัฐ

วัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองหนึ่งที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าวัฒนธรรมทางการเมืองการยอมรับสิทธิมนุษยชน อันเนื่องจากประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาวอเมริกันในสมัยที่ยังเป็นอาณานิคมของประเทศอังกฤษนั้นที่ถูกกดขี่ข่มเหง หรือกระทำการละเมิดต่อกฎหมาย หรือการใช้อำนาจตามอำเภอใจ อันส่งผลทำให้ประชาชนชาวอเมริกันมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อการใช้อำนาจของรัฐ สิ่งดังกล่าวได้ถูกหล่อหลอมเป็นความเชื่อและทัศนคติของประชาชนที่จะต้องให้รัฐต้องมีอำนาจหน้าที่ที่จำกัด โดยรัฐไม่ควรใช้อำนาจมากจนอาจเป็นการกระทบกระเทือนถึงสิทธิเสรีภาพของประชาชน ภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจรัฐนี้จึงได้มีการสถาปนาหลักการทางกฎหมายมหาชนที่สำคัญ คือ “หลักนิติรัฐ”

หลักนิติรัฐ เป็นการจำกัดอำนาจรัฐโดยกฎหมาย สำหรับการทำให้รัฐต้องผูกพันอยู่กับหลักการพื้นฐานและคุณค่าทางกฎหมายโดยไม่อาจบิดพลิ้วได้ อีกทั้งหลักนิติรัฐยังกำหนดการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคล รวมทั้งเรียกร้องให้รัฐต้องดำเนินการในด้านต่างๆ เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมขึ้นอย่างแท้จริงในสังคม³⁵⁶ ทั้งนี้หลักนิติรัฐนี้มีที่มาจากประชาชนหรือตัวแทนจากประชาชนตามแนวความคิดของสัญญาประชาคม สถานการณ์เช่นนี้ย่อมทำให้กฎหมายมีความชอบธรรมและ

³⁵⁶ วรเจตน์ ภาคีรัตน์, อ้างแล้ว, หน้า 195.

ส่งผลทำให้การกระทำของทุกคน ทุกองค์กรต้องเคารพต่อกฎหมาย โดยไม่กระทำการที่เป็นการละเมิด หรือก้าวล่วงต่อกฎหมาย ดังนั้น หลักนิติรัฐจึงทำให้สิทธิเสรีภาพของปัจเจกชนได้รับการรับรองและคุ้มครองจากกฎหมาย โดยหลักนิติรัฐมีหลักการสำคัญดังนี้

- **การแบ่งแยกอำนาจอธิปไตย** เกิดจากแนวความคิดว่าอำนาจอธิปไตยซึ่งเป็นอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ ถ้าอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหารหรืออำนาจตุลาการมาอยู่ที่ในฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดแต่เพียงผู้เดียวหรือคณะใดคณะหนึ่งแล้วก็จะก่อให้เกิดเผด็จการขึ้นได้ ดังปรากฏในประวัติศาสตร์ยุโรป ดังนั้น สหรัฐอเมริกาจึงกำหนดให้มีการแบ่งแยกการใช้อำนาจอธิปไตยเด็ดขาดเป็น 3 อำนาจ คือ อำนาจนิติบัญญัติมีหน้าที่ในการร่างกฎหมายเป็นอำนาจของรัฐสภาแห่งสหรัฐอเมริกา (Congress of the United States)³⁵⁷ อำนาจบริหารมีหน้าที่ในการนำกฎหมายที่ฝ่ายนิติบัญญัติมาใช้บริหารประเทศโดยถือเป็นอำนาจของประธานาธิบดีแห่งสหรัฐอเมริกา (President of the United States of America)³⁵⁸ และอำนาจตุลาการมีหน้าที่ตีความและตัดสินการพิจารณาคดีต่างๆ ตามกฎหมายอันเป็นอำนาจของศาลสูงสุด (Supreme Court)³⁵⁹ ทั้งนี้ การแบ่งแยกอำนาจนี้ทำให้เกิดระบบการคานและดุลอำนาจ (Check and Balance) ขึ้น เพื่อป้องกันฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งใช้อำนาจจนเกินเลย ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชนชาวอเมริกันได้

- **หลักความชอบด้วยกฎหมาย** เป็นหลักการที่สำคัญของหลักนิติรัฐในประเทศสหรัฐอเมริกา โดยเป็นรัฐที่จำกัดตนโดยยอมอยู่ใต้กฎหมายอย่างเคร่งครัด อีกทั้งรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชนไว้ในรัฐธรรมนูญ ซึ่งในนิติรัฐทุกคนต้องอยู่ภายใต้กฎหมาย องค์กรของรัฐจะไม่ใช่อำนาจของตนหากไม่มีกฎหมายให้อำนาจเอาไว้ ดังนั้นหลักนิติรัฐจึงมีลักษณะสำคัญสองประการคือ มีกระบวนการควบคุมการใช้อำนาจขององค์กรรัฐฝ่ายปกครองและประชาชนสามารถใช้กระบวนการทางศาลเข้ามาตรวจสอบ ด้วยแนวความคิดนิติรัฐจึงสอดคล้องกับหลักความชอบด้วยกฎหมายในแง่ที่รัฐต้องยอมอยู่ใต้ระบบกฎหมายในความสัมพันธ์กับปัจเจกชนและคุ้มครองสถานะของปัจเจกชน กฎหมายจึงเป็นที่มาแห่งอำนาจและข้อจำกัดการใช้อำนาจรัฐ

³⁵⁷ The Constitution of the United States, Article. 1, Section. 1.

³⁵⁸ The Constitution of the United States, Article. 2, Section. 1.

³⁵⁹ The Constitution of the United States, Article 3, Section. 1.

- **หลักการประกันสิทธิในกระบวนการพิจารณาคดี** ซึ่งหลักนิติรัฐได้ปรากฏในทางกฎหมายอาญาและกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา โดยเข้ามาดูแลในลักษณะของการผูกมัดให้เจ้าหน้าที่ของรัฐต้องปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัดและจำกัดการใช้อำนาจเท่าที่จำเป็น ในอันที่จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อบุคคลในทางอาญา เพราะโทษทางอาญาก่อให้เกิดผลกระทบในการลิดรอนสิทธิเสรีภาพและส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรงต่อบุคคลที่ได้รับผลกระทบดังกล่าว

- **หลักการประกันสิทธิของปัจเจกชนในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม** หลักการนี้ได้เรียกร้องให้รัฐต้องกำหนดกระบวนการพิจารณาและวินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาทที่เกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพ โดยกฎหมายวิธีพิจารณาความของศาล ทั้งศาลจะต้องพิจารณาคดีอย่างเป็นธรรมและรอบคอบโดยเฉพาะในคดีอาญาที่ต้องนำข้อเท็จจริงและนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษให้ได้ หลักเกณฑ์ดังกล่าวได้คำนึงถึงการประกันสิทธิของประชาชน ตลอดจนสิทธิของผู้ถูกกล่าวหา โดยในคดีอาญาจะได้รับการปกป้องสิทธิมิให้ถูกล่วงละเมิดต่อเสรีภาพในชีวิตและร่างกาย เคหสถานหรือกรณีอื่นๆ โดยไม่มีเหตุจำเป็น

อีกทั้งวัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจรัฐยังได้สร้าง**หลักความเป็นกฎหมายสูงสุดของรัฐธรรมนูญ** (Supremacy of the Constitution) อันเนื่องจากประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาวอเมริกันในสมัยที่ยังเป็นอาณานิคมของประเทศอังกฤษนั้นมีความเชื่อว่า การออกกฎหมายหรือระเบียบต่างๆ ในดินแดนอาณานิคมอเมริกานี้จะขัดหรือแย้งกับ Charter ที่เป็นหนังสือตราสารจากประเทศอังกฤษไม่ได้ นอกจากนี้ในห้วงเวลาก่อนการประกาศอิสรภาพอเมริกาพบว่าอาณานิคมเวอร์จิเนียหรือแมสซาชูเซตต์ได้มีกฎหมายที่เป็นหลักในการปกครองอยู่แล้วซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับรัฐธรรมนูญ โดยศาลในดินแดนเหล่านั้นเคยประกาศว่ากฎ หรือระเบียบต่างๆ ในดินแดนนั้นจะขัดกับ Charter มิได้ และ Charter เองก็ขัดกับกฎหมายอังกฤษไม่ได้³⁶⁰ สิ่งดังกล่าวได้เสริมสร้างความเคยชินกับการมีการลำดับศักดิ์ของกฎหมายและเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาให้แก่ชาวอเมริกันเป็นอย่างยิ่งว่าต้องมีกฎหมายหนึ่งกฎหมายใดเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศหรือมีสถานะเหนือกฎหมายทั้งปวง หลักความเป็นกฎหมายสูงสุดของรัฐธรรมนูญจึงถือกำเนิดขึ้นในประเทศสหรัฐอเมริกา

สำหรับหลักความเป็นกฎหมายสูงสุดของรัฐธรรมนูญเป็นผลของรัฐธรรมนูญในระบอบประชาธิปไตยอันเป็นกฎเกณฑ์สูงสุดในการปกครองประเทศหรือความเชื่อว่าภาวะสูงสุดของ

³⁶⁰ วิษณุ เครืองาม, กฎหมายรัฐธรรมนูญ, หน้า 672.

กฎหมายซึ่งแสดงให้เห็นสถานะของกฎหมายนั้นๆ ว่าอยู่ในลำดับสูงเหนือกฎหมายอื่นใดทั้งปวง³⁶¹ รวมถึงการจัดลำดับศักดิ์ของกฎหมาย (Hierarchy of Law) ที่ย่อมต้องจัดลำดับศักดิ์ตามกฎหมายสูงสุดไล่เรียงไปจนถึงกฎหมายลำดับศักดิ์ต่ำที่สุด และถ้าพิจารณาตามทฤษฎีความบริสุทธิ์แห่งกฎหมาย (The Pure Theory of Law) จะพบว่ากฎหมายในลำดับศักดิ์สูงสุดก็คือ รัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกาที่ได้มอบอำนาจแก่รัฐบัญญัติซึ่งเป็นกฎหมายที่มีลำดับศักดิ์รองลงมา จากนั้นรัฐบัญญัติจะมอบอำนาจให้แก่รัฐกฤษฎีกา ประกาศกระทรวง กฎกระทรวง เป็นต้น เป็นเช่นนี้ไปตลอดสาย ซึ่งส่งผลทำให้กฎหมายในลำดับศักดิ์ต่ำกว่ารัฐธรรมนูญไม่สามารถขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญได้ รวมทั้งได้กำหนดให้มีการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญที่มีกระบวนการแตกต่างจากกฎหมายธรรมดา เพื่อเป็นการสร้างหลักประกันให้กับสิทธิเสรีภาพของประชาชนที่จะได้รับการบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญมีความเป็นสูงสุด และมีให้มีการออกกฎหมายล่วงละเมิดอำนาจนี้ได้³⁶²

นอกจากนี้ วัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจรัฐยังได้มีส่วนในการวางรากฐานต่อการกำเนิด**หลักรัฐธรรมนูญนิยม** (Constitutionalism) ขึ้น โดยรัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกาถือเป็นรัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษรฉบับแรกของโลกที่มีแนวความคิดรัฐธรรมนูญนิยม อันเนื่องมาจากพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของสหรัฐอเมริกาที่อธิบายถึงปรากฏการณ์ของการเปลี่ยนแปลงจากการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่การปกครองในระบอบประชาธิปไตยและมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศที่มาจากประชาชน และประชาชนทุกคนในประเทศต้องอยู่ภายใต้กฎหมายสูงสุดดังกล่าว ซึ่งรัฐธรรมนูญดังกล่าวตั้งอยู่บนหลักการ 3 ประการด้วยกัน คือ การรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน การตรวจสอบการใช้อำนาจของรัฐและการเสริมสร้างเสถียรภาพและประสิทธิภาพให้รัฐบาล ซึ่งจะเห็นได้ว่าหลักกฎหมายมหาชนที่สะท้อนมาจากวัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจรัฐบางหลักการก็เจือไปด้วยวัฒนธรรมทางการเมืองการยอมรับในสิทธิมนุษยชนอย่างหลักสิทธิเสรีภาพที่มีลักษณะและคุณค่าทางหลักการเหมือนกัน หรือหลักนิติรัฐที่มีหลักการพื้นฐานบางหลักการเช่นเดียวกันหลักรัฐธรรมนูญนิยม ทั้งนี้หลักรัฐธรรมนูญนิยมของสหรัฐอเมริกาประกอบด้วย

³⁶¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 669.

³⁶² เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน, หน้า 143.

1) การรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน

รัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกาที่ประกาศใช้ในปี ค.ศ.1787 หากพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่าบทบัญญัติที่เกี่ยวกับการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนมีน้อยมาก อันเนื่องมาจากการร่างรัฐธรรมนูญในขณะนั้น ผู้ร่างรัฐธรรมนูญเห็นความสำคัญของโครงสร้างและรูปแบบการปกครองประเทศ โดยเฉพาะการจัดระบบการแบ่งแยกอำนาจระหว่างสหรัฐ (Federal) และมลรัฐ (State) อันเป็นปัญหาสำคัญที่นำมาสู่การจัดทำรัฐธรรมนูญ³⁶³ ทั้งนี้ในเมื่อมีการจัดทำรัฐธรรมนูญเสร็จในวันที่ 17 กันยายน ค.ศ.1787 ระหว่างที่รัฐธรรมนูญกำลังมีการให้สัตยาบันจากมลรัฐต่างๆ ปรากฏว่าบางมลรัฐเห็นว่ายังไม่มียกข้อสงสัยว่าด้วยการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนไว้โดยตรง จึงได้ตั้งข้อสงวนเกี่ยวกับสิทธิต่างๆ กระทั่งเมื่อมีการเปิดประชุมสภาองเกรสในสมัยแรกจึงได้มีการอภิปรายและยกร่างบทบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญขึ้น 10 มาตรา เรียกว่า บทบัญญัติว่าด้วยสิทธิพลเมือง (Bill of Rights) และในวันที่ 15 ธันวาคม ค.ศ.1791 จึงได้มีการประกาศใช้และกลายเป็นส่วนหนึ่งของรัฐธรรมนูญ โดยสิทธิเสรีภาพที่ได้รับการแก้ไขเพิ่มเติมเป็น 4 หมวดใหญ่ๆ ได้แก่ สิทธิเสรีภาพส่วนบุคคล สิทธิเสรีภาพทางความคิดและการแสดงออกทางความคิด สิทธิเสรีภาพทางการเมืองและสิทธิเสรีภาพทางเศรษฐกิจและสังคม

แต่ก็ไม่อาจกล่าวได้อย่างเต็มที่ว่ารัฐธรรมนูญฉบับแรกนี้ปราศจากซึ่งการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน เพราะอย่างน้อยรัฐธรรมนูญฉบับนี้ยังได้ส่งไปถึงการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพในกระบวนการยุติธรรมในหลายๆ ประการ ดังที่กล่าวมาในวัฒนธรรมทางการเมืองการยอมรับในสิทธิมนุษยชนแล้วนั้น

2) การตรวจสอบการใช้อำนาจของรัฐ

การตรวจสอบการใช้อำนาจของรัฐถือเป็นหนทางหนึ่งที่สามารถปกป้องสิทธิเสรีภาพของประชาชนชาวอเมริกาได้ กล่าวคือ การที่รัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกาคำหนดให้ม็องค์กรที่ทำหน้าที่ในการควบคุมและตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ โดยแบ่งอำนาจการบริหารประเทศออกเป็น

³⁶³ วลัยมาศ แก้วศรีชัย, “สภาร่างรัฐธรรมนูญกับการร่างรัฐธรรมนูญตามแนวรัฐธรรมนูญนิยม ,” (ปริญญาบัณฑิตศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์ ภาควิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), หน้า 25.

2 ส่วน คือ เป็นอำนาจของสหรัฐ (Federal) และเป็นอำนาจของมลรัฐ (State) อีกส่วนหนึ่ง และสร้างระบบการตรวจสอบและการถ่วงดุลอำนาจ (Check and Balance) และให้มีการถ่วงดุลอำนาจระหว่างประธานาธิบดีกับวุฒิสภา (Senate) ในด้านการทำสนธิสัญญาระหว่างประเทศ และการแต่งตั้งข้าราชการของรัฐบาลระดับสูง เป็นต้น นอกจากนี้ ยังสร้างกลไกศาลสูงสหรัฐฯ โดยมีระบบการแต่งตั้งผู้พิพากษาเป็นพิเศษโดยเฉพาะ คือบัญญัติให้ประธานาธิบดีเป็นผู้คัดเลือกตัวบุคคล และให้วุฒิสภาเป็นผู้ให้ความเห็นชอบในตัวบุคคล ซึ่งต่อมาแนวความคิดของศาลสูงสุดสหรัฐอเมริกานี้ ได้กลายเป็นต้นกำเนิดของ “ศาลรัฐธรรมนูญ” อีกทั้ง รัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกายังได้สร้างกลไกการถอดถอนบุคคลออกจากตำแหน่ง (Impeachment) ซึ่งเป็นโทษวินัยของนักการเมืองและข้าราชการสำหรับการกระทำผิดต่างๆ หรือแม้แต่ในระบบพิจารณาคดีอาญาโดยศาลยุติธรรม รัฐธรรมนูญของสหรัฐอเมริกาก็บัญญัติให้หลักประกันว่า ต้องพิจารณาโดยมี “ลูกขุน” เพื่อคานอำนาจของผู้พิพากษา³⁶⁴ หลักการแบ่งแยกการใช้อำนาจจึงเป็นหลักการพื้นฐานของการควบคุมและตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ³⁶⁵

3) การเสริมสร้างเสถียรภาพและประสิทธิภาพให้รัฐบาล

สำหรับหลักการย่อยในเรื่องนี้ยังไม่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในเอกสารทางการเมืองทั้งหลายของสหรัฐอเมริกา เนื่องจากเป็นหลักการที่เกิดขึ้นในประเทศฝรั่งเศสและเยอรมนี*

³⁶⁴ อมร จันทรสมบูรณ์, คอนสติติวชันแนลลิสม์ (Constitutionalism) : ทางออกของประเทศไทย, (กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายศึกษา, 2537), หน้า 10-11.

³⁶⁵ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน, หน้า 146.

* ในประเทศฝรั่งเศสและเยอรมนีต่างประสบปัญหาทางการเมืองที่ใกล้เคียงกัน ดังนี้

สำหรับประเทศฝรั่งเศสในสมัยสาธารณรัฐที่ 3 ในช่วงระยะเวลา 80 ปี มีรัฐบาลทั้งหมด 120 ชุด อายุการดำรงตำแหน่งของรัฐบาลเฉลี่ยประมาณ 6-8 เดือน เมื่อระบบการเมืองอ่อนแอ ฝรั่งเศสซึ่งเคยเป็นมหาอำนาจยึดครองยุโรปได้ทั้งหมดในศตวรรษที่ 19 ก็ตกอันดับจากมหาอำนาจลงมาอย่างรวดเร็ว จนกระทั่งหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นายพลเดอโกล์กล่าวว่าเราจะต้องปฏิรูปการเมืองเพื่อสร้างเสถียรภาพและประสิทธิภาพให้กับรัฐบาล รัฐธรรมนูญต้องเขียนใหม่เพื่อปฏิรูปการเมือง คือ นอกจากการสร้างประชาธิปไตย ค้ำครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนและสร้างความเป็นธรรมในสังคมแล้ว รัฐธรรมนูญจะต้องสร้างเสถียรภาพและประสิทธิภาพให้กับรัฐบาลด้วย

ภายหลังการแพ้สงครามโลกครั้งที่ 2 โดยในช่วงเวลาดังกล่าวถือได้ว่าในประเทศเสรีประชาธิปไตยทั้งหลายที่ใช้ระบบการปกครองแบบรัฐสภาไม่ว่าจะเป็นระบบประธานาธิบดี หรือระบบรัฐสภาก็มักจะ

นายพลเดอโกล์เปลี่ยนฝรั่งเศสเป็นระบบกึ่งประธานาธิบดีและรัฐธรรมนูญ โดยรัฐธรรมนูญฉบับสมัยสาธารณรัฐที่ 5 ปี ค.ศ. 1958 ได้กำหนดให้มีมาตรการที่ไม่เคยมีมาก่อน เช่น ห้ามสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นรัฐมนตรี เพราะหากรัฐมนตรีเป็นทั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและรัฐมนตรีในรัฐบาลผสมแล้ว เมื่อคณะรัฐมนตรีจะวางมาตรการที่ไม่เป็นที่พอใจของประชาชน เช่น มาตรการด้านภาษี พรรคการเมืองร่วมรัฐบาลที่ประสงค์จะหาเสียงจากประชาชนก็อาจจะคัดค้านมาตรการดังกล่าว เมื่อมีการคัดค้านก็จะถูกปลดจากการเป็นพรรคร่วมรัฐบาลและกลับไปเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแทนและก็จะคอยทีมแห่งชาติต่อไป

รัฐธรรมนูญฉบับสมัยสาธารณรัฐที่ 5 ยังมีบทบัญญัติที่ไม่เคยปรากฏที่ใดมาก่อน เช่น เมื่อรัฐบาลเสนอกฎหมายเข้าสภา ถ้ากฎหมายนั้นเป็นกฎหมายสำคัญ รัฐบาลก็มีสิทธิแถลงว่ากฎหมายฉบับนี้เป็นกฎหมายสำคัญ การพิจารณากฎหมายฉบับนี้เป็นการให้ความไว้วางใจหรือไม่ไว้วางใจ รัฐบาล และเมื่อรัฐบาลประกาศเช่นนี้ ถ้าฝ่ายค้านไม่ยื่นญัตติไม่ไว้วางใจภายใน 24 ชั่วโมง ถือว่ากฎหมายฉบับนี้ผ่านสภาผู้แทนราษฎรไปวุฒิสภาได้เลย แต่ถ้าฝ่ายค้านยื่นญัตติไม่ไว้วางใจ ก็ให้หยุดพิจารณากฎหมายฉบับนี้ไว้ก่อน เพื่อมาอภิปรายไม่ไว้วางใจแล้วลงมติกัน ถ้าฝ่ายค้านชนะเสียงข้างมาก รัฐบาลต้องออก แต่ถ้าฝ่ายค้านแพ้ กฎหมายฉบับนี้สามารถผ่านไปวุฒิสภาได้เลย

ส่วนในประเทศเยอรมนี ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อประเทศเยอรมันแพ้สงคราม ผู้ร่างรัฐธรรมนูญเยอรมันฉบับใหม่ที่เรียกว่า “กฎหมายพื้นฐาน” (Grundgesetz หรือ Basic Law) โดยได้เพิ่มมาตรการที่ช่วยให้รัฐบาลเยอรมนีเข้มแข็งอยู่ได้ โดยใช้หลายมาตรการ เช่น การอภิปรายไม่ไว้วางใจนายกรัฐมนตรีนั้น รัฐธรรมนูญเยอรมนีวางกฎเกณฑ์ให้ฝ่ายค้านไม่สามารถยื่นญัตติเฉยๆ ได้ เพราะในอดีตเคยเกิดกรณีล้มรัฐบาลไปแล้วต้องใช้เวลาอันยาวนานกว่าจะตั้งรัฐบาลใหม่ได้ ผู้ร่างรัฐธรรมนูญเยอรมนีจึงบังคับให้ฝ่ายค้านเสนอผู้ที่จะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแทนในญัตติขอเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจและหากนายกรัฐมนตรีคนเดิมไม่ได้รับความไว้วางใจ นายกรัฐมนตรีที่มีชื่อในญัตติของฝ่ายค้านก็จะเข้าดำรงตำแหน่งแทนได้ทันที เรียกว่า Constructive Vote of Non-Confident (บวรศักดิ์ อูวรรณโณ, คำอธิบายวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญ, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2556), หน้า 33-35.)

เกิดการเปลี่ยนแปลงอยู่บ่อยครั้ง หรือเรียกได้ว่าเป็นสภาพล้มลุกคลุกคลานของรัฐบาลอยู่ตลอดเวลา จึงได้หาวิธีการแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยการสร้างเสถียรภาพให้แก่รัฐบาล โดยการทำให้ระบบรัฐสภา เป็นระบบรัฐสภาที่มีเหตุผล (Rationalized Parliamentary System)³⁶⁶ ในเบื้องต้นนี้หลัก รัฐธรรมนูญนิยมของสหรัฐอเมริกาจึงปรากฏหลักเพียงสองหลักการ

สรุป วัฒนธรรมทางการเมืองของสหรัฐอเมริกาที่กล่าวมาข้างต้นถือเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองหรือค่านิยมที่สอดคล้องและสนับสนุนต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตยทั้งสิ้นและมีส่วนสำคัญในการจรรโลงระบอบประชาธิปไตยให้มั่นคง ทั้งนี้ ถ้าชาวอเมริกันไม่มีวัฒนธรรมทางการเมืองเช่นนี้แล้ว สิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาคหรือความเป็นปัจเจกชนนิยม และระบอบประชาธิปไตยคงจะเกิดขึ้นและเจริญเติบโตอย่างมั่นคงได้ลำบากในสหรัฐอเมริกา

3.4.4 การนำวัฒนธรรมทางการเมืองสหรัฐอเมริกาที่เกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพ ภายใต้อำนาจสำคัญทางกฎหมายมาบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษร

3.4.4.1 คำประกาศอิสรภาพของอเมริกา ค.ศ.1776

คำประกาศอิสรภาพของอเมริกา (The Unanimous of the Thirteen United States of America) เกิดขึ้นจากประวัติศาสตร์ความขัดแย้งระหว่างชนชาติ** จนนำไปสู่การนำวัฒนธรรมทางการเมืองมาบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษร อันเป็นการยืนยันในสิทธิที่ติดตัวมาโดยธรรมชาติของมนุษย์ โดยคำประกาศอิสรภาพของอเมริกาแบ่งออกได้เป็น 4 ส่วน คือ³⁶⁷

1. ความนำว่าด้วยหลักความจริงบางประการ วัตถุประสงค์ของคำประกาศ หลักการ จัดตั้งรัฐบาล และการเรียกร้องให้มีการปฏิวัติ
2. ข้อกล่าวหา ประกอบด้วยข้อร้องทุกข์ต่างๆ ที่มีต่อกษัตริย์อังกฤษ

³⁶⁶ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, คำอธิบายวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญ, หน้า 34.

** โปรดดูหัวข้อ 2.4.4.4.2 ประเทศสหรัฐอเมริกา

³⁶⁷ Paul Eidelberg, On the Silence of the Declaration of Independence, (University of Massachusetts Press, Amherst, 1976), pp.2-3 อ้างถึงใน สมบัติ จันทรวงศ์, มหาชนรัฐและประชาธิปไตย : ความคิดทางการเมืองอเมริกัน ค.ศ. 1776-1800, หน้า 38.

3. คำประณาม กล่าวถึงการร้องขอความเป็นธรรมขอชาวอาณานิคมที่ได้กระทำซ้ำแล้วซ้ำอีก

4. บทสรุป เป็นคำประกาศแยกตัวอย่างเป็นทางการจากประเทศอังกฤษ

การแบ่งคำประกาศออกเป็นส่วนๆ เช่นนี้แสดงให้เห็นความสำคัญของพื้นฐานทางทฤษฎีในการปฏิวัติอเมริกันได้อย่างชัดเจน เพราะเนื้อหาหรือความหมายของคำประกาศอิสรภาพมุ่งที่จะอธิบายแก่ต่างให้การปฏิวัติ โดยมีการอ้างอิงทฤษฎีและปรัชญาต่างๆ โดยเฉพาะปรัชญาของฝ่ายกฎหมายธรรมชาติ เช่น การอ้างกฎแห่งธรรมชาติและพระเจ้าแห่งธรรมชาติเป็นหลักการสูงสุดในการทำลายข้อผูกพันทางการเมืองระหว่างชาวอาณานิคมกับประเทศอังกฤษ กฎแห่งธรรมชาติและพระเจ้าแห่งธรรมชาติเป็นเสมือนบ่อเกิดและที่มาแห่งความยุติธรรมของกฎหมายซึ่งมนุษย์เป็นผู้ตราขึ้น³⁶⁸

คำประกาศอิสรภาพของอเมริกาสะท้อนถึงวัฒนธรรมทางการเมืองด้วยกันในหลายประการ ซึ่งในแต่ละวัฒนธรรมทางการเมืองก็แสดงออกผ่านหลักการสำคัญในทางกฎหมายมหาชนอันได้แก่

วัฒนธรรมทางการเมืองในการยอมรับสิทธิมนุษยชนที่ได้สร้างหลักสิทธิเสรีภาพขึ้น โดยปรากฏผ่านข้อความตอนหนึ่งว่า “เราถ่อมความจริงเหล่านี้เป็นสัจธรรมที่ประจักษ์ชัดในตัวเอง คือ สัจธรรมที่ว่ามนุษย์ทุกคนได้ถูกสร้างขึ้นมาเท่าเทียมกัน ที่ว่าทุกคนได้รับมอบจากพระเจ้าผู้สร้างให้มีสิทธิบางประการที่ไม่สามารถถูกเพิกถอนออกไปได้ ในบรรดาสีทธิเหล่านี้ ได้แก่ สิทธิในชีวิต เสรีภาพ และการแสวงหาความสุข”³⁶⁹ อันเป็นเครื่องยืนยันถึงการรับรองสิทธิเสรีภาพที่ติดตัวมาโดยธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็สิทธิในชีวิต หรือเสรีภาพต่างๆ นอกจากนี้ยังปรากฏสิทธิที่จะต่อต้านการกดขี่เมื่อมีการใช้อำนาจเกินความเหมาะสมหรือมีการแย่งชิงอำนาจจากประชาชนไป และเกิดขึ้นต่อเนื่องสม่ำเสมอเป็นเวลายาวนาน โดยมีวัตถุประสงค์เดียวกันเพื่อให้ประชาชนตกอยู่ใต้อำนาจทรราชอันล้นพินันัน³⁷⁰ หรือสิทธิการก่อตั้งรัฐบาลเพื่อปกป้องประโยชน์สุขและความปลอดภัยของประชาชน โดย “ประชาชนมีสิทธิที่จะเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองนั้น หรือทำลายเสีย แล้วสถาปนารูปแบบ

³⁶⁸ สมบัติ จันทรวงศ์, มหาชนรัฐและประชาธิปไตย : ความคิดทางการเมืองอเมริกัน ค.ศ.1776-1800, หน้า 38.

³⁶⁹ ออมร รักษาสัตย์และคณะ, อ้างแล้ว, หน้า 110-111.

³⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 64.

การปกครองแบบใหม่ขึ้นตามหลักการและรูปแบบที่ประชาชนเห็นว่าเหมาะสมที่สุด”³⁷¹ สิทธิเสรีภาพเหล่านี้เป็นสิ่งยืนยันได้อย่างชัดเจนว่าประชาชนชาวอเมริกาให้ความสำคัญต่อวัฒนธรรมทางการเมืองในการยอมรับสิทธิมนุษยชน

หลักความเสมอภาคได้ปรากฏอย่างเด่นชัดในคำประกาศอิสรภาพของสหรัฐอเมริกา อันเป็นผลมาจากวัฒนธรรมทางการเมืองในการยอมรับสิทธิมนุษยชน กล่าวคือ การที่ชาวอเมริกาได้ให้การยอมรับและเน้นถึงความเสมอภาคของมนุษย์ตามแนวความคิดของ จอห์น ล็อก ดังความที่ว่า “มนุษย์ทุกคนถูกสร้างขึ้นมาอย่างเท่าเทียมกัน และพระเจ้าผู้สร้างได้มอบสิทธิบางประการที่จะเพิกถอนมิได้ไว้ให้แก่มนุษย์”³⁷² อันเป็นเครื่องยืนยันถึงสิทธิเสรีภาพที่ติดตัวมาตามธรรมชาติของปัจเจกชนว่า ย่อมต้องมีความเท่าเทียมกัน เนื่องด้วยกฎธรรมชาติและพระเจ้าแห่งธรรมชาติเป็นที่มาแห่งความยุติธรรมของกฎหมายที่มนุษย์บัญญัติขึ้น³⁷³ แม้ว่าคำประกาศดังกล่าวจะรับรองถึงความเสมอภาคเท่าเทียมกันของมนุษย์ก็ตาม แต่ในความเป็นจริงคงยังมีความไม่เท่าเทียมของมนุษย์ปรากฏอยู่ในสังคมอเมริกันขณะนั้น คือ การมีระบบทาสและการค้าขายทาส เป็นต้น

หลักปัจเจกชนนิยมที่ปรากฏในคำประกาศดังกล่าวได้แสดงให้เห็นถึงแนวความคิดเรื่องวัฒนธรรมทางการเมืองในการยอมรับสิทธิมนุษยชน ด้วยความที่ว่า “เมื่อปรากฏว่ามีความจำเป็นที่ประชาชนชาติหนึ่งจำเป็นต้องเลิกความสัมพันธ์ทางการเมืองที่เคยมีกับประชาชนอีกชาติหนึ่ง เพื่อที่จะแยกทางเดินและเป็นอิสระเท่าเทียมกับชาติทั้งหลายในโลก ตามสิทธิธรรมชาติและกฎของพระเป็นเจ้า ดังนั้นจึงจำเป็นต้องประกาศสาเหตุซึ่งทำให้ตัดสินใจประกาศเอกราช...” หรือข้อความที่ว่า “...รัฐบาลทั้งหลายตั้งขึ้นก็เพื่อประกันสิทธิเหล่านี้ และอำนาจอันชอบธรรมของรัฐบาลทั้งหลายนั้น ก็มาจากความยินยอมของผู้ที่อยู่ใต้การปกครอง ทุกครั้งที่รูปแบบการปกครองใดก็ตาม กลับทำลายจุดมุ่งหมายดังกล่าวแล้วนี้ ประชาชนมีสิทธิที่จะเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองนั้น หรือทำลายเสีย แล้ว

³⁷¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 64.

³⁷² เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน, หน้า 42.

³⁷³ จรัญ โฆษณานันท์, สิทธิมนุษยชนไร้พรมแดน : ปรัชญากฎหมายและความเป็นจริงทางสังคม, หน้า 206.

สถาปนารูปแบบการปกครองใหม่ขึ้นตามหลักการและรูปแบบที่ประชาชนเห็นว่าเหมาะสมที่สุด...”³⁷⁴
 ข้อความเหล่านี้ได้สะท้อนสภาพชีวิตของปัจเจกชนที่มีความเป็นอิสระ มีความสามารถที่จะกำหนดการ
 เลือกรับหรือการตัดสินใจ รวมถึงความชอบธรรมของรัฐบาลมิได้ดำรงอยู่โดยขึ้นกับเจตนาจำนงของ
 ประชาชนเท่านั้น แต่ยังขึ้นอยู่กับความตั้งใจและความสามารถของรัฐบาลในการปกป้องสิทธิธรรมชาติ
 ของปัจเจกชนดังกล่าวด้วย³⁷⁵

นอกจากนี้ วัฒนธรรมทางการเมืองในการยอมรับสิทธิมนุษยชนยังได้ก่อตั้ง **หลัก
 สากลนิยม** สำหรับคำประกาศดังกล่าวมีข้อความตอนหนึ่งว่า “เราเชื่อมั่นความจริง...” ข้อความนี้ได้
 สะท้อนความเป็นสากลที่มนุษย์ไม่ว่าจะเป็นผู้ใดทั้งโลกสามารถรับรู้ เข้าใจและสำนึกได้ด้วยธรรมชาติ
 ของความเป็นมนุษย์ หรือข้อความอีกตอนหนึ่งที่ว่า “...มนุษย์ทุกคนถูกสร้างขึ้นมาอย่างเท่าเทียมกัน
 ...” ข้อความข้างต้นเป็นสิ่งที่ยืนยันได้อย่างชัดเจนว่าคำประกาศดังกล่าวไม่เลือกว่ามนุษย์ผู้นั้นจะอยู่ใน
 สังคมไหนหรือเป็นพลเมืองของประเทศชาติใด และแม้จะปราศจากเจตจำนงร่วมกันก็ตาม ก็ย่อมต้อง
 ได้รับสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาคเช่นเดียวกันกับผู้ทุกคน

วัฒนธรรมทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมือง ได้ก่อร่างจากรากฐานทาง
 ความคิด **ทฤษฎีสัญญาประชาคม** ดังปรากฏในคำประกาศอิสรภาพของสหรัฐอเมริกาได้เกิดขึ้นจาก
 การที่ประชาชนเข้ามารวมตัวกันทำพันธสัญญาในการเป็นประชาคมหรือรัฐขึ้น ผ่านกระบวนการการ
 ร่างคำประกาศอิสรภาพอันเกิดขึ้นจากความยินยอมพร้อมใจของประชาชนในการเลือกผู้แทนหรือ
 มอบหมายผู้แทนเข้าไปทำหน้าที่ร่างคำประกาศอิสรภาพ และเมื่อผู้แทนได้ลงนามในคำประกาศ
 อิสรภาพแล้วก็เท่ากับว่าประชาชนชาวอเมริกาทุกคนได้ประกาศเอกราชหรือประกาศความเป็น
 อิสรภาพจากประเทศอังกฤษแล้ว สิ่งเหล่านี้ได้หล่อหลอมให้ประชาชนชาวอเมริกามีความเชื่อหรือ
 ทัศนคติที่ว่ากฎหมายต้องมีที่มาจากประชาชน หรือที่เรียกว่า “อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน” เพื่อ
 การเป็นรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน โดยกฎหมายของประชาชน

³⁷⁴ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, กฎหมายมหาชน เล่ม 1 : วิวัฒนาการทางปรัชญาและลักษณะของ
 กฎหมายมหาชนยุคต่างๆ, หน้า 63-64.

³⁷⁵ จรัญ โฆษณานันท์, สิทธิมนุษยชนไร้พรมแดน : ปรัชญากฎหมายและความเป็นจริงทางสังคม
 , หน้า 114.

ขณะเดียวกัน **วัฒนธรรมทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมืองก็ได้ก่อตั้งให้อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน** โดยได้ปรากฏอย่างชัดเจนในคำประกาศที่ว่า “...รัฐบาลทั้งหลายตั้งขึ้นก็เพื่อประกันสิทธิเหล่านี้ และอำนาจอันชอบธรรมของรัฐบาลทั้งหลายนั้น ก็มาจากความยินยอมของผู้ที่อยู่ใต้การปกครอง ทุกครั้งที่รูปแบบการปกครองใดก็ตาม กลับทำลายจุดมุ่งหมายดังกล่าวแล้วนี้ ประชาชนมีสิทธิที่จะเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองนั้น หรือทำลายเสีย แล้วสถาปนารูปแบบการปกครองใหม่ขึ้นตามหลักการและรูปแบบที่ประชาชนเห็นว่าเหมาะสมที่สุด...”³⁷⁶ ข้อความนี้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่าองค์อธิปัตย์คือประชาชนอย่างแท้จริง ซึ่งไม่มีประชาชนคนไหนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยมากกว่ากัน แต่ประชาชนทุกคนมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันในการมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย โดยยินยอมพร้อมใจกันมอบหมายให้แก่ผู้แทน (Representative) ในการทำหน้าที่เพื่อการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน เนื่องจากผู้แทนนั้นเป็นเพียงเครื่องมือชิ้นหนึ่งของประชาชนเท่านั้น อีกทั้งหากผู้แทนกระทำการที่ขัดหรือละเมิดต่อแนวทางหรือแนวปฏิบัติของปวงชนแล้ว ประชาชนย่อมมีอำนาจในการเพิกถอนอำนาจที่ได้มอบหมายให้ไปได้ ทั้งนี้วัฒนธรรมทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมืองยังได้สะท้อนต่อ **หลักที่ว่ารัฐบาลต้องมาจากความยินยอมของประชาชน** และรัฐบาลคงอยู่ก็เพื่อการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนในสังคมเท่านั้น คำประกาศดังกล่าวจึงถือได้ว่าเป็นการปกครองของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชน

นอกจากนั้น **คำประกาศอิสรภาพยังแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐ** โดยนำหลักการหนึ่งในหลักนิติรัฐที่วัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐได้สถาปนาขึ้น คือหลักการแบ่งแยกอำนาจอธิปไตย เพื่อเป็นชี้ชัดถึงการแบ่งแยกอำนาจอธิปไตยที่เน้นความเป็นเอกภาพในตัวพระผู้สร้าง และเน้นบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกันออกไปอย่างชัดเจน คือบทบาทของผู้บัญญัติกฎหมาย (พระเจ้าแห่งธรรมชาติ) ตุลาการ (ผู้พิพากษาสูงสุดแห่งโลก) และผู้บริหาร (พระเจ้าเป็นเจ้าผู้ทรงมหิตทานุภาพ) ซึ่งหมายความว่า แม้ว่าประชาชนจะเป็นผู้สร้าง เป็นผู้ให้กำเนิดสังคมการเมือง หรือเป็นผู้กำหนดกติกาของสังคม แต่ในการบริหารบ้านเมืองประชาชนในฐานะที่เป็นกลุ่มเป็นเหล่าก็ต้องปล่อยให้เป็นการกระทำที่ของฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร

³⁷⁶ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, กฎหมายมหาชน เล่ม 1 : วิวัฒนาการทางปรัชญาและลักษณะของกฎหมายมหาชนยุคต่างๆ, หน้า 63-64.

และฝ่ายตุลาการ³⁷⁷ ทำให้แนวความคิดของมองเตสกีเออมีอิทธิพลต่อคำประกาศอิสรภาพอเมริกาเป็นอย่างมาก กระทั่งใช้เป็นข้อกล่าวหาที่มีต่อกษัตริย์อังกฤษที่ได้แทรกแซงหรือใช้อำนาจของฝ่ายนิติบัญญัติฝ่ายบริหารและฝ่ายตุลาการ หรือรวบอำนาจทั้งสามมาอยู่ในมือของพระองค์แต่เพียงผู้เดียว³⁷⁸

3.4.4.2 รัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา ค.ศ. 1787*

“เราประชาชนแห่งสหรัฐอเมริกา เพื่อที่จะจัดตั้งสหภาพที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น (กว่าสหภาพแบบสมาพันธรัฐที่เป็นอยู่ในขณะนั้น) ซึ่งจะสถาปนาความยุติธรรม จะประกันความสงบเรียบร้อยภายในประเทศ จะเตรียมการป้องกันประเทศร่วมกัน จะส่งเสริมสวัสดิการทั่วไปและเพื่อที่จะได้มีโอกาสได้ชื่นชมเสรีภาพสำหรับพวกเราเองและลูกหลานในอนาคต จึงบัญญัติและสถาปนารัฐธรรมนูญฉบับนี้ขึ้นไว้สำหรับประเทศสหรัฐอเมริกา”³⁷⁹ นั่นคือคำปรารภของรัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกาที่ได้ประกาศยืนยันถึงอุดมการณ์เสรีประชาธิปไตย ซึ่งถือเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกของโลกที่เป็นลายลักษณ์อักษรของโลกสมัยใหม่และเป็นต้นแบบของรัฐธรรมนูญมีความเป็นพลวัตต่อสังคมสหรัฐอเมริกาเป็นอย่างมาก ดังที่จอห์น มาร์แชล (John Marshall) อดีตประธานศาลฎีกาของสหรัฐอเมริกาได้กล่าวในคดี Marbury v. Madison อันเป็นคดีประวัติศาสตร์เรื่องหนึ่งของโลกว่า³⁸⁰ “รัฐธรรมนูญฉบับนี้ร่างขึ้นโดยตั้งใจจะให้มีความยั่งยืนและด้วยเหตุนี้ จึงจำเป็นต้องมีการดัดแปลงยกย้ายให้สอดคล้องกับวิกฤตการณ์ต่างๆ ของมนุษย์อันจะบังเกิดขึ้นในภายภาคหน้า”

รัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกานี้ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากการนำเอาวัฒนธรรมทางการเมืองที่ประชาชนชาวอเมริกันมีความเชื่อ ทศนคติ อุดมการณ์ทางการเมืองและคุณค่าต่างๆ ที่อยู่ภายใต้การประพุดติปฏิบัติในระบบการเมืองอเมริกา อันเป็นผลมาจากภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ที่

³⁷⁷ สมบัติ จันทรวงศ์, มหาชนรัฐและประชาธิปไตย : ความคิดทางการเมืองอเมริกัน ค.ศ. 1776-1800, หน้า 64-65.

³⁷⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 66.

* โปรดดูหัวข้อ 2.4.4.4.2 ประเทศสหรัฐอเมริกา

³⁷⁹ อมร รักษาสัตย์และคณะ, อ้างแล้ว, หน้า 111.

³⁸⁰ วิษณุ เครืองาม, เอกสารการสอนชุดวิชาระบบกฎหมายไทยและต่างประเทศ หน่วยที่ 1-7, พิมพ์ครั้งที่ 5, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช), หน้า 240.

ประชาชนชาวอเมริกันผ่านประสบการณ์ทางการเมืองต่างๆ กระทั่งหล่อหลอมให้วัฒนธรรมทางการเมืองอเมริกาเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตย โดยรัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกาได้สะท้อนถึงวัฒนธรรมทางการเมืองที่สำคัญ อันก่อให้เกิดหลักการทางกฎหมายมหาชนที่สำคัญและถูกนำมาบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ ดังนี้

1) วัฒนธรรมทางการเมืองในการยอมรับสิทธิมนุษยชน

หลักสิทธิเสรีภาพถูกสร้างขึ้นภายใต้อิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองในการยอมรับสิทธิมนุษยชน โดยสาระสำคัญของรัฐธรรมนูญฉบับนี้จะเป็นหลักการที่เกี่ยวกับการจัดโครงสร้างทางการเมืองการปกครองของประเทศเป็นหลัก และมีได้บัญญัติเรื่องสิทธิเสรีภาพไว้โดยเฉพาะเจาะจงในหมวดหนึ่งหมวดใดไว้โดยตรง มีเพียงแต่อารัมภบทสั้นๆ ที่กล่าวถึงการรวมตัวเป็นสหรัฐใหม่เพื่อส่งเสริมสันติสุขทั่วไปและพิทักษ์รักษาความสุขสวัสดิ์แห่งอิสรภาพ (The Blessings of Liberty) ทั้งที่มีอยู่ในตัวเองและของประชาชนรุ่นหลัง³⁸¹ และการรับรองสิทธิเสรีภาพในเรื่องสำคัญๆ ที่กระทบต่อชีวิต เสรีภาพ ทรัพย์สินที่กระจัดกระจายสอดแทรกอยู่ในบทบัญญัติมาตราต่างๆ เช่น การรับรองสิทธิเสรีภาพในกระบวนการยุติธรรม อาทิ เรื่องหมายเรียกตัวผู้ที่ถูกเจ้าหน้าที่จับกุมคุมขังโดยมิชอบด้วยกฎหมายมาให้ศาลพิจารณาดูตรวจสอบการใช้อำนาจ (Writ of Habeas Corpus) การพิจารณาคดีโดยระบบลูกขุนในคดีอาญา การห้ามออกกฎหมายที่มีโทษทางอาญาย้อนหลัง (Expost Facto Law) หรือการห้ามฝ่ายนิติบัญญัติออกกฎหมายที่เป็นการลงโทษหรือริบทรัพย์สินบุคคลโดยตรง (Bill of Attainder) เป็นต้น อันสะท้อนได้อย่างดีว่าแม้ประเทศสหรัฐอเมริกาจะเป็นประเทศที่เกิดขึ้นใหม่ที่มีได้มีรากเหง้าแห่งประวัติศาสตร์ก็ตาม แต่ชาวอเมริกันก็ยังคงมีความเชื่อหรือศรัทธาในสิทธิเสรีภาพของประชาชนอย่างมาก

2) วัฒนธรรมทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมือง

รัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกาได้แฝงด้วย**วัฒนธรรมทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมือง** อันเนื่องมาจากการเกิดขึ้นของรัฐธรรมนูญ กล่าวคือ รัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกาเริ่มต้นจากกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนผ่านการเลือกผู้แทนในแต่ละมลรัฐ เพื่อให้ผู้แทนเข้าร่วม

³⁸¹ จรัญ โฆษณานันท์, สิทธิมนุษยชนไร้พรมแดน : ปรัชญากฎหมายและความเป็นจริงทางสังคม, หน้า 208.

เป็นสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ และเมื่อทำการยกร่างรัฐธรรมนูญแล้วเสร็จ ร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้ผ่านการให้สัตยาบันโดยผู้แทนของแต่ละมลรัฐซึ่งผู้แทนของแต่ละมลรัฐก็ล้วนเป็นตัวแทนของประชาชนที่ได้รับการเลือกตั้งเข้ามา ซึ่งส่งผลทำให้รัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกาเป็นแนวคิดทฤษฎี **สัญญาประชาคม**ตามแนวความคิดของจอห์น ล็อกอย่างแท้จริง

อีกทั้งรัฐธรรมนูญยังแสดงให้เห็นถึง **วัฒนธรรมทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมือง** ซึ่งวัฒนธรรมทางการเมืองนี้นำไปสู่การพัฒนา **หลักอำนาจอธิปไตยมาจากประชาชน**หรือหลักรัฐบาลโดยความยินยอมของประชาชน อันเป็นแนวความคิดที่นักปรัชญาอย่าง จอห์น ล็อก, รัสโซ และซีเอเยส ที่ได้ต่างนำเสนอในทฤษฎีของพวกเขา และปรากฏขึ้นในความเป็นจริงในยุคใหม่เป็นครั้งแรกในรัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา โดยรัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกากล่าวว่าอำนาจของรัฐได้รับมาจากประชาชน รัฐบาลได้เข้ามาบริหารประเทศโดยความยินยอมของประชาชน ดังปรากฏชัดในคำปรารภของรัฐธรรมนูญประโยคแรกที่ว่า “เราประชาชนแห่งสหรัฐ...” (We are people of the United States,...) ด้วยเป็นการเน้นว่าสหรัฐอเมริกาปกครองโดยประชาชนชาวอเมริกัน ไม่ใช่ระบอบกษัตริย์หรือประธานาธิบดีหรือเผด็จการอื่นใด³⁸² อีกทั้ง มาตรา 1 ข้อ 1 แห่งรัฐธรรมนูญได้กำหนดให้รัฐสภาแห่งสหรัฐมีอำนาจตรากฎหมายในนามของปวงชนได้ โดยรัฐสภานี้มาจากการเลือกตั้งของปวงชน ซึ่งกฎหมายที่ตรานั้นก็เป็นการแสดงออกด้วยเจตนารมณ์ของชาตินั้นเอง นอกจากนี้ รัฐธรรมนูญยังกำหนดให้ประธานาธิบดีมาจากการเลือกตั้งทางอ้อมโดยประชาชน หรือรัฐสภาของสหพันธ์ประกอบด้วยสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งได้รับเลือกตั้งโดยตรงจากประชาชน และวุฒิสภาได้รับการเลือกตั้งตามระบบการเลือกตั้งของแต่ละมลรัฐ รวมถึงฝ่ายตุลาการที่ผู้พิพากษาได้รับความเห็นชอบจากวุฒิสภา อันเป็นการได้รับความยินยอมจากประชาชนทางอ้อม สิ่งเหล่านี้ย่อมแสดงให้เห็นว่า กลไกและกระบวนการทางการเมืองการปกครองทั้งปวงล้วนมีที่มาจากประชาชน ไม่ว่าจะโดยตรงหรือโดยอ้อมทั้งสิ้น หรือประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยอย่างแท้จริง ดังที่ James Madison ได้ชี้ให้เห็นถึง

³⁸² มานิตย์ จุมปาและพรสันต์ เลี้ยงบุญเลิศชัย, อ้างแล้ว, หน้า 31.

ลักษณะพิเศษของรัฐธรรมนูญสหรัฐอเมริกาที่ว่ารัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกาเกิดขึ้นจากคำยินยอมที่เป็นลายลักษณ์อักษร โดยประชาชนเป็นผู้ให้อำนาจแก่ผู้ปกครองนั่นเอง³⁸³

3) วัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐ

วัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐได้ปรากฏเป็นอย่างมากในรัฐธรรมนูญ เพื่อเป็นการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนต่อการใช้อำนาจที่เกินเลยหรือขาดความชอบธรรมของรัฐ โดยวัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐนี้ได้สร้างหลักการที่สำคัญและเป็นส่วนหนึ่งที่ถูกบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ คือ

หลักนิติรัฐถูกบัญญัติไว้อย่างเป็นรูปธรรมในรัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา โดยได้บัญญัติองค์ประกอบสำคัญของหลักนิติรัฐไว้ในรัฐธรรมนูญดังนี้

- หลักการแบ่งแยกการใช้อำนาจอิจิปไตย ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกาเป็นระบบการแบ่งแยกอำนาจออกไปค่อนข้างเด็ดขาด กล่าวคือ หลักการแบ่งแยกการใช้อำนาจอิจิปไตยนี้ได้ทำการแบ่งแยกอำนาจอย่างชัดเจนเป็น 3 ฝ่าย คือฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหารและฝ่ายตุลาการ เพื่อทำให้เกิดระบบการคานและดุลของอำนาจ (Check and Balance) อันป้องกันการใช้อำนาจของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจนอาจกระทบต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชนได้ ทั้งนี้ เนื่องจากที่มาของฝ่ายบริหารและที่มาของฝ่ายนิติบัญญัตินั้นต่างมาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชนทั้งสองฝ่าย จึงทำให้ทั้งฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหารมีอำนาจเต็มในการทำหน้าที่ให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของประชาชนที่ได้เลือกตนเข้ามาเป็นผู้แทน จึงส่งผลทำให้ฝ่ายนิติบัญญัติไม่มีอำนาจในการแต่งตั้งและถอดถอนฝ่ายบริหารเพราะมาจากการเลือกตั้งของประชาชน และขณะเดียวกันประธานาธิบดีก็ไม่มีอำนาจในการยุบสภาเนื่องด้วยฝ่ายนิติบัญญัติก็มาจากการเลือกตั้งของประชาชนเช่นกัน จึงแสดงถึงการแบ่งแยกการใช้อำนาจระหว่างกันค่อนข้างเด็ดขาด นอกจากนี้ รัฐบาลสหรัฐอเมริกาเป็นแบบรัฐบาลแบบสหพันธรัฐ คือยังมีรัฐบาลของมลรัฐ คอยถ่วงดุลอำนาจของรัฐบาลสหรัฐอีกด้วย³⁸⁴

³⁸³ J. Madison, in P.B.Kurland + R.Lerner (Eds.), *The Founders' Constitution*, The University of Chicago Press, 1987 vol.2 p.457, 459 อ้างถึงใน ชาญชัย แสงศักดิ์, กฎหมายมหาชน : วิวัฒนาการของกฎหมายมหาชนในต่างประเทศและในประเทศไทย, หน้า 129.

³⁸⁴ ออมร รักษาสัตย์และคณะ, อ้างแล้ว, หน้า 117-118.

อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติจะเห็นว่าไม่ได้เป็นการแบ่งแยกอำนาจเด็ดขาดตามที่เข้าใจกัน ซึ่งจะพบว่าแม้โดยหลักการรัฐสภาจะเป็นริเริ่มในการจัดทำกฎหมาย แต่การจะเป็นกฎหมายได้ประธานาธิบดีต้องเห็นชอบด้วย ขณะเดียวกันประธานาธิบดีก็อาจใช้สิทธิออกคำสั่งของฝ่ายบริหาร “Executive Order” ในการยับยั้งร่างกฎหมายของฝ่ายนิติบัญญัติที่เรียกว่า “Veto Right” โดยไม่ยอมลงนามให้ความเห็นชอบในร่างกฎหมายได้ นอกจากนี้บรรดาประธานาธิบดีจะเป็นประธานสภาสูง (Senate) โดยตำแหน่งอีกด้วย สำหรับการใช้อำนาจตุลาการเพื่อลงโทษบุคคลในทางอาญา ในกรณีมีเหตุอันควรฝ่ายบริหารโดยประธานาธิบดีก็อาจให้อภัยโทษแก่ผู้ต้องคำพิพากษาได้ การให้บุคคลออกจากตำแหน่ง (Impeachment) สมาชิกวุฒิสภาจะเป็นผู้ริเริ่มกล่าวหา แต่สภาสูงจะทำหน้าที่ในทางตุลาการที่จะลงโทษให้ออก ส่วนศาลก็มีอำนาจการใช้อำนาจนิติบัญญัติโดยการตีความกฎหมาย³⁸⁵ ในสหรัฐอเมริกากระยะหลังจึงเข้าใจกันดีโดยทั่วไปว่าอำนาจทั้งสามชนิดมิได้แบ่งแยกเป็นสามองค์กรโดยเด็ดขาด และในความเป็นจริงจะมีการใช้อำนาจโดยผสมกันได้ โดยความสำคัญอยู่ในการจัดองค์กรและกลไกของรัฐ อันเป็นไปตามทฤษฎีการกระจายอำนาจเพื่อการคานและดุลอำนาจกันมากกว่า³⁸⁶ แต่หลักการแบ่งแยกการใช้อำนาจอธิปไตยและการคานและดุลอำนาจก็ถือเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองที่ชาวอเมริกันมีความเชื่อหรือทัศนคติต่อเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างมากจึงได้บัญญัติเป็นหลักประกันไว้รัฐธรรมนูญ

- หลักความชอบด้วยกฎหมาย ด้วยรัฐธรรมนูญ มาตรา 1 ข้อ 8 ที่บัญญัติให้รัฐสภาใช้อำนาจเฉพาะเจาะจงเท่าที่ระบุไว้ในรัฐธรรมนูญเท่านั้น นอกเหนือจากนั้นถือว่าเป็นอำนาจของมลรัฐและการจะตรากฎหมายใดๆ จำต้องอ้างบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญที่ให้อำนาจไว้ในกฎหมายฉบับนั้นด้วย อันเป็นการป้องกันมิให้องค์กรนิติบัญญัติกระทำการตรากฎหมายที่ก้าวล้ำเขตแดนแห่งสิทธิเสรีภาพของปัจเจกชน

³⁸⁵ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน, หน้า 100.

³⁸⁶ ชัยวัฒน์ วงศ์วัฒนศานต์, อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ศ.ดร.สมภพ โหตระกิตย์ : ความเป็นจริงกับหลักการแบ่งแยกอำนาจ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2540), หน้า 319-320.

- หลักการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพในกระบวนการยุติธรรมและหลักการคุ้มครองความมั่นคงแน่นอนแห่งนิติฐานะ ตามมาตรา 1 ข้อ 9 เช่น สิทธิที่จะไม่ถูกจับกุมคุมขังโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายหรือสิทธิที่จะไม่ถูกบังคับใช้กฎหมายอาญาอันหลังที่เป็นโทษ เป็นต้น หลักประกันความเป็นอิสระของผู้พิพากษา ตามมาตรา 3 ข้อ 1 ที่บัญญัติให้ผู้พิพากษาอยู่ในตำแหน่งได้ตราบเท่าที่ยังคงประพฤติดี หรือห้ามมิให้ลดเงินเดือนหรือผลตอบแทนที่ให้แกผู้พิพากษา เป็นต้น หลักการเหล่านี้ถูกนับรวมว่าเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองเรื่องหลักนิติรัฐที่ชาวอเมริกันมีค่านิยม ความเชื่อและทัศนคติต่อวัฒนธรรมทางการเมืองเรื่องหลักนิติรัฐเป็นอย่างมาก อันเนื่องมาจากการได้รับอิทธิพลจากภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของชาวอเมริกัน

- หลักความเป็นกฎหมายสูงสุดของรัฐธรรมนุญ ได้ปรากฏผ่านรัฐธรรมนุญมาตรา 6 วรรคสอง ที่บัญญัติว่า³⁸⁷ “รัฐธรรมนุญและกฎหมายแห่งสหรัฐซึ่งได้มีการตรากฎหมายของสหรัฐเป็นกฎหมายสูงสุดของแผ่นดิน ผู้พิพากษาในทุกมลรัฐจะต้องผูกพันตาม ไม่ว่าจะมิชอบบัญญัติรัฐธรรมนุญหรือกฎหมายของมลรัฐกำหนดไว้เป็นอย่างอื่นก็ตาม” ย่อมสะท้อนให้เห็นว่ารัฐธรรมนุญได้บัญญัติหลักความเป็นกฎหมายสูงสุดของรัฐธรรมนุญ และได้จัดลำดับศักดิ์ของกฎหมายในระบบสหรัฐ (Supremacy Clause) โดยถือว่ารัฐธรรมนุญมีสถานะความเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ และกฎหมายที่ตราขึ้นโดยรัฐสภาสหรัฐอเมริกา สนธิสัญญา หรือกฎหมายในระดับมลรัฐจะขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนุญมิได้ หากขัดหรือแย้งกับรัฐธรรมนุญย่อมส่งผลทำให้กฎหมายนั้นเป็นโมฆะ และผลของการที่รัฐธรรมนุญเป็นกฎหมายสูงสุดจึงแสดงออกผ่านรัฐธรรมนุญแห่งสหรัฐอเมริกาด้วยกัน 2 ประการ คือ³⁸⁸

ประการแรก อำนาจในการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนุญไม่ได้อยู่กับสภาองเกรส แต่มีกระบวนการพิเศษ คือ คำขอให้แก้ไขรัฐธรรมนุญนั้นมาจากสองในสามของรัฐสภาแห่งรัฐต่างๆ ให้เรียกประชุมสภาคอนเวนชัน เพื่อนำเสนอร่างแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนุญ และเมื่อได้รับ

³⁸⁷ มานิตย์ จุมปาและพรสันต์ เลียงบุญเลิศชัย, อ้างแล้ว, หน้า 125.

³⁸⁸ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, กฎหมายมหาชน เล่ม 1 วิวัฒนาการทางปรัชญาและลักษณะของกฎหมายมหาชนยุคต่างๆ, หน้า 67.

การสัทยาบันจากรัฐสภาแห่งมลรัฐต่างๆ จำนวนสามในสี่หรือการให้สัทยาบันจากสมาชิกจำนวนสามในสี่ของสมาชิกสภาคอนเวนชั่น รัฐธรรมนูญนั้นจึงจะถือว่าผ่านการแก้ไขแล้ว

ประการที่สอง ต้องการให้ศาลสามารถควบคุมกฎหมายมิให้ขัดต่อรัฐธรรมนูญได้ ดังที่แฮมิลตัน เขียนไว้ว่า ความเป็นอิสระเต็มที่ของศาลเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับรัฐธรรมนูญที่จำกัดอำนาจ ซึ่งหมายถึงรัฐธรรมนูญที่ห้ามองค์กรนิติบัญญัติกระทำการบางอย่าง เช่น ห้ามออกกฎหมายอายุย้อนหลัง เป็นต้น การจำกัดอำนาจที่ว่านี้จะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าไม่ให้ศาลควบคุม ศาลจึงมีหน้าที่พิพากษาให้กฎหมายและการกระทำทุกอย่างที่ขัดกับบทบัญญัติรัฐธรรมนูญใช้ไม่ได้

ในทางตะวันตกเรียกอำนาจดังกล่าวว่า “Judicial Review Power” ซึ่งเป็นอำนาจที่ใช้รัฐธรรมนูญให้เกิดผลในทางปฏิบัติและทำให้รัฐธรรมนูญเป็นจริงเป็นจังมีอำนาจประกาศิตสมกับที่มีการบัญญัติถึงสิทธิเสรีภาพไว้ในรัฐธรรมนูญอันเป็นหลักประกันสูงสุด³⁸⁹

นอกจากนั้น วัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐยังได้รังสรรค์ **หลักรัฐธรรมนูญนิยม** ขึ้น โดยถูกนำมาบัญญัติไว้เป็นลายลักษณ์อักษรในรัฐธรรมนูญฉบับแรกของโลก คือรัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา ซึ่งผู้ร่างรัฐธรรมนูญมีความเชื่อว่ารัฐธรรมนูญจะเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการจำกัดการใช้อำนาจของผู้ปกครองและมุ่งรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน รัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกาจึงได้บัญญัติบทบัญญัติว่าด้วยการรับรองสิทธิเสรีภาพในบางประการ เช่น สิทธิที่จะไม่ถูกจับกุมคุมขังโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ตามมาตรา 1 ข้อ 9 วรรคสอง สิทธิที่จะไม่ถูกบังคับใช้กฎหมายอายุย้อนหลังที่เป็นโทษ ตามมาตรา 1 ข้อ 9 วรรคสาม เป็นต้น โดยแม้ในช่วงแรกของรัฐธรรมนูญจะยังไม่มีบทบัญญัติว่าด้วยการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน แต่ก็ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญในส่วนที่เกี่ยวกับการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน นั่นคือ Bill of Rights ค.ศ.1789 เพื่อสร้างหลักประกันและความมั่นใจให้แก่ประชาชนว่ารัฐจะให้การรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน อันเป็นหนึ่งในหลักรัฐธรรมนูญนิยม

³⁸⁹ วิษณุ เครืองาม, สู่สิทธิมนุษยชน! สิทธิหรือหน้าที่ในประเทศไทยปัจจุบัน : สิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ, วิมลศิริ ชำนาญเวชและวิฑิต มันทาภรณ์ (บรรณาธิการ), (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535), หน้า 42.

ส่วนการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐถือเป็นอีกหลักการหนึ่งที่มีความสำคัญของหลักรัฐธรรมนูญนิยมที่ได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญสหรัฐอเมริกา โดยเมื่อมีการแบ่งแยกการใช้อำนาจอธิปไตยเป็นสามอำนาจแล้ว จึงจำเป็นต้องมีกลไกให้ทั้งสามอำนาจสามารถใช้อำนาจร่วมกันในการปกครองประเทศ และพิทักษ์รักษาสิทธิเสรีภาพของประชาชน ไม่ให้อำนาจใดอำนาจหนึ่งมีอำนาจเหนือกันได้ นอกจากนี้ รัฐธรรมนูญได้บัญญัติให้ ศาลยุติธรรม (มาตรา 3 ข้อ 1) เป็นองค์กรที่ทำหน้าที่ควบคุมและตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐอีกด้วย

3.4.4.3 Bill of Rights ค.ศ. 1789*

บทบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญทั้ง 10 ข้อ หรือที่รู้จักกันในนาม “บทบัญญัติว่าด้วยสิทธิ” (Bill of Rights) นับเป็นการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนที่เกิดขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษรอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมเป็นครั้งแรก โดยการนำแนวความคิดเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพตามธรรมชาติมาผ่านกระบวนการแปรสภาพ จนกลายเป็นสิทธิตามรัฐธรรมนูญ (Constitutional Rights) หรือสิทธิขั้นพื้นฐาน (Fundamental Rights)

บทบัญญัติว่าด้วยสิทธิเกิดขึ้นจากการที่ชาวอเมริกามีความเชื่อ ค่านิยมหรือทัศนคติที่ถูกกล่อมเกลามาผ่านกระบวนการทางการเมือง กระทั่งเกิดขึ้นกลายเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองและนำวัฒนธรรมทางการเมืองมาบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งสะท้อนผ่านหลักกฎหมายมหาชนที่สำคัญๆ หลายประการ อาทิ การปรากฏ **วัฒนธรรมทางการเมืองการยอมรับสิทธิมนุษยชน** เนื่องจากได้ปรากฏหลักสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค ความเป็นปัจเจกชนและความเป็นสากลจำนวนมาก เช่น การรับรองเสรีภาพในการนับถือศาสนา การรับรองสิทธิเสรีภาพในการพูด การพิมพ์และการรวมตัวกันโดยสงบ เสรีภาพในร่างกาย สิทธิที่จะปราศจากการก้าวก้าวในเคหสถานของประชาชน การติดต่อสื่อสารทางโทรเลข โทรศัพท์ จดหมาย สิทธิในการได้รับค่าทดแทนโดยธรรมจากการเวนคืน อสังหาริมทรัพย์ สิทธิในกระบวนการยุติธรรม อาทิ สิทธิในคดีอาญาของผู้ต้องหา สิทธิที่จะถูกตัดสินคดีโดยลูกขุนหรือการห้ามมิให้กำหนดค่าปรับที่สูงเกินควร เป็นต้น หรือห้ามสภาองเกรส รวมถึงรัฐสภามลรัฐออกกฎหมายมากระทบสิทธิเสรีภาพดังกล่าว เพื่อเป็นการประกันสิทธิเสรีภาพและเป็นการอุปในการใช้หรือการตีความที่มุ่งรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของชาวอเมริกัน อีกทั้งยังแสดงให้เห็น

* โปรดดูหัวข้อ 2.4.4.4.2 ประเทศสหรัฐอเมริกา

เห็นการยึดถือหลักปัจเจกชนนิยมอย่างชัดเจน ซึ่งพิจารณาจากสิทธิเสรีภาพดังกล่าวข้างต้นที่ประชาชนทุกคนในฐานะพลเมืองอเมริกันย่อมสามารถจะกำหนดแบบแผนการดำเนินชีวิตได้ด้วยตนเอง (Self-determination) ภายใต้การรับรองและคุ้มครองอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกันจากรัฐธรรมนูญ และหลักสากลนิยมที่การรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนถูกนำไปใช้กับประเทศต่างๆ ในฐานะที่เกิดเป็นมนุษย์

นอกจากนี้ ยังปรากฏหลักรัฐธรรมนูญนิยมขึ้น ซึ่งเป็นเป็นผลจาก **วัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐ** โดยจะสังเกตได้จากการมีบทบัญญัติที่รับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนหรือหากมองในอีกมิติหนึ่งก็คือ การควบคุมมิให้รัฐกระทำการใดๆ ที่กฎหมายบัญญัติรับรองและคุ้มครองเอาไว้ ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าหลักรัฐธรรมนูญนิยมมีบทบาทสำคัญในการเป็นส่วนช่วยการเติมเต็มให้แก่รัฐธรรมนูญมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น เนื่องจากเป็นบทบัญญัติที่เป็นการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนอันเป็นหนึ่งในสาระสำคัญของหลักนิติรัฐและหลักรัฐธรรมนูญนิยม

3.5 วัฒนธรรมทางการเมืองฝรั่งเศสกับการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชน

3.5.1 วิวัฒนาการทางการเมืองการปกครองของฝรั่งเศส

ในการศึกษานี้ได้จำแนกศึกษาวิวัฒนาการทางการเมืองการปกครองของฝรั่งเศสเป็นสองช่วงเวลา ได้แก่ยุคก่อนการปฏิวัติฝรั่งเศสปี ค.ศ.1789 และยุคหลังการปฏิวัติฝรั่งเศสปี ค.ศ.1789 ด้วยทั้งสองช่วงเวลามีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดเจน คือเป็นยุคที่มีการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อันเป็นระบอบการปกครองแบบเก่ากับยุคที่เป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่เป็นการปกครองระบอบใหม่

3.5.1.1 ยุคก่อนการปฏิวัติฝรั่งเศสปี ค.ศ.1789

สภาพการทางการเมืองการปกครอง สังคม รวมถึงระบบเศรษฐกิจและการคลังของฝรั่งเศสช่วงก่อนการปฏิวัติใหญ่เริ่มส่อเค้าแห่งความถดถอยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (ระบอบเก่า) โดยสามารถแยกพิจารณาปัจจัยต่างๆ ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงได้ดังต่อไปนี้

3.5.1.1.1 การเมืองการปกครอง

ก่อนการปฏิวัติฝรั่งเศสในปี ค.ศ.1789 การปกครองของประเทศฝรั่งเศส ดำเนินการปกครองแบบระบอบเก่า (Ancien Régime) อันมีลักษณะคล้ายรูปปิรามิดคือ มีฐานกว้าง และค่อยๆ เรียวแคบเข้าจนถึงยอดสุด อันเริ่มตั้งแต่สามัญชนจนถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ ภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (La Monarchie absolue) กล่าวคือ กษัตริย์ฝรั่งเศสทรงเป็นประมุขที่มีอำนาจสิทธิ์ขาด ในฐานะที่ทรงเป็นเสมือนผู้แทนของพระเจ้า ตามระบอบกษัตริย์แบบเทวสิทธิ์ (Divine Right of the King) โดยถือกันว่าพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของอำนาจให้กษัตริย์ปกครองในนามของพระองค์ เมื่อมีการทำพิธีราชาภิเษกที่เรียกว่า La cérémonie du Sacre ทำให้กษัตริย์ผู้ได้รับมอบอำนาจนี้จะต้องทรงเป็นที่เคารพเชื่อฟังของปวงชนทั่วไป ในฐานะของผู้แทนพระเจ้าและจะทรงรับผิดชอบในการกระทำต่างๆ ก็ต่อองค์พระเจ้าเท่านั้น³⁹⁰ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือหลักทฤษฎีนี้ถือว่าชาติเป็นเสมือนครอบครัวใหญ่มีกษัตริย์เป็นประมุขโดยพระเจ้าทรงเลือกตั้งหน้าที่ของกษัตริย์ก็คือ ปกครองพลเมือง เช่นเดียวกับบิดาปกครองบุตร หน้าที่ของพลเมืองคือเชื่อฟังกษัตริย์ เช่นเดียวกับบุตรเชื่อฟังบิดามารดาของตน ถ้ากษัตริย์ทรงทำผิด ชมซี ทารุณ อยู่ดีธรรมก็ยอมเป็นโจคร้ายของพลเมืองเอง พลเมืองไม่มีสิทธิอย่างใดที่จะเป็นกบฏต่อผู้ปกครองของตน เช่นเดียวกับบุตรที่ไม่ฟังทำลายบิดามารดาของตน³⁹¹

ความจริงแล้วสภาพการปกครองแบบนี้เกิดขึ้น เพราะสิ่งแวดล้อมและความจำเป็นบังคับตั้งแต่ปลายสมัยกลางคือ ระหว่างปี ค.ศ.1336-1453 ได้เกิดมีสงครามระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศสที่เรียกว่าสงครามร้อยปีการรบครั้งนี้ทำให้ชาวฝรั่งเศสมีความรักชาติและยกย่องกษัตริย์มาก และทำให้ชาวฝรั่งเศสตระหนักถึงความจำเป็นในการใช้จ่ายเงินเพื่อการสงครามครั้งนี้โดยยอมตกลงให้สภานานันดร (Estates General) ของฝรั่งเศสมีหน้าที่ปฏิบัติตามคำสั่งของกษัตริย์ กล่าวคือ ยอมให้กษัตริย์ใช้เงินตามพระราชประสงค์ที่ขบไล่ชาวอังกฤษโดยไม่มีข้อแม้แต่ประการใด ดังนั้น เมื่อสิ้นสงครามร้อยปีเท่ากับสภานานันดรยอมรับโดยปริยายไว้ล่วงหน้าก่อนว่ากษัตริย์มีอำนาจเก็บภาษีประชาชนทุกชนชั้นทุกปีเป็นการถาวร กษัตริย์ฝรั่งเศสไม่ต้องเรียกประชุมสภานานันดรประจำเพื่อเก็บ

³⁹⁰ เอี่ยม ฉายางาม, ประวัติศาสตร์ฝรั่งเศส ค.ศ.1789-1848, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2523), หน้า 2.

³⁹¹ เจริญ ไชยชนะ, ประวัติศาสตร์สากล, (พระนคร: การพิมพ์ไชยวัฒน์, 2497), หน้า750-751.

ภาษีแต่ละครั้ง ผลทางการเมืองก็คือทำให้กษัตริย์ปกครองได้โดยไม่ต้องขอความเห็นชอบจากผู้แทนปวงชนจึงทำให้สถาบันกษัตริย์ฝรั่งเศสมีลักษณะพัฒนาไปในในทางอำนาจมากขึ้นจนกลายเป็นสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในที่สุด³⁹²

ดังจะเห็นได้ชัดเจน ในรัชสมัยของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 นับว่าเป็นแบบฉบับของสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างแท้จริงทำให้กษัตริย์พระองค์อื่นเจริญรอยตาม พระองค์ตรัสเสมอว่า “L’Etat c’est moi” (ฉันนี่แหละคือรัฐ) โดยพระองค์ทรงมีความคิดเห็นอยู่เสมอว่า พระองค์ทรงมีสิทธิ์เด็ดขาดเหนือทรัพย์สินและพลเมืองของรัฐ ซึ่งพลเมืองต้องเชื่อฟังคำสั่งของกษัตริย์โดยปราศจากข้อโต้แย้งและอำนาจอธิปไตยของพระองค์ คือ สิ่งเดียวกับเจตจำนงของประชาชน ทรงได้รับทวบบัญชาให้มาเป็นผู้ใช้อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจตุลาการ และอำนาจบริหารประเทศฝรั่งเศส³⁹³ แต่ความจริงแล้ว อำนาจของกษัตริย์ก็ยังมีข้อจำกัดอยู่บ้างบางประการ เช่น กษัตริย์ฝรั่งเศสมักทรงปฏิบัติตามประเพณีดั้งเดิมที่ใช้มาแต่โบราณกาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่เรียกว่า “กฎหมายพื้นฐานของราชอาณาจักร (les lois fondamentales du royaume) อาทิ การสืบราชสมบัติจะต้องเป็นผู้ชายเท่านั้นและเป็นโอรสองค์ใหญ่ที่สุด หรือในการบริหารประเทศ กษัตริย์ต้องทรงเคารพอภิสิทธิ์ที่กษัตริย์ฝรั่งเศสองค์ก่อนๆ ได้พระราชทานให้แก่บุคคลบางคนหรือหมู่คณะบางหมู่ที่มีมาแต่ดั้งเดิม³⁹⁴

นอกจากนี้ สถาบันที่เป็นอุปสรรคขัดขวางพระราชอำนาจมากที่สุด คือ สภาปาลเลอมองต์แห่งกรุงปารีส (Parlement de Paris) ซึ่งกษัตริย์สร้างมาเพื่อแบ่งเบาภาระในการปกครอง แต่กลับได้พยายามที่จะมีอำนาจนอกเหนือจากการทำหน้าที่เป็นสภาตุลาการสูงสุด โดยการเข้ามาควบคุมการใช้อำนาจตามอำเภอใจของกษัตริย์ ดังเช่นที่สภาฐานันดรเคยปฏิบัติมาก่อน อีกทั้งการปฏิบัติหน้าที่เป็นผู้ตรวจและลงทงทะเบียนพระราชโองการฉบับต่างๆ สภาปาลเลอมองต์แห่งกรุงปารีสจึงพยายามที่จะจำกัดพระราชอำนาจด้วยการใช้สิทธิทักท้วงและคัดค้านมาตรการบางอย่างที่เรียกว่า Le droit remontrance แต่พระมหากษัตริย์ก็ทรงมีพระราชอำนาจที่ไม่จำเป็นต้องฟังคำคัดค้านของสภาเหล่านั้นก็ได้ โดยพระองค์อาจทรงใช้พระราชอำนาจด้วยการเรียกประชุมสภาปาลเลอ

³⁹² บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, , กฎหมายมหาชน เล่ม 1 วิวัฒนาการทางปรัชญาและลักษณะของกฎหมายมหาชนยุคต่างๆ, หน้า 40.

³⁹³ เจริญ ไชยชนะ, ประวัติศาสตร์สากล, 172.

³⁹⁴ เอี่ยม ฉายางาม, อ่างแล้ว, หน้า 2.

มอนด์ ที่เรียกว่า Le lit de justice อันเป็นการประชุมวิสามัญที่พระองค์ทรงเป็นประธาน และทรงบังคับให้ปาลเลอมอนด์แห่งกรุงปารีสปฏิบัติตามพระราชประสงค์ โดยปราศจากข้อโต้แย้ง³⁹⁵

ถึงอย่างไรก็ตาม ความรู้สึกของชาวฝรั่งเศสส่วนใหญ่ที่มีต่อสถาบันกษัตริย์ขณะนั้นเต็มไปด้วยความเคารพเทิดทูนควบคู่ไปกับความเกรงกลัวอำนาจ เนื่องจากทรงเป็นเจ้าของชีวิตของพลเมืองทุกคนชั้นพระราชประสงค์ของพระองค์ คือ กฎหมายของแผ่นดินอีกทั้งพระราชอำนาจในการพิจารณาตัดสินคดีในเรื่องต่างๆ รวมทั้งระบบการออกหมายจับกุม (Lettre de cachet) คนมาคุมขังโดยพลการไม่จำเป็นต้องมีการไต่สวน “นานเท่าที่กษัตริย์พอพระทัย”³⁹⁶ มักเป็นการกระทำโดยมิชอบและสร้างความหวาดกลัวและโกรธแค้นให้แก่ชาวฝรั่งเศสเป็นส่วนใหญ่

ทางด้านการบริหารราชการแผ่นดิน ประเทศฝรั่งเศสมีการรวมศูนย์อำนาจอยู่ที่กษัตริย์ในรูปของรัฐบาลกลาง โดยมีนายกรัฐมนตรีนายกรัฐมนตรี (Chancellor) รัฐมนตรีอีก 4 คน (Secrétaire d'Etat) แต่ผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่สุดเปรียบเสมือนนายกรัฐมนตรีนายกรัฐมนตรีคือ รัฐมนตรีคลัง (Surintendant โดยดำรงตำแหน่งเป็น Contrôleur général des Finances) เนื่องจากอยู่ในฐานะที่เป็นผู้ควบคุมทางการเงินทั่วไปของประเทศ ทำให้เป็นผู้ที่ควบคุมการบริหารด้านอื่นๆ ไปด้วยในขณะเดียวกันโดยคณะรัฐมนตรีดังกล่าวจะต้องขึ้นตรงกับพระมหากษัตริย์ และทำตามพระราชประสงค์ของกษัตริย์ อีกทั้งในการพิจารณา วางนโยบายการบริหารราชการแผ่นดินเป็นสิทธิของพระมหากษัตริย์ทรงสงวนไว้สำหรับพระองค์แต่เพียงผู้เดียว โดยทรงปรึกษาหารือกับสภาที่ปรึกษาด้านต่างๆ ที่เรียกว่า Conseils³⁹⁷

ด้วยเหตุนี้ เมื่อพิจารณาระบบการบริหารของรัฐบาลกลางพบว่าเป็นระบบที่ไม่มี การวางหลักเกณฑ์ ที่เป็นระเบียบแบบแผนอย่างชัดเจน หรือแม้จะมีการวางหลักเกณฑ์บ้างแต่ก็เป็นหลักเกณฑ์ที่ใช้กันมาแต่สมัยกลาง ไม่ทันสมัย ไม่แน่นอน มิได้มีการแบ่งแยกหน้าที่อย่างชัดเจนทำให้แต่ละกระทรวง ทบวง กรม มีอำนาจหน้าที่ซ้ำซ้อนกัน ทำให้มีจำนวนข้าราชการไม่สอดคล้องกับ

³⁹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

³⁹⁶ เจ.เอ็ม.ทอมป์สัน, ประวัติศาสตร์ยุโรป ค.ศ.1494-1789, แปลโดย นันทา โชติกะพุกกณะและ นีออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2512), หน้า 320.

³⁹⁷ เอี่ยม ฉายางาม, อ้างแล้ว, หน้า 3.

ปริมาณงาน อีกทั้งนโยบายการขายตำแหน่งราชการที่สืบเนื่องมาจากปัญหาทางการเงินของกษัตริย์ให้กับพวกชนชั้นกลางที่มีฐานะโดยสิ่งตอบแทนที่พวกนี้ได้รับคือ เงินเดือน อภิสวัสดิ์ เกียรติยศและชื่อเสียง สิ่งเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดผลที่ตามมาหลายประการ อาทิ ข้าราชการเหล่านี้ไม่จำเป็นต้องเชื่อฟังกษัตริย์ทำให้การควบคุมระบบราชการเป็นไปได้ยาก เพราะตำแหน่งได้กลายเป็นสมบัติส่วนตัวที่สามารถสืบทอดสิทธิ์กันได้ภายในตระกูล และถึงแม้จะมีมาตรการในการถอดถอนออกจากตำแหน่งก็มักเป็นไปด้วยความยากลำบากและยังเป็นการสิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย เพราะต้องคืนเงินค่าตำแหน่งให้กับข้าราชการเหล่านั้น

ส่วนการปกครองในระดับภูมิภาคได้มีการแบ่งหน่วยการปกครอง ดังนี้ ภูมิภาคแวร์นมองต์ส (les gouvernements) โดยมีผู้สำเร็จราชการทหาร (Gouverneurs) เป็นหัวหน้าปกครองต่อมาภายหลังเปลี่ยนมาแบ่งเป็นหน่วยทางปกครองที่เรียกว่า เซเนราลิตส์ (Généralités) ซึ่งมีอยู่ 33 เขตด้วยกันโดยขึ้นกับ ผู้ว่าราชการภาค (Intendants) เป็นตำแหน่งที่กษัตริย์แต่งตั้งโดยตรงจากผู้รับผิดชอบสำนวน (Maitre des requêtes)³⁹⁸ ตำแหน่งนี้มีความสำคัญ เพราะทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองภาคแทนกษัตริย์ ดูแลการบริหารการปกครองให้เป็นไปตามคำสั่งของรัฐบาลกลาง ส่งผลทำให้กษัตริย์ทรงสามารถปกครองได้ทั่วประเทศเป็นครั้งแรก

สำหรับด้านการบังคับใช้กฎหมายหรือกระบวนการพิจารณาคดี กฎหมายที่ใช้บังคับแก่คดีมีความแตกต่างกันในระหว่างพื้นที่โดยลากเส้นจากเจนีวาไปผ่าครึ่งอ่าวบิสเคย์³⁹⁹ โดยทางตอนใต้ของฝรั่งเศสจะใช้กฎหมายที่เป็นลายลักษณ์อักษร เรียกว่า le droit écrit ที่มีแนวคิดมาจากหลักกฎหมายโรมันบังคับแก่คดี ส่วนทางตอนเหนือจะใช้กฎหมายจารีตประเพณี เรียกว่า le droit contumier โดยขึ้นอยู่กับขนบธรรมเนียมประเพณีที่ถือปฏิบัติกันมาในแต่ละชนชั้นและพื้นที่ รวมถึงมีลักษณะค่อนข้างไปทางแบบของพวกชนชาติเยอรมัน กล่าวคือ พวกขุนนางจะได้รับการพิจารณาแตกต่างจากสามัญชน ในกรณีที่ขุนนางเป็นโจทก์จะต้องสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนมาก เพราะ

³⁹⁸ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, กฎหมายมหาชน เล่ม 1 วิวัฒนาการทางปรัชญาและลักษณะของกฎหมายมหาชนยุคต่างๆ, หน้า 42.

³⁹⁹ เจ.เอ็ม.ทอมป์สัน, อ้างแล้ว, หน้า 250.

ต้องจ่ายทั้งค่าทนายความและค่าป่วยการให้แก่ผู้พิพากษาคดีของตนในรูปของการซื้อเครื่องเทศเป็นของกำนัล (épices) เป็นของกำนัล⁴⁰⁰

นอกจากนี้ วิธีการลงโทษยังเต็มไปด้วยความรุนแรง กล่าวคือ ยังมีการใช้ระบบทรมานบีบบังคับจำเลยให้เปิดเผยรายชื่อของผู้ร่วมคบคิดในการกระทำผิดด้วยวิธีการปาเถื่อนต่างๆ ส่วนบทลงโทษก็มีได้กำหนดหลักเกณฑ์ที่แน่นอนตามความร้ายแรงของความผิดที่ได้กระทำ อีกทั้งยังมีการใช้เหล็กเผาไฟผู้ต้องโทษ หรือ ผูกแขนขาของนักโทษติดกับม้า 4 ตัวแล้วให้ม้าวิ่งฉีกออกเป็น 4 ส่วน หรือไม่ก็ชิงไฟติดกับวงล้อรถอีกด้วย⁴⁰¹

3.5.1.1.2 ระบบทางสังคม

โครงสร้างทางสังคมฝรั่งเศสก่อนการปฏิวัติใน ค.ศ.1789 ประกอบด้วย 3 ชั้น คือ ชั้นพระ (Le Clergé) ชั้นขุนนาง (La Noblesse) สองชั้นแรกนี้ถือว่าเป็นพวกที่มีอภิสิทธิ์ทั้งในด้านเกียรติและวัตถุ กับชนชั้นสามัญ (Le tiers état) ซึ่งถือว่าเป็นพวกที่ไม่มีอภิสิทธิ์ใดๆ หรืออาจถูกกีดกันจากเรื่องต่างๆ ดังมีรายละเอียดดังนี้

1) ฐานันดรพระ (Le Clergé) เป็นกลุ่มที่มีความสำคัญอันดับหนึ่งและเป็นฐานันดรที่เป็นผู้นำฐานันดรขุนนางและฐานันดรที่สาม โดยชั้นพระ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ พระสมณศักดิ์สูง (Le Haut Clergé) กับพระสมณศักดิ์ต่ำ (Le curé และ Le vicaire) ที่ประจำตำบลหรือหมู่บ้าน ชั้นพระเป็นชนชั้นที่มีอภิสิทธิ์ต่างๆ เช่น สิทธิในการปกครองตนเอง โดยมีสภาบริหารทั่วไป Assemblée générale และมีศาล Officialités ที่พิจารณาคดีเกี่ยวกับชั้นพระด้วยกัน⁴⁰² และยังเป็นกลุ่มชนที่มีความมั่งคั่งร่ำรวยที่สุด เนื่องจากเป็นเจ้าของที่ดินเพาะปลูกอันกว้างใหญ่ภายในประเทศทำให้มีรายได้โดยตรงจากที่ดินที่เป็นทรัพย์สินสมบัติของวัด ซึ่งเป็นที่ดินที่ได้รับการยกเว้นการถูกเรียกเก็บภาษีจากรัฐบาลด้วย นอกจากนี้ ยังมีรายได้จากภาษีที่เรียกว่า ภาษีไทท์ (Tithés) ที่เรียกเก็บจากพวกรบชาวนาจากผลผลิตทางการเพาะปลูก ในอัตราส่วนประมาณ 1 ใน 10

⁴⁰⁰ เอี่ยม ฉายางาม, อ้างแล้ว, หน้า 4.

⁴⁰¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 4-5.

⁴⁰² เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

ของผลผลิตที่ผลิตได้ในแต่ละครอบครัว⁴⁰³ จะเห็นได้ว่าแม้ชนชั้นพระจะมีรายได้มากมายก็ตาม แต่พวกนี้ได้รับยกเว้นไม่ต้องเสียภาษีประเภทใดทั้งสิ้น เหตุที่ชนชั้นพระมักจะอ้างสิทธิในการไม่เสียภาษีให้แก่รัฐ เพราะว่าพระเจ้าอ้างว่าพวกตนได้เสียภาษีทางอ้อมไปแล้ว เพราะได้ลดภาษีบางส่วนให้แก่ชาวนาไปแล้ว⁴⁰⁴ รวมถึงได้อำนวยประโยชน์ให้แก่สังคม ทั้งในด้านการประชาสัมพันธ์ การสาธารณสุข การศึกษาและการประกอบพิธีทางศาสนาแล้ว นอกจากนั้น ชนชั้นพระยังมีความสัมพันธ์อันใกล้ชิดกับกษัตริย์อีกด้วย เพราะกษัตริย์เชื่อในอำนาจเทวสิทธิ์ (Divine Right) ซึ่งต้องทำพิธีโดยฝ่ายศาสนา และพวกพระยังมาเกี่ยวข้องกับชีวิตทางสังคมของฆราวาสอีกด้วย เช่น เป็นฝ่ายตรวจสอบสิ่งตีพิมพ์ทุกชนิดก่อนและรับรองว่าถูกต้องตามกฎหมาย และหลังจากยกเลิกโองการแห่งเมืองน็องส์แล้วชาวฝรั่งเศสทุกคนต้องเป็นโรมันคาทอลิก พระตามตำบลต่างๆ ก็เป็นผู้จดทะเบียนการเกิด การตาย และการสมรสของประชาชนด้วย⁴⁰⁵

อย่างไรก็ตาม แท้จริงแล้วชนชั้นพระด้วยกันเองยังคงประสบกับปัญหาความเหลื่อมล้ำทางการแบ่งสรรทางรายได้จากที่ดินและภาษีไทท์ (Tithés) โดยมักจะถูกแบ่งกันอยู่ในหมู่พระสมณศักดิ์สูงซึ่งทำให้พระพวกนี้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่หรูหรา ฟุ่มเฟือย ในขณะที่พระสมณศักดิ์ต่ำส่วนใหญ่มีฐานะยากจน ด้วยเหตุนี้ พระสมณศักดิ์ต่ำจึงต่างประสงค์ที่จะให้มีการยกเลิกอภิสิทธิ์และต่างสนใจแนวความคิดเรื่องสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ⁴⁰⁶ สิ่งเหล่านี้ได้กลายเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้พระสมณศักดิ์ต่ำทั้งหลายช่วยสนับสนุนชนชั้นสามัญชนทำการปฏิวัติในปี ค.ศ.1789 ได้สำเร็จ ซึ่งแทนที่จะช่วยปกป้องฐานันดรของตนเอง

⁴⁰³ ศรีสุข ทวีชาประสิทธิ์, ประวัติศาสตร์การเมืองยุโรปจากกลางคริสต์ศตวรรษที่ 17 ถึงสิ้นคริสต์ศตวรรษที่ 18, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534), หน้า 221.

⁴⁰⁴ S R. Atkin , “From Utrecht to Waterloo” p176. อ้างถึงใน ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม, ประวัติศาสตร์ยุโรปสมัยใหม่ ค.ศ.1453-1804, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2524), หน้า 335.

⁴⁰⁵ Georges Lefebvre, *The Coming of the French Revolution*, trans. R. Palmer. p.8. อ้างถึงในทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม, ประวัติศาสตร์ยุโรปสมัยใหม่ ค.ศ.1453-1804, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2524), หน้า 335.

⁴⁰⁶ ศรีสุข ทวีชาประสิทธิ์, อ้างแล้ว, หน้า 221.

2) **ชนชั้นขุนนาง (La Noblesse)** จัดอยู่ในพวกอภิสิทธิ์ชน ซึ่งแบ่งสามารถได้เป็น 2 กลุ่ม คือ พวกขุนนางเก่าหรือขุนนางดาบ (Noblesse de l' épée) ที่มาจากตระกูลเก่าที่เป็นเชื้อพระวงศ์ของฝรั่งเศส 72 ตระกูล และเป็นเจ้าของที่ดินขนาดใหญ่ คนสำคัญในตระกูลมักได้รับเกียรติจากราชสำนักให้ดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาของกษัตริย์⁴⁰⁷ ส่วนพวกขุนนางใหม่หรือขุนนางเสื้อคลุม (Noblesse de la robe) ที่มาจากตระกูลชนชั้นกลางที่มีฐานะร่ำรวย มีการศึกษาสูงและมีความประสงค์จะเลื่อนฐานะทางสังคม โดยการซื้อตำแหน่งราชการที่สำคัญๆ เช่น ตำแหน่งในศาลปาลเลอมองต์ ตำแหน่งที่เกี่ยวข้องกับภาษีอากร หรือตำแหน่งบริหาร เป็นต้น

นอกจากนี้ ชนชั้นขุนนางยังมีอภิสิทธิ์ต่างๆ คือ สิทธิการได้รับการยกเว้นภาษีให้แก่รัฐบาล สิทธิในการดำรงตำแหน่งที่สำคัญ เช่น ตำแหน่งทางกองทัพ ตำแหน่งทางศาสนา ตำแหน่งทางการทูต สิทธิเรียกเก็บค่าธรรมเนียมตามระบบฟิวด์ลในฐานะเจ้าของที่ดิน⁴⁰⁸ สิทธิได้รับการยกเว้นการเกณฑ์ทหารและการเกณฑ์แรงงาน เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม แท้จริงแล้วระหว่างชนชั้นขุนนางด้วยกันก็มีความแตกต่างกัน ทางสถานะตำแหน่งหน้าที่และฐานะทางด้านเศรษฐกิจ โดยพวกขุนนางเก่าที่มีโอกาสเข้ามารับใช้กษัตริย์ภายในราชสำนักมักมีฐานะมั่งคั่งร่ำรวยเพราะได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดเงินปีจากพระเจ้าแผ่นดินซึ่งเงินนั้น คือ เงินภาษีอากรที่เรียกเก็บมาจากราษฎรนั่นเอง นอกเหนือจากการได้รับอภิสิทธิ์ทั่วไป แต่สำหรับพวกขุนนางที่ประจำอยู่ต่างจังหวัดที่ไม่มีโอกาสได้เข้ามารับใช้กษัตริย์ภายในราชสำนักมักมีฐานะยากจนแม้พวกนี้จะมีอภิสิทธิ์อยู่บางประการ เช่น รายได้จากค่าเช่าและค่าธรรมเนียมในระบบฟิวด์ล แต่ก็ไม่เพียงพอกับค่าครองชีพที่สูงขึ้น

นอกจากนี้ ในระหว่างพวกขุนนางเก่าและขุนนางใหม่แม้จะมีความขัดแย้งกันโดยพวกขุนนางเก่าที่มาจากตระกูลเก่าแก่มักหยิ่งในศักดิ์ศรีของตนและมักจะดูถูกเหยียดหยามพวกขุนนางใหม่ที่มาจกชนชั้นกลางก็ยังคงมีผลประโยชน์ที่สำคัญร่วมกัน คือการดำรงไว้ซึ่งระบบอภิสิทธิ์ในระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ฉะนั้น ชนชั้นขุนนางไม่ว่าประเภทใดมักเป็นที่ชิงชังสำหรับพวกชนชั้นสามัญทั้งสิ้น

⁴⁰⁷ ชนาทิพย์ เกสรวัดนะ, ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมฝรั่งเศส (สมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการจนถึงสมัยปฏิวัติฝรั่งเศส), (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 163.

⁴⁰⁸ เอี่ยม ฉายางาม, อ้างแล้ว, หน้า11.

3) **ชนชั้นสามัญ (Le tiers état)** หรือฐานันดรที่สามเป็นชนชั้นที่ต่ำรองมาจากชนชั้นพระและขุนนาง และเป็นชนชั้นส่วนใหญ่ของประเทศที่ปราศจากอภิสิทธิ์ต่างๆ โดยประกอบด้วย ชนชั้นกลาง (Bourgeoisie) และชาวนา ดังมีรายละเอียดดังนี้

ชนชั้นกลางนั้นมีการแบ่งออกเป็นหลายระดับด้วยกัน ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชนชั้นนี้ขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ประกอบด้วย

ระดับแรก กลุ่มชนชั้นกลางระดับสูง (La haute bourgeoisie) ได้แก่ พ่อค้า นักธุรกิจ นายธนาคารที่มั่งคั่งร่ำรวยและมักจะนิยมทุ่มเทเงินทองในการซื้อที่ดินและซื้อตำแหน่งราชการที่สืบทอดทางสายโลหิตเอาไว้ในครอบครอง มากกว่าที่จะเอาเงินทองมาทุ่มเทลงทุนทางธุรกิจให้เจริญเติบโตยิ่งขึ้น ลักษณะเช่นนี้มีผลทำให้สมาชิกของชนชั้นนี้ กลายเป็นชนชั้นขุนนางไปในที่สุด⁴⁰⁹

ระดับสอง กลุ่มชนชั้นกลางระดับกลาง (La moyenne bourgeoisie) ได้แก่ ผู้ประกอบวิชาชีพอิสระ นักกฎหมาย แพทย์ นักเขียน ถือเป็นพวกกลุ่มปัญญาชนที่ต่อต้านการปกครองระบอบเก่า (Ancien Régime) กล่าวคือ พวกเขาต้องการให้อภิสิทธิ์ของขุนนางหมดไปและพวกเขาเกิดความรู้สึกที่ไม่เท่าเทียมกันในการดำรงตำแหน่งระดับสูง ซึ่งสงวนไว้แต่เฉพาะชนชั้นขุนนางเท่านั้น กลุ่มชนชั้นกลางระดับกลางเหล่านี้มีบทบาทที่สำคัญในการปฏิวัติ ค.ศ. 1789 เพราะนอกจากจะมีฐานะทางการเงินมั่นคงแล้ว ยังมีความสามารถทางด้านความนึกคิดและสติปัญญา มากกว่าพวกขุนนางแล้ว ชนชั้นนี้ยังอยู่ในฐานะเป็นผู้นำของพวกสามัญชนด้วยโดยมีชนชั้นชาวนาเป็นจำนวนมากให้การสนับสนุน⁴¹⁰

ระดับสุดท้าย กลุ่มชนชั้นกลางระดับต่ำ (La petite bourgeoisie) ได้แก่ คนงานในโรงงานอุตสาหกรรมที่มาทำงานรับจ้างให้แก่นายทุนในเมืองซึ่งมักถูกนายจ้างเอารัดเอาเปรียบอยู่เสมอ อีกทั้งค่าตอบแทนที่ได้รับก็อยู่ในอัตราที่ต่ำ โดยไม่มีสวัสดิการที่ดี คนงานส่วนใหญ่จึงมี

⁴⁰⁹ Leonard W. Cowie, *Eighteenth-Century Europe*, (London : G. Bell and Sons, Ltd., 1971),

p.51. อ้างถึงใน ศรีสุข ทวีธาประสิทธิ์, ประวัติศาสตร์การเมืองยุโรปจากกลางคริสต์ศตวรรษที่ 17 ถึงสิ้นคริสต์ศตวรรษที่ 18, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534), หน้า 215.

⁴¹⁰ ศรีสุข ทวีธาประสิทธิ์, อ้างแล้ว, หน้า 219.

ชีวิตความเป็นอยู่ที่ลำบากมาก ส่วนช่างฝีมือแม้จะมีการรวมกลุ่มเป็นสมาคมช่างฝีมือ (สมาคมกิลด์) ก็ตาม แต่อำนาจต่อรองยังมีไม่มากและที่สำคัญการประท้วงด้วยการนัดหยุดงานของกลุ่มคนเหล่านี้ยังเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมาย อีกทั้งจำนวนก็ยังไม่มีมากพอที่จะรวมตัวประท้วงเป็นกลุ่มเป็นก้อนอย่างมีประสิทธิภาพได้ ครั้นมีการประท้วงขึ้นเนื่องจากไม่อาจทนต่อการบีบคั้นต่อไปได้ รัฐบาลก็มักปราบปรามอย่างทารุณทุกครั้งไป แต่ทั้งที่พวกตนไม่มีอำนาจต่อรองทางใดทางหนึ่งได้ กลุ่มคนเหล่านี้ในกรุงปารีสที่รวมตัวกันสนับสนุนการปฏิวัติ ก็ถือได้ว่าเป็นกลุ่มพลังกลุ่มหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการช่วยทำให้การปฏิวัติ ค.ศ.1789 ประสบความสำเร็จด้วยเหมือนกัน⁴¹¹

ส่วนชนชั้นชาวนา นับเป็นชนชั้นที่ถูกกดขี่ข่มเหงมากที่สุดจากระบบการปกครองเศรษฐกิจ และสังคม ที่ใช้ในสมัยก่อนการปฏิวัติ ค.ศ. 1789 กล่าวคือ พวกนี้ไม่ได้รับอภิสิทธิ์ใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งชาวนาในชนบทส่วนใหญ่ยังอยู่ในระบบเมตายาซ (Métayage) เนื่องจากตนเองไม่ได้เป็นเจ้าของที่ดิน ต้องเพาะปลูกในที่ดินของคนอื่น หรือเช่าที่ดินจากพวกขุนนาง ที่เรียกว่า พวกเมตายา (Métayer) โดยเสียค่าเช่าที่ดินและนำผลผลิตทางการเกษตรไปให้เจ้าของที่ดินตามสัญญาที่กำหนดเอาไว้⁴¹² และต้องแบกรับภาระในการเสียหายทั้งทางตรงและทางอ้อม ทำให้ชาวนาบางส่วนต้องตกเป็นทาสติดที่ดิน (Serf) นอกเหนือไปจากการถูกเกณฑ์แรงงาน โดยในยามที่สภาพอากาศไม่เอื้ออำนวยหรือในยามที่มีศึกสงคราม ชะตากรรมของกลุ่มชาวนายิ่งน่าสมเพชมากยิ่งขึ้นไปอีก โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวนาที่มีบุตรหลายคนมักจะตกอยู่ในสภาพอดอยาก เพราะในยามปกติรายได้จากการเพาะปลูกในที่ดินที่เช่าก็มีอยู่อย่างจำกัด เมื่อหักค่าภาษีต่างๆออกไปก็แทบจะไม่เหลือพอเลี้ยงชีพ

3.5.1.1.3 ระบบเศรษฐกิจและการคลัง

ระบบเศรษฐกิจของประเทศฝรั่งเศสสมัยก่อนการปฏิวัติ ค.ศ. 1789 เมื่อพิจารณาทางด้านเกษตรกรรมกรรมวิธีในการเพาะปลูกและเครื่องมืออุปกรณ์ที่ใช้มีความล้าหลัง การเพาะปลูกได้ผลผลิตที่ไม่เต็มที่ เพราะต้องอาศัยปัจจัยทางธรรมชาติเป็นตัวกำหนดประกอบกับชาวนาส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นเจ้าของที่ดิน ที่ดินส่วนใหญ่ยังเป็นของขุนนางและยังคงมีสิทธิในระบบฟิวดัลอยู่ โดยชาวนาที่เช่าที่ดินจากขุนนางจะต้องจ่ายค่าสิทธิของขุนนาง (des droits seigneuriaux) กล่าวคือ เป็นการจ่ายค่าเช่าที่ดินตามที่ได้ทำสัญญาไว้ โดยอาจจะจ่ายจากเงินหรือสิ่งของที่เป็นส่วนหนึ่งของผลผลิต

⁴¹¹ เอี่ยม ฉายางาม, อ้างแล้ว, หน้า 12-13.

⁴¹² ชนาทิพย์ เกสรวัดมนะ, อ้างแล้ว, หน้า 164.

รวมทั้งของกำนัลที่ต้องนำไปให้ขุนนางตามโอกาสที่สำคัญในแต่ละปี อีกทั้งยังต้องถูกเกณฑ์แรงงานใน
ที่ขุนนาง แต่ส่วนมากชาวนามักจะจ่ายภาษีเป็นเงินแทนการถูกเกณฑ์แรงงาน⁴¹³ ทำให้ชาวนามต้อง
ประสบกับความยากลำบากมาก

ทางด้านอุตสาหกรรม ยังมีความล่าช้ามักเป็นอุตสาหกรรมขนาดเล็กใน
ครัวเรือนแบบดั้งเดิมที่ใช้วัตถุดิบและอุปกรณ์ง่ายๆ รวมถึงแรงงานในท้องถิ่น ทำให้ผลิตสินค้าได้เป็น
จำนวนน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนประชากร ส่วนอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่มีกำลังในการผลิต
สินค้าเป็นจำนวนมากก็มักเป็นของนายทุนเอกชนหรือเป็นโรงงานของรัฐที่เรียกว่า Manufactures de
l'Etat และ Manufactures royales ที่กษัตริย์ฝรั่งเศสทรงจัดตั้งขึ้นหรือให้การอุปถัมภ์ด้วยการ
พระราชทานอภิสิทธิ์บางประการ⁴¹⁴

ทางการค้าขาย การประกอบธุรกิจของเอกชนยังอยู่ในขอบเขตที่จำกัด
และมักถูกผูกขาดโดยกลุ่มพ่อค่านายทุนบางกลุ่ม อีกทั้งมาตรการในการจัดเก็บภาษีศุลกากรและ
มาตรการในการตั้งกำแพงภาษีแต่ละเมืองที่มีความแตกต่างกัน ทำให้เป็นอุปสรรคในการค้าขาย ส่งผล
ทำให้สินค้าที่ส่งเข้าไปจำหน่ายในแต่ละเมืองมีราคาสูงขึ้น อีกทั้ง เมืองแต่ละเมืองจึงพยายามผลิต
สินค้าจำหน่ายเองทางการเงิน การคลัง ระบบการเก็บภาษีของประเทศฝรั่งเศสนั้น มีหลักเกณฑ์
ดังนี้

- ภาษีทางตรงซึ่งคิดเป็น จำนวน 2 ใน 5 ของภาษีทั้งหมด ซึ่งพวก
อภิสิทธิ์ชนได้รับการยกเว้นภาษีประเภทนี้ ได้แก่ ภาษีไต้ย (Taille) ภาษียรายบุคคล (Capitation) และ
ภาษียร้อยชักห้า (Vingtieme) พวกสามัญชนเท่านั้นที่มีหน้าที่ในการเสียภาษีดังกล่าว เนื่องจากพวก
อภิสิทธิ์ชนจะถือว่าการเสียภาษีเป็นหน้าที่ของชนชั้นต่ำ นอกจากนี้ หลักเกณฑ์ในการเรียกเก็บภาษีก็
ไม่เท่าเทียมกัน กล่าวคือ แต่ละหน่วยการปกครองจะถูกรัฐกำหนดว่าจะต้องเสียภาษีเป็นจำนวนเงิน
เท่าไรจากนั้นแต่ละพื้นที่ต้องไปเรียกเก็บจากประชาชน⁴¹⁵ ทำให้อัตราการเสียภาษีของประชาชนมิได้
คิดตามสัดส่วนของรายได้อย่างแท้จริง

⁴¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 151.

⁴¹⁴ เอี่ยม ฉายางาม, อ้างแล้ว, หน้า 8.

⁴¹⁵ กุลลดา เกษบุญชู มีต, อ้างแล้ว, หน้า 401

- ภาษีทางอ้อม ได้แก่ ภาษีเกลือ (La Gabelle) เรียกเก็บจากเกลือที่ใช้สำหรับปรุงอาหาร โดยรัฐเก็บตามจำนวนที่ซื้อขายและในราคาที่รัฐกำหนด ซึ่งไม่เท่าเทียมกันทั้งประเทศ โดยราคาอาจมีความจะแตกต่างกันถึงสามสิบห้าเท่า อนึ่งมีภาษีอีกจำพวกหนึ่งก็คือ ภาษีสรรพสามิตหรือภาษีเหล้าองุ่น (Les aides) ซึ่งเก็บจากการขาย ทำให้ราคาเหล้าองุ่นเพิ่มขึ้นถึงเท่าตัว และภาษีผ่านด่านก็มีผลผลักดันให้ราคาสินค้าเพิ่มอย่างมากเช่นกัน⁴¹⁶ นอกจากนี้ หลักเกณฑ์ในการเรียกเก็บภาษีก็มีข้อบกพร่อง กล่าวคือ รัฐมอบอำนาจให้เอกชนเป็นผู้ผูกขาดการเก็บภาษี ในระบบนี้เจ้าภาษีนายอากร (Fermiers-généraux) จะต้องจ่ายเงินจำนวนหนึ่งให้แก่รัฐบาล ทำให้คนเหล่านี้พยายามที่จะจัดเก็บภาษีให้ได้มากที่สุดเท่าที่ตนจะกระทำได้ ภาระภาษีประเภทนี้จึงตกอยู่กับชาวนาเสียเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากพวกขุนนางและชนชั้นกลางระดับสูงได้รับการยกเว้นภาษีประเภทนี้⁴¹⁷

จะเห็นได้ว่า สภาพการเมือง เศรษฐกิจและสังคมทั่วไปก่อนการปฏิวัติครั้งใหญ่ ค.ศ.1789 จะเห็นได้ว่า สภาพการณ์ดังกล่าวนี้เป็นสภาพที่แตกแยกไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กล่าวคือสภาพการเมืองการปกครองไม่เป็นปึกแผ่น ทั้งที่รัฐบาลมีอำนาจสูงสุด มีอำนาจในมือทุกอย่าง แต่ด้วยสภาพเศรษฐกิจที่ไม่เป็นธรรมแก่ประชาชนทั่วไป คนจนต้องรับภาระภาษีหนักแต่เพียงฝ่ายเดียว สภาพสังคมมีการแบ่งชนชั้นกันอย่างชัดเจน ชนชั้นพระ ขุนนาง ร่ำรวยมีอภิสิทธิ์มากมาย ขณะที่คนส่วนใหญ่ยากจนและถูกกดขี่ด้วยหลักเกณฑ์ต่างๆ ที่อภิสิทธิ์ชนหมุ่น้อยเป็นผู้ตั้งขึ้น สิ่งต่างๆ เหล่านี้นำไปสู่ความแตกแยกในประเทศฝรั่งเศส⁴¹⁸ อันเป็นแรงกระตุ้นและผลักดันให้ประชาชนฝรั่งเศสเห็นถึงความเหลื่อมล้ำระหว่างชนชั้นและความอยุติธรรมที่รัฐมอบให้เป็นภาระแก่ประชาชน⁴¹⁹ ซึ่งล้วนแต่สะท้อนให้เห็นว่าสภาพการรับรองสิทธิเสรีภาพของชาวฝรั่งเศสในขณะนั้นแทบจะไม่มีอยู่เลย ประชาชนถูกลิดรอนสิทธิเสรีภาพในทุกๆ ด้านไม่ว่าจะเป็นทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม จนเป็นสาเหตุสำคัญที่นำไปสู่การปฏิวัติในปี ค.ศ.1789 ทั้งสิ้น

⁴¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 402.

⁴¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 254.

⁴¹⁸ ศรีสุข ทวีชาประสิทธิ์, อ้างแล้ว, หน้า 339.

⁴¹⁹ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, เอกสารวิชาการ ของสถาบันพระปกเกล้า ชุดรู้เขารู้เรา : การเมืองการปกครองต่างประเทศ ระบบการเมืองการปกครองฝรั่งเศส, (กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า, 2543), หน้า 16.

3.5.1.2 การปฏิวัติฝรั่งเศสและยุคสาธารณรัฐที่ 1 ในปี ค.ศ.1789 – 1799

จากการที่ได้ศึกษาสภาพของฝรั่งเศสก่อนการปฏิวัติครั้งใหญ่ในปี ค.ศ. 1789 ทำให้เห็นถึงสภาพทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของฝรั่งเศสภายใต้ระบบเก่าแล้วว่าเป็นอย่างไร ระบบเก่านี้ได้สร้างปัญหาที่เรื้อรังและแก้ยากให้แก่ฝรั่งเศส กล่าวคือ เป็นระบบที่รวมอำนาจอยู่ที่รัฐบาลกลางระบอบอภิสิทธิ์ที่ไม่มีคุณสมบัติในเรื่องสิทธิเสรีภาพขั้นในสังคม ทำให้เกิดความแตกแยกในหมู่ประชาชน เกิดการเอาใจเอียงจากชนชั้นสูงต่อชนชั้นที่ต่ำกว่าและซ้ำร้ายกว่านั้นยังมีการเหยียดหยามดูหมิ่นกันในระหว่างชนชั้นอีกด้วย ความเสื่อมโทรมเหล่านี้รัฐบาลไม่สามารถแก้ปัญหาได้ เพราะรัฐบาลฝรั่งเศสตั้งแต่สมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ 15 เป็นต้นมาเป็นรัฐบาลที่อ่อนแอขาดประสิทธิภาพ⁴²⁰

ในทางการเมืองการปกครอง สิ่งที่แสดงให้เห็นถึงข้อบกพร่องของระบอบการเมืองการปกครองในขณะนั้น คือ ระบอบกษัตริย์ที่นับวันยิ่งเสื่อมลงเนื่องจากความอ่อนแอของกษัตริย์เอง โดยทรงตกอยู่ภายใต้อิทธิพลพระราชินีและบรรดาผู้ใกล้ชิดพระองค์ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นอภิสิทธิ์ชนซึ่งเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าประโยชน์ของชาติ และวิกฤตการณ์ด้านการคลังของประเทศฝรั่งเศสในขณะนั้น ซึ่งมีรายจ่ายสูงกว่ารายรับหลายเท่าตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่กษัตริย์ต่างๆ ได้ทรงนำประเทศเข้าไปเกี่ยวข้องกับการศึกสงครามหลายครั้ง สงครามที่สำคัญที่เกิดขึ้นในสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ 15 ได้แก่ สงครามสืบราชสมบัติโปแลนด์ (ค.ศ.1733 - 1738) สงครามเจ็ดปี (ค.ศ.1756 - 1763) ที่ประเทศฝรั่งเศสพ่ายแพ้ต้องเสียอาณานิคมแคนาดาในอเมริกาและอาณานิคมอินเดียในทวีปเอเชียให้แก่อังกฤษ โดยไม่มีครั้งใดนำผลประโยชน์มาให้แก่ประเทศเลย ซึ่งการเข้าไปร่วมในการสงครามแต่ละครั้งมีแต่จะแสดงให้เห็นว่าทรงทำไปเพื่อผลประโยชน์ของราชวงศ์มากกว่าสิ่งอื่น⁴²¹ ทำให้ต้องสิ้นเปลืองเงินเป็นจำนวนมากในการทำศึกสงครามแต่ละครั้ง ประกอบกับการดำเนินชีวิตความเป็นอยู่อย่างฟุ่มเฟือยภายในราชสำนัก จนในที่สุดรัฐบาลฝรั่งเศสจึงต้องกู้ยืมเงินเป็นจำนวนมาก หนี้สินของ

⁴²⁰ ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม, ประวัติศาสตร์ยุโรปสมัยใหม่ ค.ศ.1453-1804, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2524), หน้า 339.

⁴²¹ ศรีสุข ทวีชาประสิทธิ์, อ้างแล้ว, หน้า 222.

ประเทศจึงเพิ่มขึ้น จนนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างกษัตริย์กับชนชั้นกลางในเวลาต่อมา

อันที่จริง ชนชั้นกลางชาวฝรั่งเศสมีความตื่นตัวทางการเมืองมาเป็นเวลานานแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลังจากได้เห็นตัวอย่างรัฐสภาอังกฤษประสบความสำเร็จในการเรียกร้องสิทธิและอำนาจจากกษัตริย์อังกฤษในศตวรรษที่ 17 พวกชนชั้นกลางของฝรั่งเศส ซึ่งเป็นชนชั้นสำคัญที่ช่วยเกื้อหนุนรัฐบาลทางการเงินอยู่เป็นประจำ จึงใฝ่ฝันที่จะมีโอกาสเข้าไปควบคุมการบริหารประเทศอย่างชนชั้นกลางของอังกฤษบ้าง จะเห็นได้ว่าความต้องการที่จะมีส่วนในการบริหารนี้ มิได้เกิดจากความรู้สึกว่าคุณกษัตริย์ฝรั่งเศสปกครองอย่างกดขี่ หากแต่เกิดจากความเบื่อหน่ายและไม่พอใจระบบการปกครองที่ขาดเสถียรภาพและไม่สอดคล้องกับความต้องการของประเทศเกษตรกรรมอย่างฝรั่งเศส อีกทั้งกีดกันไม่ให้คนหนุ่มมากได้มีสิทธิมีเสียงในการบริหารบ้าง⁴²²

ส่วนทางฝ่ายพวกชาวนาที่ ต้องมีความเป็นอยู่อย่างอดอยากก็มีความไม่พอใจระบบการปกครองแบบเก่าที่ทำให้พวกตนไม่มีโอกาสยกมาตรฐานการครองชีพให้สูงขึ้นไปได้ เพราะเป็นระบบที่บังคับให้พวกชาวนาต้องรับภาระการเสียภาษีแทนพวกอภิสิทธิ์ชนที่ร่ำรวยกว่ามาก มีหน้าซำพวกอภิสิทธิ์ชนทั้งที่เป็นพระและขุนนาง ยังอ้างสิทธิที่ได้รับตามระบบพิวตัลตั้งเดิมมาเบียดเบียนริดไถพวกชาวนาเพิ่มเติมอีกด้วย⁴²³ ผลที่ตามมาคือ พวกชาวนาได้เข้าเป็นส่วนหนึ่งในการร่วมกับชนชั้นกลาง ต่อการล้มระบบการปกครองแบบเก่า ทำให้สามัญชน (ฐานันดรที่สาม) มีความเป็นเอกภาพมากขึ้น

สอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่าชาวฝรั่งเศสเป็นชนชาติที่จะทนทุกอย่างแม้แต่อาชญากรรมที่ประมุขของตนทำขึ้น ถ้าหากว่าประมุขนั้นจะทรงปกครองประเทศจริงๆ แต่กษัตริย์ผู้เกียจคร้าน ชนชั้นสูงที่ไม่ประกอบกิจการงาน พระและเจ้าของที่ดินที่ไม่อยู่ในดินแดนที่ตนมีอำนาจ ข้าราชการที่ไร้สมรรถภาพ เสนาบดีที่ไม่ทำการปกครอง เป็นสิ่งที่ประชาชนฝรั่งเศสไม่มีวันที่จะให้อภัยได้⁴²⁴

⁴²² เอี่ยม ฉายางาม, อ้างแล้ว, หน้า 14.

⁴²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

⁴²⁴ เจ.เอ็ม.ทอมป์สัน, อ้างแล้ว, หน้า 327.

ในทางสังคม แนวความคิดของนักปรัชญาในสมัยนั้น ไม่ว่าจะเป็นความคิดของมองเตสกีเออ (Montesquieu) วอลแตร์ (Voltaire) รูสโซ (Jean-Jacques Rousseau) และดีเดอโรต์ (Diderot) ก็มีส่วนสำคัญไม่น้อยในการชี้ให้เห็นถึงข้อบกพร่องของการบริหารประเทศของกษัตริย์ภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จนทำให้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เสื่อมความนิยมลงเป็นอย่างมาก อีกทั้ง ยังทำให้ประชาชนตระหนักถึงสิทธิและเสรีภาพของตนมากขึ้น ดังจะได้กล่าวต่อไป

กอบการได้รับการได้รับอิทธิพลทางการเมืองที่ประเทศฝรั่งเศสได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับสงครามการประกาศอิสรภาพของชาวอาณานิคมอเมริกันทั้ง 13 อาณานิคมต่อเจ้าอาณานิคมอังกฤษในปี ค.ศ.1778 ทั้งนี้แม้ว่าด้านการทหาร ประเทศฝรั่งเศสในฐานะคู่ขัดแย้งกับประเทศอังกฤษจะสามารถมีชัยเหนือประเทศอังกฤษได้ก็ตาม แต่การที่ประเทศฝรั่งเศสเข้าไปพัวพันในครั้งนี้ก็ส่งผลที่ร้ายแรงต่อสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นอย่างมากเช่นกัน กล่าวคือ ทหารฝรั่งเศสเป็นจำนวนมากที่ได้มีโอกาสเห็นตัวอย่างการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิและเสรีภาพ และอำนาจอธิปไตย และได้เข้าไปช่วยชาวอาณานิคมกอบกู้เอกราชสำเร็จ ก็พร้อมที่จะสนับสนุนการปฏิวัติทำนองเดียวกันในบ้านเกิดเมืองนอนของตนเอง⁴²⁵ ทั้งนี้ได้มีการนำแนวความคิดใหม่ๆ กลับมาเผยแพร่ในประเทศฝรั่งเศส ไม่ว่าจะเป็นเรื่องรัฐธรรมนูญ สิทธิเสรีภาพ หรือแม้แต่การจัดเก็บภาษีจากประชาชน เป็นต้น ในขณะที่ประเทศฝรั่งเศสเองก็ได้มีการจำกัดสิทธิเสรีภาพของประชาชนมากขึ้น เช่น การที่พระเจ้าหลุยส์ที่ 16 ออกพระราชกฤษฎีกากำหนดให้ผู้ที่จะได้เป็นทหารในกองทัพของฝรั่งเศสจะต้องมีสกุลเป็นขุนนางมาแล้วถึง 4 ชั่วคน อันเป็นการแบ่งชั้นวรรณะและจำกัดสิทธิและเสรีภาพของประชาชน⁴²⁶ และผลสืบเนื่องประการต่อมาของการเข้าไปมีส่วนร่วมในสงครามประกาศอิสรภาพอเมริกา คือค่าใช้จ่ายในการทำสงครามที่ส่งผลให้รัฐบาลฝรั่งเศสมีอันต้องล้มละลายในที่สุด⁴²⁷

ในทางเศรษฐกิจและการเงินการคลังของประเทศฝรั่งเศสหลังจากสงครามและความพ่ายแพ้ในหลายๆ ครั้งทำให้เกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก นับตั้งแต่สมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 และทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้นจนถึงสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ 16 รัฐบาลฝรั่งเศสจึงต้องกู้ยืมเงินสำหรับใช้จ่ายในการทำสงคราม และก่อให้เกิดดอกเบี้ยจำนวนมาก อันส่งผลทำให้รัฐบาลฝรั่งเศสมีความ

⁴²⁵ เอี่ยม ฉายางาม, อ่างแล้ว, หน้า 16.

⁴²⁶ สิริ เปรมจิตต์, นโปเลียนมหาราช, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรไทย, 2509), หน้า 128 -129.

⁴²⁷ เอี่ยม ฉายางาม, อ่างแล้ว, หน้า 17.

จำเป็นต้องปฏิรูปการคลังด้วยการตั้งระบบภาษีใหม่ และยกเลิกการยกเว้นภาษีให้แก่พวกขุนนาง แม้มาตรการดังกล่าวจะเป็นการสร้างความเป็นธรรมในสังคม แต่ก็สร้างความไม่พอใจให้แก่ขุนนางเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังคงมีปัญหาในเรื่องของความแห้งแล้ง ซึ่งส่งผลกระทบต่อผลผลิตทางการเกษตร ทำให้ชาวนาที่ยากจนจำนวนมากถึงขนาดอดอาหารหรือมีเพียงพอประทังชีวิตอยู่ได้เท่านั้น

สถานการณ์ต่างๆ เป็นสิ่งเร่งเร้าให้พระเจ้าหลุยส์ที่ 16 เรียกประชุมสภาฐานันดร (Les Etats Généraux) ซึ่งประกอบด้วยสามฐานันดรก็คือ ฐานันดรพระ ฐานันดรขุนนางและฐานันดรที่สาม ทั้งนี้ได้มีการเรียกประชุมครั้งสุดท้ายเมื่อปี ค.ศ.1614 และในวันที่ 5 พฤษภาคม ค.ศ.1789 ได้มีการเรียกประชุมสภาฐานันดรขึ้นอีกครั้งที่พระราชวังแวร์ซายส์ การประชุมครั้งนี้ใช้ระบบเช่นเดียวกับที่ประชุมเมื่อปี ค.ศ.1614 คือ ใช้ระบบลงคะแนนแบบ 1 ฐานันดรต่อ 1 เสียง ซึ่งถือว่าเป็นระบบที่ไม่มีความยุติธรรม เพราะฐานันดรที่สามมีจำนวนถึง 90% ของประชากรกลับได้คะแนนเสียงเพียง 1 ใน 3 ของสภา และวิธีการคะแนนนี้อาจทำให้ฐานันดรที่สามไม่มีทางมีเสียงเหนือกว่า 2 ฐานันดรแรก โดยเสนอให้ลงคะแนนแบบหนึ่งคนต่อหนึ่งเสียงแทน เมื่อข้อเสนอนี้ถูกปฏิเสธทำให้ตัวแทนฐานันดรที่สามไม่พอใจเป็นอย่างมาก จึงปฏิเสธการเข้าร่วมประชุม ซีเอเยส์ (Siéyès) สมาชิกในขณะนั้นเสนอให้สภาฐานันดรที่สามเปิดประชุมกันเอง ฐานันดรที่สามจึงตั้งสภาของตนเองเรียกว่า “สมัชชาแห่งชาติ” (Assemblée Nationale) ซึ่งเปิดประชุมเมื่อวันที่ 17 มิถุนายน ค.ศ.1789 สภาแห่งนี้ยังมีตัวแทนจากฐานันดรที่ 1 และฐานันดรที่ 2 บางส่วนเข้าร่วมประชุมอีกด้วย ได้แก่ ตัวแทนส่วนใหญ่ของชนชั้นนักบวช และตัวแทนที่เป็นขุนนางหัวสมัยใหม่นำโดยมิราโบ (Mirabeau)

สมัชชาแห่งชาตินี้ประกาศว่า สภาของตนเท่านั้นที่มีสิทธิขึ้นภาษี นอกจากนั้นถือว่าเป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย เนื่องจากไม่ไว้วางใจการทำงานของรัฐบาลของพระเจ้าหลุยส์ที่ 16 ที่สนับสนุนแต่ขุนนางและพระสงฆ์ พระเจ้าหลุยส์ที่ 16 พยายามหาทางประนีประนอมโดยเสนอว่าจะจัดประชุมสภาฐานันดรขึ้นอีกครั้ง พวกขุนนางและพระสงฆ์ตอบตกลง แต่สมัชชาแห่งชาติปฏิเสธที่จะเข้าร่วมประชุม โดยไปจัดการประชุมของตัวเองขึ้นที่สนามเทนนิส (สมัยนั้นเรียกว่า Jeu de paume) ของพระราชวังแวร์ซายส์ในวันที่ 20 มิถุนายน ค.ศ.1789 โดยมีมติว่าจะไม่ยุบสภานี้จนกว่าประเทศฝรั่งเศสจะมีรัฐธรรมนูญ

ภายหลังตัวแทนจากสองฐานันดรแรกเข้าร่วมประชุมสมัชชาแห่งชาติด้วย เพื่อร่างรัฐธรรมนูญ ทำให้เกิดสภาใหม่ในวันที่ 9 กรกฎาคม ค.ศ.1789 คือ “สภาจัดทำรัฐธรรมนูญแห่งชาติ” (Assemblée Nationale Constituante) พระเจ้าหลุยส์ที่ 16 ไม่พอใจการกระทำของฐานันดรที่สาม

เป็นอย่างยิ่งจึงได้มีคำสั่งว่าสิ่งที่ฐานันดรที่สามกระทำไปทั้งหมดเป็นโมฆะและมีคำสั่งให้ฐานันดรที่สามมาเข้าร่วมประชุม แต่ปรากฏว่าไม่มีใครมา พระองค์จึงสั่งทหารล้อมทั่วกรุงปารีสในช่วงเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1789 นั้นเอง ประชาชนจำนวนมากเริ่มรู้สึกถึงการกดขี่ข่มเหง จึงรวมตัวกันเคลื่อนไหวในกรุงปารีส และต่อมาในวันที่ 14 กรกฎาคม ค.ศ.1789 ก็ได้มีการทำลายคุกบาสติล (la prise de la Bastille) ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการปกครองโดยกษัตริย์และเป็นการกดขี่ข่มเหงประชาชน โดยภายหลังการโจมตีคุกบาสติลก่อให้เกิดการจลาจลในกรุงปารีส ซึ่งได้ขยายไปสู่ต่างจังหวัด บรรดาชาวนาในชนบทต่างเรียกร้องให้ตนเองเป็นอิสระจากภาระผูกพันกับพวกชนชั้นขุนนาง เหตุการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการที่ประชาชนถูกลิดรอนสิทธิเสรีภาพเป็นอย่างมาก ประชาชนจึงต้องร่วมกันทำลายการกดขี่ของระบบการปกครองแบบเก่า และเริ่มมีแนวความคิดเรื่องการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น

จะเห็นได้ว่า สภาพการณ์ดังกล่าว ทุกชนชั้นต่างอยู่ในภาวะที่ลำบากและตกอยู่ในความหวาดกลัว (la Grande Peur) โครงสร้างสังคมพัวดัลและกลไกรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์พังทลายลงอย่างสิ้นเชิง ทำให้สภาจัดทำรัฐธรรมนูญแห่งชาติที่กำลังประชุมอยู่ที่แวร์ซายส์ต้องระงับการประชุมร่างรัฐธรรมนูญเอาไว้ชั่วคราว และกลับมาพิจารณาปัญหาของชาวนาเป็นการด่วน โดยสภาได้ทำการประกาศเลิกอภิสิทธิ์ของตนในระบบพัวดัล และความไม่ยุติธรรมต่างๆ ที่ปฏิบัติกันมาแต่เดิมพร้อมกันนี้ได้จัดทำร่างกฎหมายหลายฉบับที่เกี่ยวกับการจัดการปฏิรูป ซึ่งครอบคลุมด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม เช่น ยกเลิกระบบการเกณฑ์แรงงาน ยกเลิกการขายตำแหน่งราชการ ยกเลิกการเสียค่าธรรมเนียมให้กับพวกขุนนางในระบบพัวดัลให้มีความเสมอภาคในการจัดเก็บภาษี การกระทำดังกล่าวได้ส่งผลเกิดความเท่าเทียมกันระหว่างชนชั้นในสังคมฝรั่งเศสเป็นครั้งแรก⁴²⁸

หลังจากที่ได้มีการประกาศยกเลิกอภิสิทธิ์ ในวันที่ 4 สิงหาคม ค.ศ.1789 แล้ว สภาจัดทำรัฐธรรมนูญแห่งชาติได้กลับไปพิจารณาเรื่องสิทธิเสรีภาพอย่างจริงจังอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่ได้มีการอภิปรายเกี่ยวกับเรื่องนี้มาบ้างแล้ว ตั้งแต่เดือนกรกฎาคม ค.ศ.1789 โดยได้มีการโต้เถียงกันมากในสภาว่าสมควรที่จะมีการประกาศเจตนารมณ์ของคณะปฏิวัติในการรับรองสิทธิเสรีภาพของปัจเจกชนหรือไม่ โดยผู้แทนบางส่วนที่ไม่เห็นด้วยได้โต้แย้งว่าการประกาศคำประกาศดังกล่าวจะเป็นการส่งเสริมให้มีการเรียกร้องการบังคับใช้สิทธิต่างๆ และอาจก่อให้เกิดความรุนแรงอย่างต่อเนื่อง

⁴²⁸ เอี่ยม ฉายางาม, อ่างแล้ว, หน้า 27.

เนื่องจากถ้าหากมีการระบุอย่างชัดเจนในลำดับแรกถึงสิทธิตามธรรมชาติของบุคคลภายหลังถ้าหากมีข้อจำกัดสิทธิเสรีภาพต่างๆ ในรัฐธรรมนูญ การกระทำที่เป็นการต่อต้านก็เกิดขึ้นตามมา⁴²⁹ ในท้ายที่สุดผู้แทนบางส่วนที่ต้องการประกาศ คำประกาศเจตนารมณ์ดังกล่าวเป็นฝ่ายชนะสอดคล้องกับ คำกล่าวของนายความชาว จีโนเบล (Grenoble) ชื่อ มูติเยร์ (Moulinier) ที่ได้อธิบายความปรารถนาของสภาจัดทำรัฐธรรมนูญแห่งชาติที่ประกาศ เมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม ค.ศ.1789 ว่า “ต้องคำนึงถึงหลักที่ต้องการจะสร้างให้เป็นพื้นฐานของสังคมทุกชนชั้น และแต่ละมาตราของรัฐธรรมนูญจะเป็นผลของหลักการเหล่านี้” นักกฎหมายมหาชนสมัยใหม่จึงเรียกหลักเหล่านี้ว่า “คำประกาศว่าด้วยสิทธิ”

ดังนั้น จึงมีผู้เสนอให้มีหลักการพื้นฐานบางอย่างเพื่อรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชน จึงได้กำหนดให้มีการร่างคำประกาศว่าด้วยสิทธิเสรีภาพของประชาชน เกิดขึ้นก่อนที่จะมีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับแรกโดยจัดให้มีสภาร่างรัฐธรรมนูญเพื่อทำหน้าที่ดังกล่าว ต่อมา สภาร่างรัฐธรรมนูญก็ได้เริ่มร่างคำประกาศดังกล่าว โดยเริ่มจากสภาร่างรัฐธรรมนูญได้เลือกคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญจำนวนแปดคน มีมูติเยร์ (Mounier) และซีเอเยส์ (Sieyès) รวมอยู่ด้วยทำหน้าที่เสนอร่างคำประกาศ แต่การดำเนินงานของคณะกรรมการดังกล่าวต้องล้มเหลวเพราะความขัดแย้งกันทางความคิดระหว่าง มูติเยร์ (Mounier) ซึ่งเป็นนักปฏิรูปที่ยังเชื่อในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มากกว่านักปฏิวัติกับ ซีเอเยส์ (Sieyès) ซึ่งเป็นนักเหตุผลนิยมและต้องการล้มล้างระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เพื่อนำชาติไปสู่ระบบสาธารณรัฐ มูติเยร์เองได้พยายามที่จะสอดแทรกคำประกาศไว้ในร่างรัฐธรรมนูญที่มีลักษณะเป็นสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่ซีเอเยส์เองก็ได้คัดค้านแนวคิดดังกล่าว จนในที่สุดคำประกาศลงวันที่ 26 สิงหาคม ค.ศ.1789 จึงได้ยกร่างตามแบบของซีเอเยส์ (Sieyès)

โดยที่แนวคิดของมูติเยร์ที่มีต่อสำนักทางการเมืองของประชาชนในแง่ร้าย ทำให้คิดจะยกร่างคำประกาศในรูปมาตราย่อยๆ และไม่มุ่งจะได้รับปฏิกริยาจากพลเมือง ส่วนซีเอเยส์ที่มองโลกในแง่ดีชอบที่จะยกร่างโดยการบรรยายหรือเป็นมาตราเรียงตามหลักตรรกวิทยา ซึ่งคำประกาศลงวันที่ 26 สิงหาคม ค.ศ.1789 ได้รับเอาวิธีการของมูติเยร์

⁴²⁹ A. Goodwin, *The French Revolution*, (London: Hutchinson University Library, 1960), p.82.

ในช่วงเวลาอันสั้น คณะกรรมการดังกล่าวไม่สามารถที่จะทำการวิเคราะห์เพื่อจูงใจ สภาร่างรัฐธรรมนูญได้ จากความผิดหวังนี้จึงได้ตัดสินใจเลื่อนการยกร่างคำประกาศออกไปก่อน ต่อมา สภาร่างรัฐธรรมนูญได้เลือกตั้งคณะกรรมการชุดใหม่ ในวันที่ 13 สิงหาคม ค.ศ. 1789 ซึ่ง คณะกรรมการชุดนี้ไม่มีทั้ง มูติเยร์ และซีเอเยส์ คณะกรรมการนี้ประกอบด้วยสมาชิกจำนวนห้าคน มีมิ ราโบ (Mirabeau) เป็นประธานคณะกรรมการนี้ได้ทำงานสำเร็จลุล่วงไปในเวลาเพียงสี่วันนับแต่วันที่ ได้รับเลือกตั้งหลังจากที่ผ่านการพิจารณาของกรรมาธิการในวันที่ 17 สิงหาคม ค.ศ. 1789 ร่างคำ ประกาศก็ถูกนำเข้าสู่การพิจารณาของสภาร่างรัฐธรรมนูญในวันที่ 18 สิงหาคม ค.ศ. 1789 แม้ร่างคำ ประกาศนี้จะเป็นการผสมผสานความคิดของ ซีเอเยส์ และมูติเยร์ แต่ยังไม่เป็นที่พอใจ แม้แต่มิราโบ (Mirabeau) เองก็ยังเสนอให้มีการพิจารณาร่างคำประกาศดังกล่าวในโอกาสอื่น แต่สภาร่าง รัฐธรรมนูญเองกลับตัดสินใจที่จะลงมติรับร่างคำประกาศในวันที่ 19 สิงหาคม ค.ศ. 1789 โดยร่าง ของมูติเยร์มีคะแนนเสียงสี่คะแนน ร่างของซีเอเยส์มีคะแนน 245 คะแนน และร่างของ ลาฟาแยต (La Fayette) มีคะแนน 45 คะแนน ร่างที่เป็นผลงานของกรรมาธิการคณะที่ 6 ได้รับ 605 คะแนน⁴³⁰

การอภิปรายยังคงดำเนินต่อไประหว่างวันที่ 20-26 สิงหาคม ค.ศ. 1789 โดยได้มีการ ปรับปรุง แก้ไขเปลี่ยนแปลงเรื่อยมา ในที่สุดก็ได้มีการรับร่างสุดท้ายของคำประกาศ ซึ่งประกอบด้วย อารัมบทและตัดต้นร่างที่มี 24 มาตรา ลดลงเหลือบทบัญญัติ 17 มาตราสั้นๆ ซึ่งได้รับอิทธิพลทาง ความคิดของมูติเยร์ (Mounier) ซีเอเยส์ (Sieyès) มิราโบ (Mirabeau) และ ลาฟาแยต (La Fayette) อย่างชัดเจน ดังมีรายละเอียดดังนี้

- มูติเยร์ (Mounier) มีอิทธิพลในส่วนบททั่วไปของคำประกาศในรูปแบบของ catéchisme และสามมาตราแรก โดยเขาสามารถตัดประเภทสิทธิตามธรรมชาติในมาตรา 2 ออกได้ และยังมีบทบาทสำคัญในการเตรียมส่วนแรกของ มาตรา 7 ที่เกี่ยวกับการจับกุมคุมขังโดยอำเภอใจ นอกจากนี้ ยังมีส่วนร่วมในการยกร่างมาตรา 4 และมาตรา 5 ซึ่งสาระสำคัญเป็นข้อเสนอของลามเมต (Lameth) และมาตรา 10 ว่าด้วยเสรีภาพในการนับถือศาสนา

⁴³⁰ Gilles Lebreton, *Libertés publiques et droits de l'homme*, pp.69 - 70. อ้างถึงใน สร ภัทร สีระสาพร, “ความสำคัญของคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ. 1789 ของฝรั่งเศสที่มี ต่อบทบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพ ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2540,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 40.

- ซีเอเยส์ (Seyès) ได้ใส่แนวคิดที่ว่าด้วยอำนาจอธิปไตยของชาติไว้ในคำประกาศ อีกทั้งความคิดอื่น ๆ ของเขาก็มีอิทธิพลต่อบทบัญญัติส่วนหลังของมาตรา 7 (พลเรือนทุกคนต้องปฏิบัติตามกฎหมาย) และมาตรา 15 (สังคมมีสิทธิที่จะขอข้อมูลจากเจ้าหน้าที่ของรัฐในฝ่ายปกครอง)

- มิราโบ (Mirabeau) เป็นผู้ยกร่างอารัมภบทและเสรีภาพในการนับถือศาสนาตามมาตรา 10 เขาเห็นว่า ร่างสุดท้ายที่ได้รับไปนั้นยังมีขอบเขตที่จำกัดมาก

- ลาฟาแยต (La Fayette) กลับเป็นผู้มีอิทธิพลต่อคำประกาศน้อยกว่าสามคนแรกที่กำลังกล่าวถึงซึ่งเป็นเพราะว่าเขาได้รับแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้ากองกำลังแห่งชาติ เมื่อวันที่ 13 กรกฎาคม ค.ศ. 1789 จึงได้ลาออกจากตำแหน่งที่สภาผู้แทนราษฎร อย่างไรก็ตาม มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำนวนหนึ่งที่เห็นด้วยกับความคิดของเขา ดังนั้น ในสามมาตราแรกและมาตรา 13 จึงได้ใช้ถ้อยคำและความคิดของเขาในการยกร่าง

ส่วนมาตราอื่นๆ เป็นผลงานของสมาชิกสภาผู้ร่างรัฐธรรมนูญที่พยายามจะรวบรวมความคิดของผู้นำทางความคิดทั้งสี่ท่าน เช่น Talleyrand ที่ยกร่างมาตรา 6 โดยผสมผสานแนวคิดของ รูสโซ (Rousseau) กับ มองเตสกีเอร์ (Montesquieu) ส่วน ดูร์พอท (Duport) ร่วมกับ บาร์เนฟ (Barnave) และ ลาแมต (Lameth) ได้ยกร่างมาตรา 8 มาตรา 9 และมาตรา 17 ส่วนมาตรา 11 เป็นผลงานของ La Rochefoucauld d'Enville และสมาชิกสภาผู้ร่างรัฐธรรมนูญอื่นของกรรมาธิการคณะที่ 6 ได้ร่วมกันยกร่างมาตรา 12 มาตรา 13 มาตรา 14 และมาตรา 16

จะเห็นได้ว่า การยกร่างคำประกาศไม่ได้สำเร็จได้ง่าย ความรุนแรงจากการปฏิวัติส่งผลกระทบต่อการประชุมและยังมีความแตกต่างทางความคิด ทำให้สภาผู้ร่างรัฐธรรมนูญต้องล้มเหลวและหมดกำลังใจหลายครั้งก่อนที่จะลงมติด้วยพลังเสียงสุดท้าย คืบวันที่ 26 สิงหาคม ค.ศ. 1789 พร้อมกับได้มีการลงมติว่าผู้ร่างรัฐธรรมนูญต้องนำบางมาตราของคำประกาศดังกล่าวไปบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญในอนาคตอีกด้วย โดยความรู้สึกของสมาชิกสภาผู้ร่างรัฐธรรมนูญในขณะนั้นต่างรู้สึกโล่งอกมากกว่าภาคภูมิใจ ดังจะเห็นได้จากมิราโบ (Mirabeau) ได้แสดงความเห็นไว้ใน Le Courrier de Provence ว่า “ในที่สุดสภาผู้ร่างรัฐธรรมนูญก็หลุดออกมาจากความเป็นนามธรรม ซึ่งสภาผู้ร่างรัฐธรรมนูญต้องยกร่างบทบัญญัติที่เป็นปรัชญา มาตราต่าง ๆ ที่ยกร่างขึ้นเป็นเพียงการชั่วคราว เมื่อสถานการณ์เร่งด่วนผ่านพ้นไป จะได้เริ่มงานใหม่อีกครั้งหนึ่งเพื่อให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น”

จนกระทั่ง เมื่อวันที่ 2 ตุลาคม ค.ศ. 1789 ประธานสภาจัดทำรัฐธรรมนูญแห่งชาติ ได้นำเสนอคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ. 1789 ต่อกษัตริย์ แต่กษัตริย์ในขณะนั้นคือพระ

เจ้าหลุยส์ที่ 16 ได้ทรงปฏิเสธคำประกาศดังกล่าวและกฎหมายต่างๆ ที่พวกคณะปฏิวัติประกาศออกใช้ในเดือนสิงหาคม (August Decree) และได้ทรงเรียกกองทหารจากฟลานเดอร์มายังแวร์ซายส์ จึงทำให้เกิดการจลาจลขึ้นในปารีสขึ้นอีกครั้งหนึ่ง และด้วยการเร่งเร้าของมาราต์และคามิลเดสมูแรง บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ที่มีชื่อเสียงสองฉบับ ในวันที่ 5 ตุลาคม ชาวปารีสหลายร้อยคนซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงได้เดินทางไปยังแวร์ซายส์ท่ามกลางสายฝนเพื่อขอขนมปัง ผู้ชนได้เรียกร้องให้กษัตริย์ได้เสด็จไปปารีสซึ่งพระเจ้าหลุยส์ที่ 16 ทรงยอมรับจะเสด็จไปปารีส และอนุมัติคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ.1789 และกฎหมายต่างๆ แห่งเดือนสิงหาคมจึงนับเป็นชัยชนะของประชาชนอีกครั้งหนึ่ง

จะเห็นได้ว่า คำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ. 1789 ทำให้การปฏิวัติฝรั่งเศสมีลักษณะสากลและเป็นปฏิปักษ์ต่ออำนาจอภิสิทธิ์ในเรื่องต่างๆ โดยการวางหลักการของรัฐประชาธิปไตยสมัยใหม่ ได้รับการเผยแพร่อย่างเปิดเผยในประเทศฝรั่งเศสและยังถูกแปลออกเป็นหลายภาษาทำให้เป็นที่รู้จักในประเทศอื่นทั่วโลกการดำรงอยู่ของคำประกาศดังกล่าวได้กลายเป็นหลักสำคัญที่สุดของการปฏิวัติในโลกตะวันตกเพื่อใช้ต่อต้านอำนาจมิชอบในเวลาต่อมา⁴³¹

ภายหลังการปฏิวัติฝรั่งเศส รัฐธรรมนูญฉบับแรกที่ร่างโดยสภารัฐธรรมนูญและประกาศใช้ คือ รัฐธรรมนูญฉบับวันที่ 3 กันยายน ค.ศ.1791 โดยมีลักษณะสำคัญ คือ กำหนดระบอบการปกครองแบบกษัตริย์ที่มีอำนาจจำกัด (Monarchie Limitée) สำคัญสำคัญของรัฐธรรมนูญฉบับนี้คือ กำหนดสิทธิในการเลือกตั้งแบบจำกัดโดยแบ่งประชาชนออกเป็น 2 พวก พวกหนึ่งเป็นพวกพลเมืองประเภทที่มีสิทธิในการมีส่วนร่วมในทางการเมือง (Citoyens Actifs) ซึ่งได้แก่ พลเมืองที่ได้เสียภาษีอย่างต่ำเท่ากับรายได้ในการทำงานรวม 3 วัน และอีกพวกหนึ่งเป็นพลเมืองประเภทที่ไม่มีสิทธิในการมีส่วนร่วมในทางการเมือง (Citoyens Passifs) ซึ่งได้แก่ พลเมืองที่ไม่ได้เสียภาษีหรือเสียภาษีในอัตราต่ำกว่ารายได้จากการทำงานรวม 3 วัน พลเมืองกลุ่มแรกเป็นพวกที่ได้รับสิทธิในการเลือกตั้ง ส่วนพลเมืองกลุ่มหลังเป็นพวกที่ไม่มีสิทธิในการเลือกตั้ง จะเห็นได้ว่า ระบอบการเมืองดังกล่าวเป็นระบอบการเมืองที่จำกัดสิทธิในการเลือกตั้ง โดยเงินรายได้ของพลเมืองในอัตราหนึ่ง

⁴³¹ R.R. Palmer Princeton, The Age of the democratic revolution, A political History of Europe and America, 1760-1800, (New Jersey : Princeton University, 1959), p.488.

(Suffrage Censitaire) จึงเป็นระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยแบบจำกัด ในระบอบนี้กษัตริย์ไม่มีอำนาจเด็ดขาดเช่นสมัยก่อน แต่จะปกครองโดยผ่านทางคณะรัฐมนตรีซึ่งจะบริหารประเทศภายในกรอบที่กฎหมายกำหนดไว้ สถานที่ทำหน้าที่ในการอนุมัติกฎหมาย คือ สภานิติบัญญัติแห่งชาติ (Assemblée Legislative Nationale) การแบ่งแยกอำนาจระหว่างฝ่ายบริหารและนิติบัญญัติเป็นไปอย่างเคร่งครัด กล่าวคือ สภานิติบัญญัติจะถอดถอนฝ่ายบริหารไม่ว่าองค์พระมหากษัตริย์หรือคณะรัฐมนตรีไม่ได้ ในขณะที่เดียวกันพระมหากษัตริย์ก็ไม่สามารถยุบสภาได้ อย่างไรก็ตาม พระมหากษัตริย์นั้น ยังมีสิทธิในการยับยั้งกฎหมายที่ผ่านจากสภาได้เป็นเวลา 2 ปี⁴³²

สำหรับพระเจ้าหลุยส์ที่ 16 นั้น ในช่วงการปฏิวัติฝรั่งเศส ก็ได้ทรงยินยอมโอนอ่อนตามข้อเรียกร้องของฝ่ายปฏิวัติในการจำกัดอำนาจของตน อย่างไรก็ตาม ลักษณะการยินยอมดังกล่าว นั้นโดยที่มิได้กระทำไปด้วยความสมัครใจ พระองค์จึงได้พยายามหาทางช่วงชิงอำนาจที่เสียไปกลับคืนมา ในปี ค.ศ.1791 พระเจ้าหลุยส์ที่ 16 และพระนางมารี อังตัวแนต พระมเหสี ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์อื่นๆ ได้เสด็จหนีออกจากพระราชวังเพื่อเสด็จออกนอกประเทศ โดยหวังที่จะพึ่งพาทหารต่างชาติ (เช่น ออสเตรีย รัสเซีย รัสเซีย ฯลฯ) ในการกลับมากอบกู้พระราชบัลลังก์ใหม่อีกครั้งหนึ่ง แต่ทรงถูกจับได้เสียก่อนที่เมืองวาแรนน์ (Varennes) ในลักษณะนี้ความไม่ไว้วางใจของชนชั้นกลางซึ่งกุมอำนาจที่มีต่อองค์พระมหากษัตริย์จึงยิ่งเพิ่มมากขึ้น ท้ายที่สุดมีการค้นพบเอกสารลับที่เป็นเครื่องยืนยันว่าพระเจ้าหลุยส์ที่ 16 ได้ทรงวางแผนร่วมมือกับต่างชาติจริง จึงถูกนำไปดำเนินคดีและมีการตัดสินประหารชีวิตพระเจ้าหลุยส์ที่ 16 และพระนางมารี อังตัวแนต ในวันที่ 21 มกราคม ค.ศ.1793⁴³³

หลังจากมีการจับกุมพระเจ้าหลุยส์ที่ 16 แล้วสภาแห่งชาติ ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกที่ได้รับการเลือกตั้ง ขึ้นมาใหม่ จึงมีมติเมื่อวันที่ 21 กันยายน ค.ศ.1792 ยกเลิกระบอบกษัตริย์และเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองเป็นแบบสาธารณรัฐ โดยสาธารณรัฐที่จัดตั้งขึ้นใหม่ในปี ค.ศ.1792 มีชื่อเรียกว่า “สาธารณรัฐที่ 1” ก่อนจะสิ้นสุดลงด้วยการรัฐประหารของนโปเลียนเมื่อวันที่ 9

⁴³² สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์และรุ่งพงษ์ ชัยนาม, เอกสารการสอนชุดวิชาการเมืองการปกครองในยุโรปและอเมริกา หน่วยที่ 10 : การเมืองการปกครองของฝรั่งเศส, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2531), หน้า 706 - 707.

⁴³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 706 - 707.

พฤศจิกายน ค.ศ.1799 อันเป็นปีแห่งการเริ่มต้นของระบอบกงสุล (Consulat) โดยมีโนโปเลียนเป็นกงสุลที่ 1⁴³⁴

3.5.1.3 ยุคจักรวรรดิในปี ค.ศ.1800 – 1814⁴³⁵

หลังจากที่โนโปเลียนได้ทำการรัฐประหารโดยล้มสถาบันบริหารที่เรียกว่า Directoire อันเป็นลักษณะหนึ่งของระบอบการปกครองแบบสาธารณรัฐที่ 1 แล้ว ก็สถาปนาระบอบกงสุลขึ้นใหม่ ในช่วงแรกของการปกครองนั้น โนโปเลียนยังอนุญาตให้มีสภาต่างๆ เช่น สภานิติบัญญัติ สภาตุลาการ และวุฒิสภา โดยโนโปเลียนเป็นผู้แต่งตั้งสมาชิกวุฒิสภาซึ่งจะดำรงตำแหน่งตลอดชีพ ทำหน้าที่ในการเลือกสมาชิกสภานิติบัญญัติและสภาตุลาการจากรายชื่อผู้แทนแห่งชาติ นอกจากองค์กรดังกล่าวทั้งสามแล้ว ยังมีองค์กร “สภาแห่งรัฐ” ซึ่งแต่งตั้งโดยประมุขของรัฐ ในกระบวนการนิติบัญญัติ สภาแห่งรัฐจะเป็นผู้เสนอร่างกฎหมาย สภาตุลาการจะทำหน้าที่พิจารณาและอภิปรายร่างกฎหมาย และสภานิติบัญญัติจะเป็นผู้ลงคะแนนเสียงอนุมัติกฎหมายโดยไม่มีกรอภิปราย

ในช่วงระหว่างปี ค.ศ.1799 – 1802 อำนาจบริหารตกอยู่กับกงสุล 3 คน โดยมีโนโปเลียนเป็นกงสุลที่ 1 มีอำนาจตัดสินใจแต่เพียงผู้เดียว ส่วนกงสุลที่ 2 และ 3 ทำหน้าที่เป็นเพียงที่ปรึกษาเท่านั้น วุฒิสภามีอำนาจในการแต่งตั้งกงสุลทั้งสาม อย่างไรก็ตาม ในปี ค.ศ.1802 โนโปเลียนได้รับการแต่งตั้งเป็นกงสุลตลอดชีวิตและมีสิทธิแต่งตั้ง ผู้สืบทอดตำแหน่งได้ ในปี ค.ศ.1804 ได้มีการลงประชามติเปลี่ยนแปลงระบอบกงสุลเป็นแบบจักรวรรดิ โดยมีกษัตริย์เป็นผู้สืบสันตติวงศ์ โนโปเลียนได้รับการสถาปนาเป็นจักรพรรดินโปเลียนที่ 1 ในช่วงนี้เอง สภาต่างๆ ถูกยุบบ้าง ถูกลดทอนอำนาจบ้าง อำนาจเด็ดขาดทั้งการบริหารและนิติบัญญัติจึงตกแก่องค์กรพรรดิแต่เพียงผู้เดียว

อย่างไรก็ดี ภายหลังจากพ่ายแพ้ของโนโปเลียนต่อพันธมิตรในปี ค.ศ.1814 พระอนุชาของพระเจ้าหลุยส์ที่ 16 ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นพระเจ้าหลุยส์ที่ 18 กษัตริย์แห่งฝรั่งเศส โดยมีระบอบการปกครองแบบมีรัฐสภา

⁴³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 707.

⁴³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 707-708.

3.5.1.4 ยุคแห่งการฟื้นฟูระบอบกษัตริย์ในปี ค.ศ.1814 – 1848⁴³⁶

นับแต่ปี ค.ศ.1814 เป็นต้นมา ฝรั่งเศสมีการฟื้นฟูระบอบกษัตริย์ขึ้นมาใหม่ หรือที่เรียกว่า la Restauration⁴³⁷ การเมืองการปกครองในช่วงนี้อาจแยกได้เป็น 2 ช่วง คือ ช่วงแรกระหว่างปี ค.ศ.1814 - 1830 และช่วงที่สองระหว่างปี ค.ศ.1830 - 1848 ในช่วงแรกอันเป็นช่วงที่ใช้รัฐธรรมนูญฉบับปี ค.ศ.1814 นั้น ได้กำหนดรูปแบบการปกครองแบบมีพระมหากษัตริย์และมีรัฐสภา รัฐสภาประกอบด้วยสองสภา คือ สภาผู้แทน ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกที่ได้รับการเลือกตั้งจากจังหวัดต่างๆ มีวาระคราวละ 5 ปี และสภาปารีสอันเป็นที่ประกอบด้วยสมาชิกแต่งตั้ง โดยพระมหากษัตริย์ โดยอยู่ในตำแหน่งตลอดชีวิตและสืบทอดให้ทายาทได้ ในระบอบดังกล่าว กษัตริย์นับว่ามีอำนาจมาก กล่าวคือ พระองค์ทรงมีส่วนร่วมในการออกกฎหมาย ทรงแต่งตั้งรัฐมนตรีจากสมาชิกสภา เปิดและปิดการประชุมสภาและยุบสภาได้ และที่สำคัญ คือ ในระบอบดังกล่าวนี้ คณะรัฐมนตรีไม่ต้องรับผิดชอบต่อสภา

การปกครองในระบอบดังกล่าวนี้จึงมีลักษณะหวนกลับไปสู่ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งสร้างความไม่พอใจแก่ชนชั้นกลางเป็นอย่างมาก แม้ว่ารัฐธรรมนูญจะมีการรับรองและคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนด้วยก็ตาม⁴³⁸ อย่างไรก็ตาม ด้วยลักษณะท่าทีประนีประนอมทำให้พระเจ้าหลุยส์ที่ 18 สามารถประคับประคองอำนาจของตนไปได้ตลอดจนพระองค์สิ้นพระชนม์และพระเจ้าชาร์ลส์ที่ 10 ขึ้นครองราชย์ พระองค์ได้ดำเนินนโยบายเด็ดขาดและต้องการฟื้นฟูอำนาจพระมหากษัตริย์ดังเช่นในอดีต ความไม่พอใจของชนชั้นกลางจึงนำไปสู่การปฏิวัติอีกครั้งในปี ค.ศ.1830 อันเป็นผลให้พระเจ้าชาร์ลส์ที่ 10 ต้องเสด็จลี้ภัยออกนอกประเทศ

ในช่วงที่สองระหว่างปี ค.ศ.1830 - 1848 เป็นช่วงการใช้รัฐธรรมนูญฉบับปี ค.ศ.1830 ผลจากการปฏิวัติดังกล่าวทำให้มีการแต่งตั้งดยุคแห่งออร์เลอองหรือหลุยส์ ฟิลิปขึ้นเป็นกษัตริย์ พระองค์เป็นเชื้อพระวงศ์บูร์บอง พระราชโอรสของฟิลลิปเอกาไลเต้ อันเป็นพระราชวงศ์ที่เข้ากับฝ่ายที่ลงคะแนนเห็นด้วยกับการประหารชีวิตพระเจ้าหลุยส์ที่ 16 ในช่วงเวลาดังกล่าว การปกครอง

⁴³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 708-709.

⁴³⁷ เอี่ยม ฉายางาม, อ้างแล้ว, หน้า 149.

⁴³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 151.

ของประเทศฝรั่งเศสจึงยังเป็นระบอบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ ดังเช่นช่วงแรกรัฐสภาประกอบด้วยสมาชิกที่ได้รับการเลือกตั้ง อย่างไรก็ตาม ในระบอบนี้ รัฐบาลจะต้องมีความรับผิดชอบทางการเมืองต่อรัฐสภา ในทางปฏิบัติคณะรัฐมนตรีก็จะต้องได้รับความไว้วางใจจากกษัตริย์ด้วยเช่นกัน

การปกครองภายใต้หลุยส์ ฟิลิป นั้น ดำเนินไปถึงจนปี ค.ศ.1848 ความไม่พอใจของประชาชนก็ทวีความรุนแรงขึ้น อันสืบเนื่องมาจากการที่ชนชั้นกลางต้องการให้มีการปกครองแบบสาธารณรัฐและชนชั้นกรรมาชีพเรียกร้องให้มีการปรับปรุงสภาพสังคมของตนเอง ในที่สุดก็นำไปสู่การปฏิวัติครั้งใหม่เป็นผลให้หลุยส์ ฟิลิป ต้องเสด็จออกนอกประเทศฝรั่งเศส และประเทศฝรั่งเศสได้กลับไปสู่ยุคสาธารณรัฐอีกครั้ง

3.5.1.5 ยุคสาธารณรัฐที่ 2 ในปี ค.ศ. 1848 – 1870⁴³⁹

ในสมัยสาธารณรัฐที่ 2 นั้น รัฐธรรมนูญการปกครอง คือ ฉบับวันที่ 4 พฤศจิกายน ค.ศ.1848 ในระบอบดังกล่าวฝ่ายบริหาร คือ ประธานาธิบดีซึ่งได้รับการเลือกตั้งโดยตรงจากประชาชน มีวาระ 4 ปี ฝ่ายนิติบัญญัติประกอบด้วยสภาเดี่ยว ซึ่งสมาชิกได้รับการเลือกตั้งทั่วประเทศโดยอยู่ในตำแหน่งคราวละ 3 ปี ในระบอบนี้ประธานาธิบดีจะยุบสภาไม่ได้ ในขณะเดียวกันสภาก็ไม่สามารถถอดถอนประธานาธิบดีหรือรัฐมนตรีได้ นับเป็นระบอบที่ได้รับอิทธิพลจากสหรัฐอเมริกา ระบอบดังกล่าวนี้ดำเนินอยู่ได้เพียง 3 ปี ได้เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างประธานาธิบดี คือ หลุยส์ นโปเลียน โบนาปาร์ต ซึ่งเป็นหลานชายของพระเจ้านโปเลียนกับรัฐสภา เป็นผลให้ประธานาธิบดี หลุยส์ นโปเลียน ตัดสินใจทำรัฐประหารในวันที่ 2 ธันวาคม ค.ศ.1951

หลังจากได้ทำรัฐประหารแล้ว หลุยส์ นโปเลียน โบนาปาร์ต ได้เสนอให้ประชาชนลงประชามติรับรองอำนาจในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ซึ่งมีประชาชนส่วนใหญ่ให้การรับรอง รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ที่ใช้ในการปกครองประเทศ คือ ฉบับวันที่ 14 มกราคม ค.ศ.1852 รัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวได้มอบอำนาจบริหารเป็นเวลา 10 ปีแก่หลุยส์ นโปเลียน ซึ่งดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีแห่งสาธารณรัฐ อย่างไรก็ตาม ในวันที่ 7 ธันวาคม ค.ศ.1852 ก็ได้มีการสถาปนาฝรั่งเศสเป็นจักรวรรดิ โดยมีหลุยส์ นโปเลียน เป็นจักรพรรดินโปเลียนที่ 3 โดยเป็นตำแหน่งที่สืบทอดสันตติวงศ์ อำนาจบริหารทั้งหมดตกอยู่กับพระเจ้าหลุยส์นโปเลียนที่ 3 อย่างไรก็ตาม องค์กษัตริย์ยังมีอยู่

⁴³⁹ สมชาย ภาคภาสน์วิวัฒน์และรุ่งพงษ์ ชัยนาม, อ้างแล้ว, หน้า 709.

ประกอบด้วย 3 สภา คือ สภาแห่งรัฐ ซึ่งมีสมาชิกเป็นข้าราชการ สภานิติบัญญัติซึ่งมาจากการเลือกตั้งทั่วไป และวุฒิสภาซึ่งแต่งตั้งโดยจักรพรรดิและอยู่ในตำแหน่งตลอดชีพ ในกระบวนการนิติบัญญัตินั้น สภาแห่งรัฐเป็นผู้ร่างกฎหมาย สภานิติบัญญัติเป็นผู้พิจารณาและลงมติ และวุฒิสภาเป็นผู้พิจารณาว่ากฎหมายขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญหรือไม่

ในช่วงสมัยจักรพรรดินโปเลียนที่ 3 นั้น ฝรั่งเศสมีความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างมาก จักรพรรดินโปเลียนที่ 3 เองก็ได้ดำเนินการปฏิรูปทางสังคมและให้เสรีภาพแก่ชนชั้นกรรมาชีพมากขึ้น จึงนับว่าเป็นช่วงที่การเมืองภายในมีความสงบพอสมควร อย่างไรก็ตามจักรพรรดินโปเลียนที่ 3 ได้ดำเนินนโยบายต่างประเทศด้วยการนำประเทศเข้าสู่สงครามกับเยอรมนีและประสบความพ่ายแพ้จักรพรรดินโปเลียนที่ 3 ถูกจับเป็นเชลยและถูกเนรเทศไปอยู่อังกฤษจนสวรรคตในอีกสามปีต่อมา

ภายหลังความพ่ายแพ้แก่เยอรมนีแล้ว ฝรั่งเศสได้มีการสถาปนาระบอบสาธารณรัฐขึ้นใหม่ ซึ่งถือเป็นสาธารณรัฐที่ 3 ในวันที่ 4 กันยายน ค.ศ.1870 และได้มีการจัดตั้งสภาแห่งชาติ โดยสมาชิกมาจากการเลือกตั้ง ตลอดจนมีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่

3.5.1.6 ยุคสาธารณรัฐที่ 3 ในปี ค.ศ.1870 – 1946⁴⁴⁰

ในยุคสาธารณรัฐที่ 3 ได้มีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ขึ้นมา และประกาศใช้ในปี ค.ศ.1875 สาระสำคัญของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ คือ ได้มีการสถาปนาระบอบการปกครองแบบรัฐสภาอย่างแท้จริงขึ้น ฝ่ายบริหาร ประกอบด้วยประธานาธิบดีและรัฐบาล ประธานาธิบดีได้รับการเลือกตั้งจากรัฐสภาโดยมีวาระ 7 ปี อำนาจประธานาธิบดีนั้นไม่มีอำนาจอย่างแท้จริง โดยเป็นเพียงประมุขทางพิธีการ อำนาจบริหารจริงๆ ตกอยู่กับรัฐบาล อันประกอบด้วยนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีอื่นๆ ส่วนรัฐสภานั้น ประกอบด้วย 2 สภา คือ สภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภา โดยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมาจากการเลือกตั้งทั่วไปโดยระบบเสียงข้างมากสองรอบมีวาระ 4 ปี สำหรับสมาชิกวุฒิสภานั้นได้มาจากการเลือกตั้งทางอ้อมโดยคณะผู้เลือกตั้ง อันประกอบไปด้วยเทศบาลหรือผู้แทนท้องถิ่นต่างๆ อำนาจของทั้งสองสภานั้นเท่ากัน

⁴⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, อ้างแล้ว, หน้า 709-710.

ในระบอบสาธารณรัฐที่สาม เป็นระบอบที่มีการแบ่งแยกอำนาจแบบไม่เด็ดขาด รัฐบาลสามารถยุบสภาได้ ในขณะที่เดียวกัน รัฐสภาก็สามารถซักฟอกและล้มรัฐบาลได้โดยการลงมติไม่ไว้วางใจได้ ในการยุบสภาผู้แทนราษฎรนั้น รัฐบาลจะต้องได้รับความเห็นชอบจากวุฒิสภาเสียก่อน ซึ่งในทางปฏิบัตินั้นทำได้ยาก เพราะวุฒิสภามักไม่ยอมให้รัฐบาลยุบสภา อำนาจของรัฐสภาในระบอบดังกล่าวนี้ว่าเข้มแข็งมาก นอกจากนั้น จากการที่มีพรรคการเมืองหลายพรรคและชาตินิยม ทำให้รัฐบาลมีความอ่อนแอและอยู่ภายใต้อิทธิพลของรัฐสภายิ่งขึ้น ประธานาธิบดีเองแม้จะไม่มีอำนาจอย่างแท้จริงตามกฎหมาย แต่ก็มิบทบาททางการเมืองสูงโดยเฉพาะในการเลือกคณะรัฐบาล เป็นเหตุให้ในยุคนี้มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลกว่า 100 ชุด สะท้อนถึงควมไร้เสถียรภาพของรัฐบาลฝรั่งเศส ตลอดจนเสถียรภาพทางการเมืองของฝรั่งเศสในขณะนั้นได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ดี ภายใต้ความตึงเครียดของการเมืองระหว่างประเทศจนนำไปสู่สงครามโลกครั้งที่สองทำให้ระบอบสาธารณรัฐที่ 3 มีอันต้องสิ้นสุดไปด้วย เมื่อฝรั่งเศสต้องทำสัญญาสงบศึกและตกอยู่ภายใต้การยึดครองของนาซีในระหว่างปี ค.ศ.1940 – 1944

3.5.2 แนวความคิดที่มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยฝรั่งเศส

แนวความคิดของนักปรัชญาทางการเมืองอย่าง มองเตสกีเออ รูสโซ วอลแตร์ ดิเดอโรต์ หรือ ซีเอเยส์ ล้วนมีอิทธิพลอย่างสูงต่อการกำหนดหรือการสร้างความสำเร็จ ความศรัทธาหรือค่านิยมที่ส่งเสริมต่อการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน กระทั่งกลายเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองที่เป็นประชาธิปไตยในประเทศฝรั่งเศส

3.5.2.1. แนวความคิดของมองเตสกีเออ*

มองเตสกีเออ (Montesquieu) ได้แสดงมโนคติของตนในหนังสือที่ชื่อว่า “เจตนารมณ์แห่งกฎหมาย” (L’Esprit des Lois) ว่าควรมีสถาบันอื่นๆ มาจำกัดการใช้อำนาจของพระมหากษัตริย์ และการใช้เสรีภาพของประชาชนไม่ให้เกินขอบเขตอันควร⁴⁴¹ โดยเสนอให้มีการแบ่งแยกอำนาจออกเป็น 3 อำนาจ คืออำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ ซึ่งต้องกำหนดผู้ใช้อำนาจนั้นๆ ให้แตกต่างกันออกไปด้วย ให้ทั้งสามอำนาจนี้สามารถคานและดุลอำนาจกัน

* โปรดดูรายละเอียดหัวข้อ 2.4.3.2 หลักการแบ่งแยกอำนาจอริปไตยของมองเตสกีเออ

⁴⁴¹ เอี่ยม ฉายางาม, อ่างแล้ว, หน้า 15.

ได้ อันเป็นการป้องกันการใช้อำนาจโดยมิชอบของอำนาจหนึ่งอำนาจใด ทั้งนี้เนื่องจากหากอำนาจทั้งสามรวมอยู่ในตัวผู้ปกครองเพียงคนเดียวหรือคณะผู้ปกครองเพียงคณะเดียว ในสังคมนั้นก็จะเป็นอันตรายต่อสิทธิเสรีภาพ เพราะผู้ปกครองอาจออกกฎหมาย บังคับใช้กฎหมาย หรือตัดสินกฎหมายด้วยความอยุติธรรม อันจะนำมาซึ่งหายนะต่อประชาชนหรือประเทศชาติในที่สุด ซึ่งแนวความคิดดังกล่าวได้ส่งผลต่อการสร้างหลักนิติรัฐภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐ

มองเตสกีเออได้เปรียบเทียบข้อดีข้อเสียของรูปแบบการปกครองว่ามีอยู่ 3 แบบ แบบที่หนึ่ง คือ แบบสาธารณรัฐ ซึ่งต้องอาศัย “คุณธรรม” ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นหลักจึงจะประสบความสำเร็จ ถ้าประชาชนส่วนใหญ่มิได้ยอมเสียสละ เพื่อผลประโยชน์ส่วนรวมของประเทศแล้ว ก็จะต้องล้มเหลวไปในที่สุด หรือมิฉะนั้นก็ต้องเปลี่ยนรูปแบบไป แบบที่สองคือ แบบมีกษัตริย์ปกครอง ซึ่งต้องอาศัย “หลักเกียรติยศ” เป็นสำคัญ กษัตริย์จะใช้อำนาจของพระองค์ผ่านขุนนางข้าราชการตำแหน่งต่างๆ ที่ทรงแต่งตั้งขึ้น และแบบที่สามคือ แบบทรราชย์ ซึ่งจะดำรงอยู่ได้ด้วย “ความกลัว” ของประชาชน ระบบการปกครองทั้ง 3 แบบนี้แบบที่ดีที่สุดได้แก่ ระบบที่มีกษัตริย์ทรงปกครอง แต่มีใช้กษัตริย์ในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แต่เป็นระบบกษัตริย์แบบมีรัฐธรรมนูญเป็นหลัก⁴⁴² โดยมีสภาคอยควบคุมการใช้อำนาจของกษัตริย์โดยให้ชนชั้นกลางและขุนนาง เป็นผู้เลือกตั้งสมาชิกของสภานี้⁴⁴³

3.5.2.2 แนวความคิดของฌอง ชัค รูสโซ*

รูสโซ (Jean Jacques Rousseau) โดยหนังสือปรัชญาทางการเมืองที่สำคัญที่สุดของรูสโซ คือสัญญาประชาคม (Le contrat social) และหนังสือเอมีล (Emile) พิมพ์ออกเผยแพร่พร้อมกันในปี ค.ศ.1762 ประเด็นสำคัญ คือแนวความคิดเรื่องทฤษฎีสัญญาประชาคมดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ซึ่งสัญญาประชาคมนี้ได้ก่อให้เกิดผลหลายประการด้วยกันคือ ประการแรก ร่างกาย ชีวิต และทรัพย์สินได้รับการคุ้มครองจากสังคมร่วมกัน ประการที่สอง เจตนารมณ์ร่วมกันของสังคมนี้เป็น

⁴⁴² ศรีสุข ทวีธาประสิทธิ์, อ้างแล้ว, หน้า 163-165.

⁴⁴³ เอี่ยม ฉายางาม, อ้างแล้ว, หน้า 15.

* โปรดดูหัวข้อ 2.4.3.1.3 แนวความคิดของฌอง ชัค รูสโซ และหัวข้อ 3.4.2.3 แนวความคิดของฌอง ชัค รูสโซ

เจตนารมณ์ของสังคม ไม่ใช่ของบุคคลหรือกลุ่มคนสังคมนั้นๆ จึงเป็นสังคมที่มีความเสมอภาคเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมาย เนื่องจากกฎหมายถือว่าสิ่งที่ได้มาจากเจตนารมณ์ร่วมกันของปวงชน และกฎหมายเท่านั้นที่จะจำกัดสิทธิเสรีภาพของปวงชนได้ อันเป็นแนวความคิดพื้นฐานต่อการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมือง

นอกจากนี้ รัสเซียได้เสนอความคิดเกี่ยวกับการวางโครงสร้างทางการเมืองและสังคมขึ้นมาใหม่ ระบบการปกครองที่ควรนำมาใช้แทนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คือระบบการปกครองแบบสาธารณรัฐ⁴⁴⁴

3.5.2.3 แนวความคิดของวอลแตร์

วอลแตร์ (Voltaire) เป็นอีกผู้หนึ่งที่ได้มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมทางการเมืองการยอมรับสิทธิมนุษยชน โดยผลงานประพันธ์ที่สำคัญได้แก่ “จดหมายปรัชญา” ที่มีเนื้อหาต่อต้านการกดขี่ทางการเมือง การเขียน และพยายามต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิเสรีภาพและความยุติธรรมแก่ปวงชน เช่น การจับกุมคุมขังตามอำเภอใจ ซึ่งเขาต้องการให้ฝรั่งเศสได้พัฒนาเฉกเช่นเดียวกัน Hebeas Corpus ของประเทศอังกฤษ การมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น หรือการมีเสรีภาพในการนับถือศาสนา เป็นต้น นอกจากนี้ วอลแตร์ได้โจมตีอยู่ตลอดเวลาหรือเกือบตลอดชีวิต คือ เรื่องที่ว่าพระมหากษัตริย์ในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ใช้พระราชอำนาจโดยมิชอบและเรื่องการเมืองไม่มีชั้นดีธรรมทางศาสนา ทำให้ผู้คนจำนวนมากต้องอยู่อย่างปราศจากความสุอันพึงมีในฐานะมนุษย์⁴⁴⁵

แม้วอลแตร์จะมีได้มีชีวิตยืนยาวอยู่จนถึงการปฏิวัติฝรั่งเศสใน ค.ศ. 1789 แต่ก็นับได้ว่าเขาเป็นนักคิดที่สำคัญคนหนึ่งในยุคสมัยนั้นที่มีอิทธิพลต่อการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองของฝรั่งเศสโดยปฏิเสธการใช้อำนาจอย่างไร้เหตุผล ไม่ว่าอำนาจดังกล่าวจะเป็นของศาสนจักรหรือของกษัตริย์ เขาต้องการให้มนุษย์ในสังคมได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวางจนสามารถตัดสินใจด้วยตัวเองได้

⁴⁴⁴ เอี่ยม ฉายางาม, อ้างแล้ว, หน้า 15.

⁴⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

เมื่อเผชิญกับปัญหาต่างๆ และสิ่งที่สำคัญที่สุดวอลแตร์ต้องการให้มีในสังคมก็คือ การแสดงความคิดเห็นได้อย่างเสรีต่อการวิพากษ์วิจารณ์ความคิดเห็นที่แตกต่างกันในหมู่คนในสังคมเดียวกัน⁴⁴⁶

3.5.2.4 แนวความคิดของดิเดอโรต์

ดิเดอโรต์ (Diderot) เป็นหนึ่งในคณะผู้จัดทำหนังสือชุดสารานุกรม (Encyclopédie) ที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่แนวความคิดที่ทำลายระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์หนังสือดังกล่าว นอกจากได้ให้ความรู้ใหม่ๆเกี่ยวกับอุปกรณ์ และเทคนิคการผลิตเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมอย่างละเอียดถี่ถ้วน ยังมีข้อความที่โจมตีระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ความอยุติธรรมทางสังคมและการขาดขั้นดิธรรมทางศาสนาด้วย ในฐานะที่เป็นที่รวมของแนวความคิดใหม่ๆ และข้อบกพร่องของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์⁴⁴⁷ หนังสือชุดสารานุกรมดังกล่าวได้ช่วยสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองการยอมรับสิทธิมนุษยชน โดยให้ประชาชนมีความสนใจเรื่องสิทธิเสรีภาพ และความเจริญก้าวหน้าทางสังคมมากขึ้น

3.5.2.5 แนวความคิดของซีเอเยส์

ซีเอเยส์ (Siéyès) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศสผู้ต่อต้านระบอบอภิสิทธิ์ชนและเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการร่างคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ. 1789 กล่าวคือ ซีเอเยส์ได้มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์วัฒนธรรมทางการเมืองการยอมรับสิทธิมนุษยชนและวัฒนธรรมทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมือง โดยถือว่ารัฐบาลมีขึ้นเพื่อปกป้องสิทธิและเสรีภาพของประชาชน และความเสมอภาค ปราศจากอภิสิทธิ์เท่านั้นที่เป็นรากฐานของสังคมที่ดี และสิทธิเสรีภาพพื้นฐานที่เป็นสิทธิมนุษยชนที่รัฐต้องคุ้มครองมีเสรีภาพ กรรมสิทธิ์และความมั่นคง⁴⁴⁸ นอกจากนี้ ซีเอเยส์ยังเสนอแนวความคิดเรื่องอำนาจอธิปไตยเป็นของชาติ ซึ่งกล่าวว่าชาติเป็นที่รวมของคนทุกๆ คนที่มีสิทธิเท่าเทียมกัน ประชาชนเป็นส่วนหนึ่งของชาติ อำนาจอธิปไตยจึงไม่ใช่เป็นของคนใดคนหนึ่ง แต่รัฐต่างหาก

⁴⁴⁶ นันทนา กปิลกาญจน์, ประวัติศาสตร์และอารยธรรมโลก (ฉบับปรับปรุง), พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2546), หน้า 417.

⁴⁴⁷ เอี่ยม ฉายางาม, อ้างแล้ว, หน้า 15-16.

⁴⁴⁸ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, , กฎหมายมหาชน เล่ม 1 วิวัฒนาการทางปรัชญาและลักษณะของกฎหมายมหาชนยุคต่างๆ, หน้า 57.

ที่เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย ดังนั้นบรรดาองค์ประกอบของรัฐจึงมีหน้าที่กระทำการเพื่อวัตถุประสงค์ของรัฐหรือที่เรียกว่าหน้าที่กระทำเพื่อชาติ⁴⁴⁹

แนวความคิดอำนาจอธิปไตยเป็นของชาติของซีเอเยส์จึงเป็นแนวความคิดที่ตรงกันข้ามกับแนวความคิดอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนของรูสโซ อันแสดงออกผ่านแนวความคิดเรื่องการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งผู้แทนของชาติว่าการเลือกตั้งนั้นเป็นสิทธิหรือหน้าที่ของประชาชน ซึ่งซีเอเยส์ถือว่าการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งเป็นหน้าที่ ด้วยเหตุเพราะอำนาจอธิปไตยเป็นของชาติ ไม่ใช่ของบุคคลหนึ่งบุคคลใด บุคคลเป็นเพียงส่วนหนึ่งของชาติ การแสดงออกใดๆ ย่อมแสดงได้แต่ในนามของชาติเท่านั้น แนวความคิดดังกล่าวเป็นผลสะท้อนมาจากการปกครองในระบอบประชาธิปไตยโดยทางอ้อม ในขณะที่รูสโซเห็นว่าการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งเป็นสิทธิ เพราะอำนาจอธิปไตยเป็นของบุคคลทุกคน ฉะนั้นบุคคลจะใช้สิทธิในการเลือกตั้งหรือไม่ก็ได้ เป็นต้น

3.5.3 วัฒนธรรมทางการเมืองของฝรั่งเศส

ในการศึกษาครั้งนี้ได้ทำการแบ่งวัฒนธรรมทางการเมืองฝรั่งเศสเป็น 2 ช่วงเวลาคือ ช่วงแรกจะเป็น วัฒนธรรมทางการเมืองฝรั่งเศสก่อนการปฏิวัติฝรั่งเศสปี ค.ศ. 1789 ซึ่งอยู่ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อันเป็นช่วงเวลาที่การรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนมีอยู่อย่างจำกัด รวมทั้งผู้ปกครองใช้อำนาจตามอำเภอใจและช่วงเวลาที่สอง คือ วัฒนธรรมทางการเมืองฝรั่งเศสหลังการปฏิวัติฝรั่งเศสปี ค.ศ. 1789 ด้วยเป็นช่วงเวลาที่เป็นในระบอบประชาธิปไตยที่ผู้ปกครองและประชาชนต่างให้ความสำคัญกับการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนและการควบคุมการใช้อำนาจของผู้ปกครอง เนื่องมาจากเหตุผลทางประวัติศาสตร์ที่ได้กล่าวมาในข้างต้น

3.5.3.1 วัฒนธรรมทางการเมืองฝรั่งเศสก่อนการปฏิวัติฝรั่งเศส ค.ศ. 1789

ก่อนการปฏิวัติฝรั่งเศสปี ค.ศ. 1789 ผู้ปกครองและชาวฝรั่งเศสต่างให้การยอมรับต่อวัฒนธรรมทางการเมืองการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่สถาบันกษัตริย์ ระบบชนชั้น ระบบศักดินาสวามิภักดิ์ ระบบอุปถัมภ์ ระบบอำนาจนิยมและระบบบารมีนิยม ซึ่งเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองที่สนับสนุนและส่งเสริมต่อการดำรงอยู่อย่างมั่นคงของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ดังจะได้อธิบายต่อไปนี้

⁴⁴⁹ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน, หน้า 46.

3.5.3.1.1 หลักการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่สถาบันกษัตริย์

หลักการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่สถาบันกษัตริย์จัดเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองที่สำคัญของฝรั่งเศสในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยเป็นหลักการในทางการเมืองการปกครองซึ่งสะท้อนผ่านสถาบันกษัตริย์ ดังมีหลักการที่สำคัญดังนี้

ประการแรก หลักที่ว่า “กษัตริย์ไม่สวรรคต” (le roi ne meurt pas en France) ซึ่งเกิดขึ้นอย่างแท้จริงในราวปี ค.ศ. 1270 เมื่อกษัตริย์องค์เดิมสวรรคตลงในเวลาใดเวลาหนึ่ง เวลานั้นเองที่ของเซลลิเออร์ (Chancellor) จะประกาศว่ากษัตริย์องค์ใหม่ขึ้นปกครองในทันที ไม่มีช่องว่างของอำนาจ ดังคำฝรั่งเศสที่ชาวฝรั่งเศสประกาศว่า “พระเจ้าแผ่นดิน (องค์เดิม) สวรรคตแล้ว ขอพระเจ้าแผ่นดิน (พระองค์ใหม่) ทรงพระเจริญ” (le roi est mort, vive le roi !)⁴⁵⁰ หลักการดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงลักษณะของความต่อเนื่อง ถาวรของสถาบันกษัตริย์ที่ไม่ตายไปพร้อมตัวบุคคล

ประการที่สอง หลักที่ว่า “กษัตริย์ไม่จำเป็นต้องทำตามภาระที่กษัตริย์องค์ก่อนก่อไว้” (le roi n'est pas tenu des obligations de ses prédécesseurs) ตามหลักนี้แสดงให้เห็นว่ากษัตริย์องค์ใหม่ไม่ทรงถูกผูกมัดจากพันธะกรณีต่างๆ ที่กษัตริย์องค์ก่อนได้กระทำไว้ ไม่ว่าจะเป็นในการชำระหนี้สิน หรือการออกกฎหมาย⁴⁵¹

ประการที่สาม หลักที่ว่ากษัตริย์มีอำนาจสูงสุดทุกประการในประเทศ คือ มีอำนาจนิติบัญญัติออกกฎหมายได้ มีอำนาจบริหารทั้งภายในและภายนอก ทั้งทางการเงิน การคลัง การทหาร การรักษาความสงบ และมีอำนาจตุลาการในการตัดสินคดีสูงสุด ดังที่ เลอ เบร กล่าวไว้ว่า “กษัตริย์เป็นรัฐอธิปัตย์แต่พระองค์เดียวในพระราชอาณาจักร” โดยมีข้อจำกัดอำนาจเพียงอย่างเดียว คือ กฎหมายพื้นฐานของแผ่นดิน (lois fondamentales du royaume)⁴⁵²

⁴⁵⁰ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, กฎหมายมหาชน เล่ม 1 : วิวัฒนาการทางปรัชญาและลักษณะของกฎหมายมหาชนยุคต่างๆ, หน้า 39.

⁴⁵¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 40.

⁴⁵² เรื่องเดียวกัน, หน้า 40.

3.5.3.1.2 ระบบชนชั้น

วัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่เด่นชัดเรื่องหนึ่งก็คือ วัฒนธรรมทางการเมืองเรื่องระบบชนชั้น โดยก่อนการปฏิวัติฝรั่งเศสในปี ค.ศ. 1789 ฝรั่งเศสมีโครงสร้างทางสังคมแบบชนชั้นที่ประกอบด้วยชนชั้นอภิสิทธิ์ชนและชนชั้นสามัญชน แต่ในทางปฏิบัติได้มีการแบ่งฐานะของพลเมืองเป็น 3 ชนชั้น หรือ 3 ฐานันดร ได้แก่ ฐานันดรที่ 1 คือ ฐานันดรพระและนักบวชในศาสนาคริสต์ ฐานันดรที่ 2 คือ ฐานันดรเจ้าและขุนนาง และฐานันดรที่ 3 คือ ฐานันดรสามัญชน ได้แก่ กลุ่มชนชั้นกลาง กลุ่มคนงานอุตสาหกรรมและช่างฝีมือ และกลุ่มชาวนา ซึ่งแต่ละชนชั้นจะมีสิทธิและหน้าที่ที่แตกต่างกันตามชาติกำเนิด โดยฐานันดรที่ 1 กับฐานันดรที่ 2 เป็นชนชั้นอภิสิทธิ์ชนที่มีสิทธิพิเศษบางประการที่คนกลุ่มอื่นไม่มีหรือมีอาจกระทำไม่ได้ เช่น สิทธิในการปกครองตนเอง สิทธิที่จะเรียกเก็บเงินค่าธรรมเนียมตามระบบฟิวด์ล สิทธิได้รับการยกเว้นจากการเสียภาษี สิทธิในการดำรงตำแหน่งสำคัญในทางราชการ เป็นต้น ส่วนฐานันดรที่ 3 ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศเป็นชนชั้นที่ปราศจากอภิสิทธิ์ โดยเฉพาะบรรดาชาวนาที่มีอยู่ถึง 75% ของจำนวนประชากรทั้งประเทศเป็นกลุ่มคนที่ต้องรับภาระในการเสียภาษีมากที่สุด ทั้งภาษีทางตรงและทางอ้อม นอกจากนี้ยังอาจถูกเกณฑ์แรงงานอีกด้วย

การจัดระบบชนชั้นดังกล่าวได้มีการยึดถือปฏิบัติกันมาอย่างยาวนานจนกลายเป็นวิถีชีวิตหรือค่านิยมที่ชาวฝรั่งเศสให้การยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง ดึงตาม ด้วยเหตุผลทางกฎหมายหลังทางประวัติศาสตร์จึงก่อกำเนิดวัฒนธรรมทางการเมืองเช่นนี้ขึ้น แม้ระบบชนชั้นจะนำมาซึ่งความไม่เป็นธรรมในหลายๆ ประการก็ตาม

3.5.3.1.3 ระบบศักดินาสวามิภักดิ์*

ระบบศักดินาสวามิภักดิ์หรือระบบฟิวด์ล (Feudalism) ถือเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองอย่างหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยเป็นการนำเอาที่ดินมาใช้เป็นเครื่องมือในการกำหนดสิทธิและหน้าที่ รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน กล่าวคือ ในประเทศฝรั่งเศสกษัตริย์จะยกที่ดินบางส่วนให้แก่เจ้านาย ขุนนาง พระหรือนายทหารชั้นผู้ใหญ่ เพื่อเป็นการตอบแทนความจงรักภักดี โดยกษัตริย์

* โปรดดูหัวข้อ 2.1.2.1.2 ระบบศักดินาสวามิภักดิ์ (ระบบฟิวด์ล)

จะมีฐานะเป็น “เจ้าศักดินา” ส่วนเจ้าชาย ขุนนาง พระหรือนายทหารชั้นผู้ใหญ่ซึ่งได้รับที่ดินบางส่วนมานั้นก็มีฐานะเป็น “ผู้สวามิภักดิ์” ซึ่งจะมีอำนาจเต็มที่ในที่ดินของตนและสามารถยกที่ดินในส่วนของตนให้ลูกน้องของตนปกครองดูแลต่อไปอีกหลายทอด โดยผู้สวามิภักดิ์ของกษัตริย์ก็ฐานะเป็นเจ้าศักดินาของลูกน้องของตนอีกทีหนึ่ง⁴⁵³ เช่น การที่ฐานันดรพระหรือฐานันดรขุนนางซึ่งได้รับการจัดสรรที่ดินจากกษัตริย์ หลังจากนั้นฐานันดรพระหรือฐานันดรขุนนางก็จะนำที่ดินดังกล่าวมาแจกจ่ายให้แก่ฐานันดรที่ 3 นั่นก็คือ ขาวนาให้ทำการเกษตรกรรมในที่ดินของตนเพื่อแลกเปลี่ยนกับผลผลิต ค่าเช่า ภาษีต่างๆ รวมถึงแรงงาน ระบบศักดินาสวามิภักดิ์จึงเป็นระบบที่สร้างเหลื่อมล้ำหรือความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ และเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ในเชิงอุปถัมภ์ขึ้น อันถือเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แบบตะวันตก

3.5.3.1.4 ระบบอุปถัมภ์**

วัฒนธรรมทางการเมืองระบบอุปถัมภ์เป็นผลมาจากการนำวัฒนธรรมทางการเมืองระบบศักดินาสวามิภักดิ์หรือระบบฟิวดัล (Feudalism) มาใช้ในการจัดโครงสร้างทางสังคม โดยวัฒนธรรมทางการเมืองระบบอุปถัมภ์นั้นจัดเป็นการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสองฝ่าย คือ ฐานันดรที่ 1 กับฐานันดรที่ 2 ในฐานะที่เป็นเจ้าของที่นาหรือผู้อุปถัมภ์และฐานันดรที่ 3 ก็คือ ขาวนาซึ่งเป็นผู้รับการอุปถัมภ์ โดยกำหนดความสัมพันธ์ในเชิงตอบแทนซึ่งกันและกัน ซึ่งอาจแสดงออกมาในรูปแบบที่เป็นสัญญาแบบทางการที่มีการกำหนดสิทธิและข้อผูกพันของทั้งสองฝ่ายอย่างชัดเจน เช่น ระบบการเช่าที่นาหรือการเกษตรกรรมที่ขาวนาหรือผู้รับการอุปถัมภ์ ต้องจ่ายภาษีหรือค่าธรรมเนียมให้แก่เจ้าของที่ดินหรือผู้อุปถัมภ์ หรือวัฒนธรรมทางการเมืองระบบอุปถัมภ์ที่มีการแสดงออกอย่างไม่เป็นทางการ เช่น การที่กษัตริย์ พระหรือขุนนางชั้นผู้ใหญ่ได้ทำการอุปถัมภ์ชนชั้นกลางที่มีการศึกษาและมีฐานะร่ำรวย เพื่อให้คนเหล่านี้เข้ามารับราชการภายใต้การอุปถัมภ์ และชนชั้นกลางก็จะตอบแทนการให้การอุปถัมภ์ด้วยเงิน อันเป็นความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนผลประโยชน์ของทั้งสองฝ่าย คือ ผู้อุปถัมภ์และผู้รับการอุปถัมภ์ แม้ผู้รับการอุปถัมภ์มักจะเป็นผู้เสียเปรียบเพราะโดย

⁴⁵³ ชาญชัย แสงวงศ์, กฎหมายมหาชน : วิวัฒนาการของกฎหมายมหาชนในต่างประเทศและในประเทศไทย, หน้า 59-60.

** โปรดดูหัวข้อ 2.1.2.1.3 ระบบอุปถัมภ์

ความหมายแล้ว ผู้รับอุปถัมภ์เป็นผู้ที่อ่อนแอกว่าทั้งในทั้งเศรษฐกิจและการเมือง ผู้อุปถัมภ์อาจจะต้องอาศัยผู้ได้รับอุปถัมภ์ของตนอย่างเป็นทางการเป็นกลุ่มก้อนในบางสถานการณ์ เป็นต้น

3.5.3.1.5 ระบบอำนาจนิยม

วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมได้ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในประเทศฝรั่งเศส กล่าวคือ ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อำนาจอธิปไตยหรืออำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศจึงเป็นของกษัตริย์ โดยไม่มีอำนาจใดอีกที่จะเหนือกว่าอำนาจกษัตริย์ได้ ไม่ว่าจะเป็นสันตะปาปา จักรพรรดิ ขนชั้นทั้งหลาย รวมทั้งปาร์เลอมองด้วย⁴⁵⁴ หรือพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 เคยตรัสว่า “รัฐคือข้า” (Etat c'est moi) แนวความคิดดังกล่าวได้ก่อให้เกิดวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมในประเทศฝรั่งเศสขึ้น ซึ่งเป็นการให้ความสำคัญกับอำนาจในการปกครองของกษัตริย์อย่างยิ่ง กษัตริย์ในฐานะผู้ใช้อำนาจจะเป็นผู้ที่กำหนดนโยบายต่างๆ ในการบริหารงานของประเทศภายใต้สังคมที่มีการปกครองแบบอำนาจนิยม และลักษณะการปกครองเช่นนี้จะจำกัดเฉพาะฐานันดรที่ 1 กับฐานันดรที่ 2 โดยเฉพาะ แต่สำหรับฐานันดรที่ 3 หรือสามัญชนจะถูกตัดขาดออกจากการมีส่วนร่วมทางการเมืองหรือการบริหารต่างๆ ดังนั้นการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนจะเกิดขึ้นได้เฉพาะในกรณีที่เป็นคำสั่งหรือความต้องการของกษัตริย์ เพื่อแสดงการสนับสนุนเจตนารมณ์ของผู้ปกครองเท่านั้น เช่น การที่พระเจ้าหลุยส์ที่ 16 เรียกประชุมสภาฐานันดร เพื่อสร้างความชอบธรรมในการจัดเก็บภาษีจากประชาชน ดังนั้น กษัตริย์จึงใช้อำนาจได้อย่างอิสระเสรี ปราศจากข้อผูกพันหรืออำนาจอื่นใด ทำให้แนวความคิดดังกล่าวได้รับการปลูกฝังให้มีการใช้อำนาจตามอำเภอใจ ไร้ซึ่งเหตุและผล หรือศีลธรรมจรรยา อันอาจส่งผลกระทบต่อละเมิดต่อสิทธิเสรีภาพของสามัญชนได้

3.5.3.1.6 ระบบบารมีนิยม

จากการที่วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมมีอิทธิพลต่อบุคคลต่างๆ ในประเทศฝรั่งเศสได้ก่อให้เกิดผลลัพธ์ประการหนึ่งก็คือ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมีนิยม กล่าวคือ ในสังคมฝรั่งเศสจะคำนึงถึงคุณสมบัติโดยเฉพาะของบุคคลที่มีลักษณะแตกต่างจากบุคคลอื่น ทำให้บุคคลทั่วไปให้การยอมรับว่าเป็นบุคคลผู้มีลักษณะเฉพาะนั้น และมีความสามารถเหนือกว่าคน

⁴⁵⁴ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, กฎหมายมหาชน เล่ม 1 : วิวัฒนาการทางปรัชญาและลักษณะของกฎหมายมหาชนยุคต่างๆ, หน้า 31.

อื่นหรืออย่างน้อยก็มีความสมบัติแตกต่างจากคนอื่น วัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมีนิยมจึงเป็นผลสืบเนื่องมาจากวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยม ระบบศักดินาสวามิภักดิ์หรือระบบพิวตัล และระบบอุปถัมภ์ที่ได้สร้างระบบชนชั้นปกครองกับชนชั้นผู้อยู่ใต้การปกครองขึ้น ทำให้ผู้อยู่ใต้การปกครองต้องเกรงกลัวต่ออำนาจของผู้ปกครอง หรือผู้ใต้การปกครองต้องการได้รับการอุปถัมภ์ค้ำชู เพื่อให้ได้รับการคุ้มครองและให้ประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งจากผู้ปกครอง ระบบบารมีนิยม จึงเป็นฐานสำคัญทางการเมืองและทางสังคม ซึ่งสามารถวัดได้จากจำนวนผู้อยู่ใต้การปกครองที่อยู่ในอาณาเขตของตน ดังนั้น การมีผู้อยู่ใต้การปกครองที่อยู่ในอาณาเขตเป็นจำนวนมากหรือมีผู้ติดตามจำนวนมากจึงเป็นดัชนีชี้วัดถึงบารมีนิยมของผู้ปกครองนั้น การบังคับบัญชาคนเป็นจำนวนมากหรือการคุมคนเป็นเครื่องวัดบารมีตัวหนึ่ง แต่บารมีที่แท้จริงก็คือการมีคนที่มีความภักดีและมีความผูกพันไม่ว่าจะเป็นลักษณะถาวรด้วยความรู้สึกส่วนตัว หรือการเอื้ออำนวยประโยชน์ต่างตอบแทนที่ลงตัวก็ตาม

3.5.3.2 วัฒนธรรมทางการเมืองฝรั่งเศสหลังการปฏิวัติฝรั่งเศส ค.ศ.1789 ภายใต้หลักสำคัญทางกฎหมายมหาชน

ภายหลังจากการปฏิวัติฝรั่งเศสในปี ค.ศ.1789 ได้ถือเป็นจุดเริ่มต้นของวัฒนธรรมทางการเมืองระบอบใหม่ กล่าวคือ ได้มีการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมทางการเมืองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (ระบอบเก่า) มาเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองระบอบประชาธิปไตย ซึ่งวัฒนธรรมดังกล่าวได้ส่องให้เห็นถึงหลักการทางกฎหมายมหาชน ผ่านคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง รวมถึงรัฐธรรมนูญฉบับต่างๆ ที่ล้วนแต่เป็นเครื่องมือในการนำวัฒนธรรมทางการเมืองระบอบประชาธิปไตยมาบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษรซึ่งแสดงออกในรูปแบบของกฎหมายมหาชนที่ว่าด้วยรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาคและการควบคุมการใช้อำนาจรัฐ ทั้งนี้ แม้ว่าระบบการเมืองฝรั่งเศสจะไม่ค่อยมีเสถียรภาพ ด้วยเหตุเพราะมีการเปลี่ยนแปลงในระบบการเมืองอยู่บ่อยครั้ง แต่วัฒนธรรมทางการเมืองระบอบประชาธิปไตยก็ยังคงปรากฏในรัฐธรรมนูญยุคทุกสมัย

1) การยอมรับสิทธิมนุษยชน

ภายหลังจากโค่นล้มวัฒนธรรมทางการเมืองระบอบเก่า ชาวฝรั่งเศสก็ได้เปลี่ยนแปลงความเชื่อ ทศนคติในการให้ความสนใจต่อแนวความคิดสิทธิมนุษยชนเป็นอย่างมาก ด้วยเหตุผลความเป็นมาของประวัติศาสตร์ที่กล่าวมาข้างต้น สิ่งดังกล่าวได้หล่อหลอมทำให้เกิดเป็น

วัฒนธรรมทางการเมืองการยอมรับสิทธิมนุษยชนขึ้น ซึ่งพิสูจน์ได้จากบทบัญญัติที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรในรูปแบบหลักการทางกฎหมายมหาชนที่สำคัญๆ คือ

หลักสิทธิเสรีภาพ เกิดขึ้นจากการนำเอาสิทธิเสรีภาพตามกฎหมายธรรมชาติที่มีอยู่แล้วมาบัญญัติให้เป็นลายลักษณ์อักษรอีกครั้งในรูปของกฎหมายฝ่ายบ้านเมือง เพื่อเป็นการยืนยันถึงความมีอยู่ของสิทธิเสรีภาพและการใช้สิทธิเสรีภาพของประชาชนให้มีความหนักแน่นมั่นคง ทั้งนี้ รัฐหรือฝ่ายปกครองจำเป็นต้องยอมรับ เคารพ รับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนหรือผู้อยู่ใต้การปกครองทุกคน อีกทั้งไม่ต้องเข้าไปรบกวนการใช้สิทธิเสรีภาพของบุคคลภายในขอบข่ายของกฎหมาย เว้นแต่ เมื่อมีกฎหมายให้อำนาจรัฐในการจำกัดสิทธิเสรีภาพได้เท่านั้น นอกจากนี้หลักสิทธิเสรีภาพต่างๆ ยังสะท้อนแนวความคิดแบบเสรีนิยม ซึ่งมีลักษณะเป็นสิทธิเรียกร้องต่อต้านการครอบงำของรัฐแบบอำนาจนิยมทั้งหลาย⁴⁵⁵ อีกด้วย

ความเสมอภาค เกิดขึ้นเนื่องจากประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ชาวฝรั่งเศสส่วนใหญ่ถูกกดขี่หรือได้รับการปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรมทั้งจากผู้ปกครองหรือแม้แต่กฎหมาย อันก่อให้เกิดการกระทบต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชนอย่างยิ่ง กล่าวคือ ผู้ปกครองหรือกฎหมายได้ใช้บังคับกับประชาชนส่วนใหญ่เท่านั้น แต่มิได้ใช้บังคับกับอภิสิทธิ์ชน กฎหมายจึงเป็นการบังคับใช้ตามอำเภอใจของผู้ปกครองหรือรัฐ แต่ด้วยวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ทำให้ประชาชนมีอาจเรียกร้องหรือโต้แย้งแต่ประการใดได้ กระทั่งการปฏิวัติ ค.ศ. 1789 ประชาชนได้เปลี่ยนแปลงต่อความรู้สึก ทศนคติต่อการยอมรับวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทำให้แนวความคิดเกี่ยวกับความเสมอภาคเท่าเทียมกันของประชาชนได้พัฒนาเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย

สำหรับหลักความเสมอภาคนี้ ประชาชนทุกคนย่อมต้องเสมอภาคเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมาย เนื่องจากเป็นหลักการพื้นฐานของความยุติธรรม ดังนั้นการใช้อำนาจนิติบัญญัติ บริหารและตุลาการต้องคำนึงถึงความเสมอภาคและสร้างความเสมอภาคต่อประชาชนทุกคนภายใต้ปกครองของรัฐ รวมถึงเป็นการควบคุมไม่ให้รัฐใช้อำนาจตามอำเภอใจและเป็นการตรวจสอบการกระทำทั้งหลายของรัฐ เพื่อให้การรับรองสิทธิเสรีภาพเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

⁴⁵⁵ จรัญ โฆษณานันท์, สิทธิมนุษยชนไร้พรมแดน : ปรัชญากฎหมายและความเป็นจริงทางสังคม, หน้า 247.

หลักปัจเจกชนนิยม เป็นส่วนหนึ่งของมรดกตกทอดมาจากปรัชญามนุษย์นิยม (Humanism) ที่กลับมาแพร่หลายในยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่ 16 ซึ่งแสดงออกอย่างชัดเจนในคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมืองฝรั่งเศส ซึ่งตามรากศัพท์ฝรั่งเศสใช้คำว่าสิทธิของมนุษย์แต่ละคน และพลเมืองแต่ละคน ไม่ใช่สิทธิของมนุษย์ทั้งหลายหรือพลเมืองทั้งหลาย แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญของคุณค่าของแต่ละคน รวมทั้งสิทธิส่วนบุคคลของคนนั้นๆ ว่าเป็นหัวใจของสังคม ซึ่งตามหลักปัจเจกชนนิยมถือว่าหัวใจของสังคมอยู่ที่การยอมรับคุณค่าของคนทุกคนแต่ละคนที่รวมเป็นสังคมนั้นหรือสังคมไม่อาจก้าวก้าวบุคคลและสิทธิของเข้าได้ เว้นแต่เป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวม⁴⁵⁶

ดังนั้น หลักปัจเจกชนนิยมจึงเป็นการให้ความสำคัญกับมนุษย์แต่ละคน โดยที่มนุษย์แต่ละคนต้องมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันตามกฎหมาย ทั้งมนุษย์แต่ละคนก็ยังสามารถกำหนดตนเองได้ตามใจปรารถนา โดยรัฐมีหน้าที่สนับสนุนส่งเสริมต่อการใช้สิทธิเสรีภาพของประชาชน นอกจากนี้ยังได้ชี้ให้เห็นถึงอันตรายจากความกดขี่ข่มเหงของผู้ปกครองและกลุ่มต่างๆ ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อีกด้วย วัฒนธรรมทางการเมืองการยอมรับสิทธิมนุษยชนจึงเป็นสายธารแห่งการกำเนิดหลักปัจเจกชนนิยมขึ้นภายใต้อิทธิพลทางการกฎหมายมหาชน

หลักสากลนิยม นอกเหนือจากการให้ความสำคัญกับปัจเจกชนแล้ว ประเทศฝรั่งเศสยังคงมีความเป็นสากลนิยมที่ปรากฏผ่านเอกสารลายลักษณ์อักษรทางการเมืองต่างๆ กล่าวคือ ไม่ว่าจะเป็คำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมืองฝรั่งเศสหรือรัฐธรรมนูญในหลายๆ ฉบับต่างจะเห็นได้ถึงหลักการที่มนุษย์ทุกคน ในฐานะที่เป็นมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็พลเมืองของประเทศใด เชื้อชาติหรือศาสนาไหนก็ล้วนแต่ได้รับการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพเช่นเดียวกันโดยไม่มีข้อยกเว้น หลักสากลนิยมจึงสามารถนำไปบังคับใช้ได้เป็นการทั่วไป ทุกสถานที่ ทุกเวลา

2) การมีส่วนร่วมทางการเมือง

วัฒนธรรมทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นผลมาจากการล่มสลายของวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ หรือระบบชนชั้นของประเทศฝรั่งเศส เนื่องจากแต่เดิมได้มีการแบ่งโครงสร้างทางสังคมเป็น 3 ฐานันดร คือ ฐานันดรพระ ฐานันดรขุนนางและฐานันดรที่สาม โดยฐานันดรพระและขุนนางเป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อระบบการเมืองของ

⁴⁵⁶ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, กฎหมายมหาชน เล่ม 1 : วิวัฒนาการทางปรัชญาและลักษณะของกฎหมายมหาชนยุคต่างๆ, หน้า 74.

ประเทศ อันต่างจากฐานันดรที่สามโดยสิ้นเชิงที่ไม่ได้มีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองแต่ประการใด ไม่ว่าจะเป็นการตรากฎหมาย หรือการดำรงตำแหน่งที่สำคัญต่างๆ สิ่งดังกล่าวได้สั่นคลอนและได้เปลี่ยนแปลงต่อความคิด ความเชื่อของชาวฝรั่งเศสไปในที่สุด ในขณะที่เดียวกันก็ได้สถาปนาวัฒนธรรมทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมืองขึ้น ทั้งนี้ทั้งนั้น วัฒนธรรมทางการเมืองดังกล่าวถูกบัญญัติขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษรภายใต้หลักการทางการเมืองกฎหมายมหาชนที่สำคัญ คือ หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของชาติตามแนวความคิดของซีเอเยส์ ซึ่งเป็นการโอนอำนาจอธิปไตยจากกษัตริย์ไปเป็นของชาติหรือรัฐ โดยให้ประชาชนเลือกผู้แทน เพื่อให้ผู้แทนไปทำหน้าที่แทนชาติอันส่งผลทำให้องค์กรทุกองค์กร ไม่ว่าจะเป็นรัฐสภาหรือฝ่ายปกครองต่างเป็นผู้กระทำการแทนรัฐด้วยกันทั้งสิ้น นอกจากนี้ ยังปรากฏถึงหลักการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการเมืองการปกครองซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงหลักการแสดงออกซึ่งเจตนารมณ์ร่วมกันของปวงชน ไม่ว่าจะเป็นการเข้าร่วมในการออกกฎหมายโดยตรง (ต่อมากลายเป็นการออกเสียงประชามติ) หรือโดยผ่านผู้แทนของประชาชน เป็นต้น

3) การจำกัดอำนาจของรัฐ

ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของประเทศฝรั่งเศส กษัตริย์หรือผู้ปกครองจะมีฐานะอยู่เหนือกฎหมายทั้งสิ้น โดยกฎหมายมีขึ้นเพื่อบังคับใช้กับประชาชนเท่านั้น สิ่งดังกล่าวก่อให้เกิดความเดือดร้อนกับประชาชนเป็นอย่างมาก ทำให้ประชาชนชาวฝรั่งเศสได้เปลี่ยนแปลงความรู้สึกนึกคิดต่อวัฒนธรรมทางการเมืองแบบเก่าที่กดขี่ข่มเหงประชาชน ด้วยเหตุข้างต้นจึงได้มีการต่อต้านวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อันนำไปสู่การปฏิวัติในปี ค.ศ.1789 หลังจากนั้นได้มีเอกสารทางการเมืองหลายๆ ฉบับ เช่น คำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง หรือรัฐธรรมนูญฉบับต่างๆ ที่เป็นการยืนยันถึงการที่กษัตริย์หรือรัฐต้องปกครองโดยกฎหมายเท่านั้น จนประชาชนได้สร้างความเชื่อ หรือค่านิยมแบบใหม่ขึ้น นั่นก็คือ “วัฒนธรรมทางการเมืองเรื่องการจำกัดอำนาจของรัฐ” ซึ่งได้ก่อให้เกิดหลักกฎหมายมหาชนที่มีความสำคัญต่อการเมืองการปกครองของประเทศฝรั่งเศส คือ “หลักนิติรัฐ” (Legal State) ซึ่งเป็นรัฐที่ปกครองด้วย “กฎหมาย” ไม่ใช่ปกครองด้วยระบบศักดินาสวามิภักดิ์ ระบบอุปถัมภ์ค้ำชู ระบบอำนาจนิยม หรือระบบบารมีนิยม หลักนิติรัฐจึงถือกฎหมายเป็นใหญ่ คนบังคับใช้กฎหมายเป็นรอง เพื่อควบคุมการกระทำของรัฐมิให้กระทำตามอำเภอใจ อันสะท้อนถึงการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนให้ดำรงอยู่อย่างมั่นคง ทั้งนี้หลักนิติรัฐของประเทศฝรั่งเศสประกอบด้วยหลักการสำคัญๆ ดังนี้

- หลักการแบ่งแยกอำนาจ เป็นแนวความคิดของมองเตสกีเออได้มีอิทธิพลครอบงำระบบการเมืองการปกครองของประเทศฝรั่งเศสและประชาชนชาวฝรั่งเศสเป็นอย่างมาก กล่าวคือ มองเตสกีเออได้นำเสนอแนวความคิดการแบ่งแยกการใช้อำนาจอธิปไตยเป็นสามอำนาจ คือ อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหารและอำนาจตุลาการ โดยทั้งสามอำนาจนี้สามารถคานและดุลกันได้ เพื่อยับยั้งการใช้อำนาจโดยมิชอบ นอกจากนี้มองเตสกีเออยังได้เสนอแนวความคิดในการแยกบุคคลผู้ใช้อำนาจแต่ละอำนาจให้เป็นอิสระจากกัน แต่ด้วยลักษณะจำเพาะของประเทศฝรั่งเศสที่อำนาจอธิปไตยเป็นหนึ่งเดียวคือ อำนาจอธิปไตยเป็นของชาติ ซึ่งเป็นอำนาจที่มีอาจแบ่งแยกได้ อำนาจของชาติมิได้อยู่ที่องค์กรเพียงองค์เดียว และการปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ ของชาตินั้นอาจกระจายไปอยู่ที่องค์กรหลายองค์กรได้ เช่น หน้าที่ทางนิติบัญญัติคือ การตรากฎหมาย หน้าที่บริหาร คือการปฏิบัติตามกฎหมาย การรักษาความสงบเรียบร้อย การป้องกันประเทศ และหน้าที่ในการพิจารณาพิพากษา ซึ่งเป็นการปฏิเสธรูปการปกครองแบบรวมอำนาจโดยสิ้นเชิง

- หลักความชอบด้วยกฎหมาย ในประเทศฝรั่งเศสกฎหมายจะต้องมีการควบคุมการกระทำขององค์กรของรัฐทุกองค์กรให้ชอบด้วยกฎหมาย กล่าวคือ จะต้องควบคุมการกระทำขององค์กรนิติบัญญัติ โดยเฉพาะกฎหมายไม่ให้ขัดต่อรัฐธรรมนูญ และจะต้องควบคุมการกระทำและนิติกรรมทางปกครองของฝ่ายปกครองให้ชอบด้วยกฎหมาย อีกทั้งจะต้องมีการควบคุมการกระทำขององค์กรตุลาการ ซึ่งได้แก่คำพิพากษาและคำสั่งทั้งหลายให้ชอบด้วยกฎหมาย⁴⁵⁷ จึงอาจกล่าวได้ว่า การกระทำของรัฐทั้งปวงจะชอบด้วยกฎหมายต่อเมื่อเป็นการใช้อำนาจภายใต้กรอบแห่งกฎหมาย

- หลักการประกันสิทธิในกระบวนการพิจารณาคดี สำหรับประเทศฝรั่งเศสได้ปรากฏหลักการนี้อยู่ในเอกสารทางการเมืองหลายๆ ฉบับ ดังจะกล่าวต่อไป ซึ่งนับว่าเป็นการรับรองและคุ้มครองสิทธิในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาแก่ชาวฝรั่งเศส ส่งผลทำให้เจ้าหน้าที่ของรัฐต้องให้การเคารพและกระทำการต่างๆ ภายใต้บทบัญญัติแห่งกฎหมาย

⁴⁵⁷ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, กฎหมายมหาชน เล่ม 2 : การแบ่งแยกกฎหมายมหาชน-เอกชนและพัฒนากฎหมายมหาชนในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 52.

- หลักการประกันสิทธิของปัจเจกชนในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม ประเทศฝรั่งเศสได้กำหนดกระบวนการพิจารณาและวินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาทอย่างมีประสิทธิภาพ ภายใต้การพิจารณาคดีอย่างบริสุทธิ์ยุติธรรม อันคำนึงถึงการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน

นอกจากนี้ วัฒนธรรมทางการเมืองเรื่องการจำกัดอำนาจของรัฐยังสะท้อนถึงหลักรัฐธรรมนูญนิยมอีกด้วย ซึ่งเห็นได้การบัญญัติหลักการที่เกี่ยวกับการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนอย่างเป็นรูปธรรมในรัฐธรรมนูญหรือกฎหมายระดับรัฐธรรมนูญ รวมทั้งการบัญญัติการควบคุมตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ เพื่อมิให้มีการล่วงละเมิดต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน โดยกระทำผ่านองค์กรต่างๆ เช่น คณะตุลาการรัฐธรรมนูญหรือศาลปกครอง เป็นต้น ทั้งนี้ในช่วงเวลาดังกล่าวยังไม่เกิดขึ้นของการเสริมสร้างเสถียรภาพและประสิทธิภาพให้รัฐบาล ดังได้อธิบายในข้างต้น*

3.5.4 การนำวัฒนธรรมทางการเมืองฝรั่งเศสภายใต้หลักการที่สำคัญทางกฎหมายมหาชน ที่เกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพนำมาบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษร

เมื่อได้เกิดการเปลี่ยนแปลงความเชื่อ ความคิด หรือค่านิยมของประชาชนต่อวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย โดยการนำเอาวัฒนธรรมทางการเมืองฝรั่งเศส (ระบอบใหม่) มาบัญญัติให้เป็นรูปธรรมที่สามารถจับต้องได้ผ่านกระบวนการการบัญญัติให้เป็นลายลักษณ์อักษรด้วยรูปแบบของหลักการทางกฎหมายมหาชนที่สำคัญที่เกี่ยวกับการรับรองและคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ดังจะเห็นได้จากเอกสารทางการเมืองเหล่านี้

3.5.4.1 คำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ.1789

คำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ.1789 ถือว่าเป็นเอกสารทางการเมืองที่เป็นลายลักษณ์อักษร โดยถูกบัญญัติขึ้นภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย อัน

* โปรดดูหัวข้อ 3.4.3.3 การจำกัดอำนาจของรัฐ 3) การเสริมสร้างเสถียรภาพและประสิทธิภาพให้รัฐบาล

สะท้อนถึงหลักกฎหมายมหาชนต่างๆ ที่เกี่ยวกับการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน ดังต่อไปนี้⁴⁵⁸

1. วัฒนธรรมทางการเมืองการยอมรับสิทธิมนุษยชน

- หลักสิทธิมนุษยชน

ในการร่างคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง มีข้อถกเถียงเกิดขึ้นว่าคำประกาศนี้ร่างขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เฉพาะชาวฝรั่งเศสหรือเพื่อใช้เป็นการทั่วไปกับทุกๆ คน โดยในความเห็นแรกเห็นว่าคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมืองใช้เฉพาะชาวฝรั่งเศสเท่านั้น เพราะมีที่มาจากประสบการณ์ของชาวฝรั่งเศส ภายใต้การปกครองในระบอบเก่า ส่วนความเห็นที่สองเห็นว่าคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมืองใช้เป็นการทั่วไปกับทุกๆ คน โดยพิจารณาจากลักษณะของคำประกาศที่มีลักษณะเป็นสากล ซึ่งหากพิจารณาทั้งจากเนื้อหาและรูปแบบของคำประกาศโดยเฉพาะในส่วนแรกของคำปรารภที่ว่า “ผู้แทนของพลเมืองฝรั่งเศสซึ่งรวมกันเป็นสภานิติบัญญัติแห่งชาตินี้ เห็นว่า...” จะเห็นได้ว่ามีความสอดคล้องกับความเห็นแรกมากกว่า โดยเฉพาะเมื่อคำประกาศโดยแท้จริงแล้วไม่ได้มีที่มาจากสิ่งอื่นใด นอกจาก จิตวิญญาณของชาวฝรั่งเศส อย่งไรก็ดี คำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมืองนี้ ต่อมาถูกนำมาเป็นแม่แบบในการรับรองสิทธิมนุษยชน ดังปรากฏในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ.1948

- หลักปัจเจกชนนิยม

เมื่อพิจารณาจากชื่อของคำประกาศที่เน้นถึงสิทธิของมนุษย์แต่ละคน (droits de l'homme) และพลเมืองแต่ละคน (et du citoyen) ซึ่งอยู่ในรูปเอกพจน์ แสดงให้เห็นว่าคำประกาศให้ความสำคัญกับสิทธิและเสรีภาพของปัจเจกชนแต่ละคน หรือแม้แต่ในบทบัญญัติของคำประกาศก็ให้ความสำคัญกับปัจเจกชนเช่นกัน เช่น

“ข้อ 7 บุคคลไม่อาจถูกกล่าวหา จับกุม หรือคุมขังได้ เว้นแต่ในกรณีที่กฎหมายกำหนดไว้และตามวิธีการตลอดจนรูปแบบที่กฎหมายกำหนดเท่านั้น ใครก็ตามที่บังอาจร้องขอ ถ้ายทอด บังคับการ หรือทำให้มีการบังคับการตามคำสั่งตามอำเภอใจย่อมต้องรับโทษ แต่พลเมือง

⁴⁵⁸ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน ว่าด้วยรัฐ รัฐธรรมนูญ และกฎหมาย, พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2555), หน้า 204-208.

ทุกคนซึ่งได้รับการร้องขอให้ช่วยเหลือตามกฎหมายต้องปฏิบัติตามนั้น การฝ่าฝืนหรือขัดขืนย่อมได้รับโทษเช่นกัน”

“ข้อ 9 บุคคลย่อมได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าบริสุทธิ์ จนกว่าจะมีการประกาศว่ามีความผิด ถ้ามีความจำเป็นจะต้องจับกุมผู้ใด การใช้กำลังโดยไม่จำเป็นเพื่อให้ได้ตัวบุคคลนั้นมาย่อมมีความผิดต้องรับโทษตามกฎหมาย”

“ข้อ 10 บุคคลย่อมหวั่นเกรงสิ่งใดในการแสดงความคิดเห็น แม้จะเป็นเรื่องทางศาสนาก็ตาม ถ้าการแสดงออกนั้นไม่กระทบกระเทือนความสงบเรียบร้อยที่กำหนดโดยกฎหมาย”

“ข้อ 11 การติดต่อสื่อสารกันทางความคิดและความเห็นเป็นสิทธิที่มีค่าที่สุดประการหนึ่งของมนุษย์แต่ละคน พลเมืองแต่ละคนจึงอาจพูด เขียน พิมพ์โดยอิสระ เว้นแต่ในกรณีที่กฎหมายกำหนดว่าสิ่งนั้นเป็นการใช้สิทธิโดยมิชอบ”

จะเห็นได้ว่า เนื้อหาของคำประกาศที่กล่าวมา ให้ความสำคัญกับบุคคล มนุษย์ หรือพลเมืองเป็นสำคัญ

ดังนั้น หลักปัจเจกชนนิยมจึงเป็นหลักการพื้นฐานที่สำคัญประการหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ.1789

- หลักสากลนิยม

นอกจากหลักปัจเจกชนนิยมแล้ว เนื้อหาของคำประกาศยังสะท้อนให้เห็นถึงหลักสากลนิยมอีกหลักการหนึ่ง กล่าวคือ เนื้อหาของคำประกาศนอกจากจะให้ความสำคัญกับบุคคลในฐานะที่เป็นปัจเจกชนแล้ว ยังให้ความสำคัญกับบุคคลเป็นการทั่วไปด้วย เช่น

“ข้อ 1 มนุษย์ทุกคนเกิดมาและดำรงอยู่อย่างมีอิสระและเสมอภาคกันในสิทธิ การแบ่งแยกทางสังคมจะกระทำได้ก็แต่เพื่อประโยชน์ร่วมกัน”

“ข้อ 2 วัตถุประสงค์ของสังคมการเมืองทุกสังคมย่อมเป็นไปเพื่อการคุ้มครองรักษาสิทธิตามธรรมชาติ ซึ่งไม่มีอายุความของมนุษย์ สิทธิเหล่านี้ ได้แก่ เสรีภาพ กรรมสิทธิ์ ความมั่นคงปลอดภัยและการต่อต้านการกดขี่ข่มเหง”

คำว่า สังคม พลเมือง มนุษย์ มนุษย์ทุกคน ชาติ หรือเจตนารมณ์ร่วมกัน คำดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นสากลของคำประกาศ และเป็นส่วนหนึ่งของข้อถกเถียงที่ว่าคำประกาศมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้กับบุคคลเป็นการทั่วไป

2. วัฒนธรรมทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมือง

- หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของชาติ

หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของชาติ เป็นแนวความคิดของซีเอเย่ส์ นักปรัชญาชาวฝรั่งเศส ผู้มีส่วนสำคัญในการร่างคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ. 1789 ซีเอเย่ส์ กล่าวว่า “ชาติเป็นที่รวมของคนทุกๆ คนที่มีสิทธิเท่าเทียมกัน เมื่อประชาชนเป็นส่วนหนึ่งชาติ อำนาจอธิปไตยจึงไม่ใช่ของคนใดคนหนึ่ง แต่รัฐต่างหากที่เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย” ดังนั้น บรรดาองค์ประกอบของรัฐ จึงมีหน้าที่กระทำการเพื่อวัตถุประสงค์ของรัฐหรือที่เรียกว่าหน้าที่กระทำการเพื่อชาติ

หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของชาติของซีเอเย่ส์เป็นแนวความคิดที่ตรงข้ามกับหลักอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนของรูสโซ ความแตกต่างของแนวความคิดทั้งสอง เช่น แนวความคิดในเรื่องของการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งว่าเป็นสิทธิหรือหน้าที่ โดยหลักอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนถือว่าการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งว่าเป็นสิทธิ เพราะอำนาจอธิปไตยเป็นของบุคคลแต่ละคน ดังนั้น บุคคลจะใช้อำนาจนั้นหรือไม่ก็ได้ ถ้าไม่ใช่รัฐก็ไม่อาจบังคับบุคคลนั้นได้ ส่วนหลักอำนาจอธิปไตยเป็นของชาติถือว่าการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งว่าเป็นหน้าที่ เพราะอำนาจอธิปไตยเป็นของชาติ ไม่ใช่ของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง บุคคลในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของชาติต้องกระทำการเพื่อวัตถุประสงค์หรือประโยชน์ของชาติเป็นสำคัญ และหากไม่กระทำการตามหน้าที่ดังกล่าว ก็จะมีสภาพบังคับตามมา

- หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน

หลักการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหลักการสำคัญประการหนึ่งของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย หรือการปกครองโดยประชาชน แนวความคิดดังกล่าว ปรากฏในคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ. 1789 ข้อ 6 “...พลเมืองทุกคนมีสิทธิออกกฎหมายโดยตนเอง เข้ามามีส่วนร่วมโดยตรง หรือโดยผ่านผู้แทน...” หรือข้อ 14 “พลเมืองทุกคนมีสิทธิกำหนดความจำเป็นที่ต้องมีภาษีอากรประเภทใด ให้ความเห็นชอบภาษีอากร ติดตามการใช้ภาษีอากรกำหนดจำนวนภาษี ฐานภาษี การชำระและระยะเวลาการเก็บอากร ทั้งนี้ โดยเข้าร่วมในการกระทำนั้นด้วยตนเอง หรือโดยผ่านผู้แทนราษฎร”

- หลักเจตจำนงร่วมกันของปวงชน

หลักเจตจำนงร่วมกันของปวงชนเป็นแนวความคิดของรัฐโซท์ว่ากฎหมายเป็นเจตจำนงร่วมกันของปวงชน ใช้บังคับเป็นการทั่วไป เสมอภาค และเท่าเทียมกัน ทั้งนี้ กฎหมายต้องไม่ใช่โดยเลือกปฏิบัติอันขัดต่อหลักความเสมอภาค ดังที่ ปรากฏในคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ.1789 ข้อ 6 “กฎหมาย คือ เจตนาธรรมณ์ร่วมกันของประชาชน... กฎหมายต้องเป็นสิ่งที่เหมาะสมสำหรับทุกคน...พลเมืองทุกคนย่อมเสมอภาคเท่าเทียมกันตามกฎหมาย...”

3. วัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐ : หลักนิติรัฐ

- หลักการแบ่งแยกอำนาจ

แนวความคิดหลักการแบ่งแยกอำนาจของมองเตสกีเออ เป็นแนวความคิดที่แบ่งแยกการใช้อำนาจออกไปโดยออกเป็นสามอำนาจคือ อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ โดยทั้งสามอำนาจนี้สามารถคานและดุลอำนาจ (Checks and Balance) ซึ่งกันและกัน เพื่อป้องกันการใช้อำนาจโดยมิชอบ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เพื่อคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน ดังที่ปรากฏในคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ.1789 ข้อ 16 ว่า “สังคมใดไม่มีการให้หลักประกันในการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ หรือไม่มีการแบ่งแยกการใช้อำนาจออกไปโดย จะถือว่ามิรัฐธรรมนูญไม่ได้”

- หลักความชอบด้วยกฎหมาย ได้กำเนิดขึ้นอย่างชัดเจนภายใต้คำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง โดยรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพประชาชนจากการกระทำของรัฐหรือองค์กรของรัฐที่จักต้องกระทำภายในขอบข่ายแห่งกฎหมาย ดังจะเห็นได้จาก คำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ.1789 ข้อ 7 ว่า “บุคคลไม่อาจถูกกล่าวหา จับกุมหรือคุมขังได้ เว้นแต่ในกรณีกฎหมายกำหนดไว้ และตามวิธีการ ตลอดจนรูปแบบที่กฎหมายกำหนดเท่านั้น”

- หลักการประกันสิทธิในกระบวนการพิจารณาคดีได้ถูกบัญญัติไว้ในคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมืองที่มุ่งรับรองและคุ้มครองสิทธิในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาแก่ชาวฝรั่งเศส ส่งผลทำให้เจ้าหน้าที่ของรัฐต้องให้การเคารพและกระทำภายใต้บทบัญญัติแห่งกฎหมาย ดังในคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ.1789 ข้อ 7 ว่า “บุคคลไม่อาจถูกกล่าวหา จับกุมหรือคุมขังได้ เว้นแต่ในกรณีกฎหมายกำหนดไว้ และตามวิธีการ ตลอดจนรูปแบบที่กฎหมายกำหนดเท่านั้น” หรือ ข้อ 8 “กฎหมายอาจกำหนดโทษทางอาญาได้ก็แต่เฉพาะเท่าที่จำเป็นอย่างยิ่งโดยชัดแจ้งเท่านั้น”

- หลักการประกันสิทธิของปัจเจกชนในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม เพื่อเป็นการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนในการที่รัฐได้กำหนดกระบวนการวินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาทที่เกิดขึ้นโดยนำข้อพิพาทนั้นไปสู่ศาล และกฎหมายวิธีพิจารณาความคดีในชั้นศาลจะต้องได้รับการออกแบบให้การพิจารณาคดีเป็นไปอย่างรอบด้านตลอดจนกำหนดผลผูกพันเด็ดขาดของคำพิพากษาเอาไว้ อันก่อให้เกิดความมั่นคงแน่นอนในระบบกฎหมาย สิ่งเหล่านี้ถูกบัญญัติไว้ในคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ.1789 ข้อ 7 “บุคคลไม่อาจถูกกล่าวหา จับกุมหรือคุมขังได้ เว้นแต่ในกรณีกฎหมายกำหนดไว้ และตามวิธีการ ตลอดจรรยาบรรณที่กฎหมายกำหนดเท่านั้น ใครก็ตามที่บังอาจร้องขอ ถ้ายทอด บังคับการหรือทำให้มีการบังคับการตามคำสั่งตามอำเภอใจย่อมต้องโทษ”

นับตั้งแต่เกิดการปฏิวัติครั้งใหญ่ในปี ค.ศ.1789 กระทั่งการนำไปสู่การจัดทำคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ซึ่งได้มีการวางแนวความคิดและหลักการต่างๆ ทางปรัชญาที่เกี่ยวกับการการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชน อันสะท้อนถึงวัฒนธรรมทางการเมืองในระบบประชาธิปไตยได้เป็นอย่างดี อีกทั้งคำประกาศฉบับดังกล่าวได้รับการรับรองความสำคัญโดยรัฐธรรมนูญฝรั่งเศสหลายฉบับต่อมาด้วยกัน ตัวอย่างเช่น รัฐธรรมนูญฉบับแรกของประเทศฝรั่งเศสในปี ค.ศ.1791 ภายหลังจากการปฏิวัติฝรั่งเศสเป็นเวลาถึงสองปีได้มีการรับรองคำประกาศฉบับนี้ทั้งฉบับไว้หน้ารัฐธรรมนูญและตามด้วยบทบัญญัติรัฐธรรมนูญ ต่อมาจึงมีการนำหลักนี้ไปบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญอีกหลายฉบับต่อมาด้วยกัน อาทิ รัฐธรรมนูญฉบับ ค.ศ.1793 หรือรัฐธรรมนูญฉบับ ค.ศ.1852 ที่มีการอ้างคำประกาศดังกล่าวทั้งฉบับไว้คำปรารภ อันแสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมทางการเมืองได้แฝงอยู่ในรัฐธรรมนูญหลายๆ ฉบับด้วยกัน

ด้วยเหตุนี้ วัฒนธรรมทางการเมืองดังกล่าวล้วนแต่เป็นบรรทัดฐานที่มีส่วนสัมพันธ์ต่อการพิจารณาถึงพัฒนาการการรับรองสิทธิเสรีภาพตามบทบัญญัติรัฐธรรมนูญ นับเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของคำประกาศที่มีต่อสภาพการรับรองสิทธิเสรีภาพของประเทศฝรั่งเศสได้เป็นอย่างดี

3.5.4.2 การรับรองสิทธิเสรีภาพในยุคสาธารณรัฐที่ 1

ยุคสาธารณรัฐที่ 1 ของฝรั่งเศสเริ่มต้นขึ้นภายหลังจากการปฏิวัติฝรั่งเศสในปี ค.ศ.1789 ได้ปรากฏเหตุการณ์ทางการเมืองที่สำคัญ อันเป็นหัวใจสำคัญของการเมืองการปกครองของฝรั่งเศส

ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมทางการเมืองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองระบอบประชาธิปไตย อาทิเช่น การยกเลิกอภิสิทธิ์ของเหล่าขุนนางและความแตกต่างของชนชั้นตามระบบศักดินาเดิม โดยมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญที่เน้นการรับรองสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ รวมถึงการจำกัดการใช้อำนาจรัฐ แต่สถานการณ์ทางการเมืองการปกครองฝรั่งเศสหาได้ราบรื่นไม่ ส่งผลทำให้เสถียรภาพทางการเมืองมีการเปลี่ยนแปลงอยู่บ่อยครั้ง ด้วยเหตุนี้จึงทำให้การรับรองสิทธิเสรีภาพต่างๆ มีมากหรือน้อยตามแต่เหตุการณ์ทางการเมืองการปกครองที่จะนำมาบัญญัติในรัฐธรรมนูญ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

3.5.4.2.1 รัฐธรรมนูญฉบับลงวันที่ 3 กันยายน ค.ศ.1791

ประเทศฝรั่งเศสได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญที่เป็นลายลักษณ์อักษรขึ้นเป็นครั้งแรกอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 3 กันยายน ค.ศ.1791 ภายหลังจากการใช้ระยะเวลาในการอภิปรายและร่างเป็นเวลานานถึง 2 ปีด้วยกัน โดยรัฐธรรมนูญฉบับนี้ประกอบไปด้วย 270 มาตรา ซึ่งได้แสดงให้เห็นถึงการคำนึงถึงวัฒนธรรมทางการเมืองการยอมรับสิทธิมนุษยชนในส่วนของหลักสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค ความเป็นปัจเจกชนนิยม และความเป็นสากลนิยมตามคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ.1789 โดยนำมาไว้ในคำปรารภของรัฐธรรมนูญ เพื่อแสดงให้เห็นว่าการรับรองสิทธิมนุษยชนและพลเมืองทั้ง 17 มาตรา และตามมาด้วยบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญโดยมีการแบ่งเป็นสัดส่วนชัดเจน โดยผู้ร่างต้องการให้คำประกาศอยู่เหนือรัฐธรรมนูญ และเป็นสิ่งที่รับรู้แล้วไม่จำเป็นต้องบัญญัติขึ้นอีก นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (la monarchie absolue) มายังระบอบปรimitญาสิทธิราชย์ (la monarchie limitée) โดยกษัตริย์ไม่ทรงมีอำนาจตามทฤษฎีกษัตริย์และเทวสิทธิ์อีกต่อไป หากแต่ทรงเป็นกษัตริย์ที่ประชาชนเป็นผู้เลือกขึ้นมาเอง ดังนั้นนับแต่ ค.ศ.1791 เป็นต้นมา กษัตริย์ก็ทรงมีฐานะเป็นเสมือนหนึ่งผู้แทนของประชาชนทั้งหมดโดยมีตำแหน่งใหม่เป็นกษัตริย์ของชาวฝรั่งเศส (roi des Français) แทนตำแหน่งเดิม คือ กษัตริย์แห่งฝรั่งเศส (roi de France) นอกจากกษัตริย์จะต้องทรงสัญญาว่าจะเคารพรัฐธรรมนูญและอยู่ใต้กฎหมายแล้ว พระองค์ยังไม่ทรงมีสิทธิ์ที่จะใช้จ่ายรายได้แผ่นดินตามพระทัยชอบอย่างอดีตอีกด้วย การใช้จ่ายใดๆ ของพระองค์จะต้องอาศัยงบประมาณที่สภาเป็นผู้อนุมัติให้เป็นระยะเท่านั้น⁴⁵⁹ อีกทั้งเมื่อพิจารณาข้างต้นแล้วก็ทำให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐในหลักนิติ

⁴⁵⁹ เอี่ยม ฉายางาม, อ่างแล้ว, หน้า 30.

รัฐที่ว่าด้วยหลักความชอบด้วยกฎหมาย หลักการประกันสิทธิในการพิจารณาคดีและหลักการประกันสิทธิในกระบวนการยุติธรรม รวมถึงรัฐธรรมนูญนิยมอีกด้วย

อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาถึงคำปรารภของรัฐธรรมนูญ ค.ศ. 1791 แล้วจะพบว่ามีการเน้นถึงความปรารถนาของสภาแห่งชาติที่ต้องการจัดทำรัฐธรรมนูญแห่งประเทศฝรั่งเศสที่มีหลักการที่เป็นที่ยอมรับและมีการประกาศอย่างเป็นทางการ โดยมีการยกเลิกสถาบันการเมืองที่เป็นอันตรายต่อเสรีภาพและความเสมอภาคในสิทธิ ได้แก่ การยกเลิกอภิสิทธิ์ของพวกเขาขุนนางรวมถึงการสืบทอดสิทธิในเรื่องต่างๆ อันเนื่องมาจากความแตกต่างทางชนชั้น ยกเลิกระบบฟิวด์ล ยกเลิกศาลที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินของศาสนจักร (partrimonial courts) ยกเลิกสมาคมกิลด์ (Guilds) และสมาคมที่เกี่ยวข้องกับวิชาชีพหรือ ศิลปหัตถกรรม กฎหมายจะต้องไม่นำมาซึ่งการยอมรับคำปฏิญาณทางศาสนา (religious vows) หรือข้อผูกมัดอื่นๆ ในทางตรงข้ามกับสิทธิตามธรรมชาติหรือรัฐธรรมนูญ เป็นต้น⁴⁶⁰

นอกจากนี้ หมวดแรกของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ยังได้รับรองบทบัญญัติพื้นฐานสำคัญที่ได้รับการรับรองโดยรัฐธรรมนูญในฐานะที่เป็นสิทธิตามธรรมชาติ (natural rights) และสิทธิพลเมือง (civil rights) ซึ่งเป็นการรับรองหลักการที่ปรากฏในคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ. 1789 โดยบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญเป็นครั้งแรก ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้⁴⁶¹

- พลเมืองทุกคนมีคุณค่าควรแก่การยอมรับต่อตำแหน่งฐานะทางสังคมและการจ้างงานโดยปราศจากการแบ่งแยกนอกจากความดี (virtues) และความสามารถ (talents)
- ภาษีอากรทุกประเภทจะต้องมีการจัดสรรปันส่วนระหว่างพลเมืองทุกคนอย่างเสมอภาคตามสัดส่วนของความสามารถในการเสียภาษี
- บรรดาการกระทำความผิดที่เหมือนกันจะต้องได้รับการลงโทษด้วยบทลงโทษที่เหมือนกันโดยปราศจากการแบ่งแยกความแตกต่างระหว่างบุคคล

⁴⁶⁰ R.R. Palmer Princeton, The age of democratic revolution, A political History of Europe and America, 1760-1800, p.517 อ้างถึงใน สรภัทร สีระสาพร, อ้างแล้ว, หน้า 182.

⁴⁶¹ translated from M. Bouchary, ed., La Déclaration des droits de l'homme et du citoyen et la constitution de 1791 (Paris, 1947), pp. 17-18. Cited in, Ibid p.517. อ้างถึงใน สรภัทร สีระสาพร, อ้างแล้ว, หน้า 182.

- นอกจากนี้ รัฐธรรมนูญยังมีการรับประกันสิทธิเสรีภาพประเภทอื่นๆ ในฐานะที่เป็นสิทธิตามธรรมชาติและสิทธิพลเมืองเช่นเดียวกัน ได้แก่ เสรีภาพในการเคลื่อนไหว เสรีภาพในการพูด เสรีภาพในการพิมพ์เผยแพร่ต่อสาธารณชน เสรีภาพในทางศาสนา เสรีภาพในการชุมนุม เสรีภาพในการทำคำร้องทุกข์ เสรีภาพในการถือครองกรรมสิทธิ์ การสงเคราะห์ต่อความยากจน สิทธิที่จะมีงานทำสำหรับผู้ว่างงาน

อีกทั้ง รัฐธรรมนูญฉบับนี้ยังได้ปรากฏ**วัฒนธรรมทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมือง** โดยจะเห็นจากมีการรับรองอำนาจอธิปไตยเป็นของชาติตามแนวคิดของซีเอเยส์ไว้ในมาตรา 1 และมาตรา 2 ที่ว่า “อำนาจอธิปไตยเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่อาจแบ่งแยกได้ไม่อาจจำหน่ายโอนได้ และไม่อาจได้ไปโดยอ้างอายุความ อำนาจอธิปไตยเป็นของชาติส่วนหนึ่งส่วนใดของประชาชนหรือบุคคลหนึ่งบุคคลใดไม่อาจนำเอาอำนาจอธิปไตยไปใช้ได้เอง ชาติเท่านั้นเป็นบ่อเกิดอำนาจอธิปไตย”⁴⁶² และยังสะท้อนให้เห็นถึง**วัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐ** เนื่องจากมีการบัญญัติหลักนิติรัฐที่ปรากฏอิทธิพลทางความคิดของมองเตสกีเออเกี่ยวกับหลักการแบ่งแยกอำนาจอีกด้วย กล่าวคือ ได้มีการแบ่งอำนาจให้กษัตริย์มีอำนาจบริหาร ในฐานะหัวหน้าฝ่ายบริหาร โดยพระองค์มีสิทธิ์ที่จะแต่งตั้งเสนาบดีด้วยพระองค์เอง ทำสนธิสัญญา ประกาศสงครามและเจรจาสันติภาพ ในขณะเดียวกัน อำนาจของกษัตริย์ก็มีจำกัดด้วยเช่นกัน โดยพระองค์ทรงมีสิทธิ์ในการยับยั้งการประกาศใช้กฎหมายที่ผ่านสภาได้เพียง 2 สมัยการประชุมเท่านั้น หรือการประกาศสงครามก็จะกระทำได้ภายใต้ความเห็นชอบจากสภานิติบัญญัติแห่งชาติเสียก่อน ยกเว้น กฎหมายที่เกี่ยวกับการเงินการคลังและกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญ อีกทั้งการดำรงตำแหน่งในฐานะกษัตริย์ตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้ประชาชนในฐานะที่เป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตยก็มีสิทธิ์ที่จะขอให้สภาปลดพระองค์ได้ด้วยเช่นกัน หากพบว่าทรงทรยศต่อชาติ หรือเดินทางไปต่างประเทศ โดยไม่ได้รับความเห็นชอบจาก

⁴⁶² Hauriou (Andrè), Gicquel (Jean) , et Gélard (Patrice), Droit Constitutionnel et Institutions Politiques, 6 e editions Montchrestien, Paris,1975 ,p.778. อ้างถึงใน ชาญชัย แสงวงศ์, กฎหมายมหาชน : วัฒนาการของกฎหมายมหาชนในต่างประเทศและในประเทศไทย, หน้า 69.

สภานิติบัญญัติเสียก่อน⁴⁶³ และให้อำนาจนิติบัญญัติเป็นของสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ทั้งนี้ยังไม่ปรากฏในส่วนของอำนาจตุลาการอย่างชัดเจน

อนึ่ง รัฐธรรมนูญ ค.ศ.1791 ยังกำหนดให้มีสภาที่มีอำนาจนิติบัญญัติเพียงสภาเดียวแทนที่จะมีสองสภาอย่างในประเทศอังกฤษ โดยการที่สภาแห่งชาติไม่ต้องการให้ใช้ระบบสองสภาด้วยเหตุผลที่ว่า สภาแห่งชาติมีความปรารถนาที่หลอมรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของผู้แทนที่มาจากทั้งสามฐานันดรในอดีตให้กลายเป็นสภาเพียงหนึ่งเดียว และเกรงว่าการมีสภาขุนนางอย่างในอังกฤษจะเป็นการเปิดโอกาสให้พวกอภิสิทธิ์ชนดั้งเดิมได้กลับเข้าไปมีอำนาจอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งสภานิติบัญญัตินี้เป็นสภาที่มีอิสระและอำนาจกว้างขวางมากจนอาจกล่าวได้ว่าสภาของฝรั่งเศสมีสิทธิและอำนาจมากกว่าสภาผู้แทนราษฎรของอังกฤษที่มีมาก่อนฝรั่งเศสอีก ด้วยเหตุนี้จึงเห็นได้ว่า สมาชิกสามารถประชุมกันเองตามสมัยการประชุมที่กำหนดไว้ล่วงหน้า โดยไม่ต้องให้กษัตริย์เป็นผู้เรียกประชุมและเปิดสมัยประชุม อีกทั้งมีเอกสิทธิ์ที่จะพูด เขียน หรือกระทำทุกอย่างในระหว่างที่ปฏิบัติหน้าที่เป็นผู้แทนราษฎรได้อย่างไม่ต้องเกรงว่าจะถูกดำเนินคดี หรือถูกกษัตริย์ใช้กำลังจับกุม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งกษัตริย์ทรงไม่มีสิทธิ์ที่จะยุ่งเกี่ยวหรือขัดขวางการปฏิบัติหน้าที่ของสภานิติบัญญัติไม่ว่าเรื่องใดๆ ทั้งสิ้น⁴⁶⁴ และรัฐธรรมนูญฉบับนี้ยังบัญญัติรับรองความชัดเจนถึงวัฒนธรรมทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งได้ปรากฏหลักเจตจำนงร่วมกันของปวงชน โดยให้คำนิยามของคำว่ากฎหมายในหมวด 3 มาตรา 3 ที่ว่า “ไม่มีอำนาจใดในประเทศฝรั่งเศสจะอยู่เหนือไปกว่ากฎหมาย” สอดคล้องกับที่ได้แถลงไว้ในคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ. 1789 มาตรา 6 ที่ว่า “กฎหมาย คือการแสดงออกโดยชัดแจ้งซึ่งเจตจำนงทั่วไปของประชาชน” ดังนั้น ภาระหน้าที่ในการบัญญัติกฎหมายถูกมอบหมายให้แก่สภานิติบัญญัติแต่เพียงผู้เดียว

3.5.4.2.2 รัฐธรรมนูญฉบับลงวันที่ 24 มิถุนายน ค.ศ.1793 (ฉบับมองตาญยาร์ด)

รัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นฉบับที่สร้างขึ้นมากเพื่อแก้ไขข้อบกพร่องของรัฐธรรมนูญฉบับแรกและถือว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่มีความเป็นประชาธิปไตยมาก ทั้งยังได้รับอิทธิพลมา

⁴⁶³ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, เอกสารวิชาการ ของสถาบันพระปกเกล้า ชุดรู้เขารู้เรา : การเมืองการปกครองต่างประเทศ ระบบการเมืองการปกครองฝรั่งเศส, หน้า 19.

⁴⁶⁴ เอี่ยม ฉายางาม, อ่างแล้ว, หน้า 31.

จากแนวความคิดของรุสโซโดยหลักการของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้ให้หลักประกันแก่ประชาชนในการควบคุมไม่ให้มีการใช้อำนาจไปในทางที่มีชอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคำปรารภของรัฐธรรมนูญที่เน้นความสำคัญถึง **วัฒนธรรมทางการเมืองการยอมรับสิทธิมนุษยชน** ในหลักสิทธิเสรีภาพ หลักความเสมอภาค หลักปัจเจกชนนิยมและหลักสากลนิยม อีกทั้งยังปรากฏ **วัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐ** ซึ่งสะท้อนผ่านการบัญญัติหลักนิติรัฐในหลักย่อย อาทิ หลักความชอบด้วยกฎหมาย หลักการประสิทธิในการพิจารณาคดีและหลักการประกันสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม รวมถึงหลักรัฐธรรมนูญนิยม นอกจากนี้การที่ได้นำคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ.1789 ทั้ง 17 มาตรา โดยปรากฏอยู่ในส่วนต้นของร่างรัฐธรรมนูญและได้รับการขยายเพิ่มเติมขึ้นจึงทำให้รัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นประชาธิปไตยเป็นอย่างมาก โดยได้รับอิทธิพลมาจากพวกมองตาญยาร์ด อีกทั้งรัฐธรรมนูญนี้ก็ได้มีการเปลี่ยนหลักการที่ว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของชาติมาเป็นอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน และเปลี่ยนให้ทฤษฎีการเลือกตั้งเป็นสิทธิแทนทฤษฎีการเลือกตั้งเป็นหน้าที่ นอกจากนี้ยังได้กำหนดหลักการอีก 4 หลักด้วย คือ การรับรองในเรื่องเสมอภาค เสรีภาพ สิทธิในความมั่นคงของชีวิตและสิทธิในทรัพย์สิน แต่ก็มีข้อน่าสังเกตบางประการ คือ มีการสลับกับคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ.1789 โดยรัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้นำความเสมอภาคอยู่นำหน้าเสรีภาพ และมีการรับรองว่าทุกคนมีความเสมอภาคอยู่นำหน้าเสรีภาพและมีการรับรองว่าทุกคนมีความเสมอภาคโดยธรรมชาติและตามกฎหมาย มีการเพิ่มสิทธิที่จะได้รับการศึกษาที่จะได้รับการช่วยเหลือในกรณีที่รัฐไม่สามารถจัดหางานให้ได้และสิทธิของประชาชนในการลุกขึ้นต่อต้านที่รัฐบาลที่ข่มขู่ละเมิดประชาชน⁴⁶⁵

รัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวยังได้สะท้อนถึงวัฒนธรรมทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมือง เนื่องจากได้ปรากฏหลักการมีส่วนร่วมของประชาชนและหลักการแสดงออกซึ่งเจตนารมณ์ร่วมกันของปวงชน กล่าวคือ รัฐธรรมนูญได้มีการกำหนดให้มีสถานะที่บัญญัติเพียงสภาเดียวคือสภาคนแวนซันที่มีอำนาจกว้างขวางมาก และยกเลิการแบ่งแยกพลเมืองออกเป็น active citizens และ passive citizens จึงส่งผลทำให้ชาวฝรั่งเศสทุกคนมีสิทธิในการออกเสียงเลือกตั้งอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน โดยปราศจากข้อจำกัดเรื่องต่างๆ ดังเช่นในอดีตและกำหนดให้การเลือกตั้งถือเป็นสิทธิอย่างหนึ่ง นอกจากนี้ ในกรณีที่มีปัญหาสำคัญซึ่งอาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อประโยชน์

⁴⁶⁵ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, เอกสารวิชาการ ของสถาบันพระปกเกล้า ชุดรู้เขารู้เรา :

ส่วนรวม และมีความจำเป็นต้องให้ประชาชนทั้งประเทศยืนยันให้ความเห็นชอบ รัฐธรรมนูญก็ได้กำหนดให้ใช้วิธีลงประชามติว่าเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยเป็นครั้งแรกในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1793 ซึ่งมีการกำหนดให้ชาวฝรั่งเศสทั้งประเทศลงประชามติในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ แต่ในทางข้อเท็จจริง ปรากฏว่ามีผู้เห็นด้วยไม่ถึง 2 ล้านคน

อย่างไรก็ดี รัฐธรรมนูญดังกล่าวไม่เคยได้รับการประกาศใช้อันเนื่องมาจากสภาวะบ้านเมืองในขณะนั้น ในที่สุด สภาคอนแวนชันก็ได้เป็นศูนย์กลางของอำนาจการบริหารประเทศแบบเผด็จการ โดยมีการก่อตั้งรัฐบาลคณะปฏิวัติ มีการแต่งตั้งคณะกรรมการความปลอดภัยมหาชน ซึ่งมาจากกลุ่มที่นิยมความรุนแรงในฝ่ายปฏิวัติ และผลสืบเนื่องจากการบริหารประเทศของรัฐบาลคณะปฏิวัติก็ได้ทำให้ประเทศฝรั่งเศสเข้าสู่ยุคสมัยแห่งความหวาดกลัว (Reign of Terror) ภายใต้การนำของโรเบสปีแยร์ (Robespierre) อย่างแท้จริง โดยในท้ายที่สุด ยุคดังกล่าวซึ่งดำเนินไปเป็นเวลากว่า 3 ปี ได้สิ้นสุดลงเมื่อสภาคอนแวนชันได้สำเร็จโทษโรเบสปีแยร์และยึดอำนาจกลับคืนมา ทำให้สภาคอนแวนชันได้จัดตั้งคณะกรรมการชุดใหม่ขึ้นมาทำหน้าที่ร่างรัฐธรรมนูญ⁴⁶⁶

3.5.4.2.3 รัฐธรรมนูญฉบับลงวันที่ 22 สิงหาคม ค.ศ.1795

รัฐธรรมนูญฉบับใหม่นี้ถูกร่างขึ้นเพื่อให้เหมาะสมกว่ารัฐธรรมนูญฉบับ ค.ศ. 1793 ดังนั้นในปี ค.ศ.1795 ได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญอย่างเป็นทางการ ซึ่งรัฐธรรมนูญดังกล่าวมีความยาวถึง 377 มาตรา โดยในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ผู้ร่างได้หาหนทางในการป้องกันการเกิดรัฐบาลเผด็จการเหมือนครั้งในสมัยแห่งความหวาดกลัว จึงปฏิเสธที่จะร่างรัฐธรรมนูญตามแนวคิดของรุสโซ⁴⁶⁷ และผู้ร่างมีความประสงค์ที่จะแยกประชาชนธรรมดาออกจากเรื่องทางการเมือง ดังนั้น ในรัฐธรรมนูญดังกล่าวจึงจำกัดสิทธิในการลงคะแนนเสียงด้วยการวางคุณสมบัติผู้ลงคะแนนเสียงอย่างเข้มงวด⁴⁶⁸ โดยกำหนดให้ต้องเป็นเพศชายชาวฝรั่งเศสอายุ 21 ปีขึ้นไปและเสียภาษีทางตรง เป็นต้น

⁴⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 21-23.

⁴⁶⁷ Gilles Lebreton, *Libertés publiques et droits de l'homme*, p.77. อ้างถึงในเกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักกฎหมายว่าด้วยสิทธิเสรีภาพ, หน้า 83.

⁴⁶⁸ Jeremy D. Popkin, *A short History of the French Revolution*, (New Jersey : Prentice hall, Engle wood Clifts, 1995), p. 87.

สำหรับสภาพการรับรองสิทธิเสรีภาพรัฐธรรมนูญฉบับนี้มีการเน้นถึงวัฒนธรรมทางการเมืองการยอมรับสิทธิมนุษยชน โดยเห็นได้จากการปรากฏของหลักสิทธิเสรีภาพหลักปัจเจกชนนิยมและหลักสากลนิยม รวมถึงหน้าที่ของประชาชนตามคำประกาศว่าด้วยสิทธิและหน้าที่ในรัฐธรรมนูญ ขณะที่รัฐธรรมนูญฉบับก่อนมีคำประกาศรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนเท่านั้น อีกทั้งรัฐธรรมนูญนี้ยังให้ความสำคัญต่อวัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐที่สะท้อนผ่านหลักรัฐธรรมนูญนิยม โดยถึงแม้ว่าจะมีการรับรองสิทธิเสรีภาพไว้แต่ก็เป็นการรับรองที่ดูค่อนข้างเล็กน้อย โดยเฉพาะบทบัญญัติที่ต้องมีก็ปรากฏว่าไม่มี เช่น ทุกคนเกิดมามีเสรีภาพเท่าเทียมกันตามกฎหมาย ไม่มีการกล่าวถึงสิทธิในการทำงาน สิทธิในการได้รับความช่วยเหลือ สิทธิในการศึกษา เสรีภาพทางความคิด เสรีภาพของสื่อสิ่งพิมพ์ สิ่งเหล่านี้ไม่ได้รับการบัญญัติไว้ในคำประกาศ แต่ไปปรากฏอยู่ในหมวดที่ 14 ของรัฐธรรมนูญ นอกจากนี้ก็มีบทบัญญัติที่กล่าวถึงหน้าที่ของพลเมืองไว้ถึง 9 มาตราด้วยกัน อีกทั้งสิทธิเสรีภาพทางการเมือง สิทธิที่จะก่อการจลาจลเพื่อต่อสู้กับฝ่ายปกครองก็ถูกยกเลิก สิทธิในทรัพย์สินกระจางขัดและมั่นคงเพิ่มขึ้นกลายเป็นสิ่งที่ล่วงละเมิดมิได้ ทำให้วิเคราะห์ได้ว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้ไม่มีแนวคิดเสรีนิยม ในขณะที่รัฐธรรมนูญ ค.ศ.1791 และ ค.ศ.1793 ยังเจือเสรีนิยม พอมาปี ค.ศ.1795 มี 7 มาตรา ที่กล่าวถึงเสรีภาพของปัจเจกชนเท่านั้น แต่ในภาพรวมไม่เน้นแนวคิดเสรีนิยม ซึ่งวิเคราะห์ว่าน่าจะเป็นเหตุผลว่ากลัวประชาชนอ้างสิทธิเสรีภาพมากเกินไป และกลัวจะกลับไปสู่ยุคแห่งความหวาดกลัวอีก ดังนั้น หลังจากยุคดังกล่าวจึงไม่เน้นการรับรองสิทธิเสรีภาพแต่เน้นหน้าที่ต่อสังคมว่าประชาชนต้องมีหน้าที่ทำอะไร⁴⁶⁹

นอกจากนี้ รัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวยังยึดถือหลักนิติรัฐภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐ ดังจะเห็นได้จากหลักการแบ่งแยกอำนาจตามแนวคิดของมองเตสกีเออร์อย่างเคร่งครัดระหว่างอำนาจนิติบัญญัติที่ประกอบด้วยสองสภาคือ สภาห้าร้อย (Conseil des Cinq – Cents) มีสมาชิกจำนวน 500 คน และสภาผู้เฒ่า (Conseil des Anciens) มีสมาชิกจำนวน 250 คน กับอำนาจบริหารคือ คณะไตร่ทอริ (Directory) ที่ประกอบด้วยสมาชิก 5 คน ซึ่งได้รับการเลือกตั้งมาจากสภาทั้งสอง โดยมีวาระคราวละ 5 ปี และมีการคัดออกทุกๆ 1 ปี เพื่อป้องกันการผูกขาดอำนาจ แม้สภาทั้งสองจะเป็นผู้แต่งตั้งสมาชิกดังกล่าวแต่ก็ไม่ได้มีอำนาจในการควบคุมการ

⁴⁶⁹ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักกฎหมายว่าด้วยสิทธิเสรีภาพ, หน้า 84.

บริหารของคณะไคเร็กทอรี ขณะเดียวกันคณะไคเร็กทอรีก็ไม่มีอำนาจแทรกแซงการปฏิบัติหน้าที่ของสภาทั้งสองเช่นกัน⁴⁷⁰

โดยสรุป นับตั้งแต่การปฏิวัติ ค.ศ.1789 จนถึง ค.ศ.1799 วัฒนธรรมทางการเมืองต่างๆ ที่เกี่ยวกับการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนในฝรั่งเศสจะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา แม้จะไม่มีกรอบแบบระบอบเก่าอยู่อีกต่อไป แต่วัฒนธรรมทางการเมืองข้างต้นก็ปรากฏถึงความเหลื่อมล้ำโดยเฉพาะวัฒนธรรมทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมืองในหลักการมีส่วนร่วมของประชาชนและวัฒนธรรมทางการเมืองการยอมรับสิทธิมนุษยชนในเรื่องความเสมอภาคเท่าเทียมกันภายใต้กฎหมายที่ถูกละเลยจากชนชั้นปกครอง ซึ่งสังเกตได้จากพวกชนชั้นกลางที่มีฐานะมั่งคั่งมีการศึกษาเท่านั้นจึงจะเป็นผู้มีสิทธิเลือกตั้งผลโดยเท่ากับเป็นการสนับสนุนพวกทุนนิยมและประชาธิปไตยสำหรับบุคคลบางจำพวกเท่านั้น จนทำให้เกิดชนชั้นอภิสิทธิ์ชนใหม่ ทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศเกิดความไม่พอใจเพราะต้องการความเสมอภาคเท่าเทียมกันในทางปฏิบัติ เช่น ต้องการให้ชาวฝรั่งเศสทุกคนมีสิทธิในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง เป็นต้น

3.5.4.3 การรับรองสิทธิเสรีภาพในยุคจักรวรรดิ : รัฐธรรมนูญฉบับลงวันที่ 13 ธันวาคม ค.ศ.1799 (ฉบับปรับเปลี่ยน)

รัฐธรรมนูญฉบับนี้เกิดขึ้นจากการที่นโปเลียน โบนาปาร์ต (Napoleon Bonaparte) ได้เข้ามามีอำนาจในปี ค.ศ.1799 และได้ทำการประกาศยกเลิกรัฐธรรมนูญฉบับ ค.ศ.1795 และแต่งตั้งให้ซีเอเยส์ (Sieyès) เป็นผู้จัดทำร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่และประกาศใช้อย่างเป็นทางการ รัฐธรรมนูญนี้จึงได้รับอิทธิพลจากนโปเลียนเป็นอย่างสูง และถูกปลุกฝังด้วยวัฒนธรรมทางการเมืองการยอมรับสิทธิมนุษยชน ในหลักสิทธิเสรีภาพและหลักปัจเจกชนนิยม รวมทั้งวัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐที่ส่งอิทธิพลต่อหลักรัฐธรรมนูญนิยมเพียงเล็กน้อย กล่าวคือ รัฐธรรมนูญฉบับนี้มีลักษณะที่สั้น (short) และไม่แจ้งชัด (obscure) โดยไม่มีคำประกาศสิทธิใดๆ ทั้งสิ้น โดยมีแต่เพียงบางมาตราในหมวดที่ 7 ที่รับประกันถึงการละเมิดมิได้ในเคหสถาน เสรีภาพของปัจเจกชน สิทธิในการร้องทุกข์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีบทบัญญัติที่กล่าวถึงการประกันการเพิกถอนมิได้ในการขายทรัพย์สินของชาติและการคงไว้ซึ่งบทบัญญัติต่อต้านผู้อพยพ ดังจะสังเกตได้ว่า

⁴⁷⁰ เอี่ยม ฉายางาม, ประวัติศาสตร์ฝรั่งเศส ค.ศ.1789-1848, หน้า 73-74.

รัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวไม่มีการกล่าวถึงเสรีภาพ เสมอภาคและภราดรภาพไว้เลย ทำให้ในปี ค.ศ. 1802 ยังคงปรากฏถึงการไ้ระบบทาสและการค้าขายทาสในดินแดนอาณานิคมฝรั่งเศส⁴⁷¹

3.5.4.4 การรับรองสิทธิเสรีภาพในยุคแห่งการฟื้นฟูระบอบกษัตริย์

ยุคแห่งการฟื้นฟูระบอบกษัตริย์ เริ่มต้นในปี ค.ศ. 1814 โดยมีแรงบันดาลใจมาจากการจัดองค์กรตามระบบรัฐสภาของประเทศอังกฤษที่ใช้ระบอบกษัตริย์ที่มีอำนาจจำกัด⁴⁷² หรือที่เรียกว่า ระบอบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญหรือระบอบปรีมีตาญาธิปไตย (la monarchie limitée) และได้มีการนำเอาระบบรัฐสภามาใช้ในระบอบการเมืองของฝรั่งเศส อีกทั้งรัฐธรรมนูญฉบับลงวันที่ 4 มิถุนายน ค.ศ. 1814 และรัฐธรรมนูญฉบับลงวันที่ 14 สิงหาคม ค.ศ. 1830 ยังได้สร้างความรับผิดชอบทางการเมืองต่อรัฐสภาและอำนาจของกษัตริย์ในการยุบสภา ซึ่งถือว่าเป็นลักษณะสำคัญของการพัฒนาระบบรัฐสภาฝรั่งเศส

3.5.4.4.1 รัฐธรรมนูญฉบับลงวันที่ 4 มิถุนายน ค.ศ. 1814

ในห้วงเวลาดังกล่าวได้มีการนำระบบการปกครองแบบมีกษัตริย์กลับมาอีกครั้งหนึ่ง โดยเรียกยุคนี้ว่า “ยุคแห่งการฟื้นฟูราชวงศ์บูร์บง” ซึ่งมีพระเจ้าหลุยส์ที่ 18 ขึ้นครองราชย์ และได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับที่เป็นลายลักษณ์อักษร โดยไม่ได้เรียกว่า “รัฐธรรมนูญ” (Constitution) แต่เรียกว่า “กฎบัตร” (Charter) เหมือนรัฐธรรมนูญฉบับอื่นๆ และมีลักษณะที่มอบอำนาจให้แก่สถาบันกษัตริย์เป็นอย่างกว้างขวางมากกว่าอำนาจของกษัตริย์ตามรัฐธรรมนูญเมื่อปี ค.ศ. 1791 โดยรัฐธรรมนูญกำหนดว่า “กษัตริย์มีความศักดิ์สิทธิ์และจะถูกล่วงละเมิดมิได้” และยืนยันว่าอำนาจของฝ่ายบริหารเป็นของกษัตริย์เท่านั้น รวมทั้งกษัตริย์เพียงพระองค์เดียวเท่านั้นที่อำนาจเสนอ

⁴⁷¹ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักกฎหมายว่าด้วยสิทธิเสรีภาพ, หน้า 85.

⁴⁷² Charles Cadoux, Droit constitutionnel et institutions politique, Tome II, Les régimes politiques contemporains, Cujas, Paris, 1982, pp.19-32 อ้างถึงใน ชาญชัย แสงศักดิ์, กฎหมายรัฐธรรมนูญ : แนวคิดและประสบการณ์ของต่างประเทศ, หน้า 279.

กฎหมายได้และอำนาจในการยุบสภาได้ตามความประสงค์⁴⁷³ อย่างไรก็ตาม อำนาจของกษัตริย์ตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้ก็ไม่ถึงกับว่ากษัตริย์ทรงมีอำนาจเด็ดขาดอย่างสมบูรณ์ภายใต้ราชาธิปไตย จนนักวิชาการทางกฎหมายรัฐธรรมนูญหลายท่านเรียกรัฐธรรมนูญฉบับนี้ว่าเป็นรัฐธรรมนูญระบบผสม คือ ระหว่างระบบกษัตริย์นิยมอย่างมีขอบเขต (la monarchie limitée) กับ ระบบรัฐสภาอังกฤษ (la regime parlementaire)⁴⁷⁴ อีกทั้ง ยังรับรองหลักเรื่องอำนาจอธิปไตยเป็นของกษัตริย์โดยปรากฏในคำปรารภของรัฐธรรมนูญ โดยได้กล่าวว่ารัฐธรรมนูญได้รับการพระราชทานมาจากกษัตริย์ให้แก่ประชาชนของพระองค์ และเป็นไปโดยพระราชอำนาจอันเป็นอธิปไตยของพระองค์เอง เพราะพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ โดยพระบารมีของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ แสดงให้เห็นว่าทรงเสียสละพระราชอำนาจของพระองค์ ไม่ใช่ร่างโดยผู้แทนราษฎร ดังนั้น กษัตริย์จึงทรงมีสิทธิในอำนาจในการจัดให้มีรัฐธรรมนูญดั้งเดิม ซึ่งมีใช้ประชาชนหรือผู้แทนราษฎรแต่อย่างใด อันเป็นแนวคิดในอำนาจอธิปไตยเป็นของชาติหรือเป็นของประชาชน ตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นเพียงคนของแผ่นดินแต่มีใช้พลเมืองของประเทศ ตามแนวความคิดในช่วงปฏิวัติแต่อย่างใดและพลเมืองมีสิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้งได้โดยพิจารณาจากคุณสมบัติทางด้านทรัพย์สินหรือเสียภาษีเท่าที่รัฐกำหนดเท่ากับเป็นการจำกัดสิทธิของผู้ลงคะแนนเสียงเลือกตั้งอีกครั้งหนึ่ง

หากได้พิจารณาถึงวัฒนธรรมทางการเมืองในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ก็จะพบถึงวัฒนธรรมทางการเมืองการยอมรับสิทธิมนุษยชนซึ่งสังเกตได้จากการปรากฏขึ้นของหลักสิทธิเสรีภาพและหลักปัจเจกชนนิยม และวัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐในหลักรัฐธรรมนูญนิยมเพียงเล็กน้อย ด้วยรัฐธรรมนูญฉบับนี้มีการรับรองสิทธิเสรีภาพไว้เพียง 7 มาตราเท่านั้น โดยมีได้นำคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ. 1789 มาบัญญัติรับรองแต่ประการใด กล่าวคือ รัฐธรรมนูญมีการรับรองถึงความเสมอภาคตามกฎหมายของพลเมืองชาวฝรั่งเศสทุกคน และรับรองถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของปัจเจกชน อาทิ เสรีภาพส่วนบุคคล เสรีภาพในทางมโนธรรม เสรีภาพในการนับถือศาสนา เสรีภาพของหนังสือพิมพ์ สิทธิที่จะเข้ารับราชการเป็นข้าราชการพลเรือนหรือข้าราชการทหารได้ การกำหนดการจัดเก็บภาษีจะต้องได้รับความยินยอมจากรัฐสภาเสียก่อน การ

⁴⁷³ Roger Price, *A concise History of France*, (London : Cambridge University Press, 1993), p.157.

⁴⁷⁴ สุรพล ราชภัฏทาร์กซ์และพจนาลัย ไชยรังษี, อ้างแล้ว, หน้า 30.

ดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาโดยไม่ต้องเกรงกลัวจากการถูกถอดถอนจากตำแหน่งหน้าที่ หรือสิทธิในการเป็นเจ้าของทรัพย์สินแห่งชาติ ซึ่งก็คือการที่เจ้าของทรัพย์สินเหล่านั้นได้ซื้อทรัพย์สินมาจากการยึดทรัพย์สินของชนชั้นพระและชนชั้นขุนนางหลังการปฏิวัติ อย่างไรก็ตาม แม้รัฐธรรมนูญฉบับนี้จะมีบทบัญญัติที่รับรองสิทธิเสรีภาพไว้ค่อนข้างน้อย แต่ก็มีผู้เห็นว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้ ถือเป็นเสรีนิยมมากกว่ารัฐธรรมนูญ ค.ศ.1799 และมีเหตุผลในทางปฏิบัติมากกว่ารัฐธรรมนูญ ค.ศ.1791⁴⁷⁵

อีกทั้ง รัฐธรรมนูญนี้ยังได้บรรจุ **วัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐ** ซึ่งสะท้อนได้จากการปรากฏ **หลักนิติรัฐ** ในหลักการย่อย คือ หลักการแบ่งแยกอำนาจ รวมถึง **วัฒนธรรมทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมือง** ในหลักการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ รัฐธรรมนูญได้บัญญัติให้อำนาจนิติบัญญัติที่แบ่งเป็น 2 สภา คือ สภาผู้แทนซึ่งได้รับเลือกตั้งทางอ้อมและอยู่ในตำแหน่งคราวละ 5 ปี และผู้แทนในสภาสูงที่ได้รับการแต่งตั้งโดยกษัตริย์ ซึ่งทั้งสองสภาทำหน้าที่ตรากฎหมายขึ้นใช้บังคับ อีกทั้งยังได้บัญญัติให้อำนาจบริหาร แต่อำนาจก็ไม่มีบทบาทเท่าที่ควร เนื่องจากรัฐธรรมนูญได้ให้อำนาจแก่กษัตริย์ไว้เป็นอย่างมาก ทั้งนี้ แม้หลักแบ่งแยกอำนาจดังกล่าวอาจไม่ค่อยเกิดมรรคเกิดผลเท่าที่ควร แต่ก็อาจยับยั้งการใช้อำนาจของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้พอสมควร

3.5.4.4.2 รัฐธรรมนูญฉบับลงวันที่ 14 สิงหาคม ค.ศ.1830

เมื่อพระเจ้าหลุยส์ที่ 18 สวรรคต และพระเจ้าชาร์ลส์ที่ 10 ขึ้นครองราชย์สืบต่อในปี ค.ศ.1824 ได้เกิดความขัดแย้งทางการเมืองขึ้นเรื่อยมาจนกระทั่งการนำไปสู่ “การปฏิวัติปี 1830” ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงในเดือนกรกฎาคม ค.ศ.1830 แล้วได้มีการจัดทำรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ขึ้นใช้แทนฉบับ ค.ศ.1814 คือ รัฐธรรมนูญฉบับลงวันที่ 14 สิงหาคม ค.ศ.1830 และได้มีการอัญเชิญ ดยุกแห่งราชวงศ์โอเล็อง (Duke of Orleans) ขึ้นครองราชย์ในนามพระเจ้าหลุยส์ฟิลิปส์ (Louis Philippe) ซึ่งเราเรียกยุคดังกล่าวว่า “ยุคฟื้นฟูราชวงศ์โอเล็อง” (July Monarchy)

จากการศึกษารัฐธรรมนูญฉบับ ค.ศ.1830 จะพบว่าแท้จริงแล้วคือรัฐธรรมนูญฉบับนี้แก้ไขปรับปรุงจากรัฐธรรมนูญฉบับ ค.ศ.1814 นั่นเอง แต่อาจมีบางส่วนที่สอดแทรกหลักการใหม่ๆ ที่เป็นเสรีนิยมมากยิ่งขึ้นและมีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น ซึ่งแตกต่างจากรัฐธรรมนูญฉบับ ค.ศ.1814 ที่ได้ให้อำนาจแก่กษัตริย์ไว้มากพอสมควร สำหรับรัฐธรรมนูญฉบับ ค.ศ.

⁴⁷⁵ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักกฎหมายว่าด้วยสิทธิเสรีภาพ, หน้า 86.

1830 นี้ การเสนอกฎหมายจะกระทำได้โดยความยินยอมร่วมกันระหว่างกษัตริย์กับรัฐสภา อีกทั้ง ยังมีการรับรองหลักเรื่องสิทธิเสรีภาพน้อยกว่ารัฐธรรมนูญฉบับ ค.ศ.1814

ดังจะสังเกตได้จากการปรากฏของ**วัฒนธรรมทางการเมืองการยอมรับสิทธิมนุษยชน** ที่ได้สะท้อนถึงหลักสิทธิเสรีภาพและหลักปัจเจกชนนิยม รวมถึง**วัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐในหลักรัฐธรรมนูญนิยม**บางส่วน โดยบทบัญญัติใน 6 มาตราแรกของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้เลียนคำต่อคำจากรัฐธรรมนูญ ค.ศ.1814 แต่ในมาตรา 7 ปรากฏว่าได้ให้หลักประกันสิทธิเสรีภาพของสื่อสิ่งพิมพ์ว่าจะไม่มีมาตรการเซ็นเซอร์ ดังที่ได้มีมาตราดังกล่าวในมาตรา 8 ของรัฐธรรมนูญ ค.ศ.1814 และได้บัญญัติในการให้เสรีภาพในการนับถือศาสนาต่างๆ ได้ โดยไม่จำเป็นต้องเป็นศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกเท่านั้น อีกทั้งรัฐธรรมนูญ มาตรา 54 ได้ประณามการตรวจสอบติดตามและการจัดตั้งศาลพิเศษขึ้นมาโดยเฉพาะเพื่อพิจารณาคดีหนึ่งคดีใดเป็นกรณีพิเศษ

นอกจากนี้ยังเห็นถึง**วัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐ** ซึ่งสะท้อนได้จากการปรากฏหลักนิติรัฐในหลักการย่อย คือ หลักการแบ่งแยกอำนาจ กล่าวคือรัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้แบ่งแยกการใช้อำนาจอธิปไตย โดยมีอำนาจนิติบัญญัติและอำนาจบริหาร ทั้งนี้ อำนาจนิติบัญญัติมีบทบาทในระบบการเมืองมากกว่าอำนาจของกษัตริย์กับอำนาจบริหาร และถูกจัดว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่สร้างดุลอำนาจระหว่างอำนาจนิติบัญญัติกับอำนาจบริหารได้ดีมากฉบับหนึ่ง และถูกนำไปใช้เป็นหลักขั้นพื้นฐานของรัฐธรรมนูญฝรั่งเศสฉบับต่อๆ มา เช่น รัฐธรรมนูญฉบับ ค.ศ.1946 (สาธารณรัฐที่ 4)⁴⁷⁶

สำหรับคำปรารภของรัฐธรรมนูญยังส่องให้เห็นถึง**วัฒนธรรมทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมือง** โดยสังเกตได้จากการเปลี่ยนถ้อยคำในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ว่าไม่ได้รับพระราชทานมาจากกษัตริย์แต่ได้รับการยอมรับจากกษัตริย์แทนหลังจากที่ได้รับความเห็นชอบจากทั้งสองสภาแล้ว⁴⁷⁷ อันสะท้อนให้เห็นว่าเป็นการตกลงกันระหว่างกษัตริย์กับประชาชนที่ทั้งสองฝ่ายยินดี

⁴⁷⁶ พิพัฒน์ ตั้งสืบสกุล, การเมืองยุโรป 2, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2518), หน้า 20. อ้างถึงใน สุรพล ราชภัณฑารักษ์และพจนาลัย ไชยรังษี, อ้างแล้ว, หน้า 33.

⁴⁷⁷ Gilles Lebreton, *Libertés publiques et droits de l'homme*, p.80. อ้างถึงใน เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักกฎหมายว่าด้วยสิทธิเสรีภาพ, หน้า 87.

ที่จะให้ฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ปกครองและอีกฝ่ายหนึ่งเป็นผู้อยู่ใต้การปกครอง หรือที่เรียกว่าอำนาจอธิปไตย มาจากผู้แทนของชาติ

อย่างไรก็ตาม รัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวไม่มีการรับรองเสรีภาพในการประชุมและการรวมตัวเป็นสมาคมเหมือนกับรัฐธรรมนูญปี ค.ศ.1814 โดยสร้างเงื่อนไขว่าจะต้องได้รับการอนุญาตตามกฎหมายอาญาเสียก่อน กล่าวคือ กฎหมายอาญา มาตรา 291 ถูกนำมาใช้กับการรวมตัวเป็นสมาคมมากกว่า 20 คนขึ้นไป ถึงแม้ว่าการรวมตัวของกลุ่มดังกล่าวจะแบ่งแยกออกเป็นกลุ่มย่อยน้อยกว่ากลุ่มละ 20 คนก็ตามและถึงแม้ว่าจะมิใช่เป็นการพบปะกันทุกวัน ก็จะต้องได้รับการอนุญาตจากทางการเสียก่อน⁴⁷⁸ และในปี ค.ศ.1834 ได้มีการตรารัฐธรรมนูญตั้งแต่วันที่ 10 เมษายน ค.ศ. 1834 จำกัดสิทธิเสรีภาพของสื่อสิ่งพิมพ์ที่ได้รับการรับรองในรัฐธรรมนูญโดยกำหนดมาตรการเซ็นเซอร์ และมีการจำกัดเสรีภาพในการเดินทางของกลุ่มบุคคล

ต่อมาหลักการเกี่ยวกับเสรีนิยมที่มีข้อจำกัดในเรื่องสิทธิในการลงคะแนนเสียงกลายเป็นการเพิ่มความไม่พอใจแก่ประชาชนมากขึ้น โดยในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1848 พวกเสรีนิยมได้ก่อการปฏิวัติขึ้น เพื่อเรียกร้องถึงสิทธิในการลงคะแนนเสียงและสิทธิทางการเมืองของพลเมืองเพศชายทั้งหมด การปฏิวัติ ค.ศ.1848 นับเป็นการกลับมาอีกครั้งของการเรียกร้องหลักการที่มีความเสมอภาคกันในสังคม อันแสดงให้เห็นถึงชัยชนะของระบอบประชาธิปไตยและความเสมอภาคกันในสังคมจากการตีความหมายของการปฏิวัติฝรั่งเศส และถือเป็นการสิ้นสุดยุค July Monarchy แต่ในขณะเดียวกันก็ยังคงมีความต่อเนื่อง ในการแบ่งแยกเพศหญิงออกจากสิทธิในการลงคะแนนเสียงและสิทธิทางการเมืองซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความไม่เสมอภาคทางเพศ โดยที่พลเมืองเพศหญิงยังคงไม่ได้รับสิทธิในการลงคะแนนเสียงจนกระทั่งปี ค.ศ.1945 และหลังจากนั้นเป็นต้นมา⁴⁷⁹

⁴⁷⁸ Georges Dupeux , French Society 1789-1970, trans. Peter Wait, p.143.

⁴⁷⁹ Jeremy D. Popkin, A short History of the French Revolution, (New Jersey : Prentice hall, Engle wood Clifts, 1995), p.130.

3.5.4.5 การรับรองสิทธิเสรีภาพในยุคนาฬิกาธรรมรัฐที่ 2 : รัฐธรรมนูญฉบับลงวันที่

4 พฤศจิกายน ค.ศ. 1848

ภายหลังการปฏิวัติ ค.ศ.1848 คณะปฏิวัติได้สถาปนารัฐบาลชั่วคราวขึ้น ภายหลังได้ประกาศสถาปนาฝรั่งเศสเป็นสาธารณรัฐที่ 2 เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1848 และในปลายเดือนเมษายน ค.ศ.1848 ได้มีการนำระบบการออกเสียงเลือกตั้งทางตรงมาใช้ในการเลือกตั้ง (le suffrage universal) สมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติเพื่อร่างรัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐ และสภานิติบัญญัติแห่งชาตินี้เองที่ได้ประกาศสิทธิในการทำงาน ยกเลิกระบบการค้าทาสในอาณานิคมฝรั่งเศสที่พระเจ้าจอร์จไปเลียนได้ฟื้นฟูขึ้นมาอีกครั้งในช่วงการปกครองโดยคณะกงสุล ห้ามลงโทษประหารชีวิตผู้ที่ต้องคดีทางการเมือง และให้สิทธิเสรีภาพในการพิมพ์และการชุมนุม ต่อมาในระหว่างวันที่ 23-25 มิถุนายน ในปีเดียวกันได้เกิดความไม่สงบขึ้นและภายหลังพวกก่อการจลาจลได้ถูกปราบปรามแล้ว จึงมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน ค.ศ.1848 อันจะเห็นได้ว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้เน้นวัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐด้วยการยึดหลักการแบ่งแยกอำนาจอย่างเคร่งครัด และวัฒนธรรมทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมืองภายใต้หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของชาติ โดยได้รับอิทธิพลมาจากรูปแบบการปกครองสาธารณรัฐประชาธิปไตยของสหรัฐอเมริกา ตามแนวคิดของนักปรัชญาชาวฝรั่งเศส ที่ชื่อว่า Alexis de Tocqueville กล่าวคือให้มีการเลือกตั้งตำแหน่งประธานาธิบดีโดยตรง ซึ่งถือว่าเป็นประมุขของประเทศและเป็นหัวหน้าอำนาจบริหารปกครองประเทศ และมีอำนาจนิติบัญญัติโดยให้มีสภาเดี่ยวประกอบด้วยสมาชิก 750 คน และทำหน้าที่ในการออกกฎหมายและควบคุมการบริหารของคณะรัฐมนตรี แต่ไม่อาจควบคุมประธานาธิบดี ทั้งนี้ เพราะสภาไม่มีอำนาจถอดถอนตำแหน่งประธานาธิบดีในทำนองเดียวกันประธานาธิบดีก็ไม่มีอำนาจยุบสภา⁴⁸⁰ อันสะท้อนให้เห็นถึงการตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจระหว่างกันได้เป็นอย่างดี เพื่อมิให้มีการใช้อำนาจตามอำเภอใจจนกระทั่งกลายเป็นการล่วงละเมิดต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน

นอกจากนี้ ยังมีการนำเอาหลักสิทธิเสรีภาพ หลักความเสมอภาค หลักปัจเจกชนนิยมและหลักสากลนิยมภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองการยอมรับสิทธิมนุษยชน รวมทั้งวัฒนธรรม

⁴⁸⁰ สุรพล ราชภัฏทาร์กซ์และพจนาลัย ไชยรังษี, อ้างแล้ว, หน้า 34.

ทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐในหลักรัฐธรรมนูญนิยมมาบัญญัติในรัฐธรรมนูญ กล่าวคือ รัฐธรรมนูญ ค.ศ.1848 ได้ฟื้นฟูหลักการที่ปรากฏอยู่ในคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ. 1789 และรัฐธรรมนูญปี ค.ศ.1791 ในส่วนของอำนาจอธิปไตยเป็นของชาติได้รับการนำมาบัญญัติอีกครั้งหนึ่ง โดยการแบ่งแยกอำนาจคือเงื่อนไขอันแรกของการปกครองที่เป็นอิสระ และทฤษฎีกฎหมายธรรมชาติสมัยใหม่ก็ได้รับการยอมรับโดยปรากฏในคำปรารภของรัฐธรรมนูญว่าสาธารณรัฐฝรั่งเศส... ได้ตระหนักถึงสิทธิและหน้าที่ที่มีมาแต่ก่อนและอยู่เหนือกฎหมายบ้านเมือง...แสดงให้เห็นถึงการยอมรับสิทธิตามธรรมชาติ⁴⁸¹ อีกทั้งในหมวด 2 ของรัฐธรรมนูญ มีทั้งหมด 16 มาตรา อาทิ สิทธิในความมั่นคง สิทธิในการละเมิดมิได้ในที่อยู่อาศัย เสรีภาพในความเชื่อ เสรีภาพในการประชุม เสรีภาพในการแสดงออก เสรีภาพในสื่อสิ่งพิมพ์ ความเสมอภาคในทางกฎหมาย กรรมสิทธิ์ เสรีภาพในการค้า และการอุตสาหกรรม สิทธิในการต่อต้านการกดขี่ข่มเหง เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ในคำปรารภยังได้เน้นภาระหน้าที่ต่อรัฐที่มีต่อพลเมือง โดยรัฐจะต้องให้หลักประกันการแบ่งสรรภาระและผลประโยชน์ของสังคมให้มีความเป็นธรรมมากที่สุดเท่าที่จะมากได้เพิ่มความมั่นคงให้แก่แต่ละคน...และทำให้พลเมืองแต่ละคนมีคตินิยม ความฉลาด ความผาสุกในขั้นสูงสุด...นอกจากนี้รัฐยังต้องให้หลักประกันแก่ประชาชนที่มีความยากแค้นโดยมีการจัดหางานให้ทำ โดยมีข้อจำกัดของรายได้ และต้องให้ความช่วยเหลือแก่พลเมืองที่ไร้ครอบครัวและไม่อยู่ในภาวะที่ประกอบกิจการงานได้⁴⁸² ซึ่งแสดงให้เห็นถึงภาระหน้าที่ของรัฐที่มีต่อพลเมือง แต่อย่างไรก็ตาม บทบัญญัติดังกล่าวก็พยายามไม่ให้รัฐรับภาระมากเกินไป จึงได้กำหนดเงื่อนไขต่างๆ ไว้ เช่น ในเรื่องข้อจำกัดของรายได้หรือในเรื่องที่ต้องเป็นบุคคลที่ไร้ครอบครัว โดยมีข้อยกเว้นว่าต้องเป็นที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวเท่านั้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่ารัฐธรรมนูญฉบับนี้ปรากฏแนวคิดปัจเจกชนนิยมอย่างแผ่วเบามาก เมื่อเทียบกับรัฐธรรมนูญฉบับก่อน โดยสังเกตเห็นได้จากคำปรารภที่รัฐต้องให้หลักประกันแก่พลเมืองของรัฐทุกคน ซึ่งถือว่าเป็นวัตถุประสงค์ทางสังคมมากกว่าวัตถุประสงค์ของ

⁴⁸¹ Gilles Lebreton, *Libertés publiques et droits de l'homme*, p.80. อ้างถึงใน เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักกฎหมายว่าด้วยสิทธิเสรีภาพ, หน้า 88.

⁴⁸² Jean Rivero, *Les Libertés publiques*, p.70. อ้างถึงใน เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักกฎหมายว่าด้วยสิทธิเสรีภาพ, หน้า 89.

ปัจเจกชน และยังเห็นได้จากมาตรา 8 ที่บัญญัติรับรองเสรีภาพทางสมาคม และมาตรา 13 ที่บัญญัติรับรองความเสมอภาคระหว่างนายจ้างกับชนชั้นกรรมมาชีพ เป็นต้น⁴⁸³

โดยในเดือนธันวาคม ค.ศ.1851 หลุยส์ นโปเลียน โบนาปาร์ต ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นประธานาธิบดีคนแรกได้กระทำรัฐประหารขึ้น เพื่อลดทอนอำนาจของรัฐสภา ขณะเดียวกันก็ทำให้ประเทศฝรั่งเศสกลับเข้าสู่ยุคเผด็จการโดยฝ่ายบริหารขึ้นอีกครั้ง ซึ่งนับเป็นการสิ้นสุดสาธารณรัฐที่ 2 และเป็นการเริ่มต้นยุคอาณานิคมที่ 2

3.5.4.6 การรับรองสิทธิเสรีภาพในยุคอาณานิคมที่ 2 : รัฐธรรมนูญฉบับลงวันที่ 14 มกราคม ค.ศ.1852

สมัยดังกล่าวมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญอย่างเป็นทางการที่นับเป็นจุดเริ่มต้นของยุคอาณานิคมที่ 2 โดยลักษณะของรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวยังคงให้ความสำคัญต่อหลักการปกครองแบบประชาธิปไตย โดยจะเห็นได้จากการบรรจุหลักสิทธิเสรีภาพ หลักความเสมอภาค หลักปัจเจกชนนิยมและหลักสากลนิยมภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองการยอมรับสิทธิมนุษยชน และวัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐในหลักนิติรัฐ เช่น หลักความชอบด้วยกฎหมาย หลักประกันสิทธิในการพิจารณาคดีหรือการประกันสิทธิในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม รวมถึงหลักรัฐธรรมนูญนิยมอีกด้วยกล่าวคือ คำปรารภของรัฐธรรมนูญได้อ้างถึงหลักการต่างๆ ที่ปรากฏในคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ. 1789 ในเรื่องการรับรองสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาคหรือหลักสิทธิมนุษยชน อันส่งผลทำให้ประชาชนได้รับการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ ยังมีการรับรองสิทธิในการรวมกันทางการเมือง (Right of Coalition) โดยรัฐบัญญัติ ลงวันที่ 25 มีนาคม ค.ศ.1864

นอกจากนั้น วัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐภายใต้หลักนิติรัฐในหลักการย่อย คือ หลักการแบ่งแยกอำนาจก็ยังคงถูกนำมาใส่ในรัฐธรรมนูญอีกด้วย ซึ่งจะเห็นได้จากที่มีประธานาธิบดีเป็นประมุขของประเทศและผู้นำฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติคือสภาผู้แทนราษฎรซึ่งได้รับเลือกจากประชาชนและสภาสูงได้รับการแต่งตั้งจากประธานาธิบดีโดยต่างฝ่ายต่างมีอำนาจหน้าที่เสมือนหนึ่งการตรวจสอบถ่วงดุลซึ่งกันและกัน

⁴⁸³ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักกฎหมายว่าด้วยสิทธิเสรีภาพ, หน้า 88-89.

อีกทั้งยังปรากฏให้เห็นถึงหลักการมีส่วนร่วมของประชาชนภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งได้มีการบัญญัติให้มีระบบการเลือกตั้งทางตรงที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดการเมืองการปกครองของประเทศ แต่ในทางปฏิบัติแล้วกลับพบว่าระบบการเลือกตั้งดังกล่าวได้ถูกทำให้เปลี่ยนแปลงไปโดยใช้รูปแบบการลงประชามติแบบ plébiscite ซึ่งเป็นวิธีการที่ผู้ปกครองหรือผู้บริหารประเทศให้ประชาชนแสดงความไว้วางใจในตัวบุคคลหรือให้ความเห็นชอบในการกระทำของบุคคลนั้นๆ⁴⁸⁴

อย่างไรก็ตาม สิทธิเสรีภาพของประชาชนตามที่ได้รับการรับรองภายใต้รัฐธรรมนูญ ค.ศ. 1852 นั้นได้มีอยู่อย่างจำกัด เนื่องจากหลุยส์ นโปเลียน เป็นผู้ที่มีอำนาจเด็ดขาดในลักษณะเผด็จการแต่เพียงผู้เดียว โดยภายหลังมีการแก้ไขรัฐธรรมนูญฝรั่งเศส หลุยส์ นโปเลียน ได้ให้ประชาชนออกเสียงลงมติให้ฝรั่งเศสเป็นอาณาจักรที่ 2 และสถาปนาหลุยส์ นโปเลียน เป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ 3 แต่การปกครองภายใต้ยุคอาณาจักรที่ 2 ยังคงเผชิญอุปสรรคมากมาย และในท้ายที่สุดข่าวการพ่ายแพ้ที่เมืองซีดาน และการยอมจำนน (capitulation) ของพระเจ้าแผ่นดินที่ 3 ต่อประเทศปรัสเซียและกองทัพขนาดใหญ่ที่เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปในตอนเย็นวันที่ 2 กันยายน ค.ศ. 1870 นับเป็นการล้มเหลวอย่างที่สุดของระบบการปกครองดังกล่าว และเป็นเหตุให้ยุคอาณาจักรที่ 2 ต้องสิ้นสุดลง⁴⁸⁵

3.5.4.7 การรับรองสิทธิเสรีภาพในยุคสาธารณรัฐที่ 3 : รัฐธรรมนูญฉบับ ค.ศ.

1875

หลังจากการล่มสลายของอาณาจักรที่ 2 ประเทศฝรั่งเศสได้จัดตั้งสาธารณรัฐที่ 3 ขึ้นในปี ค.ศ. 1870 โดยในห้วงเวลาดังกล่าวรัฐสภาได้มอบหมายให้นาย Thiers เป็นหัวหน้าฝ่ายบริหาร โดยมีการทำข้อตกลงร่วมกันระหว่างองค์กรทั้งสอง ที่เรียกว่า ข้อตกลงบอร์โดซ์ (Pacte de Bordeaux) แต่ลักษณะการปกครองนาย Thiers ที่พยายามที่จะรวมอำนาจไว้ที่ตนเองมากที่สุดทำให้ภายหลังจึงถูก

⁴⁸⁴ สมภพ โหตระกิตย์, คำสอนชั้นปริญญาตรีกฎหมายรัฐธรรมนูญ ภาค 2, (กรุงเทพมหานคร: นำเชียงการพิมพ์, 2512), หน้า 35-36. อ้างถึงใน เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, เอกสารวิชาการ ของสถาบันพระปกเกล้า ชุดรู้เขารู้เรา : การเมืองการปกครองต่างประเทศ ระบบการเมืองการปกครอง ฝรั่งเศส, หน้า 36.

⁴⁸⁵ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักกฎหมายว่าด้วยสิทธิเสรีภาพ, หน้า 91.

Brogie ล้มล้างและภายหลังได้มีการเลือกนายพล Mac Mahon ขึ้นดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีเฉพาะกาลหรือชั่วคราวแทนในช่วง ค.ศ. 1873-1875⁴⁸⁶ และมีการแต่งตั้งสภาแห่งชาติเพื่อจัดทำร่างรัฐธรรมนูญเป็นผลสำเร็จ อย่างไรก็ตาม รัฐธรรมนูญฉบับถาวรก็ยังมีได้ประกาศใช้จนกระทั่งปี ค.ศ. 1875 จึงได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญอย่างเป็นทางการ ซึ่งมีลักษณะพิเศษแตกต่างกับรัฐธรรมนูญฉบับก่อนๆ กล่าวคือ มิได้เป็นรัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษรเพียงฉบับเดียว แต่ประกอบด้วยกฎหมายสำคัญหลายฉบับที่วางพื้นฐานการปกครองประเทศ กล่าวคือ

1. รัฐบัญญัติลงวันที่ 24 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1875 ว่าด้วยเกี่ยวกับการจัดระเบียบขององค์กรสภาสูง
2. รัฐบัญญัติลงวันที่ 25 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1875 ว่าด้วยการจัดระเบียบอำนาจรัฐ
3. รัฐบัญญัติลงวันที่ 16 กรกฎาคม ค.ศ. 1875 ว่าด้วยการกำหนดอำนาจหน้าที่และความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรของรัฐ

รวมทั้งสิ้น 3 ฉบับ มีทั้งหมด 24 มาตราซึ่งเห็นได้ถึงหลักนิติรัฐในหลักการย่อย คือ หลักการแบ่งแยกอำนาจภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐระหว่างฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติ กล่าวคือ ฝ่ายบริหารที่ประกอบด้วยประธานาธิบดีและคณะรัฐมนตรี ซึ่งเป็นผู้ใช้อำนาจบริหาร โดยประธานาธิบดีจะได้รับการเลือกตั้งจากรัฐสภา แต่ไม่มีอำนาจในการบริหารประเทศ ประธานาธิบดีจึงเป็นเพียงประมุขของประเทศเท่านั้น ในขณะที่อำนาจบริหารที่แท้จริงตกอยู่กับรัฐบาลในฐานะผู้บริหารอย่างแท้จริงแต่ฝ่ายเดียวและฝ่ายนิติบัญญัติ ประกอบด้วยสองสภา คือ สภาผู้แทนราษฎรที่ได้รับการเลือกตั้งโดยอ้อมจากพลเมืองเพศชาย และสภาสูงโดยทั้งสองสภาต่างมีอำนาจหน้าที่ที่แตกต่างกัน แต่โดยหลักทำหน้าที่ในการตรวจสอบและถ่วงดุลต่อฝ่ายบริหาร โดยเฉพาะประธานาธิบดีและคณะรัฐมนตรี จึงส่งผลทำให้รูปแบบการปกครองดังกล่าวเป็นแบบรัฐสภา (Parliamentary System) คือมีการแบ่งอำนาจรัฐระหว่างรัฐบาลกับรัฐสภา

เมื่อพิจารณาถึงสภาพการรับรองสิทธิเสรีภาพช่วงยุคสาธารณรัฐที่ 3 จะเห็นได้ว่าถึงแม้ว่าลักษณะของรัฐธรรมนูญ ค.ศ. 1875 จะที่มีเนื้อหาที่สั้นและกะทัดรัด โดยมีทั้งสิ้นเพียง 34 มาตรา โดยไม่มีคำประกาศรับรองสิทธิเสรีภาพหรือการกล่าวถึงคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ. 1789 แต่อย่างไรก็ตาม รัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวยังคงใช้สืบต่อมาเป็นระยะเวลากว่า 55 ปี ดังนั้น

⁴⁸⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 91-92.

การรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนแม้จะมีได้กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญก็ตาม แต่พัฒนาการเรื่องดังกล่าวจึงขึ้นอยู่กับธรรมเนียมปฏิบัติทางการปกครองในแต่ละช่วงระยะเวลาเป็นหลัก

ต่อมาในปี ค.ศ. 1876 ผู้ที่คุมเสียงข้างมากในสภานิติบัญญัติล้วนแต่เป็นพวกที่นิยมระบอบสาธารณรัฐ แม้ประธานาธิบดี (นายพล Mac Mahon) จะพยายามประคับประคองสถานการณ์ท่ามกลางพวกฝ่ายนิยมสาธารณรัฐในรัฐสภา จนทำให้ภายหลังนายพล Mac Mahon ได้ลาออกจากตำแหน่งในเวลาต่อมา ดังนั้น รัฐสภาจึงได้เลือกนาย Jules Grevy ขึ้นดำรงตำแหน่งแทนทำให้ **วัฒนธรรมทางการเมืองการยอมรับสิทธิมนุษยชน** ได้รับการยอมรับผ่านการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนที่ได้รับการตระหนักมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากมีการเพิ่มเติมบทบัญญัติแห่งกฎหมาย (รัฐบัญญัติ) ที่รับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนมากขึ้นตามมาภายหลัง อาทิ เสรีภาพในการรวมตัวเป็นสมาคม (Freedom of association) ที่ได้รับการรับรองโดยรัฐบัญญัติลงวันที่ 1 กรกฎาคม ค.ศ.1901 ซึ่งได้เน้นย้ำถึงหลักการทั่วไปของเสรีภาพในการรวมกลุ่มเป็นสมาคม ตลอดถึงเสรีภาพในการรวมตัวเป็นสหภาพแรงงานและเสรีภาพในการรวมตัวของสมาคมการค้าที่ถูกรับรองโดยรัฐบัญญัติลงวันที่ 21 มีนาคม ค.ศ.1884 และเสรีภาพในการรวมกลุ่มเป็นสหกรณ์ ในปี ค.ศ.1898⁴⁸⁷ อีกทั้งเสรีภาพของสื่อสิ่งพิมพ์ได้รับการรับรองอีกครั้งจากแต่เดิมที่มีการใช้มาตรการในการตรวจสอบสื่อสิ่งพิมพ์อยู่เสมอถึงแม้ว่ามาตรา 11 ของคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ.1789 จะมีความชัดเจนเกี่ยวกับเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นต่อสาธารณะก็ตาม ภายหลังจากที่มีการใช้มาตรการที่เข้มงวดในการแทรกแซงสื่อสิ่งพิมพ์ เสรีภาพในเรื่องดังกล่าวได้รับการรับรองอีกครั้งโดยรัฐบัญญัติลงวันที่ 29 กรกฎาคม ค.ศ.1881 ซึ่งได้ยกเลิกมาตรการในการแทรกแซงเสรีภาพในเรื่องดังกล่าว⁴⁸⁸

ดังนั้น ในช่วงระยะเวลาดังกล่าววัฒนธรรมทางการเมืองการยอมรับสิทธิมนุษยชนในหลักสิทธิเสรีภาพของประชาชนจึงได้รับการรับรองมากขึ้นกว่าแต่ก่อน แม้รัฐธรรมนูญฉบับ ค.ศ.1875 จะมิได้รับรองเรื่องดังกล่าวก็ตาม อันแตกต่างกับรัฐธรรมนูญฉบับก่อนที่แม้จะมีการรับรองคำประกาศสิทธิเสรีภาพของประชาชนไว้ก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติแล้วสิทธิเสรีภาพของประชาชนก็มิได้รับการรับรองเท่าที่ควร

⁴⁸⁷ John Bell, *French Constitutional Law*, (Oxford: Clarendon Press, 1992), p.150.

⁴⁸⁸ *Ibid.*, p.166.

3.6 เปรียบเทียบวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยอังกฤษ สหรัฐอเมริกา และฝรั่งเศสภายใต้หลักการสำคัญทางกฎหมายมหาชนที่เกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชน

จากศึกษาวัฒนธรรมทางการเมืองของประเทศอังกฤษ สหรัฐอเมริกาและฝรั่งเศสจะพบว่าในแต่ละประเทศจะมีวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยด้วยกันทุกประเทศ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงจากวัฒนธรรมทางการเมืองในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (ระบอบเก่า) มาเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองในระบบใหม่ก็คือ ระบอบประชาธิปไตยภายใต้ผลพวงทางประวัติศาสตร์ของแต่ละประเทศ ซึ่งวัฒนธรรมทางการเมืองของประเทศเหล่านี้ต่างได้สะท้อนถึงหลักการสำคัญทางกฎหมายมหาชนที่เกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนด้วยกันหลายประการ กระทั่งกลายเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตก

3.6.1 วัฒนธรรมทางการเมืองการยอมรับสิทธิมนุษยชน

วัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกอย่างหนึ่งที่สำคัญก็คือ การรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค ความเป็นปัจเจกชนนิยมและความเป็นสากลนิยม หรือที่เรียกว่า “การรับรองสิทธิมนุษยชน” โดยการนำความคิดกฎหมายธรรมชาติที่มองว่าสิทธินั้นมีอยู่แล้วตามธรรมชาติและนำสิทธิธรรมชาติ (Natural Rights) มาบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อให้เกิดเป็นรูปธรรมในการประกันสิทธิเสรีภาพ อันเนื่องมาจากรากเหง้าแห่งประวัติศาสตร์ของประเทศอังกฤษ สหรัฐอเมริกาและฝรั่งเศสที่มีลักษณะเช่นเดียวกันคือ ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ชนชั้นผู้อยู่ใต้การปกครองถูกกดขี่ข่มเหงหรือล่วงละเมิดต่อสิทธิเสรีภาพจากชนชั้นปกครอง กระทั่งวัฒนธรรมทางการเมืองการยอมรับสิทธิมนุษยชนได้เข้ามาแทนที่วัฒนธรรมทางการเมืองแบบเก่าและประชาชนให้การยอมรับ เคารพ ศรัทธาและยึดถือปฏิบัติเป็นสำคัญ เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขของประชาชนในสังคมตะวันตก ทั้งนี้ วัฒนธรรมทางการเมืองการยอมรับสิทธิมนุษยชนถือเป็นเชื้อเพลิงเชื้อไฟแห่งการกำเนิดหลักกฎหมายมหาชนที่เกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพในหลายๆ

สำหรับสิทธิมนุษยชนนั้นเกิดขึ้นตามกฎหมายธรรมชาติและได้รับการยอมรับจากกฎหมายฝ่ายบ้านเมืองหรือถือว่าการยอมรับกันของทั้งสองแนวความคิด เมื่อเป็นเช่นนี้จึงจำเป็นต้องมีการแปรสิทธิธรรมชาติมาเป็นสิทธิตามกฎหมายบ้านเมือง ซึ่งในแต่ละประเทศก็ได้บัญญัติรับรองไว้ในเอกสารทางการเมืองที่เป็นลายลักษณ์อักษรตามแต่ละบริบททางการเมืองหรือสังคมนั้นๆ เช่น

ในประเทศอังกฤษได้ให้ความสำคัญต่อสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาคและความเป็นปัจเจกชนเป็นอย่างยิ่งและแม้จะมีได้ปรากฏวิวัฒนาการทางการเมืองการยอมรับสิทธิมนุษยชนอย่างเด่นชัดเท่าที่ควร เพราะประเทศอังกฤษมีหลักนิติธรรมซึ่งเป็นหลักการที่มุ่งรับรองและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนอยู่แล้ว ซึ่งหลักนิติธรรมนี้มีคุณค่าเสมือนเกราะที่ปกป้องคุ้มภัยจากการละเมิดสิทธิมนุษยชน หรือที่อาจกล่าวได้ว่าเป็น “การรับรองสิทธิมนุษยชนทางอ้อม” ทั้งนี้การรับรองสิทธิมนุษยชนดังกล่าวได้ถูกบัญญัติไว้ใน Magna Carta, Petition of Right, Habeas Corpus, Bill of Rights และ Act of Settlement เป็นต้น

ขณะที่ประเทศสหรัฐอเมริกาได้ปรากฏวิวัฒนาการทางการเมืองการยอมรับสิทธิมนุษยชนอย่างชัดเจน ซึ่งสะท้อนผ่านหลักกฎหมายมหาชนที่สำคัญ ไม่ว่าจะเป็นสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค ความเป็นปัจเจกชนนิยมหรือความเป็นสากลนิยมที่ล้วนแต่ถูกบัญญัติไว้ในคำประกาศอิสรภาพอเมริกาและรัฐธรรมนูญ

ส่วนประเทศฝรั่งเศสได้ยึดมั่นในอุดมการณ์ต่อวิวัฒนาการทางการเมืองการยอมรับสิทธิมนุษยชนอย่างเรื่อยมา ซึ่งแม้ว่าประเทศฝรั่งเศสจะผ่านเหตุการณ์ทางการเมืองหรือมีการหยุดชะงักสลับสับเปลี่ยนทางการเมืองบ่อยครั้งก็ตาม แต่สิ่งอื่นใดที่ชาวฝรั่งเศสได้ธำรงรักษาไว้นั้นก็คือวิวัฒนาการทางการเมืองการยอมรับสิทธิมนุษยชน ซึ่งสังเกตได้จากหลักกฎหมายมหาชน อาทิ หลักสิทธิเสรีภาพ หลักความเสมอภาค หลักปัจเจกชนนิยมหรือหลักสากลนิยมที่ได้ถูกนำมาบัญญัติไว้ในคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมืองฝรั่งเศสและในรัฐธรรมนูญฉบับต่างๆ ทั้งนี้ หลักกฎหมายมหาชนดังกล่าวอาจปรากฏให้เห็นบ้างหรือไม่ปรากฏอันขึ้นอยู่กับสถานการณ์ทางการเมืองนั้นๆ

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าทั้งประเทศอังกฤษ สหรัฐอเมริกาและฝรั่งเศสล้วนแต่เป็นประเทศต้นแบบแห่งการพัฒนาสิทธิเสรีภาพของประชาชน นอกจากนี้ วิวัฒนาการทางการเมืองการยอมรับสิทธิมนุษยชนเป็นรากเหง้าที่สำคัญแห่ง “สิทธิมนุษยชน” หรือ “สิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของความเป็นมนุษย์” ในทางตะวันตก

3.6.2 วิวัฒนาการทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมือง

วิวัฒนาการทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมืองของแต่ละประเทศนั้นต่างมีหลักการพื้นฐานที่เหมือนกันและแตกต่างกันไปตามลักษณะเฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละประเทศ เช่น ในประเทศอังกฤษ สหรัฐอเมริกาและฝรั่งเศสต่างให้ความสำคัญกับการสร้างการรับรู้ในกระบวนการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง เพื่อให้ประชาชนทั้งหลายสามารถแสดงออกถึงการปกครองหรือ

รัฐบาลโดยประชาชน อีกทั้งเพื่อสร้างระบบให้สังคม รักษาระเบียบวินัยของคนในสังคม และนำสังคมไปสู่จุดมุ่งหมายร่วมกัน ภายใต้การใช้อำนาจอธิปไตยจากตัวแทนของประชาชน ซึ่งความประสงค์ของตัวแทนจึงไม่อาจแตกต่างไปจากความประสงค์ของประชาชนได้ ดังนั้นการตัดสินใจของเสียงส่วนใหญ่ของผู้แทนจึงมักสอดคล้องกับความประสงค์ส่วนใหญ่ของประชาชน

สำหรับวัฒนธรรมทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมืองได้สะท้อนถึงหลักกฎหมายมหาชน อาทิ “แนวความคิดเกี่ยวกับอำนาจอธิปไตย” ที่ทั้งประเทศอังกฤษ สหรัฐอเมริกาและฝรั่งเศสต่างก็ได้ยึดถือแนวความคิดเกี่ยวกับอำนาจอธิปไตยที่มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ **ประเทศอังกฤษ** วัฒนธรรมทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมืองได้สะท้อนถึง**หลักอำนาจสูงสุดของรัฐสภา** ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ว่าองค์ประกอบของรัฐสภาจะถูกกำหนดโดยผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งซึ่งเป็นผู้มีอำนาจอธิปไตยทางการเมืองในที่สุด อีกทั้งหลักอำนาจสูงสุดของรัฐสภานี้ มีเจตจำนงแน่วแน่และมุ่งเสนอแนวความคิดให้รัฐสภาเป็นองค์กรหนึ่งเดียวที่ใช้อำนาจอธิปไตย อันเป็นการปฏิเสธมิให้ฝ่ายอื่นเข้ามาเป็นผู้ใช้อำนาจนี้โดยตรง⁴⁸⁹

ในขณะที่**ประเทศสหรัฐอเมริกา** วัฒนธรรมทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมืองได้ก่อให้เกิด**หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน**ซึ่งองค์อธิปัตย์ที่แท้จริงคือประชาชน ด้วยเหตุนี้ประชาชนจึงเป็นผู้ก่อให้เกิดรัฐหรือองค์กรต่างๆ ทางการเมือง ตรงจุดนี้เองจึงเกิดเป็นระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยทางตรงที่นำมาซึ่งผล 2 ประการ คือ⁴⁹⁰

ประการแรก การออกกฎหมายใดก็ตามจะต้องได้รับความเห็นชอบจากประชาชนผู้ทรงสิทธิอำนาจอธิปไตยเสียก่อนหรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง กฎหมายทุกฉบับจะต้องได้รับการเห็นชอบจากประชาชนโดยการลงประชามติ จึงกล่าวได้ว่าเป็นประชาธิปไตยแบบบริสุทธิ์ที่เป็นการปกครองของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชน

⁴⁸⁹ เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ์, การปกครองอังกฤษ, (กรุงเทพฯ : เจริญผลการพิมพ์, 2502), หน้า 24.

⁴⁹⁰ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน ว่าด้วยรัฐ รัฐธรรมนูญ และกฎหมาย, หน้า 241-242.

ประการที่สอง สมาชิกรัฐสภาจะต้องปฏิบัติตามแนวทางหรือแนวปฏิบัติของประชาชน มิเช่นนั้นอาจถูกถอนได้โดยประชาชน ดังนั้นสมาชิกรัฐสภาจึงเป็นเพียงผู้แทนที่ประชาชนตั้งขึ้นมาเท่านั้นและต้องปฏิบัติตัวให้เหมาะสมกับเจตนารมณ์ของปวงชน

อนึ่ง คว้นหลังจากการที่อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนแล้วนั้นได้ทำให้การดำเนินงานหรือกลไกทางการเมืองการปกครองทั้งหลายต้องเกิดขึ้นจากประชาชนไม่ทางตรงหรือทางอ้อม หรือที่เรียกว่า**รัฐบาลโดยความยินยอมของประชาชน**

ในส่วน**ประเทศฝรั่งเศส** วัฒนธรรมทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นชนวนแห่งการสถาปนา**หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของชาติ** กล่าวคือองค์อธิปัตย์คือชาติ มิใช่ประชาชน อีกนัยหนึ่งก็คือ ประชาชนชาวฝรั่งเศสในฐานะขององค์อธิปัตย์มีตัวแทนก็ต่อเมื่อประชาชนรวมตัวกันเป็นชาติ โดยผลที่ตามมาคือการมีตัวแทนเป็นของชาติ ซึ่งก่อให้เกิดประชาธิปไตยโดยทางอ้อม ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของชาติเป็นหลักการที่ตรงกันข้ามกับหลักอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน ซึ่งพอจะกล่าวได้ดังต่อไปนี้⁴⁹¹

ประการแรก ในเรื่องเกี่ยวกับการเลือกตั้ง หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนได้กำหนดให้การเลือกตั้งเป็นสิทธิ แต่หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของชาติได้กำหนดให้ประชาชนไม่มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งในนามของชาติ เพราะชาติมาจากการรวมตัวของประชาชน โดยชาติจะต้องมาก่อนสิ่งอื่นใด ดังนั้น การเลือกตั้งจึงเป็นหน้าที่ของประชาชนทุกคนที่จะต้องกระทำเพื่อชาติและชาติจะเป็นผู้กำหนดคัดเลือกว่าประชาชนคนใดมีความสามารถเพียงพอที่จะมีหน้าที่ดังกล่าว

ประการที่สอง หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนเห็นว่าการเลือกตั้งต้องมีลักษณะเป็นการทั่วไป เพราะว่าการเลือกตั้งเป็นสิทธิของประชาชนทุกคน โดยให้เหตุผลว่าทุกๆ คนมีสิทธิลงคะแนนเลือกตั้ง การตัดสิทธิผู้หนึ่งผู้ใดไม่ให้สิทธิในการเลือกตั้ง เพราะเหตุเนื่องจากพื้นเพ แหล่งกำเนิด ความยากดีมีจน หรือการศึกษาอบรมนั้นทำไม่ได้ ส่วนหลักอำนาจอธิปไตยเป็นของชาติเห็นว่า การเลือกตั้งเป็นหน้าที่ของประชาชนที่แสดงเจตนารมณ์ของชาติผ่านโดยผู้แทนรัฐสภาที่กระทำการในนามของชาติ และชาติจะเป็นผู้กำหนดบุคคลที่มีหน้าที่ในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งเอง

ประการที่สาม หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนเห็นว่าสมาชิกรัฐสภาจะต้องอยู่ภายใต้อำนาจบังคับของประชาชน เพราะเป็นผู้แทนของประชาชนที่ได้รับการเลือกเข้ามาโดยประชาชน

⁴⁹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 245-246.

ในขณะที่หลักอำนาจธิปไตยเป็นของชาติกลับมองว่าสมาชิกรัฐสภาที่ได้รับการเลือกจากประชาชนนั้น เป็นอิสระจากประชาชน เพราะว่าสมาชิกเหล่านั้นได้ผันตัวเองมาเป็นผู้แทนของชาติ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าสมาชิกรัฐสภามีอิสระและมีอำนาจของตัวเอง

นอกจากนั้น วัฒนธรรมทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมืองได้สะท้อน **หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน** ที่ประชาชนมีส่วนในการเมืองการปกครองอันสะท้อนให้เห็นถึง **หลักการแสดงออกซึ่งเจตนารมณ์ร่วมกันของปวงชน** ไม่ว่าจะเป็นการเข้าร่วมในการออกกฎหมายโดยตรง (ต่อมา กลายเป็นการออกเสียงประชามติ) หรือโดยผ่านผู้แทนของประชาชน เป็นต้น

3.6.3 วัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐ

วัฒนธรรมทางการเมืองตะวันตกอีกอย่างหนึ่งที่มีอิทธิพลเป็นอย่างสูงต่อการควบคุมและตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐก็คือ วัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐซึ่งประชาชนชาวตะวันตกทั้งประเทศอังกฤษ สหรัฐอเมริกาและฝรั่งเศสต่างถือว่าวัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐมีบทบาทสำคัญต่อการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนอีกทางหนึ่ง หรืออาจเรียกได้ว่าเป็น “การรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนทางอ้อม” โดยในแต่ละประเทศต่างก็มีวัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐที่สะท้อนถึงหลักการทางกฎหมายมหาชนที่เหมือนกันและแตกต่างกันออกไป ด้วยบริบทความเป็นมาทางประวัติศาสตร์หรือระบบการเมืองการปกครองของประเทศนั้นๆ

สำหรับหลักกฎหมายมหาชนที่เป็นผลสะท้อนของวัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐและมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง คือ **“หลักนิติรัฐและหลักนิติธรรม”** กล่าวคือ ประเทศอังกฤษได้ยึดมั่นในหลักนิติธรรมที่ประกอบด้วย หลักความชอบด้วยกฎหมาย หลักความเสมอภาคต่อกฎหมายและหลักการคุ้มครองสิทธิโดยศาล อันแตกต่างจากประเทศสหรัฐอเมริกาและฝรั่งเศสที่ให้ความเคารพต่อหลักนิติรัฐที่อุดมไปด้วยหลักการแบ่งแยกอำนาจธิปไตย หลักความชอบด้วยกฎหมาย หลักการประกันสิทธิในกระบวนการพิจารณาคดี หลักการประกันสิทธิของปัจเจกชนในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมและหลักความเป็นกฎหมายสูงสุดของรัฐธรรมนูญ อีกทั้งในทั้งสองประเทศก็ให้ความสำคัญกับหลักรัฐธรรมนูญนิยมที่เน้นถึงสิทธิเสรีภาพของประชาชนและการตรวจสอบการใช้อำนาจของรัฐ ทั้งนี้จะมีการปรากฏการเสริมสร้างเสถียรภาพและประสิทธิภาพให้รัฐบาลในภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ดังที่ได้อธิบายมาแล้วนั้น

ทั้งนี้ หลักนิติรัฐและหลักนิติธรรมก็ล้วนแต่มีความหมายมุ่งหมายที่จะให้กฎหมายเป็นใหญ่ โดยทุกคนต้องอยู่ภายใต้บังคับแห่งกฎหมาย และรัฐมีอำนาจกระทำการใดๆ ที่ไปกระทบต่อสิทธิเสรีภาพของปัจเจกชนได้ โดยหากเกิดการล่วงละเมิดสิทธิเสรีภาพแล้วนั้น รัฐต้องป้องกันและแก้ไขต่อความเสียหายที่เกิดขึ้น อันถือเป็นการควบคุมการกระทำของรัฐหรือฝ่ายปกครองมิให้มีการใช้อำนาจตามอำเภอใจ

แต่เมื่อพิจารณาถึงประวัติความเป็นมาประกอบกับการปรับใช้หลักนิติรัฐและหลักนิติธรรมในระบบกฎหมายอังกฤษ ระบบกฎหมายสหรัฐอเมริกาและระบบกฎหมายฝรั่งเศสก็จะพบถึงความแตกต่างกันอยู่บ้างบางประการ ดังนี้

1. ความแตกต่างในแง่ของบ่อเกิดของกฎหมาย

โดยประเทศอังกฤษเป็นประเทศที่ใช้ระบบ Common Law หรือระบบกฎหมายจารีตประเพณีที่ตัวบทกฎหมายกำเนิดเกิดขึ้นจากคำพิพากษาคัดสิน หรือที่เรียกว่า “Case Law” ของผู้พิพากษาด้วยเอกสารทางประวัติศาสตร์อย่าง Magna Carta, Petition of Right, Habeas Corpus, Bill of Rights และ Act of Settlement ส่วนในประเทศฝรั่งเศสใช้ระบบ Civil Law หรือระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษร และแม้แต่ประเทศสหรัฐอเมริกาที่ใช้ระบบ Common Law ก็ตาม แต่กฎหมายก็เกิดขึ้นจากกระบวนการนิติบัญญัติหรือตรากฎหมายโดยรัฐสภาซึ่งเป็นผู้แทนของประชาชน

2. ความแตกต่างในแง่ของการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐาน

ด้วยประเทศอังกฤษถือหลัก Common Law โดยไม่มีรัฐธรรมนูญที่เป็นลายลักษณ์อักษรส่งผลทำให้การรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชนจะถูกรับรองโดยคำพิพากษาของศาลสูงอังกฤษเป็นหลักหรือจะเป็นการรับรองโดยรัฐสภา ซึ่งการรับรองสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชนจะปรากฏในกฎหมายระดับพระราชบัญญัติ นอกจากนี้การรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนอังกฤษไม่ได้มีฐานะเป็นกฎหมายที่มีผลใช้บังคับโดยตรงและอยู่ในลำดับขั้นที่สูงกว่ากฎหมายธรรมดาที่ตราขึ้นโดยรัฐสภา เช่น การตรารามหาบัตรแมกคาร์นาค้า แม้ในยุคสมัยนั้นจะยังไม่มีรัฐธรรมนูญ แต่ก็เป็นที่ตราขึ้นโดยรัฐสภา เช่น การตรารามหาบัตรแมกคาร์นาค้า แม้ในยุคสมัยนั้นจะยังไม่มีรัฐธรรมนูญ แต่ก็เป็นที่ตราขึ้นโดยรัฐสภา อันเปรียบเสมือนรัฐสภาในยุคต่อมา หรือการตราโดยรัฐสภา อาทิ Petition of Right, Habeas Corpus, Bill of Rights และ Act of Settlement ทั้งนี้ด้วยแนวความคิดที่ว่าหลัก Common Law ให้การรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชนได้ดีกว่ารัฐธรรมนูญที่เป็นลายลักษณ์อักษร นอกเหนือจากนี้ หลักนิติธรรมยัง

ได้ส่งเสริมและสนับสนุนต่อการบังคับใช้กฎหมายกับประชาชนทุกผู้ทุกคนด้วยความเสมอภาคเท่าเทียมกันภายใต้หลักความเสมอภาคต่อกฎหมาย และการให้คำมั่นสัญญาว่าประชาชนทุกคนย่อมได้รับการพิทักษ์รักษาสิทธิเสรีภาพจากกระบวนการยุติธรรม หรือที่เรียกว่า “หลักการคุ้มครองสิทธิโดยศาล”

อันแตกต่างประเทศสหรัฐอเมริกาและฝรั่งเศสที่การรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชนจะปรากฏในกฎหมายระดับรัฐธรรมนูญหรือกฎหมายที่มีคุณค่าดังรัฐธรรมนูญ เช่น คำประกาศอิสรภาพอเมริกาหรือคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมืองชาวฝรั่งเศส เป็นต้น อนึ่ง หลักนิติรัฐยังให้ความมั่นใจที่เมื่อประชาชนถูกดำเนินในคดีอาญาหรือคดีที่เกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของประชาชนแล้วย่อมได้รับการประกันสิทธิในกระบวนการพิจารณาคดี ไม่ว่าจะเป็นการคุ้มครองผู้ถูกกล่าวหา การห้ามลงโทษซ้ำ การสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์เสียก่อน เป็นต้น อันถือเป็นหลักการประกันสิทธิในกระบวนการพิจารณาคดี อีกทั้งเมื่อหลักนิติรัฐยังมุ่งต่อการประกันสิทธิของปัจเจกชนในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม เพื่อเป็นการป้องกันสิทธิเสรีภาพของประชาชนมิให้มีการล่วงละเมิดขึ้นได้โดยไม่มีเหตุอันสมควรหรือมีความจำเป็นอันใด

3. ความแตกต่างในแง่ของการควบคุมตรวจสอบการตรากฎหมาย

สืบเนื่องจากประเทศอังกฤษได้ถือวัฒนธรรมทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่สะท้อนหลักอำนาจสูงสุดเป็นของรัฐสภา (The Supremacy of Parliament) ส่งผลทำให้รัฐสภาสามารถตราตัวบทกฎหมายใดๆ ได้ทั้งสิ้น แม้ว่ากฎหมายนั้นจะขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญหรือจารีตประเพณี ก็หาทำให้ฝ่ายตุลาการหรือศาลอังกฤษสามารถก้าวล่วงในการควบคุมและตรวจสอบความชอบด้วยกฎหมายที่ตราขึ้นโดยฝ่ายนิติบัญญัติได้ แต่ศาลอังกฤษจะควบคุมและตรวจสอบความชอบด้วยกฎหมายจากการกระทำหรือการใช้อำนาจมหาชนเฉพาะที่เป็นการใช้อำนาจโดยฝ่ายบริหารหรือฝ่ายปกครองเท่านั้น⁴⁹² ด้วยเหตุนี้ประเทศอังกฤษจึงไม่มีศาลรัฐธรรมนูญและศาลปกครอง ซึ่งการควบคุมตรวจสอบการตรากฎหมายของรัฐสภาอังกฤษจึงเป็นการควบคุมทางการเมือง มิใช่การควบคุมทางกฎหมาย

⁴⁹² ชาญชัย แสวงศักดิ์, กฎหมายมหาชน : วิวัฒนาการของกฎหมายมหาชนในต่างประเทศและในประเทศไทย, หน้า 116.

ขณะที่ประเทศสหรัฐอเมริกา* และฝรั่งเศสได้ถือหลักนิติรัฐที่ฝ่ายนิติบัญญัติย่อมต้องผูกพันต่อรัฐธรรมนูญในการตรากฎหมายขึ้นใช้บังคับ เพื่อให้หลักความผูกพันต่อรัฐธรรมนูญของฝ่ายนิติบัญญัติที่มีผลในทางปฏิบัติ ซึ่งหลักนิติรัฐจึงกำหนดให้มีองค์กรที่ควบคุมตรวจสอบความชอบด้วยรัฐธรรมนูญหรือกฎหมายที่ฝ่ายนิติบัญญัติตราขึ้น องค์กรที่ทำหน้าที่ในลักษณะเช่นนี้อาจมีการเรียกชื่อที่แตกต่างกันไป โดยในประเทศสหรัฐอเมริกาก็คือศาลสูงสุดแห่งสหรัฐอเมริกา (The Supreme Court of the United States) หรือในประเทศฝรั่งเศส คือคณะตุลาการรัฐธรรมนูญ (The Constitutional Council) และอาจกล่าวได้ว่าตามหลักนิติรัฐ การตรากฎหมายของฝ่ายนิติบัญญัติย่อมตกอยู่ภายใต้การควบคุมตรวจสอบจากฝ่ายตุลาการ อย่างไรก็ตามการควบคุมตรวจสอบการตรากฎหมายของฝ่ายนิติบัญญัตินั้น ฝ่ายตุลาการซึ่งทำหน้าที่ดังกล่าวนี้คือ ศาลรัฐธรรมนูญและศาลปกครองก็ต้องผูกพันตนต่อรัฐธรรมนูญหรือกฎหมายด้วย ศาลรัฐธรรมนูญและศาลปกครองจึงควบคุมตรวจสอบความชอบด้วยรัฐธรรมนูญหรือกฎหมายที่ตราขึ้นโดยฝ่ายนิติบัญญัติโดยเกณฑ์ทางกฎหมาย โดยไม่อาจนำเจตจำนงของตนเข้าแทนที่เจตจำนงของฝ่ายนิติบัญญัติได้⁴⁹³

นอกจากนี้ ในระบบกฎหมายสหรัฐอเมริกายังปรากฏ “หลักกระบวนการที่ถูกต้องตามกฎหมาย” (Due Process of Law)** โดยการกระทำใดจะขัดหรือแย้งต่อกระบวนการที่ถูกต้องตาม

* ประเทศสหรัฐอเมริกามีลักษณะพิเศษ กล่าวคือประเทศสหรัฐอเมริกาใช้ระบบ Common Law เป็นหลัก แต่ก็มีกรนำเอาระบบ Civil Law มาใช้ด้วย ดังจะเห็นได้จากการบัญญัติกฎหมายลายลักษณ์อักษร หรือการนำเอาหลักการแบ่งแยกการใช้อำนาจอธิปไตยหรือหลักความเป็นกฎหมายสูงสุดของรัฐธรรมนูญมาบัญญัติในรัฐธรรมนูญ ประเทศสหรัฐอเมริกาคือประเทศที่ผสมผสานระหว่างหลักนิติรัฐและหลักนิติธรรมได้อย่างลงตัว

⁴⁹³ วรเจตน์ ภาคีรัตน์, อ้างแล้ว, หน้า 202.

** ประเทศสหรัฐอเมริกามีรับเอาแนวความคิดเรื่องกระบวนการที่ถูกต้องตามกฎหมายมาจากประเทศอังกฤษในมหาบัตรแมกนาคาร์ต้า ฉบับ ค.ศ. 1354 สมัยพระเจ้าเอ็ดเวิร์ดที่ 3 แห่งอังกฤษ โดยได้บัญญัติรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกาในบทแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญครั้งที่ 5 และครั้งที่ 14 ซึ่งวางหลักว่ารัฐจะเพิกถอน สิทธิหรือกระทำการใดๆ อันมีผลกระทบต่อสิทธิในชีวิต เสรีภาพ และทรัพย์สินของบุคคล โดยปราศจากกระบวนการที่ถูกต้องตามกฎหมายไม่ได้ กล่าวคือ จะต้องให้

กฎหมายหรือไม่ และอยู่ในอำนาจดุลพินิจของศาลสูงสุดของสหรัฐอเมริกาเท่านั้นที่จะเป็นผู้วินิจฉัยชี้ขาด เพราะศาลสูงสุดเป็นเพียงศาลเดียวที่มีอำนาจในการวินิจฉัยและตีความว่ากฎหมายที่ออกโดยฝ่ายนิติบัญญัติหรือการกระทำอื่นใดของรัฐขัดต่อกระบวนการที่ถูกต้องตามกฎหมายที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญหรือไม่และคำวินิจฉัยนั้นถือเป็นที่สุด⁴⁹⁴ ทั้งนี้ผลของการควบคุมตรวจสอบความชอบด้วยกฎหมายมิให้ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญทำให้เกิดหลักความเป็นกฎหมายสูงสุดของรัฐธรรมนูญซึ่งรัฐสภาหรือฝ่ายนิติบัญญัติมีพันธะต้องผูกพันต่อรัฐธรรมนูญ ดังนั้นจึงต้องมีองค์กรสำหรับการตรวจสอบและควบคุมความชอบด้วยรัฐธรรมนูญ เพื่อปกป้องพิทักษ์รักษาจากการกระทำใดๆ ที่เป็นการขัดกับบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ อันทำให้รัฐธรรมนูญมีความเป็นกฎหมายสูงสุด

4. ความแตกต่างในแง่ของการมีศาลปกครองและศาลรัฐธรรมนูญ

ในระบบกฎหมายของประเทศฝรั่งเศสได้มีการแยกกฎหมายเอกชน (Private Law) กับกฎหมายมหาชน (Public Law) รวมถึงกฎหมายว่าด้วยวิธีพิจารณาคดี ซึ่งถ้าเป็นคดีตามกฎหมายเอกชนจะใช้ระบบวิธีพิจารณาในระบบกล่าวหา (Accusatorial System) แต่ถ้าเป็นคดีตามกฎหมายมหาชนจะใช้ระบบวิธีพิจารณาในระบบไต่สวน (Inquisitorial System) ส่งผลทำให้ประเทศฝรั่งเศสมีคณะตุลาการรัฐธรรมนูญและศาลปกครอง (Conseil d'Etat) แต่ขณะเดียวกันระบบกฎหมายของประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกาที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของระบบ Common Law ทำให้ไม่มีการแบ่งแยกกฎหมายเอกชนกับกฎหมายมหาชนออกจากกัน เพราะถือหลักที่ว่าทุกคนต้องอยู่ภายใต้กฎหมายเดียวกัน เพื่อให้การบังคับใช้กฎหมายเป็นไปด้วยความเสมอภาคเท่าเทียมกันทุกคน ไม่ว่าจะป็นรัฐหรือเอกชน ด้วยเหตุนี้ประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกาก็ไม่มีศาลอื่นใด นอกจากศาลยุติธรรมเพียงศาลเดียวเท่านั้นและใช้ระบบวิธีพิจารณาแบบกล่าวหาเป็นหลัก

บุคคลได้มีโอกาสเข้าสู่กระบวนการไต่สวนหรือกระบวนการพิจารณาคดีที่เหมาะสมและเป็นไปตามวิถีทางที่กฎหมายกำหนดไว้ นอกเหนือจากรัฐธรรมนูญแล้ว กฎหมายฉบับต่างๆ ของสหรัฐอเมริกายังให้ความสำคัญแก่กระบวนการที่ถูกต้องตามกฎหมายในอีกหลายเรื่อง เช่น กฎหมายปกครองและกฎหมายวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง เป็นต้น (ธานินทร์ กรัยวิเชียร, หลักนิติธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : ธนาเพลส, 2552), หน้า 10-11.)

⁴⁹⁴ ธานินทร์ กรัยวิเชียร, อ้างแล้ว, หน้า 10-11.

5. ความแตกต่างในแนวความคิดเรื่องการแบ่งแยกอำนาจ

ถ้าพิจารณาจากเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ของประเทศอังกฤษ สหรัฐอเมริกาและฝรั่งเศสแล้วจะเห็นได้ว่าในแต่ละประเทศต่างก็มีอำนาจอธิปไตยอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น แต่อาจมีความแตกต่างกันตามแนวความคิดของนักปรัชญาที่มีอิทธิพลในขณะนั้น เช่น หลักนิติธรรมในประเทศอังกฤษไม่ปรากฏหลักการแบ่งแยกอำนาจแต่ประการใด อีกทั้งประเทศอังกฤษได้ถือว่าอำนาจสูงสุดเป็นของรัฐสภา (The Supremacy of Parliamentary) โดยรัฐบาลกับรัฐสภามีความเชื่อมโยงอำนาจกันอย่างมาก นอกจากนี้ยังปรากฏว่ามีการมอบอำนาจให้องค์กรฝ่ายปกครองออกกฎหมายบังคับการตามกฎหมาย และอาจวินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาทในลักษณะที่เป็นการกระทำในทางตุลาการด้วย⁴⁹⁵ ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้หลักการแบ่งแยกอำนาจในประเทศอังกฤษไม่มีความชัดเจน

ขณะที่ประเทศสหรัฐอเมริกาให้การยกย่องหลักอำนาจอธิปไตยว่าเป็นของประชาชน โดยถือว่ารัฐเป็นการรวมตัวกันของทุกๆ คนในประชาคมนั้น ซึ่งเจตนารมณ์ร่วมกันของทุกคนก็คืออำนาจอธิปไตยที่เป็นของทุกๆ คนในประชาคม และเพื่อเป็นการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน จึงต้องมีการแบ่งแยกอำนาจระหว่างฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหารและฝ่ายตุลาการอย่างเด็ดขาด แต่ก็อาจมีความสัมพันธ์กันเล็กน้อยตามหลักการคานและดุลอำนาจ เช่น ให้ประธานาธิบดี รัฐสภาและศาลมีอำนาจอิสระ แต่ในการที่ประธานาธิบดีจะแต่งตั้งบุคคลใดให้ดำรงตำแหน่งบางตำแหน่งก็ต้องขอความเห็นชอบจากวุฒิสภา เป็นต้น⁴⁹⁶

สำหรับประเทศฝรั่งเศสมีทัศนคติในหลักอำนาจอธิปไตยว่าเป็นของชาติ ไม่ใช่เป็นของประชาชน โดยชาติเป็นเจ้าของอำนาจสูงสุดและทุกอำนาจถือกำเนิดจากชาติ⁴⁹⁷ ดังปรากฏในมาตรา 3 ของคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมืองว่า “หลักของอำนาจอธิปไตยก็คือ อำนาจอธิปไตย

⁴⁹⁵ K.Loewenstein, *Staatsrecht und Staatspraxis von Grossbritannien*, Bd. I, (Berlin-Heidel-berg-New York : Springer, 1967), p.84 อ้างถึงในวรเจตน์ ภาคีรัตน์, อ้างแล้ว, หน้า 205.

⁴⁹⁶ วิษณุ เครืองาม, *กฎหมายรัฐธรรมนูญ*, หน้า 237.

⁴⁹⁷ ชาญชัย แสงวงศ์, *กฎหมายมหาชน : วิวัฒนาการของกฎหมายมหาชนในต่างประเทศและในประเทศไทย*, หน้า 176.

เป็นของชาติ องค์กรใดหรือบุคคลใดหาใช้อำนาจซึ่งไม่ได้มีที่มาโดยชัดแจ้งจากอำนาจอธิปไตยนั้นได้
ไม่”⁴⁹⁸ หรือในรัฐธรรมนูญฉบับลงวันที่ 3 กันยายน ค.ศ.1791 ได้บัญญัติว่า “อำนาจอธิปไตยเป็น
อันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่อาจแบ่งแยกได้ ไม่อาจจำหน่ายโอนได้ และไม่อาจอ้างอายุความครอบงำได้
อำนาจอธิปไตยเป็นของชาติ ส่วนหนึ่งส่วนใดของประชาชนหรือบุคคลหนึ่งบุคคลใดไม่อาจนำเอาอำนาจ
อธิปไตยไปใช้เอง ชาติเท่านั้นที่เป็นบ่อเกิดของอำนาจทั้งปวง”⁴⁹⁹ เมื่ออำนาจอธิปไตยไม่สามารถ
แบ่งแยกได้ส่งผลทำให้การแบ่งแยกอำนาจในประเทศฝรั่งเศสมีความแตกต่างจากประเทศ
สหรัฐอเมริกา กล่าวคือ รัฐธรรมนูญฝรั่งเศสเห็นว่ามีอำนาจเพียง 2 อำนาจ คืออำนาจนิติบัญญัติและ
อำนาจทางบริหาร (ส่วนศาลมิได้เป็นอำนาจ แต่เป็นเพียงองค์กรเจ้าหน้าที่) และอำนาจทั้งสองแท้จริง
แล้วก็คืออำนาจเดียวที่เป็นของชาติ ซึ่งมีใช้การแบ่งแยกอำนาจเช่นในประเทศสหรัฐอเมริกา แต่เป็น
การแบ่งแยกหน้าที่ต่างๆ ของชาติให้กระจายไปอยู่ที่องค์กรหลายองค์กรได้ เช่น ประธานาธิบดี รัฐบาล
รัฐสภาหรือศาล นอกจากนี้ ประเทศฝรั่งเศสมิได้มีการถ่วงและคานดุลอำนาจกันระหว่างฝ่ายนิติบัญญัติ
กับฝ่ายบริหารดังเช่นประเทศสหรัฐอเมริกาซึ่งอำนาจทางนิติบัญญัติและอำนาจทางบริหารแบ่งแยก
ออกจากกัน ทั้งยังมิได้ถูกยุบรวมกันในคณะรัฐมนตรีดังเช่นในประเทศอังกฤษ⁵⁰⁰

นอกจากนี้ หลักกฎหมายมหาชนที่เป็นผลสะท้อนของวัฒนธรรมทางการเมืองการ
จำกัดอำนาจของรัฐอีกหลักหนึ่งก็คือ **หลักรัฐธรรมนูญนิยม** สืบเนื่องจากพัฒนาการทางประวัติศาสตร์
จะเห็นถึงหลักและทฤษฎีทางกฎหมายมหาชนที่มีส่วนในการวางรากฐานหลักรัฐธรรมนูญนิยมเป็น
อย่างมาก อันประกอบไปด้วยหลักและทฤษฎีกฎหมายมหาชน ดังต่อไปนี้ คือ หลักนิติรัฐ ทฤษฎีสัญญา
ประชาคม หลักความเป็นกฎหมายสูงสุดของรัฐธรรมนูญและหลักการแบ่งแยกอำนาจ ทำให้เห็นได้ว่า
ประเทศสหรัฐอเมริกาและฝรั่งเศสเป็นประเทศที่ให้ความสำคัญกับหลักกฎหมายดังกล่าวทำให้ทั้งสอง
ประเทศมีหลักรัฐธรรมนูญนิยมที่เป็นลายลักษณ์อักษรอย่างชัดเจน อันแตกต่างจากประเทศอังกฤษที่
ไม่มีรัฐธรรมนูญเป็นลายลักษณ์อักษร ทำให้องค์กรต่างๆ มิต้องคำนึงหรือให้ความสำคัญต่อกฎหมาย

⁴⁹⁸ เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน ว่าด้วยรัฐ รัฐธรรมนูญ และกฎหมาย, หน้า 326.

⁴⁹⁹ วิษณุ เครืองาม, กฎหมายรัฐธรรมนูญ, หน้า 221.

⁵⁰⁰ ชาญชัย แสงวงศ์, กฎหมายมหาชน : วิวัฒนาการของกฎหมายมหาชนในต่างประเทศและ
ในประเทศไทย, หน้า 179.

อื่นใดหรือกฎหมายสูงสุดของแผ่นดิน แต่เมื่อเป็นเช่นนี้ก็มิอาจกล่าวได้ว่าประเทศอังกฤษไม่มีหลัก รัฐธรรมนูญนิยมแต่อย่างใด เพราะก็ยังมีการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนและการ ควบคุมการใช้อำนาจรัฐดังปรากฏในเอกสารทางการเมืองทั้งหลาย

วัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐที่เกิดขึ้นในประเทศทางตะวันตกได้เกิด มรรคเกิดผลและกลายเป็นปัจจัยที่สำคัญอันเกี่ยวพันต่อการพัฒนาการปกครองในระบอบ ประชาธิปไตย

3.6.4 วัฒนธรรมทางการเมืองการเคารพต่อฝ่ายค้าน

วัฒนธรรมทางการเมืองการเคารพต่อฝ่ายค้านเป็นปรากฏการณ์ที่จะเกิดขึ้นกับประเทศที่ ประชาชนมีความเชื่อ ความศรัทธาหรือค่านิยมชมชอบต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตย เนื่อง ด้วยระบอบประชาธิปไตยเป็นการปกครองตัวเองร่วมกันของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อ ประชาชน ดังนั้นการตัดสินใจร่วมกันของประชาชนในเรื่องต่างๆ นั้น ย่อมต้องมีการปรึกษาหารือ ร่วมกัน ทั้งนี้เพื่อให้การกระทำหรือการตัดสินใจต่างๆ สามารถตอบสนองต่อประชาชนส่วนใหญ่ จึง จำเป็นต้องยึดถือเสียงส่วนใหญ่เป็นเกณฑ์ ขณะเดียวกันก็ต้องคำนึงถึงเสียงข้างน้อยเป็นสำคัญ ซึ่ง วัฒนธรรมทางการเมืองนี้สะท้อนได้ผ่านหลักกฎหมายมหาชนคือ **“หลักเสียงข้างมากโดยคำนึงถึง เสียงข้างน้อย”**

จากการศึกษาถึงวัฒนธรรมทางการเมืองของประเทศอังกฤษ สหรัฐอเมริกาและฝรั่งเศสแล้ว จะพบว่า ประเทศที่มีรูปแบบหรือลักษณะของวัฒนธรรมทางการเมืองการเคารพต่อฝ่ายค้านหรือให้ ความสำคัญต่อหลักเสียงข้างมากโดยคำนึงถึงเสียงข้างน้อยที่เห็นได้ชัดเจนคือ ประเทศอังกฤษ เนื่อง ด้วยประเทศอังกฤษเป็นประเทศที่ปกครองในระบบรัฐสภาที่ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมทางการเมือง การเชื่อมโยงอำนาจหรือการตรวจสอบและถ่วงดุลระหว่างรัฐสภากับฝ่ายบริหาร ขณะเดียวกันตาม ธรรมเนียมปฏิบัติได้กำหนดให้ถือเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์และกำหนดสิทธิเสรีภาพบางประการสำหรับ เสียงข้างน้อย เช่น เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น เพื่อการรับความคิดเห็นที่แตกต่างจากฝ่ายเสียง ข้างน้อยในการพัฒนาปรับปรุงการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของฝ่ายเสียงข้างมาก เหตุที่เป็นเช่นนี้ เนื่องจากประเทศอังกฤษมีพรรคการเมืองใหญ่สองพรรคที่ผลัดเปลี่ยนเปลี่ยนหมุนเวียนกันบริหาร ปกครองประเทศ ซึ่งพรรคการเมืองที่ได้รับเลือกตั้งเข้ามาเป็นรัฐบาลหรือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จำต้องเคารพในสิทธิของเสียงข้างน้อยเป็นอย่างยิ่ง ในขณะที่ประเทศสหรัฐอเมริกาและฝรั่งเศสใน

ช่วงเวลาดังกล่าวมิได้ปรากฏหลักเสียงข้างมากโดยค้ำึงถึงเสียงข้างน้อยอย่างชัดเจนเท่าที่ควร ซึ่งเป็นเพียงแนวความคิดที่ได้เกิดขึ้น เช่น คาลฮูน อติตรงประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกาและวุฒิสมาชิกของมลรัฐเซาท์แคโรไลนา เป็นผู้ปกป้องผลประโยชน์ของมลรัฐทางใต้ซึ่งเป็นฝ่ายข้างน้อยในช่วงปี ค.ศ. 1830 เขาเสนอว่าทุกการตัดสินใจทางการเมืองของรัฐบาลมีความจำเป็นที่จะต้องได้รับการสนับสนุนจากส่วนหนึ่งของฝ่ายข้างน้อยด้วย เขาเห็นว่าการตัดสินใจในเรื่องหนึ่งเรื่องใดจะถูกต้องก็ต่อเมื่อได้รับเสียงข้างมากของฝ่ายข้างมากและเสียงข้างมากของฝ่ายข้างน้อย กล่าวคือ ฝ่ายข้างมากของการยอมรับ (Majority of Consensus)⁵⁰¹

กล่าวโดยสรุป ด้วยหลักการพื้นฐานที่สำคัญของวัฒนธรรมทางการเมืองที่แตกต่างกันดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดรูปแบบการปกครองที่แตกต่างกันออกไป กล่าวคือ ในประเทศอังกฤษมีการปกครองแบบประชาธิปไตยแบบรัฐสภาโดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ภายใต้หลักความเป็นสูงสุดของรัฐสภา ประเทศสหรัฐอเมริกามีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยแบบประธานาธิบดี ภายใต้หลักการแบ่งแยกอำนาจอย่างเคร่งครัด และประเทศฝรั่งเศสมีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยแบบกึ่งประธานาธิบดีที่ภายหลังได้ให้ความสำคัญกับเสถียรภาพของรัฐบาลเป็นอย่างมาก

ทั้งนี้ เอกสารทางการเมืองต่างๆ ได้สะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับแนวความคิดว่าด้วยสิทธิเสรีภาพของประชาชนและการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนอย่างชัดเจน ตัวอย่างเช่น มหาบัตรแมกนาคาร์ตา ค.ศ.1215 ที่กำหนดให้กษัตริย์เคารพต่อสิทธิและเสรีภาพของประชาชน โดยให้การรับประกันสิทธิและเสรีภาพ และรับรองว่าจะไม่จับกุม เนรเทศ ยึดทรัพย์หรือลงโทษอื่นใดต่อประชาชนจนกว่าจะมีคำพิพากษาตัดสินของผู้พิพากษาที่มีความผิดตามกฎหมาย ตลอดจนการกำหนดขอบเขตอำนาจของกษัตริย์ให้อยู่ภายใต้กฎหมาย หรือที่ปรากฏในคำประกาศอิสรภาพของอเมริกาในปี ค.ศ.1776 ตอนหนึ่งว่า⁵⁰²

⁵⁰¹ J-Ph. Feldman, *La bataille américaine du fédéralisme*, John C. Calhoun et l'annulation, PUF, Coll, Lè-viathan, 2004, p.221 s1. อ้างถึงใน ชาญชัย แสงศักดิ์, กฎหมายมหาชน : วิวัฒนาการของกฎหมายมหาชนในต่างประเทศและในประเทศไทย, หน้า 139.

⁵⁰² อเล็กซานเดอร์ แฮมิลตัน, เจมส์ เมดิสันและจอห์น เจย์, อ้างแล้ว, หน้า 267.

“...เราถือความจริงต่อไปนี้เป็นสิ่งที่ประจักษ์แจ้งอยู่ในตัวเอง นั่นคือ มนุษย์ทุกคนถูกสร้างขึ้นมาอย่างเท่าเทียมกัน และพระเจ้าผู้สร้างได้มอบสิทธิบางประการที่จะเพิกถอนมิได้ไว้ให้แก่มนุษย์ ในบรรดาสิทธิเหล่านั้นได้แก่ ชีวิต เสรีภาพและการเสาะแสวงหาความสุข

เพื่อที่จะคุ้มครองสิทธิเหล่านั้นให้มั่นคง รัฐบาลจึงถูกสถาปนาขึ้นในหมู่มวลมนุษย์โดยได้อำนาจที่ยุติธรรมอันเนื่องมาจากความยินยอมของผู้ที่อยู่ใต้การปกครอง เมื่อใดก็ตามที่รูปแบบของรัฐบาลใดเป็นสิ่งที่ทำลายเป้าหมายเหล่านี้ เมื่อนั้นย่อมเป็นสิทธิของประชาชนที่จะเปลี่ยนแปลงหรือยกเลิกรัฐบาลแบบนั้นเสีย และสถาปนารัฐบาลขึ้นใหม่โดยให้มีรากฐานอยู่บนหลักการดังกล่าว...”

และในคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ลงวันที่ 26 สิงหาคม ค.ศ.1789 ของฝรั่งเศสที่ได้บัญญัติดังนี้⁵⁰³

“ข้อ 1 มนุษย์ทุกคนเกิดมาและดำรงอยู่อย่างมีอิสระและเสมอภาคกันในสิทธิการแบ่งแยกทางสังคม จะกระทำได้อีกแต่เพื่อประโยชน์ร่วมกัน

ข้อ 2 วัตถุประสงค์ของสมาคมทางการเมืองทุกสมาคม คือ การรักษาไว้ซึ่งสิทธิตามธรรมชาติและไม่มิอาจะความของมนุษย์ สิทธิเหล่านี้ ได้แก่ เสรีภาพ กรรมสิทธิ์ ความมั่นคง ความปลอดภัยและการต่อต้านการกดขี่ข่มเหง

ข้อ 16 สังคมใดไม่มีการให้หลักประกันในการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ หรือไม่มีการแบ่งแยกการใช้ อำนาจอธิปไตยที่แน่ชัด สังคมนั้นไม่มีรัฐธรรมนูญ”

จากบทบัญญัติดังกล่าวข้างต้นทำให้เห็นว่าการก่อกำเนิดวัฒนธรรมทางการเมืองและนำไปสู่การกำหนดพฤติกรรมทางการเมืองของคนในสังคมภายใต้การปกครองในระบอบใหม่ (ระบอบประชาธิปไตย) หรือรัฐสมัยใหม่นั้นต่างมุ่งเน้นถึงสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาคของประชาชนตลอดจนถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นสำคัญ ดังที่ ศาสตราจารย์ ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช อธิบายว่า⁵⁰⁴

“รัฐสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นในฝรั่งเศสมาจากการคลี่คลายขยายตัวทางประวัติศาสตร์เป็นรัฐประชาชาติที่มีรากฐานของประชาธิปไตยที่เน้นวัฒนธรรมทางความคิด ความเชื่อแบบใหม่ซึ่งให้ความสำคัญของศักดิ์ศรี

⁵⁰³ นันทวัฒน์ บรมานันท์, คำแปลรัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐฝรั่งเศส ค.ศ.1958, (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2548), หน้า 81-84.

⁵⁰⁴ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, วัฒนธรรมกับการสร้างสังคมการเมืองประชาธิปไตย, (กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายศึกษา, 2537), หน้า 9.

ความเป็นมนุษย์เป็นวัฒนธรรมกระตุกพืมาแทนที่วัฒนธรรมของระบอบเก่า แต่สิ่งที่สำคัญก็คือการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์และชีวทัศน์ รัฐสมัยใหม่กับวัฒนธรรมใหม่จึงไม่ขัดแย้งกัน”

หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง สิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค การจำกัดการใช้อำนาจรัฐ ไม่ว่าจะเป็นหลักนิติรัฐหลักนิติธรรม หลักอำนาจอธิปไตย หลักการแบ่งแยกอำนาจอธิปไตยหรือหลักรัฐธรรมนูญนิยมถือเป็นหลักการสำคัญของวัฒนธรรมทางการเมืองในการปกครองระบอบประชาธิปไตยหรือวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตก ดังที่ ศาสตราจารย์ ดร.บวรศักดิ์ อุวรรณโณ สรุปไว้อย่างน่าสนใจ⁵⁰⁵

“วัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตก มีเสาหลัก 4 เสา คือ การยึดมั่นในสิทธิเสรีภาพ การเคารพความเสมอภาค การเชื่อในนิติธรรมหรือกฎหมาย และการฟังคนส่วนใหญ่โดยคุ้มครองคนส่วนน้อย เสาหลักทั้งสี่ถือเป็นหลักการที่สำคัญของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยแบบตะวันตกและนานาอารยประเทศที่ยึดมั่นต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตยในปัจจุบัน”

ความแตกต่างของวัฒนธรรมทางการเมืองในประเทศอังกฤษ สหรัฐอเมริกาและฝรั่งเศสจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบประชาธิปไตยได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมทางการเมืองในประเทศต่างๆ เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแผ่ขยายของวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกภายใต้แนวความคิดที่มุ่งรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน รวมถึงการควบคุมการใช้อำนาจรัฐที่ได้มีอิทธิพลต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพของชาวสยามภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองของสยาม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

⁵⁰⁵ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, การสร้างธรรมาภิบาลในสังคมไทย, (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2542), หน้า 174.

บทที่ 4

วัฒนธรรมทางการเมืองกับการรับรองสิทธิเสรีภาพในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

(รัชกาลที่ 4 – ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475)

สำหรับบทนี้จะได้ศึกษาถึงวัฒนธรรมทางการเมืองไทยที่ประกอบด้วย วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยม วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์ วัฒนธรรมทางการเมืองอำนาจนิยม และวัฒนธรรมทางการเมืองบารมีนิยมซึ่งกล่าวไว้ในบทที่ 2 นั้น โดยวัฒนธรรมทางการเมืองดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อ การรับรองสิทธิเสรีภาพของชาวสยามในหลายๆ ด้าน และผู้วิจัยได้นำพระราชบัญญัติพิภคเกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ.2417 มาเป็นเส้นแบ่งของการศึกษาถึงสิทธิเสรีภาพภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองไทย ด้วยเหตุเพราะเห็นว่ากฎหมายต่างๆ ก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิภคเกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ.2417 การรับรองสิทธิเสรีภาพมีอยู่จำกัด ไม่มีการควบคุมการใช้อำนาจรัฐและราษฎรไม่มีส่วนร่วมทางการเมือง อันเนื่องมาจากโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง รวมถึงระบบกฎหมายที่อยู่รูปแบบเก่าซึ่งไม่อำนวยต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพของชนชั้นผู้ใต้การปกครองเท่าที่ควร โดยมีเพียงชนชั้นผู้ปกครองเท่านั้นที่สามารถเข้าถึงการรับรองสิทธิเสรีภาพที่ถูกกำหนดขึ้นได้อย่างเต็มที่ และแม้จะเริ่มมีการแทรกซึมของวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกมาแล้วก็ตาม กระทั่งมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิภคเกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ. 2417 ในช่วงนี้กระแสวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกได้เข้ามาในสยามอย่างเด่นชัดผ่านระบบทุนนิยม แนวความคิดว่าด้วยสิทธิเสรีภาพ แนวความคิดว่าด้วยรัฐธรรมนูญหรือลัทธิการล่าอาณานิคม เป็นต้น ส่งผลทำให้สยามประเทศต้องมีการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงในทุกด้านๆ ซึ่งถือว่าการพลิกฟ้าพลิกแผ่นดิน ทำให้สยามเข้าสู่รัฐสมัยใหม่ (Modern State) นอกจากนี้กฎหมายฉบับนี้ยังถือเป็นกฎหมายฉบับแรกที่ได้มีการริเริ่มจัดเงื่อนไขของระบบชนชั้นทางสังคมสยาม ซึ่งเป็นการบัญญัติกฎหมายในลักษณะของการเริ่มต้นกระบวนการยกเลิกระบบไพร่และทาส อันจะส่งผลกระทบต่อภาพรวมของการรับรองสิทธิเสรีภาพ พระราชบัญญัติดังกล่าว จึงได้แสดงถึงพระราชดำริที่ทรงมุ่งหมายในการพระราชทานสิทธิเสรีภาพความเป็นไทให้แก่อาณาประชาราษฎร์ทั้งหลาย ดังประกาศพระราชบัญญัติพิภคเกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ. 2417 ความตอนหนึ่งที่ว่า “... ทรงพระอนุสรคำนึงถึงธรรมเนียมบ้านเมืองมาแต่โบราณ ธรรมเนียมใดเป็นการเจริญ มีคุณประโยชน์

เป็นยุติธรรมแล้ว อยากจะทรงทำนุบำรุงให้วัฒนาการเจริญยิ่งขึ้น ให้ดำรงไปได้สืบกาลนาน ถ้าธรรมเนียมใดไม่เป็นการเจริญแก่ชาวพระนคร ไม่เป็นคุณ เป็นประโยชน์ไม่เป็นยุติธรรมก็อยากจะทรงเลิกถอนเสีย แต่จะต้องค่อยตัดรอนผ่อนไปที่ละเล็กละน้อย ตามการตามเวลากว่าที่จะรีบร้อยไปได้...”

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงได้แบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ช่วง คือ ช่วงแรกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ. 2417 และช่วงที่สอง คือ หลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ. 2417 จนถึงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เพื่อนำมาวิเคราะห์ถึงวัฒนธรรมทางการเมืองไทยที่ส่งผลต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพ

4.1 การรับรองสิทธิเสรีภาพก่อนและหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ. 2417

สำหรับในหัวข้อนี้จะได้อธิบายถึงการรับรองสิทธิเสรีภาพก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ. 2417 และการรับรองสิทธิเสรีภาพภายหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ. 2417 ซึ่งจะช่วยให้ทราบได้ว่าในทั้งสองช่วงเวลาดังกล่าวราษฎรได้รับสิทธิเสรีภาพในด้านใดบ้าง โดยวิเคราะห์จากบริบททางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองการปกครองในแต่ละช่วงเวลา

4.1.1 การรับรองสิทธิเสรีภาพก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ. 2417

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ. 2417 ได้มีความเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพมากยิ่งขึ้น เนื่องจากปัจจัยภายนอกประเทศอย่างนโยบายทางการค้าและการเมืองของชาติมหาอำนาจทางตะวันตกที่เริ่มเข้ามามีอิทธิพลต่อสยามประเทศ หรือปัจจัยภายในประเทศ ไม่ว่าจะเป็นหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาหรือความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้การปกครองที่ล้วนแต่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพของชาวสยาม แม้ระบบการเมืองการปกครองและระบบกฎหมายจะยังคงอยู่ในรูปแบบดั้งเดิม แต่ก็มีเปลี่ยนแปลงทางความคิดที่เกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพของชาวสยามที่พัฒนามากขึ้น

4.1.1.1 ความเป็นมาก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์

ไทย พ.ศ. 2417

การรับรองสิทธิเสรีภาพของชาวสยามก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์
 เกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ. 2417 ยังคงมีลักษณะจำกัดดังเช่นในสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยโครงสร้าง
 ทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครองนั้น พระมหากษัตริย์เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจสูงสุด
 เด็ดขาดและเป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจทั้งปวง ทำให้ชนชั้นผู้ปกครองอย่างเจ้านายและขุนนางได้เข้ามา
 มีบทบาทเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งในทางปฏิบัติจะพบว่าพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์จะถูกคานหรือ
 ถ่วงดุลโดยชนชั้นเจ้านายและขุนนาง อย่างไรก็ตาม สัมพันธภาพในทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการ
 ปกครองยังคงอยู่ในลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครอง ได้แก่พระมหากษัตริย์ เจ้านาย และขุน
 นาง กับผู้อยู่ใต้การปกครอง ได้แก่ ไพร่และทาส ซึ่งราษฎรทั่วไปยังไม่มีบทบาทในเรื่องดังกล่าว
 เท่าที่ควร นอกจากนี้ กฎหมายก็ได้เป็นสิ่งที่มีขึ้นเพื่อจำกัดอำนาจของผู้ปกครอง หากแต่เป็นการ
 รองรับสิทธิเสรีภาพ รวมถึงอำนาจของผู้ปกครองที่มีอยู่แต่ดั้งเดิมนั้น ด้วยเหตุนี้ วัฒนธรรมทาง
 การเมืองของชนชั้นผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้การปกครองก็ยังเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจ
 นิยมและแบบค้ำแคบตามลำดับ ส่วนของโครงสร้างทางสังคมจะพบว่าชนชั้นผู้อยู่ใต้การปกครองยังมี
 ความเหลื่อมล้ำ ความไม่เสมอภาค อันเนื่องมาจากวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยม
 วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์ที่ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่เช่นเดิม และในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
 พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เริ่มมีพัฒนาการทางการเมืองการปกครองที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมในระดับ
 หนึ่งด้วยอิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกที่สยามรับเข้ามานั้น และแม้
 สัมพันธภาพในทางการเมืองการปกครองยังมีลักษณะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นผู้ปกครองกับชน
 ชั้นผู้อยู่ใต้การปกครองเช่นเดิม แต่ในทางสังคมก็เป็นผลให้ราษฎรมีสติสิทธิเสรีภาพมากขึ้นกว่าเดิมเป็น
 อย่างมาก

4.1.1.2 การรับรองสิทธิเสรีภาพที่เป็นกฎหมายลายลักษณ์อักษร

4.1.1.2.1 การรับรองสิทธิเสรีภาพของชนชั้นต่างๆ

โครงสร้างทางสังคมสยามสามารถจัดประเภทของบุคคลในสังคมออกเป็น 4
 ชนชั้นใหญ่ๆ ได้แก่ ชนชั้นเจ้านาย ชนชั้นขุนนาง ชนชั้นไพร่และชนชั้นทาสภายใต้ระบบศักดินา ทั้งนี้
 ชนชั้นเจ้านายและชนชั้นขุนนางจัดอยู่ในฐานะของผู้ปกครอง ส่วนชนชั้นไพร่และชนชั้นทาสจัดอยู่ใน

ฐานะผู้อยู่ใต้การปกครอง ด้วยเหตุดังกล่าวจึงส่งผลทำให้สิทธิเสรีภาพได้รับการปฏิบัติให้มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน เพื่อความมุ่งหมายแห่งการปกครอง

1) การรับรองสิทธิของเจ้านาย

“เจ้า” ประกอบด้วยบรรดาเจ้านายซึ่งเป็นผู้สืบเชื้อสายใกล้ชิดพระมหากษัตริย์และมีตำแหน่งลดหลั่นกันลงมา ยศของเจ้านายมีสองประเภท คือสกุลยศกับอิสริยยศ ซึ่งสกุลยศมี 3 ชั้น คือ เจ้าฟ้า พระองค์เจ้า และหม่อมเจ้า ส่วนหม่อมราชวงศ์และหม่อมหลวงนั้นเพิ่งมีขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว⁵⁰⁶ และไม่ได้อยู่ในฐานะว่าเป็นเจ้า⁵⁰⁷ ส่วนอิสริยยศของเจ้านายชั้นสูงสุดก็คือ พระมหาอุปราช รองลงมาถึงเจ้าทรงกรม ซึ่งแต่ละพระองค์จะมีไพร่และข้าราชการเป็นของตนเอง ส่วนข้าราชการที่เป็นขุนนางจะมีอย่างน้อยที่สุดสามคน คือ เจ้ากรม ปลัดกรมและสมุหบัญชี โดยการแต่งตั้งเจ้าทรงกรมนั้นเท่ากับเป็นการมอบหมายให้เจ้านายดำรงตำแหน่งบางอย่างและมอบคนกลุ่มหนึ่งให้เจ้านายปกครองดูแล แทนที่จะจัดตั้งเมืองให้ปกครอง โดยเฉพาะในกรณีของพระมหาอุปราชซึ่งมักได้รับมอบหมายให้เป็นแม่ทัพหน้าและการมีกรมหมายถึงการมีกองทหารที่สามารถเกณฑ์มาได้อย่างรวดเร็ว ในเวลาเกิดศึกสงคราม สำหรับเจ้านายพระองค์อื่นการได้กรมก็เท่ากับได้ตำแหน่ง เกียรติยศ ความมั่งคั่ง และมีอำนาจที่จะควบคุมไพร่พลจำนวนหนึ่ง⁵⁰⁸

ศักดิ์นาของเจ้านาย⁵⁰⁹

	ไม่ได้ทรงกรม	ทรงกรม
เจ้าฟ้า (พระเชษฐาและพระอนุชา)	20,000	50,000
เจ้าฟ้า (พระราชโอรส)	15,000	40,000

⁵⁰⁶ ดำรงราชานุภาพ, กรมพระยา, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ, เรื่องเฉลิมพระยศเจ้านาย, (กรุงเทพฯ : ม.ป.พ., 2472), หน้า 4-5.

⁵⁰⁷ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), ประชุมกฎหมายรัชกาลที่ 4, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2547), หน้า 412.

⁵⁰⁸ ธงทอง จันทรางศุ และคณพล จันทน์หอม, เอกสารคำสอนวิชาประวัติศาสตร์กฎหมาย, (กรุงเทพฯ : คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 75-76.

⁵⁰⁹ ราชบัณฑิตยสถาน, กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 2, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2550), หน้า 258-259.

มหาอุปราช		100,000
พระองค์เจ้า (พระเชษฐาและพระอนุชา)	7,000	15,000
พระองค์เจ้า (พระราชโอรส)	6,000	15,000
พระองค์เจ้า (พระราชนัดดา)	4,000	11,000
หม่อมเจ้า	1,500	
หม่อม (ตำแหน่งที่ได้รับราชการ)	1,000 – 800	
หม่อมราชวงศ์	500	

เจ้านายชั้นสูงเหล่านี้อาจไม่ได้รับราชการ แต่สิทธิ อภิสิทธิ์และผลประโยชน์ต่างๆ จะคงอยู่ติดตัวไปตลอดชีวิต นอกจากพระมหากษัตริย์จะมีพระบรมราชโองการให้เปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น

เจ้านายมีสิทธิตามกฎหมาย คือ

1. การลงโทษเจ้านาย โดยแทบจะกล่าวได้ว่าเจ้ามีอภิสิทธิ์ไม่ต้องขึ้นศาลเหมือนสามัญ พงศาวดารรัชกาลที่ 3 กล่าวว่า “ในแผ่นดินนั้น พระเจ้าลูกเธอแลตำรวจมีอำนาจเที่ยวเกาะกุมราษฎรชาวบ้านมาชำระความตามอำเภอใจ แล้วอุกบุตรหลานหญิงสาวชาวแพชาวบ้านเอาไปเป็นห้าม ทำดังนี้เนืองๆ ราษฎรก็ไม่สู้ ได้รับความทุกข์ไม่อาจเข้าร้องถวายฎีกาได้” และประกาศเรื่องฟ้องความผิดกระทรวง พ.ศ. 2397 บัญญัติว่า⁵¹⁰ “อนึ่งผู้ใดมีคดีเกี่ยวข้องต่อเจ้าต่างกรม เจ้ายังไม่มีกรม แลหม่อมเจ้า แลหม่อมราชวงศ์...ก็ให้นำเรื่องราวมายื่นต่อท่านผู้ใหญ่ในกรมวังตามกระทรวง อย่าให้เอาความเจ้าไปว่ากล่าวยังโรงศาล แลตุลาการตำแหน่งอื่น...” ทำให้เห็นได้ว่าเจ้านายมีสิทธิที่ไม่ถูกพิจารณาคดีในศาลใดๆ นอกจากศาลของกรมวังเท่านั้น

2. การนำเจ้านายไปขายเป็นทาสไม่ได้ เพราะกฎหมายตราสามดวงได้บัญญัติให้เจ้าหน้าที่จะยอมให้กระทำสัญญาซื้อขายเช่นนั้นไม่ได้

นอกจากนี้ เจ้านายยังมีสิทธิเสรีภาพที่มีได้ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรหรือเป็นกฎหมาย เช่น สิทธิในที่อยู่อาศัย สิทธิในการศึกษา สิทธิในการบันเทิง สิทธิในการได้รับพระราชทานเงินเดือนและเบี้ยหวัด รวมถึงส่วนแบ่งภาษีอากรต่างๆ เป็นต้น

⁵¹⁰ ชาลววิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), อ้างแล้ว, หน้า 44 - 45.

2) การรับรองสิทธิของขุนนาง

“ขุนนาง” หมายถึงบุคคลที่มีตำแหน่งหน้าที่ในการบริหารราชการแผ่นดินตามพระบรมราชโองการ ขุนนางไม่ว่าตำแหน่งใดก็ตามก็มักจะมีภาวะกระตือรือร้นที่จะให้คนที่มีความรู้ต่ำกว่าตนรับรองสิทธิพิเศษและความแตกต่างของตน และพระโอยการศักดินาพลเรือนและศักดินาทหารหัวเมืองได้จัดระบบการปกครองได้รับรองฐานะและสิทธิหน้าที่ของขุนนางที่แตกต่างกัน ภายใต้อ

1. ศักดินา หมายถึงสิ่งที่แสดงถึงเกียรติยศของขุนนาง ซึ่งนับว่าเป็นหน่วยในการบ่งบอกถึงฐานะของเจ้านายราชการและราษฎรให้รู้ว่าแตกต่างกันมากน้อยเพียงใด นอกจากนี้ ยังแฝงด้วยความหมายบางประการอีกด้วย เช่น ขุนนางมีศักดินาอยู่ระหว่าง 10,000 ลงมาจนถึง 400 เป็นศักดินาของขุนนางที่ได้รับการแต่งตั้งจากพระมหากษัตริย์ แต่ถ้าศักดินาต่ำกว่า 400 แต่สูงกว่า 25 ขึ้นไปก็คือศักดินาของขุนนางชั้นหัวหน้าที่ไม่ได้รับการแต่งตั้งโดยตรงจากพระมหากษัตริย์ แต่ได้รับการแต่งตั้งจากเสนาบดีหรือขุนนางชั้นสูงๆ ซึ่งขุนนางชั้นต่ำเหล่านี้มีจำนวนมาก แต่มีสิทธิพิเศษเพียงเล็กน้อย ซึ่งจะต้องถูกเกณฑ์แรงงานและต้องเข้าเวรเหมือนกับราษฎรทั่วไป โดยเมื่อออกเวรแล้วก็ทำมาหากิน เช่น การค้าขาย การทำเกษตร อีกทั้งขุนนางชั้นต่ำอาจได้เลื่อนชั้นเป็นขุนนางชั้นสูงได้

2. ยศ ยศของขุนนางจากสูงสุดลงมาถึงต่ำสุด ประกอบด้วยสมเด็จพระเจ้าพระยา เจ้าพระยา พระยา เจ้าหมื่น พระ จมื่น ขุน จ่า หมื่น พัน สำหรับยศเจ้าหมื่น จมื่นและจ่า นั้นเป็นยศที่ใช้อยู่ในกรมมหาดเล็กเท่านั้น

3. ราชทินนาม เช่น ยมราช ศรีไสยณรงค์ สุรสีห์ โกษาธิบดี เป็นต้น

4. ตำแหน่ง เป็นเครื่องชี้ถึงระดับของหน้าที่ขุนนางนั้นๆ ปฏิบัติอยู่ เช่น เสนาบดี จางวาง เจ้ากรม สมุหนายก สมุหพระกลาโหม เป็นต้น

บรรดาขุนนางดำรงชีวิตอยู่ได้โดยอาศัยการปฏิบัติหน้าที่และอาศัยบรรดาของกำนัลจากผู้มีอำนาจหรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา

ระบบการจัดลำดับยศขุนนาง⁵¹¹

	ทรงกรม
สมเด็จพระเจ้าพระยา	30,000
เจ้าพระยา	10,000
พระยา	1,000 – 10,000
พระ	1,000 – 5,000
หลวง	800 – 3,000
ขุน	200 – 1,000
หมื่น	200 – 800
พัน	100 – 400

ขุนนางมีสิทธิเสรีภาพที่ปรากฏตามกฎหมาย เช่น

1. ขุนนางเป็นกลุ่มบุคคลหนึ่งในสังคมที่ได้รับสิทธิในการยกเว้นการเกณฑ์แรงงานไปใช้ ซึ่งรวมไปถึงบุตรของขุนนางด้วย ปรากฏตามกฎหมายตราสามดวง พระไอยการลักษณะเมียผู้คน ท่านบานผแนก มาตรา 2 ข้อ 17 ที่ว่า⁵¹² “ห้ามมิให้ถือว่าฐานะของบุตรผู้ถือศักดินาตั้งแต่ 400 ขึ้นไปเป็นไพร่”
2. ขุนนางข้าราชการที่มีศักดินาต่ำจะได้รับเอกสารยกเว้นการสักเลกเป็นรายบุคคลเท่านั้น ไม่ได้รวมถึงบุตรของขุนนางนั้นด้วย
3. ขุนนางมีสิทธิได้รับผลประโยชน์จากรัฐบาล อาทิ ขุนนางที่มีหน้าที่ทางศาลก็จะได้รับส่วนแบ่งจากค่าธรรมเนียมศาล ขุนนางที่มีหน้าที่เก็บภาษีอากรก็จะได้รับส่วน

⁵¹¹ ราชบัณฑิตยสถาน, กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 1, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2550), หน้า 1121-1149.

⁵¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 798.

แบ่งจากภาษีอากร ส่วนขุนนางที่มีหน้าที่เก็บส่วยและมีหน้าที่ออกใบอนุญาตก็จะได้รับส่วนแบ่งจากเงินค่าใบอนุญาตต่างๆ เช่น ขออนุญาตต่อเรือสำเภา เป็นต้น⁵¹³

4. ขุนนาง ข้าราชการที่ถือศักดินาตั้งแต่ 400 ไร่ขึ้นไป ถือว่าเป็นผู้ได้รับสิทธิในการเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินในการเสด็จออกว่าราชการ

5. ขุนนาง ข้าราชการที่ถือศักดินาตั้งแต่ 400 ไร่ขึ้นไป เมื่อจะดำเนินคดีฟ้องร้องผู้ใดต่อศาลก็มีสิทธิให้ทนายของตนทำหน้าที่แทนตนได้ ในกรณีขุนนางถูกฟ้องเป็นจำเลยก็มีสิทธิให้ทนายเขียนคำให้การและว่าความแทนของตน ตัวขุนนางไม่ต้องไปศาล

6. ขุนนาง ข้าราชการสามารถมีเสมียน (มีหน้าที่เขียนหนังสือหรือคิดเลข) หรือทนาย (มีหน้าที่คุ้มกันมูลนาย) ได้ตามลำดับศักดินา เช่น ศักดินา 400 ถึง 800 ตั้งได้ 3 คน ศักดินา 1,000 ถึง 1,600 คน ตั้งได้ 6 คน หรือศักดินา 10,000 เอากุ ตั้งได้ 30 คน เป็นต้น

7. เมื่อขุนนางผู้ใดเสียชีวิตก็มีสิทธิในการได้รับการยกเว้นภาษี และมีกฎหมายลักษณะมรดกที่ได้กำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการแบ่งมรดกของขุนนางเป็นพิเศษ เช่น มรดกทั้งหมดให้แบ่งออกเป็น 4 ส่วนเท่าๆ กัน คือ ส่วนของหลวง ส่วนของพ่อแม่ ส่วนของภรรยาและส่วนของพี่น้องลูกหลานและญาติ เป็นต้น นอกจากนี้ผู้ใดก็ตามที่ใช้คำหยาบแก่ขุนนางข้าราชการผู้ถือศักดินาตั้งแต่ 400 ไร่ขึ้นไปถือว่าเป็นผู้กระทำความผิดจะต้องได้รับการลงโทษอย่างหนัก

3) การรับรองสิทธิเสรีภาพของไพร่

ไพร่จัดเป็นพลเมืองโดยทั่วไปที่มีได้มีสถานะเป็นมูลนายและมีได้เป็นทาส ไพร่ส่วนใหญ่ดำรงอยู่ร่วมกันเป็นแบบทหาร สำหรับทหารนั้นจะทำหน้าที่ทั้งทางทหารและหน้าที่ทางพลเรือนในอาณาจักร ไพร่เหล่านี้จะต้องอยู่ภายใต้บังคับบัญชาของมูลนาย โดยถูกกำหนดให้ขึ้นสังกัดของมูลนาย อันทำให้เห็นได้ว่าบรรดาชายฉกรรจ์ทุกคนย่อมต้องมีหัวหน้าเป็นผู้บังคับบัญชา หัวหน้านี้เองที่กฎหมายเรียกว่า “มูลนาย” และบรรดาชายฉกรรจ์ที่อยู่ภายใต้บังคับ

⁵¹³ ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านสังคม, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศิลปปาบรรณาการ, 2545), หน้า 66-67.

บัญชาของมูลนาย เรียกว่า “ไพร่” ทั้งนี้ ระบบไพร่เป็นการจัดองค์กรทางสังคมเพื่อการสงคราม รวมทั้งเพื่อความจำเป็นและเป็นระเบียบทางเศรษฐกิจสังคมในยามสันติ⁵¹⁴

สำหรับไพร่นั้นสามารถแยกลักษณะและประเภทได้ดังนี้⁵¹⁵

1. ไพร่สมหรือสมสั๊ก คือ ผู้ชายสยามเมื่อมีอายุครบ 18 ปี จะต้องขึ้นทะเบียนที่กรมพระสุรัสวดี และจะได้รับการสักท้อมือว่าเป็นสังกัดกรมใด ตามปกติจะบรรจุไว้ในกรมที่บิดาสังกัดอยู่ โดยถือว่าบุตรชายต้องเป็น “ลูกหมู่” ของกรม เพื่อสะดวกในการปกครองและการเรียกระดม

2. ไพร่หลวง คือ ไพร่ซึ่งขึ้นอยู่กับพระเจ้าแผ่นดินโดยเฉพาะ มีหน้าที่รับใช้พระเจ้าแผ่นดิน เมื่อไพร่อายุครบ 20 ปี ถ้าเป็นไพร่ในเขตหัวเมืองชั้นในจะต้องมาเข้ารายงานตัวในราชธานี แล้วเข้ารับราชการตามกรมกองที่ตนสังกัด ซึ่งเรียกกันในสมัยนั้นว่า “เข้าเวร” มีกำหนดเวลาแตกต่างกันไปในแต่ละสมัย

สำหรับไพร่หลวงจะแบ่งประเภทตามความสามารถการทำงาน คือ

1. ไพร่ห้วงาน 2. ไพร่มีคร้ว 3. ไพร่ราบ 4. ไพร่เลว

โดยการเป็นไพร่หลวงจะเป็นไปจนกระทั่งอายุ 60 ปีบริบูรณ์ หรือจนกว่าบุตรชายไปรับราชการเป็นไพร่หลวงแทนตัว 3 คน ซึ่งใช้บังคับตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยไปจนถึงการประกาศใช้พระราชบัญญัติเกณฑ์ทหารในปี พ.ศ. 2448 ส่วนเลขหรือไพร่หัวเมืองชั้นนอกที่ไม่สะดวกในการจะมาเข้าเวรรับราชการในราชธานี ก็ได้รับการผ่อนผันให้เป็นไพร่ (หลวง) ส่วยไพร่ (หลวง) กองด่าน และไพร่คองเมือง โดยไม่ต้องมาเข้าเวรรับราชการในราชธานีให้ส่งส่วยแทนแรงได้

3. ไพร่ส่วย คือผู้ซึ่งไม่ต้องเข้ารับราชการ แต่มีหน้าที่ส่งสิ่งของเข้ามาในท้องพระคลัง เช่น ส่งดีบุก ก็เรียกว่าไพร่ส่วยดีบุก ส่งฝางให้ เรียกว่า ไพร่ส่วยฝาง เป็นต้น

⁵¹⁴ ลิขิต ธีรเวคิน, วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย, พิมพ์ครั้งที่ 8, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544), หน้า 46.

⁵¹⁵ นคร พันธุ์ณรงค์ , ประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : โครงการตำรามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2526) หน้า 280-290.

4. เลกหรือเลข คือไพร่พวกหนึ่ง ซึ่งอยู่ตามหัวเมืองไม่ต้องมารับราชการ พวกนี้สังกัดอยู่กับเจ้านาย เหตุที่เรียกว่าเลกหรือเลขก็เพราะมีการสักท้อมือและหลังมือ เพื่อเป็นการบอกสังกัด ถึงแม้ว่าไพร่แต่ละประเภทจะมีภาระหน้าที่ที่แตกต่างกันแล้ว แต่ไพร่ก็มีสิทธิเสรีภาพต่างๆ ด้วยเช่นกัน ดังเช่น

1. สิทธิในการจับจองที่ดิน

โดยกฎหมายตราสามดวง บทพระอายุการเบตเสจร มาตรา 36 บัญญัติว่า⁵¹⁶ “ถ้าผู้ใดก่นสร้างเลกครั้งที่ไร่นาเรียกสวนนั้น ให้ไปบอกแก่เสนานายระวางนายอากอร์ไปดูที่ไร่นาเรียกสวนที่ก่นสร้างนั้นให้รู้มากแลน้อย ให้เสนานายระวางนายอากอร์ เขียนโน้ตให้ไว้แก่ผู้เลกครั้งที่ไร่นานั้น...” ทำให้เห็นได้ว่าไพร่มีสิทธิอย่างเสรีในการจับจองที่ดินโดยไม่จำกัดจำนวน ถึงอยู่กับความขยันขันแข็งของตัวเอง เพื่อใช้การเกษตรกรรม การปศุสัตว์ การพักอาศัยหรือประโยชน์อื่นใด โดยมีอำนาจหวงกันจากการละเมิดของบุคคลอื่นได้ แต่หาสิทธิที่ดินแต่อย่างใดไม่

2. สิทธิในการได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย

แม้ว่าไพร่จะมีสิทธิต่างๆ หากแต่เมื่อถูกละเมิดสิทธิแล้ว ไพร่ก็ต้องนำเรื่องราวไปฟ้องร้องต่อศาลสถิตยุติธรรมทั้งหลายเพื่อให้ได้รับความเป็นธรรมหรือสิทธินั้นกลับคืนมา ทั้งนี้กฎหมายตราสามดวง บทพระอายุการลักษณรับฟ้อง มาตรา 9 บัญญัติว่า⁵¹⁷ “ราษฎรมาร้องฟ้องด้วยคดีประการใดๆ แลมิได้ตั้งสังกัดมุนนายอย่าพึ่งรับไว้บังคับบัญชาเป็นอันขาดทีเดียว ให้ส่งตัวผู้หาสังกัดมุนนายมิได้นั้นแก่สัสดีเอาเป็นคนหลวง” อันแสดงได้ว่าถ้าไพร่ได้สังกัดมุนนายแล้ว ไพร่สามารถฟ้องร้องดำเนินคดีหรือการใช้สิทธิในทางศาลได้โดยปราศจากเงื่อนไขแต่ประการใด ทำให้ไพร่สามารถเรียกร้องสิทธิเสรีภาพที่เสียไปกลับคืนมาได้

4) การรับรองสิทธิเสรีภาพของทาส

ทาสดำรงอยู่ในแผ่นดินสยามมาอย่างช้านาน โดยทาสเป็นส่วนหนึ่งของระบบทางสังคมที่อยู่ในชนชั้นล่างสุด และมีสถานะเปรียบเสมือนทรัพย์สินส่วนตัวของนายเงิน

⁵¹⁶ ราชบัณฑิตยสถาน, กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 2, หน้า 488.

⁵¹⁷ ราชบัณฑิตยสถาน, กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 1, หน้า 282.

การโอนหรือขายต่อเป็นสิทธิอย่างเต็มที่ของนายเงิน ทั้งนี้ตามพระไอยการทาส ในกฎหมายตราสามดวงได้จำแนกประเภทของทาสไว้ 7 ประเภท ดังนี้⁵¹⁸

1. ข้าสืนไถ่
2. ลูกทาสเกิดในเรือนเบี้ย
3. ทาสได้มาแต่บิดามารดา
4. ทาสท่านให้
5. ทาสอันได้ด้วยช่วยกังวัลแห่งคนอันต้องพันธโทษ
6. ทาสอันได้เลี้ยงมาเมื่อกาลทุกข์ชะ (ทาสอันได้เลี้ยงไว้กาลเมื่อ

ข้าวยากหมากแพง)

7. ทาสอันได้ด้วยชะเลย

นอกจากนี้ ทาสจำต้องทำงานทุกอย่างตามที่เจ้าทาสใช้ โดยไม่ได้รับค่าตอบแทนแต่ประการใด ทั้งยังต้องยอมให้เจ้าทาสส่งตัวทำงานแทนนายหรือออกรบแทนนายที่ถูกเกณฑ์ ต้องยอมให้เจ้าทาสขายตนให้แก่ผู้อื่น นายเงินสามารถลงโทษเฉียนตีทาสได้ตามสมควร หรือเวลานายเงินตาย ทาสก็หายมีอิสระไม่เพราะกฎหมายถือว่าเป็นทาสเป็นมรดกที่จะตกทอดสู่ทายาทของนายเงินต่อไปเช่นเดียวกับสัตว์และทรัพย์สินต่างๆ สิ่งเหล่านี้จัดเป็นการลดทอนสิทธิเสรีภาพของทาสเป็นอย่างมาก แต่ด้วยสังคมสยามที่มีหลักธรรมทางศาสนาต่างๆ เหตุการณ์ทำร้ายทาสจึงมีค้อยได้เกิดขึ้น

ในขณะเดียวกันทาสก็มีสิทธิเสรีภาพด้วยกันในหลายๆ ประการ

อาทิ⁵¹⁹

- พระอัยการอาชาหลวง มาตรา 34 ที่บัญญัติการห้ามมิให้มีการล่าคนเอาไปเป็นทาส เนื่องจากการกระทำดังกล่าวเป็นสิ่งที่ขัดต่อหลักการทางศาสนา และยังเป็นกรับรองสิทธิเสรีภาพของทาส

⁵¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 860-861.

⁵¹⁹ เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว., กฎหมายสมัยอยุธยา, (พระนคร : คณะกรรมการจัดงานอนุสรณ์อยุธยา, 2510), หน้า 24-25.

- พระโอยการทาส มาตรา 6 และ 9 ที่จำกัดอำนาจของนายเงินไว้ โดยให้ตีทาสพอหลาย ปราบแต่พอกแล้วและหากจะใช้สอยให้ค่อยใช้สอยหรือหากผิดพลาดพลั้งสิ่งใด ทำแต่พอควร ห้ามมิให้เจ้าสินข่มเหงใส่ชื่อใส่ตราวนทำแก่ทาสโดยอุก

- พระโอยการทาส มาตรา 15 และ 103 ห้ามมิให้บังคับทาสหญิง ให้มีผิวโดยเจ้าตัวเขาไม่ยอมหรือข่มขืนทาสหญิงเอาเป็นเมียนายเงิน นายเงินคนใดเป็นกบฏต่อแผ่นดิน ทาสนำความไปกล่าวหา พิจารณาเป็นสัจ ท่านให้หลุดจากความเป็นทาส และให้เป็นคนหลวง

- พระโอยการทาส มาตรา 68 และ 85 ทาสมีสิทธิฟ้องคดียังโรง ศาลเพื่อให้ศาลแสดงว่า เขามีได้เป็นทาสเจ้าเงินหรือ แม้จะเป็นก็ได้ใช้ค่าตัวหมดแล้ว จึงไม่เป็นทาส หรือจะฟ้องไถ่ตัวก็ได้ ทรัพย์สินสมบัติที่ทาสมียู่ก่อนขายตัวเป็นของทาส อาจเป็นมรดกตกทอดถึงลูก เมียได้

อีกทั้งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ ได้ทราบและตระหนักถึงความเป็นอยู่ของพวกทาสดี ครั้นจะให้มีการเลิกทาสไปเลยนั้นก็เกินกำลัง ความสามารถของพระองค์เองได้ จึงทรงหาหนทางในการบรรเทาจากความทุกข์ยากลำบากเข็ญใจ ทั้งหลายให้แก่ทาสได้บ้าง เช่น ทรงออกประกาศพระราชบัญญัติเรื่องผู้ชายเมีย บิดามารดาชายบุตร พ.ศ. 2410 โดยมีการยกเลิกกฎหมายที่อนุญาตให้ผู้ชายชายเมียและลูกเป็นทาสได้ ด้วยทรงมี พระราชดำริว่ากฎหมายเก่าดูเหมือนผู้หญิงเป็นควาย ผู้ชายเป็นคนไป หาเป็นที่ยุติธรรมไม่⁵²⁰ อีกทั้ง การกำหนดค่าตัวของทาสจะต้องเป็นราคาที่เจ้าตัวยินยอมและนายทาสต้องยอมรับเงินค่าไถ่ตัวจาก ทาสเสมอจะปฏิเสธไม่รับไม่ได้ หรือประกาศช่วยเหลือทาสให้สามารถไถ่ตัวได้สะดวกและรวดเร็วขึ้น โดยการแก้ไขกฎหมายเกี่ยวกับการวางเงินค่าไถ่ต่อศาลในลักษณะที่เป็นประโยชน์มากขึ้นต่อทาสเพื่อ หลีกเลี่ยงการบิดพลิ้วของนายเงินที่อาจไม่ยอมมาแก้คดี⁵²¹ กฎหมายเหล่านี้แม้ทาสจะยังไม่ได้รับสิทธิ เสรีภาพมากนักเมื่อเปรียบเทียบกับชนชั้นอื่น แต่ก็นับว่าทาสมีสิทธิเสรีภาพที่มากขึ้นกว่าในอดีต

4.1.1.2.2 การรับรองกรรมสิทธิ์

สำหรับกรรมสิทธิ์ที่ดินของสยามโบราณใช้วิธีถือครองโดยการจับจองเพื่อ ผลประโยชน์จากที่ดินนั้นๆ เป็นหลัก ไม่มีใครเป็นเจ้าของที่ถาวร ดังปรากฏในกฎหมายตราสามดวง

⁵²⁰ ชาลววิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), อ้างแล้ว, หน้า 495-497.

⁵²¹ ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านสังคม, หน้า 172.

บทพระอายุการเบตเสจร มาตรา 42 ว่า⁵²² “ที่ในแคว้นแคว้นกรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยาหาติลก
ภพพรตพระราชธานีบุรีรมย เปนที่แห่งพระเจ้าอยู่หัวหากให้ราษฎรทั้งหลาย ผู้เปนข้าแผ่นดินอยู่...แลมีผู้
หนึ่งเข้ามาอยู่แลล้อมทำเอาแลปลูกสร้างอยู่ให้เปนสิทธิแก่มัน...” หรือ “ถ้าผู้ขออยู่ได้ปลูกเรือนไม่จริง
แลทำรั้วไว้เปนเขต เจ้าที่ยอมให้ปลูกให้ทำแล้วได้อยู่มาถึง 3 ปี ท่านว่าเปนสิทธิแก่มันผู้ขออยู่”
กฎหมายดังกล่าวเป็นหลักสำคัญในการอธิบายถึงกรรมสิทธิ์ที่ดินในประวัติศาสตร์สังคมสยาม อัน
สะท้อนให้เห็นว่า แม้ราษฎรทั้งหลายจะมีได้เป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์ในที่ดิน แต่ก็ได้รับสิทธิในการ
ครอบครอง อยู่อาศัยหรือการทำมาหากินได้โดยปราศจากการละเมิดจากบุคคลอื่น

อีกทั้ง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มเล็งเห็น
และเปลี่ยนแปลงความคิดเดิมที่ว่าพระมหากษัตริย์หรือพระเจ้าแผ่นดินเป็นเจ้าของแผ่นดินทั้งปวงใน
พระราชอาณาจักร กล่าวคือ การเข้าถือสิทธิเหนือที่ดินในแบบสมัยใหม่คือมีกรรมสิทธิ์ส่วนตัวเหนือ
ที่ดินซึ่งเป็นสิ่งใหม่ที่ไม่ได้อยู่ในจารีตความสัมพันธ์ระหว่างคนกับที่ดินในอาณาจักรสยาม แต่
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเริ่มเปลี่ยนธรรมเนียมใหม่ของการถือกรรมสิทธิ์ส่วนตัว

โดยในปี พ.ศ. 2404 มี “ประกาศร่างพระราชหัตถเลขาพระราชทานพระ
เจ้าลูกยาเธอ” ด้วยมีความตอนว่า⁵²³

“สมเด็จพระปรมินทรมหามงกุฎ พระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม ซึ่งเป็นพระ
เจ้าแผ่นดินที่ 4 ในพระบรมวงศ์ปัจจุบันนี้ ขอประกาศแก่ชนที่ควรจะรู้คำประกาศนี้ว่า ที่ท้องทุ่งริม
คลองขุดใหม่ตั้งแต่บางขวางไปออกบ้านจรัญนั้นเป็นแขวงเมืองนนทบุรี นครไชยศรี เดิมรกร้างว่าง
เปล่าอยู่หาผู้เป็นเจ้าของไม่ ครั้งขุดคลองไปตลอดแล้วข้าพเจ้าได้สั่งเจ้าพระยาวรวงศาโกษาธิบดีว่า
ที่พระคลังผู้เป็นแม่กองขุดคลองให้จับที่ว่างเปล่านั้นเป็นที่นาอยู่แขวงเมืองนนทบุรีผากเหนือ 1,620 ไร่
อยู่ในแขวงเมืองนครไชยศรีผิงเหนือ 9,396 ไร่ ผิงใต้ 5,184 ไร่ รวมเป็นที่นา 16,200 ไร่ แบ่ง 50 ส่วน
ได้ส่วนละ 324 ไร่ เป็นที่นายาว 60 เส้น กว้าง 5 เส้น 8 วา ที่นาทั้งปวงนี้เพราะไม่มีเจ้าของมาแต่เดิม
เป็นที่จับจองของข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าขอยกส่วนที่ว่างนั้นให้เป็นของบุตรชายข้าพเจ้าคนละส่วนบ้าง
สองส่วนบ้าง ให้เป็นผู้บ่าวไพร่ไปตั้งทำนา ฤจะให้ผู้อื่นเช่าทำก็ตาม

⁵²² ราชบัณฑิตยสถาน, กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 2, หน้า 490.

⁵²³ ชาลุมวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), อ้างแล้ว, หน้า 295-296.

ส่วนหนึ่งซึ่งจะมีสำคัญด้วยหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ ข้าพเจ้ายอมยกให้...(ชื่อพระโอรส)...ให้...จงเอาหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ไปเป็นสำคัญ และขอให้พระยารวิวงศมหาโกษาธิบดี นำข้าหลวงไปรังวัดแล้วทำตราแดงให้เป็นที่สำคัญตามอย่างธรรมเนียมแผ่นดินเมืองเถิด”

จากประกาศดังกล่าวได้แสดงถึงแนวความคิดในการรับรองความเป็นปัจเจกชนนิยมในการถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดิน แม้จะยังไม่เป็นที่แพร่หลายมากนักแต่ก็นับได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างระบบกรรมสิทธิ์ทรัพย์สินส่วนตัวต่อไปในอนาคต

นอกจากนี้ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดในเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ “ค่าทดแทนในการเวนคืนอสังหาริมทรัพย์” ด้วยทรงตราพระราชบัญญัติว่าด้วยราคาที่ดิน พ.ศ. 2399 และต่อมาในปี พ.ศ. 2403 ทรงมีพระราชโองการเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า⁵²⁴ “...ตั้งแต่นี้สืบไป ถ้าพระเจ้าแผ่นดินจะต้องพระราชประสงค์ที่บ้านเรือน นา สวน พระราชทานให้เป็นวัง บ้าน สวน นา แก่พระราชวงษานุวงศ์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายหน้าฝ่ายในซึ่งมีความชอบ ถ้าทรงพระราชศรัทธาทรงสร้างพระอารามหลวงในที่แห่งใด ตำบลใด ถ้าจะพระราชทานให้ผู้ใดก็ได้...ให้เอาเงินในพระคลังมหาสมบัติสำหรับแผ่นดินซื้อที่บ้านเรือน นา สวน พระราชทานแก่วงษานุวงศ์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายหน้า ฝ่ายใน...”

สิ่งดังกล่าวย่อมเห็นได้ถึงการที่พระองค์ทรงยินยอมจำกัดพระราชอำนาจที่เป็นสิทธิของพระองค์ไป โดยเท่ากับเป็นการยอมรับในความเป็นปัจเจกชนนิยมของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินในการมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน รวมถึงการได้รับเงินค่าทดแทนในการเวนคืนอสังหาริมทรัพย์ อันเป็นการเปลี่ยนแปลงทัศนคติเรื่องที่ดินในยุคสมัยนั้นอย่างสิ้นเชิง

⁵²⁴ ห้องสมุดวชิรญาณ, จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1222 (พ.ศ. 2403) เลขที่ 117 พระบรมราชโองการเรื่องพระราชกำหนดว่าด้วยพระราชที่ที่บ้าน เรือน นา สวน อ้างถึงใน นฤมล อีร์วัฒน์, “พระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” (ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 206.

4.1.1.2.3 การรับรองสิทธิสตรีและเด็ก

1) สิทธิเสรีภาพของสตรีฝ่ายในราชสำนัก

ธรรมเนียมในราชสำนักแต่เก่าก่อน เมื่อสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเสด็จขึ้นทรงราชย์แล้ว ขุนนางผู้ใหญ่ตลอดถึงคหบดีและผู้มีฐานะในสังคมนิยมที่จะนำบุตรหลานที่เป็นหญิงสาวเข้าเฝ้าฯ ถวายตัวเพื่อทำราชการฝ่ายใน โดยสตรีที่ถวายตัวทำราชการนี้จะได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีตำแหน่งราชการต่างๆ บางท่านมีวาสนาสูงก็ได้เป็นเจ้าจอมมารดาหรือเจ้าจอมแล้วแต่กรณี รองลงไปก่อนนั้นก็เรียกกันตามธรรมเนียมว่าเจ้าจอมอยู่งาน คุณพนักงาน คุณเถ้าแก่ หรือตำแหน่งอื่นๆ ในพระราชฐานชั้นใน สตรีเหล่านี้เมื่อถวายตัวทำราชการฝ่ายในแล้วก็เป็อันห้ามขาดไม่สามารถที่จะทูลลากลับไปใช้ชีวิตอย่างสามัญของตนตามปกติได้และต้องมีที่พักอาศัยอยู่ในพระบรมมหาราชวังหรือวังหลวงไปจนกว่าจะสิ้นชีวิต ถ้าพิเคราะห์ด้วยสายตาหรือมุมมองของคนยุคปัจจุบัน ก็อาจกล่าวว่าสตรีเหล่านี้ถูกจำกัดเสรีภาพมิใช่น้อย แต่ด้วยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเปิดมิติใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อนในสยามประเทศ เพราะทรงประกาศอนุญาตให้ข้าราชการฝ่ายในทูลลาออก พ.ศ. 2397 โดยอนุญาตให้ข้าราชการฝ่ายในทูลลาออกได้ จะมีข้อยกเว้นก็แต่เฉพาะเจ้าจอมมารดาในพระเจ้าลูกเธอ ซึ่งทรงอธิบายว่า “จะโปรดให้ออกนอกราชการไปมีผัวไม่ได้ จะเสียพระเกียรติยศพระเจ้าลูกเธอไป เมื่อจะใคร่ออกนอกราชการเพียงจะอยู่กับพระเจ้าลูกเธอไม่มีผัว ก็ทรงพระกรุณาโปรด” ส่วนเจ้าจอมมารดาพระองค์เจ้าในแผ่นดินที่ล่วงไปแล้ว “ถ้ายังมีพระองค์เจ้าอยู่ ก็อย่าให้มีผัว ถ้าอยากจะมีผัวให้ได้ ก็ให้มากราบทูลพระกรุณาว่าตัดรอนพระองค์เจ้าให้ขาดเสียก่อน อย่าให้เรียกว่าเจ้าจอมมารดาเลย ถ้าพระองค์เจ้ายอมตัด ไม่นับถือแล้ว จะโปรดให้มีผัวตามสบาย” ทรงอธิบายหลักสำคัญในเรื่องว่า “ด้วยบัดนี้ไม่ทรงหวงแหนท่านผู้หญิงผู้ใดไว้ในราชการด้วยการข่มเหงกักขังดอก ทรงพระมหากรุณาชุบเลี้ยงตามสมควรแลเห็นแก่ตระกูลแลความชอบของท่านทั้งปวง จึงทรงพระกรุณาชุบเลี้ยงพระราชทานเบี้ยหวัดผ้าป่าแลเครื่องยศบรรดาศักดิ์โดยสมควร บัดนี้ท่านทั้งปวงก็ทำราชการมานานแล้ว ใครๆ ไม่สบาย จะใคร่กราบถวายบังคมลาออกนอกราชการ ไปอยู่วังเจ้า บ้านขุนนาง บ้านบิดามารดาจะมีลูกมีผัวให้สบายประการใดก็อย่าให้กลัวความผิดเลย ให้กราบทูลถวายบังคมลาโดยตรง แล้วถวายเครื่องยศคืนแล้ว ก็โปรดให้ไปตามปรารถนาโดยสะดวก ไม่กักขังไว้ แลไม่ให้มีความผิดแก่ตัวผู้นั้น แลผู้ที่จะเป็นผู้นั้น ห้ามแต่อย่าให้สนสือหาขู้หาฟัวแต่ตัวยังอยู่ในราชการด้วยอุบายทางใดทางหนึ่งก่อนกราบบังคมทูลพระกรุณาเป็นอัน

ขาดทีเดียว เป็นดั่งนั้นจะเสียพระราชกำหนดสำหรับแผ่นดินไป เมื่อไปอยู่นอกพระราชวังแล้ว ถ้าเป็นคนมีตระกูลอยู่ ไปอยู่กับบิดามารดาญาติพี่น้อง หรือเป็นนางห้ามเจ้านายที่ทรงพระกรุณาให้มีบรรดาศักดิ์ใหญ่ๆ หรือเป็นภรรยาข้าราชการที่มีศักดิ์มาก ก็จะมีพระราชทานเบี้ยหวัดอยู่บ้างโดยสมควร”⁵²⁵ ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างที่ทรงประกาศพระราชทานพระบรมราชานุญาตข้าราชการฝ่ายในกราบถวายบังคมลาออก 12 คน พ.ศ. 2401 ว่า⁵²⁶ “...มีคนข้างใน 12 คนกราบถวายบังคมลาออกนอกราชการ ไม่รับพระราชทานเบี้ยหวัด ก็โปรดเกล้าฯ ให้ออกโดยสะดวก...ทรงทราบจะทรงยินดีโดยสุจริต ไม่กระดากกระเดื่อเคืองขัดอะไรเลย เพราะมีพระราชประสงค์จะให้ผู้ที่จะได้ภรรยาได้ภรรยา และให้ผู้ที่ออกได้ชื่นชม สมประสงค์ด้วย...” กฎหมายดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงแนวพระราชดำริที่เปิดเผยน้ำใจของพระองค์ว่าเปี่ยมด้วยความเลื่อมใสศรัทธาในเสรีภาพเป็นอย่างมาก โดยท่านเห็นใจในความอดอยากปากแห้งของหญิงที่พ่อแม่เอาตัวไปถวาย ท่านรู้ตัวดีว่าถึงท่านจะมีสมรรถภาพเพียงใด ก็คงให้ความสุขแก่พวกสาว ๆ จนอึดฉ้วนทุกคนไม่ได้ ในที่สุดพวกนี้ก็จะได้รับความทุกข์ระทมตรมตรอมและคิดจะออกไปออกไปจากวัง เหมือนนกที่ถูกขังอยู่ในกรง ท่านจึงเปิดโอกาสให้พวกผู้หญิงในวังมีสิทธิมีเสรีภาพที่จะลาออกจากราชการอย่างเต็มที่ ซึ่งการให้เสรีภาพแก่คนอื่นก็เท่ากับการยอมลดเสรีภาพของตนเองให้น้อยลงไปกว่าเดิม⁵²⁷

2) สิทธิสตรีว่าด้วยเรื่องทรัพย์สิน

ตาม “ประกาศพระราชบัญญัติมรดกสินเดิมและสินสมรส พ.ศ. 2394” พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทำการแก้ไขกฎหมายลักษณะผัวเมียบางมาตรา เพื่อให้ผู้หญิงที่เป็นชนชั้นไพร่ ซึ่งบรรลุนิติภาวะแล้ว มีเสรีภาพในการเลือกคู่ครองอย่างเต็มที่

พระองค์ได้แก้ไขกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิในทรัพย์สินของสามี โดยกฎหมายดังกล่าวมีใจความว่า⁵²⁸ “ตั้งแต่นี้สืบต่อไปเมื่อน้ำถ้าชายหญิงสมรสด้วยกัน เขาตายจากกัน

⁵²⁵ ธงทอง จันทรางศุ, “แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่าด้วยสถาบันพระมหากษัตริย์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2553), หน้า 31-32.

⁵²⁶ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), อ้างแล้ว, หน้า 189-199.

⁵²⁷ ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านสังคม, หน้า 170.

⁵²⁸ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), อ้างแล้ว, หน้า 5-6.

สินเดิมมากน้อยเท่าใดให้ทำเป็น 10 ส่วนให้หลานซึ่งเป็นบุตรของผู้ตายได้ส่วนแบ่งปัน คนหนึ่งให้ได้ส่วนหนึ่งถ้ามีบุตร 2 - 3 - 4 - 5 - 6 - 7 - 8 - 9 คน ก็ให้ได้คนละส่วนจงทุกคน ถ้าสินเดมนั้นเหลือมากน้อยเท่าใด จึงให้คืนสินเดิมให้กับบิดามารดา ญาติพี่น้องของผู้ตายเลย...” กฎหมายนี้เป็นการแบ่งทรัพย์สินที่ยึดตามความสัมพันธ์ที่แท้จริงตามเครือญาติ โดยเพศหญิงมีสิทธิได้รับทรัพย์สินเท่าเทียมเพศชายตามบทกฎหมายที่บัญญัติ

ส่วนกรณีสตรีที่ยังไม่ได้สมรส สตรีไม่มีอำนาจในการจัดการเรื่องทรัพย์สินกับทั้งยังต้องอยู่ในบังคับของบิดามารดา เนื่องจากกฎหมายตราสามดวง พระไอยการลักษณะหัวเมีย มาตรา 79 บัญญัติ⁵²⁹ “บุตรที่่านบิดามารดายังมีได้ประกอบสามีภริยาให้ใช้บิดามารดานั้นเปนอิสรแก่บุตร...” อันแสดงให้เห็นว่าสตรีแม้จะมีอายุบรรลุนิติภาวะแล้ว แต่ถ้ายังไม่สมรสออกเรือนไปก็เปรียบเสมือนผู้เยาว์ ซึ่งไม่มีอำนาจจัดการใดๆ ได้ทั้งสิ้น

3) สิทธิสตรีว่าด้วยการเลือกคู่ครอง

สืบจากในวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ.2408 มีหญิงสาวชื่อ อำแดงเหมื่อน อายุ 21 ปี เป็นบุตรของนายเกิดและอำแดงหนุ่มแห่งบ้านบางเมือง แขวงจังหวัดนนทบุรี ได้ทูลเกล้าถวายฎีกาขอความเป็นธรรมว่าตนรักอยู่กับนายริด แต่ถูกบิดามารดาเขียนตีให้แต่งงานกับนายภูผู้ชายที่ตนไม่ได้รัก ยอมให้นายภูอุดเอาไปเป็นภริยา แต่ตนไม่ยอมเข้าหอ โดยนั่งอยู่ที่ชานเรือนจนรุ่งเช้าจึงหนีกลับไปหาบิดามารดา แต่ก็ถูกอุดเป็นครั้งที่สองจนในที่สุดตนได้หนีไปอยู่กับนายริด และบิดามารดานายริดก็ได้จัดหาเข้าแก่และดอกไม้รูปเทียนไปขอขมาตามประเพณีจากบิดามารดาอำแดงเหมื่อน แต่ก็ถูกแจ้งความดำเนินคดีและถูกจับกุมตัว ส่วนตนเองก็ถูกจับกุมตัวและถูกขู่เชิญจะให้ยอมเป็นภริยานายภูให้ได้จึงได้ทูลเกล้าถวายฎีกาของพระบารมีปกเกล้าฯ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้ทำการสอบความและมีพระราชวินิจฉัยว่า “หญิงนั้นอายุก็มากถึง 20 ปีเศษแล้วควรที่จะเลือกหาผู้ตามชอบใจได้...” และทรงตั้งข้อสังเกตว่า การที่บิดามารดายอมให้ชายอื่นมาอุดบุตรหญิงของตนถึง 2 ครั้ง อาจเป็นเพราะได้ขายบุตรหญิงแก่ชายนั่นแล้ว ด้วยเหตุนี้จึงได้ทรงออก “ประกาศพระราชบัญญัติลักษณะลักพา พ.ศ.2408” ลงวันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ.2408 ดังรายละเอียดบางตอนที่ว่า⁵³⁰

⁵²⁹ ราชบัณฑิตยสถาน, กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 1, หน้า 575.

⁵³⁰ ชาลววิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), อ้างแล้ว, หน้า 441-446.

“...บิดามารดาไม่ได้เป็นเจ้าของบุตรชาย บุตรหญิง ดังหนึ่งคน
เจ้าของโค กระบือ ช้าง ม้า จะตั้งราคาขายตามชอบใจได้ ถาดังนายเงินเป็นเจ้าของทาสที่มีค่าตัวจน
จะขายทาสนั้นตามค่าตัวเดิมได้ เมื่อบิดามารดาอยากจนจะขายบุตร ต่อบุตรยอมให้ขายจึงจะขายได้ ถ้า
ไม่ยอมให้ขายก็ขายไม่ได้...”อีกทั้งประกาศดังกล่าวมีสาระสำคัญดังนี้

1. ให้ยกเลิกธรรมเนียมที่ว่าหญิงใดหากขายพาไปในที่ลับจับต้องถึง
ตัวแล้ว ถือว่าชายต้องเป็นสามี โดยให้ถือเอาความสมัครใจของฝ่ายหญิงเป็นประमाण เช่นเดียวกับ
กรณีที่บิดามารดายอมยกบุตรสาวให้เป็นภรรยาและมีผู้รู้เห็นด้วยกันมากกว่าสองคนเป็นพัวเมียกัน
ร่วมสุขทุกข์ร้อนเดียวกันอยู่นาน จึงควรตัดสินว่าเป็นพัวเมียกัน

2. หญิงที่หนีตามชายชู้ไป ถ้าเอาเงินทองสิ่งของของบิดามารดาติด
ตัวไปด้วย บิดามารดาสามารถเรียกคืนได้ เว้นแต่ผ้าถุงห่มและเงินหรือสิ่งของในราคาสัก 3 ตำลึง
เพื่อให้เป็นเสบียงเลี้ยงตัวสักเดือนหนึ่งสองเดือน จนกว่าจะมีที่ทำมาหากินกับชายที่ตัวหญิงนั้นยอม
เป็นเมียเขา

3. กฎหมายเก่าบัญญัติเรื่องหย่าร้างไว้ว่า หากมีบุตรชายให้ยก
ให้แก่มารดา แต่หากมีบุตรหญิงให้ยกให้แก่บิดา กฎหมายเก่าบทนี้มีพระบรมราชโองการดำรัสว่า ให้
ใช้ได้แต่ในบุตรของบิดามารดาที่เป็นศักดิ์ต่ำ ถ้าบิดามารดามีศักดิ์สูงเกิน 400 ขึ้นไปให้ตามใจบิดา ถ้า
บิดาไม่รับเลี้ยงบุตรจะตกแก่มารดา ถ้าบิดารักษาดีตระกูลยศศักดิ์อยู่บุตรต้องเป็นของบิดาทั้งหมด

ในทำนองเดียวกันหากหญิงผู้เป็นภรรยามีศักดิ์สูงกว่าฝ่ายชาย บุตร
ย่อมตกเป็นของมารดาหรือของญาติข้างมารดาดังหมดตามบรรดาศักดิ์ เมื่อตัดสินดังนี้จะว่าเข้าข้างผู้ดี
เกินไปก็ตามแต่โดยวิสัยของตระกูลต่ำมีแต่จะคิดหาเงินหาทอง ย่อมข่มขืนบุตรหลานของตัวเองแล้วเอาไป
ขายไปให้ต้องทนยาก อีกประการหนึ่งหญิงไม่ควรสึกหอรหมากไปหลายแห่ง ในตระกูลต่ำถ้าตัดสินให้
เป็นของบิดามารดาแล้ว ก็จะทำให้สึกหอรหมากไป

ต่อมาเพื่อเป็นการกำหนดหลักเกณฑ์เพิ่มเติมสำหรับสิทธิของหญิง
จาก“ประกาศพระราชบัญญัติลักษณะลักพา พ.ศ.2408” จึงได้มีการออก “ประกาศพระราชบัญญัติ
ลักษณะลักพา พ.ศ.2411” ลงวันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ.2411 ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้⁵³¹

⁵³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 507-510.

1. ในกรณีที่ฝ่ายชายมีบิดามารดาที่มีบรรดาศักดิ์มากกว่า 400 ขึ้นไปและบรรดาศักดิ์เท่ากันหรือสูงกว่าฝ่ายหญิงๆ สามารถเลือกคู่ครองได้เองตามใจสมัครของหญิงและถ้าหญิงสมัครจะกลับมาอยู่กับบิดามารดาก็ให้กลับมา หรือถ้าสมัครจะไปกับชายชู้ก็ให้ไป แต่ถ้าบิดามารดาของฝ่ายชายมีบรรดาศักดิ์ที่ต่ำกว่าบิดาของฝ่ายหญิงต้องสุดแต่ใจของบิดาของหญิงจะยอมยกให้ก็ได้ไม่ยอมยกให้จะเรียกตัวคืนมาแล้วไปยกให้คนอื่นก็ได้เพื่อรักษาตระกูลบรรดาศักดิ์

2. สำหรับไพร่ผู้ไม่มีบรรดาศักดิ์ หรือผู้ที่มีศักดินาต่ำกว่า 400 ลงไป บุตรหญิงของใครก็ควรระวังรักษาเอง หากชายหญิงลักพากันไปต้องตามใจสมัครของหญิง ถ้าไม่ได้มาขอขมาก็ให้เสียเบี้ยละเมิด และถ้านำทรัพย์สินของผู้อื่นไปด้วยต้องใช้คืนเจ้าของทรัพย์สินเต็มหรือตามใจเจ้าทรัพย์จะยอมลดให้บ้าง

3. ถ้าการวิปริต คือ ชายหลอกหลวงลักพาหญิงไปฆ่าหรือแย่งชิงสิ่งของ หรือชวนชายอื่นมาข่มขืนทำยับเอ็น แลเอาไปขาย หรือหญิงไม่สมัครใจไปให้พวกพ้องมาฉูดคร่าเอาตัวไปด้วยผละการ การเชนกล่าวมานี้ถือเป็นความผิดต้องลงพระราชอาญาเสมอ

4. ถ้าหญิงสมัครอยู่กับชายหรือหนีตามชายไปโดยที่บิดามารดาไม่ได้ยอมยกให้และไม่ได้แต่งงานมีทุนสินสอดก็ขึ้นชื่อว่าเป็นหญิงไม่ดี ชายจะถือเป็นเมียไม่ได้ ดังนั้นหากหญิงนั้นไปมีชู้หรือตามชายอื่นไปก็ดี ชายที่เรียกว่าเป็นผัวนั้นจะตามฟ้องร้องเร่งรัดเอาตัวหรือเอาเบี้ยปรับกับชายชู้ใหม่ไม่ได้ ยกเว้นถ้าบิดามารดาของหญิงกลับมาดีด้วยหรือหญิงนั้นมีบุตรและบิดามารดายอมรับว่าเป็นหลาน เมื่อนั้นจึงจะนับว่าชายและหญิงเป็นภรรยากัน ซึ่งถือได้ว่าเป็นการคุ้มครองสิทธิของเด็กให้มีฐานะเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของบิดา

ในส่วนบุตรสาวที่อายุยังไม่ถึง 20 ปี กฎหมายลักษณะผัวเมียยังคงบัญญัติไว้ให้บุตรสาวนั้นยังคงต้องอยู่ในอำนาจของบิดามารดาตามกฎหมาย ไม่สามารถเลือกคู่ครองได้ตามใจตนเหมือนเช่นบุตรสาวที่มีอายุ 20 ปีขึ้นไป แต่กฎหมายที่เปลี่ยนแปลงนี้คงมีผลใช้เฉพาะบุตรสาวครอบครัวของคนธรรมดา คือ ใช้กับสตรีชนชั้นสามัญเท่านั้น ส่วนบุตรสาวในครอบครัวชั้นสูงที่มีศักดินาสุงกว่า 400 ขึ้นไป ยังคงถูกจำกัดสิทธิต่อไปอีก คือต้องอยู่ในอำนาจของบิดามารดาต่อไปเพื่อรักษาชาติตระกูลบรรดาศักดิ์ และเนื่องจากพระองค์ทรงเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงใดๆ ควรแก้ไขอย่างค่อยเป็นค่อยไป ถ้าเปลี่ยนแปลงเร็วไปย่อมกระทบต่อคนจำนวนมาก

อนึ่ง หญิงที่มีบรรดาศักดิ์สูงนั้นมีจำนวนน้อยกว่าหญิงสามัญ ดังนั้นการออกประกาศเช่นนี้จึงนับได้ว่าให้สิทธิแก่สตรีส่วนมาก ซึ่งแสดงให้เห็นลักษณะของกฎหมายที่ให้

สิทธิเสรีภาพแก่สตรีแบบสองมาตรฐาน (Double Standard) ซึ่งจากการศึกษาน่าจะเป็นได้ว่าการกำหนดกฎหมายเช่นนี้ก็เพื่อให้อิสรภาพในการเลือกคู่ครองของชนชั้นสูงนั้น พระมหากษัตริย์ยังทรงให้ความเคร่งครัดเพื่อไม่ให้มีการคบคู่ครองที่ไม่เหมาะสมเนื่องด้วยทั้งระบบบรรณะที่ยังคงแทรกซึมอยู่ ความเชื่อเรื่องชาติกำเนิด อันทำให้ไม่ต้องการให้ชนชั้นสูงต้องมีคู่ครองที่ด้อยต่ำกว่า จึงกลายเป็นการให้สิทธิเสรีภาพในการเลือกคู่ครองของชนชั้นล่างที่มีอิสระมากกว่าชนชั้นสูง

4) สิทธิของภรรยาและบุตร

แต่เดิมนั้นบิดาและมารดามีสิทธิขายบุตร สามีมีสิทธิขายภรรยาลงเป็นทาสเพื่อนำเงินมาชำระหนี้สินหรือเสียค่าปรับได้ถ้ามีความจำเป็น การกระทำดังกล่าวทำให้มองได้ว่าหญิงและเด็กเป็นเพียงทรัพย์สินที่หัวหน้าครอบครัวสามารถจะนำไปซื้อขายแลกเปลี่ยนได้ อีกทั้งเนื่องจากมีหญิงสาวชื่อ อำแดงจันทุลได้เกล้าถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า ถูกนายเอี่ยมสามีเอาชื่อไปขายให้ผู้อื่น ซึ่งอำแดงจันทุลไม่ประสงค์จะถูกขายไปอยู่กับชายอื่น พระองค์ได้มีพระราชวินิจฉัยว่าการกระทำดังนี้ไม่ยุติธรรมต่อภรรยาและดูเหมือนผู้ชายเท่านั้นที่มีสิทธิในฐานะที่เป็นมนุษย์ ส่วนผู้หญิงเหมือนมิใช่เป็นมนุษย์เท่าเทียมชาย จึงทรงออกประกาศห้ามสามีขายภริยาเป็นทาส โดยภริยาไม่สมัครใจ ส่วนบิดามารดานั้นห้ามขายบุตรเป็นทาสเมื่อบุตรนั้นมีอายุ 15 ปีขึ้นไปแล้ว และบุตรนั้นไม่สมัครใจจะเป็นทาส ในกรณีที่บุตรหรือภรรยาอมให้ขายตนเป็นทาสได้ ราคาตัวของทาสจะต้องเป็นราคาที่เจ้าตัวยินยอมพร้อมใจด้วย⁵³² พระองค์จึงทรงออก “ประกาศพระราชบัญญัติเรื่องห้ามขายเมีย บิดามารดาขายบุตร พ.ศ. 2410” ซึ่งการที่ทรงออกกฎหมายนี้ก็เพื่อมิให้ค่าตัวทาสสูงเกินไป เพราะตัวบุตรหรือภรรยาที่ต้องถูกขายเป็นทาส ย่อมพอใจจะกำหนดราคาตัวเอาไว้ จะได้มีโอกาสหาเงินค่าตัวไปได้ง่ายขึ้น โดยประกาศดังกล่าวมีสาระสำคัญ ดังนี้⁵³³

1. ถ้าผู้จะขายเมียซึ่งมิใช่เมียทาส และเป็นเมียที่มีค่าตัวในสารกรรมธรรม์ต้องได้รับความยินยอมจากเมื่อก่อนโดยการลงลายมือยินยอมและต้องมีพยานรู้เห็นด้วยเป็นสำคัญจึงจะสามารถขายเมียได้

⁵³² เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว., คิงมงกุฎ ในฐานะทรงเป็นนักนิติศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2558), หน้า

⁵³³ ชาลูนวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), อ้างแล้ว, หน้า 495 - 497.

2. ถ้าผู้ขายและผู้ซื้อไม่ได้หย่าร้างกัน และผู้ซื้อเอาชื่อเมียไปทำสารกรรมธรรม์เพื่อขายเมียแล้วหนีไป นายเงินจะมาฟ้องให้เกาะครองเมียมาเร่งให้ส่งตัวผู้ขายตามกระบิลเมืองได้และถ้าเมียยินยอมเป็นจำนำหรือเป็นทาสแทนผู้ขายก็ให้ลงลายมือชื่อไว้ในใบยอมให้ แต่ถ้าเมียไม่ยินยอมแล้วไซ้จะยึดตัวเอาไปเป็นทาสหรือยึดตัวเป็นจำนำไม่ได้ ต้องไปฟ้องร้องในศาลแทน

3. ถ้าผู้ขายและผู้ซื้อหย่าร้างหรือแยกกันอยู่แล้วไซ้ ผู้ซื้อเอาชื่อเมียไปทำสารกรรมธรรม์และขายเมียให้แก่นายเงินหรือขายเมียเป็นทาสไว้แต่ก่อนหย่าร้างแล้วหนีไป แล้วผู้ขายยังได้ลักเอาชื่อมาทำสารกรรมธรรม์ไปขายที่อื่นอีก จะเกาะเอาเมียผู้นั้นมาเป็นจำนำไม่ได้ ให้เกาะเอาแต่ผู้ขายประกันและผู้รับเรือนนายประกันเงินของตัวเอง

4. เมียทาสหรือเมียของนายเงินที่มีค่าตัวแล้วผู้ขายไม่ได้ฉีกสารกรรมธรรม์ยกค่าตัวให้ นายเงินที่เป็นผู้ขายและไม่ได้เป็นผู้จะเอาชื่อไปขายให้ยิ่งกว่าค่าตัวเดิมเพียงเสมอค่าตัวเดิมหรือหย่อนกว่าค่าตัวเดิมก็ได้ โดยการส่งมอบตราสารกรรมธรรม์แก่ให้แก่ผู้เป็นนายเงินใหม่ กรณีที่นายเงินผู้เป็นผู้ขายตายเมียควรจะได้รับมรดกบ้างในฉันทนภรรยาทาส หรือเจ้าหน้าที่ของผู้นั้นควรจะลดค่าตัวให้แก่หญิงนั้น

5. ถ้าผู้ขายเมียทาสหรือนายเงินขายทาสมากกว่าค่าตัวเดิม และไม่ได้ให้สารกรรมธรรม์เดิมไปเป็นสำคัญ หากหญิงนั้นมิได้ยินยอมให้ขายเกินราคาแล้วเงินที่เกินไปให้เร่งเอากับผู้ขายที่รับเงินไป

6. บิดามารดาสามารถขายบุตรที่อายุไม่เกิน 15 ปีได้โดยมิต้องขอความยินยอมใดๆ จากบุตรเลย แต่ต้องเป็นบุตรที่อยู่อาศัยกับบิดามารดานั้น แต่ถ้าลูกแยกย้ายไปจากบิดาหรือมารดาผู้เป็นผู้ขายแล้ว คือ พ่อแม่โกรธกัน หย่าร้างกัน ลูกตกไปอยู่อีกข้างหนึ่งหรือญาติของฝ่ายอื่นแล้ว ผู้ขายจะลักลอบเอาชื่อมาขายไม่ได้เป็นอันขาด แต่ถ้าบุตรอายุเกิน 15 ปีขึ้นไปแล้ว บิดามารดาจะเอามาขายได้ต่อเมื่อบุตรนั้นให้ความยินยอมโดยการลงลายมือชื่อเท่านั้น นอกเหนือจากนั้นให้ใช้บทบัญญัติเช่นเดียวกับเมียที่ไม่มีค่าตัว

7. บุตรที่ไม่มีบิดามารดาที่ผู้ขายเอามาเลี้ยงเหมือนลูกตัวตั้งแต่อายุ 7 ขวบลงมา ผู้เลี้ยงสามารถขายลูกเลี้ยงนั้นได้ในอายุ 15 ปีลงมา ถ้าอายุเด็กนั้นเกิน 15 ปีแล้วจะขายได้ต่อเมื่อเด็กนั้นยินยอม

จากการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตรากฎหมายดังกล่าว ทรงมีพระราชดำริว่า “...กฎหมายนี้ (กฎหมายผู้ขายเมีย) เมื่อพิเคราะห์ดูเหมือนผู้หญิงเป็น

ควาย ผู้ชายเป็นคนไปหาเป็นยุติธรรมไม่ให้ยกเสีย...” และการที่ให้สิทธิแก่บิดามารดาชายบุตร ก็ยิ่งแต่จะส่งเสริมให้เกิดทาสและชาวบ้านก็คงแต่จะมัวเมาขายลูกกินเพื่อนำเงินไปเล่นบ่อนเบี้ย การยกเลิกกฎหมายดังกล่าวเป็นการสร้างแนวทางที่ชัดเจนขึ้นให้เกิดแก่สิทธิเสรีภาพของหญิงและเด็ก รวมถึงการเคารพในสิทธิมนุษยชนอีกด้วย

4.1.1.2.4 การรับรองสิทธิในกระบวนการยุติธรรม

ด้วยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กฎหมายและกระบวนการยุติธรรมทั้งปวงอยู่ภายใต้กฎหมายตราสามดวง แต่ด้วยพระราชดำริที่ต้องการจะพัฒนากระบวนการยุติธรรมที่เกิดความเป็นธรรมแก่ราษฎรทั้งหลายและเพื่อแสดงให้ชาวต่างชาติได้เห็นว่าตัวบทกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมสยามมีความทันสมัยหรือที่เรียกว่า “ศิวิไลซ์” จึงทรงมีพระราชดำริให้ออกประกาศที่เป็นการสนับสนุนสิทธิเสรีภาพในกระบวนการยุติธรรมให้พัฒนายิ่งขึ้น โดยในขั้นแรกทรงมองว่าตัวบทกฎหมายที่มีการใช้อยู่ถูกเก็บงำไว้แต่ในพระราชวัง หรือไม่ก็มีการคัดลอกกันอย่างผิดๆ ทำให้กฎหมายถูกนำไปใช้อย่างบิดเบือน ขาดความยุติธรรมหรือมีการนำเอากฎหมายไปใช้ข่มขู่เรียกรับผลประโยชน์ ทั้งนี้ ประกาศต่างๆ ที่ออกมาในช่วงรัชสมัยของพระองค์นั้นถือว่าเป็นกฎหมายที่บัญญัติขึ้นด้วยเหตุผลทางเทคนิค (Technical Reason) หรือเป็นการสร้างความยุติธรรมให้เหมาะสมแก่กาลสมัยมากขึ้นกว่าเดิม โดยมีได้ยึดติดอยู่กับกฎหมายตราสามดวงแต่ประการใด โดยมีสิทธิเสรีภาพต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรม เช่น *สิทธิในการฟ้องคดี* โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงออก “ประกาศเรื่องการถวายฎีกา พ.ศ. 2396”⁵³⁴ ซึ่งโปรดให้ยกเลิกการเขียนก่อนถวายฎีกา และการถวายฎีกาโดยต้องผ่านขุนนางชั้นผู้ใหญ่เสียก่อน โดยทรงออกรับฎีการ้องทุกข์ของราษฎรด้วยพระองค์เองทุกวัน โคน เดือนละ 4 หน เพื่อจะช่วยเหลือราษฎรให้คลายทุกข์ร้อน อันเป็นผลให้การใช้อำนาจอันไม่เป็นธรรมกดขี่ข่มเหงบรรดาเจ้าขุนมูลนายทั้งหลายดังที่เคยมีมาก่อนหน้านั้นหมดสิ้นไป อีกทั้งเมื่อชำระความได้จริง ผู้ถวายฎีกาจะได้รับพระราชทานบำเหน็จเป็นรางวัล แต่หากราษฎรผู้ใดมีการนำความเท็จมาฟ้องก็จะมีพระราชอาญาถึงขั้นจำคุก เพื่อไม่ให้มีการเอาเยี่ยงอย่างต่อไป ยิ่งไปกว่านั้นพระองค์ได้ทรงออก “ประกาศว่าด้วยบำไพร่ของผู้มีอำนาจออกไปอยู่หัวเมือง พ.ศ. 2398” ที่กำหนดให้ราษฎรทั้งหลายที่มีคดีความสามารถฟ้องร้องต่อเจ้าเมืองกรมการ โดยไม่ต้องเกรงกลัวว่าจะไม่ได้รับความเป็นธรรม เพราะระบบอุปถัมภ์

⁵³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

หรือระบบอำนาจนิยม ดังปรากฏใน “ประกาศว่าด้วยบ่าวไพร่ของผู้มีอำนาจออกไปอยู่หัวเมือง พ.ศ. 2398” ความว่า⁵³⁵ “...การทุกวันนี้เป็นเช่นนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระมหากรุณาภิเษมาประหารราษฎรเป็นอันมาก ถึงท่านผู้ใดจะมีบุญญาธิการแหลมหลักสนิทชิตชมโปรดปราน เพ็ดทูลชักนำขัดขวางประการใด ก็ทรงชักใช้สืบสวนไล่เลียงเอาแต่ที่จริงเป็นประธาน ทรงประพฤติการแต่ที่ชอบที่ควร ด้วยการซึ่งเป็นอย่างไรแก่บ้านเมืองมาแต่หลังได้เคยทรงทราบมานานแล้วทุกประการ...” สอดคล้องกับ “ประกาศว่าด้วยราษฎรชาวกรุงเก่าถวายเป็นเลือก พ.ศ. 2398” ตอนหนึ่งว่า⁵³⁶ “...ถ้าราษฎรผู้ใดได้รับความเดือดร้อนเพราะเจ้าภานายอากรกดขี่เรียกภาษีเหลือเกิน หรือมีทุกข์ด้วยเรื่องคดีใดๆ ก็ดี ให้มากราบเรียนร้องทุกข์ต่อเสนาบดี...หากเนิ่นนานพ้นเดือนหนึ่งแล้ว ข้อคดียังมีได้สำเร็จ ก็ให้ราษฎรผู้ได้รับความเดือดร้อนนั้นทำเรื่องราวฎีกาทูลเกล้าฯ ถวาย จะโปรดเกล้าฯ ทรงตัดสินให้สำเร็จโดยเร็ว” ทำให้เห็นได้ว่าพระมหากษัตริย์ได้ทรงใส่พระทัยต่อความเดือดร้อนของราษฎรผู้มีความทุกข์ทั้งหลายให้ได้รับการปลดปล่อยคลายลงไป กฎหมายข้างต้นจึงนับได้ว่าเป็นกฎหมายที่ส่งผลต่อการรับรองสิทธิในการฟ้องคดีของราษฎรอย่างแท้จริง

นอกจากนี้ ในช่วงสมัยดังกล่าวก็ยังคงมี “สิทธิในการพิจารณาคดี” ซึ่งปรากฏในกฎหมายตราสามดวง พระทำนูน มาตรา 1 บัญญัติว่า⁵³⁷ “ตั้งแต่นี้ไปเมื่อหน้า ซึ่งผู้ได้ว่าราชการทุกกรมอันหาโรงงานมิได้ ไซ้ตระลาการที่จะพิจารณาความบังคับบรรดาคดีอนาประชาราษฎรผู้เปนข้าแผ่นดิน แลอย่าให้ผู้หาโรงงานมิได้นั้นรับหนังสือเอามาไต่ถามเอง” หรือ “สิทธิในการเป็นพยาน” ตามที่มีบัญญัติอยู่ในกฎหมายตราสามดวง บทพระไอยการลักษณะภยาน (พยาน) คือ⁵³⁸

1. ทิพยพยาน (พยาน) คือพระภิกษุทรงธรรม พราหมณาจารย์อันอยู่แก่ศีลแลพรศกรรม แลนักปราชญ์ราชบัณฑิตยอันอยู่แก่ธรรม แลขุนนางผู้มีบันดาศักดิ์ดำรงราช
2. อุดรพยาน คือนายหัวพันหัวปาก ภูตาศทำมรจ จำเสมียนนักรการ พ่อค้าแม่ค้า คนทำไร่ไถนา

⁵³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 72-74.

⁵³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 88-89.

⁵³⁷ ราชบัณฑิตยสถาน, กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 1, หน้า 107.

⁵³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 625-626.

3. อุตริพญาณ คือพี่น้องพ้องพันธุญาติกาตนเอง แลมิตรสหาย เพื่อนกินอยู่สมเล คนผู้ยากเป็นวนิพกและคนพยาริเรื่อนหุหนวกตาบอดอันอยู่ร้ทยาหาวงษาหมีได้

อีกทั้งยังได้มี “การรับรองและคุ้มครองสิทธิในการพิพากษาคดี” ดังจะเห็นได้จากหลักอินทภาษเป็นการวางหลักธรรมในการดำรงตนและการปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษาคดี การไว้ว่าผู้พิพากษาคดีการต้องพิจารณาตัดสินอรรถคดีด้วยความเที่ยงธรรม ปราศจากความลำเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง อันเกิดจากอคติ 4 ประการ ได้แก่⁵³⁹

1. ฉันทาคติ คือลำเอียงเพราะรักชอบเห็นแก่อำมีสินบน
2. โทสาคติ คือลำเอียงเพราะโกรธ
- 3) โมหาคติ คือลำเอียงเพราะหลงหรือเขลา
- 4) ภยาคติ ลำเอียงเพราะกลัว

หลักดังกล่าวสะท้อนได้ว่า ผู้พิพากษาหรือตุลาการย่อมต้องมีความเที่ยงธรรมในการพิจารณาตัดสินคดี เพื่อเป็นการอำนวยความยุติธรรมให้แก่คู่ความทั้งสองฝ่ายบนพื้นฐานของความเท่าเทียม (Equality before the law) เพราะเมื่อผู้พิพากษาหรือตุลาการมีหลักอคติ 4 แล้ว ย่อมทำให้มีความเป็นอิสระไม่อยู่ภายใต้อิทธิพลขององค์กรหรือบุคคลใด ผู้พิพากษาหรือตุลาการก็ย่อมสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างเป็นกลาง ปราศจากอคติและประโยชน์ส่วนตัวส่วนเสีย หรือมีส่วนเกี่ยวข้องใดๆ ในคดี อันจะนำมาซึ่งการได้รับการรับรองและคุ้มครองสิทธิในการพิพากษาคดีของราษฎรอีกทั้งในพระอัยการลักษณะตระลาการได้เตือนไว้ว่า⁵⁴⁰

“มหามคคคมนิ คือดำเนินตามทางใหญ่” อันหมายถึงการยึดกฎหมายเป็นใหญ่ (Rule of Law)

“กุมคควิวชชนิ คือเว้นจากทางผิด” อันหมายถึงการไม่ให้พิจารณาพิพากษาคดี โดยเห็นแก่ประโยชน์ใดๆ จนทำให้ผิดทาง ไม่ได้อำนวยความยุติธรรมให้เกิดขึ้น

“สามตมธิ คตธมมมิ คือ พิจารณาตู่ทางใหญ่” อันหมายถึงการจะต้องเข้าใจหลักการเกี่ยวกับกฎหมายต่างให้กระจ่างแจ้งชัด จนเกิดเป็นความชำนาญ

⁵³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 200-202.

⁵⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 474.

แนวทางดังกล่าวถือเป็นหลักการสำคัญที่กฎหมายรับรองและคุ้มครองในความยุติธรรม เพื่อให้บังเกิดสิทธิเสรีภาพแก่ราษฎรเป็นอย่างดี

นอกจากนี้ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มี “ประกาศให้มีการเอาผิดแก่ตุลาการที่ละเลยหน้าที่ไม่ยอมรับฟ้องโดยปราศจากเหตุอันสมควร หากดำเนินการโดยไม่มีเหตุจะมีโทษ⁵⁴¹” หรือ “ประกาศห้ามมิให้ผู้มีอำนาจเข้าไปเกี่ยวข้องในการพิจารณา คดี พ.ศ. 2397”⁵⁴² โดย “ห้ามมิให้ผู้ทำเรื่องราวกราบบังคมทูลพระกรุณา แลร้องถวายฎีกาเก็บเอา ความของผู้อื่นมาว่า แลอ้างพระนามเจ้าตั้งกรม เจ้ายังไม่ตั้งกรม แลชื่อขุนนางไม่ได้เป็นแม่กองมากดขี่ ขุนศาล...ถ้าความขัดขวางประการใดก็ให้ร้องเรียนกับแม่กอง...อย่าให้ขุนศาลตุลาการกดความของราษฎร ไว้ให้เนิ่นช้าเป็นอันขาดทีเดียวนั้น...” ประกาศดังกล่าวถือว่าเป็นการรับรองสิทธิในกระบวนการ พิจารณาคดีโดยห้ามมิให้มีการกล่าวอ้างชื่อเจ้าขุนมูลนาย เพื่อประโยชน์ในการถ่วงเวลาการพิจารณา คดีให้ช้าไป

4.1.1.2.5 การรับรองสิทธิเสรีภาพในด้านเศรษฐกิจ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีกฎหมายในหลาย ฉบับที่ได้ออกมาเพื่อรับรองสิทธิเสรีภาพของราษฎรในทางเศรษฐกิจ อาทิเช่น การรับรองรองสิทธิใน การทำงานหรือการประกอบอาชีพอย่างอิสระเสรี ดังจะเห็นได้จาก “ประกาศว่าด้วยละครผู้หญิงแล เรื่องหมอเรื่องช่าง พ.ศ. 2398” ความว่า⁵⁴³ “...แต่ก่อนในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า จุฬาโลก แลแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีละครผู้หญิงแต่ในหลวงแห่งเดียว ด้วย มีพระราชบัญญัติห้ามมิให้พระราชวงศานุวงศ์ แลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยฝักหัดละครผู้หญิง เพราะฉะนั้น ข้างนอกจึงไม่มีใครเล่นละครผู้หญิงได้ ครั้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า เจ้าอยู่หัวไม่โปรดละคร แต่ทว่าทรงแข่งชักติเตียนจะไม่ให้ผู้อื่นเล่น ถึงกระนั้นก็มีผู้ลักเล่นเสียบๆ อยู่ ด้วยกันหลายราย มาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ พระราชวงศานุวงศ์และ ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยผู้ใดเล่นละครผู้ชายผู้หญิงก็มีได้ทรงรังเกียจเลย ท่านทั้งปวงเล่นอยู่แต่ก่อน

⁵⁴¹ การตี มหาจันทร์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่, (ชลบุรี : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒบางแสน, 2526), หน้า 113.

⁵⁴² ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), อ้างแล้ว, หน้า 47-48.

⁵⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 77-78.

อย่างไรก็ให้เล่นไปเถิด หากในหลวงมีการมีงานจะได้โปรดหาเข้ามาเล่นถวายทอดพระเนตรจะได้พระราชทานเงินโรงรางวัลให้บ้าง ผู้ใดจะเล่นก็เล่นเถิด” ประกาศดังกล่าวทำให้เห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานเสรีภาพในการแสดงละครให้แก่ข้าราชการหรือราษฎรทั่วไปสามารถหัดละครได้ทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นละครหญิงหรือไม่ ส่งผลทำให้ราษฎรสามารถเข้าถึงความบันเทิงและมีสิทธิในการประกอบอาชีพเพื่อสร้างรายได้ในการแสดงละครบันเทิงได้อย่างอิสระเสรี หรือ “ประกาศอนุญาตให้ชาวกรุงเทพฯ รับจ้างฝรั่ง พ.ศ. 2399” ความว่า⁵⁴⁴ “โดยเป็นประกาศรู้ทั่วไปแก่บรรดาราษฎรที่อยู่ในพระราชอาณาจักร คือ ชาวกรุงเทพมหานครก็ดี ชาวหัวเมืองรอบนอกซึ่งจะไปมาถึงได้ใน 24 ชั่วโมงก็ดี ให้จงทราบทั่วกันว่า บัดนี้มหานครใหญ่นอกประเทศถึงสามเมือง ได้เข้ามาทำสัญญาทางพระราชไมตรี แลค้าขายกับพระมหากษัตริย์...ใครจะไปรับจ้างคนนอกที่เรียกว่าฝรั่งอยู่ให้ใช้ทำการในบ้านในเรือนในเรือของคนนอกที่เรียกว่าฝรั่งนั้นก็ดี จะรับเอาการของคนนอกที่เรียกว่าฝรั่งมาทำในบ้านในเรือนของตัวแลที่ใดๆ ก็ดีหรือจะเป็นแต่อยู่ในบ้านเรือนของตัว ไปทำการของคนนอกที่เรียกว่าฝรั่งตามเวลาดังครุฑที่ไปสอนหนังสือสอนภาษา แคนไปจ้างชุดอยู่ต่อเรือ แลอื่นๆ นั้นก็ดี โปรดให้ทำหมดทุกอย่างมิได้ห้าม คนทั้งปวงที่อยากจะใคร่รับจ้าง จงได้ค่าจ้างเป็นผลประโยชน์ของตัว เลี้ยงชีวิตเถิด ไม่มีความผิดอันใดเพราะที่รับจ้างคนนอกที่เรียกว่าฝรั่งนั้นเลย” สอดคล้องกับ “ประกาศห้ามไม่ให้คนตื่นชาวเรือเรือรอบไปมา พ.ศ. 2399” ความตอนหนึ่งว่า⁵⁴⁵ “...บัดนี้โปรดเกล้าฯ ให้ประกาศให้ราษฎรทั้งปวง มีความเพียรอุสาหหาสิ่งของสินค้าต่างๆ ไปขายกับคนชาวต่างประเทศ ให้มีผลประโยชน์ตามชอบใจหรือจะรับทำการจ้างสิ่งใดๆ ในที่บ้านเรือนคนนอกประเทศก็ดี ก็ให้รับจ้างทำโดยสะดวกสบายไม่ห้ามปราม...” หรือ “ประกาศอนุญาตให้คนในบังคับสยามรับทำงานของกงสุลอังกฤษได้ พ.ศ. 2400” ความว่า⁵⁴⁶ “...ประกาศแก่ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย แลลูกค้าไทยจีนทั้งปวง ให้ทราบทั่วว่า บัดนี้กงสุลอังกฤษจะสร้างตึกขึ้นในที่ซึ่งโปรดพระราชทาน...เมื่อผู้ใดจะขายไม้ ขายอิฐ ขายปูน แลของอื่นๆ แก่กงสุลหรือผู้ใดๆ จะรับจ้างรับเหมาทำการของกงสุล...ในหลวงไม่ทรงพระราชดำริติเตียนอันใดดอก จะทรงยินดีด้วยผู้ขาย แลรับจ้างซึ่งเป็นคนในพระราชอาณาจักร จะได้เงินราคาค่าจ้างเป็นผลประโยชน์ของตัวในการเลี้ยงชีวิต จะไม่มีความผิดอันใด

⁵⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 106-107.

⁵⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 109-111.

⁵⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 130.

เพราะที่ขายของรับจ้างต่อกงสุลนั้นเลย” จากกฎหมายข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับความเป็นปัจเจกชนของราษฎร โดยราษฎรสามารถใช้สิทธิเสรีภาพในการประกอบสัมมาอาชีพหรือมีสิทธิที่จะทำงานหรือที่จะเลือกงานอย่างเสรี โดยปราศจากเรื่องความแตกต่างทางเชื้อชาติ รวมถึงมีสิทธิในการรับค่าตอบแทนจากการทำงานอีกด้วย

4.1.1.2.6 การรับรองสิทธิเสรีภาพในสวัสดิภาพและความปลอดภัย

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงประกาศกฎหมายหลายฉบับเพื่อมุ่งถึงสวัสดิภาพของราษฎรของพระองค์ โดยในบางกฎหมายมีลักษณะเป็นการสนับสนุนให้ราษฎรปฏิบัติตาม บางกฎหมายก็มีลักษณะเป็นการป้องกัน ปรามปราม หรือเป็นข้อห้าม โดยทรงมีพระราชดำริในการกำหนดแนวทางให้ราษฎรสามารถใช้ชีวิตอย่างมีความสุขเท่าที่สามารถจะเป็นไปได้ในสังคม

1) สิทธิที่ปราศจากการถูกข่มเหง

ในสังคมสยามชนชั้นปกครองถือเป็นชนชั้นที่ได้รับอภิสิทธิ์ต่างๆ ทำให้เกิดการกดขี่ข่มเหงเอาเปรียบราษฎรอย่างไม่เป็นธรรมมาเป็นเวลาช้านาน กอปรกับการมีกฎหมายหลายฉบับที่ไม่เป็นธรรมแก่ราษฎรและมีขนบธรรมเนียมที่เอารัดเอาเปรียบกดขี่ข่มเหงราษฎรเป็นอย่างมาก เช่น การกดขี่ข่มเหงให้เป็นไพร่ชั่วลูกชั่วหลาน หรือการถูกเจ้านายและขุนนางใช้งานเหมือนอย่างทาส ตั้งแต่รุ่นหนุ่มไปจนอายุ 70 ปี และบางคนถูกข่มเหงหรือเบียดเบียนหรือถูกทำร้ายอย่างน่าเจ็บช้ำน้ำใจ ครั้นจะไปฟ้องร้องต่อศาลบางทีก็หาความยุติธรรมจากศาลหาได้ไม่ เพราะศาลต่างเกรงกลัวผู้มีบุญหนักศักดิ์ใหญ่จะกริ้วโกรธ จึงได้มี “ประกาศเรื่องข้าเจ้าแย้งว่านายแรงข่มเหง พ.ศ. 2404” ความว่า⁵⁴⁷ “...คนทุกวันนี้พากันคุมสมัครพรรคพวกชวนกันเสพสุราเมาแล้วถือตัว อวดตัวต่างๆ ว่าเป็นมหาดเล็ก ตำรวจหลวงและเป็นทหาร แลเป็นไพร่อยู่ในส่วนหลวงบ้าง ว่าเป็นข้าเจ้าแย้งว่านายแรงบ้าง แลเป็นลูกจ้างพวกฟองของชาวนอกประเทศบ้าง...แล้วก็อวดอ้างทำทนายว่าไม่กลัวใครถึงจะมีถ้อยความไปจะอ้างอิงพึ่งพาดราขการเอา แลว่าเจ้านายกงสุลจะช่วย หรือเพื่อนฝูงที่มีเงินจ้างตระลาการหันเหไป...แล้วก็เที่ยวทำข่มเหง ชกตีฟันแทง แย่งชิงคนเดินทางบ้าง บุกรุกเข้าไปในบ้านในเรือนโรงร้าน หุบตี ฟันแทงเจ้าของบ้าน เจ้าของเรือน เจ้าของโรง เจ้าของร้านให้มีบาดเจ็บบ้าง ทำ

⁵⁴⁷ ชาลววิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), อ้างแล้ว, หน้า 287-288.

สิ่งของต่างๆ ให้แตกหักหาย หรือแย่งชิงเอาไปเสียบ้าง...ตั้งแต่นี้ไปเมื่อหน้า ถ้ามีคนคนใด พวกใดเป็นคนหลง ข้าเจ้าปาวนายก็ตี เมาสุราคุมสมัครพรรคพวกตั้งแต่ 5 คนขึ้นไป ทำข่มเหงราษฎร...ให้ผู้ต้องข่มเหงต้องพิพาททำเรื่องราวไปยื่นต่อกรมพระนครบาล...ให้ชั้นสุตราบาดแผลตราสินสิ่งของที่แตกหักเสียหายหาย แลให้เจ้ากระทรวง กรมพระนครบาล ตามเกาะจับตัวผู้ผิดมาชำระไปตามเคย...” หรือ “ประกาศห้ามข้าเจ้ามิให้ปิดบังความผิดของเจ้านาย พ.ศ.2403” ความว่า⁵⁴⁸ “ถ้าเจ้าของนายนั้นๆ ทำความผิด ความชั่ว ล่วงเกินพระราชกำหนดกฎหมายประกาศใดๆ ถึงมิใช่ความกบฏ ประทุษร้ายเป็นความเพียงแต่เสพสุราให้เหลือเกิน จนเสด็จออกไปนอกวัง เทียบข่มเหงทุบตีราษฎรผู้มิได้มีความผิด หรือเสด็จไปเที่ยวแย่งชิงทรัพย์สิ่งของราษฎรให้ได้รับความเดือดร้อน...ตั้งนี้ให้เจ้ากรม ปลัดกรม สมุห์บาญชี พี่เลี้ยง จางวางว่าห้ามปราบ แล้วทำเรื่องราวมายื่นต่อกรมวังไว้เป็นค่านับ...ถ้าเจ้านั้นขึ้นทำต่อไปก็ตีหรือไม่เอื้อเพื่อกริ้วกราดขู่เชิญแต่แรกกว่าตี...ขอให้นำเรื่องความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท...” รวมถึงยังมีประกาศอีกหลายๆ ฉบับ เช่น “ประกาศเรื่องหม่อมเจ้ากราบถวายบังคมลาหัวเมือง พ.ศ. 2398” หรือ “ประกาศพระราชบัญญัติรับฟ้องความเจ้าแลห้ามเจ้ามิให้ไปไกลพระนคร พ.ศ 2406” กฎหมายดังกล่าวได้สร้างหลักเกณฑ์แห่งความเสมอภาคภายใต้กระบวนการยุติธรรมขึ้น เพื่อที่จะช่วยบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่อาณาประชาราษฎร์ ทำให้มิต้องหวาดหวั่นหรือเกรงกลัวต่ออิทธิพลของบรรดาเจ้าขุนมูลนายอีกต่อไป

2) ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

เนื่องจากกฎหมายตราสามดวง บทพระอัยการที่มีมาแต่โบราณครั้งกรุงเก่า ได้มีธรรมเนียมสืบเนื่องกันมาว่า⁵⁴⁹ “ถ้ามีผู้ใดตัดหน้าฉานแลแปลกปลอม ล่วงเข้ามาในตาริ้วกระบวนเสด็จพระราชดำเนินนั้น ทรงพระกรุณาให้เอาตัวผู้ทำผิดไปโทษตามบทพระอัยการ...ถ้าเสด็จพระราชดำเนินไป แห่งใดตำบลใดไปทางสถลมาคชลมาคให้เจ้าพนักงานตำรวจใหญ่ซ้ายขวา...ไปกำชับห้ามปรามหน้าบานนั้นให้ทำแผงบังหน้าต่างประตูบ้านประตูเรือนนั้น ให้ปิดเสียให้มิดชิดแล้วอย่าให้ตากผ้าแขวนผ้า อย่าให้มีผู้คนต่ำสูงแลตัดหน้าฉาน แผลกปลอมเข้าไปในตาริ้วกระบวนเสด็จพระราชดำเนินได้เปนอันขาดทีเดียว...ถ้าเห็นคนต่ำสูงเอากะสุนยิง ถ้ามีฟังให้เอาปืนยิงเสีย...” กอปร

⁵⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 240-241.

⁵⁴⁹ ราชบัณฑิตยสถาน, กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 2, หน้า 702-703.

กับการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงประสบด้วยพระองค์เองในคราวรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้เสด็จพระราชดำเนินไปทอดผ้าพระกฐิน และปรากฏว่ามีหญิงคนหนึ่งเงยหน้าขึ้นดูพระองค์เจ้าพนักงานในเรื่องตั้งจึงได้เอากะสุนยิงถูกดวงตาของหญิงนั้นจนทำให้ตาบอด พระองค์จึงพระราชทานเงินตราผ้าถุงผ้าห่มเป็นค่าทำขวัญและตั้งแต่นั้นมาจึงทรงโปรดให้มีการประกาศยกเลิกการยิงกระสุนแลอนุญาติให้ราษฎรเฝ้าได้ในทางเสด็จพระราชดำเนิน พ.ศ. 2400⁵⁵⁰ โดยห้ามไม่ให้เจ้าพนักงานเอากะสุนยิงเอาราชฎรรตต่อไป เพียงแต่ให้เจ็ดเจ็ด (ยกอาวุธ) ทำท่าขู่ให้กลัวเพียงเท่านั้น หากไม่ทำตามแล้วจะต้องโทษต่อไป

นอกจากนี้ ทรงมีพระราชดำริที่จะให้ชาวบ้านร้านตลาดทั้งหลายเปิดประตูเรือน ประตูโรง ประตูร้าน ประตูแพ เพื่อให้ราษฎรทั้งปวงได้ออกมาคอยเฝ้ารับเสด็จถวายบังคมให้ทอดพระเนตรเห็น เพื่อที่พระองค์จะได้ทรงรู้จักและได้ไต่ถามทุกข์สุข รวมถึงใครมีเรื่องทุกข์ร้อนอย่างใดจะได้ทรงช่วยเหลือตามสมควรกฎหมายดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ในการลดทอนธรรมเนียมประเพณีที่เป็นอุปสรรคขัดขวางความห่างเหินระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎร ซึ่งส่งผลทำให้พระมหากษัตริย์มิใช่เป็นสมมติเทพที่ศักดิ์สิทธิ์อีกต่อไป ทำให้ราษฎรมีเสรีภาพในการเข้าถึงผู้ปกครอง อีกทั้งยังคลายความเดือดร้อนจากการถูกละเมิดสิทธิในความเป็นมนุษย์อีกด้วย

3) สิทธิของบุคคลผู้เสียจริต

ด้วยกฎหมายตราสามดวง ในพระอัยการลักษณะวิวาท่าดีกัน บทที่ 15 บัญญัติว่า⁵⁵¹ “มาตราหนึ่ง คนบ้าเข้าบ้านท่านตีฟันแทงคนตีตาย จะไหม้บ้าใช้ท่านว่ามีขอบเพราะว่าบ้าหาตำแหน่งแบ่งสัจมิได้ ท่านว่าให้พ่อแม่พี่น้องเฝ้าพันธุบ้าใช้ถึงเบียดปลุกตัวผู้ตาย ให้เวนบ้านนั้นไปให้แก่พ่อแม่พี่น้องเฝ้าพันธุบ้านนั้นจึงชอบ ถ้ามันตีมีบาทเจ็บไข้ หาโทษมิได้ ถ้าที่เปนที่ไร่นาป่าดงพงแขมเปนที่อยู่แห่งคนผู้สูงอายุศรมแลคนพิกลจริตบ้าไปผู้ใดเข้าไปในที่มันอยู่มันฟันแทงมีบาทเจ็บแลตายก็ดี ถ้าพบปะมันกลางถนนหนทางมิได้หลีกแลมันฟันแทงบาทเจ็บถึงตายก็ดี จะเอาโทษแก่มันมิได้เลย ให้โฆษณาแก่นครบาลให้จับเอาตัวมันจำจองไว้จนกว่าจะสิ้นกำม” ทำให้เห็นได้ว่ากฎหมายสมัยนั้นก็ยังให้การรับรองและคุ้มครองสิทธิของบุคคลผู้เสียจริต โดยมีให้ถือเอาโทษเพราะการกระทำของ

⁵⁵⁰ ชาลววิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), อ้างแล้ว, หน้า 134-136

⁵⁵¹ ราชบัณฑิตยสถาน, กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 1, หน้า 237.

บุคคลผู้เสียจริตนั้นเป็นการกระทำที่ขาดเจตนา ตามองค์ประกอบความผิดทางอาญาในกฎหมายสมัยใหม่ สอดคล้องกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญแก่บุคคลผู้วิกลจริตหรือสติฟั่นเฟือนทั้งหลายเช่นเดียวกัน โดยได้ทรง “ประกาศเรื่องมิให้ละทิ้งคนเสียจริต พ.ศ.2402”⁵⁵² ทรงเห็นแก่บุคคลที่เสียจริตหรือคนบ้าในสังคมที่ควรจะได้รับ การดูแลโดยให้ผู้เป็นญาติให้การดูแลรักษาพยาบาลและต้องดูแลกักขังให้แน่นอน ไม่ให้มาก่อความวุ่นวายอาละวาดในบ้านเมืองได้ และหากคนเสียจริตหลบหนีไปเมื่อใดก็ให้มาแจ้งรูปพรรณต่อกรมวังเพื่อติดตามให้พบแต่โดยเร็ว ซึ่งเป็นประกาศที่ก่อกำหนดให้แกผู้ดูแลคนเสียจริตที่จะต้องให้ความคุ้มครองดูแลรักษา และหากเกิดอาละวาดก็ต้องดูแลไม่ให้ปล่อยให้ออกมาก่อความวุ่นวายในบ้านเมือง และหากพวกพ้องของผู้เสียจริตดูแลไม่ไหว ก็ให้นำมาส่งที่กรมพระนครบาลโดยพระองค์ได้รับสั่งให้ดูแลคนเสียจริตไม่ให้ขัดสน อันแสดงถึงการที่พระองค์ทรงสนพระทัยต่อผู้ด้อยโอกาสในสังคมมิให้มีการละเมิดสิทธิของบุคคลผู้เสียจริต เนื่องจากการที่ผู้เสียจริตได้กระทำการโดยไม่สามารถรู้ผิดชอบและไม่มีความสำนึกในการกระทำของตนจึงไม่มีประโยชน์ที่จะลงโทษบุคคลดังกล่าว แต่ก็ยังคงต้องรับผิดชอบในทางแพ่ง นอกจากนี้ยังกำหนดบทบังคับลงโทษ โดยหากมีการปล่อยปะละเลยให้บุคคลผู้เสียจริตมาก่อความวุ่นวายในบ้านเมือง ผู้ควบคุมดูแลจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบ อันถือว่าเป็นการสร้างสวัสดิภาพให้สังคมสงบสุขมากขึ้นอีกทางหนึ่ง

นอกจากนี้ยังมีประกาศอีกหลายฉบับที่มีการประกาศเพื่อเป็นการเข้ามาใช้อำนาจควบคุมสังคมให้สงบสุข ไม่ว่าจะเป็นประกาศที่ก่อให้เกิดหน้าที่ ดังเช่น ประกาศเจ้าบ้านตรวจตรารักษาบ้านเรือนแลจับกุมโจรผู้ร้าย พ.ศ.2400 ที่กำหนดหน้าที่แก่เจ้าบ้านให้ออกมาตรวจตราหน้าบ้านตนเป็นยามของหลวง โดยมีหน้าที่ในการดูแลรักษาความปลอดภัย รวมถึงการต้องดูแลเรื่องการก่อไฟหรือเชื้อเพลิงมิให้มีการทิ้งไว้ให้เกิดเพลิงไหม้ เพื่อเป็นการป้องกันภัยจากโจรผู้ร้ายและอัคคีภัยในบ้านเมือง ประกาศระวางเพลิงไหม้ พ.ศ.2397 ที่ให้เจ้าบ้านดูแลบ้านเรือนหากทิ้งร้างต้องรีบแจ้งแก่หลวงเพื่อดำเนินการรื้อถอน หากเกิดเพลิงไหม้เจ้าบ้านต้องรับผิดชอบและกำหนดให้หากมีการเดินทางไปเวลากลางคืนต้องจุดได้เพลิงถือเดินไปจึงชอบ หรือประกาศที่เป็นการต่อต้านการสุบผีน ไม่ว่าจะเป็นประกาศห้ามไม่ให้คนสุบผีนเป็นขุนหมื่นรับเบี้ยหวัด ซึ่งให้การสุบผีนเป็นข้อห้ามที่จะไม่รับบุคคลเข้าเป็นราชการ พ.ศ.2397 ประกาศให้ชำระคนไทยที่สุบผีน พ.ศ.2410 หรือจะเป็นประกาศเพื่อ

⁵⁵² ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), อ้างแล้ว, หน้า 220.

ตกเดือนให้ทราบถึงข้อเท็จจริงให้เตรียมตัวกับปัญหาของบ้านเมือง เช่น ประกาศเดือนสติให้สงวนข้าวไว้ให้พอกินตลอดปี พ.ศ.2407 ประกาศตกเดือนเรื่องซื้อข้าวขายปีมะเส็ง พ.ศ.2400 อันแสดงให้เห็นการออกกฎหมายเพื่อกำหนดแนวทางของเศรษฐกิจภายในบ้านเมืองเป็นอย่างดี

จากที่กล่าวมาข้างต้นได้แสดงให้เห็นถึงการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริที่จะออกกฎหมายมาเพื่อสร้างสวัสดิภาพให้บ้านเมืองอย่างครอบคลุมและเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่บ้านเมืองได้เป็นอย่างดีมีประสิทธิภาพ ทำให้เห็นได้ว่าพระองค์ทรงให้ความสำคัญแก่ชนชั้นผู้อยู่ใต้การปกครองเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นราษฎรกลุ่มใหญ่ของสังคม

4) การสร้างความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจ

ในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว *ได้มี* กฎหมายฉบับหนึ่งที่นับได้ว่าเป็นมาตรการที่กำหนดขึ้นเพื่อขจัดอุปสรรคหรือส่งเสริมให้บุคคลสามารถใช้สิทธิเสรีภาพได้เช่นเดียวกับบุคคลอื่น นั่นก็คือ “พระราชบัญญัติเรื่องกู้เงินแลขายตัวให้คิดดอกเบี้ยเพียงชั่งละบาท ร.ศ.87” (พ.ศ.2411) เนื่องด้วยกฎหมายลักษณะกู้ยืมและลักษณะทาสตั้งอัตราดอกเบี้ยไว้สูงมาก คือ ผู้กู้ยืม ผู้จำนำ และผู้ขายตัวเองหรือขายลูกเมียเป็นทาส ต้องเสียดอกเบี้ยตำลึงละเฟื้องต่อเดือน ซึ่งเท่ากับร้อยละ 37 บาท 2 สลึงต่อปี ซึ่งเป็นอัตราที่สูงมาก และเพียงไม่นานสามารถทำให้ดอกเบี้ยท่วมต้นเงิน ทำให้ราษฎรยากจนเดือดร้อนมาก เมื่อกู้ยืมเงินหรือขายลูกเมียไปแล้ว ก็มักจะไม่มีปัญญานำเงินมาใช้เจ้าหนี้หรือไถ่ลูกเมียให้พ้นจากการเป็นทาส ผลที่สุดผู้กู้มักจะถูกเป็นทาสของนายเงินตามกฎหมาย ส่วนลูกเมียที่เอาไปขายก็มักจะถูกเป็นทาสไปตลอดชีวิต⁵⁵³ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระยาศรีสุริยวงศ์ (ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน) ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะแก้ไขปัญหาคาความเดือดร้อนดังกล่าวจึงทรงประกาศพระราชบัญญัติเรื่องกู้เงินแลขายตัวให้คิดดอกเบี้ยเพียงชั่งละบาทซึ่งมีสาระสำคัญ คือ⁵⁵⁴ เปลี่ยนแปลงอัตราดอกเบี้ยที่กฎหมายตราสามดวง ลักษณะกัณฑ์กำหนดไว้อัตราดอกเบี้ยตำลึงละเฟื้อง (ชั่งละ 10 สลึง) ต่อเดือนมาเป็นชั่งละบาทต่อเดือน หรือร้อยละ 15 ต่อปี จึงเป็นการลดอัตราดอกเบี้ยให้ต่ำกว่าอัตราเดิมกว่า

⁵⁵³ ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ.2352 – 2453 ด้านสังคม, หน้า 289-290.

⁵⁵⁴ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 8, (พระนคร : โรงพิมพ์เดลิแมร์, 2477), หน้า 23.

เท่าตัวและหากพิจารณาจะเห็นได้ว่ากฎหมายนี้มีประโยชน์ต่อกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งมากที่สุดก็คือ ชาวนาส่วนใหญ่ซึ่งเป็นผู้ยากไร้ของประเทศ จึงถือว่ากฎหมายดังกล่าวเป็นการปกป้องคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของราษฎรให้ได้รับความปลอดภัยในการดำรงชีวิต กฎหมายนี้จึงมุ่งหวังให้การกักเงินเป็นไปในทางที่เป็นธรรมแก่ราษฎรและอยู่ภายใต้บังคับของกฎหมาย โดยไม่สามารถเรียกดอกเบี้ยกันได้ตามอำเภอใจ เพื่อให้ราษฎรทั้งหลายมีต้องเดือดร้อนหรือถูกเอาเปรียบจากนายทุน ซึ่งนับได้ว่าเป็นการรับรองสิทธิในสวัสดิภาพของราษฎรอีกนัยหนึ่งด้วย

4.1.1.2.7 สิทธิในการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คำว่า “การมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง” นั้นอาจจะยังไม่ปรากฏอย่างชัดเจนถึงขนาดที่จะให้ราษฎรทั้งหลายเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางของประเทศ แต่หากได้พิจารณาบริบทแวดล้อมแล้วจะพออนุมานได้ว่าเป็นการริเริ่มกระบวนการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองในยุคนั้นได้ระดับหนึ่ง กล่าวคือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ออก “ประกาศเรื่องให้เลือกพระราชาครูลูกขุน พระมหาราชครูโปรหิต พระมหาราชครูมหาริธ พ.ศ. 2401” ความตอนหนึ่งว่า⁵⁵⁵ “...พระมหาราชครูโปรหิตาจารย์ พระมหาราชครูมหาริธ พระครูพิเชต พระครูพิราม 4 ตำแหน่งนี้ เปนผู้พิพากษาตัดสินคดีแลชอบ สุขทุกข์ความของท่านทั้งหลายทั่วกัน ต่อออกไปจนราษฎรซึ่งเปนบ่าวไพร่ในสังกัด แล้วได้ทรงทราบว่าเป็นประเทศอื่นๆ เมื่อผู้ครองแผ่นดินจะตั้งผู้สำหรับตัดสินคดีความ ก็ย่อมให้คนทั้งปวงเลือกแล้วจดหมายชื่อเข้ามาส่งต่อเจ้าพนักงาน เจ้าพนักงานสอบดูถ้ามีชอบใจท่านผู้ใดมาก ก็ให้ผู้นั้นเป็นผู้ตัดสินคดีของราษฎร...จึงโปรดเกล้าฯ ขอให้พระราชาวงศานุวงศ์ที่ตั้งกรมแล้วแลยังไม่ได้ตั้งกรมข้าราชการเจ้าพระยาแลพระยาพระหลวงในพระบรมมหาราชวัง แลพระบวรราชวังคิดตรึงตรองเลือกดูที่ชอบใจ อย่าให้ปลุกษากันว่า จะชอบใจให้ผู้ใดเปนที่พระมหาราชครูโปรหิตาจารย์ พระมหาราชครูมหาริธ ก็ให้จดหมาย...ส่งมอบให้อาลักษณ์ผู้เอาใ้ตรงจดหมายไปถามหา...” ประกาศฉบับนี้นับได้ว่าเป็นการปูทางแห่งการเริ่มต้นให้ผู้ปกครองหรือพระมหากษัตริย์ยอมรับความคิดเห็นหรือการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองของผู้ที่อยู่ใต้การปกครองอย่างเจ้านายขุนนางทั้งหลาย สิ่งดังกล่าวแม้จะยังไม่ถือเป็นการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองอย่างแท้จริงในแบบตะวันตก แต่ก็จัดว่ามีเค้าโครงต่อการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง

⁵⁵⁵ ชาลูนวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), อ้างแล้ว, หน้า 145-146.

4.1.1.2.8 การรับรองสิทธิเสรีภาพในด้านการศึกษา

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์เริ่มตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเรื่อยมาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ให้ความสำคัญต่อระบบการศึกษา ดังจะเห็นได้จากการศึกษาในยุคนั้นจะอยู่ในรูปแบบของการให้ทานการศึกษา สำหรับสั่งสอนลูกหลานของราษฎรให้รู้วิชาหนังสือ การตั้งโรงเรียนที่โรงทานนี้ในหลวงถือว่าเป็นการทำบุญทำทานอย่างหนึ่งเหมือนกันกับการจัดอาหารเลี้ยงภิกษุสามเณร และข้าราชการที่มานอนประจำของในพระราชวังหรือการแจกทรัพย์แก่คนชราพิการ หรือการอาราธนาพระมาแสดงธรรมเทศนาแก่ประชาชนที่โรงทานแห่งนี้⁵⁵⁶ แต่สิทธิในการศึกษาเหล่านี้ยังจำกัดอยู่ในเฉพาะกลุ่มราษฎรเนื่องจากโรงเรียนหลวงแห่งนี้ตั้งอยู่ข้างประตูศรีสุนทร ในพระบรมมหาราชวังชั้นนอก มีลักษณะเป็นกังกเล็ก ๆ ชั้นเดียว จึงมีที่คับแคบ เด็กที่ควรจะได้รับไว้ได้จึงมีจำนวนนอน รวมถึงเป็นการเรียนการสอนในลักษณะที่ให้เด็กอ่านออกเขียนได้เท่านั้น

นอกจากนี้ ในช่วงที่ความเจริญกำลังหลั่งไหลเข้ามาสู่สยามประเทศ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงให้ความสำคัญของการศึกษาวิทยาการสาขาต่างๆ ทรงมีพระราชดำริที่จะให้การสนับสนุนโรงเรียนของมิชชันนารีที่เข้ามาเปิดในสยาม เพื่ออบรมสั่งสอนเด็กให้มีความรู้ในภาษา วรรณคดี ภาษาอังกฤษและวิทยาการของยุโรปเป็นอย่างดี⁵⁵⁷ และส่งเสริมให้เจ้าจอม พระราชโอรสธิดาได้รับการศึกษาภาษาอังกฤษและวิทยาการต่างๆ ของตะวันตก เมื่อครองราชย์แล้วประมาณ 3 เดือน ทรงโปรดให้มีสขิสวัสดิ์แล, แมททูน และโจนส์ ไปสอนภาษาอังกฤษในพระบรมมหาราชวังอย่างเป็นทางการ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2405-2410⁵⁵⁸ นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังได้ส่งข้าราชการบริพารต่างๆ ไปศึกษางานที่จำเป็นสำหรับราชการสยามใน

⁵⁵⁶ ประกาศเรื่องโรงทาน ร.ศ.109 ใน “เอกสารเรื่องการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” คณะกรรมการจัดงานฉลองวันเฉลิมถวัลย์ราชสมบัติ ครบ 100 ปี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รวบรวมจัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ.2511 อ้างถึงใน ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านสังคม, หน้า 232.

⁵⁵⁷ ยอร์จ ฮอวส์ เฟลด์ส, อ้างแล้ว, หน้า 62.

⁵⁵⁸ แอ็บบ็อต โลว์ มอฟแพ็ท โดย นิจ ทองโสภิต, แผ่นดินพระจอมเกล้า, (กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2520), หน้า 213-218.

ต่างประเทศอีกด้วย เช่น ในปี พ.ศ.2404 ทรงส่งขุนมหาสิทธิโวหารออกไปดูการพิมพ์ในต่างประเทศ⁵⁵⁹ และโปรดให้หมื่นจักรวิจิตรไปเรียนแก่นาฬิกาให้ได้⁵⁶⁰ ทั้งยังทรงกำชับให้คนทั้งสองสนใจในการศึกษา ให้นำเอาความรู้กลับมาใช้ในสยามให้ได้ พระราชดำริต่างๆ ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ถือเอาว่าเป็นการพระราชทานสิทธิทางศึกษาแก่เจ้านายและขุนนาง ทั้งยังเปิดกว้างให้ผู้เรียนมีเสรีภาพในทางความคิด สามารถเรียนรู้ตามความสมัครใจ และขบใจของตนได้อันสะท้อนถึงสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคล แต่ในเบื้องต้นยังจำกัดเฉพาะกลุ่มบุคคลเท่านั้น

กระทั่งในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ทรงมีพระราชดำริให้ชาวสยามได้เรียนรู้ในวิทยาการด้านต่างๆ ของประเทศตะวันตก แต่การที่จะเรียนรู้ดังกล่าวจำเป็นต้องให้ชาวสยามได้ศึกษาเล่าเรียนอันเป็นพื้นฐานของความรู้เสียก่อน ดังนั้น ในระยะเริ่มต้นพระองค์จึงได้พระราชทานสิทธิทางด้านการศึกษาให้กับพระราชวงศ์และบุตรของขุนนางผู้ใหญ่พระบรมมหาราชวัง ดังจะเห็นได้จากการที่ทรงออก “ประกาศตั้งโรงเรียนหลวง ร.ศ.90” (พ.ศ. 2414) หรือ “โรงสกูลหลวง” เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ.2414 โดยจัดให้มีการสอนทั้งวิชาภาษาไทย ภาษาต่างประเทศ คณิตศาสตร์และขนบธรรมเนียมราชการ ซึ่งผู้มาเรียนจะได้รับพระราชทานเสื้อผ้าและอาหารกลางวัน ประกาศฉบับนี้จึงนับได้ว่าเป็นกฎหมายที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรฉบับแรกที่มีคำนี้ถึงสิทธิของเด็กที่จะได้รับการศึกษา ภายใต้ข้อจำกัดบนพื้นฐานของโอกาสที่เท่าเทียมกัน

4.1.1.2.9 การรับรองสิทธิเสรีภาพในด้านอื่นๆ

1) การรับรองสิทธิการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร

ธรรมเนียมสยามแต่ครั้งก่อน เมื่อพระมหากษัตริย์มีพระบรมราชโองการ พระราชดำรัส ซึ่งถือเอาคำสั่งเป็นกฎหมายอย่างหนึ่งอย่างใดแล้ว เจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่ก็จะมีหนังสือแจ้งความที่มีพระบรมราชโองการนั้นไปยังผู้มีตำแหน่งหน้าที่ตามกรมต่างๆ สำหรับหัวเมืองนั้นก็มิต้องตราไปยังเจ้าเมืองเพื่อให้ป่าวร้องแจ้งแก่ราษฎรทั้งปวง ความประพฤดิเช่นว่านี้ไม่เป็น

⁵⁵⁹ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, “พระราชหัตถเลขาถึงขุนมหาสิทธิโวหาร”, พระราชหัตถเลขา เล่มที่ 3 หน้า 164. อ้างถึงใน นฤมล ธีรวัฒน์, อ้างแล้ว, หน้า 169.

⁵⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 169.

หลักประกันว่าราษฎรที่มีจำนวนมากจะสามารถหยั่งทราบได้ว่ากฎหมายทั้งเก่าและใหม่ที่บังคับแก่ตน มีเป็นประการใดบ้าง⁵⁶¹

กระทั่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ให้ราษฎรทั้งหลายได้รับรู้และเข้าถึงข้อมูลข่าวสารทางราชการต่างๆ อย่างทั่วถึง เพื่อเป็นการป้องกันการถูกเอาเปรียบหรือการละเมิดสิทธิเสรีภาพของราษฎร ทั้งยังเป็นการสร้างความมั่นคงแห่งกฎหมายให้เสมอเหมือนกันทั้งพระราชอาณาจักรจึงทรงออก “ประกาศให้ข้าราชการลอกพระราชบัญญัติจากหอหลวง พ.ศ.2395” ความตอนหนึ่งว่า⁵⁶² “...ให้กรมพระสุรัสวดีหามาประกาศข้าราชการทั้งปวงให้มาลอกพระราชบัญญัติในหอหลวงลงเส้นหมึกไว้ทุกคนจงได้ นานไปเบื้องหน้าถ้าใครไม่รู้พระราชบัญญัติอันนี้...จะแก้ตัวว่าไม่รู้มันไม่ได้เลยเปนอันขาดทีเดียว...” สอดคล้องกับ “ประกาศเรื่องออกหนังสือราชกิจจานุเบกษา พ.ศ.2401” ซึ่งทรงอธิบายว่า⁵⁶³

“ผู้ที่อ่านต้นหมายต้นท้องตรานั้นน้อยตัว ถึงจะได้อ่านก็ไม่เข้าใจ เพราะราษฎรเมืองไทยผู้รู้หนังสือนั้นน้อยกว่าที่ไม่รู้ คนไพร่ในประเทศบ้านนอกหนังสือก็อ่านไม่ออก ดวงตราของขุนนางในตำแหน่งซึ่งจะบังคับราชการเรื่องไร จะเป็นอย่างไรก็ไม่รู้จัก รู้สึกแต่ว่าเห็นดวงตราที่ตีมาด้วยขาดแลเส้นแดงๆ แล้วก็กลัว ผู้ที่ถือมาว่าอะไรก็เชื่อเพราะฉะนั้นจึงมีคนโกงๆ คดๆ แต่งหนังสือเป็นดั่งท้องตราบัตรอ้างสั่งวังหลวงแลวังหน้า แลเจ้านายแลเสนาบดีที่เป็นที่ราษฎรนับถือ ยำแยงแล้ว ก็ว่าการบังคับไปต่างๆ ตามใจตัวปรารถนาด้วยการที่มีได้เป็นธรรม แลทำให้ราษฎรเดือดร้อน แลเสียพระเกียรติยศของพระเจ้าแผ่นดิน แลพระนามเจ้านายแลชื่อขุนนางไป เพราะฉะนั้นบัดนี้ทรงพระราชดำริจะบำบัดโทษต่างๆ ดังว่ามาแล้ววันนี้ทุกประการ จึงโปรดให้ตั้งการตีพิมพ์หนังสืออย่างหนึ่ง มีชื่อโดยภาษาสันสกฤตว่า หนังสือราชกิจจานุเบกษา แปลว่าหนังสือที่เพ่งดูราชกิจ...เพื่อจะให้เป็นพยานแก่ท้องบัตรใบตราแลบัตรหมายคาประกาศ ซึ่งมีไปแล้วก่อนนั้น เพื่อจะ使人ที่ได้อ่านหนังสือก่อนเชื่อแท้แน่ใจไม่สงสัยที่ไม่เข้าใจความจะได้เข้าใจ ผู้ใดไม่รู้ความในหนังสือท้องบัตรใบตราบัตรหมายก่อนก็จะได้รับรู้ถนัด”

⁵⁶¹ ธงทอง จันทรางศุ, อ้างแล้ว, หน้า 34-36.

⁵⁶² เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 5, (พระนคร : โรงพิมพ์เดลิแมร์, 2478), หน้า 19.

⁵⁶³ ชาลุมวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), อ้างแล้ว, หน้า 145-147.

กฎหมายข้างต้นนับได้ว่าเป็นการรับรองสิทธิการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารสาธารณะ และกล่าวได้ว่าสิทธิดังกล่าวนี้เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของราษฎรทุกคนที่สามารถจะรับรู้ได้โดยไม่คำนึงถึงผลประโยชน์หรือผลเสียที่เกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารนั้น

2) การรับรองเสรีภาพในการนับถือศาสนา

ถึงแม้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงเป็นพุทธศาสนิกชนที่เคร่งครัด แต่พระองค์เองก็ได้ทรงคบแคบหรือผูกขาดการนับถือพุทธศาสนาจนมองเห็นว่าลัทธิศาสนาอื่นเป็นมิถิชาติวิญญูทั้งหมด ด้วยน้ำพระทัยที่ทรงเปิดกว้างขวางมองการณ์ไกล กอปรกับการที่พระองค์ทรงรู้จักมักคุ้นกับหมอสอนศาสนาชาวตะวันตกที่เป็นครูสอนภาษาอังกฤษให้กับพระองค์ ทำให้พระองค์ทรงเห็นว่า “เป็นระบบการปกครองที่ไม่ดีในอันที่จะเบียดเบียนเคี้ยวเคี้ยวกันทางศาสนา ฉันเห็นว่าควรปล่อยให้ทุกคนมีอิสระในการที่ปฏิบัติศาสนกิจใดๆ ที่เขาต้องการ”⁵⁶⁴ ด้วยเหตุนี้เองพระองค์จึงได้ออก “ประกาศผู้ถือศาสนาและผู้ถือผิด พ.ศ. 2401” ได้ย้าว่า⁵⁶⁵ “ว่าธรรมเนียมผู้ครองแผ่นดินที่เป็นยุติธรรม มิได้ห้ามประชาชนทั้งปวงในการถือศาสนาเป็นที่พึงของตัวๆ ... ด้วยว่าการถือศาสนาบางสิ่งก็ต้อกัน เหมือนอย่างไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ล่วงเกินในการเมณุสังวาสทำชั่วกรรมยาของผู้อื่น แลไม่เจรจาคำเท็จ แลไม่เสพสุรา แลอดความโกรธ...ซึ่งเป็นคุณประโยชน์แก่กันก็มีอีกหลายอย่าง คนทุกชาติ ทุกภาษา ทุกศาสนาก็เห็นพร้อมกันว่าเป็นความดี ความชอบ เป็นยุติธรรม...” นอกจากนี้ พระองค์ยังได้พระราชทานเสรีภาพในการสอนศาสนา พระราชทานที่ดินเป็นที่ฝังศพของชาวคริสต์⁵⁶⁶ และโปรดให้บาทหลวงที่ถูกเนรเทศเมื่อครั้งสมัยรัชกาลที่ 3 กลับมาอยู่ในสยามได้อีก⁵⁶⁷ โดยสังฆราชปาลเลอกัวซ์ได้ชมเชยรัฐบาลสยามในการยอมให้คนสยามซึ่งเป็นคริสตังได้มีโอกาสนับถือศาสนาอย่างสมบูรณ์ เสรีภาพเช่นนี้มีกระทั้งชาวสยามที่เป็นคริสตังไม่ต้องทำงานในวัน

⁵⁶⁴ ฌอง แปปติสต์ ปาลเลอกัวซ์ แปลโดย เพียงฤทัย วาสบุญมา, บันทึกเรื่องมิสซังแห่งกรุงสยาม, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2524), หน้า 54.

⁵⁶⁵ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), อ้างแล้ว, หน้า 208.

⁵⁶⁶ นฤมล ธีรวัฒน์, อ้างแล้ว, หน้า 188.

⁵⁶⁷ ยอร์จ ฮอวส์ เฟลด์ส, หมอสายในรัชกาลที่ 4, (พระนคร : กองคริสเตียนศึกษา สภาคริสตจักรในประเทศไทย, 2504), หน้า 63.

อาทิตย์หรือวันของเซนต์ต่างๆ นอกจากจะมีอะไรที่เป็นการด่วนจริงๆ⁵⁶⁸ กฎหมายข้างต้นได้สะท้อนถึงการยอมรับหรือรับรองเสรีภาพแห่งความคิดมโนธรรมและศาสนา รวมถึงเสรีภาพในความเชื่อและเสรีภาพที่จะประกาศเผยแพร่ศาสนาหรือความเชื่อในรูปของการสั่งสอนและการปฏิบัติศาสนกิจ

3) การรับรองสิทธิเสรีภาพจากการยกเลิกประเพณีและแบบพิธีที่ล้าสมัย

เมื่อคราวที่พระมหากษัตริย์สวรรคต ตั้งแต่พระบรมศานวงศ์ จนถึงอาณาจักรอยุธยาจะต้องโกนผมไว้ทุกข์ หรือกรณีเมื่อญาติผู้ใหญ่หรือมุลนาย หรือสามี หรือบิดามารดาของสามีเสียชีวิต จึงเป็นหน้าที่ของบุคคลที่เกี่ยวข้องที่จะต้องโกนผมไว้ทุกข์ แต่ในคราวที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ออก “ประกาศห้ามมิให้ผู้ที่มีได้สังกัดวังหน้าโกนผมเมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ สวรรคตที่ 1 พ.ศ. 2408” ความตอนหนึ่งว่า⁵⁶⁹ “...ประกาศว่าคนที่โกนผมผิดสังกัด คือ คนมิใช่สังกัดวังหน้านั้น...ใครโกนผิดก็ให้มาสารภาพลูกโทษเสียโดยเร็ว...” จากนั้นก็ได้มีประกาศอีกฉบับนี้ที่เป็นการเน้นย้ำในเรื่องดังกล่าว คือ “ประกาศห้ามมิให้ผู้ที่มีได้สังกัดวังหน้าโกนผมเมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ สวรรคตที่ 2 พ.ศ.2408”⁵⁷⁰ ความตอนหนึ่งว่า “...ในการสวรรคตในพระบรมราชวงศ์ครั้งนี้ ข้าราชการแลราษฎรไพร่หลวงสังกัดพรรคทาส เซลยบรรดาที่มีสังกัดขึ้นขาวังหน้าทั้งชายทั้งหญิง...อย่าให้พลอยโกนผมเลยเป็นอันขาดทีเดียว...” การห้ามมิให้โกนหัวในครั้งนี้แม้จะยังไม่ใช้บังคับทั่วถ้วนทุกคน แต่ก็นับได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการรับรองสิทธิความเป็นส่วนตัวและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของราษฎรชาวสยาม ทั้งนี้ ธรรมเนียมดังกล่าวได้รับการประกาศใช้แก่ราษฎรทุกคนในพระราชอาณาจักรในคราวที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต ดังจะได้อธิบายต่อไป

นอกจากนี้ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้มีพระราชดำริถึงธรรมเนียมการให้ผู้น้อยหมอบกราบไหว้เจ้านายและผู้มีบรรดาศักดิ์

⁵⁶⁸ Mgr. Pallegoix : “Description du Royaume Thai ou Siam,” Paris 1854 Vol.11 p.327 อ้างถึงใน จุลจักรพงษ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า, เจ้าชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2517), หน้า 377.

⁵⁶⁹ ชาลววิทย เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), อ้างแล้ว, หน้า 459.

⁵⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 460.

นั่นว่า หากเปรียบเทียบกับประเทศต่างๆ ไม่ว่าจะเป็จีน ญวน (เวียดนาม) ญี่ปุ่น อินเดียก็ล้วนแต่ยกเลิกระบบธรรมเนียมนี้กันหมดแล้ว เพราะธรรมเนียมนี้ถือได้ว่าเป็นธรรมเนียมที่เป็นการกดขี่ให้แก่ผู้น้อยทำให้ผู้น้อยไม่ได้รับความยุติธรรม จึงได้มี “ประกาศเปลี่ยนธรรมเนียมใหม่ให้ผู้น้อย เลิกหมอบคลานกราบไหว้ต่อเจ้านาย และผู้มีบรรดาศักดิ์ จ.ศ. 1235” (พ.ศ. 2416) ดังความตอนหนึ่งว่า⁵⁷¹ “...แลธรรมเนียมที่หมอบคลานกราบไหว้ในประเทศสยามนี้ เห็นว่าเป็นการกดขี่แก่กันแข่งแรงนัก ผู้น้อยที่ต้องหมอบคลานนั้น ได้ความเหน็ดเหนื่อยลำบาก เพราะจะให้ยศแก่ท่านผู้ใหญ่ ก็การทำศที่ให้คนหมอบคลานกราบไหว้ นี้ไม่ทรงเห็นว่ามิประโยชน์แก่บ้านเมืองแต่สิ่งหนึ่งสิ่งใดเลย ผู้น้อยที่ต้องมาหมอบคลานกราบไหว้ให้ยศต่อท่านผู้ใหญ่ท่านนั้น ก็ต้องทนลำบากอยู่จนสิ้นวาระของตนแล้วจึงจะได้ออกมา พ้นท่านผู้ใหญ่ ธรรมเนียมอันนี้แลเห็นว่าเปนต้นแห่งการที่เป็นการกดขี่แก่กันทั้งปวง เพราะฉะนั้นจึงจะต้องละพระราชประเพณีเดิม ที่ถือว่าหมอบคลานเป็นการเคารพอย่างยิ่งในประเทศสยามนี้เสีย ด้วยทรงพระมหากรุณาที่จะให้ท่านทั้งหลายได้ความสุข ไม่ต้องทนยากลำบากหมอบคลานเหมือนอย่างแต่ก่อน...”

จากประกาศข้างต้น ได้แสดงถึงแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงให้ความสำคัญของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นอย่างยิ่ง เพราะในสมัยดั้งเดิมสังคมสยามไม่ปรากฏความคิดเห็นเกี่ยวกับการแสดงความเคารพโดยการหมอบคลานกราบไหว้ว่าเป็นการกดขี่แต่อย่างใด อันเนื่องมาจากรากฐานของสังคมสยามเป็นสังคมในระบบศักดินานิยมที่ไม่เคยมีความคิดเรื่องความเสมอภาคระหว่างชนชั้นปกครองกับชนชั้นผู้อยู่ใต้การปกครองมาแต่ดั้งเดิม แต่ทั้งนี้ กฎหมายดังกล่าวมิได้กำหนดห้ามมิให้มีการกราบไหว้พระรัตนตรัย บุพการี ญาติผู้ใหญ่หรือครูบาอาจารย์ที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้วิชา เพราะสิ่งนั้นเป็นการแสดงถึงความเคารพนับถือด้วยใจศรัทธาในพระบวรพุทธศาสนา หรือเป็นการแสดงความกตัญญูกตเวทิต่อผู้มีพระคุณอันประเสริฐ อันเป็นเครื่องหมายอันดีของการเป็นมนุษย์ โดยมีได้ค้ำนึ่งว่าเป็นการกดขี่ข่มเหงแต่ประการใด

⁵⁷¹ ประกาศเปลี่ยนธรรมเนียมใหม่ : ให้ผู้น้อยเลิกหมอบคลาน กราบไหว้ต่อเจ้านายและผู้มีบรรดาศักดิ์, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2551), หน้า 9-14.

4.1.1.3 การรับรองสิทธิเสรีภาพที่ไม่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร*

4.1.1.3.1 การรับรองสิทธิเสรีภาพของบุคคลในสวนโบราณราชประเพณี

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพยายามปรับเปลี่ยนโบราณราชประเพณีต่างๆ ที่มีความล้าสมัยให้เป็นในลักษณะที่สามารถทัดเทียมกับนานาอารยประเทศได้ในระดับหนึ่ง เพื่อมิให้เป็นข้อจำกัดว่าพระมหากษัตริย์ต้องอยู่ในที่คับแคบทางความคิดจากโลกภายนอก สำหรับการรับรองสิทธิเสรีภาพของบุคคลในสวนของตามโบราณราชประเพณีนั้นก็ด้วยกันหลายราชประเพณีที่เป็นสิ่งที่จะช่วยสนับสนุนและส่งเสริมต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพของชาวสยาม อาทิ การถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาร่วมกับเชื้อพระวงศ์และข้าราชการ เนื่องด้วยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่าเพื่อมุ่งรักษาความสุจริตแก่ข้าราชการบริหารทั้งเชื้อพระวงศ์และข้าราชการทั้งหลาย ซึ่งเป็นครั้งแรกที่พระมหากษัตริย์ทรงแสดงออกถึงความสุจริตต่อผู้อยู่ใต้ปกครองทั้งหลาย โดยไม่ถือพระองค์เป็นสมมติเทพที่คอยรับการแสดงความซื่อสัตย์จงรักภักดีฝ่ายเดียว อันสะท้อนถึงหลักความเสมอภาคที่ผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้การปกครองจะต้องมีความซื่อสัตย์สุจริตต่อกัน อีกทั้งการที่ทรงยอมรับการถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาย่อมเปรียบเสมือนการทำ “สัญญาประชาคม” (Social Contract) ตามนัยแห่งความคิดตะวันตก โดยเป็นสัญญาประชาคมสองฝ่ายตั้งประจักษ์ชัดจากคำประกาศของพระองค์⁵⁷²

“...ก็การซื่อสัตย์ สุจริตของ ๆ ข้า ๆ และรักษายุติธรรมในท่านทั้งหลายทั้งปวงจะได้ทราบความเป็นจริง ด้วยการที่ ๆ ข้า ๆ รับน้ำพระพิพัฒน์สัตยาปีละสองครั้งมิได้ขาดสำแดงปฏิญาณว่า ๆ ข้า ๆ ไม่ประทุษร้ายแก่ท่านผู้หาความผิดมิได้ และไม่พะโล้โศคลุ้มด้วยการไม่ตรงต่อท่านผู้หนึ่งผู้ใดเลย...”

* โปรดดูคำอธิบายในหัวข้อ 2.3.3.2.1 พระราชดำริหรือพระราชดำรัสของพระมหากษัตริย์

⁵⁷² วิลาสวงค์ พงศะบุตร บุษกร กาญจนจारीและสุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา (บรรณาธิการ), อักษรศาสตร์นิพนธ์ 1, รวมบทความทางประวัติศาสตร์ไทย” (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เทพประทานพร ,2525), หน้า 118. อ้างถึงใน นฤมล ธีรวัฒน์, “พระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” (ปริญาอักษรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525) หน้า 145.

พระราชดำริดังกล่าวเป็นการปูแนวทางให้เหล่าบรรดาเชื้อพระวงศ์และข้าราชการทั้งหลายได้ทราบว่าพระมหากษัตริย์ไม่ใช่ผู้มีอำนาจเด็ดขาดตามแนวความคิดอำนาจอธิปไตยเป็นของพระมหากษัตริย์เช่นในโลกตะวันตก โดยพระมหากษัตริย์ต้องอยู่ภายใต้หลักคุณธรรมและหลักสุจริตเช่นทุกคน เพื่อให้ประเทศมีความสงบสุข

อีกทั้ง พระองค์ยังทรงอนุญาตให้ชาวต่างประเทศยื่นตรงถวายค่านับได้โดยไม่ถูกบังคับให้หมอบกราบเหมือนดังที่พวกทูตฝรั่งต้องปฏิบัติตอนเข้าเฝ้าฯ พระมหากษัตริย์พระองค์ก่อนๆ และในวันเฉลิมพระชนมพรรษาทุกปี พระองค์ได้พระราชทานเลี้ยงแก่ชาวต่างประเทศที่อยู่ในกรุงเทพมหานคร โดยการนั่งเก้าอี้เวลาเข้าเฝ้าฯและทรงอนุญาตให้ชาวต่างประเทศร่วมโต๊ะเสวยก็ไม่เคยปรากฏมาก่อนด้วยเช่นกัน ดังที่ราชทูตอังกฤษเขียนไว้ว่า “คตินั้นพระจันทรังามมาก ทรงรับในสวนพระองค์ประทับอยู่บนพระเก้าอี้อันมีลวดลายสลักอย่างงดงาม ทรงเครื่องสีแดงและบนพระเศียรทรงพระมาลาประดับด้วยเพชรและพลอยสีอื่นๆ ทรงเข็มขัดทอง...พระมหากษัตริย์พระราชทานบุหรี่ปริ้งชิงการ์ด้วยพระหัตถ์แล้วมหาเล็กก็นำเหล้าลิกอร์ ของหวานและน้ำชามาเลี้ยง”⁵⁷³ ราชประเพณีใหม่ที่พระองค์ทรงถือปฏิบัติที่นับได้ว่าเป็นการริเริ่มการพระราชทานศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือสิทธิในเนื้อตัวร่างกายที่มีต้องถูกบังคับให้กระทำการหมอบกราบ อันถือเป็นการปฏิบัติที่หยามเกียรติแห่งความเป็นมนุษย์ ทั้งยังสะท้อนให้เห็นพระองค์ทรงมิได้มองตนเองเป็นสมมติเทพแต่อย่างใด แต่ในข้างต้นนี้จะพระบรมราชาอนุญาตให้กระทำเฉพาะชาวต่างประเทศเท่านั้น หากเป็นขุนนางข้าราชการสยามก็ยังคงต้องถือปฏิบัติตามโบราณราชประเพณีเดิม

4.1.1.3.2 การรับรองสิทธิเสรีภาพในด้านเศรษฐกิจ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริโปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองเจดีย์บูชา ขุดตั้งแต่ตำบลท่าน้ำไปถึงเขตวัดพระงามเพื่อใช้เป็นเส้นทางบูชาพระเจดีย์ ต่อมาทรงโปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองมหาสวัสดิ์ใน พ.ศ. 2403 เชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำท่าจีนเข้ากัน โดยให้อยู่ในแนวเดียวกับคลองเจดีย์บูชา เมื่อขุดเสร็จแล้วโปรดเกล้าฯ ให่ยกที่นา 2 ฝั่งคลอง แขวงเมืองนนทบุรี แขวงเมืองนครชัยศรีบ้าง นอกจากนี้ยังโปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองภาษีเจริญใน พ.ศ. 2410 และคลองดำเนินใน พ.ศ. 2409 เพื่อเชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำท่าจีน และแม่น้ำแม่กลองเข้า

⁵⁷³ John Bowring, The kingdom and people of Siam, (London : John W. Parker, 1857), p.27271. อ้างถึงใน จุลจักรพงษ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า, อ้างแล้ว, หน้า 391.

ด้วยกัน⁵⁷⁴ อีกทั้งในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ. 2417 ก็ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ชุดคลองเปรมประชากรใน พ.ศ. 2412 เป็นคลองแรก โดยขุดตั้งแต่คลองผดุงกรุงเกษม หน้าวัดโสมนัสวิหารไปทะลุตำบลเกาะใหญ่ แขวงกรุงเก่า เพื่อย่นระยะทางคมนาคมระหว่าง จังหวัดอยุธยา กับกรุงเทพฯ และขยายพื้นที่การเพาะปลูกพร้อมกันไปด้วย การขุดคลองดังกล่าวนับได้ว่าเป็นการพระราชทานสิทธิเสรีภาพให้แก่ราษฎรทั้งหลายสามารถเข้าไปหักล้างทางพงที่บริเวณสองฝั่งสองที่ขุดขึ้นใหม่ได้โดยอิสระ เพื่อให้ราษฎรสามารถประกอบอาชีพเกษตรกรรมได้มากยิ่งขึ้น นายของสิทธิดังกล่าวนี้จึงถือได้ว่าเป็นการรับรองสิทธิเสรีภาพในด้านเศรษฐกิจให้แก่ราษฎร นอกจากนี้การขุดคลองยังการส่งเสริมต่อการประกอบธุรกิจในแง่ของการขนถ่ายหรือเคลื่อนย้ายสินค้าที่มีความสะดวก รวดเร็ว และยังสร้างทางเลือกในการเดินทางแบบใหม่ให้แก่ราษฎร การขุดคลองจึงนับได้ว่าเป็นการก่อให้เกิดสิทธิเสรีภาพในหลายๆ ด้านด้วยกัน

4.1.2 การรับรองสิทธิเสรีภาพหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ. 2417

ภายหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ.2417 ซึ่งตรงกับต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เกิดการเปลี่ยนแปลงเกือบทุกด้านชนิดที่เรียกว่า “พลิกฟ้าพลิกแผ่นดิน” ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง ระบบกฎหมายและการศาล หรือแม้แต่การรับรองสิทธิเสรีภาพต่างๆ อันเนื่องมาจากทั้งปัจจัยภายนอกประเทศอย่างปัญหาเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตหรืออิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตก และปัจจัยภายในประเทศไม่ว่าจะเป็นเรื่องสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครองต่างๆ ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ย่อมส่งผลทำให้สยามประเทศต้องปรับท่าทีให้สอดคล้องกับอารยประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับรองสิทธิเสรีภาพของราษฎร

⁵⁷⁴ กิตติ ดันไทย, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484 : คลองกับระบบเศรษฐกิจของไทย (พ.ศ. 2367 – 2453), ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและสุธี ประศาสน์ (บรรณาธิการ), (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527), หน้า 233.

4.1.2.1 การเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่การสร้างความเท่าเทียมหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ.2417

การเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่การปรับปรุงสังคมสยาม เริ่มขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ได้โปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกระบบไพร่และระบบทาส โดยพระองค์ทรงได้ดำเนินการอย่างค่อยเป็นค่อยไปเริ่มตั้งแต่การประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ.2417 กระทั่งการประกาศใช้พระราชบัญญัติเลิกทาส ร.ศ. 124 (พ.ศ.2448) และพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร ร.ศ.124 (พ.ศ.2448) ซึ่งถือได้ว่าโครงสร้างทางสังคมสยามได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเป็นอย่างมาก ผ่านกระบวนการการสร้างความเท่าเทียมกัน อันได้แก่ การยกเลิกระบบไพร่และทาส

4.1.2.1.1 การยกเลิกระบบไพร่

โดยสาเหตุหลักที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักและดำเนินนโยบายการยกเลิกระบบไพร่ เนื่องจากหลายสาเหตุด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องปัจจัยภายนอกประเทศและปัจจัยภายในประเทศเป็นสำคัญ กล่าวคือ

ปัจจัยภายนอกประเทศ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นช่วงเวลาที่กำลังเผชิญต่อการคุกคามของชาติมหาอำนาจตะวันตก การทำสนธิสัญญาเบาว์ริงมีสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากการตระหนักถึงภัยของชาติมหาอำนาจตะวันตก ทำให้การเรียกร้องของชาติตะวันตกมีน้ำหนักในการรับฟังเป็นอย่างยิ่ง เช่น กรณีวิกฤตการณ์วังหน้า พ.ศ.2417 หรือวิกฤตการณ์ ร.ศ.112 สิ่งเหล่านี้ทำให้สยามต้องรับฟังความคิดเห็น ตลอดจนขอเรียกร้องของชาติมหาอำนาจตะวันตก เพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้น เพราะอาจส่งผลกระทบต่อถึงขั้นการตกเป็นอาณานิคมของประเทศเหล่านั้นได้ ซึ่งสิ่งที่เป็นที่วิพากษ์วิจารณ์อย่างมากในสังคมสยาม คือ ระบบไพร่และระบบทาส ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความจำเป็นต้องผ่อนคลายนหรือยกเลิกระบบไพร่และระบบทาสในสังคมสยาม

ปัจจัยภายในประเทศ

เกิดขึ้นจากการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้าและปัญหาการเมืองภายในประเทศ ซึ่งทั้งสองปัญหาเกิดขึ้นหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ.2398 รัฐบาลส่งเสริมระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า ดังนั้น รัฐบาลจึงมีความจำเป็นต้องผ่อนผันระบบไพร่ จนกระทั่งยกเลิกพันธะของระบบไพร่ ปล่อยให้ไพร่เป็นแรงงานเสรี เพื่อเพิ่มผลผลิตแก่ประเทศ

โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มต้นกระบวนการด้วยการจัดตั้งกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ใน พ.ศ.2413 โดยทรงคัดเลือกบรรดาพระราชวงศ์และบุตรหลานของบรรดาขุนนางที่ได้ถวายตัวทั้งเด็กและผู้ใหญ่หลายร้อยคนมาเป็นทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ หน่วยดังกล่าวจึงกลายเป็นฐานอำนาจทางการทหารของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังจากนั้นต่อมาในปี พ.ศ.2423 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกรมทหารหน้าเพื่อเริ่มต้นการทหารสมัยใหม่ ด้วยการเกลี้ยกล่อมให้คนมาสมัครเป็นทหารหน้า และเพื่อจะไม่ให้กระทบกับขุนนางที่คุมไพร่ในขณะนั้นก็คือการรับเอาบรรดาไพร่ของมูลนายที่เป็นเจ้าสัวพระชนม์และบรรดาไพร่ของขุนนางที่ตายแล้วเข้ามารับราชการเป็น “ทหารสมัคร” โดยการประกาศที่จะหักไพร่สมตายชราพิการ จ.ศ.1238

สำหรับกฎหมายถือเป็นเครื่องมือชิ้นหนึ่งที่จะปลดปล่อยไพร่ นับแต่ พ.ศ. 2430 เป็นต้นมาได้มีการตรากฎหมายแบ่งแยกเป็นสองแนวทาง คือ แนวนเงินช่วยราชการแผ่นดิน โดยให้ไพร่ยังคงดำรงความเป็นไพร่อยู่ตามเดิม แต่มีหน้าที่ต้องชำระเงินให้ทางการ กับแนวการรวบรวมชายฉกรรจ์ทั้งหมดให้เข้ามาฝึกหัดและอยู่ภายใต้บังคับบัญชาแห่งเดียวตามแบบแผนสมัยใหม่ เพื่อเข้ามาป้องกันรักษาประเทศ จึงได้มีการตราพระราชบัญญัติทหาร ร.ศ.107⁵⁷⁵ (พ.ศ.2431) ขึ้นและประกาศใช้เมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม ร.ศ.107 โดยระบุว่าพลทหารสมัครจะต้องรับราชการไปจนครบ 10 ปี จึงจะครบกำหนดเกษียณอายุ แต่ถ้ายังสมัครรับราชการต่อไปทางราชการก็จะเพิ่มเบี้ยหวัดขึ้นให้จากเงินเดือนตามอัตราเดิมเดือนละ 2 บาท โดยเบี้ยหวัดนั้นจ่ายปีละครั้งเรียกว่าเงินปี ส่วนในราชการพิเศษมีความดีความชอบก็จะได้รับรางวัลเป็นครั้งคราว ส่วนไพร่ทั้งหลายที่จ่ายเงินช่วยราชการแผ่นดินก็ไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงานและมีอิสระที่จะสมัครเป็นทหารโดยได้รับเงินเดือนเงินปี และเงินรางวัลเป็นการตอบแทน

ครั้นต่อมาทรงได้มีพระบรมราชโองการให้ตรา “พระราชบัญญัติจัดการกรมยุทธนาธิการ ร.ศ.111”⁵⁷⁶ (พ.ศ.2435) โดยยกกรมยุทธนาธิการเดิมขึ้นเป็นกระทรวงยุทธนาธิการมี

⁵⁷⁵ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 11, (พระนคร : โรงพิมพ์เดลิแมร์, 2478), หน้า 246-255.

⁵⁷⁶ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 13, (พระนคร : โรงพิมพ์เดลิแมร์, 2476), หน้า 139-141.

หน้าที่บังคับบัญชาผู้คนที่เกี่ยวข้องกับทหารบกทหารเรือ ขณะเดียวกันกิจการกำลังพลแบบเดิมคือการควบคุมไพร่หลวง นอกจากนี้ยังออกกฎหมายให้กรมสัสดีเร่งเก็บเงินค่าราชการแผ่นดินจากไพร่ส่งกรมส่วย กรมพระคลังมหาสมบัติ ต่อมาใน พ.ศ.2439 ได้มีการประกาศยกกรมสุรัสวดีเดิมขึ้นอยู่กับกระทรวงเมืองมาขึ้นตรงกับกระทรวงกลาโหม และได้มีประกาศลดเงินค่าช่วยราชการของไพร่หลวง ไพร่สม ไพร่ส่วย และเลิกทั้งหลายที่ต้องเสียเงินค่าราชการกว่าปีละ 6 บาทขึ้นไป โดยให้เก็บเงินค่าราชการเพียงปีละ 6 บาท เท่ากันหมด ทั้งนี้ตั้งแต่ พ.ศ.2440 เป็นต้นไป

สำหรับทหารสมัครที่มีขึ้นตั้งแต่ พ.ศ.2423 เป็นต้นมาก็ให้มีการตราพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหารฉบับแรกเมื่อ พ.ศ.2448 เรียกว่า “พระราชบัญญัติลักษณะการเกณฑ์ทหาร ร.ศ.124” โดยระบุให้ชายฉกรรจ์ที่มีอายุครบ 18 ปี ยกเว้นคนจีน คนป่า คนดอย ให้เข้ารับราชการในกองประจำการมีกำหนด 2 ปี แล้วปลดไปอยู่กองหนุน สำหรับผู้ที่ได้รับราชการทหารในกองประจำการแล้วให้ผู้นั้นพ้นจากการที่จะต้องเสียเงินค่าราชการใดๆ จนตลอดชีวิต ด้วยเหตุนี้เองไพร่ได้กลายมาเป็นทหารของชาติ ซึ่งมีการกำหนดยศ ชั้น เงินเดือนตามยศ และสาบานว่าจะจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์เท่ากับเป็นการกำหนดระบบการควบคุมกำลังทหารโดยอาศัยระบบราชการ

ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างมูลนายกับไพร่จึงเปลี่ยนแปลงไปในรูปความสัมพันธ์ของนายทหารผู้บังคับบัญชากับพลทหารชั้นผู้น้อย ซึ่งอยู่ใต้บังคับบัญชา การจัดตั้งกองทหารแบบตะวันตกมีผลต่อการเลื่อนฐานะทางสังคมของราษฎรเป็นไปอย่างกว้างขึ้น⁵⁷⁷ ทั้งนี้ เมื่อมีการประกาศพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหารทั่วทั้งพระราชอาณาจักรแล้ว พันธะทางเศรษฐกิจและสังคมตามระบบไพร่เดิมเป็นอันสิ้นสุดลงอย่างสิ้นเชิง ไพร่จะกลายเป็นเสรีชน ผู้มีอิสระในแรงงานของตน และได้รับความเสมอภาคในการรับใช้ประเทศชาติด้วยการเป็นทหาร อันถือได้ว่าเป็นการสิ้นสุดระบบไพร่ที่มีมาช้านานในสังคมสยาม

การยกเลิกระบบไพร่ได้ทำให้เกิดการปฏิรูปทางโครงสร้างทางสังคม ระบบเศรษฐกิจและการเมืองการปกครอง โดยเป็นไปในลักษณะของการรับรองสิทธิเสรีภาพของชนชั้นไพร่ ดังนี้

1. การปฏิรูปทางเศรษฐกิจ โดยเมื่อชาวนาพ้นจากความเป็นไพร่แล้ว ชาวนาจำนวนหนึ่งได้อพยพไปจับจองที่ดินรกร้างว่างเปล่าสำหรับการทำการเกษตร และมีการผ่อนผัน

⁵⁷⁷ วิไลลักษณ์ แดงไชยวัฒน์, อ้างแล้ว, หน้า 70.

และยกเว้นการเกณฑ์แรงงานไพร่ในฤดูเพาะปลูกเพื่อส่งเสริมการผลิต โดยเมื่อการค้าเศรษฐกิจแบบเงินตราขยายตัว การถือเอาผลผลิตส่วนเกินของเจ้าขุนมูลนายก็เข้าไปในรูปของเงินตรามากขึ้น กล่าวคือ อนุโลมให้ไพร่จ่ายเงินแทนการเกณฑ์แรงงาน อันเปิดโอกาสให้ไพร่ได้มีอิสรภาพในแรงงานของตนมากขึ้น โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่า “เมื่อแรงงานมีค่าเป็นเงิน ก็ไม่ควรเกณฑ์คนมาทำงานโดยไม่ได้เงิน” อันแสดงให้เห็นว่า พระราชดำริดังกล่าวนี้นับได้ว่าเป็นการตีกระหน่ำระบบเกณฑ์ไพร่มาทำงานหลวงให้เสื่อมสิ้นไป

นอกจากนี้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้ลดหย่อนการเกณฑ์พาหนะและแรงงานไพร่ลงอีก ดังปรากฏในพระราชบัญญัติเกณฑ์จ้าง ร.ศ.119 (พ.ศ.2443) รายละเอียดดังจะได้กล่าวต่อไป อันเป็นการคลี่คลายของวิถีเกณฑ์แรงงานตามระบบไพร่ ซึ่งทำให้ระบบทางเศรษฐกิจสอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราที่เริ่มขยายตัวขึ้นตามลำดับ

2. การปฏิรูปทางการเมืองการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อผนึกกำลังเป็นชาติรัฐตามแบบสมัยใหม่ ด้วยการปฏิรูประบบบริหารราชการส่วนกลางและนาระบบเทศบาลมาใช้ในการปกครองในส่วนภูมิภาค การใช้พระราชบัญญัติปกครองท้องถิ่น พ.ศ.2440 และพระราชบัญญัติเพิ่มเติม พ.ศ.2441 ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนระบบราชการและข้าราชการเสียใหม่ กล่าวคือ ข้าราชการจะได้รับแต่งตั้งตามวุฒิความรู้ความสามารถ โดยต้องมีเวลาปฏิบัติราชการตามสำนักงานต่างๆ อันสะท้อนถึงเสรีภาพในการประกอบอาชีพ เจ้าและขุนนางไม่ได้ผูกสิทธิ์กับการเข้าทำงานข้าราชการเมื่อแต่ก่อน และยังได้รับเงินเดือนเพื่อการยังชีพแทนการอาศัยแรงงานและส่วยจากไพร่ตามระบบเดิม

3. การปฏิรูปโครงสร้างทางสังคมสยามได้เปลี่ยนแปลงจากไพร่มาเป็นสามัญชน ทำให้สามัญชนมีเสรีภาพในการเลือกประกอบอาชีพต่างๆ ตามความถนัดและความสามารถของตนได้อย่างเต็มที่ นอกจากนี้เมื่อมีการปฏิรูปการศึกษาสมัยใหม่สามัญชนที่ได้รับการศึกษาจึงทำให้การเลื่อนฐานะทางสังคมมีมากขึ้นตามลำดับ⁵⁷⁸ โดยได้ปรากฏสิทธิเสรีภาพด้านการรับรองการประกอบอาชีพ ดังจะกล่าวต่อไป

⁵⁷⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 71.

4.1.2.1.2 การยกเลิกระบบทาส

ทาสอยู่ในสังคมสยามมาอย่างยาวนานหลายร้อยปี โดยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์มีทาสประมาณ 1 ใน 3 ของประชาชนทั้งหมด และทาสส่วนใหญ่มาจากการขายตัวใช้หนี้ สำหรับทาสในสังคมสยามไม่ถือว่าเป็นสมบัติโดยสมบูรณ์ของนายทาส เนื่องจากกฎหมายให้ความสำคัญคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานของทาสบางประการไว้ เมื่อกาลเวลาผ่านไป แนวความคิดเรื่องทาสก็เริ่มเปลี่ยนไป จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริที่จะยกเลิกระบบทาสซึ่งถือว่าเป็นอุปสรรคที่สำคัญต่อการพัฒนาประเทศชาติ ดังคำปรารภของพระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ. 2417 ความที่ว่า “...ทรงพระอนุสรคำนึงถึงธรรมเนียมบ้านเมืองมาแต่โบราณ ธรรมเนียมใดเป็นการเจริญ มีคุณมีประโยชน์เป็นยุติธรรมแล้ว อยากจะทรงทำนุบำรุงให้พัฒนาการเจริญยิ่งขึ้นให้ดำรงไปได้สืบกาลนาน ถ้าธรรมเนียมใดไม่เป็นการเจริญแก่ประชาชาวพระนคร ไม่เป็นคุณประโยชน์ ไม่เป็นยุติธรรม ก็อยากจะทรงเลิกถอนเสียแต่จะต้องค่อยตัดรอนผ่อนไป ทีละเล็กทีละน้อย ตามการตามเวลากว่าที่จะเรียบริบร้อยไปได้...” อันเนื่องมาจากปัจจัยดังต่อไปนี้

ปัจจัยภายนอก

เนื่องจากสยามประเทศได้ติดต่อคบค้าสมาคมกับต่างประเทศ ไม่ว่าจะเป็นภาษาอังกฤษ อเมริกา ฝรั่งเศส รวมถึงการที่มีชาวต่างชาติได้เข้ามาทำมาค้าขายในสยามทั้งในส่วนราชการและส่วนตัว แต่เนื่องจากว่าประเพณีการปกครอง การเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของชาวตะวันตกกับสยามนั้นมีความแตกต่างกัน นั่นก็นำมาซึ่งปัญหาความขัดแย้งต่างๆ โดยสยามจำเป็นต้องมีการปรับปรุงแก้ไขให้สำเร็จลุล่วงไป อาทิ ด้านสังคม เนื่องจากสังคมในทางตะวันตกนั้นยอมรับคุณค่าของความเป็นมนุษย์ โดยความสัมพันธ์ระหว่างข้าราชการกับประชาชนมิได้เป็นไปในฐานะนายกับข้า เช่นในการปฏิวัติฝรั่งเศส ค.ศ.1789 หรือการเลิกทาสในประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อ ค.ศ.1860 ล้วนแต่เป็นเครื่องยืนยันถึงการยอมรับในความเสมอภาคของความเป็นมนุษย์ได้เป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จากในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มี “ประกาศห้ามบังคับเอาคนต่างประเทศมาเป็นทาส เพราะประเพณีต่างกันเป็นการจำกัดสิทธิของคนต่างชาติ พ.ศ.2401” เพราะธรรมเนียมประเพณีของประเทศอังกฤษและประเทศในยุโรปไม่มีการเอาทาสมาใช้สอยเหมือนคนในบ้านเมืองสยาม หรือแม้แต่การมีบทความวิพากษ์วิจารณ์เรื่องทาสในสังคมสยามว่าเป็นสิ่งไม่ดี สิ่งเหล่านี้ส่งผลต่อทัศนคติของ

พระองค์เป็นอย่างมาก โดยพระองค์ทรงมองว่าการมีทาสเป็นเรื่องทารุณ ถึงแม้ว่ามีกฎหมายคุ้มครองทาสก็ตาม

ด้านการเมือง โดยในเวลานั้นประเทศทางตะวันตกได้มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยแล้วเป็นส่วนมาก รัฐบาลได้รับการยอมรับจากประชาชนโดยการเลือกตั้ง ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับรัฐเป็นไปในลักษณะความเสมอภาค โดยอำนาจที่รัฐบาลมีอยู่จึงเป็นอำนาจที่มาจากความยินยอมของประชาชน และประชาชนแต่ละคนก็จะต้องได้รับการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพจากรัฐ ซึ่งปรากฏผ่านเอกสารทางการเมืองต่างๆ เมื่อเปรียบเทียบกับสยามแล้วก็จะพบถึงความแตกต่างเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในลักษณะของความสัมพันธ์ที่เป็นไปในลักษณะนายกับบ่าว เจ้ากับข้า ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำเป็นอันมากและถือว่าเป็นความล้ำสมัยในสายตาชาวตะวันตก

อีกทั้งการที่ระบบสังคมและการเมืองมีลักษณะดังกล่าวก็ย่อมมีผลกระทบทางเศรษฐกิจอีกด้วย โดยนักลงทุนค้าขายจากต่างประเทศที่ต้องการอาศัยแรงงานในสยาม เพราะในหัวเวลานั้นได้มีชาวต่างประเทศเข้ามาประกอบกิจการทำมาค้าขายอยู่ในสยามจำนวนมาก ดังนั้น จึงย่อมต้องนำเอาระบบการจ้างแรงงานมาใช้โดยไม่ยอมให้เป็นทาส ส่งผลทำให้การใช้แรงงานทาสเป็นอุปสรรคต่อความเจริญก้าวหน้าและเศรษฐกิจของประเทศ

ปัจจัยภายใน

โดยเฉพาะทางการเมืองด้วยเหตุที่พระองค์ขึ้นครองราชย์ในขณะที่ทรงพระเยาว์ไร้ซึ่งอำนาจ โดยที่อำนาจในการบริหารประเทศในขณะนั้นอยู่ที่ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์แห่งตระกูลขุนนาง นอกจากนี้ การที่พื้นฐานอำนาจยังคงขึ้นอยู่กับการครอบครองกำลังคน พระองค์จึงได้มีความพยายามที่จะควบคุมกำลังคนระหว่างพระมหากษัตริย์กับขุนนางเก่า ดังนั้น การเลิกทาสเป็นหนทางในการดึงอำนาจมาอยู่ที่พระมหากษัตริย์แต่เพียงผู้เดียว เพื่อที่จะได้ควบคุมไพร่ฟ้าหรือกำลังคนได้โดยตรง โดยไม่ต้องผ่านมูลนาย อันเป็นการสลายขั้วอำนาจของขุนนางเก่าให้หมดสิ้นไป และเริ่มให้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการปกครองขึ้น

การมีระบบทาสยังก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมหลายประการ เช่น การกดขี่แรงงานทาส ทำให้มีทาสหลบหนีขายเงิน ส่งผลทำให้มีการฟ้องร้องคดีความเป็นจำนวนมากและมีการออกกฎหมายลงโทษการหลบหนีของทาสอย่างรุนแรงถึงขั้นประหารชีวิต อันทำให้เกิดสภาพความ

กตตันในสังคมเพิ่มมากขึ้น โดยพระองค์ทรงมองว่าธรรมเนียมประเพณีการมีทาสเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรมในสังคมแล้ว

นอกจากนั้น ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจมีผลต่อการเลิกทาสโดยการจะปฏิรูปการปกครองสยามนั้นจำเป็นต้องมีการใช้งบประมาณเป็นจำนวนมาก ซึ่งภาษีอากรที่เก็บอยู่นั้นไม่เพียงพอ เพราะราษฎรส่วนใหญ่ยังเป็นทาสและทาสพวกนี้ไม่มีอิสระทางเศรษฐกิจจึงเสียภาษีในอัตราที่ต่ำมาก อีกทั้งการมีทาสยังไม่เป็นการส่งเสริมคนให้รู้จักทำมาหากินหรือมีความชำนาญในการทำงาน ตลอดจนความคิดริเริ่มในทางเศรษฐกิจ เพราะเมื่อทาสคับขันเข้าก็นำลูกเมียไปขายเป็นทาสได้ สภาพสังคมสยามในลักษณะเช่นนี้จึงล้าหลัง ไม่เหมาะสมกับกาลสมัย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับการเลิกทาสดังมีรายละเอียดดังนี้⁵⁷⁹

1. พระองค์ทรงได้พิจารณาวางแผนโดยการประชุมปรึกษาหารือระหว่างเสนาบดีและสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน โดยการประกาศลูกทาส จ.ศ. 1236 (พ.ศ. 2417) อันเป็นประกาศที่กำหนดเงื่อนไขและเงื่อนไขเวลาตลอดจนวิธีการปฏิบัติในการเลิกทาสไว้อย่างแน่นอน เพื่อให้ราษฎรได้ทราบล่วงหน้า และให้มีการสำรวจตรวจสอบจำนวนทาสที่จะเข้าอยู่ในข่ายของเงื่อนไข

2. ได้มีการประกาศใช้ “พระราชบัญญัติพิทักษ์กระเชียรอายุลูกทาสลูกไทย จ.ศ. 1236” (พ.ศ. 2417) ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงค่าตัวของลูกทาสในกรมศักดิ์เสียใหม่ คือ แต่เดิมนั้นลูกทาสชายอายุ 8 ปี มีค่าตัว 8 ตำลึง อายุ 26 ถึง 40 ปีมีค่าตัวสูงสุด 14 ตำลึง ต่อจากนี้ค่าตัวลดลงไปเรื่อยๆ จนอายุได้ 100 ปี ก็ยังมีค่าตัวเหลืออยู่ 1 ตำลึง ส่วนลูกทาสหญิง อายุ 8 ปี มีค่าตัวน้อยกว่าเด็กชาย 1 ตำลึง และมีค่าตัวสูงสุด 12 ตำลึง เมื่ออายุได้ 21 ปีถึง 30 ปี⁵⁸⁰ แต่พระราชบัญญัติได้กำหนดแนวทางปฏิบัติซึ่งประกอบด้วยเงื่อนไขและเงื่อนไขเวลาไว้ดังนี้

ประการแรก กำหนดประเภทของทาสซึ่งจะได้รับการปลดปล่อยโดยเงื่อนไขเวลาเป็นอันดับแรก ตามพระราชบัญญัติดังกล่าว มาตรา 1, 2 และ 3 มีข้อกำหนดไว้ว่าลูกทาสหรือลูกไทยที่ถูกขายตัวลงเป็นทาส ถ้าเกิดในปีมะโรง พ.ศ. 2411 ซึ่งเป็นปีที่พระองค์เสด็จเถลิงถวัลย์ราช

⁵⁷⁹ วิชัย เสวะมาตย์, การเลิกทาสในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (พระนคร : สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2509), หน้า 58-102.

⁵⁸⁰ ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านสังคม, หน้า 263.

สมบัติ และปีต่อๆ มาอายุถึง 21 ปี ให้พ้นค่าตัวเป็นไท ไม่ว่าจะทาสนั้นจะอยู่กับเจ้าหม่อมขุนนางเดิมหรือ ย้ายโอนไปอยู่กับเจ้าหม่อมขุนนางใหม่ ส่วนทาสที่เกิดก่อนปีมะโรง พ.ศ.2411 ก็คงต้องเป็นทาสอยู่ต่อไป ตามกฎหมายเดิมที่ได้กล่าวมาข้างต้น เว้นแต่จะมีค่าไถ่มาให้แก่นายเงิน

ประการที่สอง กำหนดประเภทของทาสซึ่งจะได้รับการปลดปล่อยโดย เงื่อนไขพิเศษ แม้ว่าทาสที่เกิดตั้งแต่ปี พ.ศ.2411 เป็นต้นมานั้นจะได้รับการปลดปล่อยตามเงื่อนไขที่ กล่าวมาข้างต้น ก็ต่อเมื่อปี พ.ศ.2431 เป็นต้นไปก็ตาม แต่มิได้หมายความว่า ก่อนจะถึงเวลาดังกล่าวนั้น ทาสนั้นจะไม่มีโอกาสหลุดพ้นจากการเป็นทาส ซึ่งพระราชบัญญัติได้กำหนดให้หลุดพ้นจากการ เป็นทาสได้ก่อนเวลาที่กำหนดนี้โดยเงื่อนไขพิเศษอีกอย่างหนึ่งก็คือ การกำหนดให้ทาสดังกล่าวนี้ สามารถไถ่ถอนให้พ้นจากการเป็นทาสได้โดยอัตราพิเศษ ซึ่งสูงกว่าทาสที่เกิดก่อนปี พ.ศ.2411 เช่น ทาสชายอายุ 18 - 20 ปี ค่าตัว 1 ตำลึง ทาสหญิงอายุ 18 - 20 ปี ค่าตัว 1 บาท เป็นต้น

ประการที่สาม กำหนดเงื่อนไขการขายคนลงเป็นทาส โดยได้กำหนด เงื่อนไขในการขายคนลงเป็นทาสขึ้นใหม่ในบางลักษณะ กล่าวคือ “ทวยราษฎร์ซึ่งเป็นไท...จะเอาบุตร หลานที่เกิดตั้งแต่ปีมะโรงสัมฤทธิ์อายุต่ำกว่า 15 ปีลงมา ไปขายฝาก...ให้ขายได้ตามพิกัดกระเชียรอายุ ใหม่ในรัชกาลปัตยุบัน” กฎหมายฉบับนี้ได้กำหนดเงื่อนไขต่างๆ อันเป็นไปเพื่อประโยชน์ของคนรุ่น หนุ่ม โดยให้ผู้ที่เป็นทาสอยู่แล้วได้มีโอกาสได้หลุดพ้นง่ายขึ้นกับทั้งมีพระราชประสงค์จะให้ลูกหลานที่ พ้นจากความเป็นทาสแล้ว หาเงินไปไถ่ถอนบิดามารดาและญาติของตน ทั้งนี้ผู้ที่เป็นไทจะถูกขายลง เป็นทาสก็ให้มีพันธะน้อย เพื่อที่จะมีทางหลุดพ้นได้ง่าย กล่าวคือ จะต้องขายและถ่ายคั้นในอัตราตาม พิกัดในกฎหมายใหม่นี้ อีกทั้งผู้ที่จะถูกขายจะต้องรู้เห็นยินยอมด้วยกับการขาย

ประการที่สี่ กำหนดเงื่อนไขที่จะมิให้บุคคลบางประเภทได้ตกเป็นทาส โดย ห้ามมีการขายทาสไม่ว่าจะด้วยตัวเองหรือขายให้คนอื่นก็ตามโดยเด็ดขาด ถ้าหากขายตัวเองและแก้ไข ว่าตัวเองมิได้เกิดปี พ.ศ.2411 ให้มีความผิดตามมาตรา 14 และนายเงินผู้รับซื้อจะรู้หรือไม่ได้ไต่ถามว่า เกิดปี พ.ศ.2411 ก็ให้ปรับไหมเจ้าเบ็ญนายเงิน ข้อกำหนดดังกล่าวยอมเป็นการตัดโอกาสมิให้บุคคล ต้องมีการถูกขายลงเป็นทาสเรื่อยๆ ไป จึงเท่ากับเป็นการตัดสาเหตุของการเป็นทาสโดยเด็ดขาด

ประการที่ห้า กำหนดห้ามมิให้ถือเอาบุคคลบางประเภทเป็นทาสโดยทาง พฤตินัยดังเช่นที่เป็นอยู่แต่ก่อน โดยห้ามมิให้นายเงินเอาลูกที่ติดตามพ่อแม่หรือญาติผู้ถูกขายเป็นทาส นำมาเป็นทาสของตน

3. เนื่องด้วย “พระราชบัญญัติพิทักษ์กระเชียรอายุลูกทาสลูกไทย” มิได้ใช้บังคับทั่วทั้งพระราชอาณาจักร เช่น พระราชบัญญัตินี้มิได้ใช้บังคับในมณฑลพายัพ มณฑลบูรพา และมณฑลไทรบุรี กลันตันและตรังกานู ด้วยเพราะเป็นมณฑลที่เป็นประเทศราช จึงไม่อยู่ในเขตพระราชอาณาจักร ดังนั้นจึงได้ตราพระราชบัญญัติเลิกทาสในมณฑลต่างๆ ตามลักษณะประเภทของทาสราคาตัวในการซื้อขายหรือไถ่ทาส อาทิ พระราชบัญญัติลักษณะทาสมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ร.ศ.119 (พ.ศ.2443) พระราชบัญญัติลดค่าตัวทาสในมณฑลบูรพา ร.ศ.123 (พ.ศ.2447) เป็นต้น

4. การยกเลิกทาสขั้นสุดท้าย คือการประกาศใช้พระราชบัญญัติทาส ร.ศ. 124 (พ.ศ.2448) โดยห้ามผู้ที่เกิดในรัชกาลของพระองค์เป็นทาส ทำให้ทาสทุกคนได้รับเสรีภาพ ซึ่งทาสที่เป็นอิสระแล้วไม่สามารถกลับไปเป็นทาสได้อีก นอกจากนี้ยังกำหนดให้นายเงินจะต้องหักราคาตัวทาสเดือนละ 4 บาท สำหรับทาสที่ยังไถ่ค่าตัวไม่หมดและหากทาสต้องการเปลี่ยนนายเงินจะไม่สามารถขึ้นราคาตัวได้ อันเท่ากับเป็นการป้องกันการหลีกเลี่ยงกฎหมายโดยการย้ายถ่ายเทของนายเงินด้วยประการต่างๆ กอปรกับมีการประกาศประมวลกฎหมายลักษณะอาญา พ.ศ.2451 ที่กำหนดโทษทางอาญาสำหรับผู้ที่ทำการซื้อขายทาสอีกด้วย

การเลิกทาสเป็นรากฐานที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการเปลี่ยนแปลงและสร้างความเจริญแก่ประเทศชาติในทางอื่นๆ ในภายหลัง กล่าวคือ ในทางการเมืองย่อมถือว่าการเลิกทาสเป็นการยกฐานะของพลเมืองส่วนหนึ่งขึ้น นั้นย่อมหมายถึงการส่งเสริมความเสมอภาคเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของมนุษย์ ในทางเศรษฐกิจถือว่าการส่งเสริมเสรีภาพในการประกอบอาชีพและได้พึ่งตนเองมากขึ้น และในทางสังคมก็นับได้ว่าเป็นการส่งเสริมศีลธรรมจรรยาและยกระดับความเป็นมนุษย์ของคนจำนวนมากให้สูงขึ้น ดังนั้น ความสำเร็จในการเลิกทาสจึงเป็นความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่และเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญของประวัติศาสตร์สยาม

4.1.2.2 สภาพการรับรองสิทธิเสรีภาพหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์กระเชียรลูกทาสลูกไทย พ.ศ. 2417

สภาพการรับรองสิทธิเสรีภาพของชาวสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยหลักจะได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกที่ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองการปกครองซึ่งส่งผลต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะด้านสังคมเพราะได้มีการยกเลิกระบบไพร่และ

ระบบทาสเป็นผลทำให้ราชภูมิมีสีทธิเสรีภาพมากขึ้นตามลำดับ และระบบชนชั้นในกฎหมายตราสามดวงได้ถูกทำลายลงภายหลังการปฏิรูประบบการปกครอง (แต่ไม่ได้ทำลายระบบชนชั้นในสังคมลงอย่างสิ้นเชิง เนื่องจากการปฏิรูปการปกครองได้ก่อให้เกิดชนชั้นใหม่ที่เรียกว่า “ข้าราชการ” ขึ้นมาแทนที่ และชนชั้นทางสังคมยังคงสืบทอดกันมา โดยอาศัยหลักชาติกำเนิด เกียรติยศ ตำแหน่งหน้าที่ ฐานะ ความอาวุโส และการศึกษาเป็นเครื่องกำหนด) ตลอดจนมีการตราและแก้ไขบทบัญญัติแห่งกฎหมายให้มีความทันสมัย โดยเฉพาะการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายในลักษณะของการให้การรองรับสิทธิเสรีภาพให้สอดคล้องกับแนวความคิดของตะวันตก สำหรับในทางการเมืองการปกครอง การปฏิรูประบบราชการ ได้ทำลายฐานอำนาจทางการเมืองการปกครองของบรรดาชนชั้นขุนนางลง และมีการรวมศูนย์อำนาจการปกครองมาอยู่ที่สถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งมีผลต่อการก่อให้เกิดกำเนิดระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute Monarchy) ตามแนวความคิดของตะวันตกขึ้น อีกทั้งสัมพันธภาพทางการเมืองยังมีลักษณะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้การปกครอง โดยปรากฏว่ามีความพยายามที่จะนำแนวความคิดระบอบประชาธิปไตยที่พระมหากษัตริย์ทรงอยู่ใต้รัฐธรรมนูญหรือการใช้กฎหมายลายลักษณ์อักษรเป็นเครื่องมือในปกครองรัฐมาใช้ในการปกครองแทนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

นอกจากนี้ การรับรองสิทธิเสรีภาพของราษฎรในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในทางสังคมนั้น สิทธิเสรีภาพของราษฎรไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมากนัก ระบบชนชั้นและระบอบอภิสิทธิ์ทางสังคมในระบบศักดินายังคงปรากฏให้เห็น สืบเนื่องมาโดยอาศัยหลักชาติกำเนิด เกียรติยศ ตำแหน่งหน้าที่ ฐานะ ความอาวุโส และการศึกษาเป็นเครื่องกำหนด โดยสิทธิเสรีภาพของราษฎรจะมีมากน้อยเช่นไรก็ย่อมขึ้นอยู่กับชนชั้นทางสังคมของตนเป็นสำคัญ ส่วนในทางการเมืองการปกครอง อิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกที่เผยแพร่เข้ามาและแพร่หลายในหมู่คนรุ่นใหม่ โดยเฉพาะผู้ที่ได้รับการศึกษาจากประเทศตะวันตก ส่งผลกระทบต่อระบบการเมืองการปกครองในสมัยนี้เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างการรักษาสถานภาพเดิมของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์กับการเปลี่ยนแปลงการปกครองไปสู่ระบอบประชาธิปไตย ดังนั้น แม้ว่าสัมพันธภาพทางการเมืองการปกครองในสมัยนี้ยังมีลักษณะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้การปกครอง แต่วัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วมก็เริ่มปรากฏให้เห็นเด่นชัดมากขึ้นในสังคมสยามและพระมหากษัตริย์ก็ทรงตระหนักถึงอิทธิพลของ

วัฒนธรรมทางการเมืองดังกล่าวเป็นอย่างดี ซึ่งวัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วมในหมู่ชนชั้นนำนี้ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองในเวลาต่อมา⁵⁸¹

4.1.2.2.1 การรับรองสิทธิเสรีภาพที่เป็นกฎหมายลายลักษณ์อักษร

1) การรับรองสิทธิในกระบวนการยุติธรรม

ก่อนที่มิจะมีการปฏิรูปกฎหมายได้มีกฎหมายหลายฉบับที่ตราขึ้นเพื่อใช้บังคับเป็นการชั่วคราวและเมื่อมีการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลของสยามตามหลักกฎหมายของทางตะวันตกสำเร็จแล้ว ก็จะพบว่ากฎหมายต่างๆ เหล่านี้ได้ส่งผลทำให้กฎหมายมีความเป็นสากล มีเหตุมีผล มีการรับรองสิทธิมนุษยชนเป็นอย่างยิ่ง ดังปรากฏต่อไปนี้

1.1) การรับรองสิทธิเสรีภาพที่ปรากฏในกฎหมายสาร

บัญญัติ

กฎหมายลักษณะอาญา

1.1.1) การรับรองสิทธิเสรีภาพที่ปรากฏใน

การจัดให้มีประมวลกฎหมายสมัยใหม่เป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้ประเทศไทยหลุดพ้นจากข้อเสียเปรียบเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและถือเป็นความจำเป็นที่ต้องรีบจัดทำเพื่อนำมาซึ่งความน่าเชื่อถือในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของสยามประเทศ โดยบทบัญญัติที่ปรากฏในกฎหมายอาญาก่อนหน้านั้นหลายส่วนพบว่าเป็นบทบัญญัติที่ล้าสมัย มีโทษที่รุนแรง ไม่เหมาะสม ป่าเถื่อน อีกทั้งยังไม่มีการบัญญัติรับรองสิทธิเสรีภาพของจำเลยหรือคู่ความ นอกจากนี้บางบทบัญญัตียังขัดแย้งกับหลักการของกฎหมายสมัยใหม่ ในการนี้จึงได้มีการร่างกฎหมายลักษณะอาญาที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงกฎหมายอาญาของสยามที่ใช้มาแต่เดิมเข้าสู่ระบบกฎหมายสมัยใหม่ นั่นก็คือ “กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ.127” โดยกฎหมายนี้ได้ลบล้างกฎหมายและกฎข้อบังคับอื่นๆ ที่มีเนื้อความขัดกับกฎหมายใหม่ กับกฎหมายที่แจ้งอยู่ในบาญชีข้างท้ายกฎหมายใหม่ ด้วยกฎหมายที่มีชื่อในบัญชี่เป็นกฎหมายที่ตั้งขึ้นในสมัยอยุธยา 4 ฉบับ คือกฎหมายลักษณโจร

⁵⁸¹ ชยกร แก้วมาก, “การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองไทย,” (ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552), หน้า 278-279, 284-285.

กฎหมายลักษณะอาญาหลวง กฎหมายลักษณะอาญาราชฎูร์ และกฎหมายลักษณะวิอาท ทั้งนี้ยังยกเลิกกฎหมายที่ประกาศใช้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกหลายฉบับคือพระราชบัญญัติกำหนดลักษณะข่มขืนล่วงประเวณี ร.ศ.118 พระราชกำหนดลักษณะหมิ่นประมาท ร.ศ.118 และประกาศลักษณะฉ้อ ร.ศ.119 เป็นต้น ด้วยเหตุนี้กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ.127 จึงนับได้ว่าเป็นกฎหมายที่รับรองสิทธิเสรีภาพของปัจเจกชนอย่างแท้จริง อาทิ⁵⁸²

มาตรา 7 บัญญัติว่า “บุคคลควรรับอาญาต่อเมื่อมันได้กระทำการอันกฎหมายซึ่งใช้อยู่ในเวลาที่กระทำนั้นบัญญัติว่าเป็นความผิดแลกำหนดโทษไว้ แลอาญาที่จะใช้ลงโทษผู้กระทำผิดนั้น ก็ไม่ควรใช้อาญาอย่างอื่น นอกจากอาญาที่ได้บัญญัติไว้ในกฎหมาย”

อันสะท้อนได้ถึงสิทธิที่จะไม่ต้องรับโทษทางอาญา ตามหลักไม่มีความผิดและไม่มีโทษโดยไม่มีกฎหมาย หรือ Nullum Crimen Sine Lege, Nulla Poena Sine Lege โดยมาตรานี้ถือได้ว่าเป็นหัวใจและเป็นเอกลักษณ์ของกฎหมายลักษณะอาญาซึ่งเป็นหลักการที่คุ้มครองสิทธิเสรีภาพของราษฎรซึ่งก็คือบทบัญญัติที่ว่าบุคคลไม่ต้องรับโทษทางอาญาเว้นแต่จะได้กระทำการอันกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลาที่กระทำนั้นบัญญัติเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้ และโทษที่จะลงแก่บุคคลนั้นจะหนักกว่าโทษที่กำหนดไว้ในกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลาที่กระทำผิดมิได้เนื่องจากโทษในกฎหมายอาญานั้นมีผลกระทบกระเทือนต่อชีวิต ร่างกาย เสรีภาพและทรัพย์สินของราษฎร จึงต้องบัญญัติความผิดอาญาไว้อย่างแน่นอนชัดเจน เพื่อให้หลักประกันว่า การจำกัดสิทธิเสรีภาพในการกระทำหรือการละเว้นการกระทำใดๆ ของราษฎรจะต้องเป็นสิ่งที่ราษฎร รับรู้ล่วงหน้าแล้วว่าเป็นสิ่งต้องห้าม และไม่มีผลย้อนหลังไปในทางเป็นโทษของกฎหมายอาญา ทั้งนี้จึงต้องมีกฎหมายเพื่อใช้บังคับแก่ราษฎรเสมอเหมือนกันทุกคน

มาตรา 12 เป็นเรื่องเกี่ยวกับโทษซึ่งบัญญัติว่า “อาญาสำหรับลงโทษแก่ผู้กระทำผิดนั้น ท่านกำหนดไว้เป็นหกสถาน ดังนี้
สถานหนึ่ง ให้ประหารชีวิตร์ ให้จำคุก ให้ปรับ ให้อยู่ภายในเขตรที่อันมีกำหนด ให้รับทรัพย์ ให้เรียกประกันทานบน”

⁵⁸² เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 22, (พระนคร : โรงพิมพ์เตลิเมล์, 2477), หน้า 1-151.

นอกจากโทษเหล่านี้ให้ยกเลิกเสียให้หมด อีกทั้งในความผิดต่างๆ ได้กำหนดอัตราโทษไว้อย่างชัดเจน เช่น มาตรา 249 บัญญัติว่า “ผู้ใดกระทำโดยเจตนาให้ผู้หนึ่งผู้ใดถึงแก่ความตาย...มีความผิดให้ลงโทษอาญาแก่มันตามโทษานุโทษเป็นสามสถาน คือ สถานหนึ่งให้ประหารชีวิต...สถาน หนึ่งให้จำคุกไว้ตลอดชีวิต สถานหนึ่งให้จำคุกตั้งแต่สิบห้าปีขึ้นไปจนถึงยี่สิบปี” อันสะท้อนให้เห็นได้ว่าบุคคลจะถูกทรมานโดยได้รับการปฏิบัติหรือการลงทัณฑ์ ซึ่งการโหดร้ายทารุณไร้มนุษยธรรมหรือหยามเกียรติมิได้ ทั้งการคุมขังก็ต้องมีกำหนดระยะเวลาที่มีความแน่นอน เพื่อให้กฎหมายที่สามารถสร้างหลักประกันต่อสิทธิเสรีภาพของราษฎรได้

มาตรา 46 เป็นการรับรองและคุ้มครองบุคคลวิกลจริตที่ได้กระทำความผิดทางอาญา แต่การกระทำของบุคคลนั้นขาดเจตนาอันเนื่องมาจากจิตบกพร่อง โรคจิตหรือจิตฟั่นเฟือนจึงเป็นการกระทำที่ขาดความสามารถในการทำความชั่ว และถ้ากฎหมายจะเอาโทษก็ถือว่าไม่เกิดประโยชน์อันใด ดังที่บัญญัติว่า “ผู้ใดกระทำความผิดในเวลาวิกลจริต อันเกิดแต่สัญญาวิปลาสก็ตาม เกิดแต่พยาธิก็ตาม ถ้าปรากฏว่ามันไม่สามารถจะรู้ผิดชอบหรือยับยั้งได้ ในเวลาที่กระทำความผิด เพราะเหตุวิกลจริตนั้นไซ้ ท่านว่าอย่าให้เอาโทษแก่มันเลย...”

นอกจากนี้ ยังได้มีบทกำหนดความสำหรับผู้กระทำความผิดที่เป็นเด็ก เช่น มาตรา 56 ที่บัญญัติว่า “ถ้าเด็กอายุกว่าเจ็ดขวบกระทำความผิด ท่านว่ามันยังมีรู้ผิดแลชอบ อย่าให้ลงอาญาแก่มันเลย” หรือมาตรา 57 ที่บัญญัติว่า “ถ้าเด็กอายุกว่าเจ็ดขวบขึ้นไป แต่ยังไม่ถึงสิบสี่ขวบ กระทำความผิด ท่านให้ศาลมีอำนาจกระทำอย่างหนึ่งอย่างใดใน 3 ประการคือ (1) ถ้าเห็นว่ามันยังไม่รู้ผิดชอบ จะให้ปล่อยตัวไปเสียก็ได้หรือถ้าศาลเห็นว่ามันพอเข้าใจความผิดชอบได้อยู่บ้าง...ภาคทัณฑ์ปล่อยตัวไปก็ได้...(2) มอบตัวเด็กให้แก่บิดามารดาหรือผู้ปกครองไป แลบังคับเรียนประกันทานบน...(3) สั่งให้ส่งตัวเด็กนั้นเข้าไปไว้ในโรงเรียนดัดสันดาน...” หรือมาตรา 59 ที่บัญญัติว่า “ถ้าเด็กอายุน้อยกว่าสิบสี่ขวบขึ้นไป แต่ยังไม่ถึงสิบหกขวบ กระทำความผิด ท่านว่าศาลควรพิจารณาดูเสียก่อน ว่ามันมีสติพอจะรู้สึกผิดชอบได้หรือไม่...” อันแสดงให้เห็นถึงการรับรองสิทธิเสรีภาพแก่เด็กและเยาวชน โดยใช้วิมุติเป็นการกำหนดการรับรองสิทธิเสรีภาพในการลงโทษผู้กระทำความผิดไม่ให้ได้รับโทษเหมือนผู้กระทำความผิดที่มีวุฒิภาวะที่สมบูรณ์ เนื่องจากเด็กและเยาวชนการตัดสินใจและการไตร่ตรองยังไม่เปรียบพร้อมเท่ากับผู้ใหญ่

1.1.2) การรับรองสิทธิเสรีภาพที่ปรากฏใน

กฎหมายแพ่งและพาณิชย์

- การรับรองสิทธิสภาพบุคคล

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1 พ.ศ.2468 ซึ่งได้บัญญัติถึงเรื่องบุคคลผู้ที่มีสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายซึ่งก็คือ บุคคลธรรมดาและนิติบุคคล โดยให้การรับรองสิทธิเสรีภาพในเรื่องการรับรองสภาพบุคคล ดังปรากฏในมาตรา 15 ที่มีการกำหนดสิทธิและหน้าที่ต่างๆ ตามที่กฎหมายกำหนด แต่การที่บุคคลใดจะมีสิทธิต่างๆ นั้น บุคคลนั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ทั้งนี้ เพื่อคุ้มครองบุคคลนั้นหรือบุคคลภายนอกมิให้ต้องได้รับความเสียหายจากการกระทำของบุคคลผู้หย่อนความสามารถ⁵⁸³ เช่น ผู้เยาว์ คนไร้ความสามารถ คนเสมือนไร้ความสามารถและคนวิกลจริตที่ทำการขณะจิตวิกล เป็นต้น อันสะท้อนให้เห็นว่า กฎหมายนี้ได้สร้างให้มนุษย์หรือบุคคลชาวสยามมีความเสมอภาคและเท่าเทียมกันตามกฎหมาย โดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างทางเพศ วัย หรือชาติกำเนิด

- การประกันความมั่นคงของบุคคล

นอกจากประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1 ที่ได้ประกาศใช้นั้นยังได้มีการประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 2 พ.ศ. 2468 ด้วยเช่นกัน โดยหนึ่งในเรื่องที่มีความสำคัญต่อการรับรองและคุ้มครองป้องกันการละเมิดสิทธิของบุคคลอื่นโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ก็คือ “ละเมิด” ซึ่งหมายถึง การที่บุคคลหนึ่งทำให้อีกบุคคลหนึ่งเสียหาย ไม่ว่าจะโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อ ซึ่งการทำละเมิดนี้มีผลทางกฎหมาย คือ ผู้ทำละเมิดมีหนี้ต้องชดใช้ค่าสินไหมให้ฝ่ายที่ต้องเสียหาย ทั้งนี้ ไม่ว่าจะเป็นการหมิ่นประมาท การที่นายจ้างต้องร่วมรับผิดชอบกับลูกจ้าง ความเสียหายเกิดขึ้นจากสัตว์ เป็นต้น อันจะเห็นได้ว่ากฎหมายละเมิดนี้มุ่งรับรองและคุ้มครองมิให้บุคคลใดกระทำการละเมิดสิทธิของบุคคลอื่น หรือที่เรียกว่าการให้ประกันความมั่นคงของบุคคล โดยนัยดังกล่าวก็ถือว่าเป็นกฎหมายที่รับรองสิทธิเสรีภาพของราษฎรอีกประการหนึ่ง

- การสร้างความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจ

⁵⁸³ สุนีย์ มัลลิกะมาส และคณะ, รายงานผลการวิจัย : วิวัฒนาการของกฎหมายไทยในรอบสองร้อยปี : ภาค 3 ภาคกฎหมายสารบัญญัติ, (กรุงเทพฯ : ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 29.

ในช่วงที่ผ่านมาได้เกิดภาวะทางเศรษฐกิจทำให้มีปัญหาในการกู้ยืมเงินกันเพิ่มมากขึ้นและส่งผลกระทบต่อราษฎรผู้ยากไร้ที่จำต้องพึ่งพาอาศัยผู้มีฐานะทางการเงินที่ดีกว่าและมักได้รับการเอารัดเอาเปรียบด้วยการกำหนดอัตราดอกเบี้ยสูงกว่ากฎหมาย ดังนั้นในปี พ.ศ.2472 ซึ่งเป็นปีที่ให้ใช้บทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 3 ที่ได้รับการตรวจชำระใหม่ โดยในบรรพ 3 ว่าด้วยเอกเทศสัญญา จึงมีบทบัญญัติเกี่ยวกับอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ยืม และผลของการเรียกดอกเบี้ยเกินกว่าอัตราที่กฎหมายกำหนดไว้ โดยในมาตรา 654 บัญญัติว่า⁵⁸⁴ “ท่านห้ามมิให้คิดดอกเบี้ยเกินร้อยละสิบห้าต่อปี ถ้าในสัญญากำหนดร้อยละสิบห้าต่อปี ถ้าในสัญญากำหนดดอกเบี้ยเกินกว่านั้นก็ให้ลดลงมาเป็นร้อยละสิบห้าต่อปี” บทบัญญัตินี้เป็นกฎหมายในลักษณะแพ่งและพาณิชย์ที่ไม่มีโทษทางอาญา และมีสาระสำคัญเช่นเดียวกับพระราชบัญญัติเรื่องกู้เงินแลขายตัวให้คิดดอกเบี้ยเพียงชั่งละบาท* โดยบทบัญญัติเกี่ยวกับการห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรานี้มีเจตนารมณ์เพื่อมุ่งหวังให้การกู้ยืมเงินเป็นไปในทางที่ควร และอยู่ภายใต้บังคับของกฎหมาย โดยไม่สามารถเรียกดอกเบี้ยกันได้ตามอำเภอใจ และมุ่งหวังให้ไม่มีการเอารัดเอาเปรียบกันและเพื่อให้ผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนมีที่พึ่งโดยไม่ถูกเอาเปรียบ ส่วนผู้ให้กู้ก็ได้รับค่าตอบแทน อันเป็นช่วยลดความเหลื่อมล้ำในสังคมอีกทางหนึ่ง นับดังกล่าวนี้ก็สะท้อนได้ถึงการสร้างความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นแก่ราษฎรด้วย

- การรับรองสิทธิเสรีภาพด้านแรงงาน

บทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 3 พ.ศ.2472 ยังได้บัญญัติถึงเรื่องการจ้างแรงงานอย่างชัดเจนว่า⁵⁸⁵ “เป็นสัญญาซึ่งบุคคลหนึ่งเรียกว่า ลูกจ้างตกลงจะทำงานให้แก่บุคคลอีกคนหนึ่ง เรียกว่า นายจ้างและนายจ้างตกลงจะให้สินจ้างตลอดเวลาที่ทำงานให้” ซึ่งสาระสำคัญของสัญญาจ้างแรงงานมีดังนี้

⁵⁸⁴ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 41, (พระนคร : โรงพิมพ์เตลิเมล์, 2476), หน้า 404.

* โปรดดูรายละเอียดที่ 4.1.1.2.6 การรับรองสิทธิเสรีภาพในสวัสดิภาพและความปลอดภัย 4) การสร้างความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจ

⁵⁸⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 385-387.

1. สัญญาจ้างแรงงานเป็นสัญญาต่างตอบแทน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการสินจ้างหรือค่าจ้างจากการทำงานตลอดเวลาที่ทำงานให้

2. ไม่ต้องทำตามแบบ ไม่จำเป็นต้องมีหนังสือ เพียงแต่ทั้ง 2 ฝ่ายมีเจตนาตรงกัน สัญญาจ้างแรงงานก็เกิดขึ้นแล้ว แล้วนำมาฟ้องร้องบังคับกันได้ อาจตกลงด้วยวาจาหรือโดยปริยายก็ได้

3. สัญญาจ้างแรงงานโดยมากเป็นสัญญาที่ทำขึ้นโดยถือความสำคัญในตัวบุคคลที่เป็นคู่สัญญา

อันสะท้อนให้เห็นว่าบุคคลทุกคนมีสิทธิที่จะทำงาน มีสิทธิที่จะเลือกงานอย่างอิสระเสรี โดยปราศจากการบังคับขู่เข็ญ รวมถึงมีสิทธิได้รับค่าตอบแทนสำหรับการทำงานอีกด้วย

อีกทั้งยังมีกฎหมายที่เกี่ยวกับการรับรองสิทธิของแรงงานอีกหลายฉบับก่อนการประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 3 พ.ศ.2472 อาทิ

- ประกาศการลดค่าตัวทาส ร.ศ.123 ที่ได้กำหนดให้ทาสที่จะเปลี่ยนนายเงิน ถ้าทำสัญญาจ้างรับเงินล่วงหน้า ห้ามกำหนดค่าจ้างต่ำกว่าเดือนละ 4 บาท

- ข้อบังคับกรมตำรวจ พ.ศ.2454 ที่ได้กำหนดเกี่ยวกับการควบคุมคนใช้ที่ทำงานในบ้านชาวต่างประเทศ

- ประกาศจัดระเบียบรถลากจดทะเบียนใบอนุญาต พ.ศ.2459 ที่ได้กำหนดให้การคุ้มครองแก่กรรมกรลากรถและผู้โดยสาร

กฎหมายทั้งหลายเหล่านี้ได้เป็นการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างและลูกจ้างที่มีต่อกันในเรื่องการทำงาน โดยเปิดโอกาสให้นายจ้างและลูกจ้างมีเสรีภาพในการแสดงเจตนาร่วมเจรจาต่อรองกันได้โดยไม่ขัดต่อตัวบทกฎหมายและเป็นการรับรองสิทธิและหน้าที่ทั้งของนายจ้างและลูกจ้างให้ได้รับความเป็นธรรม

1.2) การรับรองสิทธิเสรีภาพที่ปรากฏในกฎหมายวิธีส

บัญญัติ

กฎหมายวิธีสบัญญัติที่ศาลทั้งปวงใช้กันอยู่ก่อนที่จะมีการปฏิรูปกฎหมาย ได้แก่กฎหมายลักษณะรับฟ้อง ลักษณะพยาน ลักษณะอุทธรณ์ และพระธรรมนูญ ครั้นล่วงมาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็มีประเพณีหลายอย่าง que เปลี่ยนแปลงไปให้เหมาะสมตามกาลสมัยและสอดคล้องกับกฎหมายสมัยใหม่ เช่น การไม่รับฟังพยานซึ่งเป็นหญิงมีครรภ์หรือชาวประมงก็ดี เอาแพ้อาชนะด้วยการดำน้ำลุยไฟก็ดี ทรมานผู้ต้องหาให้ยอมรับสารภาพว่าตนเป็นผู้กระทำความผิดก็ดี หรือสันนิษฐานว่าผู้ต้องหาเป็นผู้กระทำความผิดเสียแต่แรก หรือให้ผู้ต้องหา มีหน้าที่สืบพยานว่าตนเป็นผู้บริสุทธิ์ก็ดี กลายเป็นของล้าสมัยซึ่งอารยประเทศไม่นิยม เมื่อเป็นเช่นนี้จึงต้องทำการปฏิรูปกฎหมายเกี่ยวกับกฎหมายวิธีสบัญญัติ ดังนี้

1.2.1) กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

เนื่องจากชาวต่างประเทศได้ตำหนิติเตียนกฎหมายอาญาและกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของสยามว่าเป็นกฎหมายที่ผิดทำนองคลองธรรม ประกอบกับคดีอาญาคั่งค้างอยู่ในศาลเป็นอันมาก ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตรา “พระราชบัญญัติว่าด้วยพิจารณาความมีโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อน ร.ศ.115” (พ.ศ.2439) ทำให้สยามประเทศเริ่มมีการแบ่งแยกอำนาจตุลาการออกไปต่างหากจากฝ่ายบริหารในการพิจารณาคดีอาญาเป็นครั้งแรก⁵⁸⁶ และถือว่าเป็นบทกฎหมายที่เป็นการให้สิทธิแก่ชาวสยามทุกคนให้มีความเสมอภาคกันในทางศาล ไม่ว่าจะมั่งคั่งดินนาสูงต่ำเพียงใดก็ย่อมต้องอยู่ภายใต้กฎหมายนี้ อนึ่ง กฎหมายนี้ไม่มีข้อจำกัดในการห้ามราษฎรชั้นไพร่ที่ไม่มีมูลนายฟ้องร้องต่อศาลเหมือน

⁵⁸⁶ อภิรัตน์ เพ็ชรศิริ, สิทธิมนุษยชนและกระบวนการยุติธรรมทางอาญาในประเทศไทย :

สิทธิของผู้ต้องหาในประเทศไทย, เกียรติขจร วัจนะสวัสดิ์ (หัวหน้าโครงการ), (กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2529), หน้า

เช่นกฎหมายเก่า อันแสดงให้เห็นถึงการให้สิทธิเสรีภาพแก่ทุกคนที่เท่าเทียมกันในการมีสิทธิฟ้องคดี และยังมีการรับรองสิทธิเสรีภาพต่อบุคคลในกระบวนการวิธีพิจารณาความในหลายมาตรา ดังนี้⁵⁸⁷

- มาตรา 2 ได้รับรองสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลที่จะไม่ถูกจับกุมคุมขังโดยไม่มีเหตุอันควรหรือปราศจากหมายจับ เว้นแต่การกระทำความผิดซึ่งหน้าหรือผู้ที่ต้องสงสัยกำลังจะหลบหนี

- มาตรา 3 ได้กำหนดให้มีระยะเวลาการควบคุมตัวผู้ต้องหา ซึ่งผู้พิพากษาต้องทำการไต่สวนให้แล้วเสร็จภายใน 48 ชั่วโมง นับตั้งแต่เวลาที่ได้จับตัวมา และหากไม่ทันภายในเวลาดังกล่าวจะต้องมีการจดหมายเหตุไว้ มาตรานี้ นับได้ว่าเป็นการกำหนดเพื่อเป็นการป้องกันมิให้มีการควบคุมตัวผู้ต้องหาได้ตลอดเวลาเช่นในกฎหมายเก่า

- มาตรา 9 ได้กำหนดให้สิทธิแก่ชนชั้นไพร่ที่จะแต่งงานด้วยความได้เช่นเดียวกับชนชั้นขุนนาง

- มาตรา 21 ผู้พิพากษาต้องเขียนคำพิพากษาตัดสินให้เป็นลายลักษณ์อักษรและให้ลงลายมือชื่อกำกับไว้ด้วย ทำให้เห็นว่าคำพิพากษานั้นต้องมีความแน่นอน ชัดเจน เพื่อเป็นการป้องกันมิให้แก้ไข เปลี่ยนแปลงและส่งผลกระทบต่อสิทธิเสรีภาพของราษฎร

- มาตรา 24 - 35 ได้กำหนดขั้นตอนการอุทธรณ์ฎีกา ที่เป็นลำดับขั้นตอน เพื่อให้สามารถใช้สิทธิในกระบวนการยุติธรรมได้อย่างเต็มที่ และเป็นการถ่วงดุลคำพิพากษาตัดสินของศาลชั้นต้น อันเป็นการรับรองสิทธิเสรีภาพของราษฎรอีกทางหนึ่ง

- มาตรา 37 ได้แก้ปัญหาในเรื่องการควบคุมตัวผู้ต้องหาเมื่อตัดสินคดีเสร็จ โดยระบุว่า “เมื่อคำตัดสินได้ถึงที่สุดแล้ว ผู้ต้องหานั้นไม่มีโทษแล้ว ก็ต้องปล่อยตัวเสียทันทีและจะกลับเอาตัวมากักขัง ถ้าตัดสินลงโทษคดีอันเดียวกันอีกไม่ได้” อันเป็นการรับรองว่าราษฎรทั้งหลายไม่อาจถูกจำกัดสิทธิเสรีภาพของบุคคลนั้นอย่างไม่มีเหตุผล

อีกทั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงแก้ไขตัดแปลงพระราชกำหนดกฎหมายให้ได้รับความยุติธรรมโดยเสมอภาคกัน ทรงมี

⁵⁸⁷ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 15, (พระนคร : โรงพิมพ์เดลิแมร์, 2478), หน้า 106-143.

พระราชดำริเห็นว่า⁵⁸⁸ “หลักฐานในการพิจารณาอรรถคดีโดยยุติธรรมก็ต้องอาศัยสักขีพยานเป็นใหญ่กว่าสิ่งอื่น แลการพิจารณาความโจรผู้ร้าย แลคดีมีโทษหลวงทั้งปวงทุกวันนี้ ก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้แก้ไขลักษณะกระบวนพิจารณาและลักษณะพยานให้ดีขึ้น อาจชำระถ้อยคำเอาความจริงได้รวดเร็วสะดวกกว่าแต่ก่อน โดยไม่จำเป็นต้องใช้พิจารณาโดยจารีตนครบาล อันมีทางเสื่อมเสียยุติธรรมดังได้กล่าวมา” จากพระราชดำริดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าพระองค์เห็นว่า วิธีการไต่สวนของตุลาการตามระเบียบกฎหมายเก่าที่ใช้อำนาจขู่เช็ญ ชักถามทรมานจำเลยอย่างทารุณ เช่น การบีบขมับ ตอกเล็บ ซึ่งเรียกกันว่า “จารีตนครบาล” นั้น เป็นวิธีลงโทษที่ไม่คำนึงถึงความเป็นธรรม และสิทธิเสรีภาพของความเป็นมนุษย์ อันเป็นการทรมานร่างกายหรือข่มขู่ให้รับสารภาพให้ได้เพราะความเชื่อว่าผู้ที่ถูกจับตัวมาคือผู้กระทำผิด แต่หากเป็นผู้ร้ายปากแข็งไม่ยอมรับจึงต้องทรมานให้รับสารภาพ⁵⁸⁹ อันเป็นการไม่ยุติธรรมและเป็นวิธีการที่ชาวตะวันตกครั้งเกียจกล่าวหาว่าโหดร้ายทารุณ ไร้อารยธรรม ซึ่งได้ยกเลิกบทลงโทษในปรากฏในกฎหมายตราสามดวง เช่น ลักษณะโจร มาตรา 39 ที่ว่า “โจรปล้นสดมถ์ลักทรัพย์สิ่งใดๆ ผิดถูกถูกเมียกันก็ดี...ให้ทวนด้วยลวดหนัก 15 ที...”⁵⁹⁰ หรือลักษณะตระลาการ มาตรา 48 ที่ว่า “ผู้แพคดีแลหาสินไหมพิโนยจะเสียมิได้ไซ้...ท่านให้จำจำจารไว้นำสารกลางแดดอย่าให้มีอันบงจงได้สามวัน...”⁵⁹¹ เป็นต้น

1.2.3) กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง

แต่เดิมนั้นกฎหมายที่ว่าด้วยวิธีพิจารณาความแพ่งกระจัดกระจายอยู่ในกฎหมายเก่าลักษณะต่างๆ ทำให้ไม่เป็นการสะดวกแก่ผู้พิพากษาตระลาการ และผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับศาล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้ตรากฎหมายใหม่รวบรวมวิธีพิจารณาความแพ่งในกฎหมายลักษณะต่างๆ มาประมวลไว้ในกฎหมายนี้

⁵⁸⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 243-244.

⁵⁸⁹ โกศล โสภาคย์วิจิตร , รายงานผลการวิจัยการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนตามกฎหมายไทย, หน้า 95.

⁵⁹⁰ ราชบัณฑิตยสถาน, กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 1, หน้า 716-717.

⁵⁹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 483.

ทั้งหมด โดยให้ใช้ชื่อว่า “พระราชบัญญัติกระบวนการวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ.115” (พ.ศ.2439) โดยมีบทบัญญัติที่ให้การรับรองสิทธิเสรีภาพในกระบวนการวิธีพิจารณาความแพ่ง ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้⁵⁹²

มาตรา 122 – 129 เป็นมาตราว่าด้วยการขออนาถาซึ่งเป็นการนำเรื่องการขอนาถามาบัญญัติให้ชัดเจนในวิธีพิจารณาความแพ่ง โดยหากพิสูจนตามกฎหมายว่าผู้ร้องขอเป็นบุคคลอนาถาจริง ในมาตรา 125 ได้ระบุว่าถ้าศาลได้อนุญาตให้ผู้ใดว่าความอย่างคนอนาถาแล้ว ห้ามไม่ให้เรียกค่าฤชาธรรมเนียมแก่ผู้นั้น ซึ่งเป็นการช่วยเหลือผู้ยากจนให้สิทธิทางศาลอย่างเต็มที่ ซึ่งเดิมได้มี “**กฎเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมว่าด้วยคนอนาถายากจนฟ้องความ ร.ศ.111**” (พ.ศ.2435) วางหลักเกณฑ์ในเรื่องดังกล่าวไว้ข้างต้น*

มาตรา 133 ซึ่งบัญญัติรับรองให้ตัวความที่เป็นเด็กหรือมีสติพ่นเพื่อนให้ตั้งผู้รับความไว้ ซึ่งเป็นการให้การรับรองสิทธิเสรีภาพของผู้ด้อยความสามารถในกระบวนการพิจารณา โดยศาลจะเรียกบิดามารดา ญาติพี่น้องหรือผู้ปกป้องรักษามาได้ส่วนและตั้งให้เป็นผู้รับความ เพื่อให้การใช้สิทธิทางศาลเป็นไปโดยชอบธรรม

⁵⁹² เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 15, หน้า 157.

* **กฎเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมว่าด้วยคนอนาถายากจนฟ้องความ ร.ศ.111** (พ.ศ.2435) เป็นกฎหมายในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เปรียบได้กับเรื่องการร้องขอนาถาให้ประมวลวิธีพิจารณาความแพ่งในปัจจุบัน โดยกฎหมายนี้ต้องการให้คนอนาถายากจนไม่มีกำลังในการเสียค่าธรรมเนียมรับฟ้องและค่าธรรมเนียมศาล ให้สามารถฟ้องร้องได้โดยไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมแต่ต้องปฏิบัติตามข้อบังคับ คือการสาบานตัวเสียก่อนว่าตนเองนั้นเป็นคนอนาถายากจนจริงๆ เพื่อไม่ให้มีการสมอ้างว่ายากจนโดยไม่จ่ายค่าธรรมเนียมศาล ทั้งนี้ต้องมีการส่งบัญชีของทรัพย์สินเพื่อให้ศาลพิจารณาก่อน และหากศาลสงสัยก็สามารถทำการไต่สวนความได้ โดยกฎหมายดังกล่าวได้รับรองในการใช้สิทธิในทางศาลแก่โจทก์ ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในฐานะที่ยากจนให้มีสิทธิในการฟ้องร้องบังคับคดีให้เป็นไปตามกฎหมายและความยุติธรรม นอกจากนี้ยังเป็นการรับรองและคุ้มครองสิทธิของราษฎรมิให้ผู้ใดมาล่วงละเมิด โดยอาศัยช่องทางว่าผู้นั้นเป็นคนยากจนมีมีทางที่จะนำเรื่องราวอันใดไปฟ้องร้องต่อศาลได้ด้วยติดขัดปัญหาในเรื่องค่าใช้จ่าย เป็นต้น (เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่มที่ 13, (พระนคร : โรงพิมพ์เดลิแมร์, 2476), หน้า 172-178.)

นอกจากนี้ ในมาตรา 130 ยังให้สิทธิแก่ราษฎรชนชั้นไพร่ที่ไม่ว่าจะเป็นโจทก์หรือจำเลยสามารถแต่งทนายเข้าว่าความได้เช่นเดียวกับชนชั้นขุนนาง และให้พลเมืองมีความเสมอภาคกันในทางศาล ไม่ว่าจะมียศกิตติคุณสูงต่ำกว่ากันสักเพียงใด และได้ยกเลิกบทบัญญัติที่ห้ามคนชนชั้นไพร่ที่ไม่มีมูลนายฟ้องร้องต่อศาลเหมือนกฎหมายเก่า โดยแสดงให้เห็นความต้องการที่รัฐจะให้สิทธิในฟ้องคดีของราษฎรมีสิทธิเท่าเทียมกัน

กระทั่งเมื่อ พ.ศ.2451 ได้มีการยกเลิกพระราชบัญญัติกระบวนวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ.115 และประกาศใช้พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ.127 แทน โดยมีหลายมาตราที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชน เช่น มาตรา 4 ที่กำหนดการกระทำหน้าที่ของผู้พิพากษาที่จะต้องไม่เป็นผู้มีส่วนได้เสียในคดี หรือเป็นญาติวงศ์วานกับคู่ฝ่ายทั้งโจทก์และจำเลย เป็นต้น

มาตรา 53 จำเลยมีสิทธิร้องขอให้ศาลปล่อยทรัพย์สินที่ได้ยึดไว้ได้

มาตรา 56 จำเลยที่ถูกจับตัวมานั้น มีสิทธิที่จะยื่นคำร้องขอให้ศาลปล่อยตัวได้

มาตรา 57 เมื่อปรากฏแก่ศาลว่าการจับจำเลยหรือยึดทรัพย์สินสมบัติของจำเลยไว้นั้นได้ทำไปโดยไม่มีเหตุผลอันเพียงพอ ศาลจะบังคับให้โจทก์ต้องชดใช้ค่าสินไหมทดแทนให้แก่จำเลย

มาตรา 76 เมื่อศาลได้พิพากษาหรือคำสั่งเรื่องใดให้ศาลเขียนคำเป็นลายลักษณ์อักษร และอ่านให้คู่ความฟัง เป็นต้น

นอกจากนี้ ในพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127 ยังได้ประกาศยกเลิกกฎหมายต่อท้ายพระราชบัญญัติกระบวนพิจารณาความแพ่ง ซึ่งประกาศใช้เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ.2451 แสดงว่ามีไขแต่ยกเลิกกฎหมายเก่าว่าด้วยวิธีพิจารณาความแพ่งอันล้าสมัยเท่านั้น ยังยกเลิกบทบัญญัติในกฎหมายสารบัญญัติเก่าๆ และบทบัญญัติในพระราชกำหนดเก่า พระราชกำหนดใหม่ที่ล้าสมัยหรือไม่ยุติธรรมอีกด้วย อาทิ

- พระราชกำหนดใหม่ มาตรา 37 ความตอนหนึ่งว่า⁵⁹³ “...แต่นี้สืบไปชายใดล่วงประเวณี ภริยากันชายเจ้าผัวจับได้ เอาตัวมากฎหมายร้องฟ้องแก่สุภาจ่าเมืองพิจารณาเปนสัจว่า ทำชู้ด้วยภริยาท่านจริงไซ้ ถ้าชายเจ้าผัวมีความเจ็บแค้น ไม่เอาบาดเบียดสินไหม จะเอาชีวิตรกันแต่ชายผู้เดียวนั้น...จะเอาบาดเบียดสินไหม ก็ให้สุภากระลาการส่งสัจไปให้ปรับ...” การยกเลิกบทบัญญัตินี้แสดงว่ากฎหมายใหม่ถือว่าเรื่องชู้สาวเป็นคดีแพ่ง ไม่มีโทษทางอาญา

- กฎ 36 ข้อ มาตรา 34 บัญญัติว่า⁵⁹⁴ “ผู้ใดจะไปด้วยกิจราชการสิ่งใดๆ ก็ดี นายทำมธงแลหมู่พนักงานทั้งปวงนั้นให้มรตรา ของนายดีครั้งติดไม้ว่าเตีรเปนสำคัญ ถ้าหาตรามุนนายมิได้ให้ถือได้เพลิงเตีร อนึ่งถึงวัน 8 15 ค่ำ อย่าให้ตกเบกทอดแหดักลอบดักตุ้มดักลันในกรุงเทพฯ นอกกรุงเทพฯ ถ้าผู้ใดมิได้ทำตามรับสั่ง นครบาลจับได้ให้ไหมปรับเอาเงินซื้อฟันเอาอิดเผาปูนทำ กำแพงรอบกรุง ถ้าอนาถนาเงินจะเสียมิได้ ให้เอาตัวมาทำกำแพงกว่าจะแล้ว...”

1.2.3) กฎหมายลักษณะพยาน

กฎหมายลักษณะพยานที่ใช้อยู่ในขณะนั้นจัดได้ว่าเป็นบทบัญญัติที่มีความล้าสมัยหลายอย่าง ทั้งเป็นช่องทางให้คู่ความประวิงเวลาพิพากษาคดีให้เนิ่นนานเป็นแรมปี ด้วยเหตุนี้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้มีการตรา “พระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ.113” (พ.ศ.2437) ซึ่งเป็นการนำเอาแนวความคิดเกี่ยวกับกฎหมายพยานมาจากประเทศอังกฤษ โดยการยกเลิกกฎหมายเก่าทั้งหลายที่เกี่ยวกับกฎหมายพยาน แต่ก็ยังไม่ทิ้งกฎหมายเก่าเสียทั้งหมด และยังคงเอาไว้เกือบ 50 มาตรา⁵⁹⁵ และได้รวบรวมเป็นหมวดหมู่อย่างสากล พระราชบัญญัตินี้จึงนับได้ว่าเป็นการรับฟังให้กว้างขึ้นและมีวิธีตามกฎหมายสมัยใหม่ คือการวางหลักทั่วไปไว้ มิใช่เป็นการเล่าเรื่องหรือกล่าวถึงเป็นกรณีๆ ไปอย่างในกฎหมายเก่า โดยมีมาตราที่มีความเกี่ยวข้องกับสิทธิเสรีภาพในการเป็นพยาน ดังนี้⁵⁹⁶

⁵⁹³ ราชบัณฑิตยสถาน, กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 2, หน้า 756.

⁵⁹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 552-553.

⁵⁹⁵ ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านสังคม, หน้า 291.

⁵⁹⁶ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 14, (พระนคร : โรงพิมพ์ เติลิมล์, 2476), หน้า 225 -288.

มาตรา 4 กำหนดให้คนที่มิสดิถี รู้จักกับผิดชอบ และฟังความรู้เรื่องยอมเป็นพยานได้ เว้นแต่การไม่รับฟังผู้เยาว์ที่อายุน้อยมาก หรือคนที่แก่ชรามาก หรือมาตรา 5 ได้กำหนดให้บุคคลพิการหรือคนใบ้ที่ไม่สามารถพูดได้ สามารถมาเป็นพยานในคดีได้ ซึ่งแต่เดิมในการรับฟังพยานนั้นมองคนบางประเภทเป็นมนุษย์ที่ไม่มีความน่าเชื่อถือ โดยในกฎหมายเก่าไม่ยอมให้คนกว่า 30 จำพวกเบิกความเป็นพยาน มาตรานี้จึงเป็นการรับรองสิทธิที่จะได้รับการยอมรับว่าเป็นบุคคลตามกฎหมาย และเป็นการสร้างความเสมอภาคให้แก่บุคคลทุกคน ทั้งยังเป็นยอมรับถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อีกด้วย

มาตรา 10 ได้กำหนดวิธีการสืบพยานซึ่งศาลสามารถสืบพยานได้ 3 ประเภทคือ เดินเผชิญสืบ เรียกพยานสืบในศาลและส่งประเด็นไปสืบ แทนการสืบพยานแบบทำพินิจความบริสุทธิ์ด้วยการดำนํ้าลุยไฟ ล้วงตะกั่ว จุดเทียน ว่ายทวนน้ำแข่งกัน ซึ่งเป็นการพิสูจน์เพื่อตัดสินการแพ้ชนะของคดี จึงนับถือได้ว่าการสืบพยานดังกล่าวรับรองสิทธิในเนื้อตัวร่างกายจากการถูกรุกราน โดยได้รับการปฏิบัติที่ทารุณโหดร้ายไร้มนุษยธรรม

มาตรา 19 เป็นการกำหนดค่าธรรมเนียมหรือค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่ผู้เป็นพยานควรได้รับจากการเข้าเป็นพยาน ซึ่งถือว่าเป็นสิทธิที่ได้รับค่าตอบแทน และค่าใช้จ่ายแก่พยาน

พระราชบัญญัติลักษณะพยานจึงนับเป็นก้าวอย่างใหม่สำหรับสยามประเทศที่มีระบบเกี่ยวกับการค้นหาความจริงที่เป็นเหตุเป็นผล ทำให้ระบบการพิสูจน์พยานได้รับความเป็นธรรมและมีแบบแผนมากขึ้น ซึ่งมีขั้นตอนต่างๆ ที่ชัดเจนในการสืบพยาน อันส่งผลทำให้เกิดการรับรองสิทธิเสรีภาพของราษฎรในกระบวนการพิจารณาคดีหรือการเข้ากระบวนการยุติธรรมที่มากขึ้น

1.2.4) ธรรมนูญศาลยุติธรรม

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการตรากฎหมายฉบับหนึ่ง คือ “พระราชกำหนดตั้งศาลรับสั่งพิเศษ หรือชำระสะสางคดี

ความที่มีโทษหลวงชั้นเก่าซึ่งค้างอยู่ ณ ศาลพระราชอาญาในกรุงเทพฯ ทั้งปวง ร.ศ.114”⁵⁹⁷ (พ.ศ. 2438) โดยมีมาตราที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการรับรองสิทธิเสรีภาพ ดังนี้

มาตรา 1 กำหนดให้ตั้งศาลรับสั่งพิเศษสำหรับพิจารณาคดี และชำระสะสางคดีที่มีโทษหลวงที่ค้างค้างพิจารณา ณ ศาลในกรุงเทพแต่ก่อน เพื่อให้มีการพิจารณาพิพากษาคดีโดยเร็ว

มาตรา 2 ให้ศาลรับสั่งพิเศษมีอำนาจหน้าที่พิจารณาสะสางคดีที่มีข้อขัดข้องต่างๆ ให้สำเร็จโดยเร็ว

พระราชกำหนดดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นถึงสิทธิที่จะได้รับการพิจารณาพิพากษาคดีในเวลาอันสมควร ทำให้ราษฎรทั้งหลายสามารถที่เป็นคู่ความในคดีได้รับการความยุติธรรม นอกจากนี้ใน “ข้อบังคับสำหรับศาลรับสั่งพิเศษชำระสะสางคดีความมีโทษหลวงในกรุงเทพฯ ร.ศ.114” (พ.ศ.2438) ก็ได้บัญญัติความที่เกี่ยวข้องกับการรับรองสิทธิเสรีภาพ เช่น⁵⁹⁸

ข้อ 1 “...ในสารบบนั้นให้มีข้อความดังนี้ คือ (1) ชื่อจำเลย (2) ลักษณะโทษที่กล่าวหา (3) ชื่อโจทก์ (4) วันเดือนปี ที่จำเลย ฎาผู้ร้ายต้องจับมากักตืออยู่ ...”

ข้อ 8 “ถ้าจำเลย ฎาผู้ร้ายให้การรับสารภาพตามข้อหา...ก็ให้ศาลรับสั่งพิเศษตัดสินวางโทษตามคำรับสารภาพนั้น แต่ถ้าเวลาที่จำเลย ฎาผู้ร้ายนั้นต้องขัง ฎาจำมาแต่ก่อนนั้นเท่ากัน ฎาเกินกว่าเวลาที่กำหนดให้ขัง...ให้ปล่อยตัวจำเลย ฎาผู้ร้ายนั้นให้พ้นโทษเสีย”

อันสะท้อนได้ถึงการรับรองสิทธิเสรีภาพของจำเลยผู้ถูกจับในคดีอาญา ดังเช่นประมวลกฎหมายอาญามาตรา 22 ในปัจจุบันที่ได้มีการกำหนดให้มีการตรวจสอบวันที่จำเลยถูกควบคุมตัวก่อนมีการตัดสินคดี โดยหากโทษที่ได้รับพอสมควรหรือเกินกว่าโทษที่ได้ถูกควบคุมตัวไว้ ศาลรับสั่งพิเศษไม่ต้องชำระความเรื่องนั้นต่อไป ซึ่งเป็นการคำนึงถึงการ

⁵⁹⁷ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 14, หน้า 243-244.

⁵⁹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 75-79.

กักขังจำเลยโดยห้ามกักขังเกินกว่าที่มีคำพิพากษาของศาล อันเป็นการเล็งเห็นถึงความมีสิทธิในอิสรภาพของร่างกายจำเลยเป็นหลัก ซึ่งทำให้เกิดความชอบธรรมในการลงโทษผู้กระทำผิดมากขึ้น

ต่อมาใน พ.ศ.2451 ก็ได้มีการตรากฎหมายขึ้นอีกฉบับหนึ่ง คือ พระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ.127 เพื่อใช้เป็นหลักเกณฑ์ในการกำหนดเรื่องราวที่เกี่ยวกับการพิจารณาพิพากษาคดีให้สอดคล้องกับกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาและกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งที่ได้ประกาศใช้ไปก่อนหน้านี้ โดยกฎหมายฉบับนี้มีสาระสำคัญ ได้แก่⁵⁹⁹

มาตรา 6 กำหนดให้ศาลฎีกาขึ้นตรงต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

มาตรา 5 กำหนดให้ศาลในกรุงเทพฯ มี 5 ประเภท คือ ศาลอุทธรณ์ ศาลพระราชอาญา ศาลแพ่ง ศาลต่างประเทศ และศาลโปริสภา

มาตรา 17 กำหนดให้ศาลหัวเมืองมี 3 ประเภท คือศาลมณฑล ศาลเมือง และศาลแขวง

มาตรา 9 - 15 และ 19 - 24 ได้กำหนดอำนาจของศาลทุกประเภทและกำหนดว่าองค์คณะผู้พิพากษาซึ่งทำการพิจารณาพิพากษาในศาลต่างๆ

อันสะท้อนให้เห็นได้ว่า พระธรรมนูญศาลยุติธรรมได้สร้างหลักประกันต่อสิทธิเสรีภาพของราษฎรในแง่มุมที่ได้มีความแน่นอน ชัดเจนในการพิจารณาพิพากษาคดีต่างๆ เพื่อเป็นการป้องกันการกระทำตามอำเภอใจของเจ้าที่รัฐ ซึ่งถือว่าเป็นการควบคุมฝ่ายปกครองอีกทางหนึ่ง

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มี “ประกาศจัดระเบียบราชการกระทรวงยุติธรรม ร.ศ.131” (พ.ศ.2455) ความตอนหนึ่งว่า⁶⁰⁰ “...กระทรวงยุติธรรมในเวลานี้มีเสนาบดีผู้เดียวเป็นผู้บังคับบัญชา แลวินิจฉัยข้อราชการทั้งฝ่ายตุลาการ แลฝ่ายตุลาการรวมกัน...การที่คนผู้เดียวจะดำรงตำแหน่งบัญชาการทั้งสองประเภทนั้นให้ตลอดไปได้ย่อมเป็นการยาก สมควรจะแยกหน้าที่ให้มีฝ่ายตุลาการส่วนหนึ่ง แลฝ่ายตุลาการส่วนหนึ่ง...”

⁵⁹⁹ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 22, หน้า 238-253.

⁶⁰⁰ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 25, (พระนคร : โรงพิมพ์เตลิเมล์, 2477), หน้า 2-3.

อันแสดงให้เห็นถึงหลักการแบ่งแยกอำนาจอย่างชัดเจนระหว่างฝ่ายบริหารกับฝ่ายตุลาการที่มีอำนาจหน้าที่แยกจากกัน หรืออีกนัยหนึ่งก็เป็นการรับรองสิทธิเสรีภาพของราษฎรอีกด้วย

ใน พ.ศ.2471 แม้จะเป็นการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจทั้งปวง แต่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงจำกัดพระราชอำนาจของพระองค์ลง โดยเฉพาะพระราชอำนาจทางตุลาการ ด้วยทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการตุลาการ พ.ศ.2471 เพื่อปรับปรุงแก้ไขระเบียบราชการผู้พิพากษาหรือตุลาการให้เหมาะสมแก่กาลสมัยและเพื่อให้ผู้พิพากษาหรือตุลาการได้พิจารณาพิพากษาให้เป็นไปตามตัวบทกฎหมาย ตลอดจนให้ผู้พิพากษาหรือตุลาการสามารถดำรงตนให้เป็นกลางในการดำเนินกระบวนการพิจารณาต่างๆ โดยปราศจากอคติทั้งปวง ทั้งยังสามารถวินิจฉัยข้อเท็จจริงและข้อกฎหมายได้อย่างถูกต้อง เทียบธรรมและปราศจากการแทรกแซงหรือสั่งการจากบุคคลอื่น จึงนับได้ว่าพระองค์ได้สร้างหลักประกันสำหรับผู้พิพากษาหรือตุลาการ หรือที่เรียกว่า “หลักประกันความเป็นอิสระของผู้พิพากษา” ซึ่งปรากฏอย่างชัดเจนในพระราชบัญญัติดังกล่าว เช่น⁶⁰¹

มาตรา 12 ที่ว่า “ข้าราชการตุลาการต้องปฏิบัติคำสั่งคำสั่งของเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม หรือหัวหน้าศาลในประเภทงานที่เกี่ยวกับกิจการภายในของศาล แต่มีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี”

นอกจากนี้ มาตรา 9 ยังได้บัญญัติให้ “ข้าราชการตุลาการจะได้รับพระราชทานเงินเดือนตามอัตราที่ได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตไว้

เมื่อออกจากราชการมีสิทธิจะได้รับพระราชทานบำเหน็จบำนาญตามกฎหมายว่าด้วยบำเหน็จบำนาญ”

มาตรานี้ทำให้เห็นได้ว่าการที่ผู้พิพากษาได้รับเงินเดือนหรือค่าตอบแทนที่เหมาะสมและเพียงพอย่อมมีผลต่อความเป็นอิสระของผู้พิพากษาในทางส่วนตัว เนื่องจากในการปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษาจะไม่ต้องกังวลเกี่ยวกับเงินเดือนหรือค่าตอบแทนต่างๆ อันกล่าวได้ว่าเป็นอิสระในทางส่วนตัวของผู้พิพากษาต้องถูกกระทบกระเทือนเพราะการปฏิบัติหน้าที่

⁶⁰¹ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 41, หน้า 329-335.

อีกทั้งในมาตรา 15 ยังได้กำหนดโทษไล่ออกสำหรับผู้พิพากษาไว้เพียงแค่ 4 สถานคือ “...(ก) ปฏิบัติหน้าที่ราชการโดยทุจริต (ข) ต้องพระราชอาญาจำคุกในความผิดอาญา (ค) มีหนี้สินล้นพ้นตัว (ง) ประพฤติชั่วอย่างร้ายแรง” ซึ่งการกำหนดโทษไว้อย่างชัดเจนเช่นนี้ก็มีบทบาทสำคัญต่อการสร้างหลักประกันให้กับผู้พิพากษา เพื่อที่จะมีต้องเกรงกลัวหรือหวั่นไหวต่อการพิจารณาตัดสินความอย่างบริสุทธิ์ยุติธรรมแล้วอาจจะได้รับโทษ

พระราชบัญญัติฉบับนี้จึงนับได้ว่าเป็นการสถาปนาหลักความเป็นอิสระของผู้พิพากษาและตุลาการ ซึ่งเป็นก้าวอย่างที่สำคัญต่อการพัฒนาระบบประชาธิปไตยในอนาคตของสยามประเทศ เนื่องจากในรัฐเสรีประชาธิปไตยทั้งหลาย รัฐมีหน้าที่ในการอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนโดยมีศาลซึ่งเป็นองค์หนึ่งของรัฐทำหน้าที่ในการชี้ขาดข้อพิพาทและตัดสินบรรทัดดีให้เป็นไปตามกฎหมาย และการทำหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดีของศาลนั้นจะต้องปราศจากการใช้อำนาจหรืออิทธิพลใดๆ อันจะทำให้ความเป็นอิสระของผู้พิพากษาและตุลาการต้องถูกระทบกระเทือนได้ ซึ่งหากความเป็นอิสระของผู้พิพากษาและตุลาการถูกระทบกระเทือน ก็จะทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อนและส่งผลให้สิทธิเสรีภาพของประชาชนต้องถูกลิดรอนลงไปด้วย

2) การรับรองสิทธิเสรีภาพของสตรีและเด็ก

2.1) สิทธิเสรีภาพของสตรี

ก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สตรีชาวสยามมิได้มีบทบาทหรือเป็นที่ยอมรับในสังคมมากนัก ด้วยค่านิยมหรือความเชื่อที่มองสตรีเป็นสิ่งที่ด้อยคุณค่า ไร้ความสามารถ ถูกกดขี่ข่มเหงและกีดกันทั้งทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองการปกครอง ครั้นเมื่อในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ให้การใส่พระทัยต่อชีวิตความเป็นอยู่หรือส่งเสริมต่อสิทธิของสตรีเป็นอย่างมาก ด้วยถือว่าสตรีเองก็เป็นมนุษย์เฉกเช่นเดียวกับบุรุษ ดังจะเห็นได้จากการที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตรา “พระราชกำหนดลักษณะข่มขืนล่วงประเวณี ร.ศ.118” (พ.ศ.2442) ซึ่งถือได้ว่าเป็นมาตรการที่มุ่งคุ้มครองสิทธิทางเพศของสตรี มิให้มีการล่วงละเมิดทางเพศ ไม่ว่าจะปฏิบัติตามธรรมชาติ ผิดธรรมชาติ หรือผิดศีลธรรมก็ตาม หากสตรีผู้นั้นมิได้ยินยอม ถึงแม้ยินยอมก็ตามแต่ถ้าสตรีผู้นั้นมีอายุน้อยกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้ก็จะต้องรับผิด

เช่นเดียวกัน อีกทั้งยังกำหนดคุ้มครองอายุในการให้ความยินยอมของหญิงซึ่งมากกว่าที่กำหนดไว้ใน พระอัยการลักษณะฝ่าฝืน ด้วยมีสาระสำคัญ ดังนี้⁶⁰²

มาตรา 3 “ชายใดทำชำเราด้วยหญิงในเหตุ 4 ประการนี้

ถือว่าข่มขืนทำชำเราหญิงคือ

1. ชื่นใจหญิง
2. หญิงมิยินยอม
3. หญิงยินยอมด้วยการขู่เชือดจะทำร้ายแก่ร่างกายและ

ชีวิตหญิง หญิงมีความกลัวจึงยินยอม

4. หญิงยินยอมก็ดี ถ้าไม่ยินยอมก็ดี แต่หญิงนั้นมีอายุต่ำกว่า

กว่า 12 ปีลงมา

โทษในการข่มขืนกระทำชำเราให้จำคุกตั้งแต่ 10 ปีลงมา ปรับตั้งแต่ 1000 บาทลงมา ถ้ากระทำผิดซ้ำอีก ให้เพิ่มโทษเขี่ยนตั้งแต่ 60 ปีลงมา การพยายามกระทำชำเรามีโทษจำคุกตั้งแต่ 5 ปีลงมาและปรับ 500 บาทลงมา ผู้สมรู้ร่วมคิดมีโทษจำคุกตั้งแต่ 3 ปีลงมา และปรับ 300 บาทลงมา”

มาตรา 5 “ผู้ใดทำชำเราทางเจวมรรคก็ดี ถ้าทำชำเราด้วย สัตว์เดรณานผิดธรรมดาโลกย์ก็ดี พิจารณาเป็นสัตย์ ให้ลงโทษจำคุกตั้งแต่สิบปีลงมา กับให้ทำการหนักด้วยก็ได้ ถ้ามิให้ทำการหนักด้วยก็ได้” โดยมาตรา 5 นี้เป็นการกระทำชำเราที่ผิดธรรมดา คือ เป็นการกระทำชำเราทางเจวมรรคหรือการร่วมประเวณีทางทวารหนัก กับการทำชำเราด้วยสัตว์เดรณาน ทำให้เห็นได้ว่ากฎหมายฉบับนี้ก็ขยายความคุ้มครองสิทธิเสรีภาพทางเพศไปถึงผู้ชายด้วย

อีกประการหนึ่งที่แม้จะมีได้เกี่ยวข้องกับสิทธิของสตรี โดยตรงมากนัก แต่ทว่ากลับเป็นเครื่องยืนยันหรือรับรองความรู้ความสามารถของสตรีอีกนัยหนึ่ง นั่นก็คือ การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริที่จะเสด็จประพาสยุโรปเป็นครั้งแรกใน พ.ศ.2440 จึงได้ทรงสถาปนาสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระอัครราชเทวี เป็นผู้สำเร็จราชการต่างพระองค์ โดยโปรดเกล้าฯ ให้ตรา “พระราชกำหนดผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ร.ศ.

⁶⁰² เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 17, (พระนคร : โรงพิมพ์ เติลิมล์, 2478), หน้า 10-13.

115” (พ.ศ.2439) ขึ้น โดยในมาตรา 2 แห่งพระราชกำหนดนั้นมียา⁶⁰³ “ในระหว่างเวลาที่ไม่ได้เสด็จประทับอยู่ในกรุงสยามนี้ให้สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ อันเปนพระราชชนนีแห่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชมกุฎราชกุมารนั้น เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินต่างพระองค์ กับทั้งให้มีที่ประชุมอันหนึ่งเปนที่ปรึกษาด้วย” การแต่งตั้งในครั้งนี้นี้แม้จะเป็นการเปลี่ยนแปลงบทบาทหรือสิทธิของสตรีเพียงน้อยนิด แต่ก็นับได้ว่าเป็นก้าวที่สำคัญที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานบทบาทที่เทียบเท่ากับบุรุษในการบริหารจัดการบ้านเมือง อันจะเกิดมรรคเกิดผลในกาลต่อมา

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะปฏิรูปสังคมสยามให้ทันสมัยยิ่งขึ้นกว่ากาลก่อน สืบเนื่องจากการยกเลิกระบบไพร่และทาสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งแต่เดิมนั้นค่านำนานามสตรีสยาม ใช้คำว่า “อ้าแดง” ครั้นมาถึงรัชสมัยของพระองค์จึงทรงมีพระราชดำริว่า “ค่านำนานามสตรี” ซึ่งใช้เรียกกันอยู่ในบัดนี้ยังไม่มีหลักฐานเป็นแน่นอนจึงใช้สับสนกันไปไม่เป็นระเบียบ และเพื่อให้ค่านำนานามสตรีให้มีระเบียบเป็นหลักฐานที่แน่ชัด จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตรา “พระราชกฤษฎีกาใช้ค่านำนานามสตรี พ.ศ.2460”⁶⁰⁴ โดยกำหนดให้สตรีทั่วไปทุกชั้นบรรดาศักดิ์ที่ยังไม่สมรสใช้ค่านำนานามว่า “นางสาว” ส่วนสตรีที่สมรสแล้วให้ใช้คำว่า “นาง” สำหรับค่านำนานามสตรีที่สามมีบรรดาศักดิ์ชั้นพระยาหรือเจ้าพระยาให้ใช้คำว่า “คุณหญิง” และ “ท่านผู้หญิง” หรือสตรีผู้เกี่ยวเนื่องกับพระราชวงศ์เมื่อสมรสหรือไม่สมรสก็ให้ใช้บรรดาศักดิ์นำหน้าตามเดิม เช่น หม่อมราชวงศ์ หม่อมหลวง เป็นต้น

การกำหนดค่านำนานามของสตรีนี้เมื่อศึกษาเพียงผิวเผินอาจดูเหมือนว่าจะเป็นการจำกัดสิทธิเสรีภาพของสตรี เพราะกำหนดให้แต่เพียงสตรีที่ต้องเปลี่ยนค่านำนานาม หากแต่เมื่อได้พิจารณาอย่างถ่องแท้แล้วจะพบว่า การกำหนดค่านำนานามของสตรีนี้มีขึ้นก็เพื่อให้บ้านเมืองมีระบบระเบียบ และถือเป็นการคุ้มครองสตรีอีกด้วย เพราะหากสตรีที่แต่งงานแล้ว กฎหมายบังคับให้เปลี่ยนค่านำนานามและนามสกุลเพื่อเป็นเครื่องกำกับให้แก่สังคมให้ทราบว่าเป็นสตรีผู้แต่งงานกับผู้ใด เพราะในสมัยก่อนผู้ชายนิยมมีภรรยาหลายคนทำให้เกิดปัญหาเรื่อง

⁶⁰³ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 15, หน้า 251-261.

⁶⁰⁴ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 30, (พระนคร : โรงพิมพ์ เดลิแมร์, 2477), หน้า 268-272.

การแบ่งทรัพย์สินสมบัติ โดยเฉพาะสินสมรส หรือปัญหาในเรื่องความสืบสนว่าสตรีผู้นั้นมีสามีแล้วหรือไม่ อันเป็นการป้องกันมิให้มีการละเมิดต่อสตรีและครอบครัว ดังนั้นเพื่อป้องกันปัญหาดังกล่าวการตรากฎหมายเช่นนี้จึงนับได้ว่าเป็นการคุ้มครองสิทธิแก่บุคคลเสียมากกว่าการจำกัดสิทธิ

อีกทั้งพระองค์ยังทรงตรา “กฎมณเฑียรบาลว่าด้วยครอบครัวแห่งข้าราชการในพระราชสำนัก พ.ศ.2457” โดยทรงมีพระราชดำริว่า⁶⁰⁵ “...ผู้มีหน้าที่รับราชการในกระทรวง แลกรมในพระราชสำนักนั้น ย่อมเป็นผู้ที่ปฏิบัติราชการอยู่ในหน้าที่ใกล้ชิดพระองค์ เพราะฉะนั้น จึงสมควรที่จะเป็นผู้ที่ดี ไม่เป็นที่ทรงรังเกียจ แลทั้งเป็นผู้ที่ประพฤติดีสมมาจากริไม่ควรที่จะให้มีผู้ติฉินนินทาได้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชูปเลียงตั้งแต่งคนที่ไม่ดีไว้ในที่ใกล้ชิดพระองค์...”

โดยมาตรา 5 ได้กำหนดให้ข้าราชการในราชสำนัก 12 หน่วยงานให้มีการจดทะเบียนครอบครัว เช่น ข้าราชการแลราชบุรุษในกระทรวงวัง พระตำรวจ ขุนตำรวจ นายตำรวจ นายเวรและพลในกรมพระตำรวจ หรือข้าราชการแลมหาดเล็กในกรมพระอัครราช เป็นต้น

ข้าราชการทั้ง 12 หน่วยงานนี้จะต้องจดทะเบียนครอบครัวและเคหะสถานต่อผู้บังคับบัญชา เนื่องจากเป็นผู้รับราชการใกล้ชิดเบื้องยุคลบาท จำต้องประพฤติตนเรียบร้อย เลือกคู่ครองที่เหมาะสม ไม่ประพฤติผิดพระราชนิยม โดยเฉพาะเกี่ยวกับครอบครัว ทรงเห็นว่า “...เพราะหญิงดีย่อมเป็นศรีแก่ชาย แต่หญิงร้ายย่อมนำความพินาศฉิบหายมาสู่ผู้ที่สมพาศ หาเสนาียดจัญไรอย่างใดเสมอเหมือนได้โดยยาก...” โดยมาตรา 7 ห้ามข้าราชการในราชสำนักทั้ง 12 หน่วยงานจดทะเบียนรับหญิงนครโสเภณี หญิงแพศยา หรือหญิงที่สมจรด้วยเป็นครั้งคราวโดยอาการที่เรียกว่าเป็น “เมียลับ” ที่มีได้อยู่ร่วมเคหะสถานไม่ออกหน้าเป็นภรรยา

กฎมณเฑียรบาลฉบับนี้มีผลโดยตรงต่อประสิทธิภาพในการทำงานของข้าราชการในราชสำนัก เพราะถ้าข้าราชการมีครอบครัวที่ราบรื่น มีที่อยู่เป็นหลักแหล่งที่ผู้บังคับบัญชาสามารถติดตามตัวได้ทันท่วงทีเมื่อมีราชการงานด่วน ก็ย่อมส่งผลทำให้การงานราชการสำเร็จลุล่วงไปได้อย่างรวดเร็ว ทั้งยังเป็นการป้องกันการทุจริต คดโกง เนื่องจากหาก

⁶⁰⁵ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 49 หน้า 256 ลงวันที่ 11 สิงหาคม พ.ศ.2475

ข้าราชการมีหญิงแพศยา เมียลับหรือเมียเก็บก็จะทำให้ต้องหาวิธีการได้เงินได้ทองเพื่อไว้สำหรับการ
ปรนเปรอหญิงนั้น

สำหรับหญิงที่ไม่ต้องการเป็นเมียน้อยของชายเหล่านี้ ก็
อาจตรวจสอบได้จากเจ้าสังกัด เพราะถ้าชายจะเปลี่ยนย้ายเคหะสถานหรือจะเปลี่ยนสถานภาพ
ทางการสมรสจะต้องจดทะเบียนเพิ่มเติมภายในปี 1 (15 วัน) นับแต่มีการเปลี่ยนแปลง (มาตรา
14)

หลังจากนั้นได้มีประกาศใช้กฎหมายเชียรบาลว่าด้วย
ข้าราชการในพระราชสำนักแก้ไขเพิ่มเติมใน พ.ศ.2460 ด้วยมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิทธิเสรีภาพของสตรี
และเด็ก ดังนี้⁶⁰⁶

มาตรา 1 บุตรอันเกิดแต่หญิงที่ชายสมจรด้วยเป็นครั้งเป็น
คราว หรือหญิงที่ชายสมจรด้วยโดยอาการที่เรียกว่าเมียลับก็ตาม ถ้าความไม่ปรากฏว่าหญิงที่เป็น
มารดานั้นได้สมจรปะปนด้วยชายอื่น เด็กที่เกิดมาเป็นบุตรของชายผู้นั้นโดยแท้แล้ว ให้ชายผู้เป็นบิดา
มีหน้าที่ต้องเลี้ยงดูบำรุงรักษาให้กินอยู่อย่างหมั่นแลเล่าเรียนตามสมควรแก่ฐานะานุรูปจนกว่าเด็กนั้นจะมี
อายุครบ 16 ปี

มาตรา 2 การเลี้ยงดูดังว่าในมาตรา 1 นั้น ชายผู้เป็นบิดา
จะรับตัวเด็กมาเลี้ยงดูเสียเองก็ได้ หรือจะให้มารดาปกครองเลี้ยงดูไว้ก็ได้ แล้วแต่ความตกลงแลเพื่อ
ประโยชน์แก่เด็กเป็นประมาณ

ถ้าเด็กต้องอยู่กับมารดาแล้ว ให้ชายผู้เป็นบิดาออกเงินค่า
เลี้ยงดูให้ตามควรแก่ฐานะานุรูป (แต่อย่างไรก็ตามมารดาของเด็กหรือผู้ปกครองจะเรียกค่าเลี้ยงดูเกินกว่า
1 ใน 4 ของเงินเดือนไม่ได้)

จึงสรุปได้ว่าประกาศกฎหมายเชียรบาลว่าด้วยข้าราชการใน
พระราชสำนักเป็นกฎหมายที่บังคับให้ข้าราชการที่เป็นชายต้องปฏิบัติตามธรรมเนียมประเพณีแต่เดิม
ที่เคยมีมา ซึ่งเป็นการให้เกียรติแก่สตรีผู้ซึ่งจะมาเป็นภรรยาต่อไป เพราะการแจ้งให้ผู้บังคับบัญชา
ทราบถึงชีวิตส่วนตัว รวมถึงเรื่องการแต่งงาน การหย่าร้างต่างๆ นับเป็นการประกาศให้คนทั่วไปทราบว่า
ข้าราชการผู้นั้นได้ยอมรับสตรีผู้นั้นเป็นภรรยาอย่างเปิดเผยแล้ว แม้หญิงนั้นจะมีใช้ภรรยาที่เปิดเผย

⁶⁰⁶ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 34 หน้า 88 ลงวันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ.2460

หรือเป็นเมียลับก็ตาม กฎหมายก็บังคับให้สามีผู้ซึ่งเป็นข้าราชการผู้นั้นต้องรับเด็กซึ่งเกิดจากเมียลับไว้ เป็นบุตรที่ต้องดูแลและให้การศึกษาเล่าเรียนไปจนกว่าบุตรจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ เพื่อป้องกันปัญหาเด็ก ไม่มีพ่อ ซึ่งจะเป็นภาระแก่สังคมและเป็นการช่วยเหลือแบ่งเบาภาระให้แก่สตรีผู้ซึ่งเป็นแม่ไม่ให้อำนาจใช้ ชีวิตที่ลำบากเพื่อเลี้ยงตัวเองและบุตร ถึงแม้กฎหมายนี้จะบังคับใช้เฉพาะข้าราชการเท่านั้น ซึ่งถึงแม้ จะมองเป็นการจำกัดสิทธิเสรีภาพของข้าราชการสยาม แต่ก็เป็นการเข้ามาให้ควบคุมการดำเนินชีวิต ของข้าราชการบริหารของพระองค์ให้ปฏิบัติในครรลองให้ศีลธรรมที่ถูกต้อง ภายใต้ความเชื่อแห่งพุทธ ศาสนาให้เป็นตัวอย่างแก่สังคมเพื่อให้ทั่วไปเห็นเป็นแบบอย่างและปฏิบัติตาม

นอกจากนี้ สำหรับพระราชวงศ์นั้นก็ยิ่งทรงตรา “กฎ มณเฑียรบาลการเศกสมรสแห่งเจ้านายในพระราชวงศ์ พ.ศ. 2461” เนื่องจากเดิมการเศกสมรสของ พระราชวงศ์ทั้งหลายนั้นจะต้องเป็นการเศกสมรสได้เฉพาะภายในพระราชวงศ์เท่านั้น ทำให้การเศก สมรสของพระราชวงศ์นั้นไม่เพียงแต่เกิดจากความรัก การตกลงปลงใจเท่านั้น แต่ต้องดำรงไว้ซึ่ง เงื่อนไขในเรื่องราชสกุลอีกด้วย อันถือว่าเป็นการจำกัดสิทธิเสรีภาพในการเลือกคู่ครองของพระ ราชวงศ์ ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริที่จะพระราชทาน เสรีภาพในการเลือกคู่ครองแก่พระราชวงศ์ โดยทรงประกาศกฏมณเฑียรบาลดังกล่าวซึ่งมีสาระสำคัญ ว่า⁶⁰⁷

ข้อ 1 ตั้งแต่นี้ไปเจ้านายในพระราชวงศ์ตั้งแต่หม่อมเจ้าขึ้นไป จะทำการเศกสมรสกับผู้ใดให้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานพระบรมรา ชานุญาตก่อน เมื่อได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้ว จึงกระทำพิธีนั้นได้

ข้อ 2 สถานที่ที่จะทำพิธีเศกสมรสต้องเป็นที่ที่สมควรที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะพระราชทานน้ำสังข์ได้

กฏมณเฑียรบาลดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงน้ำพระทัย ของพระองค์ที่ทรงพระราชทานเสรีภาพแก่พระราชวงศ์ในการเลือกคู่เศกสมรส โดยมีต้องยึดติดกับธรรมเนียม ประเพณีแต่ครั้งเก่ามากเกินควร กระทั่งอาจเป็นการเหนียวรั้งจิตใจหรือจำกัดเสรีภาพของเชื้อ พระวงศ์ได้

⁶⁰⁷ ราชกิจจานุเบกษา 146 ลงวันที่ 23 มิถุนายน พ.ศ. 2461

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้มีกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิเสรีภาพของสตรีและเด็กอีกหลายกฎหมายด้วยกัน เช่น

“พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายลักษณะอาชญา พ.ศ. 2474”⁶⁰⁸ โดยได้เป็นการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายลักษณะอาญาที่เกี่ยวกับสิทธิสตรีและเด็ก ซึ่งได้ยกเลิกบทบัญญัติในมาตรา 241 แห่งกฎหมายลักษณะอาญาและใช้ข้อความต่อไปนี้แทน

1. “มาตรา 241 ผู้ใดเพื่อให้สำเร็จความใคร่ของผู้อื่น บังอาจเป็นธุระจัดหาล่อไป หรือชักพาไป เพื่อการอนาจารซึ่งหญิงหรือเด็กหญิงอายุต่ำกว่าสิบแปดขวบ แม้หญิงหรือเด็กหญิงนั้นยินยอมก็ตาม ท่านว่ามันมีความผิดต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปี และปรับไม่เกินสองพันบาท โดยมีต้องคำนึงว่ากรรมทั้งหลายซึ่งประกอบกันเป็นความผิดนั้นได้กระทำไว้ในประเทศต่างกันหรือไม่

ผู้ใดเพื่อให้สำเร็จความใคร่ของผู้อื่น บังอาจโดยใช้อุบาย หลอกลวง หรือโดยใช้อำนาจด้วยกำลังกาย โดยขู่เชี้ย โดยใช้อำนาจคุ้มครองผิดทำนอง หรือโดยใช้วิธี บังคับอย่างอื่น ๆ เป็นธุระจัดหาล่อไป หรือชักพาไปเพื่อการอนาจารซึ่งหญิงหรือเด็กหญิง ท่านว่ามันมีความผิดต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินห้าปี และปรับไม่เกินสามพันบาท โดยมีต้องคำนึงว่ากรรมทั้งหลายซึ่งประกอบกันเป็นความผิดนั้นได้กระทำไว้ในประเทศต่างกันหรือไม่”

2. มาตรา 4 ให้แก้คำว่า “สิบสองขวบ” ในมาตรา 244 มาตรา 245 และมาตรา 246 แห่งกฎหมายลักษณะอาญาเป็น “สิบสามขวบ”

3. มาตรา 6 ให้แก้คำว่า “สิบสี่ขวบ” ในมาตรา 274 และ มาตรา 275 แห่งกฎหมายลักษณะอาญาเป็น “สิบแปดขวบ”

การแก้ไขกฎหมายลักษณะอาญาดังกล่าว เป็นการกำหนดความผิดเกี่ยวกับเพศ เพื่อรับรองและคุ้มครองหญิงและเด็กหญิงเพื่อมิให้ตกเป็นเหยื่อของคนไม่ดีในสังคมที่ชักพาหรือล่อหญิงไปเพื่อการอนาจารหรือเพื่อข่มเหงทางเพศ นับว่าเป็นกฎหมายอีกฉบับที่ให้ความคุ้มครองสตรีตามกฎหมายสมัยใหม่ ดังนั้น การแก้ไขกฎหมายลักษณะอาญาในครั้งนี้จึงนับเป็นการมอบสิทธิพิเศษให้แก่สตรีเพิ่มเติม

⁶⁰⁸ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 44, พิมพ์ครั้งที่ 2, (พระนคร : โรงพิมพ์สยามวิทยากรณ์, 2478), หน้า 22-23.

อีกทั้ง สืบเนื่องมาจากอนุสัญญาระหว่างประเทศเรื่อง
 ปรามการค้าหญิงและเด็ก ค.ศ.1921 (พ.ศ.2464) ซึ่งสยามเป็นภาคีของอนุสัญญาดังกล่าว และได้
 รับรองอนุสัญญาระหว่างประเทศฉบับนี้ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2465 โดยการอนุมัติกฎหมายของ
 สยามให้สอดคล้องกับอนุสัญญาฯ ซึ่งกฎหมายฉบับดังกล่าวมีชื่อว่า “พระราชบัญญัติว่าด้วยการค้า
 หญิงและเด็กหญิง พ.ศ.2471” สำหรับสาระสำคัญของกฎหมายนี้เป็นการปราบปรามการค้าหญิง
 และเด็กหญิง ซึ่งห้ามมีผู้นำเข้ามาหรือพาออกไปจากประเทศสยาม ซึ่งเป็นพระราชดำริที่คุ้มครองสิทธิ
 เสรีภาพของสตรีไม่ให้ถูกค้าขายไปค้าประเวณี โดยมีมาตราที่มีความสำคัญดังนี้⁶⁰⁹

“มาตรา 4 เป็นบทกำหนดโทษของผู้ที่นำเข้าหรือให้ผู้อื่น
 นำหญิงหรือเด็กหญิงเข้ามาในประเทศสยาม เพื่อการรับจ้างให้เขาทำเมถุนกรรมก็ดี พาหรือให้ผู้อื่นพา
 หญิงหรือเด็กหญิงออกไปจากสยาม เพื่อการรับจ้างให้เขาทำเมถุนกรรมก็ดี รับหรือจำหน่ายหญิงหรือ
 เด็กหญิงโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย โดยที่ตนรู้หรือว่ามีผู้นำเข้ามาในประเทศสยามเพื่อการตั้งว่ามานั้นก็
 ดี... ท่านว่ามีความผิดต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 7 ปี หรือปรับไม่เกินพันบาท

มาตรา 6 เมื่อมีเหตุควรสงสัยว่าได้มีผู้กระทำความผิด
 ตามที่ได้ระบุไว้ในมาตรา 4 หรือได้มีผู้พยายามที่จะกระทำความผิดตั้งว่านั้นแล้ว ในระหว่างไตสวนเจ้า
 พนักงานจะกักตัวหญิงหรือเด็กหญิงนั้นไว้ในสถานที่อันสมควรที่ได้จัดไว้สำหรับการนี้ก็ได้

การกักตัวบุคคลตามความในมาตรานี้จะต้องไม่เกิน
 สามสิบวัน นอกจากจะได้ร้องขอคำสั่งต่อศาลชั้นต้น และศาลได้ออกคำสั่งให้กัก ถ้าศาลออกคำสั่งให้
 คำสั่งนั้นมีอายุไม่เกินสามสิบวันนับแต่วันที่ลงคำสั่งและถ้าจำเป็นจะต้องกักตัวไว้ต่อไปอีก ศาลจะ
 ต่ออายุคำสั่งให้เมื่อเจ้าพนักงานร้องขอก็ได้

มาตรา 7 เมื่อได้ความตามทางไตสวนว่ามีผู้กระทำความผิดตั้งที่
 ได้ระบุไว้ในมาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัตินี้ ท่านว่าให้ส่งตัวหญิงหรือเด็กหญิงนั้นกลับไปยังประเทศ
 เดิมหรือถิ่นที่อยู่ในประเทศสยามแล้วแต่เรื่อง ถ้าหญิงหรือเด็กหญิงนั้นไม่สามารถจะเสียค่าเดินทางได้
 และทั้งไร้สามี หรือญาติ หรือผู้ปกครองซึ่งจะเสียค่าเดินทางให้ได้แล้ว รัฐบาลจะเป็นผู้ออกค่าเดินทาง
 ให้จนถึงพรมแดนหรือท่าเรือที่ใกล้ที่สุดที่จะเดินทางสู่ประเทศเดิมแห่งหญิงหรือเด็กหญิงนั้น อนึ่งใน
 ระหว่างเวลาก่อนที่จะออกเดินทางเจ้าพนักงานจะกักตัวหญิงหรือเด็กหญิงนั้นไว้ก็ได้”

⁶⁰⁹ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 41, หน้า 34-36.

ทั้งนี้ ต่อมารัฐบาลยังได้ประกาศกฎเสนาบดีดำเนินการตาม “พระราชบัญญัติว่าด้วยการค้าหญิงและเด็กหญิง พ.ศ.2471”⁶¹⁰ ซึ่งมีเนื้อหาให้เจ้าพนักงานกรมตรวจคนเข้าเมืองเป็นเจ้าพนักงานตามความในพระราชบัญญัติว่าด้วยการค้าหญิง พ.ศ.2471 (มาตรา 1) หากไม่มีเจ้าพนักงานตรวจคนเข้าเมืองประจำการอยู่ ให้นายอำเภอประจำท้องที่นั้นๆ เป็นเจ้าพนักงานปฏิบัติการแทน (มาตรา 2)

จากสาระสำคัญของกฎหมายข้างต้น จะเห็นได้ว่ากฎหมายเหล่านี้ได้มีเจตนารมณ์ที่มุ่งรับรองและคุ้มครองสิทธิของสตรีและเด็กหญิง มิให้ถูกล่อลวงหรือลักพาไปทำการค้าขายบริการทางเพศ อันถือเป็นการละเมิดสิทธิของสตรีและเด็กหรือสิทธิมนุษยชน นอกจากนี้ยังรับรองและคุ้มครองสตรีและเด็กหญิงโดยการกำหนดระยะเวลาที่แน่นอนในการกักตัวสตรีและเด็กหญิงไว้ อีกทั้งยังคุ้มครองสิทธิของสตรีและเด็กโดยกระบวนการยุติธรรมหรือศาล เพื่อให้มีการตรวจสอบว่าได้การกระทำความผิดนี้จริง

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริให้แก้ไขเพิ่มเติมบทกฎหมายลักษณะผัวเมีย พ.ศ.2473 โดยริเริ่มให้มีการจดทะเบียนสมรส ทะเบียนหย่า ทะเบียนรับรองบุตร อันเป็นการฝังค่านิยมใหม่ที่ละน้อยตามความสมัครใจ นอกจากนี้ยังให้การรับรองต่อสิทธิของผู้พิการในการมีคำร้องของจดทะเบียนได้เช่นเดียวกับคนปกติ อันเป็นการสร้างความเสมอภาคในเรื่องดังกล่าวให้เกิดขึ้น ทั้งนี้ สาระสำคัญในพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายลักษณะผัวเมียว่าด้วยการให้สิทธิต่อสตรีและทายาท ดังนี้⁶¹¹

มาตรา 5 บุคคลที่จะเป็นพยานได้ตามพระราชบัญญัตินี้ ต้องเป็นผู้บรรลุนิติภาวะแล้ว ซึ่งผู้ที่บรรลุนิติภาวะตามกฎหมายมีทั้งชายและหญิง แสดงให้เห็นถึงความเท่าเทียมกันในเรื่องเพศ

มาตรา 11 การสมรส การแสดงฐานะภริยาหลวงและการหย่า โดยความยินยอมทั้งสองฝ่าย มีผลนับแต่เวลาจดทะเบียนเป็นต้นไป ส่วนการหย่าตามคำพิพากษา

⁶¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 37 - 38.

⁶¹¹ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 43, พิมพ์ครั้งที่ 2, (พระนคร : โรงพิมพ์นิติเวช, 2484), หน้า 323-335.

ของศาลนั้นมีผลแต่วันซึ่งคำพิพากษาถึงที่สุด แต่ทั้งนี้ท่านมิให้ยกขึ้นใช้เป็นเหตุเสื่อมสิทธิของบุคคลภายนอกผู้กระทำการโดยสุจริต เว้นแต่จะได้จดทะเบียนแล้ว

มาตรา 14 ได้กำหนดเงื่อนไขของการจดทะเบียนสมรส

คือ

1. ชายมีอายุ 17 ปีบริบูรณ์ และหญิงมีอายุ 15

ปีบริบูรณ์

2. ชายหญิงมิได้เป็นญาติสืบสายโลหิตขึ้นหรือลง

โดยตรงหรือเป็นพี่น้องร่วมบิดามารดา หรือเป็นพี่น้องร่วมบิดาหรือร่วมมารดา

3. หญิงมิได้เป็นภริยาชายอื่น

4. ชายหญิงยินยอมพร้อมใจเป็นสามีภริยากัน

ถ้าหญิงเป็นหม้ายหรือหย่าจากสามี หญิงต้องให้ถ้อยคำ

อีกว่าการสมรสครั้งก่อนได้สิ้นไปแล้วไม่น้อยกว่าสิบเดือน แต่ความข้อนี้ท่านมิให้ใช้บังคับในกรณีต่อไปนี้ (ก) เมื่อมีบุตรเกิดในระหว่างนี้ หรือ (ข) เมื่อมีคำสั่งของศาลให้สมรสได้เพราะพื้นที่ที่จะเกิดบุตรกับสามีเดิม หรือ (ค) เป็นการสมรสแห่งคู่หย่า

มาตรา 27 ฐานะภริยาหลวงจะมีได้ต่อเมื่อสามีได้จดทะเบียนแสดงไว้ในเวลาจดทะเบียนสมรส หรือในเวลาใดที่ยังเป็นสามีภริยากันอยู่ ถ้าสามีมีภริยา

หลวงอยู่แล้วไปจดทะเบียนสมรสให้หญิงอื่นเป็นภริยาหลวงย่อมไม่มีผลตามกฎหมาย แต่ทั้งนี้ไม่เป็นเหตุให้เสื่อมสิทธิของบุคคลภายนอก

มาตรา 28 เฉพาะแต่สามีกับภริยาหลวงเท่านั้นจะมีสิทธิ

เรียกร้องขอแบ่งสินสมรสระหว่างกันได้ตาม

มาตรา 35 บุตรเกิดแต่หญิงอันมิได้จดทะเบียนเป็นภริยา

ชายนั้น ท่านว่าจะเป็นผู้ชอบด้วยกฎหมายต่อเมื่อบิดามารดาทำการสมรสกันภายหลัง หรือได้จดทะเบียนว่าเป็นบุตรตามคำร้องขอของบิดาหรือมีคำพิพากษาของศาลว่าเป็นบุตร

มาตรา 38 บุตรชอบด้วยกฎหมายเท่านั้นที่มีสิทธิใช้

นามสกุลและรับมรดกของบิดา

มาตรา 40 ได้ให้สิทธิในการรับรองบุตร จากการที่บิดามารดาได้ทำการสมรสภายหลัง หรือบิดาได้ร้องขอรับรองบุตรหรือกรณีศาลมีคำพิพากษารับรองให้เป็นบุตร

แต่ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงออกประกาศงดการใช้พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายลักษณะผัวเมีย พ.ศ. 2473 ไว้พลางก่อน⁶¹² เนื่องจากว่าในช่วงเวลาดังกล่าวสยามประเทศได้ประสบปัญหาภาวะทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมากและการดำเนินการตามพระราชบัญญัติดังกล่าวจะก่อให้เกิดรายจ่ายขึ้นใหม่ เช่น ค่าจ่ายในเรื่องเอกสารหรือการดำเนินการต่างๆ จากการจดทะเบียนตามพระราชบัญญัตินั้น ทำให้การรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพดังกล่าวยังไม่เป็นผลเท่าที่ควร แต่ก็คงถือว่าเป็นการจุดชนวนทางความคิดที่ก่อให้เกิดการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพต่อไปในอนาคต

2.2) สิทธิเด็ก

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงเล็งเห็นถึงความสำคัญของเด็กและเยาวชน ซึ่งถือว่าเป็นกำลังที่สำคัญในการพัฒนาประเทศชาติให้เจริญต่อไป กอรปกับได้มีเหตุการณ์ที่เป็นการละเมิดสิทธิของเด็กอยู่บ่อยครั้ง อาทิเช่น การเกิดเหตุการณ์ลักพาตัวเด็ก เพื่อนำเด็กไปจำนำและให้ได้เงินได้ทองมานั้น ซึ่งเกิดข้อเท็จจริงที่ว่า⁶¹³ “อ๊ี้แก้วลักเด็กไปจำนำซึ่งถือเป็นเรื่องแปลกประหลาดแลเป็นเหตุร้ายกาจ...” พระองค์จึงได้ออก “ประกาศคำปรึกษาตัดสินเรื่องจำนำเด็ก ร.ศ.101” (พ.ศ.2425) โดยกำหนดห้ามมิให้ผู้ใดกระทำการลักพาหรืออุดล่อเด็กมาจากบิดามารดา หรือผู้ปกครองเพื่อนำเด็กไปจำนำ หากผู้ใดฝ่าฝืนต่อประกาศนี้ไม่ว่าจะเป็นผู้รับซื้อและผู้จำนำจักต้องพระราชอาญาสถานหนัก ประกาศฉบับนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงการรับรองและคุ้มครองสิทธิของเด็กและยังรับรองถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของเด็ก ซึ่งถือว่าเด็กเป็นมนุษย์ที่มีชีวิตจิตใจ หากใช้สิ่งของที่จะซื้อขาย จำหน่าย จ่ายหรือโอนได้ ตลอดจนเป็นการรับรอง

⁶¹² เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 44, หน้า 322.

⁶¹³ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 10, (พระนคร : โรงพิมพ์เดลิแมร์, 2477), หน้า 66.

ถึงสวัสดิภาพของเด็กอีกด้วย ประกาศนี้จึงเป็นกฎหมายที่สอดคล้องกับบทบัญญัติในเรื่องสิทธิมนุษยชนทางตะวันตกอย่างเห็นได้ชัด

ต่อมาได้มีประกาศฉบับหนึ่งที่เป็นการส่งเสริมและสนับสนุนต่อการสร้างความรู้ของเด็กอีกทางหนึ่งคือ “ประกาศเด็กห้ามมิให้เล่นการพนัน”⁶¹⁴ เนื่องจากทรงมีพระราชประสงค์จะให้เด็กได้เรียนเขียนอ่านศิลปะวิชาหรือศาสตร์ต่างๆ และการเรียนรู้ถึงการทำความชั่ว เพื่อกันเด็กจะได้มีความวิชาความรู้ติดตัวไปในข้างวันหน้า เพราะเด็กเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญในการพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญวัฒนาต่อไป กอปรกับมีการพนันเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากและมีการล่อลวงหรือชักจูงให้เด็กเข้าไปเล่นการพนันด้วย ไม่ว่าจะป็น ไม้สามอัน ไม้ห้าอัน หรือติดดวง เป็นต้น ด้วยในวัยที่ยังอ่อนซึ่งปัญญาของเด็ก เมื่อเด็กได้เข้าไปเล่นแล้วอาจทำให้ต้องเสียเงินเสียทองเป็นหนี้เป็นสิน ชำร่วยยังนำพามาซึ่งหนี้สินแก่พ่อแม่ ผู้ปกครองอีกด้วย นอกจากนี้ยังอาจถูกถูกละเมิดสิทธิต่างๆ เช่น การใช้แรงงาน การล่วงเกินทางเพศ เป็นต้น จึงได้มีประกาศฉบับนี้ขึ้น อันสะท้อนถึงการคุ้มครองสิทธิของเด็ก มิให้ต้องถูกละเมิดหรือทารุณกรรมจากบรรดาเจ้าของโรงบ่อนเบี้ยหรือผู้มีอิทธิพลต่างๆ

อีกทั้งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวช่วงราว พ.ศ.2470 ขณะนั้นได้มีผู้นิยมใช้หางน้ำนมเลี้ยงทารกกันแพร่หลายในสยามและพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงความจำเป็นของการพัฒนาคุณภาพชีวิตของราษฎรตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา เพื่อให้เติบโตอย่างแข็งแรง สมบูรณ์ โดยหากใช้หางน้ำนมหรือที่เรียกว่า “น้ำชาดมันเนย” เลี้ยงเด็กทารกก็ทำอาจให้เด็กทารกไม่ได้รับคุณค่าทางโภชนาการที่สมบูรณ์ อันจะนำมาซึ่งโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตรา “พระราชบัญญัติหางน้ำนม พ.ศ.2470”⁶¹⁵ ขึ้นบังคับใช้เป็นกฎหมาย โดยมาตรา 4 ได้กำหนดห้ามมิให้ทำหรือนำเข้ามาหรือขายหางน้ำนมในประเทศสยาม พระราชบัญญัตินี้ฉบับนี้สะท้อนให้เห็นถึงการให้การรับรองและคุ้มครองสิทธิของเด็กทารกให้ได้รับความปลอดภัยจากการใช้อาหารที่มีคุณค่า อันทำให้เด็กทารกมีร่างกายหรืออนามัยที่แข็งแรงสมบูรณ์

⁶¹⁴ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 9, (พระนคร : โรงพิมพ์เดลิแมร์, 2477), หน้า 207.

⁶¹⁵ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 40, (พระนคร : โรงพิมพ์เดลิแมร์, 2477), หน้า 280-285.

ต่อไป นอกจากนั้นพระราชบัญญัตินี้ได้เป็นพื้นฐานของกฎหมายเกี่ยวกับการควบคุมคุณภาพอาหารอีกหลายฉบับในเวลาต่อมา⁶¹⁶

3) การรับรองสิทธิเสรีภาพในสวัสดิภาพและความปลอดภัย

สวัสดิภาพความเป็นอยู่ในสังคมสยามก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ.2417 ได้ปรากฏให้เห็นได้ในระดับหนึ่งเป็นเบื้องต้นครั้นในหลังจากประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ.2417 กระทั่งก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 นั้น จะพบว่ามีกฎหมายหลายฉบับที่ได้รับรองสวัสดิภาพและความปลอดภัยของราษฎร อาทิเช่น ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติรถยนต์ ร.ศ.128 (พ.ศ.2452) เนื่องจากมีผู้ใช้รถยนต์อยู่เป็นจำนวนมากและการสัญจรของผู้ใช้รถยนต์นั้นไม่สู้เป็นระเบียบเรียบร้อยเท่าที่ควร ดังนั้น จึงได้กำหนดกฎเกณฑ์สำหรับการสัญจรด้วยรถยนต์ เพื่อเป็นการป้องกันอันตรายต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นจากการใช้รถยนต์ อันเป็นการรับรองการรับรองสิทธิเสรีภาพในสวัสดิภาพและความปลอดภัยของราษฎรอีกนัยหนึ่ง โดยมีสาระสำคัญ เช่น⁶¹⁷

มาตรา 5 ที่กำหนดให้รถยนต์ทุกคันต้องจดทะเบียนที่เจ้าพนักงานกระทรวงนครบาล

⁶¹⁶ บทสารคดี “ปกเกล้าฯธรรมราชา” สารคดีเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในวโรกาสครบ 120 ปี แห่งวันพระบรมราชสมภพและเป็นบุคคลสำคัญของโลก โดยองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ประจำปี 2556 http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=%E0%B8%81%E0%B8%8E%E0%B8%AB%E0%B8%A1%E0%B8%B2%E0%B8%A2%E0%B9%80%E0%B8%9E%E0%B8%B7%E0%B9%88%E0%B8%AD%E0%B9%80%E0%B8%94%E0%B9%87%E0%B8%81_%3A_%E0%B8%9E.%E0%B8%A3.%E0%B8%9A.%E0%B8%AB%E0%B8%B2%E0%B8%87%E0%B8%99%E0%B9%89%E0%B8%B3%E0%B8%99%E0%B8%A1

⁶¹⁷ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 23, (พระนคร : โรงพิมพ์เตลิเมล์, 2477), หน้า 199-205.

มาตรา 8 ผู้ใดใช้รถที่ไม่ได้จดทะเบียน หรือไม่มีตัวเลขติดประจำรถ หรือตัวเลขเห็นไม่ชัดเจน หรือเอาสิ่งใดบังตัวเลข ผู้ที่ขับรถและเจ้าของมีความผิด

ในมาตรา 12 และ 13 ที่กำหนดให้ผู้ขับรถยนต์จะต้องมีใบอนุญาต ในการขับรถยนต์ และก่อนออกใบอนุญาตขับรถยนต์ต้องมีการตรวจสอบถึงความรู้ความชำนาญการ ขับรถยนต์เสียก่อน

มาตรา 16 เมื่อมีอุบัติเหตุหรืออันตรายเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็ นบาดเจ็บหรือเสียชีวิต ผู้ขับรถยนต์ต้องจัดการช่วยเหลือเกื้อหนุนผู้บาดเจ็บตามสมควร

หรือในมาตรา 19 ที่เป็นบทลงโทษผู้ที่ขับด้วยความประมาท ปราศจากความระมัดระวังจนเกิดอุบัติเหตุ ศาลอาจกำหนดโทษได้

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้สิทธิ เสรีภาพแก่ชาวต่างชาติที่มาลงหลักปักฐานหรือประกอบสัมมาอาชีพ ไม่ว่าจะเป็ นข้าราชการ พ่อค้า คหบดีหรืออาชีพอื่นๆ ซึ่งชาวต่างชาติบางคนมีความประสงค์จะแปลงสัญชาติเพื่อเป็นคนสัญชาติไทย และเพื่อให้ได้รับสิทธิเสรีตามกฎหมายต่างๆ ของสยาม จึงได้มีพระราชดำริโปรดเกล้าฯ ให้ตรา “พระราชบัญญัติแปลงชาติ ร.ศ.130” (พ.ศ.2454) ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้⁶¹⁸

มาตรา 6 ได้กำหนดหลักเกณฑ์หรือเงื่อนไขต่างๆ ในการแปลง สัญชาติ เช่น ผู้ที่จะแปลงสัญชาติต้องมีอายุตามที่กฎหมายสยามกำหนดและอยู่ในสยาม ประเทศมา ก่อนไม่น้อยกว่า 5 ปี รวมถึงมีความประพฤติดีและสามารถเลี้ยงตนเองได้

มาตรา 8 - 9 การแปลงชาตินั้นจะต้องได้รับพระบรมราชานุญาต จากพระมหากษัตริย์เท่านั้นและต้องถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยานุสัยด้วย

กฎหมายนี้เป็นการเปิดโอกาสให้สิทธิเสรีภาพของผู้อาศัยในสยาม ว่าตนมีความต้องการจะเป็นคนสัญชาติใด และหากมีคุณสมบัติตามเงื่อนไขที่กฎหมายกำหนดก็ สามารถขอแปลงสัญชาติเป็นไทยได้ ดังนั้น กฎหมายดังกล่าวสะท้อนถึงการเคารพต่อศักดิ์ศรีความ เป็นมนุษย์และความเป็นปัจเจกชนนิยมได้เป็นอย่างดี

⁶¹⁸ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 24, (พระนคร : โรงพิมพ์ เติลิมล์, 2477), หน้า 107-111.

ซึ่งต่อมาพระองค์ก็ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตรา “พระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ.2456” ที่กำหนดหลักการได้สัญชาติไทยได้ว่าโดยการเกิดตามหลักสายโลหิตและหลักดินแดน อันเป็นผลมาจากอิทธิพลของการนำหลักการของกฎหมายของประเทศตะวันตกมาใช้ เช่น⁶¹⁹

มาตรา 3 ได้กำหนดให้บุคคลที่บัญญัติในกฎหมายนี้เป็นคนสัญชาติไทย เช่น บุคคลซึ่งเกิดโดยบิดาหรือมารดาเป็นคนไทย หรือเกิดในราชอาณาจักรสยาม หรือหญิงต่างชาติได้สมรสกับคนไทย หรือการแปลงสัญชาติจะได้สัญชาติไทย

มาตรา 4 และ มาตรา 11 จะเป็นเงื่อนไขการได้สัญชาติของหญิงที่สมรสกับชาวต่างชาติ

ทั้งนี้ การที่ต้องมีการกำหนดสัญชาติก็เพื่อให้ราษฎรทั้งหลายที่มีสัญชาติไทยสามารถเข้าถึงสิทธิการรับบริการสาธารณะต่างๆ ที่รัฐกำหนดขึ้น เช่น สิทธิในกระบวนการยุติธรรม สิทธิในการบริการสาธารณสุขหรือสิทธิในความปลอดภัย เป็นต้น และยังเป็นกำนังบุคคลระหว่างชาวสยามและชาวตะวันตกให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยต่อสวัสดิภาพและความปลอดภัยทั้งหลายของราษฎรจากอาวุธปืน เนื่องจากเป็นศาสตราวุธที่มีความร้ายแรง หากมีการใช้อย่างไม่ระมัดระวังเสียแล้วก็ย่อมนำมาซึ่งอันตรายต่อชีวิต ร่างกายทั้งของตนเองหรือผู้อื่นได้เสมอ อีกทั้งหากนำอาวุธปืนไปใช้ในทางที่ไม่ควรแล้วก็อาจจะเป็นอันตรายต่างๆ เช่น การใช้อาวุธปืนประทุษร้ายต่อกัน เช่นนี้แล้วจึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตรา “พระราชบัญญัติอาวุธปืนและเครื่องกระสุนปืน ร.ศ. 131” (พ.ศ. 2455) โดยกำหนดเงื่อนไขในการที่จะครอบครองอาวุธปืนอาทิ⁶²⁰

มาตรา 6 ห้ามมิให้ผู้ใดทำ ซ่อมแซม หรือค้าขาย หรือมีเครื่องกระสุนปืนในพระราชอาณาจักร โดยมิได้รับอนุญาตจากรัฐบาล หรือกำหนดห้ามบุคคลบางจำพวกได้รับอนุญาตในการมีอาวุธปืน เช่น ผู้กระทำความผิดฐานอั้งยี่และช่องโจรหรือการประทุษร้ายต่อชีวิต เป็นต้น

⁶¹⁹ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 25, หน้า 256-259.

⁶²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 98-99.

กฎหมายฉบับนี้ถือว่ามีส่วนสำคัญในการรับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของราษฎรเป็นอย่างมาก ซึ่งหากปราศจากการควบคุมกำหนดแล้วนั้นก็อาจมีการใช้อำนาจป็นทำการละเมิดต่อชีวิต ร่างกาย ทรัพย์สินหรือด้วยประการใดๆ อันนำมาซึ่งความเสียหายต่อสังคมโดยรวมได้

หลังจากนั้น ใน พ.ศ. 2456 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริที่จะกำหนดให้ทุกคนมีชื่อตัวและชื่อสกุล เพื่อให้มีการระบุตัวบุคคลที่ชัดเจนและเพื่อให้บุคคลนั้นได้รับสิทธิในการรับบริการสาธารณะต่างๆ ได้ถูกต้อง รวมถึงการกำหนดหน้าที่ของบุคคลในสังคมให้มีความชัดเจน ด้วยเหตุเพราะว่าแต่ก่อนชาวสยามไม่มีนามสกุลต่อท้ายชื่อตัวเอง มีเพียงชื่อ เช่นผู้ชายชื่อ “พัน” หากบวชเรียนจะระบุค่านำหน้าชื่อว่า “ทิดพัน” ถ้ายังไม่ได้บวชเรียนเรียก “เจ้าพัน” “ไอ้พัน” หรือ “พ่อพัน” สำหรับในหญิงที่มีครอบครัวแล้วเรียก “อ้าแดง” ถ้ายังไม่โสัดเรียก “เจ้า” “นาง” หรือ “อี” ซึ่งก่อให้เกิดความสับสนในการระบุตัวบุคคล โดยเคยเกิดเหตุการณ์นำบุคคลมาลงโทษผิดคน เนื่องจากมีชื่อเรียกซ้ำกันและพยานได้ให้การที่ไม่ชัดเจน จึงทรงโปรดฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขนานนามสกุล พ.ศ. 2456 ขึ้น เพื่อให้ทุกคนจักต้องมีชื่อตัวและชื่อสกุลเป็นของตนเอง ดังปรากฏในมาตราต่างๆ เช่น⁶²¹

มาตรา 3 เป็นการกำหนดให้คนไทยทุกคนต้องประกอบด้วยชื่อตัวแลนามสกุล

มาตรา 4 ชื่อตัวเป็นชื่ออันได้มาแต่ต้นกำเนิด

มาตรา 5 ชื่อสกุลเป็นชื่อประจำวงศ์สกุลสืบเนื่องมาแต่บิดาถึงบุตร

มาตรา 6 หญิงที่ได้ทำการสมรสกับสามีแล้วให้ใช้ชื่อสกุลของสามี

มาตรา 8 ห้ามบุคคลใดทำการเปลี่ยนชื่อสกุลของตน ของบุตร เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากเสนาบดีเจ้ากระทรวงผู้บังคับราชการท้องที่อำเภอในกรุงแลหัวเมือง

พระราชบัญญัติดังกล่าวได้กำหนดความเป็นบุคคลให้ชัดเจนมากขึ้นเพื่อให้ผู้นั้นปฏิบัติตามกระบวนการทั้งด้านสังคมและกฎหมายได้ถูกต้อง ชัดเจน ไม่สับสนผิดคนไป นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างความแม่นยำในการให้สิทธิเสรีภาพหรือจำกัดสิทธิเสรีภาพของบุคคลใน

⁶²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 259 - 262.

สังคม ซึ่งกฎหมายนี้ได้เสริมรากฐานการรับรองสิทธิเสรีภาพของราษฎรให้เป็นระบบและชัดเจนมากขึ้น

สำหรับในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการแก้ไขกฎหมายหลายฉบับที่บัญญัติขึ้นเพื่อรับรองสิทธิเสรีภาพในสวัสดิภาพและความปลอดภัยของราษฎร เช่น พระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2471 ที่บัญญัติขึ้นเพื่อให้เกิดการรวมกลุ่มในการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และเหตุผลอันเนื่องมาจากการที่ชาวนาส่วนใหญ่ยากจนและขาดเงินทุนในการประกอบ วิธีการหนึ่งเพื่อให้ได้มาซึ่งเงินทุนก็คือ “การกู้เงินนอกระบบ” ซึ่งส่งผลทำให้ชาวนาถูกขูดรีดดอกเบี้ยในอัตราสูง และที่ร้ายแรงกว่านั้นหากไม่มีเงินต้นและดอกเบี้ยชำระ คือ การถูกทำร้ายร่างกายหรือถึงขั้นเสียชีวิตได้ โดยเป็นการยากที่ชาวนาจะหลุดพ้นจากวงจรอุบาทว์อันชั่วร้ายนี้ไปได้ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตรา “พระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2471” ขึ้น

โดยมาตรา 5 ได้บัญญัติให้⁶²² “สมาคมซึ่งอาจจดทะเบียนเป็นสหกรณ์ได้นั้น คือ สมาคมซึ่งตั้งขึ้นเพื่อดำเนินกิจการร่วมกันเป็นประโยชน์สามัญแก่สมาชิกทั้งปวงในทางทรัพย์สินชนิด ดังต่อไปนี้

- 1) สมาคมซึ่งห้ามมิให้เฉลี่ยกำไร
- 2) สมาคมซึ่งเฉลี่ยกำไรได้แต่ในหมู่สมาชิกตามส่วนราคาแห่งการกู้ยืมและค้าขายซึ่งสมาชิกนั้นๆ ได้กระทำกับสมาคม
- 3) สมาคมซึ่งตั้งขึ้นเพื่อยังความสะดวกให้เกิดแก่กิจการของสมาคม เช่นที่กล่าวใน (1) ถ้า (2) ถ้าชุมนุมแห่งสมาคมนั้น
- 4) สมาคมชนิด (2) ถ้า (3) ซึ่งมีข้อบังคับขอมให้เฉลี่ยเงินปันผลตามหุ้นได้ โดยอัตราไม่เกินร้อยละ 6 ต่อปีนั้น จะจดทะเบียนก็ได้ แต่ต้องได้รับอนุมัติเสนาบดีทุกราย”

กฎหมายดังกล่าวจึงเกิดการรวมกลุ่มระหว่างสมาชิกในหมู่บ้าน ตำบล หรือท้องถิ่นใกล้เคียง ในการระดมทุนทรัพย์จากสมาชิกของสหกรณ์และเมื่อสหกรณ์มีเงินเพียงก็จะทำการปล่อยให้มีการกู้ยืมเงินระหว่างสมาชิกด้วยกัน ภายใต้ดอกเบี้ยที่เป็นธรรม กฎหมายสหกรณ์นี้จึงทำให้ชาวนาจำนวนมากรอดพ้นจากเงื้อมมือของนายทุนทั้งหลาย อันสะท้อนถึงการ

⁶²² เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 41, หน้า 38 - 49.

รับรองสิทธิของชาวนาให้มีสิทธิในสวัสดิภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และปลอดภัยจากกระทำของนายทุน และสะท้อนถึงเสรีภาพในการรวมกลุ่มเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตน

4) การรับรองสิทธิเสรีภาพในทางเศรษฐกิจ

4.1) การรับรองสิทธิเสรีภาพด้านการประกอบอาชีพ

ด้วยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นถึงการมีเสรีภาพในการประกอบอาชีพของราษฎรในสยาม ซึ่งจากการปรับทางชนชั้นของสังคมทั้งการยกเลิกระบบไพร่และทาส และความเจริญจากตะวันตกเข้ามาในสยามนั้น ทำให้ราษฎรส่วนใหญ่มีเสรีภาพในการประกอบอาชีพตามความรู้ความสามารถของตนได้อย่างอิสระ ทั้งนี้ด้วยกฎหมายสมัยเก่าคือ การทำงานโดยถูกเกณฑ์เป็นข้าหลวงย่อมถือได้ว่าเป็นการเบียดบังเวลาในการประกอบอาชีพของราษฎร จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตรา “พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์จ้าง ร.ศ.119” (พ.ศ.2443) เพื่อลดหย่อนหย่อนในการเกณฑ์พาหนะ และการเกณฑ์แรงงาน เพื่อรับราชการต่างๆ ให้น้อยลงกว่าแต่ก่อน แต่ในส่วนงานบางประเภท ทางกรยังมีความจำเป็นต้องจะต้องเกณฑ์พาหนะและเกณฑ์แรงงาน ซึ่งมีหลายมาตราที่เกี่ยวข้องกับการรับรองสิทธิในการประกอบอาชีพของราษฎร ดังนี้⁶²³

มาตรา 6 กำหนดให้บรรดาพาหนะหรือราษฎรที่ได้เกณฑ์มาใช้ในราชการต่างๆ ควรจะต้องให้ค่าจ้างแก่ผู้ถูกเกณฑ์ หรือถ้าผู้ถูกเกณฑ์ต้องเสียส่วยหรือเงินค่าราชการก็ให้ลดเงินส่วยค่าราชการตามอัตราค่าจ้างพาหนะหรือค่าแรงที่ต้องมารับราชการให้แทนค่าจ้าง

มาตรา 7 การเกณฑ์แรงงานผู้มีความชำนาญชำนาญในการปฏิบัติงานเป็นพิเศษ เช่น การเก็บรังนกหรือทำนํ้ารั้งจะได้รับค่าจ้างในอัตราสูงกว่าประเภทอื่น

กฎหมายดังกล่าวได้ให้สิทธิเสรีภาพแก่ราษฎรในการประกอบอาชีพมากขึ้น โดยสามารถวิเคราะห์แนวทางการออกกฎหมายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ว่าทรงมีพระราชประสงค์ให้ใช้ระบบแรงงานในสังคมให้สอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจที่กำลังพัฒนา คือการให้เสรีภาพในการประกอบสัมมาอาชีพ การถูกทางการเกณฑ์แรงงานมี

⁶²³ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 17, หน้า 528-531.

น้อยลงและถึงแม้จะถูกเกณฑ์แรงงานก็มีสิทธิในการได้รับค่าตอบแทนหรือได้รับยกเว้นภาษีในปีนั้นไป ส่งผลทำให้ราษฎรมีความเต็มใจในการใช้แรงงานให้ทางการมากกว่าสมัยก่อน

สำหรับในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้มีกฎหมายฉบับหนึ่ง คือ “พระราชบัญญัติทนายความ พ.ศ. 2457” ที่แม้จะมีลักษณะที่เป็นการให้ความคุ้มครองสิทธิเสรีภาพแก่คู่ความกระบวนกรยุติธรรม แต่หากมองในอีกแง่หนึ่งก็จะพบว่ากฎหมายดังกล่าวได้เปิดโอกาสให้มีการประกอบอาชีพทนายความได้อย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน ซึ่งไม่จำกัดว่าจะต้องเป็นเพศชายหรือเพศหญิง โดยกฎหมายกำหนดให้ผู้ที่ประกอบอาชีพทนายความได้นั้นต้องเป็นบัณฑิตเท่านั้น ไม่ว่าจะเป็้นทนายความชั้นหนึ่งหรือชั้นสองหากมีวุฒิการศึกษาและมีความรู้ความสามารถในการแก้ต่างคดี รวมถึงเป็นผู้ที่ประพฤติปฏิบัติดีก็ยอมถือว่าเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติในการเป็นทนายความแล้ว อีกทั้งกฎหมายนี้ได้กำหนดมาตรการควบคุมการประกอบอาชีพทนายความเพื่อมิให้เป็นการประกอบอาชีพที่ไม่สุจริต โดยพระราชบัญญัตินี้มีสาระสำคัญดังนี้⁶²⁴

มาตรา 3 ทนายความทั้งหลายแบ่งออกเป็น 2 ชั้น ได้แก่ ชั้นที่ 1 คือผู้สอบไล่วิชากฎหมายได้รับประกาศนียบัตรเป็นเนติบัณฑิตฯ และชั้นที่ 2 ทนายความซึ่งอธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์กรุงเทพฯ จะได้ให้สอบสวนคุณวุฒิความรู้ความชำนาญแล้ว เห็นว่าสมควรจะทำนាំที่ทนายความได้

มาตรา 7 ใบอนุญาตทนายความมีอายุเพียง 1 ปี ดังนั้นผู้ที่เป็นทนายความต้องขอเปลี่ยนทุกปีเพื่อจะได้ไม่ขาดจากสารระบบทะเบียน

มาตรา 9 ความผิดดังต่อไปนี้ทำให้ถูกลบชื่อออกจากทะเบียนทนายความได้ คือ

1. เมื่อทนายความคนใดมีพิรุณผิดฐานฉ้อประสินลูกความ ถ้าประพฤติไม่สมควรแก่นำที่แห่งทนายความ ถ้าเอาความเท็จมาแก้ลวงศาลให้ชักหลงไปเพื่อให้ศาลนั้นออกคำสั่งคำบังคับซึ่งทนายนั้นรู้อยู่แก้ไขเป็นคำสั่งผิด ถ้าเป็นการไม่สมควรก็ดี

⁶²⁴ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 27, หน้า 435-441.

2. เมื่อทนายความคนใดปลุกความยุ่งสงเสริมให้เขาฟ้องร้อง กรณีอันหามูลมิได้ให้รกรงศาล ถารับเป็นทนายว่าแกต่างโดยวิธีสัญญาจะเอาส่วนแบ่งเป็นเงินหรือทรัพย์สินที่เป็นมูลพิพาท

3. เมื่อทนายความคนใดเป็นใจโดยตรงหรือทางอ้อมเพื่อปลุกพยานเท็จ หรือปกปิดซ่อนนำอำพรางพยานหลักฐาน หรือให้กำนันหรือสัญญาจะให้สินบนแก่เจ้าพนักงาน

4. เมื่อทนายคนใดมีพิรุณโดยสถานอื่นอันเป็นความประพฤตินอกมรรยาทแห่งทนายความผู้มีอาชีพอยู่ในสัตย์สุจริต

อีกทั้งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงได้พระราชทานเสรีภาพในการประกอบอาชีพแก่ราษฎร โดยการตรา “พระราชบัญญัติภาพยนตร์ พ.ศ.2473” ซึ่งสาระสำคัญของพระราชบัญญัตินี้หนึ่งคือการควบคุมการกระทำที่ฝ่าฝืนหรืออาจฝ่าฝืนต่อความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดี แต่ในอีกนัยหนึ่งก็ถือว่าเป็นการรับรองสิทธิในการประกอบอาชีพของราษฎรให้สามารถประกอบอาชีพการเผยแพร่ภาพยนตร์ได้ ดังปรากฏใน⁶²⁵

มาตรา 4 ท่านห้ามมิให้ทำ หรือฉาย หรือแสดง ณ สถานที่มหรสพซึ่งภาพยนตร์หรือประกาศ ประกอบด้วยลักษณะการฝ่าฝืนหรืออาจฝ่าฝืนต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดี ถึงแม้เพียงว่าการทำหรือการฉาย หรือการแสดงภาพยนตร์หรือการประกาศนั้นๆ น่าจะมีผลเช่นนั้นท่านก็ห้ามดุจกัน

มาตรา 5 ภายในบังคับมาตรา 19 แห่งพระราชบัญญัตินี้ นอกจากที่ได้รับใบอนุญาตก่อนแล้ว ท่านห้ามมิให้

- (1) ฉายภาพยนตร์ ณ สถานที่มหรสพ
- (2) นำหรือส่งภาพยนตร์ซึ่งทำในพระราชอาณาจักร ออกนอกพระราชอาณาจักร
- (3) ประกาศด้วยภาพหรือรูปถ่ายแสดงเรื่องของภาพยนตร์ จะติดประกาศนั้นๆ ไว้ในที่เปิดเผย หรือแจก หรือสำแดงด้วยวิธีใดๆ ก็ตาม

มาตรา 19 ในกรณีต่อไปนี้ ท่านว่าไม่ต้องมีใบอนุญาต

⁶²⁵ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 43, หน้า 157-163.

(1) กรมใดในรัฐบาลฉายภาพยนตร์เพื่อการศึกษา หรือสาธารณประโยชน์อื่น หรือกรมใดในรัฐบาลส่งภาพยนตร์ซึ่งทำในพระราชอาณาจักร ออกนอกพระราชอาณาจักร

(2) ฉายให้ญาติมิตรดูเป็นการส่วนตัว หรือภายในสมาคม หรือสโมสร ซึ่งภาพยนตร์อันได้ทำขึ้นมิได้หวังผลในทางค้า

ซึ่งจากที่กล่าวมาถือว่ากฎหมายนี้ได้ให้เสรีภาพแก่ราษฎรในการประกอบอาชีพในระดับหนึ่ง โดยหากไม่มีลักษณะที่ต้องห้ามดังกล่าวก็สามารถประกอบอาชีพได้อย่างอิสระ ดังนั้นการประกอบอาชีพดังกล่าวก็ยังดำรงไว้ซึ่งเสรีภาพในการแสดงออกทางความคิดของการสร้างสรรค์ผลงานอีกด้วย

นอกจากนั้น เพื่อเป็นการป้องกันการใช้อำนาจโดยมิชอบของเจ้าหน้าที่ในการจำกัดสิทธิเสรีภาพของการประกอบอาชีพผู้จัดทำหรือฉายภาพยนตร์ กฎหมายนี้จึงกำหนดให้ผู้ประกอบอาชีพนี้สามารถอุทธรณ์คำสั่งที่เป็นการจำกัดสิทธิเสรีภาพ เช่น การสั่งห้ามทำภาพยนตร์หรือการยึดภาพยนตร์ต่อสภาพิจารณาภาพยนตร์ได้ โดยสภาพิจารณาภาพยนตร์จะทำหน้าที่ที่ถ่วงดุลหรือตรวจสอบความถูกต้องอีกชั้นหนึ่ง ตามมาตรา 11 จึงถือได้ว่าเป็นนัยแห่งการควบคุมการใช้อำนาจรัฐอีกทางหนึ่ง

4.2) การลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ

ด้วยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงคำนึงถึงชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นชาวนา ที่มักได้รับความเดือดร้อนทางการเงินอยู่บ่อยครั้ง จึงกลายเป็นช่องทางสำหรับผู้ที่มีฐานะทางการเงินดีทำการเอาไรต์เอาเปรียบชาวนา โดยการเข้าทำสัญญาซื้อขายข้าวล่วงหน้าในราคาที่ต่ำกว่าท้องตลาด แต่ด้วยเพราะความจำเป็นและไม่มีทางเลือกมากนักของชาวนา จึงต้องยอมเสียเปรียบดังกล่าวเพื่อแลกกับการได้เงินมาจับจ่ายใช้สอยในครอบครัว เมื่อเป็นเช่นนี้จึงโปรดเกล้าฯ ให้ออกประกาศห้ามมิให้ตกข้าวแก่ชาวนา ร.ศ.96 (พ.ศ.2420) ดังความตอนหนึ่งว่า⁶²⁶ “กรุงเทพฯ ทุกวันนี้ เข้าเปนสินค้าใหญ่ ลูกค้า ณ กรุงเทพฯ แลลูกค้ามาจากเมืองต่างประเทศที่เข้ามาตั้งการค้าขายอยู่ทุกวันนี้ ก็ได้เอาไศรยเข้าเปนสินค้าใหญ่กว่าสินค้าทั้งปวง จึงได้ทรงมีพระราชดำริห์

⁶²⁶ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 9, หน้า 194.

เห็นว่า ผู้ที่มีทุนรอนมาก มักคิดจะเอาเปรียบราษฎรที่ทำนาขายผลเมล็ดเข้า ผู้ที่มีทุนรอนมากนั้นก็ออกเงินให้ล่องหน้าไป สัญญากับผู้ที่รับเงินไปนั้นให้ส่งเข้าแทนเงิน แต่คิดราคาต่ำกว่าราคาที่ถูกค่าซื้อขายกันอยู่ตามธรรมเนียม ราษฎรที่ทำนามีทุนรอนน้อย มารับเงินไปแล้ว ครั้นทำนาได้ผลเมล็ดเข้าแล้วก็ต้องขายเข้าเป็นราคาถูก ตามที่ได้สัญญาไว้เมื่อเวลาที่ต้องการเงินไปนั้น...ทรงเห็นว่าเป็นการเสียผลประโยชน์ของชาวนาเป็นอันมาก” กฎหมายนี้ได้ห้ามไม่ให้บรรดานายทุนทั้งหลายกระทำการดังกล่าวข้างต้น โดยถ้าชาวนาทั้งหลายขัดสนเงินทองก็ให้ไปทำการกู้ยืมเงินแทน และให้ชำระต้นเงินนั้นด้วยดอกเบี้ย หรือถ้าจะซื้อขายข้าวล่องหน้ากันนั้นก็ให้คิดราคาซื้อขายกันตามปกติในท้องตลาด นอกจากนี้ในส่วนของดอกเบี้ยให้กำหนดได้เพียงซึ่งละบาทตามพระราชบัญญัติเรื่องกู้เงินแลขายตัวให้คิดดอกเบี้ยเพียงซึ่งละบาท ร.ศ. 87 กฎหมายฉบับนี้จึงนับได้ว่าเป็นกฎหมายที่ให้ความคุ้มครองแก่ชาวนาให้ได้รับสิทธิในการช่วยเหลือจากรัฐในเรื่องการผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

4.3) การรับรองสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา

สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาถือเป็นสิทธิในรูปแบบใหม่ที่มีลักษณะเป็นนามธรรม ซึ่งสิทธิที่กฎหมายให้ความคุ้มครองเป็นสิทธิทางเศรษฐกิจในลักษณะนิเสธสิทธิ (Negative Right) ที่จะกีดกันหรือหวงห้ามผู้อื่นใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินทางปัญญาของคนที่ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย และสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาบางประเภทยังรวมถึงสิทธิทางศีลธรรมหรือธรรมสิทธิอีกด้วย (Moral Right) การเกิดขึ้นของสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาก็เพื่อเป็นการกระตุ้นให้เกิดการประดิษฐ์โดยให้ความคุ้มครองหรือสิทธิพิเศษทางเศรษฐกิจในการหาประโยชน์แต่เพียงผู้เดียวภายในระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งเป็นการจูงใจทางด้านเศรษฐกิจดังกล่าวอันจะกระตุ้นให้มีการเผยข้อค้นพบใหม่ๆ และจะนำมาซึ่งความก้าวหน้าทางวิทยาการต่อไปอย่างต่อเนื่องเป็นพลวัต และจะมีผลพวงต่อเนื่องไปยังการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

4.3.1) การรับรองและคุ้มครองลิขสิทธิ์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญถึงความเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ในการแต่งหนังสือ ซึ่งทรงเห็นว่าทุกวันนี้มีผู้อุตสาหะแต่งหนังสือขึ้นด้วยสติปัญญาและความรู้ของตนเพื่อพิมพ์จำหน่ายให้เกิดผลประโยชน์ และพบว่ามิมีผู้อบอ้างเอาหนังสือเรื่องนั้นไปพิมพ์ขึ้นโดยพลการ เป็นการเสื่อมประโยชน์แก่ผู้แต่ง เนื่องจากผู้แต่งสมควรที่จะได้รับประโยชน์จากหนังสือแต่เพียงผู้เดียว หากควรให้ผู้ใดได้ประโยชน์จากการนี้ไม่ อีกทั้งใน

ต่างประเทศก็มีการให้การรับรองและคุ้มครองมิให้มีการคัดลอกหนังสือไปจำหน่ายโดยผู้แต่งมิได้ออนุญาต จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตรา “พระราชบัญญัติกรรมสิทธิ์ผู้แต่งหนังสือ ร.ศ.120” (พ.ศ.2444) ขึ้น ซึ่งถือเป็นการออกกฎหมายที่เป็นรากฐานการรับรองและคุ้มครองลิขสิทธิ์ในปัจจุบัน โดยมีลักษณะการรับรองและคุ้มครองกรรมสิทธิ์ ดังนี้⁶²⁷

มาตรา 3 ให้ถือว่าหากผู้แต่งได้แต่งหนังสือรวมเป็นเล่มก็ดี หรือเป็นแต่ส่วนของเล่มก็ดี ถ้าได้กระทำถูกต้องตามพระราชบัญญัตินี้ให้ผู้นั้นเป็นผู้มีกรรมสิทธิ์ในหนังสือที่ตนแต่ง

มาตรา 4 เจ้าของกรรมสิทธิ์ในหนังสือมีสิทธิที่จะพิมพ์หรือแปลเป็นภาษาต่างประเทศและจำหน่ายได้เพียงแต่ผู้เดียว บุคคลอื่นหาสิทธิมิได้ เว้นแต่ได้รับอนุญาตจากเจ้าของกรรมสิทธิ์

มาตรา 5 เป็นเรื่องอายุการให้ความคุ้มครองกรรมสิทธิ์ของผู้แต่งหนังสือ โดยให้กรรมสิทธิ์อยู่ตลอดอายุของผู้แต่งหนังสือ และคงต่อไปถึงวันที่ผู้แต่งเสียชีวิตต่อไปอีก 7 ปี

มาตรา 16 เป็นบทกำหนดโทษแก่ผู้ที่ล่วงละเมิดต่อกรรมสิทธิ์ โดยหากดำเนินการใดๆ ที่ไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าของกรรมสิทธิ์ถือว่ามีความผิดตามกฎหมายและเจ้าของกรรมสิทธิ์สามารถฟ้องเรียกค่าสินไหมทดแทนได้

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชบัญญัติดังกล่าวได้มีการแก้ไขเพิ่มเติม โดยขยายการให้กรรมสิทธิ์ไปถึงบรรดาครูกับทั้งผู้แสดงปาฐกถาและผู้แต่งเรื่องราวต่างๆ ที่มีอุตสาหกรรมในการแต่งหนังสือเพื่อประโยชน์แก่บ้านเมืองต่อไป โดยการตรา “พระราชบัญญัติแก้ไขพระราชบัญญัติผู้แต่งหนังสือ ร.ศ.120” (พ.ศ.2457) เพื่อขยายการให้การรับรองสิทธิในกรรมสิทธิ์จากการแต่งหนังสือในหลายลักษณะมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการประกาศใช้ “พระราชบัญญัติคุ้มครองวรรณกรรมและศิลปกรรม พ.ศ.2474” โดยได้เพิ่มความคุ้มครองงานอันมีกรรมสิทธิ์ เช่น งานศิลปกรรมหรืองานดนตรีกรรมเกือบทุกประเภท รวมทั้งวรรณกรรมหรือศิลปกรรมที่มีลิขสิทธิ์ตาม

⁶²⁷ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 18, (พระนคร : โรงพิมพ์เดลิแมร์, 2478), หน้า 68 – 70.

กฎหมายของต่างประเทศด้วย กฎหมายดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อสิทธิในกรรมสิทธิ์ของผู้สร้างสรรค์ผลงานต่างๆ ซึ่งสมควรที่จะได้รับประโยชน์ เนื่องจากเป็นผลผลิตจากแรงงานของตนที่ได้สร้างสรรค์ขึ้น ดังนั้นผู้สร้างสรรค์จึงควรได้รับประโยชน์และความเคารพนับถือหรืออีกนัยหนึ่งก็คือ “ธรรมสิทธิ” (Moral Right)

4.3.2) การรับรองและคุ้มครองสิทธิใน

เครื่องหมายการค้า

ด้วยในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าด้วยมีความเจริญก้าวหน้าในด้านเศรษฐกิจกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก ทำให้เกิดข้อพิพาทกันขึ้นด้วยเครื่องหมายและยี่ห้อการค้าขายเนื่องๆ เนื่องจากการลอกเลียนแบบเครื่องหมายและยี่ห้อทางการค้า ทำให้ผู้อื่นเข้าใจผิดหรือเกิดความสับสนในสินค้านั้นๆ จึงทรงมีพระราชดำริเห็นว่าเป็นเวลาอันสมควรที่จะมีกฎหมายสำหรับจดทะเบียนเครื่องหมายและยี่ห้อการค้าให้เป็นที่ระงับข้อพิพาท จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติลักษณะเครื่องหมายและยี่ห้อการค้าขาย พ.ศ. 2457 ซึ่งถือเป็นการให้การรับรองกรรมสิทธิ์ในสินค้านั้นรูปแบบใหม่ของสยามประเทศ โดยเป็นการรับรองถึงความ เป็นเครื่องหมายหรือในการที่เป็นรู้จักในการค้าขาย การพาณิชย์ ซึ่งหากมีผู้ใดนำความเป็นเครื่องหมายไปใช้หรือทำให้ผู้อื่นหลงเชื่อและหาประโยชน์ในทางมิชอบ ย่อมทำให้เจ้าของเครื่องหมายและผลิตภัณฑ์ที่แท้จริงต้องขาดประโยชน์ในทรัพย์สินและเกิดความเสียหาย พระราชบัญญัตินี้จึงเป็นการออกกฎหมายเพื่อรับรองสิทธิของเจ้าของเครื่องหมายและยี่ห้อการค้าขายให้ได้รับความคุ้มครองทางเศรษฐกิจรูปแบบหนึ่ง โดยมีบทบัญญัติที่ให้การรับรองสิทธิเสรีภาพ ดังนี้⁶²⁸

มาตรา 3 – 5 และ 10 -11 จะเป็นบทกำหนดลักษณะที่ถือเป็นเครื่องหมายและยี่ห้อการค้า และสิ่งซึ่งไม่สามารถนำไปใช้เป็นเครื่องหมายและยี่ห้อการค้าได้

มาตรา 6 และมาตรา 12 เป็นการให้การรับรองถึงกรรมสิทธิ์ในตัวเครื่องหมายและยี่ห้อการค้าว่าผู้เป็นเจ้าของเครื่องหมายการค้าและยี่ห้อค้านั้น

⁶²⁸ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 27, หน้า 52-70.

ยอมเป็นผู้มีกรรมสิทธิ์ที่ใช้เครื่องหมายและยี่ห้ออื่น รวมถึงการรับรองการค้าขายในเครื่องหมายการค้า
ว่าเป็นสิทธิ์ขาดแต่เพียงผู้เดียว

มาตรา 54 – 55 เป็นบทบัญญัติว่าด้วยความผิด
ซึ่งให้ความคุ้มครองแก่ผู้เป็นเจ้าของเครื่องหมายและยี่ห้อการค้า ซึ่งมีโทษปรับและให้รับสิ่งของที่ได้
แสดงเครื่องหมายและยี่ห้อที่ผิด

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า
เจ้าอยู่หัวได้มีการขยายความและพัฒนาแนวคิดจากพระราชบัญญัติลักษณะเครื่องหมายและยี่ห้อการค้า
พ.ศ. 2457 พระองค์จึงได้ตรา “พระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2474” ขึ้นเพื่อให้
สามารถรับรองและคุ้มครองสิทธิของผู้ประกอบการทางอุตสาหกรรมและพาณิชย์ในการใช้
เครื่องหมายและยี่ห้อทางการค้าได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น⁶²⁹

มาตรา 3 ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า
เครื่องหมายการค้า ว่า “เครื่องหมายซึ่งใช้หรือจะใช้เป็นที่หมายหรือเกี่ยวข้องกับสินค้า เพื่อสำแดงว่า
สินค้านั้นนั้น เป็นสินค้าของเจ้าของเครื่องหมายการค้าโดยได้ทำขึ้น โดยการเลือก โดยให้คำรับรอง
โดยทำการค้าขายสินค้านั้น หรือโดยเป็นผู้เสนอขาย” หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การจำแนกผลิตภัณฑ์
ของกิจการค้ารายหนึ่งออกจากผลิตภัณฑ์ของกิจการค้าอีกรายหนึ่ง อันเป็นการป้องกันการสับสนหรือ
เข้าใจผิดเกี่ยวกับสินค้า และทำให้ผู้บริโภคสามารถซื้อหาสินค้าได้ตามความต้องการ

มาตรา 4 ยังมุ่งคุ้มครองมิให้มีการละเมิดสิทธิ
ของบุคคลอื่นในการนำรูปคนที่ยังมีชีวิตอยู่หรือคนที่เสียชีวิตไปแล้วมาเป็นเครื่องหมายการค้าโดยที่
บุคคลหรือทายาทของบุคคลที่เสียชีวิตไม่ได้อนุญาตให้นำมาเป็นเครื่องหมายการค้า อันถือว่าเป็นการ
รับรองสิทธิความเป็นส่วนตัวของบุคคลอีกคำรบหนึ่งด้วย

มาตรา 57 ได้กำหนดการคุ้มครองผู้เป็นเจ้าของ
เครื่องหมายการค้า โดยหากมีการปลอมแปลงเครื่องหมายการค้าที่ได้จดทะเบียนไว้แล้วนั้น ก็ถือว่ามี
ความผิดทางอาญา อันสะท้อนได้ว่ากฎหมายฉบับนี้ได้ส่งเสริมสิทธิทางทรัพย์สินทางปัญญาอีกนัยหนึ่ง
ด้วย

⁶²⁹ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 44, หน้า 1-20.

5) การรับรองสิทธิในด้านการศึกษา

สืบเนื่องมาจากการที่ได้จัดตั้ง “ประกาศโรงเรียนมหาดเล็กหลวง ร.ศ.90” (พ.ศ.2414) ในต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้วนั้น ต่อมาก็ทรงมีพระราชดำริจะตั้งโรงเรียนเพิ่มเติมเพื่อให้มีการเรียนการสอนในวิชาพิเศษต่างๆ แก่นักเรียน จึงได้มีการออก “ประกาศจัดตั้งโรงเรียนมหาดเล็ก ร.ศ.100” (พ.ศ.2420) หลังจากนั้นไม่นานได้มีการย้ายโรงเรียนมหาดเล็กไปเป็น “โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ” เมื่อ พ.ศ.2424 พระองค์ก็ยังมีพระราชประสงค์ที่จะพระราชทานสิทธิทางด้านการศึกษาให้แก่บุตรหลานของราษฎรให้แพร่หลายด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากพระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในที่ประชุมพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ เนื่องในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ พ.ศ.2427 ความตอนหนึ่งว่า⁶³⁰

“...บัดนี้เจ้านายราชตระกูลตั้งแต่ ลูกฉันทน์แปดต้นลงไป จนถึงราษฎรที่ต่ำสุดจะให้มีโอกาสได้เล่าเรียนเสมอกัน ไม่ว่าเจ้าว่า ขุนนางว่าไพร่ เพราะฉะนั้นจึงบอกได้ว่าการศึกษาเล่าเรียนในบ้านเมืองเรา นี้จะเป็นข้อสำคัญที่เป็นข้อสำคัญที่หนึ่งซึ่งฉันจะจัดขึ้นให้เจริญจงได้...”

โดยเริ่มจากการออก “ประกาศโรงเรียน ร.ศ.104” (พ.ศ.2427) ซึ่งเนื้อความตอนหนึ่งว่า⁶³¹ “...พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริเห็นว่าการศึกษาหนังสือแปดต้นทางของวิชาความรู้ทั้งปวง สมควรที่จะทูลบำรุงให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นไป...มีพระราชประสงค์ให้พระราชวงษานุวงศ์ แลบุตรหลานข้าราชการ แลราษฎรทั้งปวงได้เล่าเรียนศึกษาหนังสือไทยให้รู้โดยละเอียดตามแบบที่ถูกต้อง จึงทรงเสียดสพระราชทรัพย์ออกตั้งโรงเรียน แลจ้างครูสอนบำรุงการศึกษา...โรงเรียนซึ่งได้โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นตามพระอารามหลวงเปนแห่ง แลยังทรงพระราชดำริให้ตั้งโรงเรียนให้มีสำหรับพระอารามหลวงทุกๆ พระอาราม เพื่อจะให้บุตรหลานของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินได้เล่าเรียนโดยสะดวก ไม่ต้องเสียเงินทองอะไรเลย...” กฎหมายฉบับนี้นับได้ว่าเป็นกฎหมายที่ให้สิทธิเสรีภาพในการศึกษาเล่าเรียนแก่บุตรหลานของราษฎรในลักษณะแบบที่ให้เปล่าเป็นฉบับแรก ทำให้บุตรหลานของราษฎรทุกคนได้รับสิทธิในทางการศึกษา มีวิชาความรู้นำไปประกอบอาชีพได้ ทั้งนี้ ได้มีการตั้งโรงเรียนหลวงตามกฎหมายดังกล่าวแห่งแรกคือ “โรงเรียนวัดมหรณพาราม” ในปีเดียวกัน

⁶³⁰ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5, 2427 : 17-18

⁶³¹ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 10, หน้า 221-224.

ในปีเดียวกันพระองค์ก็ได้ออก “ประกาศการเรียนหนังสือ ร.ศ. 104” (พ.ศ.2427) ขึ้นมาอีกฉบับหนึ่งเพื่อเป็นการเน้นย้ำถึงความสำคัญของการศึกษาเล่าเรียนและสร้างความภูมิใจให้เกิดขึ้นแก่ราษฎร เพื่อให้ส่งบุตรหลานเข้ามาศึกษาเล่าเรียนหนังสือกันมาก ดังความตอนหนึ่งว่า⁶³² “...โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งแบบหลวงสำหรับสอบไล่วิชาหนังสือไทยนักเรียนทั้งปวง...ถ้านักเรียนคนใดมีความรู้ได้ตลอดวิชาโดยกำหนดไว้เพียงชั้นใด ก็จะมีโปรดเกล้าฯ พระราชทานคุณวิเศษ โดยควรแก่ผู้มีความรู้...ผู้ใดมีความรู้ไล่สอบตลอดวิชาทั้ง 8 อย่าง เป็นชั้นประโยค 2 นี้ ถ้าเป็นไพร่หลวง ถ้าไพร่สมกรมใดๆ ก็จะมีทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขาดจากสังกัดเดิม ได้หนังสือพิมพ์คุ้มสักตลอดชีวิต...”

ต่อมาจึงได้มีการตรา “พระราชบัญญัติสำหรับการสอบวิชา ร.ศ. 109” (พ.ศ.2433) ที่ได้กำหนดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการจัดสอบวัดความรู้ของนักเรียน อันเป็นการกำหนดให้มีการสอบโดยรัฐบาล และกำหนดระดับของการทดสอบต่างๆ อาทิ⁶³³

ข้อ 2 กำหนดให้การทดสอบวิชาภาษาไทย มี 3 ระดับ คือ ประโยคที่หนึ่ง ประโยคที่สอง และประโยคที่สาม เรียงลำดับความยากง่าย

ข้อ 3 กำหนดการสอบวิชาภาษาอังกฤษ ซึ่งรวมวิชาภูมิศาสตร์ วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์และอื่นๆ ไว้ด้วย มี 6 ระดับ

ข้อ 10 ถ้าบุตรของไพร่หลวงกรมใดๆ สามารถสอบได้ถึงระดับที่กำหนด ก็จะมีทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พ้นจากภาระหน้าที่ในการเกณฑ์แรงงานหรือเสียเงินค่าราชการตามระบบไพร่ แต่ให้มีสังกัดอยู่ในกรมศึกษาธิการ เพื่อเวลาสมควรจะได้เรียกมารับราชการในกรมใดกรมหนึ่งได้

อีกทั้งเพื่อขยายสิทธิในการศึกษาให้แพร่หลายมากยิ่งขึ้นจึงได้มีการ “ประกาศตั้งโรงเรียนชั้นมูลศึกษา ร.ศ.111” (พ.ศ.2435) เพื่อจัดระเบียบการศึกษาในระบบโรงเรียน เนื่องจากทรงเห็นว่าในขณะนั้นโรงเรียนหลวงยังมีอยู่น้อยแห่ง แต่ในขณะที่ในวัดต่างๆ จะมีศิษย์วัดที่

⁶³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 242 - 244.

⁶³³ หลวงรัตนานุบัติ (เปล่ง เวนการะ) (รวบรวม), กฎหมายในรัชกาลที่ 5 (เล่ม 3), (กรุงเทพฯ : สำนักราชเลขาธิการ, 2541), หน้า 1175-1179.

อาศัยอยู่กับพระสงฆ์ และพระก็อบรมสั่งสอนวิชาเขียนอ่านอยู่แล้ว กฎหมายนี้จึงต้องการขยายการศึกษาให้ครอบคลุมในกรณีดังกล่าวด้วย โดยได้กำหนดให้มีการจัดโรงเรียนเป็นสองระดับ คือ⁶³⁴

ข้อ 1 โรงเรียนมูลสามัญชั้นต่ำ ให้สอนเพียงเขียน อ่าน คิดเลขเท่านั้น โดยให้ทำการเรียนที่วัด หรือยังให้สิทธิแก่ผู้ที่ประสงค์จะตั้งโรงเรียนมูลสามัญชั้นต่ำนี้ขึ้นเป็นโรงเรียนเฉลยศกก็ได้

ข้อ 2 โรงเรียนมูลสามัญชั้นสูง ซึ่งจะได้สอนในระดับวิชาที่สูงขึ้นไป ทั้งยังให้สิทธิแก่ผู้ที่ประสงค์จะตั้งโรงเรียนมูลสามัญชั้นสูงนี้ขึ้นเป็นโรงเรียนเฉลยศกก็ได้

ทั้งนี้ทางราชการจะอุดหนุนเงินและแบบเรียน และจะมีเจ้าพนักงานไปตรวจตราให้คำแนะนำเดือนละสองครั้ง และถึงปีทางกระทรวงจะจัดให้มีการสอบไล่ประกาศณบัณนี้ได้สะท้อนถึงแนวความคิดในการจัดระเบียบการจัดการศึกษาเล่าเรียนของสถาบันทางสังคม คือ สถาบันศาสนา และสถานศึกษาเอกชน ให้เป็นไปในแนวทางและแบบแผนเดียวกันภายใต้การกำหนดของรัฐ โดยหากมองอีกแง่มุมหนึ่งก็นับได้ว่าเป็นการส่งเสริมให้บุตรของราษฎรทั้งหลายได้มีสิทธิในการศึกษาเล่าเรียนอีกด้วย

ใน พ.ศ.2442 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงตั้ง “โรงเรียนฝึกหัดข้าราชการพลเรือน” ซึ่งตั้งขึ้นเพื่อฝึกหัดผู้ที่ จะเข้ามารับราชการฝ่ายพลเรือนในกระทรวงและกรมต่างๆ อันเป็นผลจากพระบรมราโชบายปฏิรูประบบบริหารราชการแผ่นดินเมื่อ พ.ศ. 2425 ต่อมาได้รับพระบรมราชานุญาตให้เปลี่ยนชื่อเป็น “โรงเรียนมหาดเล็ก” เมื่อ 1 เมษายน พ.ศ. 2445 ตาม “ประกาศตั้งโรงเรียนมหาดเล็ก ร.ศ.121”⁶³⁵

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชประสงค์ที่จะจัดให้มีมหาวิทยาลัยขึ้นสำหรับเป็นสถาบันอุดมศึกษาของชาวสยาม เพื่อให้พอที่จะช่วยให้กิจการปกครองท้องที่ของกระทรวงมหาดไทยดำเนินไปได้ดีในระดับหนึ่งแล้วสมควรขยายการจัดการศึกษาเพื่อสนองความต้องการของกระทรวง ทบวง กรมอื่นๆ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ “ประกาศสถาปนาโรงเรียนมหาดเล็ก” เป็นสถาบันอุดมศึกษา โดยพระราชทานนามว่า “โรงเรียน

⁶³⁴ เรื่องเดียวกัน, 1333 - 1339.

⁶³⁵ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 18, หน้า 338-339.

ข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว” เมื่อ 1 มกราคม ร.ศ. 129⁶³⁶
(พ.ศ. 2453)

ถัดมาพระองค์ได้มีพระราชดำริที่จะขยายการศึกษาในโรงเรียนข้าราชการพลเรือนฯ ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น คือ ไม่เฉพาะสำหรับผู้ที่จะเล่าเรียนเพื่อรับราชการเท่านั้น แต่จะรับผู้ซึ่งประสงค์จะศึกษาชั้นสูงให้เข้าเรียนได้ทั่วถึงกัน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ “ประกาศประดิษฐานโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และโอนไปขึ้นอยู่ในกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2459”⁶³⁷ เมื่อวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ.2459

นอกจากนี้ยังทรงมีพระราชประสงค์ให้บุตรหลานราษฎรทั้งปวงมีความรู้จากการศึกษาเล่าเรียน เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาประเทศชาติให้ทัดเทียมนานาชาติ พระองค์จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้ตรา “พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ.2461” เพื่อจัดให้มีการปกครองโรงเรียนราษฎร์หรือที่เรียกว่า “โรงเรียนเอกชน” ให้ทั่วทั้งพระราชอาณาจักร และเพื่อเป็นอีกหนี่งหนทางในการศึกษาเล่าเรียนของผู้ที่มีความประสงค์จะเข้ารับการศึกษา และแม้พระราชบัญญัตินี้มีจุดมุ่งหมายที่สำคัญก็คือ การควบคุมโรงเรียนจีน และเพื่อปลูกฝังลูกหลานจีนให้กลายเป็นคนไทย⁶³⁸ แต่ในอีกแง่มุมหนึ่งก็ยังคงเป็นการเสริมสร้างโอกาสในการศึกษาให้แก่บุคคลทั้งหลายอีกด้วย ทั้งนี้ได้ปรากฏสาระสำคัญอันเกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพเกี่ยวข้องกับการศึกษา เช่น⁶³⁹

มาตรา 14 ได้เป็นการกำหนดหลักสูตรซึ่งเสมือนการศึกษาขั้นพื้นฐานในโรงเรียน โดยนักเรียนพึงจะได้รับจากการศึกษาในระดับมาตรฐานเดียวกันทุกโรงเรียนทั่วทั้ง

⁶³⁶ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 23, หน้า 448-451.

⁶³⁷ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 29, (พระนคร : โรงพิมพ์เดลิแมร์, 2477), หน้า 328-329.

⁶³⁸ คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักนายกรัฐมนตรี, ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 2 รัชกาลที่ 4 - พ.ศ. 2475, (กรุงเทพฯ : กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, 2525), หน้า 440.

⁶³⁹ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 12, (พระนคร : โรงพิมพ์เดลิแมร์, 2477), หน้า 106-120.

พระราชอาณาจักร อีกทั้งผู้จัดการโรงเรียนจำต้องจัดสอนนักเรียนให้อ่านแลเขียนเข้าใจภาษาไทยได้ คล่องแคล่วพอสมควรและ ให้ได้ศึกษาหน้าที่พลเมืองที่ดี เพื่อปลูกฝังความจงรักภักดีในกรุงสยามและความรู้ทางภูมิประเทศ รวมทั้งพงศาวดาร ตำนานเมืองและภูมิศาสตร์ด้วย

มาตรา 17 เป็นการควบคุมคุณสมบัติของครูมิให้เป็นบุคคลที่มีมลทิน และไม่มีความรู้ความสามารถในภาษาไทยที่เพียงพอต่อการสอน

อีกทั้งยังทรงให้ความสำคัญกับการศึกษาในระดับประถมวัยจึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตรา “พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464” เพื่อวางรากฐานทางการศึกษาในขั้นต้นหรือประถมศึกษาทั้งโรงเรียนรัฐบาล โรงเรียนประชาบาลและโรงเรียนราษฎร์ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั่วทั้งพระราชอาณาจักรและยังให้การศึกษโดยไม่จำกัดว่าต้องเป็นเด็กผู้ชายหรือเด็กผู้หญิง ทั้งนี้มีหลายมาตราที่ได้รับรองสิทธิและสร้างมาตรฐานทางการศึกษาที่สำคัญ สรุปได้ดังนี้⁶⁴⁰

มาตรา 4 การศึกษาระดับประถมวัยในโรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนประชาบาล รัฐจะเข้าไปรับผิดชอบให้นักเรียนทุกคนได้เรียนได้โดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน

มาตรา 5 เป็นมาตราที่กำหนดอายุของเด็กทุกคนที่มีอายุตั้งแต่ 7 ปีบริบูรณ์ต้องเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษาจนถึง 14 ปีบริบูรณ์

มาตรา 8 กำหนดให้นายอำเภอต้องจัดทำทะเบียนบัญชีเด็กที่ถึงเกณฑ์จะต้องศึกษาเล่าเรียน โดยแจ้งไปยังบิดามารดาหรือผู้ปกครองของเด็ก เพื่อให้ส่งเด็กเข้าเรียนในระดับประถมวัยต่อไป

มาตรา 42 เนื่องจากพระราชบัญญัตินี้ตั้งกฏเป็นการบังคับให้เด็กทุกคนต้องผ่านการศึกษาพื้นฐาน คือ ชั้นประถมศึกษา หากพบว่าบิดามารดาหรือผู้ปกครองคนใดที่ได้รับแจ้งความจกนายอำเภอให้ส่งเด็กเข้าเรียนโรงเรียนประถมศึกษา หากไม่ปฏิบัติตามที่ได้รับแจ้งผู้นั้นมีความผิดโทษและอยู่ในฐานที่จะต้องมีหมายเรียกไปยังศาลคดีอาญาชั้นต้น

กฎหมายต่างๆ ที่กล่าวมาเหล่านี้ทำให้เห็นถึงการที่บุตรหลานของอาณาประชาราษฎร์ได้มีสิทธิในการศึกษาเล่าเรียน ซึ่งแม้บางกฎหมายจะมีลักษณะเป็นเพียงการจูงใจให้

⁶⁴⁰ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 34, (พระนคร : โรงพิมพ์เตลิเมล์, 2477), หน้า 207-227.

ส่งบุตรหลานเข้ามาเรียน แต่ก็นับได้ว่าเป็นการส่งเสริมสิทธิทางการศึกษาของชาวสยามอีกนัยหนึ่งด้วย

6) การรับรองสิทธิในด้านการสาธารณสุข

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ทรงได้พระราชทานให้ราษฎรทั้งหลายสามารถเข้าถึงสิทธิในด้านการสาธารณสุขเป็นอย่างมาก อาทิเช่น เมื่อได้มีการระบาดของโรคไข้ฝีดาษหรือโรคไข้ทรพิษ ทำให้ราษฎรต้องเสียชีวิตลงเป็นจำนวนมาก ครั้นราษฎรจะทำการปลูกฝีเพื่อเป็นการป้องกันโรคไข้ฝีดาษนั้นก็ทำได้ยากยิ่ง อันเนื่องมาจากการปลูกฝิ่นั้นต้องมีค่าใช้จ่ายที่สูงและยังไม่เป็นที่นิยม พระองค์จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้ออก “ประกาศการปลูกฝี ร.ศ.100”⁶⁴¹ (พ.ศ.2423) แก่ราษฎรทั้งหลายให้ทำการปลูกฝี โดยพระองค์จะส่งคณะแพทย์ไปตามหมู่บ้าน ตำบลต่างๆ เพื่อทำการปลูกฝีให้แก่ราษฎรโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายแต่ประการใด ทั้งยังทรงกำชับมิให้มีการเรียกเงินเรียกทองหรือสิ่งอื่นใดจากราษฎรแต่อันขาด ดังปรากฏความตอนหนึ่งว่า “...จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สั่งพรหมทอนงโคมาแต่นอก แล้วให้จัดการกรมหมอที่เป็นผู้ชำนาญในการปลูกฝี ลงเรือมีเครื่องมือพร้อม ไปเที่ยวปลูกฝีให้ราษฎรตามหัวเมืองมีกรุงเก่าเป็นต้น ห้ามมิให้เรียกค่าจ้างถาวรรับขวัญเข้าค่ายา อย่างใดอย่างหนึ่งแต่ราษฎรเปนอันขาด...” หรือการที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตรา “พระราชบัญญัติป้องกันสัจจรโรค ร.ศ.127” (พ.ศ.2451) ซึ่ง “กามโรค” หรือทางราชการเรียกว่า “สัจจรโรค” เป็นโรคติดต่อชนิดที่สามที่รัฐบาลดำเนินการควบคุมและป้องกัน ดังคำปรารภว่าที่สนใจว่า⁶⁴² “แต่ก่อนมา การตั้งโรงหญิงนครโสเภณี นายโรงช่วยไถ่หญิงมาเป็นทาส รับตัวจากเจ้าภาษีแล้วตั้งเป็นโรงขึ้น ครั้นต่อมาได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลิกทาสเสียแล้ว หญิงบางจำพวกที่สมัครเข้าเป็นหญิงนครโสเภณีก็รับตัวจากเจ้าภาษี แล้วมีหัวหน้ารวบรวมกันตั้งขึ้นในท้องที่โรงอันควรบ้างมีควรบ้าง กระทำให้มีเหตุเกิดการวิวาทขึ้นเรื่อยๆ อีกประการหนึ่งหญิงบางคนป่วยเป็นโรคซึ่งอาจจะติดต่อเนื่องไปหาผู้ชายที่คบหาสมาคมได้ ก็มีได้มีแพทย์ตรวจตรารักษาโรคร้ายนั้นอาจจะติดเนื่องกันไป จนถึงเป็นอันตรายแก่ร่างกายและชีวิตมนุษย์เป็นอันมาก และยังหาได้มีกฎหมายและ

⁶⁴¹ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 10, หน้า 58-60.

⁶⁴² เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 21, (พระนคร : โรงพิมพ์ เติลิมล์, 2477), หน้า 345-354.

ข้อบังคับอย่างไร สำหรับจะป้องกันทุกซ์โทษภัยแห่งพระราชกฤษฎีกาทั้งหลายนี้ไม่” สำหรับกฎหมายฉบับนี้มีสาระสำคัญที่เกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพ ดังนี้

มาตรา 6 ห้ามมิให้ผู้ใดผู้หนึ่งตั้งโรงหญิงโสเภณีโดยไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าพนักงานเป็นอันขาด

มาตรา 10 ผู้ประกอบการจะรับหญิงนครโสเภณีไว้ในเฉพาะกรณีหญิงสมัครใจเท่านั้น

มาตรา 15 ถ้าหญิงผู้ใดสมัครเป็นหญิงนครโสเภณี ให้หญิงผู้นั้นมาขอรับใบอนุญาตตามพระราชบัญญัติเสียก่อน

มาตรา 22 ถ้าหญิงผู้ใดจะขอรับอนุญาตเป็นหญิงนครโสเภณี ให้เจ้าพนักงานสอบสวนให้ความดังต่อไปนี้ก่อนคือ (1) ผู้ได้รับใบอนุญาตมีอายุเกินกว่า 15 ปีแล้วหรือยัง (2) เป็นผู้สมัครด้วยตนเองหรือไม่ (3) เป็นผู้ที่ไม่มีโรคที่จะติดต่อกันได้หรืออย่างไร

มาตรา 25 - 26 เมื่อได้อุญาตให้ผู้ยื่นคำขอเป็นหญิงโสเภณีได้แล้ว เจ้าพนักงานยังมีอำนาจตรวจโรคหญิงนครโสเภณีได้ตลอดไป นายโรงต้องยอมให้แพทย์ตรวจทุกเวลา ถ้าแพทย์พบว่าหญิงคนใดป่วยเป็นโรคซึ่งจะติดต่อกันได้ก็มีอำนาจเรียกใบอนุญาตคืนเสียชั่วคราวหนึ่ง แล้วส่งตัวหญิงผู้นั้นไปรักษา ณ โรงพยาบาลกว่าจะหาย

มาตรา 32 ห้ามมิให้ผู้หนึ่งผู้ใดบังคับกดขี่หรือการล่อลวงหญิงที่ไม่สมัครใจเป็นหญิงนครโสเภณี

กฎหมายฉบับนี้สะท้อนให้เห็นว่าพระองค์ทรงให้ความสำคัญต่อชีวิต ร่างกาย อนามัยของราษฎร โดยการควบคุมและป้องกันโรคติดต่อต่างๆ เพื่อมิให้ราษฎรต้องทนทุกข์ทรมานหรือต้องเสียชีวิตจากโรคระบาดเหล่านี้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่ากฎหมายนี้ได้มอบสิทธิในการได้รับการป้องกันและขจัดโรคติดต่ออันตรายต่อราษฎร

สำหรับในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยการแพทย์แผนตะวันตกได้เข้ามามีอิทธิพลในสยามประเทศเป็นอย่างยิ่ง ทำให้มีราษฎรชาวสยามมีความเหลื่อมใส เชื่อถือในทางการแพทย์แผนตะวันตก อันส่งผลทำให้มีผู้แอบอ้างว่าเป็นผู้มีความรู้วิชาทางการแพทย์สามารถทำการดูแลรักษาจากอาการป่วยไข้ได้ ทำให้เกิดการรักษาที่ไม่ถูกต้องทางการแพทย์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นถึงความสำคัญดังกล่าวจึงโปรดเกล้าฯ ให้ตรา “พระราชบัญญัติการแพทย์ พ.ศ. 2466” ขึ้น เพื่อมุ่งรับรองให้เกิดสวัสดิภาพแก่ราษฎร โดยการ

คุ้มครองป้องกันอันตรายที่อาจเกิดขึ้นกับราษฎร อันเนื่องมาจากการประกอบวิชาชีพแพทย์ซึ่งเป็นผู้ที่ไม่มีความรู้ความสามารถและมีได้ฝึกหัดทางการแพทย์อย่างแท้จริง ทั้งนี้สาระสำคัญที่เกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพตามพระราชบัญญัตินี้ เช่น⁶⁴³

มาตรา 9 ได้กำหนดให้อำนาจสภาการแพทย์มีอำนาจในการออกใบอนุญาตประกอบโรคศิลปะ ซึ่งผู้ขออนุญาตจะต้องมีวิทยาคณในวิชาชีพกับความบริสุทธิ์ของประกาศนียบัตร ทั้งยังต้องมีความมั่นคงในธรรมจรรยา มารยาทในวิชาชีพด้วย

มาตรา 10 ได้กำหนดห้ามมิให้ผู้ประกอบโรคศิลปะหรือประกาศนียบัตรโดยวิธีใดว่าพร้อมที่จะประกอบวิชาชีพ และห้ามมิให้ผู้ใดรับรักษาคนบาดเจ็บป่วยไข้

หรือในมาตรา 11 และ มาตรา 12 ที่กำหนดควบคุมผู้ได้รับอนุญาตใบประกอบโรคศิลปะที่ต้องอยู่ในภาวะเบี่ยง ศีลธรรมจรรยา หากไม่แล้วยอมถูกเพิกถอนใบอนุญาตได้

กฎหมายนี้จึงมีลักษณะเป็นการรับรองและคุ้มครองสิทธิในความปลอดภัยจากการรักษาทางการแพทย์หรือสิทธิการรับบริการทางสาธารณสุขที่ได้มาตรฐาน ทั้งยังถือว่าเป็นกฎหมายที่เกี่ยวกับการควบคุมการประกอบโรคศิลปะเป็นฉบับแรกของสยามประเทศ

7) การรับรองกรรมสิทธิ์

7.1) สิทธิในที่ดิน

สำหรับเรื่องสิทธิในที่ดินนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้รับแนวความคิดมาจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจากที่ได้กล่าวมาข้างต้น โดยรัชสมัยของพระองค์ได้มีการรับรองสิทธิในที่ดินหรือการสร้าง “ระบบกรรมสิทธิ์” เยี่ยงอารยธรรมตะวันตก กล่าวคือ ใน พ.ศ. 2441 ได้โปรดเกล้าฯ ให้ออกประกาศออกตราจองที่ดินคลองประเวศน์บุรีรมย์แลคลองแยก⁶⁴⁴ เพื่อจัดการสำรวจรังวัดและออกตราแดงสำหรับเป็นหลักฐานกรรมสิทธิ์ในที่ดินในบริเวณแขวงคลองประเวศน์บุรีรมย์และในบริเวณคลองแยกจากคลองดังกล่าว

⁶⁴³ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 36, (พระนคร : โรงพิมพ์ เติลิมล์, 2477), หน้า 125-139.

⁶⁴⁴ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 15 หน้า 431-434 ลงวันที่ 15 มกราคม ร.ศ.117

โดยกำหนดว่า ที่ดินที่ได้ออกใบสำรวจให้แล้วนี้ หากจะซื้อขายโอนกรรมสิทธิ์กันก็ต้องไปจดทะเบียนต่อกรมการอำเภอท้องที่ มิฉะนั้นจะถือว่าเป็นเจ้าของที่ดินโดยชอบไม่ได้ หลังจากนั้น ได้มีการออกกฎหมายเพื่อดำเนินการออกโฉนดที่ดินให้แก่ราษฎรในหัวเมืองต่างๆ โดยโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงเกษตรธิการดำเนินการออกโฉนดที่ดินบริเวณเมืองกรุงเก่าเป็นแห่งแรกใน ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444)⁶⁴⁵ และต่อมาได้มีการตรา “พระราชบัญญัติการออกโฉนดที่ดิน ร.ศ. 127”⁶⁴⁶ (พ.ศ. 2451) โดยได้กำหนดระเบียบเกี่ยวกับการออกโฉนดที่ดินเป็นการทั่วไป ซึ่งเป็นการให้สิทธิในการถือครองที่ดินอย่างเต็มที่แก่ราษฎร โดยในมาตรา 35 แห่งพระราชบัญญัติดังกล่าวได้รับรองสิทธิของเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่ดินไว้ว่า “ที่ดินซึ่งได้ออกโฉนดตามพระราชบัญญัตินี้ให้เจ้าของมีกรรมสิทธิ์ตามพระราชกำหนดกฎหมาย” การรับรองการถือกรรมสิทธิ์ในที่ดินตามกฎหมายข้างต้นนี้ถือเป็นการรับรองความเป็นปัจเจกชนนิยมของราษฎรชาวสยามให้มีความเสมอภาคเท่าเทียมกันในการถือกรรมสิทธิ์ที่ดิน ดังนานาอารยประเทศซึ่งกฎหมายโฉนดที่ดินนี้ได้ล้มล้างกฎหมายเกี่ยวกับที่ดินเป็นของพระมหากษัตริย์อย่างสิ้นเชิง

7.2) สิทธิในการได้รับค่าทดแทนจากการเวนคืน

อสังหาริมทรัพย์

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการออก “ประกาศสร้างรถไฟสยามสายกรุงเทพฯ ถึงเมืองนครราชสีมา ร.ศ.109” (พ.ศ.2433) ขึ้นเป็นสายแรกของสยามประเทศ เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกในการคมนาคมให้แก่ราษฎร โดยในประกาศนี้ได้กำหนดให้มีการชดใช้ค่ารั้ออาคารบ้านเรือนให้แก่ผู้เป็นเจ้าของว่า⁶⁴⁷ “ทางรถไฟซึ่งจะผ่านไปในที่ใดๆ ก็ดี ถ้าโรงพัก โรงจักร โรงงาน ในการรถไฟจะต้องสร้างขึ้นในที่ใดๆ ก็ดี ถ้าที่นั้นเป็นที่บ้านคนอยู่ ถ้าเป็นที่ห้างร้าน โรงจักร โรงงาน แลสวนผลไม้มีราคา เจ้าพนักงานกระทรวงโยธาธิการต้องคิดเงินทำขวัญให้ เปนค่าที่ดินแลค่ารั้อเรือนแลค่าผลไม้ต้องเสียตามสมควร แต่ถ้าเป็นที่ไร่นาป่าทุ่งไม่มีราคา เจ้าพนักงานกระทรวงโยธาธิการต้องคิดเงินทำขวัญ ให้เปนค่ารั้อเรือนเท่านั้น ไม่ต้องให้ค่า

⁶⁴⁵ มัญทนา ชุ่มผล, “โฉนดที่ดินฉบับแรกของไทย เป็นที่ของพระพุทธเจ้าหลวงรัชกาลที่ 5,” ศิลปวัฒนธรรม 24 (มกราคม 2546): หน้า 62-67.

⁶⁴⁶ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 25 หน้า 1431-1448 ลงวันที่ 9 มีนาคม ร.ศ.127

⁶⁴⁷ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 12, หน้า 183-193.

ที่ดินด้วย กำหนดเงินทำขวัญซึ่งเจ้าพนักงานกระทรวงโยธาธิการจะต้องให้ นั้น ไม่จำเป็นต้องตีราคาให้ มากมายจนถึงเพนกำไรแก่เจ้าของที่ เจ้าพนักงานกระทรวงโยธาธิการต้องให้แต่พอช่วยพูนพูน พอสมควร เจ้าของที่ต้องยอมรับตามราคาที่เขาพนักงานกระทรวงโยธาธิการตีให้ แต่ต้องไปจากที่นั้น ตามกำหนดซึ่งเจ้าพนักงานกระทรวงโยธาธิการกะให้”

ส่วนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว นั้นได้มี “พระราชบัญญัติจัดวางทางรถไฟและทางหลวง พ.ศ.2464”⁶⁴⁸ ที่เป็นการกำหนดหลักเกณฑ์ ในการใช้ “ค่าทำขวัญ” ที่เป็นการชดเชยค่ากรรมสิทธิ์ที่ดินของราษฎรซึ่งใช้วางทางรถไฟหรือตัดถนน ผ่าน โดยการกำหนดให้มีการชดเชยตามราคาซื้อขายกันในท้องตลาดในวันที่ยกพระราชกฤษฎีกา กำหนดเขตที่ดิน โดยมีคณะกรรมการจัดซื้อที่ดิน 3 คนเป็นผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยในเรื่องค่าทำขวัญ และ ถ้าตกลงกับเจ้าของที่ดินไม่ได้ก็ให้ตั้งอนุญาโตตุลาการชี้ขาด โดยที่ทางการจะเข้าครอบครองที่ดินได้ ต่อเมื่อได้ใช้เงินหรือวางเงินค่าทำขวัญแล้วเท่านั้น กฎหมายดังกล่าวเป็นการกำหนดหลักเกณฑ์ที่จัดได้ ว่าเป็นธรรมอย่างมากสำหรับในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ นอกจากนี้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการออกกฎหมายอีกหลาย เช่น พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการจัดซื้อที่ดิน และอสังหาริมทรัพย์อย่างอื่น เพื่อสร้างปฐมบรมราชานุสรณ์และสร้างคมนาคมเชื่อมจังหวัดพระนคร กับธนบุรี พ.ศ.2472 ในมาตรา 3 ที่ว่า⁶⁴⁹ “บุคคลผู้ที่ชอบจะร้องขอให้เจ้าพนักงานพิจารณากำหนด ราคาหรือค่าทดแทนให้...คือ เจ้าของที่ดินกับผู้ถือกรรมสิทธิ์ในสิ่งก่อสร้างในที่ดินและผู้เช่า...”

กฎหมายทั้งหลายเหล่านี้นับได้ว่าเป็นการรับรองและ ยืนยันในการมีกรรมสิทธิ์ในอสังหาริมทรัพย์ของปัจเจกชน และเป็นการประกันสิทธิขั้นพื้นฐานของ เอกชนจากการละเมิดของรัฐในเสรีภาพหรือแดนอิสระของปัจเจกชน

8) สิทธิในการมีส่วนร่วมทางการเมือง

การมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองของสยามมีความชัดเจนในรัช สมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยทรงมีพระราชดำริให้มีการจัดระเบียบการ ปกครองระดับ “หมู่บ้าน” ที่มีมาแต่เดิมขึ้นใหม่ เพราะทรงเล็งเห็นว่าการปกครองในระดับนี้จำเป็น

⁶⁴⁸ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 38 หน้า 123 ลงวันที่ 27 สิงหาคม พ.ศ.2464

⁶⁴⁹ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 42, (พระนคร : โรงพิมพ์ เติลิมส์, 2476), หน้า 102 – 108.

และสำคัญยิ่งในการบริหารราชการแผ่นดิน เนื่องจากเป็นหน่วยการปกครองที่ใกล้ชิดกับราษฎรมากที่สุด โดยได้ทรงให้มีการทดลองจัดระเบียบการปกครองตำบล หมู่บ้าน ขึ้นที่อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อ ร.ศ.111 (พ.ศ.2435) โดยให้ราษฎรเลือก ผู้ใหญ่บ้านแทนการแต่งตั้งโดยเจ้าเมือง ต่อมาจึงได้มีการจัดระเบียบการปกครองตำบล หมู่บ้าน ตามหัวเมืองต่างๆ โดยตราเป็น “พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ.116” (พ.ศ.2440) ซึ่งถือเป็นกฎหมายลักษณะปกครองท้องที่ฉบับแรกของประเทศไทย จนถึงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการตรา “พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ.2457” ขึ้นใช้บังคับแทน⁶⁵⁰

พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ทั้งสองฉบับมีสาระสำคัญใกล้เคียงกัน โดยเป็นกฎหมายที่เกี่ยวกับการปกครองท้องที่คือการปกครองในตำบลและหมู่บ้านซึ่งเป็นการปกครองที่มีความใกล้ชิดกับราษฎรในการปฏิบัติงานตามกฎหมายและแนวนโยบายของรัฐ และเป็นผู้ช่วยเหลือนายอำเภอซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของราชการบริหารส่วนภูมิภาค โดยเฉพาะในการเป็นผู้ประสานงานระหว่างราชการส่วนภูมิภาคกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การรักษาความสงบเรียบร้อย การป้องกันและแก้ไขปัญหากรณีต่างๆ นอกจากนี้ยังทำหน้าที่เป็นคนกลางในการไกล่เกลี่ย ประนีประนอมและจัดการระงับปัญหาความขัดแย้งในท้องที่ และยังมีฐานะเป็นตัวแทนของรัฐ ตัวแทนของราษฎรเกี่ยวกับเรื่องร้องทุกข์ ความเดือดร้อนของราษฎรเพื่อนำเสนอต่อทางราชการ⁶⁵¹

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁶⁵⁰ สำนักบริหารการปกครองท้องที่ กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, การปกครองท้องที่ [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://pab.dopa.go.th/mmenu1.html#village> [26 มีนาคม 2560]

⁶⁵¹ บุญเกียรติ การระเวกพันธุ์ และคณะ, พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=%E0%B8%9E%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%A3%E0%B8%B2%E0%B8%8A%E0%B8%9A%E0%B8%B1%E0%B8%8D%E0%B8%8D%E0%B8%B1%E0%B8%95%E0%B8%B4%E0%B8%A5%E0%B8%B1%E0%B8%81%E0%B8%A9%E0%B8%93%E0%B8%B0%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%9B%E0%B8%81%E0%B8%84%E0%B8%A3%E0%B8%AD%E0%B8%87%E0%B8%97>

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชดำรัสกับหลวงเทศาภิบาลวิจารณ์ (เส็ง วิริยศิริ) ที่ต่อมาได้เป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทย ว่า “เรามีหลักมาแต่โบราณแล้วว่า มีเจ้าบ้าน ผู้ใหญ่บ้าน กำหนดแขวงตามบ้านนอกหรือหัวเมือง เวลานี้มีเป็นบ้านๆ กำหนดแขวงอยู่บ้างแล้วการที่เราจะจัดใหม่ต่อไปนั้น เห็นว่าควรจะอนุโลมจัดท้องที่คล้ายคลึงกับที่เราจัดมีอยู่บ้างแล้วบางเมือง คือ กำหนดหลายๆ เจ้าบ้าน ที่อยู่ใกล้ชิดติดต่อกันเป็นกลุ่มๆ หนึ่งเข้าเป็นหมู่บ้านในกลุ่มนี้เรียกว่า “หมู่บ้าน” แล้วให้มีผู้ใหญ่บ้านปกครองคนหนึ่ง หลากๆ หมู่บ้านที่อยู่ในระยะใกล้เคียงกันมากน้อยพอสมควร ตั้งขึ้นเป็น “ตำบล” ให้มีกำนันเป็นหัวหน้าตำบล หลากๆ ตำบลรวมเป็นแขวงหรืออำเภอหนึ่ง การรวบรวมบ้านขึ้นเป็นหมู่ เป็นตำบล เป็นอำเภอเช่นนี้คงมีเล็กบ้างใหญ่บ้างต้องถือเอาภูมิประเทศท้องที่เป็นหลัก”⁶⁵²

การจัดการปกครองท้องที่ตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 ในบางมาตราได้แสดงให้เห็นถึงการมุ่งต่อการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองของราษฎรในท้องถิ่นของตน โดยการให้ราษฎรได้ทำการเลือกตั้งทางตรงและทางอ้อม อาทิ⁶⁵³

หมู่บ้าน ประกอบด้วยราษฎรจำนวนประมาณ 200 คน เป็น 1 หมู่บ้าน หรือไม่ถึง 200 คน แต่มีบ้านไม่ต่ำกว่า 5 บ้านก็นับเป็น 1 หมู่บ้าน (มาตรา 8) โดยให้ราษฎรชายหญิงที่ถือสัญชาติไทยและมีอายุ 20 ปีขึ้นไป *ประชุมกันเพื่อเลือกบุคคลที่ตนเองไว้ใจหรือเคารพนับถือเป็นผู้ใหญ่บ้าน* (มาตรา 9 และมาตรา 11) ซึ่งผู้ใหญ่บ้านมีอำนาจปกครองบรรดาราษฎรที่อยู่ในหมู่บ้านของตนให้มีความสงบเรียบร้อย เช่น อำนวยความเป็นธรรมและดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยและความปลอดภัยให้แก่ราษฎรในหมู่บ้าน รวมตลอดทั้งการช่วยเหลือบรรเทาทุกข์แก่ผู้ประสบภัย

[%E0%B9%89%E0%B8%AD%E0%B8%87%E0%B8%97%E0%B8%B5%E0%B9%88_%E0%B8%9E.%E0%B8%A8._2457#cite_note-1](#) [26 มีนาคม 2560]

⁶⁵² นรเศรษฐ์ นาคภัทระพงศ์ สัญญา สัญญาวิวัฒน์ และปิยนาด บุนนาค ,การบริหารจัดการมณฑลเทศาภิบาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, *วารสารพหุศึกษาศาสตร์* 18 (กรกฎาคม 2555): 143.

⁶⁵³ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, *ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 27*, หน้า 210-251.

รวมถึงมีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับความอาญา เช่น เมื่อทราบข่าวว่ามีการกระทำความผิดกฎหมาย เกิดขึ้นหรือสงสัยว่าได้เกิดขึ้นในหมู่บ้านของตน เป็นต้น (มาตรา 27 - 28)

ตำบล ประกอบด้วยหลายๆ หมู่บ้านรวมกันราว 20 หมู่บ้าน โดยให้จัดเป็นตำบลหนึ่ง (มาตรา 29) ซึ่งในตำบลหนึ่งมีกำนันหนึ่งคนทำหน้าที่ปกครองราษฎรในตำบลนั้น และมาจากการการเลือกตั้งกันเองของผู้ใหญ่บ้านในตำบลนั้นขึ้นเป็นกำนัน (มาตรา 30) และกำนันมีอำนาจหน้าที่อำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการปกครองท้องที่ ได้แก่ การตรวจตรา การรักษาความสงบเรียบร้อยในตำบล การให้ราษฎรปฏิบัติตามกฎหมาย การป้องกันภัยอันตราย การให้เป็นไปตามกฎหมาย เช่น การตรวจและเก็บภาษีอากร รวมทั้งการปกครองผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ประจำตำบลและสารวัตรกำนัน หรืออำนาจหน้าที่เกี่ยวกับความอาญา และรักษาความสงบเรียบร้อย เช่น เมื่อมีการกระทำความผิดอาญาหรือสงสัยจะเกิด ให้แจ้งนายอำเภอ เป็นต้น (มาตรา 35 - 42)

นอกจากนี้ ในหนึ่งตำบลให้กำนันและผู้ใหญ่บ้านประชุมพร้อมกันทำการเลือกตั้งผู้ที่มีความรู้ในวิชาแพทย์ เป็นแพทย์ประจำตำบลหนึ่งคน (มาตรา 45 - 46) สำหรับแพทย์ประจำตำบลมีอำนาจหน้าที่ช่วยเหลือกำนัน ผู้ใหญ่บ้านจัดการรักษาความสงบเรียบร้อยในตำบล ป้องกันและตรวจตราความเจ็บไข้ได้ป่วยที่เกิดขึ้นแก่ราษฎรในตำบลนั้นและตำบลใกล้เคียง ตลอดจนรายงานโรคระบาดร้ายแรง แก่กำนันและนายอำเภอ (มาตรา 48) อีกทั้งเมื่อมีเหตุการณ์ในเรื่องการรักษาความเรียบร้อยในตำบล ก็ให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ประจำตำบลปรึกษาหารือกันโดยถือเอาเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ (มาตรา 50)

กฎหมายข้างต้นได้สะท้อนถึงการเปิดโอกาสให้ราษฎรได้มีส่วนร่วมในการเมืองการปกครองในท้องถิ่นของตนเองผ่านผู้แทน คือ ผู้ใหญ่บ้าน (เลือกตั้งทางตรง) กำนัน รวมถึงแพทย์ประจำตำบล (เลือกตั้งทางอ้อม) ตลอดจนสิทธิในการออกเสียงหรือได้รับการเลือกตั้ง อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลเกล้าเจ้าอยู่หัวที่จะให้ราษฎรในท้องถิ่นได้รู้จักวิถีทางประชาธิปไตยขั้นต้นอย่างแน่นอน ทั้งนี้ เพราะเป็นการฝึกหัดให้ราษฎรค่อยๆ เข้าใจและคุ้นเคยกับประชาธิปไตยทีละน้อยๆ ไปพลางก่อน เนื่องจากราษฎรยังอ่อนต่อความรู้ความเข้าใจในระบอบประชาธิปไตย

9) การรับรองสิทธิเสรีภาพในด้านอื่นๆ

9.1) การรับรองและส่งเสริมเสรีภาพในการนับถือ

ศาสนา

ด้วยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่าการนับถือศาสนาเป็นสิ่งสำคัญ เพราะศาสนาจะเป็นสิ่งขัดเกลาจิตใจของราษฎรให้เป็นผู้ประพฤติดี ประพฤติชอบ รวมการอยู่ใน ศีลธรรมอันดี ซึ่งถือว่าเป็นศาสนาจะสอนให้คนครองตนเป็นคนดี โดยเมื่อเป็นคนดีแล้วก็ย่อมจะไม่ทำ ในสิ่งชั่วร้าย เบียดเบียนหรือละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น เช่นนี้แล้วจึงนับได้ว่าศาสนามีอิทธิพลต่อใน การเกี่ยวพันต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพของราษฎรทั้งหลาย ทั้งนี้ พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ก็ล้วน ใส่พระทัยต่อพระพุทธศาสนา โดยทรงสร้าง บูรณะและปฏิสังขรณ์วัดวาอารามทั้งหลายในพระ ราชอาณาจักร รวมถึงการออกกฎหมายที่เกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ต่างๆ อีกทั้งยังทรงให้เสรีภาพ แก่ราษฎรในการนับถือศาสนาอื่นตามแต่ความเชื่อและความศรัทธาของตน รวมทั้งการที่ทรงเป็นองค์ อัครศาสนูปถัมภกแก่ทุกศาสนาที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารอีกด้วย ดังปรากฏให้เห็น ดังนี้

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงบริจาคพระราชทรัพย์สร้างมัสยิดใหม่ให้แก่ผู้นับถือศาสนาอิสลามนิกายซุนนี ดังปรากฏ ใน “ประกาศสร้างมัสยิดสำหรับพวกที่นับถือศาสนาอิสลามฝ่ายสุหนี่ ร.ศ.120” (พ.ศ.2445) ดังความ ตอนหนึ่งว่า⁶⁵⁴ “...พระเจ้าอยู่หัว...มีพระราชหฤทัยนิยมต่อพระราชประเพณีซึ่งมีสืบเสอมมาแต่ โบราณ ในการที่จะทำนุบำรุงไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินทั่วไปมิได้เลือกที่จะเป็นผู้นับถือศาสนาละติต่างกัน ประการใด แลเมื่อ ร.ศ.119 จะลงมือสร้างทางรถไฟ...ทางรถไฟถูกที่มีมัสยิดสำหรับพวกที่นับถือศาสนา อิสลามฝ่ายสุหนี่ จึงโปรดเกล้าฯ บริจาคพระราชทรัพย์ให้สร้างมัสยิดนี้ขึ้น...” หรือคริสตศาสนานิกาย โรมันคาทอลิกและนิกายโปรเตสแตนต์นั้น พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตรา “พระราชบัญญัติว่าด้วยลักษณะฐานะวัดบาทหลวงโรมันคาทอลิกในกรุงสยาม ร.ศ.128” (พ.ศ.2452) โดยมีการให้เสรีภาพในการเกี่ยวกับศาสนา ดังนี้⁶⁵⁵

⁶⁵⁴ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 18, หน้า 79-80.

⁶⁵⁵ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 23, หน้า 122-131.

ข้อ 1 คณะโรมันคาทอลิก ในกรุงสยามนี้ไม่เลือกว่ามีซัง และบาทหลวงจะเป็นคนชาติภาษาใดๆ ได้รับอนุญาตตามกฎหมายฝ่ายสยาม ให้เป็นบริษัทอันหนึ่ง เฉพาะวิการิโอ อาปอสตอลิกแห่งหนึ่ง เพื่อให้มีอำนาจถือที่ดินสำหรับประโยชน์มิซซัง

ข้อ 10 มิซซังจะหาที่ดินแห่งใดๆ เพื่อใช้การตั้งสถานวัด บาทหลวง หรือสถานพักสอนศาสนาขึ้นใหม่ มีขนาดที่ดินตามที่ต้องการใช้เฉพาะเพื่อประโยชน์ที่กล่าว นี้ ก็ทำได้ตามปรารถนา

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้ตราพระราชบัญญัติว่าด้วยที่พระราชทานพระบรมราชานุญาตแก่โรมันคาทอลิกมิซซังใน กรุงสยาม พ.ศ.2457 เพื่อพระราชทานกรรมสิทธิ์ที่ดินในประเทศสยามให้แก่ศาสนาคริสต์นิกาย โรมันคาทอลิก เพื่อประกอบศาสนกิจหรือประโยชน์ทางศาสนา และเพื่อเป็นที่อยู่ของมิซซังนารีต่างๆ นั้นเอง เช่น โดยกฎหมายนี้ได้ให้เสรีภาพเกี่ยวกับการศาสนา ดังนี้⁶⁵⁶

ข้อ 1 ที่ดินอยู่ภายในกำหนดเขตที่ดินบริเวณหมู่บ้านวัด บาทหลวงซัง ฟรังซิส ซาเวีย (บ้านญวนเก่า) หมู่บ้านวัดบาทหลวงอิมมาคุเล กงเซบซัง (บ้านเขมรเก่า) หมู่บ้านวัดบาทหลวงซังตะคร้ว (บ้านกุฎีจีนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา) หมู่บ้านวัด บาทหลวงโรแซร์ (ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาใกล้คลองผดุงกรุงเกษม) และหมู่บ้านใต้ป้อมปากลาด เป็นที่พระบรมราชานุญาต

ข้อ 4 บรรดาคนทั้งปวง ผู้ซึ่งอยู่ในที่ดินภายในเขตที่กำหนดไว้แล้ว ในเวลาออกพระราชบัญญัตินี้ให้ใช้ได้แล้วนั้น ให้ถือว่าเป็นผู้มีกรรมสิทธิ์ที่ได้เข้ามาในที่นั้นๆ

นอกจากนี้ในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง ให้เสรีภาพในการนับถือศาสนาแก่ทุกเพศทุกวัยเช่นเดียวกับพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อนๆ ดังจะเห็น ได้จาก “ประกาศพระราชกฤษฎีกาให้ใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยลักษณะฐานของวัดบาทหลวงโรมัน คาทอลิกในกรุงสยาม ลงวันที่ 27 สิงหาคม พ.ศ.2452 แก่วิการิโออาปอสตอลิกแห่งหนองแสง พ.ศ. 2472”⁶⁵⁷ ซึ่งในคำปรารภของกฎหมายดังกล่าวถือได้ว่าให้สิทธิเสรีภาพในการนับถือศาสนาเป็นอย่างมาก ความตอนหนึ่งว่า “ทรงพระราชดำริว่า บัดนี้สมควรจะกำหนดสิทธิของมิซซังในวิการิโออาปอส

⁶⁵⁶ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 27, หน้า 180-188.

⁶⁵⁷ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 42, หน้า 58 – 59.

สตอลิโดแห่งหนองแสงไว้ให้แน่นอน ในการที่จะถือเอาที่ดินสำหรับสร้างวัด โรงเรียน ศาลา โรงเรียน โรงพยาบาลหรือโรงเรียนอื่นๆ สำหรับสอนศาสนา และสำหรับทำประโยชน์ให้แก่มิชชันด้วย”

โดยมาตรา 4 ได้กำหนดให้ “วิกาโรอาโตอาปอสตอลิโดแห่งหนองแสงมีสิทธิที่จะถือที่ดินสำหรับทำประโยชน์ให้แก่มิชชันได้ในเวลาปัจจุบัน”

กฎหมายเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงน้ำพระทัยของพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ที่มีทรงถ่อมใจปฏิญาณ ในการไม่เลือกที่รักมักที่ชังในการศาสนาแต่อย่างใด ซึ่งทำให้บุคคลมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการนับถือศาสนา หรือลัทธิทางศาสนาและในการปฏิบัติตามศาสนบัญญัติ หรือมีเสรีภาพในการปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อของตน ทำให้สยามประเทศมีความหลากหลายในการนับถือศาสนาเป็นอย่างมาก

9.2) สิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลจากการยกเลิกธรรมเนียม

ที่ล้าสมัย

แต่โบราณกาลมีธรรมเนียมหนึ่งที่เมื่อพระมหากษัตริย์สวรรคต ผู้คนทุกคนตั้งแต่พระบรมวงศานุวงศ์ เจ้านาย ขุนนาง ข้าราชการ ไพร่และทาสทั่วทั้งพระราชอาณาจักรจะต้องกระทำก็คือ “การโกนผมไว้ทุกข์” แต่มาถึงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้ออกประกาศห้ามคนที่ไม่ได้สังกัดวงหน้าโกนผมไว้ทุกข์ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว แต่ธรรมเนียมนี้ก็ยังมีผลใช้บังคับอยู่ แต่เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชดำรัสไว้ก่อนเสด็จสวรรคตให้ยกเลิกธรรมเนียม “การโกนผมไว้ทุกข์” ซึ่งถือว่าเป็นการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงประเพณีและธรรมเนียมในราชสำนักครั้งใหญ่ เพื่อให้สอดคล้องกับกระแสของอารยประเทศที่ถาโถมเข้ามา เป็นต้นว่า เครื่องแต่งกาย กิริยามารยาท รูปลักษณ์บ้านเมือง รวมไปถึงพระราชพิธีสำคัญๆ หรือธรรมเนียมต่างๆ ด้วย โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เล็งเห็นว่าประเพณีการโกนผมไว้ทุกข์นี้ ไม่เพียงแต่จะสร้างความเดือดร้อนให้กับราษฎรธรรมเนียมนี้ยังถือเป็นเครื่องล้าสมัยและถ่วงความเจริญของบ้านเมืองที่กำลังรุกไปข้างหน้าอย่างเต็มกำลัง จึงได้มีพระราชดำรัสให้ยกเลิกธรรมเนียมนี้เสียดังปรากฏใน “ประกาศยกเลิกการโกนผมแทนการไว้ทุกข์ ร.

ศ.129” ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเนื่องในคราวที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต ดังมีใจความว่า⁶⁵⁸

“อนึ่งตามโบราณราชประเพณี ในเวลาเมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสด็จสวรรคต พระบรมวงศานุวงศ์แลข้าราชการ ราษฎรทั้งหลายต้องโกนผมแทนการไว้ทุกข์ทั่วทั้งพระราชอาณาจักร แต่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้ทรงมีพระราชดำรัสสั่งไว้ว่า “การไว้ทุกข์ดังเช่นที่กล่าวมาแล้วนั้น ย่อมเป็นเครื่องเดือดร้อนอยู่เป็นอันมากให้ยกเลิกเสียทีเดียว”

ประกาศดังกล่าวได้จึ้นนับได้ว่าการรับรองสิทธิส่วนบุคคลของปัจเจกชน และยังให้ความสำคัญถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อีกนัยหนึ่งด้วย เพราะการบังคับให้บุคคลกระทำการในสิ่งที่ขัดต่อความต้องการหรือความรู้สึกแล้วนั้น ย่อมเป็นการละเมิดต่อสิทธิส่วนบุคคล

9.3) การรับรองเสรีภาพในการเดินทาง

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะสร้างระบบคมนาคมของประเทศ เพื่อให้ราษฎรทั้งหลายสามารถเดินทางไปมาหาสู่กันหรือทำมาค้าขายกันได้โดยสะดวกสบายและเพื่อความสง่างามของบ้านเมือง ดังจะเห็นได้จาก

⁶⁵⁸ สำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ. ประกาศยกเลิกการโกนผมแทนการไว้ทุกข์ [ออนไลน์].

สำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ: 2559. แหล่งที่มา:

<http://www.nat.go.th/nat/index.php/%E0%B8%AA%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%99%E0%B9%88%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%B9%E0%B9%89/item/%E0%B8%9B%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A8E0%B8%A2%E0%B8%81%E0%B9%80%E0%B8%A5%E0%B8%B4%E0%B8%81%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B9%82%E0%B8%81%E0%B8%99%E0%B8%9C%E0%B8%A1%E0%B9%81%E0%B8%97%E0%B8%99%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B9%84%E0%B8%A7%E0%B9%89%E0%B8%97%E0%B8%B8%E0%B8%81%E0%B8%82%E0%B9%8C.html>

“ประกาศจัดที่สร้างถนนราชดำเนิน ร.ศ.118” (พ.ศ.2442) ดังความที่ว่า⁶⁵⁹ “...ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จะให้สร้างถนนหลวง...ตั้งแต่ถนนพระสุเมรุ ข้ามคลองบางลำภูที่จำบลบ้านพานถมตรงไปยังตำบลป้อมหักกำลังดัชกร ข้ามคลองผดุงกรุงเกษมบรรจบถนนเบญมาศ พระราชทานนามว่า “ถนนราชดำเนิน”...” หรือ ประกาศจัดที่สร้างถนนเทวียุรยาตร ร.ศ.118” (พ.ศ.2442) ความตอนหนึ่งว่า⁶⁶⁰ “...ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตัดสร้างถนนขึ้นใหม่...ในท้องที่ตำบลที่ตัดทางตั้งแต่ถนนบำรุงเมืองระหว่างสี่กั๊กกับตลาดเสาชิงช้า ตรงไปข้ามคลองบางลำพู ผ่านตำบลบ้านพานถม ตัดไปออกตำบลบางขุนพรหมริมวัดมกุฎกษัตริย์ข้างทิศพายัพ ข้ามคลองผดุงกรุงเกษมบรรจบถนนดวงดาว พระราชทานนามว่า “ถนนเทวียุรยาตร”...” กฎหมายเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าพระองค์ทรงให้ความสำคัญต่อเสรีภาพในการเดินทางหรือการเคลื่อนไหวของราษฎรทั้งหลาย ซึ่งถือว่าเป็นเสรีภาพพื้นฐานของความเป็นมนุษย์และจัดเป็นสิทธิมนุษยชนของทางตะวันตกด้วย

4.1.2.2.2 การรับรองสิทธิเสรีภาพที่ไม่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร

1) การรับรองเสรีภาพของสื่อสารมวลชน

ในสมัยรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ทรงได้พระราชทานเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นให้แก่ราษฎรเช่นเดียวกับพระราชชนก โดยได้มีการจัดพิมพ์หนังสือพิมพ์ใหม่ราว 50 ฉบับ เป็นภาษาอังกฤษราว 6 ฉบับ นอกนั้นเป็นภาษาไทย หนังสือข่าวภาษาไทยมีกว่า 10 ฉบับ คือ หนังสือพิมพ์ราชกิจจานุเบกษา หนังสือพิมพ์วชิรญาณ หนังสือพิมพ์สุทยาลังการ หนังสือพิมพ์เหตุแสงอรุณ หนังสือสยามประเภทลัทธิวิทยา หนังสือตุลยวิภาคพจนกิจ หนังสือทวีปัญญา หนังสือพิมพ์ประตู่ใหม่ และหนังสือพิมพ์วิทยากรย์ นอกจากนั้น ยังมีนิทานกลอน เช่น ลักษณะวงศ์ จันทโครพ หรือแก้วหน้าม้า เป็นต้น จึงมีโรงพิมพ์นิทานกลอนเป็นจำนวนมากกว่าโรงพิมพ์อื่นๆ⁶⁶¹

การแสดงความคิดเห็นของทั้งชายและหญิงปรากฏออกในรูปของการเขียนหนังสือต่างๆ โดยในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสตรีได้เรียกร้อง

⁶⁵⁹ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 17, หน้า 71-77.

⁶⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 93-98.

⁶⁶¹ ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352 – 2453 ด้านสังคม, หน้า 326-333.

สิทธิสตรีเพิ่มขึ้น เพื่อให้สังคมรับรู้โดยการออกวารสารชื่อ “กุลสตรี” ขึ้นมา โดยมีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อเผยแพร่ความรู้โดยเฉพาะงานบ้านงานเรือนแก่ผู้หญิง แต่ขณะเดียวกันก็เรียกร้องให้มีการส่งเสริมโรงเรียนสำหรับผู้หญิงให้มากขึ้น มีการเปิดกว้างในการให้ข่าวสาร และเพิ่มโอกาสแก่สตรีในการออกมาแสดงความคิดเห็นเท่าเทียมกับฝ่ายชาย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริให้กิจการหนังสือพิมพ์มีความเป็นอิสระเสรีในการดำเนินการ โดยมีหนังสือพิมพ์และวารสารรายวัน รายสัปดาห์ รายปักษ์ รายเดือน ภาษาไทย จีน อังกฤษ รวมถึง 133 ฉบับ ทั้งนี้เป็นผลงานการขยายตัวทางการศึกษา มีผู้รู้หนังสือติดตามการเมืองข่าวสารทั้งภายในและภายนอกประเทศมากขึ้น มีผู้สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศ ผู้ที่เลื่อมใสในแนวคิดตะวันตกกระตือรือร้นที่จะเขียนบทความเผยแพร่วิชาการและความคิดใหม่ๆ โดยใช้หนังสือพิมพ์เป็นสื่อกลาง หนังสือพิมพ์เป็นสื่อที่มีบทบาทมากขึ้นในการวิจารณ์การปกครองการใช้อำนาจของข้าราชการ รวมถึงเผยแพร่ความคิดแบบเสรีนิยมและเสนอแนวทางการปรับปรุงประเทศให้ก้าวหน้าและเหตุการณ์อันแสดงถึงการยอมรับความมีเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ที่สำคัญก็คือการที่ทรงให้สิทธิเสรีภาพแก่หนังสือพิมพ์ในการแสดงความคิดเห็นอย่างกว้างขวาง ทรงเข้าพระทัยในบทบาทของหนังสือพิมพ์ในการประกาศประชาธิปไตยเป็นอย่างดี เมื่อหนังสือพิมพ์มีการกล่าวโจมตีรัฐบาลของพระองค์อย่างรุนแรง แต่พระองค์ไม่ได้โต้ตอบโดยการลงโทษหรือมีคำสั่งให้ปิดหนังสือพิมพ์หรือจับบุคคลที่ตีพิมพ์ตีพิมพ์มาลงโทษแต่อย่างใด ทรงตอบโต้หากมีความเห็นไม่ตรงกันโดยการเขียนแก้ตอบหนังสือพิมพ์ที่วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลมากกว่าจะใช้พระราชอำนาจ⁶⁶² โดยใช้พระนามในการที่ตอบโต้หนังสือคือ “อัศวพาหุ” และยังมีพระบรมราชโองการให้หน่วยงานราชการกระทรวงทบวงกรมเอาใจใส่แก่ข่าวคราว หรือทุกข์ร้อนของที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงไม่มีข่าวและความเห็นที่หนังสือพิมพ์เสนอไปแล้ว ทางราชการกระทรวงทบวงที่เกี่ยวข้องไม่เอาใจใส่ดูแล⁶⁶³

นอกจากนี้พระองค์ก็ได้ทรงเขียนบทความต่างๆ เป็นการสั่งสอนให้มีการตัดสินใจที่ถูกต้อง สิ่งไหนควรเชื่อ สิ่งไหนไม่ควรเชื่อ และจะต้องมีเหตุผลประกอบเพราะบางครั้งหนังสือพิมพ์ก็ไม่อาจเชื่อถือได้เสมอไป พระองค์ทรงเขียนเตือนว่า “การที่จะเชื่อความใดๆ ซึ่งปรากฏ

⁶⁶² วิลาสวงศ์ พงศบุตร, ประวัติศาสตร์ไทย, (กรุงเทพฯ : ม.ป.พ., 2552), หน้า 62.

⁶⁶³ หลุย ศิริวัต, ประชาธิปไตย 17 ปี, (พระนคร : โรงพิมพ์วิบูลกิจ, 2493), หน้า 88-89.

เป็นลายลักษณ์อักษรนั้น ควรจะต้องแล้วแต่ฐานะและชื่อเสียงแห่งผู้แต่ง ถ้าเราพอจะรู้ได้ว่าถ้อยคำของคนดีมีหลักฐานต่างกับถ้อยคำของคนชั่วเฝ้าในโรงเหล้าอย่างไร เหตุใดเราจึงนิยมนับถือถ้อยคำของคนชื่อนั้นจนเกินเหตุ”⁶⁶⁴

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวบทบาทของหนังสือพิมพ์ในการเผยแพร่แนวคิดประชาธิปไตย ทำให้เกิดตื่นตัวที่จะมีส่วนร่วมทางการเมืองด้วยการเรียกร้องให้เปลี่ยนแปลงการปกครองให้สอดคล้องกับแนวคิดตะวันตก ดังบทความที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์สยามปริวิว ฉบับลงวันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ.2470 ลงบทความเรื่อง “ตื่นแล้ว” ที่เป็นเรียกร้องให้รัฐบาลตั้งรัฐสภาและมีผู้แทนร่วมในการบริหารประเทศ ต่อมาหนังสือพิมพ์ไทยใหม่ได้ลงบทความเรียกร้องให้มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยโดยชี้ให้เห็นคุณประโยชน์ประการต่างๆ ซึ่งหนังสือพิมพ์นี้เองมีอิทธิพลต่อการกระตุ้นให้สำนึกในสิทธิเสรีภาพของตนเป็นอย่างมาก

พระราชดำริของพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ได้ให้ความสำคัญแก่สื่อสารมวลชนให้มีสิทธิในเสรีภาพแห่งการแสดงความคิดเห็น การพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณา และการสื่อความหมายโดยวิธีอื่น รวมถึงเสรีภาพในการเสนอข่าวสารของสื่อมวลชน และเสรีภาพที่จะแสวงหา รับและเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารและความคิดทุกประเภทอันสอดคล้องกับการรับรองสิทธิมนุษยชน

2) การรับรองสิทธิในเสรีภาพในการแต่งกาย

วัฒนธรรมการแต่งกายแต่เดิมนั้นผู้ชายจะนุ่งผ้าฝืนเดียวด้วยวิธีนุ่งถักเขมร ไม่สวมเสื้อ พากผ้าที่ศีรษะ ไม่สวมรองเท้า ส่วนผู้หญิงนุ่งผ้าจีบ ห่มสไบ โดยเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับจากการประพาสต่างประเทศโดยได้ทรงมีพระราชดำริให้ปรับปรุงประเพณีการไว้ผมและการแต่งกายของคนสยามให้เป็นไปตามสากลนิยม โดยให้ผู้ชายในราชสำนักเลิกไว้ผมทรงมหาดไทยและเปลี่ยนเป็นไว้ผมยาวอย่างฝรั่ง ส่วนผู้หญิงให้เลิกไว้ผมปีกเปลี่ยนเป็นไว้ผมตัดยาวทรงดอกกระพุ่ม ส่วนการแต่งกายของคนสยามนั้น เช่น ในต้นรัชกาลทรงผู้ชายนุ่งผ้าโจงกระเบน สวมเสื้อราชประแตน คือ เสื้อนอกกระดุม 5 เม็ด เรียกกันว่า “เสื้อราชแปดแตนท์ (Raj Pattern) สวมหมวกทรงนกยูง ถือไม้เท้า โดยจะไปงานพิธีจะต้องสวมถุงเท้ารองเท้าด้วย หรือสวม

⁶⁶⁴ ขจัดภัย บุรุษพัฒน์, การเมืองและพรรคการเมืองของไทยนับแต่ยุคแรกจนถึงปัจจุบัน, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2511), หน้า 81-93.

เสื้อแพรสีตามกระทรวงและหมวดเหล่า ตามชั้นชนเจ้านาย หรือผู้หญิงทรงให้นุ่งผ้าลายโจงกระเบน เสื้อกระบอก ผ่าอก แขนยาว ห่มแพร จีบตามขวาง สไบเฉียงทาบบนเสื้ออีกชั้นหนึ่ง หรือในปลายรัชกาล ทรงนำแบบอย่างการแต่งกายแบบยุโรปกลับมาใช้ในสยามประเทศ เช่น ผู้ชายจะนุ่งกางเกงแทนโจงกระเบน สวมหมวกกะโล่ ข้าราชการแต่งแบบพระราชกำหนด คือ เครื่องแบบ (Uniform) เหมือนอารยประเทศ และผู้หญิงนุ่งโจงกระเบน สวมเสื้อแพรไหม ลูกไม้ ตัดแบบตะวันตก คอตั้งสูง แขนยาว พองฟู เอวเสี้ยวจีบเข้ารูปคล้ายขาหมูแฮม จึงเรียกกันว่า “เสื้อขาหมูแฮม” หรือคาดเข็มขัด หรือห้อยสายนาฬิกา สายแพร สวมถุงเท้าลดลายปักสี รองเท้าส้นสูง⁶⁶⁵ เป็นต้น

พระราชดำริของพระองค์สะท้อนให้เห็นได้ว่าทรงคำนึงถึงสิทธิในความเป็นส่วนตัว โดยการไม่เข้าไปสอดแทรกโดยพลการในกิจการส่วนตัวของปัจเจกชน ดังจะเห็นได้จากการให้เสรีภาพในการไว้ทรงผมและการแต่งกายที่ไม่จำเป็นต้องอยู่แต่ในกฎในเกณฑ์เดิม ซึ่งขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของราษฎรเป็นหลักนั่นเอง

3) การรับรองสิทธิในด้านการสาธารณสุข

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากการพระราชทานสิทธิในการสาธารณสุขที่ได้ออกเป็นกฎบัตรกฎหมายตั้งได้กล่าวมาข้างต้นแล้วนั้น ก็ยังทรงมีพระราชดำริให้จัดตั้งคอมมิตตี (คณะกรรมการ) จัดการโรงพยาบาลขึ้นคณะหนึ่งใน พ.ศ. 2429 เพื่อจัดสร้างโรงพยาบาลที่วังหลัง ด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ กรรมการคณะนี้ประกอบด้วยเจ้านายชั้นสูงและขุนนางผู้ใหญ่รวม 9 คน มีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพและพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าศรีเสาวภาคย์ เป็นต้น ในขณะที่ดำเนินงานก่อสร้างอยู่นั้น บังเอิญสมเด็จพระเจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์ พระราชโอรสได้ประชวรสิ้นพระชนม์ลง จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระเมรุ ณ ท้องสนามหลวงเป็นพิเศษ โดยใช้ไม้ที่ทนทาน เช่น ไม้สัก และทำเป็นรูปเรือนต่างๆ โดยมีพระราชประสงค์ว่าเมื่อเสร็จงานพระเมรุแล้วจะพระราชทานสิ่งก่อสร้างเหล่านั้นดัดแปลงเป็นอาคารสำหรับโรงพยาบาล และภายหลังการพระเมรุก็พระราชทานสิ่งก่อสร้างเหล่านั้นมอบให้แก่โรงพยาบาล เพื่อนำมาปลูกสร้างเป็นเรือนคนไข้ โดยทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามว่า

⁶⁶⁵ อัจฉรา สโรบล. เอกสารประกอบการเรียนการสอน (Ebook) 006216 : History of Costume (ประวัติเครื่องแต่งกาย) [ออนไลน์]. คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ <http://www.human.cmu.ac.th/home/hc/ebook/006216/006216-03.pdf>

“โรงศิริราชพยาบาล” หลังจากนั้นเพื่อให้ประชาชนได้รับการรักษาพยาบาลอย่างทั่วถึง ทางราชการ จึงจัดตั้งโรงพยาบาลขึ้นอีกสามแห่ง คือ โรงพยาบาลเทพศิรินทร์ในท้องที่อำเภอสระประทุม บุรพาพยาบาล (ที่ป้อมมหาไชย) ในท้องที่อำเภอในพระนครและโรงพยาบาลสามเสนในท้องที่อำเภอดุสิต⁶⁶⁶ และเพื่อให้กิจการบริการสาธารณสุขและบริการรักษาคนเจ็บป่วยดำเนินไปด้วยดี

พระราชดำริของพระองค์นับได้ว่าเป็นการพระราชทานสิทธิที่จะได้รับการรักษาพยาบาลจากสถานบริการสาธารณสุขของรัฐ ทั้งการบริการทางการแพทย์ การสาธารณสุข การป้องกันโรค การตรวจวินิจฉัยโรค การรักษาพยาบาลและการฟื้นฟูสมรรถภาพ ซึ่งทุกคนมีสิทธิเสมอกันในการรับบริการทางสาธารณสุข

4.2 วิเคราะห์วัฒนธรรมทางการเมืองไทยที่ส่งผลต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพ

ดังได้อธิบายแล้วว่าวัฒนธรรมทางการเมืองแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบค้ำค้ำ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้าและวัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม โดยที่วัฒนธรรมทางการเมืองของไทยมีลักษณะผสมผสานดังเช่นที่กล่าวมาแล้วดูจกัน คือเป็นการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้าและวัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม แต่ทางปฏิบัติ ปรากฏว่าสังคมสยามมีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้ามากกว่าแบบมีส่วนร่วม ซึ่งส่งผลทำให้การรับรองสิทธิเสรีภาพอยู่ภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองไทย

4.2.1 วัฒนธรรมทางการเมืองไทยที่ส่งผลต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ.2417

4.2.1.1 วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมที่ส่งผลต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพ

4.2.1.1.1 สิทธิเสรีภาพของชนชั้นต่างๆ

จากที่ได้อธิบายถึงการรับรองสิทธิเสรีภาพของแต่ละชนชั้นจะพบว่า ชนชั้นเจ้าและชนชั้นขุนนาง หรือ “ผู้ปกครอง” กับชนชั้นไพร่และชนชั้นทาส หรือ “ผู้อยู่ใต้การปกครอง” ต่างก็มีสิทธิเสรีภาพที่แตกต่างกันไปตามแต่ที่กฎหมายหรือการกำหนดให้จากชนชั้นที่สูงขึ้นไป นั่นทำให้เห็นว่าสิทธิเสรีภาพถูกกำหนดโดยวรรณะหรือชนชั้นภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยม

⁶⁶⁶ ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านสังคม, หน้า 287.

กล่าวคือ กฎหมายจำนวนมากถูกสร้างขึ้นเพราะวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมได้กำหนดขึ้นมา เช่น

- กฎหมายตราสามดวง พระโอยการลักภากลุกเมียผู้คน ท่านบานผแนก มาตรา 2 ข้อ 17 ที่ “ห้ามมิให้ถือว่าฐานะของบุตรผู้ถือศักดินาตั้งแต่ 400 ขึ้นไปเป็นไพร่”

- กฎหมายตราสามดวง ตำแหน่งนาพลเรือน ที่ได้กำหนดศักดินาของเจ้านายและขุนนางข้าราชการต่างๆ อาทิ มหาอุปราชถือศักดินา 100,000 หม่อมเจ้าถือศักดินา 1,500 พระยาถือศักดินา 1,000 – 10,000 ไพร่หัวงานถือศักดินา 25 หรือยาก วนพิท ทาส ลูกทาสถือศักดินา 5 เป็นต้น

- กฎหมายตราสามดวง บทพระโอยการลักษณรับฟ้อง มาตรา 9 บัญญัติว่า⁶⁶⁷ “ราษฎรมาร้องฟ้องด้วยคดีประการใดๆ แลมิได้ตั้งสังกัดมุนนายอย่าพึงรับไว้บังคับบัญชาเปนอันขาดทีเดียว ให้ส่งตัวผู้หาสังกัดมุนนายมิได้นั้นแก่สัสดีเอาเปนคนหลวง”

- ประกาศพระราชบัญญัติเรื่องผัวชายเมีย บิดามารดาชายบุตร พ.ศ.2410 โดยมีการยกเลิกกฎหมายที่อนุญาตให้ผู้ชายชายเมียและลูกเป็นทาสได้ โดยเมียหรือบุตรจะต้องเป็นผู้ยินยอมให้ขายลงเป็นทาสได้

กฎหมายเหล่านี้ถือได้เป็นการรับรองสิทธิเสรีภาพของบุคคลแต่ละชนชั้น แต่รากเหง้าภายใต้การบัญญัติกฎหมายดังกล่าวยังคงยึดถือระบบศักดินาเป็นสำคัญ ซึ่งส่งผลทำให้สิทธิเสรีภาพของแต่ละชนชั้นมีความแตกต่างกันออกไปและขอบเขตการใช้สิทธิเสรีภาพนี้ได้กลายเป็นความเหลื่อมล้ำทางสังคมอันเนื่องมาจากความแตกต่างในเรื่องชนชั้น ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ความเท่าเทียมและความเสมอภาค บุคคลในสังคมจึงได้รับการปฏิบัติที่แตกต่างกันออกไป

นอกจากนี้ ยังมีประกาศในหลายๆ ฉบับในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่แม้มองในมุมหนึ่งจะถือได้ว่าเป็นการรับรองสิทธิเสรีภาพ แต่ก็ยังแฝงด้วยวัฒนธรรมทางการเมืองไทยภายใต้ระบบศักดินานิยม เช่น

- “ประกาศพระราชบัญญัติให้ใช้ค่าน้ำชื้อชนต่างๆ พ.ศ.2404” ที่เป็นการยกระดับและแบ่งแยกชนชั้นอย่างชัดเจน ด้วยปรากฏความตอนหนึ่งว่า⁶⁶⁸ “...ภรรยาหลวง

⁶⁶⁷ ราชบัณฑิตยสถาน, กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 1, หน้า 282.

⁶⁶⁸ ชาลววิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), อ้างแล้ว, หน้า 293-295.

ราชการที่ถือน้ำพิพัฒน์สัตยาของข้าราชการ ที่ถือศักดินาตั้งแต่ 10000 ลงมาจนถึง 400 ก็ดี...ก็มีคำ
ว่า ท่านผู้หญิง...ภรรยาข้าราชการที่ดำนานา 400 ลงมาจนถึงไพร่หลวงไพร่สมทั้งปวง...มีคำนำหน้าชื่อว่า
อำแดง...”

- “ประกาศพระสงฆ์ที่จะสึกมารับราชการ พ.ศ. 2397” กำหนดให้ผู้ที่
โปรดเกล้าฯ ให้รับราชการในกรมสำคัญๆ นั้นจะต้องเป็นบุตรหลานขุนนางผู้มีชาติตระกูลได้ทำ
ราชการมาก่อน⁶⁶⁹ ดังความที่ว่า “...ครั้นบัดนี้ พระราชาคณะ พระครู ฐานานุกรม เปรียญบางองค์ที่
เป็นโลกิฆมาสัยใจมักบาปแสวงหาแต่ลาภสักการแลยศถ่ายเดียว เทียวประจบฝากตัวในเจ้าขุนนาง ไว้
ตัวเป็นคนกว้างขวางในกรมมหาดไทย กรมพระกลาโหม กรมท่า ด้วยคิดว่าท่าเหล่านั้นมีบุญวาสนาจะ
ช่วยกราบทูลพระกรุณาให้สึกออกมาเป็นขุนนาง...อย่าคิดเลย เหนื่อยเปล่า เพราะว่าจะต้องพระราช
ประสงค์แต่คนที่มีชาติตระกูลเป็นขุนนางในตำแหน่งกรมมหาดไทย กรมพระกลาโหม กรมท่า...ซึ่งชาว
วัดที่มีไม่บุตรมีชาติตระกูล คิดเสือกสนใจในกรมอื่นๆ ไม่ได้เลยเป็นอันขาด...” เมื่อเป็นเช่นนี้ย่อม
สะท้อนถึงได้ว่ายังมีการกีดกันหรือขีดเส้นแบ่งเพื่อให้เกิดความแตกต่างหรือการแบ่งเขตระหว่างกลุ่ม
บุคคลทั้งสองกลุ่ม

4.2.1.1.2 สิทธิในทรัพย์สิน

ด้วยมีกฎหมายหลายๆ ฉบับที่กล่าวมาข้างต้นที่มีการบัญญัติขึ้นโดยอาศัย
เมล็ดพันธุ์แห่งวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยม ไม่ว่าจะเป็กฎหมายตราสามดวง บทพระ
อวยการเบ็ดเสร็จ มาตรา 42 ที่ว่า “ที่ในแคว้นแคว้นกรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยามหาดิลกภพนพรัตน์
นราชนาธิบุรีรมย เบนที่แห่งพระเจ้าอยู่หัวหากให้ราษฎรทั้งหลาย ผู้ไปเข้าแผ่นดินอยู่...แลมีผู้หนึ่งเข้า
มาอยู่แลล้อมทำเอาแลปลูกสร้างอยู่ให้เปนสิทธิแก่มัน...” กฎหมายนี้ได้รับรองการมีกรรมสิทธิในที่ดิน
ของราษฎรสยาม โดยราษฎรสามารถครอบครองที่ดิน หรือเป็นมรดกสืบไปยังลูกหลานได้เท่านั้น แต่
ไม่อาจได้กรรมสิทธิ์อย่างความหมายในทางตะวันตก เนื่องจากวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินา
นิยมที่ถือคติที่ว่าที่ดินทั่วทั้งพระราชอาณาจักรเป็นของพระมหากษัตริย์ ดังนั้น จึงเรียก
พระมหากษัตริย์อีกคำหนึ่งว่า “พระเจ้าแผ่นดิน”

นอกจากนี้ การที่กฎหมายตราสามดวง ตำแหน่งนาพลเรือน หรือนาทหาร
หัวเมืองที่ได้กำหนดศักดินาของชนชั้นต่างๆ ของสังคมสยามเจ้านาย ขุนนางข้าราชการ ทหาร ไพร่

⁶⁶⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 43-44.

และทาส เช่น มหาอุปราชถือศักดินา 100,000 สมุหพระกลาโหมศักดินา 10,000 พระยาถือศักดินา 1,000 – 10,000 ตำรวจเลวถือศักดินา 100 ไพร่หัวงานถือศักดินา 25 หรือยาก วนพิศ ทาส ลูกทาส ถือศักดินา 5 นั้น ซึ่งหาใช่ความหมายในการครอบครองกรรมสิทธิ์ที่ดินไม่ แต่เป็นการเอา “นา” มาเป็นเครื่องกำหนดศักดิ์ของบุคคลเป็นหลักแห่งความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลๆ ในสังคม และเป็นหลักแห่งสิทธิ์และหน้าที่ของบุคคลในสังคมอีกด้วย⁶⁷⁰

ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชหัตถเลขาพระราชทานพระเจ้าลูกยาเธอ ในปี พ.ศ. 2440 ทำให้เห็นได้ว่าพระมหากษัตริย์สยามเริ่มเปลี่ยนแปลงแนวความคิดเดิมที่ว่าพระมหากษัตริย์หรือพระเจ้าแผ่นดินเป็นเจ้าของแผ่นดินทั้งปวงในพระราชอาณาจักร ด้วยทรงเข้าถือสิทธิเหนือที่ดินในแบบสมัยใหม่คือมีกรรมสิทธิ์ส่วนตัวเหนือที่ดิน อันแสดงถึงแนวความคิดในการรับรองความเป็นปัจเจกชนนิยม แต่ทั้งนี้กฎหมายตราสามดวง บทพระอาการเบตเสจร มาตรา 42 ที่กล่าวมาข้างต้นยังคงสถานะความเป็นกฎหมายภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมอยู่เช่นเดิม

4.2.1.1.3 สิทธิกระบวนการยุติธรรม

ในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วยจะพบว่าได้มีกฎหมายหลายฉบับที่ให้สิทธิแก่ราษฎรหรือเอกชนในการฟ้องร้องดำเนินคดีได้ แต่ในขณะเดียวกันด้วยขณะนั้นเป็นการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจอธิปไตยแต่เพียงผู้เดียว พระองค์ทรงเป็นผู้บริหารและดำเนินการปกครองประเทศ แม้จะมีกระทรวง ทบวงและกรมเกิดขึ้น โดยมีเสนาบดีและข้าราชการประจำกระทรวง ทบวงและกรมก็ตาม แต่เสนาบดีหรือข้าราชการต่างๆ นั้นต่างเป็นข้าราชการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วยกันทั้งสิ้น การกระทำทุกอย่างของบุคคลดังกล่าวก็เป็นการกระทำแทนพระมหากษัตริย์และในนามของพระมหากษัตริย์ ตามหลักในโลกตะวันตกที่ว่า “The King can do no wrong” * ที่ใช้กับองค์

⁶⁷⁰ ศีกฤทธิ ปราโมช, ม.ร.ว. ฝรั่งศักดินา, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยามรัฐ, 2529), หน้า 186.

* ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ นั้นมีหลัก The King can do no wrong ซึ่งพระมหากษัตริย์มีอำนาจตรากฎหมายและเป็นหัวหน้าของฝ่ายบริหาร โดยทรงมีที่ปรึกษาเป็นคณะ

พระมหากษัตริย์ จึงนำมาปรับใช้กับข้าราชการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วย ราษฎรหรือเอกชนจึงไม่สามารถฟ้องร้องพระมหากษัตริย์และข้าราชการของพระองค์ได้ เพราะเป็นธรรมดาอยู่เองที่ผู้พิพากษาซึ่งเป็นข้าราชการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะไม่ทำการพิพากษาข้าราชการในกระทรวงทบวง ทบวงและกรมต่างๆ ซึ่งเป็นข้าราชการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเช่นเดียวกัน อันสะท้อนถึงรากเหง้าแห่งวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นฐานะเป็นองค์อธิปัตย์ที่มีอาจถูกฟ้องร้องหรือดำเนินคดีได้ รวมถึงข้าราชการของพระองค์ที่ทำงานต่างพระเนตรพระกรรณก็ได้รับสิทธินี้ด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม หากพระมหากษัตริย์จะสละพระราชอำนาจในการที่จะไม่ถูกฟ้องร้องดังกล่าวด้วยการยินยอมให้ราษฎรหรือเอกชนฟ้องข้าราชการของพระองค์ได้ ก็ทรงสามารถกระทำได้⁶⁷¹ ดังจะเห็นได้จากกฎหมายตราสามดวง ลักษณะอาชญาหลวง มาตรา 28 ที่บัญญัติว่า⁶⁷²

“มีผู้มาฟ้องหาข้อทูลละอองธุลีพระบาท ด้วยคดีประการใดใด ให้เอาคดีเนื้อความนั้น ขึ้นบังคมกราบทูลพระกรรณมาให้ทราบก่อน ถ้าทรงพระกรรณสั่งให้พิจารณา จึงพิจารณาได้ ถ้าผู้ใดเอาไปพิจารณาไต่ถามตีบอจางเอง โดยพลการเอง ท่านว่าผู้นั้นละเมิดพระราชอาญา...”

และทรงเป็นประธานที่ปรึกษา ในสมัยนั้นเมื่อออกกฎหมายเสร็จก็จะผ่านไปให้ประธานคณะที่ปรึกษาลงนามให้ความเห็นชอบ ทำให้เป็นหลักการการลงนามสนองพระบรมราชโองการมาแต่เดิมแล้ว ไม่ใช่หลักรับผิดชอบแทนพระมหากษัตริย์ แต่เป็นหลักมาจากว่ากฎหมายที่ออกจากพระมหากษัตริย์ในสมัยก่อนต้องได้รับการยืนยันและยอมรับจากประธานคณะที่ปรึกษา หรือประธานคณะรัฐมนตรีลงนามกำกับอีกที่ว่ากฎหมายออกไปแล้วใช้ได้และไม่ขัดต่อจารีตประเพณี (Pierre Pactet, *Institutions politiques Droit constitutionnel*, (Paris : Masson, 1991), p.144 อ้างถึงใน เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน ว่าด้วยรัฐ รัฐธรรมนูญ และกฎหมาย, พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2555), หน้า 227)

⁶⁷¹ ชาญชัย แสงศักดิ์, นิติบุคคลตามกฎหมายมหาชน, (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2541), หน้า 63-64.

⁶⁷² ราชบัณฑิตยสถาน, กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 2, หน้า 390.

เมื่อพิจารณากฎหมายทั้งหลายเหล่านี้ได้จะเห็นได้ว่าเป็นการบัญญัติกฎหมายขึ้นภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองไทยอย่างแท้จริง โดยได้กำหนดสิทธิแก่บุคคลผู้เป็นข้าราชการแบบหนึ่ง และกำหนดสิทธิกับบุคคลผู้เป็นราษฎรอีกแบบหนึ่ง อันสะท้อนถึงการสร้างเงื่อนไขในการแบ่งแยกชนชั้นทางสังคมให้มิได้รับความเสมอภาคกันตามกฎหมาย

หรือในกรณีของ “ประกาศเรื่องค่าฤชาธรรมเนียม พ.ศ.2394” ที่ถูกกำหนดขึ้นอันมีมูลฐานมาจากวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยม กล่าวคือ การที่ตุลาการเสมียนหรือผู้คุมได้เรียกเก็บค่าฤชาธรรมเนียมในการศาลเกินกว่าที่กฎหมายฉบับนี้กำหนด โจทก์จำเลยกลับต้องถูกลงโทษเพียงฝ่ายเดียว ในขณะที่ตุลาการ เสมียนหรือผู้คุมในฐานะเจ้าหน้าที่รัฐได้ปฏิบัติหน้าที่อันเป็นการละเมิดต่อกฎหมายหาได้ถูกลงโทษแต่ประการใดแม้ว่าจะทำหน้าที่โดยทุจริตก็ตาม ดังความตอนหนึ่งของประกาศฯ ที่ว่า⁶⁷³ “...ถ้าตุลาการเสมียนผู้คุมเรียกค่าฤชาธรรมเนียมกับโจทก์จำเลยเหลือเกินผิดจากหมายประกาศไว้นี้ตั้งแต่ 1 เพื่อขึ้นไป พิจารณาเป็นสัจ จะเอาบรรดาศักดิ์ ตุลาการเสมียนผู้คุมตั้งปรับใหม่ให้กับลูกความผู้ต้องเสียเงินนั้นตามพระราชกำหนดบทพระอัยการซึ่งมีมาแต่ก่อน...”

นอกจากนี้ ดังจะเห็นได้จากการใช้สิทธิฟ้องร้องกล่าวโทษสำหรับผู้เป็นขุนนางข้าราชการด้วยกันนั้นก็ยังคงอยู่ภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมด้วยเช่นกัน กล่าวคือ การฟ้องร้องดำเนินคดีต้องพิจารณาจาก “ระบบศักดินา” เป็นสำคัญ โดยหากผู้ฟ้องมีศักดินาต่ำกว่าผู้ถูกฟ้องก็จำต้องให้ความเคารพยำเกรงและให้เกียรติต่อผู้ที่มีศักดินามากกว่า ด้วยปรากฏ “คำประกาศเรื่องพระยาโบราณบุรานุรักษ์กับกรมการกราบทูลฟ้องเจ้าพระยามหาศิริธรรมฯ ข้ามเสนาบดี พ.ศ.2398” ความตอนหนึ่งว่า⁶⁷⁴ “...พระยาโบราณบุรานุรักษ์ก็เป็นแต่เพียงปลัดหัวเมืองควรจะกราบเรียนท่าเสนาบดีผู้ใหญ่ให้ทราบก่อน...พระยาโบราณบุรานุรักษ์เข้ามากราบบังคับทูลพระกรุณาฟ้องกล่าวโทษเจ้าพระยามหาศิริธรรมฯ ในท่ามกลางข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยหาควรไม่...” ทำให้เห็นว่าวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมได้ทำให้สิทธิในกระบวนการยุติธรรมไม่เกิดมรรคเกิดผลเท่าที่ควร

⁶⁷³ ชาลวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), อ้างแล้ว, หน้า 8-10.

⁶⁷⁴ ชาลวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), อ้างแล้ว, หน้า 83-84.

4.2.1.1.4 สิทธิการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร

จากการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้พระราชทานสิทธิในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารต่างของทางราชการ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องกฎหมายหรือภาชีอากรต่างๆ ทำให้เรื่องทั้งหลายเหล่านี้มีความแน่นอนชัดเจนในการใช้อำนาจของเจ้าหน้าที่รัฐ นับหนึ่งยังถือว่าเป็นการควบคุมการใช้อำนาจรัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐมิให้มีการใช้อำนาจโดยมิชอบ อันเป็นการป้องกันการละเมิดสิทธิเสรีภาพของราษฎรอีกทางหนึ่งด้วย

ขณะเดียวกันสิทธิการรับรู้ของราษฎรก็ได้แพร่หลายเท่าที่ควร อันเนื่องมาจากวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมที่เป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงสิทธิดังกล่าว กล่าวคือ ระบบศักดินาเป็นเครื่องกำหนดสถานะของบุคคล เมื่อบุคคลที่มีศักดินาจำนวนมากก็ย่อมเป็นผู้มีอภิสิทธิ์ในหลายๆ ประการ หนึ่งในนั้นก็คือ สิทธิในการศึกษาเล่าเรียน ซึ่งชนชั้นเจ้าขุนมูลนายข้าราชการหรือบุคคลผู้มีฐานะมั่งคั่งก็ย่อมได้รับการศึกษา ทำให้เป็นผู้ที่มีความรู้ สามารถอ่านออกเขียนได้ เข้าใจความอย่างง่ายตาย ดังจะเห็นได้จากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงเน้นพระราชทานสิทธิในการศึกษาให้แก่พระเจ้าลูกยาเธอ พระเจ้าหลานเธอทั้งหลาย ให้มีความรู้ในหลากหลายแขนง รวมถึงการพระราชทานสิทธิดังกล่าวให้แก่บุตรหลานของเจ้าขุนมูลนายทั้งหลาย แต่หากมองในมุมของราษฎรทั่วไปที่เป็นชนชั้นไพร่และทาส ซึ่งเป็นบุคคลชั้นล่างของสังคม การเข้าถึงการศึกษาย่อมเป็นสิ่งที่ยากเย็นแสนเข็ญด้วยเหตุปัจจัยต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของเงินทองค่าใช้จ่าย การต้องช่วยเหลือครอบครัวหรือแม้แต่การยอมรับจากสังคมที่จะให้การศึกษาแก่ชนชั้นนี้ สิ่งดังกล่าวได้ส่งผลทำให้สิทธิการรับรู้ของราษฎรถูกสกัดกั้นจากความรู้ในหนังสือหนังสือ และกลายเป็นว่ากฎหมายหรือแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับกติกาการปกครองถูกจำกัดการเข้าถึงเฉพาะในหมู่ชนชั้นปกครองเท่านั้นเช่นในอดีต

4.2.1.1.5 สิทธิทางด้านการศึกษา

เมื่อวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมได้แบ่งโครงสร้างทางสังคมเป็นชนชั้นต่างๆ ก็ย่อมส่งผลถึงสิทธิทางด้านการศึกษาเป็นอย่างมาก เนื่องด้วยบุคคลผู้จะมีสิทธิในการศึกษาเล่าเรียนศิลปวิทยาชั้นมูลฐานหรือชั้นสูงนั้นส่วนใหญ่จะเป็นชนชั้นเจ้า รองลงมาจึงเป็นชนชั้นขุนนาง เพราะชนชั้นเจ้าสามารถหาตัวรับตำราและหาครูฝึกสอนได้ตามความต้องการ โดยการศึกษาวิชาสามัญในวัยเยาว์จะใช้ศึกษากับครูผู้หญิงตัวต่อตัวที่ตำหนักของเจ้านายผู้หญิงหรือที่บ้าน

ครูในพระราชวังชั้นใน หรือเจ้านายจะต้องศึกษาภาษามคธ ทำให้เมื่อभवเป็นสามเณรเจ้านายจึงสามารถศึกษาและค้นคว้าพระธรรมคัมภีร์อันเป็นภาษามคธได้เก่งกว่าชนชั้นขุนนาง ไพร่และทาส นอกจากนี้เจ้านายยังต้องศึกษาวิชาเลขและวิชาทวิเป็นสำคัญ และยังต้องศึกษาวิชาทหารอีกด้วย⁶⁷⁵ ส่วนชนชั้นขุนนางก็ได้รับการศึกษาในระดับหนึ่งที่รองมาจากชนชั้นเจ้านาย ดังจะเห็นได้จากคำปรารภของ “ประกาศตั้งโรงเรียนหลวง ร.ศ.90” (พ.ศ.2414) ความตอนหนึ่งว่า⁶⁷⁶ “...เมื่อได้การมีก่อตั้งโรงเรียนหลวงแห่งแรก รัฐบาลตั้งใจจะให้เป็นที่สอนบุตรข้าราชการที่พ่อแม่ถวายตัวให้ทำราชการในกรมมหาดเล็ก และกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ และยังเปิดโอกาสให้ข้าราชการที่ส่งลูกหลานเข้าเรียนในโรงเรียนแห่งนี้ได้ด้วย...” คำปรารภของกฎหมายดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าในช่วงนั้นสิทธิทางการศึกษายังคงกระจุกตัวภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมเป็นเครื่องคัดกรองบุคคลให้ได้รับสิทธิในการศึกษาที่แตกต่างกัน โดยบุตรของชนชั้นเจ้านายและขุนนางย่อมมีสิทธิในการศึกษามากกว่าบุตรของชนชั้นไพร่และทาส ซึ่งสิทธิของเด็กโดยทั่วไปที่จะได้รับการศึกษานี้ยังมีความแตกต่างในเรื่องของโอกาสที่เท่าเทียมกัน

4.2.1.1.6 สิทธิเสรีภาพของบุคคลจากการยกเลิกประเพณีและแบบพิธีที่ล้าสมัย

ในสังคมสยามมีธรรมเนียมประเพณีที่ว่าเมื่อพระมหากษัตริย์สวรรคตบุคคลผู้อยู่ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาททั้งหลาย ตั้งแต่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการจนถึงอาณาประชาราษฎร์จะต้องโกนผมไว้ทุกข์ เพื่อเป็นการแสดงความเคารพอาลัยต่อพระมหากษัตริย์ นอกจากนี้ ในกรณีที่เมื่อญาติผู้ใหญ่หรือมูลนาย หรือสามี หรือบิดามารดาของสามีเสียชีวิต จึงเป็นหน้าที่ของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับผู้เสียชีวิตจะต้องโกนผมไว้ทุกข์ เพื่อแสดงความอาลัยเช่นเดียวกัน ธรรมเนียมประเพณีดังกล่าวได้นำ “ระบบศักดินา” มาเป็นเครื่องกำหนดให้บุคคลต้องกระทำการ โดยผู้มีศักดินาต่ำศักดิ์ย่อมต้องตกอยู่ภายใต้การถูกกระทำจากผู้ที่มีศักดินาสูงศักดิ์กว่า เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้ผู้มีศักดินาต่ำกว่าทั้งหลายย่อมไม่ได้รับความเดือดร้อนซึ่งถือเป็นการลิดรอนสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลอีกนัยหนึ่ง กระทั่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีประกาศผ่อนคลายนวัฒนธรรมทางการเมือง

⁶⁷⁵ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, ธรรมเนียมราชตระกูลในกรุงสยาม, พิมพ์ครั้งที่ 3, (นครหลวงฯ : กรมศิลปากร, 2515), หน้า 46-47.

⁶⁷⁶ ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านสังคม, หน้า 236.

เมืองไทยที่มีแนวโน้มไปในทางวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกมากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากการที่พระองค์ได้รับรองสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลจากการยกเลิกธรรมเนียมประเพณีการโกนผมไว้ทุกข์แก่บุคคลที่ไม่ได้สังกัดวังหน้า ตาม “ประกาศห้ามมิให้ผู้ที่มีได้สังกัดวังหน้าโกนผมเมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ สวรรคตที่ 1 พ.ศ.2408” และ “ประกาศห้ามมิให้ผู้ที่มีได้สังกัดวังหน้าโกนผมเมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ สวรรคตที่ 2 พ.ศ.2408” ทำให้อาณาประชาราษฎร์ทั้งหลายที่มีได้ข้องเกี่ยวกับวังหน้าต้องพลอยได้รับความลำบาก หรือถูกละเมิดสิทธิเสรีภาพความเป็นส่วนบุคคลไป

หากแต่ได้พิจารณาอย่างถ่องแท้ในเนื้อหาของประกาศทั้งสองฉบับดังกล่าว การรับรองสิทธิเสรีภาพความเป็นส่วนบุคคลที่ปรากฏนั้นบางส่วนยังคงดำรงไว้ซึ่งรากเหง้าแห่งวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยม กล่าวคือ แม้กฎหมายจะห้ามมิให้ผู้ที่มีได้เกี่ยวข้องกับวังหน้าโกนผมไว้ทุกข์ก็ตาม หากแต่ผู้ที่สังกัดวังหน้า ไม่ว่าจะเป็นข้าราชการ บ่าวไพร่ บุตรหรือภรรยาของข้าราชการและบ่าวไพร่ยังคงต้องปฏิบัติตามธรรมเนียมประเพณีดังกล่าวต่อไป นอกจากนี้ ยังมีกรณีที่ถูกกฎหมายไม่ได้ห้ามโกนผมเพื่อไว้ทุกข์กลับยังรับรองให้การโกนผมเพื่อไว้ทุกข์ในบางกรณีเป็นสิ่งที่ถูกต้องตามกฎหมาย เช่น หากเจ้าขุนมูลนายเสียชีวิต ผู้เป็นบ่าวไพร่ในสังกัดก็จำต้องโกนผมไว้ทุกข์ หากสามีเสียชีวิต ผู้เป็นภรรยาก็ต้องโกนผมไว้ทุกข์ หากบิดามารดาของสามีเสียชีวิต ภรรยาก็ต้องโกนผมไว้ทุกข์ หรือแม้แต่หากญาติที่มีความใกล้ชิดกับเจ้าขุนมูลนายเสียชีวิต บุตรที่ไม่ได้รับราชการหรือบ่าวไพร่ของเจ้าขุนมูลนายจะช่วยโกนผมไว้ทุกข์ก็ได้ เป็นต้น ดังปรากฏใน “ประกาศห้ามมิให้ผู้ที่มีได้สังกัดวังหน้าโกนผมเมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ สวรรคตที่ 1 พ.ศ.2408” ความตอนหนึ่งว่า “...ข้าเจ้าบ่าวนายที่เจ้าขุนมูลนายตาย หญิงผัวตาย หรือบิดามารดาพ่อผัวแม่ผัวตายโกนเพราะเหตุนั้นก็ไม่ว่า หรือญาติอันใกล้ชิดของมูลนายตาย มูลนายให้โกนช่วยอย่างใดที่ศพเจ้าพระยาอมราช บุตรที่ไม่ได้รับราชการหรือบ่าวทาสของพระยาปราจินบุรีจะโกนช่วยในการศพก็ไม่ว่า...”

เหล่านี้ทำให้เห็นได้ว่าวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมได้เป็นเครื่องกำหนดสิทธิเสรีภาพ โดยผู้ที่เป็นเจ้าขุนมูลนาย สามี บิดามารดาของสามีหรือญาติที่มีความใกล้ชิดกับเจ้าขุนมูลนายจัดเป็นผู้ได้รับสิทธิ แต่ในขณะที่ผู้เป็นบ่าวไพร่ ภรรยา ลูกสะใภ้ หรือบ่าวไพร่ของเจ้าขุนมูลนายที่ใกล้ชิดกับผู้เสียชีวิตกลับถูกละเมิดสิทธิในความเป็นส่วนบุคคลโดยมิสามารถต่อต้านหรือคัดค้านได้ ซึ่งก่อให้เกิดเป็นความเหลื่อมล้ำทางสังคมในอีกรูปแบบหนึ่ง อันเป็นผลมาจากการรับรองสิทธิที่มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมมาเกี่ยวข้อง

นอกจากนี้ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ได้ทรง “ประกาศเปลี่ยนธรรมเนียมใหม่ให้ผู้น้อย เลิกหมอบคลาน กราบไหว้ต่อเจ้านาย และผู้มีบรรดาศักดิ์ จ.ศ.1235” (พ.ศ.2416) ซึ่งนับว่าเป็นการรับรองสิทธิในการที่จะไม่ต้องถูกบังคับให้ตกอยู่ในสภาวะเยี่ยงทาสหรือลดทอนศักดิ์ความเป็นมนุษย์และเป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตของราษฎรผู้น้อยให้ไม่ต้องถูกกดขี่จากความไม่เป็นธรรมต่างๆ แต่ในบางบริบทของกฎหมายดังกล่าวก็ยังคงไว้ซึ่งเค้าความเดิมแห่งวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยม กล่าวคือ ด้วยแม่กฎหมายจะห้ามพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการหรือราษฎรทั่วไปทำการหมอบคลานต่อหน้าพระพักตร์ของพระมหากษัตริย์ โดยให้ยื่นและก้มศีรษะแทนถวายคำนับแทน แต่สำหรับผู้อยู่ใต้การปกครองอย่างชนชั้นทาสที่ได้ทำงานหรือพักอาศัยอยู่ในบ้านของเจ้าขุนมูลนาย กฎหมายกำหนดเพียงแค่ว่าไม่ให้นายบังคับให้ทาสต้องหมอบคลานต่อผู้เป็นเจ้าขุนมูลนายเท่านั้น หากแต่เป็นในกรณีที่ทาสมีความปรารถนาหรือเต็มใจที่จะทำการหมอบกราบก็ถือว่าทำได้ไม่ต้องห้ามด้วยกฎหมายแต่ประการใด ด้วยปรากฏใน “ประกาศเปลี่ยนธรรมเนียมใหม่ให้ผู้น้อย เลิกหมอบคลาน กราบไหว้ต่อเจ้านาย และผู้มีบรรดาศักดิ์ จ.ศ.1235” (พ.ศ.2416) ข้อ 4 ความตอนหนึ่งว่า⁶⁷⁷ “...และผู้คนข้าทาสที่ใช้แรงงานอยู่ในบ้านเรือนนั้น ก็อย่าให้ท่านผู้ที่เป็นเจ้าเปนนาย บังคับให้ข้าทาสหมอบคลาน ให้บังคับให้ข้าทาสใช้ยี่น ใช้เดิน ตามพระราชบัญญัติ...” อันสะท้อนได้ว่ากฎหมายนี้ยังคงมุ่งรับรองสิทธิของบุคคลภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมที่เป็นตัวขีดเส้นแบ่งระหว่างชนชั้นทางสังคม ทำให้เห็นถึงความไม่เสมอภาคอย่างชัดเจน ทั้งเป็นการย้ำเตือนถึงสถานะของชนชั้น ดังนั้น ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในกฎหมายดังกล่าวจึงยังไม่ถือกำเนิดอย่างแท้จริงในทุกชนชั้น

4.2.1.1.7 สิทธิเสรีภาพที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร : สิทธิเสรีภาพของบุคคล
ในส่วนราชประเพณีโบราณ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นการถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาร่วมกับเชื้อพระวงศ์และข้าราชการ การปรับเปลี่ยนธรรมเนียมการแต่งกายเวลาเข้าเฝ้าฯ หรือการที่ทรงอนุญาตให้ชาวต่างประเทศถวายคำนับและนั่งเก้าอี้เวลาเข้าเฝ้า นับได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงราชประเพณีโบราณที่อาจไม่เหมาะสมกับกาลสมัยโดยการปรับปรุง

⁶⁷⁷ ประกาศเปลี่ยนธรรมเนียมใหม่ : ให้ผู้น้อยเลิกหมอบคลาน กราบไหว้ต่อเจ้านายและผู้มีบรรดาศักดิ์, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2551), หน้า 9-14.

ให้หันต่อกระแสของวัฒนธรรมทางตะวันตก และถือเป็นจุดเริ่มต้นของการสะท้อนถึงสิทธิเสรีภาพในอนาคตต่อมา

แต่กระนั้นก็ตาม การรับรองสิทธิเสรีภาพของบุคคลในส่วนราชประเพณีโบราณ เช่น ในกรณีทรงอนุญาตให้ชาวต่างประเทศถวายนับและนั่งเก้าอี้เวลาเข้าเฝ้าก็จะเป็นแต่เฉพาะชาวต่างชาติ ส่วนชาวสยามไม่ว่าชนชั้นใดก็ตามก็ทำได้รับสิทธินั้นไม่ ทั้งยังคงต้องปฏิบัติตามราชประเพณีเดิมต่อไป ทำให้เห็นได้ว่าความเชื่อหรือทัศนคติต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพของบุคคลในส่วนราชประเพณีโบราณจะถูกกำหนดด้วยระบบศักดินานิยมของบุคคลเป็นสำคัญ ซึ่งไม่จำกัดเฉพาะชาวสยามเท่านั้น โดยหากเมื่อเปรียบเทียบกับชาวต่างประเทศที่แม้จะไม่มีศักดินาตามกฎหมายก็ตาม แต่ก็จะถูกจัดว่าเป็นผู้มีอภิสิทธิ์ทางชนชั้นเหนือกว่าชาวสยาม ทำให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำต่อการปฏิบัติในสิ่งที่เป็นสาระสำคัญอย่างเดียวกัน เพราะเหตุ “สัญชาติ” ดังจะเห็นได้จาก “ประกาศว่าด้วยการประพุดต่อฝรั่งเศส อังกฤษ แลอเมริกันที่มาอยู่ในเมืองไทย พ.ศ.2399” ความตอนหนึ่งว่า⁶⁷⁸ “...ห้ามอย่าให้รุกที่รุกแดน แลลอบลักเข้าไปถอนต้นไม้สิ่งใดที่ปลูกเพาะของคนต่างประเทศ แลก่อเหตุวิวาทอย่างอย่างหนึ่ง...ถ้าผู้ใดเข้าไปวิวาทในบ้านของคนต่างประเทศก็จะให้มีโทษแก่ผู้นั้นฝ่ายเดียว จะไม่ว่าความให้...”

4.2.1.2 วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์ที่ส่งผลต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพ

4.2.1.2.1 สิทธิในกระบวนการยุติธรรม

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีกฎหมายหลายฉบับที่ได้รับรองสิทธิในกระบวนการยุติธรรมแก่ชาวสยามทั้งที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวง หรือประกาศต่างๆ ของพระองค์ตั้งที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว นั้นแสดงให้เห็นถึงการที่วัฒนธรรมทางการเมืองไทยเริ่มอ่อนตัวลง มิได้เคร่งครัดเช่นในสมัยก่อน แต่ทั้งนี้ วัฒนธรรมทางการเมืองไทยก็มิได้สูญหายไปจากสังคมสยามแต่อย่างใด โดยได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบที่แตกต่างไปจากเดิม ดังจะเห็นได้จากประกาศบางฉบับที่ถูกบัญญัติจากข้อเท็จจริงภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์จึงนำไปสู่การออก “ประกาศห้ามมิให้ข้าราชการคบหากับเศรษฐีบางแมว แลเงินทองเช็ก ในปี พ.ศ. 2410” ความ

⁶⁷⁸ ชาลววิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), อ้างแล้ว, หน้า 97-104.

บางตอนว่า⁶⁷⁹ “...เศรษฐีบางแหมวซึ่งเป็นที่ขุนพิณโตโวหารเป็นคนมั่งมีก็จริงแต่เป็นคนโกง เจ้าสำนวนเจ้าถ้อยหมดความ ในหลวงจับสำนวนได้ชัดเห็นเป็นแน่ว่าคนโกงแท้ไม่ซื่อสัตย์ ไม่มีความเมตตาปราณีแก่ราษฎร...คนอื่น ๆ เขาก็ร้องทุกข์อยู่มากกล่าวโทษเศรษฐีบางแหมวคนนี้ แต่เพราะมั่งมีตุลาการทุกศาลก็อุบไป แล้วมักเข้าเจ้านายเข้าขุนนาง มีผู้ถือท้ายถือหาง มีพระราชโองการให้ประกาศเจ้านายข้าราชการ ฝ่ายหน้า ฝ่ายใน อย่าให้ใครคบเข้าถือท้ายถือหาง...” อันทำให้เห็นได้ว่าในสังคมสยามบุคคลผู้ร่ำรวยด้วยทรัพย์สินสมบัติก็ย่อมมักจะใช้สิ่งที่ตนมีอยู่ นั่นก็คือ “เงินทอง” ให้กับบุคคลผู้ที่สามารถให้ความช่วยเหลือหรือคุ้มครองตนได้ ซึ่งเป็นลักษณะของการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกันหรือที่เรียกว่า “การติดสินบน” โดยความสัมพันธ์เช่นนี้ว่าเป็น “ความสัมพันธ์อุปถัมภ์แบบไม่เป็นทางการ”

นอกจากนี้ ด้วยปรากฏข้อเท็จจริงที่มีลักษณะสอดคล้องต้องตรงกันกับประกาศดังกล่าว กล่าวคือ กระบวนการยุติธรรมในสมัยนั้นมิได้มีการแบ่งแยกการใช้อำนาจบริหารอำนาจนิติบัญญัติและอำนาจตุลาการไว้ จึงส่งผลทำให้ข้าราชการพลเรือนที่เป็นขุนนางส่วนใหญ่จะเป็นผู้พิพากษาในคดีใดคดีหนึ่ง เพราะการบริหารทางด้านตุลาการได้แยกออกไปในกรมต่างๆ หรือที่เรียกว่า “ศาลประจำกรม” ซึ่งข้าราชการหรือขุนนางดังกล่าวในสังกัดกรมที่มีศาลอาจได้รับมอบหมายให้เป็นตุลาการชำระความได้ และด้วยข้าราชการเหล่านี้ไม่ได้รับเงินเดือน โดยรับแต่เพียงเบี้ยหวัดซึ่งจ่ายปีละครั้งเท่านั้น และในการรับแต่ละครั้งก็เป็นจำนวนเงินที่น้อย ซึ่งส่งผลทำให้ข้าราชการมีรายได้ที่ไม่แน่นอนและเพียงพอในการเลี้ยงดูครอบครัวโดยจะไปขอความอนุเคราะห์จากผู้บังคับบัญชาหรือเจ้ากระทรวงทราบ เพื่อให้มอบคดีแพ่งหรือคดีอาญาให้ ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์ต่อข้าราชการเป็นอย่างมาก เนื่องจากเมื่อเกิดคดีขึ้น โจทก์จำเลยและพยานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับคดีจำต้องเข้ามาพักค้างที่บ้านของตุลาการเป็นเวลาแรมปีจนกว่าจะมีการพิจารณาพิพากษาเสร็จ ในระหว่างนั้นจึงเปิดโอกาสให้เกิดการติดสินบนแก่ตุลาการ ซึ่งคู่ความ หรือญาติสนิทมิตรสหายต่างก็ต้องเอาอกเอาใจตุลาการ โดยการหาของกำนัลต่างๆ ตามแต่ความประสงค์ของตุลาการ ไม่ว่าจะป็นทรัพย์สินเงินทอง หรือข้าวปลาอาหารสารพันอย่าง เพื่อให้การพิจารณาคดีเป็นไปตามทิศทางของฝ่ายของตน และในคดีอาญาตุลาการมีอำนาจในการที่จะสั่งลงโทษ ไม่ว่าจะป็นโบย ตีตรวนหรือจำคุก ทั้งโจทก์และจำเลย หรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งก็ได้ ดังนั้น เหตุการณ์ในทำนองนี้จึงเป็นสิ่งที่ทำให้ตุลาการเกิดความโลภ เป็นเหตุให้ตุลาการ

⁶⁷⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 484-485.

สามารถกระทำการหรือไม่กระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดในตำแหน่งหน้าที่ หรือที่เรียกว่า “การทุจริตต่อตำแหน่งหน้าที่” ได้อย่างชัดเจน ด้วยผู้บังคับใช้กฎหมายปราศจากความอิสระในการพิจารณาพิพากษา เนื่องจากฝ่ายตุลาการกับฝ่ายบริหารยังเป็นองค์กรเดียวกัน อันก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิทธิเสรีภาพของคู่ความ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ราษฎรระดับล่างที่ไม่ได้มีทรัพย์สินเงินทองและอำนาจอื่นใดจะไปเจรจาต่อรองจากตุลาการได้ นอกจากนี้ ในชั้นอุทธรณ์หากพบว่าตุลาการไม่ให้ความยุติธรรมนั้น มีการเอนเอียงในการบังคับใช้กฎหมายแล้ว โจทก์หรือจำเลยก็อาจจะฟ้องให้ตุลาการตกเป็นจำเลยในคดีอุทธรณ์หรือฎีกา ส่วนตุลาการที่ทำหน้าที่ในศาลชั้นต้นจะหาช่องทางในการป้องกันตัวเองโดยการเอาอกเอาใจแก่ตุลาการในชั้นอุทธรณ์และฎีกาล่วงหน้าอีกชั้นหนึ่ง เพื่อให้ตนรอดพ้นจากการถูกลงโทษ กระบวนการยุติธรรมจึงเปิดช่องให้คนรวยชนะคนจน⁶⁸⁰

4.2.1.2.2 สิทธิในการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง

ด้วยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้พระราชทานสิทธิในการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองแก่เจ้านายและขุนนางต่างๆ ในการเลือกตั้งผู้สมควรดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาแทนการแต่งตั้งจากพระมหากษัตริย์ ซึ่งจะเห็นได้จาก “ประกาศเรื่องให้เลือกพระราชครูลูกขุน พระมหาราชครูปรโรหิต พระมหาราชครูมโหรี พ.ศ.2401” อันหนึ่งซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นเพียงเล็กน้อยของกระบวนการมีส่วนร่วมทางการเมืองในบริบททางการเมืองระหว่างพระมหากษัตริย์ (ผู้ปกครอง) กับ เจ้านายและขุนนาง (ผู้อยู่ใต้การปกครอง) แม้จะยังมีอาจสื่อความหมายในรูปแบบของตะวันตกได้ แต่ก็พออนุมานได้ประมาณหนึ่งว่าเป็น “การเลือกตั้ง” ซึ่งรากฐานทางความคิดหรือความเชื่อของคนในนั้นยังคงยึดโยงต่อวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์ อันส่งผลทำให้ “การเลือกตั้ง” ดังกล่าวนั้นเป็นไปในลักษณะความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ค้ำชู คือ เจ้านายและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่จะเลือกหรืออุปถัมภ์คนในสังกัดหรือพรรคพวกของตนเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ต่างๆ กัน ดังความตอนหนึ่งของประกาศว่า “...บัดนี้จะต้องพระราชสงค์ก็ตั้งตามใจคนทั้งหลายเป็นอันมาก เลือกชอบใจท่านผู้ใดมากด้วยกัน ก็จะทำให้ผู้นั้นเป็นที่พระมหาราชครูทั้งสองนั้น...” สอดคล้องกับเหตุการณ์หนึ่งที่ปรากฏในประกาศ “พระราชปรารภเรื่องเดินเป็นผู้ว่าราชการเมือง พ.ศ.2406” มีความตอนหนึ่งที่ทำให้ทราบว่าการอุปถัมภ์ด้วยเงินตราหรือการวิ่งเต้น (สมัยนั้นเรียก “เดิน”) ดังนี้⁶⁸¹

⁶⁸⁰ ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านสังคม, หน้า 140.

⁶⁸¹ ชาลูนวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), อ้างแล้ว, หน้า 372-374.

“...เงินสินบนนั้นจะเอามาแต่ไหน ที่มีของตัวก็จะลงทุนของตัวมาเสียสินบน ถ้าไม่มีก็คงจะกู้ยืมเขามาเสียสินบนต้องเสียดอกเบี้ยไปพลาถ ต้นทุนแลดอกเบี่ยนั้นจะเอาที่ไหน ก็คงจะไปรีดเอาที่ไพร่บ้านพลเมืองแลลูกค้ำวาณิชดิบๆ สุกๆ ...ไปต่างๆ ทำให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อน ...ผู้ใดเดินเหิน...คนนั้นสำหรับเกี่ยวกับปีศาจที่เรียกว่าห่า ผู้ได้รับสินบนเดินเหินช่วยแก้ไขให้ คนเช่นนั้นได้ไป...จะได้อาปกรรมมากนักเหมือนเอาห่าไปปล่อยในบ้านใน เมืองเป็นที่อยู่ของมนุษย์ขอเสียเถิดอย่าเอาเลย...”

นอกจากนี้ ด้วยแนวความคิดที่ราษฎรทั่วไปพากันสอนลูกสอนของตนให้รู้จักหลบหลีกเอาตัวรอดไม่กล้าโต้เถียงเจ้านายเพราะอาจถูกหาว่าโง่หลัง จำขังทรมานกรรมต่างๆ จนถึงตายได้ ทำให้ราษฎรไม่กล้าพูดจาหรือแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการปกครองประเทศ เพราะถือว่าไม่ใช่หน้าที่ของตน การปกครองบ้านเมืองเป็นเรื่องของพระเจ้าอยู่หัวกับเจ้าขุนมูลนายเท่านั้น ราษฎรธรรมดาทั่วไปมีหน้าที่ทำมาหากินและช่วยชาติในเรื่องของการเสียภาษีอากรและเสียแรงงาน รวมถึงเป็นทหารเมื่อชาติบ้านเมืองอยู่ในภาวะศึกสงครามด้วย⁶⁸²

4.2.1.2.3 สิทธิเสรีภาพที่ไม่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร : การรับรองสิทธิเสรีภาพในด้านเศรษฐกิจ

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ.2417 ทั้งสองพระองค์ทรงมีพระราชดำริให้ชุดคลองต่างๆ ขึ้นจำนวนมาก เพื่อให้ราษฎรสามารถเข้าไปจับจองพื้นที่ทำการเกษตรกรรมได้ ซึ่งก่อให้เกิดสิทธิเสรีภาพในด้านเศรษฐกิจขึ้น แต่ขณะเดียวกัน พระราชดำริซึ่งเปรียบเสมือนกฎหมายดังกล่าวยังมีอาจเกิดมรรคเกิดผลเท่าที่ควร เนื่องด้วยยังมีกฎหมายบางฉบับที่อยู่ภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองไทยกำหนดห้ามไว้ ส่งผลทำให้การจะใช้สิทธิเสรีภาพในด้านเศรษฐกิจนั้นตกอยู่ภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์ กล่าวคือ การที่จะมีที่ดินผืนหนึ่งเพื่อทำการเกษตรกรรมนั้น ไพร่จะต้องติดต่อกับข้าราชการ เพราะว่าที่ดินจะหักร้างถามพงได้จะต้องได้รับการจดทะเบียน ดังปรากฏความในมาตรา 45 แห่งกฎหมายตราสามดวง พระอัยการเบ็ดเสร็จ โดยถ้าไพร่ปราศจากซึ่งมูลนายแล้ว ไพร่ก็

⁶⁸² สนิท สมัครการ, เอกสารการสอนชุดวิชาพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมของการเมืองไทย หน่วยที่ 1-7 : หน่วยที่ 4 ระบบครอบครัวและเครือญาติกับการเมืองไทย, พิมพ์ครั้งที่ 3, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2531), หน้า 236.

ไม่สามารถจดทะเบียนที่ดินได้ เพราะว่าเมื่อไพร่ไปติดต่อกับข้าราชการ ไพร่จะถูกจับเนื่องจากไม่มีสังกัด แต่อย่างไรก็ตาม ถ้าไพร่หักล้างทางพงและทำการเกษตรกรรมโดยมิได้จดทะเบียนที่ดินก็จะไม่ถือว่าที่ดินนั้นเป็นของไพร่ผู้นั้น ใครก็ตามสามารถใช้อำนาจขับไล่ไพร่จากที่ดินนั้นได้ และไพร่ก็ไม่สามารถขอความช่วยเหลือจากทางการได้ ถ้าไม่มีนายช่วยเหลือ ดังปรากฏในมาตรา 9 แห่งกฎหมายตราสามดวง บทพระไอยการลักษณะรับฟ้อง มาตรา 9 และมาตรา 7 แห่งกฎหมายตราสามดวง ลักษณะอาชญาหลวง เป็นต้น สิ่งดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าพระราชดำริในการพระราชทานสิทธิเสรีภาพในด้านเศรษฐกิจของทั้งสองพระองค์ได้โน้มเอียงไปในทางตะวันตกมากยิ่งขึ้น หากแต่กฎหมายบางฉบับยังคงตั้งอยู่บนฐานของวัฒนธรรมทางการเมืองไทย ด้วยเหตุนี้พระราชดำริขององค์พระมหากษัตริย์จึงไม่ได้รับการตอบสนองแต่อย่างใด

นอกจากนี้ ในสภาพความเป็นจริงสิทธิดังกล่าวข้างต้นก็ยังแอบแฝงไปด้วยวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยม กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ เจ้าและขุนนางเป็นผู้ถือครองที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ในที่ราบภาคกลางอยู่มากแล้ว โดยที่ดินบนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ที่ดินยาวริมสองฝั่งคลองมหาสวัสดิ์ที่เพิ่งขุดเมื่อ พ.ศ. 2400 นั้นเป็นของพระราชโอรสและธิดาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนที่ดินริมฝั่งคลองดำเนินสะดวกนั้นสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ยกให้สมาชิกและบริวารของตระกูลขุนนาค บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาที่ดินริมฝั่งคลองเปรมประชากรที่เพิ่งขุดเมื่อต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ตกเป็นของพระราชโอรส ขุนนางและบริวาร ที่ดินตลอดฝั่งของคลองเปรี้งเป็นของพระคลังข้างที่ ที่นารังสิตเป็นของราชตระกูลสนิทวงศ์ผู้จัดขุดคลองและพระคลังข้างที่ หรือการยกที่ดินให้เจ้านายและขุนนางอื่นๆ อีก เหล่านี้จึงนับได้ว่าเป็นการผูกขาดการเป็นเจ้าของที่ดินในท่าเลงาม ทำให้กลุ่มชนชั้นสูงดังกล่าวสามารถแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจได้อย่างมากจากการเรียกเก็บค่าเช่าสูงๆ จากชาวนา ดังนั้นสิทธิเสรีภาพในการเลือกที่อยู่อาศัยหรือทำการเกษตรกรรมของราษฎรสยามจึงค่อนข้างอ่อนแอ เพราะกรรมสิทธิ์ในที่ดินของชนชั้นศักดินากระจุกตัวอยู่กับพระมหากษัตริย์⁶⁸³ ผลจากกฎหมายนี้ทำให้ราษฎรหรือผู้อยู่ใต้การปกครองยังมิได้อาจเข้าถึงสิทธิเสรีภาพนี้เท่าที่ควร

⁶⁸³ ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและสุธี ประศาสน์, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484 : ระบบเศรษฐกิจไทย พ.ศ. 2394-2453, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527), หน้า 184-186.

4.2.1.3 วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมที่ส่งผลต่อการรับรองสิทธิ

เสรีภาพ

4.2.1.3.1 สิทธิสตรีและเด็ก

จากการศึกษาจะพบว่าสิทธิของสตรีและเด็กยังมีข้อจำกัดอยู่หลายประการ อันเนื่องมาจากวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมที่ได้ปลูกฝังความคิด ความเชื่อ ค่านิยมหรือทัศนคติของราษฎรผ่านสำนวนที่ว่า “ผู้ชายเป็นช้างเท้าหน้า ผู้หญิงเป็นช้างเท้าหลัง” ด้วยเหตุนี้ สามีจึงมีอำนาจในการปกครองภรรยา บิดามารดามีอำนาจปกครองบุตร แม้จะมีการออกประกาศพระราชบัญญัติลักพา พ.ศ.2408 พระราชบัญญัติลักพา (เพิ่มเติม) พ.ศ.2411 ที่เป็นการแก้ไขกฎหมายผู้เมียเดิมโดยการให้สิทธิในการเลือกคู่ครอง และพระราชบัญญัติเรื่องผู้ชายเมีย บิดามารดาชายบุตร พ.ศ.2410 ซึ่งด้วยเรื่องสิทธิของหญิงมีสามีและสิทธิของบุตร ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งในการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยสอดคล้องกับวัฒนธรรมตะวันตกที่เผยแพร่แนวความคิดการปฏิบัติให้เกียรติต่อสตรีสู่สังคมสยามขณะนั้น จึงมีการปรับเปลี่ยนประเพณีบางประการ โดยเริ่มจากการแก้ไขระเบียบข้อบังคับสตรีในราชสำนัก เพื่อผ่อนคลายและให้เสรีภาพแก่สตรีมากขึ้น เช่น การออกประกาศให้ข้าราชการฝ่ายในทูลลาออกจากราชการได้ ซึ่งถือว่าสิทธิเสรีภาพของสตรีและเด็กมีเพิ่มพูนมากขึ้นแต่กาลก่อน แต่ในทางปฏิบัติแล้วสิทธิเสรีภาพของสตรีและเด็กก็หาได้มีความสำคัญไม่เมื่อเปรียบเทียบกับบุรุษหรือบิดามารดา ด้วยร่องรอยแห่งความไม่เสมอภาคเท่าเทียมกัน กล่าวคือ การให้การรับรองสิทธิเสรีภาพของสตรีนั้นยังถือว่าผู้หญิงเสียเปรียบผู้ชายในหลายเรื่อง เช่น สิทธิในการจัดการทรัพย์สินมรดก สิทธิในการปกครองดูแลบุตรการทำนิติกรรมและสิทธิในการฟ้องร้องคดี หรือผู้หญิงไม่สามารถทำอะไรๆ ตามอำเภอใจได้ และเมื่อผู้หญิงมีสามีแล้ว สามีได้กระทำความผิดต้องโทษอาญาแผ่นดิน ภรรยาจะต้องรับโทษทัณฑ์ตามสามีด้วยเหมือนเป็นผู้ร่วมกระทำเสียเอง นอกจากนี้ กฎหมายยังบงกชบัญญัติให้สามีเขียนตีภรรยาได้ หรือนำภรรยาไปเป็นตัวจําจำขังคุกขังขัง หรืออาจขายเสียก็ได้ตามปรารถนา อีกทั้งบทลงโทษในความผิดคดีต่างๆ ส่วนใหญ่นั้นผู้หญิงจะต้องรับโทษหนักกว่าผู้ชาย แม้จะเป็นความผิดในกรณีเดียวกันก็ตาม เช่น การคบชู้ผู้ชาย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสถานภาพสตรีในทางกฎหมายนี้ ผู้หญิงไม่ได้รับความเสมอภาคเท่าเทียมกับผู้ชาย

4.2.1.3.2 สิทธิในกระบวนการยุติธรรม

วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมได้ถูกปลูกฝังอยู่ในสิทธิในกระบวนการยุติธรรมในสมัยนั้นเป็นอย่างมาก เนื่องจากกฎหมายได้ให้อำนาจแก่ตุลาการในการพิจารณาคดีเป็นอย่าง เช่น ในกฎหมายตราสามดวง ลักษณะตุลาการ ดังนี้⁶⁸⁴

มาตรา 7 บัญญัติว่า “ลูกความต่อลูกความฉะเลาะเถียงกันกลางกระลาการ ใช้...ให้ญาติเขาาคาชื่อจำผู้มีพงนั้นไว้ยังคำแล้วจึงถอดชื่อคาออกให้ว่าความ” หมายความว่า ถ้าโจทก์และจำเลยต่างกันต่อหน้าตุลาการให้เอาใส่ชื่อไว้ก่อนจึงเอามาพิจารณา อย่าให้ต่างกันข้ามผู้พิจารณาตุลาการ

มาตรา 10 บัญญัติว่า “อนึ่งโจท จำเลยคุมกันอยู่ในสุภากระลาการ ถ้าจะไปให้ลามาให้บอกแก่กระลาการ ถ้ามันผู้ใดไปมิได้ลามามิได้บอก ท่านว่าผู้นั้นดูกระลาการถูกให้จำมันไว้คุมวันไปวันมา” หมายความว่า เมื่อโจทก์จำเลยเข้าไปนั่งในโรงศาลแล้วมีธุระจำเป็นจะต้องไปธุระอื่นต้องขออนุญาตตุลาการ

มาตรา 17 บัญญัติว่า “ผู้พิจารณากระลาการเรียกหาลูกความมาถาม ถ้ามันนิ่งเสียมือปากให้เอาไม้แป้นตบปาก...ลูกความกล้าแข็งแผดเสียงเถียงขัดแย้งมิให้ว่าให้จำใส่ชื่อความมันไว้ ถ้ามันจะว่าจึงให้ถอดมันออกว่าเนื้อความสืบไป” หมายความว่า เมื่อซักไล่เสียงลูกความลูกความนิ่งเฉยไม่ยอมตอบคำถามให้เอาไม้แป้นตบปาก หรือลูกความกล้าขึ้นเสียงใส่ก็ให้ใส่ชื่อใส่ความมันไว้

เนื่องด้วยกฎหมายได้เปิดช่องให้เจ้าหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรมสามารถใช้อำนาจทำการทุจริต ไม่ว่าจะเป็นการค้าคดีหรือการรับสินบาทสินบนของเจ้าหน้าที่ ดังปรากฏในกฎหมายตราสามดวง พระราชกำหนดเกล้า บทที่ 21 ความตอนหนึ่งว่า⁶⁸⁵ “บรรดาจะเสียเงินสินไหมพินัยแต่ 1 ตำลึง 2 ตำลึง 3 ตำลึง 4 ตำลึง กรมการแลแขวงผู้เป็นตุลาการลงเอาเงินชั่ง 10 ตำลึงบ้าง ชั่งหนึ่งบ้าง 15 ตำลึงบ้าง แลกลางบ้างแต่เกาะมาถึงศาลแล้วก็ได้พิจารณาเนื้อความไปให้สำเร็จ

⁶⁸⁴ ราชบัณฑิตยสถาน, กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 1, หน้า 476-476.

⁶⁸⁵ ราชบัณฑิตยสถาน, กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 2, หน้า 980-981.

แลล่อลวงโจทก์จำเลยแต่ให้ยอมกัน แล้วจึงเลงเอาเงินสินไหมพินัยตามอำเภอใจ แลราษฎรจึงได้รับความเดือดร้อน ยากแค้นฉิบหายเสียด้วยเหตุนี้” สอดคล้องกับ “ประกาศเรื่องเรียกกะปิ น้ำปลา เยื่อเคย น้ำเคย (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2396” ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยกเลิก “ประกาศเรื่องเรียกกะปิ น้ำปลา เยื่อเคย น้ำเคย (ฉบับที่ 1) พ.ศ.2396” เนื่องจากขุนนางข้าราชการได้ใช้อำนาจราชสิทธิ์เที่ยวแอบอ้างว่าเป็นนายอำเภอและข่มขู่เอาเงินกับราษฎรที่เรียกหรือใช้คำว่า “กะปิ” และ “น้ำปลา” ผิดไปจากประกาศฉบับที่ 1 ที่ให้เรียก “กะปิ” ว่า “เยื่อเคย” และเรียก “น้ำปลา” ว่า “น้ำเคย” ทำให้เห็นได้ว่าสิทธิในกระบวนการยุติธรรมเป็นสิทธิที่ราษฎรทั้งหลายควรจะได้รับกลับกลายเป็นเพียงกระบวนการการใช้อำนาจบาตรใหญ่ของเจ้าหน้าที่รัฐโดยชอบด้วยกฎหมายเท่านั้น

4.2.1.3.3 เสรีภาพในการนับถือศาสนา

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ได้ออกฉบับหนึ่งเพื่อพระราชทานเสรีภาพในการนับถือศาสนา การเผยแพร่ศาสนาต่างๆ อย่างกว้างขวาง คือ “ประกาศผู้ถือศาสนาและผู้ถือผิด พ.ศ.2401” จึงกล่าวได้ว่าในยุคสมัยนี้เป็นยุคแห่งการส่งเสริมเสรีภาพในการนับถือศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ทำให้เห็นได้ว่าอิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกที่เริ่มเข้ามาบอบบาทต่อการใช้เสรีภาพดังกล่าวเป็นอย่างมาก หากทว่าในขณะเดียวกันรากฐานทางความคิด ความเชื่อของชาวสยามที่ถูกปลูกฝังมานานหลายร้อยปีผ่านวัฒนธรรมทางการเมืองไทยที่ห้ามมิให้ชาวสยามคบหา แสดงออกหรือนับถือศาสนาอื่นใด นอกจากพระพุทธศาสนาเท่านั้นได้กลายเป็นปัจจัยต่อการเหนี่ยวรั้งการใช้เสรีภาพดังกล่าว เนื่องจากตัวบทกฎหมายได้กำหนดถึงความร้ายแรงของการนับถือศาสนาอื่น ด้วยเหตุที่ชาวสยามเกรงกลัวต่ออำนาจราชภัยต่างๆ อันกลายเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมของพระมหากษัตริย์ที่มีต่อราษฎรทั้งหลาย ดังที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวง พระอัยการอาชาหลวง มาตรา 13 ที่บัญญัติว่า⁶⁸⁶ “ราษฎรข้าแผ่นดินชายหญิงใดบมิยาบมิกลัวพระราชอาญาพระราชกำหนดกฎหมาย...ให้เข้ารีตถือหย่างมฤคาธิฐนอกพระศาสนา ท่านว่าผู้นั้นเปนเสี้ยนหนามในแผ่นดิน แลมันเอาใจไปแผ่เผื่อแก่ประจามิตรฆ่าศึษศัตรูหมุ่ร้าย ท่านให้ลงโทษ 6 สถานๆ หนึ่งคือ ให้ฟันคอริบเรื่อน ให้จำใส่ตรูไว้กว่าจตาย...มันตั้งพีชนหว่านลงเหนือแผ่นดิน จะเปนพืชนผลสืบไป...พระพุทธศาสนาก็พลอยเส้าหมองไป”

⁶⁸⁶ เรื่องเดียวกัน, 385.

4.2.1.3.4 การสร้างความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจ

จากการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเห็นถึงความลำบากขั้นแค้นของชาวนาที่ถูกเอารัดเอาเปรียบจากการคิดดอกเบี้ยที่ไม่เป็นธรรม ทำให้ชาวนาได้รับความเดือดเนื้อร้อนใจเป็นอันกั้นอันนอน จึงได้ทรงตรา “พระราชบัญญัติเรื่องกู้เงินแลขายตัวให้คิดดอกเบี้ยเพียงชั่งละบาท ร.ศ.87” ขึ้นเพื่อหวังจะให้เป็นที่พึ่งแก่ชาวนาให้ได้รับความเป็นธรรม อันจะทำให้ชาวนาทั้งหลายอยู่เย็นเป็นสุข แต่เจตนารมณ์ก็หาเป็นเช่นนั้นไม่ ด้วยเหตุเพราะความคิดของผู้เป็นชาวนามีได้เปลี่ยนแปลงไปตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย โดยชาวนาและนายทุนยังคงมีรากฐานทางความคิดอยู่กับวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยม กล่าวคือ กฎหมายนี้นับได้ว่าเป็นการสร้างสิทธิในสวัสดิภาพของชาวนาในทางรูปแบบ แต่ในความเป็นจริงกฎหมายนั้นมิได้ที่ชาวนาเกิดมรรคเกิดผลกับชาวนาแต่ประการใด เพราะชาวนาอยู่ในชนชั้นที่ไม่สามารถต่อรองกับนายทุนได้ โดยนายทุนจะใช้อำนาจอยู่เหนือกว่าชาวนาสร้างเงื่อนไขของตนเอง โดยมีได้ค้ำนึ่งถึงกฎหมายที่ออกมาแต่อย่างใด ขณะเดียวกันชาวนาก็ยินยอมกับการใช้อำนาจของนายทุนโดยุษฎี ดังจะเห็นจากรายงานของรัฐบาลฉบับหนึ่งว่า⁶⁸⁷ “...ราษฎรจึงต้องจำใจจำกู้ยืมและยอมเสียดอกเบี้ยเป็นจำนวนซึ่งควรเห็นว่าผู้ให้กู้ดูดกโลหิต จนปราศจากเมตตาจิต เพราะฉะนั้นย่อมจะมีผลร้าย ที่ความร่ำรวยจะตกอยู่แก่พวกพ่อค้า..”

4.2.1.4 วัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมีนิยมที่ส่งผลต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพ

4.2.1.4.1 สิทธิเสรีภาพที่ไม่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร : สิทธิเสรีภาพในด้านเศรษฐกิจ

แม้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับการขุดคลอง เพื่อยังให้เกิด

⁶⁸⁷ ก.จ.ช. กษ. ใหม่ กองเลขานุการ สภาเผยแผ่พณิชย การประชุมสภาเผยแผ่พณิชยครั้งที่ 3, 26 มีนาคม 2463 อ้างถึงใน ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ.2484 : การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลาง (พ.ศ. 2411 – 2475), ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและสุธี ประศาสน์ (บรรณาธิการ), (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527), หน้า 282.

ประโยชน์หลากหลายประการ จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้ชุดคลองขึ้นในหลายๆ สายนั้น ก็นับได้ว่าเป็นประโยชน์ต่อการคมนาคมและการขยายพื้นที่เพาะปลูกหรือพื้นที่เกษตรกรรมเป็นสำคัญแล้ว ยังส่งผลทำให้ระบบเศรษฐกิจของราษฎรพลอยได้รับประโยชน์ไปด้วย ซึ่งก็นับเป็นการรับรองสิทธิอีกทางหนึ่ง หากแต่การชุดคลองทั้งหลายยังมีได้เกิดมรรคเกิดผลตามพระราชประสงค์ไม่ อันเนื่องมาจากวัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมีนิยมที่เป็นเครื่องกำกับหรือสิ่งเหนี่ยวรั้งต่อสิทธิในทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ พระราชดำริของพระมหากษัตริย์ที่ให้ทำการชุดคลองดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ก็เพื่อให้ราษฎรทั้งหลายมาจับจองพื้นที่สองฝั่งคลองในการทำการเกษตรกรรมหรือการทำมาหากินต่างๆ ของราษฎร รวมถึงเพื่อให้เกิดประโยชน์ในการสัญจรไปมาของราษฎร สิ่งเหล่านี้จัดได้ว่าเป็นการสร้างระบบเศรษฐกิจที่ดียิ่งขึ้น อันก่อให้เกิดประโยชน์แก่ราษฎรทั้งหลายเอง แต่การณดังกล่าวก็หาเป็นเช่นนั้นไม่ ด้วยเหตุเพราะราษฎรและข้าราชการส่วนใหญ่เข้าไปจับจองพื้นที่สองฝั่งคลอง ไม่ว่าจะเป็นที่นา ที่ไร่ ที่สวนตามชอบใจจนมากเกินกำลังความสามารถของผู้ที่เข้าไปจับจองได้ ทำให้มีพื้นที่ที่รกร้างว่างเปล่าเป็นจำนวนมาก ครั้นราษฎรบางส่วนที่มีความประสงค์จะทำการเกษตรกรรมอย่างแท้จริง ก็ไม่สามารถเข้าไปดำเนินการจับจองในพื้นที่ดังกล่าวได้ ด้วยเหตุเพราะราษฎรนั้นเกรงกลัวอำนาจบารมีหรือการทำร้ายร่างกายของข้าราชการผู้ทำการจับจองที่ดินไว้ก่อน ดังจะเห็นได้จาก “ประกาศเรื่องข้าเจ้าแข็งบ่าวนายแรงข่มเหง พ.ศ.2404” ที่ทรงห้ามมิให้อวดอ้างทำทนายว่าไม่กลัวใครและห้ามมิให้ไปทำร้ายร่างกายผู้ใด ความตอนหนึ่งว่า “...ถ้ามีคนใด พวกใดเป็นคนหลวง ข้าเจ้าบ่าวนายก็ดี...ทำการข่มเหงราษฎร...บุกรุกเข้าไปในบ้าน ในเรือน...ให้ทำเรื่องราวไปยื่นต่อกรมพระนครบาล...” สิ่งดังกล่าวได้ทำให้การจัดสรรที่ดินสำหรับชาวนาเพื่อทำการเกษตรต้องเกิดอุปสรรคขึ้น อันก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิทธิในทางเศรษฐกิจของราษฎรและนำมาซึ่งปัญหาต่างๆ เป็นวัฏจักรสืบไป ดังจะเห็นได้จากการชุดคลองเปรมประชากร⁶⁸⁸ ใน พ.ศ.2412 เป็นต้น

4.2.1.4.2. สิทธิเสรีภาพในสวัสดิภาพและความปลอดภัย

แม้จะได้มีกฎหมายจำนวนหนึ่งที่ได้ออกมาเพื่อรับรองสิทธิในสวัสดิภาพและความปลอดภัยของชาวสยามอย่าง “ประกาศเรื่องข้าเจ้าแข็งบ่าวนายแรงข่มเหง พ.ศ.2404” “ประกาศห้ามข้าเจ้ามิให้ปิดบังความผิดของเจ้านาย พ.ศ.2403” หรือ “ประกาศเรื่องหม่อมเจ้ากราบถวายบังคมลาหัวเมือง พ.ศ.2398” กฎหมายเหล่านี้ก็นับได้ว่าส่งผลทำให้ราษฎรสามารถใช้ชีวิตได้อย่าง

⁶⁸⁸ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 9, หน้า 202.

ปกติสุขและปลอดภัย โดยมีต้องเกรงกลัวต่ออำนาจราชภัยของผู้มีอิทธิพลทั้งหลายในสังคม แต่ในขณะเดียวกันด้วยความคิด ความเชื่อหรือค่านิยมของชาวสยามที่ยังให้การยกย่องและให้เกียรติต่อผู้มีอำนาจบารมีโดยเฉพาะมูลนาย เพื่ออาศัยบารมีปกป้องคุ้มครองผลประโยชน์ของตน ส่งผลทำให้กฎหมายต่างๆ ที่ออกมานั้นไม่สามารถบังคับใช้ได้เต็มที่ เพราะเหตุที่ชาวสยามให้การยอมรับต่อวัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมีนิยมมากกว่าการยอมรับต่อบทกฎหมาย ดังจะเห็นได้จาก “ประกาศเรื่องคนกองนอก พ.ศ.2398” ความตอนหนึ่งว่า⁶⁸⁹ “...เมื่อท่านผู้มีบรรดาศักดิ์ผู้ใดมีข้าคน บ่าวไพร่ ไปตั้งทำไร ทำนา รักษาช้าง ม้า โค กระบือ อยู่ในแขวงหัวเมืองใด ถ้ามีหนังสือไปฝากเจ้าเมืองกรมการหรือว่าด้วยโวหารวาจาตัวเอง ให้เจ้าเมืองการกลัวเกรงจนจะไม่ว่ากล่าวอะไรมาไม่ได้ จะบอกเข้ามายังเวรลูกขุน ณ ศาลาก็ไม่กล้าบอก...” ซึ่งสะท้อนได้อย่างดีว่าวัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมีนิยมมีอิทธิพลเหนือกว่ากฎหมาย อันเกี่ยวเนื่องมาจากวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินา นิยมที่กำหนดให้ไพร่ต้องสังกัดมูลนาย ดังปรากฏในกฎหมายตราสามดวง บทพระไอยการลักษณะรับฟ้อง มาตรา 9 ได้กำหนดห้ามมิให้ราษฎรมาร้องฟ้องด้วยคดีประการใดๆ ถ้าไม่ได้สังกัดมูล หรือพระราชกำหนดเก่า มาตรา 18 บัญญัติว่า⁶⁹⁰ “ถ้าอนาประชาราษฎรมีคดีสิ่งใดให้ร้องฟ้องแก่ขุนนายพระชาบานๆ มิเอาธุระจึงให้ฟ้องแก่ลูกขุน ณ ศาลา...” กฎหมายดังกล่าวเป็นสิ่งที่ช่วยส่งเสริมให้มูลนายเป็นบุคคลผู้มีบทบาทในการกำหนดชะตาชีวิตของไพร่ มูลนายจึงย่อมถูกมองว่ามีบารมี เพราะมีอำนาจพิเศษเหนือกว่าคนอื่น กับทั้งการที่ไพร่มีอาจโต้เถียงหรือด่าทอต่อการกระทำของมูลนายได้ เพราะจะมีความผิดตามกฎหมายตราสามดวง บทพระไอยการอาชาหลวง มาตรา 18 ที่บัญญัติว่า⁶⁹¹ “ถ้าผู้มีบันดาศักดิ์ ท่านให้ลงโทษ 4 สถาน คือ ให้แหะปาก ให้ตัดปาก ให้ทวนด้วยลวดหนึ่งหรือไม้หวาย ให้ปรับไหมโดยยศถาศักดิ์”

นอกจากนี้ การบริหารงานในยุคสมัยดังกล่าวมีลักษณะที่พระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์จะได้รับการตอบสนองก็ต่อเมื่อพระบรมราชโองการนั้นไม่มีผลกระทบต่อผลประโยชน์หลักของพวกขุนนาง พระราชประสงค์เป็นการเฉพาะดังเช่น การขุดคลอง สร้างวัด วัง หรือเกณฑ์ไพร่ราชการสงคราม เหล่าขุนนางจะปฏิบัติหน้าที่โดยไม่มีปัญหาใดๆ แต่พระบรมราชโองการ

⁶⁸⁹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), อ้างแล้ว, หน้า 70-71.

⁶⁹⁰ ราชบัณฑิตยสถาน, กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 2, หน้า 975.

⁶⁹¹ เรื่องเดียวกัน, 398.

ที่มีให้ขุนนางข่มเหงราษฎร โดยที่พระมหากษัตริย์ไม่ทรงสามารถที่จะจัดการอย่างใดได้ ทั้งนี้เพราะในระบบการปกครองแบบโบราณของสยาม พระมหากษัตริย์จะถูกแวดล้อมโดยขุนนางในลักษณะที่ต่างฝ่ายต่างไม่อาจดำรงอยู่ได้ถ้าขาดฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไปเสีย ดังนั้นพระมหากษัตริย์จะคุมขุนนางอยู่ได้ก็โดยการจัดให้ขุนนางได้รับผลประโยชน์ อย่างเพียงพอ ในขณะที่ต้องควบคุมและถ่วงดุลอำนาจอย่างเหมาะสม⁶⁹² หรืออาจมีในกรณีเมื่อผู้ที่ภายใต้อำนาจของขุนนางผู้มีบรรดาศักดิ์ใหญ่ก็จะใช้ชื่อเสียงความน่าเกรงขามหรืออิทธิพลอื่นใดเข้ามาหาผลประโยชน์ในเชิงของการนำบารมีของผู้นั้นมาข่มขู่เพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ จึงนับได้ว่าวัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมีนิยมนี้ดำรงอยู่ในสังคมสยามมาอย่างยาวนานและยากที่จะเสื่อมคลายได้

4.2.2 วัฒนธรรมทางการเมืองไทยที่ส่งผลต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ.2417

นับแต่เมื่อได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ.2417 จนกระทั่งถึงพระราชบัญญัติเลิกทาส พ.ศ.2448 กฎหมายทั้งหลายได้พังทลายระบบชนชั้นทางสังคมเดิม คือ เจ้า ขุนนาง ไพร่และทาส อันก่อให้เกิดความเท่าเทียมกันของชนชั้นในหลายๆ เรื่อง ในลักษณะที่ทั่วถึงกว่าสมัยก่อนเป็นอย่างมาก แต่ก็มีสิ่งที่น่าสังเกตคือ ประการแรก แม้จะได้มีการปฏิรูปโดยอาศัยแนวทางของทางตะวันตกเป็นสำคัญ แต่โครงสร้างทางสังคมหรือโครงสร้างทางอำนาจยังมีลักษณะเช่นในอดีต คือ ชนชั้นผู้ปกครอง ประการที่สอง การปฏิรูปและการเปลี่ยนแปลงทั้งหลายเป็นผลของการริเริ่มดำเนินการจากเบื้องบนเป็นหลักใหญ่ ทั้งนี้ภายใต้ท่ามกลางความขัดแย้งและการต่อสู้ของกลุ่มผู้นำอำนาจต่างๆ อันนำไปสู่ระบอบอาญาสิทธิราชาซึ่งมีลักษณะเสรี หรือ “อาญาสิทธิ์ที่ liberal” ในที่สุด⁶⁹³

⁶⁹² ชลภูมิ บรรหาร, “ความทันสมัยทางการเมืองตามแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” (ปริญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2552), หน้า 28-29.

⁶⁹³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.7 รล.6/3 เรื่องพระราชบัญญัติองคมนตรี 11 เมษายน 2470 อ้างถึงใน เสน่ห์ จามริก, เอกสารการสอนชุดวิชาปัญหาพัฒนาการทางการเมืองไทย :

การเมืองการปกครองในสมัยดังกล่าวจึงมีโครงสร้างหรือลักษณะสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างกลุ่มชน 4 กลุ่ม คือ กลุ่มพระราชวงศ์ ข้าราชการ คนชั้นกลางและราษฎรหรือชาวนา* โดยกลุ่มพระราชวงศ์อยู่ในฐานะอำนาจสูงสุดโดยคณะเสนาบดีส่วนใหญ่มาจากพระราชวงศ์ที่ทำหน้าที่เป็นองค์กระบวนนโยบาย ส่วนกลุ่มข้าราชการผู้ปฏิบัติราชการภายใต้กฎหมายและระเบียบข้อบังคับในสังคมการเมืองแบบราชการ หรือคนชั้นกลางเป็นกลุ่มที่มีชาติตระกูลมาจากสามัญชนผู้ได้รับการศึกษาสมัยใหม่ เช่น นักเขียน นักกฎหมาย แพทย์หรือนักธุรกิจ เป็นต้น และกลุ่มราษฎรทั่วไปหรือชาวนาซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศตกอยู่ในลำดับชั้นล่างสุด แม้พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์จะได้พระราชทานรับรองสิทธิเสรีภาพแก่ราษฎรก็ตาม แต่สิทธิเสรีภาพดังกล่าวก็มิอาจเกิดมรรคผลได้โดยแท้จริง เนื่องมาจากการไม่เปลี่ยนแปลงแนวความคิด ค่านิยมหรือทัศนคติของทั้งผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้การปกครอง ดังนั้นวัฒนธรรมทางการเมืองไทยจึงยังคงมีความสัมพันธ์ที่แนบแน่นอยู่ในสังคมสยามไม่เสื่อมคลาย อันส่งผลต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตยในอนาคต

4.2.2.1 วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมที่ส่งผลต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพ

4.2.2.1.1. การแบ่งชนชั้นทางสังคม

จากการศึกษาจะเห็นได้ว่าก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์สิทธิพลเมือง พ.ศ.2417 นั้น วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมได้กำหนดโครงสร้างทางสังคมของชาวสยาม ดังที่ตรากฎหมายตราสามดวง พระอัยการนาทหารหัวเมือง เช่น สมุหกลาโหม ถือศักดินา 10000 ปลัดทูลฉลอง ถือศักดินา 1000 หัวสิบ ถือศักดินา 30 ยากจก วมพิภ ทาส ถือศักดินา 5 เป็นต้น โดยศักดินาจะเป็นเครื่องกำหนดสิทธิและหน้าที่ของบุคคลต่างๆ ในสังคมให้มีความแตกต่างกันไป ทำให้ในสมัยดังกล่าวบุคคลจึงมีความแตกต่างทางชนชั้นเป็นอย่างมาก ซึ่งส่งผลกระทบต่อความ

หน่วยที่ 14 รัฐธรรมและกฎหมายกับพัฒนาการทางการเมืองไทย, พิมพ์ครั้งที่ 3, (นนทบุรี :

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2532), หน้า 836.

* สำหรับกลุ่มชาวนาแล้ว ความแตกต่างมิได้จำกัดเฉพาะฐานะและบทบาทหน้าที่เท่านั้น แต่ยังคงแตกต่างจากกลุ่มพระราชวงศ์ ข้าราชการและคนชั้นกลาง ทั้งในแง่ของแบบวิถีการดำรงชีวิตและวัฒนธรรมทางการเมืองอีกด้วย

เสมอภาคระหว่างผู้ที่มีศักดิ์นาสูงกับผู้ที่มีศักดิ์นาต่ำในทุกๆ เรื่อง อาทิ การกำหนดเบี้ยปรับหรือการลงโทษตามบรรดาศักดิ์ของผู้เสียหายเป็นหลัก สิ่งเหล่านี้นับได้ว่ากระทบต่อสิทธิเสรีภาพ รวมถึงความเสมอภาคของบุคคลผู้ที่มีศักดิ์นาต่ำอย่างเห็นได้ชัด

โดยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติพิกัดเกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ.2417 อันเป็นกฎหมายฉบับแรกที่เป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างความเสมอภาคทางชนชั้นของราษฎร เรื่อยมาถึงพระราชบัญญัติเลิกทาส ร.ศ. 124 (พ.ศ.2448) ซึ่งสาระสำคัญของกฎหมายดังกล่าวได้เป็นการลดช่องว่างระหว่างช่วงชั้นในระบบของสังคม (ระบบชนชั้น) เดิมให้ลดน้อยถอยลงไปจากสังคมสยาม ด้วยอิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกได้เข้ามามีบทบาทในสยามประเทศ ส่งผลทำให้วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมมิได้เป็นตัวกำหนดกฎหมาย หากแต่วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมยังมีอิทธิพลต่อกฎหมายในหลายๆ ฉบับที่แม้จะเป็นกฎหมายในบริบทของทางตะวันตกบางส่วนก็ตาม แต่ก็แสดงให้เห็นถึงการผ่อนคลายของวัฒนธรรมทางการเมืองไทยมากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จาก “ประกาศให้บุตรข้าราชการเข้ารับราชการตามออฟฟิศต่างๆ ร.ศ.109” (พ.ศ.2433) โดยทรงเน้นย้ำหลักการเรื่องการแต่งตั้งบุคคลในตำแหน่งหน้าที่ราชการโดยพิจารณาจากความสามารถเป็นหลัก (Merit System) ซึ่งไม่ยึดถือชาติตระกูลเป็นสำคัญเช่นแต่เดิม ประกาศฉบับนี้นับได้ว่าเป็นการยอมรับ “ความสามารถ” ยิ่งไปกว่าการเป็นผู้มี “ชาติตระกูล” แต่อย่างไรก็ดี ในอีกแง่มุมหนึ่งของประกาศดังกล่าวจะเห็นได้ว่า พระองค์ทรงวิตกกังวลว่าบุตรขุนนางผู้มีตระกูลทำราชการมาแต่เก่าก่อนจะเสื่อมเสียโอกาสในการเข้ารับราชการ เนื่องจากไม่นิยมส่งบุตรหลานเข้าฝึกหัดทำการในกรมต่างๆ เป็นเหตุให้ไม่ชำนาญราชการเท่ากับผู้ที่เคยฝึกหัดทำการแต่เป็นผู้ไม่มีชาติตระกูล จึงทรงกำชับให้บุตรข้าราชการเข้าฝึกหัดทำการในกรมต่างๆ เพื่อจะได้ทรงส่งเสริมให้มีตำแหน่งหน้าที่ต่อไป โดยทรงย้ำว่าชาติตระกูลยังมีความสำคัญ โดยหากว่าในระหว่างผู้ที่มีความรู้ความสามารถเสมอกันแล้ว ผู้ที่มีชาติตระกูลจะได้รับการพิจารณาก่อน ทั้งนี้ “เพราะตระกูลเป็นเหมือนหนึ่งประกันตัวอยู่อีกชั้นหนึ่ง”⁶⁹⁴ ซึ่งจะเห็นได้ถึงการยอมรับถึงวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมที่ยังคงดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องในสังคมสยาม จากกรณีดังกล่าวพิจารณาแล้วเห็นได้ว่าในที่สุดเกณฑ์ของสถานะทางสังคมก็คงอยู่เหนือความสามารถ

⁶⁹⁴ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 12, หน้า 119-123.

ในยุคดังกล่าวนี้ การกำหนดวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมใน สังกมสยามก็ยังคงดำรงอยู่และมีอิทธิพลเหนือการกำหนดชนชั้นของสังคม แต่ก็มี การผ่อนคลายเป็นบ้างใน บ้างเรื่อง อันเนื่องมาจากวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกได้เข้าสู่สยามประเทศ ดัง จะเห็นได้จาก “พระราชบัญญัติระเบียบบรรดาศักดิ์ ร.ศ.117” (พ.ศ.2441) ที่มีกำหนดยศ ตำแหน่ง หรือบรรดาศักดิ์ของบุคคลผู้เป็นข้าราชการ เช่น⁶⁹⁵

มาตรา 1 ได้กำหนดบรรดาศักดิ์ข้าราชการฝ่ายพลเรือน และสามารถเทียบ ได้กับบรรดาศักดิ์ข้าราชการฝ่ายทหาร เช่น ชั้น 1 เสมอนายพล คือ เสนาบดี เจ้าพระยา พระเจ้า ประเทศราช ชั้น 2 เสมอนายพัน คือ พระยา เจ้าอุปราช เป็นต้น

มาตรา 3 กำหนดให้ข้าราชการที่บรรดาศักดิ์ชั้นเดียวกันจะต้องเรียงลำดับ กัน เช่น ข้าราชการมีบรรดาศักดิ์เสมอกัน แต่ยศต่างกัน ให้ผู้มียศสูงกว่าเป็นใหญ่กว่าผู้มียศต่ำ หรือให้ ข้าราชการเรียงลำดับการได้รับพระราชทานสัญญาบัตรชั้นก่อนเป็นใหญ่กว่า เป็นต้น

นอกจากนี้การได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เป็นเกณฑ์ในการ วัดความสูงต่ำทางสถานะของผู้เป็นข้าราชการ โดย “พระราชบัญญัติสำหรับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ อันเปนที่เชิดชูยิ่งช้างเผือก ร.ศ.112”⁶⁹⁶ โดยในมาตรา 2 - 13 กำหนดให้มีการแบ่ง เครื่องราชอิสริยาภรณ์เป็น 5 ชั้น คือ ชั้นที่ 1 ชั้นที่ 2 ชั้นที่ 3 ชั้นที่ 4 และชั้นที่ 5 ตามลำดับแห่งศักดิ์ และฐานะของบุคคลนั้นๆ

กฎหมายที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า กฎหมายบางฉบับได้ถูกบัญญัติขึ้น ภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตก แต่บางฉบับก็อยู่ภายใต้วัฒนธรรมทาง การเมืองแบบศักดินานิยมที่ครอบงำไม่เสื่อมคลาย ซึ่งทำให้เกิดการ “ปะทะ” กันระหว่างวัฒนธรรม ทางการเมืองแบบศักดินานิยมกับวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตก โดยวัฒนธรรม ทางการเมืองทั้งสองต่างก็ได้มีอิทธิพลคู่ขนานไปกับกฎหมายต่างๆ ของสยามอย่างเรื่อยมา

⁶⁹⁵ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 16, (พระนคร : โรงพิมพ์ เดลิแมร์, 2478), หน้า 494-497.

⁶⁹⁶ หลวงรัตนานุบัติ (เปล่ง เวการะ) (รวบรวม), กฎหมายในรัชกาลที่ 5 เล่ม 4, (กรุงเทพฯ : สำนักราชเลขาธิการ, 2541), หน้า 1583-1592.

4.2.2.1.2 สิทธิในกระบวนการยุติธรรม

ก่อนการปฏิรูปกระทรวง ทบวง และกรมขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ข้าราชการที่ทำหน้าที่ในหน่วยงานต่างๆ เหล่านี้ถือได้ว่าเป็นผู้ทำงานสนองเบื้องพระยุคลบาท ทำงานต่างพระเนตรพระกรรณของพระมหากษัตริย์ หากมีการกระทำความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ที่เกิดขึ้น วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมจึงกำหนดให้ข้าราชการไม่อาจถูกฟ้องร้องเป็นคดีความได้ ดังที่ได้อธิบายในหัวข้อ 4.2.1.1.3 สิทธิกระบวนการยุติธรรม มาแล้วนั้น

ต่อมาเมื่อมีการปฏิรูปการปกครองครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2435 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระบรมราชโองการแต่งตั้งเสนาบดีกระทรวงต่างๆ ขึ้น 12 กระทรวง เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2435 เช่น กระทรวงมหาดไทย กระทรวงกลาโหม หรือกระทรวงพระคลัง เป็นต้น โดยแต่ละกระทรวงไม่มีฐานะเป็นนิติบุคคล ทั้งนี้ได้มีการปรับปรุงกระทรวง ทบวงและกรมต่างๆ ซึ่งได้กำหนดให้โครงสร้างและอำนาจหน้าที่ของกิจกรรมแห่งรัฐสอดคล้องกัน อันทำให้เกิดประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของรัฐ ขณะเดียวกันหากข้าราชการที่ทำหน้าที่ในกระทรวง ทบวงและกรมได้กระทำความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ราชการ เอกชนจะทำการฟ้องร้องให้หน่วยงานเหล่านั้นเป็นจำเลย ศาลจะต้องมีหนังสือสอบถามไปยังกระทรวง ทบวงและกรมที่ถูกฟ้องเสียก่อนว่ายินดียที่จะเข้ามาเป็นจำเลยหรือไม่ ถ้าไม่เต็มใจเข้ามาเป็นจำเลย ศาลก็จะยกฟ้อง ดังจะเห็นได้จากคำพิพากษาฎีกาที่ 520/2446 ระหว่างเอกชนโจทก์และกรมทหารเรือจำเลยนั้น กรมทหารเรือซึ่งเป็นส่วนราชการไม่ยอมเข้ามาเป็นจำเลย แต่ถ้าเต็มใจเข้ามาเป็นจำเลย ศาลก็จะพิจารณาคดีต่อไป ดังจะเห็นได้จากคำพิพากษาฎีกาที่ 153/2443 โดยกระทรวงโยธาธิการได้ยอมเข้ามาเป็นจำเลยสู้คดีกับโจทก์ โดยศาลจะส่งหมายไปให้กรมอัยการเข้ามาว่าต่างแทนกระทรวง ทบวง กรม⁶⁹⁷ ทั้งนี้เป็นไปตามกฎหมายเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมที่ 24 ที่กำหนดว่า

“ถ้าเป็นการฟ้องกระทรวง ฤๅเสนาบดี ฤๅอธิบดี เจ้ากรมใดกรมหนึ่งในข้อหาเกี่ยวกับหน้าที่ราชการแล้ว ให้ศาลส่งหมายไปยังกรมอัยการ กรมอัยการจะได้จัดว่าความแทนกระทรวงต่างๆ”

นอกจากนี้ ยังมีกฎหมายห้ามมิให้ศาลรับฟ้องกรณีที่ราษฎรฟ้องข้าราชการเป็นจำเลยในคดีอาญาเกี่ยวกับตำแหน่งหน้าที่ทางราชการ เว้นแต่โจทก์จะนำพยานมาสืบพยานเห็นได้ว่า

⁶⁹⁷ ชาญชัย แสงศักดิ์, อ้างแล้ว, หน้า 64.

ทูลจรีต ดังจะเห็นได้จาก “พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมวิธีพิจารณาความอาญา พ.ศ.2445” มาตรา 2 บัญญัติว่า⁶⁹⁸ “ห้ามมิให้ศาลรับฟ้องราษฎรเรียกราษฎรเรียกชำระราชการเป็นจำเลยในความอาญา มีข้อหาเกี่ยวกับหน้าที่ราชการ...”

ในครั้งกระนั้นชำระราชการแบ่งออกเป็น 2 ประเภทด้วยกัน คือชำระราชการชั้นประทวนและชำระราชการชั้นสัญญาบัตร โดยชำระราชการชั้นประทวนนั้นอาจถูกฟ้องร้องคดีอาญาได้เลย ถ้ามีพยานหลักฐานแน่นหนาพอสมควร ไม่จำเป็นต้องขอพระบรมราชานุญาตก่อน ส่วนคดีแพ่งก็เช่นเดียวกัน เมื่อมีการฟ้องร้องเรียกค่าเสียหายจากชำระราชการชั้นประทวนแล้ว ศาลสามารถดำเนินการพิจารณาคดีไปได้อย่างคนธรรมดา แต่ถ้าเป็นชำระราชการชั้นสัญญาบัตรแล้วจะปฏิบัติเช่นเดียวกับชำระราชการชั้นประทวนไม่ได้ กล่าวคือ ถ้าจะฟ้องชำระราชการชั้นสัญญาบัตรเป็นคดีอาญาจะต้องขอพระบรมราชานุญาตเสียก่อน⁶⁹⁹

ในปี พ.ศ.2454 ได้มีการตรากฎหมายเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมที่ 60 ลงวันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ.2454 ออกใช้บังคับ ซึ่งมีผลเป็นการยกเลิกกฎหมายเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมที่ 20 ความว่า⁷⁰⁰

“กฎที่ 60 ว่าด้วยการที่ศาลจะมีหมายถึงกรมและกระทรวงต่างๆ ในการที่ศาลจะมีหมายถึงเจ้าพนักงานกรมอื่นให้ทำอย่างนั้น ขอให้ระวังบ้างต่อการใดจำเป็นที่เขาต้องทำตามกฎหมาย จึงควรมีหมายสั่งไป ถ้าการสั่งใดไม่มีกฎหมายบังคับว่าเขาต้องทำตามคำสั่งของศาล ศาลไม่ควรจะมีหมายไป เพราะต่างกระทรวงที่มีอำนาจเท่าเท่ากัน ศาลจะบังคับเขาไม่ได้ ศาลควรจะแจ้งความไปยังทางราชการ ถ้าศาลรังเกียจการที่จะแจ้งความเช่นนั้นด้วย บางทีจะเป็นเหตุให้ต้องเขียนหนังสือตอบโต้กันยืดยาวไป แล้วจะบอกมายังกระทรวงยุติธรรมให้ช่วยจัดการให้ก็ได้”

กฎหมายฉบับนี้ยืนยันถึงสิทธิของกระทรวง ทบวง กรมไว้อย่างชัดเจนว่า เมื่อถูกฟ้องจะเข้ามาเป็นจำเลยหรือไม่ก็ได้ ในกรณีที่เอกชนฟ้องกระทรวง ทบวง กรมต่อศาลแล้วนั้น กระทรวง ทบวง กรมจะอ้างกฎหมายเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมที่ 60 ไม่ยอมเข้ามาเป็นจำเลย ซึ่งศาลก็

⁶⁹⁸ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 18, หน้า 79-80.

⁶⁹⁹ ชาญชัย แสงศักดิ์, อ้างแล้ว, หน้า 65.

⁷⁰⁰ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 5 ภาคพิเศษ, (พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมต์, 2478), หน้า 453-454.

จะต้องยกฟ้องคดีโจทก์ไปนั้น โจทก์มีทางแก้ไขเยียวยาในเรื่องนี้โดยโจทก์สามารถจะทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาต่อพระมหากษัตริย์ให้ทรงรับฟ้องคดีนี้ไว้พิจารณา ดัง “พระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ.127” มาตรา 5 บัญญัติว่า⁷⁰¹ “คดีทั้งปวงที่ราษฎรจะทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา คือ ในการกล่าวโทษหรือคัดค้านคำพิพากษาศาลอุทธรณ์อย่าง 1 หรือกล่าวโทษเสนาบดีเจ้ากระทรวงทั้งปวงในข้อที่เกี่ยวกับหน้าที่ราชการซึ่งห้ามมิให้ฟ้องร้องยังโรงศาลได้อย่าง 1 ก็ให้ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาในข้อความร้องทุกชั้นนั้น”

กฎหมายเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า แม้จะได้มีการปฏิรูประบบราชการให้มีลักษณะเช่นเดียวกับระบบราชการในประเทศตะวันตกทั้งหลาย โดยการรับวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกมาใช้ หากแต่ความคิดดั้งเดิมของผู้ปกครองหรือข้าราชการกลับมิได้รับมาปฏิบัติด้วย อันเนื่องมาจากวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมที่พระมหากษัตริย์มีพระราชสถานะสูงสุดในแผ่นดิน และมีอำนาจกระทำคามผิดได้ตามหลัก The king can do no wrong ส่งผลให้กฎหมายในช่วงเวลาดังกล่าว หากเอกชนได้รับความเดือดร้อนหรือเสียหายจากการถูกละเมิดสิทธิเสรีภาพโดยข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ เอกชนก็ไม่สามารถใช้สิทธิในกระบวนการยุติธรรมหรือสิทธิในการฟ้องร้องคดีได้อย่างเสรี แต่ยังคงจำกัดอยู่ภายใต้พระบรมราชานุญาตของพระมหากษัตริย์เสียก่อน ดังนั้น สิทธิในกระบวนการยุติธรรมของสยามจึงมีลักษณะครึ่งๆ กลางๆ ระหว่างวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกกับวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยม

ต่อมา เมื่อมีการประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 1 ซึ่งมีผลใช้บังคับในปี พ.ศ.2468 มีผลทำให้กระทรวง ทบวง กรมต่างๆ มีฐานะเป็นนิติบุคคลตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 72 นอกจากนี้มาตรา 76 ก็ได้บัญญัติไว้ด้วยว่า “ผู้จัดการทั้งหลายก็ดี ผู้แทนอื่นๆ ก็ดีของนิติบุคคล หากทำการตามหน้าที่ทำให้เกิดความเสียหายอย่างหนึ่งอย่างใดแก่บุคคลอื่นไฉ้ ท่านว่านิติบุคคลจำต้องเสียค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายนั้น แต่มีสิทธิที่จะไล่เบี้ยเอาแก่ตัวผู้เป็นต้นเหตุทำให้เกิดความเสียหายภายหลัง”

ทั้งนี้ ได้มีคำพิพากษาฎีกาที่ 1106/2473 ที่เป็นการยืนยันในการให้สิทธิแก่กระทรวง ทบวง กรมที่จะเข้ามาเป็นจำเลยหรือไม่ก็ได้ โดยอาศัยอำนาจตามกฎเสนาบดีฯ ที่ 60 ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าคำพิพากษาของศาลในคดีนี้ก็ยังไม่สอดคล้องกับประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ได้บัญญัติขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาในเรื่องการฟ้องคดีของเอกชนต่อส่วนราชการแต่อย่างใด จึงสรุปได้ว่าการที่

⁷⁰¹ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 22, หน้า 238-253.

กระทรวงทบวงกรมมีฐานะเป็นนิติบุคคลมิได้ทำให้ผลทางกฎหมายเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมแต่อย่างใด⁷⁰²

นั่นทำให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า แม้สยามประเทศได้นำเอาแนวความคิดรูปแบบหรือลักษณะมาต่างประเทศตะวันตกก็ตาม แต่ด้วยวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมยังคงฝังรากลึกอยู่ในความคิดของผู้ปกครองไม่เปลี่ยนแปลงแต่ประการใด ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อสิทธิเสรีภาพของเอกชนเป็นอย่างยิ่ง

4.2.2.1.3 สิทธิเสรีภาพของสตรี

การกำหนดสิทธิเสรีภาพในสังคมสยามถูกกำหนดโดยชนชั้นของสังคมเป็นหลัก การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งในสังคมสยามจะมีสิทธิเสรีภาพได้นั้นย่อมขึ้นอยู่กับบุคคลที่มีศักดิ์ทางสังคมสูงกว่าเป็นผู้กำหนด กล่าวอีกนัยหนึ่ง บุคคลผู้สูงศักดิ์เป็นกำหนดสิทธิเสรีภาพให้กับบุคคลผู้ต่ำศักดิ์ ดังเช่น ผู้สามารถขายเมียได้ หรือพ่อแม่สามารถขายลูกได้ เป็นต้น

ดังนั้น สำหรับสิทธิสตรีที่ปรากฏกฎหมายตราสามดวงนั้น จะพบว่าสตรีมีแต่ภาระและหน้าที่ ส่วนสิทธิแทบจะไม่มีเลย โดยก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อสามีประสงค์จะขายภริยาเมื่อใด ในราคาเท่าไรก็ได้ เนื่องด้วยวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมที่ได้กำหนดบทบาทของสตรีเพียงเป็น “ทรัพย์สิน” ของผู้ชายเท่านั้น ดังปรากฏในกฎหมายตราสามดวง บทพระไอยการทาส มาตรา 1 บัญญัติว่า⁷⁰³ “ถ้าผู้แลพ่อแม่ขายเงิน เอาซื้อลูกเมียเข้าคนใส่ในกรมธรรมาชานว่าเปนสิทธิ์...”

ทว่าต่อมา เมื่อรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงออก “ประกาศพระราชบัญญัติเรื่องผู้ขายเมีย บิดามารดาขายบุตร พ.ศ. 2410” หรือที่เรียกว่า “กฎหมายลักษณะผู้ขายเมีย” ที่มีการบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมมาเป็นระยะๆ จนถึงถึงการประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 และ 6 ในปี พ.ศ. 2478 กฎหมายดังกล่าวทำให้สตรีสยามเริ่มมีสิทธิเสรีภาพในด้านต่างๆ มากยิ่งขึ้น ซึ่งกฎหมายฉบับนี้ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบ

⁷⁰² นริศ ชำนาญชานันท์, “สถานะทางกฎหมายของกระทรวงทบวงกรม : ปัญหาอุปสรรคที่มีผลต่อการบริหารราชการแผ่นดินในประเทศไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2537), หน้า 97.

⁷⁰³ ราชบัณฑิตยสถาน, กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 1, หน้า 861.

ตะวันตกเป็นอย่างมาก แต่กฎหมายดังกล่าวก็ยังคงเคลื่อนคลุมไปด้วยวัฒนธรรมทางการเมืองแบบ ศักดินานิยมเป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จากคำพิพากษาฎีกาที่ 541/2454 ที่ว่า “ภริยาที่ว่าสามีอย่าง หยาบเข้า ตามกฎหมายให้ภริยาเอาเข้าตรอกดอกไม้ขอโทษต่อสามี และสามีจะเขียนตีสั่งสอนก็ได้ แต่ ถ้าสามีจะเขียนตีภริยาถึงกระดูกแขนขาหักสามียอมมิโทษ”

เรื่อยมาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสิทธิเสรีภาพของสตรีของประเทศตะวันตกได้ถูกนำมาบัญญัติเป็นกฎหมายของสยาม โดยหากมองในมุมนี้ก็นับได้ว่าสิทธิเสรีภาพของสตรีมีความเสมอภาคเท่าเทียมกับบุรุษเพศเช่นเดียวกัน แต่ด้วยกฎหมายทั้งหลายนี้อยู่ภายใต้ร่มเงาแห่งวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยม จึงส่งผลทำให้สิทธิเสรีภาพของสตรีไม่ประสบความสำเร็จเยี่ยงประเทศตะวันตก โดยฐานะของสตรีสยามจึงอยู่ใน ฐานะที่ต่ำกว่าบุรุษอันมีลักษณะเช่นเดียวกับกฎหมายเก่า ดังจะเห็นได้จาก “กฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พ.ศ.2467” ที่เป็นการกำหนดเอาผู้สืบสายตรง นั่นก็คือ โอรสของรัชทายาทจะได้ สืบราชสมบัติก่อนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ และกฎมณเฑียรบาลนี้ยังได้บ่งชี้ว่าสตรียังไม่มีสิทธิใน ราชบัลลังก์ ตามมาตรา 13 ที่ว่า⁷⁰⁴ “ในกาลสมัยนี้ ยังไม่ถึงเวลาอันควรที่ราชานารีจะเสด็จขึ้น ครองราชย์เป็นสมเด็จพระแม่อยู่หัว พระบรมราชินีนาถ ผู้ทรงสำเร็จราชการสิทธิขาดอย่างพระเจ้า แผ่นดินโดยลำพังแห่งกรุงสยาม ฉะนั้นท่านห้ามมิให้จักเอาราชานารีพระองค์ใดๆ เข้าไว้ในลำดับสืบราช สันตติวงศ์เป็นอันขาด” หรือในกรณีของ “กฎมณเฑียรบาลว่าด้วยครอบครัวแห่งข้าราชการใน พระราชสำนัก พ.ศ.2457” ที่กำหนดให้ข้าราชการในพระราชสำนักทั้ง 12 หน่วยงานจดทะเบียน ภรรยา เพื่อป้องกันมิให้มีภรรยาหลายคน แต่ในขณะที่กฎหมายลักษณะฝัวเมียที่ยังคงบังคับใช้อยู่ใน ขณะนั้นได้อนุญาตให้ชายมีภรรยาได้หลายคนในขณะเดียวกันแต่มีฐานะที่ลดหลั่นตามลำดับชั้น คือ เมียกลางเมือง เมียกลางนอกและเมียกลางทาศี และแม้กรมหมื่นสวัสดิวัดนวิศิษฎ์ได้เสนอความเห็น ต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 2 มิถุนายน พ.ศ.2456 ให้มีการยกเลิกระบบ เมียหลายคน (Polygamy) มาเป็นระบบฝัวเดียวเมียเดียว (Monogamy) แต่ความเห็นดังกล่าวได้ถูก ปฏิเสธจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและคณะกรรมการ ดังนั้น จึงสะท้อนได้ว่าสยาม ประเทศเริ่มมีแนวโน้มความคิดในการรับรองความเสมอภาคของสตรีให้เท่าเทียมกับบุรุษในการมีภรรยา

⁷⁰⁴ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 37, (พระนคร : โรงพิมพ์ เติลิมล์, 2477), หน้า 179.

เพียงคนเดียว แต่ด้วยวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมในอดีตยังคงถูกถ่ายทอดอย่างซึ้งลึกในจิตใจของผู้คนมาช้านาน ผ่านธรรมเนียมประเพณีการมีภรรยาได้หลายคน จึงไม่อาจยกเลิกระบบนี้ได้ ดังพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงกรมหมื่นสวัสดิวัดนวิศิษฎ์ ว่า⁷⁰⁵ “การทำกฎหมายลงโลกคือข้อความที่ไม่จริงใส่ลงไป ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นการมั่วสาธาอย่างหน้าด้าน” อีกทั้งเป็นการลบล้างไม่เคารพกฎหมาย ทำให้ความศักดิ์สิทธิ์ของกฎหมายเสียไป แนวความคิดดังกล่าวทำให้เห็นได้ว่าวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมยังคงอยู่กับผู้ปกครองหรือบุรุษทั้งหลายภายใต้ความคิด ความเชื่อในระบบภริยาหลายคน ทำให้แนวความคิดนี้ไม่เป็นที่ยอมรับต่อสังคม

อีกทั้ง “กฎมณเฑียรบาลว่าด้วยครอบครัวแห่งข้าราชการในพระราชสำนัก พ.ศ.2457” ที่ถือว่าเป็นกฎหมายในการรับรองสิทธิของสตรีอีกทางหนึ่ง แต่ก็ยังแอบแฝงไปด้วยวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยม โดยส่งผลทำให้กฎหมายนี้เป็นการกำหนดมาตรฐานสถานภาพของผู้หญิงที่ชอบด้วย “ความเป็นเมียหรือภรรยา” อันนำมาซึ่งข้อพิพาทที่หญิงกล่าวโทษชายไม่เลี้ยงดูเป็นเมีย ภรรยา โดยฝ่ายชายที่เป็นข้าราชการในราชสำนักมักจะกล่าวถึงหญิงในภาพของผู้หญิงไม่ดี ซึ่งไม่เหมาะสมจะเลี้ยงดูเป็นภรรยาจดทะเบียนตามกฎมณเฑียรบาลฯ เพื่อจะปฏิเสธความรับผิดชอบในหน้าที่ของสามีที่จะต้องเลี้ยงดูภรรยา เช่น ใน พ.ศ.2456 อำแดงแดงทุลเกล้าฯ ถวายฎีกากล่าวโทษหลวงศุภกิจวิเลขการไม่เลี้ยงดูเธอเป็นภรรยา โดยฎีกาของอำแดงแดงได้ระบุว่าหลวงศุภกิจฯ ได้พูดจาเกลี้ยกล่อมเธอว่าจะเลี้ยงเธอเป็นภรรยา รวมถึงจะส่งเงินเดือนให้เธอเดือนละ 50 บาททุกเดือน ดังนั้นเธอจึงยอมเป็นภรรยาหลวงศุภกิจฯ ขณะที่ฝ่ายหลวงศุภกิจฯ กลับมีคำให้การว่าอำแดงแดงเป็นผู้หญิงไม่ดี ไม่สมควรเป็นเมียของเขา ดังความที่ว่า “ความจริงมีเพียงเคยได้หลับนอนด้วยกันในเวลาเดือนหนึ่ง แต่ก็โดยเป็นการลับจะมีผู้ทราบความแน่ชัดคนก็หาไม่ได้ แล้วภายหลังอำแดงแดงไปได้กับข้าราชการผู้อื่นอีกโดยผู้ทราบความอยู่หลายคน แต่ก็ไปโดยทางลับเหมือนกัน แล้วแต่นั้นมาจนบัดนี้เป็นเวลาได้ 4 ปีเศษ อำแดงแดงกับข้าพระพุทธเจ้าก็หาได้เกี่ยวข้องกันอย่างไร โดยข้าพระพุทธเจ้ามิได้มีความสมัครใจใคร่ที่จะเลี้ยงดูอำแดงแดงอย่างฉันทามีภรรยาเลย ที่ได้หลับ

⁷⁰⁵ หจข. ร.6, ย.2 ปีที่ 6 , พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงกรมหมื่นสวัสดิวัดนวิศิษฎ์, 3 มิถุนายน พ.ศ. 2456, หน้า 1 อ้างถึงใน จรัญ โฆษณานันท์, ปรัชญากฎหมายไทย, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2541), หน้า 403.

นอนร่วมกันก็โดยความประสงค์ของอำแดงตนเอง”⁷⁰⁶ หรือในอีกแง่มุมหนึ่งการจำแนกผู้หญิงที่ดีเท่ากันที่จะสามารถเป็นภรรยา ส่วนผู้หญิงไม่ดี อาทิ หญิงนครโสเภณี หญิงแพศยา หญิงสมสู่ชายเป็นครั้งคราว รวมทั้งเมียลับก็ถูกห้ามไม่ให้เป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวโดยไม่ให้จดทะเบียนภรรยา ซึ่งถือว่าการจำกัดสิทธิในฐานะภรรยาของหญิงเหล่านี้ กล่าวคือ การที่หญิงไม่ดีดังกล่าวถูกห้ามมิให้จดทะเบียนเป็นภรรยาของข้าราชการในราชสำนัก หญิงเหล่านั้นจึงไม่มีสิทธิใดๆ ในฐานะภรรยาตามกฎหมาย ในทางตรงกันข้ามหากเป็นครอบครัวสามัญทั่วไป ถ้าผู้หญิงไม่ดีดังกล่าวสามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นภรรยาชาย ผู้หญิงนั้นก็ได้รับสิทธิในฐานะภรรยาตามกฎหมายลักษณะผิวเมีย⁷⁰⁷

นอกจากนี้ “กฎมณเฑียรบาลว่าด้วยครอบครัวแห่งข้าราชการในพระราชสำนัก” ยังไม่ก่อเกิดมรรคเกิดผลขึ้นได้อย่างเป็นรูปธรรมเท่าที่ควร เนื่องด้วยค่านิยมหรือความเชื่อของคนสยามที่ต้องมีภริยาหลายๆ เป็นบริวาร แม้กฎหมายจะกำหนดให้มีต้องมีการจดทะเบียนสมรสกับภริยาเพียงคนก็ตาม ทำให้เห็นถึงการ “ปะทะ” กันของทั้งสองวัฒนธรรมทางการเมือง

4.2.2.1.4 สิทธิในทางเศรษฐกิจ

โดยพื้นฐานทางเศรษฐกิจสยามนั้นอยู่ภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยม กล่าวคือ ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจส่วนใหญ่มักตกอยู่ในกำมือของชนชั้นปกครองซึ่งประกอบด้วยพระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์ ขุนนางข้าราชการ รวมทั้งชาวจีนซึ่งเป็นคนส่วนน้อยในสังคมสยาม ขณะที่ไพร่และทาสซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ได้รับประโยชน์เป็นส่วนน้อย โดยเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจจากระบบผูกขาดการค้าของชนชั้นปกครองเป็นระบบการค้าแบบเสรีภายหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง ผู้ที่ได้รับผลประโยชน์มหาศาลจากระบบเศรษฐกิจใหม่แทนที่จะเป็นคนสยามส่วนใหญ่กลับกลายเป็นชนชั้นเจ้านาย ขุนนางและชาวจีน หรือที่เรียกว่า “นายทุน” ที่ได้

⁷⁰⁶ หจข. ร.6 รล.-ฎีกา 28/61 อำแดงแดง ขอพระมหากษัตริย์เรื่องหลวงศุภกิจวิเลขการ ไม่ยอมรับว่าเป็นภรรยา ร.ศ. 133 อ้างถึงใน ภาวิณี บุณนาค, “เรื่องผัวๆ เมียๆ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 7 ผ่านกฎหมาย คดีความและฎีกา,” *ศิลปวัฒนธรรม* 32 5 (มีนาคม 2554): 89.

⁷⁰⁷ ภาวิณี บุณนาค, “เรื่องผัวๆ เมียๆ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 7 ผ่านกฎหมาย คดีความและฎีกา,” *ศิลปวัฒนธรรม* 32 5 (มีนาคม 2554): 90.

ประสานประโยชน์ร่วมกัน ดังปรากฏใน “ประกาศเรื่องขุดคลอง ร.ศ.110” (พ.ศ.2434) ข้อ 4 ที่ว่า⁷⁰⁸ “ผู้ที่ได้รับอนุญาตขุดคลองนั้น จะได้รับประโยชน์เป็นพิเศษ คือถ้าขุดคลองขนาดเล็กที่แผ่นดินสองฝั่งคลองที่ขุดไม่มีโฉนดตราจองของผู้หนึ่งผู้ใด หรือเป็นที่หวงห้ามแล้ว พันคั้นคลองขึ้นไปข้างละ 6 วาทั้งสองข้างคลองยันขึ้นไป 25 เส้น ผู้รับอนุญาตจะจับจองที่หวงห้ามไว้ได้... ถ้าขุดคลองขนาดใหญ่ผู้รับอนุญาตจะจับจองที่ดินพันคั้นคลอง 6 วาขึ้นไปแล้วจะจองที่หวงห้ามแผ่นดินขึ้นไปฝั่งละ 40 เส้นตลอดสองฝั่งคลองนั้นได้” หากพิจารณาเจตนารมณ์ของประกาศดังกล่าวจะพบได้ว่าการขุดคลองก็เพื่อเป็นการเปิดเส้นการค้า การสัญจร และเพื่อให้ราษฎรสามารถเข้าไปจับจองพื้นที่ทำการเกษตรกรรมทั้งสองฝั่งคลองที่ขุดขึ้นใหม่ได้อย่างเสรี ในความเป็นจริงราษฎรกลับมิได้รับสิทธิดังเจตนารมณ์ดังกล่าว เพราะราษฎรเพียงคนเดียวหรือหลายก็คนไม่มีกำลังความสามารถในการขุดคลองได้อย่างเพียงพอ ฉะนั้น ผู้ที่สามารถทำการขุดคลองดังกล่าวได้ก็จะเป็นกลุ่มนายทุน ซึ่งกลุ่มนายทุนนี้เองก็จะเป็นผู้ได้รับสิทธิในการจับจองที่ดินทั้งสองฝั่งคลอง นอกจากนี้การขุดคลองเป็นส่วนหนึ่งที่น่าไปสู่การผูกขาดการค้าทางเศรษฐกิจโดยกลุ่มนายทุน ดังนั้น สิทธิทางเศรษฐกิจจึงถูกผูกขาดโดยระบบศักดินา

หรือ “ประกาศพระราชทานอำนาจพิเศษแก่บริษัทเรือเมล์ จินสยามทุนจำกัด ร.ศ.127” (พ.ศ.2451) ตอนหนึ่งว่า⁷⁰⁹ “มีพระบรมราชโองการ...หลวงโสภณเพ็ชรรัตน์ พระสรรพการทริฎกิจ หลวงจิตรจ่านงวานิช จินแต่ไต้ฉนิ จินแต่ฮอง จินหุ่ยติดหุ่ย จินตั้งกวางตี จินตั้งไฉตั้ง จินเบ้เฮงสุน...รวมทั้งสิ้น 20 นายด้วยกัน ได้ทำฎีกาทูลเกล้าฯ ถวายขอพระบรมราชานุญาตตั้งบริษัทเรือเมล์ จินสยามทุนจำกัด ทรงมีพระราชดำริเห็นชอบด้วย จึงโปรดเกล้าพระราชทานพระบรมราชานุญาต...”

ทั้งนี้เพราะการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจดังกล่าวไม่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เพิ่งมีการปลดปล่อยไพร่ให้พ้นจากการเกณฑ์แรงงานและปลดปล่อยทาสให้เป็นอิสระโดยเด็ดขาดตอนปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนั้น โอกาสที่ไพร่หรือทาสสะสมทุนไว้ดำเนินธุรกิจการค้า เช่นขนปกรองและคนจีนจึงไม่เกิดขึ้น ชาวสยามส่วนใหญ่ก็ยังยากจนอยู่ นอกจากนี้ลักษณะของการ

⁷⁰⁸ หลวงรัตนานุบัติ (เปล่ง เวการะ) (รวบรวม), กฎหมายในรัชกาลที่ 5 (เล่ม 3), หน้า 1207-1213.

⁷⁰⁹ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 22, หน้า 497.

เกิดชนชั้นนายทุนซึ่งเป็นชนชั้นกลางน่าจะพัฒนามาจากไพร่และทาสซึ่งเป็นคนชั้นต่ำกลับกลายเป็นชนชั้นสูง เช่น เจ้านายและขุนนางกลับมาทำหน้าที่ชนชั้นกลางร่วมกับคนจีนแทนคนสยามที่เป็นอิสระชนพ้นจากความเป็นไพร่และทาส ด้วยเหตุนี้ทำให้เกิดการผูกขาดทางเศรษฐกิจในหมู่ชนชั้นสูงในสังคมสยาม เมื่อเป็นเช่นนี้จึงสะท้อนให้เห็นว่าอำนาจต่อรองทางการเมืองของคนส่วนใหญ่มีน้อยมากและคนส่วนใหญ่ก็ตกเป็นเหยื่อของการผูกขาดอำนาจทางการเมืองของคนส่วนน้อยที่มีฐานทางเศรษฐกิจที่มั่นคงมาโดยตลอด⁷¹⁰

4.2.2.1.5 สิทธิทางการศึกษา

สำหรับสิทธิทางการศึกษานั้น เกิดขึ้นจากการที่พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงมีพระราชดำริที่จะส่งเสริมให้ราษฎรทั้งหลายได้มีความรู้ หรือการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อให้ราษฎรที่เป็นเด็กได้เป็นกำลังที่สำคัญในการพัฒนาประเทศชาติ แต่ทั้งนี้สิทธิทางการศึกษาที่ปรากฏในกฎหมายบางฉบับยังถือว่าเหนียวรั้งหรือขัดต่อสิทธิทางด้านศึกษา เนื่องด้วยวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยม กล่าวคือ การที่จะได้รับสิทธิในการศึกษาเล่าเรียนนั้นบางครั้งจำเป็นต้องมีผู้แนะนำและผู้ให้การรับรองในการสมัครเข้าศึกษาต่อเท่านั้น หากไม่แล้วย่อมถือได้ว่าบุคคลนั้นไม่มีสิทธิการศึกษา ดังจะเห็นได้จาก “ข้อบังคับการรับสมัครเข้าเป็นนักเรียนโรงเรียนนายเรือ แลช่างกล ร.ศ. 130”⁷¹¹ (พ.ศ. 2454)

“ข้อ 1 บุคคลผู้ใดผู้หนึ่งที่จะสมัครเข้าเป็นนักเรียนโรงเรียนนายเรือแลโรงเรียนนายช่างกล.... (4) ต้องมีผู้นำและผู้รับรองรับผิดชอบตามกำหนด แลตามแบบใบรับรองนักเรียนแลนายช่างกลกระทรวงทหารเรือ แต่ผู้รับรองนั้นต้องเป็นผู้มีบรรดาศักดิ์ ตั้งแต่ชั้นสัญญาบัตรขึ้นไป”

“ข้อ 4 เมื่อบุคคลที่สมัครเข้าเป็นนักเรียนนายเรือแลนายช่างกลสอบวิชาตามกำหนดแล้ว มีผู้รับรองตามระเบียบแล้ว แลได้รับเข้าเป็นนักเรียนนายเรือแลนายช่างกลแล้ว แลในระหว่างเป็นนักเรียน ถ้าหากผู้รับรอง...ถอนการรับรอง หรือหาชีวิตไม่แล้ว...ให้นักเรียนผู้นั้นหาผู้

⁷¹⁰ ณรงค์ พ่วงพิศ, เอกสารการสอนชุดวิชาปัญหาพัฒนาการทางการเมืองไทย หน่วยที่ 1-7 : หน่วยที่ 2 วิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์กับพัฒนาการทางการเมืองไทย, พิมพ์ครั้งที่ 3, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2532), หน้า 131.

⁷¹¹ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 24, หน้า 162-163.

รับรองใหม่ภายในกำหนดเวลา...หาไม่แล้วนักเรียนผู้นั้นออกจากตำแหน่งนักเรียนนายเรือแลนายช่างกล...”

กฎหมายฉบับนี้นับได้ว่าเป็นการสร้างเงื่อนไขทำให้บุคคลต้องรับภาระมากเกินไป ทั้งการที่กำหนดให้ต้องมีผู้มีบรรดาศักดิ์เป็นผู้รับรองนั้นทำให้เห็นถึงรากเหง้าแห่งวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมที่กฎหมายยังคงยึดถือต่อชนชั้นบรรดาศักดิ์เป็นที่ตั้ง ทั้งๆ ที่บริบททางกฎหมายในขณะนั้นได้มุ่งรับรองสิทธิทางการศึกษาเป็นสำคัญ

นอกจากนี้ยังคงเห็นถึงความไม่เสมอภาคในการได้รับสิทธิการศึกษาภายใต้ระบบอุปถัมภ์ที่ยังอิงอยู่กับชนชั้นสูงก็ตาม⁷¹² ดังปรากฏผ่าน “ประกาศกระทรวงธรรมการ เรื่องระเบียบการสอบไล่แข่งขัน เพื่อรับพระราชทานทุนเล่าเรียนหลวง พ.ศ.2472” ในข้อ 4 ที่ว่า⁷¹³ “การสอบไล่ภาคที่สอง ให้กรรมการปฏิบัติดังนี้ (ก) ตรวจจรรยาบรรณบุคคล กรรมการจะได้ตรวจพิจารณานิสัยและความประพฤติของผู้สมัคร...นอกจากนี้กรรมการจะต้องทราบด้วยว่า บรรพบุรุษเพียงชั้นทวดของผู้สมัครเคยมีโรคหรือนิสัยสันดานที่จะสืบสายในทางตระกูลได้อย่างไรบ้างหรือไม่ เช่นเคยเป็นวัณโรค วิกฤจริตหรือมีความผิดในทางอาญาบางอย่าง เป็นต้น...(คะแนนเต็ม 50)”

ประกาศข้างต้นสะท้อนได้เป็นอย่างดีถึงความคิดหรือทัศนคติของผู้ร่างประกาศได้ให้ความสำคัญต่อระบบคุณธรรมอันเป็นแนวความคิดแบบตะวันตก แต่ก็ยังปรากฏร่องรอยในความคิดดั้งเดิมแห่งวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมที่นำชาติกำเนิดของบรรพบุรุษมาเป็นหลักเกณฑ์หนึ่ง อันถือได้ว่าเป็นการปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรม เพราะเหตุแห่งความแตกต่างในเรื่องชาติกำเนิด

4.2.2.1.6 สิทธิในด้านการสาธารณสุข

ตามที่ได้มีกฎหมายที่เกี่ยวกับการสาธารณสุขในหลายๆ ฉบับนั้น ย่อมทำให้เห็นได้ว่าพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงให้ความสำคัญในสุขภาพอนามัยของราษฎร เพื่อให้ราษฎรสามารถเข้าถึงการบริการทางสาธารณสุขอันเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต แต่หากในความเป็น

⁷¹² อธิลักษณ์ ศรีหทัย, “การรับรองสิทธิเสรีภาพของชนชั้นในสังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 4 – รัชกาลที่ 7),” (ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), หน้า 228.

⁷¹³ เสถียร สายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 42, หน้า 364-368.

จริงแล้วจะพบว่าสิทธิในการด้านการสาธารณสุขนั้นอยู่ภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยม ด้วยเหตุเพราะการบริการทางสาธารณสุขนั้นมีต้นทุนหรือค่าใช้จ่ายในการดำเนินการจำนวนมาก อีกทั้งวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมในสมัยดังกล่าวก็ได้แปรเปลี่ยนไปตามกระแสทุนนิยม คือ ผู้ใดมีฐานะทางสังคมหรือฐานะการเงินก็ย่อมเป็นผู้มีศักดินา ในทางกลับกันจะพบว่าราษฎรส่วนใหญ่ของประเทศเป็นคนยากจนอันส่งผลทำให้ราษฎรทั้งหลายมีอาจเข้าถึงสิทธิดังกล่าวได้อย่างบริบูรณ์ สิทธิของปัจเจกบุคคลที่มีโอกาสเท่าเทียมกันในการที่จะได้รับบริการการทางสาธารณสุขจึงยังไม่เกิดขึ้นอย่างแท้จริง ดังสะท้อนได้จาก “พระราชบัญญัติการแพทย์ พ.ศ.2466”

มาตรา 10 ห้ามมิให้ผู้ใดประกอบโรคศิลปะ...และห้ามมิให้ผู้ใดรับรักษาคนบาดเจ็บ ป่วยไข้เพื่อแสวงหาประโยชน์ หรือค่าจ้างเป็นการตอบแทน นอกจากได้ขึ้นทะเบียนเป็นผู้รับอนุญาตแล้ว

มาตรา 14 กำหนดให้บุคคลผู้ได้ขึ้นทะเบียนแล้วนั้นจะต้องต่ออายุตามวันเวลาที่กำหนด

สอดคล้องกับข้อเท็จจริงที่ว่านายขวัญกับพวกซึ่งอาศัยอยู่ตำบลท้ายเมืองจังหวัดชัยนาท ร้องขอให้ทางการตั้งเรื่องการให้จัดทะเบียนแพทย์เก็บค่าธรรมเนียมเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ.2475 ว่า⁷¹⁴ “ด้วยตามข้อประกาศว่าให้แพทย์ชเลยศักดิ์ขึ้นทะเบียน และแพทย์ผู้มีศิลป์ในทางยาเชี่ยวชาญเหลือ พอที่ราษฎรได้เคยอาศัยกันมาตามโบราณและตามประเพณี ณะบัดนี้ได้ทราบคำประกาศของสมุหเทศาภิบาลมณฑลอยุธยา เมื่อ พ.ศ.2466 ซึ่งจะให้แพทย์ขึ้นทะเบียน พวกข้าพเจ้าราษฎรมีความเสียใจว่าพวกราษฎรเคยได้อาศัยพึ่งพา และช่วยเหลือขอยากันรับประทาน เพื่อจะบำบัดโรคโรคราไข้ ซึ่งข้อประกาศข้อนี้ เพื่อจะให้แพทย์ขึ้นทะเบียนและไม่ให้รักษาและไม่ให้ยากันรับประทานตามโบราณ พวกข้าพเจ้าราษฎรก็ได้ลงความสันนิธานว่าก็เห็นจะล้มตายกันเป็นอันมาก เพราะราษฎรมีการขัดสนยากจน แลฝนฟ้าก็แห้งแล้ง อาหารการบริโภคก็ไม่มีพอรับประทานเพราะให้แพทย์ขึ้นทะเบียน แพทย์ก็ต้องเรียกเอาเงินแก่คนไข้ คนไข้ก็ไม่มีเงินให้แพทย์ ผลที่สุด คนไข้ก็ต้องนอนตายไปตามการ เพราะพวกข้าพเจ้าที่ร้องมานี้ ก็เพราะเห็นแพทย์ชเลยศักดิ์กับราษฎรได้ทำโอสถสภาไว้ให้ท่านบ้าง และรอรับประทานกันบ้าง และอีกประการหนึ่งว่า ถ้าแม้คนไข้หนักหนาลงไป ก็ตั้ง

⁷¹⁴ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, กำเนิดและความเป็นมาของสิทธิมนุษยชน, (กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2549), หน้า 195-196.

รับเข้าบ้างเป็นพิธีค่านับครุ คือ มีดอกไม้ธูปเทียนตามประเพณีโบราณเพราะพวกราษฎรคิดเห็นอยู่ข้อหนึ่งว่าในตำบลบ้านท้ายเมือง อำเภอบ้านกล้วยไม่ได้ทำโอสถสภาจำหน่ายยาให้ราษฎร การที่พวกข้าพเจ้าลงความสันนิษฐานเห็นว่าพวกแพทย์ชะเลยศักดิ์ในตำบลนี้ไม่ทำยาโอสถสภาก่อนจำหน่ายยาให้แก่ราษฎรเลย สิ่งที่ถูกแพทย์ที่ตั้งร้านขายยา หรือพระสมยาขายและอาชีพทางการแพทย์นั้น และพวกข้าพเจ้าลงมติเห็นสมควรตามทางการที่จะบังคับให้ขึ้นทะเบียน ขอให้คณะราษฎรยกเลิกแพทย์ชะเลยศักดิ์ที่ไม่ได้ตั้งร้านขายยาและพระสมยานี้เสีย ขอให้เป็นไปตามเดิม เพราะราษฎรมีความทุกข์ร้อนมากในเรื่องการเจ็บไข้นั้นประการหนึ่ง” มีหน้าที่การให้บริการด้านสาธารณสุขระหว่างพื้นที่เมืองกับชนบทยังเกิดการเหลื่อมล้ำโดยราษฎรในชนบทยังไม่สามารถเข้าถึงการบริการด้านสาธารณสุขหรือมีคุณภาพที่ต่ำกว่าการรักษาในพื้นที่เขตเมือง

นอกจากนี้ “พระราชบัญญัติป้องกันสัจจรโรค ร.ศ.127” (พ.ศ.2451) ในมาตรา 25 - 26 ที่กำหนดให้ “...เจ้าพนักงานมีอำนาจตรวจโรคหญิงนครโสเภณีได้ตลอดไป นายโรงต้องยอมให้แพทย์ตรวจทุกเวลา ถ้าแพทย์พบว่าหญิงคนใดป่วยเป็นโรคซึ่งจะติดต่อกันได้ก็มีอำนาจเรียกใบอนุญาตคืนเสียชั่วคราวหนึ่ง แล้วส่งตัวหญิงผู้นั้นไปรักษา ณ โรงพยาบาลกว่าจะหาย” ในแง่มุมหนึ่งนับได้ว่าเป็นการคุ้มครองสตรี แก่หากมองในอีกมุมหนึ่งก็นับได้ว่ามาตราดังกล่าวได้แฝงด้วยวัฒนธรรมการเมืองแบบศักดินานิยมที่ให้ความสำคัญกับ “ผู้ชาย” มากกว่า “ผู้หญิง” เนื่องจากผู้ใช้บริการส่วนใหญ่ดังกล่าวจะเป็น “ผู้ชาย” เป็นหลัก ดังคำปรารภบางตอนที่ปรากฏในกฎหมายนี้ว่า “...หญิงบางคนป่วยเป็นโรคซึ่งอาจจะติดต่อกันไปถึงผู้ชายที่คบหาสมาคมได้...” เมื่อเป็นอย่างนี้จึงเห็นได้อย่างชัดเจนว่าวัฒนธรรมการเมืองแบบศักดินานิยมยอมเหนือกฎหมายฉบับนี้ในลักษณะเพื่อป้องกันผลประโยชน์ของฝ่ายชายเป็นสำคัญ อีกทั้งกฎหมายนี้ก็หาไม่พบบัญญัติถึงวิธีการที่จะช่วยให้หญิงหลุดพ้นจากการเป็นโสเภณีไม่⁷¹⁵

4.2.2.1.7 สิทธิในทรัพย์สิน

แม้จะได้มีเปลี่ยนแปลงแนวความคิดในเรื่องการถือกรรมสิทธิ์ในที่ดินตามอย่างประเทศตะวันตก โดยการตราพระราชบัญญัติการออกโฉนดที่ดิน ร.ศ.127 (พ.ศ.2451) ที่ได้รับรองสิทธิในความเป็นปัจเจกชนนิยมในการถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดิน ดังที่ได้ปรากฏในมาตรา 35 นั้น

⁷¹⁵ดาร์ตัน เมตตาริกานนท์, “โสเภณีและกฎหมาย “จดทะเบียน” โสเภณีในประเทศไทย พ.ศ. 2411-2503,” มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ 21 (ม.ค. - มี.ค. 47): หน้า 17.

แต่ด้วยวัฒนธรรมทางการเมืองที่ไม่เปลี่ยนแปลงตามกระแสแห่งตะวันตกนี้ ส่งผลให้การถือกรรมสิทธิ์ในที่ดินมีลักษณะกระดำกระต่างระหว่างความเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองไทยกับวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตก กล่าวคือ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมที่ถือว่าที่ดินทั้งปวงในพระราชอาณาจักรเป็นของพระมหากษัตริย์ยังคงดำรงอยู่ในกฎหมายฉบับหนึ่ง ซึ่งก็คือ “พระราชบัญญัติเหมืองแร่ ร.ศ. 120” (พ.ศ. 2445) ในมาตรา 4 ที่ว่า⁷¹⁶ “เพราะเหตุว่าที่ดินและแร่โลหธาตุทั้งหลายในพระราชอาณาจักร ย่อมเป็นของหลวงโดยพระบรมเดชาานุภาพ ถึงผู้หนึ่งผู้ใดได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตหวงห้ามที่ดินได้กรรมสิทธิ์ เพื่อทำการปลูกบ้านสร้างเรือน หรือเพาะปลูกพืชพรรณไร่ หรือเพื่อการอย่างอื่นประการใด ถ้ามิได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ทำเหมืองแร่ หรือตรวจหาแร่ในที่นั้นแล้ว กรรมสิทธิ์ซึ่งหวงห้ามที่ดินไว้ได้นั้น ไม่มีอำนาจตลอดไป ถึงที่จะขุดหาหรือทำเหมืองแร่ในที่ซึ่งตนหวงห้ามไว้นั้นเลย”

นอกจากนี้ หากพิจารณาจาก “พระราชบัญญัติการออกโฉนดที่ดิน ร.ศ. 127” (พ.ศ. 2451) ซึ่งถือว่าเป็นกฎหมายที่ให้สิทธิแก่ปัจเจกชนในการถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดิน อันเป็นการรับรองกรรมสิทธิ์ที่ดินที่มีความหมายเดียวกันกับประเทศตะวันตก จึงทำให้เห็นว่ากฎหมายฉบับนี้ถูกสร้างขึ้นจากวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตก ในขณะที่โครงสร้างของสังคมสยามยังประกอบด้วยวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยม ดังจะเห็นได้จาก “พระราชบัญญัติระเบียบบรรดาศักดิ์ ร.ศ. 117” (พ.ศ. 2441) “พระราชบัญญัติระเบียบถ้านันดรข้าราชการฝ่ายพลเรือน ร.ศ. 130” (พ.ศ. 2454) หรือ “พระราชบัญญัติศักดินาทหารเรือ ร.ศ. 130” (พ.ศ. 2454) เป็นต้น ทำให้ในทางความเป็นจริงราษฎรส่วนใหญ่ก็มิได้รับสิทธิดังกล่าว ในทำนองเดียวกัน โดยผู้ถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดินส่วนใหญ่จะเป็นผู้มีบรรดาศักดิ์ หรือเจ้าขุนมูลนาย ข้าราชการ พ่อค้า คณบดีทั้งหลาย

4.2.2.1.8 สิทธิเสรีภาพของบุคคลจากการยกเลิกประเพณีและแบบพิธีที่ล้าสมัย

นับได้ว่า การยกเลิกประเพณีและแบบพิธีที่ล้าสมัยนั้นก็เพื่อให้มีความเหมาะสมกับการพัฒนาประเทศชาติ และป้องกันการดูถูกจากชาวต่างประเทศที่อาจมองว่าประเพณีและพิธีกรรมทั้งหลายของสยามกดขี่ข่มเหงราษฎร ไม่มีความศิวิไลซ์ ซึ่งอีกนัยหนึ่งก็เป็นการช่วยส่งเสริมและสนับสนุนต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพของราษฎรได้อย่างเด่นชัด

⁷¹⁶ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 18, หน้า 106 - 138.

แต่ขณะเดียวกันก็อาจมีบางมุมที่การยกเลิกประเพณีและแบบพิธีที่ล้ำสมัย ได้ส่งผลทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคม อันเป็นการสร้างความไม่เสมอภาคขึ้นภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยม ดังจะเห็นได้จาก “ประกาศเพิ่มเติมห้ามคนแต่งกายไม่สมควรมิให้เข้ามาในพระราชฐานที่เสด็จออก ร.ศ.124” ความตอนหนึ่งว่า “...มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้บรรดาหญิงทั้งหลายจะเดินเข้ามาในพระบรมมหาราชวังก็ดี ถ้าเดินออกไปจากพระบรมมหาราชวังก็ดี ถ้าจะเดินไปมาด้วยกิจการต่างๆ ในพระบรมมหาราชวัง...ห้ามมิให้สวมเสื้ออันเปนรูปเสื้อกระบอก ถ้าคล้ายคลึงกับเสื้อกระบอกแต่ยาวกว่าปรกติหน่อยหนึ่ง ถ้าเสื้อที่เรียกกันว่ากุยเฮงแต่สั้นกว่าปรกติ...ซึ่งเป็นเสื้อที่ไม่แนบรัดตัวและไม่ห่มผ้าเข้าออกไปมาในพระบรมมหาราชวังเปนอันขาด...”

จากประกาศดังกล่าวทำให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลภายใต้ “ระบบศักดินา” กล่าวคือ ประกาศฉบับนี้ได้กำหนดห้ามแต่เฉพาะสตรีเท่านั้น นั้นหมายความว่าบุรุษก็ย่อมไม่จำเป็นต้องปฏิบัติในเรื่องการแต่งกายในพระบรมมหาราชวังแต่ประการใด อันสะท้อนได้ถึง การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลเพราะเหตุแห่งความแตกต่างในเรื่องสภาพทางกายภาพหรือทางเพศนั่นเอง

4.2.2.2 วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์ที่ส่งผลต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพ

4.2.2.2.1 สิทธิเสรีภาพในทางเศรษฐกิจ

จากการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงตรา “พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์จ้าง ร.ศ.119” (พ.ศ.2443) เพื่อรับรองสิทธิเสรีภาพด้านการประกอบอาชีพของราษฎรทั้งหลาย มิให้ต้องโดนถูกเกณฑ์แรงงานหรือสัตว์พาหนะมาใช้ในงานราชการตามอำเภอใจ หรือหากมีการเกณฑ์แรงงานหรือสัตว์พาหนะมาใช้ในงานราชการก็จะได้รับค่าจ้างเป็นสิ่งตอบแทน ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของตะวันตกที่บุคคลจะถูกเกณฑ์แรงงานหรือบังคับใช้แรงงานมิให้ หากทว่าใน “กฎเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย พ.ศ.2456 แกไขวิธีเกณฑ์ตามพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์จ้าง ร.ศ.119” กลับมีรากเหง้าแห่งวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์ที่ยังคงฝังรากลึกอยู่ ดังจะเห็นได้จาก⁷¹⁷ “ข้อ 16 ในการยกเว้นผู้ซึ่งติดธุระประกอบการหาเลี้ยงชีพโดยเต็มกำลังจาก

⁷¹⁷ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 26, (พระนคร : โรงพิมพ์ เติลิมล์, 2477), หน้า 176-183.

การกะเกณฑ์...ซึ่งยกเว้นไม่ต้องเกณฑ์ คือ (1) ผู้ที่ได้บริจาคทรัพย์ทำการกุศล ซึ่งสมุหเทศาภิบาลเห็นว่าเปนสาธารณประโยชน์เกินกว่าค่าแรงที่จะต้องทำการ...” นั้นทำให้เห็นได้ว่า หากบุคคลใดผู้ประกอบด้วยทรัพย์เงินทองที่มั่งคั่งร่ำรวยสามารถให้การเอื้อเฟื้อหรืออุปถัมภ์ต่อรัฐได้ บุคคลนั้นก็ย่อมเป็นผู้มีอภิสิทธิ์ชนมีต้องด้วยบทบัญญัติข้อกฎหมายดังกล่าว แต่หากบุคคลที่เป็นไพร่ฟ้าหน้าใสหรือชาวบ้านร้านตลาดที่มีได้อุปถัมภ์ค่ารัฐเสียแล้ว ก็ย่อมต้องเข้าหลักเกณฑ์แห่งกฎหมาย กฎหมายนี้โดยเจตนารมณ์มุ่งหวังให้เกิดความความเสมอภาคทางชนชั้นในการเกณฑ์แรงงาน หากแต่ทว่ากลับปรากฏบางมาตราที่นำเอาวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์มาบัญญัติเป็นกฎหมาย ทำให้กฎหมายฉบับนี้ในบางมาตราแสดงได้ถึงความแตกต่างของชนชั้นในสังคมอย่างเห็นได้ชัด

4.2.2.2.2 การเลือกปฏิบัติต่อศาสนา

ราษฎรส่วนใหญ่ของสยามประเทศนับถือศาสนาพุทธ นอกเหนือจากนั้นยังมีการนับถือศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลามและศาสนาอื่นๆ โดยที่พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงเป็นพุทธมามกะตามกฏมณเฑียรบาล แต่ทุกพระองค์ก็ได้มีมีมิจฉาธิฐิตต่อศาสนาอื่น อีกทั้งยังทรงเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภกแก่ทุกศาสนาอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากกฎหมายหรือพระราชดำริต่างๆ ที่ทรงให้เสรีภาพแก่ราษฎรในการนับถือศาสนา หรือสิทธิต่างๆ ให้แก่นักสอนศาสนาโดยการพระราชทานที่ดินหรือทรัพย์เงินเพื่อสร้างถาวรวัตถุของศาสนานั้นๆ ให้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้มุ่งฝักกระทำความดีหรือการประพฤติปฏิบัติตนที่ดี ทั้งพระองค์ยังมองว่าศาสนาจะเป็นสิ่งที่ขัดเกลาลจิตใจ บ่มเพาะนิสัยให้ราษฎรทั้งหลายเป็นคนดีอย่างบริบูรณ์

แม้ว่าจะมีการให้เสรีภาพในการนับถือศาสนาก็ตาม แต่ในอีกมุมหนึ่งก็มีกฎหมายบางฉบับหรือบางมาตราได้ถูกสร้างขึ้นภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์ที่เป็นการเลือกปฏิบัติต่อศาสนาหนึ่งให้แตกต่างจากอื่นศาสนาหนึ่ง ดังจะเห็นได้จาก “ประกาศพระราชกฤษฎีกาให้ใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยลักษณะฐานของวัดบาทหลวงโรมันคาทอลิกในกรุงสยาม ลงวันที่ 27 สิงหาคม พ.ศ. 2452 แก้วการืออาโตอาปอสตอลิกแห่งหนองแสง พ.ศ. 2472” มาตรา 2 ที่กำหนด “จำนวนที่ดินของมิชชันจะครอบครองหรือถือเอาสำหรับทำประโยชน์นั้น ให้มีกำหนดไม่เกิน 1,000 ไร่ต่อหนึ่งจังหวัด...ไม่ว่าสถานวัดบาทหลวงที่ตั้งอยู่ในจังหวัดนั้นๆ จะมีอยู่ที่แห่ง...”

นอกจากนี้ ยังได้ปรากฏเรื่องราวของแขกอิสลามในสังกัดชาติอังกฤษในอำเภอแม่สอดว่า พวกเขาอิสลามได้ส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนไทยตามพระราชบัญญัติประถมศึกษาแล้ว และให้ไปเรียนอ่านคัมภีร์โกหร่านกับอีมามที่สุเหร่าในระหว่างนอกเวลาเรียน แต่

กรรมการอำเภอกับเจ้าพนักงานอำเภอต้องให้เด็กศึกษากับบิดามารดาที่บ้านแทนการไปสุเหร่า อยางก็ตามจากการสอบสวนพบว่า สุเหร่านั้นมีการเรียนการสอนคัมภีร์โกหร่านอันเป็นภาษาต่างประเทศ ภาษาหนึ่งให้แก่เด็กถึง 40 คน และดำเนินการสอนทั้งวันพร้อมกับมีอุปกรณ์ครบครัน ซึ่งเป็นการผิดพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร เนื่องจากในการเปิดโรงเรียนราษฎรคำแจ้งความจะต้องบอกบรรยายประเภทแห่งการศึกษาซึ่งตามมาตรา 8 ข้อ 3 ว่า “จะให้สามัญศึกษาเป็นวิชาสาธารณทั่วไป ฤวิสามัญศึกษาเฉพาะวิชาชนิดใดชนิดหนึ่ง เช่นว่าสอนภาษาต่างประเทศภาษาใดภาษาหนึ่ง ฤสอนศิลปศาสตร์อย่างใดอย่างหนึ่ง” ซึ่งพระราชบัญญัตินี้ก็ได้บ่งไว้ว่า “การสอนอันเกี่ยวแก่ศาสนาใดๆ ให้ยกเว้นไม่” ซึ่งโรงเรียนธรรมวินัยบาฬี ทางฝ่ายราชการและรัฐบาลจัดการควบคุมคุ้มครองเอง แต่การสอนหนังสือโกหร่านทางราชการไม่ได้เข้าไปควบคุมดูแลจึงผิดพระราชบัญญัติ และแม้แต่วัดทางพระพุทธศาสนาก็ไม่ได้รับการยกเว้นให้สอนหนังสือแก่เด็กเกิน 3 คนขึ้นไป นายวิตติงตัน (เจ้าหน้าที่กงสุลอังกฤษ) ได้แนะนำแขกพวกนี้ว่า เมื่อไม่สามารถตั้งโรงเรียนศาสนาอิสลามให้ถูกต้องตามข้อบังคับของกระทรวงธรรมการได้ก็ควรให้บุตรรับการศึกษาในเวลาเรียนแทน⁷¹⁸

จากกฎหมายและข้อเท็จจริงดังกล่าวทำให้เห็นได้ว่าความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือศาสนายังคงเป็นปัจจัยที่กีดกันต่อการใช้เสรีภาพดังกล่าว ด้วยรากเหง้าของกฎหมายและผู้บังคับใช้กฎหมายได้รับการปลูกฝังความคิด ความเชื่อ หรือทัศนคติต่อหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนาอย่างเหนียวแน่น จนกระทั่งในบางคราก็มีอาจเปิดรับความเชื่อในศาสนาอื่นได้อันส่งผลทำให้เกิดการเลือกปฏิบัติต่อศาสนาอื่น

4.2.2.3 วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมที่ส่งผลต่อการรับรองสิทธิ

เสรีภาพ

4.2.2.3.1 สิทธิเสรีภาพที่ปรากฏในกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ : การสร้างความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจ

ด้วยมาตรา 654 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 3 ได้บัญญัติห้ามมิให้คิดดอกเบี้ยเกินร้อยละสิบห้าต่อปีนั้น ซึ่งเป็นแนวความคิดที่มีผิดแปลกแตกต่างจากแบบตะวันตกเลย มาตราดังกล่าวนับได้ว่าก่อให้เกิดสิทธิในสวัสดิภาพของราษฎรในแง่ที่ว่าราษฎรจะ

⁷¹⁸ ธีเนศ อารณีสวรรณ, กำเนิดและความเป็นมาของสิทธิมนุษยชน, หน้า 191-193.

ได้รับความเป็นธรรมในการกำหนดอัตราดอกเบี้ย หากแต่ทว่าแล้ว มาตรานี้ก็มิได้บังเกิดสิทธิสมดังความมุ่งหวังแก่ราษฎรชาวสยามแต่ประการใด อันเนื่องมาจากความคิดหรือค่านิยมของราษฎรที่ยอมรับต่อการใช้อำนาจอันไม่เป็นธรรมของชนชั้นนายทุนในการเรียกดอกเบี้ยเกินกว่าอัตราที่กฎหมายกำหนด อันสะท้อนได้ว่าวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมยังเป็นฐานแห่งความคิดแบบดั้งเดิมของราษฎรชาวสยาม ดังจะเห็นได้จากคำแถลงการณ์ของคณะกรรมการราษฎรที่มีต่อมาตรา 654 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ความตอนหนึ่งว่า⁷¹⁹ “การกู้ยืมนั้นโดยปกติผู้กู้ต้องการทุน เมื่อได้ทุนแล้วไปประกอบกิจการอันใดอันหนึ่งมีผลงอกงามขึ้น ก็แบ่งผลนั้นใช้เป็นดอกเบี้ยเหลือรวบรวมไว้เพื่อใช้หนี้ทุนต่อไป ดังนี้ ฝ่ายเจ้าหนี้ก็ได้ดอกเบี้ยเป็นค่าปวยการ และมีโอกาสที่จะได้รับใช้ทุนคืนในภายหลัง แต่ถ้าดอกเบี้ยเรียกแรงเกินไปแล้ว ลูกหนี้ได้ผลไม่พอที่จะใช้ดอกเบี้ยได้ ย่อมต้องย่อยับไปด้วยกันทั้ง 2 ฝ่าย ด้วยเหตุนี้ ประเทศทั้งหลายและประเทศของเราเองจึงมีกฎหมายมาแต่โบราณกาลกำหนดอัตราดอกเบี้ยอย่างสูง ซึ่งละ 1 บาทต่อเดือน (หรือร้อยละ 15 ต่อปี) อันที่จริงอัตรานี้เป็นอัตราที่ค่อนข้างสูงอยู่แล้ว แต่แม้กระนั้นยังปรากฏว่าทุกวันนี้มีการให้กู้ยืมกันโดยอัตราสูงกว่านั้น และเจ้าหนี้กับลูกหนี้ต่างร่วมใจกันหลีกเลี่ยงกฎหมายเพราะฝ่ายหนึ่งอยากได้ อีกฝ่ายหนึ่งกลัวความจำเป็นบังคับ ในที่สุดก็ได้ผลอันไม่พึงปรารถนาดังกล่าวแล้ว”

4.2.2.3.2 สิทธิเสรีภาพของสตรีและเด็ก

จากที่ได้กล่าวมาในหัวข้อ 4.2.2.1.3 สิทธิเสรีภาพของสตรี แล้วว่าเดิมกฎหมายตราสามดวงได้กำหนดให้หญิงที่สมรสต้องอยู่ภายใต้อำนาจปกครองของผู้เป็นสามี ส่วนเด็กหรือหญิงที่ไม่ได้สมรสต้องอยู่ภายใต้อำนาจปกครองของผู้เป็นบิดามารดา ดังจะเห็นได้จากกฎหมายตราสามดวง บทพระไอยการกฐี มาตรา 2 บัญญัติว่า⁷²⁰ “ถ้าผู้แลบิดามารดาแลนายเงิน ทำสารกรมทันทเอาชื่อลูกเมียทษาไซในสารกรมทันทกฐีนั้นด้วย ทานว่าเปนสิทธ...” สิ่งเหล่านี้ย่อมทำให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่าวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมได้เป็นเครื่องกำหนดสิทธิและหน้าที่ของผู้เป็นสามีหรือบิดามารดา

ต่อมาภายหลังการประกาศใช้ประกาศพระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ.2417 กฎหมายตราสามดวงเริ่มมีแนวโน้มแนวของการผ่อนคลายเป็น เนื่องด้วยอิทธิพลของ

⁷¹⁹ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 49 หน้า 465 วันที่ 26 ตุลาคม พ.ศ.2475

⁷²⁰ ราชบัณฑิตยสถาน, กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 1, หน้า 331.

วัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกที่เข้ามามีบทบาทต่อการบัญญัติกฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพของสตรีและเด็กมากยิ่งขึ้น แต่ทั้งนี้ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมที่อยู่ในสังคมสยามก็ยังสามารถเชื่อมคลายลงไปไม่ หากได้ผกผันเปลี่ยนแปลงรูปแบบให้เข้ากับบริบทของสังคมในขณะนั้น ดังจะเห็นได้จาก “กฎมณเฑียรบาลว่าด้วยครอบครัวแห่งข้าราชการในพระราชสำนัก พ.ศ.2457” และ “กฎมณเฑียรบาลการเศกสมรสแห่งเจ้านายในพระราชวงศ์ พ.ศ. 2461” ที่กำหนดให้พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจในการควบคุมการเลือกคู่ครองของสตรี โดยหากเป็นข้าราชการในราชสำนักก็ต้องห้ามเลือกคู่ครองตามที่กฎหมายห้ามไว้ หรือหากเป็นเจ้านายก็ย่อมต้องได้รับพระบรมราชานุญาตจากพระมหากษัตริย์เสียก่อน เพื่อมิให้เสื่อมเสียแก่พระเกียรติยศแห่งพระราชวงศ์ ซึ่งหากพิจารณาในแง่มุมหนึ่งก็ถือว่าการรับรองสิทธิเสรีภาพของสตรีดังกล่าว หากแต่ได้พิจารณาตามความเป็นจริงในอีกแง่มุมหนึ่งก็จะพบว่าลักษณะของการรับรองสิทธิเสรีภาพของสตรีนั้นยังคงตกอยู่ภายใต้วัฒนธรรมการเมืองแบบอำนาจนิยมที่ผู้อยู่ภายใต้อำนาจทั้งหลายมีอาจปฏิบัติเป็นอื่นไปได้ นอกเสียจากบุคคลทั้งหลายเป็นบุคคลธรรมดาสามัญ นั่นทำให้การรับรองสิทธิเสรีภาพของสตรีในสังคมสยามเป็นไปในลักษณะสองมาตรฐาน (Double Standard)

นอกจากนี้ “พระราชบัญญัติป้องกันสัจจรโรค พ.ศ.2451” ยังกำหนดให้เจ้าของโรงโสเภณีที่ประสงค์จะดำเนินกิจการค้าประเวณีต้องขออนุญาตจากทางการเสียก่อน อีกทั้งยังต้องให้หญิงโสเภณีจดทะเบียนเพื่อควบคุมดูแลและตรวจโรคเป็นประจำนั้น ซึ่งในทางข้อเท็จจริง ด้วยวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมที่ดำรงอยู่ในความคิดหรือค่านิยมของชาวสยามที่ยากจะเปลี่ยนแปลงได้ โดยเฉพาะ “อำนาจของสามีที่มีอยู่เหนือภริยา” กับ “อำนาจของบิดามารดาที่มีอยู่เหนือบุตร” เนื่องจากภริยาและบุตรยังไม่มีสภาพบุคคล (Subject) ตามกฎหมายในขณะนั้น ทำให้สามีหรือบิดามารดาสามารถใช้อำนาจในการปกครองภริยาหรือบุตรได้อย่างเต็มที่ แม้กระทั่งที่จะสามารถนำภริยาหรือบุตรไปขายเป็นหญิงโสเภณีได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย สิ่งดังกล่าวส่งผลทำให้สิทธิเสรีภาพของสตรีและเด็กถูกละเมิดจากการใช้อำนาจของสามีหรือบิดามารดา อีกทั้ง ภาวการณ์ขายบุตรในเชิงวัฒนธรรมจารีตประเพณียังคงดำเนินอยู่โดยรูปแบบการยกให้ไว้ใช้งานหรือบำเรอทางเพศต่อนายเงินต่างดอกเบี้ยยหรือเพื่อชำระหนี้ เพราะเงื่อนไขในการปกครองดูแลบุตรของบิดามารดาตามกฎหมายส่วนใหญ่เป็นการดูแลในส่วนที่เกี่ยวกับทรัพย์สิน แต่สิทธิและหน้าที่ของเด็กก็ยังคงอยู่ได้

อำนาจการปกครองดูแลของบิดามารดาอย่างปราศจากเงื่อนไข⁷²¹ อันสะท้อนถึงวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมในลักษณะเชิงความสัมพันธ์ทางครอบครัว

4.2.2.3.3 สิทธิเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ : สิทธิในการได้รับค่าทดแทนจากการเวนคืนอสังหาริมทรัพย์

จากที่ได้อธิบายในข้างต้นแล้วว่า แต่เดิมแต่ที่ดินในพระราชอาณาจักรเป็นของพระมหากษัตริย์แต่เพียงผู้เดียว ดังปรากฏในกฎหมายตราสามดวง บทพระอายุการเบ็ดเสร็จ มาตรา 42 ว่า “ที่ในแคว้นแคว้นกรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยามหาดิลกภพนพรัตนราชธานีบุรีรมย์ เปนที่แห่งพระเจ้าอยู่หัวหากให้ราษฎรทั้งหลาย ผู้เปนข้าแผ่นดินอยู่...แลมีผู้หนึ่งเข้ามาอยู่แลล้อมทำเอาแลปลูกสร้างอยู่ให้เปนสิทธิแก่มัน...” ซึ่งส่งผลทำให้พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจสูงสุดในแผ่นดิน อันสะท้อนถึงวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมอย่างเห็นได้ชัดเจน

กระทั่งกฎหมายเกี่ยวกับที่ดินเริ่มอ่อนตัวลงในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตก ดังจะเห็นได้จาก “พระราชบัญญัติว่าด้วยราคาที่ดิน พ.ศ.2399” และต่อมาในปี พ.ศ.2403 ทรงมีพระราชโองการเกี่ยวกับการเวนคืนอสังหาริมทรัพย์ว่า “...ตั้งแต่นี้สืบไป ถ้าพระเจ้าแผ่นดินจะต้องพระราชประสงค์ที่บ้านเรือน นา สวน พระราชทานให้เป็นวัง บ้าน สวน นา แก่พระราชวงษานุวงศ์ แลข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายหน้าฝ่ายในซึ่งมีความชอบ ถ้าทรงพระราชศรัทธาทรงสร้างพระอารามหลวงในที่แห่งใด ตำบลใด ถ้าจะพระราชทานให้ผู้นั้นก็ได้...ให้เอาเงินในพระคลังมหาสมบัติสำหรับแผ่นดิน ชื่อที่บ้านเรือน นา สวน พระราชทานแก่วงษานุวงศ์ แลข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายหน้า ฝ่ายใน...” แต่อย่างไรก็ตาม พระมหากษัตริย์ก็ยังคงเป็นเจ้าของแผ่นดินทั้งปวงและคงพระราชสถานะเป็นพระเจ้าแผ่นดินผู้ไว้ซึ่งพระราชอำนาจสูงสุดเช่นเดิม

⁷²¹ คณะกรรมการศึกษาแนวทางการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, แนวทางการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ เรื่อง สิทธิ เสรีภาพ และหน้าที่ของชนชาวไทย, (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการศึกษาแนวทางการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2549), หน้า 217.

ต่อมาสยามประเทศได้รับเอาวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกเข้ามาบัญญัติในกฎหมายหลายฉบับ แต่ดูเหมือนว่ากฎหมายเหล่านั้นก็ยังสะท้อนวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมอยู่ไม่เสื่อมคลาย ดังจะเห็นได้จาก “ประกาศพระราชกฤษฎีกาในการจัดซื้อที่ดินสร้างทางรถไฟเพชรบุรี ร.ศ.118” (พ.ศ.2442) ที่ได้เน้นย้ำแนวคิดเกี่ยวกับพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ด้วยความตอนหนึ่งว่า⁷²² “เจ้าของที่ทั้งปวงต้องพึงเข้าใจว่า ที่แผ่นดินย่อมเป็นของหลวงทั้งสิ้น เมื่อต้องพระราชประสงค์แล้ว จะถ่ายถอนคืนเมื่อใดก็ได้ ผู้ซึ่งอาศัยอยู่ในที่นั้นจะควรได้แก่ค่าสิ่งซึ่งตนได้ปลูกสร้างลงไว้ให้เป็นประโยชน์เท่านั้น ซึ่งจะคิดไปอย่างอื่นอันเป็นทางขัดขวางแก่ความรุ่งเรืองของบ้านเมืองนั้นไม่สมควร...” จึงกล่าวได้ว่ากฎหมายฉบับนี้ถูกบัญญัติขึ้นภายใต้รากฐานทางความคิดในเชิงวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมที่เมื่อรัฐได้เวนคืนอสังหาริมทรัพย์ หรือรัฐใช้อำนาจบังคับซื้อที่ดินของเอกชน ซึ่งเป็นการละเมิดต่อสิทธิเสรีภาพของปัจเจกชนอย่างเห็นได้ชัด ดังนั้นรัฐจึงต้องชดเชยค่าทดแทนให้กับเอกชนผู้ถูกเวนคืน นอกจากนี้ ในการเวนคืนอสังหาริมทรัพย์ก็มีลักษณะบริบทเช่นเดียวกับตะวันตก แต่ก็คงยังคงอยู่ภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยม ซึ่งกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ได้อธิบายว่า⁷²³ “..ที่ดินทั้งหมดเป็นที่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หาได้ทรงเป็นเจ้าของชีวิตอย่างเดียว ทรงเป็นเจ้าของแผ่นดินด้วย...เพราะเหตุนี้จึงทรงมีอำนาจที่จะไล่คนที่อยู่ในที่ดินนั้นออกไปได้ ไม่ต้องพระราชทานค่าทำขวัญ...”

นอกจากนี้ ยังปรากฏข้อเท็จจริงที่ว่า ผู้มีอำนาจในสังคมหรือผู้ที่มั่งคั่งร่ำรวยก็จะใช้ต้นทุนที่ตนมีอยู่กระทำการแทรกแซงมิให้เป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด เช่น ใน ร.ศ. 113 มีการร้องเรียนจากราชกรจำนวนหนึ่งต่อพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ เสนาบดีว่าการกรมพระนครบาล และในวันที่ 16 พฤษภาคม ร.ศ. 113 กรมหมื่นนเรศฯ ทรงนำเรื่องราวทูลต่อพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธ์ ดังนี้⁷²⁴ “...อนึ่ง การตัดถนนที่ทำถนนยาวราชอีกสายหนึ่งก็มีเหตุขัดข้อง ซึ่งหม่อมฉันคิดว่า ควรนำความกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทเพื่อพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย โดยพระกรุณาแก่คนยากที่ร้องทุกข์ แลเปนข้อความประกอบเข้าในเหตุขัดข้องอันเดียวกันนี้ด้วย...เจ้าพนักงานกรมโยธาฯ ตัดถนนสายนี้ คือ คดไปมาเพื่อจะหลีก

⁷²² เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 17, หน้า 118-119.

⁷²³ แสง บุญเฉลิมวิภาส, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, หน้า 180.

⁷²⁴ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, กำเนิดและความเป็นมาของสิทธิมนุษยชน, หน้า 174-178.

ติดที่อยู่ในตำบลสำเพ็งให้เจ้าของที่เสียทรัพย์สินน้อยลง แลทั้งจะไม่ได้ทำความงามของบ้านเมืองให้เสียไปด้วย แต่การที่คิดตัดถนนอย่างนี้ในที่คนจน...พนักงานกะแผนที่จะทำคดไปคดมาไม่เหมือนถนนที่ทำมาแต่ก่อน แลที่คดโดยหลีกหนีตึกบ้านเรือนท่านผู้มีทรัพย์ คนจนถูกไล่ที่หมดก็ไม่มีเงินที่จะไปหาซื้อหรือเช่าที่อยู่ได้ ส่วนคนที่มีเงินแม้ถูกไล่ก็มีเงินไปหาที่อยู่ได้ เจ้าพนักงานตัดถนนไม่ยุติธรรม...” ข้อร้องเรียนข้างต้นทำให้เห็นได้ว่าผู้มีอำนาจทางสังคมหรือฐานะทางการเงินย่อมเป็นผู้ทรงอิทธิพลสามารถเปลี่ยนแปลง “ผิด” ให้กลายเป็น “ถูก” หรือแม้แต่ความเห็นของผู้มีอำนาจย่อมได้รับการสนใจใยดีหรือเห็นว่าดีงามมากกว่าผู้ไร้ซึ่งอำนาจหรือราษฎรส่วนใหญ่ของประเทศ

4.2.2.3.5 สิทธิเสรีภาพในสวัสดิภาพและความปลอดภัย

พระราชบัญญัติแปลงชาติ ร.ศ.130” (พ.ศ.2454) นั้นเป็นการนำเอาวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกบัญญัติเป็นกฎหมาย ซึ่งในด้านหนึ่งจะถือว่าเป็นการเปิดโอกาสให้สิทธิเสรีภาพแก่ผู้ที่อาศัยในสยามประเทศและมีความต้องการจะเป็นบุคคลผู้มีสัญชาติไทย โดยหากมีคุณสมบัติตามเงื่อนไขที่กฎหมายกำหนดก็สามารถขอแปลงสัญชาติเป็นไทยได้ ซึ่งก็นับได้ว่าเป็นการเคารพต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และความเป็นปัจเจกชนนิยมตามอย่างประเทศตะวันตก แต่ขณะเดียวกันด้วยรากเหง้าทางความคิดของชาวสยามก็ยังคงผูกติดกับวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมซึ่งส่งผลทำให้กฎหมายดังกล่าวมีลักษณะที่ขาดความชัดเจนในการรับรู้ถึงสิทธิที่จะได้ทราบเหตุผลของการวินิจฉัยสั่งการเพื่อความชัดเจนและเพื่อประโยชน์ในการโต้แย้งคำสั่งนั้น ดังจะเห็นได้จาก “ข้อบังคับสำหรับจัดการตามกฎหมายแปลงชาติ ร.ศ.130” ข้อ 4 ว่า⁷²⁵ “เสนาบดีว่าการต่างประเทศจะไม่เห็นสมควรยอมรับเรื่องราวของผู้หนึ่งผู้ใดที่ขอแปลงชาตินั้นได้ *แลไม่ต้องชี้แจงว่าเหตุใดจึงไม่ยอมรับ*” กฎหมายข้อนี้สะท้อนถึงการวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมอย่างไม่มีข้อสงสัย โดยกฎหมายได้เปิดโอกาสให้เจ้าหน้าที่รัฐสามารถใช้อำนาจที่เหนือกว่าหรือใช้อำนาจอย่างกว้างขวางในการปฏิเสธการขอแปลงสัญชาติของบุคคลได้ โดยไม่จำเป็นต้องได้รับคำอธิบายแต่ประการใด ซึ่งแตกต่างจากประเทศตะวันตกที่คำสั่งทางปกครองจะต้องอธิบายถึงเหตุผล โดยเมื่อบุคคลดังกล่าวได้ทราบถึงเหตุผลในการออกคำสั่ง ทางปกครองแล้ว บุคคลนั้นจะจะสามารถต่อสู้ป้องกันสิทธิของตนได้อย่างถูกต้อง กฎหมายฉบับนี้จึงแสดงออกซึ่งการปะทะกันของวัฒนธรรมทาง

⁷²⁵ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 24, หน้า 179-181.

การเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกกับวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยม และเป็นการขัดขวางต่อการเข้าถึงสิทธิเสรีภาพในสวัสดิภาพอีกหนึ่งด้วย

4.2.2.3.6 การมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง

สำหรับการสร้างกระบวนการการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองนี้ เกิดขึ้นจากการที่สยามประเทศนำวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกมาบัญญัติเป็นกฎหมาย ดังปรากฏใน “พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ 116” (พ.ศ.2440) หรือ “พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457” กฎหมายนี้ได้ปฏิวัติรูปแบบการปกครองท้องถิ่นแบบเดิมของสยาม โดยกำหนดให้มี “ผู้ใหญ่บ้าน” “กำนัน” และ “แพทย์ตำบล” ซึ่งบุคคลเหล่านี้มาจาก “การเลือกตั้ง” ของราษฎรในท้องที่นั้นเป็นผู้เลือก ตามมาตรา 8 – 11 และมาตรา 29 – 30 ซึ่งไม่ว่าจะเป็นการเลือกตั้งทางตรงหรือทางอ้อมก็นับได้ว่าเป็นการกำหนดให้ราษฎรมีส่วนร่วมในการกำหนดผู้นำของตนในการทำหน้าที่บริหารจัดการท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมที่เป็นมูลฐานของความคิดหรือค่านิยมของสังคมสยามก็ยังดำรงอยู่ในกฎหมายฉบับนี้ อันส่งผลทำให้กระบวนการการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองไม่สัมฤทธิ์อย่างในประเทศตะวันตก กล่าวคือ บุคคลผู้ที่มีอำนาจในท้องที่นั้นๆ สามารถกำหนด สิ่ง ชักชวน จูงใจหรือโน้มน้าวต่อราษฎรผู้มีอำนาจต่ำกว่าให้ต้องเลือกหรือไม่เลือกใคร (Lobby) ไม่ว่าจะมีผลประโยชน์อื่นใดตอบแทนหรือไม่ก็ตาม สิ่งดังกล่าวได้ทำให้กระบวนการการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองถูกแทรกแซงหรือหยุดชะงักลงภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยม

4.2.2.4 วัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมีนิยมที่ส่งผลต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพ

4.2.2.4.1 สิทธิในกระบวนการยุติธรรม

สำหรับสิทธิในกระบวนการยุติธรรมภายหลังการประกาศใช้ประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ.2417 ก็นับได้ว่าเป็นสิทธิในบริบทเช่นเดียวกับตะวันตก ด้วยอิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกที่ได้ที่เกื้อหนุนต่อการบัญญัติกฎหมายที่เกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพในกระบวนการยุติธรรม อย่างไรก็ตาม หากมองในแง่มนูนี้ก็จะทำให้เห็นว่าสิทธิในกระบวนการยุติธรรมของสยามควรมีลักษณะ หรือก่อผลในเชิงของความเสมอภาคระหว่างบุคคล แต่ทั้งนี้ สิ่งดังกล่าวหาได้เป็นไปอย่างที่มีหวังไม่ ด้วยเกิดการแปรผันต่อ

วัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกไปจากเดิม อันเนื่องมาจากการนำรากฐานของวัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมีนิยมมาเจือปนอยู่กับสิทธิในกระบวนการยุติธรรม ซึ่งส่งผลทำให้สิทธิในกระบวนการยุติธรรมของสยามกระด้างกระด่างระหว่างทั้งสองวัฒนธรรมทางการเมืองและมีอาจใช้บังคับได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังจะเห็นได้จากการปรับปรุงกระทรวง ทบวงและกรมต่างๆ เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2435 ตามหัวข้อที่ 4.2.2.1.2 สิทธิในกระบวนการยุติธรรม นั้น โดยนอกจากสิทธิในกระบวนการยุติธรรมจะถูกกำหนดด้วยวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์แล้ว สิทธิในกระบวนการยุติธรรมก็ยังถูกกำหนดได้จากวัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมีนิยมอีกด้วย กล่าวคือ การที่พระมหากษัตริย์ดำรงเป็นองค์อธิปัตย์นั้น ทำให้พระมหากษัตริย์เป็นผู้มีสถานะสูงสุดตามโครงสร้างทางสังคม รวมถึงเป็นผู้มีอำนาจบารมีมากที่สุดอีกด้วย ดังนั้น การบริหารงานในกระทรวง ทบวงและกรมต่างๆ ย่อมเป็นอำนาจหน้าที่ของพระมหากษัตริย์เท่านั้น แต่ขณะเดียวกันพระมหากษัตริย์ก็ไม่สามารถบริหารจัดการแต่เพียงพระองค์เดียวได้ ทำให้เกิดระบบข้าราชการขึ้นมาทำหน้าที่ในการบริหารงานกระทรวง ทบวงและกรมต่างๆ แทนพระมหากษัตริย์ ซึ่งโดยวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมที่กำหนดพระราชสถานะของพระมหากษัตริย์ให้สูงส่ง และพระราชสถานะนี้ได้ส่งผลให้เกิดการเป็นผู้มีบารมีตามมาด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ข้าราชการที่ทำงานต่างพระเนตรพระกรรณซึ่งเปรียบเสมือนเป็นหูเป็นตาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพระวรกายของพระมหากษัตริย์ ดังนั้น เมื่อพระมหากษัตริย์เป็นผู้มากบารมี ก็ทำให้ข้าราชการเหล่านี้กลายเป็นผู้ที่มีบารมีนิยมเปรียบเสมือนดังพระมหากษัตริย์ไปด้วย โดยหากข้าราชการกระทำความผิดใดๆ จึงมีอาจมีผู้ใดกล้าฟ้องร้องต่อข้าราชการซึ่งเปรียบดังองค์พระมหากษัตริย์ ด้วยเกรงกลัวต่ออำนาจราชภัยต่างๆ อีกทั้งก็ยังมีบทกฎหมายต่างๆ ที่ให้อภิสิทธิ์ชนแก่ข้าราชการ อันยิ่งทำให้ข้าราชการเป็นผู้มีบารมีเป็นอย่างยิ่ง โดยจะเห็นได้จาก “พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมวิธีพิจารณาความอาญา พ.ศ. 2445” มาตรา 2 บัญญัติว่า⁷²⁶ “ห้ามมิให้ศาลรับฟ้องราษฎรเรียกราษฎรเรียกราชการเป็นจำเลยในความอาญา มีข้อหาเกี่ยวกับหน้าที่ราชการ...” หรือ “พระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ. 127” มาตรา 5 บัญญัติว่า⁷²⁷ “คดีทั้งปวงที่ราษฎรจะทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา คือ ในการกล่าวโทษหรือคัดค้านคำพิพากษาศาลอุทธรณ์

⁷²⁶ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 18, หน้า 23.

⁷²⁷ เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 22, หน้า 238-253.

อย่าง 1 หรือกล่าวโทษเสนาบดีเจ้ากระทรวงทั้งปวงในข้อที่เกี่ยวกับหน้าที่ราชการซึ่งห้ามมิให้ฟ้องร้องยังโรงศาลได้อย่าง 1 ก็ให้ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาในข้อความร้องทุกข์นั้น”

นอกจากนี้ ในการพิจารณาพิพากษาคดี ผู้พิพากษาหรือตุลาการย่อมต้องดำรงตนให้เป็นกลางในการดำเนินกระบวนการพิจารณาต่างๆ โดยปราศจากอคติทั้งปวง ทั้งก็สามารถวินิจฉัยข้อเท็จจริงและข้อกฎหมายได้อย่างถูกต้อง เทียบธรรมและปราศจากการแทรกแซงหรือสั่งการจากบุคคลอื่น หรือที่เรียกว่า “หลักประกันความเป็นอิสระของผู้พิพากษา” ซึ่งหลักการดังกล่าวได้รับการยอมรับใน “พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการตุลาการ พ.ศ. 2471” โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมาตรา 12 ที่ได้กำหนดให้ “ข้าราชการตุลาการต้องปฏิบัติคำสั่งคำสั่งของเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม หรือหัวหน้าศาลในประเภทงานที่เกี่ยวกับกิจการภายในของศาล แต่มีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี” แต่ขณะเดียวกันหากได้พิจารณา “ประกาศจัดระเบียบราชการกระทรวงยุติธรรม พ.ศ. 2471” ความตอนหนึ่งว่า “อนึ่งเพื่อให้เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมได้มีโอกาสตรวจตราราชการในศาลยุติธรรม...ให้เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมมีอำนาจนั่งกำกับพิจารณาพิพากษาคดีในศาลยุติธรรมได้ทุกศาล” ประกาศดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงรากฐานทางความคิดของวัฒนธรรมทางการเมืองไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมีนิยม ซึ่งเสนาบดีคือผู้ที่ทำงานต่างพระเนตรพระกรรณของพระเจ้าอยู่หัว เมื่อผู้ใดได้ยินหรือได้เห็นก็เป็นอันจะต้องเกรงกลัวหรือเกรงใจ ดังนั้นเสนาบดีจึงเปรียบได้ดั่งผู้มีอำนาจบารมีนั่นเอง ด้วยเหตุนี้การที่ประกาศได้มอบสิทธิให้ผู้มีอำนาจบารมีสามารถกำกับพิจารณาคดีได้ทุกศาลนั้นในแง่มุมมองหนึ่งก็นับได้ว่าเป็นการช่วยตรวจทานความถูกต้องแม่นยำของคดี แต่ในอีกแง่มุมมองหนึ่งก็นับได้ว่ากฎหมายได้กำหนดให้ผู้มีอำนาจบารมีสามารถชี้แนะหรือกำกับการพิจารณาพิพากษาคดีของผู้พิพากษาหรือตุลาการได้โดยชอบด้วยกฎหมาย อันส่งผลกระทบต่อหลักความเป็นอิสระในการพิจารณาคดีเป็นอย่างยิ่งและนำมาซึ่งการบังคับใช้กฎหมายอย่างไม่บริสุทธิ์ยุติธรรม จึงนับได้ว่าเป็นการละเมิดสิทธิเสรีภาพของราษฎรอีกนัยหนึ่งด้วย

4.2.2.4.2 การมีส่วนร่วมทางการเมือง

การมีส่วนร่วมทางการเมืองที่ปรากฏในพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 หรือพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 ได้กำหนดให้ราษฎรมีส่วนร่วมในการกำหนดตัวแทนหรือผู้นำท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่บ้าน หรือกำนัน เพื่อดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยและความปลอดภัยให้แก่ราษฎร ทั้งนี้ โดยภาพรวมของพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 จะถือว่าเป็นจุดเริ่มในการสร้างการตระหนักรู้ถึงการมีส่วนร่วมทางการเมืองการ

ปกครอง แต่ก็ยังปรากฏบางมาตราที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมีนิยมติดมาด้วย กล่าวคือ ในมาตรา 12 ได้กำหนดให้ผู้ที่จะเป็นผู้ใหญ่บ้านได้นั้น ต้องมีวุฒิตามความในมาตรา 11 คือ เป็นคนบังคับในสยามและเป็นฆราวาสมีอายุ 20 ปีขึ้นไป อีกทั้งต้องเป็นชายเจ้าบ้าน มิใช่เป็นคนใช้ หรือลูกจ้างของผู้อื่น และมีใช้เป็นทหารในกองประจำการ และมาตรา 13 กำหนดให้การเลือกตั้ง เจ้าพนักงานซึ่งได้รับอำนาจอำนวยการจะไปถามความเห็นราษฎรเพื่อให้พร้อมกันเรียกโดยเปิดเผยก็ได้ หรือเห็นว่าการที่เลือกโดยเปิดเผยจะไม่คล่องใจราษฎรผู้เลือก จะให้มาบอกโดยเสียบๆ ทีละคน มิให้เพื่อนรู้ว่าเลือกผู้ใดก็ได้ โดยทั้งสองมาตรานี้แสดงให้เห็นผู้มีบารมีในท้องถิ่นนั้นๆ ไม่ว่าจะป็นข้าราชการ พ่อค้าหรือคหบดี สามารถเป็นผู้ใหญ่บ้านได้ ซึ่งบุคคลเหล่านี้นับได้ว่าเป็นผู้มีอิทธิพลที่ ราษฎรเคารพนับถือหรือแม้แต่เกรงกลัวต่ออำนาจราชภัยต่างๆ ของบุคคลนั้น ทำให้ผู้มีบารมีสามารถ หลอกลวง บังคับ ชูเชิ้อ ให้ทรัพย์สินหรือผลประโยชน์อื่นใดกับราษฎรได้ โดยการกระทำดังกล่าวมี อิทธิพลต่อการใช้สิทธิเลือกตั้งของราษฎร ดังนั้น การมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองท้องถิ่นนั้น จึงถูกรอบงำจากผู้ที่มีบารมี อีกทั้งการเลือกตั้งดังกล่าว นับได้ว่าเป็นการกระทำโดยเปิดเผย ไม่ว่าจะ ทางตรงและทางอ้อมก็ตาม ย่อมส่งผลทำให้การมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองนั้นเป็นไปอย่างไม่ สุจริตและเที่ยงธรรม และมีอาจประันต่อการแสดงเจตนาอย่างเสรีของผู้เลือก

4.3 เปรียบเทียบวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกกับวัฒนธรรมทางการเมืองไทยที่ส่งผลถึงการรับรองสิทธิเสรีภาพในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก่อนและหลังการประกาศใช้ พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ.2417

จากที่ได้กล่าวมาในบทที่ 3 แล้วว่าวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกนั้นให้ ความสำคัญต่อวัฒนธรรมทางการเมืองการยอมรับสิทธิมนุษยชน วัฒนธรรมทางการเมืองการมีส่วนร่วม ทางการเมือง วัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐและวัฒนธรรมทางการเมืองการเคารพ ต่อฝ่ายค้าน ซึ่งแต่ละวัฒนธรรมทางการเมืองก็ได้สะท้อนหรือสร้างหลักกฎหมายมหาชนที่เกี่ยวกับการ รับรองสิทธิเสรีภาพในหลายหลักด้วยกัน เช่น หลักสิทธิเสรีภาพ หลักความเสมอภาค หลักนิติรัฐนิติ ธรรมหรือหรือหลักฟังเสียงข้างมากและคุ้มครองเสียงข้างน้อย เป็นต้น หลักการเหล่านี้ถือเป็นหลักการ ที่สำคัญของการเมืองการปกครองในระบบประชาธิปไตยแบบตะวันตก

ส่วนวัฒนธรรมทางการเมืองไทยประกอบด้วยวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยม วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมและวัฒนธรรมทาง

การเมืองแบบบารมีนิยม โดยรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 นั้น สยามประเทศอยู่ภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองไทย กระทั่งกระแสแห่งวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกได้หลั่งไหลเข้ามาในสยามประเทศอย่างต่อเนื่องผ่านระบบเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง ศาสนา วัฒนธรรมหรือแม้แต่ผ่านการเสียดิสทิศภาพนอกอาณาเขต ทำให้เกิดการปะทะกันทางความคิดระหว่างวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตก และวัฒนธรรมทางการเมืองไทยอย่างเห็นได้ชัดในทุกๆ เรื่องอย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นระบบการเมือง ระบบกฎหมาย แนวความคิดของผู้นำหรือพระมหากษัตริย์ รวมถึงวิถีชีวิต วิถีความคิดหรือความเชื่อของราษฎร แต่ในวิทยานิพนธ์นี้จะได้ศึกษาเน้นเกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพในเชิงบริบททางกฎหมายเป็นสำคัญ

สำหรับการขัดแย้งทางความคิดระหว่างวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตก และวัฒนธรรมทางการเมืองไทยได้ตั้งปรากฏผ่านแนวความคิดเรื่องทาสในแนวความคิดในเรื่อง “ทาสกับเสรีภาพ” ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในจดหมายส่วนพระองค์ถึงหม่อมแอนนา เลียวโนเวนส์⁷²⁸ ในบริบทของสังคมสยามในสมัยรัชกาลที่ 4 โดยคำว่า “เสรีภาพ” หมายถึง อำนาจของเอกชนผู้เป็นใหญ่ที่มีเหนือคนอื่นๆ ทั้งหมด โดยเป็นการให้อำนาจอย่างไม่มีขอบเขต แต่มีพันธะแก่ผู้ปกครองและมูลนายทั้งหลายที่จะต้องดูแลทาสของตนให้มีที่อยู่อาศัย มีอาหารการกินและอาจรวมถึงให้การศึกษาด้วย ในขณะที่คำว่า “เสรีภาพ” ในบริบทของตะวันตก หมายถึง อำนาจของบุคคลที่จะกำหนดตนเอง (Self Determination) โดย ไม่อยู่ภายใต้การครอบงำของบุคคลอื่นและเป็นภาวะที่ปราศจากการถูกหน่วงเหนี่ยวขัดขวาง โดยอำนาจนี้บุคคลย่อมเลือกวิถีชีวิตของตนได้ด้วยตนเองตามใจปรารถนา ดังจะเห็นได้ว่าในสังคมตะวันตกสิทธิและเสรีภาพเป็นสิ่งที่ประชาชนมีอยู่ในฐานะที่เป็นมนุษย์ตามธรรมชาติ ในขณะที่สังคมสยามสิทธิเสรีภาพเป็นสิ่งที่ชนชั้นผู้ปกครองหยิบยื่นให้กับผู้อยู่ใต้การปกครอง ซึ่งแนวความคิดเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของประชาชนที่แตกต่างกันนี้ส่งผลต่อพฤติกรรมทางการเมืองของประชาชน โดยเฉพาะการตระหนักรู้ถึงสิทธิเสรีภาพของตนและการมีส่วนร่วมในทางการเมืองการปกครอง โดยเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องมาจากวัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมของชนชั้นปกครองที่ถือว่าการเมืองการปกครองไม่ใช่เรื่องของราษฎรและวัฒนธรรมทางการเมือง

⁷²⁸ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, “แนวพระราชดำริเรื่องทาสและเสรีภาพ,” *ศิลปวัฒนธรรม* 25 3 (มกราคม 2547): 82–94.

แบบคับแคบของชนชั้นผู้อยู่ใต้การปกครองที่ไม่สนใจรับรู้หรือเข้าไปมีส่วนร่วมในทางการเมืองการปกครอง

ทั้งนี้เมื่อมีความขัดแย้งทางความคิดดังกล่าวในสยามประเทศก็ย่อมส่งผลทำให้การบัญญัติกฎหมายเพื่อรับรองสิทธิเสรีภาพของราษฎรชาวสยามในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นช่วงก่อนหรือหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ.2417 เริ่มมีแนวโน้มในการผ่อนคลายเป็นและตระหนักถึงสิทธิเสรีภาพในทางตะวันตกมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ.2417 ที่กฎหมายต่างๆ ได้ตราขึ้นภายใต้ความสำคัญต่อสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค ความเป็นปัจเจกชน หลักนิติรัฐนิติธรรมหรือการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองเช่นเดียวกันประเทศตะวันตก ดังจะเห็นได้จาก กฎหมายลักษณะอาญา ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พระราชบัญญัติเลิกทาสหรือพระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน เป็นต้น ซึ่งกฎหมายเหล่านี้ได้ถูกสร้างขึ้นภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกที่อยู่ในบริบทของสยามประเทศภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองไทย

สิ่งดังกล่าวทำให้เห็นได้ว่าสยามประเทศเริ่มมีแนวโน้มในการเปลี่ยนแปลงจากวัฒนธรรมทางการเมืองไทยมาเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตก โดยจะเห็นได้จากการตราตัวบทกฎหมายต่างๆ ที่ตราขึ้นในลักษณะหรือรูปแบบหรือวิธีการแบบประเทศตะวันตกภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตก ทั้งนี้การตรากฎหมายในลักษณะดังกล่าวก็ทำให้เป็นการตราในทุกกฎหมายไม่ เพราะวัฒนธรรมทางการเมืองไทยยังคงมีอิทธิพลอย่างสูงต่อสภาพสังคมในขณะนั้นเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นสยามประเทศจึงประกอบด้วยกฎหมายที่อยู่ภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกจำนวนหนึ่ง และกฎหมายที่อยู่ภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองไทยที่มากกว่า แต่ก็เริ่มเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงกฎหมายต่างๆ ที่เป็นไปในลักษณะที่อยู่ภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ ผู้วิจัยขอนำตัวอย่าง “สิทธิในกระบวนการยุติธรรม” มาวิเคราะห์ให้เห็นภาพของวัฒนธรรมทางการเมืองไทยที่มีความแตกต่างจากวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตก ดังนี้

1. ช่วงยุคสมัยที่เป็นกฎหมายดั้งเดิมภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองไทย

โดยแต่เดิมพระมหากษัตริย์เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจสูงสุดเด็ดขาดและทรงซึ่งพระราชสถานะสูงสุดในแผ่นดิน อีกทั้งพระมหากษัตริย์ทรงไม่สามารถทำผิดด้วยประการใดๆ ได้เลย ตามหลัก

ในโลกตะวันตกที่ว่า “The King can do no wrong” โดยพระมหากษัตริย์จะเป็นผู้บริหารปกครองบ้านเมือง ขณะเดียวกันจะทรงมอบหมายให้เจ้านาย ขุนนางหรือข้าราชการต่างๆ ที่เรียกว่า “เจ้าหน้าที่รัฐ” ทำหน้าที่ในกระทรวง ทบวง และกรมต่างๆ เจ้าหน้าที่รัฐจึงเปรียบเสมือนองค์พระมหากษัตริย์ผู้ทำงานสนองเบื้องพระยุคลบาท หรือทำงานต่างพระเนตรพระกรรณของพระมหากษัตริย์ จึงเป็นกลายเป็นว่าเจ้าหน้าที่รัฐก็เป็นผู้ที่ไม่สามารถกระทำความผิดได้เช่นเดียวกัน กฎหมายตราสามดวงจึงบัญญัติห้ามมิให้มีการฟ้องร้องดำเนินคดีแก่เจ้าหน้าที่รัฐ แม้จะเป็นการกระทำความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ราชการก็ตาม

2. ช่วงยุคสมัยที่กฎหมายทุเลาจากการวัฒนธรรมทางการเมืองไทย โดยได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตก

เมื่อมีการปฏิรูปการปกครองครั้งใหญ่ในปี พ.ศ.2435 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระบรมราชโองการแต่งตั้งเสนาบดีกระทรวงต่างๆ ขึ้น 12 กระทรวง เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2435 เช่น กระทรวงมหาดไทย กระทรวงกลาโหม หรือกระทรวงพระคลัง เป็นต้น โดยแต่ละกระทรวงไม่มีฐานะเป็นนิติบุคคล ทั้งนี้เมื่อมีการปรับปรุงกระทรวง ทบวงและกรมต่างๆ ซึ่งได้กำหนดให้โครงสร้างและอำนาจหน้าที่ของกิจกรรมแห่งรัฐสอดคล้องกัน อันทำให้เกิดประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของรัฐ ขณะเดียวกันหากข้าราชการที่ทำหน้าที่ในกระทรวง ทบวงและกรมได้กระทำความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ราชการ เอกชนจะทำการฟ้องร้องให้หน่วยงานเหล่านั้นเป็นจำเลย ศาลจะต้องมีหนังสือสอบถามไปยังกระทรวง ทบวงและกรมที่ถูกฟ้องเสียก่อนว่ายินดีจะเข้ามาเป็นจำเลยหรือไม่ ถ้าไม่เต็มใจเข้ามาเป็นจำเลย ศาลก็จะยกฟ้อง ดังจะเห็นได้จากคำพิพากษาฎีกาที่ 520/2446 ระหว่างเอกชนโจทก์และกรมทหารเรือจำเลยนั้น กรมทหารเรือซึ่งเป็นส่วนราชการไม่ยอมเข้ามาเป็นจำเลย แต่ถ้าเต็มใจเข้ามาเป็นจำเลย ศาลก็จะพิจารณาคดีต่อไป ดังจะเห็นได้จากคำพิพากษาฎีกาที่ 153/2443 โดยกระทรวงโยธาธิการได้ยอมเข้ามาเป็นจำเลยสู้คดีกับโจทก์ โดยศาลจะส่งหมายไปให้กรมอัยการเข้ามาว่าต่างแทนกระทรวง ทบวง กรม ทั้งนี้เป็นไปตามกฎหมายที่ กระทรวงยุติธรรมที่ 24 ที่กำหนดว่า

“ถ้าเป็นการฟ้องกระทรวง ฤๅเสนาบดี ฤๅอธิบดี เจ้ากรมใดกรมหนึ่งในข้อหาเกี่ยวกับหน้าที่ราชการแล้ว ให้ศาลส่งหมายไปยังกรมอัยการ กรมอัยการจะได้จัดว่าความแทนกระทรวงต่างๆ”

นอกจากนี้ ยังมีกฎหมายห้ามมิให้ศาลรับฟ้องกรณีที่ราษฎรฟ้องข้าราชการเป็นจำเลยในคดีอาญาเกี่ยวกับตำแหน่งหน้าที่ทางราชการ เว้นแต่โจทก์จะนำพยานมาสืบพยานเห็นว่าทุจริต ดังจะ

เห็นได้จาก “พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมวิธีพิจารณาความอาญา พ.ศ.2445” มาตรา 2 บัญญัติว่า “ห้ามมิให้ศาลรับฟ้องราษฎรเรียกราษฎรเรียกชำระการเป็นจำเลยในความอาญา มีข้อหาเกี่ยวกับหน้าที่ราชการ...”

ในครั้งกระนั้นชำระการถูกแบ่งออกเป็น 2 ประเภทด้วยกัน คือชำระการชั้นประทวนและชำระการชั้นสัญญาบัตร โดยชำระการชั้นประทวนนั้นอาจถูกฟ้องร้องคดีอาญาได้เลย ถ้ามีพยานหลักฐานแน่นหนาพอสมควร ไม่จำเป็นต้องขอพระบรมราชานุญาตก่อน ส่วนคดีแพ่งก็เช่นเดียวกัน เมื่อมีการฟ้องร้องเรียกค่าเสียหายจากชำระการชั้นประทวนแล้ว ศาลสามารถดำเนินการพิจารณาคดีไปได้อย่างคนธรรมดา แต่ถ้าเป็นชำระการชั้นสัญญาบัตรแล้ว ย่อมปฏิบัติเช่นเดียวกับชำระการชั้นประทวนไม่ได้ กล่าวคือ ถ้าจะฟ้องชำระการชั้นสัญญาบัตรเป็นคดีอาญาจะต้องขอพระบรมราชานุญาตเสียก่อน

ต่อมาในปี พ.ศ.2454 ได้มีการตรากฎหมายเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมที่ 60 ลงวันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ.2454 ออกใช้บังคับ ซึ่งมีผลเป็นการยกเลิกกฎหมายเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมที่ 20 ความว่า

“กฎที่ 60 ว่าด้วยการที่ศาลจะมีหมายถึงกรมและกระทรวงต่างๆ ในการที่ศาลจะมีหมายถึงเจ้าพนักงานกรมอื่นให้ทำอย่างนั้น ขอให้ระวังบ้างต่อการใดจำเป็นที่เขาต้องทำตามกฎหมาย จึงควรมีหมายสั่งไป ถ้าการสิ่งใดไม่มีกฎหมายบังคับว่าเขาต้องทำตามคำสั่งของศาล ศาลไม่ควรมีหมายไป เพราะต่างกระทรวงที่มีอำนาจเท่าเท่ากัน ศาลจะบังคับเขาไม่ได้ ศาลควรจะแจ้งความไปยังทางราชการ ถ้าศาลรังเกียจการที่จะแจ้งความเช่นนั้นด้วย บางทีจะเป็นเหตุให้ต้องเขียนหนังสือตอบโต้กันยืดยาวไป แล้วจะบอกมายังกระทรวงยุติธรรมให้ช่วยจัดการให้ก็ได้”

กฎหมายฉบับนี้ยืนยันถึงสิทธิของกระทรวง ทบวง กรมไว้อย่างชัดเจนว่า เมื่อถูกฟ้องจะเข้ามาเป็นจำเลยหรือไม่ก็ได้ ในกรณีนี้ที่เอกชนฟ้องกระทรวง ทบวง กรมต่อศาลแล้วนั้น กระทรวง ทบวง กรมจะอ้างกฎหมายเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมที่ 60 ไม่ยอมเข้ามาเป็นจำเลย ซึ่งศาลก็ต้องยกฟ้องคดีโจทก์ไปนั้น แต่โจทก์ก็มีทางแก้ไขเยียวยาในเรื่องนี้โดยโจทก์สามารถจะทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาต่อพระมหากษัตริย์ให้ทรงรับฟ้องคดีนี้ไว้พิจารณา ดัง “พระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ.127” มาตรา 5 บัญญัติว่า “คดีทั้งปวงที่ราษฎรจะทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา คือ ในการกล่าวโทษหรือคัดค้านคำพิพากษา ศาลอุทธรณ์อย่าง 1 หรือกล่าวโทษเสนาบดีเจ้ากระทรวงทั้งปวงในข้อที่เกี่ยวกับหน้าที่ราชการซึ่งห้ามมิให้ฟ้องร้องยังโรงศาลได้อย่าง 1 ก็ให้ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาในข้อความร้องทุกชั้นนั้น”

กฎหมายเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า แม้จะได้มีการปฏิรูประบบราชการให้มีลักษณะเช่นเดียวกับระบบราชการในประเทศตะวันตกทั้งหลาย ด้วยการรับเอาวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตก หากแต่ความคิดดั้งเดิมของผู้ปกครองหรือข้าราชการมิได้รับมาปฏิบัติด้วย อันเนื่องมาจากวัฒนธรรมทางการเมืองไทยที่พระมหากษัตริย์มีพระราชสถานะสูงสุดในแผ่นดิน และมีอำนาจทำ ความผิดได้ตามหลัก The king can do no wrong ส่งผลให้กฎหมายในช่วงเวลาดังกล่าว หากเอกชน ได้รับความเดือดร้อนหรือเสียหายจากการถูกละเมิดสิทธิเสรีภาพโดยข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่รัฐ เอกชนก็ ไม่สามารถใช้สิทธิในกระบวนการยุติธรรมหรือสิทธิในการฟ้องร้องคดีได้อย่างอิสระเสรี แต่คงจำกัดอยู่ ภายใต้อำนาจพระบรมราชานุญาตของพระมหากษัตริย์เสียก่อน ดังนั้น สิทธิในกระบวนการยุติธรรมของ สยามจึงมีลักษณะครึ่งๆ กลางๆ ระหว่างวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกกับ วัฒนธรรมทางการเมืองไทย

3. ช่วงที่กฎหมายนำวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกมาบัญญัติเป็น ลายลักษณ์อักษร แต่อยู่ภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองไทย

เมื่อมีการประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 1 ซึ่งมีผลใช้บังคับในปี พ.ศ. 2468 มีผลทำให้กระทรวง ทบวง กรมต่างๆ มีฐานะเป็นนิติบุคคลตามประมวลกฎหมายแพ่งและ พณิชย์มาตรา 72 นอกจากนี้มาตรา 76 ก็ได้บัญญัติไว้ด้วยว่า “ผู้จัดการทั้งหลายก็ดี ผู้แทนอื่นๆ ก็ดี ของนิติบุคคล หากทำการตามหน้าที่ทำให้เกิดความเสียหายอย่างหนึ่งอย่างใดแก่บุคคลอื่นไซ้ร้ ท่าน ว่านิติบุคคลจำต้องเสียค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายนั้น แต่มีสิทธิ์ที่จะไล่เบี้ยเอาแก่ตัวผู้เป็น ต้นเหตุทำให้เกิดความเสียหายภายหลัง”

ทั้งนี้ มีคำพิพากษาฎีกาที่ 1106/2473 ก็ยังให้สิทธิแก่กระทรวง ทบวง กรมที่จะเข้ามาเป็น จำเลยหรือไม่ก็ได้ โดยอาศัยอำนาจตามกฎเสนาบดีฯ ที่ 60 ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าคำพิพากษาของศาลใน คดีนี้ก็ยังไม่สอดคล้องกับประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ได้บัญญัติขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาในเรื่องการ ฟ้องคดีของเอกชนต่อส่วนราชการแต่อย่างใด จึงสรุปได้ว่าการที่กระทรวงทบวงกรมมีฐานะเป็นนิติ บุคคลมิได้ทำให้ผลทางกฎหมายเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมแต่อย่างใด

ดังนั้น ทำให้เห็นได้ว่าวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกกับวัฒนธรรม ทางการเมืองไทยได้มีบทบาทหรืออิทธิพลต่อกฎหมายที่เกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพของสยาม ประเทศ โดยเป็นไปในลักษณะคู่ขนานของทั้งสองวัฒนธรรมทางการเมือง กระทั่งถึงการเปลี่ยนแปลง การปกครอง พ.ศ.2475 ที่เป็นยุคสมัยแห่งการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

ตาราง 1 แสดงการยึดถือวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกและ
วัฒนธรรมทางการเมืองไทย

วัฒนธรรมทางการเมือง หลักการทางกฎหมายมหาชน	วัฒนธรรม การเมือง ประชาธิปไตย ตะวันตก	วัฒนธรรมการเมือง เมืองไทยก่อนการ ประกาศใช้ พระราชบัญญัติพิทักษ์ เกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ. 2417	วัฒนธรรมการเมือง เมืองไทยหลังการ ประกาศใช้ พระราชบัญญัติพิทักษ์ เกษียณลูกทาสลูก ไทย พ.ศ. 2417
หลักสิทธิเสรีภาพ	✓	✓	✓
หลักความเสมอภาค	✓	✓	✓
หลักปัจเจกชนนิยม	✓	✓	✓
หลักสากลนิยม	✓	✗	✗
อำนาจอธิปไตยเป็นของ ประชาชน	✓	✗	✗
หลักการมีส่วนร่วมทางการเมือง	✓	✓	✓
หลักนิติรัฐนิติธรรม	✓	✗	✓
หลักการแบ่งแยกอำนาจ	✓	✗	✓
หลักรัฐธรรมนูญนิยม	✓	✗	✗
หลักการฟังเสียงข้างมากและ คุ้มครองเสียงข้างน้อย	✓	✗	✗

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

5.1 บทสรุป

จากการศึกษาจะเห็นได้ถึงวัฒนธรรมทางการเมืองไทยในบริบทของสยามประเทศในยุคก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 โดย**วัฒนธรรมทางการเมืองไทย**ที่ประกอบด้วย**วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยม**ที่ให้ความสำคัญกับระบบสถานะทางสังคมของแต่ละบุคคลโดยที่สถานะทางบุคคลในสังคมจะถูกกำหนดโดยที่นาที่ตัวเองถือครอง **วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์**เป็นวัฒนธรรมที่ความสัมพันธ์คู่ในลักษณะที่ผู้อุปถัมภ์มีฐานะเหนือกว่าผู้รับอุปถัมภ์ โดยคุณลักษณะของความสัมพันธ์อยู่ที่ความเป็นมิตรที่ต้องพึ่งพาซึ่งกันและกัน และการแข่งขันเพื่อเข้าถึงทรัพยากรที่ต้องการ **วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยม**ที่ได้ให้ความสำคัญต่อการใช้อำนาจของบุคคลต่างๆ สังคม และใช้อำนาจเป็นสิ่งที่กำหนดมาตรฐานของความถูกต้องชอบธรรม และ**วัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมีนิยม**ที่ให้ความสำคัญต่อคุณสมบัติของบุคคลให้แตกต่างจากบุคคลอื่น ซึ่งทำให้บุคคลนั้นได้รับการมองว่าเป็นผู้มีความสามารถเหนือกว่าคนอื่นหรืออย่างน้อยก็มีความแตกต่างจากคนอื่น

ในยุคสมัยเดียวกันนี้ยังได้ปรากฏวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกขึ้น โดย**วัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตก** ประกอบด้วย**วัฒนธรรมทางการเมืองการยอมรับสิทธิมนุษยชน**ที่ได้ให้ความสำคัญกับหลักสิทธิเสรีภาพ หลักความเสมอภาค หลักปัจเจกชนนิยมและหลักสากลนิยม **วัฒนธรรมทางการเมืองการมีส่วนร่วมทางการเมือง**เป็นการยึดถือต่อหลักอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน **วัฒนธรรมทางการเมืองการจำกัดอำนาจของรัฐ**เป็นวัฒนธรรมที่สร้างหลักนิติรัฐและหลักนิติธรรมขึ้น รวมถึงหลักรัฐธรรมนูญนิยม และ**วัฒนธรรมทางการเมืองการเคารพต่อฝ่ายค้าน**ที่ส่งเสริมต่อหลักเสียงข้างมากโดยคำนึงถึงเสียงข้างน้อย

สำหรับวัฒนธรรมทางการเมืองไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ประกอบด้วยวัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยม วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมและวัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมีนิยมซึ่งมีบทบาทสำคัญและอิทธิพลต่อการบัญญัติกฎหมายที่เกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพต่างๆ ของบุคคลชาว

สยาม อาทิเช่น กฎหมายตราสามดวง บทพระไอยการเบ็ดเสร็จ มาตรา 42 ที่กำหนดให้ที่ดินทั้งปวงในพระราชอาณาจักรเป็นของพระมหากษัตริย์แต่เพียงพระองค์เดียวเท่านั้น หรือกฎหมายตราสามดวง ตำแหน่งนาพลเรือนหรือนาทหารหัวเมืองได้บัญญัติให้บุคคลทุกคนในสังคมสยามจะต้องถือ “ศักดินา” เพื่อเป็นเครื่องกำหนดศักดิ์ของบุคคลเป็นหลักแห่งความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่างๆ ในสังคม และเป็นหลักแห่งสิทธิและหน้าที่ของบุคคลในสังคมอีกด้วย จึงจำเป็นต้องกำหนดศักดิ์ของบุคคลแต่ละคนให้แน่นอนลงไปด้วยการบัญญัติเป็นกฎหมาย ตัวอย่างเช่น มหาอุปราชศักดินา 100,000 สมุหพระกลาโหมศักดินา 10,000 พระยาศักดินา 1,000 – 10,000 ตำรวจเลวศักดินา 100 ไพร่หัวงานศักดินา 25 หรือยาก วนพิท ทาส ลูกทาส ศักดินา 5 เป็นต้น จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่ากฎหมายของสยามในยุคสมัยนั้นสะท้อนได้ถึงวัฒนธรรมทางการเมืองไทยในรูปแบบศักดินาอย่างเด่นชัด

ถัดมาทั้งในช่วงระยะเวลาก่อนหรือหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ.2417 สิ่งเหล่านี้ได้กลายเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อเปลี่ยนแปลงการบัญญัติกฎหมายที่เกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพต่างๆ ของชาวสยาม กล่าวคือ กระแสแห่งวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกได้เริ่มเข้ามามีบทบาทต่อการบัญญัติกฎหมายที่เกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพต่างๆ ของชาวสยามนั้น อันส่งผลทำให้ลักษณะหรือรูปแบบของกฎหมายบางบริบทและบางฉบับในยุคดังกล่าวนี้มีความคล้ายคลึงกับกฎหมายของประเทศตะวันตก แต่อย่างไรก็ดี กฎหมายเหล่านี้ก็ยังคงอยู่ภายใต้ร่มเงาของวัฒนธรรมทางการเมืองไทย ดังนั้น การรับรองสิทธิเสรีภาพของบุคคลชาวสยามจึงเป็นเพียงแต่การบัญญัติกฎหมายในเชิงรูปแบบพิธีการในแบบตะวันตกเท่านั้น ซึ่งการกระทำเช่นนี้ก็เพื่อให้ชาวตะวันตกได้เห็นว่ายสยามประเทศได้มีกฎหมายที่เกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพเฉกเช่นเดียวกับประเทศตะวันตก หากทว่าในความเป็นจริง การรับรองสิทธิเสรีภาพดังกล่าวมิได้ประสบผลตามเจตนารมณ์และความมุ่งหมายของกฎหมายนั้นแต่ประการใด จึงทำให้เห็นได้ว่ากฎหมายเหล่านี้ยังอยู่ภายใต้อิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองไทย ดังจะเห็นได้จาก มาตรา 72 และมาตรา 76 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ประกาศใช้บังคับในปี พ.ศ.2468 ได้บัญญัติให้กระทรวง ทบวง กรมต่างๆ มีฐานะเป็นนิติบุคคล โดยผู้จัดการ ผู้แทนของนิติบุคคล หากทำการตามหน้าที่ที่ก่อให้เกิดความเสียหายอย่างหนึ่งอย่างใดแก่บุคคลอื่น นิติบุคคลจำต้องเสียค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายนั้น ต่อมาได้มีคำพิพากษาฎีกาที่ 1106/2473 ที่ให้สิทธิแก่กระทรวง ทบวง กรมที่จะเข้ามาเป็นจำเลยหรือไม่ก็ได้ โดยอาศัยอำนาจตามกฎหมายเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมที่ 60 ลงวันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ.2454 ที่บัญญัติให้สิทธิแก่กระทรวง ทบวง กรมว่าเมื่อถูกฟ้องจะเข้ามาเป็นจำเลย

หรือไม่ก็ได้ ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าคำพิพากษาของศาลในคดีนี้ก็ยังไม่สอดคล้องกับประมวลกฎหมายแพ่ง และพาณิชย์ที่ได้บัญญัติขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาในเรื่องการฟ้องคดีของเอกชนต่อส่วนราชการแต่อย่างใด จากตัวอย่างดังกล่าวแสดงได้ถึง การขัดแย้งทางความคิดของทั้งสองวัฒนธรรมทางการเมือง

จากการศึกษาจะเห็นได้ว่าโดยภาพรวมของวัฒนธรรมทางการเมืองไทยส่งผลต่อระบบกฎหมายของสยามในเชิงของการรับรองสิทธิเสรีภาพ ไม่ว่ากฎหมายนั้นจะได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกหรือไม่ก็ตาม ดังสรุปได้ต่อไปนี้

1. วัฒนธรรมทางการเมืองไทยที่ส่งผลต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ.2417

ประการแรก วัฒนธรรมทางการเมืองไทยได้กำหนดกรอบหรือรูปแบบของกฎหมายภายใต้ระบบศักดินานิยม กล่าวคือ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยมได้จัดลำดับโครงสร้างทางสังคมตามจำนวนการถือศักดินา เพื่อเป็นเครื่องหมายแห่งสิทธิ หน้าที่และความรับผิดชอบของบุคคลในสังคม เช่น ประกาศพระราชบัญญัติเรื่องผู้ขายเมีย บิดามารดาชายบุตร พ.ศ.2410 ประกาศร่างพระราชหัตถเลขาพระราชทานพระเจ้าลูกยาเธอ ในปี พ.ศ.2404 เป็นต้น

ประการที่สอง การจัดลำดับบุคคลโดยวัดจากการถือศักดินาได้ก่อให้เกิดวัฒนธรรมทางการเมืองไทยแบบอุปถัมภ์ขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้มีศักดินาสองจะกลายเป็นผู้อุปถัมภ์กับผู้มีศักดิน่าต่ำกว่าก็กลายเป็นผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์ โดยการอุปถัมภ์นี้ส่งผลทำให้เกิดการรวมตัวของชนชั้นในสายสัมพันธ์อุปถัมภ์เดียวกัน เพื่อช่วยเหลือพวกเขาตัวเอง เช่นนี้แล้วบุคคลผู้อยู่นอกสายสัมพันธ์อุปถัมภ์ก็อาจถูกละเมิดสิทธิเสรีภาพได้เช่น ประกาศเรื่องให้เลือกพระราชครูลูกขุน พระมหाराชครูรูปโรหิต พระมหाराชครูมหาริธร พ.ศ.2401 เป็นต้น

ประการที่สาม วัฒนธรรมทางการเมืองไทยแบบอำนาจนิยมส่งผลต่อการบัญญัติกฎหมายในลักษณะที่เป็นการกำหนดชนชั้นผู้ใช้อำนาจ โดยชนชั้นผู้อยู่นอกกว่าย่อมเป็นผู้มีอำนาจ หากแต่ชนชั้นที่อยู่ต่ำกว่าก็ย่อมเป็นผู้ไร้ซึ่งอำนาจ เมื่อเป็นเช่นนี้การรับรองสิทธิเสรีภาพจึงเกิดขึ้นจากผู้มีอำนาจ เช่น ประกาศเรื่องเรียกกะปิ น้ำปลา เยื่อเคย น้ำเคย (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2396 เป็นต้น

ประการที่สี่ เป็นผลจากผลสืบเนื่องมาจากวัฒนธรรมทางการเมืองไทยแบบศักดินานิยม วัฒนธรรมทางการเมืองไทยแบบอุปถัมภ์และวัฒนธรรมทางการเมืองไทยแบบอำนาจนิยมได้ก่อให้เกิด

วัฒนธรรมทางการเมืองไทยแบบบารมีนิยม ซึ่งบุคคลผู้มีบารมีมักจะใช้บารมีหรือชื่อเสียงไปในทางละเมิดหรือลิดรอนสิทธิเสรีภาพของบุคคลในทางหนึ่งทางใด ดังจะเห็นได้จากประกาศเรื่องคนกองนอก พ.ศ.2398 เป็นต้น

2. วัฒนธรรมทางการเมืองไทยที่ส่งผลต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ.2417

ประการแรก ในช่วงภายหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติพิทักษ์เกษียณลูกทาสลูกไทย พ.ศ. 2417 จะพบว่ากฎหมายบางฉบับที่เกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพต่างๆ ถูกนำมาปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมหรือบัญญัติขึ้นใหม่นั้นมีเริ่มแนวโน้มในการลดความกระด้างของกฎหมายลง ด้วยอิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตก อันส่งผลทำให้มีการรับรองสิทธิเสรีภาพในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตามก็ดี กฎหมายเหล่านั้นก็อยู่ภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองไทย เช่น มาตรา 654 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ หรือพระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน ร.ศ.127 (ร.ศ.2451) เป็นต้น

ประการที่สอง วัฒนธรรมทางการเมืองไทยแบบอำนาจนิยมได้กำหนดมาตรฐานของความถูกต้องชอบธรรมโดยอาศัยอำนาจเป็นเกณฑ์ ดังคำสอนของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ที่ว่า “กฎหมาย คือ คำสั่งทั้งหลายของผู้ปกครองว่าการแผ่นดิน ต่อราษฎรทั้งหลาย เมื่อไม่ทำตามแล้ว ตามธรรมดาต้องโทษ” ดังนั้นกฎหมายก็อาจไม่เป็นธรรมหรือเป็นการละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลโดยชอบธรรมภายใต้กฎหมาย เช่น ประกาศพระราชกฤษฎีกาในการจัดซื้อที่ดินสร้างทางรถไฟเพชรบุรี ร.ศ.118 (พ.ศ.2442) เป็นต้น

ขณะเดียวกันเมื่อวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกเกิดการปะทะกับวัฒนธรรมทางการเมืองไทยได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิทธิเสรีภาพของบุคคลด้วยกันหลายประการ

ประการแรก การรับรองสิทธิเสรีภาพของบุคคลได้รับการบัญญัติไว้เป็นกฎหมาย หากแต่การปฏิบัติเพื่อบังคับใช้ตามกฎหมายนั้นไม่เกิดผลสัมฤทธิ์ ซึ่งมีผลทำให้สิทธิเสรีภาพเช่นว่านั้นไม่มีอยู่จริง อีกทั้งสิทธิเสรีภาพของบุคคลอาจถูกลิดรอนจากผู้ใช้อำนาจมากกว่าที่จะได้รับการรับรองจากกฎหมาย

ประการสอง บทบัญญัติกฎหมายบางฉบับที่เกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพของบุคคลโดยมีเจตนารมณ์แนกเช่นเดียวกับประเทศตะวันตก แต่ทั้งนี้ยังพบว่า บางมาตราในกฎหมายดังกล่าวถูกสอดใส่หรือเจือไปด้วยวัฒนธรรมทางการเมืองไทยและปรุงแต่งให้สามารถคงอยู่ในบทบัญญัติของ

กฎหมายในบริบทเชิงตะวันตกได้ อันส่งผลทำให้การรับรองสิทธิเสรีภาพของบุคคลอยู่ภายใต้ วัฒนธรรมทางการเมืองไทยไม่เสื่อมคลาย

นอกจากนี้ ความขัดแย้งระหว่างทั้งสองวัฒนธรรมทางการเมือง คือ การรักษาสถาณภาพของ ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์กับการเปลี่ยนแปลงการปกครองไปสู่ระบอบประชาธิปไตย ได้นำไปสู่ การเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475

ทั้งนี้ จากการศึกษาวิทยานิพนธ์เล่มนี้ทำให้ผู้วิจัยสามารถมองเห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจาก อิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองไทยกับการรับรองสิทธิเสรีภาพในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 4 – ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475) ได้ 3 ประการด้วยกัน คือ

ประการแรก ปัญหาเรื่องอิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองไทยมีอยู่เหนือกฎหมายบางฉบับ ของสยามประเทศ รวมทั้งยังมีอยู่เหนือผู้บัญญัติกฎหมาย ผู้บังคับใช้กฎหมาย ตลอดจนผู้อยู่ภายใต้ กฎหมาย กล่าวคือ วัฒนธรรมทางการเมืองไทยเป็นเครื่องชี้นำต่อการบัญญัติกฎหมายที่เกี่ยวกับการ รับรองสิทธิเสรีภาพของบุคคล ซึ่งส่งผลทำให้กฎหมายดังกล่าวมีลักษณะหรือรูปแบบที่ประกอบไปด้วย วัฒนธรรมทางการเมืองแบบศักดินานิยม วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอุปถัมภ์ วัฒนธรรมทาง การเมืองแบบอำนาจนิยมและวัฒนธรรมทางการเมืองแบบบารมีนิยม โดยกฎหมายบางฉบับเหล่านี้หา ได้มีเจตนารมณ์หรือความมุ่งหมายต่อการรับรองสิทธิเสรีภาพของบุคคลไม่ ขณะเดียวกันกลับ กลายเป็นสิ่งที่มุ่งจำกัดสิทธิเสรีภาพของบุคคลเสียมากกว่า

อีกทั้ง วัฒนธรรมทางการเมืองไทยยังครอบงำต่อความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อหรือค่านิยมของผู้ บัญญัติกฎหมาย ผู้บังคับใช้กฎหมาย รวมถึงผู้อยู่ภายใต้กฎหมาย อันส่งผลทำให้การบัญญัติกฎหมาย การบังคับใช้กฎหมาย และการปฏิบัติต่อกฎหมายไม่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ บุคคลเหล่านี้ นับเป็นเครื่องมือที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมทางการเมืองไทยตลอดมา

ประการที่สอง ปัญหาเรื่องการตีความเจตนารมณ์ของกฎหมายที่เกี่ยวกับการรับรองสิทธิ เสรีภาพของบุคคลนั้นอยู่ภายใต้อิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองไทย กล่าวคือ ผู้ที่มีอำนาจตีความ กฎหมายทั้งหลายนั้นได้รับอิทธิพลทางความคิดของวัฒนธรรมทางการเมืองไทย ทำให้มีการตีความ กฎหมายไปในเชิงของการจำกัดสิทธิเสรีภาพของบุคคลเสียมากกว่าการรับรองสิทธิเสรีภาพของบุคคล ซึ่งแม้ว่ากฎหมายที่เกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพของบุคคลจะบัญญัติขึ้นภายใต้อิทธิพลของ วัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกแล้วก็ตาม แต่ก็ยังปรากฏการตีความที่เป็นการ

ละเมิดต่อสิทธิเสรีภาพของบุคคลมากกว่าการรับรองสิทธิเสรีภาพของบุคคลตามที่กฎหมายบัญญัติ ดังปรากฏให้เห็นผ่านคำพิพากษาฎีกาที่ 1106/2473 ที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น

ประการที่สาม ปัญหาการทำให้วัฒนธรรมทางการเมืองไทยสอดคล้องกับบริบทของกฎหมายสยามในการรับรองสิทธิเสรีภาพของบุคคล ซึ่งสยามประเทศไม่อาจปฏิเสธต่อวัฒนธรรมทางการเมืองไทยได้ ไม่ว่าจะเป็นการยกเลิกหรือเพิกถอนวัฒนธรรมทางการเมืองไทย เพราะสิ่งเหล่านี้ถูกปลูกฝังอยู่ในความคิด ความเชื่อ ค่านิยมของบุคคลชาวสยามมาอย่างยาวนาน แต่ก็จำเป็นต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเพื่อให้วัฒนธรรมทางการเมืองไทยดำรงอยู่ในระบบกฎหมายสยามทั้งยุคเก่าและยุคใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ดังนั้น ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้ศึกษาถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองไทยกับการรับรองสิทธิเสรีภาพในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 4 – ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475) ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าบทกฎหมายต่างๆ ของสยามในยุคดังกล่าวอยู่ภายใต้การอิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองไทยอยู่เป็นอย่างมาก แม้จะมีวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตกเริ่มเข้าสู่สยามประเทศแล้วก็ตาม แต่วัฒนธรรมทางการเมืองไทยยังคงเป็นเสาหลักมันในการตรากฎหมายและการตีความกฎหมายในยุคนั้นเป็นอย่างยิ่ง สิ่งเหล่านี้ยังคงดำรงอยู่จนถึงปัจจุบันในยุคระบอบประชาธิปไตย ดังจะเห็นได้จากบทกฎหมายต่างๆ ภายหลังจากยุคดังกล่าว トラบจนปัจจุบัน ดังที่ศาสตราจารย์ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้เปรียบเปรยเอาไว้ว่า⁷²⁹

“...วัฒนธรรมทางการเมืองคือรัฐธรรมนูญที่แท้จริงของรัฐ รัฐธรรมนูญฉบับนี้ฉีกไม่ออกไม่ว่าจะใช้รถหุ้มเกราะล็กก็คันก็ไม่สามารถฉีกรัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้...”

5.2 ข้อเสนอแนะ

จากอิทธิพลของวัฒนธรรมทางการเมืองกับการรับรองสิทธิเสรีภาพในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 4 – ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475) ทำให้การรับรองสิทธิเสรีภาพของบุคคลชาวสยามในบางครั้งไม่เป็นตามเจตนารมณ์หรือความมุ่งหมายของกฎหมาย แม้ว่าปัญหาเหล่านี้จะเกิดขึ้นมาแล้วในอดีตก็ตาม แต่การศึกษาถึงอดีตจะทำให้เรารู้ถึงปัจจุบัน และเพื่อให้สามารถหา

⁷²⁹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐและรูปการจิตสำนึก, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : มติชน, 2557), หน้า 116.

วิธีการแก้ไขปัญหที่อาจจะเกิดขึ้นในปัจจุบันและอนาคตได้ ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะเพื่อให้การรับรองสิทธิเสรีภาพให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย ดังนี้

ประการแรก การเสริมสร้างแนวความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพของบุคคล ให้เป็นไปตามเจตนารมณ์หรือความมุ่งหวังของกฎหมาย และวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตก กล่าวคือ ผู้บัญญัติกฎหมาย ผู้บังคับใช้กฎหมาย และผู้อยู่ภายใต้กฎหมายทุกคนต้องได้รับการเสริมสร้างแนวความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพของบุคคล โดยเฉพาะแนวความคิดกฎหมายมหาชนที่ว่าด้วยการรับรองสิทธิเสรีภาพของบุคคลที่ปรากฏในวัฒนธรรมทางการเมืองประชาธิปไตยแบบตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นหลักสิทธิมนุษยชน หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนหลักนิติรัฐ หลักนิติธรรม หลักรัฐธรรมนูญนิยม รวมถึงหลักเสียงข้างมากโดยคำนึงถึงเสียงข้างน้อย ซึ่งหลักกฎหมายมหาชนเหล่านี้จะส่งผลทำให้เกิดความเข้าใจต่อการบัญญัติกฎหมาย การบังคับใช้กฎหมาย ตลอดจนการปฏิบัติต่อกฎหมายให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ที่มุ่งประสงค์ ทั้งนี้ สิ่งเหล่านี้จะส่งผลทำให้การรับรองสิทธิเสรีภาพของบุคคลเกิดความเหมาะสมและประสิทธิภาพต่อไป

ประการที่สอง การตีความกฎหมายให้สอดคล้องกับหลักว่าด้วยการรับรองสิทธิเสรีภาพของบุคคล กล่าวคือ ผู้ตีความกฎหมายไม่ว่าจะเป็น ผู้พิพากษา นักกฎหมาย พนักงานเจ้าหน้าที่ รวมถึงประชาชนต้องได้รับการเสริมสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการตีความเจตนารมณ์ของกฎหมาย (The spirit of the law) หรือ วัตถุประสงค์ของกฎหมาย (The objective of the law) เพื่อให้หยั่งทราบถึงเจตนารมณ์หรือความมุ่งหมายของถ้อยคำที่บัญญัติไว้ในกฎหมาย ซึ่งเมื่อมีการตีความที่ถูกต้องแล้วนั้นก็จะส่งผลทำให้เกิดการรับรองสิทธิเสรีภาพของบุคคลที่แท้จริง

ประการที่สาม เมื่อสยามประเทศไม่อาจปฏิเสธต่อวัฒนธรรมทางการเมืองไทยได้ สยามประเทศจึงต้องเลือกใช้วัฒนธรรมทางการเมืองไทยให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมสยามและสังคมตะวันตกในเชิงที่ก่อให้เกิดการรับรองสิทธิเสรีภาพของบุคคล อาทิ ในอดีตได้มีการนำเอาวัฒนธรรมทางการเมืองไทยแบบอุปถัมภ์มาเป็นเครื่องมือในการบัญญัติและบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพของบุคคล เช่น กฎหมายตราสามดวง ลักษณะทาส มาตรา 25 และ 27 ที่กำหนดให้นายทาสต้องให้อาหารเลี้ยงดูแก่ทาสที่ล้มป่วยหรือได้รับการบาดเจ็บจากการทำงานได้ หรือในปัจจุบันได้มีการนำเอาวัฒนธรรมทางการเมืองไทยแบบอำนาจนิยมมาใช้เช่นเดียวกัน เช่น คำสั่งมาตรา 44 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พ.ศ.2557 ที่ถูกสร้างบนรากฐาน

ของแนวความคิดอำนาจนิยม แต่ก็มีการนำมาใช้ในเชิงของการรับรองสิทธิเสรีภาพได้ด้วย ดังจะเห็นได้จากประกาศคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ฉบับที่ 70/2557 เรื่อง มาตรการชั่วคราวในการแก้ไขปัญหาแรงงานต่างด้าวและการค้ามนุษย์ หรือคำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 15/2560 เรื่อง มาตรการเพิ่มความปลอดภัยในรถโดยสารสาธารณะ เป็นต้น และข้อเสนอนี้ก็สามารถนำมาปรับใช้กับกฎหมายที่เกี่ยวกับการรับรองสิทธิเสรีภาพในปัจจุบันได้

รายการอ้างอิง

หนังสือภาษาไทย

- กมล สมวิเชียร. ประชาธิปไตยกับสังคมไทย. 2, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2520.
- กฤษฏา บุญยสมิต. กฎหมายตราสามดวง : แฉ่งส่องสังคมไทย ผลงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ลำดับที่ 2 “โครงสร้างกฎหมายตราสามดวง : การพิจารณาใหม่”. พงศ์ศรีเพียร, วินัย, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: เพ็ญฟ้า, 2547.
- กิตติ ต้นไทย. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484 : คลองกั้นระบบเศรษฐกิจของไทย (พ.ศ. 2367 - 2453). ประศาสน์, ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและสุธี, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.
- กิตติศักดิ์ เจิมสิทธิประเสริฐ. การประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ 9 ประจำปี 2550 “เรื่องวัฒนธรรมการเมือง จริยธรรม และการปกครอง”. กรุงเทพฯ: ศูนย์การพิมพ์ แก่นจันทร์, 2550.
- กิตติศักดิ์ ประกิต. การปฏิรูประบบกฎหมายไทยภายใต้อิทธิพลยุโรป. พิมพ์ครั้งที่ พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: วิทยุชน, 2556.
- กุลพล พลวัน. สิทธิมนุษยชนในสังคมไทย. ม.ป.ท: ม.ป.พ, 2543.
- กุลลดา เกษบุญชู มีต์. วิวัฒนาการรัฐอังกฤษ ฝรั่งเศส ในกระแสเศรษฐกิจโลกจากระบบพีดัล ถึงการปฏิวัติ. กรุงเทพฯ: โครงการผลิตตำราและเอกสารการสอน คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.
- เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์. หลักกฎหมายว่าด้วยสิทธิเสรีภาพ. กรุงเทพฯ: วิทยุชน, 2547.
- เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์. หลักความเสมอภาค. กรุงเทพฯ: สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ, 2547.
- เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์. หลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน ว่าด้วยรัฐ รัฐธรรมนูญ และกฎหมาย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิทยุชน, 2555.
- เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์. เอกสารวิชาการ ของสถาบันพระปกเกล้า ชุดรู้เขารู้เรา : การเมืองการปกครองต่างประเทศ ระบบการเมืองการปกครองฝรั่งเศส. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า, 2543.
- โกสินทร์ วงศ์สุรวัฒน์. ความเป็นมาของระบบการปกครองในระบบรัฐสภาและระบบรัฐสภาในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: เจริญวิทยาการพิมพ์, 2518.

- ขจัดภัย บรูซัพพัฒนา. การเมืองและพรรคการเมืองของไทยนับแต่ยุคแรกจนถึงปัจจุบัน. โอเดียนส์โตร์: กรุงเทพฯ, 2511.
- คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักนายกรัฐมนตรี. ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 2 รัชกาลที่ 4 - พ.ศ. 2475. กรุงเทพฯ: กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, 2525.
- คณะกรรมการศึกษาแนวทางการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. แนวทางการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ เรื่อง สิทธิ เสรีภาพ และหน้าที่ของชนชาวไทย. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการศึกษาแนวทางการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2549.
- จรัญ โฆษณานันท์. กฎหมายกับสิทธิเสรีภาพในสังคมไทย เส้นขนานจาก 2475 ถึงปัจจุบัน. กรุงเทพฯ: กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, 2528.
- จรัญ โฆษณานันท์. นิติปรัชญา (Lw201). พิมพ์ครั้งที่ พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2547.
- จรัญ โฆษณานันท์. นิติปรัชญา. พิมพ์ครั้งที่ พิมพ์ครั้งที่ 18. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2557.
- จรัญ โฆษณานันท์. ปรัชญากฎหมายไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2541.
- จรัญ โฆษณานันท์. สิทธิมนุษยชนไร้พรมแดน : ปรัชญากฎหมายและความเป็นจริงทางสังคม. พิมพ์ครั้งที่ พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2556.
- จรรุญ สุภาพและคณะ. การเมืองการปกครองยุโรป : อังกฤษ ฝรั่งเศส เบนลักซ์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2523.
- จำนง อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ. สังคมวิทยา. 13, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2549.
- เจ.เอ็ม.ทอมป์สัน. ประวัติศาสตร์ยุโรป ค.ศ.1494-1789. แปลโดย อยุธยา, นันทา โชติกะพุกคณะ และนิออน สนิทวงศ์ ณ. พิมพ์ครั้งที่ พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เจมส์ เมดิสันและจอห์น เจย์ อเล็กซานเดอร์ แฮมิลตัน. เดอะเฟเดอรัลลิสต์เปเปอร์ : เอกสารความคิดทางการเมืองของอเมริกัน. แปลโดย จันทรวงศ์, สมบัติ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530.
- เจริญ ไชยชนะ. ประวัติศาสตร์สากล. พระนคร: การพิมพ์ไชยวัฒน์, 2497.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง. พิมพ์ครั้งที่ พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2557.

- ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและสุธี ประศาสน์. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484 : ระบบเศรษฐกิจไทย พ.ศ. 2394-2453. กรุงเทพฯ โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.
- ชนาทิพย์ เกสรวัดนะ. ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมฝรั่งเศส (สมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการจนถึงสมัยปฏิวัติฝรั่งเศส). กรุงเทพฯ
- ชลากร เทียนส่องใจ. การประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ 9 ประจำปี 2550 “เรื่องวัฒนธรรมการเมือง จริยธรรม และการปกครอง” : จริยธรรมผู้นำรัฐตามหลักพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: ศูนย์การพิมพ์แก่นจันทร์, 2550.
- ชัย เรื่องศิลป์. ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านสังคม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร, 2545.
- ชัยวัฒน์ วงศ์วัฒนศานต์. หนังสืออนุสรณ์งานศพ ศ.ดร.สมภพ โทตรกิตย์ : หลักการแบ่งแยกอำนาจ (Separation of Powers). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2540.
- ชัยวัฒน์ วงศ์วัฒนศานต์. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ศ.ดร.สมภพ โทตระกิตย์ : ความเป็นจริงกับหลักการแบ่งแยกอำนาจ กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2540.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. การเมืองกับการบริหาร. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2523.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. วัฒนธรรมกับการสร้างสังคมการเมืองประชาธิปไตย. ชัยอนันต์ สมุทวณิช: สถาบันนโยบายศึกษา, 2537.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. ศึกษากับพัฒนาการของสังคมไทย. กรุงเทพฯ: นำอักษรการพิมพ์, 2519.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิชและชัตติยา กรรณสูต. เอกสารการเมืองการปกครองไทย พ.ศ. 2417-2477. กรุงเทพฯ: สถาบันสยามศึกษา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2532.
- ชาคริต อนันทราวัน. ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย. กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556.
- ชาญชัย แสงศักดิ์. กฎหมายมหาชน : วิวัฒนาการของกฎหมายมหาชนในต่างประเทศและในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2557.
- ชาญชัย แสงศักดิ์. นิติบุคคลตามกฎหมายมหาชน. (กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2541).
- ฌอง ฌาคส์ รุสโซ. สัญญาประชาคม. จินตนาเสรี, จินดา, บรรณาธิการ. (กรุงเทพฯ: ศิริพรการพิมพ์, 2522).
- ฌอง แปปติสต์ ปาลเลอกัวซ์. บันทึกเรื่องมิสซังแห่งกรุงสยาม. แปลโดย วาสบุญมา, เพียงฤทัย. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2524.
- ณรงค์ พ่วงพิศ. ประวัติศาสตร์การปกครองและการเมืองไทย. กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ มศว. ประสานมิตร, 2527.

- ณรงค์ พ่วงพิศ. เอกสารการสอนชุดวิชาปัญหาพัฒนาการทางการเมืองไทย หน่วยที่ 1-7 : หน่วยที่ 2
วิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์กับพัฒนาการทางการเมืองไทย. นนทบุรี: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2532.
- ณรงค์ พ่วงพิศ. เอกสารการสอนชุดวิชาปัญหาพัฒนาการทางการเมืองไทย หน่วยที่ 1-7 : หน่วยที่ 2
วิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์กับพัฒนาการทางการเมืองไทย. นนทบุรี สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2532.
- ณรงค์ พ่วงพิศ. เอกสารการสอนชุดวิชาปัญหาพัฒนาการทางการเมืองไทย หน่วยที่ 2 : วิวัฒนาการ
ทางประวัติศาสตร์กับการพัฒนาการเมืองไทย. นนทบุรี:
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2551.
- ดาร์เร็น เมตตาริกานนท์. โสภณและกฎหมาย “จดทะเบียน” โสภณในประเทศไทย พ.ศ. 2411-
2503. มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ 21(2447).
- เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ์. การปกครองอังกฤษ. กรุงเทพฯ: เจริญผลการพิมพ์, 2502.
- เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ์. หลักรัฐศาสตร์. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, 2516.
- ถวิลวดี บุรีกุล. พลวัตการมีส่วนร่วมของประชาชน : จากอดีตถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย
พุทธศักราช 2550. กรุงเทพฯ: เอ.พี.กราฟิคดีไซน์และการพิมพ์, 2552.
- ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม. ประวัติศาสตร์ยุโรปสมัยใหม่ ค.ศ.1453-1804. กรุงเทพฯ
- ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484 : การผลิตและการค้าข้าวในภาค
กลาง (พ.ศ. 2411 - 2475). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.
- ทินพันธ์ นาคะตะ. นักคิดผู้ยิ่งใหญ่ของโลก ปรัชญาและทฤษฎีการเมือง. กรุงเทพฯ: โครงการเอกสาร
และตำราสมาคมรัฐประศาสนศาสตร์ นิด้า, 2543.
- ทินพันธ์ นาคะตะ. ประชาธิปไตยไทย. โครงการเอกสารและตำรา, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: คณะรัฐ
ประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2543.
- ธงทอง จันทรางศุ และคณพล จันทน์หอม. เอกสารคำสอนวิชาประวัติศาสตร์กฎหมาย. กรุงเทพฯ:
คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- ธเนศ อารมณ์สุวรรณ. กำเนิดและความเป็นมาของสิทธิมนุษยชน. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบ
ไฟ, 2549.
- ธเนศ อารมณ์สุวรรณ. ความคิดทางการเมืองไพร่กระฎุมพีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ รวมบทความว่าด้วย
ประวัติศาสตร์ความคิดการเมืองไทยสมัยใหม่. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2549.
- ธเนศ อารมณ์สุวรรณ. แนวพระราชดำริเรื่องทาสและเสรีภาพ. ศิลปวัฒนธรรม 25, 3 (2547).
- ธเนศ อารมณ์สุวรรณ. พัฒนาการของตะวันตกทางด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมือง. กรุงเทพฯ:
สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.

- ธานินทร์ กรัยวิเชียร. หลักนิติธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 2 ed. กรุงเทพฯ ธนาเพลส, 2552.
- ธีระโชติ เกิดแก้ว. สิทธิมนุษยชนในพระพุทธศาสนา. วารสาร มจร.วิชาการ 6(2545).
- นคร พันธุ์ณรงค์. ประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์. พิมพ์ครั้งที่ 1 พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โครงการตำรามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2526.
- นพนิธิ สุริยะ. สิทธิและหน้าที่ในประเทศไทย : ภาพสะท้อนจากด้านประวัติศาสตร์”, ใน สู่สิทธิมนุษยชน! สิทธิหรือหน้าที่ในประเทศไทยปัจจุบัน. มันทาภรณ์, วิมลศิริ ชำนาญเวชและวิฑิต, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.
- นรเสฏฐ์ นาคภัทระพงศ์ สัญญา สัญญาวิวัฒน์ และปิยนาด บุนนาค. การบริหารจัดการมณฑลเทศาภิบาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. วารสารพฤติกรรมศาสตร์ 18 2.
- นันทนา กปิลกาญจน์. ประวัติศาสตร์และอารยธรรมโลก (ฉบับปรับปรุง). พิมพ์ครั้งที่ 1 พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไอเดียนส์โตร, 2546.
- นันทวัฒน์ บรมานันท์. คำแปลรัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐฝรั่งเศส ค.ศ.1958. กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2548.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐและรูปการจิตสำนึก. พิมพ์ครั้งที่ 1 พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มติชน, 2557.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. อ่านวัฒนธรรมทางการเมืองไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2547.
- บรรเจิด สิงคะเนติ. สารานุกรมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 เรื่องความเสมอภาค. นนทบุรี: วิทยาลัยการเมืองการปกครอง สถาบันพระปกเกล้า, 2552.
- บรรเจิด สิงคะเนติ. หลักพื้นฐานเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์. กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2558.
- บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. กฎหมายมหาชน เล่ม 1 วิวัฒนาการทางปรัชญาและลักษณะของกฎหมายมหาชนยุคต่างๆ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.
- บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. กฎหมายมหาชน เล่ม 2 : การแบ่งแยกกฎหมายมหาชน-เอกชนและพัฒนาการกฎหมายมหาชนในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 1 พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.
- บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. การสร้างธรรมาภิบาล (Good Governance) ในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: วิญญูชน, , 2542.
- บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. คำอธิบายกฎหมายมหาชน เล่ม 3 : ที่มาและนิติวิธี. กรุงเทพฯ: นิติธรรม, 2538.
- บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. คำอธิบายวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญ

- บุญมี แทนแก้ว. พุทธปรัชญาเถรวาท. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โอ.เอสพริ้นต์, 2545.
- บุญเลิศ ศุภดิลก. สิทธิการสื่อสารในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.
- บุญศรี มีวงศ์โฆษ. กฎหมายรัฐธรรมนูญ. พิมพ์ครั้งที่ พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2559.
- ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล. ผลกระทบแนวคิดตะวันตกที่มีต่อแนวคิดทางการเมืองไทย ช่วง พ.ศ.2369-2454. กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์พาสโก, 2522.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน. ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน. ปรัชญาแห่งอุดมการณ์ทางการเมือง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน. ธรรมรัฐ-ธรรมราชา. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2557.
- ปรีดี เกษมทรัพย์. นิติปรัชญา. พิมพ์ครั้งที่ พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2552.
- ปาน พิงสุจริต. ประวัติศาสตร์สหรัฐอเมริกา. กรุงเทพฯ: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2523.
- พงษ์เพ็ญ ศกุนตาทัย. ทฤษฎีการเมืองยุคใหม่. นนทบุรี: สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2547.
- พรอัมรินทร์ พรหมเกิด. สังคมวิทยาการเมือง. ขอนแก่น: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2556.
- พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า จุฬจักรพงษ์. เจ้าชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา, 2517.
- พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ธรรมเนียมราชตระกูลในกรุงสยาม. นครหลวงฯ: กรมศิลปากร, 2515.
- พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. กฎหมายทะเลจากสมุทสาร : เสรีภาพแห่งทะเล. ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 2461.
- พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. หัวข้อกฎหมายนานาประเทศ แพนคคดีเมือง. กรุงเทพฯ: คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). นิติศาสตร์แนวพุทธ. กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2557.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). พุทธธรรม. 2552, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สหธรรมิก.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). ธรรมนุญชีวิต : พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม. กรุงเทพฯ: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, 2553.

- พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น นราธิปพงศ์ประพันธ์. วิทยทัศน์พระองค์วรวงศา : ครอบ 110 ปี วันประสูติ 25 สิงหาคม 2544. กรุงเทพฯ: มูลนิธินราธิปประพันธ์พงศ์-วรวงศา, 2544.
- พลศักดิ์ จิระไกรศิริ. เอกสารการสอนชุดวิชาปัญหาการเมืองไทยปัจจุบัน : หน่วยที่ 11 ปัญหาการเมือง ด้านวัฒนธรรมทางการเมือง. พิมพ์ครั้งที่ พิมพ์ครั้งที่ 8. นนทบุรี: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2551.
- พินิจ รัตนกุล. สิทธิมนุษยชนและวัฒนธรรม. วารสารภาษาและวัฒนธรรม(2525). พิมพ์ครั้งที่ พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2556.
- ภาวดี มหาจันทร์. ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่. ชลบุรี: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒบางแสน, 2526.
- ภาวดี บุนนาค. เรื่องผัวๆ เมียๆ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 7 ผ่านกฎหมาย คติความและฎีกา. ศิลปวัฒนธรรม 32, 5 (2554).
- ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์. ระบบอุปถัมภ์ : ระบบอุปถัมภ์และโครงสร้างชนชั้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตอนต้นในระบบอุปถัมภ์. คูวินทร์พนธ์, อมรา พงศาพิชญ์และปรีชา, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.
- ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช. กฎหมายสมัยอยุธยา. พระนคร คณะกรรมการจัดงานอนุสรณ์อยุธยา, 2510.
- ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช. การกักตัวอันธพาลโดยเจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหารขัดต่อรัฐธรรมนูญหรือไม่. วารสารบทบัณฑิตย 27, 3 (2513).
- ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช. คิงมังกู ในฐานะทรงเป็นนักนิติศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ
- ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์. สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.
- มณฑนา ชุ่มผล. โฉมหน้าที่ดินฉบับแรกของไทย เป็นที่ของพระพุทธรเจ้าหลวงรัชกาลที่ 5. ศิลปวัฒนธรรม 24(2546).
- มานิตย์ จุ่มปา. หลักกฎหมายรัฐธรรมนูญ. พิมพ์ครั้งที่ พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2559.
- มานิตย์ จุ่มปาและพรสันต์ เลี้ยงบุญเลิศชัย. รัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา คำอธิบายเรียงมาตรา พร้อมคำพิพากษาศาลฎีกา. กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2552.
- มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. ประกาศเปลี่ยนธรรมเนียมใหม่ : ให้ผู้น้อยเลิกล้มอบคูลาน กราบไหว้ต่อเจ้านายและผู้มีบรรดาศักดิ์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2551.
- มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. ประชุมกฎหมายรัชกาลที่ 4. เกษตรศิริ, ชาญ วิทย์, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2547.

- ยอร์จ ฮอวส์ เฟลด์ส. หมอเฮาส์ในรัชกาลที่ 4. พระนคร กองคริสเตียนศึกษา สมาคริสจักรในประเทศไทย, 2504.
- ร.แลงกาต์. ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย. พงศ์พินิตานนท์, ชาญวิทย์ เกษตรศิริและวิภัลย์, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2553.
- รังสรรค์ ณะพรพันธุ์. สังคมเศรษฐกิจไทยในทศวรรษ 2550 : ยุทธศาสตร์การพัฒนาในกระแสโลกาภิวัตน์. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2542.
- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 15
- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 25.
- ราชบัณฑิตยสถาน. กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 2. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2550.
- ราชบัณฑิตยสถาน. ราชบัณฑิตยสถานพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554.
- ลิขิต ธีรเวคิน. วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.
- และคณะ เสถียร ลายลักษณ์. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 27. โรงพิมพ์เดลิแมร์: พระนคร, 2477.
- และคณะ เสถียร ลายลักษณ์. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 35. พระนคร: โรงพิมพ์เดลิแมร์, 2477.
- และคณะ เสถียร ลายลักษณ์. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 36. พระนคร: โรงพิมพ์เดลิแมร์, 2477.
- วรเจตน์ ภาคีรัตน์. คำสอนว่าด้วยรัฐและหลักกฎหมายมหาชน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2557.
- วรพจน์ วิศรุตพิชญ์ และจตุรนต์ ธีระวัฒน์. อำนาจอธิปไตยกับกฎหมายระหว่างประเทศ โดย Luzius Wildhaber. วารสารนิติศาสตร์ 16, 4 (2529).
- วรพจน์ วิศรุตพิชญ์. สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ. กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2538.
- วรพจน์ วิศรุตพิชญ์. หลักการพื้นฐานของกฎหมายปกครอง. กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2540.
- วัชรวิทย์ ชาญสาร. การเมืองภาคประชาชน : พัฒนาการการเมืองมีส่วนร่วมในทางการเมืองประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมและพหุการเมือง. กรุงเทพฯ: สำนักประสานงานการเมือง สำนักนายกรัฐมนตรี, 2545.
- วิชัย ตันศิริ. วัฒนธรรมทางการเมืองและการปฏิรูป. กรุงเทพฯ: สถาบันนโยบายศึกษา, 2547.

- วิชัย ต้นศิริ. วิวัฒนาการของระบอบประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.
- วิชัย เสวระมาตย์. การเลิกทาสในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2509.
- วิเชียร วิทย์อุดม. ภาวะผู้นำ ฉบับก้าวหน้ายุค. กรุงเทพฯ: ธีระฟิล์มและเซเท็กซ์, 2548.
- วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน. เอกสารการสอนชุดวิชาปัญหาการพัฒนาการเมืองไทย หน่วยที่ 4 : วัฒนธรรมทางการเมืองกับการพัฒนาการเมืองไทย. นนทบุรี: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2551.
- วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน. เอกสารการสอนชุดวิชาปัญหาการพัฒนาการเมืองไทย หน่วยที่ 4 : วัฒนธรรมทางการเมืองกับการพัฒนาการเมืองไทย.
- วิชญ์ เครื่องงาม. กฎหมายรัฐธรรมนูญ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นิติบรรณการ, 2530.
- วิชญ์ เครื่องงาม. สิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ มันทาการณ์, วิมลศิริ ชำนาญเวชและวิจิต, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.
- วิชญ์ เครื่องงาม. เอกสารการสอนชุดวิชาการระบบกฎหมายไทยและต่างประเทศ หน่วยที่ 1-7. พิมพ์ครั้งที่ 1 พิมพ์ครั้งที่ 5. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- วิสุทธิ์ โพธิแท่น. แนวคิดพื้นฐานของประชาธิปไตย. พิมพ์ครั้งที่ 1 พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สถาบัน พระปกเกล้า, 2554.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. กฎหมายตราสามดวงกับความเชื่อของไทย. สำนักพิมพ์เมืองโบราณ: กรุงเทพฯ, 2545.
- ศรีสุข ทวีชาประสิทธิ์. ประวัติศาสตร์การเมืองยุโรปจากกลางคริสต์ศตวรรษที่ 17 ถึงสิ้น คริสต์ศตวรรษที่ 18. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534.
- ศีกฤทธิ ปราโมช. ฝรั่งศักดินา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยามรัฐ, 2529.
- ศูนย์ข้อมูลกฎหมายกลาง สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. 200 ปี กฎหมายตราสามดวง. (ม.ป.พ.), 2547.
- ส.ศิริรักษ์. ลอกคราบชนชั้นปกครองไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กึ่งหัน, 2541.
- ส.ศิริรักษ์. สถาบันพระมหากษัตริย์กับอนาคตของประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันสันติประชาธรรม, 2539.
- สนิท สมัครการ. เอกสารการสอนชุดวิชาพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมของการเมืองไทย หน่วยที่ 1-7 : หน่วยที่ 4 ระบบครอบครัวและเครือญาติกับการเมืองไทย. นนทบุรี: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2531.

- สนิท สมัครการและสุภางค์ จันทวานิช สุนทรี โคมิน. เอกสารการสอนชุดวิชาพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมของการเมืองไทย หน่วยที่ 8 - 15 : หน่วยที่ 9 ปทัสถานทางสังคมกับการเมืองไทย.
นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2539.
- สมคิด เลิศไพฑูรย์. กฎหมายเลือกตั้ง ตามรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน. กรุงเทพฯ: วิญญูชน, 2542.
- สมคิด เลิศไพฑูรย์. หลักความเสมอภาค. วารสารนิติศาสตร์ 30(2543).
- สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์และรุ่งพงษ์ ชัยนาม. เอกสารการสอนชุดวิชาการเมืองการปกครองในยุโรปและอเมริกา หน่วยที่ 10 : การเมืองการปกครองของฝรั่งเศส. พิมพ์ครั้งที่ 3.
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2531.
- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. เรื่องเฉลิมพระยศเจ้านาย. กรุงเทพฯ: 2472.
- สมบัติ จันทรวงศ์. มหาชนรัฐและประชาธิปไตย : ความคิดทางการเมืองอเมริกัน ค.ศ. 1776-1800.
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528.
- สมบัติ ชำรงธัญวงศ์. การเมือง : แนวความคิดและการพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ 18. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เสมาธรรม, 2553.
- สมบัติ ชำรงธัญวงศ์. การเมืองไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เสมาธรรม, 2549.
- สมบัติ ชำรงธัญวงศ์. การเมืองอังกฤษ. พิมพ์ครั้งที่ 13. (กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์เสมาธรรม, 2558.
- สมบูรณ์ สุขสำราญ. พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.
- สมบูรณ์ สุขสำราญ. เอกสารการสอนชุดวิชา 82426 การเมืองการปกครองในยุโรปและอเมริกา. พิมพ์ครั้งที่ 3. นนทบุรี สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2531.
- สมยศ เชื้อไทย. คำอธิบายวิชากฎหมายแพ่ง : หลักทั่วไป. กรุงเทพฯ วิญญูชน, 2558.
- สมยศ เชื้อไทย. คำอธิบายหลักรัฐธรรมนูญทั่วไป. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2535.
- สมยศ เชื้อไทย. นิติปรัชญาเบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์วิญญูชน, 2557.
- สรี หล่อกันภัยและชนะจิตต์ อิศมันย์. ศักดิ์ศรี ศักยภาพ สิทธิและเสรีภาพของมนุษย์ในทัศนะของคริสต์เถียน. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2542.
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. สิทธิ เสรีภาพและหน้าที่ของพลเมืองในระบบประชาธิปไตย.
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2546.
- สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2523.

- สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- สิริ เปรมจิตต์. นโปเลียนมหาราช. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรไทย, 2509.
- สิริพรรณ นกสวน สวัสดิ์. คำและแนวคิดในประชาธิปไตยสมัยใหม่. กรุงเทพฯ: มูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท, 2557.
- สุจิต บุญบงการ. การพัฒนาทางการเมืองไทย : ปฏิสัมพันธ์ระหว่างทหาร สถาบันทางการเมือง และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- สุนัย มโนมัยอุดม. ระบบกฎหมายอังกฤษ. พิมพ์ครั้งที่ พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529.
- สุนีย์ มัลลิกะมาลย์ และคณะ. รายงานผลการวิจัย : วิวัฒนาการของกฎหมายไทยในรอบสองร้อยปี : ภาค 3 ภาคกฎหมายสารบัญญัติ. ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.
- สุรพล ราชภัณฑารักษ์และพจนาลัย ไชยรังษี. การเมืองในสหรัฐอเมริกา อังกฤษและฝรั่งเศส. พิมพ์ครั้งที่ พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2550.
- สุรีย์ พงษ์จันทร์. ประวัติศาสตร์สหรัฐอเมริกา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิชเนศ, 2526.
- เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 10. พระนคร โรงพิมพ์เดลิเมต์, 2478.
- เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 10. พระนคร โรงพิมพ์เดลิเมต์, 2477.
- เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 11. พระนคร โรงพิมพ์เดลิเมต์, 2478.
- เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 12. พระนคร โรงพิมพ์เดลิเมต์, 2477.
- เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 14. พระนคร โรงพิมพ์เดลิเมต์, 2476.
- เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 15. พระนคร โรงพิมพ์เดลิเมต์, 2478.
- เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 16. พระนคร: โรงพิมพ์เดลิเมต์,, 2478.
- เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 17. พระนคร โรงพิมพ์เดลิเมต์, 2478.
- เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 18. พระนคร โรงพิมพ์เดลิเมต์, 2478.
- เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 21. พระนคร โรงพิมพ์เดลิเมต์, 2477.
- เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 22. พระนคร โรงพิมพ์เดลิเมต์, 2477.
- เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 23. พระนคร โรงพิมพ์เดลิเมต์, 2477.
- เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 24. พระนคร โรงพิมพ์เดลิเมต์, 2477.
- เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 25. พระนคร โรงพิมพ์เดลิเมต์, 2477.
- เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 27. พระนคร โรงพิมพ์เดลิเมต์, 2477.
- เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 27. พระนคร โรงพิมพ์เดลิเมต์, 2476.

- เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 29. พระนคร โรงพิมพ์เดลิเมต์, 2477.
- เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 30. พระนคร โรงพิมพ์เดลิเมต์, 2477.
- เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 32. พระนคร โรงพิมพ์เดลิเมต์, 2477.
- เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 34. พระนคร โรงพิมพ์เดลิเมต์, 2477.
- เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 35. พระนคร: โรงพิมพ์เดลิเมต์, 2477.
- เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 42. โรงพิมพ์เดลิเมต์: พระนคร, 2477.
- เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 43. พิมพ์ครั้งที่ พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร โรงพิมพ์নীติเวชช์, 2484.
- เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 44. พิมพ์ครั้งที่ พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร โรงพิมพ์สยามวิทยากรณ์, 2478.
- เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 5. พระนคร โรงพิมพ์เดลิเมต์, 2478.
- เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 8. พระนคร โรงพิมพ์เดลิเมต์, 2477.
- เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 9. พระนคร โรงพิมพ์เดลิเมต์, 2477.
- เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 9. พระนคร: โรงพิมพ์เดลิเมต์, 2478.
- เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 12. โรงพิมพ์เดลิเมต์: พระนคร, 2478.
- เสนห์ จามริก. การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2529.
- เสนห์ จามริก. เอกสารการสอนชุดวิชาปัญหาพัฒนาการทางการเมืองไทย : หน่วยที่ 14 รัฐธรรมนูญและกฎหมายกับพัฒนาการทางการเมืองไทย. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2532.
- เสนีย์ คำสุขและธโรธร ตู๋ทองคำ วรรณธรรม กาญจนสุวรรณ. เอกสารการสอนชุดวิชาปัญหาการเมืองไทยปัจจุบัน หน่วยที่ 9-15 : หน่วยที่ 9 ปัญหาการเมืองไทยด้านกระบวนการทางการเมือง. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2551.
- แสวง บุญเฉลิมวิภาส. ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย. กรุงเทพฯ วิทยุชน, 2558.
- หยุด แสงอุทัย. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป. เชื้อไทย, สมยศ, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2556.
- หลวงรัตนานัญ. กฎหมายในรัชกาลที่ 5 เล่ม 4. เวการะ, เปล่ง, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ.
- หลวงรัตนานัญบดี (เปล่ง เวการะ). กฎหมายในรัชกาลที่ 5 (เล่ม 3). กรุงเทพฯ: สำนักราชเลขาธิการ, 2541.

- หลุย คีร์วัต. ประชาธิปไตย 17 ปี. โรงพิมพ์วิบูลกิจ: พระนคร, 2493.
- อธิลักษณ์ ศรีหทัย, and การรับรองสิทธิเสรีภาพของชนชั้นในสังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 4 - รัชกาลที่ 7). นิติศาสตร์มหาบัณฑิต, คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2551.
- อภิญา รัตนมงคลมาศและวิวัฒน์ คติธรรมนิตย์. คนไทยกับการเมืองปีติญาวิปโยค. กรุงเทพฯ: สถาบันนโยบายศึกษา, 2547.
- อภิรัตน์ เพ็ชรศิริ. สิทธิมนุษยชนและกระบวนการยุติธรรมทางอาญาในประเทศไทย : สิทธิของผู้ต้องหาในประเทศไทย. วัจนะสวัสดิ์, เกียรติขจร, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2529.
- อมร จันทรสมบูรณ์. กฎหมายปกครอง. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2544.
- อมร จันทรสมบูรณ์. คอนสติติวชันแนลลิสม์ (Constitutionalism) : ทางออกของประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันนโยบายศึกษา, 2537.
- อมร รักษาสัตย์. ประชาธิปไตยหลายรส. ม.ป.พ., 2532.
- อมร รักษาสัตย์และคณะ. ประชาธิปไตย : อุดมการณ์ หลักการ และแบบอย่างการปกครองหลายประเทศ. พิมพ์ครั้งที่ พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- อรรถจักร สัตยานุรักษ์. ประมวลสาระชุดวิชาแนวความคิดทางการเมืองและสังคม : แนวความคิดทางการเมืองและสังคมของไทย 1. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2547.
- อิชิอิ โยเนโอะและคณะ. ดรรรชนีค้นคำในจารึกสุโขทัย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2532.
- เอ็ม.เจ.ฮาร์มอน. ความคิดทางการเมืองจากเพลโตถึงปัจจุบัน. จามริก, เสน่ห์, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: สถาบันวิสิทธิ์รศน์, 2555.
- เอี่ยม ฉายงาม. ประวัติศาสตร์ฝรั่งเศส ค.ศ.1789-1848. กรุงเทพฯ
- แอนโทนี่ ฮอลล์. ระบบอุปถัมภ์ : ความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์ แนวคิดและคำศัพท์. คุวินทร์พนธ์, อมรา พงศาพิชญ์และปรีชา, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.
- แอ็บบ็อด โลว์ มอฟเฟ้ท โดย นิจ ทองโสภิต. แผ่นดินพระจอมเกล้า. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2520.
- ปรีดี เกษมทรัพย์. นิติปรัชญา. กรุงเทพฯ: คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2552.
- วิชญ์ เครื่องงาม. กฎหมายรัฐธรรมนูญ. พิมพ์ครั้งที่ พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นิติบรรณการ, 2530.

- จรัญ โฆษณานันท์. สิทธิมนุษยชนไร้พรมแดน : ปรัชญากฎหมายและความเป็นจริงทางสังคม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2556.
- สมบัติ ชำรงธัญวงศ์. การเมือง : แนวความคิดและการพัฒนา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เสมาธรรม, 2553.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2557.
- ราชบัณฑิตยสถาน. กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 1. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2550.
- เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 13. พระนคร โรงพิมพ์เดลิแมร์, 2476.
- เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 41. พระนคร โรงพิมพ์เดลิแมร์, 2476.
- ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์. สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.

หนังสือภาษาต่างประเทศ

- A. Goodwin. The French Revolution. London: Hutchinson University Library, 1960.
- Albert Venn Dicey. Introduction to the Study of the Law of the Constitution. 10th ed ed. London: The Macmillan Press, 1973.
- Gabriel A. Almond & S. Verba. The Civic Culture : Political Attitudes and Democnarcy in Five Nations. Boston: Little, Brown and Company, 1965.
- Georges Dupeux. French Society 1789-1970. Translated by Wait, Peter.
- Jeremy D. Popkin. A Short History of the French Revolution. New Jersey Prentice hall, Engle wood Clifts, 1955.
- John Bell. French Constitutional Law. Oxford: Clarendon Press, 1992.
- J-Ph. Feldman. La Bataille Américaine Du Fédéralisme.
- Karl Loewenstein. British Cabinet Government. London Oxford University Press, 1967.
- Lawrence Grossberg Tony Bennett, Meaghan Morris. New Keywords : A Revised Vocabulary of Culture and Society. Oxford: Blackwell, 2005.
- Leonard W. Cowie. Eighteenth-Century Europe. London: G. Bell and Sons, Ltd., 1971.
- Lon L. Fuller. The Morality of Law. New Haven Yale University Press, 1979.

- Lucian W. Pye. Political Culture and Political Development. Edited by Verba, Ed. by Lucian W. Pye and Sidney. Princeton, N.J: Princeton University Press, 1972.
- Max Weber. On Charisma and Institution Building : Selected Papers. Chicago: University of Chicago Press, 1968.
- Max Weber. The Theory of Social and Economic Organization. New York Free Press, 1969.
- R. R. Palmer Princeton. The Age of the Democratic Revolution, a Political History of Europe and America, 1760-1800. New Jersey Princeton University, 1969.
- Roger Price. A Concise History of France. London: Cambridge University Press, 1993.
- Saul K. Padover. The Meaning of Democracy; an Appraisal of the American Experience. New York Praeger, 1973.
- Thinapan Nakata. The Problem of Democracy in Thailand : A Study of Political Culture and Socialization of College Students. Bangkok: Praepittaya International, 1975.
- W.J.M. Mackenzie. Politics and Social Science. Middlesex: Penguin Book, 1967.
- W. LaVerne Thomas and Robert J. Anderson. Sociology : The Study of Human Relationships. New York Harcourt Brance Jovanovich, 1972.

วิทยานิพนธ์

- กนกทิพย์ ไสสะอาด. การคุ้มครองสิทธิผู้ถูกคุมขังโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย. ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต. 2550.
- ชยกร แก้วมาก. การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองไทย. นิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2552.
- ชลภูมิ บรรหาร. ความทันสมัยทางการเมืองตามแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. 2552.
- ณภัทร์พร สิงห์ประเสริฐ. พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในการยับยั้งร่างกฎหมาย. ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2552.

- ธงทอง จันทรางศุ. แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่าด้วยสถาบันพระมหากษัตริย์. วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. 2553.
- นริศ ชำนาญชานันท์. สถานะทางกฎหมายของกระทรวงทบวงกรม : ปัญหาอุปสรรคที่มีผลต่อการบริหารราชการแผ่นดินในประเทศไทย. มหาบัณฑิตย์, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง. 2537.
- นฤมล ธีรวัฒน์. พระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ปริญญาอักษรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2525.
- ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์. การศึกษาวิเคราะห์การเมืองการปกครองในคัมภีร์พระพุทธศาสนา, พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2553.
- ปรางทิพย์ พรวัฒนะกิจ. รูปแบบขององค์กรร่างรัฐธรรมนูญตามแนวคิดรัฐธรรมนูญนิยมที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทย. นิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2556.
- วัลย์มาศ แก้วศรชัย. สภาร่างรัฐธรรมนูญกับการร่างรัฐธรรมนูญตามแนวรัฐธรรมนูญนิยม. ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์ ภาควิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- สรภัทร สีระสาพร. ความสำคัญของคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ.1789 ของฝรั่งเศสที่มีต่อบทบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540. นิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2547.
- สรภัทร สีระสาพร. ความสำคัญของคำประกาศสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ. 1789 ของฝรั่งเศสที่มีต่อบทบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพ ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2540. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2547.
- เอกลักษณ์ ลิ้มศิริลักษณ์. แนวความคิดทางกฎหมายมหาชนในประเทศไทย ว่าด้วยอำนาจรัฐตั้งแต่พุทธศักราช 2411 ถึง พุทธศักราช 2475. ปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชานิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2546.

ข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์

สำนักบริหารการปกครองท้องถิ่น กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. การปกครองท้องถิ่น [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://pab.dopa.go.th/mmenu1.html>

สมชาย ปรีชาศิลปกุล. นิติรัฐที่ไร้นิติธรรม [ออนไลน์]. 2553. แหล่งที่มา: http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1273498892&catid=02

อมร รักษาสัตย์. พระราชอำนาจตามกฎหมาย [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=230&articlegroup_id=66]

บุญเกียรติ การะเวกพันธุ์ และคณะ. พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องถิ่น พ.ศ. 2457 [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=%E0%B8%9E%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%A3%E0%B8%B2%E0%B8%8A%E0%B8%9A%E0%B8%B1%E0%B8%8D%E0%B8%8D%E0%B8%B1%E0%B8%95%E0%B8%B4%E0%B8%A5%E0%B8%B1%E0%B8%81%E0%B8%A9%E0%B8%93%E0%B8%B0%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%9B%E0%B8%81%E0%B8%84%E0%B8%A3%E0%B8%AD%E0%B8%87%E0%B8%97%E0%B9%89%E0%B8%AD%E0%B8%87%E0%B8%97%E0%B8%B5%E0%B9%88_%E0%B8%9E.%E0%B8%A8._2457#cite_note-

สถาบันพระปกเกล้า. กฎหมายเพื่อเด็ก : พ.ร.บ.หางน้ำนวม [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=%E0%B8%81%E0%B8%8E%E0%B8%AB%E0%B8%A1%E0%B8%B2%E0%B8%A2%E0%B9%80%E0%B8%9E%E0%B8%B7%E0%B9%88%E0%B8%AD%E0%B9%80%E0%B8%94%E0%B9%87%E0%B8%81_%3A_%E0%B8%9E.%E0%B8%A3.%E0%B8%9A.%E0%B8%AB%E0%B8%B2%E0%B8%87%E0%B8%99%E0%B9%89%E0%B8%B3%E0%B8%99%E0%B8%A1

อัจฉรา สโรบล. เอกสารประกอบการเรียนการสอน (Ebook) 006216 : History of Costume (ประวัติศาสตร์เครื่องแต่งกาย) [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.human.cmu.ac.th/home/hc/ebook/006216/006216-03.pdf>

สำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ. ประกาศยกเลิกการโกนผมแทนการไว้ทุกข์ [ออนไลน์]. 2559. แหล่งที่มา: <http://www.nat.go.th/nat/index.php/%E0%B8%AA%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%99%E0%B9%88%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%B9>

[E0%B9%89/item/%E0%B8%9B%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A8%E0%B8%A2%E0%B8%81%E0%B9%80%E0%B8%A5%E0%B8%B4%E0%B8%81%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B9%82%E0%B8%81%E0%B8%99%E0%B8%9C%E0%B8%A1%E0%B9%81%E0%B8%97%E0%B8%99%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B9%84%E0%B8%A7%E0%B9%89%E0%B8%97%E0%B8%B8%E0%B8%81%E0%B8%82%E0%B9%8C.html](#)

ภาคผนวก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายกษิต์เดช มีเย็น เกิดเมื่อวันที่ 5 มกราคม พ.ศ. 2533 สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายจากโรงเรียนดอนเมืองทหารอากาศบำรุง จังหวัดกรุงเทพมหานคร สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีนิติศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ เมื่อ พ.ศ. 2553 และเข้าศึกษาต่อหลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2557 ปัจจุบันรับราชการในตำแหน่งนักวิชาการจัดหาที่ดินปฏิบัติการ กองจัดกรรมสิทธิ์ สำนักงานการโยธา กรุงเทพมหานคร

